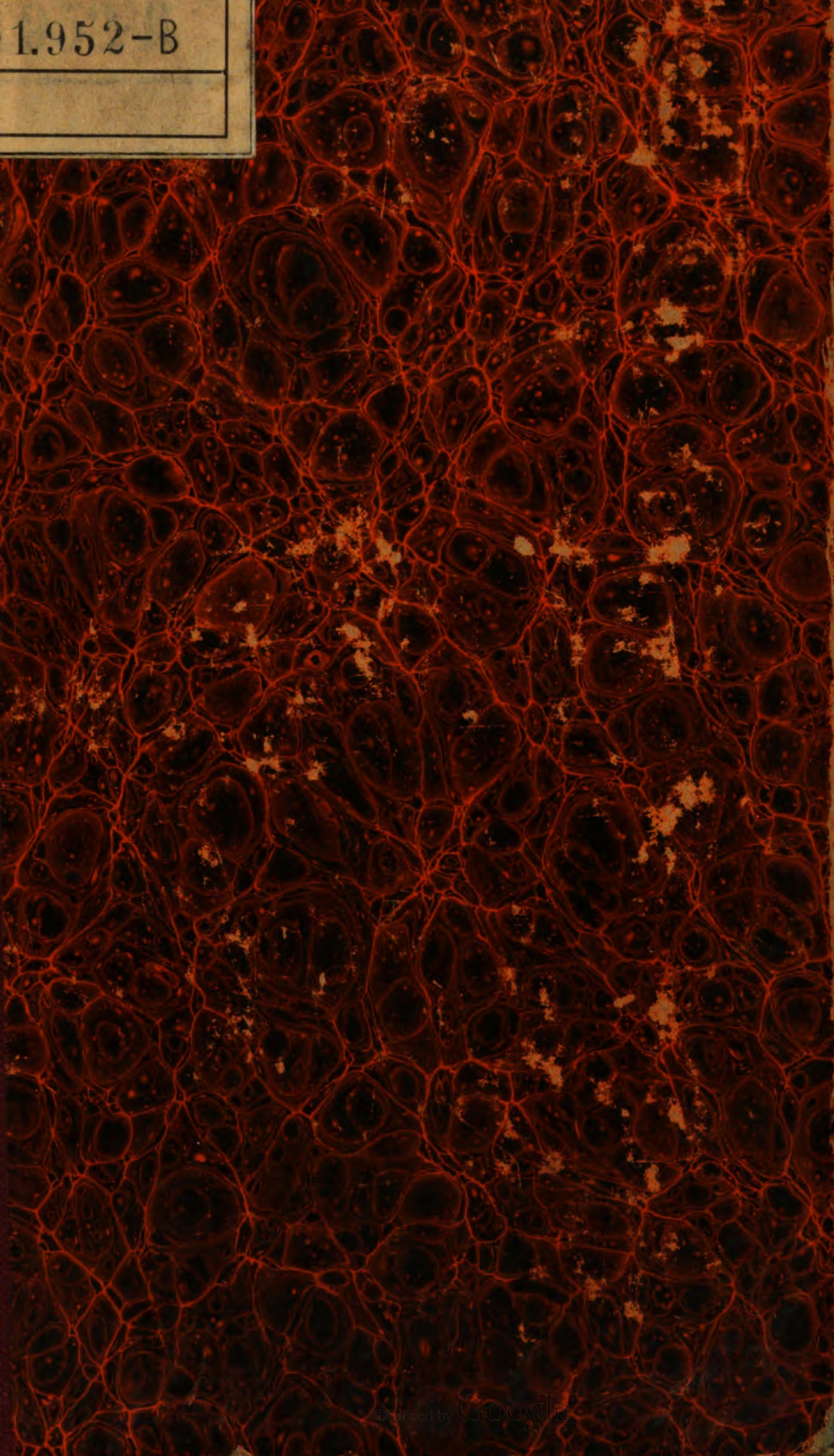

1.952-B

~~F. 8° 573.~~

391952-B.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z256705001

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолівських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (писерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ВІД РЕДАКЦІИ.

391.952 - B

1874

З сим н-ром розпочинаємо VII-ий рочник нашого часописьма. Заложене було воно у 1867 р., у найсумнійші часи для народної партії. Противники єї, після прускої війни и етнографічної вистави в Москві набравши відваги, скинули з себе маску руского патріотизма и заявили впрязно свое ренегацтво; старші из щирих патріотів-народовців замовкли и майже ніхто не смів енергічно виступити против нових „Русских“, котрі всякого, хто не йшов з ними, виставляли яко Ляхомана або пустого фантаста. Навіть молодіж, котра передше майже без внемок горіла найчистішим патріотизмом, уміли в значній часті здеморалізувати, надячи її тут грішми а посадами в Россії.

Народня партія, по упадку Мети в 1865 р. (и Русалки в 1866 р.), не мала ніякого органа печатного, здавалась розбитою и на скоро смерть засудженою. Аж на весні 1867 р. схаменились рускі академки у Львові, зібрали свої сили и стали видавати яко орган руских народовців Правду. Від того часу Правда спершу яко письмо тільки літературне, опісля ж по півтора-річній перерві (1870—71) яко літературно-політичне боронила завсїгди и всюди народної справи, поставивши собі девізою безсмертні слова найліпшого сина Руси-України: В своїй хаті своя й правда и сила и воля!

Від часу, коли Правда була основана, обставини багато змінилися. Тогдішні молодці нині вже мужами, котрі становлять сам цвіт рускої інтелігенції и по всіх сторонах нашого краю и на всяких становищах працюють для добра народу. Тогдішні розбитки нині зьорганізовані сильно в кілька товариств, з котрих именню Просвіта узискала добру славу вже и по за границями нашого краю, а и ново заложене товариство именни Шевченка, хотя

на менший кружок обчислене, принесе, надійсь, також немалий хосен нашій справі.

Сей нр. виходить в новій друкарни нового товариства имени Шевченка, в друкарни нашій, позаяк нашим є сєє товариство. Про що ми еще перєд роком хіба туряли але майже й надії на те не мали, се винї стало фактом: щедрою жертвенностью руских патріотів, жертвенностью, котрої наш народ поки жити не ніколи не забуде, численними замовленнями на друки руских книжок, на котрі подавано и значні залічки, наконець кредитом нового товариства станула руско-народня друкарня. Справа просвіти простого люду, розвій рускої літератури, а тим самим и цілого руского народа, повинні тепер пійти, коли тільки кождий своє діло щиро робити не, о много скоршим и певнішим ходом.

Правда буде й дальше, як и до тепер, єдиним печатним органом нашого сторонництва. Сподіємось, що письмо наше, котре через тільки літ потрафило власними силами удержатись, и дальше знайде симпатію и добрий привіт у нашої публіки.

Щоб Правду еще більше піднести що до цінности єї змієту, удалась редакція до знаменитших наших писателів, як Галицьких и Буковинских так закордонских, з просьбою о підмаганє єї своїми творами. На сей наш зазив надієслано (або приобіцяно) нам много цінних матеріялів як до части беллетристичної и наукової, так и політичної, з котрих деякі тут наводимо.

- А) Поезія. Пан Фадій, переклад з Міцкевича (Pan Tadeusz) 1. и 2. книжка, Кузьми Волинця. Переклад 12-х книг Іліяди и 1-ої книги Енеїди, також оригінальні поезії Ст. Руданского.
- Б) Беллетристика. Одно оповіданне и оден роман автора „Лихий попутав.“ Два переклади з російского И. Білика.
- В) Література, історія и т. и. Література російська, великоруска, українська и галицька України, ч. III. література українська, и ч. IV. література галицька. Народня освіта и література на Україні, Українця. Біографія Кулика з деякими недруваними еще поезіями сєго поета, Торчина. Світогляд українского народа, И. Нечуя. Розправи о рускім язиці, Е. Сакуна, дра Омел. Огоновского и Нетяги. Переклади дуже интересних розправ Костомарова и и., — и много дрібніші статті. Також багато вістей літературних.
- Г) Статті політично-соціяльні. Критичний огляд стану южпоруского народа. Аналіза дуже цікавої статті поміщеної в Петербурскім Вѣстник-у Европы „Русскіє в Галиціи“ и и.

Вже з сего короткого перегляду можуть наші вп. читателі побачити, що дотеперішній об'єм *Правди* є за малий. Належало б его конче бодай на стілько розширити, щоби замість в дво-аркушевих виходила в три-аркушевих випусках два рази на місяць. Узнаємо однак и се, що многим з наших передплатників прийшлося би тяжко, більшу ніж до тепер ціну за неї платити.

Заявляємо отже, що, коли зголоситься достаточне число передплатників, ми готові без підвищення ціни об'єм *Правди* о половину, с. є. о оден аркуш на кождий випуск побільшити.

На тее треба нам однак доконче 700 правильно платящих пренумерантів. Чи тая сума знайдеться — се буде становити критерію сили нашої партії и єї жертвенности, любви и привязаности до нашої справи, єї патріотизму.

Потребу *Правди* яко органа нашого сторонництва не станемо доказувати. Акі будити и скріпляти духа народного в нашій інтелігенції, акі заступати справи наші и заявляти їх перед світом — ні яке з наших товариств ні *Просвіта* ні товариство имени *Шевченка* на се не вистарчить. Сего може доказати само тільки часописьмо.

Правда не побирає ні з відки заповоги. Тим більша й вага єї, що стоїть власними силами. Не досить однак стояти на однім місці, треба усе поступати наперед. Ми прямуємо до того, щоби наше письмо чим раз більше розвивати и розширяти. Скілько се можливе, покаже число наших передплатників; — воно покаже, як велика громада наша и як великий вона чоловік.

Просимо отже надсилати як найскорше передплату (найлучше за поштовим переказом); другий бо кр. розішлемо вже лише тим, котрі до сего часу зложать пренумерату.

Сей кр. висилаємо на оказ. Хтоб не хотів передплачувати, просимо звернути нам его назад. — Ми з виданєм его о місяць спізнилися, бо чекали на отворене нової друкарні. Страту, якої через те зазнали наші вп. передплатники, ми більшим об'ємом кількох к-рів нагородимо.

Передплата виносити ме як и до тепер: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Редакція и адміністрація *Правди* на улиці *Осолинских* під ч. 12.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПАН САДІЙ.

Переложив Кузьма Волинець^{*)}.

Книжка I. - Господарство.

Повертка панича. — Перша зустріч в кімнатці а друга при вечери. — Важна на-
тячка Судьді о ввічливості. — Підкоморього політичні помітки о різних модах. —
Почин суперечки о Куцога и Сокола. — Жалістні споминки Військог. — Опішній¹⁾
Возьній литовського трибунальського суду. — Погляд на тогочасну політичну стату²⁾
Литви таї Европи.

Мила мов здорова отчизна Литва,
А ниньки дорожша ще опісля втрати:
М'ні мріє величність єї хороства...
Крізь сльози ймусь пісню сумнійшу співати!

Маріє святая! твориш в Ченстохові
И у Острій-Брамі ти чуда без ліку,
А Новгородскі башти теж замкові
Від ворога крилась єще з передвіку;
А як пред чудесну твою образину,
Щоб страшну недугу з мене зняла,
Тендітна нянька мя хирну дитину
З молитвой й надією в серці несла:
Мене ж відволодала поміч небесна,
Що хутко вже силу знайшов я и сам
До пішої мандрівки, о мати чудесна!
З покірної молитвой в свячений твій храм.
А ниньки на Тебе, Пречиста, вповаю,
Що склизне недоля, мов сірий туман;
В Литовщину вернеш, до ріднього краю,

¹⁾ Переклад сей 1-ої и 2-гої книжки спорудив ш. автор після Варшавського ви-
дання Мерцбаха, дозволеного російською цензурою, єще у 1870 р.. Єще перед тим ви-
готовив був переклад Конрада Валенрода. — Може бути, пише в листі до редакції
Правди, що не зміг я докладно віддати сили виражіня у творі так знаменитого майстра;
я хотів доказати, пізнавши докладно всі чотири висловки мови наших батьків, що єя
мова так богата, що при щирій праці коло неї незабаром буде могла стати на рівні
з иншими язиками славянськими.... Коли сей переклад мій сподобається, то я виготовлю
и дальші книжки.

²⁾ Опішній, поліське слово, значить: послідній, останній ³⁾ Стата, чи-
гирнське слово, = стан.

Нас всіх безталаних, невтїшних прочан.
 Теперечки ж вістку об нас посилав
 Над синешній Німан, в зелені дуги —
 Колишеться з вітром там темрявий гай,
 В полях шпирачаться далекі стяги.
 А жито хвилясте все лоском хилиться
 И в случную пору уже половіє,
 Попри срібній гречці ріпак залищиться
 Таї рясна пшениця повз-край золотіє.
 Розсілися груші денеде по взбочи,
 А так червоніє там дялиці квіт,
 Мов в гарної кралі румянець дівочий
 Гарцює на личку на провесні літ.

За полем в байраці течя дзюркотїла:
 Невдаць з старовїку стоїть на кургані
 Шляхоцька домівка из дерева ціла,
 Лиш в призьби й в основу вмуровані камні;
 Зелені тополі їй захист дають
 Від північних вітрів, при білости ж стїн
 Так гарний малюнок виказують тут,
 Що любо дивитись, тільки оком кинь.
 Господа не пишна, издби огрядні
 Таї клуня простора невподаль при домі,
 А в поруч повз неї три стоги пашні,
 Котрій вже невмістно було у хоромі.
 И видно від разу, що хліба доволі
 Та округа родить: бо в літній порі
 Там густі копи шарами у полі
 Лищать, як по небі вечірнім зорі.³⁾
 Попри жовтїй стерни землі чорпота,
 В загінчики скірпана дрібно ріля;
 А виріб так щїлкий, плугів многота —
 Чому ж під засїв так оруть за рая?
 Се ч'я притаманність? Я б враз доумівся,
 Де добре хозяйство, притьмом тее знать,
 Що пан з своїм скарбом там дуже розжився,
 А всюди царює достаток и лад.
 Но чом при порядку стоїть на встежай
 Одзяпана³⁾ вішниця у наших вельможних?

³⁾ Одзяпаний — (недбало) отворений.

До дому свогого бач щирий хазяй
Запрохус в гості усіх подорожних.

Із шляху почувся вже грукот їзди,
Двокінна хвндюрка⁴⁾ під ганок заходить;
Стрибнувши швиденько из неї виходить
Покинувши коні паннич молодий.
В дворі було пусто, зачиняно двер ·
На зацінку щілко, де ганку поріг, —
Турнули як вішниці коні тепер
И там зупинились, щоб смикать моріг.
Не бігши на підвірок жемкий панок,
Щоб в челяди ониту ся доштити,
У кімнату входять відперши замок
И якби тутешній став все розглядати.
Мов з розстаня з давним знакомим вивався,
Теодітно на стіни старі він зглянув —
Бач в місті далекім був в школу вписався,
Аж скінчив, літ много у дома не був.
Тіж шпильярні стіни, спряти тиїж самі,
З котрими він змалку игратися звик,
Не мрілись так гарно йому пред очамп,
Бо, звісно, вже світом нудивсь чоловік.
О небо орлячі очі піднявши,
Підмоги просивши до славних подій,
В чамарці, за шаблю обіруч схватавши,
Там в образі здрівся Костюшко ґадій.
А в кунтуші поруч похнюповши вид,
Стрімцем все до серця звертавши ягтан⁵⁾,
Бо згибшої Польщі не міг пережить,
Читав жизнь Катона в портреті Рейтан.
А тамже Ясіньский, хоробрий воляк,
Хоч молод, зугарен, завсігди пак смутний;
Невподалі рицар Литовский Корсак,
Товариш, приятель його невідступний.
А навіть зигарок, котрий як в давнішних
Роках бив годинку й на шафі стояв,
Паннич за шнурок поторкнув, щоб в колишніх
Літ спомини мазурку Домбровского грав.

⁴⁾ хвндюрка = потаскуха, карсьолька. ⁵⁾ ягтан = кинжал (jatagan).

По домі шмигляє паннич, бо вже тамки
 Вступити, де десять літ жив тому, хоче.
 Зглянувши на стіни здалося не втямки
 Йому, що привілля було тут жіноче.
 Хтоб був там? бач дядько старий, нежонатий,
 Тітка в Петербурзі давно вже сидить,
 Издба щоби ключниці — те й не гадати,
 Бо и фортепиа там при стіні стоїть.
 А дальше и книжка в ноти, музиканьска,
 Все жужмом — но розтчиия звідкіль така?
 Тай білая сукня стирчить там паняньска
 На кріслі, десь свіжо изнята з кілка.
 При вікнах у глечниках пахли квітки,
 Хвиленьщики, рожі, астри, горицвіт,
 Старунок се білої, дівоцької ручки:
 Згадавши те, й безлад той мило глядїть.
 Паннич зирк крізь вікна — новні бач дива,
 Бо гарні там ниньки побачив квітки:
 В городі, де перше росла лиш кропива,
 Мистецьки⁶⁾ теж зробляи плоток в каблучки.
 Повз рожі високої малні мов дітки
 Там стрілочки гарні росли близь плота,
 При зелени трав золотіли нагідки
 Тай Аглицька рясна пахуча мята.
 Де ж квітничка ділась? Де білий пісок,
 Побачити можна натоптаний слід
 При фірточці шталтих и босих ніжок,
 Знать швидкий и шпаркий сі був ухїд!
 Вона из нечевя мов пташка фільнула,
 Бо мало натоптаний слід зоставляла,
 Бігла то й землею ледь-ледь що торкнула,
 Ніхто не згадас, куди вмадрувала.

Задумавшись в вікно паннич поглядав
 Любуючись пахощами від квітків,
 И біля фіялки кущів пантрував
 Він поворот дрібних незвісних слідків.
 Тут назирцем очи його позирнуть
 К тину — молодес дівча там стояло:

⁶⁾ Мистецьки = штучно, искусно.

Лебедяча шия їй видна по грудь,
 Лиш білес плати стан гнучкий вкривало.
 Лптовочка тільки ся так одягає
 З рая, пред мушкетерськими скрившись очами,
 И хоч вона свідка тепер не згадає,
 Все в поміч одежи закрилась руками.
 З сі кучерами буй-вітрик не грає,
 Но ясне волосє в папірних стручках
 На білому чолі так гарно сяє,
 Мов би то корона в святих образках.
 Личенька не видко, бо к полю звернула,
 З низу когось ждавши веміхнулась, звать рада,
 Плеснувши в долоні як пташка злинула
 З плоту, де зелена тягнулась левада,
 Тай мчала корчами. Опісля ж приткнувши
 К вікну деревину, так любо швиринула
 В іздбу, мов би місяць з за хмари лезнувший.
 Не бачить молодця, за сукню ханнула,
 Вигойкує пісню, то в зеркало сміло
 Зирк, аж одежина из рук сі впала.
 На хлонця виду так як жар зажевріло,
 Панинка ж из ляку враз блідная стала.
 Як пажмурок раноно зустрівши зірницю
 Панич соромливий похнюпивсь, склонився,
 Бажав опрощеня просити дівницю,
 Відзватись хтів, знишкнув, з путя мов избився.
 Почав відступатись, бо дівча крикнуло,
 Аж тьохнуло серце молодця сильній;
 То знов подививсь, а воно лиш майнуло,
 Сліду допитатись не можна об ній.
 Як з давньої виїшов іздби він своєї,
 З умом все водився, ні в сих став ні в тих:
 Що ж знагодить доля з зустрічи тієї,
 Чи радощиу втіху, чи сором, чи сміх?

Така поведенція, як хто пришвириє
 З гостей, на підвірку увагу звертали,
 А коні у стайню завівши давали
 Овес їм и сіно вдовіль істовне.
 Вже заморекій звичай нялинь переймати
 Денеде, щоб челядь из кіньми в корчмах

Тинялась, а гостя лиш в дому прохати:
 Ладно тут, не так як по нічих дворах.
 Не з раці лежнївства або химери
 До гостя ще жоден не вискочив двірєкнїй,
 За домою всі ждали, біля бач вечері
 Як поравсь, еще не одягся пан Вїєскїй.
 Приятель се дїдича й дальнїй був свїй,
 Приїзжих завсїгди навик забавляти,
 Из пївдїрку гостя уздрївши хутчїй!
 Біг передигнутись, бо був у халатї
 З полотна; а нїшкї одежу, що в свята
 Носилась завсїгди, на себе прибрав,
 В сей день на вечерю гостей так багато
 З всього він сусїдства сюди запрохав.

Лишень подорожнїього Вїєскїй уздрїв,
 То вхресть свої руки к йому протягнув,
 О любїй бувальщїнїй гуторку звїв,
 То замовкши к серцю молодця горнув:
 Розмова в вздиханнїях, казках п вєкличках!
 Став Вїєскїй о сїм днї вїєсля говорити,
 Один мов другому в коротких словах
 Час розетаня довгїй хтїв би єновїєтити.
 „Ой добре,“ стар каже, „Оадїю“ (имя
 Мав те що Костюшко паннїч, бач родивєя
 В саме найбучнїїше воєнне время),
 „Я рад, що ти нїшкї сюди пригодивєя.
 За обміжку будуть нас з графом єудити,
 На єуд сей зберетьєя чимало гостей;
 Твїй дядько гадає тебе одружити,
 Багацько там гарних побачиш паннєй.
 Прибув Пїдкоморїй з жїнкою, дїтками,
 А всєньке жїноцтво, старцї таї дїтва
 Тогдї як молодцї пїйшли з рушнїцями,
 Шмпгнули у поле глядїти жнїва.
 Є там Пїдкоморього цїла сїмя,
 Стрїльцїв виглядають, я так єя надїю,
 Що сєть там панянки, жїнки таї Судья.
 В гай пїйдем, цїлу там вздрїмо компанїю.“

З собою балакати стали немало
 Пан Вїєскїй з Оадїєм в гущавину їдучи.

При заході проміні сонце пускало
 Менш сильні як в піддень, хоч дужче й лискучі
 И більше красіло, як з досвітком раннім
 Днесь землю прощавши гадало вертати:
 Мов з видом би повним, гладющим, румяним
 Ишов кремязний кметь из праці до хати.
 Йде мрака з низу, перечорний бір став,
 Що дерев очима нельга розглядіти,
 Як терем заклятий вдалі миготав,
 Над верхом котрого пожар став горіти:
 Бо іскряво тамки над лісом звишки
 Засіяло сонце, в гилях миготало,
 Мов свічка крізь віконниць шкалубинки,
 Аж в дальньому неба краю вже запало.
 Серпи, що продзенькували серед поля,
 Граблі пак, що ними сіна громадились,
 Залишані: пана Судьді така воля,
 Роботи хазяйські щоб з днем всі кінчились.
 Як довго робить час, небесний Цар знає,
 И тра горепашникам з поля вертати,
 Як сонце, робітник його западає:
 Так дідич, Судья наш, навикнув казати.
 Окомону чесному панскіі стали
 Слова вже законом: як сонце склизає,
 Підводи снопами вантажить кидали —
 Рад від, в легкоті що віз в клуню вертає.

Тут з ліса верталась уся компанія,
 За бакаляром школярі у постріб⁷⁾,
 Веде Підкоморку за руку Судья,
 Після підкоморекий ишов весь засіб.
 При старших панни, молодці же у боці,
 Як к речи приходить, о пять ступенів,
 В людей розважнійших щоб бути на оці.
 Ладу хоч ніхто там не постановив,
 Но кождий з приізжих легко навикав;
 Домашні к порядку були теж привичні:
 Прещільно завсїгди Судья варовав
 У домі бач всі звичаї предковичні.
 Унятлива гостепрімність тутешня.

⁷⁾ в постріб — високом, прижком.

Пан завжди придумав и дав тому раду,
 Щоб шана заслушна була и справдешня
 Для роду таї віку, освіти й уряду.
 Тим всі ся управи й краї підмагають,
 Як старшим є шана, а навіть в засобі
 Живуть тихомирно, гаразд з того мають.
 Тим робом усенькі домашні особи,
 Рід дідича, гості котрі приїзджали,
 И челядин кожен, що з тим вже изжився,
 Та й ті, що в сусідах в дворі пробували,
 Приймали той звичай, що вже вкоренився.

Судья ся коротко з ґадієм витав,
 Чоломкнув лише раз його у головку
 И руку свою цілувать йому дав,
 Та й з ним не балакав, з гістьми мав розмовку.
 Судья від братанича ждав вже темер,
 Що той йому помочи в старість сподія;
 Те видко — бо контушем сльози обер —,
 Як щиро, сердечно любив він ґадія.
 Бо знав той, яка для старших шаноба
 Була приналежна.

Тимчасом чимала

Громада людей та й численна худоба
 З господарем разом из поля вертала.
 Тирольських помалу телиць череда
 Йде з брязкалом з нашї хазяїну в слід,
 Як він ся до дому вертав из труда.
 Чуть бекотною овець, отари инл мчить,
 З покошених днесь сіножатей вертає
 Там кінськеє стадо вперед з жеребцем;
 А стадник, щоб жагу вгавать ім, зливає
 Водицю в корита тягши журавцем.

Судья, хоч в день много зажив неспокою,
 Старавсь до колодязя враз поспішати.
 Худобу найліпш би вздрів при водопою,
 Повинність хтів дідича пильно сповняти:
 Щоб лад був зовсіля, побит се найлуччий,
 Що всюди господар свій згляд второчає,
 Та й приказка каже, що коні товстючі,
 Як панськеє око на них наглядас.

Из Візьним Протазнем Вієкий сварився
 И дуже щось жваво з собою верзли:
 Без Вієкого Візьний бач розпорядився
 З вечерой, щоб винести з дому столи
 Тайком там, де звалини замку в узліссі.
 Се на що? Пан Вієкий розвередовався.
 Що ж зробиш, час каже початись утісі;
 Судью перепрохував, той здивувався:
 Сказавши, пора вже поставить бенкет,
 Просить опрощеня за вещь таку марну,
 Столи крять у скатерти й много сервет,
 Гостей звербовавши в таку пустагарню.
 У купі пшовши дорогою в полю
 Пан Візьний човити те вже Вієкому смів,
 Чом так перейначив хазяйську волю:
 „Не можна, бач, ставити в домі столів,
 Світлиці обширної не ма там такої,
 Щоб змістити достоповажних гостей
 Так много; у замку просторі покої.
 Хочай недостача там вікон, дверей,
 Крива трохи стіна: но стеля ще сильна,
 Те літом не вадить, близьенько темник⁸⁾ —
 Вернись де хоч; челядь тїт буде довільна.“
 Отсе перебендяв прехихий⁹⁾ язик
 Сутяги. Очима заблимав прихирно,
 Оскиривсь¹⁰⁾, хирхільний¹¹⁾ був сміх на устах:
 А можна подумать и надитись вірно,
 Що Візьний в умі якийсь криє замах.

(Далше буде.)

НАТАЛІЯ.

Оповіданнє.

I.

Батько мій з Миколою Верещаком ще хлопцями дуже любився, — над них не було вірніших приятелів. Було їде куда батько мій, дивнись, вже й Микола біля нього; виїшов куди Микола,

⁸⁾ темник — пивниця, погреб. ⁹⁾ прехихий — насмішливий. ¹⁰⁾ Оскиряться — сміятися з щось. ¹¹⁾ хирхільний — лукавий.

вже й батько мій иде за ним. И все вони вкупі, оба разом чи вчаться чи на прогуляння йдуть, чи так що роблять — оден без одного не обійдуться. Оба разом и школи покінчили, а як вже повнучувались: батько мій на священника, а Микола на урядника, то на роз'їзді своїм ув останне дали собі слово, що, хоч би доля їх Бог зна' куди світами розкинула, вони оден до одного хоч раз в рік в гостину заїзджати муть.

Не раз буває, що чоловік в старших літах своїх тільки зо сміхом згадує свою молодість, висміє свою молодечу буйність, а далій вже й перестане згадувати про свої молодечі мрії та помаленьки почне й забувати про них, поки зовсім не забуде. Звичайно, змінюються часи, змінюються й люде в них. Але ж не такі були мій батько та Микола Верещак; їх приязнь була щира, а дане слово тверде та вірне. Літами вже и старілися вони, а серцем ще молоділи молодостю. Хоч и розкинула їх доля далеко по світі, а думками своїми були вони завсїгди близько, взлітали своїми гадками до себе из далекої далечини. Вже оба й поженілися, вже батько мій священником в К* — а Микола урядником в Чернівцях, обох поблагословив Господь діточками, оба мають свої клопоти та журби, а все не забувають свого вірного приятельства, не забувають даного слова, щорік хоч раз знаходять на стільки часу, щоб одвідати оден одного та погоститися у свого вірного приятеля хоч тиждень, хоч кілька день.

В перших літах, бувало, вертає батько з гостини від Верещака, то дивись, на другий день або що, иде Верещак до батька. Опісля вже трохи не так велюся, и батько мій частійше заїздив в гостину до Верещака, як Верещак до батька. Не знаю, від чого воно так повелюся, але стало на тім, що мій батько рік в рік що літа до Верещака в гості виїхався.

II.

Вже, мабуть, десятий рік ишов мені, як одного разу вбрала мене моя неня в нову червону сукеночку, нові штанята та чоботята, підперезала гарним пояском, на голову наділа мені солом'яну кришаню з синьою китайкою, а батько сказав: „Павліуно, поїдеш зо япою до Черновець до наша Миколи — він вже давно бажав тебе у себе бачити.“

И хто ж був щасливіший від мене? Неня того разу не іхала з нами. А я тішався та радів дитячою радістю та маячив

собі Бог зна' що. Я оставався у моїх родичей єдиною живою дитиною, и вони раділи зо мною та втішалися моїми дитячими мріями. И справді мав я на що надивитися, мав я чим забавитися в Чернівцях. Життя моє у пана Миколи здавалося мені таким життям, про яке тільки в казках розказують; що дня бачив я щось нового, що дня бавила мене якась нова забавка.

Пан Микола був дуже привітний для мене, а его єдина дочечка, Наталя, трохи молодша за мене, здавалася мені ще привітнішою. Вона гасала та гуляла в окрузи мене, наче те веретінце крутилася, мов те марево миготливе, а поперед усього запитала мене: „Павлуно, а бачив ти мою нову ляльку?“ И піврала мене за підбоки та повела до своєї ляльки, и я мусів її подивляти и ляльчинні сукні, що вона щодня инші вбирала, и ляльчине ліжко, и столик и крісечка. Тільки Наталя вже другого дня забула на свою ляльку, а вселилася до мене, и я став у неї замість ляльки. Мушу признатися, що и Наталя для мене замість ляльки стала. Вона любовалася моїми кучерями, вдивлялася в мої очи, вчила мене гуляти, а я за тее вчив її воювати, стинаючи прутом зілля по городі, та стріляти з великого кня наче з рушниці. Раз у раз були ми обоє в купі, від рана до вечера без перестанку вганяли, гасали, бавилися та чикотали між собою, як ті скреготливі сороки.

— „Старий,“ заговорив раз при вечері пан Верещак до мого батька, „гарні наші діти!“

За снм' словом споглянув я на Наталю — бо я ще й досі їй не приглянувся —, чи гарна вона. И справді, єї чорні коси переплетені червоною китайкою, кругленький вид, чорні, швидкі та веселі очи, як коралі червоні уста, та й сама єї шпарка постать — все тее здалося мені таке гарне, таке гарне, аж приманливе.

— „Тату!“ зашебетала Галя, наче сумуючи, „коли б то я таке гарне волося та такі очи мала як Павлуно, отсе було б мені гарно!“

— „Старий!“ говорив дальше пан Микола и байдуже собі про Наталише щебетанне: „наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші и на дітей діти. А що за гарна пара була б з них! Немов собі суджені!“

Батько тільки всміхнувся, та, піднісши чарку з вином, доторкнувся до чарки пана Миколи и випив до дна. Сего всего не розумів би я, до чого воно сказане, коли б Наталя не розсвітила мене своїм питанням:

— „Татунечку!“ защебетала вона. „Ви хочете, щоб Павлуньо був моїм мужем? О як же ж се буде гарно! А я его дуже любити му. Зробіть так, татунечку! А ти, Павлуню, рад сему?“

Всі розсміялися на всю хату.

Другого дня гралися ми в мужа и жінку. Розуміється и весілля справляли и шлюб брали. В саду між гиялистими сливами стояло дві молоді акації — там була наша церква, а лавочка, що між сими акаціями стояла, за вітвар, — сусідний хлопець, знакомий Наталі, старший за нас обое, був нам за священника. До сього приладила Наталя всего: дістала десь два оловяні перстені, и їх мусіли ми перед вітварем перемінати.

— „Тепер же годиться тобі мене поцілувати,“ сказала Наталя після шлюбу; „алеж бо з тебе волуйковатий чоловік!“ — И я поцілував Наталю та счервонівся, бо завстидався через Наталин докір. Після сего зайшли ми в кутик города, де був стіл и лавочки, и там ми обідали: їли родзинки, мигдали, пили молоко з малесеньких чарочок Наталиної ляльки та закусували сухарками. Після сего обіду в нас, молоді пари, вже й дитинка була — лялька. Наталя в радости розпливалася. Я мусів дитину колисати и колисав з такою повагою, як батькови годиться. Але ж на танці — найважніше на весіллях — забули ми. Тоді вже згадала Наталя, и ми покинули дитину в колисці та й взялися гуляти. Гуляємо обое, а сусідній хлопець у нас за музику — потягує прутом по руці наче смиком по скрипці, а губою немов грає.

Але ж бо нащо тут всі наші дитиньства оповідати? Досить: дві неділі перелетіло мені, неначе сон переснився. А при від'їзді, що то було плачу та лементу! Обнявшися з Наталею, плакали ми та ридали, и кричали, щоб нас не розлучувано. Родичі наші сміялися, потішали та розважали, так нічого не помагало, мусіли нас розірвати, обіцюючи, що швидко знов побачимся.

III.

Не так то швидко изнов іхалося до Черновець, як обіцювали и мені бажалося. В дома здавалося мені всюди пусто, глухо та тпхо. И нераз плакав я за Наталею та наперався іхати до пана Миколи. Вже відвик я від свого батьківського дому; — в тім тпхім саду, в тім веселім селі здавалося мені якось непривітно. И зрадів я дуже, як згадали мені про школу и повезли до сусіднього міста на науку та поставили на станцію у давного знакового пана професора, старого та дуже ученого чоловіка. Мати плакала

гіркими сльозми, як я від'їздив. В мою скринку поклала мені шмаття, мою одіж, та положила оден колач и пару періжків з маком. Я знайшов ще на стільки місця в скриночці, що поміж шматтем змістився и оловяний перстінь шлюбний від Наталі. Добра моя неня обвинула его папером и беріжно заховала на самий спід.

Спочатку якось мені не привітно було з моім ученим паном професором. За теж до душі припала мені глота хлющів в школі. И швидко учився я числити, деклінувати, писати — на тім сховався мені час. Ще й часто бував я в батьківскім дому, бо моє родиме село недалечко було від нашого міста. И се було у мене найбільше свято, як я міг хоч через пару день в батьківскім дому оставати. О нене! о тату! який же щасливий був я, як зайшов на тее місце, де я перше грався.

Мій пан професор був поважний чоловік. Я его любив и шанував як мого другого батька. Через свою ученість здавався він мені чимось висшим. З міщанами сего місточка не дуже вдавався він, найбільше було ему вчитуватися в духа старосвітчини та розмовляти з своїми молодими школярями. „Бо — мовляв він — там бачу я доконалість, а ви тільки що доходите до сего. Тільки ж не на однім з вас заведеться моя надія; але декотрі засияють в світі поміж людьми ясним світлом.“ Провчившись граматики, зайшов я до святині старосвітчини. Охочо читав я Гомера и Курція а наді всіх Плотарха. Я мало не плакав за пропавшим великим світом старини. Якими ж то нужденшими здавалися мені люде нашого часу! Неначе ті барбари, що на них ще добачити можна сліди права сильнішого, кріпацтва та розбишництва. Я читав, толкував, поетизував — и був щасливий, як кождий, що в науці свою щасливість знаходить.

З ізди моєї до пана Миколи зробилося ніщо, хоч мій отець не покидав свого старого звичаю. Мені було байдуже про сю ізду. А про свою маленьку жінку забув я зовсім; и єї оловяний перстінь був би вже давно загубився, коли б я его не заховав до ящика разом з иншими моїми дитячими забавками; там спочивав він собі довгі часи и не тиканий. А підчас вакацій любіше було мені побувати з моїми шкільними товаришами, чи то в батьківскім дому, чи поїхати до них.

Минали літа. На двацятім році узнано мене за здібного, перейти на університет. Треба було вибиратися на довший час, бо не швидше як по році можна богословам дістатися до дому, — и гірка була ся роздука. Бо тяжко приходило мені розставатися з тим високоповажним мужем, що виобразував мого духа та

положив підвалину до мого внутрішнього щастя; ще важше приходило мені покидати рідний дім, батька, матір, и далеко — за сорок миль жити. Тепер стало мені все тее дорогим, що я дитиною завсігди мав и любив. Ще раз навідав я всі мої місця, де я малим хлопцем грався; а збираючись в далеку дорогу, взяв я з собою и сей маленький ящик з забавками своїми та заховав его разом з Гомером и Горациєм, а там був и оловяний перстїнь від Наталі.

Хотяй я и вірші робив, и місяць, зорі и сонце, серце и любов до них приміщував, але про Наталин перстїнь чогось мені й на думку не впадало у своїх віршах згадувати. Любійше мені було заглядати в очи гарних панянок, и про тії карі та снів очи хоч кілька сонетів склеїти; але и се діялося у мене со страхом и трепетом. Признаюся, що сі гарні оченята не раз блискали на мене мов блискавиці, але й разу не загрїли мене, не розбудили охоти, хочби найкоротшу оду написати. Я бажав чогось иншого, але й сам не знав, чого я бажав.

IV.

Минув перший рік богословія, и вже виїхався я до батьківського дому на вакації. И хтож не знає, яка то радість обгертає богослова, що перший раз їде на вакації, висидівшись цілий рік в семінарських мурах, мов у тюрмі; хто не знає, які думки, яка радість обнимає богослова, з якими плянами, з яким поглядом на світ божий виходить він поміж людей? Швидко зїхався я їхати, шукав фіри, прощався з товаришами моїми; аж тут дістаю лист від батька мого, щоб їхати не до дому а до Черновець до пана Верещака, а там застану и моїх родичей. Чудно воно мені здалося, зїздитися в перші мої богословські вакації з моїми родичами до пана Верещака! А там же ж єсть Наталя, панна, а я богослов.... Я поїхав. Дорогою думка моя сходила и на Наталю, тільки чогось не привітна була мені ся думка, и я непаче соромився згадувати собі давні наші дитячі літа. Вже вона мабуть и чимала вросла — думав я — мабуть и гарна стала. Але по що там заїхали мої родичі та ще й мені казали приїздити? Мабуть, чи не задумали вони з нашого дитинства правду вчипити? Бо по що ж нам всім зїздитися до пана Верещака, а особливо мені? Я запрягся, що з сего нічого не буде! Але щоб було з чого пожартувати и послїятися, я взяв з собою и сей перстїнь оловяний.

З такими думками приїхав я до дому папа Верещака. и ви-
таюся з всіма и обнимаюся; коли ж розглядаюся по хаті, а передо
мною стоїть панночка, гарна, гарна мов те сонце на сході, ста-
ном тоненька, личком біленька та румяненька, хоч води напийся,
а очи блискотять як зорі, що й зглянути годі. И хто ж би то
була ся панянка? Тільки сподомінилася та опустивши очи в зем-
лю, немов присіла и мене поздоровила. Як же ж мені з нею роз-
витатися, як їй відклонитися?....

З того неприємного положення виратували мене обіймання
и затитування моїх родичей и їх приятелів. Я мусів відповідати,
и мало по малу прийшов я до себе.

Тимчасом питається пан Верещак у гарної незнакомі: „На-
талю, готова вечеря?“ — Гм! — думаю собі — се ж має бути
Наталя? Чогось аж страшно подумати, що ся красавичка колиш-
ня моя маленька жінка; така думка здавалася мені наче богозне-
важливою.

Прийшов час и до вечері. Пан Верещак взяв мою матір
попід руку, мій отець паню Верещакову, а мені оставало подати
руку Натали. Несміливо підступив я до неї и подав їй свою
дрожачу руку; ми йшли разом.—„О Господи! якіж ви виресли;
я б вас ніколи не спізнала,“ заговорила Наталя до мене.

— „А я, а я,“ загикавшись, промовив я, „я бажав би, щоб
ми ще малими дітьми були!“ Се вимовив я мов плачучи. А се
була найбільша дурниця, чого я забажав. Бо котраж з сімнацят-
ти- або вісімнадцятилітніх дівчат хотіла б бути малою дитиною!

— „Чому ж то бажаєте ви сего?“ запитала Наталя здивувавшись.

— „Тоді був я такий щасливий, о такий щасливий, яким
я тепер вже не буду и не могу бути.“ Наталя мені на тее не
відповіла. Мабуть встріпив я знов якусь дурницю. И встидався
я себе самого.

Тимчасом при вечері йшло весело. Я навик до Наталиного
погляду, ба навіть дуже розсудно відповідав їй. И чим більше
вдивлявся я в неї, тим красшою здавалася мені. Другого дня була
вона ще красшою, а третього ще красшою. Очевидно, се було
очарованне. Я жалував, що так передчасно заприсяг собі, и по-
становив собі свою присягу на сей раз зломити.

Вечером четвертого дня випало якось так, що ми обоє були
самі в городі. Я міг їй вже давно де з чим обявитися, але по-
правді й не знав я, що казати та як почати. Ми прийшли до гі-
лястих слив: я памятав на них добре. „О якіж то виресли сі
дві акації,“ сказав я.

— „Ще пам'ятаєте сі дерева?“ запитала Наталя.

— „Міг же ж би я позабути на свою щасливість?“ відповів я. „Та як часто взлітав я думкою сюди! А ви не раз туди и проходили, и не згадали на малого Павлуня, того, що при від'їзді своїм за вами стільки наплакався.“

— „Що того не забули-сте?“ запитала Наталя тихим голосом.

Ми стали під акаціями, тінь окривала нас. Я обглянувся. Ввесь світ молодости розбудився в мені. Наталя мовчала, опустивши свої очі в землю. Я взяв її за руку, Наталя покрасніла.

— „Тут колись була наша церква,“ сказав я.

— „А там,“ відповіла Наталя, вказуючи на зеленій куш, „там був наш вітвар. Я ще все тее пам'ятаю.“

— „Пам'ятаеш? — и справді? о Наталю!“

— „О Павлуню!“ прошептала вона.

И вже більше ми не розпитувалися, вже не розвідували; наші уста сплилися разом. А як опам'яталися ми, були ми знов як діти и кликали себе Ти, Наталю, Павлуню, але завжди трохи инакше було між нами, бо я вже не був таким волюйковатим чоловіком як колись то. Я виймив оловяний перстень: „Пригадуєш собі его Наталю?“ Як же ж побачила вона сей перстень, закрила собі очі. Потім взяла его и довго, довго оглядала та й сплакала: „Той самий!“ сказала и знов розглядала его и цілувала и до грудей притискала и плакала та говорила:

— „Павлуню, о ти лучший за мене!“

Успокоївшись трохи, здійняла з свого пальця золоту обручку та вложила на мій палець, а на свій мій оловяний. „Я на віки твоєю, а ти Павлуню, мій?“

Розуміється, відповів я їй те, що двадцятилітній поет міг відповісти. Ми присягали собі и клялися сонцем, місяцем, зорями, небом та пеклом, що одно одного любити ме и перед и за гробом. Алеж бо нащо вам все отсе так просторно розказувати? Бо хтож з вас не знає, як то коханки свого часу гоїнують вічністю, небом та гробом? Коханнтя становить нас изнов посеред сего раю, що втратили Адам и Ева. И збігли нам три неділі щасливости невинної нашої та зникли, як той сон зникає. Тут говорять про від'їзд, а мені здається, наче я вчера приїхав. И дивно мені дуже, що наші родичі на тім не пізналися. Коли б то вони знали, що то в наших серцях діялося! Наші очі, що так пильно себе шукали; наші руки, що мов магнесом себе притягали; наша розмова, повна святобливної мистики: все тее очевидячки зраджувало, що у нас правдою стало те, в що ми перед десятима роками тільки як діти

грался. Тільки якось аж чудно здавалося, що при жадній вечері не впало на думку пану Верещакові, як перед десятьма літами, піднести склянку з вином та сказати до мого батька: „Старий! наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші и на дітей діти; а була б з них гарна пара.“

Не мав я відваги освідчатися при родичах, та про заручини и таке нише пахтувати. Все те здавалося мені зневажаючим нашу святу любов. Мені здавалося, що наші родичі о сім вже наперед умовилися.

Тимчасом наступив и день розлуки нашої, сей сумний день, що ми вже его три дні наперед оплакували. Отець мій вже довше не дався затримати. Раєнько, ще перед сходом сонця, були ми обоє з Наталею в городі між сливами, щоб ще раз наговоритися та свої чувства взаімно вилляти. При слезах и обітницях відновили ми свою святу звязь. И знов замінилася акації в церкву а лавочка між ними в вітвар. Ми повклякали и молячися до Бога відновили нашу присягу. Я приобіцяв Наталі, зараз повернувши до дому з моім батьком о сім поговорити, и знов вернути до Черновець та просити в єї родичей єї руки для себе и заручитися. На прощання обняв я її, вона споломілася — и яка ж гарна була вона тогді! Смирно склонила своє обличчє на мої груди и тільки прошептала: „Мій єдиний Павлуно!“

И так ми розлучилися, ще святочійше як я надівався.

(Дальше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

Обертаючись тепер до розбору питання про українську літературу у Россії, ми мусимо поперед усього заявити читателям, що де в яких пунктах ми будемо говорити зовсім догадочно из за недостачі матеріалу историчного, по которому можно б було з вірністю судити про відносини українських писателів и літератури до громади: так ми майже не маємо матеріалу для характеристики зачатків українського націоналізму у XVIII-ому в., та й внутренне житте українських кружків у Харкові, Києві и т. д. 1800—1847 рр. доси звісно мало, — бо переписка не тільки Квітки и товаришів, але й самого Шевченка доси не зібрана; мемоарів напечатано мало, біографій теж.

З сих причин ми наперед бачимо, що стаття наша буде не повною: теж, що ми знаємо з фактів про наш сюжет, мусять знати и наші читателі; — для того стаття наша мусить бути більш теоретичною, ніж историчною.

Ми поставимо два питання: 1) що таке була и есть українська література що до ідей, т. е. які потреби и які обставини соціально-політичні викликали до життя сю літературу и давали їй той, чи другий напрямок и характер? 2) що таке була и есть ця література по єї матеріалу. Розібравши сі питання, ми дозволимо собі зачепити третє: які шанси може мати для будучого розвитку українська література и яка, при тих обставинах, у котрих вона находиться, може бути дорога, котрою мусить піти ця література, щоб розвинутись, одвічаючи тим потребам и цілям, що її викликали, и щоб послужити на користь нашому народови.

По першому питанню, ми думаємо, факти свідчать, що українська література зачалась, жила и росла під впливом тих самих ідей и потріб, которі давали життю и російсько-європейській и великорусській літературі: другими словами українська література є дитина Росії XIX-ого в. и через те мусить жити и рости, поки Росія є Росією. Ся теза наша не подобається щирим централістам, — але ми знаємо, що проти сього стануть де хто и з українских автономістів. Перший закид, которого ми ждемо од своїх друзей автономістів, — се такий: „але й сама російська література теж росла під впливом ідей и потріб європейских, однакж ви даєте більш широкє поле літературі російській, ніж українській.“ *) На се одвічу, що справді ті самі напрямки, що збудили українську літературу, як то: сентименталізм, романтизм, націоналізм (славянофільство), демократизм — се напрямки усеєвропейські, а не тільки російські, — але Українці добували сі європейські ідеї и напрямки не стільки прямо з європейских літератур, скільки через російську літературу. Так стоїть діло й доси, так стоять ме воно й довше, коли не на віки. А через те не можна сказати, що українська література появилась серед європейских прямо, — ні! вона появилась у середині російської.

*) Такого закиду усього скоріше можна ждати од Галичан, -- и у них він зовсім повиятий, бо вони не мають можливости слідити за російською літературою, про котору и доси мають звістки найбільш од Німців и Польків, т. е. або ніякі, або теж зовсім вменшаючі силу російської літератури. Од сього я не дивуюсь, коли хто з Галичан подума, що я дуже вже вбільшую розвитте літератури російської. Таку думку я бачу и у тому примічанню до моєї першої статті, у которому ред. Пrawdи дуже вже через край дестно сказала про мене, — але мов побоялась признати абсо-

Щоб вяснити те, що ми зараз сказали, ми мусимо коротко переглянути, у які часи и при яких обставинах громадского життя у Росії піднімалась українська идея и українська література. — Сліди нового українофільства, звісно, можна находити у XVII-ім и XVIII-ім в., и од того дуже жалко, що література Київского періоду XVII-ого в. мало висліджена що до народних идей, — бо нею, окрім покійного Некарского (которий у своїх роботах шукав тільки звязку київської літератури з реформою Петра В.), займались тільки духовні писателі, як митроп. Євгеній и др. Особливо мемоари, драми и комедії, інтермедії XVIII-ого в. интересні, яко початки того літературного напрямку, который у XIX-ім в. виявився у українофільстві. Але мемоари малорускі XVII — XVIII-ого в. ще не всі й видані, и дяка п. Бодянскому, редактору „Чтеній въ П. Московскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей“ и Київській археографічній комісії, що хоть головніші з них напечатані, — літературна ж критика їх ще desideratur. Драматичною ж літературою малорускою XVII — XVIII. в. серьозно займавсь тільки Великорус, московскій проф. Тихонравов, — и нашим молодим українофілам на сей час можно побажати хіба б того, щоб вони покористувались и розібрали з свого погляду те виданне пам'ятників цієї літератури, яке наготовив п. Тихонравов к юбилею Петра В.

Але як не мало ми ще знаємо вірного про дух громади и про стан національних и народних идей на Україні XVII — XVIII-ого в. — не думаю, щоб я помишвсь дуже, сказавши, що именно тог-

лющие широкое развитие российской литературы, а признана його у порівнянню тільки з малорускою. А між тим маємо такі факти — окрім приведених у П. статті, — що н. пр. книгу Бокля стали переводити у Росії раніш (? ред. Правди), ніж у Германії и Франції, що два послідні діла Дарвина переводились у Росії з рукописи, що „Капітал“ К. Маркса появилсь у Росії з корректур, що деякі статті н. пр. Герб. Спенсера переводяться у Росії вже два роки назад, тоді як у Франції тільки тепер почали його переводити, що интерес до нового будовання науки соціології у Росії майже чи не більший ніж у Германії и т. д. Сі факти свідчать, що російська громада епішить узяти часть в усіх найважніших питаннях наукових и культурних, которі займають громади передових європейських народів. Що до Українців, то як би хто не дививсь на будучість української літератури, а ніхто не може з них одректи того факта, що тепер освічена громада на Україні ввязується з життям європейским нічим другим, як літературою російською, -- а сей факт не може не обмежувати ходу української літератури и на будуще. — Треба замітити, що Галичина, як руска так польска, стоять и по єному географічному стану и по євому провінціалізму особливо невідібно, щоб знати про Росію, невідідніше, ніж Варшава и самий Відень: бо у Краків и Львів не тільки не заходять журнали, газети и книги про Росію, але й книги и статті серьозних чужинців, як Ральетон, Леж, Рамбо и т. д.

ді, як автономія козацької України усе більш піддавалась загальному строю російської імперії, тоді на Україні складались основи для того, щоб виявивсь народній українофільський напрямок з його народною літературою. Як не багато мала у собі гарних зерен доброго громадського строю казацька Україна XVII-ого в., як не важка була московско-остзейська централізація, під котору попада Україна у XVIII-ому в., а усе таки треба признатись, що тільки у XVIII-ому в., під державою російською, на Україні зникли ті перепони, которі не давали до тих часів розвиватись там освіті и літературі порядковим прогрессом. Так тільки конечно завоюванне Криму и берегу Чорного моря за Катерини П. зробило Україну безпечною для життя мирного економічного и культурного. А з другого боку світска, державно-європейська культура російської імперії „Петербурського періоду“ висвободила українску освіту из узких рямок церковних, которі задержували и вплив народної мови у літературу, а світські школи, которі стали множитись на Україні (хоть через централізацію державну и не так скоро, як би то було потрібним и можливим) и світска література російська нанесли ті ідеї європейські, літературні, політичні и соціальні, которі помічні зросту народолюбства у літературі и політиці. Петербурска література, Харківська колегія, потім перероблена у університет, лицей у Ніжині, університет у Києві — ось де настоящі батьки українофільського народовства, которе через них годується тим духом, що панує у Європі з XVIII-ого в. и которий упав на слабі прояви свідомого патріотизму и народовства, які держались у українській громаді у кінці XVIII-ого в. Реакція псевдоклассицизму, котора усилювалась на Україні реакцією провінціального духу вкусом столицним, попхнула Котляревського на його знамениту пародію „Енеїда“, котора пішла ще дальше од „Душеньки“ Богдановича; сентименталізм, що дав російській літературі „Бѣдную Лізу“ Карамзіна, „Сбитеньщика“ Аблесимова, родив „Наталку Полтавку“; папи и адміністратори, як Трощинський, Куракин, що заводили на Україні двірки на взгляд петербурского двору, викликали потребу театру, для которого Гоголь батько и Котляревський поставляли пєси, мішаючи комічну манеру інтермедій XVIII-ого в. з новомодним сентименталізмом à la Карамзин. И треба признатись, що, як побит сьельської шляхти України не так відірвався тоді од народнього, як се було з придворною шляхтою у Великорусї, а з другого боку як простонародний побит український більш був утопчений, ніж великоруский, — то и сентиментально-комічні оперетки українські усе таки мали більш реальности ніж сучасні їм аналогічні

твори великорускі, а здоровий гумор український вносив на плечах и крайні карикатури „Енеїди,“ — так що и досп, з гріхом по полам, а читаються и дивляться на сцені пєси Гоголя-батька и Котляревского, тогді як Карамзина Бѣдная Лиза, Аблесимова Сбитенщикъ, Жуковского Марышу Рошу теперішній читатель з пошаною одсува' на бік.

Скоро чисто дилетантске, беллетристичне дію Котляревского и Гоголя-батька в змоглось ще одним елементом, теж маючим тісний звязок з ідеями, ходившими по усій Россії у кінці XVIII-ого в. и начатку XIX-ого в. Массонский містицизм, у которому брали добру долю ті з української шляхти, що вертілись у столицях (як Гамалія и т. д.), на Україні приияв більш народню форму у філософії Сквороди, которий теж на свій лад клопатавсь об освіті и народі, як и Новиков и його приятелі. Коло Харкова и Полтави пішла охота заводити школи, и серед підготовлених Сквородою поміщиків харківско-полтавских більш опертербуржений и обвєвропєєний Каразин став пропагувати идею про університет, которий и був заведений у 1807 р. на гроші на половину державні на половину дворянські. Каразин пропагував и идею про еманципацію крестян, а также и славянофільські ідеї, розвиваючи оригінально и без обскурантної примішки сі ідеї, которі висказував на Великоруси защитник „старого слога“ Шишков. Каразин думав и харківський університет зробити всєславянским. И справді, сей університет, которий завели українські дворяне и російський уряд по ініціативі сербо-українского „Маркіза Пози“, університет, у которому першим куратором був Поляк Северин Потоцкий, був першим у Россії розсадином ученого славізму: він дав з учеників своїх Бодянского, Григоровича, Метлицкого, Костомарова, він мав велике впливне на Срезневского. Під сими впливнями наївне, дилетантске українофільство Котляревского стало приймати більш серьозну форму, яку бачимо у повістях Квітки, у виданню журналів Український Вєстник, Славянин, — пісень українских кн. Цертелєва, граматики Павловского, історії Малороссії Б. Каменского; українські традиції почали звязуватись з ліберальними ідеями „соединєнаго общества Славянъ“, „сюза благодєнствія“ и т. д. Свідєцтвом настрою визначаюущихся людей української громади того часу може бути начавша тогді ходити частійше по руках Історія Русєвъ псевдо-Конського. Провінціалізм а потім реакція після 1825 р. придержала ширший прогрєс українского славянофільства и народолобія, — одначе перечислені нами твори літературні и прояви соціальні не останєсь без наслідків

не тільки для української громади, але й для усієї Росії, як то можна бачити по Пушкіну, котрий дуже любивавсь Історією Руссов, по Рилєву, по Нарѣжному, Гоголю, про которого звязь з харківсько-полтавским українофільством ми говорили доволі. Мусимо нагадати, що література у Росії до самих „Записок Охотника“ Тургенева не мала нічого, що б так реально и симпатично малювало простонародній побит, як Квітчині повісти. Упять бачимо, як природні обставини побиту и традицій України зробили те, що український сентименталізм и романтизм, як и українське славянофільство дали щось реальніше, научніше и симпатичніше, ніж Світлани Жуковського, „Размышленіе о старомъ слоѣ“ Шишкова и т. д., хоть на Україні тільки розвивались тік самі теми, що и у Великорусн.

У 30-ті — 40-ві роки ми бачимо впять, що рух моральний на Україні теж живе одними ідеями, що и на Великорусн — причому бачимо, що в силу процесу централізації де у чому Україна живе тільки одлнком руху великоруского, або російського, хоть усе таки власні обставини и тут виводять багато оригінального, українського, у варяції загально-російських напрямків. У сю епоху ми бачимо, що поезія у Росії живе під впливом дуже обнаціоналізованого Пушкіном и Гоголем романтизму, котрий чим дальш, усе більш склоняється до національного натуралізму; а обік з сим бачимо у найблизшій до поезії сфері науковій охоту досліджування власної старини и побиту и історії народів славянського щепу. Се епоха видачі літописів, актів, пісень народніх, епоха закладу катедр славянських мов через міністра Уварова, епоха з'організованя московського славянофільства з обривків шишковської реакції и лібералізму александровських часів. (Дивись про се подрібно у Пипина — у „Очеркахъ умственного движенія отъ 30-хъ до пятидесятихъ годовъ“). На Україні се епоха видання пісень Максимовичем, Лукашевичем, Срезневским, поезій Бодянского, Гребінки, Метлинского, Костомарова, а наконєць Шевченка, учених творів як начатки славянської філології Максимовича, його ж старійший період історії літератури рускої, про народню славянську поезію Бодянского, про руску Костомарова, про славянську митологію, що видав Костомаров церковно-славянськими буквами, — епоха, закінчившася кнівським брацтвом кирило-методіевским. Характерний представитель сієї епохи — Шевченко, котрий одшаче прибавив багато свого оригінального до загального російського, що жило на Україні, и до сучасно-українофільського. По літературній школі Шевченко належить до романтиків, не тільки таких,

як Пушкин у ранніх поемах або Гоголь у Тарасу Бульбі, але часом нагадує Жуковського и Козлова. Тільки українська родина, а особливо мужицька, давала окрему окраску Шевченковому романтизму. Український романтик, як и другі, обертався до старини, — але та старинна була не за горами (у сему Шевченко, як и Гоголь, мають аналогію тільки з Вальтер Скотом, котрий теж виріс на свіжих ще традиціях феодальної Шотландії), як у других; сю старовину не треба було одшукувати по архивам и бібліотекам: могила, пісня, казка — нагадували про неї. Од сего Шевченко у своїх козацьких поемах являється часто реалістом, яким не часто вдавалось являтися романтикам, — хоть и не таким, и по роду таланту и по силі знання, як Вальтер - Скот, сей єдиний історичний романіст, як Шекспір, єдиний історичний драматург. Та ще треба додати, що характер козацької старини и мужицька природа Шевченка зробили те, що романтизм и сентименталізм Шевченка зразу став на соціальну дорогу, у чому Шевченко не має собі аналогії ні у якій літературі європейській, теж оригінальний, як оригінальне українське славянофільство. Се славянофільство уже у одних его наукових представителів, у Максимовичу и Срезневському, а особливо у Бодянському, Григоровичу и Костомарову стоїть окремої студії, и ми дуже жалиємо, що п. Пипин, у своїх статтях про московське славянофільство, не зупинивсь кілька хвиць з своїм спокійним и острим аналізом на представителях українського славізму и панславізму у науці. Чисті ж українофіли новіших часів не дуже то часто згадують наукові праці названих учених, одчисляючи їх, по язиковому доктринерству свому, до сусідньої і словесности, — тай не дуже то прихильні до славянофільства и руссофільства у загалі, не бачучи по доктринерському узкоглядству, яку міцну основу робить се славянофільство и руссофільство и самому українофільству. Ми думаємо, що не дуже помилуємось, коли скажемо, що перевага позитивно - наукових ідей над фантазіями и тенденційністю робить одну з характерних ознак українських славістів старого покоління; до сего треба додати, що у них не має клерикально-національної антипатії до Заходу, Польщі, ні такої ж тенденційної симпатії до Візантії. Надіємось, що колись то, рівняючи Шевченкове славянофільство з Кояловичем, Хомяковским и т. д. — и не-Українці замітять, що Шевченко співав не про воїнів (хоть и він тішивсь може без міри славою козацькою) и царів, не страхав світа веліччю силою славянства, котора колись у свій черед запанує на світі, кровю оддасть за пролиту кров свою ворогам, — а узяв своїм

героєм на Славянщині єретика — Гуса, та бажав, „щоб усі Славяне стали такими єретиками и синами сонця правди и подарували мир мирові.“ Так то Шевченком романтизм и славизм український подавав руку до того ліберального стану російського „западництва“, котрий пробивав собі дорогу у після-гоголевському періоді літератури, періоді соціальному. Так то до 1847-ого р. йшла історія українських тенденцій, — при чому вони завсігди вязались з ходом мисли и науки у Росії, но завсігди давали оригінальні варіанти черпаючи їх з місцевого ґрунту, и часом опереждали аналогічні їм напрямки и прояви у Великорусї, иногди годуючи и саму Великорусь, хоть вона и держала у собі столиці — натуральні центри культури. Се єсть найлучший доказ натуральности и законности зросту українського напрямку и найлучший показ цїни його не тільки для України, але й для усїєї Росії, — як то каже и біограф п. Куліша у Правді 1868 р.

Але після 1847 р. ми не бачимо такого прогресу в українїзмі, якого б можна було ждати по таким початкам, и бачимо, що він вже не тільки майже не має колишнього впливня на Великорусь, але ледви плететься за прогрессом науковим и літературним не тільки російським, але й почасти великорусським, — хоть, як то ми трохи зачепили кажучи про Гоголя, великорусський народний напрямок у літературі и науці мабуть чи не треба признати одголоском українського 1820 — 30-х років, а в усякім разі він виявивсь пізнійше українського. Причиною такої перемїни був, безспорно, той погром, який потерпів кружок киріло-мєєодієвський у 1847-48 р., зсилка Костомарова, Куліша, Шевченка и н. Зсилка ся прибила талант Шевченка и задержала його на однім ступені літературного розвитку; вона одірвала Костомарова од катедри у Києві, де він, на місцевім ґрунті, міг би укоренити наукову працю над Україною у молодших поколінь и породити школу историко-єтнографічну; погром 1847 р. перебив карєру Куліша, яко академіка славянських мов, до котрої його виводив приятель Гоголя Плетнев. Через се усе злучилось так, що з молодшого покоління на Україні, котра так славно и з такою пригодою для усїєї Росії дебютувала на полі славяно-руської єтнографії, фїлології и історії, з молодшого покоління після 1847 р. не появилось ні одного ученого з академічною підготовкою, окрім, и то вже в останні роки, Потебні и Антоновича.

Од сього виходить те, що дальнійше українофільство зосталося майже зовсім без наукових підстав, — окрім тільки робіт старшого покоління, особливе Костомаровських. И се тогді, як за

працю над великорускою народністю прийняли люде з такою щирістю и з такою європейскою вичкою, як Буслаєв, Даль, Гільфердінг, Рибніков, Худяков, Міллер, Веселовский, Шапов, Аванасєв и т. д. Але окрім погрому 1847 р. и його послідків и одголосків и сили централізації, котра робила, що у Києві, Харкові не було до остатнього часу таких інституцій, як географічне товариство, Моск. общество любителів літератури (що почало видавати пісні Кир'їєвского, Рыбникова, словарь Даля и т. п.), централізації, котра робила, що катедри у Києві и Харкові або пустували, або заміщались великоруссами, часто такими, що не знаходили собі місця по столицям, що чим дальше усе більш одливали українські врожєнці од столиць и од літератури, — у сій науковій и літературній одсталости України після 1847 р. почасти винні и деякі основні ознаки українофільства часів Шевченкових.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

— У парискій Revue Critique у Жовтні надрукована **стаття про брошуру п. Україно** — Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia. Критик, називаючи сю брошуру серьозною студією, жалкує, чому автор обійшовсь тільки бібліографічним переглядом літератури малорускої. „Шевченкови“, каже критик, „п. Україно дав більш місця, але усе таки мало; а Шевченко заслугував би цілого тому, — так він може бути интересний європейській публіці.“

— Літом того року появился у Петербурзі третій том важного **збірника малоруских етнографічних матеріалів**, котрого I, III. и VII-й томи, виїшовші ранійш, були спімнені у Правді (а європейській публіці про них доложила Rivista Europea у Масвій книжці статтю Le recenti pubblicazioni della societa geografica Russa), именно „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранія д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ третій. Народный Дневникъ, изданный подъ наблюдениемъ дѣйств. чл. Н. И. Костомарова.“ Сей досить обширний том (486 стор.) має у собі описанне обрядів, а також пісні, вірші, повір'я, привязані до празників и ниших періодичних днів у году. Особливе багатий відділ у ньому весняних нгр, веснянок и колядок. По багатству матеріалу се одно з найважнійших видань не тільки у Славянщині, але й в усій Європі, у котрій народні перекази и поезія тепер звертають таку велику увагу. Для

історії руских народних традицій видання п. Чубинського дає неоцінений матеріал, над котрим надовго буде праці ученим людям. Дуже інтересні у йому колядки, котрі можна поділяти на п'ять категорій: 1) такі, у котрих задержалась пам'ять або у загалі сліди старого героїчно-княжеского побиту, котрі нагадують про походи по Дунаю, найми на службу у Царгороді (якогді сього имени не ма у варянті, а стоїть просто „у доброго пана“), про осади ріжних городів (Львова, Камінця и т. д.), про походи на три землі, про полон чужого князя або короля (часто називаного турецький цар), про полон княжати Іванка (може Іван Берладник), про збори на поход у землю угорську, про суди боярські (у Судоморі) и т. д.; 2) такі, у котрих задержались сліди культу рільничо-антропоморфічного (Бог або Петро або Ілля орють ниву и т. д.); 3) такі, котрі нагадують якийсь круг ідей висчий од первобитно-мітологічного, але не православно-богословський (основанне світа двома голубамь, будуванне церкви з трьома вікнами, котрі — трійця, олицетворенне Христа — птахом, рибою, евангелиє-квіткою и т. д.); 4) вірші семинарські и з богогласника; 5) гумористичні колядки.—Що у збірнику п. Чубинського надзвичайно інтересні варіянти зібрані на границі Галичини, и що у Правді 1868 р. були надруковані дуже інтересні колядки з 3-ої категорії, то ми звертаємо увагу галицьких збирателів з народних уст на галицькі колядки и просимо досилати їх у редакцію Правди. Ми або надрукуємо їх у себе, або пошукаємо для них місця другого. Ось де одно таке місце, которе можно певне вважати вірним, що до видання етнографічного матеріалу малоруского:

— **Київський відділ імператорского російского географ. товариства** обернувся, між иншими славянськими виданнями, и до редакції Правди, просячи допомогти йому у зборі матеріалу для етнографії Полудневої Русі и обмінюватись з ним виданнями. Нам дослані виділом обширні програми для збирання етнографічного матеріалу.—Покладаючи велику важність для досліджування етнографії и переказів народних Галичини, Київський відділ вибрав, як довідуємось, своїм членом п. Юрія Федьковича.

— Петербурска газета Недѣля дає интересну кореспонденцію з Києва про **надзвичайний збір київского відділу росс. географ. товариства** при многочисленній публіці, у которому один з немногих кобзарів українских (которого коротка біографія и переписка з п. Кулішем була надрукована кілька років назад у Правді), Остап Вересай, привезений председателем виділа п. Галаганом, співав думи про втеки трьох братів з Азова, про смерть Хведора безродного, про Правду и Неправду, гумористичну пісню Шлюб Щигля, Гусарська жінка, а також грав кілька народних козачків. Перед співаннем Ве-

ресая заступаючий місце секретаря п. Русов прочитав біографію співця, записану стенографічно з його власних розказів, а у середині співів член товариства п. Лисенко прочитав дуже інтересний реферат про музику Вересая и про українську народну музику у загалі, порівнюючи її з великорусскою и сербскою. Увесь репертоар Вересая з рефератами пп. Русова и Лисенка виділ постановив надруковати у своїх Записках. З нетерпеливістю ждемо сього важного видання.—Про згадані співви Вересая у київському виділі и у загалі про діяльність виділа надрукована також донісь проф. університету у Києві п. М. Драгоманова у лондонському журналі *Athenaeum* (29. Nov. 1873) під заголовком: *The Kief section of the Russian geographical society and the last minstrel of the Ukraine.*

— У Вѣстнику Европы за Вересень и Жовтень надрукована стаття п. М. Т-ова **Литературное движеніе въ Галиціи.** — Автор, котрий вже переглянув у тому-ж Вѣстнику (Січень и Лютий 1873) політичні діла галицькі з 1848 р., тепер перегляда' літературний рух у ній, єї літературно-культурні партії, и показує симпатію до „народної“ партії, говорить з похвалою про діяльність „Просвіти“, хоть вказує на де які недостатки єї видань; з противної партії автор хвалить діяльність о. Наумовича, але при тому жаліє на старосвітскість и клерикалізм його поглядів и ідеалів и сміється над тим, як невірно він малює перед своїми читателями Росію. Говорючи про відношини галицьких літературних партій до літератури російської, п. М. Т-овъ доказує, що партія „Слова“ ні по мові, ні по сюжетах літературним, ні по ідеям, не може бути признана „руською“ або російською, а є бурсако-рутенська, — и що „українська література у Галичині не є конкурентом літератури російської, котрої у Галичині не було й не ма, а тільки польської и рутенської,“ — од чого старі рутенські літератори и ненавидять так українську літературу, при чому зовсім несправедливо ховаються за прапор общерускости. П. Т-овъ показує, що молода галицька партія, котора пішла за українскою літературою, стоїть ближче до літературних ідей и вкисів у Росії, ніж стара, — бо українська література живе одним життем з новою літературою у Росії, и стане ще ближче, коли ще більш стане реальною и народною, скинувши з себе послідні остатки клерикалізму и рутенства, которих п. Т-овъ заприміча' чимало навіть и у недавних літературних творах молоді партії. У пост-скриптіумі п. Т-овъ одвіча' на „Письмо из Львова“ п. И. Л-на, которий у „Голосі“ було обізнавсь проти перших статей п. Т-ова (Русскіє въ Галиціи), що дуже остро критикували галицьких політиків, именно політиків Св. Юра. Не змігши виставити фактів проти критики п. Т-ова, львівський дописуватель заду-

мав обвинити перед російською публікою сотрудника Вѣст. Европы, буцим то він „краківський єзуїт и Поляк,“ або „українофїл.“ П. Т-ов сміється над такими інсинуаціями и що до українофїльства каже, що „у Росїї, де літературні и наукові праці Квітки, Метлинского, Максимовича, Бодянского, Костомарова, Шевченка, Куліша, М. Вовчка и др. вважаються як малорусскою, так и великорусскою публікою, українофїльство зовсім не може вважатись за staatsgefährlich,“ як то думав И. Л-нь, которий „про усі уряди судить по польській школьній раді.“ Що до симпатій, которі мов би то мають до Росїї Львівські „Рутенці,“ то п. Т-овъ показує, як вони не одно пишуть до „Голоса“ и до Neue Freie Presse и Allgem. Zeitung, и радять „Голосу“ прикладати до своїх галицьких лестників туж саму мірку, котору він приклада' до аналогічних ім обскурантих и ретроградних та ташкентских елементів у Росїї, которих „Голосъ“ не дума' жаліти.

Як справді одходять вкуси літературні у Росїї од вкусів редакції „Слова“ навіть у тих кружках, до которих леститься се „Слово“, можно бачити з того, що ті самі повісти Сахер-Масоха, которі „Слово“ переводить у себе з похвалами, „Голосъ“ недавно назвав „нелѣпостями,“ т. е. дурницями.

— Бржевя Вѣдомости пишуть, що у Москві зроблено **переклад на великоруску мову Назаря Стодолі Шевченка**, що до його вже готові музичні нумера пісень и танців, и що незабаром ся драма буде поставлена на сцену театру Московского. Се ще один примір, як цїнять и у Великорусї твори Шевченка и українску музику, у стид нашим псевдо-русским Рутенцям.

— Кїєвлянинъ, оффіціальна газета російська виходяща в Кїєві, помістила переклад друкованої у Правді 1868 (а відтак и в окремім виданню) повісти **Н. Нечуя Гориславска ніч або Рибалка Панас Круть** на великоруский язык. Може ще появиться який переклад Нечуя на польський язык (що по такій оцінці як п. Władysław-a O(rdon-a), зганений и в 16. ирі Правди м. р., є дуже можливе), то тогді будуть мати и наші галицькі Русскіє и Рутенці спосібність познакомитися з творами сего хахлацкого писателя. — У тімже Кїєвлянині друкується у оригіналі малоруска повість п. н. „Не можна бабі Парасці за лихими сусїдами на селі прожити.“ Повістка має бути дуже гарна; ми, скоро її дістанемо, передрукуємо її для Галицьких читателів у Правді.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА

Огляд на рік 1873.

I.

„Дав Бог народам жнива. Вийшли на поле, звиваються, кожда нива стелиться уже снопами. Тільки на одній ниві Русина стоїть жито нежате, бо Русин — заснав. Вже й полудне минуло, заким пробудився. Протирає очі, видить других далеко на переді, а его нива широка! Однак не тратить надії, бере серп до руки, жне з цілої сили, хоч сонце пече и піт лється з чола, и — заким вечір прийшов, нива вже була зжата, а ті, що були випередили Русина, тепер по заду осталися и пізнійше скінчили.“

Сю притчу сказав був пок. митрополит Яхимович еще в 1848-ім році. Від тогді вже більш четвертини століття минуло, чималий час в віку жеізниць и телеграфів; — другі народи в наших очах роблять величезні поступи наперед, кожда десятка, кожда пятака літ, кождий рік виказує у них великий прогрес в політці, науці, літературі и и. Чи и у нас так? чи ступає Русин за другими народами, чи догонить їх? Такі питання треба нам собі завсідни ставити, а именно з кінцем кожного року здавати собі справу: що ми за сей рік вдіяли, чи ужили ми его так и чи зробили стілько, як було можна?

Переглядаючи нині нашу діяльність у 1873-ім році ми ограничимось на самих Австрійских Русинів, надіючись, що о українских Русинах напише хто з самої України, вірнійше и докладнійше ніж би се ми змогли.

Отже ж Австрійські Русини живуть у 3-х коронних краях, а у кождім живуть ишим життем. Еще ж Буковинці мають досить взаємин з Галичанами, але угорских Русинів відділили Карпати зовсім. Галицькі Русини збюсяться з угорскими стілько, що з Угорщини приходить до Галиччини 2 екземплярі „Карпата“ и 1 екс. „Газети для народних учителів“, а з Галиччини в Угорщину йде кілька екс. „Слова“ та „Правди“, котра там однако передплачується найбільше заїзжими Галичанами. Часом заблукаєся и яка допись з Угорщини до „Слова“. Не багато сего всього, але досить, щоби пізнати загал угорских Русинів. Географічно найблізші вони з всіх Русинів до западу, але морально відділені від того западу якимись Гімалайскими горами. Те, за чим

другі народи так побиваються, а що для угорських Русинів, не маючих, крім священиків з поняттями якого XVI-ого в., майже жадної інтелігенції, є питанням животним, просвіта люду, за те там ніхто не дбає, лишаючи се — мадярському рядови. Ціла діяльність угорських Русинів ограничається на дрібних спорах між собою найбільш клерикальної натури, и на вироблюванню окремої літератури, котра по своему духу а навіть и по формі, язикови, не має собі подібної в світі.

Близші Галицьким Русинам и тісніше з ними сполучені суть Буковинські Русини. Але й там значного поступу не видно. О дивигене народа світські люде зовсім не дбають, а й священики мало тим клопочуться. Духовенство православне в великій частині навіть чуже народови. Адже ж Русини становлять більшість жителів у Буковині! адже ж до недавна руский язик — попри німецьким — був язиком конвєрсацийним по містах! адже ж руский елемент не має там так небезпечних суперників, як н. пр. в Галичині (польський) або на Україні (великоруский), бо Ромуни народець малий и не високо розвинений, а Німців не так то там дуже багато. А однак руский елемент, руский язик не зискує поля, а скорше тратить — и се не тільки насупротив німецького, але навіть и ромунского! А більшість тамошньої рускої інтелігенції провадить високу політику з Німцями, та маючи у себе таких писателів як Юрий Федькович, Данило Млака, Наум Шрам, тратить час и сили у купі з Галицькими Рутенцями на вироблюванне язика и літератури, котра тільки у кількадесятьох або кількохсот людей може на якийсь час прийнятися.

Однак найбільша часть Австрійських Русинів живе в Галичині. Галицькі Русини переважно впливають и на Буковинських, и наконечний розвій Буковинських а навіть и Угорських Русинів залежати ме від того, як розіветься Русь Галицька. Вже й матеріально Русь Буковинська и Угорська залежать від Галицької. Маленька Буковина н. пр. не в силі для потреби самих Буковинських Русинів видавати окремі учебники и розвивати окрему літературу (як скоро упала „Буковинская Зоря“) — отже мусить заповичатися у Галичан. Тим тяжший обовязок на Галицьких Русинах, и тим більше повинні між ними приятелі поступу и волі напружати всі сили, щоби борба, котра в цілій Европі точиться між прогресом и реакцією, у Австрійській Русі випала на користь першого, щоби руский жнець, идучи все за иншими на перед, дігнав їх в кінци и зібрав багаті плоди з своєї ниви.

Борба, котра від кількох літ, а vlastive ще від Маркіяна Шашкевича ведеться між рускою інтелігенцією у Галичині, в минувшім році не притихла, а скорше ще більш закипіла. Щира охота партії народної а навіть поодинокі намагання деяких людей з другої партії (як о. Лукашевича на зборах Рускої Ради) розбивалися и довго ще будуть розбиватися о опір проводирів наших противників, бо ті бояться за наступленнем згоди втратити свої впливові становища батьків и проводирів Русн! И справді, такий н. пр. о. Кульчицкий, чоловік з маленькими здібностями а великою пристрастністю, може не довго міг би грати такої великої ролі, коли б в кружках, де він верховодить, знаходилися и Українофіли! — Тим менша ся охота до згоди у наших Русских и Рутенців тепер, коли послідні вибори до Ради державної випали по їх гадці. Дарма! ми сего результату ніяк не можемо вважати доказом взростаючої сили. Ніхто не скаже, що Поляки в Познані стоять тепер сильніше як передше, а однак сего року, по упадку „Телюса“, вибори до німецького парламенту випали у них так добре як ніколи! И у нас гієрархічна організація перемогла, але союз з Жидами заміняє сю побіду в моральне поразенне. Не задя розбудженого самопізнання вибрав наш нарід кандидатів Рускої Ради, але задя недостатку самопізнання — о виемках, розуміється, не говоримо. Нехай він набере більше світла, більше самопізнання — а не вибирати ме він ані гр. Красіцких и Гневошів, ані Павлікових и Ковальских, але Качалів и ему подібних. „Русские“ и Рутенці нехай радуються результатом виборів — для них він без користи не останеться; ми, яко незаангажовані в них, досить рівнодушні, и той оден лише видимо з них для нашого народа негативний хосен, що через вибір отця А. або отця Б. ме вибраний Поляк У або Z. Що впрочім Русини своїм поступованнем в Раді державній у нікого симпатії не зискали, се явно, бо Німці-централн, що часом усміхаються ласкаво до них, в душі гордують ними, и хто знає може при першій якій небудь нагоді заявлять знов голосно сю свою погорду до тих людей, котрі, по свому власному признанню, служать безусловно кождому рятовн, централістичному и федеральному, ліберальному и реакційному.

Оцінивши так успіхи наших Русских и Рутенців в політці, перейдім до дальшого розсмотрювання їх діяльности у минувшім році. Літературна їх діяльність ограничалася на видаванню „Слова“, котрого фелетони стоїть старанно хоронити для наших потомків, яко цікаві куріози дивного упадку смаку и мови, щоб колись чудованоя ім так, як чудуються Німці своїм поетам и писателям

XVII-ого и початку XVIII-ого в., своїм Опісам та Льогенштайнам та Готшедам. Відкидаючи українську літературу а не розуміючи великорускої, вже чим раз більше занехують и вироблюванне хочби власної рутенської беллетристики, бо, як казав оден дописуватель „Слова“, чи ж наші женщины не мають що читати? не мають Слова, Рускої Ради, Учителя? (!!!) Из публицистики рутенсько-рускої тільки одно „Слово“ устоялося до кінця року, „Учитель“ (стараючийся впрочім писати менше „твердим язиком“) в середині року перестав виходити, а так само и „Страхопуд“, котрий виступав остро и против власної партії.

Для просвіти народа рутенсько-руські покровителі его в минушім році ніщо не зробили: Матиця як спала давнійше, так не далася пробудити и тепер. Голова еї, Яновский, занятий кажденнем Німцям, и хиба о. Лепкий видасть від часу до часу який Молитвослов або Требник. Дармо хотів о. Наумович гальванізувати трупа. Его „Золота Книжочка“, котру мав еще перед півроком Матици передати, доси не побачила світу Божого, и зреформованне „Галицко-руской Матици“ на „Матицю люду“ також не удалося. Оден Наумович працює много: політик слабій, з противниками не щпрій (бо пишучи статті за згодою руских партій в Галичині майже рівночасно писав клевети на народовців), але популярний писатель з знаменитими здібностями, котрий оден більше вдіяв для народа ніж ціла его партія. Если декуди по селах закладаються читальні, нарід набирає охоти до читання и просвічується: то се в великій части заслугою и о. Наумовича. Тільки на що придадуться нашому народови такі статті як в тогорічній „Науці“ про Ломоносова або навіть и про др. Кл. Ганкевича (котрої другої статті наш нарід для самого предмета зовсім не може розуміти)? А и о. Наумович, як нам видиться, еще все тої гадки, що св. письмо и молитви повинні народови пдаватися тільки в мертвій церковно-словескій а не в живій рускій мові.

Так успіхи наших рутено-Русских у минушім році в політиці суть, що найменше, проблематичні, у літературі жадні, на поли просвіти народної — ділом и заслугою одного чоловіка.

Але, правда! еще двома успіхами можуть почванитися наші Рутенці: узискали концессию на банк рустикальній, котрий або буде або не буде, а як буде, то велике питання, чи принесе хосен нашому народови, як се висказав сам о. Наумович. Другим великим успіхом наших Рутенців єсть, що — Рускій Бесіді відобрали займовані нею кожнати в „Народнім Дамі“. Але й ся радість не була без гіркої примішки: бо не удалося ані Просвіту

зафантованнем всіх її книжок знищити, ані Рускій Бесіді запомогу на театр відобрати! И Бесіда и Просвіта и театр ще стоять, а всі заходи и интриги Рутенців и Русских не довели до нічого. Ба Українофіли заложили єще й власну друкарню!

Що нарєднїя партія зробила у минувшому році, об сім поговоримо в послїдуючїм нумерї.

Русини в Галичині.

(Вїстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

Під падписом „Рускіє въ Галиціи“ помїстив найзнаменитшій російскій журнал „Вїстникъ Европы“ в Сїчневім и Лютовім випусах 1873 р. довшу статтю, о котрій ми в своїм часі коротко згадували, а з котрою тепер хочемо близше познакомити наших читателїв. Стаття ся звернула на себе увагу не тільки в Росїї, але й журналістика загранична займалася нею живо; між иншими н. пр. Neue Freie Presse помїстила в літі м. р. в обшпрїім фелетонї витяг из неї. Тим интереснїша ся стаття для нас Русинів Галицьких, котрим, коли вже в загалі цікаво знати, що говорять про них другі люде, то тим цікавїйше знати, як судить о нас більшість просвіченої громади у тому краю, в котрїм живе 12 мїліонів наших братів.

Від 1867 р., именно від етнографїчної вистави в Москві, а єще й від переселення многих священників руских з Галичини до Холма, а учителїв и кандидатїв на учителїв (классичної філологїї) до цілої Росїї, від часу коли деякі люде у нас, замість глядіти получшеня долї Галицьких Русинів у власній працї, зачали виглядати нашого спасенїя з Росїї, стала и просвічена громада а особливе журналістика російска більше займатися справами Галицької Руси, и від часу до часу появлялася яка стаття — особливе допись з самої таки Галичини — в „Московских Вїдомостях“, „Биржевых Вїдомостях“ або в „Голосї“. Тїї статті, о скїлько вони на те годилися, передруковувало зараз „твердорусское“ Слово яко голос опїнії публичної у Росїї, и многі з Галичан, натурально, стали думати, що справді ціла Росїя таке о нас гадає и що незабаром, вже з найблизшою весною, двинуться непереглядні вїйска з Росїї для забору Галичини, сеї „другої Венеції.“ А коли хто у нас спїмнув про нашу самостїйність народню, про окремішність нашої мови, нашої літератури: то наші Галицькі „общеруссы“ насміва-

лися з сего як з пустої мрії дитинячих голов, а в згаданих по-
више газетах російських денунціювали всіх оборонців малорускої
народности (українофілів) яко небезпечних сепаратистів, яко союзни-
ків Польщі.

Наша часопись, боронячи завсїгди окремішности нашої наро-
дности як від польської так від велшкорускої, указувала також від
давна, що далеко не всі Россіяне гадають о малорускій справі,
а именно о руско-народній (українофільській) партії у Галичині так,
як наші Галицькі „общеруссы“, що значна більшість просвіченої
громади у Росії не тільки не глядить насмішливо або неприязно
на Галицьких народоців, але противно обертається з маловаженем
до наших „общеруссов“, помимо всяких їх криків про єдність
з Россією. И такий погляд у просвіченої и ліберальної Росії
бере чим раз більше верх, о скільки чим раз більше упадає там
вплив Каткова и ему подібних російських централів. Найзнаме-
нитні и найбільше впливові газети и журнали, именно С. Петер-
бургскія Вѣдомости и Вѣстникъ Европы, у борбі „Українофілів“
з „общеруссами“ в Галичині, стають (хотя, розуміється, не ві
всіх точках) рішущо по стороні перших против других, а се тим
більшу має вагу, що так поступають тіж самі Россіяне, до котрих
наші „общеруссы“ так сердечно залицяються.

Автор статті „Русскіє въ Галиціи“ п. М. Т-овъ вже звісний
нашим читателям, бо в Правді за 1872 р. поміщена була анализа
давнійшої статті его „Восточная политика и обрусение“, надруко-
ваної також у Вѣстнику Европы за 1872 р. Коли вже тота
стаття, збудивша впрочім великий интерес у польських и німецьких
часописях, представляла богато цікавого для нас: то сподіємось,
що ся новійша розправа, яко о еще близшім предметі, бо таки
о нас самих, Галицьких Русинах, трактує, ще більше займе
увагу наших читателів.

В переднім слові п. Т-ов найперше говорить об тім, що по-
мимо, а може й задія всіх криків деяких кружків як в Росії
так в Австрії о „єдинстві“ славяно-русских*) интересів, у біль-
шости російської просвіченої громади є „ледовий холод“ до сла-
вянских справ, раз задія того, що Россіяне мають надто багато
своїх домашних діл, як щоб могли много займатися справами близь-
ких їм тільки „по расі а не по внутренним задачам“ братей,
а в друге від того, що всі бесіди о славянскім посланництві Рос-
сії настали и усиллися в неконче добрі часи и вяжуться еще

*) Слово „русскій“ як звісно, уживається Россіянами тільки в значіню загаль-
но-русскій, а не велико- и малорусскій.

часто з не конче добрими тенденціями для внутрешнього розвою Росії. От хочби, каже п. Т-овъ дальше, и пограничя нам Галичина: від 1867 р., від часу звісного славянского з'їзду, у нас надруковано о ній не мало корреспонденцій и передових статей. Але майже всьо надруковане — се тільки варяції двох трьох фраз, що „нешасні братя наші, відорвані від нас, страдають тяжко під польско-німецким гнетом и рвуться до нас, крім кількох зрадників народа руского, підкупленних або отуманених Поляками.“ Фактичних однакo відомостей о Галичині ті, що так кричать про неї, не подають ні яких, а тільки манять Галичан пустими надіями на поміч Росії, так як би на те досить було одного потягу пера и то навіть цілком приватного чоловіка. Практичних же результатів всі такі бесіди зовсім не мали, хіба що привели деяких Галичан до еміграції у Росію. Еміграція тая однакo, судячи по деяким признакам, не побільшила симпатії Россиян до Галицьких Русинів.

П. Т-ов коли гадає говорити о Галицьких Русинах, то задля того, що „не належить зовсім игнорувати життя сторони, з котрою ми (Россияне) уже злучені одною прямою желізницею а скоро злучимось другою. Крім того, не тільки масса народа в Галичині належить до одної народної групи з нашою, але й справи Галицькі стоять в деяких взаєминах з нашими, позаяк Галичина, замешкана Русинами, Поляками и Жидами, представляє в мініатурі наші западні губернії (Малороссію) и царство Польске; проте у Галичині ми можемо наглядати діяне многих тих самих елементів, що и у нас.“ П. Т-ов упереджує читателів, що говорити буде о Галицьких Русинах не уводячись фразами о русско-славянській єдності, а стараючись на основі фактів виложити літературний и політичний стан Галичини и оцінити Галицькі справи не після субєктивних поглядів але задивляючись на них из становища інтересів галицько-руского народа.

В Росії є по части звичай жалуватися на безпомочний стан Галицьких Русинів, душених „польскою питригою,“ и тим самим посередно взивати російську суспільність, коли не ряд, виступити до борби за них. И дійсно, каже п. Т-ов, в положенню Галицьких Русинів, є не мало горестного. Відколи в Австрії заведена система конституційна, ряд центральний (Віденьський) все менше а менше дає о Русинах, а ряд провінціальний (у самій Галичині) чим раз більше переходить в руки Поляків. Надто еще, коли б запанувала у Австрії федерація, так користна для всіх Австрійських Славян и захвалювана й самими російськими опікунами га-

ляцько-руського народу: то ся федерація еще більше віддала би Русинів під політичне пановане Поляків. Але хотя нинішня конституційна система в Австрії и тіи форми, в які вона може перейти у найблизшій будучині, мало догідна Русинам на дорозі політично-адміністраційній: то таяж система, розширюючи поле приватної и суспільної діяльності, дає Русинам могуті оружжя для борби за свою народність. Помимо своєї матеріальної бідности Галицькі Русини удержують руский театр, рускі часописи, а помимо конкордату Баха у Галичині виховались такі тверді оборонці „чистоти восточного обряду“, що російський ряд призвав їх до Холма, де унія прибрала зовсім католицкий и польський характер. И так можна би много фактів навести, що суспільна борба за освободжене коренної національності від панованя польської меншости, помимо того, що політично-адміністраційні власти суть в руках Поляків, ведеться в Галичині з далеко більшим успіхом ніж в малоруских частях Россії, и на всякий спосіб не стоїть так безнадійно, як часто говорять о тім наші (російські) публицисти. Если же з розвитком конституційного порядку в Австрії політичне значінне Русинів, через вплив на репрезентацію провінціоноальну (сойм Галицький) и центральну (раду державну Віденську), замість того, щоби взростати, еще вменшалоя: то причина тому не стілько ворогованне німецько-мадярської партії, правлящої політикою в Австрії від 1866 р., до руского народа, як о тім часто пишуть у Россії, скілько власна політична неспосібність и незрозитість тих кружків, котрі репрезентували в політиці и літературі галицько-руський народ від 1848-ого року.

На тім кінчить п. Т-ов своє передне слово, а приступає до описування руху літературного и політичного Галицьких Русинів. Ми будемо дальше подавати его статтю або у перекладі або у витягу, минаючи дрібні неточности, які не-Галичанину конче декуди мусіли приграфитись. Де ж у важніших річах наш суд не буде годитись з судом п. Т-ова, там подамо свої окремішні замітки.

I.

У Поляків довго була поговорка, що „Русинів вигдавав“ у 1848 р. гр. Стадіон, намістник в Галичині, для паралізування польських ліберально-революційних прямовань. Тую поговорку зачали в останних літах застунати другою, що Русинів видумала вже „московско-схизматицка интрига“ для того, щоби вдертися

в останній остаток ліберальної Польщі і погубити Австрію, а з нею майже і всю західну цивілізацію (Автор ссилається при тім на галицько-польські газети і на „дуже характеристичний роман Захаряєвича Święty Jur“). Треба знати, що у польських публицистів і політиків „схизма“ і „московські рубли“ грають таку саму роль як у наших „польська інтрига“, — а ми замітимо по тому поводі, що се дуже догідний спосіб позбутися всяких трудних соціальних питань... Але не об тім дію! По правді Русинів гр. Стаціон не вигадав, ино єму прийшло в голову вивести на політичну арену кружки галицько-руських священників і літератів, котрі вже й перед тим нечужі були національним ідеям і прямованням, навіяним так званим славянським відродженням, а тільки самі не вміли добре сформуловати своїх ідей, а особливе своїх практичних прямовань. Крім священників, котрі перед всім прив'язані були до своєї церкви і у котрих яснійше розвинулась тільки ідея захоронення і очищення по старим книгам одкритого ними „восточного обряду“ — рускі патріоти були „стихотворці“, котрі не знали навіть, якою би їм мовою писати: чи тою, котрою писались вірші і духовні книги в Малоросії і Литві в XVII — XVIII в., і котрий, приймаючи все більше польські, німецькі і латинські елементи а деколи і заблукавшия російські, дожив до останних днів в духовних семінаріях Галичини; чи „російською“, у котрій доходили до Галичини так гарні для єї літератів оди Ломоносова, Державіна і т. д.; чи малорускою, у котрій зайшли у Галичину думи, видані Максимовичем, поезії Метлинського, повісти Квітки, і котрий був так близький до народного галицького (хлопського), що п. Максимович, котрого правопись приймалась у Галичині, радив Галицьким літератам тою власне мовою писати і свої твори. Немногі філологи і археологи Галицькі склали також релятивно не малу часть рускої інтелігенції. Вони знаходили в старих книжках руский наріз, руску історію і мову, — та тільки були в клопоті найти все тее в теперішности, бо руского виділи у себе тільки, як говорили Поляки, *porów i siorów*, і подібно Полякам встидались признати хлопів справдешнім руским народом, а бесіду їх тою пошукованою ними мовою; а відтак коли вони загадували писати руску граматику на спосіб нинішних граматик звісних в школьно-ученім світі, то занесли у неї всіякі форми, зачавши від церковно-славянських, коби тільки не хлопські! А коли ті філологи або археологи хотіли поділитися своїми працями з публікою, то писали або по німецьки, або по польски, або деколи „по російски.“ Виємку становить хіба Маркіян Шашкевич (1811-

1843)*), котрий не тільки збирав народні пісні і сам творив пісні на їх лад, але й думав о вихованню народа, перекладав на его мову евангелія и своєю привязанністю до „хлопів“ вбудив навіть невдоволення многих власних земляків. Але М. Шашкевич скоро вмер, многи з его письм и перекладів, між тими й евангелія, остались у рукописах, та и ему самому не приходила в голову можливість політичної акції, опираючоїся на масі народа... А от як відносився до народу оден из часто славлених и у нас діячів недавньої галицько-рускої літератури, историк Денис Зубрицкий, чоловік справді трудящий и учений. Насамперед написав исторію Львова по польски а потім исторію княжества Галицько-Володимирского по російски, и от що говорив він вже у 1855 р.: „Есть мрачныи изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣтѣ доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіеся только простонародному и разговору собственныхъ слугъ и работниковъ и желавшіе теперь, чтобъ мы писали свою исторію на областномъ нарѣчій галицкой черни. Странное требованіе! Истории пишутся для образованнаго и образующагося класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и псалтиря.“ В наведених словах ми вважаємо характеристичними особливе підчеркнені. Що народ в них ціниться не багато, сього, бачиться, не треба й роз'яснювати, — ясно, що таке відношення до народу вею за собою и погорду до его бесіди. Без опори ж на живий народ можливі археологія, а навіть впрочім и віршотворство (бо пишуть вірші и мовою померлих народів), але неможливі жива поезія и беллетристика, а еше меньше народно-політична діяльність.

(Далше буде.)

Перегляд часописей.**)

Славно звісний німецький публицист Шуселька помістив у своїм тижневім часописемі die Reform, виходячим в Відни

*) Нашим читателям не потребуємо згадувати, що крім М. Шашкевича до 1848 р. а навіть якийсь час и опісля, більшість галицько-руських писателів була однаких гадок з Марцінієм; правда однако, що ні у кого думка народня не була так ява як у нього. — Ред.

**) В тій рубриці будемо від часу до часу помішати переклади або короткі витяги статей великих, часописем, именно таких статей, которі трактують о Русинах.

а редагованим в дусі федералістичнім, у 6. нрі с. р. статейку п. н. „Korrespondenz der Reform. Zu den historisch-politischen Individualitäten Russlands,“ котру подаємо тут у дословному перекладі.

„У 3-ому нрі нашого письма“, каже п. Шуселька, „в статті Ческе питанне а Россія ми зганули, що и в Россії є исторично-політичні индивідуальности, котрі не тільки перед злученнем з царским государством мали окремішні права, але й при злученню одержали гарантію сих прав. Яко такі исторично-політичні индивідуальности ми навели німецькі надбалтицькі провінції Россії, т. є. Курляндію, Ліфляндію и Естляндію, а відтак и належавшу колись до Швеції Фінляндію; дотично ж Польщі ми вважали потрібним зробити окремішню примітку. Притім ми піднесли, що сі краї навіть під теперішнім неограниченим правлінням мають відвагу вступатися за свої давні права, и тому ми узнали можливим, що колись в Россії була заведена конституційна система, згадані краї пішли б за приміром Чехії. В наслідок того ми одержали від одного шановного приятеля „Реформи“ з всхідної Галичини отсю допись, котра висказане нами простує и доповняє:

„Згадуючи у 3-ому н-рі Реформи за исторично-політичні индивідуальности у Россії и наводячи яко такі Курляндію, Ліфляндію, Естляндію и Фінляндію, Ви відай через помилку занехали навести Україну (або Малорусь) яко таку исторично-політичну индивідуальность Россії. Україна єсть краєм, в котрім живе около 12 міліонів Малоруссів (Русинів). Сі Малорусси, споріднені з великоруским народом, становили воєнну републику козацьку, котра, злучена з Литвою, в Любелській унії 1569 р. припала до Польщі. Задя гнету польского правління настали в Україні численні бучі, аж наконець гетьман Богдан Хмельницький відорвав її від Польщі и в договорі Переяславскім 1654 р. злучив з Россією. В тім договорі права и слободи України були гарантовані; але пізнійше чим раз більше віднимано їх, особливе Петром В., аж наконець Катерина II. маніфестом в р. 1775 козацьку републику розвязала и на Україні завела зовсім російські порядки. Тим однако, по мойй гадці, право державне України не затратилось; вона належить також до исторично-політичних индивідуальностей Россії и коли б Россія стала конституційною, вступиться навірно за свої права.“

„Ми вдячно приймаємо се интересне донесенне, предмету котрого ми справді собі не приганули, и подіаємо також радо гадку й надію, що Малорусси не забули на свої давні права и слободи и що в данім злучаю зареклямують їх. Споглядаючи на исторію складо-

вих частей російської держави, знайдеться може еще більше исторично-політичних індивідуальностей, котрі передше становили самостійні держави а котрим при злучуванню з Росією їх давні права більше або менше були гарантовані. Можна протє, хочби се тепер й як дивно виглядало, досить на певно. передсказати, що Росія, коли-б стала державою вольною, була б споводована и навить примушена узнати принцип федеральний.“

Перегляд політичний.

Галицький сойм краєвий по двократній перерві розпочав свої засідання наново дня 1. (13.) Студня. На сім и послідуючим засіданнях ухвалено потребу побільшеня числа трибуналів I-ої инстанції з повною компетенцією в справах цивільних и карних, що найменше о стілько, щоби кождий з давніших округів Галичини мав оден такий трибунал; заким же се наступило б, ухвалено конечність помножена етату судіїв в истнуючих трибуналах. На найблизшій засіданню прийшов під нараду внесок ки. Юрія Чарториского що до ухваленя Радою державною безпосередних виборів (г. л. н. 20. Правди з 1873). За впливом міністра дра Земляковського и намістника гр. Голуховського освідчились — крім селян-Мазурів — 29 послів з інтелігенції польскої против сего внеску, — а що против нєму голосували и рускі селяне и священники, то відкинено єго дуже значною більшстю вже при первім читанню и не відослано навить ні до якої комісії. Німецькі централістичні газети оказували велику радість з такого поступка сойму, однакож цілу заслугу приписували и вдячність за тєє заявляли лиш Полякам, а о Русинах-централістах навить и не згадували! — Клюб селянський, о котрім ми в передостатнім н-рі з м. р. зганули, поставив також кілька своїх внесків, з котрих найважнійший був внесок п. Коциловського, поставлений на 12-ім засіданню з 20. Студня, щоби знести ради повітові. Хотя п. Коциловський, мотивуючи сей внесок, застерігався против тому, будьто би він хотів підкопати автономію, то однако всі Поляки (з інтелігенції) голосували против внеску и не відослали єго навить до комісії. На тім самім засіданню узнано истнованє вільного від оплати мита округа Бродского, за шкодине для краю и рішено завізвати ряд се знесенє перевести. — На 15: засіданню з 30. Студня прийнято предложєне рядове о захованню и внутрешнім уладженню ґрунтових (гіпотечних) книг, після котрого замість одної краєвої

табулі має бути в кождім повіті заведена повітова табуля. — На 17. засіданню руский посол-селянин Андріївський и товариші внесли інтерпеляцію до рядового комісара що до способів против п'янства у нашого народа. Комісар одвітв, що ряд займається тою справою, однак до сеї пори еще не окінчив сього предмета, бо він оказався дуже трудним. Ряд бо мусить при обробленю проєкта до такого закона вважати на основні закони, торговельні и особисту свободу. На тім самім засіданню одвічав комісар рядовий на інтерпеляцію о. Лісевича: чому на Львівській гімназії Франц-Йосифа, удержуваній коштом ряду, не ма вккладів руского язика. По словам п. комісара ряд не міг ввести руского язика яко предмета науки, бо ведля основних законів державних не можна нікого силувати до науки другого краєвого язика, а родичі учеників гр. к. обряда (чи всі?? ред. Правди) на польській гімназії застерегли собі в дирекції, щоби їх діти не училися навіть релігії в рускім язичі, а тим самім родичі сі не хотіли, щоби їх діти ходили на вкклади руского язика. Вирочім, сказав дальше п. комісар, навіть розпоряджінє консисторске припоручає гр. к. катихитам, приймати від учеників гр. обряду польські одвіти з релігії.

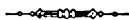
На 18. засіданню з 3. Січня 1874 ухвалено підвишенє платні для урядників и слуг в виділі краєвім, а на 19. засіданню з 10. Січня ухвалено заложити школу господарства лісного у Львові и поручено віділови краєвому, щоби приступив до зреалізованя краєвої позички в суммі 5.200000, призволеної м. р. а з котрої виділі лише часть ужив для підмоги околиць діткнених голодом. — На 20. засіданню з 12. Січня ухвалив сойм реформу закона громадского; рускі послы священники и селяне и мазурскі селяне в часі нарад над тим законом опустили сялю соймову. Відтак вибрано тогож самого дня членом виділу краєвого из сільської курії на місце виступившого Гросса дра Верещинського більшою 5 голосів против дра Антоневича (Давнійше курії сільські вибпрани завсїгди Русина, однак в 1870 р. партія рутено-русская на місце Лавровского, котрий був передше членом виділу краєв., поставила Ковальского, хотя Лавр. тогді еще до одного з нею клубу належав; тим однако лише сталося, що не вибрано ані Лавровского ані Ковальского, а вибрано — Поляка, и від того часу членом виділу краєвого з сільської курії все Поляк). — На 21. засіданню з 14. Січня о. Заклинський поставив дві інтерпеляції до рядового комісара. Перша відносилає до забороненя старостою повітовим в Жолкви гр. Баденім уживаня кореспонденції в рускім язичі громаді Бутни. В другій запитувано, для чого в учительских семінаріях не вккла-

даються декотрі предмети по руски, як се розпоряджено було міністерством. — На 22. засіданю з 15. Січня рішено призволити для руского театру, стоячого під зарядом „Рускої Бесіди“, на р. 1874 запомогу 3000 з. Коли прийшло під обраду поданє товариства „Просвіта“ о запомогу 3000 р., вніс о. Красіцкый, щоб „Просвіті“ уділити лише 1500 з. а редактору „Науки“ о. Наумовичу и редактору „Учителя“ п. Клемертовичу (котрі оба також подали о субвенцію до Союму), запомоги 1000 з. и 500 з. Однак по бесідах именно посла Савчинского, о. Качали, котрий впрочім не противився уділеню запомоги Науці и Учителю а тільки виступав против зменшеню запомоги для Просвіти, також Петруского и и. признано тільки Просвіті 3000 зр., „Учителю“ відмовлено, бо вже мав раз запомогу и стратив, а „Науці“ відмовлено, бо редакція приложила до петиції тільки оден пр. часописьма, з котрого о доброті виданя трудно судити.

На 23-ім засіданю з 16. Січня сойм заявив рішущо, що нафта, смола земна и віск земний мають остатися приватною власністю, а не належати до застережених в мисль загального гірничого закона мінералів, як сего домагався внесок ряду. — На 24-ім засіданю з 17. Січня прийшов під нараду внесок о. Павликова и и., котрий домагався введеня з початком 1875-ого шкільного року руского язика яко викладового ві всіх 4 висших клясах академічної гімназії у Львові. Комісія едукційна, вибрана в соймі в ціли розсмотреня того внеску, вносила єго прийняте; опиралися однак тому п. Хржановскый з Кракова и Скварчинскый из Львова. За внеском промовляли головно, крім о. Качали, котрий висказав, що Русини мають низшу руску гімназію від ряду а не від сойму и що жадаючи тепер висших кляс руских доказують, що еще вірять більшости соймовій, також Поляки п. Савчинскый и князь Адам Сапієга. Значною більшстю голосів рішено, щоби руский язик вводився яко викладовий в згаданій гімназії від 1875 р. поступенно, т. є. що року в одній клясі висше. Другий внесок о. Павликова, щоби в так званій гр. к. образцевій головній (народній) школі у Львові був введений також викладовий руский язик, сойм відкинув, за для того, як мотивував Черкавскый, що ся народна школа удержувана коштом міста Львова, а після закона о викладовім язичі в школах не удержуваних коштом ряду має становити той, хто удержує школу. На тім самім засіданю одвічав комісар рядовий на інтерпеляцію о. Заклинского и тов. що до наложеня ц. к. повітовим старостою в Жовкви грошевої кари на громадский уряд в Бутинах за те, що сей поважився пе-

репнсуватися з ним в рускім язиці. Комісар рядовий признав в своїм одвіті, що староста поступив собі незаконно, однако примитив, що ряд о тім нічого не знав. Коли б покривджена громада була внесла в своїм часі скаргу на згаданого старосту (гр. Баденія), то ряд був би єго укарав. В прочім, додав ц. к. комісар, сего старости вже не ма в Жовкви, а єго наслідник приймає и рускі письма. На інтерпеляцію ж, чому в семінаріях учительских ві Львові, Станіславові и Тернополи по при польскім викладовім язиці не єсть введеній и руский, також на деякі инші ц. к. комісар не одвітив, бо задія пізнього внесеня іх не міг належито поінформуватися. Єще ж ухвалено на тім самім засіданю на внесок п. Кржечуновича основи, на котрих має бути уложеній проєкт до викупна пропинаційного права.

На тім скінчилася сесія соймова, дня 17. Січня о 11. год. в ночі.

НОВІНКИ.

— **Нове товариство имени Шевченка**, которого статут подалимо в остатнім н-рі Правди з м. р., уконституовалося тимчасово в той спосіб, що члени-основателі вибрали з поміж себе головою о. Ст. Качалу, а заступником дра Корн. Сущкевича. До сего часу приступило до товариства до 20 членів. Наконечне уконституоване наступить тогді, коли достаточне число (дійсних) членів приступить и діла товариства, имено друкарня, будуть могли зовсім уладжені передатися загальному зборони и вибраному тимже віділови. Завідуючий тепер всіми справами товариства урядкуючий комітет, зложеній з 9 членів-основателів, згромаджується на засіданя що Вівтірка о 6. год. вечером в локалу товариства (Крива улица пр. 2). Хотячі приступити або в чім відвєстися до товариства звольть удатися до заступника голови дра Корн. Сущкевича, ц. к. секретаря впрокураторії скаргу, на улицы Осолошских під ч. 12.

— **Друкарня товариства имени Шевченка** вітворена, по одержаню потрібної на те концесії, в другій половині Січня с. р. Крім великого вибору черенок руских, польских и німецьких, має друкарня одну ручну а одну носіщину прасу (машину), може отже велкі замовленя добре и на час виконати. З часоносей друкуються в ній „Правда“ и „Рускій Сіол.“ Крім завідателя zatrudняє до сего часу 5 зецерів, 1 машиністу, 2 дівчат до машини и 2 слуг. Осє се и нове місце, де не одна руска дівчина може приміститися и знайти навіть місце удержаня, замість щоби по польских закладах тулилася та відчувалася своїй народности. Локаль друкарні находяться в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріацкім напроти готелю Жоржа. Вхід або з Маріацкого пляцу або з Кривої улицы.

— **Руска Бесіда** у Львові дала сіх мясниць в своїх комнатах дві забави з танцями. Між тим як сьогорічні Львівські балі в більшій частині не удавалися задля недостатку учасників, обі забави, а именно друга, випали дуже добре. До танців стапуло 40 и кілька пар и бавилися дуже охочо до самого ранку.

— **Загальні збори руского ремісничого товариства у Львові „Побратим“** відбулися, по затвердженю пових статутів (згачених у 18. рірі Правди 1873), дня 4. Січня 1874 в цілі нових виборів. Вибрано головою товариства Михайла Димета, обивателя міста Львова; кураторами: дра Корнилія Сушкевича, секретаря ц. к. прокураторії скарбу, Маркила Желехівського, учителя гімназіяльного, дра Олександра Огопівського, доцента університету, и Якова Савчинського, обивателя міста Львова. — До виділу вибрано: Андрея Горонцога, підмайстра мулярського, и товаришів професії шевскої: Івана Пуздеркевича, Теодора Бернацкого, Івана Царя, Данила Возняка, Іосифа Борого, Петра Садового (всі замешкали у Львові). До контрольної комісії вибрано: о. Амврозія Шанковського, професора гімназіяльного, Павла Мартинова, майстра професії шевскої, и Юськевича, товариша професії шевскої. — Виділ конституючися вибрав заступником голови Андрея Горонцога, скарбником Данила Возняка, секретарем Петра Садового, контролором Теодора Бернацкого, а бібліотекарем Іосифа Борого.

— **Товариство „Побратим“** мало в р. 1873 слідуючі приходи и розходи:

А) Приходи.

		готівкою	паперами
1) каса з кінцем р. 1872	71	зл. 59 кр.	125 зл. 32 к.
2) вступи и вкладки членів дійстних	38	" 10 "	— " — "
3) вкладки членів почесних и добровільні дари	344	" 40 "	— " — "
4) звернені позички членів дійстних	83	" 60 "	— " — "
5) капитал з щадниці піднятий	120	" — "	— " — "
6) відсотки	5	" 98 "	— " — "
7) за гру на білярі товариства	3	" 5 "	— " — "
8) книжка щаднича на капитал товариства	—	" — "	120 " — "
9) Змінки на позички затагнені через членів дійстних	—	" — "	163 " 14 "
разом	636	зл. 72 кр.	408 зл. 46 к.

Б) Розходи.

1) Позички уділені членам дійстним	162	зл. — кр.	— зл. — к.
2) запомоги членам дійстним дані	8	" — "	— " — "
3) за локаль товариства, услугу, освітлене и опал	245	" 37 "	— " — "
4) на стемлі и порта	8	" 80 "	— " — "
5) справлення річей належачих до инвентаря	20	" 31 "	— " — "

6) до щадниці вложено	120	"	—	"	—	"	—	"	—	"
7) щадничу книжку до змі-										
няня видано	—	"	—	"	—	120	"	—	"	
8) заплачених змінків звернено за	—	"	—	"	—	83	"	60	"	
разом	564	зл.	48	кр.	203	зл.	60	к.		

Порівнявши прихід з розходом *остало з кінцем р. 1873 в касі Товариства 102 зл. 24 кр. готівкою и 204 зл. 86 кр. змінками.*

Переписка редакції.

Вп. М. М. Г. в Україні. Нарікаєте, Добродію, що наш одвіт на „Лист одкритий з України“ не зовсім Вас задоволь, що наше становище в питаннях лібералізма и прогресса там не досить ясно назначено, що ми и людей з однакими гадками що до питань національних вважаємо своїми, помимо того що вони в питаннях релігійних и н. не поступовці а консерватисти, и що ми задля однакости наших поглядів в питаннях національних идемо з такими людьми разом навіть и в тих питаннях, в котрих ми ріжнимоя. Тут Ви нас уже зле зрозуміли, хотя ми, думаємо, досить ясно виразилися. Повторяємо отже ще раз: Загал нашої партії є ліберально-прогрессивний у всіх питаннях, однакож можуть и деякі люди належати до нас, котрі в однім або другім питанню н. пр. релігійнім, суть иншої гадки. Ми їх не виключаємо з поміж нас, бо у нас на первім пляні єсть питання національне, а в сім єуть наші погляди однакі. З того однако зовсім не виходить, щоб и в питаннях, в котрих ми не згоджуємося, ми всі мали йти разом, т. є. загал за поодинокими! Противно в таких справах кождий иде собі своєю дорогою, загал дорогою лібералізма и прогрессу, а ті, якою хотять. Той хвилиний розділ нам однако нічого не шкодить, бо, як кажемо, дучимось в справах, котрі в те перішній хвили для нас важнійші, в питанню національнім. Впрочім все що ми тут сказали, сказане єсть тільки на злучай, коли б дійстно які консерватисти між нами наявились; доси однако ми з таких єще майже нікого не бачимо, и хто знає, чи багато їх и появяться.

Єще раз просимо наших вп. передплатників, щоб зволили простити нам значне опізнєнне сього н. Нова пізно отворена друкарня не могла сво, обіймаючого 3 аркуші, так скоро виготовити. В давнійшій же друкарні видати оден або два н-ра вже задля передруків, котрі робляться з деяких статей Правди, було неможливо. Просимо и що до II-ого н-ра о терпеливість, коли б трохи мусів спізнитися. Шкоди однако через те наші вп. передплатники не будуть мати жадної.

Одвічальний редактор: Др. **Слєксандер Огоновский.**

3 друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сєрвіцького.

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) в 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція н ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Особлинеких.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долуценем 30 кр. на стемнелъ за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

Марко королевич и Лютиця Богдан*).

(З сербского. В. С. Караджич, т. II., л. 219, и. 39.)

Ідуть ранком воеводи сербські
Од Косова по приморю краснім:
Один з трѣх був — Марко из Прилипа,
А другий був — Реля из Пазара,
А що третій — Милош из Почера.

Зупинились по-край винограду,
Винограду Лютиці Богдана.

Виграває кониченьком Реля,
Розігнався серед винограду,
Розъигрався — дамле буйні лози.
Йому й каже Марко из Прилипа:
— „Гей, втікай-но з винограду, Реле!

*) Не поміщамо в сім врі дальшого перекладу „Пана Фадія“, бо поміщенне одної частини его у І-ім врі не сподобалося декотрим из наших ш. передплатників. Тим менше ж нагадуємось пійти тут за волею хобчи й не дуже многих, що й ми самі не гадали більше як дві частини сего перекладу помістити. Ми подали его більше яко пробу першого перекладу Мицкевича на язык руский и в доказ, як майстерекі твори чужих літератур дадутся навіть и провінціоналізмами нашої мови вірно оддати — так богатий матеріал языковий нашого народа! Безперечно сей переклад — хотя не дорівнює первтворови у згляді поетичнім — має свою стійність у згляді языковім.—
Ред.

Як би знав ти, чні топчеш лози,
 То далеко б обминав їх верхи —
 Виноград сей Лютиці Богдана.
 Я и сам давно-колись ним іхав,
 И ламав розкішні ёго лози;
 Коли се де взявсь Богдан Лютиця,
 На арабській, на кобилі лётній:
 Не насмів я надіждать Богдана,
 Дременув по красному приморю,
 А за мною Лютиця Богданко
 Давай гнатись на кобилі лётній;
 Наздігнав би певне мене, брате,
 Та спаси-Біг Шарцю січовому:
 Що-хвилини Шарець прудче скаче,
 А кобила одстає все далі...
 Як побачив те Богдан Лютиця,
 Замахнувся булавою тяжко,
 Нею кинув через поле в мене:
 Черкнуло держалном желізо
 Мене, брате, по шовковім пасу,
 Та й унало Шарцеві на шию,
 Ледве й сам я на сідлі усидів,
 Ледве втік по красному приморю.
 Сёму, брате, років сім минуло,
 Але й доси памятаю добре!“ —

Ще ж вони розмови не скінчили,
 Коли се по рівному приморю
 Покотилась курява на лози.
 Озирались сербські воеводи
 Трое всі, аж то Богдан Лютиця,
 А за ним дванацять воеводів.
 Як уздрів те Марко короленко,
 Обіззався до Реля й Милоша:
 — „Ой, чи взнали, побратими любі, —
 То біжить до нас Богдан Лютиця:
 Всі ми три тут животи положим...
 Ну же, миттю утікаймо далі!“

Одрікає Милош из Почеря:
 — „Побратиме, Марку короленку!
 Живе й доси поговір и слава

Межи людьми, що не ма юнака
 Наді трѣх нас, сербских воеводів.
 Краще ж нам усім трѣм тут погннуть,
 Ніж страотно утікати з поля.“

Як зачув те королевич Марко,
 До обох їх обізвався в друге:
 — „Побратими, слухайте обоє,
 Треба ж нам їх поділити між себе!
 Ви-б кого на себе взяли хотіли:
 Чи Богдана, чи дванацять воїв?“

Одрікають и Милош и Реля:
 „Ми-б хотіли Лютицю самого!“
 Ледве слово їх дослухав Марко,
 Як Богдан тут наче уродився;
 Витяг Марко булаву тяженну,
 Потурпив дванацять воеводів,
 Наче хвилю по рівному полю;
 Всіх дванацять позбивав из коней,
 Ім скрутив на спині білі руки
 Та й погнав отарою по лозах.
 А на зустріч Лютиця Богданко
 Йому жене Релю и Милоша,
 Руки теж ім скручені за спини.

Як уздрів те Марко короленко.
 Так злякався, як ще ніколи з роду,
 Визира', куди-б ёму втікати?
 Але тут ёму на думку спало,
 Що вони ж брат брату присягали:
 Як один хто попаде в неволю,
 То другі повинні ратувати.
 От здавив желізами він Шарця,
 Сиву шапку заложив на-бакир,
 Ще й насунув аж на самі брови,
 Витяг шаблю в щире злото куту,
 Й на Богдана поглядас грізно.

Зупинивсь Богдан край винограду,
 Як поглянув в чорні очі Марку;

Як побачив запальні ті очі, —
Під Богданом одубіли ноги.

Погляда' Богдан на того Марка,
Позира' и Марко на Богдана,
Але жоден не насміє битись.
Обізвався вже Богдан Лютиця:
„Слухай Марку! помиримось красче,
Ти пусти дванацять воеводів,
Я пуццу тобі Милоша й Релю.“

Ледве вчув те королевич Марко,
Одпуска' дванацять воеводів,
А Богдан пуска' Милоша й Релю.
Марко зняв понону з свого Шарця,
Потім всі до гурту посідали
Пить вино червоно-золотее,
Зайдати виноградом стиглим.
Як вина окутали по малу,
Повставали воеводи сербські
И на добрих посідали коней.

От Богдану Марко тогді й каже:
— „Ну, щасливо! Лютице Богданку,
Дай же Боже, щоб були здорові,
Та ще стрілись за вином червоним!“

Одрікає Лютиця Богданко:
— „Прощавай-но, Марку королевку!
Та бодай же нам не зустрічатись.
Так мене ти налякав тут, брате,
Що не хтів би тебе й в очі бачить!“

Геть поїхав Марко по приморю,
А Богдан зостався в винограді.

Гетьманець.

НАТАЛЯ.

Оповідання.

(Дальше.)

V.

Як тільки приїхав я з моїми родичами до рідного села, зараз з першої спосібності скористав я и говорив з батьком, виявляючи перед ним всі свої бажання и маячення. Ще дорогою докучали мені Наталею и батько и мати. И се дало мені повід висповідатися перед ними.

Отець мій, розважливий та розсудливий чоловік, слухав мене спокійно та терпливо. Бо ж то й треба було терпливости переслухати усю мою мову, бо я говорив майже цілу годину, щоб належито виповісти мою звязь з Наталею.

— „Сину“ — заговорив мій отець опісля — „я не маю нічого против сёму. Я шаную чувства ваші. Любо мені, що ти кохаеш Наталю. Гадка про неї оберегати ме тебе не від одної неправедної мисли и чувства. Тільки ж раджу я тобі в сій хвилі не поспішатися. Ти ще молодий, ще в науках, и тільки способишся до свого стану. А стан свій треба попередати мати, бо се перша підстава женитьби. Ще розваж и тее, що твій стан священство, такий стан, що треба буде бодай спочатку бідити. Наталя вправді богата; але якось то не годиться жіночим маєтком жити, и може треба буде ёго зовсім пропустити. Я тобі тільки мало помагати можу; а все тее не зможе покрити всіх тих потреб, які в Наталі оказатися можуть и мусять; бо вона з міста а не з села, та й не священничого роду. И власне тая обставина може бути причиною, для чого тобі у пана Верещака подали б гарбуза. А ще до сёго приложи невеличку але важну обставину иншого роду: вік вас обоіх майже однаковий; се здається нічим, а воно при виборі дружини великої ваги бути повинно.“

Менше-більше так говорив мій отець. И кождий пізнає, що воно зовсім не так. Я доводив, що воно инакше буде и дуже дивувало мене, що моїх доводів отець не понимав. Я звернувся до матери.

„Павлуно, ти добре кажеш“ — казала мати. „Ти правду кажеш. Галя то янгол. Лучшої невістки не бажати мені. Але й отець правду каже. Я тебе люблю, и як мати, котра своїй дитині добра бажає, нічого иншого тобі сказати не можу, як тільки те повто-

рити, що отець сказав. Най тебе Господь потішить, моя дитино!“ Сказала мати и поцілувала мене.

И се було нашою щоденною розмовою, щоденною нарадою. Ніколи не дійшли ми до кінця. Я перетерпів много. Ще дві неділі оставалося з моїх вакацій, аж тут прийшов лист від пана Верещака до мого батька. Пан Верещак лементував и жалився на Наталю, що по моїм від'їзді засумувала, затужила, мов збожеволіла, и аж занедужала. Тепер їй легше. Але закликає мене, на тепер, коли я ще без стану, та щоб себе не осмішити, щоб я їй не гадав о звязку з ёго дочкою и до них не загощав. Через те міг би я тільки-що пригоєні рани Наталині знов розранити. Він же ж повтарає мені те, що и своїй дочці казав, що против нашого злучення нічого мати не буде, если я тільки до свого стану добюся. А ще що: він нічого не має против сёму, если я буду до Наталі листи писати в відвет за нашу розлуку. Прочитавши сей лист, спочатку не знав я, що почати. Я сердився й злостився, що єсть ще такі люде варварські та терроризливі, поки аж не знемігся — и успокоївся. Тоді аж почав я спізнавати, що пан Верещак дуже розумно пише, и ще більше признає мені, як я надівався з батьківського представлювання. Я вже почав тріюмфувати, та благословити Верещака. Я постановив собі бути терпівим и Наталю здобути собі аж по укінченю богословія. Позволеннєм переписуватися покориставсь я в сей час. Я написав до Наталі лист в три аркуші, а до пана Верещака, позний чувств и вдячности, трохи менший.

Пан Верещак був світовий чоловік. Він знав людске серце и не хотів буйний вплив молодечих мрій силою вспиняти. Вплив був би тільки буйніший та сильніший. Тепер же розливалися ті мрії тихше. И я не їхав вже до Черновець, а поїхав до Львова на другий рік богословія. Розлука з любезними родичами, перші заняття науки удержували мене в спокою.

Я учився и працював над собою, и рад би був одного дня все богословіє вивчити, та дуже завидував тим, що свої науки кінчили. Які ж то вони щасливі, чому я не такий! Тільки ж и тут чимале горе спіткало мене. Моя добра мати розпрощалась з сим світом, а в кілька місяців опісля и мій отець. Остався я сиротою, круглою сиротою, як тая билина серед поля, одинокая самая. И шійшли у мене жалі за жалями, туги за тугами.

И довго, довго сумував я та тужив, але переписки з моєю любою Наталею не залишав я. Тільки ж и віради, тільки й потіхи моєї, що ся переписка. И сего першого року не менші листи пи-

сав я, як в три аркуші. В другім році нашої переписки зменшилися мої листи вже тільки на два аркуші, я в третім році попередстав я вже й на однім. Однакож наше кохання не вгасало.

За той час вже кількох засилало старостів до Наталі. В моїх листах полилися жалі, чому я вже не укінчений, чому мені не можна стати на тім становиску, на яким стоять вже другі. Наталя писала, що єї родичі щораз більше налягають на неї, щоб не чекала, ишла за мвж, бо вже в літа вганяється та зближається час, коли о неї не так дуже набивати муться, и старою панною звати муть.

Що раз лучше пізнавав я, що правду казали мої родичі. Тільки ж єще раз, порозумівшися з Наталею, просив я пана Верещака, зізволити мені з Наталею заручитися и так, опевнившись, спокійніше доходити до свого стану, котрий вже и так не далечко передо мною стояв, бо я вже був на третім році. Пан Верещак не хотів мене розуміти, и знов відказав мені Наталину руку до якогось часу, а заразом дав мені порозуміти, що я нещасливою роблю єго дочку своїм передвчасним сватанням, — та як вона, перейшовши вже двацятку, швидко до трийцятки близиться.

„Сей чоловік правду каже“ — подумав я собі після сєго листу, и набрав на стільки духа и відваги, про се и Натали написати. Написав я до Наталі, що я ще й тепер не добачаю сїєї хвилі, коли б я міг, яко гідний, до неї сватів засилати; тому ж то, нехай вона не тратить марно найкрасших своїх літ. Я єї не менше любити му, хоч би вона и жоною иншого стала, а моє щастя взбільшає, як побачу її щасливою.

Се дало повід до нової горячої переписки, котра майже півроку трівала. Ми хотіли одно одного перевисшити в кохання и великодушности. Але в конець була побіда по моїй стороні, а властиво час привернув сю побіду на мою сторону. Наталя лічила вже двацять чотири роки — число літ не дуже схлібне дівчатам.

Тимчасом дістаю лист з Черновець з руки мені незнакомі. Судовий раддя, якийсь Валович, дякує мені дуже сердечно за мою великодушність, бо Наталя стала вже єго жоною; при тім просить мене дуже, бути єго приятелем. Наталя додала від себе кілька слів при листі свого „любезного мужа“ — як вона єго назвала.

Читаючи сей лист, здавалося мені, мов я з хмари злетів, мов всі чари опали з мене. Я жалував, що так передвчасно стався великодушним, и нарікав па Наталине невірство. Але що ж тут було почати? Натали було вже двацять чотири роки. Не зовсім не по правді зробила вона. Помимо сєго я заздростив дуже, а ще більше,

як в пару місяців помер Наталин отець, и я свої науки докінчував. Коли б мені було хоч місяць-два підждати! Але тепер було вже все за пізно. Я не писав до неї більше вже й одного слова. А вона до мене також ні. Ми розійшлися, мов и не зналися.

Я був вже и укінченим богословом. И розглядався я вже свобіднійше поміж нашими красавичками, то щоби пімститися за Наталине невірство, то щоб себе хоч трохи розірвати. Пишші як рожі, гарні як зорі попадайки цвили та сянли в округи мене. Одна красша від другої. Сватав би я и сю и ту, так сі проклятущі гроші! Я був безпомощним сиротою, — треба собі якоїсь помочи шукати, бо яке-ж то положенне молодого священника?!

Однако ж згадка на Чернівці, на Наталю збивали мене з пантелику, хоч и силувався я забути свою минувшість. И не чував я про Наталю, тільки люде доповідали мені, що єї „любезний муж“ вже пристарковатий, підтоптаний шляхтич ромунський, богач, покинув уряд та живе собі з свого маєтку; а Наталя весела та гуляща, — в крути неї вються гульвіси та хабалі. Я не вірив сему, щоб добра Наталя так дуже забувалася, и вважав сі поговори тільки поговорами бабськими та славою и людскою осудою молоді, веселі молодички.

VI.

Поки се да те да оне, заїхав я якимсь чном до мого школьного товариша до Черновець. Вже три дні гостив я у него, а до Наталі не звідуюся, хоч охота збирала мене, одвідати свою давну приятельку. Аж тут одного дня доручають мені якийсь лист. Читаю: „Шановний пане! Так то Ваша колишня приятелька аж від чужих людей довідуватися мусить, що Ви приїхали до Черновець. Великим гнівом віддячу Вам, як не прибудете сєго вечера до мене розірватися в добірнім нашім товаристві. — Ваша Наталя Валович.“

Розуміється! И як же ж понехати такі запросини та ще й на вечірки, на забаву? Тільки тон запросин не сподобався мені. Я надівав ся иншого привіту. Якась трівога и острах обгорнув мене, як згадав я, що не годиться відказатися и конче треба одвідати свою приятельку — бо єще щось більшого як приятельку. Наша многолітня розлука, жаль и нежаль про зміни сєго довгого часу, наше старе кохання, сі акації, сливовий садок, переміна в нас обоїх — все те переняло мене якомсь дивовижно — пеначе туга, пеначе неспокій опанували мною.

Вечером зібрався я и пішов до дому колись то Верещакового. Серце затовклося, забилося сильніше в грудях моїх. Над дверима сего дому був якийсь герб в каміни вибитий. Середина дому відновлена, украшена, що й не спізнаєш старого мешканця Верещакового. Два локаї, в ліберії убрані, вказали мені дорогу в покоях, и я ввійшов до широкого та веселого салону, повного гостей. Господня дому вийшла мені на зустрічу до порога и привитала мене як годиться. Се була Наталя. Хоч и не девятнайцятилітня дівчина цвітучої краси, а все ж принадна собою молодичка. Так се Наталя, але й не Наталя. Я ледви зміг пару слів промовити в першій хвили. Еї очі блищали, лица рум'янілися, мов висказували розбуркане розчарування. Однакож швидко опанувала собою и так привітно звитала мене, що й в мене вступив дух и, схаменувшись, взяв я її попід руки та повів в салю до веселої громади. Там представила вона мене своїм гостям яко свого колишнього приятеля, що вже довгі літа з ним не бачилася.

Швидко прочував я серед веселої громади. Наталя з всіма розмовляла, з всіма жартувала, всіх бавила — як годиться господини дому. А як тільки знайшла спосібність зо мною на особности говорити, перше було еї питання: „И як же ж давно маємо щастє, Вас тут витати?“ А потім: „Отсе ж гаразд! Тож заповідаю Вам раз на все, як довго тут забавите, на весь той час будьте моїм *cavalier servante*.“

Я питався про еї чоловіка, щоб мені ёго представила.

„*Mon Dieu*,“ кликнула Наталя по хаті, „або я знаю, куди він волочиться? Мабуть чи не поволікся куди за паном секретарем. А *propos*, а ви ж жонаті?“ додала вона цікаво.

Забава йшла весело. Ми гуляли, співали, жартували, а сміхи розлягалися по великих хатах. Наталиного чоловіка не було.

Другого дня, більше з цікавости побачити Наталиного чоловіка, прийшов я знов. Він був вже в п'ятдесятих роках, дуже привітний, огладжений чоловік; але хирявого здоров'я, сухий та тонкий. „Не правда ж, мій пишний пане!“ сказала Наталя до мене при своїм чоловіці: „Ви против мого вітряка стоїте, як весна против зими, та впокоряєте потрохи мене и мій вибір. Але завірте мені, що мій чоловік по мимо всего того з душі, з серця добрий чоловігя!“

Хоч и не понутру було мені Наталине поводження, а все ж здавалася вона мені такою любовою; еї веселість, жартобливість, еї дотепність вязали мене до неї зарівно сильно, як знов спомин на давнину та порівняннє теперішности з колишнім мене від неї від-

тручувало. Я побачив, що вона и тепер для мене може небезпечною стати, мимо тої єї розтріпаности и світовости.

— „А щасливі ж ви тепер, пані добродійко?“ спитав я раз при спосібности на самоті.

— „А що ж ви звете щастем?“ відповіла вона.

Я взяв її за руку и, стиснувши сердечно, відповів: — „Тепер зову я щастем, що вже раз моє серце від вас зазнало. Чи щасливі ж ви?“

— „Сумніваєте ж ся о тім, пане Павле?“

— „То й я щасливий, як ви правду кажете!“

— „Правду кажете? Як то, пане Павле, хиба ж ви ще й доси не перестали маячити? Та воно вам ще й пристоїть. Але ж бо й не забувайте, ще пора перед вами сповідатися. А коли вже ви такі цікаві, то прошу вас на завтра до снідання!“

Я стиснув її за руку и обіцявся прийти. „Однаково я вас завтра попрощаю — пора мені до родини відіхати.“

Другого дня рано зайшов я до Наталиного дому. Вона єще спала и я довго мусів чекати, поки вона вийшла. Вона була в свій поранній убір вбрана, але тим гарнішою здалася мені. Тепер же то прийшло до сповіди, як вона казала. Вона повідала, що, хоча вже й перейшла чаруючий дівочий вік любови, то вже шукає свого щастя в солідних річах. Вона вдовільна своїм чоловіком, власне тому, що досить розсудливий и не збороняє їй уживати світа. Думки, що в молодости своїй всисаємо, самі з себе десь зникають, як прийде розум. Правда ж бо, вона не відпералася, що вона свого чоловіка не любила так, як мене; а—додала з дивовижним усміхом — стара любов не вмирає; „я ще тепер до вас ласкава; але ж, — з вас був би красший коханок як чоловік.“

Я говорив багацько против сему; але вона на все мені з усміхом відповідала. Тимчасом прийшла служниця и попросила до снідання. Наталя подала мені руку. Ми йшли до саду добре мені знакомого.

Але того саду я и не пізнав. Колишній зільник десь не знає де подівся; а натомість росли купи заграничних кущів та дерев в так званім англійськім густі між зеленою муравою. Повиструговані стежки вилися по між них. Акації розрослися в препишню хинску святиню та кидали від себе темну тїнь. Ми ввійшли під них; се була найкраща будова в світі. Замість колишнєї зеленої дерев'яної лавки стояла там пишна м'ягка софа, а перед нею застеляний столик, де стояла кава, чоколяда и варення.

— „О ви пишні, святі акації, — се ж то наша церква, наш вівтар, наша дитяча щасливість — о де ж то все поділося!“ промовив я, и поглянув на Наталю жалібно.

— „Чи ж то щасливість від акацій залежить!“ відповіла вона усміхнувшись. — „Я гадаю, що ви для мене вже тільки о половину такі ласкаві як перед десятима літами, бо я вже не тую саму сукню на собі ношу як перше!“

— „Алеж бо Наталю — так, нехай теє місце прислужить мені ще раз вас так звати!—хиба ж у вас не святими сі памятки щасливих хвиль життя? Ось хоч би отсей ваш перстїнь, що ви мені перед десятима роками оттут на мою руку вложили — я ношу ёго завсїгда яко святощі.“

— „А я для вашої слави, хоч при сім сніданю, взяла відомий вам оловяний перстїнь!“ сказала Наталя и простягла руку до мого лица. „Бачите як він почорнів, а всеж ховаю ёго між мої золота та ювели, мов ювель дорогоцінний.“

Побачивши перстїнь, якесь дивовижне чувство опанувало мною. Я взяв пишну ручку и обцілував її сердечно. Наталя пірвала дрозашу руку від мене и промовила: „Павле, чи ж ти ще той самий невгамований фантаст? Геть же від мене!“ И хотїла вставати, а тимчасом нагнулася над мене и обняла мене й поцілувала мої горячі лица: „Так Павле, я з тобою щаслівїша була б.“ Наталїні поцілуї, єї рухи, вчарованне обезпам'ятали мене зовсім. Изнов пригорнув я її до свого серця.

Після снідання, жартуючи та сміючись, витрутила мене из сеї аътани та накивуючи пальцем, сказала: „Пане Павле, пане Павле! перед вами не ма що по правді сповідатися.“

Вона жартувала, баландраси строїла и визначила мені пору до мого прощання.

(Конець буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III. *)

(Дальше.)

Можна сказати, що тільки за сі часи українофільство перестало бути чисто-инстинктовним, а стало самосвідомим. Але за те зараз же воно стало схожим з західним славянофільством, ческим, поль-

ским, сербским, т. е. стало націоналізмом¹⁾. Як ми вже казали, через се українофільство стало зовсім на другу дорогу, ніж та, у основі космополітична дорога, по котрій йде більшість освіченої громади у Росії. Націоналізм сам по собі не дуже то марессурсів для багатой літератури, а тут еще, на Україні націоналізм не міг дати и того, що дав він у Чехів, Сербів, Поляків,— бо як не крути, а усе таки Україна не у таких відносинах до Росії, як Чехія до Германії, Сербія до Турції, и т. д. Українским націоналам через те не хватало сили не тільки на те, щоб одірвати хоть морально більшість своєї громади од Росії, але й щоб ясно формулувати свою програму — не у стихах, а у прозі. Як

*) Ми вже в II-ій часті статті вп. автора в наших примітках заявляли нераз, як де в чім одмінні наші погляди від его поглядів. В сій же часті не будемо наших приміток давати, лишачучи висказати свої одмінні погляди самим Українцям, про котрих річ ведеться. — Ред.

1) Я дуже боюсь, щоб термін націоналізм, своїм дуже широким буквальним зміслом не затемнив того, що я хочу ним сказати, тим більше, що самі національні напрямки у наші часи дуже змішуються з тим, що я хотів би одрізнити терміном народовство, — и що терміни сі не в усякій мові можна виразити одмінними словами (у романських мовах такі є ріжниця nazionale и peuple, хоть Романці, особливо Італіяни, и менш усього діляться на вляси, більш других демократичні, так що там до ропола належить и аристокрація більш ніж де nebude). Націоналізм появилсь наперед у Французів, коли вони стали найдужчою нацією у Европі, потім він шдильсь у Німців, котрі захотіли й собі бути такою, а дальш у Славян. Націоналізм — се привязанность у власному народі до того, що робить зго найбільш уражаючу ознаку, значить и до того часу исторії, коли народ импонував другим, до того устрою, культурного и соціального, який був тогді, як нарід найменш підпадав впливню других. Націоналізм має собі підставу у тих истинках, котрі виробили у вехідних народів жидівство, китаїзм и т. д. От од чого націоналізм и у наші часи дуже легко зростається з воєнним духом. От од чого націоналізм у Французів и Німців зростається з імперіалізмом и *Drang nach Osten* (хоть би иногді и з примішками „ідей 1789 р.“, або вольного духу Ташитової Германії и культуртрегерства, а з другого боку од клерикалізму, як бачимо по Жозефу Деместру, або по Шлегелю), у Італіянів ріднився в поклонах римській імперії а то й самому папству (Нео-вельфізм), у Поляків и Венгров у олігархізмом, у Великорусів з паризмом и т. д. Коли нація яка попалає у неволю або стратила власну державу, то націоналізм зростається з поривами до волі, становиться більш демократичним, — и се тільки й дає йому прогресивну силу у XIX в.; але й то, коли Болгарин згадує Крума, Сербин Лазаря, Словак Святополка, або й наш брат Українець Хмельницького, то не тільки од того, що за часів їх не було Турка, Німця, московского (?) пана и чиновника з царем у горі, — а од того, що тогді й наші „чуби другим голили,“ як нам тепер голять. Коли хід исторії зробив те, що ознаки національні вдержались найбільш (а се майже скрізь так), або виключно у простому народі — як се переважно злучилось у Славянщині —: тогді й націоналізм становиться ще більш демократичним. Але ми маємо приміри, що демонстративна симпатія до деяких мужицьких ознак становиться тільки одним з придатків націоналізму воюючого

ми бачили з приміру епілогу до Чорної Ради Куліша, з „Двох руских народностей“ Костомарова, з усієї „Основи,“ що печатала більшу часть статей своїх по російському — самі передові націоналісти українські не доводили до послідніх консеквенцій свого націоналізму, навіть и літературного. А між тим національна формула ad instar Чехів, Поляків и т. д. усе таки заявлялась на Україні, для неї усе таки одшукувались „історичні права“ у старій козащині, — и се усе тільки збивало молодіж українофільську з практичного погляду на роботу для народу и освіти, а поверхностний поділ літератури у Росії по мові тільки, поділ, которий усе, що не було писано українською або ново-українофільською мовою, за-

и зовсім не обов'язує націоналізм до правдивого демократизму, до підняття прав мужика. Так Німка Катерина П., з радости що стала „північною Семірамідою,“ завела при дворі форму для фрейлін — великоруский сарафан кокошник, що не забороняло їй роздавати в крепачтво мужицьких єї оригіналів; так польські балагули в українських костюмах іздухи до України били добре батогами українского хлопа и т. д. У наш вік націоналізм — єя дуже стара пісня, як розібрати її—часто зв'язується з новою про волю и про демократію, народоправство. Але справедливий народовець не може бути націоналом, не може бачити ідеалу позаду; не сила и слава єго національності, а добро єго народа—єв єго ідеали. А єї ідеали—космополітичні, и час для зреалізованія їх—попереду.—Народовець може поважати історичні форми життя національного тільки тогді, як вони мали або мають зерна єго космополітичних ідей, може будити почуття національні тільки такі, которі ведуть до зросту волі и обичаїв мас народу, — він може любити ріднину свою тільки яко місце, де він найлегше може працювати для чоловіка.

Українофільству, т. є. націоналізму серед народу зовсім хлоского, усеєго б легше стати не націоналізмом, а тільки одною з форм космополітичного народоцтва, — так воно и буде, надіємось; вже Шевченко дає право такої надії. Але и українофільство не могло утекти од общої части всіх національних напрямків. У 40-ві роки воно мало дуже багато шляхецкого, — було чимало Мазепинеким гетьманщинофільством, як то можно бачити и з сатиричних заміток самого Шевченка у „Посланню до земляків“ в яньому. У новішій часи воно стало яснійшим народоцтвом, хлопоманією, — але ва те багато з потомків старшини мазепинекі, що було вже тішились костюмами українскими а навіть переписувались з українскими літераторами по „євому“, а не по „моєєвоєкому“, — одієтіли у табор п. Каткова и стали писати статті о неможливости українекі літератури давати субвенції святоюрцям и т. д. Але при усеєму „хлопоманстві“ новішого українофільства, ми б сказали, що и нові Патії — як и старий — не дуже то розірвали з старим Мазепою и брали часто форму, історичний націоналізм, за суть діла, за прогресивне народоцтво, — через що и самі зменшили свою силу, як то ми хочемо показати у тексті.

В Галичині, здавалось би, ще менш є підстав для історичного націоналізму, бо віки державної самостійности и воєнної слави Галичинни були так давні, що народ вже забув про них. бо усі класи повписи, которі у минутому носили у собі силу національно-державну, не дбають зовсім про дієтне добро народу, — одначе и тут на першому плані у патріотів ми бачимо скарги, що „потомки киянів стали жобраками, що шляхта не дбає про величність церков и т. п.“

писував у чужу „сусідню“ словесність, зробив те, що українофільська молодіж стала холодна до наукової літератури російської, хоть би в ній говорилось и про народ український. (Я минаю такі послідки, як реакція против українофільства у Великорусів через ёго претенсійність и нетерпимість мало одвічающу ёго силам и праці). Стала холодіти ся молодіж и до літератури російської и великорускої саме як раз тогді, як ся література пішла в гору, — и покинувши на віки сентименталізм и романтизм Жуковского и ранніх Пушкіна и Гоголя з ёго легким народнім колоритом, пройшовши об'єктивно-артистичну школу пізнёго Пушкіна и особливо натуральну школу пізнёго Гоголя и Лермонтова, а потім з широкими свободними європейськими ідеями соціальної школи Герцена, Тургенева и др., приймалась малювати побит народний так живо, як се бачимо у Некрасова, Островського и молодших белетристів. Українська ж література або живуца без критики, інстинктивно, або тільки з критикою з погляду націоналізму, — не могла вслідити за сям прогрессом російської и великорускої літератури, — и то плетучись за віком, більш інстинктивно, ніж свідомо, потрапляла в такт новішому соціальному реалізму, то знов закидала не тільки романтизмом, але й сентименталізмом а la Карамзин, — то кидала грязюкою на Котляревського и самого Гоголя за їх „панський“ погляд на народ (чим показувала брак историчного змислу), то знову зводила буцім то реалізм до арлекінад часів Котляревського.

Через се усе українофільство и після нового свого збудження у 1859—63 рр. не викликало собі симпатії громадської навіть у самій Україні у такій силі, як мусіло би и могло би, — а потім не змогло з честю пережити и тих невеликих перепон, які ёму зустрілись знов на дорозі, після 1863 р. Добра доля української громади, навіть молодіжи, и часто ті, хто тягся до ширших політично-соціальных и наукових інтересів, люде енергічні, хто рвався зараз до соціальної праці — ті сторонились од українофільства, не знаючи, як їм приладити до своїх тенденцій сей старомодний, слабосильний, але претенсійний напрямок. Українофіли сердились на таких людей, звали їх космополітами, думаючи, що се не знать яка нечесть, и вважали сих космополітів за первих ворогів своїх, тогді як з ідеї політикування або з бажання завести „историчну пляхту,“ „національний клір,“ часом дуже кокетували з адміністраторами, багатими панами, благочинними и архієреями, — поки сі всі скоро не показали своїх зубів після двох-трёх статей Каткова, поки не сталось так, що в літературі за українофільство

тільки чуть було голоси так званих космополітів, котрим иноді приходилось терпіти більш ніж чистим українським націоналам. (В Полтаві н. пр. усі найголовніші з українофілів zostались цілісінькі, а космополітів розвезено у Вятку и Архангельск и т. д., и при сѣму розумнійшого з них, которому довелось не мало потерпіти гавьби од українофілів, обвинено и в українському сепаратизмі: corpus delicti був український буквар, ним зроблений. У горячійших українофілів такого corpus delicti не знайшлось!)

Ся уся одсталість українофільства и всі єї послідки, сі усі недорозуміння пішли именно з того, що в українофільстві дана була перевага формальному боку, націоналізму, партикуляризму, и за ними не замічена була та середина, котора давала ёму силу од Котляревского до Шевченка включно. А ся середина у тому и залежить, що українська муза тогді тільки давала свіжі и дужі твори, коли завдавалась загальними європейсько-російськими ідеями и напрямками, сентименталізмом, романтизмом, охотою до простонародности и т. д., — що українські національні ідеї и традиції тогді тільки користувались симпатією громади, коли вони підходили під сі загальні тенденції, що самого Шевченка сильнійший бік не у тому, що він плаче за колишними „бунчуками и булавами,“ а у тому, що він рветься до „волі и науки,“ не у тому, що він лає Ляхів и Москалів, а що кляне панів и своїх, которі гірше чужих розпинають меньшого брата. Не у тому також саме перше діло науки на Україні, щоб конечно полуукраїнською мовою, хоть як не будь скомпонованою, писати розправи, про що попало, — а у тому, щоб знала публіка и на Україні и по за нею, хоть на готовій мові, що то за край, що за народ, що є чоловічого у ёго історії, побиту, мові, що треба з ними робити, щоб добрі елементи ёго пішли на користь ёму и другим. И до такого погляду не трудно дійти було, переглянувши те, що зроблено для науки про Україну хоть и на російській мові писаними творами Максимовича, Бодянского, Костомарова, Куліша и т. д. — которі, идучи одною дорогою з великорусами, и про своє розказали и других навчили, — творами, за которими не пішли праці молодших щирих націоналів українських, що, задумавши виробити окрімну од російської науку, не тільки других не навчили, але й самі не навчились тому, що вже було зроблено, и довели діло до того, що и другі забули про те, що було зроблено старшими, що було признано у ті часи, як ще не ставилась різко українська сепаратистично-національна програма²⁾.

²⁾ У 1860-і роки часто доводилось замічати, що, то з недостатку нових видань старих українських праць, то з реакції против українізму, багато де чогу про мову

Позаяк—між инчими причинами — націоналізм збужив и обезсилив українофільство и прогрес української літератури після 1847 р., то потім вона, коли піднімалась и посувалась хоть трохи уперед, то ще більшою силою прогресса загально-росейського, ніж місцевими, чисто українськими елементами. А сей факт з одного боку говорить против крайних автономістів, а з другого боку ще більше мусить свідчити перед централістами про фатальну конечність українського напрямку.

Всхідня війна 1854—56 рр. підняла у Росені по переду національно-державний патріотизм, которий, після неудач, перейшов у народно-реформаторський. Як той, так и другий зачепив и Україну. Після погрому 1847 р. кілька років не появлялось навіть ні стрічки по українському, и збірник пісень Метлинського лежав у типографії у Києві, поки на силу ёго випустили у 1854 р. А тепер здавалось натуральним самій адміністрації збудження старих, козацьких традицій, тільки б вони направлялись против Турків. Гулак Артемовський и за ним инші пішли писати „Сидить Абдул, губи набув“ и т. д. Не велику літературну, а ще менше моральну цінну мають ці вірші; але у свій час вони послужили збудженню української ідеї, як и формування „Погонців“ и „Козаків малоросейських.“ Вони поміщались наївною провінційальною публікою и школярами у тетрадьках рукописних творів колю поем Шевченкових,— и усе таки подавали образчик, що українським словом можно говорити и про сучасні діла, которі були в усіх тогді на гадці. Се був первий, хоть дуже недокопаний образчик практичної української літератури³⁾. Воєнні неудачі 1855 р. показали патріотам у Росені, не тільки западничого опозиційного стану, але й національного, славянофільського, потребу реформ, народній освіти, потребу знати народний побит. Славянофіли московекі стали вступати яко національно-ліберальна партія. Під крилом и у згоді з московеким сла-

українеку, про пісні, про старовину київску, про Слово о Полку Игореві и т. п., що вже у 1840 р. висказувалось як аксіома; зовсім було забуте.

³⁾ Заиятно, що теж саме ми бачимо на недавніх примірах у провінційальних літературах у Франції, де слугам Наполеона III. приходилоє переводити Марсельську на бретонську мову, а бретонекі и провансальскі поети почали писати у 1870 р. воєнні пісні а далі маніфести, політичні брошури, а далі й популярні наукові статті и книжки, окрім того идилічного и віршописного дилетантства, яке панувало у них до війни 1870 р., та романтичних згадок про колишню славу. Дивись Armana Prouvenzan 1871—1872 р. и статью Gaidoz'a „La poésie Bretonne pendant la guerre“ у Revue des deux Mondes 1871, 15, Décembre.

вянофільством виступило у лиці п. Куліша и українофільство. Лід, котрий прикривав українське слово и козацькі традиції, був проламаний: після „Абдула“ виплинули „Записки о Южной Руси,“ которі найбільш розкупувались у Москві славянофільствующою публікою, „Чорна Рада,“ которі перевод з пам'ятним епілогом поміщались у „Русській бесіді“ рядом з „письмами о древности и самобытности малороссийскаго нарѣчія“ и „Временами года Украинскаго простолюдина“ Максимовича, — а „Проповіди Гречулевича“ викликали рецензію Хомякова, котрий бажав швидче побачити „слово бже“ на престонародних мовах у Росії. Нове видавня Гоголя працею п. Куліша за помочю московских кружків знову збуджало інтерес до хуторів українских и козащини. „Народное Чтеніе“ почало печатати малорускі стихи з переводами великорускими. Російська громада ждала еманципації крестян, и стрітила через те з ентузіазмом „Народні оповідання“ М. Вовчка. Ні одна ще книга українська до того не мала такого успіху, як сі оповідання. Тому причиною був час єї появи, коли селяне були в усіх на думці, а окрім того ще й те, що ні поперед, ні опісля не було української книжки — не виключаючи и Шевченкових творів, часом глибоких по идеям и дужчих талантом —, котора б так була спосібна видержати критику літературну у Росії після Гоголя и Бєлінського, як сі „Оповідання.“ Як не щиро-українським духом повні сі оповідання, але усе таки ми мусимо признати, що на них видна школа „Записок охотника.“ Так як українська критика тогді ще меньше истнувала ніж тепер, и так як писателі пізнійше М. Вовчка появившіся (та и сам М. Вовчок у дальших випусках оповідань) повертали не раз на стару дорогу романтичну, малюючи сільську идилію (Три долі), або передаючи безцільно сільські легенди (Сія братів и т. д.): то ми й не можемо у тому факті, що перший випуск „народних оповідань“ М. Вовчка доволі одвіча' принципам натурально-соціальної школи російської літератури, не можемо признати, буцім то література українська консеквентно и безповоротно усвоїла собі сі принципи. Ми мусимо бачити у „Народних оповіданнях“ більш мимовольний рефлекс російської літератури школи Тургенева, хоть и доволі оригінальний як оригінальний ґрунт народного життя на Україні, ніж чисто самостійну прояву прогрессу українських идей и літератури. В усякому разі поява и успіх оповідань М. Вовчка тісно в'яжуться з тим ентузіазмом до крестянства, з тим духом протесту против крестяцтва, який опанував російську літературу у часи перед 1861 р. Сей же ентузіазм збудив загальну симпатію и до Шевченка, котрого тепер кинулися переводити

російські поети и вивисшувати критики, забувши на сей раз авторитет Бѣлинського⁴⁾).

На сѣму обявшому усю Россию интересі до народу, волі, освіти ёго, на симпатіі до усѣго оппозиційного старому порядку и через те й до усѣго автономного и федеративного, на симпатіі до старо-русского, кнєво-новгородского, и земско-московского „народоправного и вѣчевого“ и піднялось українофільство часів „Основи.“ Але треба признатись, що українофільство показало себе низче тії ролі, котору ёму дав тогдішній дух громади у Россії, а вже далеко низче тієї, на котору воно заявило претензіі. И низче воно показалось именно через те, що не зрозуміло, що ёму дало силу, и виявило претензіі зовсім не на те, у чому могло мати силу. Українофіли, за виемом хіба п. Костомарова, не поняли, що силу їм дає народовство, але не націоналізм, оригінальні варячні все-російського демократизму и автономізму, а не сепаратизм, хоть би и літературний, — и пішли, або лучше хотіли піти по дорозі Поляків, Чехів и т. д., заявляючи претензіі „історичної національності.“ Одно з перших питань, которі вони підняли, було питання про розміри літератури української, при чому замість того, щоб попередити виповнити ті узенькі з поверхносного погляду, а на ділі дуже широкі рямки „літератури народної,“ „літератури домашнього обходу,“ котору признавали за ними и їх противники, українофіли ударились жалуватись „на ворогів,“ на „зажерность московску,“ та обмежуватись од „сусідній,“ „московської“ літератури; замість того, щоб дивитись більш під ноги и докладати працю для будущего, українофіли, як усі націоналісти, дивились більш у минуше, звертаючи на ворогів, на сусід усі бідні сучасного. Таким жалкуванням, таким претензіям зовсім не одвічала фактична ціна творів нових українських писателів. Ми вже сказали, що по літературному характеру українські твори и після-Шевченкової епохи одмінюються своєю неконсеквенцією и одсталістю у порівнанню з російськими и великорускими після 40-х років. Російська и великоруска беллетристика и поезія сих часів не задавалась вже якими небудь узкими, національними ідеалами: вона старається висліджу-

⁴⁾ Добролюбов, наслідник Бѣлинського, при першому після амністії виданню Кобзаря одвітив на питання, чи можлива українська література: „чому ж не можлива, коли українські писателі, як Шевченко и М. Вовчок, так гарно малюють побит народний,“ — и вказував українській літературі практичну дорогу: книги для народної освіти, которих, як каже Д., не ма ні для Великорусї, ні для Малорусї на рівні. З тої пори як переминалась ся прощорція! Скажуть: усе через „Московське ненажирство.“ А на що ж „конституційна Австрія?“

вати натуру, як вона є, виставля', як стрій и принципи такі або інші життя чоловічого вилились у побиту чи то висших клас, чи то великоруского народу, у сім'ї, у хазяйстві, громаді, — и виводить живі типи, найбільше борючись против деспотизму в усіх ёго формах и проявах, протестуючи не голими фразами, а картинами, типами. Сфера беллетристики и поезії усе розширяється, багатство фактичне усе росте, а національність — сама собою йде за картинами и типами, узятими з національного жерела. Щоб зробити безспорним те, що ми пишемо про російську и великоруску літературу з 40-х років и виставити паралельно слабкість українских творів новіших часів, коли українська література стала виходити з істинктивного періоду, нам треба було б написати багато, особливо подрібно розібрати хоть важніших українских писателів.

На сей час ми не візьмемось за таку обширну працю, а скажемо кілька коротких заміток про деяких писателів для того, щоб наші слова не були вже зовсім безосновними*). Думаємо, що мало хто стане боронити од нашого приговору українську поезію віршовану після Шевченка. — Мішанина напярків од сентименталізму (приторні любощі) и романтизму (баллади на теми народніх легенд, або переводні) до сухої деклямації або аллегорії (сієї могили поезії) на ліберальні теми (вічне засівання ниви), водяниста довгота, переспів по кілька раз одних и тих-же тем, мала оригінальність (так що усю нову українську лірику можна признати за макулятури Шевченка) — ось де літературні одміни нової української поезії. У ідеях видна бідність и неясність: родина, вороги, вороги, вороги, — слава козацька — воля — а яка? и як? . . . засівання ниви, а як? угроза помстою, народнім або божим судом якось а Іа псалми, плач на горе, которе привелось терпіть за родину, за Україну, горе далеко не таке велике, як те, що терпить усякий простий чоловік од експлуаторів, — а у кінці опротивилі до нудности жалоби на „долю“ — ось що бачить у українских ліриків читатель привикший до реалізму и соціального аналізу нових европейских літератур. И се усе виходить не тільки од малого поетичного таланту українских віршотворців, але й од того, що вони хотять національничати або народничати, підмазуючись під народні пісні.

*) Про надто песимістичний погляд ш. автора на цілу українську літературу після Шевченка ми вже згадали у минувшому роčníку Правди; тут додамо лише, що и чужі враз менш строго судять. именно про нашу беллетристику. Очевидно. таким острым судом хоче вп. автор захопити тільки до тим ревнійшої праці, а також и завернути українську літературу з фальшивої дороги, на яку, по ёго гадці, пішла Шевченка ступала. — Ред.

Більш свіжого знайдемо у белетристів. Лишаючи М. Вовчка, котрий чим даліше усе слабшав, як український письменник, найбільш повістей написали у остатні 10—12 років п. Куліш (найбільш по російському), п. Стороженко, а у нові часи п. Нечуй. Літературний талант п. Куліша, здається нам, вірно оцінив Гоголь, у письмі своєму до Плетнева, ще як тільки був напечатаний „Михайло Чернишенко.“ Він признав п. Куліша більш етнографом и историком, ніж поетом. Историчні романи п. Куліша, особливо його „Чорна Рада“, вказують велику начитаність, тонкий аналіз, уміння сконструювати ход дії, але мало живого, дійсного поетичного таланту — уміння родити живі типи. Та такі про историчні романи, коли вони не беруть темою такі близькі епохи, як романи Еркмана-Шартріана, треба тепер сказати, як каже Пушкін: „умчался въкъ эпическихъ поемъ!“ Публика, „почтительно поскучавши“ над „Чорною Радою“, перейшла до дневного порядку. Більш живі повісти п. Куліша из сучасности, що печатались у „Русскому Вѣстнику“ и „Основі.“ Але з сих повістей „Потомки Гайдамака“ — є мішанина заміток про старину, годних для „Запис. о Южной Руси“, з сентиментальною любовною исторійкою з немотивованими перешкодами и *deus ex machina*. „Майор“ є повість, котору автор обробив, як видно, з найбільшою любовю и у котрій він почасті хотів вплотити свої ідеали. Але тут у основі теж бачимо идилію, сватання з перешкодою, без усяких нових оригінальних психологічних варіянтів, тільки приправлену окремишим не стільки народолобієм, скільки „народностелюбієм“, котре вводиться в програму для української молодежи. „Народностелюбие“, етнографічне дилетантство має свою ціну, як первий початок реакції нерівности соціальної, як романтична форма симпатій до народу, — але ставити ідеалом, щоб получивши европейську освіту народолобець бив поклонив перед 10000 церемоніями мужицького побиту, так само ложно, як заковувати чоловіка и у „салонні приліччя.“ Нехай народолобці беруть собі розумних жінок між сільськими дівчатами (п. Куліш не рішився однак зробити милу Сагайдачного зовсім чорноробочою жужичкою), але, коли вони не постараються зразу підняти їх освіти на рівні з собою, то такі пари завсїгді будуть фальшею, якою по більшій часті и бувають пари панско-селянські, хоть би на самих романтичних основах зроблені. Основна ідея „Майора“ — се етнографічний дилетантизм на жанжаковській темі, ще смішніша у наші часи, ніж ідея яких небудь „Циган“ Пушкіна. Націоналізм або етнографічне доктринерство п. Куліша навело його тільки на один сюжет повісти, справді заціпаючий важний и соціальної

интерес: се „Совсѣмъ другой человекъ,“ у которому, хоть и не ярко и не живо, більш аналітично ніж колоритно, а все досить ясно представлено, як такі верстви народу, як салдати (додай писарі, усякі полупанки) робляться ні сим ні тим — тратять усяку душу и стають якимись автоматами, у сути діла нещасними, однімаючими „цвіт життя“ и у близьких з ними. Сієї теми ніхто не міг би розвинути так ясно перед публикою у Россії, як українські писателі, — а ся тема має інтерес для усієї Россії, як для землі сельско-крестянской. Але, щоб зачерпнути усю глибину сього поважного морального питання, треба стати не тільки на національний погляд, що, мовляв, уся біда через те, що змосковивсь чоловік, а поставити перед собою сю тему як загальну психологічну задачу про інтереси и цвіт життя сельского и міщанского, наївного и такого, що наївність стратило а свідомости и широких ідей не набралось.

(Дальше буде.)

Дещо в справі народнього языка*).

Призвольте, ш. пане Редакторе, и міці в сій важній справі народнього языка голос забрати и свою гадку вповісти. Я у повні годжуся з засадою Вп. Сакуна, що „нам треба задля розвою нашої літератури писати Українською**) мовою а не яким небудь з Українських говорів — ми не повинні тіснити намовіу провінціалізмів в нашу літературну мову, а повинні дати повну свободу в літературній річі провінціалізмам завжди (завсігди) народнім й оригінальним, як це робила Основа, що видавалась в Петербурзі.“ На перший погляд, здаеця, и п. В. в своїй статі: „в справі народнього языка“ притакує за п. Сакуном та повідає: що в нашій літературній язиці „потреба прийняти в головнім оден говор; — язык літературній може вважатися головною рікою, котру засняють наріччя — ніби притоки“. Але зараз домагаеця п. В. в літературній мові завести певну одностайність в формах, а сказати б словами п. Сакуна, домагаеця „вигнання провінціалізмів“ з літературної мови и надання її ідноформного характеру.

*) Гл. Правда, 1873. нр. 10 и 14.

**) Назві Україна, Український надаю теж саме значення, що й Южна Русь, Южноруський. Так розуміли и розуміють майже всі Закордонці, здаеця, и пан Сакун. — Прим. Нетяги.

Нема що в тім перечитися. Очевидно ж бо, правда по стороні п. Сакуна, и на доказ своєї правди вказує нам на старосл-линську літературу, що так пишним цвітом зацвіла в старосвіччину та й в найновіших часах не знаходить собі рівні. А чим же узасаднить п. В. свою гадку, хіба тим, що „випадає уважати на те, що вже загально від письменників прийнятим зістало“? А хто ж більшим авторитетом, чи народ, чи письменники? А може п. В. схоче вказати нам на німецьку літературу? А тоді, хіба ж не зійдемо на того дивогляда — витворюваннє всім Славянам вспільного літературнєго язика?

Виходячи ис своєї засади, п. В. домагаєщя вживати в літературній мові форму „один“, а форми „іден“ не хоче припустити до уживання, дарма, що п. Сакун форму „один“ вважає схожою до московського. И справедливо. Бо форма „один“ побіч „єден“ и „іден“ вживаєщя тільки за кордоном, де московська мова певний вплив мала. В Галичині ж, де сєго впливу не було, між народом форми „один“ майже нігде не почуємо; чуємо тільки „оден“ або „єден“. Коли ж ми форму „єден“ вважаємо схожою на ляцьку (хоч вона поправді тільки старшою формою від „оден“, котра при впливі ляцької мови не могла перетворитися на форму „оден“), то тоді належало б не форму *один* але чисто народню „оден“ в літературній мові вживати. По при сій формі „оден“ не перечуся за вживаннє форми „іден“, бо и вона форма чисто народня та ще й оригінальна. Звук *і* улюблений в Українській мові, и він витворився спопри інших (н. пр. з *а, я (ж), о, ы...*) с старославянського звука *є*, хоч те витвореннє єсть двоєке: зуповне и не зуповне. Для тогож то чуємо в народній мові не: *ей, єі, єше, Києв, осенний, Матвей*, але *їі, їй, їше**), *Київ, осінний, Матвій*. Тим то и форма „іден“ не носить на собі нічого такого, щоби не дозволяло *їі* в літературній мові вживатися.

Дотично ж вживання форм *ся, сей, ся, се, сесь, сеся, сесе* замість *ця, цей, ця, це, цесь, цейя, цеце,***) розрізняю. Коли ж

*) В Галичині — особливо па Поділля и Поліссю хоч рідше але вживаєщя *їше*, зате частійше *їше* або *ше*. — Пр. автора.

**) В яких письменників вчитав п. В. форми *цесь, цейя, цеце*, не вгадаю. Я знаю тільки, що закордонські письменники такої форми не вживають. Хіба може хто з галицьких молодих письменників, що забралися писати, мовляв, по українській, неперевчивши гаразд мови а тільки витворюючи собі дивоглядні форми, писали навіть: *цереце, цело, сповідалця* замість: *серце, село, сповідавля*. Я ж гадаю, що п. В. не схоче розбірати таких мазанин. — Пр. автора.

бо *ся* особно стоїть від часівника (иншаж бо річ писати: вони *годяця*, так *здаєця*, а инша вони *ся годять*, так *ся здає*), а *сей*, *ся*, *се* в значенню *dieser*, *diese*, *dieses* приходить, зарівно як и гірське *сесь*, *сесья*, *сесе*, тоді по моїй думці не годиця писати *ця*, *цей*, *ця*, *це*, *цесь*, *цеця*, *цеце*, бо такі форми не мали б тоді філологічної підстави. Инша ж бо річ вживати *ця* в такому злученню с часівниками як *здаєця*, *годяця* або *цей*, *ця*, *це* в значенню *dieser da*, *diese da*, *dieses da* намість *оцей*, *оця*, *оце*, бо в таких випадках *с* с попередічим *т* злилося в народній вимові в *ц**). Та й в загалі, в народній вимові не тільки *тс* але и *дс* злилося в звук *ц* и се зліяння становить важну, типично характеристику нашого языка народнього. Для того ж то не повинні виганятися з літературної мови ці чисто народні форми: *цей*, *ця*, *це*. *здаєця*, *годяця*, а такі форми як *громацький*, *свіцький* не *громадський*, *світський*, бо їх и по всій Галичині не инакше чуємо вимавляні. Иншого ж бо писання домагався тільки батько етимологів п. Максимович, називаючи наш спосіб писання какографією, та • п. Метлинський, боячись затемнити значення слів.

Лишаючи иншим разом поговорити, як ш. Редакція позволить, и про вирази й форми пропоновані п. В. до вживання як и загально о душі нашого народнього языка, скажу тут на закінченне дещо про форму род. множественного числа суцників закінчених на *не*: на пр. *прямованій*, *пересвідченій* замість *прямовань*, *пересвідчень*. Не знаю, для чого п. В. домагаєця родител. мн. ч. на *ній*. Причини я не бачу. Та же ж *пересвідченне*, *прямованне* а *насіinne*, *зілля* однаково склоняюця, и ми нігде в народі нечуємо форми *насіній*, *зілій*, а тільки *насінь*, *зіль* а отжеж и *прямовань*, *пересвідчень*, и я за вживанням тільки таких форм, бо вони народні та й стоять на певности філологічній. Есть вправді и в нашій народній мові форма родительного м. ч. на *ній*, але то тільки в таких словах, що ввійшли в народ за впливом церковного языка, и задержали закінченне церковного языка на *ниє*, н. пр. *чтенне*, *спасенне*, *воздвиженне*, *благовіщенне*, *зачатне* и т. д. В таких словах и в народній мові задержуєця форма родительного м. ч. на *ній* — отже: *чтенній*, *спасенній*, *воздвижений*, *благовіщений*,

*) А таку вимову чуємо не тільки в Полтавщині, Харківщині, Кнівщині, на Поділью и Волиню за кордоном, але чуємо и в Галичині особливо в Брочькїм під гравницею, як села Кутище, Яоньще, геть аж попід Збараж, де села Красносільці, Севяківка, а потім в Чортківськїм, як село Городенка, аж попід Гусятин. В Галичині правда рідше чути таку вимову, а за кордоном майже не пишу. — Пр. ав.

зачаїтий. Але и тут, як тільки народ надає тим словам своєна-родне закінчення в именит. єдин. ч. на *ше*, вживаєця и в род. м. ч. народне закінчення на *нь*, н. пр. *спасенне* — *спасень*; *воздвиженне* — *воздвижень*, *благовіщення* — *благовіщень* — и т. д.

Стоячи ж на тій твердій засаді, що народ и його мова найбільший авторитет и перед тим авторитетом мусить всякий письменник навіть геній чолом бити, повинні ми в письмі нашім (себ то в літературі) тільки такі слова и форми вживати, що суть народніми, а не вишукувати и виковувати собі и слова и форми навіть и не схожі на духа народної мови. — Прощайте!

М. Пестяга.

Літературні звістки.

— Петербурский „Голосъ“ при кінци минушого року нанечатав досить довгу статтю профессора консерваторії Петербурскої п. Лароша про **збірники пісень українских пп. Рубця и Лисенка**. П. Ларош кінчить свою статтю такими словами: „Оба збірники надзвичайно важні вклади у скарбницю русскої музики. Обидва багатіють мелодіями високо оригінальними и часто разящо красними. (Тут п. Ларош вичисляє такі нумера из збірників п. Лисенка и Рубця). В сих мелодіях так багато оригінального, свіжого, разящо здорового, що не можна не побажати ім як найбільшого ширення у наших музичних кружках. Деякі мелодії поучаючі для теоретика и историка музики. Так и пр. п. Лисенко подав кілька примірників пісень, що основані на мадярскому тетракорді, т. є. на звукоряді з двох малих секунд и одной вбільшеної, що замітен у народніх піснях угорских и звісний публіці з рапсодий Ліста. Сюди слідують важні нумера: Туман, туман по долині (II, 30), Ох виїду я за ворітчка (II, 33), По горах, по долинах (II, 35). Але окрім усяких етнографічно-музичних дослідів, пісні, що видані двома працєвитими и совістними збрателями, дуже часто мають чисто-артистичний интерес, которий підніма' їх з сфери тісної ерудиції у сферу вольного творчества, которе є власністю загально-чоловічою.“ (Голосъ, 1873, н. 252.)

— У Одесі вийшов недавно **Українский Словник** п. Фортуната Пискунова, але дуже неповний.

— Друге виданнє **Де-що про світ божий** з 1872 р. розійшлось вже ціле на Україні (в Галичині суть еще немногі екземпляри, котрі мож дістати в канцелярії Просвіти), и незабаром вийде третє. Великоруский

переклад сеї популярної книжки вийшов недавно вже третім виданням у Петербурзі.

— Довідуємось, що на Україні зроблено переклад з великоруского популярної книжочки Александра Иванова **Разсказы о землѣ и небѣ**. Есть то перша книжочка з ряду книжок того-ж автора (Р. о землѣ и небѣ, Р. о силахъ земныхъ, Р. о жизни человеческой, Р. о царствѣ Бовы королевича). Перші розкази — то щиро великоруска форма публичних лекцій для народу, що колись то читались у Полтаві А. И. Строниним, и з великим талантом популярности передані в них короткі основи астрономії фізичної, географії и фізики; але далеко не так удачні дві послідні книжочки, у котрих автор хотів розказати основи науки про громаду (соціологію). П. А. Иванов говорить у третій книжці про віри, науки, умілости, уряди, стани, домові порядки, про воєни и народи и т. д. у системі досить гарній, и хоче провести у популярній формі идею прогресу в исторії, — але шановний автор, що до исторії народів східних, держиться часом застарілих поглядів, ставлячи сі народи тільки як ступень до Греків и Римлян, а в нарісі ново-європейского життя прикладає мало критики. Ще меньше вдалась п. А. Иванову послідня книжка, у котрій він, привязавшись до популярної у Великорусї казки про Бову королевича, розказує мов би то несталоющий кінець єї: як правив царством Бова, — и розказом, як по черзі виганялись з царства бояре, купці, селяне и т. д., хотів передати основи політичної економії Але автор не пішов дальше Мененія Агриппи у виводах у своїй казці, се-б то дійшов тільки до того, що усе, що є у сучасному економічному строю, так и мусить зоставатись без переміни. Переклад на українську мову з деякими одмінами першої и другої книжки п. Иванова завсе може мати ціну; — и третя книжка, але з гаразд більшими одмінами, теж була б у пригоді українському народови, поки не появляться другі, трохи обширнійші популярні книжки по соціології. Ми радили б через те перекладчикови не застановлятись тільки на першій книжці.

— Коли б яку книгу ми бажали бачити переложеною у Галичині на руску мову, так недавно вийшовшу у Петербурзі **Н. Костомарова „Русская Исторія въ жизнеописаніяхъ ея давнѣйшихъ дѣятелей**. Первый отдѣлъ: Господство дома св. Владимира. Выпускъ первый: X-ое — XIV-ое столѣтія.“ Есть то початок загальної картини исторії руских племен, котору задумав дати п. Костомаров не для спеціалістів, але для усієї громади, — и треба було, щоб у автора зібрались до купи такі спеціальні знання и такий талант оповідання, як у п. Костомарова, щоб з під пера єго вийшла така учена и жива книжка, як сей випуск Р. исторії. Тут ми бачимо Володиміра св., Ярослава I., Федосла Печерского, Волод. Мономаха, Андрія Боголюбского, Мстислава Удалого, Да-

нила Галицького, Александра Невського, Московських Даниловичів, Сергія Препод., Дмитра Донського, Соловецких святих — як живими, а з ними як живу стару Русь Київську, Галицьку, Новгородську, Суздальську, Московську, з їх вічами, боярами, монастирями, борами, степами, дома й на війні з степовиками, Уграми, Дяхами и и.

— В остатні чася у Київскім місячнім виданню „**Університетскія Извѣстія**“ напечатано було кілька цінних праць для історії Малої Русі, між которими первенство має Княженіє Даниїла Галицького, по русскимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Сочиненіє студента Дашкевича, удостоенное золотої медалі. (Ун. Изв. 1873, пр. VI, IX, X.) То дуже цінна, найповніша доси монографія про так важний час и таку характеристичну особу, як Данило Галицький. Цінні також и праці: „Письмо архієпископа Брунона къ германскому Императору Генрику II-му. Стаття посторан. слухат. Оглоблина“ (Ун. Изв. 1873, пр. VIII), „Путешествіє Гильбера де-Ланоя въ восточныя земли Европы. Стаття студента Емельянова“ (тамже), „Путешествіє Шардена въ Персію. Стаття студента Дьяконенка“ (Ун. Изв. 1873, пр. IX), „Къ вопросу о сношеніяхъ Польши съ Козаками въ 1657—1659 годахъ. Стаття студента Стрельчевскаго“ (тамже), „Путешествіє и дѣятельность барона Тотта въ качествѣ консула въ Крыму въ 1767 году. Стаття студента Татарчевскаго“ (Ун. Изв. 1873, пр. X). Статті оі дають матеріали для історії (Малої) Русі з чужоземних жерел, а стаття п. Стрельчевскаго є переклад з поясненнями дуже интересного акту з Київського центрального архиву, записаного в Луцькій городській кнзї в 1683 р. під заголовком: „Информация облята услуги ку Рѣчи Посполітой Его Милости пана Криштофа Перстятковича.“ У оѣму акті пан Перстяткович, добиваючись собі прав шляхецтва, розказує багато закулісних злучаїв, пояснюючих історію договору Гадяцького. — Окрім вбагачення науки про історію Русі, названі внше статті мають велику ціну, бо свідчать про ту увагу, яку звертає тепер Київска університетска молодіж на історію рідного краю и про здібність сїєї молодежи до науково-літературної праці. Будемо надїятись, що поименовані автори-студенти не зупеняться на сих працях, а підуть далі и поведуть своїм приміром и других.

— Як звіща' „Кієвлянинъ“, у Київському університеті по покійному **Михайлу А. Максимовичу** була панахида, а Київський виділ географічного товариства на зборах 19. Падолиста (1. Студня) 1873 пошанував память Максимовича кількома промовами: говорили пп. Борисов (товариш предсідателя), Драгоманов, Антонович, Житецький и Левченко про заслуги покійного для науки и літератури. Виділ постановив випросити імператорске дозволенне збирати гроші на премію имени М. А. Макси-

мовича за лучші роботи по етнографії, філології, археології і географії Южної Русі.

— В Петербурзі у 1873 р. вийшла книжка п. н. „Путевыя записки Ериха Лассоты, отправленнаго римскимъ императоромъ Рудольфомъ II. къ Запорожцамъ въ 1594 г.“ Діло се переложене з німецького „Tagebuch des Erich Lassota von Steblau,“ вид. д-ром Шоттінгом в 1854-ім, а другий раз у 1866-ім р. Перекладчик Ф. Брун подавав много приміток, чим діло се, и так вже для нас дуже цікаве, набрало еще більше цінности. В додатку поміщені після німецького оригіналу два документи: „Des Zaporosischen Kriegszvolcks schreiben an die Kayserliche Mayestat“ и „Der Zaporosischen gesandten Volmacht.“

— Накладом товариства Просвіта вийшла невеличка книжочка п. н. „Руски церковни и народни Коляды и щедрівки, для охоты и забавы усѣхъ рускихъ колядникѡвъ, а Богу в честь и славу! Зладивъ Юрій Федьковичъ.“ Ся книжочка містить 4 коляди церковні, 4 коляди уложені самим автором під польский голос (щоби задля красного голосу декотрих польскихъ коляд не кортіло нашихъ людей по польски колядувати), 8 коляд або щедрівок, написаних на лад народний, и такі самі 3 пісні Лорданські.

— У Львові в друкарни Ставропигийского Института накладом Ст. Гучковського вийшла недавно книжочка під загол.: **Калина, збірник поезий И. Вєрхратского.** Ся книжочка містить в собі 48 поезий патріотичних, любовних, байок и н., по найбільшій часті еще нігде не друкованих, крім кількох помічених в „Литературно-науковѡмъ Сборнику галицко-русской Матицы“ и в Ластівці, газетці п. Клемертовича. Автор славно звісний з своїх літературно-наукових праць всім нашим читателям, тож навірно будуть цікаві, як представляється яю поет. Поручаючи тимчасом се дільце нашій публіці, застерігаємо собі докладніший суд висказати пізнійше.

ОБВІЩЕНЬЕ.

В 1873 р. видав в Петербурзі п. В. Д. Черкасов в мові великорускій буквар під заголовком „Наглядная азбука для обучения грамотѣ“ з рисунками в тексті, и переслав письмо свое до виділу товариства „Просвіта“ враз з тою книжочкою, просячи, щоби хто з-по-між галицких Русинів схотів зайнятись приспособленем того букваря до языка мало-русского. Автор обовязуєся ремуновувати працю такого перекладу и бере на себе видане сего діла. Виділ товариства „Просвіта“ зїаще отже се многоповажнимъ землякам, особливо-ж писателямъ руским з-за-того, щоби хто з них зволив зайнятись тим приспособленемъ букваря велико-русского до нашої мови, и відтак зголосився зглядомъ бражкихъ близитихъ инструкцій до виділу „Просвіти.“

Від виділу товариства „Просвіта.“

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Огляд на рік 1873.

II.

Галицькі Рутено-Русские, котрі в загалі або не добре розуміють інтереси нашого народа або — то з рівнодушности то за-для власної користи—не дбають про них, не могли й вдіяти и справді не вдіяти багато для не́го у минувшому році. Для себе ж самих зазначають той рік одною великою побідою — результатом виборів до Ради державної.

Для народної партії, яко матеріально слабшої, потреба безъ-устанного поступу наперед є й далеко більша. Русские могли б навіть и заложити руки та тільки ждати, поки—як еще й доси декотрі з них гадають! — не прийде Россия та не забере східної часті Галичини;—але для народовців, котрі вибрали собі труднішу задачу, двигнути народність малоруску з єї теперішнєго упадку и поставити на рівний ступень з иншими просвіченими народами, всяка стагнація—є смерть їх партії а безконечна шкода для цілого народа.

Рускі народовці в Галичині тим перевищають противну пар-тию, що вибрали собі красну, високу ціль и до тої цілі ступають доброю дорогою. Тому майже кождий крок, зроблений на тій до-розі, кождий хоч дрібний поступ має більшу ціну и вагу для ці-лого народа, ніж часто величезні на око успіхи партії противної. Але инше діло, чи народня партія робить тільки, скільки би змогла, чи поступ відбувається так скоро, як би сєго конечно треба. Отже ж що до того, мусимо сказати, що народня партія у минувшому році багато, дуже багато зробила, але далеко не те, що зробити була могла и що зробити було потреба.

Найменші суть успіхи народної партії на поли політики. По смерті Лавровского, котрий впрочім, именно у останних часах, задля надмірного свого нахилування к Полякам не мав загального довірія у народної партії, не мала ся партія чоловіка, котрий би міг більшу акцію політичну провадити. Вправді ниньки народня пар-тия високою політикою еще не потребує займатися: закладанне шпихлрив громадских и кас позичкових по селах, ремісничих то-вариств по містах, читальнь по селах и містах, виданне добрих книжок популярних и великий покуп їх, дальше значнійший розвій літератури красної и ученої, виданне доброго часописьма в широ-

ких розмірах, нової доброї книжки и т. и. мають для неї більшу вагу ніж вибір кількох послів до сойму краевого або до Ради державної; — однако зовсім відсунутися від політики в теперішніх обставинах, де ціла культура з політикою тісно є сполучена, и народній партії не можна, тим більше, що на кождім кроку оказується конечність заявити перед світом, що політиці мнених репрезентантів Галицької Руси народня партія зовсім єсть чужа. Отже ж, хотя народня партія не потребує нині кількадесятх репрезентантів в соймі а кільканацятх в Раді державній, то потребує однако и тут и там бодай одного-двох людей, яко своїх репрезентантів.

При виборах до Ради державної в минувшім році народня партія окремішніє акції не розпочинала, — и тим ми в загалі не хочемо їй дорікати. Але що за мало розвинула акції, щоб przeprowadити бодай один вибір, о. Качали — се була хіба не мала. Звісно, що наші противники не перебирають в способах: народня партія в Галичині єсть ім солею в оці, и вони навіть з Земляковскими злучається против неї, зъужитковуючи своє становище в Раді державній. Тож треба їй чоловіка, котрий би всюди против їх махінаціям виступив, а справ свого сторонництва (тим же самим и правдивого интересу цілого народа) боронив. Вправді опісля о. Качала вибраний був в західній Галичині, але народня партія того вибору не могла предвидіти. А впрочім, коби о. Качала був вибраний Русинами, не було би его теперішнє становище так надзвичайно трудне; не був би потребував вступати до польского клубу и піддаватися — хочби й не в чисто народних справах — рішенням его більшости....

Невеликий був поступ народної партії и на поли літературнім. Крім кількох книжочок (як Поезії Партицкого, Вітка Бозу Верхратского) появлялися тільки видання Просвіти, а часопись и політична и літературна виходила одна-однісінька „Правда.“ Вправді від II-ого кварталу м. р. розширила вона свій формат, але далеко еще не стілько, скілько б треба — и не була еще на стілько розширена в краю, щоб зовсім мала значінне, належаче органу народної партії.

Далеко більше зробило народнє сторонництво у минувшому році для просвіти народної. Заходом товариства „Просвіта“ вийшло 7 книжочок для народа, 5 книжок шкільних для гімназій, а 1 книжка господарска. Заслуги Просвіти узнали навіть противники народного сторонництва, з котрих деякі и приступили до неї яко члени, а такий знаток як о. Наумович в своїй газеті високо захвалив єї популярні видання. Але и Просвіта ще не зовсім одві-

чала своїй задачі. Популярних книжочок своїх видала 7, а належало найменше одну що місяця видати; видавала їх звичайно у 3000 екземплярх, а се число за мале для потреб нашого народа. Суть многі околиці в рускій части Галичини, де книжочка Просвіти ніколи не дісталася. При ліпшій адміністрації а більшій ревности народній партії могли були вже в минувшім році популярні видання Просвіти що найменше у 5000 екс. видаватися и скорше розходитися, а тим самим и народови и самому товариству більший хосен и в матеріяльнім згляді приносити. Через те як и через правильніше вплачуванне вкладок членами товариства могла б Просвіта сильнійше забезпечитися на той злучай, сли б Галицькому сойму — чого не надіємось, що однак можливо — прийшла коли охота відняти уділювану ним підмогу.

Инші руско-народні товариства в м. р. не оказали великого поступу, хоч и держалися досить сильно. Руска Бесіда у Львові помимо програного процесу з Домом народним не упала, хоч того напевно надіялись єї противники. И Побратим, до заложення Помочи в Підгайцях (також за ініціативою руских народовців) єдине міщанско-ремісничє товариство руске в Галичній, також не упав, хотя того відай бажали Рутено-русскіє, коли за заходом des wackeren Kowalski Ставропігія відняла єму за помогу перше давану. Однако и народовці не так дбають о Побратима, як треба: кілька разів порушувано потребу відчитів для него, чим и теперішні члени єго просвічували б ся и укріпляли б ся в патріотизмі, и нові члени знадчувались би; однако годі було знайти много охотників до таких відчитів — и тому товариство се не розвинулося стілько, скілько би було могло.

Найважнійший успіх народного сторонництва у 1873 р., котрим справедливо може величатися, єсть завязанне товариства имени Шевченка и заложенне власної друкарні. Се факт, котрий може мати дуже велику вагу для цілого сторонництва (а тим опять и для цілого народу), більшу ніж котрий небудь инший в діях руско-народного сторонництва в Галичній. У купі з товариством имени Шевченка буде могла Просвіта ціду руску Галичину и Буковину засипати рускими книжками популярними. А и твори для просвічених верств призначені будуть могли в більшій числі появлятися, між тим як до тепер вже матеріяльні трудности видання знеохочували неодного від зладження якого більшого діла. Заходом нового товариства будуть могли появитися твори всіх наших найлучших писателів, котрі, розкинені по краю, нададуть більшої поваги нашій літературі, не одному вияснят єї

значінне и несвідущих або обаламучених завернуть на праву дорогу. Однак як скоро и в якій мірі ся ціль досягнеться, се покажеться аж в сім році: перед всім новому товариству треба численого проступлення дійсних членів и складання вкладок, щоби друкарня могла чим скорше зовсім уладитися и розвинути ся.

Причини по часті не зовсім достаточного розвою и поступу народного сторонництва у минувшому році зганемо тепер лиш коротко, бо до сеї теми прийде нам нераз еще вертатися. Поминувши перепони ставляні від противників, одною причиною єсть певна холодність, певна апатія до справ патріотичних, народних, апатія, котра впрочім появляється скрізь у Галичині, також у Рутено-Русских и у Поляків. Найясніше оказується вона у молодезі: між нашою молодіжю, університетскою и гімназіялною, не ма вже того духа патріотичнёго, тої ревности, того горячого запалу до справ народних, які були еще перед кількома роками. Коли заложена була „Правда“ у 1867 р., підтримувала її з початку головню руска молодіж; у минувшім році молодіж складала лиш маленьку часть єї передплатників. До руских викладів в університеті горнула ся молодіж товпою; тепер на найинтересніших викладах мож побачити ледве кількох. Передше молодіж, крім своїх спеціальних наук, з замилованнем робила студію руского язика, літератури, исторії, збирала пісні и казки народні и т. и.; нині тим всім интересується мало а час пропускає бездільно. Але и старші люде за мало оказують охоти до праці народної. Кількох або кільканацятёх є всіх людей в сторонництві народнім, котрі щиро и ревню посвячають свій час и свої сили загальній справі; але дуже, дуже переважна більшість суть тільки фігуранти, котрі задовольються тим, що причисляються до народного сторонництва, а декотрі часом еще й виступають з острою критикою ділання тих, котрим вони зовсім не дають жадної помочи в їх працях. Менше можемо за таку бездільність укоряти тих, котрі вже положили заслуги для нашої справи; але не можемо не виразити нашого жалю, що відсуваються від діла, до котрого вони самі так много причинили ся, и відсуваються тогді, коли власне чим раз більша є надія діждатися овочів з їх праці. Де нині н. пр. ті люде, що тільки причинили ся до розбудження духа народного видаваннем Вечерниць, Меги, Ниви, Русалки? Де Шашкевич, Климович, Згарский и и.? Заговкли, и не чути про них!

Другою дуже важною причиною не досить скорого розвою народного сторонництва єсть недостаток організації в нім. Є кілька народних товариств — старших и молодези, в краю и за гра-

ницею (в Відні, в Цюриху); але по найбільшій частині ані у внутрі тих товариств не ма доброї організації — поділу праці —, ані товариства ті з собою не стоять в таких взаєминах, щоб справді сполученими силами працювали для спільного добра. Також не ма такої тісної звязи н. пр. між Львовом а провінцією: то тут то там, як де хто ревнійший, працює, але сам для себе, без достаточного спільного порозуміння. А той недостаток організації цілої партії и недостаток тісніших взаємин у кождім згляді наносить превеликі шкоди. У політиці, розуміється, всяка акція є неможлива. Між тим як Русскіє мали при виборах до Ради державної свою гієрархічну організацію, так само и Жиди, а Поляки свої комітети повітові: руско-народня партія не мала жадної організації, не знала навіть, котрі люде до неї належать и де вони пробувають. Так само для розширювання часописьм и книжок, для ширення просвіти народної, для ширення идей сторонництва народного и позискування для него нових людей, конечно єсть добра організація єго — а що такої у минувшому році не було, то и не поступила народня справа стільки на перед, скілько могло було се статись.

Закинуть нам може, що суд наш за острый, що треба вдоволятися и тим немалним успіхом, який народне сторонництво таки осягнуло, що не треба виявляти публично своїх слабих сторін и що надто великими вимогами знеохочується людей. Ми не так гадаємо: ми, признаючи важність того, що узискалося, але враз виказуючи, як много ще не осягнено такого, що можна було осягнути при ліпшій волі и ліпшій ужитку сил, гадаємо тільки заохотити тим більше до щирої, невтомної а добре улаженої праці, — бо коли вже тепер мож було стілько осягнути, скілько дається узискати тогді, коли для наші поведемо як слід? Коли тепер ми оперлися противникам, буде ж нам тогді трудно їх побідити?

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

„Зрозумно після сего — веде дальшу річ автор —, що коли люде, відносившіся до народа як Зубрицкий, покликані стали подіями 1848 року на політичну сцену, то не багато вчинили для

народа, и ддятого наконець осталися зовсім без підпори перед новими повівани в урядових сферах. Найважнїше, що після 1848 р. вчинено ддя народа в Галичинї, то знесенне останків крїпацької завислости руских селян від польских дїдичїв; та се дїло було доконане виключно через центральний ряд, без усякої не тільки практичної але й теоретичної помочи и участья рускої интелїгенції. „Ба и в загалї до найновїйшого часу, з незначними висемками, представителї галицько-рускої интелїгенції практичними соціальними питаннями народного життя не займалися. В довгий перїод часу, від 1848 до 1866 року, коли центральний ряд заявляв заміри піддержувати Русинїв, представителї сих останнїх майже нічого не дїали, як тільки заявляли свою відданість рядови, и підпирали єго в усіх питаннях в соїмї галицьким и віденьским. Представителї ж сі були по більшій части духовнї, котрі якогось часу навіть прилюдно заявляли, що то власне вони складають „нарид“ руский, а не „хлопи“. Коли були які ясно свідомї прямиовання у тогдїшнїх галицьких духовних, особливо у голови їх, львівского митрополита барона кир-Яхимовича, то отсе — замір утвердити „чистоту восточного обряда“, що уважалося за рівносильне з укрїпленнем рускої народности, и ддятого — вихованне в такім дусї кандидатїв на духовнї посади, та обезпеченне положення духовних в економїчнїм зглядї, аби поставити їх в більшу независлїсть від дїдичїв-Поляків.“

Тут мусимо замїтити, що ш. автор милїться допускаючи у духовенства ясну свідомість прямиовання під зглядом привернення чистоти восточного обряда. Хто був очевидцем розвою тої справи, той знає, що її порушили и публїцистичним способом неперестанно розбирали кїлькоро людей, особливе о. Наумович. Знаємо також, що митрополит Яхимович зовсім противний був подїбному трактованню тої справи, и власне по тїй причинї перестав грошевою запомогою піддержувати „Слово“, которе по дружнїм відносінам свого тогдїшнєго редактора п. Дїдицького з о. Наумовичем и иншими моторами тої справи, свої стовпці обрядовим статтям беззглядно, дуже рїзко и визиваючи писаним отвирало. Не перечимо, що у самих моторїв тої справи була ясна свідомість прямиовання, но прямиованне те мало собі за цїль не видову народности малорускої и скрїпленне єї в Галичинї, тільки розповсюдненне теорїї о єдности народно-рускої, аби тим способом гадку о розвиванню народности власної малорускої спаралїзовати. Підчас Бахового правлїння, коли Русини замість осущеня даних їм давнїйше обїтниць, поставленї були під дозїр поліції, деякі з Русинїв уважили ту пору

за зовсім відповідну, аби, користаючи з загального незадоволення, виступити з теорією о народній єдності Руси, вводячи в письменности галицькій язык так званий „общеруский“. Діло тогді не вдалося. „Зоря Галицька“, котора в 1848 році мала до 2000 передплатників, під редакцією п. Дідицького видавана в язиці „общеруским“ зійшла на 120, а під редакцією Шеховича на 40 пренумерантів. В році 1854, коли „Зоря Галицька“ зачала виходити в язиці народнім галицько-руським, мала знову до 500 передплатників.

Теорія о літературній єдності Руси, як видно, лічила тогді не багато прихильників межи галицькими Русинами. Діяльність пропагаторів тої теорії не принесла для народа ніякого хісна; на відвороть, принесла шкоду, бо тогдішня полемика, не вияснивши нічого, тільки попутала поняття, и визвала реакцію зо стороны правління, кульмінуючу в знесенню обовязкової науки руского языка в середних школах и в звінім атентаті на руску азбуку. З обновленнем конституції в 1861 році визнавці народної єдності Руси взялися до иншого способу, аби своїй ідеї промостити широкий шлях межи Русинами галицькими: вони сим разом піднесли гадку очищення обряду церковного від примішок латинских, котора просто вела до розвивання теорії о церковно-обрядовій єдності Русинів галицьких з українскими, а Малої Руси з Великою. Гадка отся заинтересувала духовенство, тому що воно до рішення подібних питань уважало себе єдино компетентним, и по тій причині пропаганда обрядова охопила широкі круги межи духовенством: а навіть шкільна молодіж руска була якийсь час під єї впливом.

Отся пропаганда визвала знову реакцію правління, и не довела ні до яких практичних результатів, окрім того одного, що „Слово“ згромадило около себе велику громаду сящеників, котрим в кільколітнім курсі викладало, зразу осторожно а потім чим раз сміливіше, теорію о єдності Руси, аж наконець виступило з заявленнем становним, що галицька Русь є частиною великої 60-міліонової Руси — а помимо того заявлення єго фаянга не розсипалася, а навіть не мала дезертерів. Така солідарність, котора при инших вимінках могла для народного діла принести великий хосен, в отсім злучаю сталася причиною того, що австрійський ряд центральний рішення питання о тім, чи Русини в Галичині истнувати мають, позіставив галицькому соймови, де більшість польска, по поводу беззглядної опозиції и завзятої борби Русинів против Поляків, як найгірше для них стала настроєна, а по крайній мірі свою историчну неприхильність для Руси теперішнією враждою єї на позір оправдати могла.

Зовсім удачним находимо суд автора о діяльності тої партії, и наведемо єго дословно: „Годі заперечити, що з формальної и негативної сторони діяльність митрополита Яхимовича и духовно-уніятської, так називаної „святоюрської“ партії мала певну заслугу для ідеї рускої народности в Галичині; але отся заслуга була формальна и уємна: політичні круги в Австрії привикли знати, що в Галичині, окрім польського, є елемент руский; а духовенство уніятське, в тоці певного часу добирає в однім дусі, зложило перві організовані кадри руского народного правовання. Но дуже помиляються галицькі и наші захвалачі тих часів, коли святоюрська партія истнувала яко досить многолічне, єдине и нероздільне тіло, если не добачають всеї недостаточности и односторонности єї діяльности, котрі и привели наконець до розділів и до теперішної політичної нічогішности тої партії. Зьосередивши всю свою увагу на ділах церковних, не маючи иншого компаса політичного, окрім бажання діяти в усім на перекір Полякам и в рабській послушности центральному правлінню, святоюрська партія не приготвила собі ніякої кріпкої опори в краю, ні в народі, ні навіть у верствах приближених до духовенства. Не мовлячи о політиці, навіть література и школа, котрі цілком були в руках святоюрців, не далеко посунулися в часі їх процвіту. „Руска Матиця“, котрої цілю було обявлено розвитте рускої літератури и образования, для народного образования властиве зовсім нічого не вчинила, помимо того, що має капитал в 20 тисяч золотих. Не дуже більше було зроблено нею для уложення учебників для шкіл середних и для університетского курса, хоч на Львівскім університеті були основані три рускі катедри, и сам цісар обіцяв розширити уділ руского язика в викладах на тім, як сказав цісар, „рускім“ університеті.

„1860-ий рік вніс трохи життя в святоюрську партію в наслідок оголошення конституції в Австрії. Святоюрські правлящі круги завбачили конечну потребу заложення постійного періодичного органа в рускім язичі и основали „Слово.“ (Тут замітимо, що тогді, в першій хвилі загального ентузіазму, святоюрці и народівці не ставали відрубно, а само заложенне Слова, яко першого независимого органа, всі Галицькі Русини повитали радо; — правда, що в скорі побачили, куди Слово веде.—Ред.) Але люде, котрі довго були послушним оруддєм реакційно-абсолютистичної бюрократії німецької, не могли оказатися добрими політиками. Як тільки ряд завив намір скликати парламент державний, и еще не було звісно, який статут одержить Галичина, а вже Святоюрці уложили адресу довірія до міністерства Шмерлінга, з котрою депутація Галиць-

*

ких духовних поїхала до Відня. Між тим статут виборовий для Галичини уложений був так, що Русини завсігди остануться в меншості, хотя після австрійської системи репрезентації інтересів Русини яко платящі найбільше податків повинні мати більшість. А що святоюрські політики не приготували почви до своєї політичної сили, навіть в тих границях, котрі давав їм закон, то и могли держатись в Львівській соймі лиш так довго, як того хотіла бюрократія, маюча в Австрії великий вплив на вибори.

„В перших літах після 1860 р., коли бюрократія піддержувала Святоюрців, мали Русини над 40 послів, котрі часто становили більше ніж третину присутних депутатів в Львівській соймі и, хотя самі для себе не могли нічого важного вдіяти для народа, за те могли служити сильною запорою для прямоваць польських послів, и посилаючи 10 — 12 членів до Віденьської Ради державної могли доставляти досить чутливий контингент для німецько-централістичної партії. У Галицькій соймі було на перших зборах також немало послів-селян з западної, польської части Галичини, а селяські класи и тут не дуже то були проникнуті офіційним польським патріотизмом, в них еще далеко не утасли ті чувства, що виразились у великій різні 1846 р., котра, просимо вважати, відбулася не в руских, але чисто польських округах. Се певно, що, коли б рускі послы взяли зразу до питань елементарних — до економії, шкіл и т. и., то могли би знайти піддержку и у польських селян. Але такі питання уважались Святоюрцями за надто хлопськими, и не звернули достаточної уваги на себе. И у Львові и в Відні Святоюрці займались тільки опозицією quand même Полякам, — а враз з тим и Мадярам, наконець и самим Чехам, коли и тіи заявили против Шмерлінговської конституції, т. е. всім розмаїтим конституційно-федеральним партиям в Австрії, що конечно ніяк не згоджувалось з тими славянофільськими ідеями, котрі стали проникати и в Галичину. Ми би впрочім не судили так остро діяльності святоюрців, коби та їх поміч німецько-бюрократичному а опісля буржуазно-централістичному елементови не оказувалась цілком платонічною. Ми бачимо дуже добре, що в Австрії, особливе між Славянами, всі розговори о єдності, систематичности, а навіть — о горе! — о честности и згоді чинів з лібералізмом — суть не що инше як фрази, а дійсно кожде племя хапає за всяку нагоду, за всяку партію, коб лиш собі що небудь здобути. (Автор пригадує, як недавно Дальматинці, за обітницю кількох уступок, опустили табор державно-правної опозиції, після падення міністерства Гогенварта). Але ходить о те, що святоюрці

хйба для себе здобули декотрі посади, а для свого народу не здобули нічого своєю услужливістю бюрократії и Німцям.

„Ми, розуміється, не станемо, подібно Полякам, дорікати Святоюрцям за їх опозицію против Полякам в засаді: борба Русинів з Поляками до звісного степеня є зъявищем зовсім природним, позаяк у східній Галичині Поляки становлять елемент привілегований а Русини пригнетений, — але сліпу опозицію, будь що будь, против Поляків, зарівно як и сліпу віру и службу німецько-централістичному елементови не можемо не назвати проявою політичної неспосібности, невміння станути на независимім становищи—а за ваш закид грімко говорить безплідність тогдішнєї парламентарної діяльности руских політиків. Налякані релятивно немадим числом руских послів в соймі а притім и їх позірним значіннем у центрального ряду, Поляки готові були на уступки Русинам. По крайній мірі, коли 1861 р. князь Юрий Любомірський (славянофіл — Ред. Пр.) поставив внесок о виключенню з адміністрації Галичини німецького язика, Поляки голосували з тим, щоб він був заступлений не тільки польским але и руским. Крім того польські послы умовились з Русинами, що з сих виберуть депутованими до Відня тих, кого самі Русини захотять. Очевидно, що рускі послы, коли б становили партію людей, розуміючих справи народні, ставлячих їх висше особистих и — що найважнійше — спосібних держатися независимо, могли би, заявивши прямо свої засади и ціли, вхходити в компроміси в поодиноких квестнях з розличними партіями як в соймі так и в Раді ддержавній, добуватися, крок за кроком, розширення прав свого народа. Але рускі депутовані за надто привикли служити и вислугуватися — и віддалися цілком німецько-бюрократичній партії, вибравши замість дороги парламентарної — систему адрес и петицій просто до міністерства. Наведенне деяких питаць, о котрих в богатий на адреси період 1861—1863 р. подавали петиції рускі послы, и порівнянне просьб з результатами їх покажуть яснійше справедливість нашої оцінки політичних здібностей руских політиків. Скількість петицій о предметах потріб народа, поданих, поміж иншими, рускими послами в 1861—63 рр., дуже невелика; ургованне и ходженне за такими петиціями еще менші, а результати тих заходів у центрального ряду рівнаються нули. Так в 1861 р. рускі послы завважали, що питање о сервітутах було рішене зовсім не в хосен мужиків, т. є. більшоости руского народа, в ту пору, коли німецька адміністрація, як бачилось, прихильна була Русинам и коли політичні провводи Русинів покладали всю надію на цісарську адміністрацію.

Задля того у 1861 р. рускі депутовані вислали петицію до Відня о пересмотр питання сервітутового, але петиція не мала зовсім ні яких наслідків. В тім самім році Русини просили о переклад на руский язик законів, — але одержали одвіт Шмерлінга, що з тою справою треба заждати, бо ряд не має тепер грошей на виданне такого перекладу. Таким способом у Шмерлінга, котрому Русини вотивали беззусловне довірие, не найшлося для них з якої тисячки гульденів. Очевидно, що не варто було розходитися з Поляками, котрі предложили ввести в краєву адміністрацію замість німецького язика руский и польский, щоб одержати такий одвіт. Просьби о виданне Русинам гімназій також не були вислухані. Навіть просьба о підвищення платні священикам не була сповнена. Тільки просьба о відступленне институтови Ставропигийському права друкування и продажі руских учебників для шкіл народних була сповнена, хотя и після Шмерлінга, — але, як всяка монополія, ся уступка була хосенна не стільки народови, скільки самому институтови Ставр. Из просьб, котрі ряд обіцяв сповнити и тим водив за собою руских політиків клерикалів, більшу часть становлять такі, як н. пр. о установленню епископства в Станіславові, о вибудованню дома для рускої капітули у Львові, о заведенню інфюлатури при клірах у Львові, о наданню митрополиту титула тайного совітника и т. и. (Ш. Автор забув, що між *Wünsche der ruthenischen Bevölkerung Galiziens* були еще такі, як: *Ernennung des Kreisgerichtsrates Kowalski zum Landesgerichtsrate in Lemberg* и и.) Але найголовніше питання, задля котрого рускі послы пролили стільки поту и чорнила при писанню адрес и петицій від 1861—1871 р., було питання о адміністративнім и політичнім поділі Галичини. Дійсно в 1848 р., по знесенню тогдішньої конституції, Галичина й була поділена, але вже від 1850 р. зачало міністерство знов злучувати обі части, а після Жовтневого диплому 1860 р. и Шмерлінгової конституції 1861 р. ціла Галичина з Краковом узнана одним коронним краєм. Змінити тее сполученне тепер вже корона не могла своєю властею без призволення Ради державної (и сойму краєвого), позаяк тепер статути краєві вже не можуть бути октроєвані, як було у 1860-ім и 1861-ім рр. Не знаємо, в яким степені мож приписувати Шмерлінгови маккіявелізм, але установляючи в 1861 р. єдність Галичини він красенько послужив интерессам централізма: розділені Русини и Поляки заняли б ся кождий нарід своїми ділами и скорше дійшли б до идей федеральних; злучені — вони гризуться між собою, а Русини, боячись пановання Поляків, голосували за централістами,

а задія пановання над Русинами те саме у 1867 р. зробили и Поляки. Розуміється, що Поляки, яко елемент аристократичній, все таки вспіють більше дістати и від федералістичних и від централістичних сил в Відни, а Русини все відходять з нічим, хочби й як вірно служили віденьским бюрократам. При теперішних обставинах ряд австрійський не має вже ні якого права ділити Галичину — ні корона, ні сама Рада державна не рішиться на таке діло, котре зробить з Поляків непримиримих ворогів одноі и другоі —, так що Русинам до часу далеко практичнійше було би и не підіймати того питання, а оставалоось тільки, путем політичної борби на підставі истнующих установ, добиватися відгородження своїх національних інтересів и, що пайважнійше, притотовляти свій нарід до свідомоі и енергічної участі у політичній життю. З часом, маючи за собою весь свій народ, мож буде погадати и о подлі Галичини.

(Дальше буде.)

Перегляд часописей.

С. Петербургскія Вѣдомости, найзнаменитша газета російська, помістили в 24. нрі з 24. Січня (5. Лютого) с. р. про Галицких Русинів, имено про поступованне їх в Віденьській Раді державній, статтю, дуже важну для нас особливо тим, що з неі на ново дізнаємось, як задивлюється ліберальна и поступова Росія на партіі рускі в Галичині. Витяг из сеі статті помістили Львівска Gazeta Narodowa и Віденьский Vaterland, а русско-рутенський клуб послів до Ради державної, прочитавши его там, уважав потрібним против одного донесення сеі статті торжественно запротестувати в „Слові.“ Мимоходом сказавши, „объявление клуба“ було непотрібне, бо С. Пет. Вѣдом. не писали, що „клубъ“ побирає грошеву запомогу від славянского благотворительного комитета в Москві, але що побирають тую запомогу „галицко-руські клерикалы,“ до котрих и „клубъ русскихъ пословъ державной думы“ належить. Що „клубъ“ яко такий побирає запомогу, се можуть вірити хіба галицко-польські газети; але що галицькі Рутено-Рускіе, а в їх числі може и деякі из послів до Ради державної, запомоги від згаданого комитета або побирали або й еще побирають, се річ за надто явна, як щоби и десять подібних „объявлений“ в Слові могло її закрити.

„З помежи народів сусідній нам Австрії — пишуть С. Пет.

Вѣд. — не може не звертати нашої особлившої уваги народ галицько-руський, складаючий часть нашого малорусского народа. — Один з наших корреспондентів ознакомив наших читателів достаточнo з тим становищем, яке заняли ріжні партії галицько-руської інтелігенції насупротив питання о виборовій реформі. Не оспоряючи, що безпосередні вибори дадуть Русинам можливість вислати більше заступників до Ради державної, де будуть могли перед центральною властею виступити яко оборонці своєї народности, корреспондент наш укоряв проводирів галицьких клерикалів за їх „беззавѣтное, или лично-своекорыстное работѣніе“ перед централістичним міністерством, котре приймає між себе Земалковського саме тогді, коли проводирі Рутенців співають єму гимни о довірію и піддержують его в борбі з славянскою оппозицією. Судячи по таким поступованню червоно-руських клерикалів, корреспондент наш не ожидав добра від присутности їх в більшій або меншій кількості в Раді державній — а між тим ціле питання о політичній достійности поступовання галицько-руських клерикалів залежить не стілько в тім, що вони заявили за централістичною системою виборів в Райхсрат, скілько в тім, що вони діяти муть в тім Райхсраті.“

Відтак критикують С. П. В. остро поступованне вірно-конституційних Русинів в голосованню над утратою мандатів ческих послів, над 80-мільоновою позичкою*), сервілістичне заявленне одного з проводирів Рутено-Русских в Слові — и виказують, як за те ряд Віденьский не тільки Русинам нічого не дає (н. пр. в справі підвищення дотации для руского духовенства в Галичині), але еще їх и мало важить. Сю часть статті переходимо коротко, бо всі сі факти розказані и оцінені зовсім так само у 20-ім н-рі тогорічної Правди. Дальше згадується в сій статті о завязанню окремого клуба селянского в Галицькім соймі, о бесіді митрополита в комнаті панів за конкордатом и о пастирскім посланні митрополита в часі виборів, надрукованім в Слові, „поддерживаемомъ нашимъ славянскимъ комитетомъ.“ Наконєць згадують С. П. В. о „противній Святоюрцям партії, котра називає себе партією народною, хотя не тільки в політичній но и в літературній діяльности єї еще не досить прав до такого названія. Партія тая має

*) Gazeta Narodowa, поміщаючи недавно витяг з С. П. Вѣд., помістила за ними и „ганьбляще слово“, за для котрого нр. 20 Правди з м. р. ц. к. прокураторією був сконфіскований. Чи иснують окремі права для Gaz. Nar. и для Правди, або чи може ц. к. прокураторія опісля сама розгадала, що властивої причини до конфіскати не було?

тільки одного політично діяльного чоловіка, о. Качалу. Але хороший оратор и у многім хосенний чоловік (автор популярних брошур, основатель фонда для популярної літератури), о. Качала яко політик, замість того щоби виложити засади чистої народно-руської політики, прилучився, яко противник централістів-святоюрців, до так званої „державно-правної“ опіозиції з всіми єї не тільки національно-федеральними, але и клерикально-консервативними ідеями. В такім зміслі він рекомендувався руским виборцям Скалатского околу и висказав свої ідеї в двох брошурах Н. Загірного „Безпосередні вибори до Ради державної и Русини“ и „Політика Русинів“, котрі були розіслані в додатку до органу народної партії „Правда.“ Централісти поставили против о. Качали дуже популярного и єдиного серед Святоюрців діяльного священника Наумовича, видавателя популярних часописьм „Наука“ и „Рада Руска“ в Коломиї, и о. Наумович одержав більшість голосів.....

„Виборова борба двох галицко-руських партій має для нас ще той інтерес, що обі партії часто покликувались на інтереси руского народа в Росії — то всего руского племени, то в частности малоруского. Святоюрскою партиєю и у нас звісна часть публицистики опікується яко буцім-то „общерусскою“, а автор брошури „Політика Русинів“ назвав свою партію українскою. Розуміється, такі факти, що партія, котра себе так рекомендує як Святоюрці, може представляти себе хоч часами и називатися у нас кількома органами „русскою“, солідарною з нашим образованим товариством, а з другої стороны те, що Галицкий автор, викладаючий ідеї о конєчности взаїмного піддержування між католицкою церквою а державою, и конкуруючи з Святоюрцями на право називатися консерватистом в Австрійськім зміслі слова, називає себе „українским народовцем“ — все те показує глибоке незнання Галичини в Росії, а Росії в Галичині. Ось чому ми вважаємо дуже хосенним се розяснюванне о сучасних ідеях образованого товариства в Росії в загалі, а в Малоросії в частности, яке зроблене було недавно в „Правді“ по поводу виборової борби обох галицьких партій, — розясненне в формі „письма з України“ (Одкритий лист з України до редакції Правди в ч. 19 з и. р. — Прим. ред. Правди). Ис змістом того интересного письма ми не залишимо вскорі познакомити наших читателів.“

Як видимо, російська ліберальна газета, осуджаючи як найострійше поступованне наших Рутенців и Русских, не виражається єще цілком прихильно и о народній партії. Але се далеко не за-

для того, що руско-народня партія з Галицькими Русскими и Рутенцями не хоче йти одною дорогою — тільки задля того, що єї дорога дорозі тамтих здається Петербурскій газеті бути еще занадто близькою. С. Пет. Вѣд. узнали б поступованне народної партії тогді цілком добрим, коли б сеся, зірвавши зовсім з противниками, цілком радикальний, анти-рутенський и анти-(общє) руский але чисто-народній руский вибрала напрямок...

На конєць не можемо не зганути о способі, в який „Слово“ дало собі раду з сею статтею С. Пет. Вѣд. Після „Слова“ С. Пет. Вѣд. 1) о Русинах Галицьких знають лише те, що довідуються з *Gazet-и Narodow-oi!*—безстыдно говорять, 2) що клуб руский в райхсраті дістає якусь субвенцію від славянського благотворительного комитета, що 3) тільки Русини а не Поляки голосували за 80-мільоновою пожичкою и в кінци, 4) розуміється, прославляють Качалу и Поляків!

Не наше діло боронити С. П. В. против Слова; скажемо лише коротко: С. Пет. Вѣд. від давніших часів подають докладні вісти о ході справи рускої в Галичині, докладніші и вірніші ніж „Биржевые Вѣдомости“ и їм подібні письма, з котрих противно Слово єдино бере свої відомости о Росії, не узглядняючи власне найчисленнійшої части російської інтелігенції, котрої органами суть С. Пет. Вѣд., Вѣстникъ Европы и и. Що до субвенції, говоримо о тїм повисше; о скілько о. Качала славиться С. П. Вѣд-ями, видко из того, що ми — дословно — навели; а о тїм, що Поляки не голосували за 80-мільоновою пожичкою и о якїм небудь прославлюванню Поляків в С. П. В. не ма ані слівця — се по просту звичайна брехня „Слова.“

Перегляд політичний.

Засідання Ради державної в Відні, перервані обрадами соймів краєвих, розпочалися знов 21. (лат.) Січня. На тїм засіданню вніс міністер просвіти и віросповідань 4 проєкти конфесийні, т. є. о урегульванню взаємин між державою и католицкою церквою. В I-їм з тих проєктів зноситься конкордат и говоритьсь о способі обсаджування церковних урядів и пребенд. Коже обсадження повинно податися до відомости ряду и евентуально може бути рядом засистоване. Єпископи обовязані свої окружні послання (листи пастирські) рівночасно з оголошеннем подати до відомости

ряду. Если церковні розпоряджіння, дотичащі богослужень, супротивляються взглядам публичного добра, мають заборонитися. Рівночасно регулюється вплив ряду на адміністрацію церковними майнами. II-ий проєкт уставу дотичить законних відносин церковних корпорацій, для основання або поселення котрих вимагається призволення ряду и статутів тих корпорацій. Проєкт няводить злучаї, в яких позволенне можна відмовити або цофнути а корпорацію закрити. Если член корпорації обявить перед політичною властю, що з корпорації виступає, належить офіційально признати єго яко неналежащого до неї. Настоятелі корпорацій мають що року рядови предкладати спис виміреных дисциплінарных кар. Фундації, даровизни и легати в хосен церковных корпорацій можуть послідувати тільки за позволеннем ряду. Урядова визитация монастирей може відбуватися тільки в наслідок підозріння о противзаконні поступки. Заграничні корпорації можуть осісти в краю тільки за дозволеннем ряду. III-ій проєкт регулює датки з церковного майна на релігійний фонд для покриття потреб католиків. Датки ті мають служити и на улущенне доходів священників и на покритте видатків, поношених до сеї пори державою. IV-ий проєкт містить в собі вимівки, під котрими не признані до сеї пори віросповідання можуть бути признаними. Признанне те наступить, коли в устрою тих віросповідань не буде нічого противного публичним законам и обичаям, и коли віросповіданне не має имени ображающого другі віросповідання. — Др. Копп, начальник т. з. прогрессивної партії райхсрату, вніс, щоби вибрати коміссію для тих проєктів конфессійных, котра коміссія мала б однако повномочіе и від себе нові проєкти в тім ділі предкладати. П. Розер поставив внесок що до способів против взмогаючийся дорожні; петиция віденьских журналістів домагається знесення степля від газет и инсератів (що до посліднього, міністерство й само внесло, щоб знести від 1. Липця с. р.), а петиції многих руских громад з Галичини домагаються ревізії справ сервітуових. Наконєць узнано на тім засіданню важним вибір бар. Піна, краевого президента Буковини, помимо того, що федералісти Буковинські, а именно бувший міністер бар. Петріно, виступили з множеством рекримінацій против него. В обороні Піна виступали, крім централістів Буковинских, міністер Ляссер и о. Павликов, котрий сказав, що „Руска Рада“ піддержувала той вибір. На тім засіданню появились вже и ческо-моравські декляранти, крім бр. Белькредія, котрий рішився враз з ческими деклярантами до Ради державної не вступати. На місце ческих деклярантів, котрих мандати Рада державна на засіданню з 10. Студня 1874 узнала була не-

важними, розписаний був між тим новий вибір; а що „молоді“ Чехи (котрих проводирі суть Сладковский и Грегр, а орган Narodni listy — партія менше вправлена в політиці, але більш поступова и цураючися альянсу з ультрамонтанами и фєдвалами) по воводу питання, чи вступати до сойму краевого чи ні, поріжнились були з „старими“ (партією Рігера и Паляцкого — котрих органами Rokrok и Politik): то „старі“ вимазали з листи кандидатів на послів всіх „молодих“, и за помічю духовенства „старі“ побідили так, що на 27 тільки одного „молодого“ Сладковского незначною більшостію гогосів вибрано.

На засіданню з 26. Січня рішено проєкти конфессийні вписати до окремої комісії з 24 членів (до котрої вибрано — опісля — з Галицьких послів шп. Ковальского и Грохольского, з инших же клубів райхсратових самі тільки менші знаменитости). П. Штайдель (демократ) вніс, щоби вступ на наради комісії економічної, вибраної на внесок п. Лінбахера, щоб вислідити причини біржевого „траскоту“ и предложити способи против нєго, був вільний всім послам; але се внесенє партією біржевою (92 голосами против 82) відкинено. Як далеко сягають наслідки „траскоту“, видко з того, що, задля деяких страт понесених на біржі, 28. Січня застрілвся в Цириху генерал Габленц, один из найзнаменитших австрійських полководців. — На засіданню з 29. Січня признано важність заквестіонованих виборів Яновского, Качали и Наумовича. — На засіданню з 3. Лютого зложив обіт посольський п. Юліян Черкавский, вибраний на місце др. Земляковского, зрезигновавшого на вибір у Львові а задержавшого собі мандат від сєльских громад на Мазурах (в Бялі). П. Черкавский зложив свій обіт в язичі рускім, за що партія Земляковского в Галичині, именно Dziennik Polski, котрої кандидат Збишевский пошимо підмоги Жидів упав ві Львові значною скількістю голосів против Черкавского, підняли на те дуже великий крик, — котрий не устав навіть тогді, коли показалося, що п. Черкавский тільки задля того прийняв ролю Русина, щоби міг в Раді державній уходити за репрезентанта Русинів. Коли бо польський посольський клуб радив над новими статутами, др. Юл. Черкавский дуже рішущо виступив за тим, щоби клуб не називався польским, бо він повинен манифестуватися и яко репрезентант Жидів и Русинів, живучих в Галичині. Однако по великих борбах більшість прийняла названне „клуб польський.“ — На засіданню з 10. Лютого міністер торгівлі предложив, між иншими, проєкт до закона о вимінках и хосєнности для акційного товариства Львівско-Черновецької желізниці

в цілі дальшого єї ведення из Львова ик граници до Томашева; також предложив розходи на пострєєнне желїзницї Тарнів-Лелюхів вносячі на р. 1874 — 8,800.000 зр.

Из рішений ріжних коміссїй, вибраних Радою державною, мають бльшу вагу для Русинів особливе двї резолюції коміссїї бюджетовї. Одною, рішеною на внесок проф. Зїса (Stöss), завивається ряд, щоби в гімназіях всхїдної Галичини по при польскім язичї введений був и руский яко викладовий, після населення народностей. Другою, прийятою на внесок о. Юзичинского, звивається ряд, щоби постаравсь о те, щоб „викладовий язик в учительских семінарїях ві Львові, Станїславові и Тернополи був уладжений в спосіб, відповідаючий интересам рускої народности и духови основних законів.“ Очевидно, що Полякам обї резолюції дуже не подобаються; але ніхто ж сему не винен, як вони: коби Галицкій Соїм бльше увзглядняв права руского язика в школах, не потребувала би Рада державна в те вмїшуватися. Впрочім обї резолюції, а именно перша, далекі ще від того, щоб мали реальний хосен; бо рішати о викладовім язичї в школах середних мають доси власть тільки соїми краєві, а ряд, се-б то міністерство, могло би хїба лиш поставити в Галицкім соїмі відповідний внесок, котрий польска бльшість може або прийняти або — відкинути. — На засіданню бюджетовї коміссїї з 21. Лютого вніс польскій посол проф. Дунаєвскій, щоб знести руску семінарію в Відни, котра тільки єсть розсадником шизми и панславїзма, задя чоґо інші народи (Маляри) відобрали звїдтам своїх питомців. Семінарії боронив о. Юзичинскій між иншими тим, що там питомці виховуються також в прихильности до централїстичного ряду. По сих словах коміссїя рішила и дальше истнованне семінарії (Barbareum).

На засіданню з 13. Лютого внесено між иншими петицію віденьских робітників. Робітники жадають політичної рівноправности всїх обивателїв держави, прямують до загального рівного и непосредного права вибору до всїх репрезентаційних корпорацій, — вдоволяються однак на разї, до часу введення загального голосовання, тим, щоби ві всїх округах торговельних комнат на спосіб тихже введені були комнати робітників. Дальше жадають, щоби держава ве пригнітувала періодичної печати; жадають знесення кавци и стемплів від газет и свободи кольпортерїї, — а наконець ревізїї теперїшнєго закона о товариствах и зборах. — Міністер фїансів предложив проєкти о реформі податків. Первий проєкт дотичить податку домового. Процент сєго податку має означуватися в дорозї законодавчїй; перебудовання и добудовання мають 12 літ,

а мешкання для робітників 15 літ бути вільні від рядових податків. Деякі будинки, між тими особливо призначені для рільничого господарства, мають від податків цілком бути вільні. Другий проєкт дотичить податку доходного, котрий має ся оплачувати від 600 зр. звиж а поступенно підноситися, основууючись на податковім єдинстві. Третій проєкт дотичить податків від ренти з жерел майна, не підлягаючих иншим податкам, також від пенсій емеритальних, процентів від публичних фондів, державних облігацій, краєвих, повітових и громадских позичок и и. Четвертий проєкт що до податку заробкового обіймає заробкові передприйми, приносячі занятте и дохід. Сей податок розділяється на три кляси: перва обіймає в загалі заробкові товариства, обовязані складати публичні рахунки; друга инші передприйми, а третя доходи побирані яко пенсію або заслугу. — На тім самім засіданню єще призволено на набор рекрутів в 1874 р., а наконєць рішено петиції многих руских громад о ревизию сервітутів відступити міністерству до одвітного поступовання.

НОВИНКИ.

— „Слово“ розголошує у 15. н-рі з 19. Лютого (в Новинках), що нова друкарня товариства имени Шевченка заложена за нерукі гроші. По дотеперішнєму способу поступовання „Слова“ против народної партії ми знали наперед, що така вість в „Слові“ конечно появиться, и тільки чекали, коли се станеться; як и в кожній хвили мож предсказати на певно, що, колиб н. пр. котре народне товариство закупило дим, Слово зараз написало б, що се за польскі гроші. Заявляемо коротко, що друкарня товариства имени Шевченка не тільки за рускі гроші заложена, але яких-небудь неруских грошей (чи то польских чи яких инших) и одного крайцаря ніколи не дістала, а навіть роботи від Поляків має доси менше як н. пр. друкарня Ставропигійска. Донесенне „Слова“ єсть отже тільки дальшим тягом тих безчисленних брехень, котрі воно на народню партію подає, єсть дальшим підлим маневром тої здеморалізованої кліки, котра тільки стоїть ложею и клеветою.

— **Св. Юр и Слово** порізнилися між собою! Слово наводить навіть курренду видану св. Юром до духовенства, в котрій припоруцається клірови не читати Слова з причини его способу трактовання питань релігійних, а за те читати Сіон. У відвет Слово виступає остро против крил. о. Малиновского, а Сіону закидає, що в его статтях находяться єреси! Нам, приглядаючимся сему спорови, приходить на гадку польска пословиця: *Kruk krukowi oka nie wukole*. Не перший се раз така сварня між ними; говорено вже було навіть, що св. Юр хоче відобрати кавцию Слову и видавати свій окремий політичний орган; Слово

знов не хотіло допустити вибору о. Малиновського до „Управляющего Совѣта Народного Дома“—між тим о. Малиновский був вибраний, а Слово кавці не однято, и були мир и згода на рутено-руській землі. Як звичайно так и сям разом Слово „смириться“, що наступить відай тогді, коли именованне о. Малиновського инфулатом — чи як там се по руски назвати — стане фактом доконаним. Ми пригадуємо собі, як Слово зачало було виступати и против Ковальського, коли тойже, заким зістав апелляційним совітником, виступив з виділу Рускої Ради. Але лише прийшла его номінація, вже настала и згода. Обі сторони за надто близькі собі идеями и интересами, як щоби хвилеве непорозумінне могло перейти в постійний роздор.

— **Gazeta Narodowa** и нова руска політична часопись. Під написом: *Jakiego dziennika potrzeba Rusinom?* помістила *Gaz. Nar.* в 52 нрі з с. р. статтю, котру ми би може й мовчки поминули, як би не критика газети на народню партію, котра в ній знаходиться. Згадавши насамперед о обіжнику митроп. Консисторії, відраджуючим читанне Слова, висказує *Gaz. Nar.*, що тепер була би пора поставити против Слово який инший політичний дневник руский, котрий би знайшов читателів між масою Галицьких Русинів, коли б живо, ясно и практично розбрав животні потреби нашої суспільности и містив як найбільше коротко поданих вістей позитивних о тім, що діється в світі, без додатку непотрібних дискусій. Вправді повставали вже політичні письма рускі у Львові, але не могли удержатись, бо були редаговані людьми недосвідченими и замість позитивних вістей подавали скучні розправи або довгу полеміку з Словом (як „Русь“). *Młoda Ruś* (се-б то народна партія) psuła sobie także kredyt u ludzi praktycznych swojemi marzeniami o Ukrainie i o kozaczyźnie. Słowo drwi niemiłosiernie przy każdej sposobności z ukrainofilstwa tych panów, i drwiny te znajdują posłuch między Rusinami na prowincyi — bo koniec końców trudno na seryo brać w XIX. wieku takie ideały jak Sicz zaporożka, za fundament jakiegokolwiek programu politycznego. Закид такий робили руско-народній партії звичайно Слово et comp. (хотя вони властиве самі не знали а мабуть и доси не знають, чи ліпше ім виставляти нас Козакоманами-фантастами чи Ляхоманами), — а народня партія досить часто и досить ясно опрокидувала его. Досить буде, коли вкажемо на 1-ий нр. Правди при сі пернім появленню (у 1867 р.), де на самім чолі поміщений неначе программа отсей вірш О. Я. Кониського:

Не обскурант я, що не плачу
 За тям, чого не ма,
 Що вже минуло, и мина' —
 Я України долю бачу
 Не в бунчуках, не в булаві,
 Не в скарбах схованих у скрині,
 Не у гетьманській голові,
 Не в Запороскій Україні;
 Не в тім, щоб вибившись на волю
 З Ляхами знову воювать,
 Та кров славянску проливать
 И трупом засівати поле...
 Я даром сліз не проливаю — и т. д.

А перед роком, на музикально-декляматорськім вечері в XII-ї роковини смерті Шевченка, на котрім відай були и члени редакції „Слова“ и *Gazet-y Narodow-oi*, др. Ом. Огоновский у вступній річі сказав ось які слова: . . . „коли возьмемося до щирої и безкористної праці та й за проводом Тараса станемо засівати убогу ниву народну зерном здоровим и домашнім, тогді лише довідається світ, що рускі народовці — то не фантасти химерні, котрі хотіли б назад привернути Україну козацьку. Устрій середнєвічний, відповідаючий потребам свого часу, мусів мнутись и уступитись перед намаганем нашого часу, в котрім цілі народи, а не поодинокі касты, своїх природних прав добиваються. Русь поняла своє завдання и виповнить ёго...“ Отже ж по тих и инших, так ясних и недвозначних висказаннях, поновлення закиду о фантастерії и козакоманії треба вже приписати не чому иншому як лихий воли (Пр. о сій самій бесіді др. Огоновского писало „Слово“, що вона виражала „Еремієвъ плачъ за козачизною!“) А годі против лихой воли!

Наша партія, коли називає себе також иногді й українскою, то не задля того, що у козацькій Україні бачить свої идеали, а тому, що уважає Русинів австрійських за оден нарід з Русинами українськими и хоче разом з ними розвивати руску народність, а именно руску мову и літературу головно на підставі того, що до сего часу зроблено для них в Україні. О приверненню козаччини ніхто у нашій партії ніколи не думав, — а коли б и справді жалували за нею які молоденькі люде, то ім'я мріями найменше повинні дорікати Поляки, котрих мрії о *odbudowaniu Polski w dawnych granicach* не много більше мають реальної вартости від привернення козаччини... — Козацька Україна згадується вправді досить часто народною партією, але се тільки яко період, оден з найсвітліших, нашої історії, котрим и кождий инший нарід, як би ёго був мав, величав би ся. Коли в XIX-ім віці козаччина була би крайнім анахронізмом, то у XVI-ім в. вона насупротив западнєго феудалізма а и польскої шляхетчини була прогрессом. Тільки в такім змислі, яко про історичну споминку чогось світлого але безповоротного, згадують рускі народовці за Україну и козаччину, а розвивати дальше свою народність хотять на основі идей XIX-ого в.

Що до проектованої *Gazet-ою Narodow-ою* нової політичної часописи рускої — котра справді, як ходять слухи, мала б небаком зачати виходити — шкода Вашого заходу и Ваших грошей, панове! Ми цікаві, хто буде читати таку газету, о котрій всі знали би, що виходить за иніціативою польскою? Рускі народовці, як запротестували в 1867 р. против „Руси“, так стануть супротив подібних проб и тепер. Тверді ж Русскіє не покинуть „Слова“, хоч би и десять таких курренд видала консисторія, а мягші, коли з страху перед консисторією відрекуться Слова, то не возьмуться и до якої небудь „Руси“, бо ж преді на таку „Русь“ консисторія також не буде милим оком споглядати. Чи може останки так званих *Gente Rutheni natione Poloni*, котрі колись багато шуму робили, а, як бачиться, и тепер мали б знов відограти ролю? Але для тих *Gazeta Narodowa* мильша ніж яке небудь часописьмо руске, хочби й в єї духу видаване. Так, панове, перестаньте дурити себе и світ... *Przez z marzeniaми!*

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарцицького.

Виходять винусками в 2 арк. 1. (13.) и 16. (28.) кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під н. 12. на улиці Осолодницьк.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОСКАЛЬ У ПЕКЛІ*).

(Байка).

Раз в поході москалеви
Вмерги прилучилось,
То й пішов він у *безсрочний*,
Хоч и не хотілось.

Пішов на той світ, сердега,
Шукати квартири,
Темно, холодно як нічю
У степу в Сибірі.

Ходив, ходив наш служивий,
Ноги поморозив,
Ні корчми він, ані хати
Нігде не знаходив.

Трудно стало Москалеви,
Мусів пропадати;
Коли глянув — аж за лісом
Стало щось блищати.

Він зрадів та *біглим шагом*
Припустив на світло,

Бо вже ёму на морозі
Тивятись огідло.

Прибігає, аж будинок
Стоїть превеликий;
В тім будинку вогонь пала'
И галас великий.

Над дверима написано:
„Ввійдеш — не вернешся.“**)
А служивий був письменний,
Прочитав, сміється:

„Ото злякав! чи я ж дурень,
Щоб еще й вертався!
На такий *постой* я зроду
И не сподівався.“

Ввійшов, дивиться: чортяки
Сидять, в карти грають,
Горілку пють та знай у шіч
Дрова підкладають.

*) Москалями на Україні зуть жовнірів. **) *Lasziate ogni speranza voi ch'entrate.*

Ставить москаль ружже в куток,
Роздягатись має:

„Якого пана будинок?“
У чортів питає.

„Ні, будинок се не панський,“
Вони одмовляють —

„Хоч и гірші од чортяки
Ті пани бувають.

„Правда, тільки не панського
Пекло и зосталось;
Усе вони загарбали,
Усе ім досталось.

„Ще не панський се будинок,
А се наше пекло!“

А москаль не розуміє:
„Бачу й сам, що тепло!“

От ёго чортяки стали
З пекла виганяти,
Бо й самі чорти бояться
Іх к собі пускати.

Бо не даром про кацапів
Люде добрі кажуть:

„Не дружи из Москалями,
Бо одурють, вражі!“

Стали ёго виганяти,
А він не вважає
Та, як в себе дома, в стіну
Цвяхи забиває.

„Отсе, каже, цвях на рамець,
А се на шинелю,
Сей на шапку, сей на шаблю,
Сей на муніцею.“

Оттак собі порасться;
А се зразу чує —

В казані якась то страва
Ключем телесує.

Пита' чортів: яка страва?
„Та то грішні душі!“

Аж підскаочив наш служивий —
„Та не вже галуші?“

Миттю кинувся до фляшки,
Випив добру площку,
Та тогді й до казаночка
Та й виймає ложку.

„Ну й москалі,“ кажуть чорти,
„Поїдять и душі,
А не тільки“ — А служивий
Трощить ті галуші.

Тут розсердились чортяки,
„А ну, рушай з хати,
А то ми тебе не довго
Станемо прохати!“

А служивий до них каже:
„Та піти не довго,
Тільки ви вперед ідіте,
Покажіть дорогу!“

Згодились на се нечисті,
Вийшли из будинку,
Він заперся тай на печи
Ліг для одпочинку.

А на дворі мороз лютий,
Померзли чортяки.
„От прийдеться пропадати
За понюх табаки.“

Бідкаються и не знають,
Що ёго й почати.
Коли се якась то баба
Стала наближатись.

Ну, а де не втне чортяка,
Кажуть добрі люде,
Пошли бабу, то по єї
Зараз усе буде.

Розпиталася та й каже:
„От дурні чортяки,
И сёго вже не зуміють!
Он, возьміть собаку,

Обдеріть її, салдацький
 Барабан зробіте,
 Вдарте в него та ще й в сурми
 В поход затрубіте.“

Обідрали цюцька, зразу
 В барабан забили
 Та ще й в сурми салдацькі
 В поход засурмили.

Почув Москаль та из печи,
 Мов кавун, скотився,

Та за рамець свій, за шаблю,
 За ружже вхопився.

Вибіг з пекла, а нечисти
 Ну в пекло скакати!
 Зачинились, не пускають
 Москалі у хату.

Чуха' москаль потнялку:
 „Ну та й мудрі в ката!
 Догадалися, чим треба
 Викликать салдата.“

1873 року 1. Берез.

А. В. К.

НАТАЛІЯ.

Оповідання.

(Конєць.)

VII.

Довго розбирав я собі, чи не понехати сього Наталіного за-
 прошення на прощання. Виступивши після снідання з під акацій,
 згасла в мені н остання іскра старого кохання, а все ж чув я
 в собі, що Наталя н тепер ще може бути для мене небезпечною.
 Наконєць прийшла означена пора, н я відважився еще раз пійти
 до Наталі попрощатися. Н яке ж то було прощання наше, — зо-
 всім не теє, що перед п'ятьми або п'ятнадцятьми літами. В Наталі
 гуляли, пішла весела забава, музика грала. Перегулявши з нею ко-
 лонийки, почав я прощатися. Наталя відвела мене до дверей та
 крикнула за мною „Adieu mon ami!“ держачи иншого гуляку за
 руку.

Аж легче отало мені на серці, як почув я себе далеко від
 того місця, де було стільки тривоги та неспокою для мене. Пере-
 їздаючи яри, луги, степи, села та міста, туряв я свобідно про
 свою будущину, взлітаючи на легких крилах фантазії попід небеса.
 Н якже ж то обридла мені минувшість н згадка на Наталю! Як-
 же ж то все переміняється з тим часом! Довга їзда, чотиродневна,
 вже наскучила мені, а ще більше, що до сього часу якось без жа-
 дного випадку обходилося. Аж на остатнім дні лучилася мені
 пригода.

В однім селі раненько став мій візник перед коршмою коней попасти. Я зііз з воза и пійшов до коршми; чую, там сварня. Шинкар и якийсь грубий паний візник, що також свій віз перед коршмою поставив, перемовляються. А молоденька, гарно вбрана панна, в рожевій сукни, сиділа на лаві коло стола и плакала. Вчинився галас и крик — візник сеї панни не хотів туди їхати, куди вона повідала, що він згодився, шинкар вставлявся за панною и сварив та ляв візника. Я довідався, що ся панна є дочкою сільского священника недалечко від сего місця, куди я їхав. Се було мені на руку; я потребував тільки трохи збочити, щоб сю панну відвести до дому. Я перервав сварку и крик, и запропонував панні їхати зо мною. Вона вагалася; аж я сказав, хто я и звідки та куди іду — тогді вона пристала на мою пропозицію.

Дорогою ми про всячину розмовляли. Еї голос був милий, ніжненький, еї рухи невинні, янголскі. Я ще не бачив такого ідеального виду, невинного, привітного та ласкавого, як еї. Я довідався, що вона зветься Христиною, іздила из своїм братом до стрія в однім місточку. Певно зайшло там з еї візником непорозумінне — а теє справило мені велику приємність, бо тепер мав я таку товаришку в дорозі. Христина була добродушна, але притім завсігди чогось побоювалася, неначе лякалася. А як приїхав я до села и віддав її батькови, сивому але ще дужому веселому дідусеві: тогді ж як кинулася вона до свого батька, як зашебетала до нєго, як же янголски привиталася з ним! Як же мені забажалося на місце еї батька стати! Жаль обгорнув мене, чому я довше з ними оставати не міг, бо який же-ж то привітний та милий дідусь був еї батько. Я обіцявся незабаром одвідати їх, але що-ж, коли ся обіцянка не дотрималася. За справами своїми перебуваючи нераз и в прикрих положеннях — я й забув на свою обіцянку. Аж на одній забаві в пару місяців після того, бачу я якусь панну молоденьку, гарну як поранок весняний, пишну, чудову як той пуплянок рожевий тільки що розцвітений, та румяну як зоря до схід сонця. Перша була вона між всіма паннами на тім балі, а молодці як ті мотилі до пишного цвіту так и лишнуть до неї. Серце в мені аж палало, аж тєхкало, як повернула вона свої ясні блескучі очиці та зглянула на мене, а теє не раз и не два повторилося — аж дивно мені здавалося, неначе я тую пишну та чудову постать вже десь бачив. Вивідуюся цікаво, хто б се вона була? Аж ось се Христина! Розуміється, що в балєвій сукни инакше виглядає як в подорожній. И годі ж вже довше повздержатися. Як тільки вона після останнєго танцю трошки присіла, підлетів и я

мов той мотиль до сѣго пишного цвіту — и вона спізнала мене. Ми гуляли. Я розвідувавсь про здоровя старенького єї батька, жалівся, що мої обставини доси не дозволили мені єго одвідати — розуміється, що се була брехня, але перед сим янголом треба було очиститися — и обіцявся як найскорше виповнити свою обітницю. Привітно та розумно запевняла мене, що моє одвіданне справить велику радість для єї батька.

Ся забава страшно перемінила мене: я стався знов поетом. Цілу ніч не міг я заснути. Я тільки бачив ясне, зоряве небо, гуляючі серафими, а між ними Христину. Тільки ж дивувало мене, що така гарна, невинна та люба дівчина до сѣго часу ще не віддалася. Єї батько такий чесний, такий добрий, вона така гарна; але щож, коли убогі! В кілька день після одвідав я старого священика; другого тижня заіхав я знов в гостину и третєго — а так став я вже їх домовим гостем. Христина випоминала мені, як я раз, обіцявшись на певний день приїхати, та не приїхав. А одного разу аж слѣзи стали ії в очах, як я сказав, що може ії булоб милійше, як би я не так часто в гостину до них заїздив. Ми вже два рази й посперечалися, щоб було защо перепрошуватись; а раз перепрошуючись поцілував я її, а вона за теє не сварила на мене. Вона мовчала, а обличчя єї палали полум'ям. Коротко сказавши, я любив її, а вона мене. Я попросив о руку Христини в батька. Старенький звів раменами та й каже: „Вона ж не має скарбів, золота та срібла, але має серце, честноту та добре вихованнє; але хто знає сѣму ціну дати, той посідає великі скарби, більші як золото або срібло.“

Як тільки зацвили перші весняні квіти, стала Христина зо мною під вінець. Старенький батько поблагословив нас шлюбом в сельській церкві и ми звязалися на віки. Аж тепер при моїй любій, пишній, молоденькій жінці був я щасливий — щасливий за всіх. Швидко поблагословив нас Господь діточками, любими, милими. Христина ставала з дня на день красшою, любійшою, молоденька мати розуміється любійша, як чудова, чаруюча дівчина. Христини чиста душа облагороднила мене. Бо-ж то чоловік тільки тогді щасливий, як має силу бути чесним. Перед женитьбою думав я тільки, як би то більше придбати, маєток зложити. В кілька літ після нашого весілля бачив я, що при господарности Христини нам нічого не хибує, що хоч би и які маєтки втратив, я з нею нещасливим не буду.

Аж тепер пізнав я, що правду казав мій покійний батько, відводячи мене від Наталі, навіть и що до літ; бо коли Наталя

в сорок літах вже була старою бабою з зморщинами на чолі, з фадкованим лицем, моя Христіна в тридцяти роках сияла красою пишної молодиці. — Тільки дуже рідко чував я про Наталю. Про писання листів між нами не було й гадки. Проїзжі запевняли мене, що вона вже зііветшала, але завсігди ще не перестає у себе мати хабалів, поетів та учених, котрим єї приїмання лучше до душі припали як єї лице. Від інших довідався я, що єї чоловік вже небіщик; поети, що в єї домі перебували, вже перейшли в фантастів та містиків, а Наталя віддалася зо всею силою романтиці, и кілька стихів єї напечатано в одній найновішій часописи.

Якось раз випадала мені шильна орудка до Черновець, треба було конче іхати. А саме тогді надійшов лист від Наталі, в котрім розказувала про свій процес з свояками свого покійного мужа и питала мене о пораду та просила о заступництво. Треба ж вдову поратувати — християнський обовязок велить. Я зібрався и поїхав за своєю орудкою до Черновець та при тій нагоді зайти й до Наталі.

VIII.

Я був вже в сорокових літах, Наталя тож. Тепер вже не могла вона мені бути так небезпечною, як колись. Тепер, приїхавши до Черновець, війшов я до єї дому без тєхкання серця. Я казав ся оповісти, щоб знати, чи можна з нею видітися. Бо повідали мені в місті, що з нею рідко коли можна бачитися, що вона завсігди в товаристві між поетами забавляється, фантазує, або з вітрогонами сидить за столшком та грає в карти и то з великою пристрастю. Єї давні товариші и товаришки покидали її, бо з нею годі було жити. В цілім місті знана вона своїм язком, з цілим світом в сварці, а як тільки яких вістей хто дізнатися бажає, нехай лише до пані Наталі заїде. Тєє чув я від двох колишніх єї приятелів, що за життя єї чоловіка в єї домі бували. Гм! думаю я собі про тих єї приятелів — та то и ви колись були молодші, та тепер вже постарілися и маєте, здається, трохи склонність до обмови.

Вечером зайшов я до Наталі и застав її дома. Слуги казали мені, що пані в саду в товаристві. Я пійшов. Ох ти саде, згадко моїх молодих літ! Щоб було чим подражитися з Наталею, взяв я єї золотий перстїнь, що вона мені ще перед двайцятьма роками за оловяний переміяла. Так отже сад, перстїнь, сі акації— все те якось дивовижно на мене вплинуло.

— „Чи пані сама?“ спитав я по дорозі служашого.

— „Ні — суть гості, кілька осіб.“

Я вступив в альтану. Тут за двома невеличкими столиками сиділи так сильно задумані над картами, що и не чули, коли я ввійшов. Наталя пізнала мене. О якаж то в ній переміна! Як же то час усе нівечить! Але ж небезпечною вона для мене не була! Тихо та спокійно згадав я на Христину.

Наталя задумалася над картами, що тільки поздоровила мене та попросила хвилюк пождати, щоб партію скінчити. Після ж тої партії знялася з місця та обсіпавши мене всякими запитаннями та привітани, казала мені подати чай, а мене попросила до карт. Я відказався, що не умію грати. „Ах Господи!“ скликнула вона, „чим же вбиваєте той нудний час, коли ви в карти не граєте? Я ж того понятти не можу та дивуюсь, що такий мужчина такої розривки цурається!“

Вона сіла знов до карт. Грали мачка. Перед банкером лежала ціла купа грошей, лежали купами гроші и перед грачами. Хвиля минула, и всі гроші грачів лежали вже перед банкером. На палениючих лицах грачів малювалися всі страсти, їх очи блищали, уста дрожали. Банкер радісно всміхався. — „От я вас и до чиста сліндрую,“ сказав він. „Ви говорили мені передше про мій коштовний брилянт“ — и вказав на свій блискучий перстінь —, „я ёго ставлю на програє; кладіть же ви всі свої перстені.“ Жадібно та местно глянули всі на блискучий брилянт. Прийнято пропозицію банкера. Наталя сказала: „При гранню заваджають мені перстені; я з собою не взяла жадного. Але“, обернулася до мене, „дозвольте, друже, будьте ласкаві, позичте мені вашого на хвилюк.“ Я здіймив Наталин перстінь з пальця и подав їй: „Привітійся до него, пані, забули-сте на нёго? Се ж ваш!“

Вона тільки глянула на него тай каже: „Тим лучше!“ и кинула ёго в шкатулку и почала розглядати брилянти. Але и всі ті перстені пропали. Банкер виграв. И той святій перстінь першої любови пропав, на тім же самім місци, де я ёго плачучи на свій палець вкладав. Ох всемогущий часе, чого ж ти все так нівечни!

Попросили до вечері. Тільки декотрі з гостей були в добрім гуморі. Наталя силувалася бути веселою; а тее надавало їй старому зморщеному обличчю щось відражаючого. Приговорювано до фляшок, до вина, щоб тільки гумору набрати, але вони не були й через тее веселійші, тільки балакливійші. Почалися новинки міські; перетрупувано та обсуджувано знакомих, видобувано якісь

тайни з їх життя и розказувано дуже обширно. Забаві не хибувало дотепу, але хибувало любови ближнёго. А на диво мені Наталя показала в собі найбільше злосливости. Вона не надумувалася навіть своїх гостей добре щіпнути. Ох, чи міг же ж я колись и подумати, що тая невинна истота в сорокових літах такою незносною станесе? Я почав скучати, бо якось аж обридло мені сидіти в таким товаристві. Після вечері забиралися знов всі до грання в карти. Я почав прощатися, и аж тогді попросила мене Наталя до другої хати, та почала де в чім радитися о своїм клопоті. Там мав я спосібність ближе їй приглянутись. Її лице зморщилось, постарілось, але видко було, що вона ще хотіла уходити за молоду, бо вся була нарожована. Я удав, неначе я сёго не доbachаю. Наталя почала пригадувати нашу колишність, а через свої міни аж обридла мені. В сій розмові вилетіло мені слово про наші сорокові літа, а Наталя аж видивилася на мене. „Чи не сниться Вам, пане Павле?“ сказала. „Ваша память перед часом старіється. Як ми пізналися, було вам десять, а мені пять літ; ще тогді я гралася лялькою; я собі все теє дуже добре пригадую. А десятилітній панні вже не лялька в голові, а щось поважніше. Так отже тепер мені певно тільки що трийцять пятий рік. А між нами так сказати, можливо, що я ще й зауж вийду. Оден дуже честний чоловік, перший між нашими поетами, вже давно сватається до мене. Всі ёго вірші до Мадонни, до Розпятого, всі ёго святі легенди аж тхнуть тим солодким огнем чистої любови до мене.“

Я пожелав їй до сёго „солодкого огню чистої любови“ щастя и був щасливий, як вніхав за міські брами до моєї Христини, моїх діточок.

IX.

Чоловік тільки тогді бачить, що старіється, як приглянеться знакомим з молодих літ лицям, знищенням сим пустошливим часом. Будучи тепер в Наталі, я при ній старшим здавався, ніж дійсно був. Але як вернув я назад до дому, як обняла мене люба жінка, як обскочили мене мої діточки, а я кождому з них вийняв гостинця — я відмолднів між ними. Де в семьї невинність и любов панує, там и молодість вічна.

Правда, не оден випереджає нас з пробігом літ и переселяється в красший, тревалійший и висший світ, а серце щемить.

Але власне тая розлука робить для нас важнішим и життя и світ, лучить тутешність и тамтешність в нашім серцю твердійше та надає щось духового, висшого нашим чинам, мислям и бажанням. Дитина вдоволяється и квіткою, гарним камінчиком, маленьким кутиком та своєю забавкою, и байдуже їй про великі запобігання людей. Хлопець або дівчина маячать собі про всячину далеко и широко; для них за вузка дитяча хата, куточок з забавками, їм бажається більше. Вони шукають, глядять, все добре на землі хотять загорнути для себе. А на кінець и тее не вдоволить їх. З літами розширяється життя и погляд на життя. Молодця и дівчини квітка ні красний камінчик не вдоволяли; чоловіка и жінку в старшій віку вся слава, весь маєток не заспокоїть; на землі для духа за мало; він сягає рукою до висшого світа, и багне и має вічність.

Так говорив до нас отець Христини, лежачи на смертній постелі. Ми плакали по нім; але ми любили покійного правдивою святою любовю, и в ній самі себе освящували. Христина и я дожили-смо високого віку и між нами а вічністю ріжницї не було, бо ми мали кого любити и на тамтїм світі як и на сім.

Найкраща ж втіха були для нас наші діточки. Свого найстаршого сина я сам відвіз до Львова на університет, а се була для нас найбільша втіха, як згадаємо собі, що от настигне час и ёго благословити. Вже и для Христини приходила старість, прийшли сорокові літа и правда, не була вона такою идилічною, як при першій нашій спізнанню, сидючи на возі коло мене; але все ж сияло єї лице якоюсь достоїнстю, є іпостать привітною та повагою. Єї серце завсїгди молоділо. И тепер кохав я її першим боханням. Єї пишне румяне лице, ні якою пристрастю не знівечене, не потребувало жадного малёвання, щоб бути приятним та милим.

Вона знала о моїх відносинах з Наталею и бажала конче її пізнати.

X.

Якось раз заїхали ми обоє до Черновець. Довго шукав я Наталі, поки знайшов. Нам сказано, що вона вже не має жадного товариства, жиє собі сама одна и стала тепер на старість так само скупю, як перше гойною. Ся переміна сталася з нею через те, що була так загорілою картяркою, доки ставало на таке гайнованне. Тепер же нігде єї не видати, хіба в церкві на службі божій, бо вона вже від кількох літ віддалася на услугу Божого.

Як я її перший раз одвідував, лучилося, що я її знов в саду відшукував. Вже в хатніх сінях бачив я кілька образів святих на стінах. Сад ріс дико як дикий бір; росла тернина та бузина там, де ми колись з Наталею дітьми бігали та з лялькою гралися. Акації були зрубані, здається, щоб в печи запалити; альтана заросла бурянами та пообсовувалася, але завжди ще стояв там столик, на століку стояв образ Матери Божої, а перед образом святий хрест. Після сього догадувався я, що и в хаті в неї мов в церкві.

Так воно и було. Вступивши в хату бачив я на стіні вівтарик, там стояв хрест, а коло хреста горіла свічка негасаюча. Отсе-ж п'ятдесятлітня Наталя; дуже убого матронічно вбрана, тільки що встала від молитви, вийшла против мене, держачи в руці пацёрки та щось шепчучи.

Тихо стояв я перед нею. Вона спізнала мене и здавалося, що рада мені. Я стояв мовчки а потім показав на сю капличку та й кажу: „Наталю! як там акації стояли, де ми в щасливій молодости наші оловяні перстені міняли — як ми тут десять літ опісля, я хлопцем а ви панною будучи, поцілуями першого невнинного кохання мінялися и перед Господом собі присягали.....“

„Прощу вас, не гадайте вже більше на тую дитячу пустоту, забудьте о тім!“ перервала вона мене.

„Ох Наталю! не так то було вже, як ми в сій альтані снідали; а ще гірше, як я тут золотий перстень, памятку щирого кохання, до якогось фараона програв, а тут тепер капличка!“

„Мій пане!“ сказала Наталя — „тепер донерва приходжу до себе після сього захмелення світового и сеї світової пустої охоти. Ви раните наново моє серце такими споминами. Чи ви прийшли мене висмівати? Як вам дорога вапа щасливість, послідуйте мому прикладови; нашіться відказатися від сего фашивого світа и призовіть святих Божих собі на поміч.“

Як вернувся я до дому, каже Христина: „Ні, моє серце, не йдімо ж вже до неї! Я її не знаю. Вона жебрачкою стає. О, що т' час може!“

(Після німецького написав М. Н.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

(Дальше.)

Стороженко виявив талант поетичний більш яркий, ніж у п. Куліша. Се, може, самий дужий природний талант у українській літературі за останні 20 років. Але марно ми б стали шукати у нього яких би то ни було руководних идей його літературної праці. Там-сям проглядають у нього запороскі симпатії, — але що тепер зробиш на світі з запороством? И п. Стороженко схопить на безцільне жартування, приправлене хиба наивною опозицією народніх анекдот, гідною для часів Котляревского, як „Вуси“, або на пересказ старинних анекдот про чудасіїв и самодурів, як „Голка“, або на переробленне старих легенд ще чуднійших, ніж „Страшная Месть“ Гоголя, забуваючи, що часи Гофманівщини не вертаються („Убогий Марко“). — П. Нечуй, молодший з белетристів українских, показав у первих своїх повістях (Дві Московки, Опанас Круть), що його більш усіх, окрім М. Вовчка, торкнула, хоть може мимо волі, школа Тургеневска, и намітив три правдиві типи з українского народнього побиту, — але, як тільки захотів вийти з наївного натуралізму, у „Причепі“ зараз став не тільки тенденційним, але сів на дуже небезпечного коня тенденційности, націоналізм (ще й епіграф узяв з старозаконної літератури!), которий довів його до узкоглядства доволі крайнього, которий поспеував йому вірно задумані характери у його повісти, однявши у них усякий індивідуалізм, а поробивши з них кукли з загальними етикетками — шляхтич, шляхтянка, поляк, полька, — и заставив беззосновно зовсім вже ідеалізувати волинске попівство перед шляхтою, та ще те ж бити поклони перед 10.000 етнографічних церемоній побиту Лемішок, а то й перед „самодурством“ старого Лемішки (дивись н. пр. сцену гашення свічок). У „Новому чоловікові“, ¹⁾ у которому автор зняв опалу з „московских університетів“, признавши що й вони спосібні давати „нових людей“, п. Нечуй по переду виявив було, правда годів на 5—6 запізнившися знаомство з „Отды и Дьти“ Тургенева, а особливо з ро-

¹⁾ Говоримо тільки про те, що напечатано у „Правді.“

манами Слѣпцова и Михайлова, которі не дуже то з великим талантом виводили „нових людей“, — але по переду зробив свого героя трохи комічним, заставляючи ёго у дорозі носити у кешені цілу бібліотеку заборонених книг и у бесіді не давати нікому слова вимовити, а у дальших главах зійшов зовсім на старий шлях любовців, прибавивши до них хиба впять етнографічний дилетантизм.

От и майже усе, що дала українська беллетристика після М. Вовчка, именно з того часу, як заявлена була идея про широку національну літературу українську! Ніхто, я думаю, не скаже, щоб се було багато. И се тогді, як перед українськими беллетристами падало крѣпацтво, заводився новий сѣльський устрій, нове земство, йшло польське повстанне, а за ним „обрусьніє“, з їх трагі-комічними епізодами, коли одна судова реформа одкрила массу матеріалу психологічного з побиту народнѣго, сѣмейного и соціального! Ей-ей, ми б оддали охотно усе напечатане новою українофільскою літературою за стенографічний протокол 20—30 сцен у мирових судей, которі (сцени) показали б нам нашого селянина з паном, попом, жидом, чиновником, „кулаком“ — кацапом, з жінкою, батьком и т. д. Націоналізм український виказав себе на тільки поверховним, не намічаючим, що він не показавсь здібним вичерпати и таку тему, як крѣпацтво, як економічна неволя народу, хоть сі теми и прямо вяжуться з лементом про „долю и волю.“ А щоб заглянути у психологію сімї народної так, як заглянув у неї Островський н. пр. — про се й гадати нічого. Против Островского ми маємо — оперетки, розводячі й доси методу Котляревского! Тогді, як російська и великоруска література ишли дорогою вигодуванною українськими піснями и казками Гоголя, усе розширяючи її, Українці думали, що йдуть справді дорогою Шевченка, коли не розличали, що є у посліднѣго осповного, а що побічне, що сильне, а що слабе и старе.

Мало радісного побачимо, коли од поезії обернемося до наукової прози української за остатні 10—15 рр. Ми бачили, що оборонці української літератури, як Добролюбов, вказували на горячу потребу популярно-наукової літератури української. Перша проба єї, „Граматка“ Куліша, була, не гляючи на єї дорогу ціну, прийята дуже симпатично публікою на Україні и скрізь у Росії (тільки пани польські настояли на тому, що вона була заборонена у югозападному краю, — але се забороненне було більш формою). Перший тогді популярний журнал у Росії „Народное Чтеніє“ печатав малоросійські вірші, и печатав би и прозу, як би вона була ёму досилана. Як ми бачили, теж симпатично усі однесли до

Проповідей Гречулевича. Відкриті після 1859 р. недільні школи викликали горячу потребу педагогічних українських книжок: майже скрізь по городах на півдні Росії, де були ці школи — а були вони скрізь, де були гімназії і дворянські училища (прогімназії), котрих ученики і вчителі учили по неділях народ — йшли безціди найбільш по українському. Тоді ще у Росії не чули про французські і пруські ідеї державно-національного централізму, а толкуючи про народню освіту, держались тільки педагогічних поглядів, з котрих нічого не можна було сказати против української мови в народних школах, і педагогічні авторитети у Росії і на місці сам Н. И. Пирогов признавали, що вчити в українській народній школі прямо по російському не педагогічно, — а у правобічній Україні, з реакції Полякам, которі виставляли свою мову яко краєву тил дужче говорено про українську мову, як дійсно краєву. Дивись „Замічання на проект устава середніх і нижніх учебних заведень по киевському учебному округу“, видані мініст. нар. освіти, стор. 157; мнѣніе совѣта 2-й киевской гимназії, стор. 196; мнѣніе инспектора Чалаго, стор. 200; мн. совѣта полтавской гимн., стор. 313, 314; мнѣніе директора Вольнск. дир. Пристюка (тепер директор учит. семинарії у Чернигові), стор. 396; мн. учит. Барсаго, стор. 9; мн. Ровенской гимназії і дир. Теодоровича стор. 26, 27; стор. 114 мн. Новгород. гимназії; стор. 80, 81 мн. черниговской гимн. — і порівняй з мн. кам.-подольской гимн. і директора Бякстера про Muttersprache і польський язык, стор. 51, 54, 64, — і учителя Ржондковського про те-ж стор. 156. Звісно, що поименовані педагоги не одрікали потреби і російського языка в українських школах.) То був час кувати залізо: вистав тоді українофіли популярно-наукову бібліотеку і книги поступенно переходячі од українського до російського, — і школи народні зостались би за ними. Але рідко хто з них становивсь на педагогічний погляд, більшість стояла на національному. Вона кинулась на спір про ширину української літератури. Тоді, як не було зовсім книг педагогічних українських, підписувались петиції до комітета грамотности, заходились у міністерстві про офіційальне узнання української мови у школах, про те, щоб і „Положеніе о крестьянахъ 19. Февр. 1861 г.“ було переведено на українську мову (що кажуть, і задумувалось, — але не виконано через те, що самі голови українофільські не поладили між собою про мову переводу: тоді, як одні думали, щоби зробити „Положеніе“ практично (педагогічно) зрозумілішим для народу, переложивши ёго на ёго мову, як вона єсть, другі хотіли зробити

се „Положеніє“ пам'ятником національної юридичної мови української, увівши у неї терміни з актів старих и доповнюючи їх новими виробленими. В листах з Києва в „Основу“ докоряли лучших профессорів університету за те, чому не читають лекції по українському. (Потребу української мови в викладі у народніх школах можна було вяснити з безспорних педагогічних принципів, чого по меньшій мірі не можна було сказати про заміну понятної усім гімназістам и студентам на Україні мови наукової російської проектованою ще українскою). Треба признати, що п. Куліш, хоть и висказував крайні ідеї українського націоналізму, але усе таки підходив доволі близько до настоящего, дужого боку українського напрямку, н. пр. у статті „о простонародности украинской литературы“, усе таки и своєю „Грамматкою“ и виданням „Хмельниччини“ показав охоту працювати для елементарної освіти народу, а не тільки для демонстрації прав національності української. Але діяльність п. Куліша була так розмаїта, що він не міг спеціалізувати єї на народній освіті. Що до других, особливо молодших українофілів и тих, которі стояли ближе до діла, то вони вдовольнялись демонстраціями в хосен самостійности національної у найширших розмірах. Треба признати, що перша проба українського видання педагогічного, приспособленого до нових методів и потріб заведених недільних шкіл, переклад на українську мову букваря (по звуковому методу) Золотова була зроблена (у Полтаві) п. Строниним, которий, як звісно, не тільки не належав до українських націоналів, але ще й терпів од них укори, як „космополіт.“ Друге було „Таблицы“ для читання п. Горячковского, члена подольської недільної школи у Києві, теж уважаної зараженою язвою космополітизма, т. є. признававшою в українофільстві більш педагогічний ніж національний змісл. Таблиці и буквар п. Шейковского з більш національного українського табору були вже третією пробою, — за которою пішов буквар п. Яценка, а потім Арифметика п. Мороза. Сим до самого 1862 р. и кінчилась педагогічна література українська. Між тим и петербурскі українскі націонали бачили потребу дати народови українську бібліотеку, хоть, як видно по усёму, не вважали се за саме важне діло у порівнянню з другими „висшого“, як думалось, порядку. Але чи для того, щоб не братись за нову працю, чи з свого етнографічного и поетичного дилетантства, задумали вони вдовольнити сій потребі виданнями у маленьких брошюрах готових поем, казок, повістей з Шевченка, М. Вовчка и др., з Записок о Южной Руси и т. д. Початок зробила „Казка про дівку семилітку“, котора, нігде правди діти, не раз

робила скандалу у школах; не мало скандалу наробила и „Очаківська біда“, про котору потім говорили, що сям розказом українофіли хотять пропагувати ту идею, що Москаля треба одурювати. Правда, у сій „сельській бібліотеці“ були речі симпатичніші, ніж сі казки, або „Сіра кобила“ и „Пів-Півника“, — але усі вони були педагогічно негідними для шкіл, которі вимагали спеціально для них зробленої бібліотеки, а у загалі треба було більш наукового и утилітарного, ніж казочного и навіть поетичного елементу, которого доволі є у самих селян. Так ніщо діло, поки у 1862 р. п. Костомаров зробив своє завізвання до земляків, у которому признав безплідним для народа поетичний дилетантизм, а жадав наукової и утилітарної літератури для простого люду. Але тільки у 1863 р. появились послідки сього завізвання: у Петербурзі 1-й вип. „Оповідань з св. письма“ о. Опатовича и слабенька Арихметика п. Камінецького (?), у Києві 1-й вип. „Де-що про світ божий.“ Діло збирання грошей на сі видання велось дуже з великим шумом, демонстративно: зібрано через те, правда, кажуть до 5 тисяч рублів, — але у таких грошах зовсім не було погребі: можна було видати цілу серію книжочок за менші гроші и з меншим шумом. Між тим сей шум, у звязку з другими причинами — про которі я розказував у статті „Народня просвіта и література на Україні“ — привели до того, що діло видання педагогічних українських книжок було задержано адміністративним порядком. У свій час українофіли боролися се діло слабо. На се було багато причин, між ними и та, що бібліотека народня була більше у проєкті, ніж у руках видавців. Але й тут попередю національні, а не утилітарно-народні идеї передових українофілів були винні. В оборону свого заміру, звязаного з заміром добитись обовязкового офіційного введення в школи української мови, петербурські українофіли доставили записку, що була напечатана у „Журналі Мініст. Нар. Освіти“, про окремішности малоруского язика, де на першому пляні стояли слова Миклошича про ёго самостійність и з них виводились идеї про самостійність малорускої „літератури“ против „ворогів сі.“ Педагогічна ж сторона діла, роля народієго елементу у школі, хоть би й при державному, зовсім не була вияснена українофілами; про се говорили тогді більш чужі, але педагоги, як Ушинский, Бессель, Водовозов, — поки й вони замовкли, бо діло се було не їх близьке діло. Українські націонали так налякались адміністративною задержкою, або так увійшли у ролю „пасивної опозиції“, що цілих 8 літ ніхто не надумавсь поспробувати, чи не минула вже сила задержки 1863 р., аж поки у 1872 р. не однесли у Києві у цензуру „Де-що про

світ Божий“ — и побачили, що воно любісінько пройшло и явилось другим виданнем. Одначе ось вже більш року — дальших випусків не бачимо.

Не дуже більше втішну картину побачимо, коли глянемо на плоди цвіту українського націоналізму на полі науковім. Не тільки нічого не появила цінного українська наука на українській мові у ті часи и після того, як з таким громом були виголошені права єї на широку самостійність, але мало бачили ми и цінних творів про Україну хоть би й на російській мові. Ні словаря ні грамматики, ні зводу історії України, ні етнографії, ні статистики, ні навіть видання народної словесности — окрім Приказок п. Номиса, про которі не маємо й доси повної критичної статті окрім в усякому разі шановного очерка п. Нечуя; не бачимо ми навіть повної біографії ні одного українського писателя, ні компендії літератури української (окрім праць великорусів Прижова и Пипина), ні навіть повної характеристики самого Шевченка. Багато з сього, що бракує нам, и не можна написати, ставши на виключну національну українську точку погляду: яка н. пр. вийде Історія Южної Русі, коли ми усе до Хмільницького и після ёго запишемо чорною тінню як царюванне Аримана? Яка вийде історія культури, або статистика України, коли ми за українську громаду признаємо тільки сільський парод, а за українську культуру тільки 5—6 писателів, писавших ёго мовою, и т. д. — Правда ми маємо цінні праці п. Костомарова. Але п. Костомаров усёго менше націонал український: він всеросійський народовець, тільки вирісший на українсьім ґрунті київський руссофіл и славянофіл. Правда, п. Костомаров сказав багато интересного и нового про Україну, — але через те що він розуміє єї ролю в усёму рускому світови; він вмів вловити багато интересних одмін однії рускої народности, але він постиг ціну и другої и важність їх взаємин для обох и для усієї славянщини. Од того то ніхто, окрім Шевченка, не зробив стілько для пропаганди українських симпатій, як п. Костомаров своїми „російськими“ монографіями. Як не бушували після 1863 р. у публицистичі централістичні противу-українські доктрини: — а у наущі, у освіченої громади ідеї п. Костомарова все брали верх, йшли вони и у школу, бо на усякому учебнику географії Россії, на усякій географічній або історичній хрестоматії, видні сліди творів п. Костомарова (дивись н. пр. „Отечествовѣдніе“ Семенова, у которому цілком наведені тиради з „Двох русских народностей.“) Більше б нам таких „російських“ або, як недавно помиливсь один шановний товариш наш по праці у Правді, „москов-

ських“ монографій, як п. Костомарова, про історію, етнографію, культуру, літературу України, — и ми не бачили б тої рівнодушности до неї, яку часто бачимо тепер у самих єї дітей після так голосного крику про єї національну самостійність! Але п. Костомаров один був, один и зостається! Хто ж заступить єго?!

Малость наукової праці про Україну — ось де причина, од чого, як замовкли демонстраційні статті „Основи,“ то публіка у Росії и на Україні самій майже забула про українську идею. „Основа“ ж (основана на гроші великоруса) змовкла, треба замітити, не од того, щоб її адміністрація задушила, а через безпорядок у редакції. Її мусіли замінити галицькі журнали, особливо „Правда“. Галицькі журнали подали кілька цінних статей, з котрих між чисто-українськими видаються статті пп. Куліша и Нечуя. Але галицькі журнали не мали сили на Україні, де про них мало хто и чув, — а „Мета“ и „Слово“ 1863—64 рр. мали швидче недобрі, ніж добрі послідки своїми демонстративними виходками. „Правда“ майже не має сєго демонстративного елемента — але українські приятелі єї так увірили себе, а далі й других, що вони щось роблять конспіраційне и страшне вже одною працею у Галичині над українською літературою, що майже й не пробували ширити „Правду“ на Україні, — хоть усякий раз, коли хто хотів привозити и виписувати галицький журнал, він пропускавсь російською цензурою вольно. Треба було, щоб мимо волі українських патріотів заведені залізничі між Україною и Галичиною зробили взаємини між українцями и галичанами частішими, щоб и „Правда“ стала більш ширитись у Росії. Але при єї малому форматі й ще далеко, щоб мати силу, особливо наукову на Україні¹⁾, Науковий и артистичний інтерес з усєго появилшогося на Україні після 1863 р. — окрім видань археографічної комісії, котрих судба не зависить од приватних лиць и которі, по свому характеру, не можуть мати великого ходу між публікою, и окрім спімнених „Приказок“ п. Номиса — мали „Казки“, видані п. Рудченком, и „Пісні“, вид. п. Лисенком. Про перві треба сказати, що видання їх, явившєся дуже на часі, бо вже не тільки у публіки, але й для спеціялістів не було у продажі старих збірників української народної мови (у послідніх випусках граматики Миклошича

¹⁾ Та треба сказати, що після свого поновління Правда не дала ні одні наукової статті и навіть и етнографічного матеріалу, окрім Сави Чалого, — а між тим багато народніх пісень и казок по меншій мірі не шше и як літературні твори, ніж оригінальні писання наших беллетристів и поетів.

майже усі приміри українські приведені по казкам Рудченка), зовсім не має демонстративного націоналізму. Се тім більша хвала п. видавцеві, що він не зостав на віршечках и жалях на те, що Україна гине, а узявсь за спокійну наукову працю, котора послужила и идеї народній. Тільки мусимо вказати, що перший випуск казок сих вийшов у 1869 р., другий у 1870, и з тієї пори усе читаємо на ёму, що III-й готується до печати. Не дуже то поспішалося и виданнє пісень п. Лисенком, которе, як ми знаємо, задуmano ще з 1863 р., — и з тієї пори вийшло тільки два доволі дорогі випуски по 40 пісень, та й то з таким антр'яктом, як од 1869 до 1872.

Отже як не низько спустились після 1863 р. акції українофільства, а усе таки воно не загинуло. Мало того, воно стало явно підніматись у остатні часи, — и ми мусимо ждати, що скоро воно підніметься ще більш у гору. И підняло ёго и підніма' не стільки власна праця и воля самих українских націоналів, скільки те колесо прогресу, которе тягне усю Россию що до идей народности, Славянщини, демократизму, народнєї освіти, добробиту, науки и т. д. Так упять ми бачимо фатальну незнищимость українофільства у Россії, а з другого боку ёго тісну звязку з загальним ходом прогресу историчного усїєї Россії.

Часи після 1864 р., коли у Россії вже не безсвідомо, як попередю, а систематично висказувались и мали силу на уряд идеї національного централізму по приміру пруского, коли зложилась система „обрусенія окраннѣ“, здається, були страшно неприязні українству, которе три-чотири сильних газет голосно кликали „измѣною“, продуктом „польскої интриги“. Правда, гіркі години приходилось не раз переживати щирому українцеві, бачучи, як невіженні руки, усякі „ташкентці“ то з великорусів; то з своїх брались, як казано, „чистити“ народність малоруску, буцім то засквернену полонізмом и тим тільки й одріжняющуся од „чистої-рускої“, т. є. великорускої. Але заглянувши скрізь поверхність, треба признатись, що система „обрусенія“ фатально мусіла скріпити основу для українского напрямку, хоть, звісно, трохи не таку, яка бажалась українофілам, — почасти од того не таку, що вони без потрібної енергії боронили свої далекосяглі идеали. Уже один наділ землі крестянам у Холмщині и у Київській, Волинській, Подольській губернії — се така закладка для підняття народу нашого, котора не може не датись в знаки у близькій будущині. Те доволі велике число учеників з селян у гімназиях білоцерковській, острожській, у семінарії педагогічній коростишевській, которим мусіли опи-

куватись „обрусителі“, теж факт, которий не зостанеться без по-
свідку. Як там, так и там — се справдешній народ український під-
нимається у гору, а він підносить и народність. Потім, як не кри-
чали невіженні обрусителі про нечистоту народности українскої,
а вони ж мусіли заявляти и про те, що край западний — щиро,
издавна руский, вони имповольно запутувались и мусіли поклика-
тись на традиції українські, краєві. Поляки, которі брали ініція-
тиву у гоненнях на українство до 1863 р., з которих деякі, по
злости на хлопоманію, швидче готові піддержувати полицейский цен-
тралізм, ніж сю хлопоманію, тепер мусіли роздуматись (а наперед
ще більше роздумуються), що українство — се одна з перепон
тому централістичному потоку, которий хоче знести и поль-
ску народність и там, де вона має усе право жити. Ми думаємо,
що ті симпатії, которі иногді на злість „Москві“ виказує преса
польска у Галиччині українофільству, поки що фразеологія, або не-
доладний розщот: українофільство хоче жити и працювати для себе,
для свого народу, а не для повертання Польщі 1772, або ще й
1654 р., — а на таку ціль українофільства теперішня генерація
польских політків так само мало спосібна згодитись, як и на „змо-
сковленне“ Польщі. Але й фразеологія oblige, й фразеологія за-
тягує людей у діло, — и тепер польські національні ідеї, которі,
як и треба було ждати, після першої апатії по 1863 р. знов під-
нимаються на правому березу Дніпра, мусять зводити счоти з украї-
нськими. Ми ждемо ще багато клопоту з польським елементом у сь-
му краю: не раз и не два ще побачимо тіж самі клевети, интриги,
що й до 1862 р.; але по усьму мусимо ждати, що на сей раз
з польскої молодіжи ми бачимо більший численно приплід для „хло-
поманії“ и українофільства, ніж до 1863 р. З другого боку, під-
няття польского прапору мусить знов заставити и самих обрусителів
прихилитись и до українского, а показана за 10 років без-
плодність адміністративно-централізаційної реакції полонізму на полі
моральнім, облича' перед мислящими людьми у Росії и з націо-
нального табору, що и тут тільки підняття власних краєвих мо-
ральних елементів поможе конечно знеутралізувати чужі сепарати-
стичні елементи и привчить поборників єдинства Росії до мисли,
що не може бути, щоб органічне єдинство стало одномертвою одно-
стайністю. З третєго боку той звязок системи „обрусенія“ з по-
літичною и культурною реакцією, який виявивсь по 1863 р., му-
сів звернути увагу усєго ліберального табору у Росії на загальну,
а не тільки провінціалну важність українофільства, як одного з звен
„нової“ Росії, хоть и опирающогося и у старих традициях.

*

Се усе більш готується для будущого, але вже й тепер ми бачимо доволі яркі покази ёго. Такими показами вважаємо маніфестацію перед Европою и з сторони російського уряду и польскої опозиції фактів української історії, маніфестації тенденційні, але кінчаючі тим, що світ починає визнавати їх, як вони є. Другим поважним фактом ми вважаємо постробленне пам'ятника Хмельницькому у Києві, після того, як один невже́нний, хоть и займавший поважне становище в учебній адміністрації обруситель з татарського роду, не пустив у книгу для шкіл київського округу дуже уміркованої статті про Хмельницького через те, що там те й діло натикаешся на такі речі, як: рада, козак, гетьман. Третім показом ми вважаємо те, що російське географічне товариство у часи, як про „западный край“ стали говорити з політичного погляду, винарядило етнографічну експедицію туди, и тепер печатає VII томів, або 10 книг матеріалу, по котрому можна буде зробити собі образ українського народу. Логічним послідком цієї експедиції було відкриття у 1873 р. відділу географічного товариства у Києві, котрий, так само як заведена у звязку з протіву-польською реакцією після 1830—39 рр. археографічна комісія, має заложити наукову етнографічно-статистичну для народнього напрямку українського, як та комісія заклала її працею історичною. Четверту прояву ми бачимо у тому, що поважніший журнал російський*) напечатав цілий ряд статей, у котрих показав, яку важність має українофільство у звязку з питанням про „окраїни Росії“, з питанням про порозуміння з Поляками, од чого між инчим зависить и сила держави російської перед німецькою, — про автономію країв и народів у Росії у загалі, про демократизм, без котрого не може прогрессувати мужицька земля-Росія, и т. д. Статті ці пішли протів усієї системи „обрусенія“, — и одначе у одній часті пресси російської вони визвали похвали, а друга, котра так багато полажала списів за сю систему, мусіла або мовчати, або дуже несміло и не консеквентно полемізувала.

(Дальше буде.)

*) „Вѣстникъ Европы“ з р. 1872. — Ред.

РУСКИЙ СТЕП.*)

Прехороший степ Побережанский! Яке розділле задля ока! Безкрая рівнина зеленого моря, обчеркнута блакитно-ясним південним шатром неба. Під сією чистою банею, як лампадки, висять жайворінки в повітрі, роблячи надземельний хор, котрого слухав би та слухав, впиваючи сь живою свіжости, що віє з відусюди.

Подумаєш: задля чого сее все таке гарне? Мабуть, задля того, щоб користувати сь, кохати сь у ёму. Та й згадаеш, що багачко пролило ся крови на сім степу; багато де-кому бажало ся відняти сюю осолоду від тамошнёго руского чоловіка — та не вдало ся! Сім красним степом котить теперя потяг, еднаючи північних братів з південними, привозячи з собою що-дня плоди цивілізації — моральний та економічний поступ Русина!

Химера! Увійшовши до воза з таким идеальним настроєм й шукаючи очима північних братів, побачив-ем навкруги не руского типа, не руского, и навіть не християнского погляда, почув-ем не руску мову, а якийсь вражаючий чутте, не схожий на чоловічу мову, доводячий до ричання жаргон. Се люде другої планети, задля котрих нічого не истнує на землі, опріч їхніх огурних інтересів: „кербелех“ та „кербелех“ за кожним словом; надутий, апатичний погляд на усякого, опріч свого, то-б то „руссаго — еврейской в'вры“. Гладенезні, більшою частиною з явними прикметами розкошування й разом нечепурности, незмутимий спокій від учуття тупої самовдовольности, економічнёго найкращого стану й сили своєї корпорації — вони явно панують в возах; молоді жидки вештають ся без жадної потреби з місця на місце, дізуть кожному на ноги, на плечі, штовхають ся, галасують, розсідають ся з пихою на лавках, гризуть нігті й возять ся раз в раз з носом. Се, як я замітив, їхня рассова прикмета. — Тамошній Руский десь та не десь сидить найбільш самотою, мовчазний, и огурно дивить ся на сих нежданих старших братів своїх, жнучих плоди рускої цивілізації, не розуміючи хаоса їхнёї річи або здимає плечима, підморгуючи з дивуванням своему знаёмому й не сміючи вимовити слова про своє важке вражінне, щоб не бути скривденим. Оден не молодий пан з кокардою на картузі сказав

*) Звертаємо увагу наших вп. читателів на сю статтю, малюючу живо и вірно відносини нашого народа на Україні до Жидів. Вона дуже поучаюча буде и для нас Галичан и заставить може не одного глибоше подумати над тим страшним раком, що товчть тіло нашого народа. — Ред.

жидови, що сів на ёго складену сукню, що так не звичайно робити, и сее було причиною таких кривд ёму, що страшно було за ёго не кріпке здоров'є. Син шинку й усіх ёго добродійств став глузувати з ёго школярским робом, передражняючи ёго слова и тон голоса; зграя ж жидів піддержувала ёго сміхом и безсоромними острыми слівцями на своїй шарбалам-барабуричній мові.

„Гой“, себ-то робітник на сій землі, є предметом кепкування молодих жидків в возах, від нічого робити, а також сим виражає ся кращість їхня над бідолашніх гоїв, що годують їх. Коли входять сі, зашмалені на сонці, припаді пилом, в простій старенькій одежинці, з порепаними губами, з торбинами з хлібом за плечима — гої: зараз жидки підіймають лемент: „дальсе! дальсе! — тут занято.“ Напоследок ті, як вовки, що забрели до села, йдучи далі, переходять останній віз, дивлять ся вниз на колії, але й тут кричать ім: „дальсе“ з безсоромним сміхом, показують ім місце під лавками, й ті сердешні готові залазити туди. И сее роблять так звані загально „порядочные люди“, то-б то одягнені в трико й маючі годинник. — Нагледівши одного чудненького гоя, котрий мусів бути не зовсім дурним, бо їхав з папом своїм до Одесси, щоб поправити молотильню, жидки задурни ёго до того, що він, після довгих спорів и фальшивих закладів з ним, скинув чоботи, доказуючи, що в ёго не дванайцятро, а десятеро пальців. — Їхній сміх нагонив не виразну тугу на мене. Я доглядав ся часто, як поводяться жиди з убогими своїми, каліками або дурнувачами, — тамки вони не ті, тамки вони джентельмени, можна сказати, християне до своїх. Се показує всі незлічимо ушкодні їхні тямки про своє кохане, віддаюче пахом, племе и від того гордування усіма другими племенами. Мав-ем на Кавказі багацько справдених побратимів між Черкесами за самого розпаду війни з їхнім племенем; але чи ж може хто сказати, що мав безкорисно до себе прихильного жида, не воювавшего ніколи з русскими, хіба в шинку?

Спинивши сь на станції Новоукраїнці, поїхав-ем по ділу в бік. — Знову степ обхопив мене своїми чарівничими обіймами. Їхав-ем великим чумацьким шляхом, що йде з півдня — Одесси, Миколаєва в Київську губернію. Мене віз колишній воєнний селянин слободи Новоукраїнки, старовір, маючий вже унуків вівчариків. Їхали-смо саме перед світом, дивуючи сь розкоші природи. Густа, висока трава розстидала на всі боки безкрайї свій килим; найбільча уклоняла сь нам, примусена перелітаючим унуком Зефира; навіть на шляху, за коліями, трава була по коліна коням. Хаврашки свистіли на вкруги, здаючи сь стовбчиками вздовж шляху,

раз в раз впірнаючими в землю; інші, прилігши над нірками, дивились на нас розумними оченятами. Все картинне, малєвничє! Під кінець я побачив оддалєки мажі над шляхом и осторонь курінь або, по тутешнєму, будку. Підїздючи до сих предметів, побачив-єм, що з того боку швидко зчезала трава, як звичайне бува' на толоці. Мій поганяйло сказав мені, що степ, по которому ми ідемо, належав до Українського уланського повку, а як ёго не стало, то віддає ся на оранду, и що теперя рандарує ёго жид з торгів по карбованцю з гедзиком за десятину, й роздає ёго окільним селянам їхнєї слободи, також колишнім кріпакам „вонъ того пана, что хорошій домишко виднєтся — А...ашєва“ й инчим. — „По чому віддає?“ — „По сорок карбованців клїтка — десять десятин, а як добра трава — пятьдесят и бїльше.“ — Добрі мусять бути публичні торги, подумав я, даючі змогу бідасі-жидові заробляти 300 відсотків на свїй капітал за оден місяць, поки він попрацює над рускою землею — роздасть її руским гульвісам: — витанщєвуйте по нїй цїле літо! А на капітал по закону має ся за доволі шість відсотків за рік! Ось воно, від чого у кожного жиди такий колір обличчя, золотий годинник, гордий вид и т. и., через які небудь десять років! А скїльки мїлїонщиків, що судились за фальшиві гроші! Й ось від чого такий гїркий, болїстний вид у користного дїяча — руского хлїбороба, посеред такої розкоші природи!

Кажуть, що було багачко жалувались на сей випадок, що оден великий пан з Петербурга, заїхавши сюди, питав ся селян, чом вони не беруть землі з торгів? На се ёму відказав мировий посередник, що він мав думку узяти невеличкий клапчик землі, та й ёму не вдалось сєго за жидами: вони всєсилні.

Вичерпуючи користь до останнєго шага, той же таки жид відрізав по кїлька десятин землі біля шинків та будок в степу, яко пасовиська чумакам, йдучим шляхом, и бере з кожної пари волів, маючих бїльш осолоду прогулятись по спашеній сто раз траві, а нїж що ззісти, пятнайцять копїєк. Коли гаразд знати усю працю чумакову, зимуванне волів та невеличку цїну ёго товару, наприклад, соли — найпотрїбнїйшої страви: то й бачиш, що він, узявши з Криму по двацїть коп. за пуд соли, починає розкладати її пудами сливе біля кожного шинку або будки, а вірнїше — жидівської удки, на користь щасливому племю, на безголівє народів, уживаючому сїль, се-б то кожному чоловікові.

Худенезні, яснорєбрї воли, які стрїчав-єм від першої до послїднєї мажі серед безкраїх степів, покритих прєхорошою свїжою,

пахущою травою, и похмурі обличчя людей, сидячих статуями на возах, голосять не за користь торгу, економічного побуту й иншого схожого, про що говорить ся звичайно ідеально, розтягом людьми прогресса. А виною усєго того найбільш кохані, пахущі наші гості — володарі. Жиди завжди вносять з собою скрізь монополію, яко каста чужа интересам краю, и відкривають факультет ві задля тубильців. Усі пани віддають ім з охотою в оранду землі, бо вони згожають ся на зажадану велику ціну; при такій оранді можна сливе також розкидати гроші за границею, як за блаженої памяти кріпацтва. Від того кріпацтво тільки змінило форму, бо деряби жиди-рандарі, безконтрольні посеред степів та сел, вернуть „сторицею“ свої орандні гроші, візьмуть усе, що тільки можна взяти з праці хлібороба.

„Ось яке житте наше“, казав мій поганяйло: „поки жидів не було, можна було жити. Перш чумаки в нашій стороні тижнями випасали волів біля шляхів, та пісень співали, ніхто не боронив; и воли ж за те були — рога не дістанеш! А тепер, бач, на шляху трава — и не займуть: борони Боже випрягти волів або копяку, хиба зломить ся що, а то пять рублів штрафу, щоб везли до будок гроші. Учора біля станції „Штетиний ташлик“ випріг чоловік на шляху волів, а жид и забери їх. Щож, сердешний лазить, колінкує перед нехристом, а той и не дивиться на ёго!“

Здає ся й не змінена 435 ст. X. т. ч. 1. Зак. граж., в котрій говорить ся: „Для подножнаго корма прогоняемого скота, владѣльцамъ дачь, прилежающихъ къ большой дорогѣ, запрещается скашивать и витравливать (випасати) траву, растущую на пространствахъ мѣрной дороги.“ — Ся стаття закона фундує ся на загальній великій потребі вбогої и користної кляси люду. Шлях, по котрому я їхав, такий широкий, що усі чумаки могли б, здає ся, випасати на ёму гаразд й без жадної заплати своїх волів, але жид, сей сегочасний лицар степів, проглинув и шляхи, лежачі по ёму, не дивлячи сь на прямиий стям чоловічного закона, котрий, здає ся, важко й минути. — Якого ж економічного поступу ждати більш? Я не знаю навіть, як назвати сей економічний процес? обрусіннем жидів, чи що?

Мій любий поганяйло виводив мене з сумної задуми, що опанувала мене, одняла від мене усю красу степу, нагадала мені вік колонізації. Назустріч нам їхало багацько підвод: „біда сердешному жидові“, казав дід, „утомить ся, бравши гроші з людей.“ Выхалисмо в посад Глодоси: „Ондечки! сидять рядочком, свята щоднівє Бог дав жидам“, казав він. И справді уся головна юлиця сего по-

сада була окрита жидами, котрі не мають жадної праці, а видають, як казав дідо, усіх окільних гусей, та сидять в єдвабах. Маненьке, не більш як трохлітнє жиденя йшло з закладеними руками в кишені. „Наше, пане, хлопя ніколи не закладе рук в кишені; ще вдосвіта — ціпом у руки, торбинку на плечі — скотину пасти, босеньке; а сім що! забавляються собі, сонечко гріє їх: у їх и так є все.“ Одна руска дівчина мазала хату, біля другої хати руская дівва біль стерала, а господарі-жиди цілними семьями стояли, як кажуть, у їх над душею й дивились. Сумні рускі картини! — Сей безхитросний нарід йде в які завгодно сіти, не бачучи, як вони розкидаються кругом ёго. Замість одного, двох панів, від котрих ёго визволила царска воля, він наживає собі двісті панів, годує, зодягає їх своєю працею — и спаси-Біг не ма: „гой, мужик, свиня“ — ёго завждечасні епітети.

Се ж частиною можна сказати й про панів, котрих землі переходять сливе що-дня до рук ловців руского чоловіка сітями з ниток усяких колців.—Зупинив ся я по ділу в м. Янополі, у селянина властителя — и тутки тіж самі видовиська: другу хату сёго селянина наймає бідний жид, вчитель дітей. Не дивлячи сь на те, як я взнав, ні жінка того вбогого, ні мати єї, жадного разу не виділи своєї корови, а доять ім що-дня господиня хати, або невістка єї — рускі. „За яку ціну?“ питаю. — „Так, обіцяли купити хустку, та на їхні обіцянки мало надії. А теляти їхнёго як не випустимо, то стояти ме до обіду; та ще сердять ся на нас жидівки: Як ви Бога не боїте сь? кажуть. — Ми носили ім воду торік, за три карбованці, та хай ім пусто буде, прийдуть, та ще в нас з бочки усю виберуть. А раз приходимо з поля — спека невимова! Йшли після роботи верств пять, з дітьми на руках, а стара жидівка біжить до нас у хату, роззявила рот від спеки, просить принести їй води, а сама ж то цілісінський день сиділа дома, не принесла. Ми навіть вилаяли її: ти нам би дала душу промочити— ледви дихаємо. Теперя вони що-дня сидять з кухлями біля порога та й стережуть; — тільки хто несе воду, вони й наберають, а самі ні за що не принесуть.“

Сі невеличкі трапи я пригадав, як незмінну характеристику жидівської касты, котрої метою має ся володіти краєм, де вона живе; задля чого не треба знизати сь до праці, а треба вигадувати способи життя, не зупиняючись перед жадним. Се трошки теж саме; що дворянин не мусить допускати себе до низької роботи. Тепер же: скільки до панів, що раз в раз бідніючи, вертаються в давнє своє лоно — масу руского народу, прибавляє ся з усіх місць и роз-

плодоє ся що-дня Єрусалимських дворян, котрих нічим не повернеш в массу Русинів! Се сарана, котра зьїсть усі плоди рускої праці, як се вже сталось в Білорущині, и нічого довго шукати причини загальної нелюбови до їх.

Куди ни одвернеш погляда, усе тіж самі гидкі малюнки. В сім же таки містечку орандує жид виннищу, що стоїть біля греблі, й ставок, щоб ловити рибу. На сій основі явля' ся очам наглядача оден з таких ескизів: Іде валка возів з каміннем греблею, наїд в шлу и дѣгті йде за ними. На другім фоні, на педесталі млинових підмостків стоїть, гордо взявши сь у боки лівою рукою, жид, що зараз викупав ся, й показним пальцем правої руки лічить мажі й бере з трудовників по пятаку; а як вони напоять скот з ставка, то ще по дві копійки з пари за руску воду. З жида и в загалі з досить доброго екипажа не бере ся нічого. — Проїздить валка пустих возів, той же жид, дивлю сь, біжить, хапає за роги волів, бе їх по морді, хоче перевернути воза, ловить рукою за шапку, лає непокірного гою, не маючого може пятака. На якім законі основані сі мита, не відомо: тим більш, що гребля, про котру кажу, підчиняє ся громадою, а водою в величезнім ставку можна б напоїти усіх жидів, що живуть в Россії. — — Переїздити греблі по містах й по селах, а тим більше поїти товар треба кілька разів на день. Де ж узяти бідному чоловікові грошей за кожний зроблений ім ступінь по рускій, широкій, розкошній землі? Й на чию користь? На користь захожих, чужинців, людей ничої віри, котрі своїми руками не збудували жадної хати, навіть задля себе, на рускій землі, не провели, можна сказати, жадної борозни, щоб посіяти собі хліба; а потрачені урядом на се міліони не зробили жадного з них користним хліборобом. Вони скористували сь землею, котрою їх щедро наділили, наймаючи її руским людям, а самі порозлазили сь по містах, заводячи розпустні доми, шинки et cetera. Вибудовані урядом задля їх будинки порозвалювались. Під кінець, коли минув льготний час, за котрого вони не тягли ніяких налогів, чим не користувала сь жадна кляса народа в Россії, — вони, як крилата сарана, зчезли.

Я поїхав назад в Янополь з знаємим моім С.....ским. „Ось тутечки в долині“, сказав він, „весною була велика калюжа; біля неї пасли сь воли й ходив жид, рандар землі. Потомлені мої коні потяглись до води, через що я спитав жида: чи можна напоїти коней? — Як заплатиш, то напоїш, сказав добрий жид. Я подумав: Щоб ти братові твому, що в пеклі, принеши ся! не даєш води на дорозі в степену — й погнав бідних коней.“

Чуючи сі страшні слова, коли ми спинили сь на шляху серед степу поправити упряж, я бояв ся прилягти на травницю, що так приємно манила мене до себе. Мені здавало сь, що ось зараз зъявить ся грізний володар степу — званий жидом, и сполохне мене соромно, як зайця, з травн, и навіть візьме з мене мито.

Прошай, прехороший руский степе!

Увійшов-єм знову до воза й побачив-єм дивовижий контраст: В кутку спав якийся пан з пришитим до жупана срібним значком. Ми з ним були-смо тільки вдвох у возі. Нудьги ради, як кажуть, став я читати „Новоросійській телеграфъ“; сего часу увійшов неговіркий кондуктор до воза й пояснив мені причину мого дивування одним словом: „шабаш.“ Читаючи далій „телеграфъ“ набіг я межн ничим на слова Маколея, казані одному англійському ораторові, не допускаючому рівних прав жидам в Англії, де їх — оден на 1800, здає ся, чоловік и де Англичанин володіє усім. Маколей нагадує своєю річчю славні діла предків жидівских назад тому за тисячі років, й доказує, що сім потомкам героїв треба дати рівні права, конечно, в Англії. Спаси-Біг! А що б сказав Маколей, побачивши в Англії в возі потяга двох чоловік? „А де ж другі 38 чоловіка Англичан?“ спитав би він, и ёму сказали б „шабаш!“ Ось воно, що значить приклад чужих річей до своїх діл. Приклад, може, й користний, та не задля всіх.

„Що показує сей значок у вас?“ спитав-єм свого прокинувшого сь сусіду. — „Се „артельное право“ на перевозини краму залізницею, що я що йно купив в Одессі у товариства.“ — „Що заплатили-сте?“ — „Чотиреста карбованців!“ — „Не дорого ж се?“ — „Як таки можна! коли б допустили жидів, було б чотири тисячі!“ — „Чом же їх не допускають?“ — „Не можна встергти сь від їхнёго мошенства: трохи-трохи не збанкротило сь товариство! Ось и постановлено: усіх приймати, опріч жидів.“ — „Нащадків героїв“, подумало сь мені. Не погано було б вдивити сь, таким побутом, в їхні героїчні діла и в бездольнім руским степу!

П. Голуб.

Літературні звістки.

— Доносять нам з України, що одшукались и **остатні 12 пісень перекладу Іліяди Ст. Руданского**, хотя у першій ще не зовсім обробленій формі. Так наша література мала б вже цілий переклад Іліяди.

(Перша пісня сього перекладу була надрукована у Правді за р. 1872.) Також знаходиться між оставшими по пок. поеті паперами крім зганеного вже нами перекладу 1-ої книги Енеїди и досить многих оригінальних поезій переклад „Демона“ Лермонтова.

— У Києві давано в городскім театрі кілька разів нову оперу **Лисенка „Різдвяна ніч“**, до котрої текст після повісти Гоголя уложив М. Стариченко, звісний перекладчик казок Андерсена. Хотя співали не оперні співаки, тільки любителі, успіх представлення був великий. Текст опери виданий и друком.

— Пишуть нам из Києва: До Києва вже надійшла **форма бюсту Шевченка, роботи п. Забили**, $\frac{3}{4}$ натурп, и гіпсові кспії продаються по 2 р. 20 коп. (Про сей бюст була звістка у „Правді“ з 1872 р., нр. 4 и 6). Бюст дуже гарний, такий що и. пр. й порівнувати ёго не можна з тим, що стоїть у Львівській Весіді.

— „**Газета для народних учителєв**“, видавана кор. угорским міністерством народної просвіти у Будині, перестала з кінцем 1873-ого року виходити. Се письмо заложене було перед 6 літами за иніціативою покойн. міністра бар. О. Етвеша, и виходило у 7 язиках; учителі народних шкіл могли ёго діставати дармо, під вимінкою, щоби захували ёго яко власність школи. Тепер же угорске міністерство видавати буде сю газету тільки на малярскім язичі, головно, здається, задля клопотів фінансових. Руске видання сеї газети виходило в перших роках в язичі до великоруского зближенім, а в остатних роках з правописєю фонетичною, в язичі намаганім виправді на лад народній, однак нераз дивовижнім и з формами язиковими Бог зна' якими. Редактором сеї газети був Макс. Майер, як' видно вже з имени, чоловік не руского роду, котрому отже годі дорікати недокладним знанієм руско-народного язика, а противно узнати належить добру ёго волю.

— „**Славянское обозрѣніе**“, письмо двотижневє, посвяченє справам цілої Славянщини и виходивше у Празі спершу в російскім и в чєскім язиках, при кінци кинувшого року стало виходити тільки в язичі чєскім (Slovansky Obzor). Помимо свого позірню панславистичного (або всєросійского) напрямку, письмо се увзглядняло и прямовання поодиноких славянских народностей. Подавало нераз вісти не писані неприхильно и о партії народній в Галичині; по смерті п. Лавровского помістило в дословнім перекладі цілу статтю о нїм з Правди, а опісля подало в изводі написаний хоч не без польскої тенденції але в загалі досить безсторонній довгий артикул Gazet-y Toruńsk-oi: Ukrainofilstwo czyli idea samodzielnosci Rusi a Polacy.

— Инше часописьмо, посвяченє справам всєславянским, **Slavjan**, виходяче в Ціловцю (Klagenfurt), поміщає дуже часто статті и вістки

(після „Правди“) в дусі прихильнім малоруському народови, отже и народній рускій партії. З великою похвалою згадувало в минувшім році о брошурах Ник. Загірного, долучених до Правди, а вже сього року привитало дуже прихильно завязанне товариства имени Шевченка, подаючи майже цілу статтю з Правди (1873, нр. 21) про се товариство и наводячи важнійші §§. з ёго статутів.

— З початком сёго року появился у Чернівцях „Буковинско-руській Мѣсяцословъ“, виданий тамошнёю Рускою Бесідою. Межи статтями „части поучительной и забавной“ того календаря находяться також деякі поезійки проф. Изидора Воробкевича (Данила Млаки), котрі и надають ёму цінности.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІЯЛЬНА.

Откритий лист з України

до редакції „Правди“.

У 19-ім нрі Правди (1873) надруковано „Откритий лист з України до редакції Правди“ и відповідь редакції. Яко Малорусини, котрим есть дороге усе, що доторкається нашого народу, як у Галичині так и на Україні, ми вважаємо нашим обовязком и правом, подати и собі голос що до непорозуміння викликаного брошурою пана Загірного „Политика Русинѡвъ“, и просимо шановну редакцію „Правди“ дати місце и нашому слову.

1. Несчасливі историчні пригоди, а найбільш недостача ясної національної самовіжі у висчих верствах руського народу, позбавили нас прав, належачих нам яко народови историчнёму. Страта тих прав, у своїй дальшій консеквенції, звела наш нарід у найнижчий соціяльний стан на власній землі своїй и була причиною ёго вікової недоді. Маючи перед очима нашу минувшість, узнючи й з приміру инших народів, що тільки на лоні народности вільної у своїй діяльности, не скаліченої чужою силою, можуть розвितись и зреалізуватись найкрасчі поступові засади, як життя розумового так и матеріяльного, на правдиву несфальшовану користь народови, а вбачаючи нашу народність, и за нашого часу, у великім небезпеченстві винародовлення у Галичині як и у нас (з другого боку), ми не можемо не прилучити нашого голосу до слова редакції

Правди, що нашою „головною цілею єсть хоронене своєї національности и розвій свого народа, окремишнєго як від польского так и від великорусского“, и що тій головній цілі повинні підключитися усі інші питання нашого розвою и поступу, позаяк усі наші поступові бажання можуть справдитися тільки під умовою досягнення головної цілі.

2. Розбуджене самовіжі и рух народности пригніченої и позбавленої своїх природних прав вже, яко протест, самі у собі носять зерно свободи и поступу. Поступові засади у боротьбі за народність зростаються органічно з народнім духом, а не беруться, як подарунок, з рук гегемона. Нічого-ж нам турбуватись про те, щоб галицька народня партія не звернула з поступового шляху, ані накидати їй кабинетні теорії, замість того щоб добре оглянутись навкруги самих себе. Оглядаючи діяльність народної партії у Галичині, ми знаходимо, що вона покликала на симпатії Українців до розумового и соціального руху галицько-русского народу и вона мала на те право — бо симпатії суть. Але ж ми нігде не знаходимо, щоб народня галицька партія покликала на симпатії України до яких небудь ретроградних цілей. Ото-ж нам здається, що галицькі народовці можуть и надалі безпечно покладатись на симпатії українских патріотів, а коли те буде їм потрібно, покликуватись на них. Той тільки, хто узнає свою народність за матеріял гідний не на що більш як на послугу цілям (або й химерам) чужинців, як далеких так и найблизчих — той най не покликається.

3. Ми не бачимо у брошюрі п. Загірного досить важного поводу до колективного протесту, бо вона зовсім, як каже Правда, „не єсть маніфестом засад партії“, але виразом гадок самого автора, хоча й значного члена своєї партії. Тим менш можна бачити у словах автора замір приписувати свої гадки українській освіченій громаді у Росії. Усякому ясно, що прозиваючи свою партію українскою, п. Загірний розуміє саму народню партію у Галичині, и ту назву уживає з причини, що народню партію так прозвало противне галицьке сторонництво. Як нам здається, брошюра п. Загірного була не більш як виразом виборової боротьби и часової політичної ситуації. Автор відступає де у чім від загальних поступових засад. Щож! Чи не бачимо ж ми, що не тільки поодинокі громадські діячі, але й цілі партії, силкуючись досягнути головної цілі и почувавши себе слабійшими, мусять часом давати своє вотум тому, що відкидають у засади. Остро ставляти самі чисті принципи може або сильний, або теоретик. Брошюра могла дати нагоду до критики поглядів автора и навіть до горячої полеміки, але не могла

(коли спокійно зважити) бути підхопленою, як претекст до маніфестації. Таке поступовання може стати на перепоні усякій поєдинчій ініціативі; з такого поступовання міг би повстати розбрат, коли б з другого боку не зайшлося досить патріотизму и тверезого погляду, — розбрат, против котрого ми не можемо заздалегідь не протестувати усіми нашими силами, узнаючи ёго згубним у будущині, як для головної цілі, так и для реалізації тих-же поступових засад, котрі виголошує „Одкритий лист.“

Стоїмо далеко від поля боротьби; за діяльність народнєї партії у Галичині ніхто на нас вини не покладе; ультрамонтанством и конкордатом нам, належачим до восточної церкви, ніхто дорікати не може. Отже налягаючої потреби колективно „відсторонити непорозуміння“ — не бачимо. Не приписуючи „Одкритому листови“ нічого більш того, що у нєму строго знайти можна, будучи готовими признати у нєму найкрасчі заміри, ми також „вважаємо обовязком, щоб відсторонити на далі ближчі непорозуміння, виголосити“, що: яке ні було б поступовання народнєї галицької партії у боротьбі за народність, хоронимо собі право критики и дружнєго совіту — не більш; гасити симпатії, рвати духові звязки з патріотичнєю інтелігенцїєю значної частини нашого народу, ні з яких побічних причин — не хочемо, не можемо.

4. Не можемо також зрозуміти цілі бажання, щоб инші славянські видання перепечатали „Одкритий лист.“ Не дозволяємо собі бачити у тім бажанню апеляцію до опінії чужих, хоча й би побратимчих, народів, з поводу нашого „хатнєго“ непорозуміння. Не можна не згадати, що межі славянськими народами суть два, у котрих єсть партії, що нас негують як окремішню народність, — партії далеко більше впливові, ніж ті поодинокі поступові особи, котрі, як нам бажалося б вірити, можуть признати наше право. Славянам, як и иншим народам, вільно и без того критично відноситись до діяльності наших партій. Ліпше ми готові бачити у тім яку-сь потребу виголошення засад, котрими поведяться освічені українці в Роспії. Але-ж бажалося б бачити таке profession de foi у формі не маючій характера роз'єдинення, а просто як вираз свого переконання. Галицькі народовці певно прилучилися б до засад усім відомих, недостачою котрих до сего часу ніхто не дорікав нашому народному напрямкови.

5. Не даючи великої ваги сєму непорозумінню, не маючому у собі нічого, що повело б нас до справжнєго роз'єдинення, ми сподіваємось, що наші народолюбці як у Галичині так и на Укра-

іні не відступляться правила слабих: „unitis viribus res parvae crescunt.“

Лист сей з лівобережної України, з 24 підписами, дійшов нас ненадійно, — и тим більше нас зрадував. Коли в попереднім листі з правобічної України симпатії наших Українських братів висказуються условно — хоч и вимінки там поставлені зовсім не суть того роду, щоби симпатії спиняли —, и пробивається трохи недорозуміння, вимагаюче доперва вияснювань: сей лист є нам повним доказом, що значна часть інтелігенції української не тільки симпатизує безумовно з руско-народною партією у Галичині, але й розуміє наше положіння, наші прямовання так добре, як тільки бажати б, щоб усі сини одної матери Русь-України розуміли. З цілої душі, з цілого серця припемося на остатній уступ нинішнього листу: геть усякі непорозуміння! сполученнми силами!

Мусимо враз однако висказати, що не тільки роз'єднання але й якого небудь більшого непорозуміння не боїмося. Як в обох листах з України, так и в поглядах и прямованнях руско-народної партії у Галичині зовсім не ма значної різниці: всі ми хочемо розвивати нашу малоруску народність; всі ми й годимося, що се тільки може статися дорогою прогрессу; всі ми стоїмо за свободою як поодиноких лиць так и цілих народностей — за демократизмом и федералізмом; а що в дрібнійших питаннях є деякі різниці, а навіть що одні сю а другі иншу справу кладуть наперед — се зовсім природно. Таж ні в одній партії — а тим менше у цілому народі — не ма єдності всіх а всіх гадок: бувають гадки різні, але котора гадка прийметься більшістю, за тою піде и меншість. Згідність же в питаннях підрядної ваги не належить ставити непотрібно, яко *conditio sine qua non* приналежання до партії, а навіть важнійші питання ставляться так тільки тогді, коли стануть наглядними, и мусять доконче сейчас рішитися.

Поки ж що, переводити будемо згідно ті діла, що до котрих ніяка різниця гадок між нами не заходить. Обміна гадок однако є в усіх питаннях важна, и ми тільки в'ячні будемо нашим братам Українцям, коли ві всіх справах висказувати будуть свої гадки. Ми не залишимо, коли буде треба, и наші гадки висказувати и всякими радами по можности хіснуватися.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1878. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

Еще одну причину, чому австрійська бюрократія не дуже рада була ділити Галичину и через те скрішляти руский елемент, як також чому ся бюрократія в загалі з недовірчивостю глядить на розвій Русинів, видить п. Т-овъ у тому, що вона боїться своацтва Галичини з Росснею. П. Т-овъ докоряє за те централістам-державникам, котрі „не можуть зрозуміти, що національність тільки тогді єсть вимінкою для державного сепаратизму, коли яка народність терпить ущерб в своїх політичних правах або стиснення свого духовного и національного розвою. Адже ж як хто, то се понимати повинні б Австрійці, котрі видять в сусідстві у себе Італію и Швайцарію, видять н. пр., що Венеція відорвалася від Австрії до королевства Віктора Емануїла, а Тессинский кантон в Швайцарії (також італійський) и не думає прилучатися до Італії задля одного тільки етнографічного споріднення, як и Женевский кантон до Швайцарії.“

Звісно, ми далекі від особлившої якої прихильности до австрійської бюрократії, — однако не можемо її по части не оправдати, по крайній мірі що до погляду на Австрійських Русинів по 1866 р. Як би були Русини завсїгди признавалися до однородности з народом великоруским, могли б Австрійські державники еще успокоюватися аналогією Швайцарських Італіянцив и Французів, хотя ся аналогія не повна, бо сіж Італіянци и Французи в Швайцарії зросли з давна з швайцарскою державою и розлуку од їх братів в Італії и Франції винагороджує їм швайцарска свобода и інші користи. Але Галицькі Русини, як сам п. Т-овъ дальше говорить, в 1848-ім році виразно и кількокрратно виреклися єдинства з великорускою народностю, а в 1866-ім р. нараз се єдинство демонстраційно заманіфестували!... Не дивниця ж, що власти центральні и найвисші сфери од того часу не довіряють Русинам, припускаючи, що так само в догідній хвили готові Русини освідчитися и за політичним єдинством з Росснею, вирікаючися тільки разів висказаної ними лояльности австрійської....

П. Т-овъ говорить дальше, як неясні були до 1848-ого р. и опісля поняття Святоюрців о своїй народности. „На питання австрійської адміністрації: що таке „Рутени“, тогдішні представителі галицької інтелігенції свідомо одвічати не могли, тому що

вони самі не знали свого народа та ніколи о нім серйозно не думали. По вихованню, по мові, на котрій думали, старі галицькі літерати, що верховодили у 1848-ім р. в „Головній Рускій Раді“ у Львові, були властиве Поляки и Німці, а не Русини. Ми вже висше виділи, що Зубрицький писав спочатку по польски, по польски ж писали грамматики Лозинський, а Левицький в книжці, написаній по польски о рускій літературі в Галиччині (*Listy dotyczące się piśmiennictwa ruskiego w Galicyi. W Przemyślu, 1843*) жалувався навіть на намагання Шашкевича, Головацького и Вагилевича писати по народно-руському, обороняючи по польски церковне письмо яко „стародавне, приняте 50-ма мільонами“, и хвалить ряд за те, що не позволів явитися альманаху спімнених літератів „Русалці Дністровій“ (1837) у тому виду, в яким загадав її „тріумвірат“, — а між тим по загальному признанню всіх, котрі скілько-небудь поважно писали о літературі рускій в Галиччині, власне од тої Русалки починається руске відродженне в сім краю. З осіб, котрі опісля грали ролю в політиці и літературі в Галиччині, п. Дідицький терпів навіть кару за участь в польських революційних намірах; пп. Наумович и Білоус... до 1848 р. вважали себе Поляками, як говорилося тогді, *gente Rutheni, natione Poloni*. Перед 1848-им р. рускі священники и літерати семінарського образования на свій нарід гляділи як на хлопів, знали ясно тільки про се, що вони люде „грецько-католицького обряду“ и в сім змислі Русини т. є. не-Поляки; чували, що и в Росії живуть люде того самого обряду, з тим самим церковним язиком; чували, що в Росії є и література російська, з котрої крім Ломоносова и Державіна и т. п. вони й нічого не знали та и поняти не могли; чували, що в Росії є початки и малоросійської літератури; читали в класифікаціях народів у славянских філологів, що Галицькі Русини належать до племені руского, а в нім до галузи малорускої, — але чим відрізняється мова руска (с. є. великоруска або російська) від мови церковної, сего не могли докладно означити не тільки загал священників у Галиччині, але навіть и ті, котрі там писали грамматики язика „руского“, „малоруского“ и т. д., — граматики, по філологічним ідеям не одрізняючіся од творів XVII-го віка. Достаточно й такого приміра, що Левицький наводив в своїй граматиці яко примір малорускої мови вірші — Державіна!“

Отже ж — каже п. Т-овъ дальше —, коли людей з такими неясними поняттями „труслива и педантична австрійська адміністрація“ у 1848-ім р. питає: „що ви за нарід?“ — вони знають тільки й те: *wir sind Ruthenen*, додають однак: *wir sind aber*

keine Russen.. Більше знакомі з славянською філолого-етнографічною термінологією, не забувши споминок „тріумвірата“ Шашкевича и деколи находившіся в взаєминах з малорускими філологами, н. пр. з Максимовичем, додали до слова Ruthenen еще и статистичні дані, що той народ в скількості 15 мільонів живе там и там в Австрії и Росії. Таким способом зложився одвіт патріотів Головної Рускої Ради: „Ми Русини, самостійне славянське племя, розличне від Поляків и Россиян (Великоруссів).“ (П. Т-овъ наводять ті слова в німецькім оригіналі из 3-х маніфестів тогдішньої Рускої Ради). Если формула Галицьких Русинів 1848-ого р. мала яку вартість и хосен, то тільки негативну: „ми не Поляки“ — отсе одно тільки и було ясно. А додаток: „ми часть племені малорусского“ зміцняла значінне той негативної формули и становила одвіт тим Полякам и псевдо-Русинам, як н. пр. Добржанський и п., котрі против Головної Рускої Ради зібрали свою раду руску („Руский Собор“), заявившу, що Галицка Русь входила з давен давна нераз в склад польської держави, з котрою в XIV-ім віці наконецно злилася, и що Русин, Русняк и т. п. народні названія в Галичині становлять тільки инший рід Поляка, як Мазури. Покликанне на Малороссиян и признанне, що Галицкі Русини становлять частину їх, було хосенне яко одвіт на такі теорії, — позаяк, найперше, Малороссияне самі скинули з себе польське панованне, а по-друге живуть и в таких землях, котрі не тільки ніколи не належали до Польщі, але и не входили в склад так-часто споминаного але й так-же мало пониманого Поляками, так званого „вільного союзу Польщі, Литви и Руси“, як н. пр. Малороссияне в губерніях утворених из Слобідської України и в краях чорноморських.

Але ві всіх тих переговорах и поясненнях з рядом австрійским и з Поляками на тему: що таке галицькі Русини? була одна существенна хиба, се — звязуванне питання о національності Русинів з знішніми політичними відносинами, через що на будуще не тільки державні питання, як справа устрою Галицького краю, але и всі чисто домашні справи Галицьких Русинів, їх література, навіть саме письмо, їх етнографічні пдеї — все те набрало значіння питань політичних, в котрі позволяли собі вмішуватися політичні а навіть адміністративні власти. Пише чоловік гражданкою (п. Т-овъ відай хотів сказати: на лад російський) — staatsgefährlich на одну сторону! пише другий кулішівкою — staatsgefährlich на другий бік! каже оден, що він „русскій“ — московієство! каже другий, що він „руський“ — українофієство! чи-

тає Пушкіна — відступник! читає Шевченка — революціонер! вважає земляком св. Володимира — „схизматик“, и відтак знов відступник и революціонер! почитає Казимира В. и Міцкевича — полонофіл, и відтак революціонер на другий спосіб! и т. д. . . .

На всякий спосіб у 1848-ім р. Русинами даний був одвіт австрійському рядови ві всіх взглядах, бачиться, вдоволяючий; die Ruthenen називалися *das treueste Volk, die Tiroler des Ostens*... Австрійський ряд „благодѣтельствовав“ галицко-руський нарід, знесши панщину, але дуже умірковано, — він далеко, щоб кривдив и влaстителей більших помістей (Поляків), лишивши їм сервітуту и пропінaцію. Отворено трохи шкіл руских, котрі, позаяк панував тогді у Австрії клерикалізм, попали в руки духовенства, чим натурально галицкі патріоти зовсім були задоволені; острожна адміністрація признала офіційним письмом для руских шкіл церковне (кирилицю), бо гражданка, що зайшла була з Роснії через Котляревського и Максимовича, видавалася австрійському начальству, як в впрочім и руско-уніятському, підозріною. Тим церковним письмом, або бодай правописом стала й писатися нова руска література. Галицкі літерати стали писати, як трафилось, перекладаючи свої гадки з німецької и латинської семінарицни, з польского на мову, котру кожний з них міг називати російською, рускою, малорускою, галицко-руською, и т. д., після вкусу и симпатії, але котра не подобала на жадну чоловічу мову. В галицких виданнях „Зоря Галицка“, „Семейная бібліотека“, по недостатку свого матеріялу стали передруковувати и статті, вірші и оповідання, друковані в Роснії. Етнографічне свояцтво, пам'ять о формулі 1848-ого р. и п. Шашкевичу, котрого имя стали шанувати яко отця літератури, рада п. Максимовича, все те було причиною, що передруковувано по більшій часті малоруске; але злучай и московські славянофільські ідеї, заходивші впрочім найбільше через Прагу, занесли в Галицкі видання и вірші Хомякова, а враз з ними и „Мичмана Поцьбуева“ и т. д. Який-такий свідомий вибір зробити чи з російської чи з малорускої літератури Галицкі літерати не здужували. Оден з них, більше наклонний до народного елементу, говорив еще в 1848-ім р. на зборах „Матиці“ о Шевченку, але в загалі сейже перед 1861—62 р. в Галичині був незнакомий: він за надто був „хлопський“ та и зовсім не для „всхідного Тиролю“ писатель. Що в російській літературі 40-их и 50-их років мож було вибрати також щось ліпшого від „Мичмана Поцьбуева“ — розуміється само собою. Але російської літератури и до сеї пори не знають в Галичині, а старі єї літерати — ті й зовсім не могли

поняти інтересів російської літератури після Гоголевого періоду, тому що особливе від половини 40-их літ вона стала дуже відзначатися „хлопством“. Як злучайні були відносини галицьких видавців и літератів до російської и малорускої літератури, видно з того, що видавець „Семейно-і Бібліотеки“ п. Шехович друкував у себе оповідання Основяненка „Сердешна Оксана“ в великорускім перекладі. В найновішій часі п. Шехович зачав писати по польски (и по руски латинськими буквами — ред. Пp.).... Тогді відай крім *що* и *что*, *якъ* и *какъ*, Галицькі літерати не знали иншої ріжниць між великоруским и малоруским язиками: для них всё одно, чи в великорускій чи малорускій мові писати, було чистою мукою. Розуміється, ім хотілося сейчас зрівняти свою літературу з польскою. Про народню просвіту, про гімназьяльну навіть, вони й не гадали: чей же для народа досить було й псалтиря, як казав Зубрицький, а гімназії тогді були німецькі... Галицьким літератам осталося писати розправи філологічні, філософічні, историчні, памфлети політично-національні, и конечно — не по хлопски ж їх писати. Як хто не міг знести муки перекладати свою мисль на роблений язик, той брався до німецького або навіть знов до польского. У инших явилася гадка звернутися просто до великоруского, — але тільки оден Зубрицький пішов тою дорогою и написав „Исторію Галическо-Русскаго Княжества“ (1852—1855) досить чшто по великоруски. В приватнім же и родиннім житю знов, після короткого періоду національного ентузіязму, цілком запанував польскій язик и польска література.

Австрійска бюрократія, частина духовенства уніятского зачала неспокойно глядіти и на той розвій світської літератури в Галичині и на тую маленьку звязь еї з Россією, яка проявлялася в передруках хочби й з малоросійского. Розуміється, що Поляки не залишили роздувати підозріванне бюрократії, и фраза, котра тогді була в ході у Поляків, що „Русин може бути тільки або Поляком або москалем“ стала вчасно впливати и на австрійську бюрократію. Оффіціальна газета, Віденьський „Вѣстникъ“ зачав проводити гадку про окрему народність руску (рутенску), одільну и від Малорусів, а не тільки від Россіян. Гр. Голуховський загадав був знести в Галичині не тільки гражданку, але навіть и кирилицю, заміняючи її латинською азбукою на чешко-польскій лад. Займався тим з гр. Голуховским враз и Чех Іречек, тогді урядник в міністерстві, опісля член міністерства гр. Гогенварта. В загалі Чехів було тогді багато в Галичині між урядниками и педагогами: вони з початку помагали германізації, а потім стали помагати колонізації. Впрочім

через опозицію літератів, особливе духовенства галицького, кирилиця була уратована...

1860—1863 рр. були літами, коли „нова“ Росія, після почину реформ, звернула на себе велику увагу за границею. Між іншими в той час одним з проявів „нової“ Росії було досить сильне розбудження малоруської історіографії (по російськи) и белетристики (по малоруски). Тее розбудження відбилось и на Галичині, куди проникли від того часу друковані в Петербурській „Основі“ статті, вірші, розправи Костомарова, твори Шевченка, Куліша, М. Вовчка и т. д. з їх світським духом, з різким демократичним и тому антипольським и не дуже приязним бюрократизмови духом. Заложена в 1861 р. грішми Святоюрців газета „Слово“ стала явно висказувати українофільські ідеї, передруковувати статті з „Основи“ („Двѣ русскія народности“ и п.), хотя и з переробленням на свій язииковий лад, и навіть висказуватися симпатично за борбу Малороссиан з унією (се вже ж не за для симпаті з українофільством! — ред. Пр.). Заложена молодшим поколінням галицьких літератів тижнева газета „Вечерниці“ йшла еще дальше в тім напрямку. З тогдішних польських газет в Галичині мож зробити багато витягів, котрі показують, як Поляки жалувались на тую українську хлопоманію, на московську „шизму“, під видом українізма розширювану в Галичині. Доноси на Русніів из Львова в Відень, котрі вже передше були зачались, тепер еще збільшились: Віденській адміністрації доносили, що die ruthenische Literatur hat eine staatsgefährliche Richtung angenommen. Віденський „Вѣстникъ“ перестерігав галицьких літератів від „українського болота“, и ще ревнійше став розвивати, насупротив малороссійської формули „Головної ради“ 1848 р., науку о окремішній 3-мільоновій галицько-руській народности, котрої не лише адміністративні, але и етнографічні границі лежать на р. Збручи, відділяючій Галичину від російського Поділя — національности, котра не має нічого спільного з Українцями, що завжди супротивлялися унії и оказували непокірний демократичний дух. Діла стали так, що чи український чи російський напрямок приймала галицька література — вона зарівно видавалася Полякам „москалѣвською“ и „схизматичною“, а австрійській бюрократії — „сенаратистичною“, staatsgefährlich.

(Дальше буде.)

Холмські уніяти и „Московскіе Вѣдомости.“

В 54. нрі „Московскихъ Вѣдомостей“ напечатана дуже интересна и розумна стаття з поводу безпорядків, які були недавно в Холмській епархії царства Польского. „Пролита кров“, каже газета п. Каткова; „чисто-руский, покірний урядови народ, доказавши свою вірність у часи остатнього повстання польского, приведений до бунту; вороги Россії обрадувані“.... И за тим обертається до поводів, з за которых вийшла уся біда: кажуть, що унія у холмській епархії прийняла дуже багато латинства у свої обряди и що восточний обряд мусіли там очистити, бо навіть и папські були того вимогали. „Але“, каже московска газета, „по-за-як ми не приймаємо унії, не признаємо начальства папи и думаємо різно з римскою церквою у деяких догматичних питаннях, то для нас, ченів православної церкви, для уряду, которий її обороняє, не мають ніякого интересу обряди, яких держаться одпавши од нашої церкви частини нашого народа. В ділі віри сі люди стали нам чужими, и ми не маємо ніякої потреби мішатися у їх діла и наглядати чистоту їх обряду. Нехай турбується про се папа без помочи наших воєнних команд. Уніяти оддали свою душу Римови, и на що-ж нам мертве тіло їх обрядів.“ З політичної сторони, кажуть далі „Московскіе Вѣдомости“, держава мусить тільки глядіти, щоб у церкви уніятські не заходила польска мова замість рускої. Як тільки сѣго не ма, держава не має що робити з уніятскими церквами.—Але єпископ холмский Куземский навів державну власть на похибну дорогу. Він подав меморіал, що, мовляв, унія у Холмщині повертається на лад латинский, щоб потім народ руский спольщився.

Привівши дословний витяг з меморіялу єп. Куземского, „Моск. Вѣдомости“ говорять так: „Що уніятські храми стали більше або меньше подібні до латинских, се не має для нас ніякого интересу, и ми не знаємо, од чого преосвященный Куземский зве уніятську церкву рускою. Сам же він нагадує, що уніяти належать до одної з латинянами римської церкви. Нам здається, що не ма нічого дивного, що приклонники римської церкви усвоюють собі римські обряди, и урядови тут входити нічого... Урядови не ма діла до того, якого письма ікони поставлені у тому, чи у другому храму уніятському. В уніятских храмах, як би вони не були устроєні, тільки мова мусить бути рускою. Ось погляд, який пристойть державі. Як скоро народність руска забезпечена од політичної польської пропаганди, то и латино-польске міссіонерство, про которе пише єп. Куземский,

тратить свою силу, бо зникає інтерес польської партії латинізувати уніятів. Для Роснії навіть було б не без користі, щоб римско-католицький, але руський люд послужив живим посередником и примиряючою звязкою між польським людом, ёму одновірним, и руским, однокровним. Холмска епархіяльна консисторія и краєвий ряд зрозумів діло инакше. Вони підняли війну против органів та дзвінків и стали ревни строїти в уніятских церквах глухі иконостаси з царськими воротами — и злучилось те, що бачимо тепер. Як буває завжди, гоненне породило фанатизм. Переслідування органів зробило органолатрію. Народ смирний, которий, яко корінний руський, міг вважати себе у своїй релігійній свободі забезпеченим, попавсь у стан бунтівників....“

Звертаємо увагу „Слова“ и инших хвалителів еп. Куземского и Попеля и місні галицьких ревнителів чистоти восточного обряду у Холмщині на сю статтю „Московскихъ Вѣдомостей.“ Се не хто инший так показує їх шкодливість для народу и держави, як п. Катков, до которого вони так лестяться.

Перегляд політичний.

Засідання Ради державної. На засіданню з 20. Лютого вибрано комісію з 36 членів для рядових внесків о реформі податків; из Галицьких послів входять в неї З Поляки и о. Юзичинский. Відтак приступлено до розправ о знесенню газетового стемпля. Комісія, вибрана до розсмотрення дотичного внеску п. Фукса, предложила цілковите знесенне стемпля від календарів и газет. За внеском комісії, т. е. за знесеннем стемпля промовляли горячо, крім декотрих німецьких лібералів з клуба поступового, також Чехи (з Моравії) и Словінці, підносячи яко користь знесення можливість більшого просвічування простого народа, задля чого Славяне з радостью сей закон приймуть, а дальше більший розвій провінціональної пресси, именно народніх органів, котрі до 35⁰/₀ (brutto) мусять оплачувати державі. На внесенне демократа Кронаветтер голосовано поименно и — проект комісії, против котрого освідчилося міністерство, 129 голосами против 114 відкинено. Против знесення стемпля а за міністерством голосувала між иншими польска партія Земляковского (польські федералісти, а також оо. Качала и Наумович в часі голосування вийшли з салі) и — наші Рутено-Русские, котрі знов, як при голосуванню

над 80-міліоновою позичкою, перехилили пооду на сторону міністерства, хотя до послідній хвилі надіянося, що будуть голосувати противно. Против міністерства а за знесеннем голосували Німці з кляуба поступового и демократи, Славяне-федералісти и партія Гогенварта. Пресса Віденьська задія такого результату була дуже розлючена на Раду державну а особливо на міністерство; домагалася навіть уступлення міністра фінансів.

На засіданню з 23. Лютого був на дневнім порядку внесок п. Фореггера о ревізії уставу прасового, котрий домагається, щоб в законі ясно було висказано, коли має ся конфіскувати газету, и щоби на злучай неоправдані конфіскати; котра тепер зависить тільки від ряду и есть чистою поліційною мірою без границь, застережено було винагородженне шкоди. Внесок сей передано окремій комісії з 9 членів; тільки міністри — не всі — голосували против. — Горячу дискуссию викликав на тім самім засіданню внесок демократи Штайдля о знесенню консумційного податку в замкнених містах. Комісія бюджетова, пересмотрювавши сей внесок, внесла відступити его міністру фінансів з завизаннем, щоби постарався о управильненне, зглядно обниженне а тільки що до декотрих предметів о цілковите знесенне консумційного податку. П. Штайдель и демократи тим не були задоволені и виступали з остриим бесідами, що „для підратовання поодиноких підприєм найшлося 80 міліонів, а для знесення стемплів від газет не стало средств“ и т. п.

На засіданню з 28. Лютого прийшло під нараду справозданне легітимацийної комісії що до вибору о. Павлікова, котрий одержав сертифікат від намістника краевого, помимо що ц. к. комісар рядовий розпорядив був тіснійший вибір, при котрім більшість голосів отримав ц. к. суддя повітовий Фр. Лукасевич (Поляк). Комісія вносить узнати вибір крм. о. Павлікова важним, по причині, що о. Павліков вже при первім голосованю одержав абсолютну більшість голосів, отже ж не належало приступати до тіснійшого вибору. Після довших дебат, в котрих из сторони Рутено-Русских забирали голос пп. Геровский и Ковальський, из сторони Поляків Грохольский и др. Юліян Черкавский, коміята приняла внесєнне легітимацийної комісії и узнала вибір о. Павлікова важним. Найцікавійшою, але не конче щасливою була промова п. Ю. Черкавского, котрий виступив в роли Русина и говорив о панславистичних и російських агітациях в Галичині, в доказ чоґо між инцими наводив, що о. Павліков властиве називається Павлик (дійсно и деякі виборці голосували на тее имя), але змінив свое

имя, щоб зробити его подібним до имен Горчаков, Суваров и т. д. Се відпірав в своїй річі п. Ковальський, заявляючи, що крил. о. Павликов вже в своїй метриці записаний Павликов, а не Павлик.— На тім самім засіданню прийнято внесенне комісії петиційної, щоби ціле міністерство а особливо міністерство торгівлі ввєднало у міністерства (спільного) війни відміни в оффортах, розписуваних в ціли забезпечення доставки мундурів и інших потреб для війска, на користь дрібнішого промислу.

На засіданню з 4. Марця відчитано одвіт ческих деклярантів (и 1 Моравского, гр. Белькреді) на завізанне президента комнати послів д-ра Рехбауера, щоби явилися в Раді державній. Чехи покликаються на своє попередне заявленне (з 23. Падол. 1873), котре тільки повторяють и на ново потверджають, задля того, що комната послів ані не узгляднила наведених ними поводів ані вимінок, під якими вони обьявились склонними до правно-політичної угоди. Комната відкинула внесок начальника моравских деклярантів дра Пражака, щоби заявленне ческих послів поручити окремії комісії до розмотру, и рішила їх посольські мадати узнати неважними. — Відтак раджено над знесеннем консумційного податку. Помімо горячої промови демократів Кронаветтера и Штайдія за знесеннем, комната їх внесок відкинула. Мусимо тут зробити увагу, що маленька партійка демократів, хотя часто висмівана псевдо-ліберальною партиєю буржуазною, ревни и не без таланту боронить справ простого народа, именно міского; бажати б тільки, щоби послі, вибрани сельским народом руским, з такою ревністю справ сельского народа боронили.

Дня 5. с. м. зачалися в комнаті послів Ради державної дебати над проектами рядовими до законів конфессийних. Справозданне о них помістимо в найблизшому нрі.

Ізда Е. В. Цісаря до Россії, хотя уже давно як відбулася (цісар впіхав 11. Лютого, а прпіхав 27. Лютого), достарчає все еще багато матеріялу ріжним часописям до всіляких політичних комбінацій. Безперечно ся ізда має и свою політичну вагу, як видко вже й з того, що з Е. Величеством Цісарем іздили и гр. Андраши, барон Бравн, шеф секції Гоффманн и и. Не без політичного характеру були и тоасти, внесені монархами на великім обіді в Петербурзі. Император Россії в своїм тоасті між иншими сказав, що в приязни обох цісарів з цісарем Вільгельмом и королевою Вікторією видить запевнення спокою в Европі. До 22. Лютого пробував цісар в Петербурзі, як найторжественніше гощений; відтак впіхав до Москви. На увагу заслугує передова стаття

„Московских Вѣдомостей“, посвящена сему приздови, в котрій між иншими сказано: „Ізда ся є знаменем мира и добрих взаємин на тепер и опісля. Россія не бажає ані потребує розширення своїх западних границь. Загальна славянська держава є політичною мрією, о котрій поважно не можна й думати... Ніколи, навіть в хвилях найбільшого охолодження взаємин и в хвилях непорозумінь, які були між обома державами, ніколи російські помисли не дотикались прав Габсбурскої династії, не шукали приязни з жадною партією „измінників“, сли такі були коли в краях Австрії... Наші симпатії ніколи не мали політичного характера, ніколи не годились з заборчими мріями.“ Помимо сих слів газети, котра до недавна найнеприятніше виступала против Австрії, „Слово“, наводячи різні комбінації політичні, які роблять часописи по поводу тої їзди, згадує таку комбінацію, котру воно чуло, що Е. В. цесар Австрії умовився з Е. В. цесарем Росії о заміну рускої часті Галичини за Варшавську область! — Крім політики пересправлювано и о улукшенню взаємин торговельних; близші переговори об тім мали небавком зачатися в Петербурзі. Розуміється, що також з обіх сторін роздано много орденів и т. п.

НОВИНКИ.

— Тринацяті роковини смерті Тараса Шевченка. Як за давніших літ, так и сего року святкували Львівські Русини роковини смерті Тараса Шевченка (9. лат. Марця) музикально-декламаторским вечером. Кошти и захід уладження сѣго вечера взяли сим разом на себе наші товариства „Просвіта“ и нове товариство „имени Тараса Шевченка“, а яко відпоручник іх занявся устроєнням вечера проф. Нат. Вахнянин. Як давніше так и сего року удаванося до комісії Народного Дому о відступленне салі, котра власне тогді була не занята и стояла цілком без ужитку; однак предсідатель „управляющего совіта“ крпд. о. Кулчицкий одвітив, що він таким демонстраціям (!!) противниці (о. Кулчицкий, святоюрєць раг excellence, котрого поручаємо нашим повістьям, щоб яко тип святоюрця передали єго й будущині, туряє, здається, ще все про блаженні часи Бахівщини); коли ж удаванося письменно до „управляющего совіта“, сей не „благоизволилъ“ навіть увідомити о своїм рішенню. Сей факт нехай буде наукою для тих добродушних людей из нашої партії, котрі все еще гадають о якійсь згоді: Святоюрці радо прийняли, коли ім народовці помогли уладити вечер в 25-літній ювілей пановання Е. В. цесаря, и при другій тяжкій нагоді знов готові запросити до участья, але з своєї сторони навіть на оден вечер салі не хотять відступити.

Отже ж музикально-декляматорський вечір відбувся в великій радушній салі, котра битком була заповнена. Поміж гістьми зауважали-смо намістника Галичини, маршалка сойму: красового и и. знаменитости. Було також немало священників з околиць Львова. Вечір розпочався вступною річчю п. Б., у котрій (вирочім сильно ц. к. поліцією обрізаній) виводиться, чому ми пам'ять Шевченка так як ні кого иншого святкуємо. Відтак по програмови виконала оркестра полку бар. Яблонського увертуру з „Семіраміди“, а за тим відспівав п. Н. Вахнянин арію з опери „Купало“ своєї власної композиції. Коли давніше знали-смо п. Вахнянина яко знаменитого співака, від 2—3 літ пізнаємо его и яко даровитого композитора; поодинокі частини з опери „Купало“, котрі при різних нагодах чули-смо, побуджують нас висказати бажанне, щоб могла ся опера як найскорше ціла бути виготовлена и представлена. По тій арії відограла на двох фортепянах пп. Юсиф Вагнер и Стан. Скибінський три прелюдіи И. С. Баха. П. Скибінський знаний вже давніше у Львові артист, котрого гра відзначається особливо великим спокоєм, певністю и знаменною технікою; противно ж гра п. Вагнера, молодого, недавно у Львові пробуваючого артиста, відзначається силою и огнем. Мусимо додати, що п. Вагнер єсть родом Українець (з Василькова у Київській губернії) и говорить дуже красно рускою мовою. — Дуже мило було прийнятий публікою и 2 рази повторений сольовий квартет на мужескі голоси Юл. Оттона „Тиха ніч“, виконаний панамі Цетвінським, Новотним, Вахнянином и Прогаскою. Відтак п. Скибінський відограв „концерт С-дур“ И. Мошелеса на фортепяні з супроводом оркестри. Після того п. Вол. Шухевич виголосив балляду Т. Шевченка „Причинна“; трудна ся деклямація віддана була зовсім відповідно. Вечір закінчило „дуо на 2 фортепяни оп. 128“ Ф. Калькбрєннера, виконане п. І. Вагнером и Стан. Скибінським. — Що до артистичного виконання сей вечір перевишас може всі инші, які коли в пам'ять Т. Шевченка були у Львові устроєні; мусимо однако висказати наше бажанне, щоб на таких вечерах менше було продукцій Бахів, Мошелесів и т. д. — котрі на якім небудь концерті можна чути —, а більше нашого, Лисенків, Рудців и и.; дальше щоби музикальна часть, зрозуміла докладніше почасті лиш для знатоків, була трохи ограничена, а за те розширена часть вокальна и декляматорска; щоби в загалі не так дбати о виставність, як о те, щоб більше було чогось для серця и духа руского, для піднесення народного чувства. — В павзах між поодинокими продукціями відчитувано телеграми, котрих по поводу того вечера надійшло из всіх сторін, де Русини прожвають, 16 (деякі спізнившись надійшли аж на другий день), имено: 1 від молодежи Бережанської, 1 від молодежи Тернопільської, 2 з Самбора: від гімназійної молодежи и від Самбірських Русинів; 1 від Перемиської молодежи; 2 з Станіславова від тамошньої молодежи (котра надіється, що з заложеннем друкарні товариства имени Шевченка настане нова доба народного життя и літератури) и від пп. Льва Шанковського, 2 Целевничів, Лугового, Ничая, Ружицкого, Желехівського, Прокочниця, Заячківського и Бучинського; 1 від Рогатинських Русинів, 1 від товариства „Поміч“ в Підгайцях; 2 з Черновець від молодежи и від Русинів Черновецьких, 1 від Русинів в Садагурі, 1 від Краківських Русинів, 2 з Відня від товаришів Січи и від питомців Віденських, 1 з Цу-

риха від Руского Кружка. Листовно також надійшли привіти від братів Українців.

— **Загальні збори Рускої Бесіди у Львові** відбулися дня 13. с. м. Из справоздання за минувший рік 1873 замічаємо, що членів має Руска Бесіда 70 (до 30 бо бувших членів то з причини перенесення из Львова виступили, то задля неточного виповнювання обовязків виділ вичеркнув). До нового виділу вибрані: др. Володислав Сроковський, секретар ц. к. прокураторії скарбу; др. Корнило Сушкевич, секретар ц. к. прокураторії скарбу; Максим Любович, директор поміщичних урядів ц. к. крайової дирекції скарбу; Теофіл Мерунович, комісар в ц. к. намістництві; Изидор Громницький, учитель гімназійальний; - Богдан Пюрко, учитель гімназійальний; Володимир Гузар, авскульптант судовий; Петро Лінинський, практикант судовий; Володимир Шухевич, кандидат на учителя гімназ. Контролором рахунків вибрав загальний збір п. Уляна Медвецького, профессора академії технічної. — Ново вибраний виділ опісля уконституовався так, що вибрав з поміж себе головою дра Сроковського, заступником голови дра Сушкевича, господарем п. Громницького, а секретарем о. Пюрка. — *3 1. лат. Цвітня переноситься Руска Бесіда, а враз и канцелярія Просвіти, на ул. Підвалле нр. 7. в кам'яниці наріжній напроти Волоскої церкви.*

— **Судова пересправа з претвердим Русским в польськїм язиці.** Дня 24. Лютого ставав перед судом крайвим у Львові оден з корифеїв наших Рутено-Русских, о. І. Пелех, парох з Мацошина, обжалований о сфалшованне книги метрикальної. Суд узнав его невинним, однак ц. к. прокураторія застерегла собі рекурс до висшої инстанції. На особлившу увагу заслуге, що наконецна пересправа з о. І. Пелехом, бувшим послом сойму крайового etc. etc., велася за его волею не в рускїм, але в польськїм язиці, помимо того, що и судді и ц. к. прокуратор руский язык знають и нераз вже на нїм вели пересправи.

— **Для дружнього Лихваря** зложили ви. пп.: Мих. Димет 30 зр., др. Корн. Сушкевич 5 зр., Мел. Бучинський 1 зр., Инп. Коцовський, ученик VIII. кл. гімн. в Бережанах, 50 кр.; ученики Перемискі: Негребецький, Козій, Мазікевич по 1 зр. 50 кр., Копис 50 кр., а инші дрібними датками 3 зр., разом 8 зр.; Ив. Літоровський 25 кр., Арсенич и П. К. по 10 кр., на надзвичайнім загальнім зборі зібрано 88 кр.

Витяг из протоколу засідань товариства „Просвіта“, почавши від 1. січня 1874.

I. засіданє з дня 3. січня 1874.

Присутні члени: др. Ом. Огоновський, проф. Романчук, инженер Барановський, проф. Партицкий, др. Корн. Сушкевич, проф. Желехивський, проф. Вахнянин (секретар).

Принято до відомости, що п. В. Д. Черкасов, видавши в Петербурзі в мові великорускій буквар під заголовком „Наглядная азбука для обученія грамотѣ“ з рисунками в тексті, переслав письмо своє до виділу товариства „Просвіта“ враз з тою книжочкою, просячи, щоби хто з-по-між галицких Русинів схотів заняти-сь приспособленем

того букваря до языка мало-русского. Автор обов'язується ремунерувати працю такого перекладу и бере на себе видане сього діла. Відтак ухвалив видіти товариства, помістити в „Правді“ зазив до земляків особливо-ж до писателів руских, щоб хто з них зволив зайняти-сь тим приспособленем букваря велико-русского до нашої мови.

II. засідане з дня 24. Січня.

Притомні члени: др. Ом. Огоновский, сов. Ильницький, др. Ганкевич, проф. Романчук, проф. Бічай, проф. Желехівський, инжин. Барановский, др. Сушкевич, проф. Вахнянин.

1. Принято в члени товариства „Читальню громадску“ в Денисові.
2. На прошенє пп. семінаристів руских у Львові, щоби Просвіта закупила популярні книжочки чеські и польські для бібліотеки товариства, в цілі приновреленя содержания сих книжочок для потреб нашого народа, рішено поданий пп. семінаристами спис вручити до перегляду др. Ом. Огоновскому. Огоновский перегляне той спис и рішить, котрі книжки канцелярія Просвіти має закупити.
3. Рішено обходити память смерти Т. Шевченка вечером декламаторско-музикальним. Уряджене поручено проф. Вахнянину.
4. На прошенє отця Омеляна Левицкого, пароха в Тартакові, щоби товариство брацтву церковному дало в розпродаж книжки, видані Просвітою, з відповідним рабатуром, котрий має обернутись на будоване мурованої церкви тамже, — рішено прихилитися в цілости до прошеня, призволяючи двацять пять (25)% рабату. Книжки мають ся висилати за реверсом отцю Омеляну Левицкому.
5. Рішено передати до друку Минералогію проф. Верхратского и Граматяку німецку проф. Калужняцкого.
6. Рішено, щоби др. Ом. Огоновский перенисав ся з редакцією „Conversations-Lexicon-a“ Майера в справі исправлення тамже дат исторично-літературних о Русинах.

III. засідане з дня 12. лютого.

Притомні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Романчук, др. Ганкевич, проф. Бічай, проф. Желехівський, проф. Партицкий, проф. Вахнянин.

1. Рішено, вислати всеч. Іосифу Вітошинському для Читальні в Денисові, почта Городище, по одному примірникови з усіх популярних книжок, виданих Просвітою.
2. Рішено прийняти всеч. Михаїла Торбу, священника в Черняхівцях, и всеч. Николая Темницького, адміністратора парохії Лосяч, в члени товариства.
3. Рішено просити редакцію „Сіона“ о поміщенє оповістки, які книжки находять ся в канцелярії товариства до розпродажи.
4. Рішено закупити до бібліотеки товариства популярні книжки для ужитку п. п. семінаристів, ведля залученого спису (гляд. засід. з 24/1 ч. 2.).

5. Рішено до Справоздання о ділах Просвіти, котре небавам має ся печатати, подати відомости аж до найновішого часу.

IV. засіданє з дня 21. лютого.

Присутні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Партицкий, проф. Бічай, проф. Романчук, проф. Савіцкий, др. Ганкевич, инжин. Барановский.

1. П. Барановский предкладає працю проф. Бічая „Практична наука о господарстві сельскім, II. часть“, и вносить, щоби Виділ приділив її референтам до оціненя и зданя справи, чи товариство Просвіта се діло своїм накладом видати може. — Принято и приділено до реферату п. п. Барановскому и Савіцкому з порученем, щоб на однім із найблизших засідань справу здали.
2. Ухвалено запросити о. Головацкого, пароха з Кавского, щоб розпродажею книжок Просвіти у своїх сторонах заняв ся. Поручено сю переписку проф. Партицкому.
3. На внесок п. Партицкого поручено надзір магазину книжок популярних проф. Бічаю, книжок шкільних др. Ганкевичови, а комісових (чужих) проф. Савіцкому.
4. На внесок проф. Партицкого ухвалено, щоб обрахунок з канцелярією робили економи и передавали гроші кассирови.
5. Проф. Романчук вносить, поручити проф. Партицкому, кассирови и економам, щоб утворивши комісію урадили уліпшеня адміністраційні. Внесок сей принято.

V. засіданє з дня 28. лютого.

Притомні члени: голова Ив. Федорович, др. Ом. Огоновский, инж. Барановский, проф. Бічай, др. Ганкевич, проф. Желехівский, проф. Романчук, проф. Вахнянин.

1. П. Барановский здає справу з порученого ему дільця п. Бічая „Практична наука о господарстві сельскім.“ Критик є зовсім задоволений. Марускрипт передасть п. Бічай до перегляду проф. Савіцкому.
2. Др. Ом. Огоновский дає до відомости освідчене п. Ом. Дейніцкого, що тойже из ремунацій, котрі одержить в цілости за свої учебники гімназіяльні, відступати буде третю часть єї на ціли народні. Виділ приймає се освідчене з подякою.
3. Проф. Вахнянин відчитав письмо „Руского кружка“ з Цюриха до Просвіти, в котрім сей именує товариство своїм членом надзвичайним. Виділ рішає подякувати Кружкови письменно. Поручено се секретареви проф. Вахнянинови.
4. Вахнянин предкладає плян устроєня вечера Шевченка. Плян принято.
5. Проф. Романчук вносить, щоби увійти в пересправи з комісією Дому Народного в справі відступленя салі Дому Народного на вечер Шевченка. Поручено сю переоправу проф. Романчукови и Желехівскому.

VI. засідане з дня 7. марта.

Присутні члени: Голова *Ив. Федорович, др. Ом. Огоновский, сов. Ильницький, проф. Бічай, проф. Желехівський, пнжпн. Барановський, др. Ганкевич, проф. Савіцький.*

1. П. совітн. *Ильницький* вносить, щоби взглядом ремуерації шкільних книжок виділ Товариства безпосередно до ц. к. Міністерства удав ся. Принято.
2. Проф. *Савіцький* здає справу з переданої йому рукописи діляця проф. *Бічай* о господарстві, и вносить, щоб віддати его назад п. *Бічаєви* за-для доповнення деяких конечних уступів, и ради урядкованя цілої рукописи.
3. На прошенє всеч. отця *Чировского* принято читальню громадску в *Купчинцях, почта Городище, в члени Товариства.*
4. Голова віддає до архіву товариства копію листу до Міністерства угорского, писаного взглядом видавництва товариства.
5. Принято всеч. отця *Левіцкого* з *Тартакова* в звичайні члени товариства.
6. П. *Барановский* просить, щоби з причини, що він на довший час из *Львова* виїзджає, на его місци поставити кассиера. Рішено, просити др. *Сушкевича*, щоб занявся веденєм діл кассових на час неприсутности п. *Барановского*; також ухвалено, на місце контролора, котрим до тепер був др. *Сушкевич*, упросити проф. *Савіцкого*.
7. По-за-як наша публіка о ділянях *Просвіти* не має відомости, вносить п. *Партицький*, щоби місячно подавати справозданє дотичне в журналі „*Правда*.“ Принято и поручено сю справу др. *Ом. Огоновскому*.
8. Принято до відомости, що п. совіт. *Ильницький* манускрипт свій „*Фізика популярна*“ дарує *Просвіті*, за що *Виділ* ёму подяку складає.

ПОДЯКОВАНЬЕ.

Непощадна смерть забрала нам дорогоу дитину и сестру *Ярославу*, упокоївшуся по тяжкій недозі в 15. році жита свого. — Діткнені так великою и безповоротною стратою, погружені в печали, дякуємо прилюдно *В. Пр. ОО. Лопатиньскому, Рейтаровскому, Бачиньскому, Ткачуньковин, Дру Левіцкому* и всім пн. питомцям за їх труди, що зводили до торжественнійшого обходу похоронного причинитися. Дякуємо всім *Панетву* присуєствующим на похороні яко и всім *Панам*, котрі, не лякаючись слоти, на раменах своїх віднесли тіло дорогої *Ярослави* аж на місце вічного сну.

Яко сироти не зможемо инакше віддячитися всім згаданим добродіям, як лише спаси-Біг Вам *ВПр. Отці* и Вам, *Честне Панетво*, що незабули-сте на сироту бідну и в так молоденькім віку згаєду *Ярославу*!

Львів дня 20. Марця 1874.

Теофіля Лудивевич

з дітьми.

Одвічальний редактор: *Др. Олександр Огоновский.*

З друкарні товариства имени „*Шевченка*.“ — Під зарядом *Фр. Сарніцкого.*

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолінских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дріб-ним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

НАУКА.

Дочекався я
Свого святонька:
Виряжала в світ
Мене матінка;
Виряжала в світ
Мене рідная,
И промовила
Мені бідная:
— „Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбяться:
Ти ж на світ поглянь,
Що там робиться.
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,
Може є й такі,
Що и миються!
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,
Може є й такі,

Що не журяться.
Коли найдеш їх,
Милій синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як рядниночку.
Спина з похилу
Не искорчиться,
Чоло з пороку
Не изморщиться; —
За те ступить пан,
Та й подивиться,
За те ступить пан
На покірного
И прийме тебе,
Як добірного,
И в годиничку —
На драбиничку.
И підеш тогді,
Милій синочку,
И з панамі сам
Порівняєшся,

В сріблі, золоті
Закупаєшся,
З полем батьковим
Розпрощаєшся!⁴

Але сталося
Друге святенко,
Виряжав у світ
Мене батенько;
Виряжав мене,
Путь показував:
— „Видиш, сину мій,
Як горюємо;
Кожий ла світі
На те родиться.
Не дивись на світ,
Що там робиться; —
А на пчіл поглянь:
Е робучні,
Але й трутні є
Немнучі.
Так и на світі:
Одні риються,
Другі потом їх
Тільки миються.
Будь ти проклятий,
Милій синочку,
Як нагнеш таким
Свою спиночку!

Як нагнеш таким
Свою спиночку,
Як простелишся
На рядничочку!
И чоло тобі
Нехай зморщиться,
И хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладни;
Ти не жди від них
Перекладни, —
Ти у світ иди
На оглядни!
Ти у світ иди,
Милій синочку,
Ту усе спізнай —
И билиночку!
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі-розумі
Закупаєшся;
В добрі-розумі
Закупаєшся,
З полем батьковим
Привитаєшся!⁴

Ст. Руданский.

НАРІЖНА КАМ'ЯНИЦЯ.

(О. Коржєвського.)

Було то при кінці жовтня 185... р. Втомлений порожнім ду-манєм и гляданєм басні, котра наспіти не хотіла, вийшов я раз вечером на улицу. Вже мергасло¹⁾, дрібний дощ порошив з-вільна, и через якусь вохку мраку пробивались світла реверберів, котрі що ино позапалювано. У многих вікнах було ще темно, де-не-де лише перві повношено свічки, а тут и там видкі були тіни, ви-

¹⁾ Мергаснути (уж. коло Дрогобича), пр. падє дощ та й мергасло = стало темно.

значуючися на шибях, котрі wraz з світлом переносеним з покою до покою зникали. На улиці небогато було людей, а хто ишов, йшов спішно втікаючи перед дощем и охороняючи капелюх обережником²⁾, о котрий нераз я потрутив головою, бо звичаєм варшавским ніхто его не підноси́в стрічаючись з тими, що мали рівне право до тротоару. Так перейшов я через Краківське передмістє, через улицю Медову и Довгу, а звернувшись ик Білянській прямував до дому, не найшовши, розуміється, чого гядав, шкода бо мучити голову, коли не хоче продуковати и тре́бує відпочивку. В тягу тої прогульки ніщо мене не вдарило, що би стояло запримітити. В одній лишє нари́жній камяниці бачив я усі вікна освічені. На допні був склеп повний людей, з другої сторони шинк, з відки роздавались співи и крики. Перве пядро ясніло від огня ламп и кинкетів, а в вікнах маяли впряджені головки панянок и фризівані голови аплікантів; на другім пядрі також було ясно, але при вікні стояла якась постать жіноча в чорному, о скілько міг побачити, вбраню, держачи хустину при очах, допевне плачущих. У віконцях же виглядаючих з даху, а також ясних, бачив жіночі голови нахилені и руки їх підносячіся правильно, відай з иглою, котра їх живила. Попостояв перед камяницею часнику, подивив, подумав, що так всюда укладаєсь житє верствами: тут заходливість, там безмисленне гайнованє часу, дальше радість, дальше смуток и плач, а над всім верхуюча праця и журба о насущник. Та думки сі зникли скоро з голови моєї, коли віддалився від дому, котрий їх насунув; а коли вернув до свого мешканя, зискав лишє від журливої о здоровлє моє родини насварку за непотрібне вечірне волоченє, а наслідком вохкости и дощу сильний пароксизм кашлю, котрий мене з півтора години перемучив.

Не можучи нічим усмирити терпіня, на котре медицина не вміє довідно порадити и тому не називає его хоробою, як топлящийся, що имаєсь бритви, прийняв я кілька крапель laudanum, котрі найшов під рукою. Середник сей полівляв нераз в моїх пароксизмах; але понеже той остатний був сильніший від інших, бо мої руки дрожали а очи заходили тіню від нагального потрясеня, мусів я пересадити дозу и взяти ліку трохи більше, ніж належало. Правда, и тепер пароксизм устав, але голова начала ваготіти а очи клонились ніби до сну, ніби до якогось маяченя, котре не було прикростю. Я усів проте в фотелю, опер голову на подушці, а прижмуривши очи и не можучи кермувати думками, котрі без ладу товпилися, зводив ім буюти самопас.

²⁾ обережник = парасоль.

Маячив про тоє, и в тїм станї полу-сну полу-чуваня, зда-лось менї, що-м ишов перїєю³⁾ якоюсь широкою и довгою нїби в Варшавї, нїби де инде, бо мїсто здалось менї якесь бїльше, доми висшї, а люде якїсь не такї, як у нас. Хоть товпа була велика, мрака густа и дощик падав, проходив я швидко и легко не находячи жадної завади. Женщини були не такї широчезнї и не калїчили менї нїг желїзами своїх спїдниць, молодї уступали з дороги женщинам и людям старшим від себе віком, кождий підносиw обережник над головою того, з котрим стрїчався, вояки не давали в бїк стусанїв прохожим, а школярї не йшли, взявшись під руки в трох або чотирох, и не спихали в розтїки⁴⁾ людеї сановитих и поважних. Так перейшовши одну перїю и другу, опинився на якїйсь великій площї, неподїбній до жадної, якї тут маєм в Варшавї, а однак пригадуючїй всї, як колиби з кождого з них взята була якась часть, якїйсь дїм, якїйсь помянник, якась лїхтарня и усе те зуоставлене було разом. Там помітив перед одною наріжною камяницєю значну громаду людеї, збитих в купку и задивляючихся на єї вікна, котрї всї були освїчені. Задержався проте и я и підняв очи на предмет, на котрий усї позирали. Камяниця була о кількох пядрах, а єї вікна, виходячі на площу и на улицу, котра з неї тягнулась глибоко так, що єї кїнця не мож було досмотрити, що раз иншї представляли сцени. Видко, тоє, що мене на хвилю остановило в дїйсній моїй вечірній прогульцї, пригадалось и в маячни та переключалось чудно з иншими образами, котрих тогдї не бачив. Здалося менї відтак, що на долині розвивано и складано в склепї освїченим якїсь матерїї, що до того склепу тиснулись строевитї панї, а мужчини якїсь з дірами на лїктях, напевно мужове тих пань, розпачливо тягнули їх за поли, та не успїли відтягнути; що в винарни, котра була побїч, находилось кільканайцять молодих людеї, держачих в одній руцї то нути, то смичок, то кистку⁵⁾, то перо, а в другїй повний цутар, котрий підносили в гору, викликуючи якїсь имни славословня один одному, котрих я не мїг зрозумїти; що з вікон первого пядра била мўзика, а в одних ясніли построєнї голови и румянї лица панночок, всміхаючихся до кавалерїв, держачих в руках якїсь увясла⁶⁾, блестїючі мов брилїанти, в инших же було бачити стариків, з примїтним пятном орієнтальним а оздоблєних звїздами, до котрих тиснулись старшї вже а рівно краснї женщины и при-

³⁾ перїя (уж. в Тернопільщинї) = улиця. ⁴⁾ Розтїк (уж. коло Борислава; кор. тек) = рившток. ⁵⁾ Кисть, кистка (Гал.) = пензель. ⁶⁾ увясло = клейнод, оздобина, котру для украєи навїшується.

наджували їх споглядом и усміхом; на висшій пядрі така сама женщина в жалобі, яку бачив дійсно в моїй проходці, стояла в вікні, але не плакала, лише шептала щось из стоячим побіч неї молодцем, котрий з усміхом указував на кількох мужчин, стоячих в другім вікні, нараджуючихся з собою, межи котрими здавалось мені видіти лице знакового мені лікаря; на остатнім пядрі спостеріг я в однім вікні якогось молодика з наїженою чуприною, котрий держав в руці пістоля, а в другім мліючу дівчину, котру другі, видко, ратували; в третім же якусь хорошу головку нахилену над роботою и руку підносячуся з иглою.

Коли-м приглядався тим сценам щоденщини и навіть в маяченю пригадав собі, що-м тое все десь бачив, потрутив мене з легка ліктем якийсь стоячий біля мене мужчина. Діткнене се, хоть и не сильне, так мене однакож вдарило, як вдаряє пруд гальванічний, що-м увесь стрявся и підніс голову на того, що мені завдав таку біль. Був то високий якийсь елегант, в капелюсі насунутім на очи так, що видко лише було полискуючі окуляри. Лице его повисше носа заслоняла піднесена пола чорного завивистого плаща, котру держав худою рукою в жовтих рукавичках; лакеровані чоботи лощали на его ногах, а кожда часть убраня, котру мож було видіти, яко то: капелюх, рукавички, плащ и чоботи, була новісенька, чиста, ясна матерією и одмічалася елеганцією форми.

Бачучи, що окуляри его звернені як мені, але мене не перепрошує за се, що мене торкнув, рік-єм:

— Чого Вам треба?

— Хочете побачити ближше тое все, що нас ударяє з далеку, то ходіть за мною! — одповів якимсь дивним голосом, на котрий задрижав-єм, и не ждучи мого одвіту, пішов наперед. Не міг-єм собі здати справи, для чого мене голос сей так прошиб и не міг-єм опертись якийсь потайній силі, котра мене за ним попхнула. Поступив про тое и разом ввійшли-смо до магазину, котрий був перед нами. Заняте там було велике. Женщини прицінялися, умовляли, просили безмал⁷⁾ з слезами в очах. Продавчики бачучи, що ім дуже хочеса, не уступали, а дух спокуси сидів на канторі и сміявся з тих пань, котрі би були тогді присвятили все, щоб лиш одержати цілє свого забугу. В кілька хвиль по тім, як ввійшли-смо, одна з тих пань, котра оказувала найбільший запал до якоїсь модної матерії и туряла допевне о тім, як у ній буде виглядати, спозрівши може злучайно як нам, ухопилась за голову, потім

⁷⁾ безмада, безмал, безмай (коло Дрогобича) = майже, трохи не, мала що не.

поклала руку на серцю и кликнувши: слабо мені! усіа на кріслі, що побіч неї стояло.

— Ходім! — сказав тогді до мене мій товариш. А коли-м не зараз его услухав, взяв мене за руку худими и твердими як щипці пальцями. Я тогді учув знову таке саме болісне стрясенє и не можучи не повинуватись его волі, слідував ему.

Товариш мій докоснув дверей випярні, котрі тихо відчинились. Ввійшли-смо, и коли ніхто нас не помітив, може за дія занятя, яке всіх огорнуло, станули-смо супокійно и дивили з боку. Молоді сі люде, котрі наповняли кімнату, а здавалися бути повними сили и здібности, були вже всі кругом п'яні. Нутти, смічки, кистки, краски, папери, пера, рукописи и книжки лежали на столі межі бутильками и кухлями. Они сиділи очертом з наїженим волосєм, без хусток на шиі, в помятім и поштім вином одіно, з розьскреним оком и паленіючим лицем. Гам був великий, кождий говорив и ви-кликував, кождий держав в руці повний кухоль и потручався ним з другими. Серед тої гуторки и сміхів и брязку склянок, розрі-знити мож було лише ті вирази: за твое здоровле Мейербер! до тебе Паганіні! віват Вернет! ший Каліаме! най живе Гете! — ⁸⁾ Най живе! повторили всі. Дурень, хто не пе за здоровле віщуна віщунів! И всі крім одного спорожнили кухлі, котрі услужливі дівчата наповняли знову. Чому наш віщун нам не дякує! кликало кількох. Хто тут єсть віщун над віщунами? кликнули всі. — Тогді повстав оден молодий чоловік блідий, з розбуреним волосєм, в діравім и витертім сюртуку, и вклонившись, прорік: „Дякую вам, братя в Аполоні! возлюбленики слави! діти искусства и поезіі! Сей, котрого викликаєте, єсьм я. Визнаю вашому одвічу. Перед блеском слави, якою вкриюсь, поблекнуть усі захвалки. На сто томах випишу моє имя вперед, нім полісіє моє чоло, нім посвіє волос.“ — Віват геній, многая літа! — кликали всі спорожняючи кухлі, а геній підніс его також до уст, щоб випити, але пучи спозрів ик нам и останувився. Помітив-єм тогді, що окуляри мого

⁸⁾ Майербер Яков, звісний славний композитор опер Роберта-біса, Гуго-тотів, Пророка и и. — Паганіні Николай, один из найменитших скрипників новочасних, умер 1840 р. в Нікеї. Уже в 9-ім році жита грав концерти на скрипках. Найславнійшим его утвором єсть Карнавал Венецький. — Верне Гораций (Veruet) ум. р. 1863 в Парижі, творець нового напрямку штуки в маляретві фран-цускім. Покидає бо нерозумне наслідованє стилю класичного, а зьображає сцени за-черпнуті з непосредних вражіній діетного жита. — Каліам Александр (Calame), оден из найгеніяльнійших пейзажистів сучасних, виготовив також багато літографій и мідєртітів, ум. в р. 1864. -- Молодики тут на сцену введені називають себе, не придумуючись довго, до-разу именами самих славних мастерів и геніів.

товариша звернуті були на лице молодого чоловіка, котре ще гірше поблідло. За час молодець поставив недопитий кухоль, дивив як нам млавим оком, а витягаючи руки з восклицком: бачу тебе, бачу, за рано прийшлась, геть марюко! упав на крісло. Коли похилився и заплющив очи, а піна з его рота виступила, сміх загальний піднявся в ціім товаристві. Спився геній, кликано, віщун над віщунами не додержав поля!

Я задрожав на сей вид, обмерзіне и жаль проняли мене на гадку, що тут марнуєсь тільки сил и здібности. Тоді товариш мій закликав: — Ходіть дальше!

В тоні его було щось так повелюющего, що сейчас відвернувся я від тої сцени, що мене так сильно болюю проняла, и вийшов за ним. Пішли-смо на перве пядро. Там служба увивала ся, але ніхто нас не задержав. Двери від салона були розімкнуті. Ввійшли-смо про тоє, де гуділа музика, де рядні пари увивалися в околу, де гамір розговорів и сміх нагорожающий помисли дотепників, котрі бавили групи пань сидячих на канапах и громадки мужчин, котрі цікаво ззирали на найкрасні женщины, що раз більшав. Застановило мене тоє вельми, що ніхто на нас не зважав, що нікого тоє не вдарило, що товариш мій був у плащи и в капелюсі, котрого не здоймив. Станули-смо в головнім салоні. Побіч нас було двох молодих мужчин. Один з них з оком палаючим від гніву, хопив колегу за руку и рік до нєго:

— Диви, диви, як вона его слухає, як солодко на него глядїть. Перед місяцем говорила мені, що богатства и почести суть для неї шихом, котрого сиянє єї не зведе. Думав, що мене любить, уявляв собі рай на землі з тою чудесною истотою, котрої кожний рух прелестю, кожний погляд лучем звїзди, кожде слово музикою. Тим часом лучився старцун з титулом и мільоном, и відвернулаєсь від мене, котрий маю лише серце и голову. И бач, вона ему подає руку, лице єї ясніє тими надїями ліпоти, значїня, збитків, строїв и пирів, де буде могла сняти обсіпана брилїантами и узивана княгїнею. Вона ему припрекла! — закликав зжимаючи сильно руку колеги.

Чуючи се я звернув очи як тій парі, о котрій молодий чоловік говорив. Достоту⁹⁾ здавалоєсь, що немолодий вже мужчинна, на котрого голові яснів сивий волос а на грудях блєстїла звїзда, освідчався панні прекрасній. Вона его слухала ввїчливо, єї лице красніло, як цвіт під оживлющою росою. Кивнула ему на останку

⁹⁾ Достоту (Корчин, коло Стрия) — словно, дійсно.

головкою и подала рученьку; а коли старий притиснув її долоню до грудей, вона, мов соромлячись, відвернулася. Може в тій хвили її око глядало молодого чоловіка, котрий стояв побіч нас, але пало на нашого товариша. И нагло збігло її рум'яне личенко, опали руки и тотя негота, півна надії и життя, що мрила¹⁰⁾ о благополучности и щастю, похлиплась мов лиція підтяга и склонила на руки тих, що побіч неї стояли. И знову в тій самій хвили учув я голос, так добре мені звисний и так переможний:

— Ходіть дальше!

Хотів, було, остати, щоби дізнатися, що з нею станеться; лякаючись однак бути непослушним, швидко лише спозрив-ем на звисену головку панни, и уносячи в ушах проймаючий крик молодого чоловіка, що мимо її зради ужасився її упадком, вийшов-ем за моім товаришем, котрий вже був в сіни и звернув к сходам на друге пядро.

Там було тихо. В куті лише близько дверей входових стояли дві слуги и плакали.

— Такий добрий пан — говорила одна.

— Що буде з дітьми — додала друга — вона певно за муж пійде, бо їй лише мизкане¹¹⁾ на думці. А пан Валерій вже там єсть и обое ждуть лише, аж старий заплющить очи.

Двери перед нами самі відчинилися; ввійшли-смо, зблизилися до того покою, де лежав хорий, а ніхто на тоє не звернув уваги, як колиби нас не бачено. Станули-смо так, що-м міг чути розмову пані, стоячої при однім вікні з молодиком, котрий и справді виглядав смерти її мужа. При другім вікні було двох лікарів нараджаючихся, а третій стояв при ліжку, одною рукою держав за пульс хорого, а в другій держав годинник, на котрім числив удареня.

— Бог змілувався надо мною и зіслав на него туя хоробу — рік молодий чоловік, стискаючи незначно її руку.

— Не говори так — одвітила жена, стрепенувшиє на тії слова и гледючи в очи юноші — бо то мисль лукава. Я дрижу вся и сама не знаю, чого желати, чого бажати.

— Хиба, що мене не любиш, як говорилає! — сказав молодик, нахляючи лице свое до її лица. — Але не бієє, вони зго не вилічать и будеш на-останку моєю.

¹⁰⁾ Мрити (Гал.) = маячити, туряти, пр. мрить о щастю; також затемнювати, пр. дощ мрить = дощ мерчить; мрий = темний, тусклий, понурий. — ¹¹⁾ Гляди „Поєєні Т. Шевченка“ виданє Львівське том I. стор. 211., стр. 6. Чи з ким иншим мизкаєєє. стр. 17. Коло тебе мизкаюєє.

В тій самій хвили лікар, котрий стояв при ліжку, закликав голоснійше до колегів:

— Пульс підноситься, рука огрівається!

— Добра приміта — відказали оба и рушились з місця, щоби підойти до ліжка. Пані, також ударена тими словами, відвернулася від молодого чоловіка. Але єї очи стріли окуляри мого товариша. Вражине було рішуще и страшне. Йойкнула глибоко, хопилася обома руками за голову и закликавши:

— Ах, то я помру! впала при ногах коханця.

Оден з лікарів приступив до неї, взяв її за пульс и звертаючись до колегів, рік:

— Умерла.

Зворушились лікарі, відступили хорого, а мій дивний товариш, присунувшись до мене, закликав:

— Ходіть!

Тоді я дрижучи увесь, тронутий тим, що-м доселі бачив и чув, вибіг до сіней и почав втікати. Але нім збіг з другого пядра, вже той чоловік, котрого сам вид' зачав мене побирати страхом, а котрого діткнення боявся я як удареня грому, був при мені.

— Не хочете ити дальше? — рік заступаючи мені дорогу.

— Не хочу — відказав-ем, назад відступаючи — и не пійду. Не знаю, хто Ви, але наближене Ваше мене болить.

— Не бійтеся еще — відказав сміючись так якось чудно, що кров з мені застила, — впрочім бачили-сте досить, можемо вернути.

Так говорячи прийшли-смо на перве пядро. Там вже було пусто и темно. Ані сліду гостей и балю. А коли одчинились двери так гуних перед тим салонів, а з них вийшов лікар и священник, рік первий до другого.

— Прийшов-ем вже за пізно. Атак не трівав як кілька минут и вже було по ній.

Священник покачав головою, а ми пішли дальше. В винарні горіла лише одна свічка. З оттих буйних и веселих гостей, котрі її вподавно наповняли окликами віватів, не було жадного. Лише віщн над віщунами, що мав сто томів написати, лежав без жита на емлі, а при нім стояв лікар и урядник поліцейний, котрого віда зараз возвав наляканий господар. В склепі також пустім, де одн лише лампа догорювала, побачив-ем лише отту паню з перевишею через рукійму крісла головою, з блідним лицем и сціпним

тілом, а при ній клячав якийсь мужчина з дірами на ліктях, цілував єї зимні руки и плакав. Усе те дало мені такий заворот голови, що сам не знав, де я. Хитаючись, вийшов на площу; там не було вже живої душі, мрака лише густійше прилягала до землі, дощик дрібний сіяв мов маком, а ревербер, що стояв побіч, побликував¹²⁾ якимсь мріючим світельцем, як колиб скоро мав потухнути. Коли-м в около оглянувся зрушений и розгадував, куди поспішити домів, побачив изнов при собі мого товариша. Его окуляри пронимали мене, а він відхплюючи не много плаща рік:

— Ціть тепер спати, до Вас прийду пізнійше.

— Хто ж Ви такий? закликав-єм з ужасом.

— Чи ж Ви того не бачите? одвітив насмішливо, що есьм метр танця, до котрого запрошуюю людей тогді, коли собі того найменше желяють, и коли о мені найменше думаять. Не чиніть так як вони, а я прийду тогді, як будете готові. Добраніч Вам!

И одкинув плащ, и переслав мені рукою в жовтій рукавиці цілованє від уст, а радше від зубів вишкірених и дивно сміючихся. Тогді ревербер блиснув сильнійше, а я помітив, що постать ся без тіла, мала лише кости одіті елегантним, але овислим одінем, а під капелюхом була мертва голова в окулярах, через котрі переразливе меркотію світельце.

Тогді прочнувся я весь дрижучий и зимним потом облитий; а прийшовши дрібку до себе и бачучи побіч стоячу жінку, котра мене наклонювала, щоби-м положився, услухав єї мовчки, а змовивши молитву, думав довго над тим, що би міг значити сей особливий привид. Але не можучи з него добути толку, дав-єя покій и уснув. На другий день вже мене зовсім те не занимало. Однакож коли-м вийшов на прогулку и побачив дім так положений, як той, котрий бачив в маяченю, нагадав собі страх, якого тогді дізнав. Вражіне тоє повгорювалось многократи и так в мені усилилося, що від того часу, коли ино побачу наріжну камяницю, пригадаю собі оттого метра в окулярах и жовтих рукавичках, и змічаю себе, чи уже готовий до танця, до котрого мене леда день може возвати.

(Переложив И. Верхратский.)

¹²⁾ бликати, блимати — на переміні слабше то сильнійше побликувати (о огни, світлі).

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

III.

(Дальше.)

Дуже, на перший раз гляючи, шкодливі були українофільству ті панславистичні маніфестації, котрі були послідком прускої сили и Бейстової політики у Австрії. Ось, глядіть, могли сказати и казали українофілам: глядіть, ви хочете виділитись з російської літератури, аж ось старі, культурні народи славянські, самі Чехи кинулись вчитись по російському, а ваша кість од костей, Галичане, ті самі, що, як „Слово“ колісь, кидали громи на „неситу Москву“, тепер питаються: „быть ли малорусскому вопросу?“ — и одвічають: „не быть!“ На першій раз демонстрація була против українофільства — дуже вразлива, и п. Стебельский у „Бояні“ кричав злорадно: „тільки Поляки и Українофіли не прийшли під знамя Кирила и Мефодія“, — на що п. Русский у додатку до „Правди“ (1867) сказав з повним правом: „а під сим знаменем стоявші забули одного гарячого панславїста, автора Послання до Шафарика!“ Але хто спосібний був поглянути трохи за туман хвилиних криків и скоробігучих обставин, той, бачивши перед собою у московському етнографічному музею моделі малоруссів и галичан, слухаючи серед панславистичних концертів и малорускі пісні, которих не можно було минути, бачучи, як у Роснії и західній Славянщині зачинали перебирати факти про взаємини славянских народів у минувшости и сучасности, про близость мов люду славянського: той мусів додуматись до таких річей: „Е, братця, не обійдеться ся славянська хвиля без українофільства! Нехай вчать ся Чехи російській мові, нехай читають Чехи и Галичане російські книги и журнали: вони й там зустрінуть українські ідеї, вони встріять ідеї народовців українских и у щирих великорусів, у писателів, которих поважає вся Роснія! Вчіть ся історії, етнографії Роснії—ви там знайдете и Україну; вчіть ся, Росніяне, мовам западных Славян, слухайте їх пісні, дивіть ся на їх костюми—ви там побачите и почувте багато такого, на що без уваги гляділи на нашій Україні. Толкуйтесь про братання з Славянами — дійдете до федералізму и хлопоманії.“ — Справді, не на те наша Україна стоїть посеред славянства, щоб який небудь славїзм, а особливо панславїзм обійшовсь без українофільства! ¹⁾

И щож ми бачимо після усєго того, як Славянофіли у 1867 р. у Россії, Чехії и Галиччині засудили українофільство, яко „изміну“, яко диссонанс у славянському хорі? Чехи, которі у „Научному Словнику“, у корреспонденциях в Zukunft-і и т. д. говорили так строго про українофільство, мусіли недавно признатись, що тільки та партія у Галиччині, котора має оратором о. Качалу, стоїть на широславянській основі. „Голосъ“, „Московскіе Вѣдомости“ мусіли або мовчки ковтнути, або коротко похвалити таку пігулку, як промова п. Качали. Славянофільска „Бесѣда“ у Москві стала печатати статті п. Костомарова про українські пісні, — и наготовилась було у 1-ому нрі за сей рік (1873) печатати статтю про українську и галицьку літературу, прислану сотрудником „Правди.“ Невольний кінець „Бесѣди“ не дав виповнитись сєму заміру, — але не може бути далеким той час, коли впять українофілів побачуть у московському славянофільському журналі, особливо у такому, которий, як „Бесѣда“, заявив, що він хоче бути органом чистої славянофільської ідеї без псевдославянских, на самому ділі реакційних примішок. Вже одні жалоби централістів у Галиччині и Россії на галицьких народовців звернули на них увагу у Россії и українців и великорусів; а братні долоні, которі простягають галицькі „ташкентці“ до Россіян з Відня, Львова и т. д., заставили послідних придивнитись до братів своїх у себе и у них, — нові залізничі помогли сєму. И щож? — Ми бачимо, що молодіж не тільки з України, але й з Великоруси охотно братається з молодіжжю „Січи“, — а ся посідія у книгах и журналах, виходячих у Петербурзі и Москві, знаходить нове оружжя, щоб обороняти свої ідеї од своїх реакціонерів не по праву надівших на себе клобуки панрусистів и панславистів. (Дивись статті п. Пипина и єго Історію славянских літератур). Поживемо — побачимо ще й не те!

Сі усі причини роблять те, що українофільство в остатні часи знов піднімається видимо, — чоґо ознакою стають не тільки статті про Україну в російських журналах, але й не мало книжок на українській мові, появившихся у остатні 2 роки. Правда, послідній зріст більш квантитативний, ніж квалітативний (бо цінних діл маємо

¹⁾ Як з іменем Києва звязується невольно шось панславістичне, видно хоч би у тому, що, як тільки назначено було зібратись росейському зъїзду археологів на 1874 р. у Києві, так натурально явилась ідея, щоб туди покликати и западно-славянских учених и зробити там виставу славянских древностей (до XIV в.). Було б дуже жалко, як би галицькі учені з народної партії не явились на той зъїзд и не помогли тій виставі досилкою річей, фотографій и т. и., з котрої може заосноватись у Києві музей, що буде свідчити про місце України, або лучше Київської Русі у Славянщині.

тільки 3: „Повісти Нечуя“, „байки Глібова“ та „Де-що про світ Божий“¹⁾; але він усе таки свідчить, що є люде, котрі мають потребу говорити по українському печатно. Остається тільки, щоб розумна и холодна критика справила сю потребу на таку дорогу, щоб вона стала на користь народови и не розстріляла своєї праці на вітер. Ми думаємо, що исторично-критичний погляд на минувші прояви українофільства и той спір, котрий ми хочемо викликати нашими хоть и не зовсім може вірними у кінці, але зложеними, як думаємо, у консеквентну систему поглядами, pomoже справити на міцну основу ту працю, котра знов піднімається над українською літературою и народністю.

Ми бачили, що у своєму прогресі українська література завжди йшла одною дорогою з російською и великорускою, — то забігаючи трохи уперед, то отстаючи, йо завжди варюючи тільки по місцевим обставинам ті напрямки, котрі у Роснії звертали увагу на народ, на старовину, на славянство. Всякий раз, коли українофільство хотіло виділитись зовсім з сього процесу, воно давало мертві плоди, слабіло. Се є пересторога и на будуще, показуюча, що цілю українофільства мусить бути не виділяти з Роснії и навіть єї загальної літератури, — а старатись, розвивши свої народні елементи рядом з великорускими, унести їх у загальну російську культуру и силою єї, силою Роснії піднимати свій народ и через Роснію, через російську літературу и культуру подавати свій голос и у Славянстві и Европі. На иншу, безпосередну ролю ми, при обставинах етнографічних, географічних, культурних, не маємо сили, и сили внутренньої, а не тільки побічної. Усі обставини ставлять нам дилемму, або вибрати сю, усе таки досить шановну ролю, або бути заставленими одкректись од усякої и, не схотівши стати українськими Россіянами, стати великоруссами, або, коли интелігенція українофільська, забувши реальні нужди народу, потратить усі сили на літературний дилетантизм, — то й спуститись до пасивних білоруссів. Яку дорогу вибрати, щоб не тільки дати вихід духови українському у російську культуру, але задержати и розвинути и слово українське, сю видиму ознаку индивидуальности, — се, думаємо, можно вивести, розібравши друге питання в исторії української літератури, которе ми намітили висче, а имено: які роди літературні писались доси з найбільшим успіхом по українському?

Не трудно бачить, що сі роди були майже виключно: а) пое-

¹⁾ Стаття ся писана еще в первій половині р. 1873. — Ред.

зня и беллетристика, маююча побит сельско-народній, або тих часів, як житте на Україні усіх кляс мало піднімалось над сельско-народнім, т. є. за часів козаччини; б) елементарно-наукові книги для сельского люду. Виключиць не багато, — та й не вони роблять дужчий бік української літератури. Так у Шевченка Сон, Кавказ, Неофіти, по части Гус — виходять за сі границі, — але за те треба сказати, що в усіх сих речах намішано міцного з слабим, и міцне є именно те, де поет український говорить за селянина; а часом, як в Неофітах, він прямо так розказує свій сюжет, що зовсім не розбереш, про кого йде діло: про українців, чи Римлян, — од чого п'єса не виграє у ціні своїй. Про дві три комедійки, навіть про деякі сцени у „Причепі“, або про деякі проби п. Куліша писати критики и передмови по українському говорити нічого. Скільки небудь обширні статті учені по українському — се „Перший період козаччини“, та Нечуя „Світогляд українского народу“. Але у обох сюжет мало виходить з кругу народно-українского, — та, як придивитись до мови їх, то видно, що вона часто більш правописю та фонетикою одрізняється од російської, — на котрій, очевидно, думали автори, як писали. В усякому разі очевидний факт, що поважніші статті учені и публицистичні статті українских писателів (Костомарова, Куліша и т. д.), навіть и ті, которі говорять про Україну и висказують українофільські идеи, писались и пишуться по російському, — чисто же по українському ми маємо майже виключно тільки народню беллетристику и поезию та початки народнє-педагогічної літератури.

И нам здається, що се на довго зостанеться так, бо се одвіча' усім обставинам, серед котрих живе Україна и жити ме довго. Але нам ще здається, що держатись сієї дороги — є одно вірне, которе може зберегти за українскою літературою живость, народність, дати їй практичну силу, а через те й забезпечити и саме єї иснуванне и прогрес. Я знаю, що багато з друзей наших крикне против моїх слов: се, скажуть, впять та література для домашнєго обходу, котору нам з милости зоставляв славянофільський „День“, — ще впять второстепенна роля простонародної літератури. — Проти посліднєго у принципі боротись не трудно: ми питаємо, від коли се, панове, стало обидно для народолюбців працювати над простонародною літературою? Простий народ у нас — се 90% народу, коли не більш. Опишіть єго побит, навчіть єго, се вам праця на 20—30 років. А там побачимо, що треба робити далі. Як не здається узкою ряжка простонародної або домової літератури, — а хиба ми наповнили сі ряжки? Хиба

не дію першої практичності наповнити сі рядки и так повести дію прогресу української літератури — з низу у гору? А по мірі того, як ми будемо визнавати сам народ наш и ёго мову, и розширяти з ёї помоччю ідеї нашого народу, сі рядки самі собою будуть розширятись природно.

Та й тепер рядки простонародної української літератури не дуже то узкі, праця над нею потребує таланту и знання не малого — пожалуй більшого, ніж як попало мішаною мовою написати публіцистичну статтю, або й учену спеціальну монографію, які пишуться на других, старих мовах або перевести яке попало діло з німецької и т. н. мови на импровізовану українську. Хиба мало треба талантів, щоб вичерпати усі типи народні у сучасности и у недавньому минушому? Нагадаєм, що лучші комедії и драми у Росії (Островського), лучші з нових повістей за 10 літ (Решетникова) — простонародні. А нам здається, що українська література не побідила б, як би придбала собі хоть по одному Островському и Решетникову, — а праці простий народ нам задасть и на десять. Окрім того писання по українському простонародній літературі, т. є. такого, що тепер можно без натяжки и живо розказати мовою, котрою говорить народ, співа' пісні, каже приказки и казки, обнима' собою досить широку систему ідей, которі роблять мабуть чи не основне и у літературі повисших кляс. Народ наш не так то бідний, коли не на ідеї, то на запрос на них, не так то бідний психологічним аналізом, естетичним почуттем, — мабуть, чи не багатший деяких з тих українських літераторів, що у недавні часи посипали сіренькими книжечками віршей про кисленькі и солоденькі сюжети. И ми думаємо, не пошкодить, коли усякий прикликавший до себе музу українець представить собі, беручись за перо, публику з 2—3 мужиків середнього розуму и подума': чи буде їм потрібно и интересно те, що я збираюсь написати? Думаю, що у такім злучаю ми менше будемо мати незрілого, дилетантского, многословного, а зовсім не узкого по ідеям. Так ми думаємо н. пр., що узнявши за точку одходу для літератури української простонародні пісні и казки, можна буде перевести образці лучших епосів народних до самого Гомера; з Шекспіра можна буде перевести Ліра, Макбета, Гамлета, Ричарда III., Тимона Атинского, з Шіллера Орлеанску Дівчину, Дон-Карлоса, Вільгельма Теля, з нової літератури романи Еркмана-Шартріяна, де-які з Різдяних повістей (Коляди) Діккенса, з Шварцвальдских повістей Авербаха. Добрий матерьял

можуть доставити и провінційальні літератури других аналогічних нашому напрямків (Гебель, Клявс Грот, Консцієнц и т. д.), тільки треба з великим вибором зостерегатись дуже идилічного, а то й ретроградного романтизму, котрим часом одзначаються так звані народні поети и напрямки у Європі ще більш од українофільських. — Так ми здобудемо цілу немалу поетично-беллетристичну бібліотеку на простонародній, т. є. живій мові.

Немала праця настане, щоб виготовити потрібну народові бібліотеку наукову. Ми думаємо, що те, що тепер у Росії офіційально не допущений язык український у школу, має свої вигоди. Сим часом можно покористуватись, щоб наготовити українську популярну енциклопедію не гляючи на офіційальні програми, а гляючи на потреби чистої науки. Ми думаємо, на скільки знаємо народ наш з власних зустріч и з таких статей, як п. Куліша про кобзарів або п. Костомарова „Воспоминаніє о двухъ малярахъ“, що у нашого народа „Перебендя“ живий тип, так що він способен був би прийняти з науки не тільки шматочки, або одні грубо-утилітарні статейки (спаси-Біг хто й те подає), а стиснуту, але систематичну науку, викладаючу закони життя природи и чоловіка теоретично и слободно. Для того ми думаємо, що одно з первих діл української молодежи мусить бути: написати популярну енциклопедію по системі позитивізму; арифметику и геометрію, механіку и астрономію, фізику й хімію, геологію з біологією, антропологію и соціологію, на скільки, конечно, можно її тепер вложити. (Про сей плян, одначе, ми надіємось поговорити осібю.) Сю енциклопедію, звісно, треба написати тоном спокійним, об'єктивно, без демонстрацій, але твердо и ясно провести скрізь метод свободного розуму, котрий покладається тільки на себе, и більш ні на що. Таку енциклопедію написати — потрібно буде не мало праці и праці спеціальної, щоб вибрати не рутинні, а самі характерні, та ще й приспособлені до місцевих обставин факти, покриваючі теоретичний скелет наукових законів. Особливо потреба праці и учености для викладу антропології и соціології, котора умістить у собі и так звану історію. Про сю працю ми можемо сказати з Гамлетом: „що така річ достойна бажання гарячого!“

Такого роду література поетична, беллетристична и наукова, в які небудь 5—10 літ, систематично розпускаючися, не може не ствердити симпатію до малоруского діла у громаді освіченої у Малоруси, и у народі підніме повагу до мови малорускої, и стане твердійшою основою для малоруского напрямку, ніж усякі романтичні згадки про те, як „було колись“ — та „більше не буде“,

ніж плачі на „долю“, ніж маніфестації прав малорусів на повну національну самостійність, маніфестації, практичний заповід котрих розбивається обставинами, у котрих живе край, а и сам край по части до них холодний. Без голосних та безплідних фраз, без маніфестацій прав, котрих не ма сили запровадити, котрих навіть не завсїгда можна й боронити теоретично (бо партія централістів на Русі усе таки не безсила и на Україні и у Галиччині), без заціпання тепер вже истінуючих живих інтересів, котрі ваяуться зо всім устроєм державним и культурним на Русі — зросте жива и міцна, народови потрібна література українська, котра пробе собі дорогу й до шкіл офіціальних.

По нашій системі, опираючійся на факти истінуючі, и од них идучій дальше, треба, щоб українська література и у своїй народній сфері показала можливі уступки и шануванне російському державно-культурному елементу, з котрим народови нашому приходиться мати діло и прийдеться мати його ще більше, бо колонізація на Україну великорусского елемента, підстави державної центротяжної сили, може тільки вбільшуватись з часами и особливо у Новоросію, котра може чи не буде мати більше ваги у будущині Полудня Русі, ніж середнє-дніпровська Україна. Ся пошана мусить консеквентно проводитись а) и у *матерялі* української літератури, бо нудно було б, як би вона говорила народови тільки про спеціально-українске и не розказувала б нашому народови про край великорускі, про устрій держави, про загальні ціли и інтереси Росії, котрі так торкаються щоденного життя и Українця; б) у *правописи* и в) у *мові*. Не кидаючи принципу фонетичної правописи, українским писателям не треба однако гнатись за графічною оригінальністю, котору тепер часто зміншують з фонетичним принципом у правописи, бо, видумуючи без конечної потреби нові їх комбінації, ми тільки утруднимо нашому народови, котрий учить на російських книгах у школах, читанне наших видань, утруднимо допуск наших книг у народні школи, которого зовсім не трудно добитись, коли ми всвоїмо сю систему, котору я стараюсь тепер виложити; коли б же ми, що дуже невіроятно, й добились виключного пановання нашої грамоти у школах (длятого треба б скорого и широкого зросту літератури української и зросту національно-українських идей серед краввої громади такого великого и скорого, которого без чуда ми не можемо придумати), то дуже одрубна графіка українська утрудняла б нашому народови и громаді доступ до російської літератури, котра все таки має більше шансів бути багатшою од української.

Пишучи и саму популярну енциклопедію, або викладаючи народови ідеї, виходячі з кругу сільського побуту, ми підходимо до питання про українську термінологію. Якої системи держатись при сему ділі? Націоналісти по переду усёго будуть ставити одрубність, оригінальність, — и для сёго або будуть стояти за те, щоб видумати усі терміни зовсім народні (як зробили Чехи, або и як то хотіли зробити петербурскі славянофіли часів Шишкова), або одшукувати слова архаїчні по актам, або брати терміни у чужих народів, дальших од того, од которого хочеться оборонити автономію свою. Всіх сих замірів початки ми бачили й бачимо серед українофілів. Між инчим послідній робить те, що Українці, коли пишучи зустрічаються з терміном, которого не ма в українській сільській мові, то аби не брати російського слова, беруть польскі, а на виворот Галичане, которі, по понятним причинам, не мало заносять у свою річ колонізмів, иногді, щоб одрізнитись од Поляків, беруть терміни російскі, а часом ті и другі, щоб не сказати не по польському ні по російському, кажуть по латинському, або й по німецькому. Од сёго новоукраїнська, або лучше українофільська мова літературна кидається у очи своєю пестротою: що рядок, то зустрічаєш: *вплив* (замість *влияніє*, котре усе таки близче до українського и вірнійше переводить *influence*, бо задержує корінь лити, а не пливати), *розвій* (у которому простий Українець, та, думаємо, й філолог почує корінь — *віяти*, тогді як *розвитіє* усе таки близче до українського, бо й сей має: розвиватись — дивись пісню: розвивайся, луже!); *засада* вм. *основа*, котора однаково гарно и для Великорусів и для Малорусів; *справозданнє*, *сторона* (коли є чистійше українське — *бік*), *мнієннє* (коли можна б *скадумка*); а то й *анкета*, *ситуація*, *опінія*, *артикул* (з которим рядом бачимо и *стаття*, слово котре у остатні часи Галичане охотнійше вживають ніж Українці, бо *артикул* вживається Поляками; *стаття*, здається, й старе українське слово), *аліянти*, *шкіці* и т. д. У часи „Основи“ деякі одшукували й такі слова з XVII в., як *студеї*, коли й наш народ зовсім привик до більш правильного слова *студенти*. Виробка термінології и вповнення мови народної — се діло, котре вимогає великого знання (котрого нам з браку словаря нашої народної речі не достає), — тут можуть стати у пригоді й одноплеменні мови, и перевод слів, и виробка нових од народного кореня, а часом потрібне буде заставити и слова романскі або германскі, коли вони вже вжились скрізь, увійшли у громадську мову, прийняли народню фонетику и дали од себе походні. Але, окрім таланту и знання, треба, щоб

вироблячі термінології завдалися правильною системою, и ставили первою ціллю не те, аби, що б то не стоїло, виробити термінологію одрубну, але понятну народови, практичну. Отже поглядаючи на обставини, у которих живе більшість українского народу, ми знаходимо практичним, щоб усякий раз, коли не можна знайти або придумати українского слова, у которому б корінь був видний ясно и понятний (а часом окрім народнєго з малоруских губерній тут може стати у пригоді и мова староруска, або народні наріччя великорускі, которі мають багато характерних слов дуже близьких до українских) — щоб брати термін російський, которий часто виходить и церковно-славянський, або й старо-малоруский, або до-сить вірний перевод на славяно-руські корені переїмену романского, або германского. (Ми думаємо, що при такій системі українська термінологія, не втративши своєї цїни для України, послужила б не мало у користь и самим Великорусам, коли б вони звернули увагу на зближення теперішнєї термінології до народнєї мови).

(Конець буде.)

3 НАРОДНИХ УСТ.

I.

У однім селі жив піп та попада; біля їх рядом жила одним одна бабуся. Бабуся та була вбога, тільки й худібчини в неї, що мала вона курочок. А попада возьми та й зачни красти тих курочок. Все що ранку вийде бабуся та й не долічується.

Плохенька була бабуся: вона знала, хто курочок у неї брав, та ніколи не нарікала, все було: „Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба.“ А попада бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що zostався один півник. На другий дець вийшла бабуся раночком годувати півника, аж не ма вже й півника; вона впрять: „Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба.“

Ото діждали Великодня; — піп пішов до утредні, одправив утредню, а поки задзвонять до служби, пішов до дому. Коли приходе до дому, а попаді не можна й пізнати: уся обросла пірам. Він злякався, пита' її: що се з тобою сталося? от вона ёму тоді й призналась. Оттак, каже, й оттак, — покрада я курочок у тієї бабусі, так воно видно Бог мене за те й покарав.

Піп тоді до бабусі:

— Христос воскрес, бабусю.

— Воистину воскрес.

— У вас либонь тут кража лучилась?
 — Ні, Бог милував, у мене все ціле.
 — Як ні? я чув, що в вас курочки пропали.
 — Та забрало щось, батюшка, та Бог з ним: ёму, може, більш треба.

— Як же таки так бабусю? воно вас обидило, а ви й мовчите!
 — Та Бог з ним, батюшка; я, дасть Бог, діжду літа, та куплю курочку, то впять собі розплоджу.
 — Та як таки можна, бабусю, ви вже ёго за те хоч наляйте!
 — Та Бог з ним, батюшка!

Не хоче бабуся й наляяти. Уже передзвонили й до служби, а піп усе просе бабусю, щоб як небудь наляяла свого злодія, поки таки виміг, що сказала: „та чур ёму пек!“ Піп тоді подякував їй, та й пішов до дому. Приходе, аж попадає така стала, як треба, без піря. Тоді вже піп так радіє та дякує тій бабусі, а після служби послав їй усячини істи: крашанок, ковбас, сала и инчого.

II.

У одного батька був син, та такий же тобі, що ні крихти батька не поважа'; було й батьком не зве, а все Кирилом. Що ёму за се батько ни робив, так усе: Кирило та й Кирило.

Раз їздили вони в ліс, набрали там на вози хамла и везуть, батько попереду, а син ззаду. Коли се хамло й перекинулось на сина тай надушило ёго; пручавсь він, пручавсь, не вилизе; давай тоді на батька гукати: Ей, брате Кирило, поратуй! не вилизу з під хамла. А той собі їде дальше, ніби й не чує, а сам дума': Постой же, чортів сину! доти не поратую, поки таки назвеш батьком. От той и догадавсь, чого ёму хочетьця, та й давай тоді гукати: батьку! батьку! поратуй! Той тоді вернувсь, вислобонив ёго, поміг зложити хамло и поїхали. От на дорозі батько й каже: А що, сучий сину, хоч раз таки за 20 років назвав батьком! А син ёму и одказує: Е, брате Кирило, коли хамло надавило, то хоч на кого треба казати батьку.

III.

Один раз москаль стояв у селянина на квартирі, діждали святвечора. Стали вечеряти, страва була добра и в волю, чого москалеві на квартирі не часто трапляєся: він допавсь и обвївся. Полягали спати; москалеві не дає й заснути, — качається, не влеже (живіт болить). От він тоді й питається селянина: „Хазяинъ, что у васъ дѣлають быку, когда объестца?“ (Бач стидно казати, що сам обвївся та не влеже.) А селянин и каже: „вїзьмем батіг та добре прогоним, то воно усе

й пройде.“ Москаль тоді й каже: „ні лязя ли хозяинь и миї такъ сдѣ-
 лать?“ — „Чом ні лязя?, можна ходім на двір!“ Узяв селянин батіг,
 вийшли на двір, тоді давай чистити москаля по жижках так, що той
 аж підскакує. Як же вже москалеві дойняло добре, то він тоді: „хазя-
 инь, ты не бѣй, а только помахивай, я й сам буду бѣгать!“

(Записано у Зімкові.)

IV.

Назнала лисичка медок, та що дня туди й ходе. От иде вона, її
 й питають:

— А куда се ти, кумо?

— Та ніду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та в куми просять.

Пішла собі. Приходе, її й питають: — а як там звуть'?

— Та Початочок. — На другий день упять иде:

— А куда се ти, кумо, йдеш?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла собі. Приходе, її знов питають:

— А як там звуть'?

— Серединкою.

— На другий день знов иде лисичка, її знов питають:

— А куда се ти?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла впять. От приходе, її знов питають:

— А як там звуть'?

— Перекинь та й вилижи.

Коли огляділись до липівки, що на горинці з медом була, аж вона
 перекинута й вилізана.

(У Полтаві).

V.

Варив у полі один мужик у вечері кашу; було так під осінь, на
 дворі холодно, мокро; коли се приходе циган не одягнений, змерз як
 собака, помок, поздоровкався и сів біля вогню грітись, а далі й пита'
 мужика:

— Що се ти, дядьку, варш'?

— Вечерю.

Трохи згодом циган и каже:

— Оце дядку звариш та будемо вечеряти?

— Будем, та не всі, каже мужик.

Зварились галушки; от мужик здійма' казанок, а циган все таки, щоб він як небудь прийняв ёго до гурту, й каже:

— Так оце вже, батечку, й істи мемо!

— Істи мемо, та не всі, каже мужик.

Зняв ото він казанок, сів та й вечеря', а циганові не дає. Циган бідний, та тільки слинку ковта', а істя хочетьця; дивниця за день добре виголодавсь. Попоїв мужик, наївсь, а потім посміявшись з цигана дав и ёму. Галушки були добрі, накидано густо, сала теж чимало положено, так що циганові з голоду такими показались, що мов він нічого такого смашного й зроду не їв. Ото добре наївшись, подякував а потім дума': тривай же, нехай и міні жінка зварить такого, тільки ж як воно зветьця? От він и пита' мужика:

— Що се ми батечку їли?

— Се ми їли, цигане, балмус! сміючись каже мужик. (Балмусом звуть як що небудь дуже густе, щоб то не було, — а як густіше ніж ёму слід бути, от и балмус. Так ото и мужик назвав балмусом галушки, що були густі дуже.) Циган почувши, що балмус, зрадів, и на другий день раненько гайда до дому; иде та все, що ступне ногою, та й каже: балмус, балмус, балмус, щоб не забути.

Люде ёго стрічають, сміютьця, а він усе: балмус, балмус, балмус! а далі дійшов до потічка, став переходити, підкачав штани, роззувсь, забрав на оберемок и йде через потічок та заклопотавшись поки роздігся, та як й через воду йшов, то все остерегався, щоб не замочитись, и забув про балмус, що треба казати що рази як ступне. Перейшов на той бік, одігся, став ити по сухому, ступнув та й здужав, що він щось казав що рази ступаючи, поки аж дійшов до потічка, а перейшов потічок, ёго и не стало, значить: загубив у потічку. Ну, не довго думаючи роздігся и давай бродити по потічку шукати загублі: топчився, топчився, не найде. Коли се иде якийсь пан, дивниця, що то циган там робе? пита' ёго:

— Що то ти, цигане, робеш?

— Та тут, паночку, загубив таке, що хто ёго зна' й яке.

— Та що ж ти загубив?

— Та не знаю, паночку, що воно й є; тільки щось дуже гарне.

Що він згубив? дума' собі пан. А підіть хлопці, на своїх людей, пошукайте, що там циган загубив. Ті схопились, пороздягалися и давай усі топтатись та шукати. Топтались, топтались — не ма. Годі, кажуть пане, то мабуть він або дурний або з глузду зсунувся! взяли повихо-

дили, поодягались, стали сідати, а нучір и каже: „Через ёго біса тільки загаїлись. Коній з потічка можна було б напоїти, ато воду збовтали, и на воду не похожа, така як балмус.“ Як же почув се циган, як схопитця, як попрє до дому, та все балмус, балмус, балмус, и чобіт не набував, вхопив на оберемоқ, щоб швидче добігти та балмусу не забути. Прибіг до дому, до перелазу, став перелазити та й забув упяť. Увійшов тоді в хату такий сердитий та понурий, та й напавсь зараз на жінку. — Звари міні та й звари!

Та пита': чого тобі зварити?

— Та того, чого міні хочетьця.

— Чого ж тобі хочетьця?

— Та вари міні, матері твоїй се та те!

— Та чого ж тобі зварити?

— Вари міні зараз сяка та така! Та не довго думавши її в ухо, а далі в другє, давай товкти; та бідна заюшилась, плаче, а дівчинка років пяти сидить на полу, дивитьця та звісно жалко стало ёму матері. От вона й плаче та й каже: „И, Боже, Боже! побив тато маму зовсім на балмус.“ Циган тоді перестав бити, та як закричить: бач сяка та така! тебе и беш, а ти дурна; он мала дитина та зна', а ти не знаєш... Звари міні балмусу.

VI.

Щоб миші не їли соломи або хліба, то туди кладетьця трава та, котрою на клечаних святках посипали у церкві.

VII.

На Великдень, поки з церкви випустять, гріх не тільки чоловікові їсти, а й скотині давати. Один чоловік, чи не знав сего, чи не вірив, та ранком на Великдень так, що ще й до служби не дзвонили, узяв та й пішов товарові давати, та хотів набрати соломи на вила та й стромив вилами, а в соломі спав менчий брат, от він ёго й настроив и підняв у гору на вилах. Так Бог сей гріх на місяцеві й начертав. Як придивисся на місяць, то й видно, що брат брата на вилах держить. Як хто каже, що се держить на вилах Каїн Авиля.

(Записано у Зінкові.)

Г. Забадько.

Літературні звістки.

— У 1-ім и 2-ім нр. Вѣстника Европы за сей рік надрукована дуже интересна стаття п. М. Б. Де-Пуле „Харківскій университетъ и Д. И. Каченовскій. Культурный очеркъ и воспоминанія изъ 40-хъ годовъ.“ У статті сій знаходимо між иншими характеристики славних у 40-і роки профессорів Харківських Великорусса Лунина (історії) и Поляка Валіцкого (грецкої літератури), а також Гулака, Метлинского и и. Первого малює п. Де-Пуле дуже несимпатичним, офіційно-матеріальним чоловіком, дбавшим о ордени, чини и гроші, а Метлинского напротив чоловіком безкористним, щиро любячим народ и науку про него. На покійному Каченовскому п. Де-Пуле показує, як український Харків наложив свою окраску и на Великорусса, которий так полюбив Малороссию (дивись про се у некролозі Каченовского, що був надрукований у „Правді“ 1873, нр. 3.). — В сій статті п. Де-Пуле прогляда' прихильність до культурної автономії провінцій у Россії. „Літературна децентралізація“, каже автор, „нам (Россії) потрібніша, ніж кому иншому... Провінціальна література... мусить стати органом цілих великих країв, як Україна (правобічна), Малороссія, Білороссія, Новороссія; у слові мусять мати можливість виразитись усі одтінки російского типа, котрі не покраяні по одному шаблону; така література не тільки не сушить, а напротив — годує загальну літературу. Бачити у ній сепаратизм по меншій мірі чудно; бо з погляду Малорусса и Білорусса и московске славянофільство, ім непонятне, буде теж сепаратизмом, або вірніше — провінціалізмом.“

— У Вѣстнику Европы за Марець надруковано між иншими: п. Куліша — „Польская колонизація югозападной Руси“; п. Драгоманова — „М. А. Максимовичъ. Его літературное и общественное значеніє.“ — Ми постараємось из сими, яко и в загалі з всякими поважними розправами, трактуючими о наших справах, ближе познакомити наших читателів.

— У Києві вийшов в половині Лютого 1-ий том Записокъ Югозападнаго Отдѣла Императорскаго русскаго географическаго общества. За 1873 г. — У сѣму томі, окрім протоколів засідань товариства, напечатані реферати членів: а) Клоссовского — „Нѣкоторыя данныя для климатологіи Кіева“; б) Роговича — „Опытъ словаря народныхъ названій растѣній Югозападнаго края“ (з деякими повірями и легендами); в) Волкова — „Списокъ растѣній съ народными названіями, доставленныхъ г. Семеренкомъ“; г) Антоновича — „О промышленности югозападнаго края въ XVIII ст.“; д) Яснопольского — „Измѣненія направленія хлѣбной торговли въ Малороссіи съ проведеніємъ желѣ-

знихъ дорогъ“; е) Чубинского — „Село Сокиринцы и сокир. ссудосберегательное товарищество“; є) Волкова — „О сельскихъ ярмаркахъ и кустарной промышленности въ Малороссіи“; ж) Чубинского — „Нѣсколько народныхъ историческихъ преданій“; з) Руссова — „Остапъ Вересай, одинъ изъ послѣднихъ кобзарей малорусскихъ“; и) Лисенка — „Характеристика музыкальныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣсень“; і) „Думы и пѣсни, исполняемыя Вересаємъ (съ нотами)“; к) „Пѣсня о панщинѣ съ замѣткою о лирикахъ въ Подоліи, студ. Бѣлинскаго.“

— Сими днями вийшло з друкарні Рудольфа Екгардта у Чернівцях дільце п. з. „**Короткій начеркъ психології**, для ужитку въ школахъ середнихъ легко понятнымъ способомъ написавъ **Дрѣ Климентъ Ганкевичъ**.“ Автор звісний з своїхъ праць и розправ наукових в німецькїм язиці (Grundzüge der slavischen Philosophie и п.), а читателямъ Правди звісний ще и з статей писаних по руски а поміщуваних у давнїйших рочникахъ Правди. Не входячи тепер глубше в наукову стійність сего найновїйшого твору п. Ганкевича, зганемо тілько коротко, що книжка написана дуже легким и понятнимъ способомъ и через многі приміри и займаючий спосібъ представлення спосібна була б и в ширшихъ кругахъ знайти собі читателів. Одного тільки не можемо понятти, з відки взявся у п. Ганкевича такъ твердий языкъ, котрий ще до того в своїй твердості не має и належитої консеквенції? Такъ само и правопись не держиться ніякої граматики, хотя ш. автор у „предисловію“ пише, що за для призначення книжки „для учениковъ школъ середнихъ“.... „мусѣлъ задержати правопись приписану.“ В Чернівцях у школахъ може й справді уживається незнана прочому світови кривопись о. Глібовицкогo та п. Браніка, але ж в Чернівцяхъ рускихъ викладів в гімназії не ма, а в Галичині, де з часомъ бодай у академічній гімназії у Львові буде подаватися наука и психології в рускїмъ язиці, приписана правопись по крайній мірі о. Осадці. Если ш. авторъ гадав тимъ языкомъ и тою правописсю дати більше ходу своїй книжці и у рутено-русскі кружки в Галичині и Буковині, то причина ся зовсімъ недостаточна: книжки Просвіти розходяться тисячами и сотками екземплярів, хотя писані чистимъ народнимъ языкомъ и правописсю виправді-етимологічною але віддаючою вірно характеръ нашої мови. Такою уступчивостю що до языка и правописи для тихъ людей, котрі окремішність и самостійність нашого языка заперечаютъ, п. Ганкевичъ тілько, нічого або лишъ дуже мало зискавши, відіймавъ багато стійности своему творови.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Дебати конфессійні в Раді державній и Русини.

I.

Найважнішою неперечно працею правodawчою австрійської Ради державної у сій каденції суть закони конфессійні. Важність тих законів та вплив, який вони на відносини в цілій австрійській державі у своїх наслідках мати будуть, видно вже з напруженої уваги, з якою у всіх краях австрійських за їх генезою сліджено, и з горячої полеміки, котру дневники всіх народностей и партий як и відтінків їх з причини тих законів вели, а також и з того, що до генеральної дебати над законом порядкуючим внішні відносини католицької церкви до держави аж 68 бесідників зголосилося, и що так у тій дебаті, як и в дебаті спеціальній над згаданим законом и законом о маєтку церковнім, проводирі усіх партий голос забирали.

Загальний интерес, який закони конфессійні збудили, дуже понятний: вони мали вдоволити потреби теперішности, реформуючи в душі поняттий нинішнього часу закони, о скільки вони були впливом давніших поняттий релігійних або становили о відносинах, стоячих з релігією в якій небудь звязи. Що реформа тих законів була потрібна, се почував кождий чоловік, стоячий на висоті образования нинішнього часу. Що т. з. злочинство відступлення від християнської віри, злочинство богохульства, збороненне женитьби особам християнської віри з особами віри нехристиянської и такі інші забитки нетолеранції середньовічної були в віку 19-ім, віку свободи мисли и сумління, анахронізмом, признасть кождий мислячий чоловік. Правда, що новіші закони, видані від 1861 а властиво від 1866 року, усунули де-що із тих дивоглядів правodawства, тільки-ж сі закони яко часткові лишили все еще дуже багато такого, що в душі часу змінити було конечно. Для того-ж то и привитали всі справді ліберальні люде радієтно звістку об тім, що ряд зладив закони реформуючі вже не частково поодинокі інституції права, а усю область відносин правних стоячих у якій небудь звязи з вірою.

Ряд предложив дійсно при поновнім отвореню сесії Ради державної комнати послів після свят різдвяних чотири проекти до устав конфессійних. Два з них ухвалила вже комната послів, поробивши

в первобутних проектах ряду важні и у своїх наслідках далеко сягаючі зміни, а останні 2 проекти оброблює ще виділ конфесійний, котрий має задачу доовнити їх ще в многих дуже важних зглядах. Тільки-ж люде справдешно ліберальні, приятелі поступу, завелися у своїх надіях: бо переглянувши так предложення ряду як и уставы, вийшовші з під обрад комнати послів, не знаходять вони того, чого їм бажалося.

Стоячи на становищу справедливости и гуманности, мусіли вони осудити протегованне одной віри перед другою; поняття о перкві пануючій (*ecclesia dominans*) и церкві тільки толерованій (*ecclesia tolerata*) не відповідали їх поняттям справедливости. Стан, утворений конкордатом, був в Австрії майже ще більше разячий як де инде, з причини, що у тій державі є більше ніж у якій небудь иншій ріжних конфесій, против котрих всіх держава повинна бути однаково справедлива. Не менше аномральне а навіть шкодливе було збороненне женитьби між ріжновірцями, бо через те утримувалися в краях з людністю мішаною що до віри касти и незгода. Полученне з одной сторони функції адміністраційної ряду з обовязком протектора и заступника одной віри (се-б то католицкої) а з другої сторони уряду церковного з урядом державним в особі духовних, а через те и непалежний вплив тих духовних не відповідав також поняттям державноправним нинішніґо часу. Поступові люде сподівалися про те, що держава яко така стане на боці від всяких вір та сект, лишаючи їм свобідний розвій та самоуправу а нормуючи їх вишні взаємини о стілько, о скілько вони дотикають прав держави або прав приватних, и що вона видасть норми загальні для всіх однакі, коротко сказавши, що держава поставиться так против корпораций реліґійних, як поставилася против корпораций инших, виймаючи тільки предмети до корпораций тих належачі а в круг прав приватних або публичних входячі, як шлюби и т. и. з під виключного впливу дотичних корпораций реліґійних. Тим часом не знаходимо сего усєґо в предложенях ряду. Замість норми загальної для всіх реліґій, видимо тільки почастну норму для церкви католицкої, а про таку важну справу, як шлюби, и згадки у них не має. Отже предложення рядові не вдоволили и саму партію вірноконституційну и тая мусіла дати їх до сконплетованя виділови конфесійному. — Виділ конфесійний предложив два закони, котрі комнатою послів вже ухвалені суть, а над иншими працює ще доси.

Перейшовши з увагою перший из згаданих законів, становлячий о взаєминах церкви католицкої з державою, помітимо перше,

що не нормує він сих взаємин из становища безсторонного, друге, що не нормує его в душі справедливої свободи, а третє що не єсть він зовсім оригінальний, т. є. приновлений до потреб жителів нашої держави. В сих хибх лежить причина угруповання партій при голосованню над сею уставою в комнаті послів, в них знайдемо ключ до розв'язання загадки, для чого именно партії так утруповались.

Хто знає обставини австрійські, вже и по поверховнім перечитаню сеї устави спізнає, що вона є більше впливом теперішньої ситуації політичної, ніж ділом поступу и потреб нинішнього часу. Особливо з кінцевих єї параграфів віє аж надто дух партійности, оказуєся охота пануючої партії прибільшити собі впливу, щоб на нинішнім своїм становищу утриматися. Що держава яко така має право порядкувати відносини корпорацій релігійних до держави и до других корпорацій, сего ніхто не заперечить, хто без упереження на сю справу задивлюється и кому вільно у сій справі власним розумом правитися. Що церков яко корпорація в державі истнуєча підлягає устам тої держави, не можна не признати, бо инакше було б у одній державі дві суверенні власти, що те саме значить: не було б ніякої власти. Що до питання о компетенції, именно чи до упорядкування виїшних відносин корпорацій релігійних Рада державна, чи сойми краєві повинні бути покликані, се річ ще нерішена, з причини, що австрійські закони основні що до сього предмету границь компетенції ясно не означили. Однакож самі взгляди на компетенцію не були б викликали такої сильної опозиції против сеї устави, яку вона знайшла в комнаті послів. Причина до сеї опозиції єсть по части чисто політичної натури, де оппонентам ходило, щоби противний їм ряд и систем будь що будь обалити або бодай захитати, а по части лежить в самій уставі. Знайти її дуже легко. Устава ся попадає против дотеперішньому станову в другу противну крайність. Як доси церков католицку держава протегувала, вспомагаючи її и матеріально и морально, удержуючи офіційально повагу єї органів и надаючи тим органам власть и вплив на діла світські, як до недавна на публичне вихованє и т. и.: так устава висше згадана надає тій самій перше протегованій католицкій церкві становище ексцєпціональне, виємкове, тільки ж що воно виємкове під зглядом контролі державної и впливу держави навіть на внутрішні справи католицкої церкви. Застереженнє державі именованія священників, лишаючи духовній власти тільки формальне потвержденнє а властиво приняттє до відомости, відбиває тим більше, що протестанти а навіть жиди

своїх духовників самі вибирають, хотая діяльність сих останніх значно менше явна и проте контролі держави більше потребуєча, як діяльність священиків католицьких.

Нічого би не було незвичайного в тім, якби держава духовних всіх конфесий именовала, тільки нехай буде для всіх однаке право (а найліпше — хотя се тепер ще трудне до переведення у Австрії — було би, як би духовники не потребували бути тим самим вже й урядниками державними с. є. провадити метрик и т. д., а за те держава не мішалась до вибору духовних липаючи се самим вірним кожної конфесії). Як се постановленне парціяльне а про те несправедливе, так ще гірше у своїх наслідках право ряду скидати духовних католицьких из урядів за для їх політичного пересвідчення, котре право надає рядови згаданий закон. Ся установка супротивляєся вже прямо поняттю свободи и сильно тхне державою поліцейскою минувшого віку, роблячи из численної кляси свободних обивателів послушне орудє ряду, не сміючих мати своєї волі, свого пересвідчення. — И у якім контрасті стоить ся установка з установою независимости судців, котрі, будучи урядниками держави, не можуть за політичні пересвідчення бути до одвічальности потягнені! — Ще дивнійше се из тої причини, що загальні закони, обезпечаючи порядок и пошанованне для власти и для постанов законів, вистарчають против всіх кляс суспільности, а не мали б вистарчити против одних духовних, и що против тих треба аж окремих спеціальних мір превенційних, яким навіть уряднікі адміністраційні не підлягають. Взввши на увагу часті зміни системів політичних в Австрії, взввши на увагу борбу національну, котра ще довго вести меться у Австрії, аж поки всі народности приналежащих ім прав собі не виборють, зможемо представити собі, до яких надъужитій може повести згаданий закон и як деморалізуючо вплине він на наше духовенство католицьке. — Из тих мір, не відповідаючих зовсім лібералізови ані свободі обивательській, бачимо, що цілий сей закон зміряє тільки до того, щоб убезвладнити духовенство, маюче всюди у Австрії по селах ще дуже великий вплив, и зробити его в політиці для пануючої централістичної партії нешкодливим. — Що духовенство могло стягнути на себе неприязнь централів, се понятно, бо стануло воно в опозиції до него, сполучившися — хотя по части для своїх спеціальних інтересів — з національною опозицією и боронячи відтак враз з нею прав народностей покривджених як и жадань автономічних поодинокіх країв. Отже ж за се и відплатили ему центри згаданою уставою. З тої причини стала против згадані

устава ціла народна и правнополітична опозиція в'їв'ї комнаті послів, а за нею голосували тільки Німці-центральні, молоді Словенці та Рутено-Русські. Одно тільки чудно у тій цілій справі, що Поляки голосували против устави, а Рутено-Русські за уставою. Не дивний сей факт тому, хто не знає обставин в Галичині та думає, що тут правлять так само центральні-Німці, як в Чехах або у Австрії. Але нам, котрі на свої очі бачимо, що, як то кажуть, Бог високо а міністерство далеко, а гр. Голуховський таки тут у Львові намістником, нам, котрі на нашій, мовляв, таки шкірі досвідчили, що в Галичині править дійсно більшість польська а не Німці, що хотіли Німці и приказують, а все таки в адміністрації органами виконуваними Поляки, бо Німців зо всім не ма' а Русини від часів автономії до урядів політичних майже не йдуть, побачивши як давніших урядників з відтам прогнали — нам сей факт чудний та непонятний. Якби Поляки, котрі сею уставою власть арбітральну над руским духовенством дістають у руки, були голосували за нею, а Русини против неї, було би се для нас річю зовсім ясною. Мало того, що наше духовенство зависіло доси від польських панів коляторів, котрі ёго деморалізували, мало того що терроризувала їх доси гієрархія: треба ще, щоб воно зависіло и від уряду и щоб який небудь староста мав *jus gladii*, священика, котрий ему не сподобається, ні сіло ні пало відсунути від уряду. А що значить юрисдикція власти адміністраційної, знають се ті священики, котрі в намістництві мали яке діло, хотіли доси намістництво малий вплив мало.

Стан се особливо дуже сумний для нас, бо наша інтелігенція складається переважно з духовних, а по селах духовні — се інтелігенція майже єдина, маюча стичність з народом и вплив на него. Яким же приміром стане для народа та інтелігенція духовна, як зможе вона збудити в народі почутте обивательське, почутте прав и обовязків, які кожний яко член держави, яко член суспільности має, коли ся інтелігенція з причини своєї зависимости від всіх мусить що найменше під взглядом обивательским знікчемніти, деморалізуватися. — Вправді ухвалено на внесок п. Ковальського резолюцію, домагаючуся утворення трибуналу духовно-адміністраційного, але легко може ся резолюція піти в кіш, а юрисдикцію ще довго адміністрація буде виконувати.

Не зі взгляду проте, що згаданою уставою знесено формально конкордат, не зі взгляду на упадаючий вплив римського престолоа и гієрархії ми незадоволені з устави о відносинах церкви католицкої до держави: знесення конкордату и перепровадження

рівноправности релігійної як и відлучення церкви від держави та усунення забитків середньовічного всемогущого впливу церкви на справи держави а навіть на відносини приватно-правні, ми, хотя конкордат и т. д. у нас в Галичині менше давався в знаки и потреба знесення его тут не так нагляча була як де-інде и хотя про те ми, коли-б діло уладження всіх відносин нашого краю и народа від нас самих залежало, не так зараз еще взяли б ся були до урегулювання справ конфесийних, — однако, коли ся справа вже раз прийшла па порядок дневний, — то ми из становища лібералізма и поступовости рішення сего питання в душі нинішнього часу, отже и знесення конкордату и переведення рівноправности релігійної и т. д. не менше, як котра небудь ліберальна партія, сердечно бажали б. О ультрамонтанство або клерикалізм нас певно ніхто на якій небудь реальній підставі посуджувати не зможе. Сею же уставою ми невдоволені яко люде дійстно ліберальні, яко люде поступові, позаяк вона є тільки шахіацією політичною для цілей одної партії и позаяк гнет тої партії мусить викликати борбу з церквою, а що більше мусить деморалізувати цілу дуже численну клясу обивательства, ціле духовенство, відбираючи ему и сю крихту самостійности, яка ему під зглядом обивательським доси була лишилася, и роблячи его повільним сліпим орудєм ряду, як се видимо в поліцейско-мілітарних Прусах, з відкля наші Німці и взяли собі взорець для своєї незручної копії. — Зі взгляду дальше на шкодливий вплив тої устави на наші народні справи, беремо голосованне за нею за гріх політичний нашим послам, вказуючи їм на Поляків, котрі против сеї устави голосували, хотя вона їм в руки віддає руске духовенство, — голосували против неї тямлячи, що устава ся є мечем обосічним, котрого вістре против них самих звернутися може.

Про другу уставу поговоримо в числі слідуячому.

Бесіда О. Качали

голошена на засіданю палати послів дня 14. Марта 1874 при §. 60., посліднім і. проекту конфесийного.

Коли просив я о голос, то й зовсім не в надії осягнення яких змін у тому параграфі: знаю бо, що давно вже рішена доля

*) Поміщаємо сю бесіду задля важного становища, яке о. Качала між нашою партією займає, и задля важности самої бесіди. Розуміється однако, що ся бесіда не може вважатися программою народної партії, котра в справах релігійних лише кождому повну свободу. Наші гадки висказуємо в окремій статті.

так цілого проекту, як и кожного поодинокого параграфу; рішення-ж не наслідком бесід за и противо голошених, а просто тільки наслідком аритметики виборчої ординації. (Брава из правиці.)

Забираючи голос, мушу висказати, за-для чого противо сёго закону голосувати мушу. — Товариші мої из тамтої сторони палати (руські священники на лівици) висказали свій погляд и голосували за законом; я однак кажю, що закон сей саме противо нас вимірений. Коли би внесений був закон сей в Львівськім соймі, то знаю, що панове тамті руками и ногами боронили-б ся противо него; коли же він из Відня виходить, так голосують за ним. — Мої панове, закон буде родом из Відня, але тиї, котрих завдачою буде виконуванє ёго, тиї будуть из Галичини, а тогді знають наслідків закону самі тиї, котрі ёго найменше провинили. Отсе-ж и одна причина, за-для котрої видати не хочу галицького духовенства на паству власти.

Друга причина стоїть в тому, що в тім проєкті ані сліду не ма вільности церкви: проєкт той єсть просто посміховиском вільности и правної держави (Rechtsstaat). Уже радові мотива висказують, що іозефінізм уважав церков яко институцію державну и зробив ёго слугою держави: тиї самі мотива висказують наж однак заразом, що в мірі, як входила вільність до Австрії, також и церков визволювана була з тої неволі. Дуже зле свідчить відтак о вільности нове в тім взгляді поверненє противо церкви, нові намагання, щоб-то ще більше повільною її зробити державі: и дійсно треба питати: чи лібералізм єсть вільністю? Найліпше пояснить те проєкт отсей, а найдобитнійше той власне §. 60.

Мої панове, не хочу відчитувати того параграфу: що значить він однак пишими словами?—Значить ні що иншого, тільки те, що виконанє сёго закону лежати має виключно в руках власти адміністративної а не судової. Голосять о правній державі, мовлять що хотять мати державу правну; єсть воно однак засадничим знаменем правної держави, щоб о майні и вільности обивателів виключно тільки суддя рішав. Тут же так майно як вільність обивателів віддається на самоволю адміністрації. (Брава из правиці.) Об майні и вільности обивателів рішати має тут не суддя, полагающий на законі, звязаний законами и независимий, але урядник адміністративний, завислий від ряду, усувальний зо свого уряду. Те ж, мої панове, єсть знаменем поліційної держави, а не держави правної, хоть то об ній и голоситься: и для тої-то причини вже зовсім неможливо воно мені голосувати за законом.

Можно-б, що замітить хто: се винітковий стан тільки в предметі діл церковних. Ні, мої панове, той винітковий стан єсть всюди, також и в ділах політичних; всюди так тут, як там, маємо вільність в засаді, а стан винітковий яко правило (браво из правиці); а коли могли би ви, панове, замічати мені противне, що не маю рації, то вже хоть на кілька річей поверну вашу увагу.

В засаді маємо вільність друку, а в практиці самі конфіскати, именно в прасі опозиційній. Так, мої панове, праса, як чули-смо тут від компетейтної сторони (лівиці), підлягає все еще законови насторошеному самими кручками поліційними. Конституція дала нам суди присяжних, лібералізм однак обдарив нас заразом делегованем судів, и тим способом винято обивателя из під власти ёго приналежного судді. (Так єсть! из правиці.) — Чи можно теж мовити у нас о вільнім праві виборчим, коли тут и там уживають ассистенці жандармерії, як те виказано що до Буковини? Право згромадженъ истнує теже тільки для лібералів, бо опозиція находить всюди перепону в виконуваню того права. (Браво из правиці.) Або-ж чи маю нагадувати ще артикул XIX., узнаючий рівноуправлене народностей и язиків? Практика виказує нам всюди тільки пановане рас. — Отсе-ж то, мої панове, єсть вільність лібералізму, вільність придавлюваня інших, вільність панованя над иншими; а хто в почуттю правдивої вільности тому опирається, того зовуть ультрамонтаном, февдалом, и Бог зна' вже як.

Спитав би хто, чомуж то власне в тій справі шукають средств так строгих? А, кажуть, бо державі грозить велике небезпеченство від опозиції, конечний отже и закон за-для упевнення миру державі! Ліберальні намаганя, мої панове, кидаються так на поле церковне, щоби ущасливити народи Австрії драконічними законами конфессійними. Коли-ж опісля запитаємо: звідкіля рація? то одвічають: Ба, хочемо сконсолідувати державу на підставі вільности. Але, розумно, під сконсолідованем не мають тут ніщо иншого на гадці, тільки стислу централізацію, для котрої посвятити належить права краю, права народности, а в кінци и права церкви! Допчучи так ногами всякі права, мовлять, що хотять заложити державу в дусі права и вільности. Навіть мій товариш Наумович означив вільність тим, що вона ограниченим єсть самоволі. На те згодив би-м ся; але, мої панове, приглядаючись тому параграфови, видимо саму тільки самоволу; самоволи на оствір отвираються двери и брами, а вільність пригнетена, придавлена. (Щира правда! из лівиці.)

Мої панове! коли ми вже у кінця розправи над тим проектом,

то може не будоб від річи, споглянути еше раз в зад на цілий проєкт и на те, що тут говорено.

Говорено тут имено много о б. п. цісарю Іосифі ІІ., підношено ёго заслути, покликуюано ёго памятки и всякі всячини об нёму. (ІІ. Сіс описував, як була у Відни вівіска „під цісарем Іосифом“, доки жив сей цісар; а коли по смерти его завів вітер антї-іозефїньскїй, шинкар замалював ёго и охрестив вівіску „під св. Іосифом“, з часом однак сполознула верхня фарба и вийшов изнову цісар Іосиф.)

Мої панове! Могу сказати, що и я високо поважаю б. п. цісаря; знаю бо дуже добре, що одовжені ёму ми Русини; мимо того прецінь не в одному не могу погодитися з ним, а коли тут головно підношено, що цісар Іосиф инавгуровав таку-ж саму політику, яку сёгодня обрати нагадують, то не злишним буде відсвіжити собі де-не-що память в тім взгляді.

Не знаю еше Відня и улиць сёго міста на стілько, щоб міг я вам проводити в них памятки, як те противна сторона робила, за те однак тим пильнійше радився я исторії.

И що-ж розказує мені исторія? — Розказує, що цісар Іосиф, имено що до політики своєї внутрішній, зовсім не був щасливий; дальше, що все те неповоджене цісаря вийшло из одного похибу кардинального, котрий врешті походив у нёго тільки из пануючої на той час прилюдної думки, а то, що він на истнуючі засадничі різниці в натурі и исторії розмаїтих народів зовсім ніякої уваги не покладав. Всі ті різниці мали бути вирівнані, все истнуюче мало бути знесене, мав истнувати один язик, один систем шкільний, один систем податковий и один интерес; а тні многі мільони людей пятнацяти розмаїтих народностей, из котрих кожда мала свій питомий язик, свої закони, обичаї и звичаї, мали зречися того всёго, а склонити и нагнутися під одню мірило...

Заступник президента, барон Шіллерсторф (котрий саме перед бесідою О. Качала заняв був місце п. Рехбавера) перериває бесідникови: — Мушу п. бесідника просити, щобн держався предмету розправи, и не виходив знова на поле розправи загальної. Ходить тепер о принятє кар на злучай, коли-б органи церкви переходили по-за свій обшар ділания; п. бесідник вертає однак за всігди до попередних параграфів, до цілого закону и до загальної розправи: прошу не відходити від річи.

П. О. Качала: Сказав-ем власне, що може не було-б від річи, відсвіжити собі память; врешті не довго вже задержуся. Коли зачав-ем вже тую исторію (веселість), то мушу-ж в кінци еше

хоть те запримітити, що можливо воно из неї порозуміти, чого бажав цісар Іосиф, а то: централізації; що однак не осягнув тої ціли, бо неможливости и осягнути неможливо; що в кінци и ми, наміряючи сёгодня до тої ціли, такі-ж самі результати осягнути мусимо. Тоді викликано незадоволене, а воно и сёгодня мусить наступити.

Історія нам розказує, що, коли цісар лежав на смертельній постели, держава уже на краю загиби стояла, а наслідник Леопольд II. не мав теж пильнішого діла, як по конечности зносити ёго розпорядження одні по других. — Коли стою вже при §. 60 — а параграф той становить, можно сказати, корону цілого закону—, то мушу тут ще нагадати, що закон той предложено тільки из тої причини, понеже узнавано, що виточити належить церкві таку саму війну, яку ведуть уже в Німеччині. Війна тая, мої панове, яку в Німеччині и в Прусах піднято, и строгість, з якою тамки поступають, а котра и тут в §. 60 нам подана, не єсть зовсім новою борбою, и не ведеться вона з причини церкви, — то борба політична, бо й служити має тільки політичним цілям. Там заложено нову державу и піднято намагання за новими добичами; сказано бо: *So weit die deutsche Zunge klingt...* а тут єдність держави ще надто єсть слабою, щоб виходити можно на нові єще добичі. Всюди єще рушається провінціалізм; видимо ёго в Познаньському, в Данії, в Альзато-Лютарингії. Автономії бажають також держави полуденно-німецькі, а єдиних спільників находять вони у народностей придувлених и у церкви. Католицизм боїться, щоб в централізованій державі протестантській не остався в меншости, а при автономії націється для себе збереження яких-таких прав. Провінціалізм и католицизм ставляють відтак опір, а щоб Пруси не остави самими в тім ділі, то втягають проте и Австрію в борбу, а саме наслідком того маємо отсей то проект и той §. 60.

Як було колись-то втягнено Австрію в війну з Данією, щоб повалила Данію и Шлезвик-Гольштин для Прусів здобула, опісля-ж сама поваленою зістала: — так само має Австрія и тепер допомочи до зломаня провінціалізму в Німеччині через війну з церквою в Австрії, щоби опісля утратила власні свої провінції. Мої панове, не хочу вам досказувати, чи побіда, яку ліберальня партія обходить, єсть щастем для Австрії; але оппозиція, котра боронить прав церкви як и прав народностей и країв, боронить заразом сили и биту Австрії, загорожених власне тим законом.

Тепер, мої панове, приступаючи вже до самого проекту, рад

би я порушити ще один заміт, який зазвичай роблено церкві православної в загалі, а именно церкві російській, голосячи, що там світський монарх заразом головою єсть церкви. В Росії править церквою синод; у нас же, після сього проекту н ёго §. 60, має бути далеко красше, а то в часах лібералізму.

У нас станути має п. міністер просвіти головою церкви, він рішати має, що належить до релігії християнської, рішати, котре віросповіданє єсть християнске, означити обєм ділання церкви: він означає, котрі діла церкви внутрішні а котрі внїшні, він має право наглядати вихованє духовенства, право, приходи не тільки роздавати але и відбрати, навіть тогді, коли провинна не успіла до чину підпадаючого під закон карний. Доложим до сього, мої панове, елястичність вислову „чин кари достойний“, „чин небезпечний для держави“, або и тиі провинни походячі „із наміру зиску“, то-ж питаю вас: чи не виставлений тут кождий духовний на неустанні денунціяції? Чи урегулёвані у нас *jura stolae*, — а коли священник зачислить пару дутків більше, чи не можно би при такому стані річи сказати, що він зачислив се „в намірі зиску“?

Мої панове, укажіть тут одного нещиплого священника, котрий, маючи нещастє бути католиком, був би безпечним на тогді від кари. Не ма ёго після тої засади, яку чули ми тут из уст п. міністра: „Дай мені одно слово твого письма, а заведу тя на шибеницю.“ (Браво из правиці.)

Розважмо-ж еще зміну рядів в Австрії; сєгодня маємо ряд такий, завтра инший; на якуж то непостоянність наражене буде духовенство! — Щоб ужити и тут слів пана міністра, мушу сказати: „що сєгодня єсть рибою, мусіло-б завтра бути мясом“, и відворотно. (Браво из правиці.)

Прошу-ж, мої панове! чи гідним єсть такий закон, такий проєкт — держави цивілізованой, якою зовуть Австрію? Я дуже сумніваюсь.

Нїхто из оппозиції не домагався тут привилегій для церкви католицкої. Хотять тут тільки рівного права для всіх, за чим и я обставав би-ж: але що-ж висказує справозданє? — От воно: понеже католики становлять знамениту більшість: то-ж и не можно дати їм прав рівних з иншими! — Мої панове, до сєго не посувався навіть іозефінізм; іозефінізм бо був вже хоть на стілько справедливим, що, коли брав кого в курателю, то брав в ню всіх зарівно, що не пригнетав одного більше инших. Тут же наважено тільки на католицьку церков. — Голошено, що ходить тут тільки о урегулёване католицкої церкви: але-ж регуляцію тую винайдено

тільки на те, щоб визути державу из релігії (голоси из правниці: щира правда!) и мушу сказати: працюється над тим силою паровою и в прасі и школі, и як ми те чули, и в війску. На жаль мунгу признати, що й далеко вже доведено в тому: нагадаймо собі тільки голоси, які голошено, резолюції, які ухвалювано. Мої панове, голоси тиї не походять из ультрамонтанского Пншпруку, ані из февдальной Праги, ані леж з клерикального Львова або Кракова. Суть то, мої пп., голоси ліберального люду градецкого, котрі ми тоже и в Відни чули. И які-ж то голоси? — Не хочу займати вам часу відчитуванем тих резолюцій: але ви домагаєтесь знесеня науки релігії в школі, знесеня узнаних конфессий, ба идете навіть дальше, бо жадаєте знесеня міністерства віросповіданя и ин.

И шож те значить, мої панове? Чи не значить воно: Проч из релігією? — Отсе-то квіти лібералізму, а овощі не минуть. Сёгодня кричать: проч з міністром віросповідань, проч з релігією, проч з вітварями Бога! — а завтра скажуть: проч з власністю, проч з тронем монархів! (голоси из правниці: щира правда!)

Отсе-то дорога лібералізму, и так тож річи поведуться; правдою остане бо на віки: що, хто релігію підкопує, хоча-б и не свідомо, то помагає до вивернення порядку не тільки християнского але и монархічного.

Коли вже так много ризикується, то и для чого-ж властиво видаємо такий закон? — Мовлять, що то конечність парламентарна, що домагається сёго більшість отсеї вис. палати; але-ж чи більшість тої палати єсть також и більшостею краів — те инше питає.

Заступник предсідателя барон Піллерсторф прориває: Прощу еще раз держатися предмету и не повертати завсідни до загальної розправи. — П. Бернфейнд (селянин из горішної Австрії): Але-ж бесідник держиться власне предмету!

П. Качала: Так єсть, в тих стосунках. — Коли, мої панове, еще на хвилю задержуся, то тільки щоб одвітити на заміт, який ми чули из лавки міністрів. — Заміт той словить: „Ряд не може призвоити, щоб из слуг церкви ставанся мандатарп правнополітичної оппозиції.“ Противо того мушу запротестувати в имя вільности.

Мої панове, одно из двоіх: Духовні або суть або не суть обивателями держави. Коли суть, то й мусять посідати всі права обивательські, а як видимо, посідають їх, бо можуть виберати и бути вибраними. А коли вже тее право мають, то й мусять держатися тої політики, яка відповідає їх переконаню, хотьби переходила и

в опозицію. Коли-ж міністерство зберонити хоче сего духовним, то просив би-м наперед о видане закону позбавляючого священників їх права обивательського. (Браво из ирравиді — веселість на лівци.)

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

II.

„Ось задя яких-то именно причин австрійска бюрократія не дуже була склонна заспокоїти такі жадання галицко-руських політиків, як жадаше адміністративного поділу Галичини, — а питаннями ближше дотичащими народного життя ті політики не займалися. Так простояли справи на однім місци аж до самого 1866 р., помимо того, що Шмерлінг стілько разів обіцював, що die politische Teilung Galiziens wird den Ruthenen als eine reife Frucht in den Schoss fallen. Вже міністерство Белькреді, при єго федералізмі, оказалось склонним зробити уступки автономічним жаданням Поляків, а після поражєнця Австрії під Садовою и централістично-конституційна партія в Відни увиділа конєчність таких уступок. На жалоби Русинів в Відни одвічали, и за Белькреді и за Байста, або загальними фразами, або радою старатися перевести свої жадання законою дорогою через провінціальный сойм. Именованне гр. Голуховского в другий раз намістником Галичини в 1866 р. оказало, що ряд лишає руску партію адміністративної підмоги — и від тої пори число руских послів в Львівскім соймї все маліло, а штучним устроєм виборів до Ради державної число Русинів в тій послідній звелося майже на нулю. Гербст просто сказав Полякам: Wir haben ihnen die Ruthenen aufgeopfert. Руским політикам осталося, крім базовощних протестів и адрес до цїсаря — пошукати ще другого способу, щоби піддержувати свої жадання. Яко такій спосіб було вибранє заявленне в Газеті „Слово“: що Русини становлять часть однорідного великого народа російского (русского, т. є. що Русини, Малорусси, а Москалі, Великорусси не два а одєн народ — ред.), котрий має у Россії свій національний ряд, могучу літературу и національно-успособлену суспільність, котрі — т. є. и ряд и суспільність, не лишуть безпомочними своїх братів в Австрії, відданих на пригнетєнне Поля-

кам, Малярам и Німцям. Позаяк галицькі публіцисти перед всім археологи и филологи, то и новий політичний маневр вони також убрали в археолого-філологічну форму. Вони стали писати розправи доказуючі повну тожсамість всіх племен руских в старині и їх нарічій тепер, непотребу всяких намагань писати иншим руским нарічьем, як тільки тим, котре принято в літературі в Росії и котре, по їх словам, ідентичне з їх власним. Язык, котрим говорять в Росії, висказав оден галицький публіцист в журналі „Боянь“, е наш галицький літературний язык! Кождого, хто би держався иншої гадки або хоч би й иншої правописи, галицькі публіцисти партії „Слова“ прозивали зрадникам руского народа, польским запроданцем и т. и.

„Було се в сам час, коли в наших (россійских) журналах піднялися звісні крики о сепаратизмі, польській интризі, „обрусені“, славянских братах и т. и. — и тому так скорий зворот тих самих людей, котрі єще недавно самі писали статті против „неситого московского централізма, неприязного Австрії, під котрої покровом свобідно розвиваються всякі народности,“ — так скорий и рішущий зворот не міг не бути піднесений нашими (россійскими) обрусительними публіцистами. А зворот був повний: п. Дідицький видав брошуру: „Въ одинъ часъ малорусину выучитись по-великорусски“ — и в ній доказував, насупротив грамматики одного з головних проводирів Матиці etc. п. Головацкого (котрий тепер також зовсім инші висказував гадки — ред.), що Русь галицька, угорська, київська, московська, тобольська и пр., ві всяких зглядах одна и тая сама Русь. — Австрійські Русини писали жалоби нашим публіцистам, захвалювали нас, висмівали Австрію, — а наші потішали їх обітницею близкої помочи.

Розумний чоловік серед російської публіки міг находити догани и похвали дуже пересадними, надії надто вітренними, а обітниці надто легкокомисними або бодай легковажними (відай, в самим ділі, редактори наших Газет не могли видати війни Австрії ані навіть объявити гр. Голуховському „виговоръ со внесеніемъ въ формуляръ“). Але и уміркований чоловік у нас (в Росії) міг почувствовати якесь вдоволення на тую гадку, що наші австрійські родимці бажають підкріпитися нашими духовними плодами до борби за свою народність, до свого морального розвою, — або хоч на тую гадку, що вони заявляють охоту познакомитися з нами, нашою літературою и єї языком. Що-ж? — нехай виучаться єго и в $\frac{1}{4}$ години, моли можуть, нехай пишуть на ній, тільки щоб писали діло, тільки щоб з всього того виїшов хосен и для нас, а особливо для них.

„Для нас (Россян) ні який хосен не вийшов з признання галицькими патріотами (т. е. „общерусскими“ патріотами з Галичини — ред.) єдності їх літератури з нашою: хто з вас, читателі, знає в сій хвили хоч п'ять стрічок, написаних пером галицького писателя, котрі могли би бути причислені до творів скілько-небудь вбогачаючих нашу літературу? Помимо всіх реклям и штучної піддержки, котру робили наші звисні органи и кружки всім тим „Словам“, „Боянам“, „Страхопудам“, „Зарям“ — вони не могли найти собі в Росії и п'ятёх добровільних передплатників. Кілька галицьких літератів переселилися до нас в остатні часи, що наробило багато шуму в Газетах наших и австрійских (в галицьких Газетах ёще спеціально наробило шуму наданне одному з них високого чину — позаяк що до чинів и орденів наші галицькі брата зовсім Німці и Австрійці), — але се переселенне людей, котрі иноді у себе и дуже відзначувались, не зробило зарівно ніякого впливу на-нашу науку и літературу. О них у нас не много людей и згадує та й вони самі не дуже-ж то часто нагадують за себе. Така безнаслідність для нашої літератури заходу до нас кількох галицьких патріотів клерикального и полуклерикального напрямку зовсім природна: щоб її зрозуміти, читатель, не видавши сам галицьких часописей и книжок, нехай виобразить собі, що воскрес би Симеон Полоцький и захотів написати що цікавого для читателів якого-нибудь нашого журналу... Розуміється, що такий новітний Симеон Полоцький сам, подумавши трохи поважно, зачав би від того, що нічого би не написав, або, як б и написав, то не найшов би багато читателів. Один з галицьких літератів перед кількома роками надіслав до петербурскої дирекції театрів драму „Роксолянну“, заявив навіть, що не шукає ні якого зиску, а хоче тільки, щоби ёго п'єса була представлена в театрі у Росії, в Петербурзі або в Москві. Розуміється, що дирекція знайшла Роксолянну неможливою до представлення, — и навіть сама редакция „Современной Лѣтописи Московскихъ Вѣдомостей“ повторила таку гадку, помимо того, що вона в тім часі дуже браталась и обнималась з тими кружками в Галичині, що в них повсталала „Роксоляна“, — котра, замітило, в своїм часі давалась у Галичині з превеликим успіхом, вихвалювалася в „Слові“, и навіть викликала бурю в польских Газетах з-за того, що автор виставив Русинкою, а не Полькою, героїню, полонену Галичанку, що в неволі у Турції сталася султанкою. Адже ж, так сказавши, усі письма політичні а навіть учені всіх тих панів, котрі свої рамена витягали до Росії, були в своїм роді Роксоляни,

Де-ж ім збудити інтерес, а тим більше помножити багатство літератури у нас, котрі, хоч и не Бог-зна' як далеко дійшли, а все-таки виховались на Гоголи, читали найлучші твори з європейських літератур то в перекладі, то в первотворі.

Не більше хісна принесло тее братанне галицких святоюрців з нашими публицистами и для самих Галичан. Зачати б від того, що воно не дало навіть тих наслідків, яких перед всім мож було ожидати від того братання, а именно ознакомлення Галичан з нашою літературою и суопільністю, котру вона виражає. Тут изнов просимо читателя виобразити собі, що Симеону Полоцкому прийшло би писати кореспонденції з нинішнєї Россії, вибирати передові статті з російських Газет в галицкі, книжки для читання в Галичині и т. и., — и відтак увобразити собі, яке понятте міг уложити о Россії и російській літературі такий толкуватель. Шовіністичні статті „Голоса“, реакційні клики „Московских Вѣдомостей“, культурно-историчні афоризми п. Погодина, компіляції з приправами, на сей час пожаданими, в роді „Чеха Яна Гуса изъ Гусинца“ якогось Бильбасова — ось чим кормили галицку публику ті, що взялися нодати їй взорці літератури и мисли російської. Тут зганемо про одну розмову Россиянина з Сербом, котрий питався, чи є в Россії світска література, тому що ані сербські Руссофіли, ані наші Славянофіли о инших творах російської літератури, крім духовних, сербській публиці не говорили. Від часу тої розмови минуло вже з десять літ; від тої пори самі московскі Славянофіли значно „разшишковались“, — а все таки и до нині и. пр. „славянскій благотворительный комитетъ“ в своїх посилках російських книжок западним братам руководиться тенденціями, доволі відзиваючимися духом своїх прародичей, а иногді бере для розширювання у братів таке літературне смітте, котрого у нас ніхто не читає и котре автори, наскучивши держати у себе на складі, жертвують славянскому комітетови. Тому-то наші западні брата о нашій теперішній літературі властиве не мають поняття: имя п. Погодина и. пр. всі знають у наших братів, а за Білинского ніколи не чули — вже й не говорити про Добролюбова и єму подібних. Між тим и найбільший прихильник п. Погодина мусить згодитися на те, що имя Білинского належить поставити рядом з именами Пушкина, Лермонтова, Гоголя, Тургенева и т. и. людей, котрих коли-б не було, вид російської літератури и суспільности був би якийсь инший — між тим як без п. Погодина не було б хіба „норманскаго періода въ русской исторіи.“ Чи ж дивниця відтак, що и. пр. навіть ческі ліберали чу-

дуються, як Росси́янин міг написати „Думъ“; а у Славян висказуються гадки, неначе всі, що критично відносяться до російської дійстности и що находять, що нам, заким би „учити и спасати других“, треба б самим учитися много и спастись від многого — що всі тіи нігілісти, с. є. Німці (!) и вороги руского (великого и малоруского) народу, — а тим кружкам у Славян и у Німців, котрі неприязні зближенню Славян з Россиєю, щоби напугати свою публику послідью, щоби виставити; що в Роскі висказують ся лиш самі шовіністичні та ретроградні мисли — потреба тільки указати на ті самі добутки, котрі виставляють на вид наші Славянофіли и з ними зносящіся кружки у наших западних братів.

Але те еще пів-бідя, що братання звісної партії посеред галицких патріотів з нашими шовіністами не привело за собою навіть ясных представлїнь о нас в Галичині; найголовніше лихо — и именно з точки погляду інтересів руского народа у Галичині — се то, що в наслідок так сказати еміграційного настрою галицких патріотів політичне положенне руского питання в Галичині сильно погіршилось, та не получилось и положенне самих патріотів, крім хіба особистого положення тих, котрі перенеслися на посади в Россию. Перед всім в тих зверненнях очей галицких патріотів на Россию була завсігди свого роду дволичність, або бодай не було прямоти и консеквенції. А в політичній и національній борбі гляданне за помочю по-за границями якої держави тогді тільки й приносить хосен, коли воно діється отверто и консеквентно и коли за границею є сила дійстно спосібна и готова доставити торжество елементови, котрий обертається до неї за помочю и з надїями. В таким роді були н. пр. відносины до Венеції Австрії и Італії до Венеції: Венециянці просто висказали, що не хотять бути в Австрії, и, за явною підмогою Італії, могли зносити тую застою всякого роду позитивної діяльности моральної и матеріальної, котра конечно супроводжає стан протеста и небадїи, а особливо фізичної або моральної еміграції. Але так звані галицькі „Москвофіли“ не мали в минувшості ні яких ні Манїнів ні Мацїніх, — вони вийшли из *treustes Volk* и ніколи не переставали писати до Відня найсердечніші вірнопідданчі заявленя у німецькій мові, в котрих заявляли, що руский нарід в Галичині ождає добра тільки від цїсаря з Відня. А в той сам час у своїх виданях, як в „Слові“, так и в популярних „Летах до громад“ галицькі літерати говорили о Россії, яко о єдиній державі, де руский нарід може хїснуватися тим майже райским станом, яким вже тепер хїснуються мешканці Россії, о „русским“ цїсарі яко о єди-

нім царі всего руского народу и т. д. (Яко примір, до якого степеня привычка до „низкопоклонства“ перед централістичними елементами в Австрії укоренилася в святоюрських кружках, наводить п. Т-овъ звійний факт, що по поводу вінчання архикн. Гізелі Институт Ставропігійський, Народний Дім, Матиця и Руска Рада вислали адреси тільки по німецьки, між тим як товариства народної партії вислали адреси по руски и по німецьки.)

„Ще в 1848-ім р. на нещасте питання о національності, мові и літературі Галичан набраю ві всіх своїх подрібностях політичного значіння и звязалося з питанням о вірнопідданстві. Задля того зганене повистіе заявленне Слова и Листів до громад о єдності рускої народности и літератури від Карпат до Амура мало також політичне значінне, особливе ще через дуже прозористі намеки, котрі завсїгда супроводжали подібні заявленя. Ще більше політичний характер додади тим заявленням слова о. Наумовича в соймі, де той дуже ревний діятель и талантливий бесідник виразився в такім зміслі: ми були вірні формулі 1848 р. о нашій народности и працювали щиро над розвитком літератури виключно на народних підставах (формулі 1848 р. о самостійній 15-мільонній рускій народности держанося тільки в словах, а на ділі трібовано літературу и и: зблизити до великорускої; над розвитком літератури виключно на народних підставах працювали зовсім немногі и то в опозиції до святоюрських кружків — ред. Правди), — але за тес нам заплачено відданем нас Полякам, а Поляки не хотять признавати нашу народність; тепер ми повинні переіменити свої погляди на свою народність и літературу и шукати собі підпори в 60-мільоновім рускій народі.

(Дальше буде.)

Перегляд політичний.

Рада державна зачала наради над проектами до законів конфесійних дня 5. (лат.) Марця. Дебат сих ождано з великою цікавостю в цілій Австрії, а чим дальше тягнулися, тим більше еще росла загальна увага. До генеральної дебати над 1-ім проектом о реуладіванню внїшних відносин католицкої церкви записалося 68 бесідників, по більшій часті из опозиції, з котрої виступали найбільші єї знаменитости, між тим як вірноконституційні вислали лише своїх *dei minorum gentium* (винявши хіба одного Зіса). В загалі показалося вже зараз при перших дебатах, що стороництва за сими законами и против уґруповалися після по-

літичного свого становища а не після більшої або меншої ліберальности и поступовости своїх засад. И так кюб гр. Гогенварта, Поляки (крім 3 скрайних приверженців дра Земляковського) и Моравські Чехи голосували против, всі вірноконституційні за проєктами. Між вірноконституційними не хибували и наші Рутено-Русские, хотя и самі центральні-Німці не мали з-разу на те надії, задля духовного стану найбільшої части іх. Мусимо додати, що дух у рутено-русских послів (не виймаючи и світских шп. Ковальського, Яновського и и.) є скрізь клерикальний; — п. Ковальський н. п. є звісно чистий Святоюрєць: коли раз найшов у одній книжці шкільній написано И сус замість Іи сус, післяв сю книжку до св.-юрської консисторії, щоб рішила, чи се не ересь, а Побратима, ремісничого руского товариства у Львові, не хотів узнати задля того, що воно не є брацтво церковне! Дуже б отже помилився той, хто би голосованне Рутено-Русских за конфессийними проєктами вважав ознакою іх ліберальности. — противно, се доказ іх сервілізма. Як доси ми бачили, що вони у кожній справі безумовно идуть за міністерством — чи се з користю для руского народу и з честю, чи ні —: так и у сій справі голосували яко вірні мамелюки міністерства за проєктами, бо за ними було міністерство. Се не сама тільки догадка наша — се заявив вразно один из корифеїв іх партії у „Слові.“

Генеральну дебат утворив гр. Гогенварт: він вказував, що після §. 15 основних державних законів церков підчинена загальним державним законам, сей же проєкт надає їй якесь виімкове становище; відтак державний трибунал міг би признати его нарушеннем політичних прав обивателів. Дуже остра була мова кс. Грейтера против проєкту, котрий закінчив тим, що мешканці Тиролю, з котрої провінції він вибраний, ніколи не признавати муть конфессийних законів. Уміркована була бесіда кн. Чарториского, котрий Раду державну не вважає компетентною до постановлення сих законів, а и з змістом самих законів не годиться, хотя згодив би ся на повний розділ церкви від держави, як є у Америці. Вірноконституційні депутовані указували на надзужиття, яких допускалася католицька церков, и тим мотивували потребу сих законів.

На засіданню з 6. Марця говорили против проєкта именно п. Лінбахер, котрий назвав проєкт зломаннем договору и видить в нім грозьбу державі, основаній на законах, пожадану тільки псевдо-лібералам, и Пражак з Моравії, відмовляючи Раді державній компетенції до рішення конфессийних законів. За про-

ектом говорив именно проф. Зіс, котрий характеризував діяльність ієрархії кат. церкви в останніх 3 віках і полемізував против п. Лінбахера. Демократ Дітлес заявив, що він и єго приятелі будуть при спеціальних розправах ставити поправки, а коли ті не увзглядяться, то в 3-ім читанню голосувати муь против проєкта. — На засіданню з 7. Марця говорили єще многи бесідники за проєктом и против, а наконєць прийнято внесок заключити Генеральну дебатну, а прочі записані до голосу посліди вибрали собі генеральних мовців, дра Коппа и бар. Джіованелі.

На засіданню з 9. Марця закінчено генеральну дебатну. Из бесіди п. Джіованелі важне було заявленне, що він и єго товариші не возьмуь участи в спеціальних розправах; також сказав бесідник, що Тироль не прийме сих законів, а коли-б вони були санкціоновані, то ряд в небезпеченстві и біді не буде міг рахувати на услуги Тиролиців, як було до сеї пори. Референт комісії др. Вебер старався доказувати, що проєкт рядовий в нічім не нарушає прав церкви; найбільшу часть єго бесіди становила полеміка з гр. Гогенвартом. Відтак промовляли єще міністер-просвіти и віросповідань п. Штремаєр и міністер президент кн. Аверсберґ. П. Штремаєр між иншими сказав, що ряд ніколи не гадав кривдити кат. церкви, не може однако позволяти, щоби релігія надживалась для шкодливих державі махінацій. Ряд не може допустити, щоби духовенство було мандатором нравно політичної опозиції. Ряд хоче уладити відносини церкви так, щоби могла свобідно ділати в своїм властивім крузі, однако щоби не переступала в ненарушеними права державі. Бесіда кн. Аверсберґа була скрізь політична и полемічна против гр. Гогенварта. Міністер-президент заявив міністерство боронителем истнуючої конституції, захвалював свого колеґу п. Ляссера, закидав делікатно гр. Гогенварту, що він хотів конституцію знести, що спроваджував собі дорадів з-за гравиці (мін. Шефле) и закінчив на грозьбу опозиції не допустити введення в життє сих законів одвітом, що ряд має подостатком енергії для забезпеченя шаноби законам. — Відтак в именнім голосованню прийнято проєкт 244 голосами против 71.

Спеціальні дебати на 1-им проєктом конфессийним зачалися 10. Марця. Против §§. 1 и 2 говорили польскі посліди Козловский, Кржечунович и Грохольский, а за ними §§. Демель и Наумович, котрий в конфессийних законах видить духа Іосифа П., висвободившого — як вже и мати єго Марія Тересія — руску церкву и руский нарід з під польского гнета. Оба §§. прийнято після внесків комісії. — На засіданню з 11. Марця прийнято

дальші §§. 1-ого проєкта аж до §. 8 після внесків комісії; поправку проф. Зіса, щоби єпископи складали присягу на вірність цісареві и послушність законам, за котрою поправкою промовляв між иншими и Гербст, після промови мін. Штремаера против неї відкинено. — На засіданню з 12. Марця прийнято §. 8. до 23. то по внескам комісії, то після внесків ряду, §. 14 в основі, внесеній пр. Зісом. Горячіша дебата була при §. 8, при котрім п. Ковальский вніс, щоби проєктованому рядом и предложеному вже палаті панів адміністраційному трибуналові признати компетенцію рішати спори між властею церковною и державною. И сей §. прийнято після внесення комісії.

На засіданню з дня 14. Марця закінчено спеціальні дебати над 1-им проєктом конфесійним, відкинувши всі поправки ставлені именно Поляками, а також оо. Павликовим и Наумовичем, а прийнято цілий проєкт з резолюцією п. Ковальского, заповідженою при §. 8. До §. 60 забирав, між иншими, голос о. Качала, котрого бесіду подаємо повисше в повні. — Справозданне з розправ над 2-им проєктом помістимо у найближшому н-рі.

НОВИНКИ.

— **Нові вибори до рад повітових** розписані для сельских громад на день 16. (лат.) Цвітня, для міських громад на 20. Цвітня, для групи найвисше оподаткованих з категорії промисла и торгівлі на 22. Цвітня, а для більших посілостей на 23. Цвітня. Сподіємось, що сі з наших родимців, котрі дійсно бажать добра народови, всіми силами будуть старатися, щоби ті вибори вичали народови на користь. Що ся ціл не осягнеться через лученне з такими елементами як жидівский, именно тут, де не ходить о високу політику, а о домашні справи, о піднесенне добробита и просвіти між народом, котрого жида суть найбільшими ворогами — се зовсім ясно.

— **Загальні збори товариства „Просвіта“** відбудуться в Маю; день зборів означиться докладнійше у найближшому н-рі. — Також в Маю відбудутся перші загальні збори товариства имени Шевченка, на котрих основателі, завідуючи до тепер справами товариства, вложать овою власть в руки товариства. Бажати б тільки, щоби нові члени як найчисленнійше приступали. Сором був би для народного сторонництва, якби не знайшлося в нім хоч 50 людей на стілько патріотичних, щоби не жалували посвятити 10 або 20 злр. на рік на цілі народні. Чим більше членів приступить, тим більше очевидно процвітати буде товариство, а також и тим більше книжок буде могло видавати своїм накладом, від чого мати не хосен и література и самі члени товариства. Друкарня товариства имени Шевченка розвивається гарно — має

вже не 5, але 7 зецерів, а крім того ще 3 хлопців —, и мож надіятись, що розвиватись буде ще гарнійше, коли и само товариство більше розіветься и ще більше буде людей, живо интересуючихся тим ділом.

— На фонд стипендії Тараса Шевченка зложили Самбірск-Русини 6 зр. 12 кр., а именно вп. пп.: Д. Гладилевич 1 р., Колянковский 1 р., М. Мальчевский 1 р., Подолянка 50 кр., Кипріян Львович 30 кр., Иван Кич 30 кр., Гр. Мариняк 30 кр., Н. Воляньский 30 кр., Василь Яворский 50 кр., Остап Иванович 30 кр., Фед. Паталяк 12 кр., Осип Білинський 20 кр., Лев Левицкий 15 кр., Зенон Козаневич 15 кр.

— Для Дружнього Лихваря зложили пп.: Собель, Остап Ивановіч, Н. Собель, Иван Кич по 15 кр., К. Подолянка 30 кр.; Василь Яворский, А. Завадский, І. Білінський, Лев Левицкий, Никола Воляньский по 20 кр.; Кипріян Львович, Н. Когн, А. Сінкевич, Федір Паталяк и Аягін Струсевич по 10 кр.; в. о. Ляторовский з Сапогова 25 кр., за що виділ товариства всім дателям всенародно подяку складає.

— В „витагу из протоколу засідань товариства Просвіта“, поміщенім у послідньому (3-ому) н-рі Правди, пропущено в протоколі з засіданя з 24. січня отсей уступ:

7. Принято до відомости виступленє дра Корн. Сушкевича з виділу товариства. Др. К. Сушкевич мотивував свое виступленє тим; що занятий багато в виділах других товариств, а именно дуже много прибуло ему праці в ново завязанім товаристві „имени Шевченка“. Виділ складає п. Сушкевичеви подяку за его щіру и довголітню працю для товариства и покликуює на его місце проф. О. Савіцкого, котрий межи вибраними заступниками на загальних зборах одержав найбільше голосів.

Переписка редакції.

Вп. авторови „Критичного огляду сучасного стану южнорусского народа.“ Просимо о надісланне дальших частей Вашої статті; ми станемо її поміщати незабаром, як тільки скінчимо аналізу статті „Рускіє въ Галиціи“, або еще й передше. Просимо однако о скільки можна надати їй тон такий, щоби могла мати усюди вільний хід: тим бо більша єї вага буде, коли усюди її будуть читати. — *Вп. авторови ріжних розправ літературних, историчних и н. Простіть, Добродіі, що Ваші статті так довго чекають на поміщенє. Як бачите, місця у нас небагато, а не можемо поміщувати другої статті, не скінчивши першої. Ми будемо старатися, о скільки можна, статті всіх авторів на перемену поміщувати. Ми далекі від того, щоби ми тенденційно котрого небудь автора на некористь других протегували. Просимо задля того на нас не гніватися и не забувати на нас и дальше. — Вп. Е. Сок. в Ст.* Вашому бажанню, щоби подати взорці друків друкарні товариства имени Шевченка, вдовольть друкарня в той спосіб, що книжечка з такими взорцями розівіється небавком враз з „Правдою.“

ВІД РЕДАКЦІЇ.

З сит н-ром кінчатся 1-ий чвертьрік VII-ого роцника *Правди*. Виклавши те одно, що кождий нр., и сей еще, вийшов трохи спізнений, наші ш. передплатники не мали ніякої шкоди, бо замість 6-х н-рів по два аркуші подали ми їм 4 н-ра по 3 аркуші.

Що до змісту ми старалися надати нашої часописи більше розмаїтости, вбогачуючи частъ літературно-наукову рубрикою „Літературні звістки,“ а частъ політично-соціалъну „переглядом часописей.“ Крім того еще частъ політично-соціалъна досить значно була розширена.

Одно, про що наших ш. передплатників мусито просити прощенья, се—беллетристика, котра не була така, якої наша публіка могла надіятися и мала право вимагати. Дотичні статті, зганені у 1-ому н-рі, нам ізразу не були еще надіслані. Однак ми постаралися по можности о осуненне сеї хиби, и вже в послідуючім н-рі подамо оригіналну гумореску Івана Нечуя.

Н-ра 5-ий и 6-ий вийдуть знов по 3 аркуші, замість 3 по 2 аркуші, так що з 1. (13.). *Мая Правда* стане вже точно в означених днях виходити. Від участи ж нашої публіки залежати же, чи и о скілько розширимо об'єм нашого видавництва, чи задержимо дотеперішній. Коли б до теперішнього числа наших передплатників хоч трохи еще прибуло, то зможемо об'єм бодай на стілько розширити, що від *Мая* замість в 2 аркуші станемо видавати кождий нр. в 2½ аркуші. При значнійшій вбільшенню числа передплатників розширимо нашу часопись, як се оголосили-смо у 1-ому н-рі с. р., аж до 3-х аркушів, без підвищення ціни.

Ціна передплати и на дальше останеться така сама: на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр., на ¾ року (с. е. до кінця 1874) 4 зр. 50 кр. а. в. — Ново приступаючі передплатники можуть и н-ра з 1-ого чвертьроку по звичайній ціні (1 зр. 50 кр.) отримати.

Місцеві передплатники зволять відбирати „*Правду*“ в канцелярії друкарні товариства имені Шевченка в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріяцкім напроти готелю Жоржа. (Вхід або з Маріяцкого пляцу або з Кривої улици.)

Просимо передплату надсилати як найскорше.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

В друкарні товариства имені „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарнічного.

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
в. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ЕНЕЯНКА.

Пісня перва.

(В. 657—756.)*

Но тут Клеєрея задумує серцем хитрощі нові
И нові думи, щоб Купидон вид свій и лице змінивши
Замісто Асканья пійшов до Дидони и тими дарами
Розпалив царицю и влив їй у кости вогонь полюбовний: 660
Ї було страшно непевного дому и зрадних Тирійців
Ї гнівної Юони, не спить и старунку й нічю не кидає.
И з-за того страху вона до Кохання крилатого мовить:
„Сину, моя сило! моя ти єдина, великая владо!
Тебе не обходять и стріли Тифойські найстаршого батька — 665
До тебе вдаюся и на твою божість надію складаю.
Ти відаеш, сину, як твого Енея рідного по морю
Ненависть Юони гнівної темнежить по-над берегами,
Ти відаеш, сину, и не раз зо мною болів еси білью.

*) Поміщасмо яко пробу перекладу Віргілієвої Енеїди отсих 100 віршів, остатних 1-ої пісні. По нашій гадці сам переклад гарний, тільки що автор без потреби відступив від форми первотвору, дактилічного гексаметра, котрий дав би ся дуже добре ужити в нашій мові. — Для пояснення змісту подаємо отсе: Еней, загнаний бурєю насланною єму від неприяної богині Юони, добивається до міста Кареаґіни, де цариця Дидона єго из товаришами яко гостей радо приймає. Однако Венера (Клеєрея), непокоячися о сина Енея, вигадує хитрощі, котрі дальше розказуються. — Ред.

От ёго й прийняла Дидона Финицька и ёго висщас 670
 Милими словами; но все мені страшно, чим кінчиться тая
 Юнонина щирість; бо вона на сему не останеться.
 Так мені здається, що й нам не залишне на хитрощі взятись
 Й обдати царицю полум'ям, щоб часом вона не змінилась,
 Но щоб вона разом зо мною любила рідного Енея. 675
 А як се зробити, так ти вже послухай моєї поради:
 Царская дитина по наказу батька рідного готова
 У Сидонске місто ити — се мое вже таке старане —
 И Троянські дари нести, що віцїли од вогню и моря;
 Так я ту дитину сонную схопивши вкладу її снати 680
 Або на Кнөөрі або в Идалії на святому кріслі,
 Щоб хитрощів наших ёму и не знати и не одкривати.
 А ти не на більше як на ніч одну змїни своє скусно
 Лице и дитина ти прийми на себе дитячу постать,
 И як тебе тільки рада Дидона возьме на колїна 685
 Посеред обїду царского и чарки текучого Лїя,
 До себе пригорне и ротиком милим тебе поцїлує:
 Ти дихай на неї вогнем потаємим и розлий отругу.“
 Щирее Коханя не перечить слову матери своєї,
 Одкладає крила и Юловим ходом иде, поспїшає. 690
 А жвава Венера в Асканьєві жили тихую дрімоту
 Кладе и до лона ёго притуливши несе на високї
 Ліси Идалійскї, и там нестерельник мягкими квіткамп
 Его обїмає и холодком милим дихає на ёго.
 И йде вже Коханя, як мати казала, и царекїї дари 695
 Несе до Тирїйцїв; и Ахат иде з ним, ёго провожає.
 Прийшли; а царица у пишних будинках уже положилає
 На золоте ліжко и по серединї як раз помістилась;
 Далї и сам батько Еней и край ёго молодцї Троянскї
 Усі позбиралсь и на розстеленїм килїмку уклалсь. 700
 Подають дївчата руки умивати, кошиками носять
 Хлїб святїй, підносять ручники столові из мягкої вовни.
 Пятдесят особо дївчат и у сих є особа робота,
 Вони довгим рядом страву розкладають и курять Пенатам;
 А ще одна сотня дївчат и така-ж хлопцїв однолїтків, 705
 Що на столи страву готовую ставлять и чарки підносять.
 Було там немало й Тирїйцїв, що порїг веселїй перейшли,
 И ті примостились з розказу царицї на крашаних ряднах.
 Дивуються люде и дарам Енея, дивуються й Юлу,
 Любязному виду божка и розмовї ёго ніби справжнїй 710

- И опанчі тії и тії намітці шафранного цвіту.
 А найбільше тая не знаючи лиха, яке жде на неї,
 Не може нещасна серця вдовольнити, дивиться й палає
 Бідная Финичка; дарп и дитина не дають покою.
- А воно Енея тільки обійняло, на шні повисло, 715
 И до свого батька несправжнього ласку великую вдавши,
 Иде до цариці. А та и очима и цілою грудью
 Тулиться до ёго, к лону пригортає; не знає Дидона,
 Який на нещасну божок засідає. Божок памятає 720
 Материнске слово и мало по-малу виводить у неї
 З памяти Сихея и живим коханям силиться підняти
 Стільки літ у неї остилую душу й розвиклее серце.
 От коли вже учта тая закінчилась и столи спрятались,
 Слуги подають ім великі чаші, вина наливають. 725
 По цілому домі говор переходить, широкі покої
 Голос одбивають; спускаються свічі на золотих шнурах
 Звішані и світло каганців веселих ніч перемагає.
 Тогді и узяла цариця тяжкую жемчугом и золотом
 Вплюжену чашу, що з еї и Бел пив и Белові діти,
 Вина зачернула и, як стало тихо по хатах, сказала: 730
 „Юпитере! кажуть, що ти дав закони гостей шанувати:
 Дай же, щоби день сей за одно був милій и нашим Тирійцям
 И гостям Троянам, и щоб ёго внуки наші памятали.
 Прибуди и ти, Вакху, що нам даєш радість, и добра Юноно;
 А ви, громадяне всі мої, Тирійці, щиро празникуйте.“ 735
- Мовила цариця и чесний початок по столу пролила,
 Пролитиши початок вона лиш до губи ледви дотулила,
 И зараз у руки Бітієви дала; а той схопив живо
 Спіняную чашу, до дна золотую вихилив од разу;
 За ним стали пити другі отамани. А Іопаї 740
 Грає ім на гуслях золотих, навчений великим Атлантом.
 Грає и співає про місячні ходи, про сонцеві дії,
 Як на світі взялися люде й худоба, з чого дощ и громи,
 Арктурові зорі, дощеві Гіяди и двойні Тріони;
 Чого тее сонце у зимнюю пору так живо спішиться 745
 Зійтись з Океаном, або чого ночі довгії такіі.
 А ёму в долоні плещуть и Тирійці плещуть, и Трояни.
 Біднії Дидоні уже не до того; вона ніч тягнула
 У різній розмові и в себе вливала довгее кохання,
 Много говорила з ними за Пріяма, за Гектора много, 750
 То як син Аврорин на війну виходив у якій збруї,

То які коні були в Діоміда, то який Ахилло.
 А далій и каже: „То що уже, гостю, розкажи нам лучше
 З самого початку и бої Данайскі и твою пригоду
 И твое блуканя, бо мені здається: вже семее літо,
 Як ти усе блудиш по цілому світу и цілому морю.“

755

В Січнн 1865 р.

Степан Руданский.

Не можна бабі Парасці вдержатись на селі.

(Гумореска И. Левицкого.)*

Ой люде добрі! що мені на світі божому робити? Не можна, не можна за лихими сусідами на селі вдержатись. Хоч зараз спродуйся, пакуйся — та й на Кубанскі степи. Дав же мені Господь сусід! нічого казати. Але ніхто мені так не допік аж до живих печінок, як та капосна баба Палажка Соловьяха. Та що й говорити! Хиба ж ви єї не знаєте? Чи є ж така не то що на селі, але и в цілому світі? Боже мій! так уже її обминаю, обхожу десятою улицею; отже ж зачепить! Як би я під землею лежала, вона б мене капосна й там знайшла. А я, собі на лихо, вдалась добра. И Господи! я б її до віку не зачепила, як би вона мене не зачіпала. Ще на біду й чоловік мій Омелько вдався вже геть-то гнучкий, як батіг з клочья. Та що й говорити! Од такої баби, як Палажка, не тільки я з Омельком, але навіть дві люті собаки не одгризлись би. На мое безголова и хати наші на однім кутку, и поле наше поруч.

Отсе що божого дня міряє Палажка свою різу, як не хворостиною, то поясом, таки в-двох з своїм чоловіком Соловейком. Міряє, міряє, а піде жати, то й врїжеться на ступінь, або й на два, в чужу різу. Хиба ж раз люде одбирали снопи з єї різи? А се сёго року мабуть зовсім здуріла: захопила мою різу та й вижала аж пів-копи. Вихожу я з серпом на своє поле, дивлюсь, аж полукіпок уже стоїть! Скинула я пояс, перемеряла свою різу — моя різа, а полукіпок стоїть, як стіжок. Ой ти Боже мій! крикнула я до Соловейків, хто ж отсе крав мое жито? А Палажка до мене: „не кричи, бо я помилилась: думала, що моя різа; або заплати мені за пів-копи грїшми, або дай спїл.“ А не дїждеш ти, щоб я тобі гроші платила, або злодієви святій хліб давала. Хиба

*) З „Кіевлянина“, 1874, N. 11.

в мене чоловіка не ма? Була б и сама з Омельком вижала. Не дам, кажу, тобі заслиняній ані снопа жита. Чую, вже моя Палазя хвалиться всім на кутку: отсе, помилилась, не перемеряла добре різи, та й нажала дурнісінько отій Графині пів-копи жита.

От другого дня вихожу я жати свою різу. Коли дивлюсь, а Солов'їха вже й заняла постать саме коло моєї різи. И вона жне, й дочка єї дівка жне, и чоловік єї з пасинком коло неї жне; бо вона вже за другим чоловіком. Вже й не знаю, як вона сподобалась тому Соловейкови! Ой Господи! Як говорить, то тільки щює словами, а не говорить: пху, пху, пху! та й обплює свою погану морду. А як иде, то запаска на ній так й розбідеться спереду на обидва боки, аж об землю черкається; волоче по землі, веначе прибита гуска крила.

От вони жнуть, а я йду та й наскочила на їх. Иду я така сердита, та й слова до їх не промовила. А Солов'їха до мене: „Чого се ти, Графине, не скажеш мені й Боже поможи? Нажала тобі дурнісінько пів-копи жита, а ти й добрий-день не скажеш.“ Я плюнула та й стала поруч з Соловейками жати, та все мовчу. А Палажка знов до мене: „Графине, Графине! та хоч обізвись бо до мене.“ Я взяла та й зайняла постать серед різи; думаю: цур тобі, пек тобі! лучче я оступлюсь од тебе. А вона надійшла до моєї різи та знов до мене: „Графине, Графине! попова сучко! Хиба ж я не знаю, що ти вже ходила до попа на Соловейків брехати, бодай тобі добра не було! Нажала я тобі, Графине, дурнісінько пів-копи.... Графине, Графине! та хоч обізвись до мене.“ — Ой Боже мій! не лиха ж отсе людина! думаю я, та все мовчу, аж зуби сціпила. Взяла я, оступилась на самісінький край різи. А Соловейко не втерпів та й каже дівці: „ти б узяла грудку землі та заткнула своїй матері рот.“ В мене трохи слізи не закапали з очей, коли вже Соловейко за мною оступається. Я не втерпіла: підвелась, и, тільки що роззявила рота, щоб крикнути на Солов'їху, та й полетіла в рив, бо саме коло нашої різи був глибокий ривчак з маленькою криничкою. Покотилася я в рив, а кісточка в носі хрусъ. Зломила ж я, думаю, ногу! От тепер, думаю, як би прибігла Солов'їха, то на-віки побила б голову серпом з-верху. Напиалась я з криниці води та на-силу вилізла з рову. Иду я по різі та шкутильгаю. А Солов'їха вже и рота роззявила: „о, ба, Графине! покарав тебе Господь, бодай була и другу ногу зломила!“ Я таки й до дому не дійшла; один чоловік, спаси-Біг ёму, привіз мене. Другого дня, як ишла на поле, то вже рисувала через дві

різі: як своє лихо, так Соловейків обминала, щоб тільки не було між нами тії гризи, тії змажки та лайки.

Зве мене Палажка поповою сучкою, а сама побігла скаргитись до попа на свого чоловіка та на пасинка. Прийшла, впала на коліна, склала руки на грудях та й нявчить, наче свята та божа: „Отсе побили мене чоловік з пасником... так побили, так побили, що й Господи! А все то через ту Параску, що все підмовляє мого пасинка й чоловіка. Пасник склував з мене очіпок та тягав двома руками за коси, а чоловік третією рукою скуб за коси, а четвертою бив. Так мене побили, так покалічили!“ Еге! хиба ж я не бачила й не знаю, як воно було! Хоч я й сліпа на одно око, але добре бачу, де що діється и як діється. Сидить пасинок на присьбі, а вона з сіней штурх його рогаєм в спину. Він не втерпів та й зачепив якомсь очіпок. А вона тогді як визвириться на свого чоловіка: „ти, сякий-такій сину! Чом ти не звяжеш рук своєму синові? Чом ти не проженеш його з дому? Ой люта ж я, люта! Бий мене? ой бий же мене!“ та все підставляє йому щелепи. Соловейко не втерпів, — та лусь її в щелепи, а вона, як стояла, так и покотилась по картоплі. Качається, качається, та голосить и кочергу в руках держить; всю картоплю витолочила. Соловейко вискочив з хати, зняв руки до Бога та й каже: „Господи милосердний! або мене прийми до себе, або нехай вона згине.“ А чим тут чоловік и пасинок винні? То вона одна винна. А ще каже, що її за коси скубли три руди, непаче в неї на голові копиця сіна, або куделя вовни... Та в неї поганой не гурт було, як вона дівкою була! Було заплете ті косилята, непаче кішка позасмоктує, та й вертить лисою, зализаною головою перед хлопцями. Та тепер у неї голова лиса, як облизаний макогін! хиба б на три руди стало по одній волосині.

Свята вона та божа! до церкви ходить, Богу молиться, ще й других навчає. Отсе як хоче який хлопець втікти з церкви, то вона його хап за потилицю та на-зад; а як котра дівка стоїть та не хреститься, то вона стулить їй пальці та й перехрестить: „он, дивись де святі оконни! отуди кланяйся й хрестись!“ А се як иде пасинкова жінка до церкви, то вона розставить руки поперед неї та й загородить їй дорогу: „не пуцу! не підеш до церкви: не ма в тебе дітей, не ма тобі божого благословення!“ А як вийде до жінок, то вже й чваниться: „щоб я до служби божої тошла й варила як другі жінки! Чи то ж так годиться? Хоч я й нагрішу за цілий тиждень, за те ж одмолюсь, як прийде свята неділька.“ Знаємо, яка вона свята! Кожного року йде в Київ говіти на Ве-

ликдень, що-року їсть паску на печерях.... Йде в печері до Києва, то ходить по кутку, кланяється, зо всіма прощається: „простіть, Христа ради, в чому я винна!“ А йде з Києва, то ще за селом роззявить рота, готова всіх поїсти; ще за селом аж язик висолопить, готова вже лаятись. А вже де обід, де хрестини, вона й там, хоч и непрохана! Сяде на покуті, неначе вона голова в селі, розпусить язика, роззявить чорного рота та й навчає: „трапезуйте, люде добрі, трапезуйте! бо се трапеза не людська, а божа: що наварили, то треба все до-чиста виісти, Трапезуйте, люде добрі!“ А я сижу, мов дурна, не можна мені за нею и словом похопитись. Вона старша, та й годі, неначе її хто настановив навчати громадян. Сидить вона мені оттуг у печінках. Я ж кажу, хоч зараз пакуйся та й на Кубанські степи!

Або отсе хиба ж не кумедія? Раз мій рябий підсвинок уліз у Соловейків город, а мене тогді на біду не було дома. Прихожу я до дому — дивлюсь, а мій підсвинок висить на тину, привязаний на задні ноги, та ракотищами дереться об хворост. Я до ёго, а Солов'їха вже й вибігла з хати на поріг. Як роззявить рота, як покаже залізні зуби! „и-сяка-така, и бодай твое порося вовки ззіли, й бодай ти вечора нє діждалась, як твій підсвинок поїв мою цибулю.“ — А бий тебе сила божа! Ще не чула, одколи живу на світі, щоб свині цибулю їли! Глянула я на свій город, а моєї цибулі коли-б тобі стебло: чисто всю вирвала Солов'їха, вже й жидам продала. Я кинулась до неї, а вона стоїть на порозі та сичить, як гадюка: „ой люта ж я, люта! Не підступай, бо голову провадю кочергою та й на Сибір піду. И я пропаду, але й ти пропадеш!“ И цур тобі, пек тобі, осина тобі и з твоею цибулею на тебе й на твого батька! Не втерпіла таки я: пішла до попа та все — чисто розказала про Солов'їху. З того часу коли не вийду на город до криниці по воду, вона вже й вибігає на поріг, вже й верещить: „попова сучка! на цюцю! уджга! кис, кис! уджга! попова сучко!“ Сама вона попова сучка, бо як побе Соловейко, то вона й біжить до попа скаржитись. И сестра єї була така відьма, як и вона. Хиба не знаємо, як Василь Лобань піймав її в ночі під коровою, та живцем виколов око залізякою. И тітка єї була відьма, и завод їх такий поганий. Та й сам чоловік єї злодій. Хиба ж давно витрусили в ёго клуні в засторонку копу чужої пшениці, що перевіз у ночі з чужого поля? И брат Соловейків злодій; украв сивого вола у Кайдаша та й загнав на злодійський ярмарок у Жашків. Еге! адже ж Палажчина мати була родима відьма. Розказують, що ніколи зроду було не піде купатись

из дівчатами, а все залізе в лози, та й купається сама. Але раз дівчата засяли та й підглядали, що в неї з-заду хвіст; хоч невеличкий, завбільшки на два пальці. Вона вміла и клубком качатись під ноги, доіла молоко просто з стріхи, ніколи з-роду не клала горсток навхрест, як мочила конопі. Йй-богу, боюся жити на однім кутку з Палажкою. Не буду я Параска, коли вона не зведе мене з світа, а як не мене, то мого Омелька. Хоч продавай хату и Грунт та перебирайся на другий куток. Не можна, не можна ж мені через ту Солов'їху на кутку вдержатись. Піду в волость, попрошу громаду, щоб дала мені поле про мене и на десять верстов од Соловейкової різи. А як ні, то хоч зараз спродуй воли, хату й Грунт, пакуйся та й на Кубанські степи!

Але раз трохи не сталося диво: я трохи не помирилась з Палажкою. Стрічаю я Солов'їху; йде вона з церкви така свята та божа, згорнула руки, губи тісно стулила, аж запишалась. „Добрий-день тобі, Парасю!“ промовила до мене Солов'їха, аж губи облизала. А я з того дива до неї на сміх и собі тихеньким голоском: „доброго здоров'ячка, Палазю!“... „З неділенькою святою будьте здоровенькі!“ промовила вона ще солодче й уклонилась. „Спаси-Біг, будьте й ви здорові, Палазю!“ промовила я, та й собі підсолодила голос, не знаючи, до чого воно йдеться. „Чи з церкви йдете, Парасю?“ спитала вона наче на сміх, бо я йшла проти неї. „Ні, серце Палазю! Нехай уже ходить до церкви хто присвятився, а ми люде грішні.“ — „И чого б нам пак гніватись? Я отсе стояла в церкві та все об тім думала: Правда моя, Парасю?“ промовила вона аж з медом та з маком. „А вже ж, Палазю! ваша правда, бо в вас неправди й заводу не ма,“ кажу я. „Простіть мені; чого нам сваритись!“ каже вона, аж плаче. „Про мене, кажу: як би мене ніхто не зачіпав, я б до віку нікого и пальцем не зачепила б.“ — „Прощайте, Парасю!“ нявкнула вона. „Прощайте, Палазю!“ промовила й я тоненько та любенько. Пошявчали, пошявчали солодким голосочком, та й розійшлись. Того ж таки дня в вечері йду я до куми городами та бурянами, йду та думаю то се, то те. Вихожу стежкою на крутий горбок, чирк! на зустріч мені з-за горбка Палажка; так и висунулась, неначе козак з маку. Стала, як стовп, чорного рота роззявила, неначе її хто віжками спшнив. Бий тебе сила Божа! Я злякалась, аж назад одслонилась. Стали ми обидві, як укопані, та й стоїмо, дивимось одна на другу, неначе з-роду не бачились. Вона мені не каже „добрий-вечір“, и я їй не кажу: нехай таки вона буде менча, нехай таки моє буде з-верху! Жду я, що вона от-от промовить до мене; не дурно ж нявчала так любенько у ранці.

А вона мовчить та витріщає на мене баньки. Дивлюся я, вона мене ість очима; чую я, вже й мене бере злість. Стояли ми, стояли, дивились одна на другу, надивились, кивнули головами: я плюнула на один бік, а вона на другий — та й розійшлися з того горбика. От тобі Палазя й Парася! думаю я. Помирились так, що миру не стало й до вечора. Треба, щоб у лісі щось дуже велике здохло, щоб ми помирились.

Коли б я пак була хоч трохи зла, хоч на десяту часть мала такі залізні зуби, як у тиєї Солов'їхи! Може б я ще й одбилась, одгризлась од неї. А то я жінка зовсім плоха, ще й не добачаю на одно око. Як би пак у мене такий язик, та такі очи, як у Солов'їхи, я б з нею справилась. Та й чоловік мій, як з ключця батіг, сказати правду. Отсе крикну на ёго: „та піди бо та прочитай молитву Солов'їсі! Хиба ж ти не бачиш, що вона мене ість аж иржа залізо, що вона на мене кричить, тільки вийду на город до криниці: „попова сучка, та попова сучка!“ неначе мені піп так ймення дав.“ А Омелько почухає потилицю та й не посміє через Солов'їків перелаз перелізти. Вже щоб не говорила Солов'їха про свою добрість, скільки б не ходила до Києва молитись, а я все-таки добрійша од неї. Я б нікого й пальцем не зачепила, аби мене ніхто не заціпав. Тільки я й согрішила на віку, як у корчмі пробила залізною кочергою дякови голову.... Я спокутувала свій великий гріх, и одхрестилась, и одмолилась. А все таки не я була винна, а сам дяк; и не так дяк, як дячиха. А Солов'їха и свого носа туда таки сунула: без неї, бачте, нігде вода не освятиться. Яка ж погана наша дячиха! Я вродилась й охрестилась, а такої поганої не бачила. Вже баба Солов'їха далеко красча од неї, хоч и в Солов'їхи ніс, як за сім гривен сокира. А дячиха, чорна, чорна, хоч чепляй на спину веретена та решета та в циганске шатро; ніс як ключка, очи витрішкуваті, як у сови, брови, як нацюки; як говорить, то сопе, наче ковальський міх; а морда, неначе самою обмазана. Куди! вже дякова чорна сучка з білими бровами далеко красча. А до мого чоловіка все вишкіряє ті зубища, де не встріне. Певне нагляділа ёго очи, карі, темні як терен. Було залолоду як поведе ними, та моргне чорними бровами, то я аж умліваю. Та цур ёму! що я згадую. Ще добре, що не чує Солов'їха, а то б зараз рознесла по всьому селу....

Раз тягнеться мій Омелько шляхом по-під городами, а дячиха ходить на своєму городі та й зачепила ёго; сперлась на тин та й вишкірила до ёго свої білі циганські зубища. Я беру воду з криниці та все чисто бачу з-за куща калини. Дивлюсь: мій капост-

ний Омелько задивився на неї та й собі показує їй зуби, ще й начав любенько балакати з нею. Вже й не знаю, де в ёго та мова взялася. Як до мене говорить, то тягне ті слова з рота, неначе з-під землі викопує, а до дячихи десь слова взялися! Терпіла я, терпіла, та таки не втерпіла; бурянами та по-за коноплями прийшла до їх близьенько та й упала в гушавину, аж уха пожалила собі кропивою. Дивлюся я, а дячиха до Омелька: ги, ги, ги! та все показує Омелькови зуби. Мій Омелько й собі раденький, що дурненький, та все до неї через тин: ги, ги, ги! и собі показує зуби. Дивлюся я, що з того буде. Вони мене не бачать, а мені їх обох видно як на долоні. Мій же Омелько такий гарний, чорнобривий, хоч уже й не молодий; отсе як засміється, псяюха, до теї циганки, то й шморшки на лиці порозтягуються. А вона стоїть, напнута білою хусточкою: морда, наче сажею обмазана, а зубища проти сонця блись, блись! Вже, сказати правду, й я не молода, але й дячиха красуля! нічого сказати. Знайшов же красу мій Омелько! Коли я дивлюся, мій Омелько приступає ближче, та морг на неї бровами, а далі морг вусом. Я догадалась, до чого воно йдеться. А ти стара лубе! думаю я, та й не втерпіла: встала з буряну й руки згорнула. Коли чирк! з другого боку з конопель підводиться дяк, неначе стовп. Стоїмо ми в чотирёх та очима лупаємо. Дячиха ні в сих, ні в тих, поздоровкалась зо мною, а далі з дяком. А Омелько все чогось шукає, та шукає по-під тином очима; бачить дячиха, що пропшпетилась; повернулась до мене спиною, вирвала лопушину та й потягла спідницю просто по грядках, прохолоджуючи пику лопушиною, неначе справді пані. Я показала Омелькови кулак, та ніби пішла мовчки до криниці. Вхопила я відра, однесла швиденько до хати, а думка моя й очи мої все летять назирці за Омельком. Дивлюся я: Омелько вже балакає з дяком, а далі знялися з місця та й пішли мовчки до шинку. Я за ними, та крадькома шусть у шинк, та й притаїлась за дверима. Слухаю я, вони посідали за столом та мовчки почали горілку пити. Глянула я через щілину: Омелько пе та супниться, аж нимарки понабігали ёму на лобі, а в дяка зуби й губи дрижать. Чарка так задзвеніла, як черкнулась об ёго зуби. Коли се як схопиться дяк з місця, як ухопить мого Омелька за чуприну! Так счепились обидва, мов півні. Я кинулась між їх, щоб розборонити, вхопила залізну кочергу та й торкнула помаленьку дяка по голові. Йй-Богу моєму, що тільки торкнула! Вже й не знаю, як той череп увигнувся. Мабуть біс батька зна' який череп на дяковій голові. Не встигла я озирнутись, аж и Палажка Соловїха стоїть тут коло дверей, не-

наче з стіни зійшла. Я з-пересердя пхну їй у очи! бо знала, що вона рознесе зараз по селу, як сорока на хвості. Ще я не встигла до дому дійти, а вже мене люде перестрічають та й розпитують про дяка та про Омелька. От виріс язик у роті! довший ніж у корови! И де вона, в гаспида, взялася в корчмі? И хто її кликав? От уже де не посій, то вродиться Солов'їха. Зазнала я таки и того гласного суда! Розсипала я на ёго чимало карбованчиків, ще й мусіла свій гріх у церкві спокутувати. А Солов'їха и тут навчає: „Кайся, сестро Параско, кайся! піди в Лавру та одмолись за свій гріх!...“ Не було в мене тогді в руках залізної кочерги. Ій Богу, що не побоялась би тогді й гріха! Коли б ще Солов'їсі пришлось покуштувати того гласного суда, щоб знала, як підсвинків на тину вішати, чужу цибулю красти серед дня. Я ж кажу: не можна, не можна мені з Солов'їхою на однім кутку жити. Хоч сёгодня пакуйся, та й гайда на Кубанські степи! Отсе піду, нападу на свого Омелька, нехай продає воли, землю й хату, бо не видержу. Такі капосні люде на кутку, що мені не можна з-роду, з-віку на селі вдержатись. Хоч и сёгодня на Кубанські степи!

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

(Конець.)

З такими основами и з такою практичною виготовлена література беллетристично- и науково-народня знайде собі дорогу и в школи українські, для которих, одвічаючи нашим принципам, ми проектуємо читанки українско-российські, по идеям педаголів школи Песталоцці. Такі читанки, як и така література, допоможуть не втратити нашому народови свого существенного, користувавшись російським.

По тия же принципам мусять бути упорядковані цілі круги літератури педаголічної для лімназий, и ряд академічних праць. Замість того, щоб видати по українському яку небудь тригонометрію, або лобіку Мілля и т. и., що зостанеться изолованим и безплодним: важнійше для української идеї, щоб и Українці, беручи висшу науку в лімназиях и університетах, знали, що таке Україна, и Ве-

ликоруси знали, що таке Україна у Росії и у Славянщині, т. є. значить, яка єї мирова роля. Показати се можна тільки йдучи тою дорогою, яку проложив п. Костомаров, пишучи Богдана Хмельницького, Послѣдніе годы рѣчи посполитой, Двѣ русскія народности, Стеньку Разина, Сѣвернорусскіе народоправства, Черты народной южнорусской исторіи, Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси, — розказуючи, що таке Україна и народ єї у своїй природі и у звязку з народом великоруским, що її вяже з старою Русью, з усією Русью народоправною, яка єї роля серед держави польскої и Московскої, и яка єї значить може бути роля у новому європейскому союзі народу русского, Росії, и у готовлющомуся такому чи другому союзі славянско-народному. Се усе вяснити громаді и на Україні и у Великоруси (при холодности або при неприязни котрої українске самопізнанне не може йти успішно) можна тільки через мову и літературу російську. Сми то дужим оруддем мусять покористуватись українскі патріоти у цілому ряді праць академічних, педагогічних и спеціальних. Нехай українскі філологи видадуть Граматику и словарь малоруский, — та нехай вяснять відносини мови малорускої до церковно-славянскої и нових славянских, до старорускої и до народних наріччій старих земель білоруско-великоруских; нехай историки-українскі вяснять відносини исторії українскої, періоду козацтва ди старої Руси Київскої, нехай вкажуть на всеруску важність исторії Руси Литовскої и самого Польского періоду исторії Западної Руси, на культурну важність Виленско-Львівско-Київскої Руси XVI — XVII в., на звязок єї з Росією XVIII в., на політичну важність козацької України у загально русскому питанні про Чорне море, у так званому „восточному питанні,“ питанні всесвітнєї важности, на культурно-державну важність малоруских переселенців у Московщину XVII—XVIII в., на вклад Малороссіяна од Димитрія Ростовского до Гоголя и Костомарова у літературу и науку Росії; хай етнографи малорускі вяснять, що є високо-чоловічого у характері, поняттях малоруского народу про світ, про сімю, громаду, — вяснять, які таланти він має у собі. Тоді ми побачимо, чи так холодна буде українска и великоруска громада до українофільства, як вона холодна тепер до українского романтизму, або сепаратистичної фразеології. Популярность, яку має п. Костомаров в усій Русі, в таборі космополітів, як и націоналів, дає нам право ждати найлучших результатів од ряда учених праць Українців, зроблених по єго дорозі. Додайте до сєго працю артистичну, скульпторів, живописців, музиків, співців Українців, котрих не мало є по Росії, которі, по харак-

теру краю и своєї роботи не можуть не держатись столиць, и там або не можуть слідити за українськими тенденціями, коли вони скриваються по провінціальним кружкам, коли вони не в'яжуться з широкими народними и культурними інтересами Росії, або, як співці, не можуть не збувати з себе українство, коли українських музиків або не ма, або вони мало що роблять. Хай тільки українські артисти не ганяються за поверхнотним демонстраційним або костюмним націоналізмом, як то роблять Поляки, що бють у перве на те, як би побільше намалювати Понятовських та Сигізмундів, та кунтушів, як би виставити своїх цяцю, а чужих какою*). А нехай завдаються загальними чоловічими питаннями психологічними, шукаючи для них фактів в українському життю и исторії. Три-чотири скульптурні Групи, картини, опери на теми з пісень народніх, на сюжети, як Маруся Богуславка, Хмельницький, Немирич, Дорошенко, Палій, Данило Братковський, Сава Чалий, Гонта и т. и., и з-разу буде звернута увага усєго світу на українське искусство.**)

У звязку з працею науково-артистичною над українським матеріалом мусять стати учебники для середних шкіл, которі б теж вводили у сознание усїєї Росії, що то таке Україна. И позаяк справді Україна жила по своему усїми тими моментами життя соціального и культурного, що и другі краї Росії, — а позаяк варящі українського життя на загально-російські теми були завсїгди оригінальними и яркими: то у розумно и науково

*) Які историчні неправди намалював Матейко у „Стефані Баторії“ и пр., думасмо, розказувати нічого не-Полякам и не німецьким централістам. А у Відни виставлена картина другого не безгатавного живописця польского — на яку тему, як би ви думали? Рихард Вагнер дає концерт при дворі королеви Бона, а слухають єго у костюмах XVI-ого в. Моцарт, Бетховен, Ліст и т. д.

**) Ми масмо тепер вже трєх музиків, которі виявили себе виданнями українських пісень. Се п. Лисенко у Києві (2 вип.), п. Рубець проф. консерваторії у Петербурзі, що окрім 3 вип. пісень видав недавно ще 216 мотивів и організував у Петербурзі хор співців, п. Чайковський, проф. консерваторії у Москві, що упорядкував 1 вип. дитячих пісень великорусських и малорусських. Од сих пп. ми можемо надіятись коли не опер українських, таких як Глинка зробив з великорусських мотивів, то хоть основи для них. З „Кієвлянина“ бачимо, що п. Лисенко написав музику на куплети у оперетах Рїздвяна ніч и Чорноморський побит. (Стаття ся. як вже згадано, написана ще в первій половині р. 1873; між тим, як звісно, появилась вже ціла опера „Рїздвяна ніч“ з текстом п. Стариченка. — Ред.) Добрий се може буде початок, — ало се усє такв играшка, усє дорога Наталки Полтавки, а не поважна опера. По усєму видно, що музикам-українцям бракує лібрет, — бо драматична література на Україні не світе а у Росії тепер композитори майже прямо беруть драми Пушкина, Мея лібреттом

упорядкованих учебниках рускої філології, географії, історії, літератури — знайдуться логічні рубрики, куда можна вставити усі характерні факти про Україну, усі прояви її духа и життя. Так історичні граматики рускі мусять бути вироблені так, щоб в них найшла собі місце и характеристика старого книжного западно-русского язика, которий мав вплианне и на теперішній російський літературний язик, и теперішнього народнього українского. В історико-літературних хрестоматиях мусять бути показані звязки мови літописної, мови и характеру Слова о Полку Игореві и усієї літератури Руси удільно-вічевої з малорускою народною мовою и поезією. Багата, хоть доси не зачеплена ні одним Українцем (бо про се писали доси тільки Великоруси пп. Пипин, Тихонравов, Веселовский) література повістей XVI—XVII в., багата, але зовсім не займана з літературного боку література мемоарів малоруских XVII-ого и XVIII-ого в. — знайдуть собі місце коло таких-же повістей великоруских редакцій, и вважуть, як малорускі редакції були ім образцем, — коло біднішої мемоарної літератури (ми кажемо про мемоари до половини XVII-ого в.) великорускої. Література релігійна періоду перед унією и після неї, помістившись рядом з літературою гурпуючоюся коло Стоглаву, справу книг, розколу и ересей великорусских, покаже, на скільки український період „возрождення наук (renaissance) и реформации“ був ближче до европейского, ніж московський, и вяснить лучше ту ролю, яку грали и у Москві Українці перед и у часи так званої реформи Петра В. Теж саме з другого боку вяснить аналіз української драматичної літератури, котору Дм. Ростовский и Теофан Прокопович пересажували у Великорусь серед реакції чисто-великорусского кліру. Само собою розуміється, що пісні українські и думи мусять поміститись коло пісень, билин и козацьких пісень великоруских, — и, конечно, не програють од

для опер. Ми провидимо ще одну трудність для української опери: се питання про мову лібретта, особливо од того, що у Петербурзі и Москві (а там тільки є великі трупи співців, та й завжди подобает пророку явитися в Іерусалимі) український текст був би не зовсім можливий. (Як музика буде добра, то переложуть сеї текст на великоруский язик. — Ред.) Так як у опері діло головне музика, то ми б подали голос за російський текст українских опер, щоб тільки дати ім ширшу ходу. Але треба сказати, що у столицях дуже люблять українські пісні и оперетки, и такі старомодні, як Наталка Подтавка, ще недавно гралась у артистичному клубі у Петербурзі, — а недавно з С.Петербур. Вѣдом. ми побачили, що прімадонна російської опери у Петербурзі з великим мастерством співає українські пісні, которими робила фурор на двох концертах у Варшаві. Се усе показує, що для опери української є и співці и публіка, — не ма тільки опери.

такого сусідства, а покажуть, що дійсний розвитий історичний епос має руский народ тільки на Україні. Так само нова українська література поміститься у тих главах, де буде річ про приклад сентименталізму, романтизму, славянофільства, руссофільства, соціалізму до живописання побиту народнього і старини у Росії Великій і Малій. Так-же розмістяться факти історії політичної і гео- і етнографії української у курсах історії і етнографії Росії. Самий метод сей не буде новиною: і тепер поважні учені і педагоги російські, не тільки Малоруси, як Максимович, але й Великоруси, як Шевиревъ, Буслаєвъ, Тихонравовъ, Галаховъ, Иловайскій, Семеновъ и т.-д., робили се у своїх монографіях і курсах; новий зовсім у нашому програмі тільки увод літератури новоукраїнської у курс історії літератури у Росії. Треба признати, що названі учені і педагоги Великоруси говорять завжди з великою повагою і симпатією про історію, мову, поезію, культуру України, — тільки, по неволі, дуже коротко (дивись н. пр. Галахова курс літератури р.). Українці, натурально, мусять сказати про се усе подрібніше. Тільки, коли ті педагоги, що у молоді літа свої, у 1859—63 р., так українофільствували в Києві і Харкові, а особливо у Петербурзі, і доси не наготовили курсів, написаних по такій системі: то причиною тому, окрім провінціально-української лінії, ще й національний сепаратизм, котрий иноді так гарно може прикривати лінъ и брак енергії и науки. По нашій думці, історії культури на Україні не можна написати науково з одрубно-національного українофільського погляду: вона вийде дуже уривочна и одностороння; історія наукова мусять розказати усі факти, которі мали вплив на життя краю и народу, а таких фактів більшість спільна Україні з Великоюросією. Але хто би стояв и на погляді узко-українським, ми того питаємо: чи практична така дуже вже пасивна опозиція, в силу котрої не тільки з учебників, писаних bona fide Великоюросіями, але й з уст учителів ех- чи тайних українофілів, малоруска молодіж вивчується знати, куди скочив кінь Іллі Муромца з села Карачарова, зацікавлюється справді інтересним Котошихиним, бере за історичний факт легенду про Сусаніна и т. д., — а не знає нічого про думи українські, не чує про Самовидця и Величку, про Данила Братковського, не чує наукової критики Квітки и Шевченка, т. є. критики основаної на історії культури XIX-ого в. у Європі и у Росії? Чи не допомагаємо ми самі тому, щоб виростити на Україні правдиво вже не Русских, а тільки Велико-русів? А сего зовсім не треба не тільки з українського, але

й з російського, з славянського погляду. Та система, которую ми викладаємо тут, именно захоронить нас од такого „омосковлення“, не торкаючи у русизмі того, що є у ёму основаного на справдешних фактах и интересах краю и народу.

Сю систему ми вивели не з фантазії, не з суб'єктивних поглядів и бажань, а з холодного розбору фактичного стану літератури и культури у Росії. Ми мусіли прийти, як бачив читатель, до таких виводів, що у Росії є не дві літератури, московська и українська, з котрих одна держить гегемонію тільки б то через офіційний гніт, а друга старається з під него вибитись, — а є три літератури: а) обща — русско-европейська, и б) и в) дві народних, місцевих, великорусська и малорусська. Сей вивод ми визнаємо фактом, з которого мусимо итти у будуще. З минушого и теперішнього ми гадаємо и о будущому и виводимо систему діяння для нас а) яко граждан великого союза народів переважно славяно-руських, Росії, котрими ми перестати бути не можемо и не хочемо, бо ми б утратили більшу половину своїх моральних интересів и одреклись би од своєї світової ролі, и б) яко сини українского народу. Ми думаємо, що у будуще нам треба йти свідомо, так само, як ишли ми доси фатально, инстинктивно, — т. є. не одриваючись од Росії не тільки політично, але й морально, не кидаючи російської літератури, и у приязни й до великорусської розвивати народню малоруску, — бо ціли народу великорусского такі-ж самі, як и малорусского, а до сих цілей иде й та дуже одностайна интеллігенція руска чи російська, котра складається з Великорусів и Малорусів и котора нові европейські идеи приклада' на службу мужицькій нації рускій — Малорусам и Великорусам.¹⁾ Виложену нами систему діяння ми вважаємо не тільки практичною, але й такою, котора може захоронити правдиву живость и народность літератури української, принести правдиву

¹⁾ Ще раз спитаймо; од чого „Основа“ мала тільки 800—1000 підписчиків, а „Современник“ 4000—5000? Од того, що Основа говорила тільки про діла українські — та й то більше про минуше, ніж сучасне — а Современник про усю Росію и Европу. Отже життя самої України зависить од такого чи другого ходу культурного, соціального, політичного усїєї Росії, — а сей звязується з життям Европи. Ніхто не скаже, щоб треба Українцям усім залізи тільки в романтично-літературні интереси, — усякий признається, що навіть самий зріст и. пр. української літератури и школи зависить и. пр. од закону про печать, од сила земських и громадских прав у Росії и т. д. Значить Українці конечно зятягуються в літературу и політику всеросійську, значить українский журнал, щоб мати такуж широку публіку як всеросійські, мусить давати також статті по всеросійским и всесвітним питанням, як

користь народоми, збудити нам синпатію громади на Україні и у Великоруси;— з сією системою ми, не переостаючи бути Українцями, не стратимо тієї сили, яку дає нам російська держава и культура, сили бути у пригоді своєму народови, славянству и світу. Ми збільшаєм ще сю силу, збудивши у Росії друге жерело народнього бєнія, не меншого од великорусского, которому на теперішню добу исторія дала перевагу у Росії.

Друга система, націоналізму українского, здається простійшою и через те вірнійшою и буцім то легшою. Але усі системи, вироблені у кабінеті, прості, — та чи вірнійші и легші? Як би я не боявся наложити грубо палець на недавні факти, на живих и близьких людей, я міг би не мало розказати фактів з недавнєї практики українофільства, *quaeque ipse miserima vidi et quorum pars magna fui*. Поминаючи такі факти, як те, що початком національного відродження и пропаганди українофільства було збудженнє расових ненавистей (признаймось нелицемерно у сєму хоть серед себе)¹⁾: я зупинюсь на таких фактах, як праця над словарем російско-малоруским, коли не ма малоросійского, при чому йшли спори про те, чи треба перенести у малоросійську мову усякі аббаси, аббати, абстракти и т. д. без переводу, чи видумати на усяке таке слово своє; — згадаю про переводи — усе для вбагачення мови українскої и літератури, маючих такі-ж самі права, як и „московска“ — чого попало з Байрона, Гейне (найбільш з переводів, навіть и не французских, а прямо російских), а то й Пушкіна, а то й Фета и т. д. Коли вказувалось з чийого боку про мішанину, пестроту и мертву неорганічність нової українскої мови, про дилетанство, безсистемність, одривочність літературних праць, про нікчемність їх — бо їм не ма публіки: на се одказувано: так починались усі літератури, а и сама російська у XVIII-ому в.

и „Современникъ“, „Бѣстникъ Европы“ и т. п. А тут конечно и злучиться те, що и злучиться завжди з Українцями ученими и літератами: близька и готова мова одтягне їх од праці над виробкою нової, хоть би колись и ще близької до українскої народної, в українский журнал фатально стане $\frac{2}{3}$, російским а $\frac{1}{3}$, українским и по матеріалу и по мові. Можно плакати на се, — та що-ж, коли „ниъ законъ противуваюющъ воудѣхъ нашихъ.“

¹⁾ Недавно хіба ми не читали примітку до слова райя: що так и Москалі звать Українців хахлами, — се-б то відносини Малорусів до Великорусів рівняються до сербо-турецких? А то, що й на Україні Великорусів звать кацапами, то й нічого! Те й діло, коли зайде річ про самостійність мови и літератури українскої, читавмо фрази: „Москалі кричать“ и т. п. А хіба Даль и сам Лавровскій, хіба Чернышевскій, Добролюбовъ, Пыпинъ, А. Григорьевъ и не Москалі?

Правда, так починались, коли не усі, то багато національних рухів, багато літератур. Але чи усі дійшли справді до того, щоб стати своїм народам у пригоді, чи усі задержали хоть свої народности од смерти? Правда, так починалась російська література у XVIII-ому в. Але раз то був XVIII-ий в., а тепер XIX-ий, а у-друге там література почалась яко потреба держави и йшла дальше у низ, розширяючи свою сферу, — та й то стала живою и кріпкою, коли торкнулась зовсім до хлопского низу, держучись руками за европейский демократизм. А де наш двір, наша держава, навіть наша українська аристократия и буржуазия? Хто ждати ме у нас 100 літ, поки ми діждемось Пушкіннів и Тургенєвих од наших Тредьяковских? Ми заявляємо права наші именем народу, хлопства; ми жадаємо освіти на ёго мові для того, що він не розуміє мови російської, що вона для ёго мертва. Так и не будем же починати нашої літератури з виробки нової мертвої мови, а приложім наші сили прямо до хлопской літератури на живій хлопській мові.²⁾ Коли исторія зоставила нашу народність тільки в хлопстві, а ми звемо себе народовцями, так и приймемо чесно те имя, которим думали вразити нас вороги: признаймо себе чесніми хлопоманами. Будем працювати поперед усёго, як українські хлопомани. А така праця не тільки не вимогає розриву, але веде к союзу з великорускою хлопоманією и з европейско-русскою демократією, которих орґанами служать великорусска и російська література. Праця для самого хлопства, праця учена над елементами українского духу в мові и исторії, — ся праця, з которої ми тільки и можемо набрати арґументів у піддержку и для пропаґанди нашого напрямку, займе нас по меньшій мірі на 15—20 літ. За остатні двадцять-трицять літ всеросійська культура дуже набрала великорусского елемента; за двадцять літ, коли ми будемо вести розумно и систематично свою працю над українским елементом, вона може прихилитись и до нашого. Та за двадцять-трицять літ, хто знає, де ще стане центр культури у Росії? що станеться

²⁾ Недавно заявлена у Правді идея п. Сакуна про те, що треба виберати з діалектів українских форми (логічно також и слова) найбодрубніші од великорусских, є своего рода прогрес перед доктриною, по котрій для нової української літератури брано слова, форми и т. п. польські, славянські, а й латинські, аби тільки виробилась ориґінальна мова. Але й пан Сакур ставить на першому шляні ориґінальність мови, а не єї зрозумілість, т. є. пряму вигоду — народови. Можна и з живих діалектів вибрати такі форми и слова, що в суммі виїде мова мертва и непонятна; се не буде мова — більшість мови більшости народу, — а коаліція меншостей. И п. Сакур націоналізм а tout prix ставить вище нужд и пригоди народу.

з теперішньою Росцією и Славянщиною? — Будем же працювати для свого хлопа, у братерстві з другими, хто для своїх працює, — а там далі підемо, куди нас поведуть воля и интереси нашого — коли б ми мали сю честь сказати: нашою працею просвіченого и вольного хлопа!

Українець.

В СПРАВІ НАРОДНОГО ЯЗИКА.

Озиваючи-сь в справі народного язика я з самого почину висказав, що дуже радий, що п. Е. Сакун не бавить ся в пусте говіркане — як то к жалю великому в Галичині и на Україні часто діяло-сь и діє-сь, а різко, означено говорить, чого бажає, що пропонує. Не всюда я согласен з думками п. Сакуна, однакож де не соглашаю-сь, подаю *причини*. Заразом виявив я горяче желане, щоби знавці руского язика в тій справі забирали прилюдний голос, а „поучающим ся взаємно, гнів на воцарить ся між нами, бо ж прецінь одна нас думка голубить.“ Ждав я нетерпливо, коли появить ся голос в справі дорогій кождому Русинowi, у котрого любов до рідного. Розуміє ся, що надіяв ся, що ціла тотя річ трактовати ме ся об'єктивно. Тим часом на ділі вийшло инакше. В ч. II. сегорічній „Правди“ вичитав я малесеньку допись „В справі народнього язика“ пана Н., котра завела мої дожданя.

В мойй статті я писав так: „Для обміни словесної потреба прийняти в головнім один говор. Язык літературний може уважати-сь головною рікою, котру засиляють нарічя — ніби притоки. В літературнім язичі треба завести *певну* одностайність в формах.“ Гадка, яку виповів, удійстилася-сь у многих-многох літературах европейских. Де лише успів виробити-сь язык літературний, прийнято в головнім один говор чи одно наріче, котре стало тою головною рікою, яку засилювали другі нарічя того-ж самого язика, гей побічні ріки. Тим часом звісно, що навіть и одно наріче має часто різні відтінки. Так пр. наше наріче *гірське* має лиш у Галичині три підрічя, именно *лемківське*, *бойківське* и *гуцульське*. Скажу більше: Часто навіть в окрузі заледви кількामилевім суть різні говори. И так в декотрих селах коло Дрогобича говорять *був*, *була*, *було* (*бути*), в других сусідуючих с первими *быв*, *была*, *было*, (*быти*). Дивно, що селяне тих сторон, хоть яко сусіде зносять ся дуже часто з собою, таки стоять твердо и неуступчиво одні при своїм *був*, *була*, *було*, а другі при *быв*, *была*, *было*. Подібно на Поділю, як по сторонам, уживаються форми: *хочут*,

хотє, хотєт, хтєт, хцут (чи з мазурска? *chca*), *хочу, хцу*.
 Форми *можу* и *можуть* уживані скрізь на Україні и переважно в Галичині; тут однакож суть села, мов острови, в котрих говорять: *могу, могут*, а за тім уживають форми (граматично) правильнішої (пр. в Яснисках и Страчу коло Львова).

Розуміє ся, що в язиці літературнім не може и мови бути о допусканю *зарівнім* усіх форм, а мусить бути тут певний урегульований *систем* що до форм, инакше вчинила-сь би сумішка, пестрота, котра-б стала поводом, що ніхто не міг би язика вивчити-сь. Постали-б любовники провінціоналізму, а кождий писав би говором околиці, де родив ся. И подібати-б тогді у писанях як до авторів: *тою дорогою, тов дорогов, том дорогом, той дорогою*; *ріпиця, ріпице, ріпиці*; *до танцю, до танцу*; *хлопец, хлопець*; *близенький, близейкий, близойний*; *молочко, молейко, молодойко*; *господаронько, господарейко*; *волоньки, волойки*; *віл, вуел*; *кіт, кїт*; *сєсь, цєсь, сєй, сой, сєся, сося, сєсе, сосо*; *ма, моя*; *ме, мє*; *мих, моїх*; *мим, моїм*; *будєш, бєш*; *будємо, будєме, бєме*; *будєте, бєте*; *чєш, чєш*; *знимав, знима', знима'т*; *читає, чита', чита'т*; *зажегав, зажега', зажега'т*; *робить, робит, роби, рєбє*; *ходять, ходят, ходють, ходє*; *шо, што, шє, шо*; *ужє, вжє, уж, юж, ю* и пр. и пр. Тогді-б не було одноформности чи, як п. Н. каже: „ідноформности“ а свобода, хоч прямо в рай! Не було-б чого и бояти-сь за вигнанє провінціоналізмів.

Що таке *провінціоналізм*? Через провінціоналізм розумієм а) виговор локальний, або також б) окінчає форм місцеві, одмінні від форм загально уживаних и принятих, а на-останку с) всякі вирази и вираження, котрі лише тут и там уживають ся, а масі народа мало знакомі або и зовсім незвісні. Що до а) и б) кождий розгадливий чоловік рішучо признаєть, що в язиці літературнім ні виговор локальний, ні форми локальні, часто дуже похитні и неправильні (гл. Правда р. 1872, ч. VIII. стор. 373 *ми неїм* (!) *хлєб, поробїл, лїд, мїд, ведаю, дзєсь, влєз*) узглядняти-сь не можуть. Всюди и завсїгди у літературі соглашано-сь на певні форми, котрі всі письменники загалом прийняли. Розходить ся о тое, котрі форми? Що до того не єсть се ділом одинокого чоловіка, сказати так або сяк. Тут рішає загал. Часто неправильна форма запанує в літературі, коли переважно уживана и людом и письменниками, пр. *можу, можуть* місто *могу, могут*; *течуть* місто *текуть* и пр. Всюди и завсїгди раз приняті форми зберігають ся а не змінюють самовольно и без потреби. Однакож навіть и виговор локальний и форми локальні можуть и у писаних творах мати своє

призначене, именно тоді, коли представляє-сь образець з життя дотичних місцевостей. В такому случаю в уста лиць яко дійці приведенних вкладає-сь бесіда дотичних сторони з всею відрізнію від загально прийнятого язика літерацкогго, що тому-ж зовсім не шкодить, а підносить колорит подібних творів и надає їм особливу вартість для лінгвіста, граматикаря, лексикаря и етнографа. Що до с) вивів я вже перше, що всі слова, які-б они и були, мають по крайній мірі лексикальне значіне. Однакож усіх слів, які у люду подибле ся, без розбору, скрізь тикати у річ літературню єсть *absurdum absurdissimum*. Найлучше те побачити на примірах. И так говорить люд в Опаци коло Дрогобича *тувальня* (хустка), коло Красного в околиці Калускій *цубірка* (вивірка), *баненик*, *сугарник* и *церковник* (воробець), коло Берлогів в Стрийщині *фостацки* (грушки), коло Садок в Чортківщині *фусферня* (заверуха), в Небиліві коло Перегиньска *бубачка* (болячка), на Підлясю *зюль* (суюдо), *скуль* (звідкиля) и пр. пр. Якби се виглядало, коли-б притьмом хотів напихати подібні слова у язик літературний и их місцеве уживане, яке вже Богом-природою мають, розширяти и узагальняти лише на тій підставі, що они людові и оригінальні?

Инша річ з провінціональними виразами, котрі, хоть лише декуда уживають ся, та виражають понятя, на які не легко або и зовсім не ма иншого виразу. Такі „провінционализми“ годяться, щоби їх увисшити до значіня загально літературного; так пр. на польський вираз „*uszczańc*“ не ма инших виразів лише „*вчажнути, відчажнути*“, тоті слова (уживані первістно лиш декуди у Стрийщині) ввійшли у річ літературню. Вираз *визвіздити ся* (о небі) уживаний декуда в Стрийщині, именно коло Калуша, не має нігде синонімного виразу, а так вдатний и хорошиий, що з легкостю прийме ся в язичі літературнім. Подібно слова *первітний, повітний* (коло Дрогобича) зовсім правильні, синонімів до них не легко найти, можуть також ввійти в загальне уживане. Декотрі провінционализми дуже пожадані для відтінкованя вираженій, так н. пр. *übereinstimmen, sich einigen, einig werden, übereinkommen* — согласити-сь (Укр.), згодити-сь (Гал.), токмити-сь (також *bedingen*), потокмити-сь (коло Журавна в Стрийщині; староруск. *тожмо* — тільки уживане декуди в горах). Як вже сказав у статті поміщеній р. 1873 в „Правді“, я не противен провінционализмам, єсьм за уживанем місцевих виразів з всіх нарічей южноруского язика, але бажаю, щоб у тім всім був „який-сь регулятор“, розумний вибір, а не безпорядочний „натоп“, як того хоче п. Н. Я не бажаю, як мені втирає п. Н., писати виключно певним тільки говором, противно я желаю, щоб писано *язиком* южноруским,

беручи з усіх нарічій те що найкрасше, найправильніше и найодвітнійше, але придержуючи-сь в головнім визначних форм найкрасшого и найбогатшого говору в згляді граматичнім, и всюди, де лише лучилось мені виступовати прилюдно — в практиці доказно обявляв я сю гадку.*) Так есьм за одноформністю — розуміє-сь в певній мірі, есьм за тим, що яко добре и одвітне узнали просвіщені народи Європи. Геть з мріями якоїсь пустої шатанини языкової! Не рівняймо-сь з народами віків давно минутих, про котрих обставини одмінні від сѣгочасних ми и не успіємо судити гаразд, а рівняймо рух нашої літератури з прямованнями у инших літературах живучих: а побачим, ще раз кажу, що скрізь, де лише література змогла підняти-сь на висшій ступінь и збудила загальний в народі інтерес, зачали в письменнім язиці форми усталювати-сь, появили-сь відтак граматикарі, що помічали закони языка на творах лучших писателів и на говорах людювих, ті же закони збирали у систем и вислідки свої удіяли другим — учили їх языка, одним словом зъявляли-сь *регулятори*. Через те язык народній не зійшов „на дивогляда“, противно усилив ся, укріпив ся и пишно зацвив в літературі.

Що до мого висказу: „випадає уважати на тоє, що вже загально від письменників прийнятим зістало“, п. Н. обертає ся на смішливо. Однакож п. Н. фактів, котрі я подав, не збив и збити не може, от пр. що до слова „жайворонок“, и піднімає лише на сміх гадку справедливу, котра в практиці у нашій літературі давно вже по часті осушила-сь и удійстняє-сь дальше и тепер в наших очах. Справді належить нам будовати на *людювій підставі*; *се найкритіша підвалина нашому языку*; однакож думати, що люд и лише тільки люд в тій фа зірозвитку, в якій він є тепер (бо те розуміє п. Н. через „авторитет народа“), цілину становить, а все проче порікати и з гори називати ложью, *єсть такий же екстрем, як напрям пок. Зубрицького и єго товаришів нехтуючих и презираючих малозвучне и богате слово нашого люда*. Сам люд не становить ще народа, то лише корінь народа. Письменність южно-руска не зродила-сь за наших часів, а тріває більш ніж тисячу років. Що було зроблено перше, не все пристає до вимог часу, до нашого теперішнього языка; однакож з того ще не слідує, щоби зовсім кидати те, що вдіяли наші отці и праотці, що добре и може

*) Иншими словами говорить и п. Сакуи тоє самоє. „Від цього я взяв за фонд Педвіпряньскій говір.“ Як бачити, я согласен з п. Сакуном що до самого принципу, а розходимо-сь лише в декотрих подробицах. И. В.

бути славою и окрасою для нашого языка еще и тепер. Всі писателі Українські, закордонські (котрі відай на велику досаду п. Н. прийняли в головнім річ Чигрино-перейславску, а відтак завзятуці одноформці!) поняли добре, що в язиці людовім *тепер* багато потеряло-сь слов або замінені зістали своїскі слова чужими*), тож обертали-сь все до старословінського и староруского и принимали багато з відсель виразів. И слушно. Брали из свого, своєрідне а не чуже. Язык старословінський, плеканий Русинами, в плині часу зміненый и зрущений, наш письменний язык староруский, то також святощ для правого Русина, як живучий язык люду. У всіх наших писателів декотрі вирази зачереті з тої богатої скарбниці, котра засилує, мов та любляча мати діти, и другі літературні язики Славян (в згляді лексикальнім). Возьмім на пр. писаня П. Куліша, одного из головних моторів літератури людової, а побачим, кільки з церковного и староруского уживає сей муж многозаслужений. Тут випикуємо декотрі вишніті з брошюри: „Григорий Квітка и ёго повісті. Слово на новий виход Квітчиних повістей. Написав П. Куліш. Санкт Петербург. 1858.“ И так листок за листком подибуємо: *восторжествоує, огласити, труждатися, возмужало, глаголати, обладає, внушити, неписевати* (підозрівати, думати) *о грїхах, возлюбити, возревновати, поприше, вопль, создатель, совершенство, современник, содержатъ, облеклися, прископаятні, блаженство, торжество, благотворящий, художество, исповідь, источник, вознегодовав, Бруховецький и ёго преемники, возмутившись, возгласилось.*

А то само и у Галицких писателів. И так пр. староруске слово *луч* в теперішній мові люду загинуло. Есть лише *лушня* = *łuczyno, Kien, Kienholz, луна* (м. лукна) *Feuerschein; Wiederhall*. Однакож в літературнім язиці слово *луч* живе, частю виширає навіть тепер скрізь уживане „промінь“, именно у Галицких народних писателів; у Українських рідше. У Шевченка:

(До Слави:) Де ти в ката забарилась

З своїми *лучами*? (гл. виданне Львівске т. I. стор. 211.)

Тому то належить узгляднити и шанувати тое, що вже многими письменниками прийнятим зістало. Тую гадку уповодовав я належно вже и перше, а п. Н. питає-сь, чим „узасадиць“ п. В.

*) Коло Корчина в Стрийщині щироруске слово *провідіне* не уживає-сь; намісто того кажуть там „божа *провіденція*“ (providentia).

свою гадку? але аргументів наведених в первій моїй статті не збиває.

Форми „*один*“ уживають усі лучші писателі нам звісні, писателі Українські Шевченко, Куліш, Вовчок, Стороженко и др. — и ми-б мали кидати усвящену переважною масою люду и лучшими нашими писателями уживану и загально прийнятую вже форму, а взяти похапцем, попудом „*іден*“? П. Н. очевидно дуже слабу силу приписує нашому людови, коли думає, що мільони омоскалили-сь до того ступня, що вже мов „по указу“ говорять *один*! Що форма *один* єсть южноруска и має аналогію з иншими словами подібно зачинающими ся, ствердив я доказно приводячи приміри. О моїх примірах и моїм виводі п. Н. и не згадує. (бо аргументи такі, що їх кождий признати мусить), а наводить и собі приміри, де *і* повстало з старосл. *є*; однакож слова ним наведені (*їі, їй, Київ, осінній, Матвій*) жадної не мають аналогії з словами як *один, озеро*. Що до „*іше*“ примічаю, що я подибував у лучших писателів Українских форму *ише* місто *єше* (зрів. німецьке *itzt* и *jetzt*). Форма „*іден*“ в добавок наводить двоєзначність, без чого з хісном можна обійти-сь. *Ід-е-н* прич. страд. з минувш. вр. від *істи* старосл. *яд-е-нъ*. Від *іден* утвор. *ідінне* (зрів. старослов. *ядение, яденіє*). Форми „*ідіння*“ уживають на Україні; „*ідіне*“ чув я також у люду коло Дрогобича. [В Галичині творять прич. страд. мин. вр. також після четвертої кляси: *іджен* (*іди-е-н*), відтак аналогічно була б и форма „*іджене*.“ Однакож багато вештаюни-сь межі нашим людом в цілі вислідования материньского язика, нігде не доводило-сь мені чути „*іджене*“.] То поводи, для котрих перше виступовав и тепер виступаю против уживаня форми „*іден*“ в значіню *unus*. П. Н. кінчає свою річ що до того слова: „форма *іден* не носить на собі нічого такого“, т. є. думав по німецьки *an sich tragen*, відай се значить, „не має у собі нічого.“

П. Н. дивує ся, у якій книжці українській вичитав я *цесь, цеця, цеце*. Питане зовсім не потрібне. Не було и бесіди об тім. Я сказав „Українцями часто уживані“, через що не розумів лише Українских писателів за кордоном, але також и прихильників Українщини в Галичині. Не раз був притомен горячим спорам о те, як належить писати, чи *ся, сей, чи ця, цей*. Як аргумент важний кладено те, що в декотрих сторонах Коломиїщипи справді кажуть *цес, цеце*, а декотрі молоді люде з опалом кинули-сь писати и говорити *цесь, цеця, цеце, обнімуця* — думаючи, що у тім вся сила и краса Українского слова! Що *ся* одільно в тій формі и на Україні подибує-сь, видно з приміра наведеного „Ой як *ся* маєш“

etc. Розрізняє форм *сей* *dieser* и *цей* *dieser* да невеликої стійності. В сторонах бо, де говорять *цей*, не говорять *сей*, и на відвороть. *Цей* тоє самоє, що *сей*, лат. *hic*. *Отсей*, *сесь* єсть лише скріплене *сей*. Тому то и подибати в Українських книжках *отце* и *отсе* без ріжницї в значію. — Яке помагай Біг, таке и бодай-здоров! Я запитаю п. Н., де, в якому царствї та господарствї він чув або бачив написанї форми: *церце*, *цело*, *сповїдалця* замісто: *серце*, *село*, *сповїдався*?

П. Н. подає тут яко „новину“, що у Бродщинї говорять подібно до Українського *робиця* и т. д. Ту мушу замїтити, що и справді в Бродщинї многї визначки бесїди, як форма, акцент, склад в многих зглядах схожі з Українским. Однакож замїтка п. Н. насаджена трошки, переборщена, невірна. В виговорї бо жителїв коло Бродїв чути вправді злите *т* и *с* при глаголах и *ся* (котре там завсїгди кладе-сь по глаголі: *робиться* а не *ся робить*), однакож оно не так визначне и різке, як чув у бесїдующих Українцїв (закордонських). Також не говорять у тїй частї Галичинї ні *цей*, ні *оцей*, а все лиш *сей*, *отсей*. П. Н. так велику вагу кладе на фонетичне злите *т* и *с* в *ц*; але ж годї все лиш на фонетику уважати. Чистофонетичнї правописи досї ніхто єще не уложив. Если-б однакож сподїяло-сь те чудо, тогді-б вільно було писати: *гунка*, *мопка*, *фторий*, *фнасти*, *фхлїбі*; *гиткїй*, *лехко*, *ніхті*, *лошка*, *тяликий*; *лаука*, *любов* и пр. пр.

При формах „*питанїй*, *прямованїй*“ etc. п. Н. розрядив против мене цілу батерію електричну. Наперед каже „сущники закінченї на *нє*.“ Мусимо вяснити, що окінченє тих сущникїв єсть *є* (властиво *ьє*, *їє* в старосл.: *зачатъ + иє*, *зачатиє*, пізнїйше стрїчають ся також форми *зачатиє*; *весель + иє*, *веселиє*, *веселїє*, *весїє*; *зело + иє*, *зелїє*, *зелїє*, *зїлє* и др.). Далше говорить: „не знаю, для чоґо п. В. домагаєця родит. мн. ч. на *нїй*.“ Уперше окінченє родит. пад. не єсть *нїй*, тїлько *їй*. В друге. Скрїзь у церковнїм и старорускїм подибуєм форми род. пад. мн. ч. тих сущникїв на *їй*. П. Н. признає, що многї слова з церковного *народ перекляє и уживав у таких слїв окінченя на „їй.“* Власпе то говорить за мною: видко, що *та форма и тепер єще не чужа народови.**) Обернїм ся ж відтак до найлучших наших граматик. У Головацкоґо Граматиці на стор. 77: „У именъ съ мягкимъ закінченємъ т. є. на (*ьє*) и (*є*) уживає ся вставка самогласной

*) П. Н. пише *спасєний*, *воздвиженїй*, котрі то форми суть причастїями мнн. врем.

(е, і) наконецнои съ доданьємъ полугласнои й, н. пр. оружьє, оружей (ій), подвѣрье, подвѣрей (ій), копіє, копій, намѣренье, намѣреній.“ — У Осадці, видане друге стор. 57: „Имена съ мягкимъ окѣнченьємъ на ѣе (вм. іє) мають въ родит. пад. множ. числ. звычайно ій: шитьє, шитій, подвѣрье, подвѣрій, намѣренье, намѣреній, оружьє, оружий и пр.; вєсьмьє має вєсьмь.“ (В добавок скажем, най послідує ся п. Н. утворити форми: *шить, подвѣрь, тернінь, страдань, помять* від *шитьє, подвѣрьє, терніньє, страданє, помятьє*!) — Далше загляньмо, яких форм уживають наші літерати. У галицких писателів переважно лучають ся форми на ій, як *речений, молений* и т. д. Загляньмо до книжок Українських, виданих за кордоном, именно у згадану в горі брошюру: Григорий Квітка и ёго повісті п. Куліша. На стор. V. на самій долині подибуємо: „а далі покажу, въ чому сила и краса ёго *писаний*“; на стор. XII. и XIII. „Примушавъ вінъ себе иноді до найважшихъ *послушаний* чернечихъ.“ — Відтак подивім ся у „Хату“, альманах виданий п. Кулішем р. 1860 стор. XV.: „панъ Вовчокъ не появилъ нічого нижшого одъ первихъ своїх *оповіданий*.“ Протое бачимо, що форми на ій не тільки у Галицких писателів уживані, але також и у Українських и не ма жадної причини, щоб іх кидати.

П. Н. говорить о формах „*насінь, зіль*“, котрих у люду не подибати. *Насіє* и *зіле* (подібно як *волосє, листє, колосє, жїлє, пучє*) яко зборові (collectiva) заключають вже в єд. числі понятє многости, тому то люд и не творить від них мн. числа. Форми однакож „*насіня, зіля*“ яко pluralis стрічають ся в устах рускої интелігенції в декотрих наших книжках, тому то треба и подумати о тім, як в другім падежи мн. ч. мати муть сі сушкини. На путь справить нас аналогія. *Насіє* подібно як *писанє* буде мати *насіний, зіле* подібно як *весїлє, зіль*. (Відтінок значїня такий: *насіня* plur. — Samenarten; *зіля* Krautarten, Pflanzenarten. У люду чув я все лиш *зело, зела, зел; зілє, всїякє зілє; ріжнє насїє*). П. Н. каже: форми *оповідань* etc. „стоять на певности филологічній“, однакож того реченя близше не пояснив и не уповодовав. При кінци пригадав собі п. Н. на слова взяті з церковного и сей час творить притьмом число множественне (sic!) від *спасєнїє, спасєнїя, спасєнїй* (das Heil, des Heiles, plur. die Heile, der Heile?? !), але и тут не забув п. Н. про „своєнароднє“ закінченє „*спасєнь*“!

П. Н. веде далше: „народ и його мова найбільший авторитет.“ Велика правда у сѣму висказу, тільки п. Н. чудно-дивно притулює ся до нѣго. Відай думає, що тим авторитетом він сам, круг ёго понятій и знаній. Ремствує дуже на се, щоби „не ви-

шукувати и не виковувати собі слова и форми навіть и не схожі на духа народнїї мови“ (се нова загадка; може п. Н. розумів: „не згодні з духом языка“ або „противні духови языка“?). Тут містить ся страшенна погроза против многих слів и вираженій мною вперве введених у річ літературню. Я заявляю, що всякі слова и вираженя, котрих уживаю, суть або живцем взяті з уст люду або утворені мною на лад инших народних виразів, власне в душі народного языка. Есьм готовий відперти всі заміти не пустим говірканєм, загальними, а подаючи спеціальні, певні и точні дані.*)

Иван Верхратский.

Літературні звістки.

— Коштом и заходом товариства Просвіта вийшла: „**Книжка для вправы въ нѣмецкомъ языкѣ д-ра Яноты**, призначена для 1. и 2. клясы шкѣль гимназіяльныхъ. На рускій языкъ переложивъ и для молодежи руской приладивъ **Амвросій Шанковскій**, ц. к. професоръ гимназіяльный.“ — До недавна еще в 4-х низших клясах ц. к. академ. гимназиі у Львові, де викладовий язык є рускій, не було—крім исторії Піца — ні одной шкільної книжки рускої; ба навіть рускі читанки були майже зовсім непридатні. Відколи ж Просвіта знялася зарадити сему недостаткови, декотрі кляси мають вже майже всі книжки рускі, а до року може й одной книжки не буде хибувати. Розуміється, що в найбільшій часті сі книжки суть переложені, именно з учебників німецких; але раз що вибрано звичайно найліпші ориґінали, а відтак лиш сим способом так скорє видавництво книжок було можливе. Впрочім не инакше — и зовсім справедливо — робили и Поляки.

— Також накладом Просвіти що пно вийшла з друку популярна книжочка п. з.: **Байки**, написав **Павло С.** На двох аркушах великого формату (такого як всі популярні книжочки Просвіти) поміщені тут близько 200 баєк, писаних в більшій часті віршом, декотрі прозою. Деякі з сих баєк вже знані з давніших популярних видань Просвіти, именно „Зорі“, або з ріжних шкільних читанок. Відзначаються именно дуже користо легкостю и складностю представлення.

*) Поміщаючи розправи пп. М. Нетяги и И. Верхратского, ми враз мусимо висказати бажанне, щоби всяка полеміка велася цілком холодно, без непотрібної або й вічим не узасаденої дражливости. Тільки такому бо, зовсім объективному способу писаня можемо давати місце в нашім часописемі. — Ред.

— Сими днями вийде видане, виділом Просвіти **Справозданє з до-теперішної діяльности Просвіти** (від часу єї заложення). Справозданє єе, котрого виданє ухвалено на остатних загальних зборах, отримують и передплатники Правди, тому не подаємо тепер докладнійше єго змісту.

— И Галицко-руска Матиця здобудася на шкільну книжку для гімназій, именно накладом єї вийшла у Празі: „**Зоологія съ образками**. Для низшихъ класъ середнихъ шкѣлъ сочинивъ Д-ръ Алоизій Покорный. Перевѣвъ на рускій языкъ **М. Полянскій**, професоръ при ц. к. академ. гимназій во Львовѣ.“ Се перва зоологія, котра виходить в рускій язиці,—а по-при Ботаніці п. Верхратского, виданої також недавно, Просвітою, перва книжка з природної исторіі; бо учебники д-ра Воляна, видані перед 20-ма роками, не заслугоють навіть на назву руских книжок. Хотя що до языка де в чім не годимося з ш. автором, однако не можемо и в языковім згляді заперечити сій книжці знаменитої стійности, яку має и ві възгляді дидактично-педагогічнім.

— Недавно появился у Львові: „**Первоцвіт, кадрили з руских пісень**, уложив Николаѣ **Кумановскій**.“ Половину доходу призначив ш. автор на народні цілі. — Дістати мож в канцелярії Просвіти.

— Друковані в минувшім році в Правді оповідання **И. Нечуя Новий чоловік и казка Запорожці** вийшли також в окремія книжочці, п. н. *Оповідання Івана Нечуя*. — Дістати їх можна в канцелярії товариства „Просвіта.“

— **Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Syntax, Міклошіча** — вийшла з друку, и можна її дістати у Braumüller-a, Wien, Graben am Eск. Звертаємо на се діло увагу як всіх філологів и любителів нашого языка в загалі, так особливо тих наших людей, котрі займаються укладаннем учебників, именно грамматики новочасних, а особливо клясичних языків на язиці рускім.

— В Австрійско-угорскій монархії виходить сѣго року **7 часописьм** більше або менше **руских**, а се: 1) *Правда*; 2) *Наука*, популярне письмо о. Наумовича, виходить раз на місяць в 3 аркуші в Коломиі; 3) *Руская Рада*, політична газета для народу, виходить також в Коломиі, 2 рази на місяць в $\frac{1}{2}$ арк. або в 1 аркушу; 4) *Рускій Сіонъ*, часопись церковна, виходить 1 раз на 2 тижні в 2 арк. у Львові; 5) *Учитель*, газетка для учителів народних, виходить у Львові під редакцією **М. Клемертовича** 2 рази на місяць в $\frac{1}{2}$ арк. wraz з *Ластівкою*, додатком для дітей; 6) *Слово*, політична газета, виходить 3 рази на тиждень у Львові; 7) *Карпатъ*, „общественная, церковная, науковая, литературная и экономическая газета“, виходить раз на тиждень в Унгварі.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО - СОЦІАЛЬНА.

Дебати конфессійні в Раді державній и Русини.

II.

Если не могли-смо ві всім згодитися з принципіями першого закона конфессійного, то суд наш о другім законі конфессійнім „про заряд церковного майна“ мусить випасти далеко не так строго.

При осуді сёго закона треба мати на оці дві обстанови.

Провідною гадкою при сім осуді мусить бути засада, що кожде товариство, чи воно собі зовсім приватне, чи політичне або релігійне, повинно самостійно и незалежно від всяких впливів чужих, внішних завідувати своїм майном, мусить бути засада самоуправи, за котру ми все стояли та стоїмо, и котру усе нінішне поступове товариство за єдино справедливу та користну вважає.

З другої сторони треба однакож розважити, чи церков католицка в Австрії стоїть у таких взаєминах з державою, щоб засада самоуправи и невмішування держави в завідування єї майном була справедливою, т. є. чи стоїть церков у таких відносинах до держави як інші, приватні товариства, котрі повну самоуправу мають и котрим така належиться, инакше сказавши, треба увзяднати, о скілько идея самоуправи в конкретних відносинах церкви католицкої в австрійській державі справедливо та користно осушити дасться.

Другі товариства, маючи ціли державним цілям не противні и державою одобрені, осущають ті свої ціли власними силами, звичайно не жадаючи и не отримуючи від держави помочи матеріальної. Як скоро однак таке товариство стане побирати підмогу від держави, надає тим самим державі право надзору над завідуванням свого майна. Приміром най послужать акційні товариства же-лізниць, котрим держава певний дохід від їх акцій забезпечила.

В Австрії заняла церков католицка з давен давна таке становище до держави, що не можна її було вважати товариством чисто приватним, тільки мала вона и мусіла мати характер бодай півофіціальний, коли вже не зовсім офіціальний. Уже тота одна обстанова, що держава забезпечує духовним побирани платні (уділяє так званий *titulu: mensae*), поставила церков під взглядом

завідування єї майном в зависимість від держави. Правда, що духовні побирають платню свою передовсім з фонду релігійного; однак що з фонду релігійного на оплату всіх духовних не стане, мусить держава зі свого, т. є. з податків и інших prestaцій обивателів доплачувати. А принявши обовязок сей на себе, не може держава не вглянути в завідуване церковного майна вже из за одвічальности, яку має взглядом своїх обивателів платячих податки. Як би вона сєго не робила, могло би легко статися, що майном церковним завідували б орлани церковні зле, держава мусіла б більше доплачувати, а через те й більші тягарі на обивателів накладати. — Помимо того, що стосунок сей є зовсім несправедливий, особливо в Австрії, де в кождім краю короннім знаходяться ріжні релігії та конфессії, и проте обертати доходи держави членами усіх тих ріжних конфессий складані в части на ціли одної конфессії а другим конфессиям казати свої видатки конфессийні приватно из фондів власних покривати, значить те саме, що кривдити всі другі конфессії на користь одної протегованої: помимо того всєго лишила перша конфессийна устава, про котру ми в попередущім числі нашого часописьма говорили, ті неприродні и несправедливі відносини католицької церкви в Австрії до держави. Правда, що відносини сї виробились исторично за часів нетолеранції середновічної, де церков и держава зливалися в одно, або, инакше сказавши, церковна и державна власть були після поняттій тогочасних тільки дві сторони, два ріжні поля діланя одної и тої самої від Бога установленної власти. Після обставин виступала тільки в ходу исторії то одна то друга сторона тої єдиної власти на перший плян и затіяла другу. Правда и се, що відносини такі, виробившіся з ходом часу, зрослися майже з житєм нашим публичним и що єго нараз розірвати годі. Однак ми не видимо в повійших уставах и кроку поступу у тім ділі до лучшого, до становища, на якім стоїть теорія нинішнього віку и на якім уже стали Сполучені Держави північної Америки.

Позаяк церков не тільки не противилася и не противиться тим своїм схибленим відносинам до держави, то мусить приймати також консеквенції того становища, бо, як то кажуть, „що громадці то й бабці“, що вважаємо справедливим против приватних товариств, те мусим вважати справедливим також против церкви. Право мусить бути однаке против усіх, не може робити задля нікого різниці, котра в самім ділі не мала б основи. Надзір держави над завідуванєм церквою майном своїм стався ще природнійшим після нового конфессийного закона „порядкуючого вншні відносини церкви като-

лицької до держави“, котрим законом духовні з автономічних урядників релігійної корпорації, якими доси вони бодай в часті були, суть поставлені в ряд з урядниками держави, а становище їх против держави майже зовсім зрівнано зо становищем урядників, и про око тільки та різниця між ними лишилася, що при именованю духовних власть церковна дає своє формальне ніякого впливу не маюче потвердження.

Так бачимо, що засада висказана у другім законі конфессийнім, засада, що церков завідує майном церковним під доглядом держави а по части навіть держава майном церковним завідує, є тільки наслідком неприродних відносин церкви до держави, котрі виробилися давно а котрих новіший у попередуючому числі зганений закон конфессийний не усунув, а тільки ще погіршив. Принявши раз перший закон яко факт, впливає другий яко природна конвенція того факту и вже нікого здивувати не може.

Згодившись раз на те, щоб держава забезпечувала, а, як потреба покажеться, зо своїх фондів виплачувала платню духовним, дійшла церков католицька в Австрії до того, що стратила самостійність в завідуваню майном своїм на користь держави.

Хотяй ми сих відносин, як кажемо, зовсім похвалити не можем, и раді би-смо були, щоб церков зістала зовсім на рівні з иншими товариствами приватними поставлена, щоб отримала повну самоуправу и зреклася підмоги побираної від держави: то не можемо зо становища справедливости дорікати комнати послів за ухваленє закону о завідуваню майном церковним, як довго церков своїх претенсій до скарбу державного не зречеться, и мусимо вважати надзір держави над завідуваннєм майном церковним за оправданий konieczністю та обовязком держави против єї обивателів и платячих податки.

Принявши що тільки висказаний погляд за основи нашого осуду, не можемо вважати и поодиноких мір и потребностей, які устава про заряд майном церковним установила, несправедливими, а противно мусимо признати, що вони впливають логічно яко наслідки з прийатої засади, бо суть тільки средствами до осягнення ціли, контролі и доброго заряду маєтком церковним. Зовсім природним є проте, що доходи опорожнених парафій и висших урядів духовних мають припадати фондови релігійному, що за високо дотовані уряди оплачувати мають надвижку доходів до фонду релігійного и що ті гроші ужитися мають на поліпшенє дотаций урядів церковних зле дотованих. — Ся остатня установа тим справедливійша, що дотация урядів церковних була доси на стільки

разящо нерівною, що, коли доходи деяких духовних урядників йшли на десятки та сотки тисячів, інші духовні особи не могли лихо із своїх доходів жити.

Тільки переведене сеї остатнєї міри дуже тяжке. Установлене правила, після котрого можна би справедливо осудити, яка дотація єсть для дотичного уряду церковного достаточна, и способу, в який дохід того уряду повинен бути справдженний та обчислений — се річ дуже тяжка, и на трудности винайдєня тих правил може розбитися воля законодавця: спровадити більше розмірний и справедливий поділ доходів з майна церкви між поодиноких урядників духовних. И так не зовсім можемо згодитися з постановленнем, що підставою до обчислення доходів має бути капітал фундаційний дотичного уряду, а яко дохід того уряду приймається певний процент від того капіталу и дочислюєся інші доходи з сим урядом сполучені. Правило се не конче добре, бо не всякий капітал дає в загалі дохід, а дохід не всюди однакий. Задля того може оден уряд з капіталом більшим (а меншим доходом) давати взгляду більше до фонду релігійного, як другий уряд з капіталом меншим, котрий капітал однако більший дохід приносить, як капітал більший першого уряду.

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

II.

(Дальше.)

„Декотрі из осіб, маючих більший вплив між Русинами, яко совітник апелляційного суда и віце-маршалок сойма п. Лавровский и крил. о. Павликов, хотіли протестувати против відречення своїх товаришів від формули Головної Рускої Ради 1848 р. и удалися до крил. Куземского. Се був той сам Куземский, котрого потім назначили уніятским єпископом до нас в Холм, де він и захвалюваний був и нашими и галицкими часописями яко ревний очиститель унії від ультрамонтанских елементів, а потім знов з якихсь нероз'яснених причин (заграничні газети писали, що буцім-то в наслідок тайних зношеній з Римом, де він жалувався на насильні дїйсва нашого ряду) опустил Россию. Того-то Куземского й просили тогді смирнати „Головну раду“ для протесту (Головної Ради тогді не було,

бо давна „Головна Рада“, з 1848 р., в кілька літ по сім році була розвязана, а нова „Руска Рада“ завязалася аж в р. 1870, се ж діялося в р. 1866; сей протест мав би був походити від истнующих тогді товариств, Матиці, Народного Дому и и. — ред. Правди). В Відни поняли заявленя „Слова“ и о. Наумовича яко визов Австрії. Гр. Байст сказав: Wenn die Ruthenen Russen wären, so müsste ich es bedauern; da es aber nicht so ist, so muss die Regierung in den neuesten Manifestationen derselben eine Oesterreich feindliche Richtung erblicken und kann unmöglich sie unterstützen. Mein Rat wäre: umkehren, ehrlich umkehren; wenn das Wohl der Nation ihnen wirklich am Herzen liegt. Головну Раду, зі взгляду на важність положення, зібрати було конечно, для того, щоби або відкинути формулу виголошену в Газеті, котра служить органом Института Ставропигійского, Матиці и Народного Дому, або потвердити її або объявити, що всякого роду думки Русинів о своїй етнографічній народности и літературі не мають нічого спільного з політикою и питанням про їх відносини до Австрії. В сім або тім злучаю діло було би ведено ясно и чесно, — але тут то й біда, що політики-крилошане не хотіли ясности, раз тому, що все таки мало чули її в своїх головах, а в-друге тому, що ясність перешкождала б їм вести двояку або трояку гру в Відни у Німців, ві Львові у Поляків, и в Россії у наших Славянофілів и обрусителів, котрих тогді за границею вважали партією, керуючою навіть и нашим рядом. Ось чому крив. Куземский відповів, що заявлення приватних гадок журналістів не заслугоють на те, щоби против них протестувати. Така дволичність в поступованню галицких політиків була стільки-ж вирахована, скільки й натуральна, тому що не могли вони не видіти хоч часами, коли шрака Газетних фраз трохи розступилася, що Россія зовсім не так відноситься до Галичини як Італія до Венеції, що и Галицкий нарід зовсім не так настроений як венецианский, що и суспільність у нас дуже холодна до галицких „родимців“, будучи аж надто занята своїми домашніми ділами, — и що проте борба за народність руску в Галичині повинна вестися на внутреннім поли, внутренніми средствами, в винімках австрійского політичного устрою, а не заграничного, и що відтак не мож було зривати зовсім з Австрією. *Але чи-ж не було практичніше цілком и не кричати про поміч зо вні, коли на неї мала була надія, и займатися своїми справами, справою підняття моральної и матеріяльної сили свого народа?* — при тім кожний міг мати об етнографічних відносинах руского народа таку

думку, яка випливала з его наукового пізнання п розвідування, п розвивати літературу відповідно тим идеям етнографічним п філологічним та літературним вксам.

„Тепер же се нове звязуване питання о народности п літературі галицко-руській з політикою а притім нещирість п дволичність поступовання руских літератів п політиків після 1866-67 р. стягнули на Русинів — п, що найважнійше, на невинний ні в чім народ — всі лихі наслідки опозиції а не дали ні одної користи, яку веде за собою отверта опозиція, котру поважають п бояться єї п з котрою проте мусять рахуватися п договорюватися. Центральний ряд не тільки лишив питання о взаєминах Русинів п Поляків галицкому соймови, але навіть, як виразився Гр. Байст, соймови тому, т. є. польській більшості его, оставлено було рішити, ob und wie fern die Ruthenen in Galizien zu bestehen haben. Поляки очевидно не робили церемоній з Русинами, всюди, де мож було, поставили урядниками Поляків, ввели польський язик в адміністрацію, в суд, відкинули права руского язика в школах. Центральний ряд давав призволенне на всі ті школи для Русинів установи Львівського сойму. Відтак дволичність, за котру ми говорили, мала зовсім шкодливий моральний вплив на особистости п характери в рускій суспільности, старій п молодій, — а особливо, коли після зміцнення Поляків в соймі ся дволичність у декотрих замінилася в трилічність, позаяк в центральних кружках Віденьских не покинули давної тактики ведля часу страшити Поляків Русинами, а Поляки, як деколи, заявляли, що вони не противні робити уступки п Русинам, тільки щоб сі не дружили ні з „Москвою“ ні з Німцями.

„Вже п попередня конституційна практика австрійских народів не була спосібна розвивати чесність п мужество, особливо у Русинів, — а тепер стан слабости, дезорганізації п розділів в рускій суспільности отворив дорогу всякого роду еквибристичі, експлоатації на користь особистих інтересів, запутаности суспільних справ п т. и. В тих еквибристичних вправах в ловленню риб в мутній воді особливо відзначувались ті кружки, з попереднєї більше компактної святоюрської партії, котрі попередною політикою покорности успіли висунутися на перед, — а на самім переді їх наслідник Яхимовича, митрополит Литвинович. Насупротив двох неприятних для польської п німецької бюрократії привидів, революційно-гайдамацкого українофільства п сепаратистичного москвофільства, митрополит п его близькі приверженці заявляли висшим сферам, що тільки вони можуть удержувати порядок в краю п принадлежність

его до монархії Габсбургів. Парламентська казуїстика — подавання адрес, вздержання від голосовання, вихід з салі засідань и т. п. — ось чим заповнювалася діяльність політичних кружків руских, від 1866 особливо зближених до митрополита, котрих стали звати „політиками.“ За кілька літ Литвинович умер, престол митрополичий через якийсь час був опорожнений, престол єпископа також, и святоюрська партія, в котрій замітна була вже й перше деморалізація и розділ, тепер зістала навіть без видимих голов. Між тим у Відні, очевидно, шанси Поляків все йшли в гору: хто б небудь взяв верх, чи централісти, чи федералісти — в однім и другім злучаю Поляки мусіли отримати жадані ними уступки; Русини ж оказувались за слабі, щоб з ними уговорювались не тільки Німці, але й самі Чехи. З другої сторони ставало очевидним, що и на Росію не було що надіятись. Вона й не гадала вмішуватися в внутренні справи Австрії, и крім передових статей в Газетах та кількох сот рублів декотрим з галицьких проводирів и редакції „Слова“, присланих славянским благотворительним комітетом, з Росії нічого не являлося в Галичину. Одні гадали, що Росія задля того холодна, що и Галичане ще не досить ревні в заявлюванню своєї прихильности, що „Слово“ ще за мало усвоює собі літературний язык російський, — и жадали в петербурських „Биржевых Вѣдомостях“ радикального розриву як з австрійским рядом так и з тим літературним языком, який все таки уживався в святоюрських виданнях, а деколи навіть наївно називався справдешним чистим літературним языком, уживаним в Росії. Не знаємо, які би практичні наслідки повело за собою усвоєння такої радикальної політики, чи много би людей пішло за такою програмою, чи много би читателів в Галичині знайшла література языком и духом не відрізняючися від петербурскої и московської. (Цілком зірвати з австрійским рядом значило б виставляти руску народність в Австрії на затрату, бо доля Русинів австрійських почиває ще й тепер в дуже значній часті в руках ряду; за такою політикою пішло би хіба кількох людей, не маючих нічого до страчення, а пішли би в тій цілі, щоби змушені були уходити до Росії, де яко мученики російської справи надіяли б ся добрих посад; література дійсно російська знайшла би ледве кількадесять читателів, бо одні відкидали б її задля языка другі задля духа — ред. Правди), — але се певно, що и така програма політична и писання у Львові живим языком, яким говоримо и пишемо ми в Росії, були би, як то кажуть, „щось“, така програма була би по крайній мірі понятною. Але ж для такої програми у Святоюрців не ма ані характера

*

ані знання: вони ж пишуть не тільки до себе але навіть и до нас: „поздравьте“ замість „пожелайте здоровья“ и т. д. Де-ж ім видавати Газети таким самим язиком як „Голось“ або „Московскія Вѣдомости“? Наконець, ще одна сорта людей серед Святоюрців, видячи що Поляки все ростуть в силі, що н. пр. навіть міністром-президентом став Поляк Гр. Потоцкий, и що Полякам (а ще більше центральному рядови — ред.) однаково не подобається ні „московфільство“ ні „українофільство“ (народовство) коісеквентно переведені, надумались повернути до пропагованої вже передше Віденьским „Вѣстникомъ“ строго „рутенскої“ проґрамми, вишнваючої з ідеї, що Галичане не частина 15-мільйонного народа малорусского, як обьявила в 1848-ім р. Рада руска, ані частина 60-мільйонного „народа рускаго“, як говорило від 1866-ого р. „Слово“, — але окремішній 3-мільйонний нарід „Рутени.“ До тої проґрамми и передше и тепер найбільше скланялися чистої крови клерикали-уніати и т. з. „політики“, — и не мож не бачити, що рутенска проґрамма подає найбільше шанс до добрих відносин з правлящими властями, які б вони не були. Висше духовенство в Галичині, т. є. крилошане, игумени, сам митрополит, найбільше наклоняються до такої „політичної“ и „рутенскої“ проґрамми. Тепер вони гадають о заложеню Газети з рутенско-клерикальним напрямком під названнем „Святий Юрій.“

„Розуміється, що такі розділи и хитання в рядах осіб, правлячих галицко-рускою політикою, не дуже спосібні посунути галицко-руський нарід на-перед на поли політичнім.“ П. автор наводить „для характеристики галицких обичаїв и відносин наївне оповідання одного из найстарших и найревнійших діятелів з духовенства гакицкого“, о. Качали, о тім, як він їздив в 1868-ім р. до Праги и що з того вийшло. П. М. Т-овъ наводить в дословнім перекладі майже ціле оповідання о. Качали (з Львівскої „Основи“ 1871) о поїзді его на зїзд славянський в Прагу, при закладинах театру ческого, на котрий зїзд поїхав без позволення митрополита Литвиновича, а поїхав тому, щоби не дати заступати Галицких Русинів самим тільки п. Дідицкому и Павлевичеви. Сі два панове умовились з проф. Ламанским, Великоруссом, щоби він и за них в имени галицких Русинів промовляв при обіді. О. Качала ж не дав себе заступити п. Ламанскому, но говорив сам, яко Русин, за єдністю Славян при рівноправности кожоді славянскої народности. За тую его їзду митрополит Литвинович докоряв єму, на що він їздив? „що скажуть Поляки (котрих Газети дуже лютились на сей зїзд) и Голуховский?“ и — скинув о. Качалу з деканства...

„При таких відносинах“, каже п. Т-овъ, „які рисуються в кождім слові наївного оповідання о. Качали, чи-ж дивниця, що галицько-руський наїрід не далеко зайшов в політиці, маючи таких політнків (як митр. Литвинович, о. Кульчицкий, о котрім також згадується в оповіданню о. Качали и т. д. — ред.) проводирями и представителями?“

(Дальше буде.)

Допись.

З України. (Секта штундистів.) Люд наш українский по всіх явах життя свого більш прихильний до духу ніж до форми; то-ж и в питаннях віри ніколи не зостановлявся над одним обрядом. Через цілу історію нашого люду ми не вбачаємо одщепенства в вірі.

Яко поединчий злучай ухилу від благочестя, котрий заворушив був наш люд, була унія з римско-католицкою церквою; та й ту, як звісно, заведено було у нас силою, через підводниці, и простий люд наш виставив против неї своє завзяте и криваву розплату. На підставі такої минувшости Українського люду маємо змогу и право а рїогі доводити, що й за нашого часу не можлива річ про одщепеність у вірі серед люду за для форми, обряду, чи то букви ради. Не диво ж, коли поява нової за десять останніх років секти у Полудневій Росії, що словлять назвищем *Штунди*, и котра скоро шириться и приверта' за малий час багато прихильників, — не диво ж кажу, що така поява звертає увагу и побуджує вельми значний интерес. Послушних до сієї секти за такий короткий час налічують тисячі; а з сього ми певне можемо завважати, що хутко до неї привернеться більша частина українського люду.

Поспитаємо, що так верне й прихляє народ до Штунди? Од чого залежить притягаюча єї сила? Одповідь на сі питання виявиться сама, коли пізнаємо як історію, так и саму вдачу сієї секти.

Штунда з'явилась в історії давно. Брацтво Штунде завязалося в Німеччині. Заложив єго у перве Пилип Яків Шпенер, котрий помер у Берліні 1705 року пробстом (благочинним). Він зїднав у міцне товариство самих побожних християн свого приходу. Метою зїднання було збагнути гаразд ґрунту християнської правди,

уложити розумні и справедливі відносини до самого Бога. Таким побитом зложено брацтво, яким завязав ёго Шпенер, не було ні сектою, ні одщепом. То була спілка чоловіків и жінок, не вважаючи на літа, котрі що рази більш прихилились до християнського життя. На той вчинок Шпенера подала голос уся протестанска Германія, де й саме прозвище Stunde (час, година) з'явилось за для того, що брацтво сеє збиралося в колишні часи. З Німеччини Штунда поширилася по з'єднаних Американских Державах, по Англії, Франції, Швайцарії, Голяндії, Данії, Швеції, поміж вихрещених Індів у східній Индії и Негрів у західній Индії. Од часу до часу одбуваються величenni зібрання всесвітньої Штунди, під прозвищем „Евангелицької спілки.“

1817 року колонія штундових з Віртемберга перейшла на Чорноморське побережжя, и з того часу Штунда почала прудко ширитися помеж Німцями колоністами в полудневій Росції. На своїх зібраннях, дозволяних від російського церковного закону, штундисти читають святе письмо, співають духовні вірші, слухають проповідей. Зібрання сі мають своєю метою порозуміти відносини до Христової науки и ствердження в християнах чистої и правдивої християнської моральности. И справді вони доходять сієї мети з великим поспіхом. Прихильники Штунди се найкрасчі люде спомежи німецьких колоністів: більш од других вони освітні, правдиві, щедрі; до тогож вони и найзаможніші хозяї.

Саме головішше пристановище тепер Штунди в колонії Рорбах, Одеського повіта, Херсонської Губернії, а головний сі діяч пастор теї-ж колонії Бонекімер, чоловік вельми освічений, з'їздив цілу Европу, ще й прожив пять літ в Америці. Настановлений пастором в Рорбахівській парафії, Бонекімер взявся палко за працю евангелеского проповідника, а при сёму звернув увагу прихилити до Штунди Українців. Піднести моральність нашого люду, зменшити убожество, що походить від нерозумного та недбалого життя, — такими, на наш погляд, думками поведився Бонекімер, коли приймався за се діло. Справедливо було сподіватись и на українській ниві такої користи від Штунди, яку мала од неї й німецька. Жодних соціальних або государственных замірів ми не вбачаємо в цілій Бонекімеровій діяльности, бо тут не ма ім рації й бути; яко пастир німецької колонії він міг проповідувати Українцям тільки підстави німецької Штунди, а Штунда німецьких колоністів вся фундується тільки на ґрунті християнської морали. Ми не думаємо и того, що проповідник мав бажання вчинити поміж православними християнами розраду, бо й штундові з німецьких колоній не сек-

танті, а тримаються міцно та поважають свою віру, ходять до своєї церкви й разом з другими щиро моляться Богу.

Щоб зрозуміть з сього боку характер праці Бонекімера, дуже правдивим нам видається письмо Чпгиринського єпископа Порфирія до Київського митрополита про штундових, де він пише, що по звісткам, котрі він зобрав, Бонекімер радить простому українському людови не кидати православної віри, котра не перешкодить їм бути високо моральними християнами; коли ж вони, завважавши одіну поміж догматами и обрядами православними и лютеранськими, питали ёго про се, тогді він їм одказував яко богослов и пастор лютеранський.

Перші од других з українського люду повернули до Штунди ті, що жили в околиці колонії Рорбах, а звідси Штунда розширилась по Одеському повітові, та перейшла в сусідні повіти — Ананевський и Елисаветградський; незабаром прихильники Штунди з'явилися в Київський Губ. в Таращанськім та Звенигородськім повіті.

Перейшовши на український ґрунт Штунда ухилилась од шляху, на який було вивів її проповідник рорбахський. Розбужений, зацікавлений розум, прихильний до питань релігійної стати, довів українських штундаків до того, що вони стали одрікатись од обрядків православної віри. Вони одкинули церковні перекази и всі таїнства, — тож пости и свята; а образи святих зовуть идлами и більшу частину молитов за дурницю лічать; службу вони правлять уже не в церквах, а в простих будинках и окроюють її яко мога більш; до православних церков не ходять, дітей не охрещують, дорослих не вінчають, а мерців самі ховають. Вони всю свою науку віри и моральности фундують на євангелії, котре лічать за єдину справедливу підставу.

Дуже дивно, що, так далеко одійшовши од православної церкви, Українці штундові не поробилися фанатиками нової віри, ні ворогами тих, що держаться православної, тільки зневажають православних пошів. Вони відкинули геть церковні обряди, бо завважали їх непотрібність; про те не пішли далі в запалі, и заховали в собі ту віротерпність, навіть байдужість до других вір, що так одрізняє Українців од других людей.

Кінчивши з поглядами штундових на питання віри, глянемо на їх моральні и громадські підстави, — и тут знайдемо велику честність и моральність и вельми розвинутий проміж ними громадський дух. Штундак не зломить свого слова, в грошах не знає обману; пиянство, непотрібство, жорсткість до других у них забо-

роняні, а в підставу життя лягла праця. Тих братчиків, що не хотять робити сього всього, вигоняють з гурту.

До сего всего в штунді всі братчики лічаться рівними поміж себе; тут тільки є „брати та сестри“, тут всі, яко мога, допомагають один другому в своїй тяжкій праці. Штундовий гордиться тим, що він одділився од православної церкви, гордиться своєю вірою, котру він підносить в-гору своїм правдивим життям та добрим вчинками.

Як же дивляться на штундових ті селяне, що держаться православної віри? Часто можна почути, як вони міркують собі так, що не може бути ледачою та віра, котра зробила з своїх прихильників честних, правдивих, та працєвитих людей в селі; що й ті навіть, котрих біда та бідність ще заперше зробила була злочинцями та розбишаками, прихилившись до нової віри, стали з ворогів добрими товаришами людям и помагають не то що своїм, але й чужим не-штундовим.

Велика честність штундових, їх міцно розвинутий громадський дух прихляє до них український люд; тільки ж все таки найголовніша причина їхнього прудкого розвою лежить у економічній потребі. Он що здобули урядові слідителі. Одна стара баба розказувала: чогось їй не можна було піти до причастя два-чи три роки, а в той час єї дочка пішла сповідатися до попа; піп, знавши добре великий гріх матери, вимудрував, що з дочки такої грішницї тра взяти за сповідь три карбованці; мати, почувши од дочки, що піп заправив за сповідь таку велику ціну, одраяла дочці ходити до сповіди, та незабаром обидві й пристали до штунди. Другий приклад. Селянин прийшов до попа просить поховати мерця; піп теж захотів дві шкури зідрати. Доки бідолаха ходив та торгувавсь з попом, мрець почав тліти; отже й тут вирятували бідолаху штундові — поховали мерця. И сей незабаром пристав до штунди.

Таке попівське здирство трапляється дуже часто. Недавним часом в останнє Єлисаветградське земське зібраннє, волосні подали туди супліку, щоб уряд сам назначив, скільки тра платити попам за їх треби, бо инакше попи доведуть народ до великої бідности. Земське зібраннє, одсилаючи сю супліку до уряду, писало, що велике здирство духовенства є головніша причина, через яку так сильне шириться штунда. Та й принада не мала. Тра тільки пристати до штундового брацтва и вже не ма потреби кликати попа, ні хрестити, ні ховати, ні вінчати, и кишенья бідаря хоч трохи захиститися од здирства. Хоча в штундовім рушенні економічній протест проти попів можно бачити ясно, але не можно сказати,

що штунда, яка вона тепер єсть, протестує и проти других станів громадских. Де-які корреспонденти силкуються навіть доказати, що штунда має своєю метою на стільки революційний напрямок, що жадає переробу усіх государственных и громадских порядків. Та сему галасови не можна дати жодної віри, бо ні урядовий ні сторонній дослід до сего часу не знайшов нічого такого в штундовім рухові. Та й сі-ж самі корреспонденти не довели сєго галасу нічим поважнішим, окрім одного крику, а через се то самі дали порозуміти, яка в них на душі думка; думка ся: заставить уряд задавити силою той рух, що так сильно спустошив широкі попівські кешені.*)

К.іі.

Перегляд політичний.

Ряд угорский и кирилиця. В остатних днях минушого року угорский міністер просвіти переслав епархіяльним урядам Мукачівському и Прішівському рескрипт, в котрім поставлене до осудження и рішеня таке питанє: „чи не було б порадно, земплинским шкільним підназирателем Іосифом Чосином з малярского на угорське наріче переложені Читанки и в загалі всі учебники для народних шкіль, замість уживаної до сеї пори угорськими Русинами кирилиці, дати друковати буквами латинськими?“ Яко мотиви сего проєкту подає п. міністер, що „Румуни и Серби як и Болгаре лиш від того часу суть в стані в своїм ріднім язичі чисто писати, відколи, особливо два послідні, відкинувши мниму старославянську но на ділі московську правопись и замінивши кирилівські букви латинськими, присвоїли собі в правописи принцип фонетичний;“ дальше, що „видавані угорським рядом для угро-руських народних

*) Що духовенство на Україні морально и інтелектуально далеко низше стоїть від Галицького, се звістно, и ми не потребували б за те и згадувати, коли б ми не мали причини боятися, що де-хто посудить нас, за-для таких, як тут, слів о священниках, о неприяне настроєнне против духовенства в загалі. Закидувано бо нам навіть, що ми (у 4-ім и-рі с. р.) помістили казку в народю, в котрій оповідаєся, як попадає краля кури!! Скажемо отже, що ми стан духовний шануємо не менше кожного иншого, а, о скільки духовні сповільють достойно своє високе звання, то й більш инших, але задля того самого не можемо не виступати против таких між священниками (які як у кождім стані так и між духовним єуть и бути мусять), що становище своє зьужитковують не для добра людскости и народа, але тільки для власних користей. — Ред.

нікіл учебники повинні бути уложені в чистій и вірній мові и свобідно від всяких буцім-то старославянських, а властиво московських орфографічних и синтактичних форм, що дало би ся досягнути тільки в той спосіб, коли-б при уживаню латинських букв в правописи поступовалось після принципів фонетики.“ Як правдою єсть се, що сербський язык и сербська література зачали розвиватися від введеня Караджічем правописи фонетичної, и що учебники, особливо для народних шкіл, повинні бути написані в живій, народній мові: так дивною єсть гадка п. міністра, що до фонетичної правописи в рускій мові треба конче латинських букв! Правда, що така фонетика, як виходивної до нового року в Угорщині „Газети для народних учителів“ (де замість „учителів, від“ писалось учителів, вод“), не захоронювала чистоти народних форм, — але чи-ж тому язбука винна? — Що могло угорского міністра де сего фалшивого кроку побудити, не знаємо. Поминувши саму шкодливість проекту для розвою руского языка и рускої літератури на Угорщині, котрі через те втратили б всяку звязь з рускою літературою в Галичині и в Росії, а зискали б звязь хіба з чужими ім словацкою або й малярскою літературами: то вже сама політика повинна б була п. міністрову наказувати в сім ділі осторожність. П. міністер чейже знає, що кількократні проби в Галичині введення латинських букв до рускої письменности (о. І. Лозіньским в р. 1834, 1846, п. Іречком и Гр. Голуховским в р. 1859, и наконець Радою шкільною и п. Северином Шеховичем в р. 1871) не тільки зробили комплетне фіяско, але й викликали сильну оппозицію всіх Русинів всіх партій (окрім лише таких, що суть *gente Rutheni, a natione Poloni*). Такий крок ряду отже мусить мати лише противний результат від того, який був задуманий: він не щоби зломив той напрямок у літературі, котрий ряд вважає для себе шкодливим, але ще й зміцнить єго. Коли б угорске міністерство дійсно дбало о розвій руского языка на Угорщині и о добро угорских Русинів, то най се окаже иншим способом: Нехай постарається о зібранне цілої живої народної словесности Русинів угорских (пісень народних, казок, пословиць и т. д.), яких-то збірників до сего часу не ма; з такої устной словесности внучаться и просвічені угорскі Русини свої рідної мови, котрої по більшій часті не знають, и на такій підставі мож буде уложити читанки рускі для шкіл народних живим, народним язиком. Як збірники устной словесности так и читанки повинні друковатися кирилицею (*resp.* гражданкою), и правописом не конче зараз фонетичним (позаяк фонетикою фактично ніхто з Русинів угорских не пише), але вірно виражаючим всі форми

народного язика. Такий початок аб ово буде міг відтягнути угорську письменність и від псевдо-московского язика, якого вона тепер уживає, и з часом злучити и з письменністю галицькою и українською, позаяк покажеться наглядно, що мова народня єсть в загалі одна в цілій Малій Русі. При тім же нехай угорске міністерство старається о закладанне як найбільше шкіл між руским народом и о руский викладовий язик в тих школах: тим докаже свою дбалість о просвіту руского народа и о розвій рускої письменности. — На рескрипт міністра просвіти одвітили Пряшівський єпископ и учебна комісія Мукачівської єпархії відмовно, єпископ же Мукачівський не має бути проектови противний. Замітно, що в одвіті єписк. Пряшівського признається виразно, що 500.000 Русинів угорских „по язикау и народности належать до того племені, котре в 9 полуднево-западних Губерніях Росії, дальше в Галичині и в Буковині розпросторонене числить до 15,000.000 душ, а в найновійшій часі звісне під именем „Малорусини“ або у декотрих „Рутени“ (!)....

Рада державна. *Дня 16. Марця* зачалися в комнаті послів розрави над 2-им проектом конфесийним, котрий вимагає, щоби на всі церковні и монастирські маєтки, перевисшаючи потребу єпископів и монастирей, наложені були податки, котрі впливали б в касу релігійного фонда и мали б ужитися головно на підмогу низшого духовенства. Против проекта промовляли в Генеральній дебаті Чех Межнік з Моравії из становища автономії краювої и розумної політики податкової, а відтак Гр. Гогенварт из сторони фінансової; найбільшу часть его знаменитої бесіди становила оборона его політики за часів свого міністерства и репліка против бесіди кн. Аверсберґа, виміреної против него и кілька днів передше висказаної. По еще кількох бесідах против проектам, з котрих деякі відзначалися великою пристрастністю, на *засід. з 17. Марця* зякнучено Генеральну дебат, при котрій в обороні проекта забирає еще голос міністер просвіти Штремаєр, а наконець — досить слабо — мін. Ляссер за неприсутного міністра-президента кн. Аверсберґа против Гогенварта. *Дня 18. Марця* скінчилися и спеціальні дебати над 2-им проектом конфесийним, в котрих партия Гр. Гогенварта вже не брала участі, и цілий сей проєкт після внесків комісії прийнято. — *На засіданню з дня 20. Марця* зачалися в комнаті послів дебаті над бюджетом, котрі тревали аж до 2. Цвітня, почім з причини свят великодних засідання перервано.

НОВИНКИ.

— Виділ товариства „Просвіта“ має честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 2. (14.) Мая о 3-ій годині з-полудня в комнатах Рускої Бесіди. (Ул. Підвалє, нр. 7, на-против Успенської церкви.)

— **Вибори до Рад повітових з сільських курій** випали в загалі лучше ніж перед 3-ма літами, однако далеко не так, як міг би був хто надіятиь по результаті виборів до Ради державної. В многих сторонах, де нарід при виборах до Ради державної голосував за кандидатом Рускої Ради, тепер вибрані кандидати польські або бодай не вибрано нікого з рускої інтелігенції. Як у Поляків так и у нас агітації не всюди було багато. На всякий спосіб виразно видко упадок польського елементу; по кількох літах автономічного (с. е. польского) правління Поляки далеко слабші ніж за часів неприязної ім Шмерлінговщини. Жиди в більшій части голосували з Поляками. — Про сі вибори поговоримо еще докладнійше.

— **О. Качала и польський клуб в Раді державній.** Польські часописи, „Слово“, а за ними й інші газети подавали розличні и суперечні вiсти про виступленне о. Качали з польского клубу. Для розяснення сеї справи поміщаемо отсю частину з листу самого-ж о. Качали, писаного до одного з наших людей: „Питаєте мене, як ся річ має з моім виступленнем з „польского кола“, и котра газета писала правду? На тес кажу коротко: о скілько мені відомо, жадна. Я не вважав відповідним справляти те, що писав Dziennik Polski, Gazeta Narodowa, або що розмазувало и своїми додатками в лихім світлі представляло „Слово“. Річ ось малася так: Ухвалено солідарність Кола ві всіх питаннях окрім конфесійного. Вільно однакож усунутися від голосованя. Не вільно ж забирати голосу, тільки кому Коло або комісія парламентарна позволить. Тут зробив-ем увагу: що „е для мене справа рівно важна а може и важнійша від справ конфесійних, а тою єсть справа народности рускої. Не гадаю я тут витягати, сказав-ем, на арену спорів домових; але если вони появляться по причині лихої політики красвого сойма, то може ані голосувати згідно з Колом ані уоуватися від голосованя не буде мені вільно, если не схочу виставлятися на справедливий тогді заміт ренетата руского, чого и виборці мої жадати від мене не могли б. Не можу бо допустити, щоб зрадникови власної народности повіряли оборону прав своїх и краєвих. З тих причин мушу жадати увільнення від солідарности, аби-м мав свободу ділати из становища, як мені річи представляються, и се єсть вимінка, чи можу належати до Кола польского чи ні.“ В одвіт сказано мені, що з важних причин Коло увільняє від солідарности своїх членів. Пізнійше однакож таке увільненне заострено в той спосіб, що воно тільки більшою двох третин голосів уділене бути може. — При бюджеті появляються звісні резолюції о більшим увзглядненню руского язика в лімназиях и учительських семінаріях в Галичині. З того поводу жадаю увільнення від солідарности и то через пару разів. Завсїгди не було то часу то комплету, и так річ зволікалася. Задя тих причин я поставив річ загално, аби-м в kwestиях народности рускої був вільний від солідарности. Більшість Кола була за тим, але що тая більшість не становила двох третин, жадане мое

упало, а я перестав приходити на наради Кола.“ — В тім самім листі пише дальше о. Качала: „Ліберали німецькі внесли інтерпеляцію до ряду в справі укараня руских делегатів духовних митрополитом. Ряд, здається, не одновість нічого, аж буде мати уставн санкціоновані. Тоді и послі и клір руский увидять, по чому локоть, що річ не так ся має, як її представляють в „Слові.“ Наші делегати подібні до чоловіка, котрий сказав: Вибери мені око, ино аби-сь вибрав и мому противникови.“

— **Митрополит Сембратович и послі-священники до Ради державної.** Як звісно, рутено-руські послі в Раді державній голосували за проектами конфесійними, котрі католицьке духовенство вважало покривдженнем прав католицької церкви. Німецькі ліберали довгий час не мали надії, щоб наші священники в сій справі голосували з ними. Сі ж з-разу мабуть самі не знали, що робити; наконець коли „отъ стороны архипастыря не представлено ніякой директивы“ а вони зміркували, що „если бы были пошли съ оппозиційно-ультрамонтанскою партією, законы были бы безъ нихъ рѣшены, вѣрноконституційныи бо партія поступали въ томъ вопросѣ весьма солидарно“ (Слово в нрр. 27 и 34): рішилися и дальше поступати не після свого пересвідчення, котре є скрізь клерикальне (хоч зовсім не ультрамонтанске), але, яко вірні мамелюки міністерства, голосувати за рядом и за централістами. Між тим в остатній хвили митрополит, особливо по конференції з другими єпископами австрійськими, рішився виступити енергічно против конфесійних проектів; тому и візав підвластных собі послів-священників, щоби против них голосували. Однак вже було за пізно! Коби пок. Литвинович еще жив и був митрополитом, той енергічний муж був би скоро дав собі раду; але лагідного и тихого впресов. Сембратовича не виділи причини боятися, и голосували як звісно. За те ж Е. Впресовсящ. референтам консисторским крид. оо. Петрушевичу, Шведицкому и Павликову відобрав реферати, до котрих від кількох літ прилучена була платня по 400 зр., а о. Крижановскому и реферат и префектуру в духовній семінарії у Львові, назначаючи сго зате другим проповідником в церкві св. Юра. Тим же послам-священникам, котрі були деканами (Галька, Озаркевич) відобрано деканати. Однак страти наші кридошане не мають при тім жадної, бо міністерство буде ім и дальше по 400 зр. платити, хотя референтами вже не будуть. Так виїшли еще з зиском, бо мають и гроші и увільнилися від праці, и еще здобули собі вінці мученицькі, що може мати свою вартість у міністерства и централів.

— **О. Павликів в бесіді своїй, виголошеній в Раді державній** при дебаті над резолюцією комісії бюджетової зглядом викладового языка в лімназиях Галичини, сказав між иншими ось що: „Сотворено учителей“ (наводимо після „Слова“ и ёго-ж язичєм, щоб нас не посуджено о невірний переклад), „которые въ какомъ-то украинскомъ нарѣчїи, вводящемъ для насъ совсѣмъ новыя слова и формы языковыя, могущія намъ самымъ Русинамъ омерзити русское, и тѣмъ способомъ сдѣлати Русинамъ настоящее и собственное образование народнаго языка невозможнымъ.“ Звісно давно, що наші Рутено-руські народовців Галицких (Українофілів) о много більше ненавидять ніж самих Поляків; звичайно бо чоловік найгірше ненавидить того, котрого хочби вже сама ексистенція вічно пригадує ему злу совість або глупоту... Якби не Украй-

нофіли Галицькі, наші Рутено-руські могли б забути, що вони також колись признавалися до 15-мільйонного малоруского народу, і що вони аж у 1866-ім р., в часі самої пруско-італської війни, задурені деякими шовіністами російськими, в пересвідченню, що Австрія вже розпадається а Галичину забирає Россия, вивісили нараз прапор панрусизма.... А нині о. Павликов сміє виступати в Раді державній против українсько-руського языка! Припустім впрочім, що язык, з котрого Боденштедт перекладав ової Kleinrussische Volkslieder, з котрого и літературних творів не оден є переложений на німецький язык (н. пр. деякі оповідання Сто-роженка, Куліша), язык Шевченка, котрого твори переложені на всі славянські и на німецьку мову, справді не подобається о. Павликову: чи місцем против него виступати є Рада державна? Таке поступованне нам тільки нагадує старинну, еще грецьку приповідку: кого Боги згубити хотять, тому розум відбирають.... Вправді ходила давно чутка, що рутено-руські депутовані в Раді державній приготовляють якийсь замах на Українофілів, але щоб се в такий спосіб статись мало, на те ми приписували за много чести и розуму нашим противникам. — Що „український“ язык може омерзів о. Павликову, сему ми не дивуємось: такому знатокови язика, як о. Павликов, котрий в своїх проповідях а навіть и в бесідах в Раді рускій виголошуваних, уживає множество таких слів як „зупељное заубяньє, уцупљєньє, злѣща, юж, вєнц, грош публїчний“ и много-много подібних, „український“ язык, котрий о тих словах и знати не хоче, мусить бути „мерзким.“ Ми же скажемо о. Павликови те, що сказав один німецький критик поетови, котрий питав его о суд над своїми поезіями: „Ваші поезіи“, сказав критик, „будуть люде тогді читати, коли Шіллера и Гетого давно вже забудуть.“ Так и Ваше язичіє и Ваших товаришів, о. Павликов, зананує у нас тогді, коли язык пісень народних и Шевченка забудеться. — Жаль тільки мусить брати кожного щирого патріота на гадку, що таким людям як о. Павликови руский нарід повіряє своє заступництво!...

— Уніятські священники з Холма, котрі, не могучи погодитися з плянами и найновішим поступованнем адміністратора холмської дієцезії о. Попеля, змушені були переселитися в Галичину, мають тут, як довідуємось, бути поставлені учителями народними и в тій цілі ходять до учительської семінарії у Львові прислухуватися способови наукування в галицьких народних школах. Як із становища гуманности не можемо не бажати хочби и найлучшого забезпечення долі згаданих священників, так против такого призначення їх, о якім мабуть гадає наша Рада шкільна краєва, мусимо рішущо застеречися. Кваліфікація на священника Холмського еще далеко не єсть кваліфікацією на учителя народного в Галичині, можна бути и найліпшим священником в Холмщині, а не знати того, що кождий учитель народний в Галичині знати мусить; дальше ж, очевидно Рада шкільна поставила б Холмських священників учителями в рускій части Галичини, сумніваємося однако дуже, чи знають вони руский язык так, як того у нас треба: вони у себе привикли до польського языка, про руску (малоруску) народність и руский язык зовсім не дбали и не знали, а більше вже мабуть знають російський язык. Се наші сумнівки. Чи Рада шкільна ж має право людям, котрі не єсть обивателями австрійськими и не мають жадної кваліфіка-

ції, надавати посади учительські — се вже діло самої Ради Шкільної и ряду.

— Члени руского ремісничого товариства у Львові „Побратим“ и сего року, як и тамтого, за старанем кількох жиливих людей святкували руский Великдень и гостилися спільно у комнатах Рускої Бесіди. Посвящене паски відправив в великодню неділю рано о. Стефанович; відтак забавлялися члени Побратима в присутности членів почесних и инших людей з рускої інтелігенції весело, охочо, и по широко-руски. — Товариство Побратим впрочім, помимо конкуренції таких матеріально и морально сильно спомоганих товариств польських, як Gwiazda и Stowarzyszenie czeladzi katolickiej, розвивається все и вже тепер подібати мож у Львові кількох щирих руских ремісників, котрі ствля Русинами через Побратима. Однак жалість бере за серце, коли споглянути, як сі люде широко горнутья до рускої неньки — а як мало руска інтелігенція звертає на них уваги!... Що Рутено-руским ба й дуже про Побратима, сёму не дивниця; але народовці, котрі его заложили, повинні б щирше и ревнійше дбати про его розвій: особливе заохочуванем и просвічуванем. Багато могла би в сім ділі зробити наша академічна молодіж, — але деж вона?...

— Статтю нашу поміщену в 3-ім н-рі п. з. Холмскі уніяти и Мошковскі Вѣдомости збужиткували майже всі польскі часописьма, однак в більшій часті не знаючи самі, з відки її взяли. Найчуднійше бо в сім ділі, що польскі Львівскі газети довідалися за неї аж з Gazet-и Toruńsk-oi! Отже ж Торунскі Поляки ліпше знають руский язык и більше займаються рускою сравою ніж Львівскі! Справді, з Правди зі Львова на Торунь до Gazet-и Narodow-oi и Dziennik-a polsk-ого до Львова се трохи далека дорога!

— Поправки и доповнення до статті „В справі народного языка.“ На ст. 213 стр. 13 з дол. замість *повідній* має бути *повідний*; стр. 5 з дол. зам. *нарічей* м. б. *нарічій*; на ст. 214 стр. 8 з гори зам. *минутих* м. б. *минулих*; стр. 13 з дол. зам. *фа зрозвитку* м. б. *фазі розвитку*; стр. 9 з дол. зам. *малозвучне* м. б. *милозвучне*. На стор. 217 по стр. 8 з гори додати: (Я. Головацкий в овоїй граматці згадує за провинціональний виговор *цело* (§. 19), однакож не подає місцевости.)

Переписка редакції.

Вп. Ом. Один у Львові. Поезії Ваші, хотя не „перед більше як трёя місяцями“, ми отримали. Поетичній талант в них видко, переклад Шіллера *Klage der Sereas* досить легко написаний, тільки треба Вам ще більше вправи и більших студій языкових, н. пр. між иншими треба вистерігатися форм не руских. Що до маніпуляції в редакції Правди, виображаєте її собі цілком фалшиво. Редакция Правди переходує старанно и найменшу статейку, нераз навіть таку, котра з гори не призначена до друку, чого — и зовсім справедливо — жадна инша редакция не робить.

— *Вп. Макс. Нетяга.* Думаємо, що наша публика дуже радо прийме

зганені Вами переклади з Бульвера; тим більше, що по Вашім перекладі „Косове поле“ и по тім, що Ви самі у однім з Ваших листів яко вимогу перекладу ставите, можна и вірного и що до чистоти языка викінченого перекладу від Вас ожидати. Виготовляйте їх лиш скоро, а о видрукування вже постараємось.

ВІД РЕДАКЦІИ.

З сям н-ром починається 2-ий квартал VII-ого роцника „Правди.“ З причини, що видавництво нашого часописьма все еще спізнється, видаємо замість 3-х н-рів (2-х за Цвітень а 1 за першу половину Мая) по 2 аркуші — два нумери по три аркуші: слідуочий т. є. 6-ий нр. вийде до 13-ого Мая, а відтак буде Правда вже в означених часах, 1. (13.) и 16. (28.) кожного місяця, правильно виходити.

Від участі ж нашої публіки залежати же, чи и о скілько розширимо обьем нашого видавництва, чи задержимо дотеперішній. Коли б до теперішного числа наших передплатників хоч трохи еще прибуло, то зможемо обьем бодай на стілько розширити, що від Мая замість в 2 аркуші станемо видавати кождий нр. в 2 $\frac{1}{2}$ аркуші. При значнійшій збільшенню числа передплатників розширимо нашу часопись, як се оголосили-смо у 1-ому н-рі с. р., аж до 3-х аркушів, без підвиснення ціни.

Ціна передплати и на дальше останеться така сама: на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр., на $\frac{3}{4}$ року (с. є. до кінця 1874) 4 зр. 50 кр. а. в. — Ново приступаючі передплатники можуть и н-ри з 1-ого чвертьроку по звичайній ціні (1 зр. 50 кр.) отримати.

Місцеві передплатники зволють відбирати „Правду“ в канцелярії друкарні товариства имени Шевченка в кам'яниці Гіпотечного банку на пляцу Маріяцкім напротів готелю Жоржа. (Вхід або з Маріяцкого пляцу або з Кривої улиці.)

Просимо передплату надсилати як найскорше.

ЗБІРНИК СТИХОТВОРІВ ИВАНА ВЕРХРАТСКОГО

під заголовком

„К а л и н а“

мож дістати по ціні 30 кр., з поштовою переслякою під бандеролею по ціні 34 кр., у переплетчика М. Спожарського ві Львові, ул. Зацерковна (Мала руска), нр. новий 4.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сергіяного.

Виходить випуски в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під в. 12. на улиці Оссолинских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

З НЕКРАСОВА.

Подаючи ниньки дві поезії з Некрасова, поета вельми любленого в Росії, вважаємо потрібним помістити по-переду и коротеньку звістку про сього поета, переслану нам самим перекладчиком, котрий обіцяв ще більше перекладів поезій Некрасова передати до „Правди.“

Некрасов належить до гурту лірико-демократичних поетів великоруских; ёго муза — муза помети и туги — опанувала була всю молодь од 1850 до 1863 р., випестила ціле покоління північних народівців; для то й має він, яко поет, велику вагу. Некрасова, по ёго музі, можна прирівняти до Шевченка, хочай останній був талантливійший, и глибче захоплював як соціальні, так и політичні питання: оба вони стоять за простий, ошуканий и окривжений люд, за темну глоту, оба вони узброюються проти ненадного панства й уряду. Не вважаючи на те, що сам Некрасов походить з великих панів з-понад Волги, надособні обставини ёго молодости загартували душу поета. Некрасів батько був заковийлий свавольник-деспота; під ёго залізною, непохилою волею тремтіла уся сімья и двірня. Багато страшезних картин хижацтва промайнуло перед очима поета: ёго мати, найкоханьша людина, станула в скруті як свічка, а наймильша сестра примушена була за нелюбом потопити свої молоді літа.... Так то: лютість, прислування, слёзи й стогнання кріпацького люду, та смерть найріднійших — оточили молоду душу и мали темряву похлиню на розвиття талану ёго. Сам поет каже про себе в своєму поспіві „Муза“:

Ні, опанувала мене вельми зрана
 Муза неласкава, муза некохана,
 Товаришка хворих, журної голоти,
 Що й на світ родились задля сліз, скорботи;
 Зігнута од праці, скрутою забита,
 Вона голосила.... и була повита
 Еї пісня жалем, тяжкою нудьгою....
 А не то — й ридала часом наді мною!
 Уражалось болем молоде серденько,
 И я сам за нею заливався ревненько.....

В Петербурзі, куди Некрасов молодим ще утік, пробували саме тогді — Білінський, Добролюбов, а потім и Писарев, вельми дужі по розуму и душевному ґрунту люде; вони своїми критичними роботами мали нехпбну похлиню на сучасніх писателів, и виховали цілий рій соціально-демократичних ідей, якими и тепер великоруска література може сміливо гордувати. Ото-ж під їх крилом вияснився и зміцнився талап п. Некрасова; але й саме петербурске життя, з ёго кривдою та недужністю, з свого боку теж кладе карбіж на ёго утвори. Некрасов почав писати з сорокових років в „Современнику“, а через який там час сам стає ёго редактором и скупляє круги себе найкрасних передущих людей: так що впродовж більш 20 років журнал сей мав найбільшу вагу в російській літературі, аж поки ёго урядом не заборонено. По знищенню „Современника“ Некрасов стає редактором „Отечественныхъ Записокъ“, де и понині веде свою поетичну роботу.

В поезії Некрасова виявились три головні напрямки: строго народній, де він, вставляючи на очи горе и скруту бездольців, живописує типи народні и здійсмається до щиро-художньої сили; петербурський, де поет скорбно малює недужі сторони тамошнього життя, суворо й помстливо здійсмає голос против кренацтва й зверхнього гніту, часом сягає до правдивої сили, але иногді й фальшує в малюнці; третій сатиричний, де він злобливо кепкує над лицемірним панством, — шкода тільки, що инколи тут впадає він до ненатурального стану. Из приложених тут перекладів, перші два можуть бути зразком художньо-народнього напрямку, третій петербурского, а четвертий сатири (сі два подамо у будущому н-ру).

I.

МАРИНА. САЛДАТСКА МАТИ.

Ледве-ледве в глупу ніченьку
 З полювання ми поверталися,
 Хвала Богу, до торішньої
 Хоч ночівлі добиралися.

„—Ось и ми! Магай-біг, тіточко!
 Що звело вас, мов бабусеньку?
 Чи про смерть уже задумали? —
 Киньте на бік тую думоньку!

Чи нагнула вас біда люта?
Роскажіть нам, — може злегшає!⁴
И Марина нам оповідала
Своє горенько сердешнее.

— „Вісім год синка не бачила,
Чи живий він — ані писано.
Не гадала уже й бачитись...
А син — в хату несподівано,

Повернувся по безсрочному.
Затопила я свою піченьку,
Напекла млинців, вареників,
Ему зміла я голівоньку.

Та недовго були радощі.
Повернувся син хворесенький:
В ночі кашель бе москалика,
У крові платок мокресенький.

Каже все: „поправлюсь, матінко!“
Помилвся — не поправився:
Десять день хворав коханий мій,
На десятый — переставився“....

Знишкла, змовкла, не добавила
Більш до того ні півсловонька.
— „Та з чого-ж так причепилася
Козакови та хворобонька?

Чи слабий був у вас з малечку?“
Стрепенулось серце ненечки:
— „Був Михайло не козак-орел,
Як дубочок ріс прямиесенький!

Чудувався генерал старший,
Дивлячись на мого сокола,
Як в рекруцькому присуствії
Розібрали ёго до-тіла.

На хатинку ою вінець складав,
Ставив сохи сам дубовії....

Красувались в чорнобривого
Пишні кучері шовковії.“

Знов замовкла безталанная.
— „Не мовчіть, розважте тугоньку!
Що зломило сина любого, —
Певно визнали ви думоньку?“

— „Не любив казати, паночку,
Про життя він на Московії:
Людя гріх душі показувать,
Що заручена вже Богови.

Каже: „Тим гнівити Господа,
А нечисту силу радувать;
Тепер ліше про все змовчати,
Ніж на ворогів досадувать!

Німота перед сконаннячком
Подобає християнну!“
Господь знає, які мученьки
Силу витягли Михайлину!

Я й сама вже не питалася.
Ні на що не нарікаючи,
Говорив він речі тихії
Та розважні, помираючи.

Було ходить все з сокирою
По подвірю він тихесенько;
Весь город заплів оборою,
Хатку злагодив старесеньку.

Перекрити ще й хліви хотів...
Не справдились ёго мислоньки:
Ліг, та за день перед смертею
Тільки й знявсь на свої ніженьки!

Позирнути забажав ще він
На рідну свою стороночку, —

Як весна пиша' садочками,
Як радіє усе сонічку.

Забажав—пішла з Михайлом я:
Попрощавсь він ото з хатами,
Попрощався з Кудлаєм старим
И з дрібними овечатами.

До лугів ми за село пішли:
„Прощавай вже, сіножатонько!
Я косив тебе ще парубком!“
Та й заплакав мій Михайлонько.

Пісня в лузі розлягалася....
Підхопив він її, голосну:
„Не одна в полі доріженька!“...
Та затхнувся, вправ на борозну.

Не стояли ёму ніженьки,
Голівонька нахпйлася....
Журно тѣхкав соловейко нам,
Як до до дому поверталися.

Ох и тяжко в ніч останнюю
Стало: пам'ять мов стерялася;
Все ёму перед сконаннячком
Ота муштра увижалася.

Ходить, чистить амуніцію,
Паси вибілів салдацькіі,

Язиком грав якісь пригравки
Та співав пісні ненаськіі....

Викидять щось став рушницею,
Аж хатинка пішла ходором;
Як бузѣк стояв на ніженці
Витягав другуто козирѣм.

А сезразу... застогнав притьмом,
В ноги — пущь! ридас, кається:
Ой, не бийте!... благородіє
Ваше! бачу — вже затхається...

Я—до ёго: стих, послухався—
Ліг на лаву. Я молилася,
Чи не дасть нам Бог ратуночку?
Світом пам'ять мов з'яснилася,

Шепотнув: „Прощай ріднесінька!
Знову ти сама зісталася!“
Над Михайлом я схпйлася,
Похрестила, попрощалася. —

И погас він, немов свіченька
Воскова, перед-господня...“
Мало слів, а горя річенька,
Горя річенька безодня!

Гетьманець.

III.

* * *

Саме в розпалі живіяна годинонька...
Доле ти, доле жіноча! Единонька
Туга по нашій землі.

Диво, що вянуть ти рано примушена,
Вельми винослива, тяжко намучена
Мати у рускій сімьі!

Спека страшенна. Площина безлісяна;
Тирса, лани та широкість блакітяна;
Сонце нестерпно пече.

Жінка бідарка пз сил вибивається,
Туча над нею мошки коливається,
Ість їй и вид, и плече.

Пить потяглася до кухля, та — лишенько!
Якось серпом переграїла ніженьку,
Часу не ма завязать:

Вчулось, немовби хтось крикнув за копами,
Жінка — туди... геть укрилася косами —
Треба дитя вгамувать!

Щож ти схилила безрадісно голову?
Пісню ёму про терпливість без спочиву
Мати терпляча співай!

Очи червоні, мов з вітру навіяні,
Краплі росисті у неї над віями, —
Слѣзи, чи піт — угадай!

В кухоль, накритий поверх лопушиною,
Капнуть рівно!... безталанна з дитиною
Жадно припала лицем

Ї кухоль взяла в наболілі долононьки...
Що? чи смачні пак солоні ті слѣзоньки
Навпіл з гірким серівцем?!

Гетьманець.

СКРИНКА АКАЖЕВА.

Сназочка фінська.

(Написав L. Leduc, перел. И. Верхратский.)

В Жигороді, в Фінляндії, мешкав Гульденій, багатий купець. Мав він много кораблів, котрі дальні моря в шир и в довж перепливали и ему кави, цукру, імбіру, мушкатних оріхів и множество других рідких и цінних річей достарчали до его бивних складів-товарових. Було, завсігди ті кораблі щасливо причалвали до при

стані, один лише, Нептун, нагружений золотим піском и перлами, підчас бурі був затопився, а з ним и капітан, не хочаючи его мимо видочого небезпеченства опустити. Прокови же людей, що були на кораблі, удалось спастися.

З причини тої втрати розъярився Гульденій и задумав всю вину зіпхати на капітана. В своїм уявленні вивів він тяжбу против жени капітана, щоби її принудити до уплати за понесену шкоду. Така тяжба, розумієся, була несправедлива. Та Гульденій був багатий, а удова бідна. Тож найшлися ввічливі судії, що справу рішили в его користь. Несчасна жена була змушена дім и все майно потеряти; але и ся жертва не виставала, щоби все заплатити.

Гульденій був вдівцем. Одного дня пішов він до неї и сказав: „Моя любезна пані, не можу того перенести, щоби Ви за провину Вашого чоловіка мали спокуювати и до-стоту вилетіти на улицю. Тому я рішив Вас поняти за жену; думаю, що будете раді з тої почеси.“ Гульденій був певен побіди. Удовиця же нехтувала тою честю, якою хотів її пошанувати. Знала вона добре, що він скуний, скряга, а окрім скварости еще и норовистий; также знала добре, що стараючись о еї руку, діє тое в намірі, щоби его мали за великодушного. Еї положенє однакож було вельми сумне и безнадійне; мала хлопця, для котрого не було инших виглядів в тих обставинах, хіба лиш ходити прошаком, и з любви до свого дитяти на-останку согласилась.

Капітанша виїшла за Гульденія и мешкала відтак з своїм малим Максимом в домі багатого купця. Однакож щастє, якого надіялася для дитяти, не так скоро мало удійститися. Гульденій мав від первої жінки сина, именем Мойсея, котрий був найгіршим чоловіком в світі. Отець в кождім згляді розпещав его; все давав ему скусих сухариків и микдалового молока, убирав его дуже хорошо и вдоволяв усім его забагам. Проти Максима же був зовсім инакший. Той діставав лишє разового хліба за ідло, а води за напій, а сукні з найгрубшої матерії. Мимо те ріс шпарко та вибрався з него хороший хлопець, а й надто, що головне, був чемний, пильний и до всєго дотепний. Так звичайно розвиваються ударовані натурп серед твердих изпитаній молодости. Тому то властиво, мож би сказати, Максим дістав одичне вихованє від свого отчима, хотяй той об тім и не здумав. Однакож жите Максими було майже не виносиме, за для того, як з ним Мойсей поводився. Той огидний хлопчище всю вину, коли скоїлось яке лихо, спихав на Максима и сміявся лукаво, коли Максим терпів з причини его клевет. Максим часто задумовав опустити тихцем

дім отчима; однакож гадка, щоби бідну свою неньку там мусів лишити, спиняла его в звершеню замисла.

Було, раз літом Гульденій звелів розпустити вітрила у одного з своїх статків и поїхав з обома хлопцями до Штокгольма. Максим мусів кебину доглядати, каюту замітати и посудину чистити, а навіть мусів люльки батька харити. А Мойсей лежав собі лежнякою або читував романи.

Одного разу коли Максим власне вичищував люльки, прийшов до нёго Мойсей, и крикнувши: „Най, ти того не умієш робити, як слід“, рвонув з его рук дуже красну, з піниці морської зроблену люльку, в котрій собі Гульденій вельми любовав. Хотів відтак сам її вихарити, та поведився при тім так незгарно и неспосібно, що люлька сховзнула з его рук и впала в море. Оба хлопаки напудились тою притичиною. Однакож Мойсей, місто признатись до вини, поспішив до вітця и обжалував Максима. „Власне що-м хотів вихарити твою люльку,“ казав до него, „аж ту приходить Максим, трутив мене, а люлька впала у море.“ Гульденій велико розсердився. „Нездарний хлопчище!“ скричав, „все лиш шкоду робить; ні, довше не стану дармоіда у себе держати.“ Те какучи ступав на чердак, поручив спустити малу чайку и звелів Максимови в ню вийти; відтак кинув ему бохонець чорного хліба, перетяв лишув, на котрій чайка до корабля була приспелена, и відринув її геть на море. „Так,“ кричав до бідного отрока, „гляди люльки, що загубив!“ — Вони находились на круглім морю, вітер дув у вітрила, и здавалося, що сильна піднімаєся буря.

Максим думав з першу, що его вітчим жартує, однакож коли филі що раз дальше его чайку від корабля уносили, так що той видавався ему згодом-перегодом еше лише яко біла точка на виднокрузі, стратив відвагу и почав плакати. Попоплакав яку там часину, аж ту голод почав ему доскуляти; узяв твердий, чорний хліб, що ему Гульденій кинув, и глодав як міг. Ся пісна пожива таки покріпила его охлявші сили. „О Боже,“ молився, „я бідний, малий хлопчина, моя рука слаба и безсильна против грозливим филиям; але Ти еси великий и могучий, сильнійший ніж бушуючі филі. Буря слухає Твого веліня, та ні ніч ні смерть без Твоєі волі мені не пошкодять. На Тебе полагаюсь; стережи мене Твоїми світлими звіздами и низпопни Твоїх святих ангелів, щоб мене осінили своїми крилами; тогді спати му супокійно и безпечно як дома в ліжку.“ Так помолившись, ляг Максим на дні чайки и заснув.

У сні пересувались ему образи мов великого плеса засіяного зеленими островами. Були то плаваючі острови, зачаровані острови, садиба старого Рукку-Матті, доброго духа. Максим плавав якийсь час філями уношений біля них. Рукку-Матті забачив его; миттю викинув ливну, на котрій присилена була удочка так дуже тоненька, що її ледве мож було измітнити. Удка уляплася сильно у чайку, котру Рукку-Матті відтак полегки притяг до свого берега. Потом посипав, як то був увик чинити, малому хлопяти очи піском, овів его лице своїми мягкоперстими руками, втягнув его в глук своєї печери и увів в світлицю, котра як сріблю вилискувала. Рукку-Матті положив відтак его на ліжку з самих цвітів рожевих; тут причаровували его тисячі принадливих, унятливих сниц, котрі коло него мов золотисті мотилки літали. Максим не знав, чи се все у сні, чи на яві. Ніколи не бачив тільки блеску и богатства. В порівнаню терени духа Рукку-Матті и мешканє вітчима з шовковими меблями и красними свічадами видались мов царска палата проти сільської хати. Він не міг відорвати очей від тих скарбів, перел, диямантів и звід; милозвучна музика, спів тисячей птахів приводили его у восторг, а образи займиві пересовались перед его очима. Згодом, коли вже кілька хвиль був випочав, наближився до него високий старець. Мав він на собі довгу завивисту шату з пуху лебединого и широкий черес з сивого аксамиту. Стеля світлиці була дуже висока, але старець трохи що не доставав до неї головою. Коли похожав, блестіли дияманти и рубіни около него яко звізди на погіднім небі вечером коло місяця. Наближившись до малого хлопця рік: „Не бійсь Максиме, я тобі поможу.“ Максим те почувши подумав, мабуть се старий Нор, про котрого згадують наші пісни, що він добро діє людям. Старець казав дальше: „Завтра ранесенько, коли прочнешся, памятай перед всім на молитву, потом дивися пильно на море, а побачиш на нім великий корабель без щогол; покермууй туди, виходь на чердак и там возьми собі три вещи: живуче сотворіне, бохонець хліба и скринку. Потом сідай у твою чайку опять и відчали чим скорше, — а як будеш все як тепер боговійний и пильний, то обіцяю тобі, що Бог тебе хоронити ме.“ Старець звільна удалився, потом піднялася стеля світлиці, в котрій Максим находився, висше и висше, аж на небі зовсім зникла; стіни розширились и розплились в синявій пучині. Підлога утонула и уступила морю. Дияманти и кристалі, котрі около него сияли, потускли, легка рожева ослона окрила всі предмети, а вскорі лише лунав чудовий спів в дали, та докола чути було запах приятно дишущих цвітів. Мак-

сим почув, що ему зимно в голову; розняв віка и счудований спозирав кругом себе. Ліжко з рож, світлиця з срібла зникли, понад ним було небо, під ним море, вколо него свіжий воздух ранішній; він лежав у чайці, вітер звів его шапку в воду. „Здаєся, мені снилось,“ сказав до себе, коли собі тото пригадав, що чув и бачив перед тим; „але я прецінь те учиню, що мені радив старець. Уперш дякую Тебе, Господи Боже милосердний, що-сь мене у ту бурливу ніч так чудесно охороняв, и молю Тебе о благословене на дальше, та щоби-сь заступав мою добру матір від усякого лиха.“ И Максим помолившись боговійно, добув останків хліба, котрий ему Гульденей кинув, и зачав кушати. Але як велико він здивувався, коли поглянув на море и побачив неподалік великий корабель, з котрого зняті були щогли, на морю колихаючийся. Тепер не мав він сумліня, що его сон мусить усправдешнитись, и повеслував мов блискавка ик кораблеви.

Був то корабель купецкий, котрий неподавно перед тим був розбився. Щоби улегчити киль, знято з корабля щогли; застряв був до половини на дні моря, а люде зовсім его опустили. Максим був наблизився до него и дав гасло моряцке. Ніхто ему не одвітив. Чим скорійше виліз він на чердак; той був окритий якорницями, всіяким платем, товарами, орудями ремісничими, деревом и иншим рапутем; все лежало помішане в неладі а нігде и духу людского. Максим перешукав сподівку корабля, але не було нікого. Вже знепокоївся був та теряв відвагу, аж тут учув жалісне бляєне з передної части корабля. Була то коза присилена до стовба, котру лишили. Стояла вона по шию в воді. Максим квапно її відсилів, взяв еще бохонець хліба, що плавав поверхи, и опять вернув у чайку. Але погодить! не казав же ему сон еще про третю вещь, про скринку? Вернувсь тому чим скорше назад, ввійшов у кабіну, котра вся майже була під водою занирена и ріжно-родними предметами наповнена, котрі вода сюди-туди пересовувала. Максим и не дивився на ті всі предмети, бо и побачив саме при вході кабіни малу скринку акажеву плаваючу, котру поспішно витяп, почім вернув у чайку. Що сила веслючи, відчалив чим скорше від корабля. И добре вдіяв, бо ледве відплив на яких 20 стіп, як властивий шум обився о его уши, а як обернувся, великий корабель пронав під філями, и не оставив другого сліду по собі на морю, як вир, котрий навіть в таким віддаленю крутив малою чайкою мовби легонькою скалькою.

Максим плив на морю через два дні живлячись хлібом, котрий узав з корабля, а з того надіяв и козу, котра в нагороду

давала ему молока, инакше був би умер из спраги, бо морскої води не міг він ніяким способом пити. Гульденей теж и думав, що загине хлопчина без питної води, коли ему кинув кусень чорного хліба. Максим не потеряв відваги житя, и не перестав уповати на Бога, а тоє упованє не завело его, бо третєго дня стрінувся з кораблем шведским, на котрий всів и поплив ним до Штокгольма. „Но, хлопче,“ рече капітан, „де тебе завести?“ — „Нігде,“ одрік Максим, „я хотів би на вашім кораблі остатись, вступиити в вашу службу и навчитись ділу корабельському. Опісля як дійду до слухних літ и мати му свій корабель, поспію в Жигород, щоб взяти мою любу матір від огидного вітчимма.“ — „Добре,“ сказав капітан, „від сеї хвилі приймаю тебе до служби и буду о тебе мати старанє. Не потребуєш троскатися о твою козу, я відкуплю її від тебе; гроші встануть, щоби-сь купив собі нову шапку.“

На другий день рано пішов Максим до великого міста Штокгольма, щоби купити шапку. На кону одної улиці бачив багато людей товпячихся, котрі якусь оголоску читали; він станув и собі та поспитав, що такого. „А ди!“ сказав один моряк, взявшись по-під боки, „коли вже такі хлопята ціказі! Чувш. хлопче, річ иде про те, що тебе не обходить; великий пан обіщєє суму грошей тому, котрий ему поверне малу скринку, що осталась на статку потрощенім. Но, иди до дому. та учєсь катихизма, то ліпше тобі личить, ніж тут стояти та витришки продавати!“ — „Має слухність,“ подумав Максим, „кажучи, що тота річ мене не обходить; але погоди, таж я забув про малу скринку акажеву, котру в кораблі був найшов.“ Він повернув чим скорше на корабель; скринку кинено під ліжку сполом не старими чобітьми и білєж. Максим витягнув її, а не маючи терпєливости дожидати капітана, котрий був тогді на суходолі, взяв скринку під паху та й на беріг. Відтак прямував як помешканю нана, що велів оголоску розліпляти. З пів дюжина балонованих служників заповнювало передну кімнату. „Де хочеш, урвиголово?“ закричали всі в одні голос, як побачили его входячого. „Геть з відси, тут жебракам нічого не дають!“ — „Від вас и не жадаєсь грошей. хочби навіть и золотих,“ одвітив Максим з живостою, указуючи пальцем на скринку. — „Що се таке?“ закликали служники нараз розцікавлені, „дай нам ту скринку, а завтра прийди по нагороду.“ — „Не такий я мудрий!“ сказав хлопець, кріпко держачи свій скарб в руках. Найдужший и найбільше суровий из служників хотів ему видерти скринку: „Пусти, урвителю, злодію, віддай, що-сь нам

укравав.“ — „Джеш так погано, як великий єси,“ рік Максим, а придержуючи скринку з усеї сили, почав кричати. — „Хто дозволяє собі таких криків в моім дому?“ прорік сильним голосом пан в аксамитнім шляфроці, відчиняючи двері покою. — „Просимо ласки вельможного Пана,“ одказали служники, „той хлопець, що украв скринку, а ми хочемо єму її відобрати.“ — „Прошу ласки вельможного Пана, не вірити ім,“ одрік Максим, „то лож огидна; я не крав ніколи ні скринки, ні чого иншого!“ — „Ходи и покажи, що маєш, хлопча,“ сказав пан остро. Максим трохи змішався, як вступив в богатий терем; але чого-б єму боятися, єму, що не вдіяв нічого злого? — Ледве не зирне пан на скринку, як не скликне з радощів: „Мій скарб! мій дорогий скарб!“ Взявши скринку з рук хлопця, потис о пружину, віко відскочило, а як Максим нахилився, щоби побачити, що єсть у скринці, увидів к великому свому зумненю — нічо як кілька пачок паперів, котрі часом уже споловіли. „Тобі се дивно, не правда, мій хлопча?“ сказав именитий пан, „що за сі обветнілі папери приобіцяв я бочку золота; але се не видається тобі чудним, коли тобі скажу, що за-посередою тих паперів виграю процес, котрий мені найменше десять бочок золота принесе. Розкажи мені прецінь, яким щасним побитою ти найшов скринку.“ Максим розказав все до чиста; именитий пан усміхнувся и сказав: „Друже мій, ти зуслужив чесно тую нагороду, бо чи тобі снилось, чи ні, тоє діла не мішає. Гроші, що тобі належаться за найдене, дам на твоє имя до банку, а тут єсть від сеї хвили твоє право посідання з моім власноручним підписом.“

Впридоблений тим цінним папером, вернув Максим у корабель; він не скавав, ні, він летів так прудко, що прохожі гляділи за ним дивуючись. Капітан, чоловік чесний, дуже тішився з великого щастя свото любимця. „Но,“ рече до него, „певно не дуже подумаєш об сім, щоби з нами гарувати, бо жити меш великим паном.“ — „Певно ні,“ одказав Максим; „якби-м покинув робити, и тим вдовольнявся, мої гроші розкотити, то після коротшого або довшого часу було-б по них; праця стала би тогді для мене важкою, бо бим увик до дармованя и вигідного життя. Ні, буду працювати, доки життя мого; перейду через усі ступні, аж виавансую на капітана. Коли так далеко доведеся допроводити, тогді уживу моїх грошій на закупи корабля и двину у Жигород та возьму до себе матір.“

Максим и дійсно служив свому капітанови дуже пильно. По ушаві трєх літ зістав щотоводцем, в три роки відтак керманичем,

а опісля по трьох роках — капітаном. Максимови минуло тогді 21 літ, а був він повнолітним; проте нічо не перепиняло ему гроші взяти з банку; до них додав еще и те, що оцадив за час своєї служби, и купив великий, хороший корабель, котрим відплив у Жінгород.

Коли приплив до пристані, зробив велике вражіє. Ніколи бо небачено там подібного корабля. Усі щогли и обивки корабельні були з міді, що до сонця мов золото вилискувала, на тильнику корабля сияло дороге свічадо в золотих рамах, на переднику був бюст представляючий госпожу з чистого срібла, вимощений дорогим камінем; був то образ Дияни, від котрої имя мав корабель. Ціле місто виспало, щоб побачити диво. Помежи цікавими був також Гульденій и его син Мойсей. Оба немного були змінилися, хиба що первий став еще суровійший и лукавший. Наблизились чайкою до корабля и просили Максима о дозвол побачити нутро. „Дуже радо,“ одказав капітан Максим, котрий до разу обох був пізнав. Вони ж ніколи б були и не здумали, що потужний мореплавець став з малого Максима, котрого перед літами на море висадили. А Максим дуже берігся, дати себе пізнати, він лише казав, що приходить з Штокгольма и що задля розривки цілу наміряє оплисти землю. Гульденій и его син не переставали подпльяти ліпоту корабля и неоцінені богацтва властителя. Коли вже наситили цікавість свою, запросив їх Максим на обід, при котрім найдорожші вина бивно плинули; бо Максим, котрий звичайно жив просто и умірено, хотів тим разом показатися, щоби своїх нужденних родичів укарати в той спосіб, щоб в них збудити заздрість. Оба Гульденіі гризли уста, так їм завидно стало, бо мусіли в духу признати, що жаден з їх статків, навіть красний Аполлон, не під пару кораблю Максимовому, и що вина, котрі тут спивали, ані що до доброти, ані що до вартости не могли мірятись з їх напитками.

Коли по скінченім пирі гості мали відходити, поспитав Максим ніби злучайно, чи живе еще пані Гульденієва и чи не має вона ще другого сина? — „Так, так, живе бідна кобіта,“ одрік Гульденій, „але ніколи не виходить, оплакує свого сина з першого подружя, медаря, що перед дванацятьма майже роками утопився в морю.“ — „Чи панове певні, що він утопився?“ тягнув Максим дальше; „мені видить ся, я чув, що він живе еще.“ — Оба Гульденіі вельми заклопотані глянули на себе. „Те бутн не може,“ одказали, „філя его з чердака унесла, и від сего часу нічого ми об нім не чули.“ — „Мені розказувано, що се инакше сподіялось,“

говорив Максим спокійно; „я чув, що бідного хлопця несправедливо зьобиджено, бо єго прискаржено, що загубив хорошу люльку — відтак висаджено єго в малій чайці на кругле море. Прибавлено, що він чудом спасся, що виріс дужий и сильний и знаміряє тут прийти, щоби пімститися за злодіяне против него вимірене.“

Отець и син значно поблідли. Не могли поняти, звідкиль той чужинець так точно о їх злих ділах освідомлен, а совість указувала ім вже кару Божу. В переляку не знали, як собі порадити, тай нуж цілу ту річ представляти яко неправдиву. „Той, що пану капітанови сю історію розказав,“ говорили, „збрехав як злодій, а ми єго за для очернення потягнем до одвічальности.“ — „Ах, справді. Ви єго визиваєте,“ закричав Максим громовим голосом; „думаєте, що море все задержує, що захлане, и що справедливости Божої не треба опасуватись, коли через девять років не далась почути? Нужденники, даром заперечаєте ваше злочинство. Той, котрого Бог заслоняє, не має боятись загібели, навіть коли-б падюки, нищі гомиці єго без провідника, без помочи в бурливу ніч на широке поверли море. Я тим Максимом, котрого перед 9 роками хотіли-сте погубити, але спас мене Господь и обсилав богатствами. Що-ж би ви на тоє, коли-б я прийшов тут, вироковати вам заслужену кару?“ — Оба Гульденії були поражені, бліді мов смерть упали до ніг капітана Максима. „Помилуй, помилуй,“ кликали, любий Максиме, помилуй ради твоєї матери!“ Максим через кілька хвиль не одвітив нічого. „Встаньте,“ рік наостанку поважно, але без гніва — „чи міг би я, котрий за все, що маю, одовжен милосердю Божому, чи міг би я милість Господню узнавати серцем жорстоким у непримиримим? Ніт, втихомиріться, не мав я ніколи наміру мститися. Прощаю вас від серця и єсьм готовий моє щасте и мої богатства з вами ділити, коли мені повернете матір мою, щоби я міг о ній старати ся на єї старості-літах.“

Гульденій и Мойсей не знали, чи ушам власним довіряти. Они увикли других судити після себе, а понеже зло ім нанесене ніколи не пускали безкарно, то и не могли зрозуміти такої благодарности; думали, Максим хоче наставити на них лапку, и серед многих перепрошуваній и дякуваній чим скорійше подули домів. Максим пішов небавом за їх слідом. Він казав своїй матери повісти, що богатий чужинець жєлає з нею поговорити, щоби їй розказати про судьбу сина, котрий небавом до неї має приїхати. Потом и пішов до неї; природа говорила за сильно, щоб улуда

довго мала трівати; мати пізнала его сейчас, а син опинивсь в єї обіймах. Було то по раз первий від довгого часу, що луч щастя озарив єї самітне, безпотішне житє.

Гульденій, непокоєний заздростю, носився лише з гадками, яким побитом Максим став так богатим. В кінци знетерпелився и дав молодому чоловікови зрозуміти многими огородами и приговорками, щоби єму було дуже приятним, колиб про се міг ясно вивідатись. Максим не дав себе довго просити и розказав свому вітчмови все, що сталося, які пригоди стрітив в подорожи морскій, як наспів до зачарованих островів, про ради, котрі єму дав старий Рукку-Матті, а на-останку дивну приключку ис скринкою. „Чому-б и я не мав такого щастя?“ сказав в духу до себе Гульденій, але він берігся тую гадку вповісти голосно. По якімсь часі Максим, кинувши дім для матери и все уладивши так, щоби ії до добробиту нічого не хибувало, попрощався з нею и удався на корабель.

Ледве поїхав, оба Гульденіи прийнялись за діло; опарусили одно из старих своїх суден и поїшли як стороні, котру девять років перед тим одвідали. Одного хорошого вечера викинули якор на круглім морю и готовились пробовати щастя.

Старий Гульденій старався, щоби пробіг подій був подібний, як тогді з Максимом. Він велів тихцем люльку з фальшивої піниці укинути в море. „Старий Рукку-Матті,“ мізковав собі, „не змінить обману.“ — Потом притворився, наче-б дуже сердився за-для тої шкоди на сина; сильно нагрімавши на нєго, відвязав шалюпу, звелів єму в ню пійти и відтак полишив его на морю.

Видко з того, що Гульденій духа Рукку-Матті мав за чарівника морского и хотів введати его ходатайство для сина свого Мойсея.

Гульденій дав свому синові на дорогу запас біленького хлібця, хорошого голландского сира, удженин, озорів ренових, лососів, руму, пива и испаньского вина первого сорта. Те було досить на одну ніч. На дні шалюпи дав собі Мойсей вимостити дуже вигідне ліжко з чотирєх подушок, трєх матраців, двох простирал и шовкової, грубо ватованої ковдри. Надто узув добрі чоботи и надів плащ вовками підбитий та покурював на довгій люльці найлучший тютюнець. Так виряджений пустився він в путь.

Перед спанєм помолитись Богови и его святым ангелам уважав Мойсей за лишне, мав бо все, чого потребував, під достатком. Скусно попоївши та напившись пивця и винця так, що аж зашуміло в голові, ляг він спати. Але сон мав дуже неспокійний.

Філі ударили о шалюпу, вітер гонив нею на всі сторони. Мойсей від часу до часу розплющав очі и поглядував на темне небо. „Мабуть уже прийде той дурний чарівник,“ прошептував до себе. Чарівник не дав довго на себе ждати. Вітер сильніший ніж перше поніс Мойсея и шалюпу поблиз зачарованих отровів. Из верховини печеристого побережя позирав злий дух Мара*) своїми випуленими, котячими очима, від котрих сияв блеск зелений, висмотрюючи здобичи. Він помітив бідолашного Мойсея, котрого бо-рей загнав на єго сторону. Миттю викинув знак гарпуни и притяг єго до себе. Узяв єго в свої косі руки и звільна запровадив до своєї чорносинїї, вонючої печерп. Темнь залягала там скрізь. Мара положив Мойсея на ліжку з кропиви жалячої зробленим; тіло біднягп розжеврїлось вскорі мов жар; він чув гадюки докіль себе шиплячі, видів, як тигри витріщали на него очі пламеннїсті, и чув, як великі, гидкі павуки з жегучими погами лазили по єго ліжку. Хотів піднятися, але не зміг. Чарівник скотив оловяне качало на єго віка и серце, а як пізнав, що найстрашенїїші муки Мойсея гоноблять, кинувся на єго грудь, топтав єго, драпав и дер острими кігтями. Все тіло Мойсея стало мов чорною раною. Мара зареготався так сильним, демоньским смїхом, що козяча шкіра, в котру був загорнувся, лопнула и роздерлась на шкamate.

На-останку, як вже думав, що єго досить вимучив, поволік єго за волосє путею, ломачем и камінями заваленою, о котрі він заєдно товкся, аж до шалюпи, котру далеко від узберїжя відтрунув. Тим часом піднялась буря. Шалюпа Мойсея була велика и сильна, але на круглім морю не більше вартувала, як легкий човен. Буря шалїлася. Мойсей розплющив очі и спозирав докола, зда-лось єму, якоби мав зле снитце, але справдєннїсть, що перед ним розвивалась, не була того рода, щоби єго забув. В розпуці при-ложив фляшку вина до уст тай почав чмолити; але за першим ликом дуже скривився, чарівник бо лікер заступив морскою во-дою. Розвязав мішча з запасом, а ди! — хлїб був перемінений в камїнь, сир в жовті губи. Мойсей збився зовсім з путя. Че-рез якийсь час блукав, філями метаний сюди-туди. Наконєць по-бачив таки недалеко від себе судно без щогол. — „А,“ сказав до себе „тепер буде мені такеє-ж щастє, як Максимови, на тім кораблі певно найду таку цінну скринку.“ Повеслував ик ко-

*) Зрівняй рускі вирази: мара, мрака, морок, мрїти, мерчить (о дощи), мерца (мерца паде = дрібонький дощ); мерчачка (коло Калуша) = dusteres Wetter; спорідненї суть: мерти, смерть, море.

раблеви, ускочив на чердак, все було там в найбільшій безладі, видно було звити прехороших футер, дорогоцінних матерій и скрині з товарами в-около плаваючі. Мойсей и не думав про те їх ратовати, его думки заняті були лише трёма вещми: скринкою, бохонцем хліба и козою. Тое надіявся найти. Але він не найшов ні скринки, ні хліба, ні кози, але намісто них малу шкатулу, твердий блинець з темної муки житної и kota. Мойсей думав, що нахід сей такий добрий, як Максимів, попудом позбирав сі спадки, и чим дужше удалився з корабля, боячись, щоби его філі не захланули; але корабель недвижно стремів на скалі, на котру его закинула буря.

Як повечоріло, зъів Мойсей половину свого блинця и сховав другу половину на другий день рано. Даром мизався кіт, щоб одержати кілька окрушин, Мойсей був без змилювання. Кіт пімстився и в ночі нишком проліг останок запасу.

Наспів ранок. Мойсей чув голод, не менше як кіт, але нічого не було попоісти. На морю вчинювалась буря. Мойсей нарікав, кіт нявчав. На послідку по трёх днях Мойсей полумертвий зістав взятий на байдак, що з деревом плив до Штокгольма. Патрон судна обцявся Мойсея за добрі гроші повезти у Жигород. Ледве ввійшов Мойсей до покою свого вітця, зачав єму робити гіркі попреки, що его так безпощадно лишив на морю. „Цить! любий сину,“ говорив Гульденій плачучи, бо о слёзи було легко у нёго, коли ишло про втрату грошій; „стережись побільшати єще мій смуток. Тої самої ночі, як ти пійшов у шалюпу, піднялась так страшенна буря, що принуджені були-смо, спустити вітрила, але мимо тое застряли ми на скалі. Мали-смо ледве єще часу о собі подумати, и з трудностю успіли ми спасти жите. Ах, мій красний статок! Ах, мої величні, дорогі товари! Але розкажи мені, сину, як тобі довелось?“ — „И я не мав більше від вас щастя,“ одрік Мойсей гірко: „мов мяч був я киданий сюди-туда, щипаний, топтаний, дряпаний, гоноблений, а то все через проклятушого чарівника. Мій товариш подорожний ошукав мене що до поживи. Трохи не вмер я з голоду; але що мене втішає, єсть те, що напевно знаю, що стану так богатим, як Максим, коли не богатшим від нёго.“ — „Що ти говориш, мій сину?“ одказав Гульденій зъумлений. — „Так, Максим буде біднягою в зрівнаню зі мною. Мушу тобі сказати, мій отче, що я, подібно мому братови, найшов — вправді не скринку, але шкатулу, котра певно три бочки золота вартує, бо єсть три рази так велика, як неказна, мала скринка Максима.“ — „Ке сюди той скарб,“ рік Гульденій, рот собі обтираючи. — „Тут він и є,“ и Мойсей витягнув

вдоволений картон з під камізельки. Гульденій подивився. „А нещаснику!“ кликнув руки згортаючи. „Ти був на чердаку нашого судна.“ — „На наших судні?“ — „Так, ослуго, так; ти не спізнав моїх футер и моєі . . .“ — „Я справді бачив там хороші річи . . .“ — „И ти нічого не виратував більше, лиш тую шкатулу?“ — „Нічо, тільки шкатулу; не єсть же вона золотом наповнена?“ — „Золотом! о певно, розтвори та подивися!“ — Мойсей заклопотався. „Хто знає впрочім,“ сказав до себе, „що за порошою заяця?“ И отворив бережно шкатулу. Що-ж побачив він там, милий Боже? Стару перуку свого батька. Сумне відкрите, треба признати! Мойсей дуже похнюпився, але найбільш єго сердило, що отець при всій неудачи не міг повздержатись од сміху. „Погоди,“ подумав, „заплачу я тобі такою самою монетою,“ и каже: „Але, мій отче, я єще уратовав одно из футер.“ — „А дійсно? За те треба тобі подякувати! Чи футро з тих сірих?“ — „Так, так!“ — „То дуже добре, бо сі футра найдорожші. Де-ж воно, мій сину?“ — „Ось воно, що скаче на ногах!“ и Мойсей показав на kota, котрий в тій хвили играв близько дверей. — „Той кіт?“ — „А кіт.“ — „Ах ти сліщуне, урвителию!“ скричав Гульденій, за палюгу, тай добре креше Мойсея. Мойсей кричить, кіт нявчять, Гульденій не перестає бити, а може и тепер єще бє... бо тут вже и кінець казці, котру ми мали розказати, про того дуже честивого вітця и не менше честивого сына.

А Максим оплив в своїм краснім кораблі всю землю довкола. Хоть був ще молодий, вельми єго тішило проїзжати незнаємі краї. Коли однакож прийшов у літа більше доспілі, почув, що Фінляндия, єго отчина, милійша єму ніж всі другі сторони. Тому повернувши до неі, уладився хорошо, и замешкав з своєю старенькою матірю и з жінкою, котру появ був в Астралії, прехороший дім на бережю ріки Кумо. Тут займався лівкою риб, имаючи множество блискучих окунців и препишних лососів. Єго діти були в ласках у доброго Рукку-Матті, котрий іх обсіпував добродійствами а також охороняв іх бравого вітця.

Обьяснене декотрих слів.

Акажеве дерево або *жирочник*, *Anacardium occidentale* L., noix d' Acajou, Acajoubaum з родини терпентинців (Terebinthaceae); деревно ніжно жилочковане служить на виробі, малі фасольковаті оріхи усадовлені на сокахви, грушкватих черенцах. Ті черенці звідомі и служать яко волок (ярина); в шкаралупі оріхів єсть остро гризучий олієць, котрого уживають до чорненя (барвленя на чорно) и до значеня біля.

Блик, блинець = Fladen.

Гомиця (Кор. гзм), Amphibium, elendes, kriechendes Wesen.

Достоту (Корчин, в Стрийщині), формально; точно; словно.

Жигород, перетолковане из Björneborg.

Качало (Гал.) = блок, Rolle.

Кебина (з англійського Cabin), буда, шатро.

Кін (Укр.), ріг, Еске. (Коня́ + ьць = кінець, Ende).

Лізати (Підлисе коло Олеска), лязити = (до 5 відд. 1 розр., праев. лізаю, пр. мурашки лізають).

Моряк = Matrose.

Нагружити = завдати набір, befrachten.

Оголоска = афіш, обвіщена.

Опарусити (корабель) = впридобити парусами, щоб був готовий к одплинню.

Пінця морська (Meerschaum) = мінерал той звичайно легший води, тож плаває по ній мов піна (з відти то имене!).

Подути (провінціоналізм; ужив. в Стрийщині, пр. коло Калуша), оскоро пійти, поскорити пр. подув до церкви (вираз досаднійший).

Попудом (коло Дрогобича) = похалцем, оскоро, квално.

Пороша (Укр.) = слідниця (Стрийщина) Fährte.

Присилити (в Коломийщині) = привязати, пр. присили корову в стайни; *відсилити* = відв'язати.

Прік = останок, Rest.

Рануте (Закомари коло Ожидова), гурієсіє, грату, Gerümpel, зрив. старосл. ропать, delubrum, капище; в літ. Несторовіи о Володимирі В. Святославичю, „яко ходихомъ въ Болгары; смотрихом, како ся покланяють въ храмѣ, рекше въ *ропату*, стояще без пояса. — По водвореню віри Християнскої слово „ропать“ приняло значіне позорне.

Родич = consanguineus, Verwandter.

Свічадо (в казках українських вперве записано п. Жемчужниковим, гл. Записки о Южной Руси, т. II., ст. 16.) = зеркало.

Скалька (звич. plur. скальки, Чортків.) = Muschelschale.

Сподівка (у корабля и пр.) = спідна часть, спідняк.

Сумліне (Гал.) = сомніне, Zweifel. Безъ сумліня = zweifelsohne; *Совість* = Gewissen.

Тяжбу вивести = вивести процес.

Урвитель (коло Дрогобича) = урвиголова, ледар.

Чердак = der Raum unter dem Dach (гл. Словар російсько-німецький Павловского); уживаю виразу „чердак“ на означенє нім. Verdeck, польск. pokład, рос. палуба, опираючись на таких місцях дум народних як пр.

Тоді Кушка Самійло, гетьман запорожский

Чогось одгадав,

Сам на чердак виступав etc.

Щотоводець = щотник, Rechnungsführer.

Якорниця = кабель, Ankertaue; *лива* (канат), до котрої присилюють якор.

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

(Дальше.)

IV.

Вияснивши, що таке на фактах є література російська, великоруска и українська у Росії, чим вони різняться одна од другої, и у чому звязуються, я могу гадати, що звалив з своїх плеч саму важку гору. Тепер зостається сказати про відносини до них Галиччини, при чому могу тепер говорити коротко, позаяк факти своєї історії читателі галицькі, звісно, знають краще мене.

Ми бачили, що на відносини літератури російської и української не можна дивитись, виходючи тільки од фактів чисто етнографічних и діалектичних, бо літературу робить уся совокупність життя історичного. Од цієї причини виходить, що література українська є тільки різновидністю культури російської. Од сього ж виходить, що література галицька зовсім не таке одно з українською, як думають одні, и ще менше одно з російською и великорускою, як бажать другі. Українці — громадяне Росії, Галичане — Австрії, а у ній Галиччини, а се не одні тільки географічні імена, а соціально-культурні типи, доволі один од другого одмінні: російський українофіл навіть близький по усюму моральному складу до освіченого великорусса, ніж до галицького народовця; про галицьких святоюрців вже й казати нічого.*)

В ті часи, як святоюрські патріоти галицько-руські у перший раз виступили скільки небудь з'організованими у літературі и політиці и признали себе частю українського народу у 15 мільйонів, вони не були українцями; так и після того, як вони объявили себе частю 60 м. русського народу, вони не стали росіянами. Як п. Дідицький не походив на Шевченка и Костомарова, так не походить він и на Пушкіна або на Тургенева и Герцена. Уніяцтво, за котре галичане держаться й доси, як за однину їх національності, переважно — а колись виключно — церковна освіта, вихованне по семінаріях и на теологічному факультеті, сила польських, а потім німецьких ідей, найбільш бюрократично-

*) Глибоке почуття народної єдності перемагає по часті ті ріжниці, які випливають з одмінних соціально-культурних обставин, особливо при щораз більшим взаїмним пізнаванню. Впрочім з часом и соціально-культурні ріжниці щораз меншають. — Ред.

австрійського складу, одірваність од народу мабуть чи не тричі, вихованне без усякої рускої мови, а особливо без своєї народної (бо церковщина, польщина, латинь я німеччина давши од галицько-народної мови ніж російська од української) — ось де обставини, серед котрих зросла галицька інтелігенція старшого покоління, серед котрих піднялась вона — и то не стільки сама по собі, скільки підгонювана другими (німецькою бюрократією), яко національна партія, коли зачалась галицько-руска література. А сі обставини діло не посліднієї важности, у тім числі и те, що галицька література не держиться своїми силами: колісь вона держалась силами святоюрського кліру, підпраного бюрократією, — тепер припадають їй окрухи од славянського благодотворительного комітета; часами не обходилоь и не обходиться и без польських або зависящих од Поляків грошей (Русь? — ред.). Важне діло и те, що галицька література висунулась, або була висунута, яко ознака національно-політичної борби, — а як ся борба унять таки ведеться не стільки власними силами, скільки зависить од побічних політичних комбінацій, то од сього тим більш література галицька прийняла не стільки культурно-соціальної, як російська, великоруска и українська, скільки національно-політичний, або, сказати б, публіцистичний характер, — од чого и виходить та перемінчивість усякого роду, навіть и наукових поглядів, коли переміняються політичні обставини з боку Галиччини и без її волі, міняється вітер політичний.

Сі усі обставини, при котрих почалась и живе й доси література и політика галицька старшого, або святоюрського, або рутенського табору, не могли не одріжнити її од російської в усіх трьох видах посліднієї. Коли хто любить шукати аналогії, той, пожалуй, знайде у Роснії аналогію святоюрсько-рутенському націоналізму хіба у славянофільстві часів Шишкова, т. є. первої четверти нашого віку. Тільки до „старого слогу“ и клерикально-національних ідей благочестивого адмірала треба додати ті одміни, які накладаються сусідством з езуїтами и ультрамонтанами, та послідки конституційної формалістики, — бо трудно що либонь инше винести з конституції, не самим краєм виробленої и даючої зразу людям сього краю и народности підначальний стан, який дає австрійська конституція Русинам. Одних и то полувимовлених демонстрацій за єдність з Роснією після 1867 р. не було доволі святоюрцям, рутенцям, щоб стати Россиянами, тим більш, що вони водяться, и з ними хотять водитись у Роснії хіба ті, що самі близче стоять до Шишкова, чим навіть до самих Аксакових. Од сього усякі фрази навіть про літературну єдність з Роснією, як

були, так и zostались фразами. Правда, мова, и то одного „Слова“, у остатні роки більш стала походити на російську, але тільки лексиконом своїм, а не усім своїм складом, — бо усе таки вона осталась такою же неконсеквентною, неорганічною мішаниною. Не знаю, як видаються в святоюрських кругах ті книги и журнали, которі переважно читає Россия, — коли тільки вони доходять до Галиччини (бо славянський комітет не особливо дотепен вибирати книжки для одсилки братам закордонним). Але Россиянина тільки за кару можна б було заставити читати „Слово.“

Як вже казав я у першій статті, галицькі народовці, їх тенденції и література ближче до російських. Тому причина те, що вони усе таки більш стали мати діло з українською літературою, котора, як було говорено, живе одним духом з російською; а ще більше причина сього у тому, що народовці, як молодші, маючі більш світське, більш новоевропейське вихованне, ближші до Українців и Россиян університетських у загалі, од чого, може, виходить и те, що народовці й до української літератури стали прихильніше, ніж старі рутенці. Але ся близость галицьких народовців до Українців и до Россиян виходить не стільки з їх народнього споріднення, скільки з того, що и ті другі більш або менш ново-європейці. Одначе се споріднення не виключає и великих різниць, так що братерство Галичан з Россиянами, навіть и з Українцями, на довго зостанеться шитим білими нитками. Скільки раз було, що те літературне діло, которе подобається у Галичині, не подобається нікому на Україні и на виворот? Естетичні погляди, теми поетичні и наукові, которі вибирають для своїх праць Галичане и Українці, далеко не рівні між собою. Окрім різниці краєвих інтересів и обставин тут багато діє й те, що Галичане учаться у школі німецькій, живуть під переважним натиском культури німецької, та ще й австро-німецької. Про сі тонкі одміни трудно говорити, а особливо перед тим, хто сам не мав злучаю рівняти одних з другими, та ще й по тому, що кожний чоловік у дрібних культурних ознаках життя дуже прихильний до суб'єктивізму. Однако, коли про се вже зайшла річ, то не можемо кинути єї, щоб хоть не виснити, що ми хочемо сказати.

Так Россиянам и по части Українцям кидається в очи хоть би у літературі галицькій прихильність до тем археологічних, и в загалі далеких од життя сучасного або вже прямо утилітарних, у політичних заявліннях монархізм, хоч и серед конституційної держави, добра доля клерикалізму, приклонність перед високими чинами, в тім числі и церковними, перед орденами и декорациями,

любов до церемоній, зборів, про котрі тільки й можна сказати, що одбулось гарно, ganz gemüthlich и т. д.*)"

Я задержавсь на сѣму усѣму, щоб показати, що не тільки ті з Галичан, що говорять про єдність з Росцією, але й ті, котрі справді більш близькі до Россиан, и ті так багато мають окремих інтересів, так одмінюються психологічно, що, як я казав у першій статті, хоть би й хотіли иначе, а не можуть не виробляти окрімної літератури и од Россії и од самої України. Хиба — захотять зовсім нічого не писати, нічого не робити (що, як довідуюсь, де хто з святоюрців з розпуки, що до Россії не пристануть, а до свого народнєго теж не можуть або не хочуть, и радять робити), але се буде теж дуже оригінальна одміна и од Россії и од України.¹⁾

Перша одміна Галиччини од Россії и України — та, що у Галичині на першому пляні стоїть и не може зійти з него питання національне, котре навіть не може зовсім розірватись и з релігійним. А се дає переважно національний характер літератури галицькій, которого не може мати російська, од того, що не така єї місія и у Россії, и од того, що ні великорускій народній, ні російській політичній національності ніхто не грозить, — ні навіть и українська, бо реакція національна російщині на Українї зовсім не сильна и що для слабїе, а Поляки, яко національність, не тільки роздавлені в малоруских краях, але и загрожувані у самім царстві Польскім, так що Українцям замість того, щоб наступати на Поляків, як на національність, скорійш треба, як одному з переважних центробіжних елементів у Россії, подавати голос за їх неодмінні права у Царстві, що не виключає борби соціальної з польским панством у западнім краю. Питань релігійних для Россії усяких мастей не ма вже, окрім хиба борби против звязку церкви з державою, борби за віротерпимость. У Українців релігійних одмін од великорусів не ма', католицизм же сам тільки

*) Ш. автор трохи за надто песимістично намалював характер Галицьких Русинів, -- се дасться вправді сказати о галицьких Рутенах и Русских, але народовці и пр. в загалі досить далекі від клерикалізму або якогось особливого початання високих чинів, орденів и т. п., від чого пераз навіть докорювано народовцям. — Ред.

¹⁾ Щось подібне недавно висказав один галицький кореспондент „Голоса“ (пр. 167), в р. 1878), боронячи стару галицьку партію од укору Вѣстинка Европы: чому вона не дбає о народній освіті. Тому, каже, що усі школи отдає у руки Поляків (?) — та не доліці провідирів галицьких нехай лучше народ буде у невѣжестві, ніж деморалізується національно и морально (?) — Спитаємо: чи є лучша основа для деморалізації, як невѣжество?

що держиться в українських землях. Політичні задачі, способи, якими йде соціальний поступ у Галичан и у Россії, різні. Школи побудовані не однаково. У національних, у політичних, соціальних, літературних інтересах Галичане розійшлись з Поляками так, що назад вже вернутися їм не можна. На всі ці інтереси вони мають свої окрімні права и институції, которі занедбати їм не можна, и не честь. Се не те, що на Україні, де соціально-політичні інтереси одні з російськими, де исторія не виробила переважно, або виключно українських институцій и не одрізнила зовсім и українських національно-культурних інтересів, бо хоть вони й не зливаються з великоруськими и не покриваються зовсім російськими, а усе таки и передові патріоти українські не виділились не тільки по побічній але й по своїй волі з російської політики, літератури и науки.

По сѣму усѣму нерозумно поступав би той Галичанин, которий з powodu єдности з Россією одрікся б од праці краювої для своєї народности и народу, для краювої літератури, науки, політики, у тих формах, на тій мові, яка виходить з краювих обставин.*) Як би яка небудь партія або кружок и подумали у Галиччині одрєктись од такої краювої праці, то усе рівно природа висунула б другі кружки, другі партії, которі б робили сю природню працю. Святоюрці й самі тепер бачуть плоди своєї моральної або більш демонстративної еміграції у Россію після 1867 р., хоть вони тепер своєю службою перед централістами німецько-жидівськими доказують, що у них так-же мало такту в покаянні, скільки мало було єго „во грѣсѣхъ.“ Еміграція ж фактична з Галиччини у Россію пошкодила двічі галицьким інтересам: вона ослабила сили інтелігенції галицько-руської и підорвала симпатію російської громади до Галиччини саме тогді, як святоюрська партія знайшла потрібним опертись на поміч Россії. Од того усякий приятель рускої народности у Галиччині, хоть будь він панруссист у ідеалах, мусить казати спаси-Біг таким людям, як товариство „Прогресса“, що вели вперед діло літератури и педагогії рускої в Галиччині на власних краювих основах и зберегли край од конечної деморалізації, а руску ідею національну од гибелі. Тепер мусить бути усякому не-сліпому ясно, що діло, которе проводиться „Прогрессом“ и їй аналогічними институціями у Галиччині, зупенити не можна, и не треба, а враз з тим вкріпляться и культурно-на-

*) Краюві обставини зовсім не стоять на перешкоді, щоб література у Галиччині розвивалась на одній мові з українською. — Ред.

ціональні одніи Галичини од Россії, — бо в результаті вийдуть не тільки одмінна література для шкіл елементарних, але й для гімназій. До сього прибавити треба оригінальну літературу публіцистичну, наукову, виклад в університеті на язичу одмінному од російського. У Галичині може виробитись тип образованих Русинів одмінний од російських, — так що тут зовсім натурально явитись таким романам, як Тургенева, Гончарова и т. п., тільки не тією мовою писаним. Словом, по скільки Галичина не Россія, по стільки у Галичині виробляється и виробиться одмінна од російської школа, література и культура у загалі, — и, звісно, коли вона змусить бути живою по духу и формі, вона мусить стати близько до народу галицького; коли ж ні, то стане церковною, святоюрскою, а усе ж таки не російською. По усєму видно, що література и культура галицька вийде середня між народнєю и святоюрскою. И у такому виді вона не останеться без ваги и для Россії и для України, хоть прогрес культурної літератури у Галичині ще більше одрізнить її де з яких боків од України, — бо усе таки ново-ростуча галицька література и культура не може обійтись без польско-німецьких одмін, которі, будучи не похожі на народно-руські, коли ім не противупоставлять тих реалентів, про которі скажемо низче, ще більше натиснуть и у народню мову и у народній характер чужої неорганічної мішанини, ще більш обезличать оригінальність народню, ще вбільшать моральну пасивність народу, під поверхностною покришкою націоналізму.²⁾ Коли прибавити до сього малочисленность Галичан и те, що політично-соціальні обставини життя Галичини засудили руский народ там на второстепенну ролю, а елементи чужі, польський, німецько-жидівський узброїла новійшими удоконаленими орудьями експлоата-

²⁾ Ми боїмоєь, що хто небудь з противників „Провіти“ підхопить наші слова и скаже: „От бачте, які послідки праці вашої вказує сам ваш приятель.“ На се скажемо, що такі ж самі послідки ще гірші були б, як би зовсім ніяке руске товариство не взялось за руску освіту у Галичині, — а школи у ній зостались би у руках Німців и Поляків; *ще гірші послідки були б, якби школи и література виключно були у руках святоюрців.* бо вони ще більша психологічно-язичова мішанина, ще більш посять у собі польського и німецького, тільки из старішого. Ні культури, ні мови російської вони б не завели у Галичині не тільки через те, що сєго б не дали ім Німці и Поляки, але через те, що вони самі до того не адоляві. Партия „Провіти“ усе ж заведе світку просвіти и школу, близку до народного галицько-руського духу и мови, и вже по сим двом причинам близку й до самого російського, як се не чуємо здається. Окрім того ми говоримо про такі послідки, тільки поставивши на перек, що спеціяльно-галицька інтелекція не буде у взаєминах з українською и російською, — чого, як побачить читатель, не може бути.

ці народу: то трудно надіятись, щоб сама по собі галицько-руська культура и література дійшла до потрібної широти ідей, багатства и самої народности.³⁾ — От тут то и може и мусить стати Галиччині у пригоді Україна, на котору тепер плюють рутенці-общерусси, забуваючи, скільки вони пили з сього колодязя од самих старинних часів и до М. Шашкевича и братів Головацьких включно, и не розуміючи, скільки ще може дати живої народної води родина Мономаха, Острожських, Хмельницького и Шевченка, — а за нею и Россия, которі знать не хотять галицькі народовці-українофіли.

Навіть и святоюрці не можуть одректи, що перві ідеї рускої літератури, первий підпих національному одроженню у Галиччині дан був, у часи М. Шашкевича, з України, не можуть одректи тієї ваги, яку мало для Галиччини ознайомлення з Шевченком. Не можуть вони одректи й того, що сама по собі історія Галиччини од самого XIV-ого в. не має примірів навіть и пориву до національної особности, тогді як на Україні, на Русі Київській не тільки бачимо такі прориви, але ще й основані на руху мас народу до свободи, — народу, сього найміцнішого носителя и одмін національних. Од сього оживити археологізм своїх національних тенденцій можуть Галичане навіть и святоюрського табору тільки покликком

³⁾ Характерний примір того, як життя галицьке виробляє моральні одмінн зовсім окрімні од російсько-українських, можна бачити на виданнях „Просвіти“ для народного читання. „Зорі“, окрім хіба по часті VI кн., Життя и Пісні о св. Николаю, Юрію, Фармазони, которі визвали горячу хвалу од обох партій галицьких, хоть и написані мовою досить близькою до української, одначе самому широкому українськомови здаються то методом своїм, то матеріалом чимсь до того старосвітським, до того найвищим и не похожим до того ідеалу, який мають передові люде у Росії (и на Україні) для народних книг, що самий щирій українофіл скоріш дасть хлопецьви дальшу по мові великоруську книжку про Географію, Фізичку и т. и., ніж сі гарнецькі по мові, але дуже легенькі по нутренности своїй книжки Галицькі. Як несамостайно односяться у Галиччині до німецької и навіть польської культури, видно вже з того, як копіюють Галичане уся і культурні терміни у їх німецькій, польській, або латинській формі, насилуючи власну фонетику и граматику (телеграм, деклямація, факта, студія наукові, урліп и т. д. Такі поверхні знаки свідчать и о слабости нутренній самостайности. Авт. — Просвіта старається книжки свої укладати практично, одвітно потребам народу. Перша потреба: нарід піднести морально, и до того служать такі книжочки, як Фармазони, Житє св. Николая и и.; друга потреба піднести нарід интелектуальню, и тому також зараджують по часті книжочки Просвіти, в котрих суть и статті з Географії, Фізички и т. и. — Що до слів и форм наведених ш. автором, то деякі справді можуть видатися Українцям дивними, задля того, що вони беруть, як Галиччани сі слова безпосередно з латинського, грецького и т. д., так вони через медіум великоруського язика. Який спосіб лучший, не хочемо тут рішати. — Ред.

на Україну. З другого боку, трудно споритись против того, що у літературі и у искусствах має силу над більшістю тільки дуже близьке, у першому разі рідне. Так, скільки б не хтіли галицькі пануси покликатись на Іванів Московских, хоть на самого Петра В., — а усе таки традиції и приміри не тільки московского царства, але й нової російської исторії не можуть бути так живі для Галичини, як українські имена Сагайдачного, Могили, Хмельницького, Палія и т. д. Коли обернемось до того у культурі, що має найбільш силу над громадою, до поезії и искусства, которі скрізь найбільш показуються ознакою національного духу и будуть ёго в массах: то побачимо, що великоруска поезія, живопись, навіть сама музика для Галичан доволі далеко матеріалом и характером; російська теж само далеко матеріалом, — характером же коли може бути интересна и навіть пригодна для збуження у Галичині більш реального, новосвітського напрямку, то усе зостанеться абстрактною и од того на половинку мертвою. Хай н. пр. хто возьме найлучші романи Тургенева Рудинъ, Дворянское гнѣздо, Наканунъ, Отцы и Дѣти, и покаже у Галичині типи, которі б одвічали тамошнім — а сі типи, як можно пересвідчитись, у Росії стільки ж великорускі, як и українські.... та не галицькі, бо Галичане не були у тій лабораторії, котора їх виробила — у Росії.⁴⁾ Зовсім не ту силу може мати поезія, живопись, музика українська, котора буде передавати у Галичину тіж самі ідеї, що й великоруска и російська, тільки у близьких, живих для Галичини образах.

⁴⁾ На тому, як не зможуть приладитись до Тургенева святоюрські прихильники російської літератури, можна бачити найлучшу піддержку наших слів. Чули у Львові, що се найбільше люблений у Росії з живих беллетристів, — бачуть, що треба б познакомити з ним публіку галицьку, коли вже раз пішла розмова про єдність літератури з Росією. А що з ёго вибрати, ніяк не знають, а виберуть, так як раз попадуть на слабійше и як раз поминуть найлучше, найхарактерніше и найлюбленіше у Росії. Так названих романів Тургенева святоюрці не можуть оцінити, раз через те, що типи народої громади у Росії чужі Галичині, а друге и не можуть бути симпатичними клерикалам, для которих не тільки Базаров (Отцы и Дѣти), до которого суб'єктивну симпатію недавно (у мемоарах) заявив сам Тургенев, але й Рудин и навіть Лаврецкий (Дв. Гнѣздо) покажуться страшеними мігілістами. З другого боку не можуть святоюрці знайти смаку и в тих повістях Тургенева, у которих він малює простий народ (Записки Охотника, Муму, Постоялий Дворъ) — и котрі багато критиків у Росії вважають навіть за найлучші твори Тургенева: се буде хлопство, неавистие святоюрцям! От вони и вибирають хіба таке зовсім плохе діло, як Жидъ (у Бояні), — або хіба-хіба, як Первая Любовь, що тепер печата' „Слово“, що хоть и лучше од Жиди, але усе таки одна з слабійших повістей Тургенева, — бо не має ні одного широкого характера, ніякої соціальної ідеї и навіть по самим психологічним фактам нічого місцевого, руского, того именю, чого ніколи не зрозуміти Рутенцям.

Од того Галичане, коли хотять справді стати общеруссами, мусять сприйняти українству, а не ворогувати з ним. *Без українства вони не стануть общеруссами, а тільки зостануться австро-рутенцями*, т. є. не здобувши широти идей общерусских, стратять, або лучше—не навживуть ніякої орбанічності, ніякої народнєї живости. Найлучшим доказом за вірність сєго, що ми кажемо, служить література „общерусскої“ партії у Галиччині и іх політика після 1866 р. На своємү верху, у двох-трєх писателїв, ся література лексиконом трохи, правда, приближилась до російської, але не усвоїла ні одніі з тих идей, которими поступає громада російська, не проявила аж нічогісінько ні у науці, ні у поезії, що б нагадувало хоть трохи науку и поезію російську, навіть сама мова галицко-рускої літератури як була, так и зосталась неорбанічною мішаниною, до которі не прибереш ні словаря, ні граматики,—як була, так и зосталась рутенскою. Якого ще треба нагляднїшого примїра на те, що у „Слова“ не збудилось и після 1866 р. чуття реально-народнєго у літературі, як те, що воно печатало повісти Сахер-Масоха, которі заставляли як Великоруссїв, так и Українцїв здвигати плечами и смїятись над наївною редакцією Revue des deux Mondes, що друковала у себе сі Recits de la Galicie et de la Petite Russie? Але що для французкої редакції наївність незнання, то для галицкої ознака нерозвитости до того крайнєї, що після сєго, як би хто написав новозеландську повість з галицкими іменами, то львівський журнал и напечатав би. Що таке и у політиці значить послїдній поворот до святоюрцїв німецких централїстів, як не той-же самий поворот з общерусскости, з общеславянства до узкого и безплідного у корені австрорутенства? И коли не всі російські журнали голосно и постоянно порицають сей поворот, то тільки через те, що не всі звертають увагу на Галиччину, та через те, що деякі жаліють виступити з прямими докорами недавнім приятелям. Але явно пробували було, и то на час, боронити львівських централїстів тільки „Московскіє Вѣдомости“, — а потім и вони и „Голосъ“ тільки звиняли політику сих централїстів, яко політику розпучливої реакції Полякам. У загалі ж усі, як ліберальні, так и національні, и панславїстичні дневники у Росії стоять за систему федеральну у Австрії, за систему Гр. Гогенварта, котору недавно и „Моск. Вѣд.“ признали яко одну спасенну, одну природну для Австрії. Що таке сей союз львівських общеруссїв з німецько-жидівськими централїстами, як не союз з тією партією у Австрії и Германії, котора є злїщій ворог и славянства и самої Росії, як народу у нїй так и держави? Коли ж доважимо до сєго,

що краєві у Галиччині елементи цієї партії, жиди — самий явно-експлуататорський елемент, прямі вороги народу: то вийде, що рутенська політика не тільки не общерусська, не російська, та ще у добавок и противу-народня. Та инако бути не може, бо славяно-народній напрямок у культурі и політиці зовсім зливається з прямими інтересами и Росії и кожного з народів славянских. Галичане ж, як не можуть стати славистами, так не можуть бути й общеруссами, одірвавшись од українства т. є. од народно-автономного напрямку.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

— Третє виданне „Де-що про світ Божий“, про котре ми у 2-ім н-рі згадували, вже вийшло в Одесі.

— У Києві вийшли брошурками: 1) Нечуя — Не можна бабі Парасці вдержатись на селі; 2) Иванова — Розмова про небо и землю (гл. пр. 2-ий с. р. Правди).

— Данский переклад Нестора. Недавно публіковані в Копенгаген п. Шмідтом переклад літописи Нестора на данську мову и інші праці про чеську літературу. П. Шмідт, надіорядочний доцент в копенгагенськім університеті, учить славянских мов.

— В Петербурскім місячнім журналі „Отечественныя Записки“ за Марець почав виходити роман у 3-х книгах п. П. Боборыкина „Докторъ Цибулька.“ Сей др. Цибулька є „брат-Славянин,“ котрий видає себе то Чехом то Галичанином и приїхав у Петербург робити кареру через протопопів (о. Раєвокого?) и славянских благодотворителів. Прожерливі инстинкти д-ра Цибульки, его комічна чесько-польско-галицко-російська мова, его хвастлива дрібна вченість, показувана на салонах, и его житте и забави серед Венгерок и Німок у *chambres garnies*, незнання „блатворителів славянских“ про Славян и т. д. — се усе намалёвано п. Боборыкиним дуже остро. Між иншими находимо дві сторони посвячені „Слову,“ на котре дуже сердиться др. Цибулька за те, що воно підводить его з своїм російським язиком, в котрим доктор тільки смішить людей у Петербурских салонах. (Мусимо додати, що п. Боборыкин перед кількома роками був у Відні, де его мисли товариства „Основа“ и деякі чеські студенти просили, щоб їх учив читати по великоруськи и повнакомив з російською літературою, але, як розказував і

Б., не найшов у наших Русоких ні одної книжки із творів, котрі скілько-небудь читаються у Росії, — так отже п. Б. більш інших способем малювати наших карєристів російських, пізнавши їх не тільки в Росії, але и в Австрії.

— Звісний вже нашим читателям флорентийський журнал **Rivista Europea** (з котрого статтю *Il movimento letterario rutheno in Russia e Gallizia* ми мин. року подали у обширній аналізі), поміщає під загол. *Nottizie litterarie slave* звістки п. L. L. (Louis Leger) по французки про літературну діяльність майже в усіх землях славянських; часом тамже бувають літературні кореспонденції польські п. A. W., українські и російські п. Україно, п. М. Д. и и., так що *Rivista Europea* тепер майже чи не більше від всіх видань дає славянських бібліографічних звісток. Ми будемо уперед вибирати интересніші з сих звісток и доповняти їх тим, що найдемо у Лондонському *Athenaeum* и у С. Петербурських *Вѣдомостяхъ*, и будемо подавати читателям „Правди.“ Про галицько-руські часописи п. L. L. (котрий — кажемо се для відомости особливо наших Галицьких Рутено-Русоких — пише щомісячні кореспонденції у С. Петербурський „Журналь министерства народнаго просвѣщенія“) ось як каже (*Riv. Eur.* 1874 Marto 162): тепер в Галичині виходить 6 часописей руских, тільки одна „Правда“ пишеться справдешню краєвою мовою (*un seul Pravda i escrit en veritable dialecte du pays*).

— **Новий бюст Шевченка.** Недавно (у 3-му н-рі) ми доносили про бюст Т. Шевченка роботи п. Забіля, тепер польські газети звіщають про новий бюст Шевченка, роботи п. Тадея Баронча. П. Таддій Баронч, артист-різбяр из Львова, пробував 2 літа в Італії, а тепер повернув до Львова. Роботи п. Баронча славить високо п. Т. Ленартович, звісний польський поет и різбяр, котрий и наводить похвальну критику про них п. Cavalucсі, директора флорентийської академії, поміщену в часописьмі *La Nazione*. Між иншими, пише п. Ленартович — „виконав п. Таддій пречудовий бюст Шевченка, руского поета, котрий наміряє випадати в глині,“ а дописуватель Dz. P. додає, що бюст вже вишлени и є тепер на виставі в Варшаві.

— **Нове и повне виданне письм Томи Падурри** (ур. 21. Студня 1801 в Ілянцях в Україні, ум. 20. Вересня 1871 в Козятині на пограничу Поділя и України) що ино появилося у Львові накладом книгарні К. Вільда під надписом: *Pyśma Tymka Padurru. Wydanie posmertne z awtohrافیw*. Яко мотто поставлені на заголовнім листі слова, котрі оден лірник в Калника мав о молодім Тимку оказати: *Se bude dusza zarogózka*. Се виданне містить в собі: 1) *O życiu i pismach Tomasza*

Padurru на 66 сторр. 2) Поезні Padurru, з котрих більша часть у перший раз появляється на світ; поділені вони по волі самого поета на: Ukrainku, Dumy, Mandriwky, Burlaczky, Monhoŭky и Riżnoŭci (між ними суть особливо поезії по польски або на половину по польски и по руски написані, переклади з Міцкевича и и.). 3) Obrysy historyczne, се-б то 4 розправни сторичні в польській мові: Kozaki ukraińskie, Bogdan Chmielnicki, Jan Sierko, Jan Mazera. 4) Приписки поета до своїх поезій в польській мові. По-при поезіях по-міщений всюди вірний переклад польський. Як в давніших виданнях так и в сім найповішій ужито азбуки латинскої и польскої правописи. — Ми не належимо до тих, котрі зовсім не хочуть приймати Падурру до нашої літератури; тому ми и раді, що появилося раз повне видання єго творів. Однако, хотя ми еще не змогли и добре переглянути сєго видання, вже при поверховнім погляді нам здається, що поет за близшим познакомленнем не зискав, а скорше стратив... Лишаємо собі еще погогорити про се пізнійше.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Перед виборами.

В короткім часі мають в товариствах наших „Просвіта“ и „имени Шевченка“ відбутися вибори нових виділів. Вибори ті суть незаперечно великої ваги для згаданих товариств, але вони набирають и значіня політичного з причини, що межі галицкими Русинами суть прихильники чисто-народної літератури майже завжди заразом прихильниками окремішнієї на народних підставах опираючоїся політики, що члени товариства „имени Шевченка“ належать виключно а члени „Просвіти“ майже виключно до сторонництва народно-руского, котре, не маючи товариства політичного, велику часть своєї діяльності концентрує в згаданих товариствах и за посередництвом тих товариств стремить до морального піднесення руского народа. Випадає нам проте на сім місци заставитися над зближаючимися виборами.

Товариство имени Шевченка, котрого справами завідували до тепер основателі, приступить по раз перший до вибору свого виділу, товариство же Просвіта, истнуюче вже від довшого часу, може и повинно, приступаючи до нового вибору, зріло розважити

всі добрі и слабi сторони своєї дотеперішньої організації; оба же товариства повинні при нових виборах схісновати з досвідів, які члени народного сторонництва мали спосібність зробити при дотеперішнім завідуванню справами всіх наших народних товариств.

Дотеперішній досвід учить нас, що наші товариства розвиваються найкраще тогді, коли заявляють найбільше щирої и розумної праці, що як свої так и чужі, як прихильники так и противники наші, менше дивляться на те, хто в виділах наших товариств засідає, як на те, що ті товариства роблять. Між тими як наші противники розпоряджають значними маєтками народними, мають за собою всілякі протекції: ми можемо на тепер ім противставити лиш щирий патріотизм и витревалу працю.

Вибираймо отже до виділів наших товариств з наших патріотів лиш людей праці, то є таких, котрі и хотять и можуть справам нашим тільки часу и праці посвятити, кілька добре ведене тих справ вимагає. Коли межи такими людьми праці найдеться чоловік займаючий в суспільности значнійше становишко, то тим лучше, але вистерігаймося покликувати до виділів людей для самої лише репрезентації. Не від того бо, чи виділ якого товариства складають люде соціально висше або низше поставлені, залежить більший або менший розвій товариства, але від того, чи сі люде в більшим або меншим степені мають здібність, добру волю и можливість працювати для добра товариства. Люде, котрі не мають одної або другої з сих власностей, можуть мимо своєї волі більше нашої справі пошкодити як помочи, бо н. пр. відтяганє від праці одного виділового знеохочує других, а може навіть (пр. декомплетованем виділу) спиняти всякий поступ на перед. Не о особи повинно нам ходити а о річ саму. Коли добре поведєся наша справа, коли виділові витревалою працею здобудуть який хосен для нашого народа, то кождий буде шанувати репрезентовані ними товариства, не питаючися, хто засідає в виділах; а противно коли би-смо як найбільше людей репрезентації до виділів повибирали, то ті без праці нічого би не вдіяли и не додали би жадного блиску нашим товариствам.

Вибір яких там членів задля самої репрезентації міг би тільки тогді мати певну основу, коли б він приніс товариству які дійсні користи, н. пр. протекцію и підмогу из сторони ряду и т. и. Однакo и тогді така матеріальна користь є звичайно сполучена з моральною стратою: бо, спускаючися на чужу поміч, загинається звичайно руки и не працюється так радо и так щиро, як коли хто на власні сили ограничений. Впрочім коли переглянеш навіть списи

членів обох наших товариств, то не найдем там жадних людей, котрі би, при вимогах нинішнього віку и при поглядах рішаючих сфер чи то у Відни чи у Львові, без праці самим лиш своїм становиском и своїми впливами могли принести яку небудь реальну користь товариству.

Дальше повинні-смо при виборах уважати, щоби праця в громаді була належито поділена, щоби отже не вибирати до всіх виділів одних и тих самих людей. Коли нас було меньше, було се конечно, нині маємо уже шежи ким вибирати.

Стараймося також покликати, о скільки можна, найбільше нових людей до виділів, тим бо способом познакомяться ближе из справами наших товариств и ширші круги громади. З відступаючих же виділових, котрі в наслідок такого відновліня виділів не будуть наново вибрані, не зможе тим жаден уразитися. Противно кождий повинен ся в такім разі тішити, що найшлися в громаді люде, котрі суть в стані его місце заступити. Поминене якого з дотеперішних виділових при виборі могло би лиш тогді злі наслідки мати, коли би-смо на его місце вибрали чоловіка неприхильного нашій справі, — але о тоє при теперішнім складі річей не ма чого боятися.

Тільки що до вибору виділових. Розважмо еще, кого вибирати головою в однім и другім товаристві.

Увзглядяючи и політичне значене, яке оба товариства, хотяй не суть політичними, фактично мають, належало би бодай в однім вибрати головою голову народного сторонництва, о. Качалу. Тою гадкою керувалися основателі товариства имени Шевченка, вибираючи сего заслуженого мужа головою уряджаючого комітету. — При виборах однакож до виділів, а взглядно голови, не можемо ставляти кандидатури сего мужа, по тій простій причині, що о. Качала не живе у Львові, а статуту одного и другого товариства вимагають, щоби як голова так и виділові мали постійно своє мешканє у Львові.

Мусимо відтак оглянутися за иншими кандидатами. Хто небудь буде однакож вибраний, то, хотяй вибір сей не буде мав значіня всказаня голови народного сторонництва, а все таки буде він як в однім так и в другім товаристві великої ваги, буде він завсїгди вибором людей, котрі в справах нашої народної партії суть обовязані важне становиско зайати.

Після нашої гадки може як в однім так и в другім товаристві бути добрим головою лиш щирий патріот, перенятий скрізь идеями нашого народного сторонництва, котрий би міг и хотів справами

повіреного ему товариства як своїми власними занятися, котрий би міг в діла товариства без перерви вглядати и бути душею товариства, котрий би був готов на своїм становиску и в найприкрийших хвилях витривати, а де окаже ся потреба, в обороні прав народних перший до борби стати, котрий би в загалі був готов не лиш словом але и ділом и добрим приміром наших виділових до точного вповнюваня прийнятих обовязків заохочувати. Такими засадами повинні після нашої гадки панове громадяне поводитися при зближаючихся виборах.

Ми обмежуємося на всказаню загальних засад, а втримуємося від поименного ставляня кандидатів, уже по тій причині, що уважаємо еще незамкненою дискуссию, яка в справі згаданих виборів в нашій громаді завелася. Ми радуємося тою дискуссиею, бо вона є доказом, що наші громадяне для так важної справи не суть байдужими, бо всказує вона на жите в громаді. — З другої же сторони ми єсмо певні, що дискуссия ся не доведе до жадних непорозумінь в громаді, бо-ж не ходить тут о вибір межи кандидатами наших поглядів и кандидатами виступаючими против нашого сторонництва, — а о вибір межи людьми, котрі всі до народного сторонництва зачисляються.

Ведім же тую дискуссию дальше оглядно и предметово, а коли в рішучій хвили приступимо до виборів, то не огладаймося на взгляди якоїсь високої політики, котра, почавши від 1848 р., на нашу народність тільки біди нанесла, але згадаймо висше наведені засади и голосуймо на тих кандидатів, котрих кождому з нас совість вскаже яко найліпших!...

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

III.

„Тільки після довгих досвідів — каже п. М. Т-овъ дальше —, Русини наконець замітили, що не ма що більше покладати надій на ряд центральний, тий менше на Россию, и тоді між галицкими проводирями стала вкріплятися идея, що опори для патріотичної діяльності треба шукати під ногами, у власнім краї. Тая идея повила до глядання нових доріг, не все удачного, але мало по малу

стали з неї випливати и такі дієства, котрі подають надію на лучший кінець борби за руский народ и народність в Галичині, ніж ті, які ми бачили до сеї пори. Щоб вийти з якого небудь положення, потрібна перед всім свідомість сього положення. В тім згляді ми вважаємо дуже важними слова віце-маршалка, сов. п. Лавровского, о результатах его спостереженій над положенем національного питання в Чехах и Галичині. „Коли я в 1871 р. був в Празі, мав я нагоду розговорювати з чеськими політичними діятелями. Чехи говорили: „Ви, Русини, хочете ізидити на кони високої політики, а рускі виборці вибирають Поляків послами. До такого ступеня вони не мають почуття своєї народности! В чім же ваша сила? Поки ми, Чехи, на нарід наш не могли напевно рахувати, ми не вели опозиції против Німців. Ми просили: дайте нам школу; а давали нам одну, ми ждали другої. Так ми добивалися раз сього, другий того, и старалися перед всім просвітити наш нарід. Тепер ми вже сидимо на кони високої політики, але у нас Чех Німця не вибирає, а и бит матеріальний у нас не такий як у вас. Так и вам треба старатися сили ваші вкріпити просвітою народа и піднести его добробит.“....

„Отсе ясне пізнанне своєї політичної безсильности и бесплодности ізди на кони високої політики в протягу 23-х літ, побудило в 1870 р. кількох из більше впливових послів руских уговорюватися з Поляками о вимінках згідної політики в питанню про відносини Галичини до держави. (Ходило не так о згідне поступоване цілого краю супротив держави, се-б то о сполученне Русинів и Поляків супротив Німцям-централам, як о уложене *modus vivendi* між Русинами и Поляками в Галичині, щоб одні и другі, замість тратити час и сили на борбу між собою, могли супокійно займатися працею в своїх справах. — Ред.) На переді тих послів станули п. Лавровский, котрий завсігди належав до уміркованих, и о. Наумович, котрий належав до так званих „твердих,“ и на „бокал“ котрому, в знак сочуття за его різкі бесіди против Поляків и вираження надій на Россию, у нас збирали в р. 1866—67 гроші. Впрочім Наумович більше других старався о нарід, видаючи для него Газети, укладаючи сільско-господарскі статті и брошури, хотя и церковною азбукою и правописку, але чистим народним язиком (и такому чоловікови бокал хотіли піднести ті самі люди, котрі прозивали п. Костомарова орудем польскої интриги за намір видавати в тім самім язичі книжки для народа в полудневій Россі!). Проект пп. Лавровского и Наумовича підписали впрочім 30 послів, т. є. майже всі рускі послы в Львівскім соймі. В имени тих по-

слів предложив п. Лавровський в 1869 р. цілий, проєкт вимінок, на котрих рускі послы годяться не протестувати против звісної резолюції Львівського сойма о автономії Галичини. Вимінки ті дотичать головно уживаня рускої мови в урядах и судах околів чисто руских и мішаних (то є таких, в котрих Русинів не менше $\frac{1}{5}$), а особливо уладженя народної просвіти в рускій мові.“ Відтак п. Т-овъ, привівши докладно всі жаданя проєкту дотичащі язика викладового в школах, говорить так дальше: „Ми нарочно привели существенні статті з предложених рускими послами вимінок, задля того, що декотрі наші виданя, не познакомивши нашу публику з самою сутністю сих вимінок, кинули тіль на тую пробу угоди Русинів з Поляками тільки з-за того одного, що се — угода. Наші політики звісного рода за словами „згода з Поляками“ сейчас бачуть „польску интригу“ и притім вимірену против Россиі, — и відтак вони и осудили пробу тої згоди и звернули її на Українофілів. Якби Русини й не мали нічого робити лиш спорити з Поляками! и притім платонічно, без всякої користи для себе, як було до сеї пори, и якби Русини перед всім жили не для самих себе, а для такої або иншої системи прийнятої зглядом Поляків в Россиі! Замітимо при сім, що, хто бажає добра національним прямованям Русинів в Галичині, той именно перед всім повинен вистерігатися їх взаємини в Галичині з Поляками и взаємини наших з Поляками в царстві польскім ставляти в зависимість між собою. У нас кн. Черкасский, в одвіт на бесіду Рігера в Москві в 1867 р. о конечности згоди Россиян з Поляками, сказав при оплесках присутних Москвичів, що исторія рішила безповоротно о повнім зляню царства польского з Россиєю, але если Поляки хочуть згоди з Россиянами (русскими) в Россиі, так нехай зачнуть від признаня прав Русинів (русских) в Галичині. В дусі сих слів у нас пишуть дужі многі з орбанів печати (ба, були и є и у нас, в Галичині, люде, що так писали и говорили! — ред.). А між тим в сих словах находиться не тілько різке противоріччє, але и небезпечне именно для Русинів супоставленє, — бо и Поляки можуть з своєї сторони сказати, що не признають прав Русинів, поки не будуть признані права Поляків в Россиі, и можуть не тільки не годитися на такі на всякий спосіб важні уступки, котрі суть виложені в повисше зганенім проєкті згоди, але навіть, щоби зробити положенє Русинів в Галичині одвітним положеню Поляків в царстві польскім, цілком усунути руский язик из шкіл народних, гімназий и університета Львівского и заступити єго польским (сєго таки не мали власти и сили зробити — ред.). Жаль, що именно поста-

*

власне взаємини Поляків и Русинів в Галичині в зв'язь з взаєминами Поляків и Россиян в Росії мало по части вплив на неуспих проєктованої в р. 1869 згоди. Спочатку сойм Львівський прийняв в засаді згоду, и щоби показати готовість заспокоїти духовні потреби Русинів, назначив запомогу 3000 зр. рускому театрови, котру відкавав був в 1865 р., и крім того товариству Просвіта 1000 зр., и Газетці „Учитель“ 500 зр. Впрочім з поступованя сойму в загалі не видко було, щоб він зовсім був передсвідчений о конечности значнійших уступок Русинам. Розсмотрене предложеніи руских послів було поручено соймом виділови краєвому, котрий мав зложити коміссію з компетентних людей, Поляків и Русинів. До тої коміссіи призвано 8 Поляків, послів соймових, профессорів університета и директорів середних шкіл, и 7 Русинів: пп. Лавровского, Шараневича, Петрушевича, Павликова, Ільницького, Сушкевича и Вахнянина.

„Скоро показалося, що ані у Поляків не було волі дати уступки Русинам ані у Русинів не відійшла ще охота їздити на кони високої політики и високих питань, и — що еще гірше — Русини заявили крайній недостаток того політичного такту, котрий н. пр. в таким високім ступени оказували ческі партії. Ми вже по части згадували о розділах між Русинами на партії, з котрих визначаються найяснійше дві партії ріжно називані: старих и молодих, духовних и світських, твердих и мягких, святоюрців и народовців, москалєфілів и українофілів и т. н., и скажемо дальше за те ще кілька слів. А тепер замітимо, що роздраженне між партіями таке, що „старі“ в 1870-ім р. голосували за Поляками, (в Стрию — ред.), щоб тільки не вибрано послом до сойму п. Лавровского, котрий в тім часі прилучився до „молодих.“ Коли внесеній був 30-ма рускими послами проєкт угоди з Поляками, здавалось, що всі партії рішились піддержувати его однодушно. „Слово“, uznаний орґан Института Ставропигійского, Рускої Матиці и св. Юра, говорило о проєкті в таких словах, котрі ми нарочно приведемо в ориґіналі, щоби наші читателі виділи на примірі, яку міну треба надавати думкам самого „Слова“ и протегуючих его наших газет о літературній єдності Галичини з Россією: „Дуже ошибаються тіи изън аших родимцевъ, которыи думаютъ, що выступленіе г. Лавровского и Наумовича въ 3-мъ засѣданіи сойма съ предложеніемъ поразумѣніася съ поляками послѣдовало за выразимымъ препорученіемъ гр. Бейста, приклоннаго, якъ извѣстно, не только польскому дѣлу, но и польскимъ мечтамъ. На счастье дѣло стоить совершенно внакше. *Наши руски послы поляки*

важность нѣтъишеї ситуаціи, якъ належитъ, и прийшли къ тому заключенію, що отъ цислитанского правительства и отъ г. Бейста народъ рускій ніякой защиты надѣяться не можетъ: противно..... Мы можемъ имѣти нашу будущиность, если не упадемъ подъ ноги иноплеменикамъ, но яко одинъ мужъ станемъ вразъ съ другими славянскими народами въ защитѣ единоспасительной для Австріи федеративной системы. Потребу порозумѣнія съ поляками выразила еще Русь подъ днемъ 18-го юнія сего года въ своемъ протестѣ въ „Словѣ“ противъ празднованія юній люблинской, но она ждала, чтобы инициатива вышла отъ поляковъ. Польскій журналъ „Часъ“ выразно жалѣе, що инициатива не вышла отъ поляковъ.... Съ поляками мы уже довольно навраждовалися, и шожъ маемъ изъ той вражды? Нѣмцямъ централистамъ мы наслужилися такожь больше, якъ довольно, бо до омерзвѣнія, и якуюжь надгороду маемъ за нашу вѣрну службу? При поразумѣннїи съ поляками, шо кѣмъ стратимъ? Гольій розбою не боится, но зыскати можемъ много, если твердымъ компромисомъ, забезпечивши себѣ права индивидуальности нашей народной, пойдѣмъ вразъ съ ними и другими славянами противъ равно всѣмъ намъ погубной нѣмецкой централизаціи.“ („Слово“, 1867, нр. 76).

„За якийсь часъ „Слово“ налякалося статтями про тую згоду, появившимися в „Биржевыхъ Вѣдомостяхъ“, „Голосъ“ и „Варшавск-ім Дневник-у“; гадало бо, по звичаю заграничної печати такъ шкодливому и для Россіи и для западныхъ Славян, шо голоси Газетъ такого напрямку виражають думку не тілько суспільности але и ряду в Россіи, а покинути надїи на поміч послїднїе все таки трудно було „Слову“, котре такъ много о тїмъ читало и писало. Тому вже в н-рі 80-ім „Слово“ заявило, шо воно не приняло вїсти о проєкті п. Лавровского (о о. Наумовичу вже не згадується) з радостю, а в н-рі 82-ім заявило невдоволене з маленькости жаданъ рускихъ послїв и з бесїди п. Лавровского, котра, ведля слїв Львівской Газети, „указывала, яко бы рускій (тепер знов з двома с) народъ въ Галиціи изнемогъ до такой степени, что его существованіе зависитъ только отъ польской милости“ и т. д. — а за якийсь часъ „Слово“ вже не щадило слївъ противъ комиссіи, назначеної видѣломъ краєвимъ, и проти єї проєктівъ. Воно в тїмъ часї подїлило Русинів на „твердыхъ“ и „мягкихъ“, називаючи твердыми тільно овоїхъ, и такъ розкласифікувало рускихъ членівъ згаданой комиссіи: „три отъявленныхъ украинофиловъ, два середнїхъ (?) держащихъ (Шараневич и Лавровский) и только двое, „твердыхъ русиновъ,“ и-

скреннихъ приверженцевъ Руси коренной“ (оба повисле зганені крилошане); а потім орґан „твердих Русинів“ став представляти и цілу справу угодову интрибою „Українофілів“, не вважаючи на те, що в комісії всі рускі члени, т. є. и оба крилошане, подавали голоси за однакові предложеня. Полеміка орґана стілько важних у Галичині інституцій против праць в комісії для згоди Русинів з Поляками, розуміється, ослабила вагу єї в очах Поляків, а відкликування „Слова“ на російські газети, неприязні истлюваню польської народности, давали Полякам, не бажаєшим широкій згоди з Русинами (бажала єї тільки невелика партія, так названа краківська, и демократи-федералісти під проводом Смольки, а не бажала партія Земляковського, то є бюрократично-аристократична більшість польських послів), — давали повод говорити про небезпечність робити Русинам уступки, котрі поведуть тільки до „омоскалення“ Галичини. Проба довести до згоди и між партіями посеред Русинів, котрої ініціативу взяв на себе митрополіт Сембратович, не привела до нічого: з початку обі партії заявили готовість до згоди, и „молоді Русини“, котрі мали вже більшість в „Бесіді рускій“, вибрали на знак згоди до виділу єї и кількох членів из „старих“, — але скоро старі виключили молодих з товариства „Руска Рада“, в котрій становили більшість.

(Дальше буде.)

Д О П И С Ь.

З-під Творимірки (*Дещо про жидів*). Читаючи в 3. ч. *Правди про Рускій Стен*, здавалося, що сі сумні картини читаємо не з України, але з Галичини зняті; точнісенько ж бо так у нас в Галичині водиться. И аж сум бере дивитися, як наш народ руский по всіх краях руских поневіряється ба и нівечиться через Жидову, що мов яка каста упривілегована розгнізджується так за кордоном, мовляв у *рускій* державі, як и у нас в Галичині, що ввійшла в склад держави, мовляв, *права*, де право для всіх рівне бути, а слабих против підступам сильніших боронити повинно. Але пожалься Боже всього, що у нас на папері писане стоїть, бо не так воно водиться у нас в практиці. Жидова підступами, страшною лихвою, ошуканиною приходять до посіlostей в Галичині, виганяє наших людей з хати, городів, піль, та засідає цілими каґалами на

руській землі; рускі люде переходять на останню нужду, не раз позиваються з Жидами, та що-ж з того, коли жид завсїгдн скорше дасть собі раду. Прийде-ж до суду наш чоловік мужик, то судді обертаються до него грубо, грізно, зневажливо, звивають ёго: *shlorem, mudiem, shamet*, не беруться зараз до ёго справи а кажуть чекати на підсінках, и не раз чекає той хлоп на підсінках в голоді и холоді цілий день, а потім відпускають ёго до дому, віддаючи візваннє ёго, та назначають термін на завтра або на інші дні — и байдуже, що тому хлопови 2—3 милі до суду ити треба, тому хлопови, що тільки з рук праці своєї живиться. А як явиться жид до суду, то пан суддя витає ёго ласкаво, звиває *паном, добродієм*, садить на кріслі и т. д. Се — по-при иншім — найбільш причиною, чого жиди бутніють, и не лякаються ошукувати, підступами и лихвою обдерати и нівечити наш народ, бо до еёго піддають ім смілости.

Що я сёго не вигадую собі, а щирю правду повідаю, наведу Вам, споміж багацько фактів правдивих, хоч пару, которі в моім сусідстві приключалися.

В селі М. під Зборовом позичив оден господар в жида 50 зр. вторік перед жнивнами. „До другої Пречистої я вам віддам; а яку провізію дати Вам?“ питав господар жид. — „Що то провізія! от дасте мені по крайцару від ринского на день,“ казав жид. „Але щоб я був певний, ви зробить табуляцію — я знаю, що ви господар, що ви віддасте мені гроші, не схочете моєї кривди, але ми люде нині жиемо, а завтра гинемо,“ говорив жид и повів господаря до Зорова до нотаря та там зайнтабулювавсь на весь маєток господаря: на хаті з городом, одноморговим, и полем до 8 моргів. До другої Пречистої наростло провізії 50 зр. Треба отже було жидови віддати 100 зр., а наш господар стягнувся тільки на 50 зр. и приніс іх жидови. „Добре, що ви мені принесли гроші, мені іх так треба,“ говорив жид. — „Та приніс, але не всі, ось вам 50 зр.,“ казав господар. — „50, то провізія,“ каже жид, „а позичені 50 ще зістають у вас, — колиж іх віддасте?“ питав жид, „ах тож то мені іх потрібно.“ — „Коли? на Різдво віддам вам,“ говорив господар. — „На Різдво? а щож мені за провізія буде?“ говорив жид. — „То хйба вже така буде як перше була, по крейцарови на день,“ говорив господар. — „Так, по крейцарови? а мені іх тепер треба, то на-то-мість позичити собі мушу и також провізію платити, а я ж звідки возьму? дасте мені по два крейцарі, то добре, а ні то віддайте всі,“ говорив жид. — „Так, кажу-ж

Вам, що до Різдва почекайте, всё віддам.“ — „До Різдва, по крейцарови провізія? а мене-ж не шкода, тож мені не кривда?“ говорив жид. — „Ну то маєте по 1^{1/2} крейцара на день.“ — „Ну, ну! нехай и так буде, але на Різдво віддайте, бо мені треба.“ — „Чогож ви так боїтеся, хіба ж я не табулювався!“ — „Ну, ну, я знаю, що ви чесний господар, що ви на Різдво мені віддасте!“ На Різдво приніс господар 50 зр. и віддав жидови. — „Як то, а деж всі? мені ж без сего ще 80 зр. належиться.“ — „Не маю тепер, зачекайте трохи.“ — Жид чекав ще до 20. лютого и що дня наперав віддавати — та грозив судом. При кішци лютого с. р. викидав жид господаря з жінкою и дїтьми з хати и осів там яко интабулєваний на сій посілости. А господар валяється тепер, ходить за жебраним хлїбом, ніхто єго не порадить, ніхто за него не вступиться, бо де-ж приступити нашому мужикови з голими, мовляв, руками? А тут треба заплатити, щоб хто написав скаргу, а ще и за прихильність щось піднести в дарі. На раду тамошнього священника господар, як зачуваю, вдається в сій справі до суду; але як той суд випаде? може за пару років ще кінця не буде — може з голоду и рід сей виуре до сєго часу.

В другім селі Г. тож під Зборовом инша пригода сталася. Посессор тамошній жид Preiss в осени 18. Вересня привів 50 волів и між сими волами вибухла зараза, а дня 22. лежало 3 воли. Се були самі свята жидівські. 23. встали з свят жиди — а 24. дали знати до Зборова и Золочева. Тоді лежало вже 7 волів чи й не більше. Коміссія повинна була на 25. зїхати; тимчасом коміссія зїхала 27. в Суботу вечером — тоді вже лежало 21 волів — и наказали війтови на завтра вигнати 50 хлопів фоси копати на воли. Другого дня наступила свята Неділя. Рано дзвін до церкви християн ззиває, а жандар з війтом людей до фос виганяє. Треба знати, що село Г., як в Золочівскім звичайно, сільце мале, всего на всего 483 душ лічить, не виинявши и малесеньких немовляток, а фоси копалися через Неділю, Понеділок, Вівторок и Середу. А се була пора сївби и зяблі. Додати ж треба до сєго, що в селі є 50 жидів окрім дітей. А жиди и пальцем не дїткнулися до сєї роботи. Даремна була и скарга громади, за те що вони самі всё робити мусять а фільварок до ніякої роботи не тикається, бо пан староста відповів, що ім буде платно за тее. Сєго тягару, який громада християнска в часі сєї контумачії поносила, и не описати, згадаю тільки, що цілих три неділь християне наші працювали, то закопували воли, то стайні, кошари, гноївки відчищували, гній на поля вивозили та на полях приорювали, а все те коло жидівських

водів, жидівських фільваркових стаєн, гноївок та поля — не коло свого, а всякий пізнає сей великий тягар. Наш терпеливий народ був однаковим тим вдоволеній, що зарази в селі не було. И от минала контумація — варті еще стояли всюди, не вільно було товару з стаєн випускати, не то що. На самого Димитра раненько, вартівники, що стояли на варті від сторони села М., пішли до церкви на утренью, лишивши хлопчину на варті. А тимчасом з села М. вигнав жид 32 штуки товару; хлопчина, що стояв на варті, боявся спинити; жид ввігнав товар в село: саме тогді виходили люде з церкви по утрені та, вздрівши товар, почали питати, що се за товар. Ім сказано, що се посессор переганяє з М. до горальні. Вартові зляклися та давай товар за село завертати. Жид збороняв и почалася скварка та лайка. Жид звичайно по своєму почав лаяти людей: злодіями, розбійниками, пияками, хамами, мудями. Не зважаючи на жидівську лайку, люде завертали товар назад за село. Жид розъярений пірвав прута и бив людей; люде розъярилися на жида ще більше и почали собі лаяти. На сю колотнечу зъявився війт и почав розпитувати, що сталося? „Як то що, мені товар вільно перегнати, а вони бунт чинять!“ говорив жид; „а що-би-сте знали, пане вуйце, що мені вільно перегнати товар, от вам письмо від п. Старости.“ И подав письмо в німецькім язиці, в котрім було дійсно позволено перегнати товар. Війт взяв письмо до рук, та его не читає, бо не то німецького але и ніякого письма не вміє читати, и нагрозившися людем порозганяв їх, як вони сміли. Жид всмілившись тим загрозив людем скаргою — и дійсно всьмох господарів заскаржив за Ehrenbeleidigung до Зборова. Еа одну Пятницю 9. Грудня дістали оскаржені и пан посессор завізвання ставитися перед суд. Обі сторони явилися на час. Пан суддя М. переслухав якогось шварботання жидівського, казав господарям на підсінку чекати, бо ще часу не має — а жид забрався и пішов Бог знає куди. Чекають наші господарі в голоді и холюді від рана до полудня, від полудня до вечера, та навідується до пана Судді раз по раз — а він все таки часу не має. Аж під вечер віддає пан суддя завізвання господарям и каже їм в Понеділок еще раз явитися. Люде розъярені тим, що цілий день втрапили без найменшої причини, на понеділок не явилися, а п. Суддя надав засуд в користь жида, засудив людей на 8 доб арешту. Люде зарекурсовали проти сего засуду. Однаков и тут без переправи засудили людей на чотири доби арешту, котрий и відсидіти гусіли, бо нікому вставитися за сим темним народом, его всі голюблять и гонобити помагають. Як-же хто, особливо який свя-

щеник, и вступиться за ним, то и на сього жида кидаються, чого міг биш також не оден примір навести.

Так в тім же селі Г. єсть мій знакомий священником; з великою ревністю працює тамже в винограді Христовім. Багацько налогових п'яниць пошлюбовало на тверезість, багацько задовжених у жидів вже позбулося за єго порадою довгу и виратували свої посілости від жидівського забору. За все теє не могли жида чіпати сього священника. Однакож тепер недавно виступив він з проповідями до народу; в котрих учить, що гріхом єсть виставляти свою віру християнску на зневагу и непошановання, особливо через службу у невірних. Єго наука вплинула так, що слуги жидівські почали покидати службу жидівску и шукають собі иншої служби. Особливо до сєго підпомогли науки єго постні, пригтовляючи нарід до великодної сповіди. И вже почалася сповідь великодняя, аж тут дістає сей-же священник лист від тамошнього посесора-жида, котрий тут наводжу в дословнім відписі: „Wielmożny Panie X. Proboszcz.*)..... X. Proboszcz przy spowiedzi czeladzi folwarcywnych wspomina, że oni przez tak długo będą w żydów służyć, dopuki sami żydzi nie zostani, nie wiem z jaką prawą P. X. Proboszcz to sobie zaczyna, bo jeżeli zaczniemy się prawować, niewiem jak nam przyjdzie potemu jakby prawo pokazało, że nie można w żydów służyć, to zapewnie N. J. Monarchy niedał żydom być popuchaczami, ale że Naj. Jas. Monarch pozwolił żydom być possesorami i Dziedzicami to zapewno i pozwolono jest onych służyć jak wydać wszędzie i zapewne X. Proboszczowi nie zabroni i nie mogą i prawa nie mają zabronić i radził bym X. Proboszcz. ażeby w takich rzeczach nie wdawać, której nie mogą poprawić ale psuć. Zostaje życzliwyj na zawsze Preiss Dzierżawca Dbr. H. i M.“

До чого тепер ще доходить буде, здогадатися можна. Я тут стільки скажу, що теперішні часи мимо волі пригадують нам часи польского пановання в наших краях, коли наші церкви були жидам заарендовані, коли тільки за дозволом жида можна було до церкви вступити и сі молитви и відправи відправляти, на які жид зізволив. Сеж мимоволі нагадує нам сю Козачину и сю Січ, що відсікала весь руский народ від такої нахаби, хоч Gazeta Narodowa в нр. 52. так дуже нам каже забувати и богатьрську Січ и Козачину. Ми мусимо тут згадати, що наш руский народ пережив вже давно такі конституції, сейми и сеймики та справу

*) Подаю без всякої зміни сей лист, пропустивши початок сюди неналежний.

wyznaniowe під формами *Уній*, и тим то ми яко такий народ мусимо заглянути и до нашої минувшости, шукаючи нашої програми політичної, бо тільки така програма може нас зберечи яко народ и на будуще: ріжниця тут заходить тільки така, що ми мусимо взяти собі за зброю науку и освіту а не самопали и шаблюки, бо идея Січи запороскої и лицарської козаччини, яко идея народна, мусить перейти и в програму нашу теперішню, инакше ми станемося негідними потомками батьків наших и станемо забувати, *чиі ми діти, яких батьків и чия кривда*; на тогді ми Русини перестанемо бути Русинами. А ся идея Козаччини и Запорозької Січи яко идея станеться в нашій народній програмі маґнесовою голкою, котра вічно стояти буде на народі и показувати нам дорогу ві всіх каламутних хвилях — а ми певно не зібемося з простого шляху.

Перегляд політичний.

Рада державна. Дня 20. Марця зачалися в комнаті послів дебати о бюджеті на р. 1874. В Генеральній дебаті промовляв з галицких послів деп. Ляндав з Бродів, кандидат Шомер-Израїля; він порівнював положене Чехів насупротив Німців з положеннем не-Поляків в Галичині насупротив Поляків, и ударяв на теє, що в Галичині школа стала оруддем національної пропаґанди. Демократ Штайдель вносив, щоби вичеркнути з бюджету 40.000 для 2 міністрів без портфеля (Унґера и Земляковського), вважаючи їх непотрібними, але сей внесок не був навіть попертий. Дня 21. Марця окічено дебати над бюджетом міністерства внутренних справ, и відкинено внесок п. Юл. Черкаського, щоби визначити більшу сумму для Галичини на управильнеє рік, як и подібні внески послів інших країв. На засіданю з 23. Марця прийнято резолюцию бюджетової комісії, жадаючи уменшеня епископств в Дальмації, помимо опору п. Явліновича, которий, як завсігди, в сербо-хорватскім язиці боронив дотеперішнєго стану. На тім самім засіданю депутований полудневої (італіянської) части Тироля бр. Прато вніс, щоби ся часть від північної (німецької) відділити. Помимо того, що федералісти (именно Пражак з Моравії) признавали компетенцию до рішани таких питань тільки соймам краєвим, централістична більшість, котра протегує полудневих Тирольців, яко вірноконституційних, насупротив ультрамонтанских північних, по промові Гербста рішила сей внесок передати окремії комісії з 15 членів. Від способу,

в якій Рада державна рішить сю справу, залежати не, чи можуть и Русини надіятися поділу Галичини. — Горяча дискуссія була в комнаті послів дня 25. Марця над теологічним факультетом в Инсбруку, у котрім всі професори суть єзуїти. Комісія бюджетова ухвалила була, щоби від будучого шкільного року не дати більше фондів на удержуванє сєго факультета, и крім того щоби зажадати від ряду знесеня сєго факультета від 1. Серпня с. р. Міністерство тому внескови рішущо противилося, однако пп. Гербст, Гіскра и Зіс горячо за внеском промовляли, и міністерство так мало надії мало, що комната сей внесок відкине, що прихилилося вже до посередничашого внесення п. Бера, — коли ненадійно оба сі внески упадають а переходить внесок ряду (від котрого вже сам ряд готов був відступити), щоби на удержанє теологічного факультета в Инсбруку сумму 8.400 зр. призначити. Побіду на користь ряду рішили послы Рутено-Рускіє.

На засіданню комнати послів з дня 26. Марця при розправах бюджетових комісія бюджетова внесла резолюцію, щоби заложити оден новий університет, на що годиться и міністерство. По тому поводу послы ріжних країв жадали кожний заложєня університета в своїм краю; між иншими жадав п. Томащук з Буковини університета в Чернівцях, раз тому, що від часів сполонізованя Краківського и Львівського університетів Буковина втратила духовну звязь з німецьким образованием, а відтак и для того, що з Черновець, міста найбільше на всхід положеного, могла би культура німецька а тим и вплив Австрії ширитися по сусідних краях (Румунії и т. д.). Міністер просвіти одвітив, що ряд сам єще не визначив міста на університет, однако внесе тую справу палаті на слідуючій сессії. При позиції „технічна академія у Львові“ вніс п. Шаригід, щоби на будову техніки тільки тогді дати призначених на сей рік 250.000 зр., коли Галичина (сойм Галицький) зречеться права законодавства о ній на користь Ради державної. За сею резолюцією говорив именно проф. Зіс, которий указував, що и инші краї зрєклися такого-ж свого права; против промовляли п. Дунаевський, мін. Штремаєр и Земляковський. Сей послідній сказав, що прийнятем сеї резолюції Поляки за признанне доконаного факта реформи виборової, за безпосередні вибори до Ради державної були би укарані віднятем грошей на цілі просвіти; рішенне бюджетової комісії вважає п. міністер образою Галицького сойма. Однако мимо тих оборон 2 міністрів більшість комнати, роздражєна на міністерство по свіжім поражєнню в справі єзуїтів теологічного факультета в Инсбруку, сю резолюцію прийняла.

На засіданню з 27. Марця велся розправа о видатках на школи середні. Моравські Чехи жалувалися на недостаточне узглядненне чеського язика, однако їх дотичні внески відкинено. При розправах над видатками для середних шкіл в Галичині внесла бюджетова комісія резолюцію: „Взивається ряд, щоби поведував на удержуваних державою галицьких середних школах такі зміни що до язика викладового, яких вимогає справедливість зі взгляду на розличні части краю.“ П. Мізес вніс, щоби слова „частей“ змінити на „жителів“, и додати слова: „именно же забезпечити німецькому язикови те приналежне узглядненне, якого вимагає важність єго знання.“ Наумович жалувався, що польська більшість соймова не узглядняє потреб руского народа, для котрого истнує лише одна руска гімназія; вносить додати слова: „в мисль основних законів.“ Мечнік вносить, щоби тую резолюцію приноровити до всіх країв, де єсть більше народностей. Др. Евз. Черкавський виступив против способу порушення сеї справи, якого ужили рускі послы, з котрими польські депутовані не хотять точити битви в Раді державній, бо „не хотять показувати зібраним тут послам есіх країв мало приятне позорище братнєї сварні.“ Дальше указував п. Черкавський на те, що після законів конституційних краєвий закон (о викладовім язичі в Галицьких середних школах) може бути змінений тільки краєвим законом, а не державним. Геніґсман говорив за резолюцією бюджетової комісії и жадав забезпеченя більшого поля для німецького язика в галицьких школах. Павликов толкує широко о шкільних відносинах в Галичині, при чім підніс, як руска народність була покривджена. Мендельсбург (жид з Кракова) заперечає п. Геніґсманови право говорити о 100.000 польських жидях, котрі не суть нічим иншим як Поляками жидівської віри. П. Каллір (з Бродів) виступає против Галицької Ради шкільної, що вона мало дбає о німецький язик. В кінци прийнято резолюцію комісії бюджетової з додатком о. Наумовича: „в мисль основних законів державних“, поправки ж Мечніка и Мізеса відкинено.

На засіданню з 28. Марця п. Розер поставив внесок, щоби езуїтів видалити з Австрії. При розправах над видатками для учительських семінарій в Галичині прийнято резолюцію бюджетової комісії (поставлену там о. Юзичинским), щоби завізвати ряд, аби востарався о узглядненне руского язика яко викладового в учительських семінаріях ві Львові, Станіславові и Тернополі.— Тогож дня вибирали послы кожного краю своїх репрезентантів до спільних делегаций. З Галичини вибрала польська більшість Чарториского, Дунаєвского, Грохольского, Кабата, Зиблікевича, Смаржевского

и Смолюку. — На засіданню з 29. Марця прийнято резолюцію п. Кронаветтер що до реформи адміністрації податків и дві резолюції бюджетової комісії, одну взиваючу ряд, щоби як найскорше занявся ще більшим обниженем ціни соли, а другу жадаючу знесеня малої льотерії. На засіданню з 30. Марця прийнято бюджет в другім и третім читанню, по чім засідання з причини свят великодних відрочено до 14. Цвітня.

НОВИНКИ.

— Виділ товариства „Просвіта“ має честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 2. (14.) Мая о 3-ій годині з-полудня в комнатах Рускої Бесіди. (Ул. Підвале, нр. 7, на-протів Успенської церкви.)

— Дня 23. Мая (4. Червця), в Четвер, відбудуться загальні збори товариства имени Шевченка, в комнатах рускої Бесіди у Львові (ул. Підвале нр. 7.), на котрі основателі сього товариства всіх вп. членів запрошують.

— Ново заложена друкарня товариства имени Шевченка, е, як и мож було надіятись, содею в оці нашим Русским. Ще й тепер не можуть освоїтись з єї истнованнем. Найбільше ж розлючені на тих, котрі дають яку роботу до сєї друкарні, особливо если то суть такі Русини або рускі институци, котрі вони вважали своїми. „Слово“ не знає вже навіть, як вилити цілий свій гнів на д-ра Сильвестра Сембратовича за те, що свою газету „Рускій Сіонъ“ став від нового року видавати в друкарні товариства им. Шевченка. В однім з остатних н-рів посулулося своїм звичайним способом до брехні, що о. Сембратович задля того переніся з Ставропигійської друкарні, бо мав в ній значний довг за друк Сіона, котрий не заплативши забрався до друкарні товариства им. Шевченка, взявши з собою ще и шематизм, котрий завоігда друкувався в Ставропигії. Коли ж найкомпетентніша сторона, бо сам управитель Ставропигійської друкарні, здементував се донесенне „Слова“, воно, як то кажуть, обернувши kota хвостом, одвітило, що ему зовсім не о те ходить, а лиш о тее, що о. Сембратович дає друковати „Сіонъ“ в (ненавистній Слову) друкарні тов. им. Шевченка!

— Руский театр. Розділ рускої интеллігенци в Галичині впливає шкодливо и на розвій руского театру. Як звісно, заложив руский театр пок. Лавровский, котрий вже тим одним більше прислужився рускій народности, ніж всі корифеї Рутенців и Русских. Театр стояв під зарядом Рускої Бесіди у Львові, и процвітав найкрасше власне в самих початках свого истнованя, т. е. тогді, коли майже виключно твори самих українских писателів на нїм представлявано. Поволи за-

чали Рутенці вмішуватися в справу театру: фонетичну правопись заступлено етимологією, а „українське болото“ зачато „заступлювати“ рутенською „ліготою“. Розуміється, театр зачав упадати, особливо коли ще й виділ красивий з початку відмовив для нього підмоги. Нині ся підмога вже є, але Рутенці і Русські, іменню Львівські, хіба на стільки інтересуються руским театром, що трібували сеї зими своїми інтригами підкопати руский театр і позбавити Руску Бесіду и концесії на даване драматичних представлїнь у Львові и запомоги уділюваної виділом красвим. Однакко сі махінації не удалися, а п. Моленцкый, котрий, може мимо своєї волі, даєся ужити до них, сам найбільше стратив, бо его труппа нині розвязана. Руска Бесіда заключила відтак контракт з п. Теоф. Романович, котра по кількох представлєнях у Львові зібрала труппу и виїхала на провінцію. До сего часу давала представлєня именню в Снятині, и навіть корреспондент самого неприязного всім Русинам в загалі Dziennik-a Polsk-ого хвалить сей театр и описує, з якою прихильністю приймада его ціла снятинська, и руска и польська, публика. Театр є не тільки виключно національною институцією, але має и загально-чоловічі цілі; тож повинен знаходити завсігди не лише у людей одной партії або одной народности, але загально у всіх, котрі лиш мову драматичних представлїнь розуміють, прихильне приймате и щирий привіт.

— **Секта шолопутів на Україні.** Ми згадували в попереднім н-рі Правди о Штундистах на Україні; тепер довідуємось из російських газет о новій секті „Шолопутів“, котра появилася въ Константиноградскім околі в Полтавській губернії. Шолопутство перейшло у сей окіл, здається, из богатого на всілякі секти пограничного Новомосковського околу, Катеринославської губернії. В середині шістьдесятих років в однім селі Константиноградського околу появилися *босоножці*. Вони вважали ношене обува гріхом и навіть в зимі ходили босо. Осередок шолопутства має бути в селі Поповці. Шолопути звертають на себе увагу тим, що не уживають горячих напоїв и не відвертаються від письменства. И старші навіть люде, нераз и п'яниці, кидають горівку и беруться до письма. Се и найлучша сторона тамошнього шолопутства. Признаки приналежности до шолопутства, котрі може побачити всякий, суть, що шолопути, бючи в церкві покони, дуже сильно ударяють головами, а женщины не носять цвітної одежи и инших украшеній. В ночах шолопути збираються для читаня церковних книжок по домах заможних из своїх братів. По читаню и співі господар обовязаний всім зібраним поставити вечерю. Така вечеря стоїть далеко вище звичайної кухні мужиків. Хліб мусить бути конечно білий, пшеничний, страви солодкі, приправлені, и вино церковне в достаточній скількості. Вечері ті впливають шкодливо на економічний бит селян; убожене до 30-х людей по кілька разів на місяць приходять патронам шолопутства не дешево. По вечери, в найлучшій разі, присутні (мужчини и женщины) розходяться до своїх домів; але буває, як розказують, далеко гірше — огонь гасне и наступає скотська утіха при священних словах: „Возлюбим друг друга. . .“

Переписка редакції.

Вн. М. Нетьга. Зробимо по Вашій волі; просимо тільки задля малого об'єму нашої часописи и з причини, що многі розправи вже від дуже давнього часу чекають на поміщене, зібрати всі Ваші гадки в одну — не надто довгу — статтю. — *Вн. Б. у Ст.* „Думка старого кобзаря про Україну“ Скели покаже ширій патріотизм и сердечне чуття, але мимо того не можемо єї помістити. Нехай се однако не знеохочує молодця, тільки противно побуджує его до щирої праці, щоби свій талант еще більше виробив.

НАДІСЛАНЕ.

Отвертий лист яко спростоване до Преподобного **о. Дзеровича**,
пароха в Товмачи.

Не надіявсь я, кодеканальний мій по чину колего и близький сусіде, вичитати у Ч. 81 львівського „Слова“ Ваш истинний „п'яч Суздальский“ на мене, що, пишете, „я був зачинником того вотуму недовіря, которе мої кодеканальні (які ж се люди, и якої віри, Ваші кодеканальні, коли ми в однім деканаті?) єдинодушно, на соборчику у Пужниках, дали о. Заклинському, Станиславівському, пожалесь Боже, депутату.“ Запитаю Вас, до чого сей донос здався? Чи мині він завадить? Чи Вам він допоможе, або чи заратує о. Заклинського, а чи може стане публіка велико дивуватися Вашому високому тактові політичному, що розбуниєте по газетах факт „давного недовіря“, сей вираз загального обурення, повірте, на шкоду о. Заклинського, и бл. п. сліпої солідарности, не менше, о. Дзерович, и Вашу. Бо сей же такт предшвий велів голос Вам забирати против мене в справі и ухвалі, которой Ви були участником знаменитим, так що кодеканальне духовенство єдинодушно Вам поручило, Вам самому, о. Дзеровичу, и Ви під словом „чести“ піднялися, згаданий засуд недовіря екзеквувати, т. є. завізавши підгірські деканати до підписів, вислати скорійше мандат до клюба депутатів. Вірте, можна бути вирозумілим на ширости особисті, які лиш можете мати для старозавітних поборників програми о. Заклинського, але ж не можна від людей жадати, щоби були вирозумілі, бачивши, як не тільки повірений мандат проневериться, як у о. Заклинського, так и у Вас що до нашого мандату, а ще и красується се проневеріє перед лицем сонця, сміяно у газетах, у згаданім нападі на мене, которий Ви повним именем підписали. Повірте, о. Дзерович, що непохибно, ні я ані наша публіка не позавидує Вам „смілости“ такої.

Олеша 1. (13.) Цвітня 1874.

Авдія Шепарович,
парох.

З смм (6-им) н-рем, виданим, як всі попередчі з сьго року, в 3 аркуші, Правда стає вже правильно в означених днях виходити; нр. 7. отже вийде 16. (28.) Мал. В оім 7-ім н-рі помістимо частину из повісти Нечуя „Чорні хмари“ а. н. „Екзомен“, а опісля будемо або оригінальні повісти поміщати, або переклади з найзнаменитших повістярів європейских, як Тургомова, Дікенсона и т. и.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства школи „Шевченка.“ — Під надзором Фр. Сарніцкого.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

З НЕКРАСОВА.

III.

* * *

Чи часом блукаю у нічку беззору,
Чи чую, як фула лютує сумна —
Дружино бездольна, убога та хвора!
Зненацька твій образ коханий зрина',
На серці гадюка завється неначе.
З дитяцтва терпіла ти тяжку біду:
Твій батько суворий мав серце ледаче,
Відав за нелюба тебе, молоду;
Літа свої красні, не знаючи долі,
Зносила; тебе не пестив він а бив....
Так ти-ж не зігнулась, втекла у неволі —
Та й то не на щастя зі мною Бог звів!

Чи ти пам'ятаєш той день, коли хворий,
Голодний я руки з несли зложив?
Стогнала страшна хуртовина на дворі
По пустці холодній аж вітер ходив.
Чи ти пам'ятаєш — уже сутеніло,
И темрява лізла у нашу тюрму;

Сни плакав у тебе; даремне ти гріла
 Диханням рученьки задублі ёму.
 Точплась тяжка, невпносна хвилинка....
 Кричав якось хрипло недолець малий....
 Наплакалась добре й умерла дитина.
 Моя безталанна! Пекучих не лий!
 Від голоду може до ранку й ми самі
 Закриємо очі п стулим уста;
 Хозяїн промовить прокляття над нами
 За збитки, й положуть нас вряд, без хреста.

Сиділи ми нишком. Страшенну я думу
 В очах твоїх темних, як північ, вбачав:
 Знялася ти з місця маного, без шуму
 Знялась.... Я, безсилий, в дрімоті куняв....
 И мовчки убрання ти виняла з скрині,
 Немов на весілля прибралась, пішла
 Кудись-то.... а згодом в маненькій труниці
 Убогу вечерю назад принесла.
 Не мовлячи слова, ми голод заїли,
 Поставили світло на мерзлий поріг
 И сина прибрали, в труну положили....
 А хто-ж нам и за що, дружино, споміг?
 Без грошей, даремно не жалують люде,
 Та й Бог нам из неба не скине шматка!—
 Від сліз твоїх тяжких холонули груди,
 Від лютого жалю здіймалась рука....

И де ти тепера? Чи з горя, з бідоти
 Втомившись, на віки спочити лягла?
 Чи може загрузла в поганім болоті
 И людям жіночу красу продала?
 Та хто-ж приголубить тебе й обороне?
 Блукати меш нишком сама коло стін!
 В моїм тільки серці блисне й захолоне
 Безсплий та марний проклін!

Гетьманець.

IV.

МОРАЛЬНИЙ ЧОЛОВІК.

Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив.
 Жона моя, закрившпсь полохливо,
 Смерком раз—шасть—в покій де милий жив;
 З квартальним я їх там накрив на шкоді....
 Він звав на герць.... а я не дурень—годі!
 Пі ж докір та сором в ліжку звів,
 Та од гризот п вмерла мовчазливо....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!

Приятьель в час не повернув позички;
 Я натякнув тихесенько ёму
 И на закони здавсь—без сварки, без правіжки :
 Закон завів приятеля в тюрму.
 Там він п вмер, не заплативши й гривні,—
 И я мовчу, не бідкаюсь на злидні!
 Навіть вину тогді-ж таки простив,
 И згадую приятеля почитиво....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!

У кухарі оддав я хрестянина;
 На щастя йшло: удався до пуття;
 Та тільки от — лиха ёму година —
 Мав до книжок велике спочуття,
 Та до того ще став гоноровитий;
 Ну хлопчу—зась! И я, хоч несердитий,
 Сальця ёму за шкуру трохи влив....
 А він узяв, повісився на диво....
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!
 Я мав дочку: в студента закохалась

И думала піти за бідаря;
 Ну, похваливсь проклоном: излякалась,
 Та й вийшла вже за діда-дукаря.
 Господа в їх була, як повна чаша....
 Не знаю й чом вже стала сохнуть Маша?

Та через год и вік єї згорів,
 Лишивши нас без зіроньки журливо...
 Живучи сам з моралію згодливо,
 Нікому ще я кривди не вчинив!

Гетьманець.

ЕКЗАМЕН. *)

Настав останній рік академічного курсу. Воздвиженський почав дуже часто записуватись в Лавру до Пещер, щоб показати ректорови свою віру. Він ставав на молитвах осторонь од других, сам один, и инспектор бачив, що він не пропускав ніколи молитов. На молитвах він крестився, кланявся дуже низько, бив поклони и так лицемірно підіймав очи до Бога, що инспектор навіть подумав, чи не пострижеться часом він в ченці. Він ходив до церкви на ранню службу навіть в буденні дні и прикладався до чудовної икони Брацької Богородиці, де ректор читав акафист. В той час він уже став зовсім иншим чоловіком, не молився Богу в ночи, але вважав лицемірство за дуже користну річ для себе. Перед професорами гнув спину, кланявся низенько ченцям, бо знав, що вони те дуже люблять, и все терся коло тих професорів, котрі мали багацько дочок. Репутация про ёго пішла все в гору та в гору, дуже вигідно для ёго.

Студенти видержали вже екзамен у професорів. Настав день останнього екзамена для старшого курсу, в котрому були Воздвиженський и Дашкович. Той екзамен робить митрополіт, повіряючи екзамени по всіх науках разом. Приїзд митрополіта оповістили в десятій годині. Всі студенти, одягнувшись в свою вже професорську форму, зібрались в велику салю в старому корпусі. Салю та велика на два етажі, з двома рядами вікон, з хорами. Вона вся розмалёвана в класичнім стилі. Великі стіни обвішані портретами всіх вчених старої Київської Академії и портретами нових руских імператорів. Проти самого митрополічного крісла висів великий, на цілий зріст, портрет Петра Могили, чорнявого, з гарним грецьким класичним лицем, хоч и трохи аскетичним, в архиерейській мантії и з жезлом. З инших золотих великих рям у два ряди виглядали лица и в клубуках, и в митрах, и простоволосі. Там виглядало не гарно широке лице Коніського, з веселим усміхом и з здоровою

*) Частина из повісти „Чорні хмари.“

бородавкою на носі. Там дивилось на саяю повне, гарне, з червоними ситими губами лице Теофана Прокоповича, котрий неначе тільки що випив и в смак закусив. З другого боку дивився святий Димитрій Туптало, митрополіт Ростовський, намалёваний святий, протоєрей Леванда з тонким орлиним носом, Гизель, Смотрицький, всякі київські митрополіти. Тільки нігде там не було видко портрета ні одного українского гетьмана, навіть Богдана Хмільницького и благодворителів монастиря и академії Конашевича-Сагайдачного и Мазепи!

В десятій годині ректор и всі професори в орденах вийшли до брацької дзвіниці, стали на східцях під гарячим літнім сонцем и ждали митрополіта. Вже минула година, а митрополіта не було! У де кого з професорів заболіли ноги, а найбільше у старих. Сонце шкварило, як огонь. А митрополіта не було! Коли аж через годину з Александровської улиці вилетіла митрополіта карета, запряжена чотирма сірими жеребцями, блискучими и гладкими, як печи. Професори стріли митрополіта цілуочи ёго в руку. Два архимандрити взяли ёго попід руки и повели до конгрегаціонної салі. Митрополіт був здоровий кремезний дід з червоним лицем, але йдучи на сходах він удавав такого вялого, такого старого, такого аскета безсильного, що здається, ёго архимандрити не вели, а мусіли нести.

Митрополіт вступив у саяю. Студенти и хор півчих проспівали „Царю небесний.“ Митрополіт поблагословив членів конференції и студентів, и потім сів на першому місці. Вся конференція, з скількох десятків духовних и світських осіб, довгенько постояла, поки митрополит кивнув ім рукою сісти. Архимандрити и протоєреї сіли кожен по чину, неначе хто ім порозписував місця, а світські професори, хоч дакеко розумніші од їх, тулились позаду, як школярі. Секретар висипав на стіл купу білетів, митрополіт почав викликати до стола студентів. Він так тихо промовляв ймення, так розтягував слова, неначе зовсім навіки спостився. Ректор мусів голосно промовляти ті ймення, обертаючись до студентів.

Студенти почали виходити, брати білети й говорити, що кому припадало. Всі ченці, и професори, и митрополіт слухали, понагинавши голови. И на стінах давня Академія дивилась на все те своїми тіннями, поважними и сумними. Але мало по маду митрополітови все те опротивило: він позіхнув и почав жартувати, перериваючи одвіти студентів и балакаючи про сторонні речі. Голос

єго був тогді зовсім не слабій, не аскетичний, він реготав зовсім по людски!

— Ану виходьте экзаменуватись мої земляки! Гей Туляки! виходьте! викликав митрополіт вже не по списови. На середину салі вийшло чоловік пять студентів, и між ними, як колос родоский, Воздвиженский.

— О! промовив митрополіт до Воздвиженского, одвічай поперед усіх.

Воздвиженский взяв білет. Ему випав Гелель. Він почав розказувати єго систему дуже темну и почав збиватись.

— Годі! годі! промовив митрополіт. А розкажи, як учив Гелель про Христа и християнство?

Воздвиженский почав розказувати, що Гелель мав філософію за найвисчий ступінь абсолютної ідеї, и почав знов збиватись.

— Ну чого-ж ти плутаєшся? сміявсь митрополіт. Адже-ж Гелель був єретик?

— „Єретик, ваше високопреосвященство!“ потакав Воздвиженский, „ще й великий єретик.“

— Значить він був дурень!

— „Був дурень! ваше високопреосвященство.“

— От и добре! За се одно я тобі запишу найбільший бал.— И митрополіт и справді записав єму найбільший бал.

— А молитву Христову знаєш? питав далі митрополіт.

— „Знаю.“

— От де найвисча філософія! А ваші Німці Гелелі, Канти, Шеллінґи, все то єретики, все то легкодуми! промовив митрополіт, обертаючись до професора філософії.

— „Гелель був останній філософ ідеального прямуювання“, знов почав одвічати Воздвиженский.

— Останній! перервав єго митрополіт, — ну слава-ж тобі, Господи, що останній! Коли б іх уже більше и не було. И чи вмер він уже?

— „Вмер....“

— Вічний покой єго душі, коли вона того заслужить, промовив митрополіт, засміявшись, и за ним засміялась конференция, а за нею и студенти. И Кониський, моргаючи своєю бородавкою на носі, з золотих рям, здається, сміявся своїм чудним лицем з тієї конференції. И Теофан Прокопович, своїми ситими губами, неначе сміявся разом з конференцією и студентами. А Петро Могила грізно и гнівно дивився на ту сцену, роблячи своїм аскетичним лицем

великий контраст з академічною конференцією. Їго лице неначе аж зажурилось.

В той час ректор нагнувся до митрополіта и почав ёму шептати. То він хвалив Воздвиженского за ёго набожність и розказував, що він дав обіцянку йти пішки на богомілля в Почаївську Лавру. Лице митрополіта просіяло. Він дуже ласкаво поглянув на свого земляка.

— Буде з тебе! Добре, дуже добре! промовив митрополіт.

— А ну, хто там еще? прославляйся по єврейски.

Студент узяв єврейську книжку и розгорнув хто ёго зна' й навіщо. Він зовсім не вмів читати по єврейски и держав книжку до гори ногами.

— Ану прочитай и переложи!

Студент почав. Професор єврейского язика приступив до ёго, заглянув у книжку и засміявся. „Він, ваше високопреосвященство, держить книжку до гори. Певне так трудно читати.“

— А переверніть ёму книжку! може він и прочитає. Книжку перевернули, одначе все таки він не прочитав. За ёго с'як-так прочитав ёго товариш.

— Що-ж з тебе такий поганий гебраїст! А попробуй по грецький! говорив митрополіт; дайте й мені книжку! Професор грецького язика подав митрополітови грецьку книжку; ректор й собі взяв грецьку книжку и хотів слідити за читанням, але довго придивлявся и не міг розібрати й слова. Коли зирне на листок, аж він держить книжку до гори ногами. Їму соромно було перевернути, и він так и держав її до кінця, ніби слідачи за словами, та все затуляв книжку широкою рясою. Краска виступила на ёго щоках и піт на лобі.

— Буде з тебе по грецький. Бери-ж білет по другій науці. Студент витяг білет по церковній археології и почав розказувати про старинні будовання в Азії и Європі, назвав їх кельтицькими и циклопськими и собі на біду прикинувши ще кілька научних німецьких заграничних термінів!

— И яких ви Кельтів познаходили в древности, коли найстаріший народ на світі — євреї. Нащо вам брати ті вигадки німецькі! Нащо вам ті заграничні терміни.

Студент мовчав и професори мовчали. Митрополіт грізно окинув оком молодих професорів, як лібералів, надувся и почав до чогось добиратись, чогось чиплявся, сердився. Він побачив, що старий класичний дух академії вже починає падати, що туди вла-

зить дух європейський, одначе розбалакався, розвеселився и ви-кликав першого студента. То був Дашкович. Він дуже добре и розумно розказував свій білет, а митрополіт розхвалив и академію, и профессорів и студентів.

Вже довгий літній день наближався до вечера, а митрополіт держав еще на екзамені, бо посидавав пізно й добре, а всі умирали з голоду. Всі потопились, були бліді, а екзамен все тягся, та тягся. Вже на вечернім опрузі знялись всі з місця. Студенти и півчі проспівали молитву, и митрополіта знов ледве поволокли попід руки до ректора, де був готовий обід. Велика академічна сая опорожнилась. Тільки на стінах з золотих рям виглядала вся стара Кнівська Академія на опорожнені кресла, на стіл, де валялись на столі й під столом помяті білетики. Дуже сумно и грізно поглядав Петро Могила, закладач Академії. Ёго тінь, прикована до полотна, ніби думала: и що то за люде прийшли и виїшли з моєї академії? и на яким язиці все те говорило, екзаминовалось, жартувало и виявляло научну темноту? Чи то Орда налетіла, чи то Литва набігла и запанувала моім ділом, моім твором? И чорні очи Могили ще грізнійше, ще смутнійше поглядали на просторну сая, куди вже вибігли миши, и шелестіли меж помятими папірцями. Широко одслоняні очи св. Дмитрія ніби дивувались, чи не грали всі ті люде якоїсь чудної мистерії, чи комедії? Всі тини значних учених давнєї Академії, всіх писателів, всіх оборонців українського народа, ёго віри й народности цілими рядами смутно недоумівали, що то за люде тут говорили, жартували, держали книги до гори ногами и ніби й справді діло робили!

У ректора був розкішний обід для митрополіта и конференції, куди пішла не одна копійка з студентських сум. Вино ллюся річкою. В одчиняні вікна вже запахло вечером, засяли зірки на небі, а за столом все пили, їли, та ще пили. Вже пізно встав митрополіт з за стола, и всі заспівали ёму: „ис полна ети деспота!“ При світі ясных зірок виїхали гості з Брацтва. Пізній захід блищав на стінах церкви, на золотих верхах. Тополі й липи стояли тихо и мліли в благодатному теплі, не ворушачи ані листочком. И брацтво, и корпус Академії, и з ёго вікоп грізні и сумні очи давніх українских учених дивились на той чудний поїзд и чудувались, що там, де вони колись були свідками боротьби за віру и Україну, там тепер хтось чужий справляє сатурналії, справляє комедії на науку й просвіту. Тільки небо та земля були такі чудові, як и за давніх часів; так само сяли зорі в небі, и в пові-

трі віяло теплом и пахло квітками и тополями... Тільки гори кивські стояли так само, як в той давній козацький час; так само заглядали в широкий Дніпро, як за давніх минувших часів.....

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

IV.

(Дальше.)

Тоді, як ся одірваність, се ворогування львівських общерусів против народно-українского напрямку, з powodu непонятої їми общерусскости, привели до так нерадістних послідків у літературі и у політиці: усе що є, що діється живого, народу пригодного у Галиччині з боку самої святоюрської партії, те усе діється по дорозі, проложеної у часи, як еще стара галицька партія не ворогувала з українством, а старалась ним користуватись, и діється прямо по тим принципам, которі виставили українофіли. Характерно, що недавно галицький кореспондент „Голоса“ (Н. 167), И. Л-нь, которий узявся полемізувати проти статей М. Т-ова в Вєстнику Европы „Русские въ Галиціи,“ зовсім не понявши ні замірів, ні ідеї статей сих, признавав, що Поляки з того часу, як Галичане стали грати на своїм театрі не тільки пєси писані, як він каже, на „мѣстномъ жаргонѣ,“ а и пєси українских писателів, — що з того часу Поляки почали гніватись на галицько-русский театр. На що ж апологіст святоюрских „проводирів“ инсинує публіці у Россії на українофільство (*troppo tardi, santo padre, troppo tardi!*), коли виходить, що именно воно основало у Галиччині живий руский театр, страшний Полякам, бо він будить національну ідею? Марно спекулює п. Л-нь на те, що публіка у Россії не догадається, що пєси „мѣстнаго издѣлія на простонародномъ жаргонѣ“, которим Поляки готові були и кидати милостиню, як їм не страшним, именно и єсть пєси „проводирів“, а „мѣстный жаргонъ“ и єсть зовсім не простонародна — бо се б значило українска —, а именно мова сих проводирів. Коли українска література и мова виступали в Галиччині з конкуренцією чому нибудь, то — окрім польської — именно сѣму „мѣстному жаргону“ и єго літературі: другої бо літератури и другої мови, у тім числі и російської, у

Галиччині не було и не ма перед українскою. II „проводирі“ галицькі зовсім жарно покликуються на російську літературу и общерусску мову, — бо єї и доси не ма у Галиччині; а „мѣстный жаргонъ“ и єго література усєго менше може вважатись представителем російської літератури. Так и Поляки, коли можуть бачити чому небудь серъозну собі конкуренцію, то, звїсно, у літературі, котора числить у себе Квітку, Шевченка, Костомарова, М. Вовчка, Куліша, Нечуд, — а зовсім не у літературі „мѣстнаго жаргона“. Були часи, що п. Дідицкий бачив епоху для Галиччини у тому, що и у ній появилсь писатель, которий вольно пішов на дорозі української літератури що до матеріалу и мови — Ю. Федькович, и характерне діло, що сей самий талантливий и самий живий з писателів галицьких не повернув за своїм видавцем, а зоставсь вірен народно-українському напрямку, и узявсь за діло народнєї освіти и літератури для сьельского люду, тогді як те діло занедбали, и од мови „хлопської“ одвернулись, „проводирі“. Теж характерно, що самий ширий приятель народу з усіх „проводирів“ старої галицької партії, п. Наумович, иде тієюж дорогою — не гляючи на усі єго зверти —, и de facto являється українофілом и народовцем. Чи не розумнїше ж було би свїжим людам з всерускої партії не боротись, не зводити клевет на українофільство, а користуватись ним, — що не тільки не пошкодить їх звязкам з російским життем, а именно вкрїпить їх. А рядом ніхто ім не перечить общатись з російською ширишою літературою, коли вони те здоліють.

Народовцям у Галиччині нічого толкувати про потребу звязки з Україною, коли вони часто самі себе звать українофілами, од якого титулу одрікаються хиба иногді ті „політики“, що бояться, як або Поляки и Німці, або и власні рутенці назвуть їх сепаратистами (од Австрії) и революціонерами, або панславїстами або схизматиками у роді українофілів. Одначе треба б забажати, щоб и народовці звернули увагу на Україні и у літературі українській на той бік єї, которий є дужчим и характернїшим, т. є. не на историчний націоналізм, а на порив до волі моральної и соціальної. Перше діло, которе у Галиччині без усяких удержок, які у Галиччині ставить вольному слову *sensura potum* и хвилевих політичних відносин ще більш, ніж иногді поліцейска цензура, передає систематично основні ідеї українского руху, — є діло п. Партицкого про Шевченка, на біду зупенившєся на первому випуску. И п. Партицкий не розличає степені важности націоналізму и демократизму у характернїшого писателя України, — але у єго хоть послїднїйший бік Шевченка не тільки не затемня-

ється, але досить ясно обрисовується. Чим логічніше нова українська література ступить на чисто хлопську и вольнодумну дорогу, тим більшу силу вона буде мати у Галиччині, яко одна з остеріг не тільки од крайностей націоналізму, але и од того, щоб у малій землі, серед народности, зятягнутої у національні питання, якими переважно займаються австрійські народи, уся робота патріотична не звернулася зовсім більш на поверхню-національну, ніж на реально-народню. Окрім того українська література, живописуючи переважно чисто-народній побит, говорючи переважно з сільським людом, буде для Галиччини скарбницею чисто народнєї мови. Українська література вже и доси грала таку ролю у Галиччині, принісши у 1860—63 р. живу народню мову, збудивши живійші, світські, більш народні питання, ніж ті, національно-клерикальні, которими тільки з реакції Полякам и католицизму займались переважно проводирі старої партії після 1848 р. Тим самим українська література, хоть сама трохи хора недугом, незбіжно слідуючим за націоналізмом, усе таки для Галиччини була тим, чим бувають літератури, у которих поверхні питання націоналізму мають безмірно меншу ціну, ніж інтереси реальні: виучення побиту громадского и думки, як би ёго встроїти по идеям науковим, общечоловічим, якими літературами бувають тільки літератури народів великих и которих національності ніхто не грозить. Україна, збужаючи у Галиччині разом з національними, а особливо національно-клерикальними, чисто літературні и соціальні питання, діяла тут, як частина такого великого політично-народнєго тіла — Росії.

Сказавши се, ми вже намітили увесь ряд идей, которий треба нам виложити, щоб вказати на важність и прямих відносин Галиччини и єї літератури до Росії и російської літератури, и навіть и до великорускої, и до искусства російского и великоруского, особливо до музики. Скажу упять, що одректись од своєї літератури для російської Галичане не в силах, и сёго їм не посовітує ні один навіть и всеруский патріот, коли він хоть трошки серьозно вдумається в діло, а особливо вдивиться в ёго на місци. Але галицька література може стати дуже виключною, дуже узкою по интересам, дуже провінціо-нальною, коли буде годуватись тільки з власних жерел. Україна одна пособити не може, — бо, як би там не було дальш, а на тепер, а значить и на довго, Україна сама бере широкі идеї и інтереси російської літератури, у ній бачить образці сёговічні — наукові, педагогічні и поетичні. Галиччина, правда, має під боком велику літературу німецьку, з которою звязки трудно, щоб порвались у всіх австрійських народів, — и я наперед бачу, що сю то лі-

тературу мені и вкажуть галицькі автономісти. И як, звісно, що тепер література Німців, як старійшого народу, багатша російської, то тут мені и трудно буде одстояти свій тез. Одначе попробую, хоч наперед знаю, що пробити ті австро-німецькі окуляри, которими дивляться на Россию усі Славяне австрійські, навіть и ті, що тепер симпатні їй виказують, трудно буде. Перше, против чого прийшлося би мені споритись, — се идея, буцім то усе культурне, що має Россія, є тільки проста копія западного, а особливо з німецького. Я вже привів деякі факти, которі, не одрікаючи того, що наука и література у Росії иде по за западом, показують, що багато у чому вона иде оригінально, а особливо не иде як холоп за яким небудь одним народом, особливо не за Німцями. Щоб доказати се, я мусів би розказати историю наукової праці у Росії над народнією поезією, почавшуся раніш (Чулков 1787, Цертелев 1819, Максимович 1827, 1834, Сахаров 1838), ніж у Німців (О. Вольф 1830, Ерлах 1834-37, Фірменіх 1843), а особливо у Французів и Італьянців, — вказати на те, що реальна школа у белетристиці у Росії запанувала хіба пізніше однієї тільки Англії (Гоголь раніше Ж. Занда, Ауерсбах и т. д.), що народня новеля у Росії (Гоголь, Квітка) появилася раніше ніж у Франції (Ж. Занд) и Германії (Ауербах), що народня драма, як Островского, так само як и така народня поезія, як Шевченка, не має собі аналогії у бюргерській середній Европі, що Бьлінський и Добролюбов дали приміри оригінальності у критичній естетичній и соціальной, которі заслугоють більшої уваги ширшого світа, що Герцен виявив талант публициста и агітатора першої величини, и окрім того розсипав по своїм творам массу ідей політичних и соціальных, которі можуть бути не в меншій пригоді для соціологічно-наукової праці, ніж ідеї Конта, Прудона, Маркса и т. д. Та довго про се усе треба б говорити. Я вкажу тільки на те, що, живучи в звязках тільки з німецькою літературою, Галичане були б подавлені силою німецьких форм сієї культури, которі часом сховали б од них и більш широкі ідеї загальні. Щоб зберегтись од такої німецької узости, Галичанам прийшлося би обертатись до літератур французкої, англійської, італьянської. Але до сєго здольні тільки дуже не багато людей. Російська ж література, черпаюча з усіх європейських — у послідні годи, та й завсїгди маюча найбільшу прихильність до англійської —, могла б дати Галичанам на мові, котору вивчити майже ніякої трудности їм не ма, могла б дати ріжні форми ідей для порівняння з тими, которі дає німецька література. Мушу додати, що усе такі славянському

уму ближчі способи думати и форми ідей російські, ніж німецькі, Галичанам же вони ще ближчі уже по тому, що у праці над культурою Росії завсігди мали и мати муть не малу частину и Українці. Знаємо наперед, що усёго сказаного нами мало, щоб поставити галицького читателя на наш погляд; але на сей раз годі. Ми скажемо тільки тому, хто не вірить нам: прийдіть и дивіться! Прийдіть и дивіться хоть ради України, з котрою хочете ж жити, як з своїм близьким. А ся Україна живе у Росії не тільки географічно, але й морально. Погляньте ж на Київ, Одесу, Харків, — подивіться и на Петербург и Москву; прочитайте Гоголя, Тургенєва, Герцена, Некрасова, Бєлінського, Добролюбова, перегляньте журнали и газети, киньте хоть оком на переводну літературу, зупеніться над педагогічною, — а потім дома подивіться критично на галицькі розправи, драми, повісти, вірші, на їх сюжети, форми, ідеї, порівняйте популярні книжки галицькі з книжками Ушинського, Водовозова и т. д.: то й побачите, що ближче до Азії, до Візантії и до середніх віків — Галиччина, чи Росія? Одною біднотою усієї сієї ріжниси не оправдиш, як не оправдиш и того, що більшість студентів галицьких иде у теологи, що всі мови, письма галицькі скаржаться на те, що „мало, або не ма людей“, що усі справи идуть черепашачою ходою и т. д. Тут мусять бути ширші причини: одсталість — через провінціоналізм, брак широких ідей — од націоналізму, брак оригінальності, віри у свої сили и енергії — од нагніту чужої, польської та німецької школи. Оттут то и може помогти конкуренція російської літератури, єї широких європейських ідей, переданих оригінальним славяно-руським методом, українським аналізом, з прибавкою великорускої сміливости. Тепер, коли чотири желізничі їде з Галиччини у Росію и коли житте у Росії починає приливати до западної границі, од такої конкуренції не втечеш. Лучше ж, вглядівшись розумно у нову идущу на нас силу, зрозуміти, чим можна покористуватись з нею, чим можна и на неї повліяти, ніж вихваляти її, не користуючись з неї нічим добрим, та ще й її саму псувати, як святоюрці, або, заплющивши очі, „противу рожна прати“, як галицькі українофіли!*)

*) Годимоя зовсім з ш. автором, що російська література має велику вагу и може користь принести и Галичанам, однако не зовсім годимоя на ті єго премісен, котрими дійшов до сеї конклюдзи. Н. пр. не видимо у літературі російській стільки висшости над западними або й оригінальності, скільки предетавляє п. Українець. На велику вагу поезії народної вказав в Німеччині вже Гердер, видавший и збірничок пісень народних у р. 1778—79. Перший же великий збірник видали Брентаво и Арнім в 3 томах в р. 1806—1808. Після Гердера звертав свою увагу на пісни народні Гете,

Я старавсь доси обходити питання політичні і говорив тільки про літературні послідки взаємин Галиччини з Україною и Россиєю. Але літературні и культурні взаємини не можуть зостатись и без політичних послідків. Та мало того: взаємини між Галичиною и Україною и Россиєю можуть привести до свого роду солідарности між ними и політичної, котра так-же легко може між ними зробитись, так-же на користь кожному з країв и усій Славянщині, як и розумна, у формах одвічающих потребам кожного, и літературна солідарність. — Я знаю, що, зачіпляючи се питання, я становлюсь на дуже слизьку дорогу. Але що ж робити, коли сюжет и лобіка обов'язує торкнутись и до сього боку нашого діла!

Попереду усёго однакож я одстороняюсь од усяких толків про такі, або другі переміни державних границь, не задля того, щоб я мав перед ними який небудь теоретичний страх, щоб вважав за щось *sacrosanctum* границі поставлені без волі народів: а просто для того, що усякі розмови такі дуже легковажні, коли йдуть од людей з такою узкою сферою діяльности, як ми и наші читателі. Положимо, що й на віки Збруч зостанеться границею між Галичиною, Україною и Россиєю, що, при деяких других обставинах, може бути зовсім и нешкодливим для обох країв. Але усе таки культурна солідарність (NB. солідарність, а не одностайність) Галиччини з Україною и Россиєю може мати дуже не малі

котрий, хоч не збирав але писав деякі поезії зовсім в дусі и на лад народних пісень, и дійсно се ему зовсім удалося. Не можемо и з тим годитись, буцім-то Галичане, живучи у зв'язках тільки з німецькою літературою, не познакомляли б ся з широкими ідеями загальними. Ся котра література не є вузка, то німецька, котра безперечно буде найбагатша на переклади з усіх мов и літератур, які є на світі. Пишучи о літературі російській ш. автор вказував на багатство єї перекладної літератури и на те, що російські переклади майже рівночасно виходять з оригіналами (Ми там оспорювали твердження ш. автора, що російський переклад Боккля появился раніше німецького; отже тепер номінаємо дату, подану нам ш. автором, що сей-же переклад появлявся у „Отечественныхъ Запискахъ“ від 1860 р.; в тім-же році виїшов, як ми вже перше писали, німецький переклад Боккля): але не тільки з кожного важнішого діла англійскої, французкої и н. літератури є по кілька перекладів німецьких, але й число авторів и творів переложених з чужих мов на німецьку переходить, о скільки ми літературу російську знаємо, далеко число творів, переложених на російську мову. Отже ж, коли ми знання літератури російскої вважаємо дуже користним для Галичан, то се не задля того, щоб познакомитися з широкими ідеями загальними, але з ідеями самої Росії, котрі для нас, яко так близьких їй и географічно и етнографічно и т. д. суть дуже важні. Але не тільки що до ідей, але й що до сюжетів, що до форм, а навіть и що до язика внакомство російскої літератури може велику користь принести и літературі галицькій. — Ред.

послідки політичні, особливо для Галиччини, котрій вона дасть и більшу політичну силу у Австрії, и може вліяти на підняття соціального стану народу галицько-руського. Тепер впять я жду того ж самого недовіру читателя з галицько-автономного табору, який піднімався, як я говорив про широту інтересів російської літератури. Сей недовір упять таки виходить з того, що у Галиччині не знають Росії и дивляться на неї крізь німецькі окуляри. А по німецьким голосам у Росії не ма нічого, окрім „брутального абсолютизму“, котрий викликав яко реакцію таку-ж „брутальну неїацію!“ Так Россия и зостається и будучність єї хитається між двома полюсами: кнут та нігілізм, — так як єго розуміють німецькі бюрлери; и тільки одні Німці могли б направити сей колос на добру дорогу. Позаяк Німці завсігди кінчать сією посліднюю идеєю, позаяк німецька печать завсігди зъявляється солідарною именно з самими реакційними мірами у Росії (як н. пр. против печати, против женского вчення в університетах), позаяк ще недавно у Відні виставили книгу Вюрстемберґера (*Russlands volkwirtschaftliche Zustände*), котора доказувала, що принцип еманципації крестян у Росії був попсован наділом крестянам землі, т. є. тим, що одступлено од принципу еманципації у балтійских губерніях, де крестяне Латвії и Ести дістали од Німців птичу волю без землі та ще й з податками и з панскою поліцією, и т. и.: то вже одно се, та ще й близьке знаомство з тим, як трактують Німці усякий ступень Славянина, щоб вибитись из під німецької опіки, з єї усюди одинаким непотизмом, мусіли б одкрити очи Галичанам на те, як багато правди у тому, що Німці розказують про Россию и єї громаду. Але брак фактів, брак книг, журналів и газет російских у Галиччині, орґанічна привичка вважати Німця авторитетом вдержує Галичан од критики німецьких поглядів на Россию. А до того ще й видима ріжниця статутів конституційної Австрії и самодержавної Росії. Яку, скажуть мені, можна мати користь з Росії народови, живущому у конституційній Австрії?

Щоб порівняти, як слід, односну ціну австрійских статутів для Галиччини, ми мусіли б пуститись у порівняння дійсного стану суда, шкіл, податків, наділу крестян землею, громадского строю, земства и повітових рад, багатства народнього и т. и. Ми б раді узятись за таке порівняння, та на горе галицька література не дала навіть и статистики свого краю и народу. Однако, коли порівняємо Галиччину и Россию, хоть з самого слабого боку послідньої, народньої освіти, то побачимо, що у Галиччині ще менший процент грамотних, ніж у Росії; додамо, що у повітових радах галицьких

народ сільський менш представлений, ніж у земстві у Россії, особливо в Малороссії, що у Галиччині не ма суда присяжних и т. д.*) Про женску освіту, у котрій Россія випережає навіть и багато земель з старою цивілізацією (дивись н. пр. статтю проф. Rambaud у *Revue des deux Mondes* 1873, 15 Mars: *L'éducation des filles en Russie et les gymnases des femmes*, — и п. Dino Padelletti — *Le donne alle università di Zurigo* ed. Edimburgo у *Nuova Antologia*, 1873, V), здається говорити нічого. А женска освіта и женска рівноправність — се одна з найдужчих підстав демократичного строю громади, так що и тут „хлопска“ Россія показала вже свою дорогу, куди вона прямує. Не дурно ж и аристократична реакція у Россії так накинулась на студенток, не дурно и у западній Европі буржуазно-німецька и шляхетско-польска преса ще лютіше кинулась на них, ніж російські реакціонери. А головна одміна Австрії од Россії — се та, що хоч би Австрія мала й багато більш усякого добра, ніж Россія, та Австрії доля далеко менш зависить од неї самої, ніж Россії, у котрої хочби яка невігодна для неї катастрофа воєнна може одібрати тільки хиба Царство Польске по Вислу, та й то од сього втратять більш Поляки, ніж Россія, бо в усіх других краях, не виключаючи и остзейского, $\frac{9}{10}$ народу явно стоїть за Россію проти $\frac{1}{10}$ части сепаратистичної. Статути австрійські часом добрі, але кожний з них (1860 — 61, 1867) давався після межинародної катастрофи, — а у 1870 р. єдино розумна система для Австрії, система Гр. Гогенварта, упала не стільки через нутренню опозицію, скільки через гніт з за границі, з Германії, з котрою так зблизилась найенергічнійша и найосвіченіша часть австро-німецьких країв, що й уперед усякий поступ Австрії у ділі державно-правнім буде зависіти не стільки од Австрії самої, скільки од Германії. Та ще мало: нехай статути австрійські гарні, нехай вони й виходять з власного нутреннього процесу життя австрійского, — але вони не видумані Славянами, до Славян не прикладаються, часом видумані прямо проти Славян, и Славяне їми користуються

*) Припустивши, що все се так дійсно й є, як ш. автор представляє (хоч. н. пр. суди присяжних тепер вже суть и у Галиччині): то все таки Галичина тим одним є у корисніших обставинах, що має конституцію (як некористна вона и не була б для Русинів), а відтак в певній мірі єї доля, єї розвій від неї самої залежить. Впрочім ми далеко од польських або й „німецьких“ поглядів на Россію, хотя не всі Німці однако задивлюються на неї. По крайній мірі погляди, які висказує у своїх брошурах др. Валькер, бувший доцент університета Харківського (н. пр. в новійшій брошурі *Die gegenwärtige Lage Russlands*, 1873), не суть так дуже невірні. -- Ред.

тільки тоді, як де небудь попадеться у них пролазки, яких звісно у XIX. в. не може не давати усяка конституція. А найменш звязку з австрійськими статутами має галицько-руський народ, найменш користується він готовими статутами, найменш покористується и тими, які можуть змінити їх у близькому будущому. Хай и гарні статuti у Австрії, та не од Галичан вони вийшли, не для Галичан зроблені, не Галичанами прикладаються до діла. Од того то й виходить, що у конституційній Австрії рускі газети конфіскуються за саму мягку критику Школьної Ради, що мітинги рускі закриваються, що товариства рускі забороняються, або по меншій мірі мусять леститись перед сильними міра сего, що у кінці кінців для Славян складаються у конституційній Австрії, а особливо у Галичині, такі перепони, котрих часом не ма и у самих абсолютних державах, та ще у добавок більш деморалізующі громаду, — и що хиба тільки и зостанеться одна міцна звязка Славян, а особливо Галичан, з державою, що вони несуть свої гроші у державну кассу. А коли добавити, що у Галичині самий енергічний представитель австрійської идеї — Німці и жиди що-дня усе більш вихвачують землю з під ніг сельского народу: то й вийде, що Галичане у Галичині стаються не тільки не хазінами, але трохи не илотами.

Ось де реальна причина, од чого по усіх славянських племенах у Австрії, у тому числі и у Галичан є партия, що шукає помочи за границею, и коли вона обертається до Россії, се зовсім натурально. Яка б не була Россія (а я, звісно, не стану малювати її раєм), — але вона єсть и буде навірно: се усякий чує. Як не живе вона, а живе вона для себе, по собі. Що не має вона, а має вона се через власну працю, працю власної інтеллігенції. Усякий прогресс єї — вбільшує силу єї, організує силу єї народа, а не других. Од того можна сердитись на те, що хто небудь не так проводить идею звязку з Россією (ми самі перві знаходимо, що Чехи, Галичане так проводять сю идею, що тільки шкодять собі и Россії), — але не можна не признати натуральности сїєї прихильности и надій на Россію у принципі.¹⁾ А до того, навіть політичний интерес Россії сходиться з интересами борби славянських народів за своє життя, — а интерес державний сходиться з интересами демосу

¹⁾ Що тепер вже в Европі люде безсторонні дивляться на се діло, як и ми, об сему можна пересвідчитись, прочитавши книгу п. Louis Leger'a *Le Monde Slave* (Paris, 1873 Didier), а особливо стр. 49—55. Та тепер вже и у Поляків (особливо у Варшаві) переменяються погляди, особливо у молодіжи, на Россію, — т. є. освіченому громаду и літературу у Росії. Ся переміна йде параллельно тому, як Варшава ста-

у великому краю од Дніпра и Пейпуса до Ельби и Адриатика, — демосу латиского, естонского, литовского, білорусского, малорусского, навіть польского, а далі й галицкого, и других західно-славянских. Ось де й уся причина тієї „мудрости“, тієї „дально-видности російської політики“, котору, послухати німецьких професорів и публицистів, буцім то Россія наслідувала од Византії. Мудрость ся у тому тільки и є, що навіть и тогді, коли Россія почне працювати и для чужих інтересів, и проти своїх — як се було після того, як Россія пристала до консервативної коаліції у часи французкої революції аж до 1854 р. —, історія працює за Россію: історія бо сама розорила Польщу, підточила Турцію, — Россії тільки досталось підбирати те, що само падало. А мудрі професори, що плачуться на хитрость Россії, не бачать, що Поляки зробили з Москви Россію, притиснувши до неї Україну, що Турки, англійські купці, бонапартисти, грецькі попи, а тепер німецькі шовіністи и струсберлісти піддержують симпатію до Россії у балканских Славян, що венґерска шляхта и німецька бюрократична и біржева сарана перші пропалатори панславизму у Австрії, а польска шляхта панруссизму у Галиччині, — що ґр. Бисмарк з'явивсь ініціатором згоди Поляків з Россією и вніс панславизм и симпатії до Россії у Познань, и т. д. и т. д.

И се усе робилось и робиться, коли и Славяне и Россія водились и водяться більш інстинктом, ніж системою, коли ні ті, ні другі, маючи у голові більш національно-державні ідеї, думаючи про те, як би зновити корону св. Вацлава або розширити „землю государеву“ и т. п., ніж як уладити у ній всенародній добробит, — коли ні славянські приятелі Россії, ні приятелі Славян и державної сили у Россії не знали ясно, у чому найголовніша сила Россії, и своїм шовінізмом, консерватизмом тільки одпихали од славянської ідеї лучші сили у Європі и самій Россії! Але вже після восточної війни 1856 р., коли у часи реформ вийшли на перед демократичні напрямки з російського западництва и з славянофільства, коли почала висказуватись ідея, котора стала пануючою ідеєю лучших голов у Россії и стає вже потроху, на перекір домовим, польським

новиться центром правдиво ліберального напрямку у польській пресі. Интересно, що *Warszawski tycznik literacki* (1879), один з органів єго напрямку, назива' з поводу комедії Краковянина Наржимского „*Розутиwni*“, Галиччану гнілою, а Краків запліснівшим містом, до которого ніякі здорові ідеї не прививаються. — Ще раз замічу, що галицько-польска громада и преса не може не мати сили и у Русинів, між котрими вона держить несправі ідеї и о Россії, ві громадї и культурі.

и особливо остзейским олігархічним ретроградам и консерваторам, провідною ідеєю нутренної політики у Росії, а именно, що сила Росії найголовніша у крестянстві, т. е. у народоправстві, — з того часу виявились и принципи нової, більш народної и у той же час и більш свідущої політики и заграничної, положені зерна и новому славянофільству у Росії. Ся політика — союза Росії з прогрессивними и навіть революційними ідеями, з масами народів однокровних и у загалі сусідніх, з народностями малими, доведеними вогнною и феодальною історією до стану хлопского. Перший ясно виложив теорію сієї політики, зливающої лучші ідеї т. зв. западників або космополітів у Росії з лучшими ідеями славянофільства, московского и українского, Герцен, виловивший у цілому ряді статей про Европу, Росію, Славян, Польщу, славянофільство, ті ідеї, котрих зерна до того можна було знайти у творах Шевченка про шляхту, Поляків та у посланні до Шафарика.¹⁾ И як по видимому мало сходиться з сими ідеями політика російского уряду и ідеї петербурско-московских централістів після 1863 р., а усе таки не мало Герценовского и Шевченковского прийшло и в систему так званого „обрусенія“ и дало скільки небудь живу силу сій мішанині пруских ідей на московско-византийській запорі. Тепер вже видно усякій неотуманеній голові, що дальше йти Росії з такою мішаниною не можна, и ся система хоть проводиться ще, але більш по инерції, або через впливння німецько-остзейске, не без мовчаливої піддержки самого феодального елемента у Польщі, которому лучше, щоб Россия тратила свої сили и популярність, ніж щоб народ и серьозні патріоти помирились з нею. Ті статті против сієї системи поверхностного обрусенія в заштиту правих інтересів польської народности, в заштиту усіх живих одмін невеликорусских елементів у Росії, які стали появлятись у журналах и Газетах у Росії, як космополітично- або чисто-російского народнёго напрямку, (Вѣстникъ Европы), так славянофільско-народнёго (Бесѣда), и котрих

¹⁾ Вказуючи на Герценове славянофільство, я, звісно, не беруць ділити усіх деталів ёго ідей „про старий світ и Росію“, — з котрих багато було нанесено злобою дия реакції 1849—59 рр. и стверджено гегеліянскими ідеями про ступенну зміну народів в історії (Stufengang). У Герцена важні не сі одміни славянофільства и руссофільства, а основні ідеї, примирляючі славяно-руський демократизм з старославянским автономізмом и западно-європейскою свободою розуму, — которі знати не хотіли Московскі славянофіли, як и польскі, которі у добавок не хотіли знати и демократіи.

основні ідеї то тогді, то иногді пробиваються и у орґанах самої системи „обрусенія“ (Моск. Вѣдом., Голось), показують, що не довго вже жити сій неорґанічній и мішаній системі. Тепер, коли чого остається бажати од російської интеллігенції, так того, щоб петербурсько-великорускі ліберали, не переставаючи бути по ідеалам космополітами, поменьш були „великорусскими сепаратистами“ у интересах, т. є. звертали більшу увагу на питання про „окраїни Росії“ и тісно звязане з ним питання славянське; вони тогді убільшили б свою силу, и давали б свій напрямок рішенню національно-державних питань и помогли б швидче тому, щоб Росія ясно поставила собі ціллю у політиці нутренній и заграничній стати „орґанізованим хлопством“ з незбіжною автономією країв и народностей, бо хлопство не має интересу ні в централізації, ні в винародовленню, и само носить у собі самі чисті зерна народности. Може стати питанням, коли и як завершиться сей процес, — але не може бути спору, що у Росії и серед космополітичного и серед національного табору вже дуже вкоренилась, багато людьми зрозумілась ся ідея; — а позаяк Росія сама пан своєї долі, то не можна спорити проти того, що з кожним роком вона буде посуватись до сєго природного ідеалу. А се дасть їй велику силу у славянстві, хоть би воно зосталось на довго розділеним між трєма політичними землями, як тепер.

(Дальше буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Шесті загальні збори „Просвіти.“

Серед ожидань майже цілого нашого краю а навіть и сфер Віденьських відбулись у минувшім році, свіжо по смерті стілько заслуженого Лавровского, загальні збори „Просвіти.“ Одногolosно вибрало товариство майже цілий виділ и нового голову п. Волод. Федоровича, а коли сей-же по своїм виборі виголосив свою знамениту бесіду, ціле народне сторонництво оживлене було найкращими надіями.

Сєгорічні збори мали инший характер. „Просвіта“ у минувшім році не показала ся таким важним фактором у нашім краю, як многі робили собі надії, по части конечно пересадні — тому й не могли нові збори так великого интересу будити у чужих. Однакo народне сторонництво интересувалось ними живо, займалось ними вже знач-

ний час наперед, и в значнім числі, майже значнійшім ніж минувшого року, на них явилося.

Перед зборами загальними відбулися єще передвиборчі збори дня 13. Мая у комнатах Бесіди. Дебатта велася о виборі нового голови (и нового виділу). Тут, як и на самих загальних зборах, не бачили-сню вже такої єдності гадок ані такого ентузіазму, як у минувшому році. Многі виділи себе заведеними у своїх надіях и висказували своє невдоволенє з малого успіху товариства, иншим ситуація представлялася неясною и жадали виясненя що до пересвідчень ставленого кандидата на предсідателя в таких питаннях, котрі справді нікому з народного сторонництва не можуть бути байдужими. Неприсутність бувшого голови була причиною, що справа не могла так скоро и докладно бути роз'яснена и дебатти тягнулися дуже довго. В кінци рішено вибрати головою и на будущий рік п. Волод. Федоровича; що же до вибору виділу, предкладано тільки різні списи кандидатів, однако задля пізної пори над ними не деатовано.

На другий день с. є. 14. Мая зачалися около 4-ої години з-полудня *загальні збори*, також в комнатах Рускої Бесіди. Всіх членів з'явилося 61, між тими кільканайцять з провінції, именно священників. Збори одкрив голова *п. Федорович короткою промовою*, в котрій що до діяльності за минувший рік виділу в загалі ссилався на справозданє, маюче відчитатися секретарем товариства, що же до своєї власної діяльності згадував, що працював по змозі у внутрі (проводячи зборам виділу и и.) и на зверх (заступаючи справи товариства в міністерстві); наконець що до своїх пересвідчень відкликався до засад виголошених в своїй бесіді минувшого року и висказав, що зробив крок безповоротний, зриваючи з сферами, між котрими виховався, и приступаючи до народного сторонництва, котрого справі посвятився цілою душею и цілим серцем.

Відтак секретар товариства, п. Вахнянин, відчитав *справозданє з діланя Провісти у минувшому році*. Через весь час відбув виді 22 засідань. Перерва більша мусіла наступити в часі вакацій шкільних. На сих засіданях обговорював и рішав виді справи, котрі дотикали або 1) внутренніє організації и адміністрації товариства, або 2) виступованя єго на зверх. Що до 1) именно постарався виді перед всім о короткій нарис історії розвою товариства від завязаня єго до посліднєго майже часу. *Справозданє се розішле будучий виді своїм членам а також и ревнійшим патріотам руским, сподіючись, що огляд минувшої, досить*

успішної праці товариства на поли просвіти пароднієї загіріє наших рідичців до дальшого витревалого діляня. — Товариство числить тепер 282 членів звичайних. Від послідних загальних зборів приступили 24 членів. — В справі популяризованя науки держався виді сей основи, щоби читаючий нарід в виданях Просвіти знаходив предмет и до науки и до забави. До редакovanja популярних дїлєць умовився виді контрактом з п. Юр. Федьковичем, однак сей контракт не з вини виділу мусів розвизатися. З редакції п. Федьковича вийшли у сім році книжочки: Св. Юрий, Казки, Вечерниці и Коляди, кожда у 3000 екс., а приготовлене єсть до друку цінне дїлєце о. Селецкого: „Жите чесного чоловіка“ и Основьяненка „Перекотиполе“. Наконєць вийшло єще господарске дїлєце Бічая „О навозах“, котрого тепер друга часть „О господарстві сільским“ є приготовлена до друку. Дальше згадує справозданє, що мало людей з товариства брало уді в популяризованю науки, хоч дуже багато чує потребу сєго.

В дїлі розпросторєня видань популярних Просвіти виді 1) упорядкував адміністрацію внутрєнню товариства, 2) позакладав нові аґєнції. Уступаючий виді в давнійшій адміністрації поробив зміни, котрі кажуть надїятись поліпшеня матеріяльної сторони Просвіти; именно а) відділено маґазин книжок від канцелярії; б) розділено маґазин на 3 відділи: відділ популярних книжок, шкільних книжок и книжок комміссових. Надзір над кождим відділом поручено одному членови виділа, котрий одвічає за поручений єму маєток, з поручених єму книжок тільки певну часть видає канцелярії на розпродаж, и залагоджує більші висилки на провінцію. Гроші від канцелярії и економів відбирає касієр враз з контролором и складають до каси замкненої на два ключі. Від часу до часу визначена коммісія робить шконтрум. — Нові аґєнції заложено в Калуши через о. Стефановича, в Тартакові на руки брацтва церковного и о. О. Левицкого, в Вікні у п. К. Лещишака, учителя народного. З сих аґєнцій ревностю своєю відзначилась аґєнція в Тартакові, розпродавши в кількох неділях популярних книжочок Просвіти на 50 зр.; по тому поводу вважав виді своїм обовязком виразити о. Левицкому письменно подяку.

Більші успіхи показались в товаристві на поли видаваня шкільних книжок для шкіл середних; именно видані в минувшій році: 1) Читанка німецка для I. и II. кляси, о. А. Шанковського; 2) Ботаніка для низших кляс, И. Верхратского; 3) Арифметика для II-ої кляси Гімназ., О. Дейницкого; 4) Геометрія для I-ої и II-ої кляси Гімназ., О. Дейницкого; 5) Географія для I-ої кляси,

Н. Вахнянина. Друкуються: 6) Граматика латинська, д-ра Ом. Огоновського; 7) Арифметика для III-ої класи Гім., О. Дейницького; 8) Граматика німецька, И. Калужняцького; 9) Читанка німецька для III-ої і IV-ої класи, о. А. Шанковського. Готові до друку суть: 1) Арифметика для 4. класи, О. Дейницького; 2) Фізика для семінарій учительських, о. В. Ильницького, даром відступлена автором товариству; 3) Зоологія И. Верхратського, и и.

Крім сього залагодив виділи ще слідуєчі справи: а) Почтив пам'ять бл. п. Юліяна Лавровського поминальною службою Божою и замовленем его портрета олійного; б) обходив 30-ті роковини смерті Маркіяна Шашкевича музикально-декламаторским вечером; в) брав участь в обходженю 25-літнього ювілея панованя Е. В. цісаря; г) обходив святочню 30-ті роковини смерті Тараса Шевченка wraz з товариством сего имени. — З фонду запомоги для бідних учеників розділив виділи 29 зр. між 5 компетентів; — крім того давав нагороди за праці літературні и антиципации на ремунації, маючі виплатитись з фондів державних за укладане учебників.

На зверх залагодив виділи отсі справи: 1) Віднісся через австрійське міністерство просвіти до такого-ж угорського, в справі лих редагованої Газетки для учителів народних, видаваної коштом угорського ряду в Буда-Пешті. Виділи зробив угорському міністерству предложене, що постараеться о ліпшу редакційну силу для згаданої Газетки. 2) До сего-ж міністерства угорського віднісся виділи з просьбою, щоби у середних (и народних) школах Угорщини зволіло завести учебники видавані Просвітою. На сі відозви не наспіла еше відповідь. 3) Виділи віднісся до краевого инспектора шкіл у Буковині п. Марка з просьбою, щоб зволіли популярні видання Просвіти припоручити бібліотекам шкіл народних на Буковині. В тій ціли вислав єму по 10 екс. кожного популярного дільця товариства. 4) З такою самою просьбою віднісся виділи також до Галицької Ради шкільної крайової. 5) „Наглядну азбуку“ Черкассова передав виділи о. Г. Рожаньському до переложеня на малоруский язик. 6) Товариству имени Шевченка дав виділи заличку 700 зр. на друк книжок Просвіти в друкарни того товариства. 7) Виділи віднісся до редакції конверсаційного лексикона Маєра в ціли справленя тамже дат исторично-літературних о Русинах. 8) Виділи віднісся до Matice lidu з предложенем давати собі в замін свої видання популярні. 9) Виділи згодився на предложене Института Ставропигійського давати в замін книжки свого видання. 10) Виділи удався з просьбою до міністерства просвіти о ремунацію для пп. О. Дейницького, И. Верхратського и Н. Вахнянина за уложене учебни-

ків для шкіл середних в загальній суммі 729 зр. 11) Виділ запоміг читальні в Стронятині (коло Куликова) и в Тужолові книжками свого виданя.

Відтак касієр товариства др. Вол. Ганкевич (обнявший касієрство по виїзді из Львова властивого касієра Т. Барановского) здав справу з веденя діл касових и из стану майна товариства. Від 1. Січня 1873 до кінця Марця 1874 приходи и розходи були слідуочі:

Приходи за рік 1873:

1) Стан каси з кінцем 1872 р..	159	зр.	50 ¹ / ₂	кр.
2) З розпродажи книжок	1003	"	53	"
3) Вкладки членів	128	"	75	"
4) Відсотки капіталу уміщеного в щадниці	9	"	82	"
5) Підмога з фонду краевого	5000	"	—	"
6) " від ради повітової в Рогатині	30	"	—	"
7) Звернені залички за ремунарації	487	"	51	"
8) Ремунарації передані товариству в ціли виплаченя авторам учебників	650	"	—	"
разом	7469	зр.	11 ¹ / ₂	кр.

Розходи за рік 1873:

1) Друк и літографія книжок	2920	зр.	80	кр.
2) Оправа книжок	258	"	60	"
3) Ремунарації за книжки популярні	604	"	20	"
4) Платня урядника	345	"	—	"
5) Услуга, видатки канцелярийні, експедиційні и т. п.	133	"	64	"
6) Мешканє	156	"	—	"
7) Книжки до бібліотеки и річи до инвентаря	50	"	94	"
8) Вечери декляматорські, телеграми, поминальна служба Божа	241	"	40	"
9) Підмоги иншим товариствам	155	"	55	"
10) Залички на ремунарації	948	"	53	"
11) Пожички	711	"	—	"
12) Ремунарації від міністерства авторам учебників	725	"	50	"
13) За книжки комісові виплачено	222	"	41	"
разом	7473	зр.	57	кр.

Остало з кінцем 1873 р. недобору 4 зр. 45¹/₂ кр., котрий покрито пожичкою з фонду запомоги для бідних учеників.

Року 1874 перший квартал. Приходи:

1) З розпродажи	225	зр.	48	кр.
2) З вкладок членів	31	"	75	"

3) Пожичено від фонду допомоги для бідних учеників и фонду стипендії имени Шевченка	74 зр. 9 кр.
разом	331 зр. 32 кр.

Розходи у I. кварталі 1874:

1) Ремунації за коректу книжок	11 зр. — кр.
2) Услуга, видатки канцелярійні и експедиційні и и.	32 " 66 "
3) Платня урядника	60 " — "
4) Льокаль	52 " — "
5) Книжки до бібліотеки и річи до инвентаря	48 " 84 "
6) Вечер в роковини смерти Шевченка	44 " 44 "
7) Антиципації на ренумерації за учебники	10 " — "
8) Покрите недобору за р. 1873	4 " 45 ¹ / ₂ "
9) Виплачено за книжки коміссові	9 " 60 "
10) Ріжниця в рахунках давнійшого кассіера, п. Барановского	15 " 11 "
разом	288 зр. 10 ¹ / ₂ кр.

Відтягнувши розхід від приходу, зістало з кінцем Марця 1874 в кассі готівки 43 зр. 21¹/₂ кр. ав.

В фонді допомоги для бідних учеників з кінцем Марця 1874 було 34 зр., а в фонді стипендії Тараса Шевченка 167 зр. 10 кр. Стан інших фондів виказаний в нарисі діяльності Просвіти.

Теперішній стан маєтку в книжках:

В розпродажи у книгарів є книжок на	1571 зр. 49 кр.
" у членів товариства	1159 " 97 "
всіх книжок в розпродажи на	2731 зр. 46 "
В магазині є шкільних книжок на	4752 " 30 "
" " " популярних " "	1514 " 5 "
всіх книжок в магазинах на	6266 зр. 35 кр.

Отже має товариство всіх книжок, и в розпродажи и в магазинах, разом на 8997 зр. 81 кр., а крім того комісорових книжок на 1260 зр. 26 кр.

По відчитаню сих двох справоздань, з діяльності виділу и из стану майна, отворив голова дискуссию над ними. Забирали в ній голос: п. Підляшецкий, котрий в имени брацтва в Тартакові дякує за відступлений Просвітою з розпродуваних аґенцією в Тартакові книжок 25⁰/₀ рабат на будову церкви. Відтак інтерпелює виділу, чому канцелярія Просвіти так мало коли отворена и чому вкладки членів так мало принесли? На першу інтерпеляцию відповів именем виділу секретар товариства, Н. Вахнянин, що канцелярія отворена тепер щодня від 9—10 и від 2—3, однако ви-

діл узнав потребу довшого отвореня и тому рішив розписати конкурс на урядника канцелярийного, котрий би — за дотеперішню платню — мав сидіти щодня 5 годин в канцелярії. На інтерпеляцію що до вкладок членів одвітив касієр п. Ганкевич, що уступаючий виділ в справі точнішого стягання вкладок в остатних часах поробив удлучшеня, котрі однако аж новий виділ буде міг цілком застосувати. — Забирали дальше голос п. Курилович, звертаючи увагу, що оправа книжок стоїть за много в порівнаню до коштів друку, що однак вияснив касієр Ганкевич; відтак інтерпелював п. Барвинский виділ, для чого святкував 25-літній юбилей панованя цісаря разом з такими товариствами, як Дім Народний, Рада Руска, котрі все найнеприятнійше виступають против всіх товариств народного сторонництва, а Просвіту навіть анатемізували? Відповів п. Вахнянин, що народне сторонництво помимо такої неприяни хотіло заявити охоту до згоди, як се заявило и в своїм меморандум до митрополіта в одвіт на его завив до погодженя партий, що Просвіта сходилася тут з неприятними їй товариствами на поли зовсім неутральнім, и що наконець, обходячи сама сей юбилей, була б мала далеко більші видатки. Еще ставив інтерпеляцію п. Лінинский що до заложєня філії в Самборі, в котрій-то справі мали Самбірські члени Просвіти відноситися до виділу, однако їм не відписувано. Секретар п. Вахнянин одвітив, що виділ о пропозиції заложєня філії Просвіти в Самборі ставлений ему від тамошних членів нічого не знає; впрочім, де можливість и спосібність до заложєня філії є, то повинні члени в тій місцевости пробуваючі самі сим занятися, увідомляючи об сім виділ, а не ві всім на виділ здаватися. По ще деяких інтерпеляціях меншої ваги приняв збор справозданє з діяльності виділу до відомости, а що до справозданя касового рішено на внесок касієра д-ра Ганкевича, позаяк торішній збор не вибрав був контрольної коміссії, передати маючий вибратися коміссії контрольній на рік 1874/5 до пересмотру и — евентуально — удієня абсолюторії и справозданє за р. 1873/4.

Ведля порядку дньового наступив вибір нового виділу и голови. По короткій перерві приступлено до голосованя (тайно картками), котрого резульат був слідуочий. На голосуючих 55 отримали голосів: О. Партицкий 52, О. Савіцкий 51, др. Ом. Огоновский 50, О. Барвинский 47, В. Стефанович 47, А. Січинский 46, В. Гузар 43, В. Федорович 41, Ю. Романчук 38, о. В. Ильницький 31; сі отже абсолютною більшостю голосів вибрані до нового виділу. Однак що вибрано тільки 10, а п. Січинский зрікається вибору, то приступлено знов до вибору еще 2 членів, и на 40 голосую-

чих вибрано д-ра Ганкевича 28 голосами, а по 20 голосів пало на пп. Н. Вахнянина и Погорецького; при тіснійшій виборі між ними двома п. Вахнянин вибраний 23 голосами. Відтак вибрано головою товариства п. В. Федоровича 31 голосами на 40 голосящих. До контрольної комісії вибрано пп. М. Коссака, А. Січинського и Т. Искрицького.

В часі коли відбувалася скрутинія и по доконаних виборах дискутовано ще над внесками виділу и внесками поодиноких членів. Виділ виступив з одним внеском, с. є. щоби загальний збор поручив виділови поробити відповідні кроки до прискорення санкції ухваленій соймом уставі о заведеню в Львівській академічній Гімназії руского викладового язика поступенно ві всіх клясах (и в висших). Цікаве було в тій справі заявленє п. Громницького, котрий оповідав, які кроки в тім ділі вже поробив о. Качала. Іменно о. Качала представляв в Відні в часі каденції райхсратової послам рутено-русского клуба, щоб вони, яко *personae gratae* міністерству, старались узискати скору санкцію згаданій уставі. Відтак отже ходив до міністерства п. Яновский, де ему референт однако відповів, що в тій справі заходить ся трудність, що до тої уставі є прилучена резолюція о заложеню 4-ої (польскої) гімназії у Львові. На те забрався сам о. Качала и пішов до міністра п. Штремаєра, представляючи, що ся резолюція зовсім не стоїть на перешкодї санкціонованю уставі, и передав в такім змислі меморандуми. Міністер відповів, що вскорі по замкненю засідань Ради державної займєся сею справою и буде старатись її в користь для Руси залагодити. По тім освідченю збор, узнаючи внесок виділу вправді вже не так конечним однако все таки не цілком злишним, прийняв єго по промові д-ра Ганкевича, виступавшого в имени виділу.

Из внесків ставлених поодинокими членами, прийнято слідуючі:

- 1) Внесок д-ра Ганкевича: Членам позволяється залаглі вкладки за роки минувші сплачувати ратами по змозі, під вимінкою що будуть платити правильно вкладки за р. 1874.
- 2) Внесок д-ра Корн. Сушкевича: Поручається будучому виділови приступити до застосованя §. 16 статутів (після котрого члена не платившого через рік вкладок по триразовім даремнім упімненню маєся узнати за виступившого) до членів, у котрих вкладки залагають.
- 3) Внесок п. К. Устияновича: Виділ Просвіти удасться з просьбою до дирекцій усіх желізниць, щоб вони членам товариства за явкою карти членівства оплати дороги на загальні збори товариства знижили. — Деякі инші внески ставлені поодинокими членами не при-

нято. Над внеском же п. Барвінського в тім дусі, щоби виді Просвіти не входив в компанію з товариствами неприязними народному сторонництву, присутний комісар рядовий не дав дискутувати, вважаючи сей внесок політичним. На тім скінчилися загальні збори о 9-ій год. вечером.

Одно, що нам не сподобалося на сих зборах, а особливо на передвиборчім зібранню, був спосіб трактованя справ, именно підношеня закидів против торічнёго виділу и також підношеня кандидатур, за надто пристрастний и тому деколи образливий. Сей спосіб трактованя був навіть поводом, що деякі члени, вибрані до виділу, зачали зрікатися сёго вибору, и аж опісля зі взгляду на патріотичний свій обовязок, вибір прийняли. Що же до того, що закиди всілякі підношено, сему в загалі не можемо як тільки раді бути. Не одна справа через те роз'яснилась, не на одно зробилося уважним, и мож надіятись, що в наслідок дискуссий, именно на передвиборчих зборах ведених, на будущий рік не буде причин ні з якими закидами виступати и що всі члени товариства цілому теперішнёму виділови в загалі и кожному членови ёго будуть могли заявити своє повне узнане и сердечну подяку.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

„Не прийшло до згоди між молодими а старими з-за того, що замість того, щоби говорити о практичних питаннях, у котрих обі сторони могли згодитися що до способу поступованя, обі сей-час и підняли все те нещасне питаннє: що таке Русини? (У минушім році, коли йшов процес між Рускою Бесідою а Народним Домом, або коли о. Наумович підняв гадку заложеня Матиці люду, трібували народовці довести до згоди в практичний спосіб, оминаючи всякі теорії — але й се, як показалося, надармо. — Ред.) На завізанє митрополіта товариство Просвіта в имени „молодих“ предложило меморандум, в котрім об'ясняло, що головна причина розділу між рускими партиями є у тім, що кружок „Слова“ відступив від засади 1848 р., після котрої Русини суть частю 15-мільонового малоруского народа, и заявив тожсамість Русинів з Великоруссами, в противности як и попередним своїм словам так и гадкам о малорускій мові авторитетів філології, не тільки западно-славянских, як Мікросіч и и., и малоруских, як Максимо-

вич, и галицько-руських, як Головацкий, але й самих Великоруссів, як п. Лавровский. Представителі молодих признавали таким способом старих відступниками и жадали повороту до формули 1848 р. Алеж на таких синтетичнім поли згода нігде й ніколи не достигає,— а в Галичині, де властиво ніхто добре не знає не тільки того, що є Россия в загалі або Великороссія, але навіть и що Малороссія, тим менше. Русинам по prostu належало взятися до своїх елементарних справ, в котрих вони могли погодитись. Але се станеться хіба тогді, коли Галичане або зовсім виічатяться з пристрасти високі и далекі матерії переносити над низькі и близькі, або лучше пізнають Россию и Малороссию, або хоч признаються, що їх не знають. Але до такого стану еще и тепер далеко Галичанам, а якийсь час назад було еще дальше, — проте усякі намагання погодження галицьких партий вели тільки до нових роздорів. В одвіт на програму Просвіти партия старих своєї офіційальної програми не предложила, мабуть задля того, що одні вважали неполітичним в Австрії признатися до солідарности з філологічними ідеями „Слова“, — а другі, особливо з-посеред духовних, держаться строго рутенських ідей. Скінчилося на тім, що Слово напало на програму молодих, назвавши їх „мягкими“ и „извинниками русскому народу.“ А и сам митрополіт и близько него стоячі не дуже брали до серця згоду між рускими партиями, з-поміж котрих вони до народівців и не мали великої симпатії, и поставили вимінкою згоди те, щоб обі партії признали митрополіта політичною головою Русинів, до чого особливо „молоді“ не мали великої охоти.

„Між тим згадана комісія поволи вироблювала проєкт згоди. Впрочім и комісія зачала роботу з кінця, котрий віщував мало доброго, а именно від теоретичного питання: що таке галицькі Русини и в яких відносинах вони мають стояти до інших народів? Питане се підняли найперше Поляки. Якби Русини радикально відічилились из пристрасти іздити на кони високої політики, то повинні були, особливо в переговорах з чужими, уникати всякої політичної синтези, а ограничитися на політичній аналізі, т. є. заявленю практичних жадань від польської власти, лишаючи собі и своему народови ужити ті уступки, котрі вони повинні були отримати, так, як самі и їх нарід вважав би се для себе догідним. На питане и Поляків: хто ви? — рускі політики, коли хотіли оставатись політиками, с. є. людьми практичними, могли одвічати тільки в такий спосіб: се нам знати, та в загалі людям спеціально занимаючимся етнографією, — а для вас досить и того, що нас стілько

и стільки и що ми, чувствуючи свою ріжницю від вас, бажаємо собі иншого положеня, правового, окремих средств до просвічуваня и т. п.: так и будемо говорити о тім, скільки ви тепер можете уступити нам тих прав и тих средств, для того, щоби ми не виступали против ваших теперішних прямовањ одержати автономію для краю, населеного вами и нами. (На таких вимінках о згоді або *modus vivendi* з Поляками годі було думати; впрочім кождий, хто з другим уговорюється, хоче и знати, з ким має діло; на скільки ж відступлене одной части Русинів від засади з 1848 р. мусіло збуджувати недовіря и о скільки се недовіре було управнене, ми вже висказали в 3-ім н-рі стор. 129. Хотя однако таким ділом дасться вяснити поступоване Русинів, то не дасться оправдати цілком поступоване Поляків, котре впрочім и осталоь без практичних наслідків; хотя бо н. пр. о. Петрушевич голосував за формулою окремішности Русинів и від Великоруссів, то однако сеї засади зовсім не держиться. — Ред.) Але замість того, щоб просто приступити до осуженя практичних жадань виложених в пробрамї руских послів, комісія занялася теоретичними питаннями: польский член єї, проф. Кабат, предложив яко 1 §. проекту угодового поставити речене, що „Галицька Русь признає себе на будуще одною и нероздільною частю з Краковом.“ Позаяк така формула дала повід до толковань в роді тих, які були в безумсловній силі у Поляків між 1848 и 1853 р. (и опісля ще—ред.), що Русин є тільки відміна Поляка, як и Мазур, и що властиво Руси не ма (niema Rusi): то очевидно, що Русини не могли допустити и мисли о згоді по прийнятю подібной формули, и відтак вона майже односторонно (13 против 2) була відкинена комісією. Замість неї принята, 14-ма голосами против одного, формула 1848 р. в одвіт на питанє: що таке Русини? — а именно, що „народ руский признається за окремішне 15-мільйонне племя славянске, розличне від польского и московского.“ За тою формулою голосували не тільки ті члени, котрих Слово називало українофілами и середину держачими, але й ті, котрих воно звало твердими. Не будемо говорити о польских членах комісії (из сторони Поляків вже й то був великий поступ від 1848 р., що у них найшлися люде, котрі признали наконець, що Русь в Галичині є, и є віддільна від Польщі), — але не можемо не сказати, що рускі члени єї, як вносячи подібні формули так и голосуючи за ними, явили себе філологами и етнографами, але найменше політиками, якими вони тільки й повинні були бути в комісії, назначеній не ученим товариством, але політичною институцією, яко постійний комітет Львівського сойму.“

П. Т-овъ, у дальшій розправі розважаючи погляди обох сторониць галицких на відносини галицких Русинів до Росії, зовсім не годиться з Святоюрцями, не цілком однако годиться і з народвцями. „Чисто філологічні думки о самостійности и окремішности языка малоруского не ведуть за собою конечно не тільки політичних але й літературних наслідків;...окремішність політична, а навіть и літературна, зависить, крім етнографічних и філологічних вимінок, ще и від многих інших „историчних, релігійних, економічних, культурних, а головню від волі самого народа...“ Се тверджене трохи за далеко посунене: два народи можуть мати спільну історію, однаку релігію, жити в подібних економічних и культурних обставинах, а однак становити окремішні навіть політичні індивідуальности, не то мати окремі літератури, на що можна би не одну аналогію історії и статистики навести. Але й так навіть малоруский нарід різниться від велико-русского: історія обох ані від самого початку ані пізнійше через цілий час не була спільна; хотя оба народи (Малорусини з виемкою більшої части австрійских Русинів) суть православної віри, то однак поняття релігійні одного и другого різняться дуже значно; а що до волі самого малоруского народа, то сей — в Україні — не бажає вправді цілковитого політичного розділу (як не можуть бажати и не бажають сього и самі українські патріоти, и дійсно хосенною була б нашому народови тільки автономія України, а не відірванє єї від Росії); що же до літературної єдности, то факт, що окремішня від великорускої література малоруска виробляється и не упадає а шириться, є достаточним доказом дійсної потреби єї и волі народа.

Що до самих Галицких Русинів, каже п. Т-овъ дальше, то „о їх політичних відносинах до Великорусів тепер не ма що й говорити, тому що сих відносин не було від часів Володимірка Хитрого и Ярослава Осьмомисла. Для Росії в політичних відносинах не ма Галичан, а є Австрія, и крім бовтунів ніхто серьозно не думав, щоби Рґссія старалася прилучити до себе Галичину.“ Що же до літератури галицкої, то „позаяк там дійсно язык народа є властиво нарічне малоруского, то все, писане живим малоруским языком в Росії, там приймається як своє, рідне: так видимо, що там початок театру положили малорускі песи Котляревского, Квітки и н., котрі и до сеї пори становлять більшість в репертоарі руского театру в Галичині; так сього року товариство „Просвіта“ набуло 500 екземп. виданої в Росії популярної географії фізичної „Де-що про світ Божий“ и т. н. Так, на відворот, писане в Галичині популярним языком може легко бути прийнято и в Мало-

россії. Але винятки історії и бита Галицкі від XVIII-го віка були на стільки не східні з житем в Малороссії, що всі відносини навіть в народі, а особливо в висших клясах, більше тронуті політичною и сусільною історією, а не впливаючі тільки з етнографії, в Галиччині не похожі на малоросійські. А відтак и література галицка, виражаючи се жите більше історичних верств, далеко дальше від умів и інтересів просвічених Малороссів, ніж та, котра у Галиччині називається російською и великорусскою. Не кажучи вже про зміст, а навіть мова н. пр. самих українофільських журналів галицких образованому Малороссіянину часом навіть трудно понятна, між тим як той сам Малороссіянин читає, як своє близьке, який-небудь „Вѣстникъ Европы“ або „Отечественныя Записки.“

Ми привели и сей кусник из розправи п. Т-ова, щоб нас не посуджено о сторонність, що ми наводимо тільки те, що на нашу користь говорить, а пропускаємо противне. Очевидно, що ми не годимося з сею гадкою Петербурского журнала, котра впрочім, просимо зважити, посліуючими трохи дальше словами, котрі зараз наводимо, далеко менше представляється разячою. Що література галицка своїм змістом дальше відстоїть від умів и інтересів образованих Малороссів ніж російська, се можемо по часті признати. Жите бо в двох ріжних державах, в так дуже відмінних обставинах політичних, культурних, релігійних, соціальних и т. и., не могло не відбитись и в літературах. Але се ще зовсім не доказує, що література галицка є окремішня від української. Не менша була часами різниця між літературними творами поодиноких країв німецьких, н. пр. Австрії и Прус, Швайцарії и Німеччини: але проте нікому не прийшло на гадку говорити, що є кілька літератур німецьких (хотя знайшовся оден учений, котрий написав *Geschichte der katholischen Literatur in Deutschland*). Усякі різниці що до идей, сюжетів и т. и. щезають против тої звязи, яку дає єдність літературної мови. А така єдність літературної мови галицкої и української є вже й тепер, а буде ще чим раз більша, чим ближші взаємини стануть в загалі між тими обома землями. Коли образований Малороссіянин легше читає „Вѣстникъ Европы“ ніж яку галицьку статтю н. пр. в Правді, то се не задя того, щоб язык галицький ріжнївся від его найблизшого, українського, але по просту задя того, що той Малороссіянин більше привик до російського, ніж до рідного малоруского. Такому впрочім не тільки „галицький українофільський журнал“, але й н. пр. письма М. Вовчка або И. Нечуя трудніше буде читати ніж журнал російський. И у

нас в Галичині є люде, особливо з трохи старшої Генерации, котрі німецьку книжку легче читають и ліпше по німецьки пишуть, ніж по руски. И не дивниця, бо до того привикли и в школах и в товариськім життю, познакомились з німецькою літературою и т. д. Але конклюдий з того факту на некористь розвиваня власної мови и власної літератури чейже ніхто не буде робити.

„Ось сёго то именно факта и сёго закона, що літературу робить вся цілковитість життя, а не одні тільки етнографічно-філологічні вимінки, и не знають галицкі Українофіли, а відтак, як тільки підніметься у них питанне літературне, сейчас забираються говорити в имени 15-міліонового руского народа (Галицкі українофіли звичайно говорять тільки в своїм имени яко частині 15-міліонового малоруского народа, а не в имени цілого сёго народа—ред.), з котрих 12 находяться зовсім не в тих жизненних вимінках, в яких живуть Галичане. З другої сторони галицкі „Москвофіли“, „Панрусисти“ и наші покровителі їх, в наслідок такого самого невважаня на закон, в таких злучаях зачинають говорити о єдиній літературі одного руского народа и язика, ссилаючись на інших філологів и етнографів, котрі називають Галичан частею великого 50—60-міліонового русского народа, а відтак и призначають ім одну з нами літературу, забуваючи, що, коли ріжність вимінок жита зробила таку ріжницю між суспільністю в Малороссії (Україні) и Галичині, то ся ріжниця мусить бути ще більшою між Галичанами и Великорусами, що и дійсно потверджується тим, що из змісту и язика письм п. Дідицкого сміються Великорусси, навіть и ті, котрі в Газетах похваляють панрускі прямованя „Слова.“

„Кажучи се, ми не гадаємо засуджувати галицких Русинів, щоб на віки становили окремішній австро-рутенский народ, подібно галицким клерикалам;... ми не перечимо, що суть и тепер точки, де дотикаються моральні и соціальні інтереси Галичини и Малороссії, а навіть и цілої Россії, и думаємо, що скількість тих звязків буде з часом рости все більше, після діланя ступенів народного посвояченя, т. є. Галичина именно через Малороссию все більше прийде в звязь и зо всею Россією.

„Як ми бачили, крім одного польского члена всі прочі члени коміссії, и Поляки, и „Москвофіли“ або „тверді“ Русини, и „явні Українофіли“ або „мягкі Русини“, и „середні“ голосували за формулою, що Русинів вважається народом окремішним від Поляків и Великоруссів або „Москалів.“ Але скоро показалося, що саме підняте такого теоретичного питання було похибкою зі всіх сторін,

окрім, може бути, тих з Поляків, котрі хотіли тільки перетягнути діло розправами а не хотіли щирої згоди з Русинами. Кружок „Слова“ незадоволений був з протигворічєй его новим етнографічним теорією и, виразивши справедливо жаль, що коміссія замість того, щоби зайнятися розбором жадань 30-х послів, взялася сейчас до означєня ріжнїці між Русинами и Москалями, пожадувавсьа досить безтактно на те, що коміссія не признала Галичан „коренними русскими“, — як колиб Малорусси, прями потомки тих „русів“, що положили основу и Россиї, не такі самі „коренні рускіє“, як и Москвичі! Поляки зачали закидувати Русинам нещирість, вказуючи на те, що репрезентанти партії святоюрської голосують в соймі и в коміссїї за проєктом згоди між Русинами а Поляками, а орґан їх прассовий веде полеміку против него. Інші из Поляків виражали невдоволенє з формули, котра просто признала Русинів народом віддільним від Поляків, и говорили, що таким способом *de iure* признано поділ Галиччини, котрому вони завсїгда так супротивлялись, и що, якби виповнити проєкти коміссїї, котра пішла де в чім ещє трохи дальше на користь Русинів, ніж предложенє 30-ти послів, тогді сєй поділ стане и *de facto*.

„Дефініція коміссїї, що Русини становлять віддільний народ и від Великоруссів, зовсім не успокоювала и Поляків, з котрих многі говорили в соймі, що допустити руский язик в університет Львівський — значить отворити в нїм „московскі катедри“ (Dziennik Polski): позаяк для Поляків чи малоруский чи великоруский язик представляються рівно „московскими“ в тїм змислі, в яким тєє слово уживається у Поляків. Указуючи на те, що „Слова“ поділяє думки, які водяться у нас о обрусїню Польщі, Поляки тим більше говорили, що уступки Русинам — крок до знищеня Поляків и в Галичині. По поводу дефініцій коміссїї декотрі польскі мовці и часть журналістики відновили давнїйші скарги на українофільство галицькє и „хлопоманію“ Українофїлів в Россиї, — и в дефініції, що Галичанє суть частєю малоруского народа, взрїли и тую хлопманію и сепаратизм від королївства Галицко-Володимїрського и Великого княжества Кракова, отже ж и від Австрії. Рускі бесїдники в соймі и заложєна в 1871 р. підмогою від п. Лавровського и, здається, від міністерства Газета „Основа“, орґан партії „уміркованих“, трїбували успокоювати обави Поляків, але сє помагало мало. Навіть ті з польских газет, котрі промовляли за згодою з Русинами (як н. пр. Крај), все таки не ставали на пряму и отверту точку погляду. Не забуваючи Польщі в границях 1772 р., вони розумїли згоду з Русинами яко призначє и зі сторони Руси-

нів тої Польщі, и відтак н. пр. в часі з'їзду Поляків у Львові в 1871 р. жадали, щоби Русини прислали своїх репрезентантів для привітання гостей з Познаня, Шлезії и т. и. „Основа“, правда, помістила статю, у котрій в загальних вираженнях наговорила ввічливостей и добрих бажань прямином Поляків до національної свободи и незалежності, але не виразила ніяких обітниць из сторони Русинів.“

(Дальше буде.)

Перегляд політичний.

Рада державна. *Комната панів* зачала дебати над проектами конфессийними 10. Цвітня. Против проектів виступали крім *Гр. Туна*, бувшого міністра просвіти и творця конкордату, головно єпископи, котрі ще 3 неділі передше, як тільки зачала дебати конфессийні комната послів, обявили були письменно в комнаті панів, що вважають конкордат все еще законно истнуючим, що однако так довго будуть брати уділ в засіданнях, доки більшість не рішить приступити до спеціальних дискусій. Из польских панів промовляв против проектів *кн. К. Чарториский* в дусі засади „вільна церков в вільній державі“ и за системою американскою. 3 міністрів говорили за проектами *п. Штремаер* и *кн. Ауерсперґ*. Відтак 77 голосами против 43 рішено приступити до дискусії спеціальної и прийнято 1-ий проект в такій формі, як установила комната послів, тільки з одною зміною в §. 8. На засіданню з 23. Цвітня прийнято без дебат бюджет на р. 1874 після постанови комнати послів; тільки 250.000 на будову Львівської техніки признано безумовно, а відкинено вимінку постановлену в комнаті послів, се-б то щоб лише тогді дати тую сумму, коли сойм Галицький зречеться права законодавства о техніці на користь Ради державної. Відтак зачали дебати над 2-им проектом конфессийним, котрий и прийнято на засіданню з 24. Цвітня, однако не цілком згідно з комнатою послів, именно обнижено скадо податків.

Комната послів зачала по двотижневій перерві з причини великодних свят свої наради дня 14. Цвітня. На тім засіданню предложив міністер справедливости проект до закона о зміні декотрих постановлінь судової процедури и проект о уладженю езекуційного поступованя. На засіданню з 15. Цвітня вислано внесок *п. Фукса* о прогнаню Езуїтів и інших їм подібних конгреґаций 148 голосами против 28 до комісії конфессийної. Дня 16. Цві-

тя приняла комната послів поправку комнати панів в 1-ім проєкті конфессийнім, а відтак велася дебата Генеральна над 3-им проєктом конфессийним трактуючим о признаваню реліійних товариств и орденів законними, котрий на слідуєм засіданю з 17. Цвітня в цілости принято.

На засіданню з 23. Цвітня комната послів займалася законами о гіпотечних книгах для Долішнїи и Горішнїи Австрії, Шлезії, Сальцбург, Моравії, и Каринтіи, в котрих-то краях сойма відступили своє дотичне нраво Раді державній. Помимо опозиції моравских Чехів, котрі виступали против компетенції Ради державної рішати в сім ділі, приступлено до спеціальних дебат и принято закон о гіпотечних книгах для Долішнїи Австрії. На кінци того засіданя п. Гоффер и тов. поставили інтерпеляцію до міністерства, чи знає воно о укараню руских послів-священиків митрополітом и що гадає зробити, щоби не допустити такого нарушеня обивательских прав членів комнати послів духовного стану. — Дня 24. Цвітня окінчено дебаты о книгах гіпотечних и принято закон о уладженю таких книг в повисше згаданих краях. Відтак приступлено до дискуссий о зміні в бюджеті, зроблений комнатою панів, именно о опущеню вимінки, під котрою мала би уділитися підмога 250.000 для Львівської техніки. За приступленем до ухвали комнати панів промовляли, крім референта Брестля, именно пп. Генісман, міністер Штремаєр и Ковальский. Послідній именно, котрий передше голосував против підмоги, заявив, що Русини хотіли за сею позицією лиш тогді голосувати, коли Галицкий сойма законодавство о технічних академіях відступить Раді державній, однак вони не скривають перед собою трудностей, які наступили б на злучай опущеня сеї позиції. Виразивши надію, що ряд буде старатися, щоби и німецкий и руский язык в Львівській академії технічній були увзгляднені, заявив, що рускі послы будуть тепер голосувати за підмогою. И дійстно в голосуваню принято опущене вимінки (т. є. приступлено до постанови комнати панів) 116 голосами против 86, отже рішили сю справу на користь Галицкого сойма рутено-русскіе послы, ті самі, котрі попередним своїм голосованем рішили були її цілком противно! А рішили тепер инакше тому, бо — сєго хотіло міністерство, в котрім засідає др. Земляковский.

На засіданю з 25. Цвітня велась Генеральна дебата о 4-ім конфессийнім проєкті, трактуючим о внїшних правних відносинах монастирских товариств. Закон той назначує строгий надзір и контролю ряду над монастирями, утрудняє вступлене в монастир а улегшує висту-

плена, обмежує також придбане матеріяльних дібр. В Генеральній дебаті против проєкта виступав крім священників з польських послів п. Кржечунович, референтом комісії був „молодий“ Словенець Растял. Спеціальні дебати о сім проєкті відбувались 28. и 29. Цвітня и були дуже оживлені. Партия Гогенварта в них не участвовала, лівниця же виступала против предложеня ряду яко недостаточного и ставила многі поправки в радикальнім дусі, з котрих кілька важних и прийнято. Именно прийнято поправку Фукса, щоби новий монастир або орден міг бути заложений не за дозволенем самого ряду, але за призволенем Ради державної; також поправку Коппа, що монахами або настоятелями австрійських монастирів можуть бути тільки обивателі австрійські. Дальше прийнято поправку Русса, по котрій ряд буде мати власть в злучаю потреби монастир який знести, — поправку Маєргоффера, позволяючу виступившим з монастиря женитися. Міністер Штремаєр надармо опирався сим поправкам: міністеріяльна партия, в котру входять и рутено-русскіє послы, була в меншости. Наконєць прийнято на засіданю з 29. Цвітня поправку Фукса, що дисциплінарної власти церковної не можна уживати для діланя противного свобідному сповнюваню обивательських прав, и поправку Коппа, щоби від часу до часу візитувати монастирі, аби перестерігати сповнюваня законів серед монастирських стін.

На засіданях з 1. и 2. Мая прийнято відміну II-ого конфесійного закона після поправки в комнаті панів, відміну цивільної процедури, а 4. Мая резолюцію зглядом реформи ґрунтового податку. Дня 5. Мая одвічав міністер фінансів на інтерпеляцію п. Віктофа що до пануючої нужди в той спосіб, що держава не мала и не могла мати стілько сили, щоби не допустити кризи фінансової: вона старалась тільки и старається й дальше нести поміч будованем залізниць и т. и. Однак як давнійше наносило шкоду перецінюване економічніє сили, так тепер шкодить надмірне малоціненє.— На засіданю з 5. Мая прийнято закон о будованю залізниць Львів-Нетреба (Томашів); 6. Мая прийнято закон о обороні краєвій; дня 7. Мая узнано вибори д-ра Евсебія Черкаського и д-ра Юліяна Черкаського (Тернопіль-Бережани и Львів) важними; того-ж дня одвітив мін. Штремаєр на інтерпеляцію Гоффера що до укараня послів священників митрополітом Сембратовичем. Міністер сказав, що архієпископ одняв сим послам лиш такі функції, котрі ім був повірив по своїй власти, котрі отже в кожній хвили міг ім одняти. Ряд не має тут підстави до інтервенції; він постаравсь однак, щоби укарані послы не дізнали страти в своїх доходах, и зробив в сім

злучаю все, на що дозволяли закони. У будучім ряд виступить в подібних злучаях зо всіма законними мірами. Сей одвіт міністра приняла комната прихильно, — чи и рутено-руські? Сего дня замкнено засідання комнати послів на неозначений час. — Додати ще маємо, що галичкі послы поставили внесок, щоб пожичку краєву для Галичини, ухвалену ще перед 2 роками сойком для будови доріг и т. н. и несеня помочи нужді народа, Німці-централісти відкинули, хотя виді краєвий вислав свій дотичний меморіал нарочно не на руки якого Поляка, лиш п. Ковальського, *personaе gratae* Німцям. За те в наслідок інтерпеляції польского посла Бавма, щоб не жадати від сельских громад в Галичині звернення уділеної їм в 1847 р. запомоги, Е. В. цісар дарував сю запомогу.

Комната панів 5. и 6. Мая приняла всі проєкти ухвалені комнатою послів, між тими и третій конфессийний закон. Четвертий конфессийний закон (о монастирях) передала своїй конфессийній коміссії, котра вже внесе его аж в будучій сессії (в осени). Відтак відрочено и комнату панів до неозначеного часу.

НОВИНКИ.

— Основателі товариства имени Шевченка мають честь просити всіх вп. членів на загальні збори, котрі відбудуться в Четвер дня 23. Мая (4. Червця) о 3-ій годині з полудня в комнатах Рускої Бесіди. (Ул. Підвалє, нр. 7, напротив Успенської церкви.)

— Процес „Ради рускої“ против *Gazet-и Narodow-oi*. Ми подали вже у минушому році в 16-ім н-рі звітку, що Руска Рада видала процес *Gazet-и Narodow-ий*; отже ж сей процес відбувся дня 19. Мая перед судом присяжних у Львові. — Повід до сего процесу подала стаття *Tygodnik-a Niedzieln-ого*, додатку до *Gazet-и Narodow-oi*, в котрій було оказано, що ряд російський платить „Святоюрцям, засідаючим в Раді рускій у Львові“ річно 16000 рублів, на те, щоби баламутили нарід, и що дійсно оі Святоюрці працюють, щоб видати край Москвалям. Сі слова узнав виді Раді рускої яко образу и за підмогою свого члена д-ра Мохнацкого, адвоката з Перемишля, видав процес. З обжалованих сам редактор п. Ян Добржанський не ставився, тільки автор статті п. Поліньский и, яко оборонець, адвокат др. Людвик Вольский. П. Поліньский заявив, що не хотів образити виді Раді рускої, а тільки мав на гадці тих „Святоюрців, членів товариства Раді рускої котрі, як се ясно впливає з цілого поступованя їх, служать интересам Москви и за те побирають від Москви гроші.“ Яко повід до написаня своєї статті подає п. Поліньский те, що один польський обиватель пере-свідчився актами в канцелярії дипломатичній генер. Берга, що Россия удержує 72 агентів в Галичині и що видає річно 16.000 рублів на ст.

Юра. Той обиватель розказав се редакторови *Gazet-i Narodow-oi*, а відтак и в самій *Gazet-i* а особливо в *Tygodnik-u* появилася згадана стаття. П. Поліньський о правді овоїх слів пересвідчений, безпосереднього доказу квітами и асоціаціями вправді не може и не потребує провадити, а для посереднього доведеня передав вже передше деякі письма и друковані статті, котрі тепер відчитано. Сі письма оуть: 1) Передова статя С. Петербургских Вѣдомостей з 5. Лютого (котрої аналізу ми подали у 2 н-рі с. р. „Правди“), де згадується, що галицько-руські клерикали и „Слово“ побирають запомогу від „слав. благотв. комитета“; 2) Київський календар на р. 1873, де находится справоздане „Київскаго отдѣла олавянскаго благотворительнаго комитета“ за р. 1871, в котрім між иншими видатками виказано: 250 рублів „на поддержку газеты Слово“ (300 рублів Рускій Бесіді в Чернівцях, 305 товариству св. Василя в Унґварі, и и.); 3) Допись „Слова“ з 1873, нр. 111 „Изъ восточной Галичины“, де жадається 10.000 рублів на „воспиталище для русскихъ дѣвочекъ“ и и.; 4) Статейку в Новинках „Правди“ 1873, нр. 16. (N. В. Ся стаття „Правди“ написана против *Gazet-i Narodow-oi* и инших польскихъ газет, котрі вже за надто всюди бачуть аґентів російскихъ и рублі, против Слово и его партіи, що звертається так попросту з жаданнями грошей до Россії, и против тойже партіи Слова (Рускої Ради), що впадає в неконсеквенцію видаванем процесса. — Однако ані снислось нам тою статейкою хотіти відвести Руску Раду від процессу, як толкує Слово! — П. Мохнацкий знов поясняє статтю „Правди“ тим, що редактор „Правди“ загнуваний, що его виключено з Ради Рускої. Се чиста — неправда: редактор Правди ніколи ані не належав ані не старався належати до Ради рускої, проте не міг бути и виключений). Яко дальші докази предложив обжалований ще 5) передову статтю Слова 1874, нр. 26, о теперішних подіях в Холмиціні и 6) Засуд в справі „одного из репрезентантів партіи Святоюрців“, о. Котлярчука. На жадане ж п. Мохнацкий відчитано одну статтю з польської газетки *Głos wolny* (виходячої у Львові), в котрій розказується, як одному сотрудникови *Gazet-i Narodow-oi* приніє листонощ лист з рублями з Россії а він не хотів до него признатися.

З бесіди обвинителя п. Мохнацкого підносимо що найважніші місця після справозданя *Gaz. Nar.* в дефініції Святоюрців сказав п. Мохнацкий між иншими, що до г. 1867 *każdego, który popierał wprawę ruską, nazywano świętojurcem*. Dopiero w roku 1868 nastąpił podział; pokazali się młodzi Rusini, ukraińcy i inni, a tamtych drugich, którzy pozostali przy dawnych zasadach, nazywano świętojurcami. (Що сторонництво т. з. українске настало аж в 1868 р., се тенденційна лож, якою звичайно послуґуються наші противники, щоби представити утворене партії української яко результат интриґ польских; — між тим добре всякому звісно, що тенденції т. з. українські, а з ними и названя „Україномани, хлопомани, Українофіли“ появилсь вже в 1861 р. від виходу часописьма „Вечерниця“, и що відтак ще перед 1868 р. видавались „українофільські“ газети *Мета, Нива, Русалка*, а навіть и *Правда* вже в 1867 р..) — Приведені обжалованими докази так опрокидує п. Мохнацкий: *Świętojurcy przeprowadzili wybór 15 członków do Rady państwa, a Peters. Wiedom. gniewają się za to na nich, bo im to nie na rękę. Rząd rossyjski chciałby*

naturalnie, ażebyśmy tu przyczynili się do rozdziwienia, do osłabienia Austrii, a gniewa się za wybór tych 15 posłów, którzy Austrii wiernie służą... Для наших читателей, котрі С. Петербургскія Вѣдомости знають, ці слова не потребують коментаря; ба далеко ліпше зрозумів їх навіть боронитель Gaz. Nar., п. Вольскій! Цікаве, що репрезентант Рускої Ради приписує російському рядови тенденції знищити Австрію. — Говорячи о послідних виборах до Ради державної, зробив п. Мохнацкий між иншими сю справедливу увагу: Moskiewskie szpiegi poszą czarmary i konfederatki i tych ona oplaca. Що до справоздання благотвор. комітета в Київскім календарі, каже п. Мохнацкий, то což w tem tak straszego? Може być, że komitet słowiański, który popiérał pisarstwo słowiańskie, dał redaktorowi Słowa за то, że nakreca trochę język do moskiewskiego, tych 250 rubli. Що до статті Слова о подіях в Холиціні сказав п. Мохнацкий: Pożalowania godnem jest istotnie, że redaktor Słowa w obec ucisku księży unickich na tak niewłaściwem stanął stanowisku, ale to nie ma żadnego związku z niniejszą kwestją. Wszak redaktor nie jest członkiem Wydziału Rady ruskiej. Наконець що до успособлення супротив Росії членів Ради рускої сказав заступник її: Mogę panom poręczyć słowem uczciwego człowieka, że niema в Radzie ruskiej moskalofilów, bo i któżby mógł sobie życzyć z pod rządu konstytucyjnego pójść pod knut? Wszakże wolność osobista warta wiele... Ктóżby sobie mógł życzyć knuta? Przecież wiemy, że gdyby tamten rząd tu przyszedł, to wszyscy przyszliby pod jedną miarę.

Боронитель Tygodnik-a Niedzieln-ого п. Вольскій в своїм одвіті розводився широко над дефініцією Святоюрців, під котрими розуміє людей, котрrzy мową, pismem i czynem dążą nie do tego, ażeby Ruś jako Ruś utrzymać, lecz котрrzy usilują wydać ją Moskwie; дальше говорив о настроеню Świętojursów против Поляків, о алітаціі „Слова,“ орлану Святоюрців и Ради рускої, увіряв, що кождий мусить мати моральне переовідчене, що многи Святоюрці суть платними агентами російського ряду, и т. и. — По репліці п. Мохнацкого, в котрій представив редактора Слова яко чоловіка зовсім нешкодливого (*simplex servus dei*), котрий не гадає тепер ні о якій пропаганді, бо цілком занятий будованем камяниці, и по відповіди п. Вольського и обороні п. Поліньского, трибунал поставив присяжним до рішення 6 питань о вині п. Поліньского и 6 о п. Добржаньского. На всі тіи питання всі 12 присяжних відповіли одногласно ні, се-б то узнали обох обжалованих невинними; тільки на питане, чи п. Добржаньскій винен занеханя тої уваги, при котрій міг би був не допустити поміщеня згаданой статті, одвітили так. На підставі того вніс п. Мохнацкий укаране п. Добржаньского пенєю 20 до 200 зр. Однако суд не узнав его винним тої кари. Против сего засуда вніс заступник Рускої Ради рекурс.

З сим н-ром зачинаємо „Правду“ видавати в 2½ аркуші (пересічно), в означених днях с. с. і. (13.) 16. (28.) кождого місяця. — До сего н-ра долучаємо яно надзвичайний додаток „Справоздане з дотеперішньої діяльності „Просвіти.“

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновскій.

З друкарні товариства писан „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сарциного.

Виходить випусками в 2 $\frac{1}{2}$ арк. 1. (13.) и 16. (28.) кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під н. 12. на улиці Осолоднєких.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщенє.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ИВАН ЯЧМІНЬ.

(Щєля Burns-a.)

Колись, давно вже, три царі,
У купі царювали, —
Розлютувалися за щось
И грізно приказали:

Най згине той Иван Ячмінь!
Беріть, ціпами бийте,
Калічте, нівечіть, давіть,
На смерть ёго забийте!

Взяли Ивана Ячменя,
Ціпами добре били,
И камнем терли и пекли,
И кров з ёго давили.

И у баріа, у кадки
Червону кров точили:
Помер, помер Иван Ячмінь!
Вєі люде говорили.

И кров ёго пили з склянок —
Хто з вечера, хто з рана —
Помер, помер Иван Ячмінь,
Та більше вже не встане!

Поліз Иван Ячмінь у верх,
У голові бушує,
И мозгом крутить й веселить,
И язиком панує.

Злякалинь три царі й кричать:
„Народ щось галасує,
Воскрєс, воскрес Иван Ячмінь,
И наш народ бунтує!“

А божий люд все не та не,
Та весело гукає:
Нехай живе Иван Ячмінь
И нас розвеселяє!

Василь С. Кулик.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

I.

Перше моє знаомство з Яковом Яковлевичом.

З попереднього оповідання*) знає вже читець, чого заіхав я до місточка Н., літ сорок, а може и більше тому назад. Роскажу ж тепер денещо про школу та про учителя Якова Яковлевича.

Мене привели до класи и посадили до лавки рядом з другими школярами. Увага моя розстрілилась на багато нових предметах, що всі разом впали мені в очи и не давали ні над чим застановитись. Спершу поглянув я по рядах пестро прибраних школярів; опісля зайняли мене останки пообдираних тапет, що разом з виглядаючими з-поза них голими стінами творили дивовижні фігури, похожі на суходіл и море на мапах; дальше переглянув я побіжно червоним олівцем рисовані голови в чорних рамцях, з написами: *Ганцибалъ, Ермакъ, Несторъ Лвтонисецъ*; а там и почав пильно приглядатись учителеви, що ходив по класі то сюди, то туди.

Учитель був чоловік літ пятьдесяти з сірим, майже сивим волосям, в сірім фраку запятім на чорні кістяні Лузники, в сивих штанах и в чабанах (великі чоботи-ботфорти). Крій ёго фракa з переду коротешького, а з заду довжезного, ёго ходи, рухи, а навіть голос — все те ріжнило ёго від інших людей. Кругле, сніде лице Якова Яковлевича, ёго плоский ніс, надуті „нарочито“ (як писали в старих книгах) величелні губи, сірий стрій старосвітський и, видно, вже нераз поновляний новими латками, що чинило Якова Яковлевича сорокати, вконець повільні, тяжкі, одностайні рухи — все те вбилося в моїй памяти з такою силою, що я вернувшись до дому сей час нарисовав олівцем ёго портрет з профілію, хоч був я тільки рисовник-самоук.

Переїшовшись кілька разів по класі, Яков Яковлевич сів за столик, вийняв з шапки спис учеників и розпочав поименний переклик. Кождий відповідав: *тут!* а як кого не було в класі, то кілька голосів відзивалось: *не ма!*

*) *Теклуся*, у Правді 1870 нр. 1 и д.

„Тихше, хлопці!“ говорив Яков Яковлевич и продовжав пере-
клик. Іноді розвідувався, чому сей або той ученик не прийшов
до школи. На те найчастійше відповідали: *не має чобіт*, и се,
видно, вважалось найважнішою причиною несприятливості.

Спершу дуже здивувала мене така убогість; але ж опісля
довідався я, що Яков Яковлевич найбільш завіряв справедливості
„чоботового“ (як ми називали) оправданя. Другому ж учителеви Іванови
Андреевичови говорили про того-ж самого ученика: *живіт бо-
лить*; Іван Андреевич сам частенько занепадав на живіт и про
себе ніколи не похибувався о справедливості такою заявленя. Се
називали ми нашим школярським язиком: „животним оправданем.“

Поижешний переклик, здалося мені, був для школярів великою
втіхою, кождей вижидав тільки нетерпеливо свого имени, щоб
грімко крикнути: *тут!* а як приходило відповідати *не ма*, то се
було для багато школярів правдивим торжеством. Іноді украшавсь
одностайний переклик одвітом *ііег*, намість *тут*. Не знаю, в кого
перейняли ученики се слово; — мабуть у товаришів висших клас,
де Яков Яковлевич вчив початків німецького язика. Тільки ж Яков
Яковлевич приймав се очевидно з гнівом. „Тож то я тобі гіркну!“
говорив він грізно гляючи на виноватого; а як хто ще опісля
поважився сказати *ііег*, то Яков Яковлевич, сказуючи пальцем
в кутик, казав: „А йди по клячіти, червяче!“

О як живо представляється мені перший день мого школяр-
ства! Наче на картині бачу перед собою Якова Яковлевича,
а перед ним круглу ёго шапку, здавна вже безволосу — витерту;
виджу навіть, як сонячне проміння грає на чорнім ляку (вже ж не
була се смола!), котрим заліплена була діра в тій шапці. Що більше!
Я тепер ще прочислив би, скільки верстов реміня в підшвах ёго
чабашів — одна на другу нашитих —, и скільки латок на тих
старих, як и сам Яков Яковлевич, чабанах. Так наче б се учора
й діялось! Яков Яковлевич виймає з свого довгоноголого фрака те-
традь з синією окладкою папіряною, встає від стола, підходить до
таблиці и пише крейдою арифметичну задачу. Дуже добре собі
пригадую, що се було множене простих чисел. Ученики вписували
її в свої тетради в слід за числами, як іх Яковлевич на таблиці
гарно вписував. Скінчивши задачу, Яков Яковлевич обертається
до лавок — я би ёго нарисував в тій постаги — и голосить
з протягом и поважно: *Молодці! остановитесь и послушайте
учительського объясненія!*

Іменно ті, а не інші слова виголошував він кожного дня
и за кождим разом, коли тільки що-небудь прописав для нас на

таблиці, и все одним и тим самим голосом, не додаючи и не представляючи ні одного слова. А учительське об'яснене було таке, що на голос нереможив множинок всіма цифрами множника. При тім говорив він тільки задачу, а розв'язку мали говорити всі ученики разом. Ось прикладом — він говорив: *п'ять рази шість*, а ученики відповідали *трийцять*; *чотири рази п'ять*, а ученики *двайцять*, и так дальше. Для браку пниших розривок дуже се мене зайняло.

Першого дня мого школярства був я свідком одної школярської сваводі, котра повтарялась кілька разів и опісля, завсігди забавляючи публику. Се було от-що: школярі, після відважних відповідей, швидко забували табличку множення, так що Яков Яковлевич, вимовляючи на приклад *два рази шість*, затримувався з крейдою, готовий написати 12, и стояв через хвилинку, дожидаючись відповіді. По дурноватім виразі лиць моїх товаришів я зараз догадався, що се жарти; однако ж він був ще простодушнійший. Він повторяв ще раз и чекав ще через пару хвиль. Не отримавши и за снм разом відповіді, Яков Яковлевич обертався до школярів и підповідав їм тихенько початкові букви відповіді: *два....* Всі мовчать. *Дван-и-и....* каже, вимовляючи голоснійше. Ні, не догадуються. *Дванай....* каже ще голоснійше. Тоді школярі хором гримнуть: *цять! дванайцять!* „Гарно, хлопці! дванайцять!“ повторяє Яков Яковлевич, протягуючи голосом, непаче нічого незвичайного се сталося, и пише цифру й продовжає множене, поки на школярів не найде новий туман; а вони тільки зглядаються та сміються. И мені було смішно; однакож я боявся й ворухнутись, як повернеться до мене Яков Яковлевич.

Тільки ж, швидко пізнав я, що нічого мені боятися Якова Яковлевича. Він був острый, правда, та не до всіх, и не в кожду пору року. Чий батько в ёго, як мовилось в городку Н., „з почтением“, сей міг собі багацько позволяти в ёго присутности: Яков Яковлевич нічого не бачить и не чує. Я мав щасте бути сином батька старанного, а товариші, довідавшись від мене, що він *був* „з почтением“ в Якова Яковлевича, об'яснили мені мої привилегії. Тільки ж и привилегіованим треба було берегтись Якова Яковлевича, як надходив час, коли розпускали школярів на вакації. Тоді найзвичайнійший шум в класі обуряв ёго, а він завсігди говорив: „Гей, чого забжиніли, мов бжолі? Бжиняють, бжиняють, та меду не носять!“ Або: „Ох ви вітряки! мелють, мелють, та муки не ма!“

Не знаю, чому Яков Яковлевич полюбив особливо муку. Було, котрий школяр, щоб ёго для себе признскати, вийде на коритар та й питається: „Яков Яковлевич, татусьо пишуть, чоґо вам прислати на свята, чи меду, чи муки?“ — а Яков Яковлевич каже: „Муки ,хлопче!“ Ніколи не бачив я ёґо веселішого, як, було, після свят прийдеш до нёґо з торбиною муки. Аж всміхається, що, думаю, не зовсім було по ёґо вдачи.

Найчастіше заставав я ёґо в таких випадках на подвірю з лопатою або з мітлою в руках. Він не тримав слуг, а сам замітав своє подвіре, одягнувшись в якийсь кафтан аж сорокатиї від різноцвітих латок. Ёґо сестра, Мартуся, відбувала ролю кляушницї, кухарки й покоївки. Більш нікого й не було у нёґо дома, не лічивши корови, що називав *коровичкою*, та презлющої лащюґової собаки, що називалась *собачкою*.

Оповідання про долове житя Якова Яковлевича становили для школярів найважнійший предмет до розмови. З нёґо був звісний скипра. Поговорювали, що він після кожного роз'їзду школярів продавав багацько школярської муки купцям в крамарі и увесь гріш ховав до шкатули, що він живився тільки кашкою а мяса ніколи не їдав. Се обурювало нас чимало, нам здавалось, що на світі не ма нічоґо гіршого від такого скипрства, як ми се називали.

Дивно, що мешканці місточка Н. дивились на Якова Яковлевича також не дуже добре, хоч він належав чи не до найлучших горожан. Він нічим нікого не обиджав, а обиди других зносив дуже терпеливо. Раз був Иван Андреевич, що учив латинского язика и исторії, такий веселий, що, отворивши двері з иншої кляси, хотів був посміятись над Яковом Яковлевичом, и здивував нас через те чимало а разом и розвеселив. Однакож Яков Яковлевич зараз ушїмаєв ёґо короткою відповідою: „Не гарно, Иване Андреевичу! не смішітьсѧ!“

Тільки ж не так легко було нас успокоїти. Иван Андреевич вже давно сховавсѧ за двері, а ми все таки сліємось, присїдаючи за лавками. „Ох, ви мумкатери!“ крикнув розсерджений Яков Яковлевич и не одного витавив з-за лавки клячіти. Що значило „мумкатери“ в прикладі до нас — я ніколи не розумів и тепер не розумію. Яков Яковлевич частенько у злости називав нас так всіх загалом, в числі многім, а поодиноких в єдиничнім, и часто викрикував ще „капшук!“ або „червяк!“ а интоді додавав „капустяний червяк!“

На зважаючи на сі невеликі напади Якова Яковлевича, особливо ва свавільних або таких, що не приносили ёґу муки, був се че-

ловік дуже добрий. Чогож переслідував ёго городянський осуд? хіба задля одної скупости? Та й з чого ж догадувались ми ёго скупости? Чи з сёго, що він тільки одною кашою живився? Се було тільки похвальне уміркованє. Чи може з сёго, що ёго шапка була ляком заліплена? годі ж бо, все ж була се шапка, а не шкіряний капелюх, в котрім Іван Андреевич бадёрився; а Яков Яковлевич у своїх чоботях и в тій шапці здавався поруч свого малого товариша в нанкиновім сурдуті з мідяними Лузиками — поважною особою. А хіба може через те, що він сам своє подвіря замітав? и се безпідставне: є ще гірші занятя, та не взбуджають ні чіёго осуду. Словом Яковлевич був, коли не лучший, то вже ж не гірший від багато шших достойних людей.

II.

Початок мого зближеня до Якова Яковлевича.

Минув майже рік після памятного дня мого вступу до Н-скої школи. За той час зміг я багацько досвідчити, о чім читець вже по часті знає. Тимчасом пійшов я до висшої класи, вивчивши все до посліднєї цифри, що було написано для першої класи в арифметичній тетрадоцці Якова Яковлевича, котру він звичайно *Арифметочкою* називав и приказував вписувати в тетрадочки „найчистішим Петербурским почерком.“ Але в висшій класі Арифметичка Якова Яковлевича заговорила таким непонятним язиком, що я знов нічого з неї не розумів и очутився в числі послідних учеників. А се тому, що перші чотири арифметичні операції були мені відомі ще дома, в хуторі: опісля не тяжко було мені вникнути в таємничий язик синєї тетрадочки. Як же ж прийшло до дробів, то Якову Яковлевичови міг тільки оден мій товариш Денис у повні відповісти, вивчивши й усі цифри, перемішані з текстом не знати по якому, и міг, не зупиняючись ні на хвилину, переговорити від початку до кінця всё, що було написано в Арифметичці. Я замолду не відзначався памятю, и для того був у Якова Яковлевича не в добрій славі.

Як виходив я до таблиці и мені диктували ряд цифер та й питаися, як робиться, прикладом, множене або ділене дробів, то я не міг так, як премудрий Денис, крикнувши сміло „слідуючим способом“, записати всю таблицю непонятними для школярів рядами цифер, — а Яков Яковлевич тільки похитував головою та й каже з-провола: „Ох, М., М.! що то з тебе буде!“ Він виголошував ті слова з таким чутєм, з таким щирим жалем, що я сам почав

уважати себе за найневторопнійшого хлопця. Мною запанувала цілковита безпечність, и я не то що дома не учився Арифметички, але й перестав її вписувати на папір так, як Яков Яковлевич вписував для нас з своєї тетрадки декотрі заданя крейдою на таблиці. Ціле моє заняття під час школи було, щоб розглянути Ромуля, що висів проти мене, або зміркувати склади калюшів Якова Яковлевича.

А в Якова Яковлевича — треба вам знати — були чудові калюші, яких я вже школи и ні в кого з того часу не бачив. А чудові були тим, як вони у ёго на ногах трималися. Яков Яковлевич, як ви вже самі примітили, був економічного характеру. Ёго чабани були — як я тогді думав — ще батьківські, тільки він від часу до часу направляв їх; але склад калюшів винайшов він сам. Се були широкі, грубі піхви на поги, не до зпосу; тільки ж, боячись щоб не зробити їх тісними, перемудрував вже: вони не трималися самі на ногах. Се заклопотало би кожного; але для Якова Яковлевича нічим було взяти кілька аршинів батога и обмотати ним калюші навкруги так, що вони становили з ботфортами одну нерозлучну цілість. Я підозріваю, що у Якова Яковлевича и тут не обійшлося без економічного вирахованя: батіг обезпечав підошви від тертя, так що Яков Яковлевич тим способом міг їх далеко довше поносити.

На ті калюші звертав я через якийсь час завсігди свою увагу. Мені захотілося знати, як Яков Яковлевич оперує, привязуючи їх до чабанів, и скільки часу потребує він, щоб обмотати и розмотати своє обува. „Здається, немало“, думав я, коли „він їх не здимає, а так сидить через цілий час в класі!“ Приличність домагається, щоб зняти се по найбільшій часті заболочене обува; однакж все, що він тільки робив задля якоїсь приличности, ограничалось на тім, що переходив від дверей до стола незвичайно великими кроками, так що на підлозі лишалось не більше як півдесятка знаків з ёго підошев, або, лучше сказати, з батога, що їх вкривав. А сівши за столом, простягав ноги на перед и, дотикаючись підлоги тільки запятками, тримав ботфорти з калюшами носиками до гори. В такім положеню приглядавсь я їм, дивуючись розумови Якова Яковлевича та придумуючи, як би то змусити ёго, щоб він їх розв'язав. Багацько зъужив я часу на сі роздумуваня; вконець блиснула у мене от яка думка, тай зараз сповнив я її.

Школа наша стояла під головним надзором директора Гімназії, чоловіка старого та ученого, котрого ми дуже боялись. Кождий ёго приїзд був для нас памятний. Яков Яковлевич, завсігди на три

Гудзики запятий, в таких випадках бажав сховати не то що свій сорочатий жілет, але й цілого себе, в сірий свій фрак; и як барани тремтять від переполоху свого проводиря, так и ми, не знати чого, перестрашувались, двлячись на мінящесь лице Якова Яковлевича.

Се пришло мені на думку при розмишлюваню о калошах Якова Яковлевича. И сталось так, що в ту саму хвилю хтось переїхав коло вікон, стукаючи подібно як директорський екіпаж. Я поглянув швидко в вікно, потім нахилився до уха свого товариша, и шепнув „Директор!“ так голосно, що всі мене почули. Школярі зашевелились, стали пригладжувати волося, а магічне слово директор чутно було в усіх кутах. Воно діткнулось и слуху Якова Яковлевича. Яков Яковлевич швидко піднявся з свого місця и, відбивши як найменше стоп на підлозі, сховався за піч та став озязязувати свої піхви, гідні віршів Гомерових. А ми, чуючи ёго кряхтанне,

. сміх несказаний підняли

як в старовину боги на Олімпі, тому, що я зараз оповів товаришам про свій підступ. Наш сміх перервав тихе заняття Якова Яковлевича, и я ще ніколи не бачив ёго такого, сердитого, як тепер — ніколи, тільки одного разу, як привіз до него один школяр в подарок, намість пожаданої муки, живого зайця. Заяць вирвався з рук доброхітного давця, пирхнув у вікно, вибив шибу и щез як мара. Гнів Якова Яковлевича був неописаний и рівнявся тільки сему, що я в нім збудив.

Треба було бачити, як скочив Яков Яковлевич в однім калошу — другого ще не встиг він здійснити —, як ухопив прут и кинувся на мене, забувши в сю хвилю про всю мою муку, що до того часу вибавляла мене від караня! Тільки ж я не був такий простодушний та й не такий відважний, щоб тільки чекати на вараня. Я скочив на лавку и побіг через хату, переходячи з одного одділу до другого, мов ті Гомерові Мирмидонці, що обороняли свої чорнобокi човна. А він, наче роздражнений Вулькан, куліючи задля неоднакового обува, гопив за мною з прутом в руці, піднявши ёго в гору, — та дарма: отворені двері послужили мені так, що Яков Яковлевич не важився за мною аж за двері бігти, боячись представити для цілої школи дуже займаючу картину.

Пригода ся сама по собі займаюча, не заслуговала б на подрібний опис, однакож привела вона мене и Якова Яковлевича до дуже важних наслідків.

Хутір мого батька лежав кілька годин їзди від города. Через два дні після моєї сваволі в втеків перед Яковом Яковлевичом, приїхав батько, и перше ёго слово було — про сей випадок.

Посваривши на мене, скільки треба було, за мою сміливість, знягчів він и по-приятельски питався, через що я знов попусувався и з пильного та чемного хлопчика зробився лінивцем та гільтаєм? Я відповів отверто, що причиною всего — Арифметичка.

„Як то Арифметичка?“

Тут розповів я отцevi о трудности тої науки, або, лучше сказати, тої тетрадки — наука тогді представлялась мені не инакше, як в виді тетрадки, або книжки, котру вивчи й будеш мудрий.

Батько вислухав мене пильно и, не відповівши на те ні злого ні доброго, післяв мене до школи. Як вернувся я на квартиру — се було по обіді —, казав мені убраться в новий, що ино тепер привезений сурдут, и повів мене... куди ж? до Якова Яковлєвича. Мене би се дуже затрівожило, коли б в обходженю батька зо мною не обявлялась якась прихильність, котрої я собі тогді не міг витолковати и порозумів її аж опісля.

(Дальше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великорусска, украинска и галицька.

IV.

(Дальше.)

Як би не далеко було до зреалізовання сєго идеалу (ми думаємо, що не дуже то далеко, але в усякому разі у таких ділах не можна лічити на місяці та й на роки, — важнійш усєго, щоб сознавались и висказувались проводні идеї): ми мусимо признатись, що боїмось не стілько за те, щоб російска громада не зрозуміла єго, не здоліла появили нового народоправного и краєправного патріотизму російского и славянофільства, скільки за самих Славян западных, особливо Австрийских, которі можуть задержати и патріотизм и славянофільство у самій Россії у старій єго формі. Судимо так з приміру Чехів, которі доси не раз називали ліберальну партію у Россії німецькою, хоть самі виявили не раз самі німецькі погляди на Россію, думаючи про себе, а то и кажучи голосно, що Россія сама не способна до культури, и збираючись у Россії грати роль культуртреферів німецких. И вони справді узялись за неї, т. є. вбільшують бюрократично-ташкентский еле-

мент на спосіб остзейських Німців. Чехи не хочуть зрозуміти ту правдиво патріотичну партію у Роснії, котра ставить реальні інтереси внутрішнього поступу і добробиту народу висче демонстрацій панславистичних і народного державно-воєнного величчя; Чехи водяться без розбору з ретроградними елементами у Роснії, которі иногді примішуються до славянофільства, але на ділі мало мають спільного з ідеями лучших славянофільів, — чеські авторитети не одобряли українського руху, а похваляли святоюрський непросвіщений централізм, так само як у себе Чехи ставлять ідеї соціально-культурного народнього прогресу низче ідеї про корону св. Вацлава, водяться з ультрамонтанами і феодалами, централістично глядять на Словаків і т. д. Про другі, менш розвиті народи серед австрійських Славян і їх національні партії і говорити нічого.¹⁾

Однако ми маємо усе право надіятись, що такі незгоди, як та, яку терпить тепер чеська опозиція, такі факти, як те, що

¹⁾ Ми вже раз казали, що справдешню російську літературу, справдешню російську просвіщену громаду, жерело усякого поступу, що вбільшує і силу державну Роснії, хоть і не кричить про те, робить та література і громада, котра виїшла з так званої колієї партії западників. До сієї літератури належить і Пушкин і Лермонтов, критик сієї літератури Бєлінскій оцінив первий і вияснив Гоголя, которого згубили псевдопатріоти, — з кружка западників виїшов Тургенев, Герцен і нова після-Гоголева література, критик котрої Добролюбов вияснив і самого народнього з писателів великорусских, теж не раз попадавшогося у славянофільські доктрини Островского. Западники вказували на ахиллесову п'яту Роснії, рабство, тогді як, перед восточною воїною і у часи єї, псевдопатріоти і українофіли кликали Російського орла на Драву, Мораву і т. п., — або порекладали у стихи (Языков, кн. Вяземскій і т. и.) і у прозу (Погодин) салдатську поговорку: шапками задидаем! — наша матушка Расія всему світу голова і т. и. — Чиї виїшла правда, яка Росія стала дужча: до-реформенна, чи послі-реформенна, думасмо нічого питати. Без спору, і між Славянофілами були люде, як К. Аксаков, П. Кирѣвскій, Хомяков, которі часами бачили ту ахиллесову п'яту, і молодші славянофіли (Ив. Аксаков, Гильєрдинг, Самарин і др.) чесно послужили новіє Роснії у часи еманципації крестян, — але їм ніколи не удалось одірватись кочечно од обскурантної, холопско-шовіністичної партії, котра колієї заявляла себе реакціонними мірами Шиншкова, Магницкого і др., самодовольними річами Погодина, котра заставила Гоголя одректись од своєї лучшої слави і видати Черепику і т. д. Од того і тепер до славянско-благодетельних комітетів примазуються багато реакціонерів, обскурантів, бюрократичних ворогів реформ у Роснії і самі бюрократичні вироуди колишнього западництва, як кружок Каткова, которий колієї так сміявся над славянофільством і од которого хотів так одрізнитись чесний Ив. Аксаков. — Сі усі примазки до славянофільства у Роснії зовсім закривають ті добрі зерна, тих чесних і освічених людей, тих правдивих славянофільів, правдивих любителів народу у Роснії і у Славян, які є і тепер між членами славянских комітетів; єї примазки і безрозборна дружба западно-славянских патріотів з сими комітетами є

Чехи побачили у Галиччині на своєму боці тільки охаяну їм українську партію, що п. Паляцкому прийшлося полемізувати з публицистами ім же окриленого централізму російського, що у Роснії антипатія до чеської імміграції у педагогіці стала майже загальною и росте навіть и серед членів славянського благодетельного комітету, котрий сього року рішив не давати субсидій іммігрантам славянским, що комічна історія з греко-руською церквою у Празі (у котрій один з кандидатів у чеські міністри тішивсь тим, що переробив св. Вероніку на св. Варвару) и з дозволами, подарованими Московскою городскою думою, стала посміхом у Роснії ще раніше и більшє, ніж у Австрії, — що те усе поведе чеських патріотів до більш логічного народоправного поступовання, початок которого ми вже бачимо в більшій енергії, которую заявля' тепер перед старими Чехами молодоческа партія. Аналогічні прояви ми бачимо и серед других Славян: Словінців, Галичан, — треба тільки сим молодим партіям стати поміж собою у солідарність, и привести свої погляди у логічний звязок з передовими соціально-

причиною опозиції, яку ведуть правдиві представителі російської літератури и політики проти славянофільської пропаганди у Роснії и за границею, — и не хотять оцінити, яку силу може мати славянофільство, як и питання про „окраїни“ Роснії для пропаганди народоправних и красправних ідей у Роснії. Вина тут обосторонна, — але більш на боці захадних Славян, ніж сих російських захадників, котрих неправо звуть Славяне захадниками, а то и німцєфілами, и котрих правдивіше було б назвати справдешними ультраросійськими, або й великорусско-петербурскими сепаратистами. Правда, щоб се усе зрозуміти, треба добре знати історію літератури и громади у Роснії за остатній вік, але кому ж би й знати се, як не приятелям Роснії у славянстві? Багато и тепер без великого труда можна зрозуміти про сі діла з Герценової книги *Du developement des idées revolutionnaires en Russie*, з статей п. Пипина „Характеристики“ и пр., з розбору річей п. Погодина у Вїстнику Європи за 1872 р. и т. д. Будемо надїятись, що українці заповнять ту порожноту, яка ділить славянофільство од захадництва, захадно-славянських націоналістів од великорусско-петербурских прогресистів: Київ самою природою поставлений не тільки свого роду вікном з Роснії у Європу, як и Петербург, але й свого роду серцем Роснії, як и Москва, — и се їму признача' особливо важну місію у Роснії и Славянщині, которую він и одправляв не раз, хоть більш инстинктивно, здається, ніж свідуючо. А свідуюча місія його стане великою, коли Українці почують себе Українцями, зорганізують свою силу, — але піймуть и те, що Київ не тільки центр України, але один з центрів усієї Руси. — Еге, панове, Київ обліге и централістів, але й сепаратистів, и у Роснії и за Росією. Хто раз його признав, той підорвав московський національний партикуляризм, петербурскій державний централізм, той признав українофільство, — але у тойже час завів руку и на партикуляризм українский, и, на скільки Галиччина не хоче відриватись од України, то й на галицкий. — Ми маємо одначе кріпку надїю, що „чесний“ Київ перемеле усі непорозуміння у добре европеїско-славяно-руске борошню!

культурними ідеями нашого віку. Се буде новий правдиво-освітний і народний славизм, на зміну тому романтичному славизму, що вже одслужив свою службу, а часом і шкодив славянському ділу, бо він увесь вкладався у слова, котрі ще у минулому столітті сказав лужицко-сербський філолоґ Френцель: *Si par virtuti Slavis fortuna fuisset, orbis adoraret Slavica sceptrum tremens.* А такий новий, народний, мирно-освітний славизм не може не здружитись з Россеєю новою, на других міцнійших началах, ніж ті, на котрих хотів здружитись з старою Россеєю старий романтичний панславизм. Сей новий панславизм мусить вбільшити сили кожного славянського племені і підняти силу Славян перед світом, як перед тим, що не хоче випустити з заліз своєї експлоатації славянські племена, так і того, що радий би бачити Славян самоправними, та боїться, що славянська сила послужить не волі і світлу, а темноті і неволі. Перед сим питанням, про се, як би подавленим тепер на власних землях Славянам і через те одставшим у культурі од других народів, піднятись, яко людям освіченим і вольним, при сочутних голосах передових партій у других народів, — перед сим основним ділом те питання, чи буде три, чи два, чи один політичних союзів з Славян, є діло меншої ваги, і ми ёго не доторкуємся. Але що і у новій епісі славизму Россия з єї літературою буде мати не малу силу, — се можна проректи, поглядаючи на те, що і тепер у кожній землі славянській є прихильники Россії, що вона не мало зробила для влегшання чужого гніту над Славянами полуденними, що народ російський пайчисленнійший, а інтеліґенція ёго вже і тепер замішується в усі великі питання, які займають громади передових європейських народів, що чужинці звертають тепер найбільшу увагу з усіх славянських племен і літератур на Россию і єї літературу, пайбільш вчаться російської мови.

Українцям у Россії, а Галичанам у Австрії може предстоять велика будучність, — а Галичанам особлива користь стати посередниками між Россеєю і западним, особливо австрійським славянством, не втрачуючи у власній ориґінальності того, що є дійсно пригодного у ній для власного народу. Сказати, що Українцям і Галичанам лучше зайнятись тільки ділом власного краю, розвивати власну ориґінальність, — буде більш фразою, ніж ділом: Українці мають мало шансів виділитись з Россії не тільки політично, але й культурно. Про політичний сепаратизм, як звісно, Українофіли говорять тільки рідко у ліричних воянках, — а серьёзно і у прозі вони завсігди одрікаються од усякої тіни

політичного сепаратизму. Отже літературний сепаратизм, при тому, що усі реальні обставини тягнуть к солідарности з сусіднім, одноименим, близькомовним народом, — се щось таке чудо невидане, которе для своєї зреалізації потребує такого язикового дилетантизму, которого ні один народ, ні одна жива громада на світі ніколи не проявляла. Скорійш би була можлива федерація політична при одній мові — як се бачимо у Америці —, або й повна самостайність політична при одній мові (як се бачимо у одрубности З'єдн. Амер. Держав од Англії, що може повторитись и Сибірю), ніж така унія при двох так близьких мовах, з которих одній ще треба зборганізуватись. Інше діло ніж сепаратизм національний, політичний й літературний, се рух до самоуправу земель Українских (а не усієї централізованої України) у согласю з таким же рухом земель великорусских, рух до народоправства и до підняття з народа у культуру таких елементів, которі можуть її вбагатити, не псуючи и не розриваючи того багатства и сили, яка вже нажита у куці великоруссами и малоруссами. Інше діло стати, у Росії, як автономний и демократичний елемент, як племя Географією, мовою, історією, соціальними цілями близьке до Славян западних, — стати посередником між Славянами всхідними и западними, між народами меньшими, не маючими власної держави, и народом великим, зложившим національну державу.*) Українці сини

*) Ш. авторови ходить, бачиться, найбільше о те, щоб Малоросси не зривали цілком з літературою великорусскою, чи, як її він називає, російською, але щоб користувались нею, не залишаючи при сїм вироблювати своєї найбільшої, малорускої. Отже ж нам здається, що спір о те, чи Малоросси мають зовсім зрвати з літературою російською чи ні, є поки що спір чисто теоретичний. Бо з тою гадкою ш. автора, щоб наша література, именно на Україні, розвивалась поступенно, зачинаючи од долу, не будуть чейже не годитись в загалі и сі, котрих би ш. автор може причислив до сепаратистів. Але хто ж може нині сказати, що література малоруска (українська), розвинувшись до певного степеня, на тїм вже и стане? Нам здається протинно, що, коли література українська стане більш ніж тепер власностю цілого українського народа, и розвій її буде далеко екорший, и потреби покажуться далеко більші. Нині — на Україні — в загалі вистарчить, щоб були книжки для народа, книжки педагогічні и беллетристика в народній мові. Але як се усе вже буде в подостатку, як народ и інтелегенція з народа вироблюючися привикне мати початки просвіти в своїй мові, чи не забажає и дальше сю просвіту на тій-же мові продовжати? Як будуть книжки елементарні, чи з часом не окажется konieczна потреба и книжок для шкіл середних и т. д.? — Не говоримо вже о Галиччині, де обставини значно відмінні. (Скажемо лиш при сій нагоді, що ш. автор за мало прикладає ваги до націоналізму. Адже ж, коли ми, Русини в Галиччині, нині розвиваємо нашу мову и літературу, то ми се винні ідеї націоналізму. И ми передше розвивали враз з Поляками одну літературу, але поставивши раз ідею одрубности (сепаратизму) од Поляків, ми покинули польську мову

тих Руссів, що жили автономними країнами і народоправними городами хоть у наївному, та усе таки федеральному союзу,—Українці, прилучившись вольно до Москви, дали їй перевагу над Польщою и, значить, рішили питання всеєвропейської важности, кому достанеться первенство на сході Європи, начепили Москві місію боротьби з Турками, звязали її з западом Славянщини и Європи, — український народ у остатні роки своїм держанням у польскім повстанню вказав урядови російському, що подавити сепаративні тенденції на западних окраїнах можна тільки політикою, допомагаючою піднятися корінним массам народів. Хай же тепер Українці возьмуть на себе місію служити опорою усьму автономному, усьму народному серед ріжних народів и країв у Россії, їх адвокатом перед центротяжними силами у Россії, яко самий більший з автономно-народніх елементів и у той-же самий час самий рідний центротяжному, великорусському, берущий часть з Великоруссами у загальній роботі над культурою російською*), сією найміцнішою ниткою, звязуючою окраїни з центром. Така праця дасть важність Українцям серед великих и малих народів у Россії, и дасть їм силу ще лучше працювати для власного краю и народу, ставлячи свою працю у широкі рямки не тільки російських, але й світових інтересів.

(Конець буде.)

и польску літературу, а розвиваєм свою. Коли успіхи наші не суть так великі, як би сього бажати, то головною виною тому се, що не всі Русини в Галичині суть на добрій дорозі, и що розвиваються дві або и три літератури рускі у Галичині: при сдвоєти літературній ми б зайшли далеко дальше. Однак в Россії, де обетавини вищі, не потребує конче розвій малорускої мови и літератури діятись в несприязни до великорускої (а навіть не потребує діятись з загаданою з гори ціллю цілковитого сепаратизму); бо ж Українці не мають зовсім ціли політичного сепаратизму од Великої Руси, а великий розвій автономний України у нутрі Россії, у сі границях, не тільки не шкодливий для Россії але й хосешний). — Впрочем и цілковитий сепаратизм од Великорусен не видається нам зовсім таким чудовищем, як ш. авторови. Коли бо може бути федерація або й повна самостійність політична при одній мові, то тим більше, здається нам, можливе се при двох мовах, хочби й собі близьких. Припустім же, щоб се дійсно було щось невиданого, що не має собі нігде аналогії, — то й в загалі у відносинах Славян між собою є багато зовсім відмінного від всіх прочих народів на світі. — Ред.

*) Українці можуть враз з Великоруссами старатись розвивати культуру, але кождий з тих народів може се робити у свій власній мові. И з тим годимось, щоб Українці, дбаючи перед всім о себе и працюючи для себе, не перестали при тім дбати и займатися справами цілої Россії. — Ред.

Літературні звістки.

— Недавно появилася „Труд-івъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной Географическимъ Обществомъ“ — „Томъ V-й, изданный подъ наблюдениемъ Н. И. Костомарова.“ Сей том містить в собі багато народних пісень, поділених на чотири головні відділи: любовні, семейні, дієві і шуточні. Число пісень доходить до 2000; в них висказується пародній погляд на розмаїті предмети: на чувства, на відносини родинні, на п'янство і т. п. Сюжетом одних пісень є любов, других зрада, третих положене жінчини, четвертих козацтво, і т. и. Під кожною піснею означене жерело, з-відки вона взята, т. є. або чий рукописний збірник або село, де пісня записана. Матеріяли зібрані не в самих тільки т. з. юго-западних, але у різних губерніях, де зустрічається народ малоруский, від Воронежскої і Харківскої до Подільскої, Волнскої і Гродненскої.

— В сім-же році появилася I-ий том „Записок югозападнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества.“ В сім томі поміщений ряд статей з фізичної географії, з етнографії, і о економічній життєвій краю. З спеціальних статей заслуговують особливо на увагу: розвідка о Київскім кліматі, з котрої показується змінність сього клімату, бо за 49 літ пересічна температура річна виносилася 5,54°, хиталася в протягу сього часу між 3,42° і 6,9°. З статей змісту економічного вказуємо на розправи п. Антоповича о промислі (на Україні) в XVIII-ім в., Яснопольского о напрямку торгівлі збіжевої на Україні і значіно для неї ново будуєчихся желізниць, Волкова — о сельских ярмарках і п. Наконець з етнографії поміщено в сім томі немало історичних переказів і пісень, стаття про кобзаря Остапа Вересая і стаття о музикальних властивостях дум і пісень, співаних тим кобзарем.

— Згадуваного вже нами нового діла Костомарова „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ діятелей“ вийшов вже IV-ий випуск, обіймаючий епоху, послідуєчу за т. з. смутним часом і містячий чотири біографії, з котрих для нас особливо важна є біографія *Київского митрополита Петра Могили* (Прочі три суть: „Царь Михайль Феодоровичъ“, „царь Алексій Михайловичъ“ і „Патріархъ Никонъ.“) Вже в перших випусках історії п. Костомарова були біографії таких щирих малоруских осіб, як Волод. Мономах, Данило Галицький, К. Острожский, — тепер бачимо Петра Могилу; дальше повинні бути Хмельницький, Дорошенко і и. Ми радимо б молодим силам літературним в Галиччині і Україні приложити працю до перекладу сих біографій на малоруску мову. Видані брошурами вони могли б мати велику публіку. — Ось що кажуть С. Петерб. Вѣдомости про сі біографії: „Распространяются о томъ, что

четвертый выпускъ, какъ и предыдущіе, обнаруживаютъ глубокое и всестороннее знаніе авторомъ русскої исторіи и что онъ написанъ весьма талантливо, даже художественно — мы не будемъ; укажемъ только на одну сторону труда г. Костомарова, а именно на то, что г. Костомаровъ умѣетъ превосходно группировать черты общественнаго и частнаго быта, не прерывая разсказа о событіяхъ. Наши историки обыкновенно излагаютъ ходъ политическихъ событій отдѣльно, и также отдѣльно затѣмъ предлагаютъ читателю характеристику нравовъ, обычаевъ и міровоззрѣній общества въ данный періодъ, отъ чего страдаетъ объективность изложенія и полнота характеристикъ. Г. Костомарову удалось вполнѣ избѣжать этого недостатка, что при увлекательности изложенія и живости разсказа дѣлаетъ его книгу интересною, какъ для спеціалистовъ, такъ и вообще для просвѣщенной публики.... Особенно хорошо г. Костомарову удаются такіе разсказы, содержание которыхъ доставляетъ случай изображать картины уменшаго и нравственнаго состоянія общества и отдѣльныхъ лицъ; поэтому и въ настоящемъ выпускѣ первенство принадлежитъ разсказу о Петрѣ Могилѣ и разсказу о Никонѣ.“ С. Пет. Вѣдомости высказываютъ відтак свое бажане, щобъ „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ“ заведена була в середних школах у Росені, на місце дотеперішних досить сухих и небогатих в культурі нариси учебників.

— Российская газета **Нодля**, виходяща 1 раз на тиждень у Петербурзі, поміщає нераз и статті дотичащі справ малоруских; так с. р. помістила між иншими: *Неприступный городъ* (письмо из Харькова), *Бандуристы Версай*, и н.

— На р. 1874 появился у Харкові „Харьковскій календарь“, виданий Губерским статистичним комітетом, цікавий задля того, що має багато дат місцевих. Однак досвід учитъ, що такі провінціональні календарі у Росії, призначені для одної губернії, не виплачуються, як видко з того, що „Кіевскій календарь“ на р. 1873, виданий п. Борисовям и Чубинским, на сей рік вже не вийшов, хотя містив дуже багато и дуже цінні відомости. По нашій гадці належало б видати оден календар для цілої Малої Руси — чи у Києві, чи у Харкові, чи в Одесі —, котрий отже, яко для більше ніж одної губернії призначений, мав би ширшу ходу, и залишаючи надто спеціальні місцеві справи, подавав би річи, котрі для кожного Малорусина зарівно интересні.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Перші загальні збори ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Дня 23. Мая (4. Червця) с. р. нове товариство руско-народне, товариство імени Шевченка, відбувало перні свої загальні збори. Ціль, котру се товариство собі поставило, „спомагати розвій рускої словесности“, є тим тяжша до осягнення, що яко головне и конечне средство до неї є поставлене заложене власної друкарні. При бідности нашого народу в загалі, а особливо народного сторошиництва, се задане здавалось з-разу надто тяжке, а павіть майже неможливе. Шни щедра жертвенність патріотичних людей перні трудности усунула: перша народня друкарня заложена, — але багато еще трудностей треба буде перебороти, заким нове діло з самої матеріальної сторони вскріпиться так, щоб можна цілком приступити и до переведеня моральних цілей.

Наймоладше руско-народне товариство поставило собі подібні цілі, як заложене кілька літ перед ним рівно руске и народне товариство „Просвіта“. Які мають бути відносини нового товариства до Просвіти, се ми висказали вже минуного року, коли звісталисмо про заложене товариства імени Шевченка и подали его статут. Воно має бути доповненєм Просвіти и помоцю їй. Коли Просвіта займається видавництвом популярних и шкільних книжок, товариство імени Шевченка має займатися особливо видавництвом книжок для рускої інтелігенції и тим способом розвивати нашу літературу. Враз же має и помагати Просвіті в достиганю єї цілей тим, що уможливить через свою друкарню значно дешевше видає книжок Просвіти. Послідне діється вже тепер, а буде діятись в чим раз більшій мірі, коли товариство імени Шевченка, а іменно друкарня его, більш розвищєся. Тоді ж зможе се товариство и власну діяльність літературну, издаванє книжок для нашої інтелігенції, ширше розвинути.

Про важність нового товариства не станемо говорити. Вже само заложене друкарні може народне сторошицтво вважати майже епохою для себе, коли о. Наумович у минушім році одному тільки закущеню нової машини друкарнею Білоуса в Коломиї при-

писував таке-ж значіне для галицко-руського народа в загалі. И сю важність нового товариства народне сторонництво поняло. Вість о єго заложеню привитало ві всіх сторонах краю з радістю и надією, и заявило сю надію именно в день роковин смерти Тараса Шевченка в численних телеграмах. И помимо тяжких вимагань, яке ставить статут товариства имени Шевченка для своїх (дійстних) членів, приступило до нєго вже тепер 33 осіб, від чого мож надіятись, що в не довгім часі приступлять всі члени народного сторонництва, кому можливо, в члени дійсні, кому можливо, в члени спомагаючі.

На перші загальні збори зійшлося —крім членів спомагаючих и гостей — 20 дійстних членів товариства, між тими деякі також з провінції. *Збір отворив* о 4-ій год. по полудни голова урядуючого комітета *о. Качала* короткою промовою. Бесідник указав перед всім на ціль товариства, виражену в §. 1. статута, т. є. спомагати розвій рускої (малорускої) словесности; ся ціль досягнеться, коли буде ся видавати много книжок и дешеві книжки. Щоби ж се було можливе, треба перед всім розвинути добре друкарню, и се буде найпершим заданєм нового виділу. Не мале се діло, особливо в початках, тим більше, що друкарня має довги и буде мусіла для доповнення свого инвентаря може єще нові довги зятягнути, — але при щирій и розумній праці и ті трудности переборються. Подібне товариство, як имени Шевченка, вже истнує, с. є. Просвіта; з тою нове товариство піде разом, рука в руку, — спільно працювати муть для добра руского народу.

По сій промові нашого ветерана-патріота др. Корнило Сушкевич, заступник голови, відчитав *справозданє з діяльности урядуючого комітету*, котре за для єго важности приводимо тут в цілости:

Високоповажні панове!

Кілька літ тому подали деякі члени руского народного сторонництва гадку заложеня у Львові другої, руско-народної друкарні.

Гадку сю повитав кождий щирий народовець прихильно, кождий признавав велику вагу єі осущеню, кождий чувствовав, як дуже причинило би ся заложенє нової рускої друкарні до ширеня просвіти межи нашим народом, до піддвигнення того народа; мало однакож було таких, котрі би по крайній мірі на той час вірили в можливість переведеня сєго діла.

При таких обставинах притихли на якийсь час розправи о новій друкарні, але раз подана гадка не була залишена. Занималися нею люде дбаючи о свій нарід, а межи п'ятнадцятьма мільйонами того народа найшлися особи переняті горячим патріотизмом, котрі заявили готовість причинитись значними жертвами до осуцнення так важного народного діла.

Готовість до жертв, готовість до праці оказалась найбільшою власне в хвили, коли по викиненю народних товариств Рускої Бесіди и Просвіти з дому, збудованого для народних цілей тяжко запрацёваним грошем нашого народа, здавалося деяким, що народно-руське сторонництво хилиться до упадку. Власне в тій хвили мусіли ми більше як коли инде прийти до пересвідчення, що лише добре з'організованою працею и напруженем всіх сил наших зможемо добитися становища, на котрім би-смо таку діяльність могли розвинути, щоби о хосенности для народної справи вказаної через нас дороги и ті пересвідчилися, котрі нині нас запізнають.

В такій отже хвили ми обчислилися, и оказалось, що зложені и приобіцані патріотиччі дари наших родимців вистарчать на закупно перших потреб друкарні, що зиском з друкованя діл и оглядним уживанем кредиту зможемо недостаюче доповнити, що отже можемо приступити до осуцнення горячого бажаня, до заложеня нової, народної друкарні. Кільце людей, займаючися переведенем гадки о заложеню народної друкарні, пізнавало великі трудности, на які особливо в початках розвій нової інституції мусить натрафити; люде ті не могли проте жадати, щоби котре з иснуючих уже товариств народних спускало хотьби лиш на короткий час з ока ціль, котру собі яко головну статутами поставило, и займалося заложенем інституції, вимогаючої значних коштів закладових, котрої доходи в перших роках при даних обставинах мусять бути конечно ужиті на доповнене инвентаря. Рішено відтак основати нове народне товариство, котре би в ціли придбаня средств до морального піднесеня нашого народа занялося заложенем друкарні, а по заложеню єї и належитім розвиненю причинилося своїми фондами до піднесеня нашої літератури и до ширеня просвіти межи народом.

До заложеня такого товариства під именем нашого народного Генія Тараса Шевченка приступили яко основателі: о. Стефан Качала, посол сойму краєвого и Ради державної; Михайло Димет, обиватель и радний міста Львова; др. Корнило Сушкевич, секретар ц. к. прокуратурі скарбу; др. Омелян Огоновский, професор університету; Михайло Коссак, обиватель и радний м. Львова;

Лопгін Лукашевич, начальник Львівської репрезентації асекурації Паза; др. Олександр Огоповский, доцент університету и редактор „Правди“; Юліян Романчук, учитель гімназійний, и Теофіл Барановский, інженір.

Уложений тими основателями статут зівстав затверджений рішенням ц. к. Намісництва з дня 11. Грудня 1873 Ч. 61241, а відповідно до постановлень статуту уконституовалися згадані основателі яко уряджуючий комітет, вибіраючи тимчасовим головою товариства о. Качалу, а его заступником др-а Кор. Сушкевича.

З вкладок основателів и приступаючих членів и з дарів руских патріотів утворено капітал, котрий подав можливість приступити до осущєня гадки, споводуваної засноване нашого товариства, до заложеня народної друкарні. Замовлено потрібні машини и прочі приряди друкарські в Гісерні Масра и Шляйхера у Відни, напята локаль на друкарню в домі банку гіпотечного під ч. 2 при уязці Кривій (контрактом на три роки за ціну в першій році 950 зл., в другім 1000 зл., в третім 1100 зл., яко релятивно найдешевійший и найдогідійший з тих, котрі на той час у Львові можна було дістати), виеднано концессію на заложене друкарні, котру Намісництво рішенням з дня 27. Січня 1874 ч. 1410 уділило, а по надісланю и упорядкованю замовлєних букв и прирядів друкарських и по уставленю машини відкрито нову друкарню з кішцем Січня с. р., поручаючи технічний заряд єї Францінку Сарпіцкому.

Зараз по відкритю показалося однакож, що наша друкарня, аби могла витримати конкуренцію з прочими друкарнями у Львові, потребує в многих зглядах доповненя. В цілі такого доповненя замовлено в Гісерні Майєра и Шляйхера недостаючі матеріали, виеднавши у цєго піврічний кредит. При тих замовленях, як и при першій, ограничувалося на найпотрібнійші предмети, без котрих друкарня ніяк не могла обійтися. Що до паперу, то спроваджено потрібні засоби, виеднавши в дотичащих фабриках тримісячний кредит. Пінні доповнений инвентар нашої друкарні на стілько, що потреба нових доповнєнь може оказатися хіба в разі заневєсеня значійших замовлєнь, котрі би на довший час стало затруднили нашу друкарню, для котрих отже оплатило би ся поносити кошти на збільшенє инвентаря. В цілі придбаня таких замовлєнь починив уряджуючий комітет потрібні кроки и надіється, що таківі будуть мати пожаданий успіх.

Кошти, які дотеперішні доповненя инвентаря и придбаня засобів паперу, фарби и т. и. за собою потягали, покрито векслями

акцептованими через уряджуючий комітет в імені товариства. Многі з тих векслів уже сплачені и стягнені, кілька же доси не стягнених западає до заплати в часі від Червня до Жовтня с. р.

Попеже деякі предмети потрібні конечно до скомплетованя инвентаря не можна було инакше набути як лиш за готові гроші, а крім того видатки при урядженю друкарні и видатки біжучі в першій місяцю, коли то ще годі було рахувати на які небудь доходи, вилагали до покритя більших фондів від тих, котрими товариство розпоряджало: затыгнув уряджуючий комітет дві позички, одну у о. Качали на 500 зл., другу в касі заличковій банку гіпотечного на 1000 зл., сю послідню на 10% и на сплату в 12 місячних ратах, почавши від Мая с. р., за особистою порукою п. Лукашевича, Димета и К. Сушкевича. На сплату тих довгів буде можна обернути по часті сподівані вкладки членів, по часті же доходи за друки викопані уже через нашу друкарню а доси не оплачені, або за такі, котрі суть на укінченю, або в будучности викопані будуть.

Що до друків викопуваних через нашу типографію замічаєся, що друкуються в тійже часописьма „Правда“ и „Рускій Сіонъ“, а крім того видруковано або друкуються кілька книжок шкільних и популярних накладу товариства „Просвіта“, Шематизм гр. к. епархії Львівскої, польске діло „Słownik rytmowników polskich“ и инші меньші діла.

Ціни за друки обчисляє наша друкарня дешевше ціж другі типографії тутешні, а се в цілі придбаня замовлень, а и з тих дешевих цін опускає ще значний процент при виданях товариства „Просвіта“, так в цілі вспираня високих и з нашими згідних цілей сього товариства, як и для відвзаїмпеня за прислугу, яку товариство Просвіта нашому висвідчило, уділяючи зараз при заложеню друкарні квоту 700 зл. яко задаток на друки, з котрих значну часть наша друкарня вже виконала.

Ділами нашої друкарні займався до тепер уряджуючий комітет, технічне же керовництво провадить, як вже згадано, Францішок Сарніцький, котрому яко винагорода платиться річно 800 зл.; крім того працюють в нашій друкарні один машиніст за тиждневих 13 зл., один зецер за сталу платню по 16 зл. тижднево, 5 зецерів за тиждневу платню після заробку, двоє дівчат при машині, з котрих одна 14 зл. друга 12 зл. місячно побирає, два паробки один за 4 зл. 50 др. а другий за 4 зл. тижднево, и 4 зецерських учеників, з котрих один 6 зл. а один 5 зл. місячно побирає. З зві-

датедем друкарні зроблений контракт на один рік, всі прочі праці-вники в друкарні мають застережене двотижневе вимовленє.

В цілі утримання евіденції в ділах товариства и друкарні провадяться слідуючі книги: 1) протокол засідань; 2) книга членів дійстних; 3) книга членів вспомагаючих; 4) книга касова; 5) книга контів; 6) книга замовлень; 7) инвентар; 8) виказ термінів запалости змінків своїх и чужих; 9) два конта паперу, одно завідателя друкарні, друге машиніста; 10) книжки для зецерів, в котрі записується виконана через кожного зецера робота.

Найголовнійшу часть діяльності своєї звернув уряджуючий комітет на заложенє и утримованє друкарні. До безпосередного заннмання справами літератури не міг комітет доси приступити, однакже старав ся и на тім поли придбати матеріали для будущего виділу. Именно віднісся комітет до Києва в цілі порозуміння зглядом виданя накладом нашого товариства гарного перекладу на нашу мову Іліади, доконаного через Руданьского, а від о. Теофана Глинского узискав комітет цінну розправу о касах щадничих, котру в своїм часі буде можна друковати. Також святкував комітет wraz з товариством „Просвіта“ 13-і роковини смерти Тараса Шевченка.

На підставі постановлїнь переходових статута займався комітет уряджуючий також приймованєм нових членів до нашого товариства. В тій справі старався комітет, щоби вість о заспованю нашого товариства дійшла до відомости всіх членів народного сторонництва, обвіщаючи статут в „Правді“ и доручаючи тойже, нарочом або при спосібности, поодиноким особам. Комітет вистерїгався однакж шумними відозвами або намаганями вербувати членів, будучи пересвідчений, що для щирого патріота, котрому є можливо виповнити вимоги наших статутів, повинно би бути вистарчаючими запросинами доручене тих статутів. Впрочім увзгляднив комітет и те, що при строгости наших статутів випадає кождому лишити свобідний час до розважаня, чи зможе він важкі обовязки, які ті статути на членів вкладають, виповнити.

Першими членами дійстними нашого товариства суть після статута основателі, числом 9. Крім основателів приступили до нашого товариства в порядку, в яким будуть відчитані, слідуючі особи: 10) Евгеній Желехівский, професор Гїмназїальний; 11) Мелїтон Бучинский, авскультант судовий; 12) Володимір Шухевич, кандидат на учителя Гїмназїального; 13) о. Василь Ільницький, совїтник шкільний; 14) Гнат Рожанский, священник; 15) У. Медвецкий; 16) др. Изидор Шараневич, професор університета;

17) Пулюй Иван, професор Гімназійний; 18) Микола Січинський, укінчений богослов; 19) Теофіл Глиньський, гр. к. парох в Городниці; 20) товариство „Січ“ у Відни; 21) Михайло Подолінський, укінчений слухач філософії; 22) Володимир Гузар, авскультант судовий; 23) Дамян Савчак, правник; 24) Изидор Громицький, учитель Гімназійний; 25) Северина Сушкевич, жена секретаря прокураторії скарбу; 26) др. Петро Сушкевич, лікар головної больницы; 27) Маркил Желехівський, учитель Гімназійний; 28) Петро Огоновський, слух. університета; 29) Дамян Гладилевич, професор Гімназійний; 30) Володимир Колянковський, учитель Гімназійний; 31) Мирон Мальчевський, авскультант судовий; 32) Адольф Нарольський, концепіст фінансовий; 33) Боромир Нарольський, урядник асекурації.

Крім того прийнято в члени спомагаючі 7 осіб.

З членів дійстних зложили повну вкладку по 100 зл. о. Качала, п. Димет и Корнило Сушкевич; прочі сплачують свої вкладки ратами.

Що до маєткового стану нашого товариства, то мали-смо в часі від основаня его до 31. Мая 1874 слідуочі приходи и розходи:

А. Приходи:

1) З вкладок членів дійстних	653.—
2) З добровільних дарів, зложених членами и прихильниками нашого товариства	9025.42
3) За друки виконані и сторонам віддані вплинуло	1526.79
4) Яко задатки на друки розпочаті	1005. 5
5) З позичок	1500.—
6) З зворотів	2.—
разом	13.712.26

Б. Розходи:

1) На закупно предметів належачих до инвентаря видано готівкою	9143.96
2) На оплачене належитостей фрагтових и инших за привіз инвентаря до Львова и спроваджене до локалю друкарні	716.58
3) За папір и фарбу взяті за готівку	169.84
4) Чинш за локаль друкарні (заплачений до кінця Червня с. р.), на опал и освітлене	608.10
5) Завідателеви, машиністі и прочим працюючим в друкарні товариства, за праці при урядженю друкарні и по отвореню єї	1898.84
6) на сплату векслів акцептованих за доставлені приряди	

друкарські і папір і на сплату рат довгу зятягнуеного в банку гіпотечнім	766·47
7) На податок	26·82
8) На уміщене висератів о заложеною друкарні, на поштові, стемпліві и инші, дрібні видатки	148·32
разом	13.478·93

Порівнявши прихід з розходом було з кінцем Мая с. р. в касі готівкою 233·33 зр.

Друкарня виконала від 27. Січня до кінця Мая с. р.:

1) Діл накладу товариства в ціні	78.—
2) діл чужого накладу уже окінчених и відданих в ціні	2271·27
3) укінчені части діл чужого накладу ще не віддані в ціні	226·40
разом проте роботи в ціні	2575·67

Що до маєтку, який товариство на дню 31. Мая 1874 по-сідало, тойже складався:

1) З предметів належачих до инвентаря в вартости	11.229·17
2) з готівки касової	223·33
3) з вірительностей за друки окінчені и сторонам віддані (сі вірительности суть належито забезпечені и мають бути сплачені в Червню и Липню с. р.)	744·48
4) з вірительностей за роботи укінчені але сторонам ще не віддані	226·40
5) з запасів паперу и фарби в вартости	960.—

вартість всього маєтку виносила проте на дню 31. Мая 1874 р. 13.393·38

Довги же, повставші через уживане кредиту при закупні инвентаря и засобів паперу и фарб и зятягнене висше згаданих позичок, виносили з кінцем Мая с. р. сумму 4.124·31

платну частями в ріжних термінах від Червня 1874 до Цвітня 1875.

Нічим не обтяжена вартість маєтку виносила проте 9269·07

Той маєток передає відступаючий комітет світлому зборови до дальшого заряду.

Найтяжший час для нашого товариства уже минув, час, в котрім що дня треба було поносити нові видатки на уряджене друкарні, не маючи з неї жадного доходу. Але и паходячий час буде еще прикрій. Треба бо буде сплачувати згадані довги, а коли придбаємо більне значійших замовлень, що для належитого затруднення друкарні єсть конечно, то треба буде и о нових доповнєнях инвентаря подумати.

Відступаючий комітет не таїть перед Вами, Панове, заходячих трудностей. Члени бо его суть пересвідчені, що цією справоздання не може бути викликане підношенем самих лише світлих сторін хвиливого задоволення, але вірним представленим фактичного стану річей подати членам збору можливість причинитися своїми радами до як найліпшого розвитку справ товариства. Відступаючий комітет старався зробити всё, що при даних обставинах в короткім часі урядованя зробити було можна. Підстава до заложеня народного фонду, котрий до ширеня просвіти, до піднесеня нашої літератури послужити має, є вже заложена и упорядкована; від оглядности будучого виділу, від уділу членів товариства и прочих щирих народовців буде залежати скоре укінчене будови, яка на приготованій підставі стати повинна. А що вона дійсно стане, о тім можемо бути поресвідчені, судячи по жичливости, яку всі щирі народовці для нової народної друкарні заявляли и заявляють.

Закінчаючи на тім нинішнє справозданє, упрашаю в имени відступаючого комітету світлий збір о принятє сего справоздання до відомости, замічаючи, що контрольна комісія, котру панове нині виберете, має після наших статутів також до тепер ведені рахунки справдити.

По відчитаню сего справоздання голова отворив *дискуссию над ним*. Голос забрав тільки п. Савчак, котрий поставив внесок, щоби загальний збор урядуючому комітетови через повстанє виразив подяку за ревне и щире веденє діл товариства. Се и сталося. Однак именем урядуючого комітету відповів др. Корн. Сушкевич, що сейже приймає сю подяку тільки для фундаторів друкарні. — Коли відтак ніхто не забрав голосу, загальний збор справозданє урядуючого комітета прийняв до відомости.

Ведля порядку дневного мали наступити *вибори виділу и голоси* товариства. Задля того проводящий перервав засіданє на кілька мінут, щоби члени могли між собою що до сих виборів порозумітись. По сій перерві приступлено до тайного голосованя, картками, причім проводящий покликав на скрутаторів шп. Громницького, Гузара и д-ра Петра Сушкевича.

В часі скрутинї збори відбувалися дальше. Именню *урядуючий комітет поставив отсей внесок*: Загальний збір ухвалить: „Хотячі приступити яко дійсні члени до товариства, мають з тим удатись до виділу, котрий обовязаний іх враз з своєю опінією представити найблизшому загальному зборови.“ П. Романчук, ставлявший сей внесок именем урядуючого комітета, мотивував сго

тим, що після статута має право приймати дійсних членів спершу уряджуючий комітет, а відтак лиш загальний збор. Отже-ж, що до способу приступованя и прийманя, котрий в статуті не є ближше означений, порадоно було би установити так, щоби хочачі приступити яко дійсні члени не зголошувалися прямо до загального збору, котрий може часто кандидата не знати и мусів би навіть нераз доперва довгу дискуссию над ним вести, але щоб найперше зголосилися до виділу, котрий по докладнім розпізнаню кандидата представить его — чи то з внеском на принятє чи на непринятє — загальному зборови. — Над сим внеском розпочалася довня дискуссия. Деякі були нераді з того, що кождий, хто схоче приступити яко дійсний член, буде в непевности що до свого принятя аж до загальних зборів, отже нераз близько цілий рік. На се одвічено, що так мусить бути задля статута, котрий справедливо приписує осторожність в прийманю дійсних членів, що однак на злучай конечної потреби можна и надзвичайні загальні збори в кождім часі скликати. Один з членів поставив внесок трохи одмінний од внеску уряджуючого комітета, именно такий: Виділ має право осіб зголошующихся до принятя в дійсні члени товариства, провізорично приймати або не приймати; дефігитивне принятє або відкиненє належить до загального збору. Внескодатель мотивує своє внесене тим, що хоче, щоб кождий приступающий мав зараз до певного ступеня певність, чи буде принятий чи ні, щоб в першім разі міг зараз и вкладки вносити; через таку установу буде и більша охота до приступованя; неприяті ж виділом можуть ще відкликатися до загального збору. — При голосованю прийято більшостою голосів внесок уряджуючого комітета.

Між тим скрутинія закінчилась, а скрутатори оголосили слідующий результат: Голосуючих 20, абсолютна більшість 11. Вибрані: др. Корнило Сушкевич 19 голосами, Михайло Коссака 19 голосами, др. Олександр Огоновский 19 гол., Изидор Громницкий 19 гол. и Маркил Желехівский 12 гол. (Крім того одержали 8 гол. п. Савчак, а 3 гол. Ю. Романчук.) — Відповідно статутам приступлено тепер до вибору голови товариства з поміж виділових и до вибору заступників двох виділових. Голосувано знов тайно, картками.

Тим часом, коли відбувалася скрутинія, велся дальше дискуссия, а именно на порядку дневнім стояли *внески членів*. Совітник о. Ильницький бажає докладнійшого сформулованя §. 12-ого, котрий є неясний, а може розумітися так, що вкладку 100 зр. кождий член дійсний обовязаний зложити конче в однім році, хоч

и в 10 ратах; між тим, як показується, значить він, що можна зложити вкладку в 10 літах, в ратах по 10 зр. на рік. Др. Корн. Сушкевич одвічає, що статут здається ему бути досить ясний, а и досвід показує, що єго звичайно добре розуміли; впрочім не порадио и не догідно статут для сеі одной причини змінати. О Ильницький згодився, щоб статута не змінати, щоби однако сей § вияснити и теє виясненє подати до загальної відомости, — що и ухвалено.

Відтак забрав знов голос сов. о. Ильницький, щоб висказати деякі гадки не яко внески, але яко зерна до розваженя на будуще. Бесідник тишиться, що заложено нове руско-народне товариство, и бажає, щоби таких товариств було як найбільше. Розуміється, що всі такі товариства повинні взаімпо себе спомагати. Що до товариства имени Шевченка, то має воно на тепер перед всім старатися, щоби друкарню як найбільше піднести и щоби багато нових членів придбати. Друкарня піднесеться, коли не тільки буде друкувати, що хто передасть, але й сама видавати не книжки своїм накладом. Однакже на тепер повинна видавати перед всім такі книжки, котрі приносять зиск матеріальний, а аж опісля книжки, котрі тільки літературі приносять хосєн. Що до придбаня нових членів, то добре би було, як би новий виділ вибрав підкомітет, котрий би спеціально тим займався. Позисканє багато членів є діло важне, але й трудне, бо хочачи бути (дійстним) членом товариства им. Шевченка, треба на те посвятити и гроші и працю. Бесідник кінчить повторенєм свого бажаня, щоби всі люде и всі товариства одной народної гадки взаімпо себе спомагали.

Відтак забрав голос п. Желехівский: Друкарня має 4000 зр. довгу, и сей довг мусіла зробити, бо самі жертви патріотів на справленє всіх потреб не вистарчили. Ще тепер друкарни много недостає и не може всяку роботу приймати, не може отже и рєнтуватися так як повинна. Щоби друкарня всяку роботу могла приймати, именно н. пр. банків, асекурацій и т. и., котрі несуть найбільше пожитку, потребує ще много черенок справити; тому и не треба надіятись, що довг друкарні до другого загального збору сплатиться: противно, він ще зростє.

По короткій еще промові п. Романчука, котрий пояснює, що звичайних руских черенок друкарня — крім кирилиці — має досить, а також и німецких, и що пєстєє лиш латинского письма, особливо букв титулових, плякатових и оздобних, заключено на внесок п. Романчука дискуссию без ставленя внесків.

Тямчасом скрутатори оголосили резульат голосовапя на голову и заступників. На 18 голосуючих вибрано головою д-ра Корн.

Сушикевича 17 голосами, а заступниками виділових Даміяна Савчака 17 гол. и Юліяна Романчука 17 гол.

Місце проводящого зборам заняв тепер ново вибраний голова, при чім дякуючи за довірие заявив, що в товаристві суть люде старші и заслуженійші від п'єго, однако ж коли одні з причини, що не пробувають постійно у Львові, після статута не можуть бути вибрані, а другі тільки інших занятій мають, що не можуть посвятитися товариству, то він сей вибір приймає и старати меться по силам се довірие оправдати.

На дневнім порядку стояли еще *вибір контрольної комісії*. В тайнім голосованю вибрано майже одностайно членами сі др-а Изидора Шараневича, сов. о. Пльницького и п. Борожіра Нарольського.

До ставленя внесків зголосився п. Гузар, котрий поставив такий внесок: Загальний збір припоручить виділови, щоби до певного часу (найдалше до 3—4 місяців) приступив до видавництва яких літературних діл накладом товариства. Внескодатель всказав, що підмаганє розвою рускої словесности є головною цілею товариства, а піднесенє друкарні є тільки головним средством. Довгів лякати не треба; кожний підприєм стоїть також кредитом, а такий наше товариство має. Хоч би довги и о яких парусот зр. через те побільшилися, за те буде користь моральна. Впрочім власне задля того, що друкарня, не маючи єще достатком черенок, не може багато роботи приймати, то нехай робить що може и черепками які суть. — Против внеску говорив п. Коссак: Головним заданєм виділу є піднести друкарню, и се праця так велика и так важна, що досить буде як виділ її одну сповнить. Тим самим, що товариство им. Шевченка друкує книжки Просвіти о много дешевше як кожда инша друкарня, уможливаєя більше видавництво книжок и спомагаєся через те и розвій літератури. Щоби ж сам виділ займався ділами літературними, с'єму бесідник зовсім противиться. Як друкарня колись вже цілком сильно стане, тогді буде могла авторам отворити кредит и через те причипитися до розвою літератури. — За внеском п. Гузара в засаді освідчаєся Романчук, однако не хоче ставити виділови певного речинця, а тільки хоче, щоб виразити загально: в короткім часі. Піднесенє друкарні як не є властиво самою цілею товариства, так и не може бути єдиною задачею виділу. Члени можуть за свої вкладки домогатися видавництва книжок, и через те розвиваня літератури. Однако тепер лиш такі книжки видавати треба, котрих наклад не вимогав би великого капіталу и не приніс би страти товариству, але може єще и зиск. Тим

позискається и більше нових членів. — По довпій дискусії внесок п. Гузара відкинено и таким способом лишено до розсудження самому виділову, чи и коли маєся видавництвом діл літературних заняти.

Задля пізної пори не ставляно більше внесків и збір закрито коло 9-ої години вечером. — В часі зборів відчитано 2 привіти від Русинів в Станіславові и в Відни. Русини Станіславівські такий надіслали привіт: Місто телеґраму кличем до Вас, милі Громадяне, робітничим зазивом: Господи допомагай! Духу Святий! (Підп.) Желехівський, Бучинський, Ружицкий, Целевич Юл., Ничай, Заячківський, Гаїпчак, Яхно. — А з Відня надійшла така телеґрама: „Розпочали ви діло велике; скільки сил, помагати мемо и ми — Товариші Січи.“

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

„Наставше около того часу міністерство Гогенварта розбудило наново надії Поляків, котрі хотіли перед рядом, опозицією и познаньскими гостями показатися однодушними и предложили и „фракції Лавровского“ взяти уділ в зъїзді. (П. Т-овъ помішав тут зъїзд познанских гостей з р. 1871, маючий заманіфестувати єдність всіх частей давної Польщі, из зъїздом „політичних знаменитостей“ самої Галичини в 1870 р., в котрій ходило тільки о назначенє політики, якої має держатися Галичнина супротив монархії, и на сей-то зъїзд запрошено п. Лавровского и 7 інших Русинів з пародної партії, — ред.) Але п. Лавровский и інші запрошені на зъїзд (пн. Ильницький, Партицкий, Сушкевич, Вахнянин, Романчук, Клишкович) одвітали, що Русини не фракція, але національність, а проте и не можуть приймати уділу ні в яким політичнім акті, поки не буде в дійсности признана рівноправність обох народів в Галичині..... Но все таки оживленє політичних надій у Поляків побуджувало їх не дражити Русинів, и відтак декотрі польські газети пераз вертали до теми згоди з Русинами, але мирні фрази тих газет сполучувались з перекручуванєм исторії и, що найважнійше, з явним недовіриєм и майже відверненєм від руского народа. Газета Крај н. пр., позволяюча собі частійше ніж інші польські газети відступати від ортодоксії польско-національних фраз, хотя и виступала за конечністю згоди з Русинами, однако, звер-

таючись до подій з 1862—1863 р., розповідала небувалі історії, як по братиєму заявлялась польська молодіж до українського народу и як той парід відплатив Полякам невдячністю. Видко Русини, именно народня партія, дуже добре понимали всю вартість таких фраз, и тому не дуже вірили в обітниці Поляків зробити уступки рускому елементови на основі проектів згаданої комісії „межи-народної“, особливо після того, як центральний ряд признав автономію Галиччини на підставі звісної резолюції, котру міністерство Гогенварта обявило в певній мірі програмною ряду в Галицкім питанню.

„Таким способом заключене згоди через уступки Русинам відложилося на пізнійший час. Відговори Поляків, що вони не можуть нічого ані дати ані обіцяти на певно, поки не знають на певно, що будуть мати самі, не можуть бути признані щирими, позаяк многі жаданя Русинів, пр. що до Гімназій, не виходять з границь компетенції Львівського сойму. Між тим и міністерство, не бажаючи нічого діяти на користь Русинів без Поляків, не тільки не робило нічого в границях своєї власти, але й не виконувало точно свого розпорядження о рускім викладі половини предметів в мішаних учительських семінаріях у Львові, Тарнополи и Станіславові. Поляки вірили, що и без згоди з Русинами добються свого, як не від федералістичного міністерства Гр. Гогенварта, то від централістичної опозиції, котра в злучаю впадєня сєго стане рядом.... При такій нещирости Поляків навіть партія народовців у Галиччині, котра було признала головою своєю п. Лавровського а орґаном „Основу“, стала оказувати своє певдоволєпе з надто вже „політичного“ (дипломатичного) поступованя тої Газети, котра всіма силами старалася піддержувати згоду між Русинами и Поляками и увірити первих, що права своєї народности вони скорше узискають від Львівського сойма ніж від німецких централістів и штучного Відєньського райхсрата. Се послідне було говорєно и справєдливо, коли б було сказано з деякими оговорками: Відєньскі централісти так тільки й кормили Русинів обітницями, — але-ж и Львівска польска більшість робила те саме, або єще гірше, приймала міри, особливо через Раду Шкільну, на шкоду Русинів. Відказатися від надій на Відєньских централістів було хосєнно, — о одну надію на чужі сили менше значить все таки близше мисли, що треба надіятися тільки на себе; зьосєредити ж борбу у себе в краю, у соймі — хосєнно задля зьосєредженя праці. Але ж все таки для отриманя резульатів патріотичних намагань треба зміцнити свою працю и прийти до перєсвідченя, що и тут и в своїм

краю, в его соймі тільки тогді зискаєш уступки, коли придбаєш більшу силу ніж тепер, коли число руских послів стане більше, и т. д. Так отже руский орґан, котрий завзивав Русинів покинути надії на Віденських централістів и не супротивлятися признаню автономії Галиччини, повинен був виступити з більше енерґічною внутреннєю програмою, менше дипломатизувати, менше покладати надії на милосердіє польскої більшости и на дуже сумніву прихильність части польскої аристократії в східній Галичині до рускої справи, до утвореня чогось в роді „історичної шляхти“ чеського сойму, ніж се робила „Основа“ и патрон єї п. Лавровський. Тому и енерґічніша часть народної партії стала нерадою „Основи“ и „дипломатам.“

„Що дотичить партії святоюрскої, то вона, давно вже висказавши через свій орґан „Слово“ повше недовіре до того, щоб автономія Галиччини могла послужити на користь Русинам, тепер при новій зміні міністерства ще раз попробувала звернутися безпосередно до центральної власти. Заложене в тім часі політичне товариство „Руска Рада“ (з 500 членів) вислало депутацию до міністерства Гогенварта з адресою против резолюції Галицького сойма яко „шкодливої рускому народови“ и (знов таки!) ослабляючої силу и єдність монархії. Для задоволеня руского народа Рада просила: пересмотру конституції 1861 о репрезентації соймовій, безпосередних виборів до райхсрату и закона о національностях. Впрочім крил. Павліков, котрого виділи-смо членом комісії угодової, и котрий тепер стояв на переді депутации „Рускої Ради“, зачав свою бесіду до Гр. Гогенварта від дивного заявленя, „що Русини мають довіре до міністерства и єго програми“ (тогді як Гр. Гогенварт виражав гадку, що приймає польську резолюцію яко міністерську програму), и що, позаяк міністерство стоїть по над партіяши и бажає мира внутреннього и переведеня §. 19. конституції (т. є. рівноправности народностей), то и руска програма гармоніює з прямованєм міністерства. Гр. Гогенварт одвітив: *Es freut mich ungemein, dass Ihr politisches Programm mit unserem im Einklang zu stehen scheint, und es wäre mir sehr lieb, wenn ich Ihre Wünsche erfüllt sehen könnte.* Хотя з инших міністрів Шефле и прямише висказав, що міністерство бажає рівноправности всіх народностей: але в конець кінців Гогенвартівске и Ірчківске *scheint* и *wenn ich könnte* в реальнім змислі рівнялося кули, бо, сли міністерство обіщувало піддержувати автономію Галиччини на основі резолюції соймової, то очевидно від себе не могло нічого зробити на користь Русинів. Сю нулю заправляно

впрочім досить резонною радою: добивайтесь своїх прав в галицкім союзі, — але се було те-ж саме, що Русини вже чули від федераліста Белькреді а потім від новоконституційних централістів школи Байста, котрі готові були кинути Полякам автономію, щоб лиш відтягнути їх від союзу з іншими Славянами.

„Пійти против міністерства Гогенварта — але перед всім не в звичаю крилонан ити против правлячої власти; по-друге, се значить вже явно відступити славянське племя (на се більша часть Святоюрців мало дбає, доказом їх найновійша політика від введеня безпосередних виборів — ред.), а по-третє, все таки протест слабой партії пі до чого не веде. Тому, коли зачались переговори ґр. Гогенварта з Поляками и Чехами, „Слово“ обявило, що хотя Русини и не ждуть нічого доброго від автономії Галиччини, але и протестувати більше не будуть, мемоарів и адрес ані міністерству ані короні ані Раді державній подавати не будуть, що, мовляв, досить подавалось таких адрес, та хісна з них Русинам не було. (Се говорили вже перед тим народовці, але Рутенці та Рускіє за те назвали їх „измѣнниками“; так и кілька разів повтарялося, що коли народовці яку гадку що до політики висказали, противники їх як найсильніше се збивали и висмівали, а потім в якийсь час самі, навчені досвідом, тую гадку, яко щось цілком нове, висказували, — правда, що у них наука звичайно не довго триває, и за леда якою нагодою вертають на давню дорогу — ред.) Се значило признатися, що 23 літа політичної діяльності рівні нули. Се сознание неприятне, але по всякий спосіб хосенне, як всяке сознание факта и відкинене „насъ возвышающихъ обмановъ“, — хотя б се сознание ще й не потягнуло за собою прийятя ясної програми до виходу з теперішнього невтішного положеня. Впрочім, поки що святоюрська партія держиться тільки одної неґативної сторони згаданого сознания; вона вдержувалась від опозиції міністерству Гогенварта, але до сего часу и не вступила опять на дорогу піддержуваня централістичної партії, взявши верх після паденя того міністерства (се було тільки в самих початках теперішнього міністерства — від того часу, звісно, заявились наші Рутено-руськіє вирази — ред.), тому що и централістична партія сейчас вступила в переговори з Поляками, хотя все таки до сеї пори питанє про автономію Галиччини не рішене в Віденськім райхсраті. Деколи німецко-централістична преса, нарікаючи на за-великі жаданя Поляків, згадує о Русинах, яко о елементі, котрий не дуже прихильний польській резолюції, але таке наріканє не веде до практичних наслідків на користь Русинів.

„Мало того, говорячи о елементах не-польских в Галиччині, Віденьська централістична преса и бесідники райхсрата згадують, яко „народність“ гнетену Поляками, крім Русинів ще й Жидів. И справді Жиди, після нових виборів, дійсно виступлять яко нова „народність“ в Галиччині. Політика Жидів всюди одна и тая сама: стати на стороні сильного, для того, щоб в тім союзі перепроваджувати свої интереси, котрі, по самій сущности діла, ніяк не можуть бути интересами звістних політичних, національних и т. и. теоретичних начал. До сеї пори Жиди в Галиччині були на стороні польської аристократії, котрої панованє помагало їм експлоатувати и нарід руский и польский и саму аристократію. На стороні Русинів вони не були ніколи, та и не можуть бути, позаяк Русини довго еще будуть політично слабї и позаяк всяка руска партія, nolens volens, більше або менше, але все мусить бути демократичною, а підняте „демоса“ є вменшене можливости експлоатації его Жидами. Але мало по малу ві всіх славянских землях Жиди стають союзниками німецької партії, по мірі того, як тая партія стає рядовою, — а німецька партія очевидно рада прийняти в себе хитре и по німецьки говоряче племя. Тому-то галицькі Жиди, опановуючі, в наслідок гнету польської аристократії над народом як руским так и польским, в наслідок нерозвитости народа, результату того гнета, тверду позицію в Галиччині в формі шинків, аренд и в многих місцях закушна землі в селах, тепер зачинають користати з конституції и свого положеня в Галиччині, щоб дістатися и до сойму (а особливо до Ради державної — ред.), и звертають на себе увагу політиків и публіцистів німецько-централістичної партії, містячої вже в собі не мало жидівського елемента.

„Яко спосіб против усякого федералізма, партія централістів видумала безпосередні вибори до Ради державної. Поляки бояться сих виборів, лякаючись в такім злучаю зміцненя Русинів. И дійсно, позаяк вибір послів до райхсрату не буде залежати від польської більшости в Львівскім соймі, то число руских депутатів в Раді державній повинно збільшитися. Але щоб воно збільшилося, особливо в первій порі, дуже значно, на се мало віроятности: коли рускі хлопци вибирають часто польских панів до Львівского сойму и притім, як говорять згідно обі рускі партії в Галиччині, дають свої голоси за горівку, то не є невіроятно, що вони послали муть Поляків и до Віденьского райхсрату. (Коли на ділі вийшло не зовсім так, то тут однако ніяк не можна дорікати авторови, що помилився або хибно оудив: результат теперішних виборів до

Ради державної був, як ми се виказали, наслідком сходу злучайних обставин, а не виможені значно сили Русинів, обставин, котрі за другим и третим разом можуть не вернутися — ред.) Правда, степень політичного розвою Русинів може з часом підойнитись, але тогді и в Львівській соймі будуть інші відносини числа и якости руских депутованих до польських. Притім Русини — з котрих не тільки „старі“ але и „молоді“, бачиться, трохи за багато покладають надії на безпосередні вибори а відтак и на Віденських централістів („Правда“ за безпосередними виборами не виступала ані не поклала надії на райхсрат, противно від давна указувала, що, як за Шмерлінга 13 руских послів в Відни нічого не зробили, хотя між ними були такі Литвиневичі, Куземські, Могильницькі, так и тепер, хочби їх и 17 було, нічого не вдіють — ред.) — годячись на безпосередні вибори, винайдене централістів, враз бажають и закона о національностях, такого самого, який виробили Чехи з Гр. Гогенвартом для земель чеської корони (для Німців в тих землях — ред.). Але такому закону супротивляться не тільки Поляки, але и Німці, тому що не хочать его ані для Чехії з Моравією, ані для Сирії и земель, де Німці поміпані з Словінцями, ані для полудневого Тиролю италійского, так що, навіть при сприяючих обставинах, хиба не скоро и райхсрат, вийшовший з безпосередних виборів, послужить Русинам и иншим слабим народностям. За безпосередними виборами виступають Жиди в Галичині (пр. Генісман при посліднім виборі у Львові до сойму). Такою бо політикою вони зискують піддержку централістичної партії а враз и голоси Русинів, и мабуть вони досить певні, що безпосередні вибори послужать їм. Вступлене Жидів на політичну арену у Галичині навірно змінить способи ставлення політичних питань, які до сеї пори були у Русинів и Поляків. Що до руского народа, то се вступлене ще тільки вбільшить его політичне пригнетенє, и повинно ще більше побудити руских політиків змінити спосіб своєї діяльности, скерувавши її прямише на паріє.

(Конець будє.)

Перегляд політичний.

Спільні делегації зачали свої засідання 20. Цвітня. Австрійська (домитавська) делегація вибрала президентом д-ра Рехбавера, а заступником президента Гр. Альфреда Потоцкого, угорська прези-

дентом Горове. Дня 21. Цвітня обі делегації представлялись в Будині Е. В. цісарю, котрий на бесіди обох президентів одрив, що відносини Австрії до заграничних держав не змінили мирного характеру, виразив пересвідченє, що до давних Гаранцій покою прийшли нові цінні Гаранції, и назвав захованє покою найважнішою будучою задачою ряду. Фінансове положенє, сказав дальше цісар, узгляднено в рядових предложєнях и ограничено видатки до найконечніших потреб. — Гр. Андраши предложив обом делегаціям т. з. червону книгу, с. є. межинародні дипломатиччі документи Австрії, котра однак с. р. містила в собі так мадо важніших справ (тільки такі, як о репрезентації австро-угорских интересів в Іспанії, о Либанскім питаню, о Суескім каналі и л. п.), що члени делегації були нею дуже невдоволені, поки Гр. Андраши не успокоїв їх. — Из справ трактованих на засіданях делегацій для нас важніші найперше інтерпелляції д-ра Шафта по поводу папскої енциклики против конфессійних справ; Гр. Андраши відповів (9. Мая), що міністерство справ заграничних вислало з причини тої енциклики ноту до Папи, в котрій пояснювало, що закони конфессійні не тикають долматів, а тільки основуються на всемогущім праві законодавства держави; ряд буде старатися не робити нічого, що визивало би колізію між державою а церквою; се однак тільки тогді буде можливим, сли замість енциклики дана буде єпископам рада покоритися законам; коли б клір не підчинявся конфессійним законам, ряд буде заховувати права держави и надіється, що єму удасться придбати законам повне значіне. Відтак на завізване д-ра Гроса схарактеризував Гр. Андраши відносини Австрії до інших держав и європейске положенє: Гр. Андраши не видить небезпечности недалекої війни, и не знає ряду в Європі, котрий думав би нарушити покій; однак неоспоримі анталонізми між поодинокими народами не дозволяють вважати покій на довше зовсім обезпеченим. Відносини Австрії до всіх держав суть зовсім задовольючі. — З дебат бюджетових цікавіше було вичеркнене на сей рік рати на будованє кріпости в Перемишли, мотивоване клопотами фінансовими.

Конфессійні закони (1., 2. и 3-ий) одержали вже цісарку санкцію, а в міністерстві просвіти заняті виробленєм інструкції до всіх політичних урядів, як мають стеречи захованя сих законів. Клір католицкий, здається, буде в части, помимо санкціонуваня їх, їм супротивлятися. Австрійські єпископи вислали, сще перед рішенєм законів конфессійних, письмо до Папи, в одвіт на єго енциклику, в котрім між иншими кажуть: В нашій декларації

переданій міністру просвіти и віросповідань в комнаті панів, ин заявили: Сли закон о виішних правних відносинах кат. церкви одержить санкцію, тогді лиш о стілько будемо підчинятися его приписам, о скілько він буде згідний з постановами конкордату; ніколи однак не будемо сповняти приказів, котрі не дадуть сподучитися з добром церкви. — Крім рутено-руських священників голосував в Раді державній за законами конфесійними и бр. Прато, священник з полудневого Тиролю. Отже ж его єпископ зажадав недавно від него, щоб відкликав те своє голосованє, инакше зауспендує его a divinis. Бр. Прато, так zagrożений, відкликав своє голосованє, рівночасно ж зложив мандат посольський. Газети Віденські загнувані за те на ряд, що допускає єпископам нарушати свободу посольску, враз же висказують потребу не вибрати священників послами.

В справі холмських уніятів вистосував Папа під днем 23. Мая письмо до руских єпископів, видане на имя митрополіта Семеновича. В сім письмі говориться, що пани завсігди були Русинами прихильні и признавали рівноправними властивости восточного обряду, що однак не належить відкидувати и деяких церемоній з латинского обряду, коли вони природно ввійшли и злялися з обрядом східним. Найбільше повстає папа против „псевдо-адміністратора“ Поцеля, котрий давно вже uznаний недостойним єпископского престолу; окружник о. Поцеля обьявляється неважним и не истинным, також віднімається єму всяка церковна власть, позаяк ані законний єпископ ані папа не поручили єму адміністрації. Письмо кінчиться горячим зазивом до руских уніятських єпископів, щоби обряди св. престолом затвержені, або за его відомостю и без протеста введені, свято хоронили, всякі бо новаци цілком забороняються, — щоби в загалі священники держались канонів замойского собору и щоби всякі відступства в самім зароді були найтяжшими карами обложені, бо незаконні відміни наражають на небезпечність католицку віру и св. унію Русинів.

НОВИНИ.

— **Руский викладовий язик** в ц. к. академічній Гімназії у Львові буде вже введений и в висших клясах. Дотична ухвала Галицкого сойму з минушого року одержала наконєць санкцію. Залежить тепер тільки від Ради Шкільної, щоби се введенє наступило вже з початком будучого року, инших бо перепон не ма жадних.

— Для товариства Побратим зібрано на весілля у о. Шараневича в Камени 11 зр. 50 кр. (именно зложили пп.: Моляк, обиватель міста Станіславова и майстер кравецкий 1 зр., и зъобовязався що року по 1 зр. давати; Стелінський, обиватель міста Станіславова, 1 зр., Копертинський 1 зр., Шараневич 1 зр., декан о. Матіів 1 зр., Штангенберг 1 зр., Штум 50 кр., о. Вірський 50 кр., о. Вінтоняк 50 кр., о. Мацілизький 50 кр., Чечкевич, почтмайстер 50 кр., Окіміц 1 зр., Шульц 1 зр., о. Рожанський 1 зр.); о. Р. Ч. в Ход. 2 зр.; п. М. Січинський 1 зр.

— На стипендію Франц-Іосифа прислали громада в Вікні и священник о. И. Ганкевич до редакції Правди 12 зр., котру-то квоту редакция переслала комісії Народного Дома.

Витяг из протоколу засідань виділу „Просвіти“, почавши від 1. січня 1874.

(Про засіданя I.—VI. звітчено в Правді ч. 3.)

VI. Засіданє з дня 21. марца.

Присутні: голова Федорович, пп. о. Ильницький, др. Ом. Огоновский, Вахнянин, Романчук, Савіцкий, Партицкий, Желехівский, др. Ганкевич, Бічай.

1. Рішено вислати просьбу до міністерства о ремунерацию за сліду-ючі книжки: а) за Ботаніку п. Ив. Верхратского, б) Геометрію Ом. Дейніцкого, в) Арифметику Ом. Дейніцкого, г) Географію проф. Вахнянина. Уложеном того прошеня має заняти-сь Вахнянин.
2. Рішено передати касу Волод. Ганкевичови, а економат товариства п. Желехівському.
3. Рішено печатати „Байки“ П. Св.... в 3000 примірниках.
4. О. Стефанович вносить, щоби Просвіта увійшла в взаємни з товариством „Matice lidu“ и зажадала від неї виданя єї в заміну за власні виданя. Принято.
5. П. Савіцкий здає справу з манускрипту о. Селецкого „Жите ченого чоловіка“, и вносить, щоби дати єго до друку. Проф. Вахнянинови поручено, приготувити сесю рукопись до печатаня в 3000 примірниках.
6. Рішено призволити на вижчанє книжок ученикам з бібліотеки „Просвіти“ за реверсами підписаними проф. Вахнянином.
7. Рішено давати Ставропигийскому Институту по одному примір-никови всіх видаваних товариством книжок в замін.

VII. Засіданє з дня 13. цвѣтѣя.

Присутні: голова Федорович, пп. о. Ильницький, Савіцкий, др. Ом. Огоновский, Романчук, Партицкий, Бічай, Желехівский, др. Ганкевич.

1. Рішено спорядити картковий каталог для лекшої контролі вкладок членів
2. Принято в члени о. Михайла Карачевского, релістранта консисторії Львівської, и о. Богдана Кордубу, учит. лімн. в Тернополи.

3. Рішено прийняти для Просвіти урядника кавціонованого. Висказано, які він мати-ме обовязки. Конкуре має бути розписаний в Правді, в урядовій Газеті Львівській и в Слові.
4. Рішено загальні збори окликати на день 2. (14.) мая.

IX. Засіданє з дня 2. Мая.

Присутні: голова Федорович, пп. Партицкий, Вахнянин, Романчук, др. Ом. Огоновский, др. Ганкевич, Бічай, Желехівський.

1. Рішено післати о. Рожаньському в Краснім відпис листу Черкасова и дільце „Наглядная азбука“ з причини, що сей пан-отець заявив охоту, приноровити її до научаня язика руского.
2. Принято в члени „Просвіти“ Петра Огоновского, слухача філософії, Володимира Крупку, слух. техніки, Петра Погорецкого, правника, и Андрія Павлиша, правника.
3. Рішено поставити на загальних зборах именем виділу оей внесок п. Ганкевича: Товариство поробить відповідні кроки, щоб ухвала сойму о заведеню язика викладового в висших клясах академічної гімназії у Львові одержала санкцію. Внесенє реферовати буде др. Ганкевич.
4. Рішено вислати о. декану Ом. Левицкому, пароху в Тартакові, подяку від виділу за сго ревне старанє около розпродажи книжок „Просвіти“, и зганути про сю его заслугу в першім популярнім виданю товариства.
5. Рішено, п. Касняну Лещишакови, учителеви в Вікні, почта Грималів поручити агенцію розпродажи книжок, виданих товариством, за рабатою 15%.
7. Рішено, п. Спожарскому, интроліаторови ві Львові, поручити агенцію розпродажи книжок товариства.
7. Рішено печатати „Перекотиполе“ Квітки, одначе з малими змінами, котрі будуть потрібні для улєкшеня виrozumіня повісти.

X. Засіданє з дня 9. мая.

Присутні: голова Федорович, пп. Ильницький, др. Огоновский, Савицкий, Романчук, Партицкий, др. Ганкевич, Бічай, Желехівський.

1. Принято в члени о. Пюрка, учит. гімназ., и Олександра Ванчаровского, емерит. урядника дирекції скарбової.
2. П. Романчук в имени товариства „Шевченка“ просить о заличку на конто книжок, що там друкуються (чотири шкільні и дві популярні). Виділ делегус проф. Партицкого до порозуміня з виділом товариства Шевченка. Рішено в засаді дати заличку пятьсот золотих.
3. Принято внесок п. Федоровича, щоби зглядом розпродажи книжок и ліншої організації товариства порозуміти ся з п. Корнилом Устияновичем. Діланє его, яко головного агента Просвіти, було-б зверненє лише на провінцію.

XI. Засідане з дня 13. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. Партицкий, Романчук, Вахнянин, Ом. Огоновский, Савіцкий, Бічай, Желехівський, Ганкевич.

1. Секретар читає справоздане з діяльності виділу за минулий рік.
2. Скарбник читає справоздане з фінансової и економічної сторони товариства.
3. Принято в члени: п. Михайла Подолівського, кандид. на учит. лімназ., Михайла Балтаровича, правника, Юліана Дольницького, акад., Ероніма Лукашевича, правника.
4. Громаді Стронятин (почта Куликів) на єї прошенє рішено дати до читальні по одному примірникови з популярних книжок.

Засідання нового виділу вибраного на р. 1874/5.

I. Засідане з дня 16. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. о. Ильницький, др. Ом. Огоновский, др. Ганкевич, Вахнянин, Партицкий, о. Стефанович, Савіцкий, Гузар (Романчук педужий).

1. П. Партицкий передкладає нарис до регуляміну. Після того регуляміну секция адміністраційна и літературна сходять ся 1 раз на тиждень, а виділ 1 раз на 2 тижні. Виділ рішає потребу виробленя регуляміну и годить ся з головними точками того нарису. Секция адміністраційна рішила сходитись що середи о 2-ій год. з-полудня, а секция літературна що пятниці о 7-ій год. вечером; новний же виділ що 2-ої суботи о 7-ій год. в вечер.
2. Рішено печатати исторію Піца, I. часть, перекладу сов. о. Ильницького в 1000 примірниках.

II. Засідане з дня 19. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. о. Ильницький, Партицкий, Романчук, др. Ом. Огоновский, Вахнянин, Савіцкий, др. Ганкевич, о. Стефанович, Барвінський, Гузар.

1. Приступлено до уконституованя виділу. На 11 голосуючих вибрано 7 голосами д-ра Омеляна Огоновского заступником голови. Два голоси одержав директор Ичьницький, два проф. Омелян Партицкий. Попеже др. Огоновский, мимо великих наляганій виділу, відказався від вибору, приступлено до поновленого вибору. На 10 голосуючих вибрано заступником голови проф. Омеляна Партицкого 9-ма голосами.
2. Вибрано контролором виділу проф. Савіцкого, касєіером д-ра Володиміра Ганкевича, економом для популярних и комісових книжок катех. о. Стефановича, а для шкільних книжок проф. Романчука.
3. Вибрано секретарем товариства проф. Вахнянина, завідателем видавництв и генеральним кореспондентом п. Володиміра Барвіньського.

4. До комітету адміністративного записали-сь пп. Ганкевич, Савіцький, Стефанович, Гузар, а до літературного: пп. Ильницький, Вахнянин, Партицкий, Огоновский, Романчук, Савіцький, Барвінський.
5. Рішено дати Володиміру Березовокому, укінченому ученикова лімназ., запомогу в квоті 10 зр.
6. Рішено виплатити товариству имени Шевченка 500 зол. р. за відповідною порукою, яко антиципацію на друки.

III. Засіданє з дня 23. мая.

Присутні члени: голова Федорович, пп. Романчук, Партицкий, др. Ом. Огоновский, Савіцький, Вахняниц, др. Ганкевич, о. Стефанович, Барвінський, Гузар.

1. Принято до відомости, що комітет адміністраційний уконституовався в такий спосіб, що вибрав головою проф. Романчука, секретарем п. Гузара.
2. Приято до відомости уконституоване комітету літературного. Головою вибрано дра Ом. Огоновского, секретарем Вахнянина.
3. Поручено комітетови адмін. виробити бюджет на текучий рік, и дати такий до відомости всім членам виділу перед найблизшим засіданєм виділу.
4. Рішено заложити в Станіславові аленцію на руки п. Мелітона Вучиньского.
5. Рішено віднести-сь до декана Денищака в Тулиголовах, щоб зволив прислати Просвіті свій манускрипт о способі закладаня кас заличкових громадских, ссипах и склепах.
6. На внесенє п. Барвіньского рішено порозуміти-сь з яким ксильграфом в ділі илюстрованя видань популярних. Голова Федорович приймив на себе обовязок порозуміти-сь з яким ксильграфом у Відни.
7. Принято до відомости, що п. Федорович казав на свій кошт справити для товариства бюро.
8. Рішено в ділі печатаня „Перекотиполя“ перегляненє книжочки поручити п. Партицкому и Вахнянинови.

ТОВАРИСТВО „ПРОСВѢТА“

потребує урядника для веденя дѣлъ канцелярійныхъ.

Платня 300 зр. ав. рѣчно въ ратахъ мѣсячныхъ (зъ долины). Комитетъ має выказати ся знанємъ языкѣвъ руского, польского и нѣмецкого и зложити кавдію въ квотѣ 100 зр. ав. Годичъ службовыхъ визначає ся 5 на день. Речимецъ для подаєъ (до виділу Просвѣты) до дня 1. (13.) Липця 1874.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

В друкарнї товариства имени „Шевченка.“ — Під наданєм Фр. Серапіносса.

Виходить випу-
сками в 2¹/₃ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолинских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Оден номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться
по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ВЕСНЯКА.

Ой хотів я з журбою розстатись,
Та й пішов я в садок погуляти;
А в садочку музиченька грає,
Тугу родить и тугу вбиває.

Вечір тихий покрив землю яру,
Холодочком подув по ній з хмари,
Вівці-зорі по небу розкинув,
Кличе місяць в небес полонину.

А в садочку пляями-стежками
Добрі люде все ходять парами,
Та гуторять усі між собою,
Мов пісочок з водою шпаркою.

Ходить сад весь хотою-вздохами,
Пахне воздух маєм любощами;
А муріг аж паде, умліває,
Гляне — хлопець дівча обіймає.

„Люблю“ шепчуть всі квіти в розмаю,
В поцілуях и воздух розплився;

„Люблю“ ходить від плаю до плаю
Аж до річки, и там не вчинився.

Лиш до мене ніхто не промовить
Слово „люблю“ — не маю я друга,
Ходжу, броджу нахмуривши брови,
Слѣзи кличе из серденька туга.

Чи я Каїн, розбійник страшений?
Чи я покидь творіня мерзенна,
Що мя в серце ніхто не приймає
И дівчина мене обминає?

А у мене так серденько бється
И любило б, лиш зради боїться:
Не лукаве воно, не сердяте,
А не має кого полюбити!

Ходжу, нуджу по серед розмаю,
И самотний домів повертаю,
А за мною муріг з деревами
Зареготавсь и каже словами:

„Було, дурню, на книзі не спати,
Було серцем за серцем вганяти,
И любови було не страхатись,
Було сміло єї здобувати.

„Поки серце не зжовкло за літом,
Пок не вздріло трутизни у цвіті,
Поки гора й журиці не знає,
Поки вірить а не розважає.

А теперя иди геть з відсіля!
Й не багни більш любови, весіля;
А заприся з твоїми книжками
И розкошуй з мапою — з гадками.

Корнело Н. Устиянович.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

III.

Я входжу несподівано в дуже близькі взаємини з Яковом Яковлевичом.

Дім Якова Яковлевича стояв, як то кажуть, на відстороні. Перед ним був великий простор пустої землі, що належала до якихсь малолітніх наслідників; по обох боках тяглися ulиці без домів, з заду глибокий, орішником зарослий яр, а дальше виднілися лути и поля. Може бути, що ся пустиня рідного куточка була й причиною відлюдного характеру Якова Яковлевича. Яков Яковлевич, крім школи, нігде більше не бував. Навіть в неділю, як прийшлось ёму вести школярів до церкви, завсїгда водив нас до монастиря. А монастир був далеко від школи за широким пасовиском. Йдеш було туди в буддень — так не здибаеш нікогисенько, хиба якого небудь слугу з письмом на пошту, що для вигоди міщан містилась на хуторі почтаря; а в неділю не побачиш и живої душі. Яков Яковлевич уникав людських очей, а се, думаю, за для того, що виріс геть далеко від людей.

Але чим більше Яков Яковлевич старався укритись від цікавих очей, тим більше розцікавлювались мешканці місточка Н. при зустрічі з Яковлевичом. До школи пробирався він найбільше городами — добре закрившись стоячим ковпиром бейкового плаща. А все ж таки вже здалеку показували на нёго пальцями, а діти навіть по городах слідили за ним. Непристїбність міщан для Якова Яковлевича була велика. Не раз, йдучи до школи, почув він поклик: „Бруль! Бруль!“ Прізвище Якова Яковлевича було зовсім не Бруль, але Яков Яковлевич знав, що сей поклик ёго дотичить, и чимало насердився. О, він дуже сердився! Раз мало що не побив мужика за те, що мужик, привізши від когось мішок муки, спитав Якова Яковлевича, що стояв з лопатою на дворі: „Чи тут живе Бруль?“ Вже ж мужик в тім не виноватий — ёго навчили сусіди Якова Яковлевича. Яков Яковлевич й сам здогадався, як побачив за плотом кількоро сусідних дітей з вищиреними зубами.

Неприхильність міщан для Якова Яковлевича була очевидна, и ще більше віддаляла ёго від них, а привязувала до вітцівського

*

дому. Тут мав святий спокій; сестра Мартуся так ёго шанувала, так пестила, наче-б він не носив ні сірого, довгополого фрака з чорними лузиками, ні пестрої камізельки, що на добру чверть виглядала з-під запрятого фрака, ні вітцівських чабанів, ні величезних калошів, ні шапки заіпленої ляком, а може бути — як деякі говорили — и смолою від дратви, наче-б був він найщедрійшим з людей, а мука не була неустанним ёго бажанєм, — словом, наче-б він зовсім був не тим, за що ёго переслідували и міщане и школярі.

Ось та сестричка Мартуся стрітнула нас на дворі, в зеленій, сукняній спідниці з червоними мушками, в якімсь червоноволосям, мабуть вже дуже старім кафтані и білим паперовім колпаку без всякого иншого прибору на голові. Недобра собака розбрехалась на нас и рвалась з ланцюха, наче-б хотіла нас живцем зїсти. Сестра Мартуся вгомонила собаку и так радісно привитала мого батька, як би я ніколи по ній був не сподівався, тим більше, що вона жила дуже самітно а пятьдесяток літ ясно вирився на єї лицю. Вона любила мого батька задля того, що він був сталий в своїх дарах, як природа, а може бути й задля того, що дуже поважав Якова Яковлєвича.

„Чи дома Яков Яковлєвич?“ запитав батько.

Се питанє видалось и мені и, здається, самому батькови дивним: де ж би міг бути Яков Яковлєвич тогді, коли не на школи? Він, як локомотива по желізници, ходив тільки в певну пору и в певнім напрямку; а хто ёго не бачив зрідка в монастирі, або по дорозі до школи, той и через ціле житя не побачив би ёго.

Але Мартуся відповіла: „дома“, таким тоном, наче-б єї братчик міг бути и на торзі и в гостях и всюди, де бувають инші люде.

„Прошу на сю сторону“ додала, а сама поспішила до другого виходу, щоб відчинити парадний вхід.

Заким ще скрилась з виду, двері від ганку відчинились и перед нами показалаь, якби на темнім дни картини, така постать, на котру треба би всіх красок, які лиш є на палеті маляря — сам Яков Яковлєвич в кафтані, колись скрізь червонім, а тепер з найріжнійших латок як мозаїка. На голові мав тригранну шапку, дуже старешьку, поруділу, без форми — подібну до фільцових шапок, як у Білорусів. Осінне сонце спустилось що тільки по над вершки пожовклих садових дерев и світило просто в двері, так що Яков Яковлєвич мусів закрити очи рукою, щоб роздивити-

тись, хто такий заступив ёму дорогу; але в ту хвилию обернувся и счез перед нашими очима. Якби я був перед тим вже не видів ёго в кафтані и в тригранній шапці, та ще з лопатою в руках, я б думав, що перед нами явилась сонна мара. Для батька се було також не нове. Він навіть остро змірив мене очима, як завважав сміх на моім лиці. Я живо пригадав собі мою послідню пустоту — и вже мені нічого було сміятись.

З такою думкою вийшов я в слід за батьком до першої кімнати — гостинної Якова Яковлевича. Се була та сама, де приніс був раз оден школяр живого зайця. В вікні против дверей можна було доглянути ще сліди сеї події. Одна шиба на долі складалась з багато кусничків, котрі Яков Яковлевич старанно позбирав и в середині клейстром зліпив. Ся кімната ніколи мені не подобалась, а тепер ще менше припадала мені до смаку. Кафлєва, зелена піч, здалося, ще більше висунулась на середину и більш була похожа на яку будову, приміром индійські вежі. Цвіти и птиці рисовані Яковом Яковлевичом за молодих літ, порозвішані в чорних рамках по стінах, ще більше, мабуть, полиняли з того часу, як я їх бачив; стільці и столи з кривими ногами наче-б ще більше покорчилились від старости и кучного затвору в тій низенькій, темній, безлюдній кімнаті. Тільки кіт витягаючись на лежанці, здавалось, вдоволявся своїм положенем втішаючись мишами, що не цурались дому Якова Яковлевича. Звідкіля ж взяли б ся у нєго такі товсті боки? — вже ж не вигодував хозяйн. — Але ж чи погадав я тогді, що ся кімната буде моєю станцією, а сей кіт моім товаришем? А тим часом у батька була инша думка. Він привів мене до Якова Яковлевича, щоб поселити мене під ёго крівлею, и я скоро довідався о тій ёго думці.

Яков Яковлевич не забарився змінити свій стрій и вийшов до світлиці. Перше ёго питане було, чи отримав батько ёго лист. Батько дякував ёму вибірними словами, в чім старий був майстер. Мартуся стояла в дверях сусіднєї кімнати, а почувши, з яким почетом приходять до єї братчика, так любо усміхалась, як тільки змогло єї лице. Відтак звиняв батько мою пустоту тим, що я маю пустих товаришів а не маю доброго надзору, и закінчив тим, що бажає віддати мене під опіку Якова Яковлевича.

Тяжко сказати, як поразив мене сей оборот річей. Не страшила мене строгість Якова Яковлевича, ні! а боявся я, що заморить мене голодом. Оден хиба кіт, думав я, може бути ситий в тім домі, тай то задля того, що миші нічого не стоять хозяйна.

Якже мені жити з тими двома зимними, зачерствілими, тяжкими істотами, оддалік від товаришів! Вже ж ніхто з моїх товаришів не загляне до мене, так наче б я був під тісною сторожею! Життя моя знов посумніла, поблідла, як цвіти й птиці Якова Яковлевича; воля моя змаліла, як просторонь сеї кімнати, — сеї низенької, темної и кучної кімнати, де кождий стіл глядів на мене з страдальною гримасою! — Сам я — наче-б постарівся и став малим Яковом Яковлевичом. Словом, мене обійняв такий жаль, який тільки може перейняти дитину.

Але батько не зважав на те, що діється зі мною, и вів дальше розмову з Яковом Яковлевичом. Я без мисли дивився в вікно, де вітер неперестанно налітав на грушу и обривав послидні єї листя: так кожда фраза батька нівечила мої дитинячі радощі, мої любі привички, мої веселі жарти и забави з товаришами. Я тепер рівнявся старцеві, що доходить границі свого иснування и з жалєм оглядається на минувші пориви серця, яких вже більше не буде.

Наконець замовк батько, вижидаючи відповіді Якова Яковлевича, и промінь надії заблснув для мене, як завважав я, що Яков Яковлевич дуже заклопотаний просьбою батька.

„Я рад би вчинити вашу волю“, сказав (Яков Яковлевич виражався по часті книжним язиком з минушого віку), но извольте, як видите, ось я и моя сестриця жительствоуем все одні. Мирно, спокійно у нас. Все на своїм місци, все ціло, як було при моїм родителю. А ось зо три рази в рік заглянуть до мене отті червяки и нароблять біди. Там теля випустять на улицу, тут принесуть заяців намість муки, перебють шкла. Через півроку не прийдеш до себе після такого поздоровлення з празником.“

„Але, Яков Яковлевич“, сказав батько; „на діти єсть узда. Картайте Микольця моєю рукою...“

Яков Яковлевич глянув на мене и мені здалося, що він вже веде мене на розправу за мою провинну з калошами.

„Воно то й так“, сказав він, „але справді мені якось то тяжко подумати о постояльцю... Як тобі здається, Мартусю?“

„А що ж, Яков Яковлевич“, відповіла сестра: „чи ж багато потреба такому постояльцеві? А най би то и у нас на дворі щонебудь гомоніло.“

В єї словах почув я стілько доброти, що я поглянув на неї з подивом.

„А якже буде з твоїми грядками, Мартусю?“ сказав Яков Яковлевич.

„Е! що тим клопотатись!“ відповіла. „Я й сама прожену мальця з города хворостиною.“

Мені живо представилось, як Мартуся гонить мене хворостиною, а Яков Яковлевич стоїть на дворі, в тригранній шапці, з мітлою в руках и говорить: „Диви, який капустяний червяк!“ Картина зовсім не манлива!

Але й в голові Якова Яковлевича рисувалась, видно, також якась немила картина, щось на лад мальчика, що лазить по деревах, або брикає по столах — так, що він похитав головою и сказав до батька:

„Ні, Іване Карпович, не могу..., з душі би рад, але не могу згодитись на вашу просьбу.“

„Але ж подумайте, Яков Яковлевич“, відповів на те батько, „що ви для одних можливих неприемностей цурастесь значних вигод.“

„А яких же, приміром?“

„Скільки ви маєте жалованя?“

„Триста пятьдесят рублів ассигнаціями на рік, а на місяць двадцять-девять рублів, шіснайцять и дві третини копійки!“

„Хочете, я дам вам третю часть тої суми на рік за Миколку, а ріжних припасів зо сто рублів?“

Яков Яковлевич заклопотаний поглянув на сестру.

„Що ж ви дивитесь на мене, брате?“ сказала вона. „Се ж ласка Божа. А мальчик таке-ж телякко: як з ним не справитись?“

„Скільки пудів зволите ви доставляти мучиці?“ спитав Яков Яковлевич.

„Та хочби й сто. Ну, меду пришлю вам зо два, зо три пуди, круп, масла, солонини, домашних припасів...“

Яков Яковлевич не міг устояти против всіх тих покус и згодився наконец заризикувати на свій спокій.

Батько умовився з ним: перейти зі мною з самого початку другу часть арифметики, а також вправлятись в німецькім язичі (Яков Яковлевич мав осібну тетрадку, звідкіля диктував нам німецькі слова и розговори) и займатись рисованнем; а над усе пильнувати, щоб я не водився з пустими товаришами и не тратив дармо свого часу. Яковлевич обіцяв сповнити свято всі ті услія. „Ну“, подумав я, „дістанеться мені тепер попробувати затворничої жизни!“

Мого жалю не осолодив и чай поданий Мартусею в старо-свіцких чарках, на стародавній таці: мені здалося, що се парена трава; й справді дізнався я опісля, що Мартуся робила чай з ріжних цілющих рослин, впевняючи, що такий чай не тільки користнійший, але й приємніший від купного.

На другий день, коли я сидів в школі и слухав „учительского объясненія“ Якова Яковлевича, перевезено моє манатя до ёго дому. Тепер мав я вертати вже не по старій дорозі, через базар, де я часто запасувався в медівники и инші „сладости жизни“, — а разом з Яковом Яковлевичом через городи по стежочках. Я наперед уявляв собі, як мені дадуть кусничок хліба и тарілку кашки на обід и як Мартуся увірати ме, що такий обід не тільки користнійший, але и приємніший від м'ясних страв. В школі ще ніхто не знав о моім новосіллю, и як мені було стидно, коли Яков Яковлевич, вдягнувши свою зелену байкову шинелю, сказав до мене: „Підем, молодче!“ Мені здалося, наче-б мене віддано в рекрути: так совістно було мені йти поруч з Яковом Яковлевичом, моім невідступним тепер ментором. Мені здалося, що тепер вже не оден а два Якови Яковлєвичі на світі, що я чи борше чи пізнійше буду мусів носити такий же фрак, таку ж стару шапку, такі ж чабани и калоші, що мати му також таку лисину и твердити му хлопцям о мучиці.

Я дуже заклопотався переминою мого житя, мене согласувано, так би сказати, в однім роді, падежі и числі з Яковом Яковлєвичом и підведено разом з ним на оден знаменник: такими именно фразами думав я сам про себе, пробираючись вслід за моім бригадиром через городи, и задля того уживаю їх и тепер, як би ні старими видались вони читцєви.

IV.

Дивні відкритя, які я роблю на Якові Яковлєвичу.

Підчас дороги Яков Яковлєвич поглядав на мене скося, чи не покривляюся я ёму з-заду, як то нераз лучалось ёму дізнати від инших пустяків; але я був покірний як вівця. Думка про жизнь у Якова Яковлєвича зовсім мене подавила. Ще недавно я з сміхом прислухувався оповіданям других школярів, як Яков Яковлєвич нараджується щоденно з Мартусею, що обійдеться дешевше, „кашица з крупою, чи ушица з мелюзгою (юшка рибяча з рибками)“. А тепер приходилось мені неустанно прислухуватись таким нарадам, що мене вже ні крихти не бавило. Нудьга, одна

нудьга и туга чекали мене в домі Якова Яковлєвича. Я йшов за ним якби на упоні и махинально приглядався кождому слїдови, які оставались на грязкій осінній дорозі від батога обкрученого на ёго калошах. Ось ми вже й коло ворітцят, вже и на подвірю.

Яков Яковлєвич мовчав через цілу дорогу як би не свій; якже ж ввійшов на своє обійстя, язик ёго розв'язався. Він привітав недоброго цербера такою ласкавістю, якої я по нім ніколи не сподївався; назвав ёго морданьчиком, горланьчиком и сим подібними ласкавими словами. Потому переходячи коло корови, погласкав її по лобі и дав полизати свою руку; з сестрицею поцілувався, а кота взяв навіть на руки, положив собі на груди и так щиро гласкав ёго по спині, що аж чути було трїск електричний. Все те видалось мені у Якова Яковлєвича невластивим и дивним.

И зо мною Яков Яковлєвич обходився дома якось не по шкільному. Він говорив мені, щобим не церемонився, а був так як дома; віддав мені до рук кота и назвав ёго мушкатиром, а се значило у нєго стілько, щō шибеник. Опісля казав мені здїяняти сурдуг, повісити на кілочку, щоб дома дармо не поневір'явся, и остатися, так як він, в самій камізельці. Як же дивовижним видався він мені без свого сірого фрака! Як же здїяняв ще з себе чабани и остався тільки в довгих аж по колїна панчохах, то ёго постать стала ще забавнійшою и дуже пригадувала постать когута.

Яков Яковлєвич вбрався в якісь черевики замість чабанів — був готовий до обїду. Мартуся, називаючи мене Микольцем, прикликала мене до столової. (У Якова Яковлєвича був я все ще таки „молодець“).

Я наперед смакував вже усю гіркість голоду, як Гарнізон запертий в крїпості. Мнимо то все в домі Якова Яковлєвича, до найменшої дрібниці, будило мою цікавість. Можу навіть сказати, що цікавість моя була сильнішою, як мій голод, задля того, що при послїднім дїяствовала тільки животна сторона моєї истоти, а там глядїв я очима цілої школи. В моїх ушах роздавались уже безчисленні питання, на котрі мав я відповідати вернувшись до школи; и тому нім зглянув я на кашницю з крупною, чи ушницю з мелюзгою, чи що там було на столі, я перше окинув очима кїмнату, де мене покликали на обїд.

Се була друга з трьох кїмнат, де мешкав Яков Яковлєвич. Вона була ёму спальнею, кабинетом и музеєм. (Третя була кухня и належала виключно до Мартусі.) Я сказав: музеє, и не без причини. Тут крїм ёго чабанів, калошів, круглої новїйшого фасону

и старенької тригранної шапки, котрі могли б здобути славу для якого антикваря, висію на сам перед ружя ёго батька, дальше тесак и портупея, наконець походна шинеля, в котрій колись ходив Яков Яковлєвич.

Значіне всіх тих предметів и исторію кожного з них довідавси я опісля; тепер я міг тільки чудуватись тому дивному зборови ріжних збруй разом з пилою до дров, величезними копитами до шптя чобіт и пучками дратви — украшаючими стінн столової.

Я став серед хати и глядів то на ружя то на Якова Яковлєвича підв'язуючого свої довжезні шерстяні панчохи, то на шевський приряд, то знов на Якова Яковлєвича — глядів и прикладав в мисли оден предмет до другого, виображаючи собі свого почесного ментора то в ролі мушкатора, то в ролі архитекта власних чобіт и калосів. Та я був певний, що ніхто инший не міг би зробити що небудь подібного до ёго обува. Я тож самодумав и о ёго фраку и о цілїм строю. Але нім ще я застатовився над можливістю того факту, мисли мої відірвало м'явканє кота в иншу сторону. Кіт, занюхавши запах принесеної Мартусею страви, кинувся з лежанки до столової и вдарився мордою о мої погн. Се мене чимало здивувало, и він видавси мені дуже дурним звірятем. Рівночасно кликнули Яков Яковлєвич и Мартуся протяглим голосом: перший „сидись молодець“, а послідня „сїдай, голубчику Микольцю“, и я сів разом з ними за стіл.

Стіл був накритий чистою, хоч дуже грубою скатертю: але на ній замість зупової чарки, стояв горщик, правда що поливаний и троха закопчений, але все таки горщик. Я поглянув на него квасним поглядом — и згодився б, здається, був на те, щоб черепяна покришка прикипіла до нєго на віки. Мартуся, не догадуючись моїх думок, відкрила горщик. Кіт ще голосніше заявчів як перед тим, але тепер вже він не був у мене дурним. Я сам готов був разом з ним заявчїти: так несподівано втішив мене запах страви з того горщка. Пара стовпом знялася у гору з горщка, Мартуся зачала деревяною ложкою черпати, и я переконався, що ся страва менше-більше ніщо инше, як тільки дуже смачний росїл з курки.

Я поглянув на Якова Яковлєвича и на Мартусю крізь теплий туман, що з легка закривав їх почетні лица, и росїл з куркою видавси мені ще більше з ними незгідним, як ружя з Яковом Яковлєвичом, а шевські копита и дратва з Мартусею, — або на оборот. Але Яков Яковлєвич спокійно чекав на росїл, а Мартуся ще спокійніше наливала ёго до тарїлок. Я зовсім не завважав,

щоб в очах Якова Яковлєвича виражалась яка небудь жадність за лакомою стравою; в руках ёго сестри не було дрощу скупости, що оцінює и перемеріює розділяну страву на готові гроші. Я сам більше непокоївся як вони, и уступив в тім тільки одному котови, що мурликаючи ласкаво тягнувся до мене на коліна и випускав, в знак своєї симпатії до зупи, пазурі так, що я аж вздрогався від болю и відганяв ёго під стіл.

„Добре зробив твій батько, Микольцю“, проговорила Мартуся, відмуючи для себе шишку хліба, „що помістив тебе у нас; а то було и страви не було для кого варити. Все тільки ушниця та кашниця. Яков Яковлєвич не любить м'ясних страв.“

„Чому ж се?“ спитав я вважаючи, що зі мною хочуть вести розмову.

Уста Мартусі були в той час зайняті шишкою и за неї відповів Яков Яковлєвич.

„Ти питаєш, для чого?“ (Яков Яковлєвич все клав наголос на для). „А для того, що я з молоду привик до такої страви.“

Се були перші слова, що проговорив Яков Яковлєвич до мене домашнім способом; але я все ще таки слухав уважно: для мене було дуже дивно и займаючо з ним розмовляти. Я наскорі підкnuв ложку горячого росолу и сейчас запитав:

„Як же ж то, Яков Яковлєвич?“

„А так, молодець“, відповів тим самим тоном, яким було говорив: „молодці, остановитесь и послушайте учительського об'яснення“, — „так, що мій покійний батько був в низькім військовім чині, як я родився на світ. На сім місци стояла убога хатинка...“

„То Ваш батько був воєнним!“ вскрикнув я з протягом, поглянувши на ружя и тесак, а там и на копита и дратву.

„Якже, молодець? воєнний!“

„Задля того й у Якова Яковлєвича“, завважала Мартуся, „воєнна стать.“

Я поневолі глянув на Якова Яковлєвича.

„Ну, ось, молодчику мій“, продовжав Яков Яковлєвич, „и жили ми в тій хатині. Батько служив в гарнізоні капралєм; діставав на місяць чотири пуди мучиці, кварту круп, та рубля и вісім алтин грошей. Тим и треба було кормитись. Чи ж розумієш, як міг мене виховати мій батько? На сніданє сухарики з водицею та трошки соли, на обід кашниця з крупою, а на вечеру цибулька з хлібцем; ось и вся розкіш. Так, молодчику мій, провів я цілу молодість до дев'ятнадцяти літ и так навик до такого житя, що

й лучшого собі не виображав и не жадав. Ось тому и не здоров, як попоім мяса, а лучше, коли я їм ушицю, юшку або кашницю.“

Се оповідане о сухариках з сіллю, о хлібі з цибулею и так дальше, дуже мило вплинуло на мене, тим більше, що я тепер з смаком заїдав росі Маргусі; сам Яков Яковлєвич видався мені иншим чоловіком. Я глядів на него майже так само, як в перший день нашого знакомства, — так непохожим, так новим и відмінним видався він мені в своїй домашній жизни від того Якова Яковлєвича, що говорив: „молодці остановитесь и т. д.“, або твердив „о вітряних млинах“, що „мелють, мелють, а муки не має.“ Там був він острым шкільним наставником; тут являвся він добродушним и ласкавим чоловіком, котрого я не менше подлюбив як и старушку Хлопотову. Тепер вже не глядів я в нім одних смішностей; я хотів пізнати ёго з другої сторони, и для того прислухувався з великою увагою ёго розмові з сестрою.

Яков Яковлєвич и Маргуся про себе тишились, що мають з ким побалакати, и почали пригадувати ріжні події свого житя, більше авб менше для мене цікаві.

(Дальше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

IV.

(Конець.)

Не одрікаючись од своєї ориґінальности и єї виразу — мови, не розриваючи звязок вироблєних життем, але яко близькі спільники україно-российского народоправного и краєправного славянофільства являться в Австрії Галичане. И тогді голос їх буде мати не таку ціну у очах других, як тепер. Самі по собі, при самій щирій праці для краєвих интересів, над краєвою літературою з народніх елементів, для народної освіти и добробиту, праці, котора, правда, тільки може бути міцною основою и для більш широкої місії, — самі по собі Галичане не можуть увійти далеко: вони для того дуже малочисленні, та ще у добавок дуже пригнічені Поляками, Німцями, жидами. Я не стану, звісно, говорити проти чесної праці, яку веде хоть би товариство „Просвіта“, п. Наумович, проти таких чесних замірів, які висказують люде, як п. Качала у своїй політичній проґрамі, проти початків, як товариство „Побратим“

и т. д. Без праці над народнєю літературою, організацією народу у товариства, галицько-руському народу зовсім прийдеться загинути. Але трудно ж не бачити, що Русини обділені усіми статутами австро-галицькими, вигнані з повітових и городских рад, засуджені на меньшість в соймі, загублені серед чужих людей и чужих інтересів у райхсраті, забувані або зневажані и централістами и федералістами и Німцями и Славянами, не пускані (або ледве терпимі) у школи, випихані з посідання землі, — самі далеко не підуть. Поки потроху, збираючи мале збіжжя або випрохуючи собі крихти з доходів од податків власного ж народу, будуть працювати патріоти галицькі над літературою, котора одна ще не однята у них, чужі елементи усе будуть розростатись, и народови галицькому прийдеться або у кінець стати наймитом на своїй землі, або звернути надію на кроваву революцію. Щоб допомогти собі и скорійш вдержати той процес, которий випиха' Галичан з власного краю, треба галицьким патріотам вбільшати свою силу, взяти такий голос, щоб ёго не могли не важити тепер маючі власть у Галиччині Поляки, Німці и Жиди. Одні поклики на „правду“ не допоможуть: — експлоататори стида не мають! Поклики на народ не мають теж сили, поки народ не з'організований и не розвятий, — а експлоататори именно не дають патріотам організувати и розвивати народ: теперішні конституції так же дають багато способів задержувати роботу народолюбців, як и самодержавні монархії, та ще у добавок неутралізують усі добрі заміри, могуті бути у династії, переносячи усю державну силу у руки парламенту, т. є. більшости сильних елементів, елементів експлоататорских.⁸⁾ Поклик на Україну и поміч України багато не допоможе Галиччині, поки на Україні вона буде мати за себе тільки кружки дилетантів, любителів українскої або й псевдоукраїнскої прози и поезії,

⁸⁾ Навіть самі Поляки иногді признаються, що народ галицький не бачить старая про себе од урядових елементів. Так недавно Dziennik Poznański, з поводу неспокоїв коло Тарнова, наговорив попереду звичайних фраз про московских агентів, а потім сам мусів признатись, що у при-Тарновскім краї завівсь дійсний голод, не глядячи на багатий врожай, и що dla ludu, Bogiem a prawdą mówiąc, gzezuywiście nic się nie robi. — З другого боку та скорість, з якою галицькі партії звертають надії на ріжні побічні елементи, як Москва, Відень, польські ма'нати, вказує не тільки на одну малу розвятість чуття самостайности у галицькій громаді, — але й на те, що усім у Галиччині ясно, що одних власних сил не стане, щоб оборонити руский народ и народність у сім краї. Усі згодяться на те, що треба шукати помічника. Біда тільки у тому, що більша часть спільників, до котрих прихильються Галичане, така, що дума' тільки покористуватись ними, а їм користи не приносить, бо не має у своїх приятих нічого прихильного до народу галицького.

або кілька хоть би и чесних фантастів. Ми бачимо, що тепер Поляки раді сказати кілька демонстративних фраз за Україну, але тільки щоб покричати проти „Москви.“ А на ділі сі фрази не ведуть ні до чого. Правда, що не багато виграє галицький народ и од того, що кілька клерикалів и літераторів то кричать у мемурандах або у *Neue Freie Presse* про свою лояльність и вірність чужій конституції у Відни, то напишуть у „Голось“, що Галичина плаче за Россією, як дитина, одірвана од матери. Тепер у Галиччині одні покладають надію на централістів, другі на федералістів. По всему видно, що німецькі централісти не дадуть Галичанам нічого, а жидівські и польські постараються одібрати и те, що єсть. Уже од сього одного, та ще й од того, що славяно-федеральна партія хоть у принципі признає право усім народам жити по своєму, не можна не признати, що Галичанам достойніше йти з федералістами, ніж з централістами. Але трудно надіятись, щоб Галичане, як народність, покористувались и од польских федералістів чим небудь більшим, ніж одна-дві школи, тисячка-друга Гудденів на книги: за два-три голоси у соймі, за демонстрацію, якою єсть союз Галичан з польскими федералістами, більшої плати, широких прав — не дають. Що ж до народу галицького, то єму мало буде користи, як з буржуазно-жидівського централізму, так и з маґнатського федералізму.⁹⁾ Для помочи народу треба, окрім прямої домової праці для народу (се наше *ceterum censeo*) ще союзу з народними ж напрямками, — а таким може бути и є уже по части роснійско-українска демократія. З нею то у союзі мусить

⁹⁾ Ми не сміємо вказувати нікому політики у деталях, и звісно, вважаємо принципі рускої федерально-славянської політики, як їх виложили п. Качала и Загірний, більш достойними Славинна и чоловіка, ніж ті, котрих держаться святоюрські централісти — у загалі и у ділі виборної реформи по части. Але ми боїмось, що п. Качала и єму подібні більш гарячаться для других, ніж для себе, и думаємо, що народній партії у Галиччині було б лучше, виявивши свої принципи теоретично, на практиці усунутись поки од усякої агітації політичної, поки ся партія не вкріпить свої сили працею над народом через товариства и поки не зьорганізуються коло неї напрямки и партії, котрі будуть зовсім рідні по ідеям тому напрямкови, котрий отверто вискаже галицька народня партія. Инакше, вона усе буде більш для других працювати, ніж для свого народу, як и святоюрска партія. Мені здається, що Русинам обох партій було б достойніше, замість того, щоб тільки працювати для чужих інтересів и споритись між собою з за чужих форм федералізму и централізму, достойніше б було, усунутись од усякої ініціативи по таким загальним питанням, а поєднавшись и виглавивши програму своїх потреб, налягти на виборну агітацію, добути собі як найбільше депутатів, котрі б чи у соймі чи у райхораті (куди, як видно тепер, придуть и федералісти), потребували б своєму народу єго природних прав.

виступити галицке народовство, — и тоді за кілька часу воно буде говорити именем мільйонів організованого и проведеного європейско-российскою інтелігенцією хлопства. Час сей ще не наступив, але наступа', — и треба готувитись до нього, треба спізнати, де можуть бути вірні, природні союзники галицкому народови.

Ми думаємо, що, коли б галицкі народовці и тепер виступили, яко самостійний, але тісно звязаний з другими член російско-українскої демократії, то й тепер би тільки вбільшили свою силу. Нічого боятись криків на „нелойяльність“: тепер вже не ті часи, щоб хто був наївно лойяльним. Та усе одно ті, кому се треба, давно вже прокричали про нелойяльність Русинів. Тому виною не одні тільки святоюрські симпатії до „Москви“. Чи давно и українофільство вважалось в Австрії „нелойяльною гравітацією до московскої, або до революційної України?“ Хиба й Поляки й Німці и самі Рутенці не закидали сієї вини народовцям? Хиба ще недавно Neue Freie Presse не писала, що, коли „altruthenische Führer“ розірвали усі звязки з московськими панславістами, то — народовці взяли у Києві од славянського комітету гроші для панславістично-федерального орбану, т. є. „Правди?“ Таких криків, таких докорів усе одно не втечеш! Пора ж говорити, як слід вольним, поважаючим себе людям, що шукають собі союзу и помочи на працю для свого народу, де хотять, де є природні союзники. Пора сказати голосно перед німецьким світом, що, не думаючи шкодити правдивим интересам народу німецького, ніякі Славяне не можуть же йти проти загальних славянських интересів. Перед Поляками ж Галичане можуть виступити, яко союзники тієї партії у Росії, котора рішила не дати більш у неволю руского народу польському клерикалізму и шляхецтву, але не тільки не ворогує з природними правами польскої народности у краях чисто-польських, а готова подавати голос за права сі, та ще й готова помагати самому польському народови, скинути з себе пута клерикалізму и шляхетчини. Явне виголошенне таких ідей буде, повірте, мати більшу силу у очах серьозних патріотів польських, коли не на тепер, так на близьке будуще, коли не зараз у Галиччині, де старовірська партія дужча, ніж у Познані и у Варшаві, так поперед у сих землях, а потім и у Галиччині, — ніж та часом зъявляючися, двозмисленна хвилева приязнь галицких народовців з польськими патріотами, у которій Поляки думають бачити згоду з їх теоріями про Польшу 1772 р., а Русини tacitum consensum на їх зовсім противні теорії, и Поляки и Русини не вірять

одні другим.¹⁰⁾ Звісно конечно також, що у заяву таких чесних поглядів на права народности польскої и рускої у Росії и у Австрії, — буде більш моральної сили и користи для народности галицко-рускої, ніж у тому, як „Слово“, після скарг на спольщення Галиччини, начне втіпати себе, и страшити Поляків обрусенням Польщі и навіть Германізацією Познани, тоді, як консеквентним прикладом демократично-національних идей и до Галиччини и до Західного краю Росії и до Польщі, галицький журнал міг би стати и тепер посередником між російськими и польськими націоналами и здержувати ті перескоки за границі права, які роблять тепер обидва боки, и од чого приходиться більш усєго терпіти галицко-рускій народности и галицко-рускому хлопцу.

Свідуща солідарність Галичан з українськими и російськими демократичними лібералами мусить не тільки підперти національні жадання Русинів у Галиччині, але вбільшати и їх сили на борбу проти панскої и жидівскої експлоатації, проти которой одна малочисленна галицко-руска інтелігенція и народ галицький не можуть виставити сильної організації: тоді як у Росії вже и тепер надії крестянські, уставы про торг горілкою у селах и більш численна інтелігенція демократичного напрямку суть підстави дужчої організації соціального демократизму. Звісно, що на сєму дію не стане, и конечна організація Росії, яко мужицкої держави — чи з таким, чи з иншим політичним строем — не дасть на себе довго ждати. Така то Росія буде сильною підпорою народного напрямку у Галиччині, которий, коли захоче стати практичним, то не може не зробитись соціально-демократичним. — Упять скажу, що говорючи так про характер народовства у Галиччині и про відносини его до Росії, я не пишу ніякої політичної програми у деталі, — такі програми міняються з часами: треба тільки намітити те, що не може не бути постійним, бо воно є природним. А таке природне — єсть єдність інтересів народу руского у Галиччині, Малоруси и Великоруси, — єдність ціли передової інтелігенції

¹⁰⁾ Галицькому читателеви нічого приводити багато примірів того, що польські газети, коли не ворогують проти української и народної партії у Галиччині, то говорять про неї як про таку, котора має надію на розвиття своєї народности тільки з поміччю Поляків, которі прямо хотять повернути стару Польщу 1772 р. А як дивляться передові українофіли у Росії на сю Польщу, видно з слів Шевченка: „була колись шляхетчина, вельможная пані, — була колись, та що з того“, — або з статей „до Поляків“ у Основі п. Куліша и Костомарова, которий у монографії „Последніе годы Рѣчи Посполитой“ прямо признав розділ Польщі з боку Росії самим правим ділом з подібних йому у історії.

галицької, української, великорускої і руско-європейської. Од того досить їм буде взнати сю єдність, — і тоді вони зуміють знайти собі форми для неї, зуміють обернути у користь руському народови усяку форму політичну, вироблену історією.

Коли звести коротко до купи усе, що було сказано нами у характеристиці минушого і сьогочасного стану літератури російської, великорускої, української і галицької і у тих виводах, що ми хотіли зробити на основі сього стану для діяльності української і галицької народної партії: то вийде, що ми мало що сказали нового, а хіба систематично зложили те, що вже не раз висказувалось, що ми систематизували status quo. Та інакше й бути не могло, бо сей status quo зложивсь хоч інстинктивно, але тим не менше органічно. Ми бачили, що у Росії є справді література *всероссийська, руська*, бо є життя і інтереси, громада, справді *всероссийські*; окрім неї є й *великоруська народня* і *малоруська народня*, бо окрім спільного життя і інтересів європейсько-російської громади є масса народу великоруського і малоруського, для котрих та мова, що для змішаної громади *всероссийської* жива, є мертвою. Ми бачили, що Галиччина не може жити виключно російською літературою, бо Галиччина не живе життям і у обставинах Росії, і те, що живе для Росії, часом зовсім мертво для Галиччини. Значить не може не бути і літератури *галицької*. Однак Галиччина, не кидаючи своєї літератури і підтримуючи у Росії автономний український елемент, може користуватись літературами, що виробляються у Росії: найбільш усією українською, як самою близькою і мові і матеріалу, а потім російською, як хоч і одмінною по матеріалу, та цінною по широті ідей, по реальности методу, як найблизчою з усіх великих європейських літератур по мові і по духу, і як представителем громади соціально-політичних інтересів і ідей, котрі найблизчі до інтересів галицько-руського народу. Таким образом виходить, що кожна з чотирьох живих літератур у руському світові має свої природні круги, свої сфери діяства, як внутрішнього, так і виходячого, — і що їм замість того, щоб поїдати одна другу, природнійше йти у згоді і працювати кожна у сфері свого діяства. Щоб не збитись кожній з її природної дороги і щоб, перепутавши з-за суб'єктивних узких доктрин і кружкових інтересів кожній своєї сфери з другими, не порвати і не розстроїти згідної праці: треба представителям кожної з сих чотирьох літератур завсігда, при кожному частному непорозумінню, повіряти ідеї

и інтереси суб'єктивні, частні, кружкові, котрі можуть здаватися національними, повіряти ширшими и всевітними інтересами — освіти и народу, ёго волі и добробиту. Отже при усякій праці, особливо серед меньших літератур, українскої и галицкої, треба себе частійше питати: чи те або друге викликується інтересами освіти и народу, чи стане на пряму користь освіти и народови? Задавши тепер таке питання, ми конечно прийдемо до такого програму праці для українскої и галицкої народної партії: праця над народньою літературою, освітою и добробитом з *низу у гору*. Правда, через се на довго, коли не віки, виділяється горішня сфера дійства — для російскої літератури.*) Але се й без того так, — а окрім того ідеї цієї літератури не тільки не стоять проти принципу нашої праці для народу, але ще й можуть дати матеріал для неї, — а політично-соціальні інтереси громади, котрої ся література є голосом, не тільки не против інтересів народу нашого, а ще можуть піддержати ёго своєю міцною и широкою організацією. Сі ідеї и ся організація у додаток є тільки варяцями тих ідей, тільки одною з кадр тієї організації, що обнима' увесь цивілізований світ, що зветься наукою и народоправством. Се та конечна звязка, що звязує усі чотири літератури и громади рускї и що вяже їх з всевітними через саму широку. Так и будемо ж працювати над своїм народом, найпрактичійшим методом з низу у гору, з узкого до широкого — дивлючись більш у перед, ніж назад. *Sieh' vorwärts, Werner, und nicht hinter dich!*

Поки будемо держатись сёго принципу, не буде незгоди між Галичанами, Українцями, Москвофілами, Українофілами, Руссофілами, Полякофілами, Славянофілами, — а буде спільна праця и боротьба тільки проти обскурантів и експлоататорів, як би вони не звались, хотьби вони брали яку небудь из перечислених патріотичних фірм.

Українець.

1873, 4-ого (16.) Липця.

*) Ми вже кілька разів висказували одмінні наші погляди від поглядів ш. автора. Тут ще лиш одно додамо: Галичина, як признає сам п. Українець, не може прийняти цілком літератури російскої. Література російська ніяк не може стати знакомою цілій інтелігенції у Галичині. Чого-ж вона буде держатися? польскої чи німецької? Чи вироблювати зовсім окрему галицко-руську? Адже ж легше вироблювати спільну літературу 15 мільонам, ніж окрему 3-м. Годимося зовсім, кажемо ще раз, щоб працювати з долу в гору: але працювати будемо охотнійше з такою гадкою, що 15-мільонний парід малоруский дійде колись в літературі бодай до такої самостійности, як меньші народи Поляків, Чехів або Сербів. — Ред.

ВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ на Україну при кінці XVI-ого віку.

(Після М. Костомарова.)

Кінець XVI. віку був час перелому й перестрою громадської життя в Речі Посполитій. Польща пнялася стати на рівні з Заходом и силувалася заціпити в себе образованість романських та німецьких народів и по своєму переробити. Україна пнялася стати на рівні з Польщею; вона почувала недостачу своєї старосвітської життя: жажда обнови обхопила її — Україна багла просвіти. Для неї, яко злученої з Польщею, можлива була тільки така просвіта, що годилася з привичками, обставиною бити, норовами та пересудами висшої верстви народа. В темній громаді народа не було навіть зароду похопности до иншого способу життя, до инших понятій, до иншого виховування. Громада поділялася на *урожоних* и *простих*, а між урожоними були такі, що стояли вище своєї братні — привилеїюваної верстви, між простими ж були простіші и менше прості. Просвіта стала потрібною тільки урожоному чоловікови, бо тільки урожоному було можна розширяти круг своєї діяльности та ознакомлятися з образованішим миром понятій и діяльности; тільки чоловік урожоний, беручи участь в політичних и громадських ділах, міг почути конечну потребу більшого знання й розуміння, як до тепер в нього було, та й жити відповідно розширеному кругови понятій. В кого не було просвіти, в сього и походження тратило свою вагу; його герби та грамоти могли статися смішними; помимо його знатности, помимо всіх його богатств, не міг він відограти значної ролі; йому не годилося ні в чім важнішим довіряти; він не міг подати доброї ради на громадській зборі; ним цуралася и в приятельських сходах для того, що він не вмів себе ні гаразд повести, ні з образованими людьми бесідувати.

Польща була образованіша від України, а Україна була злучена з Польщею: природно отже було Україні зміряти до однакової образованости з Польщею, и от швидко обхопила Польща своїм норовственным и умисловим впливом всю Україну. Польща поборовала Україну своєю цивілізацією. Королі Ягайлового роду, будучи чужинцями в Польщі, підпали єї перевазі. Ще Жигмонт I., як свідчать старі діди, що так сердечно про нього довгий час згадували після його смерти, вірний був литовско-українському походженю своїх предків, Німців не терпів як собак, Ляхів не любив за їх хитрість, а за те любив сердечно Україну и Литву. Не так

озивалися сі дідугани про ёго сина Жигмонта-Августа. „Его“, мовляли вони, „не годиться и між добрих людей зліцати. Німеччина припала ёму до душі більше як ми; що давні королі наші придбали, теє нові — а він перший між ними — Німцям роздали.“ Оборонці старосвітчини, невдовільні прилученням України до Польщі, мовляли про Жигмонта-Августа, що він Волинь и Полісся перевів в нівець, називаючи себе Ляхом. Те, що побуджало дідуганів XVI. віку до недобрих поговорів про Жигмонта-Августа, те становило загальні признаки їх дітей и внуків. Українска шляхта з потреби просвіти почала всіма силами намагатися бути похолою на шляхту польску, а через те саме в певних мірах и на Німців, т. є. в загалі на західних Европейців. Поляки почували, що для них настає пора, на Україні відгравати ролю цивілізаторів, и цілими гурмами валилися до краю для них на стільки гостинного, на скільки Польща була гостиннею для західних Европейців. Сказати можна, що Поляки не підпадали невольничо сёму впливови західній Европи, але ж сёму підпомогла, окрім свобідній форми правлення, звязь з Україною: в Україні вважали себе Поляки чимсь висшим від других, а в народі передо всім підтримується національність власне через тую можливість оказувати свій вплив на иншу народність, як тільки пійде така думка, що отся инша народність стоїть низше своєї під зглядом розвою. Лях для Українця стався чимсь висшим, та й вважав себе таким. Богаті пани — литовські й українські — приймали в себе по дворах зайшлих Ляхів-цивілізаторів; одні служили у них в роді *дворян* (шляхти) або оршака, инші в низшій значіно слуг або *барви*. Але слуга Лях не був те, що слуга Українець або Литвин. „Давай ёму“, мовляли прихильники старосвітчини, „фалендишову сукню, годуй ёго добре, а про яку небудь послугу й не питай в него, — тільки в него й діла, що, убравшися ріжнокрасо, на високих закаблуках скаче коло дівчат, та тягне з великого кубка вино. Пан за стіл, а слуга собі; пан за борщ, а слуга за добрий шмат мяса; пан за фляшку, а слуга за другу, та й то держи міцно, а то ще з рук тобі вдре. А як пан з дому, то пильнуй добре, а то ще й до жінки твоєї підсунеться.“

В домовім пожиттю, в гостинах, в норовах, все, що тільки становило признаки українскої старовини, сталося, після тогдішніх мнятих, признаками грубости и невіжі; а всё польске и західне служило обявою образования и доброго поведження себе. Старосвітські українські однорядки та корзни стали безобразними та недогідними; їх почали переменявати на одяг, що Поляки перейняли

у Німців, Угрів, Іспанців та Італійців під назвами цуг, кабатів, стратедок, делій, кітель и т. д. Всі отсі одяги були надзвичайно різновидні після вподоби та забаганки кожного, то довгі аж по землю, то куці тільки що за пояс сягаючі, то зовсім без ковніря, то знов з таким величезним ковнірем, що годі було розібрати: чи ковнір пришитий до плаття, чи платте до ковніря, та ще до того з різновидними пасами, Лузиками, вишиваннем, нашиваннем, кутасами, тороками, стрічками, плетінцями, шнурками... Хто тільки де-що підглянув, так и тягнув на себе. У всіх народів був свій народній одяг — мовить Рей —, тільки у Поляків не було свого, и хтось, малюючи народні одяги, нічого відповіднішого не знайшов для польского одягу, як тільки намалювати Поляка з кавалком полотна. Ся різнообразність одягів, що так разила кожного одвідуючого Річ Посполиту в ХVІ. віці, відповідає що до крихти внутрішньому строеви польских понятій, вірувань, виховання и норів. Годі було тогді сказати, яка віра панує в Польщі, тям більше, що там терпимі були и розвивалися всякі можливі науки и секти; годі було видати суд о степені образования сього краю, бо там можна було стрітити взорець и найбільшої учености и навіть півдикой невіжі, наймякшої лагідности и чоловіколюбия и найрізшого варварства, найвисших понятій о свободі и правах людскої особистости и найгрубшої самоволі, невольничого наслідування чужоземщини и гордого підтримування свого краєвого. Поверхність буває завсїгди виразом сего, що у внутрі, а польска одежа справедливо була обявою внутрішнїї жизни краю. Отся пестрота замінила тогді в Україні однообразність и простоту старосвітскої українскої одежі. Дарма упевняли добрі старики, що старосвітський убір и спокійніший и красший нового; іх довгі балахони, іх дико виростаючі волосся й бороди на сміх підіймали елеанти з підголеними головами та гарно підстриженими борідками та испанками; и старики самі вистерігалися являти в товаристві в прадідівськїм виді, вони убиралися так тільки для себе дома и називали тее: *убратися по домовому*, и втішалися тим, що, коли молодіж сміяти меться над старосвітчиною, то бодай іх добрі старушки жінки натішаються та надивляться, як попередягаються в одежу, що нагадує ім часи молодости. Непристойними для шляхоцкого стану здавалися старосвітські будинки українскої шляхти: се були деревяні доми покриті дубовими лонтами, з величезними сінми по середині та світлицями по обох боках сіней, де по білих стінах не було иншої окраси тільки образи,—там стояла зелена поливана піч, та не було инших меблів тільки лавки в округи стін та прості немалё-

вані столи, прикриті цвітистими вкривалами. Старики любили жити простірно, але поодинокі; в декого було на подвірю кілька невеличких домків, тільки ж всі відзначалися харністю а не багатством. Аж ось почали будуватися пишні палати, збудовані та прибрані після найможливішого смаку Європи. Вже не вдоволялися українські дворяне угощати своїх гостей борщем та кашами. На їх бенкетах появилися вигадливо виробляні льви, слоні, люде, дерева, виготовлені з всякими вимислами західно-європейського куховарства, надзвичайно красі, розмалёвані, повизолочувані та нездорові, тим більше, що, після замітки ровесника¹⁾, виготовлялися в п'ятницю, а на стіл подавалися в неділю. Старосвітські наливки на краєвих ягодах та прадідівські меди уступилися перед угорськими та іспанськими винами. Пани для своїх виїздів почали уживати розкішних вимисних коляс, лектик, брошок з багатими цвітистими коверцями, з вишитими бархатними подушками. Жінчини, як завжди буває в такі часи, з поривом кидалися на новину, кидали простим міщанкам доношувати недогідні українські літники, онашні, та почали приманювати серця до себе італійськими та іспанськими биретами, ферешамп, фальбанамі, фордигалами; після західного звичаю почали знатні українські пані ходити з довженими хвостами, що за ними носили хлопчики. З початку було отсе смішно, але опісля освоїлися з тим и Українці, тожкуючи собі, що с'єго вимагає добрий тон и образованість. Жонота липла до Ляхів-цивілізаторів, и не оден муж переплатив семейним щастем сим просвітителям краю свого.

Вся отся поверхня різнообразність була, як ми казали, обявою внутрішнього перестрою. Шляхоцка Україна чула потребу виховання. Щоб мати образование, треба було або віддавати дітей до польських закладів, або тримати дома учителів Поляків и чужинців. В обох злучаях молодий Українець виховувався на кошт своєї народности. Все, що становило круг образования: поняття о горожанстві, праві, о літературі, о науці, все приймалося и все становилося в противорічності з українським життям-битом. — Мова українська підпала сильному впливови польскої, и ій загрозив на будуще неминучий унадок, бо вже при кінці ХVІ. віку найревнійші Українці говорили та писали по польски охотнійше, як по своєму. Сему підпомагали женитьби; де тільки ввійшла Полька в український дім, за нею вводився в семью, запановував язык польський. Тоді був звичай у Поляків, після укінчення наук в отчині виїздити на кілька літ за границю задля висшого образо-

¹⁾ Rey, *Żywot poczciwego człowieka.*

вання, слухати курсів в заграничних університетах та приглядатися битови образованих народів. Отсе ввійшло так в звичай, що в Польщі майже нікого такого не було, хто-б був значного роду та з багатого дому, а не звідував за своїх молодих літ всяких європейських країв, особливо Італії та Франції. Поляки не любили Німців (Германців), заховуючи супротив них вроджену славянському племені вражду, и з погордою відкидали від себе всё, що вважали німецькою вигадкою.*) Українські пани йшли за сим прикладом, тільки ріжниця заходила така, що Поляки, з запасом ріжностороннього тогдішнього образования, повертали до дому частійше ще Поляками, хоч би були не остали такими, якби перейняли чужоземщину від чужосторонців, що їх край звідували, — для Українця ж такі подорожи були тільки втратою своєї народности, для того, що вони, початково вже виховані по польски, виїзжали за границю вже не Українцями але Поляками.

Виховані чужосторонцями, набравшись просвіти не в питомій формі, Українці навикли швидко ві всім, що становило суцність їх старої умственної жизни, видіти протиположність просвіті. Рідні обичаї, український спосіб домового життя вони попокидали; рідний язик покидали та забували. Лишалась тільки своя українська православна віра. При впливі обставин и вона не була така сильна, щоб устоятися протип напиряючого навалу чужої цивілізації, ломлячої все українске, особливо як на неї нападе котра небудь из західніх вір — чи то католицтво чи протестантизм. В сі часи ще не панували в науці нові язики. Всюди ще було тогді таке поняття, що наука повинна викладатися на язичі пережилім, на язичі, котрого форми вже б не змінялися, а притім на язичі спільнім для всіх учених сторін — на язичі латинским, а не на живих говорах, понижаних вульгарною річчю черни, відомих тільки в однім котрім краю. Православна Україна, в суцности, и передше придержувалася того ж засновку: все, що носило в неї признаку умного труда и мисли, виражалося не на звичайнім щоденім, але на богослужбнім ученім славянским язичі. Сей був для неї язиком науки, умного труда. Як же ж столкнулася Україна лицем в лице з європейскою західньою цивілізацією, и науковий язик України — славянско-церковний язик — столкнувся з язиком науки Заходу, з латинским, то латина, з своєю багатою письменністю, з розкішними воспоминками старинного світа, оказалась надто великою супротив славянського язика. Латина

*) Piasecki, chr. 40.

побивала своєю величавістю и в ніщо поборювала бідне Славянство своєю ніби-то висшністю. Учені погордливо усміхались, як хто заговорив до них про літературу славянського язика; езуїт Скарла розрімляв ёго, називав ёго жерелом и причиною темноти и невіжі української. „Ще не було“ — повідає він в своїм утворі о Jedności wiary — „на світі академії, де б філософія, богословіє, логіка и інші вольні науки викладалися по славянски. З таким язиком годі статися ученням. Та й що ж то за язик, що тепер ніхто не знає й не розуміє на нім писаного? В тім язичі не ма ні граматики, ні реторики, и бути не може. Попя українські на нім відправляють богослуження, а й самі не в силі обяснити, що вони в церкві читають, ба навіть примушені бувають у других допитуватися обяснень по польски. У них з славянским язиком и вся наука в тім, щоб вивчитися читати сяк-так: от и все їх духовне совершенство. Ось звідкіля й невіжа и облуда; з сийм язиком виходить на тее, що сліпий сліпого веде.“

Славянський язик з своїми архаїзмами ставався смішним и для самих Українців. Навіть православні ревнителі не могли в ёго оборону нічого такого сказати, що примирювало би з ними виникнуту потребу наукової просвіти. „За діявольским напровадженням,“ говорить один чернець того часу, „славянський язик *обряд* жногим: ёго не любять и зневажають; але він єсть найпроднійший и найлюбійший Богу язик людський власне за те, що на нім не ма ні граматики, ні реторики, ні диалектики, ні інших вигадок діявольського пустославія; сей язик приводить до Бога через просте пильне читання без всяких хитрувань: він взбуджає в нас простоту и смиріність.“ Західня просвіта чванілася тогді богатством умового розвою та сміялася над убожеством Славянства, а православіє не віднералося в тім, та своєю чергою вказувало на літературу й науку, мов на грішне діло. „Оберегайте,“ говорить сей-же чернець, „оберегайте дітей ваших від отрути. Правду ж я вам говорю: хто з духом любови приляже до сих поганих малячливых догматів, сей навірно погрішить вірі и відпаде під благочестія; що ж з вами діється, як ви тільки почали лакомитися на латинську принадну огидь. Не красче було б тобі вивчити часословець, псалтрю, октоїх, апостол, євангеліє та інші церковні книги и бути простим богоугодником та приискати собі вічність, як похопити Аристотеля, Платона та прослинути в сійм життю мудрим філософом, а потім пійти в геєну? Зміркуй сам: чи ж не красче и аза не знати та до Христа достигнути, а Христос любить блаженну простоту и в ній обитель собі творить и упокоївається.“

Як тільки православні духовники, поводячись вимаганнями віка, зверталися до західної науки, зараз обвиняли їх сторонники старо-світчини: „Ось,“ кричали вони, „замість євангельської проповіді та апостольської науки кориняться погані учителі: Аристотелі та Плятони та такі інші машкарники та комедійники.“

(Дальше буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Конецъ.)

„Таким способом — каже дальше п. Т-овъ — показалася хибність поступованя обох партій, и клерикальної, котра гляділа опори для себе не у себе дома, в народі, але далеко в Відни або Москві, котра не гляділа на політику яко на служенє народови, але яко на вислугуванє бюрократичному рядови, — и другої, більше світскої и більше молоді часті галицких політків, складаючоїся особливо з урядників, тої часті, котра, пересвідчившись о безплідности надій на сили позакраєві и увидівши, що у самої бюрократії бере перевагу польска аристократія — обернула за опорою для національних прямовањ в свій край, але ж знов покляла надії не стілько на свій народ и на повільну, але певну працю над своїм народом, скілько на уступчивость чужого польско-аристократичного елемента. Не багато виграв руский нарід в Галичині з завзятої борби Святоюрців з Поляками и їх ревної служби Віденським централістам, але небагато виграв він и з толків про згоду з Поляками и лавірованя перед послідними міністерствами в Відни и польскою більшостю у Львові галицких „дипломатів“, в роді п. Лавровского. Властиво єдиними реальними уступками, яких добився п. Лавровский від Поляків в 1870 р., були згадані висше запомоги для театру руского, Просвіти и Учителя, та ухвала соймова о уступленю Русинам и 4-х висших клас академічної Гімназії у Львові, котру ухвалив сойм по предложеню п. Лавровского в 1871 р., хотя и звязав її з предложенем о спольщеню німецкої Гімназії. Правда, що сознанє передчасности їзди на кони високої політики, до котрого мусіли прийти по 25-літній безплідній політичній еквилібристиці розумнійшій між рускими діячами — е на всякий злучай важне хоч и дорого куплене

придбане. Правда також, що народні школи, три катедри в університеті, одержані Русинами за вірну службу від міністерства Баха и Шмерлінга, театр, заложеній в 1863 р. приватними средствами, наконець Гімназія ві Львові и рускі кляси в інших Гімназіях в східній Галичині (сі, звісно, тільки на папері — ред.) — все те немаловажні оруддя для борби за національність, для розвитку народа и для приготвлення лучшої опори и політичної сили, ніж та, котрої шукали галицко-руські політики до сеї пори. Правда також, що австрійська конституція дає и інші средства для роботи в хосен народа и народности, крім борби в соїмі и райхсраті, а именно свободи печати, право сходив и твореня асоціацій, — и ми бачимо именно той пожиток з парламентарних и політичних неудач галицких політиків, що сі неудачі побудили мислячих людей з-посеред Галичан звернути більше серьозну увагу на інші оруддя борби за народність, через підняте умштвенного и матеріяльного добробиту народа, оруддя, які кидали їм то німецька бюрократія, то польська аристократія, и які дає їм австрійська конституція. Вже й тепер видно, що, взявшись щиро и ревно за ті оруддя, Русини вспіють більше, ніж вспіли до сеї пори парламентарною и публіцистичною еквилібристикою, и приготвлять собі ліпшу почву и для парламентарної діяльности.

„Хотя не тільки „Основа“, але и „Слово“ висказали, як бачили-смо, повне сознанє безплodности давнійшої служби Русинів німецькій централістичній партії, однакож вступлене сеї партії — и притім именно тої, котра и „пожертвувала Русинів Полякам“ в ряд після Гр. Гогенварта потягнуло галицко-руських політиків знов на стару дорогу. В 1872 р. „Руска Рада“ визвала около 300 протестів руских сельских громад против польської резолюції — діяльність, яку одобрив и орган „молодих“ „Правда.“ Вона, справедливо дорікаючи орбанови п. Лавровского „Основи“ за надто рожеві надії на Поляків, з своєї сторони знов виразила гадку, що коли б Русини енергічнійше висказали свої жаданя в Відни, то „Німці“ казали би Полякам перше уладитися з Русинами, заким би згодилися приймати польську резолюцію; між тим Німцям, т. є. централістам, тільки тому резолюція и не зовсім догідна, що може служити прецеденсом для інших країв, и коли б вони враз з Поляками знайшли таку форму, котра, даючи Полякам автономію, не непокоїла б гегемонію Німців в інших краях (що, здається, и наступить), то вони и не будуть опиратися уступкам для Поляків, а вже ж найменше журити муться Русинами. (Як довго Німці-централісти були дуже слабенькі, то готові були и зречися

майже цілком Галиччини, щоб лиш забезпечити собі панованє в інших краях коронних та над иншими Славянами; але коли трохи набрали сили, то не хотять пустити з рук и Галиччину, де 700.000 їх жиївських братів витягає до них руки, а крім того походять тут колонії німецькі, и більші посілости чим раз більше переходять в руки Німців, именно з Прус: на таких підставах опираючись, а при помочи — бодай через якийсь час — Святоюрців надіються з часом зберманізувати и сей край — ред.). Подививши потищій против резолюції польскої рускими громадами мож би було уважати небезхосенним ділом, не тільки яко зявленє перед політичним світом, що в Галичині иснують не самі Поляки, але и яко збудженє політичної критики в руских массах, особливо коли б та критика зверталась до практичних питань и коли б політичні учинтели руских селян, передкладаючи народови підписувати протести против резолюції, торкали яке небудь живе для народу ділу.....

„На послідних засіданях галицького сойму рускі послы ще більш рішучо виступили на службу рядови централістичної шмицької партії. Вони внесли проєкт о заведенє безпосередних виборів до Ради державної, т. е. о тєм, що є тепер коником „вірно-конституційних“ Німців. Але під тим проєктом показалось всего 25 підписів (в сім числі и митрополита), а при голосованю против 101 польських депутатів, голосувавших, розуміється, против внеску, за проєктом показалось всего 19 голосів... Коли дебативно над проєктом адреси від сойму, котра мала пригадати рядови резолюцію. більшість руских послів виийшла из салі, обявивши неохоту брати участь в дебаті над проєктами, котрі идуть против єдності держави. И на сей раз число тих оборонців централізма було маленьке: з салі виийшло всього на-всього 15 люда. Як мало було Русинів в посліднім соймі, але й серед того маленького числа показались ріжкші: ю централістів, що виийшли з салі, не прилучились ин. Лазаровскій и Качала. и кількох селян. Ин. Лазаровскій и Качала вступили виставились однаго в противе централізма своїх рідкивіч и вступили не досить ясного вираженя федеральних идей в польській адресі. Іншій вони закидували протиріччя з адресою, виставили за Гр. Глєзарта. П. Лазаровскій говорив, що Галичина може отримати вибору в гуралу автономію тільки при загальної згоди всіх земель в верховє Додетай; о. Качала рече, що найбільшійме славиюльшійме ємї о божествості солідарности між Славян и Австрією. виставив Подєбє. ко вийшла середя гурталю з митрополитом централістичним іх з сьвятоюрців (святюрців). над тільки виставили виставилих прав для себе и не виставили уступки Русским. - в му-

буджають через те и Русинів кидатися в руки централістів, коб тільки не допустити немилої, педогідної їм автономії Галиччини; бесідник закінчив гадкою, що централісти не гадають дати певні уступки Полякам, а тільки затягають час, и що лише при загальнім федералізмі австрійських народів може утвердитися и автономія Поляків и Галиччини. З похвальними гадками пп. Лавровского и Качали згодився од части з-поміж польских бесідників оден тільки кн. Чарториский, котрий закидав своїм родияням, що вони не мають жадних засад своєї діяльности. Одвічаючи на тіи закиди, Поляк п. Зиблікевич розвив дуже характеристичну теорію, котрої держиться польска більшість сойму: він сказав, що не ма зовсім потреби тих засад загально-австрійської політики, яких жадає від польских послів кн. Чарториский, — головне діло: добитися своєї ціли, автономії Галиччини, а тої ціли можна добитися и без союзу з австрійскими федералістами, з цілями котрих не зовсім сходяться ціли Поляків. П. Зиблікевич запитав: чи ви не возьмете автономії для Галиччини тільки задля того, що и Чехи и Моравія не дістають єї? — и (що ще важнійше) чи-ж и тепер (при панованю теперішнєї конституції) не вся земля колонізована?*

... Близька будучність Галицких Русинів представляється п. Т-ову сумною: судячи після всяких обставин, думає, що в конець кінців таки наступить угода між Німцями-централістами и Поляками, а „вірні Русини“ ще раз остануться на леду. „И се буде цілком природно, бо хто годиться з 15-ми людьми, коли є можливість згоди з 100? —

„Если висказане одного Анлійця XVII-ого в., що для того, щоб справи пішли лучше, треба, щоб стояли гірше, має що-трохи правди в політиці, то послідні збори галицкого сойму (1872 р.— ред.) повинні подавати найкрасіші надії на поліпшенє справи наших родимців в Галиччині. Ми виділи, як маленьке число руских послів, котрі виступали солідарно. Не менше сумний и степень такту, який вони показали. Виступленє з проєктом о безпосередних виборах — т. е. явна услужливість німецко-централістичній партії, є явне противоріччє тим славянофільским идеям, котрі висказувались галицкими політиками від 1866 р. и котрі позискували їм прихильність и наших славянофілів и націоналів. Тєє виступленє мусить визвати неприхильність к Русинам цілої партії федералістів и державно-правної оппозиції в загалі, а особливно Славян.*) И ся

*) Цікаве діло, що наші Славянофіли, привикші черпати відомости и думки о Галиччині виключно з „Слова“, хвалять и дальше галицко-руских політиків, репре-

партия, як и німецькі централісти, не дуже дбала о Русинів и во-
 ліла притягати на свою сторону більш сильних Поляків, але все
 таки вона хоч деколи звертала ободряюче слово и до Русинів,
 але все таки в єї засадах знаходиться згода з всіми країнами и на-
 родами Австрії, отже ж и з Русинами. Тепер же Русини самі
 зривають з нею, оказуючись самими впереджаючими слугами єї во-
 рогів. Для польської більшости послідне предложене більшости руских
 послів є послідній и дуже догідний позір похоронити ціле питане
 о згоді з Русинами, т. є. відречися всіх обіцяних їм на злучай
 одержаня Галиччиною автономії уступок.... Послідні збори Львів-
 ского сойму показали вправді досить симпатичну появу: се прямо
 федералістичні и славянофільські бесіди пп. Лавровского и Качали, —
 але й ті бесіди представляють більш ріа desideria, ніж практичні
 політичні програми: у них не ма під ногами ґрунту. Їх бесіди
 для того покоління Поляків, котре радить тепер справами в Галич-
 чині, — голос зовущого в пустини; Русинів же, котрі б згоди-
 лися з тою програмою в соймі, крім самих обох бесідників, не
 ма (?—ред.). Самі братя-Славяне волять уговорюватися скорше
 з Поляками, ніж з Русинами. Славянофільство для славянофільства,
 братерство для братерства, федералізм для федералізма може займати
 двох-трёх дилетантів; для того ж, щоб яка небудь політична сила
 зробила з тих идей свою програму, треба, щоб вона виділа в тім
 для себе користь, — щоб хто-небудь вступив в спір з другим,
 треба, щоби той спір представляв практичний интерес. Що Поляки
 не оказують охоти, будь що будь зривати з Віденською Радою
 державною ради одного братерства славянського, се зовсім природно,
 позаяк Поляки и без сёго надіються добитися того, чого їм треба.
 З другої сторони, сли Чехи рішаються зовсім відкидати центра-
 листичну конституцію и Віденський райхсрат и можуть надіятись на
 успіх своєї опозиції, то очевидно тільки тому, що від давна за-
 певнили собі більшу силу в своїй стороні и тая сила шукає по-за
 собою союзників також між сильними и, розуміється, Русинами
 интересується мало, — а добившись власти про них и не згане,
 коли вони будуть по давному слабі. Ось чому то одного красно-
 душія, одних без сумніву симпатичних бесід, якими суть послідні

звитованих тою Газетою, и в тім же часі не можуть нахвалитися и Чехів, котрі так
 упорно противляться всяким метаморфозам централізма. Цікаво також, що наші сла-
 вянофільські Газети навіть и не згадали о бесідах и проєктах пп. Лавровского и Ка-
 чали, позаяк єї цанове не належать до тих, котрих вихвалює „Слово.“ А між тим,
 сли було на послідних засіданях сойма у Львові що-небудь славянофільського, так се,
 очевидно, бесіди п. Лавровского, а особливо о Качали. — Прим. автора.

бесіди пп. Качали и Лавровского, галицким Русинам мало. Чи при централістичній чи при автономічній конституції Австрії и Галиччини руским політикам треба найперше піднести и організувати силу свого народа, — а тоді вона визискає на свою користь всяку конституцію; тоді тільки мож буде серьезно говорити и о загально-австрійских программах и о союзах з иншими силами.

„Таким способом останні літа галицького політичного життя привели, мож сказати, до повного банкрутства політичних провідирів галицько-руського народа. Квантитативна нічогішність, недостаток такту и дисципліни и в результаті безплідність всіх замислів и експериментів — от що виказав послідній час у галицько-руських політиків. Все теє було впрочім конечним наслідком політичної незрозвитости и культурної одсталости галицько-руської суспільности, — и в тім згляді тая повнота банкрутства галицько-руських політиків, котру ми видимо в остатні часи, має и свою потішаючу сторону. Се політичне банкрутство повинно навести все, що ще або вже є живого в галицько-руській суспільности, на гадки о конечности звернення уваги на инші сфери и способи патріотичної діяльности, о конечности приготовляючих праць до того, щоби з гідністю виступити на політичну сцену. На щастє, тіє слова розчарованя, які ми бачили у представителів ріжних галицьких кружків, розчарованя в давних дорогах політичних, вказують на те, що в галицько-руській суспільности наступила спасенна свідомість свого положеня, наступила криза; на щастє також австрійські установи державні, хотя и вироблені не Галиччанами, при всій їх несправедливости зглядом Русинів, дають однакож поле до такої діяльности галицьких патріотів, котра обіцює більше успіха в будучности, ніж двацятилітне політикуванє — без підстави в народі, без науки и без просвіти.“

Перегляд часописей.*)

С. Петербургскія Вѣдомости в н-рі 27-ім зъ 27. Січня (8. Лютого) с. р. помістили передову статтю о справі Галиччан, а именно народної партії в Галиччині. Поводом до написаня сеї статті був „Одкритий лист з (правобережної) України до редакції *Правди*“,

*) Задля недостатку місця мусіли ми сю рубрику на якийсь час перервати; заповняючи її нині знов, не будемо минати и давнійших статей именно російської пресси, котрі и нині не втратили своєї ваги и цікавости для нас. — Ред.

поміщений в 19-ім н-рі нашого часописьма з мин. року. С. Петерб. Вѣдом., подавши майже цілий сей лист, осуджуючий як найострійше політику наших Рутено-руських, однак закидуючий по части и народній нашій партії, що не зовсім держиться ліберально-прогресивних идей XIX-ого в., так дальше про лист сей говорять :

„Такого роду роз'ясненя и така критика діяльності австрійско-славянских партій — се велика рідкість в відносинах нашої публіки и печати до Славян, звичайно то байдужої для них, то добродушно протегуючої всякий славянський націоналізм, хотя б и феєдальний, обскурантний, и котрий — кінець кінців — компромітує нашу суспільність и шкодить їй, проникаючи в неї під видом „славянских братів.“ Між тим, куди лиш поглянути в Славянщину, у Чехів, Словінців, Поляків, Русинів галицких — всюди появляється ріжниця між „старими“ и „молодими.“ До сеї пори репрезентация славянської идеи була в руках у „старих“, з котрих деякі (найбільше Чехи, найменше Русини) зробили не мало для збудженя славянського партикулярного и загального самопізнаня. „Старі“ и завели звязи у нас з славянофільськими кружками и відтак з тими кляссами людей ріжного рода (від реакційно-шовіністичної до честної народно-русофільської), котрі пристали у нас від 1867 р. до славянских благотворительних комітетів. Між тим тепер, при взможеню в западно-славянских суспільностях роздорів між „старими“ и „молодими“, таке виключне зношенє наших другів Славянства зо „старими“, и на відворот, підкопує кредит славянофільства у нас и идеи зношеня з Росією у западних Славян. Сєго тим більш шкода, що серед самих Славянофільів у нас истнують сильні ріжниці и що часто навіть ті, котрі в славянстві водяться и щідержують „найстарших из старих“, що до внутрішних питань у Росії держаться досить „молодих“ принципів. Тому-то бажати б в нашій печати частійшого заявленя того безпристрастно-критичного відношеня до западно-славянских партій, якого примір представляє згадане письмо з України в „Правді.“ Не мож не замітити, що Южно-руссам, и по етнографічному характеру и по географічному положеню, найприроднійше було-б явитися посередниками між молодою російською суспільністю и западно-славянськими, — и тому не мож не жалувати, що условия провінціяльної пресси не дозволяють постати в Києві и Одесі поважним політичним часописьмам. Посередництво южно-руських орбанів було би особливо користне для Галиччини з єї острою борбою Поляків и Русинів, а також Русинів між собою: воно побудило б и галицко-руські партії привести свої засади и політику в дійстну гармонію з живими интересами сла-

вянства и руского (се-б то велико- и малоруского — ред.) народа в загалі, а галицко-руського в частности, — гармонію, котрої тепер, на нещасте, єще не видно вповні не тільки в діяльності „старої“ галицкої партії, але и молоді, в котрій багато ще задержалось старого духа.

„Признаки того старого духа видно и в тих словах від редакції „Правди“, з котрими надруковано „Лист з України.“ Виразивши радість по поводу появи и змісту письма, яке доказує того, що „симпатії України и ліберальної Роснії суть на стороні галицьких Русинів-народовців“, редакция однак не осуджає брошур п. Загірного (котрі и дали повід до написаня Одкритого Листу з України): вона находить, що ті брошури не маніфест партії, а написані „в одній певній цілі.“ На скільки мож зрозуміти тєе оправданє, треба гадати, що цілею тою було — позискати духовенство для кандидата федерального... Але одно з двох: такі міри, як знесене конкордата, цивільні шлюбн и т. и. або пожиточні або шкодливі. Слн перше, то всє одно, хто небудь ввів їх, чи централісти чи федералісти, и закінчити сі міри треба федералістам, слн б вони обіймили ряд по централістах. Слн друге — то треба не тільки виборову алітацію, але и всю політику партії, називаючої себе народною, основати на засадах клерикалізма. Але орґан галицкої народної партії признає, хотя и в дуже загальних словах, що в більшости своїй вона держитьсє поступової програмн. Тільки, говорить „Правда“, поступові засади не поставлені у нас так остро, щоб ми виключали из своєї партії всіх, котрі мають инші засади. Редакция „Правди“ заявляє дальше, що и в поступовім зміслі треба дійствовати поступенно. Останне безспорно, але поступенність зовсім не значить заявленє особами, належачими до партії, котра вважає себе поступовою, идея цілком реакційних. Практична поступенність в політиці є умінє означати, яку частину поступових идея може в даний час присвоїти суспільність; але при тім не мож спускати з ока конечну ціль руху и не належить ні в яку хвилю змінити якість заявлюваних идея. А чи ж можна сказати н. пр., що ми поступенно ведемо народ до толеранції, заявляючи протест против супружеств між ріжновірцями, вже раз дозволених законом? Висказувана тою-ж „Правдою“ гадка о солідарности всіх, хто тільки признає звисні національні идея, не менше „соблазнительна“, як гадка о поступенности поступу. Але при докладнійшій аналізі, гадка сє тратить свої „соблазнительні“ сторони. Національність не може бути сама по собі цілею, а тільки средством и формою, цілею ж може бути тільки просвіта и добро

народа, а прямуючи до сих послідних, суспільність конечно розпадається на партії. На тепер галицька народна партія яко парламентарський діяч майже не иснує, и може ділати тільки в школі и літературі. Сими двома оруддями вона може приготувити собі більшу силу. Тому то й бажати б, щоб вона явилась тут, в школі и літературі, дійсно народною партією, живою и поступовою, щоб вона говорила народови о реальнім ділі и веда нарід до просвіти... Так званій народній партії у Галиччині треба подумати серьозно над тим, щоб єї діяльність стала дійсно народною. Вона мае таку институцію, як товариство „Просвіта“; бажати б, щоб виданя сєго товариства руководились не тою гадкою, що, мовляв, всяке письмо гарне, коли походить від особи, котра визнає самостійність галицько-рускої народности, а щоби прямо були звернені на практичні потреби народа и прямо переносили в него европейські наукові идеї. Задля того вони повинні менше носити на собі слідів того пітичного дилетанства, романтизму и клерикалізму, яким відзначаються до сеї пори. Для впливаня на суспільність через розвите літератури галицькі народовці придбали недавно ще одну институцію — літературне „Товариство имени Шевченка.“ Из статті о сім товаристві в Правді видко, що воно зачало свою діяльність отворенєм власної друкарні, що каже допускати достаточний капітал. Для небогатої Галиччині — се знак не маловажний. Але головно таки ходить о те, що буде друковатися в тій друкарні.... З такою бо літературою, яка тепер являється в Галиччині по части и серед народної партії, нове товариство, помимо имени Шевченка, далеко не зайде....“

Як видимо, ся стаття С. Петерб. Вѣдом., як и в загалі статті сєго знаменитого часописьма російського, прихильна руско-народній партії у Галиччині. Мимо того підносяться в ній закиди против народного сторонництва, закиди, котрі власне задля того, що походять від жичливої нам сторони, хочемо бодай коротко пояснити, зсилаючись впрочім на те, що ми на ріжних місцях и при ріжних нагодах сказали (н. пр. при обох „Одкритих листах з України“, в „Переписці Редакції“ в 1-ім н-рі с. р. „Правди“, в замітках редакції до статті Українця „Література російська, великоруска, українська и галицька“ и и.). Отже що до поступовости кажемо ще раз, що щось само собою доброго може бути навіть шкодливе чи чоловікови чи народови, котрий ще не доспів до того. Н. пр. цілковита рівноправність жидів є діло зовсім справедливе, однако було б в интересі нашого народа, щоб єго були до того перше приготувили: тогді б наслідки тої рівноправности не були так

шкодливі, як суть тепер. Так само стоїть справа з многими иншими діями: Німці накидають нам не одні уставаи задля того, що вони їм, именно їх містам, суть хосенні; але наш нарід не доспів ще до них, и ему перше треба хліба, а аж відтак ласощів. Однак з того ще зовсім не виходить, що ми — реакціонери; як бо вже в чім поступ зроблений, як щось поступове вже заведено, то ми того не гадаємо зносити, без згляду чи ми єго бажали чи ні. Примір наведений С. Петерб. Вѣдом. о протесті против шлюбів з рїжновірцями є невдачний, бо сі шлюби в Австрії ще не суть дозволені законом (не кажучи вже про те, що ми таким шлюбом не противні, а відмінна гадка висказана в брошурі п. Загірного не є гадкою партії). Ми навіть и не консерватисти, бо ми хочемо поступу як найбільшого, тільки ж ми хочемо поступу постепенного и основаного на твердих підставах, а не хочемо, щоб від разу накидувано нашому народови те, що німецькі доктринери вигадали яко ліберальне. За кількадесять літ, а може и скорше, коли наш нарід двигнеться и стане значно висше матеріяльно, морально и інтелектуально, буде час и для нѣго добиватися не за одним добром, котре єму тепер байдуже а часом навіть и шкодливе. И нехай нам не закидують, що нарід не може ступити наперед, коли не прийнемо всіх идей поступових Европи: — бо чи ж наш нарід не може на тепер розвиватися дуже красно н. пр. и без цивільних шлюбів? Для чого ж маємо людей, котрі в таких справах, які для нашого народу *на тепер* байдужі, одмінні мають погляди, виключати з поміж нас, коли є тільки инших важних точок, в котрих ми сходимося? — Національність, кажуть С. Петерб. Вѣдом., не є цілею, тільки средством. Добре, але щоби осягнути ціль, треба мати и средство. Гроші н. пр. також не можуть бути цілею, тільки средством, але хто не буде мати грошей, не мати ме и тих вигод, які вони дають. Трудно тут вправді порозумітися з Россиянами, бо вони, котрих національність зовсім забезпечена, не чувують нашого положеня. Але ж ми, котрих національність зі всіх сторіп наражена на затрату, мусимо поперед усѣго її ратувати: ми хочемо бути просвіченими п т. д., але хочемо бути такими остаючись *Русинами (Малоруссами)*, а не стаючи *Поляками, Великоруссами* або *Німцями*.

Перегляд політичний.

Зміни в міністерстві и намістництвах. Спільний міністер війни бар. Кун „на власне желанє“ одержав диміссію и именованний командантом в Градци. На місце бар. Куна именованний міністром війни дотеперішній намістник и командант в Чехах, бар. Коллер. Дальше именовані: командуючий Генерал в Градци бар. Іон шефом головного штабу; намістник Моравії бар. Вебер намістником в Чехах, командуючий Генерал в Берні бар. Іосиф Филипович командуючим Генералом в Празі, а брат его, воєнний командант в Кошицях бар. Франц Филипович, фельдмаршалом и командуючим Генералом в Берні, и и. (Намістником Моравії именованний опісля п. Поссіґґера-Хоборский, бувший штатгальтерайлейтер у Львові.) Сі именованія наробили були багато криків и переполоху між Німцями-централами: так бо бар. Кун яко спільний міністер війни, як и бар. Коллер яко Губернатор Чех були у них *personae gratissimae*; при тім же сі зміни, именно диміссія бар. Куна, настали зовсім ненадійно, а именно недавно перед нею одержав бар. Кун, прийнятем жаданого ним бюджету воєнного, від спільних делеґаций вотум довірія. З централістичних часописьм деякі висказували обави, що має наступити зміна в теперішній військовій організації, котрої автором був бар. Кун, — инші хотіли в сій диміссії и в именованях видіти зміну в цілій системі рядовій. Півурядові або близькі міністерству дневники старались успокоювати обави указанєм, що бар. Коллер є не менше вірноконституційний від бар. Куна, що бар. Вебер в послідній сессії сойму моравского також еперґічно виступав в обороні теперішньої системи против оппозиції моравских федералістів, дальше що бар. Кун вже кільканацять разів подавав був о диміссію. На теє однако одвічають другі, що бар. Вебер боронив и системи Гр. Гоґенварта за того-ж міністерства, а послідне подане о диміссію бар. Куна лежало через дві неділі в цісарскім кабінеті, и відтак бар. Кун міг гадати, що и тепер его диміссія не буде принята: між тим нараз межі п'ятницею а неділею рішилась его доля... Ціла ж ся справа аж до остатньої хвилі була тайною всім вірноконституційним дневникам. Тепер вже трохи успокоїлися и видять причину диміссії бар. Куна в деяких чисто-військових справах. Именованє п. Поссіґґера-Хоборского намістником Моравії (враз з наданем достоїнности тайного совітника) вважають більше ділом неутральним, позаяк п. Поссіґґер яко чисто урядничий характер не належить до жадної партії.

До чеського сойму розписані на місце декларантів, котрі в соймі консеквентно не являються, нові виборі. Опорожнено єсть около 80 мандатів посольських из сіл и міст. По поводу сих виборів закипіла завзята борба між т. з. старими Чехами під проводом Рігера и Палацкого, котрих найзнаменитишими орґанами суть чеський Pokrok и німецька Politik, а молодими Чехами, між котрими найзнаменитші особистости суть Слядковский и Грелр, а орґан їх Narodni listy. Молоді Чехи не вдоволені пасивною опозицією и агітують за тим, щоби чеські послы назад вступили до сойму. „В часі сих виборів чеський народ має рішити — пишуть Nar. L. — чи хоче ще довше остати без всякої репрезентації в соймі, чи еще дальше бажає віддати децизию о краєвих справах самим Німцям, або чи хоче наконець станути по при Німцях и всею силою свого права и своєї могучости сказати до них: Доти, ні оден крок дальше!“ Однако до Ради державної и молоді Чехи вступати не хотять, а Nar. L. навіть освідчили, що и до сойму молоді самі не вступають, хіба разом з старими (тільки поодинокі кандидати на послів из молодих заявили своїм виборцям, що на всякий злучай появляться в соймі). Вірноконституційні закидують молодим з тих причин неконсеквентність, а старі закидують їм, що вони розбивають солідарність чеського народа, котра так імпоує противникам. Молоді из своєї сторони закидують старим, що їх політика не довела ні до чого а тільки робить положене Чехів чим раз прикрійшим, що пасивна опозиция в кінці мусить навкучитися народови и впливає навіть деморалізуючо, що старі не мають жадного позитивного пляну а навіть и жадних надій на успіх своєї політики, бо сам Рігер мав освідчити, що цілу надію покладає на маючу наступити в 1877 р. ревізію угоди з Уграми, а як ся надія заведе, то він не знає, що дальше робити. Наконець закидують молоді старим, що сі лучаться з фєвдалами и ультрамонтанами, котрі чеської справи уживають лише яко средства до осягнення своїх властивих цілей, — указують н. пр., що ультрамонтани Туни, Шварценберґи и и. ніколи не появлялися в Раді державній в комнаті панів, котрої вони суть членами, коли ходило о интереси чеські, але явилися точно, коли веліся дебати конфессійні. — В наслідок такого роздору між молодими а старими одні и другі поставили свою окремішню лісту кандидатів до сойму, тільки ж молоді не компетують як лиш майже в $\frac{1}{3}$ опорожнених місць. Сильніша орґанізация, підмога духовенства и повага имен Палацкого и Рігера кажуть надіятись и тепер побіди старих.

НОВИНКИ.

— **Закладане товариств кредитових.** (Допись.) Зачуваємо, що „Провіта“ має намір зайнятися закладанем товариств кредитових (заличкових) по наших селах и місточках. Хочемо проте сказати тут кілька слів о таких товариствах.

Товариства сі опираються на засаді власної помочи. Ремісники або селяне лучаться в товариство, котре на спільну, солідарну поруку всіх членів затягає у третих осіб позичку яко капітал закладовий. Кредит, для поодинокого неможливий а що найменше з великими трудностями сполучений, вітвиряється дуже легко для цілого товариства и, як досвід по инших краях учить, не було приміру відмови. Крім того платить кожний член від часу до часу маленьку квоту грошей, поки собі не наскладає певної статутами призначеної „участі“. Вибраний заряд (або виділ) уділяє відтак позички на малий процент членам сего жадаючим. З тих процентів и вкладок членів разом з дивідендами росте в касі масток особистий кожного члена, наче акція. По кількох літах товариство єсть звичайно в стані цілком заспокоїти свій довг, а значна часть капіталу переходить на его власність. Хосен, який мають подібні товариства, єсть слідуочий:

Крім користи завсігда вітвертого кредиту, кождому членови росте масток, до котрого би инакше не дійшов, або хоч не так легко. Кожний член такого товариства познакомляється, як то можна чесно и розумно робити добрий интерес грішми, привикає до ошадности, учить ся порядку и акуратности в сплачуваню, учить ся навикати до пошанованя опінії публичної, а тим самим стає провадити життя чесне, бо крім того чуєсь бути під сильним надзором — бо під надзором всіх членів. Товариства такі роблять з нєго доброго обивателя своєї вітчини, бо образують в нїм инстинкт товариський, зближають людей, огладжують їх відносини, роблять їх добровільно залежними від товариства, надають пожитю и справам їх ціху чесности и отвертости, цивілізують интереси матеріяльні, котрих неумолнимий и грізний наклон робить без такого товариства чоловіка диким, цифрою, байдужим для других, байдужим на все, що по за его зарібком, его занятєм лежить. Ото суть користи матеріяльні, моральні и соціяльні!

Товариства такі суть під зглядом матеріяльним в порівнаню користнійші, вже не кажу від наших кас позичкових, але від кас щадничих. Каси бо щадничі не дають кредиту вносячим вкладки; суми в них поміщені суть недоступні для бідних, бо з них позичається тільки на певну гіпотечу або застав; крім того дають вони досить малі відсотки, дивіденди же в товаристві кредитовім дуже рідко коли сходять низше 10%.

У товаристві кредитовім и цілком убогий має кредит кождого часу, не платить лихви, бо той процент, який від уділеної ему позички платять, по заспокоєню коштів адміністраційних вертає до нєго яко дивіденда. Зиск з уділованих позичок, доси монополь жидів капіталістів, иде до кешені членів. Забезпечене за уділені позички єсть особисте,

с. є. порука в знаній моральности, чесности, акуратности и фаховій здібности. Коли жадана позичка перевищує оуму, яку собі член на участь в касі товариства зложив, тогді мусить дати ручителів, хотяйби и не членів.

При таких товариствах єсть також каса щаднича, до котрої можуть так члени як и не члени складати собі гріш, хотяйби и в найменшій квоті. Така каса щаднича єсть дуже великої ваги для людей убогих, челяди и дітей.

(Замічаємо, що в канцелярії „Просвіти“ можна дістати книжок до провадження рахунків товариств кредитових, закладаних після системи Шульца-Делітша. — Ред.).

— В Києві отбудеться с. р. в місяці Серпню археологічний з'їзд, на котрий присилають з за границі учепі товариства всіякі старожитности на виставу, котра має бути отворена з днем 1. (13.) Лишца в будинку Київського університета. Добре було би, як би и від нас хто явився на сім з'їзді. Помимо своєї близости Київ и Україна для нас ще в многих зглядах єуть terra incognita, о много більше н. пр. ніж Відень...

— Руский театр під дирекцією пани Теофілі Романович, вніхавши зі Львова, давав, як доносили-смо в 6. н-рі нашого часописьма, представлення в Снятині з добрим успіхом. Из Снятина удався театр до Заліщик, де однако руска публіка з околиці, пменно наше духовенство, далеко холоднійшими оказувались для сеї пародної інституції. Похвальну виємку становив місцевий священик Заліщицкій. Из Заліщик перенеслася театральна трупа п. Теоф. Романович до Борщова. Интерес оказуваний для театру знаменує в загалі інтеллігентність, зрозумінє високого значіння театру; у нас же щире занятє театром є крім того патріотичним обовязком....

— Товариство Побратим до посліднієго часу не мало щастя „наслаждатися покровительствомъ“ „Слова.“ Заложено бо єго, не питаючи „Слова“ о призволенє; а що заложили люде пародної партії, котрі, як каже „Слово“, „не пользовались полнымъ нашимъ довѣріємъ“, так „Слово“ и нераде було сему товариству, не зважаючи навіть на те, що польскі часописи по заложеню „Побратима“ з найбільшою лютостю кинулись на него, називаючи єго moskiewskim. Аж недавно члени „Побратима“, представляючиє ріжним руским особам и інституціям у Львові, зайшли и до редакції „Слова“, — и тепер нараз вже товариство „Побратимъ“ стало у неї и „благородне“ и „патріотическе“ и т. д., помимо що ані тенденції ані поступованє єго ніяк не змінилось. Отже ж „Слову“ ходило тільки о те, щоби удатися під єго „покровъ“, без него бо ність спасення.... и „если в послідних часах публіка менше дбала о Побратима“, то „безъ сомнѣнія причиною тому было наше молчаніє.“ Ми знаємо не одну справу, за котроу Слово кричало дуже голосно, а таки публіка руска була „недовѣрчива.“ Кілько н. пр. „Слово“ зібрало на фонд руского театру?... Так и тут, як не багато шкоди мовчанє Слова, так и не великий хосєн з єго промови, хіба що через те пп. Площанский, Клемертович и Геровский зложили разом 3 зр. 50 кр. ав.!...

— **Еще о уніятских священниках з Холма.** „Рускій Сіонъ“ пише: Его ВПреосв. митрополит, узглядняючи з одной стороны нужду священників утікаючих в наслідок гонений з Холмскої епархії до наших дієцезій, з другої ж сторони видячи, що в наших епархїях не ма достатком упосажених місць для поміщення їх, удався під днем 1. Цвітня с. р. до нашого вис. ц. к. ряду просячи, щоб ряд зволив визначити ім яко запомогу яке таке удержане з релігійного фонду и щоб вони хоч яко надзвичайні сотрудники в душстаровництві могли бути ужитими. Але ц. к. міністерство розпорядженем виданим з 31. Мая с. р. ч. 207 одвітило, що не може тій просьбі вдоволити задля недостаточности релігійного фонда и законних вимогів у тих священників до ужитя їх в душстаровництві. Однакож щоби, узглядняючи їх нужденний стан, допомочти ім и подати спосіб до жита, призволяє и розпоряджає Е. Екец. міністер віросповідань и просвіти, щоби тії священники з Холмскої епархії, котрі від інспекторів краєвих народних шкіл будуть узнані за спосібними, могли бути ужиті яко провізоричні учителі народних шкіл в злучаю недостатку правно успособлених учителів. — Ми повторяємо ще раз, що сказали-смо у 5-ому н-рі нашого часописьма, що ми бажаємо священникам з Холма всього найлучшого, ми й не маємо нічого против що ино наведеного міністерского розпорядження, а тільки домагаємось — чейже справедливо, — щоби розміщати священників з Холма після їх здібностей, т. є. не уміщати їх при руских школах, бо вони руского языка не знають.

— **Бережани** ^{23/6} 1874. Почтенна Редакция! Упрашаю о заміщене в ламах своєї часописи сих кілька стрічок:

Звичайно лучаєсь, що родичі, прибуваючі до Бережан в ціли записаня синів своїх до шкіл, не знають, де би їх відповідно умістити, а приїхавши нераз и з дальших сторін хотять для збереження часу у однім дню и умістити сина и записати до школи. Позаяк при записі значного числа учеників директор школи не має часу у тій справі з кожним вітцем з осібно поговорити, позаяк так родичам як и не меньше школі много залежить на тім, щоби школярі по за школою сумлінний и добрий дозир мали — завідомляю отсим, що відповідно до розпорядження вис. красвої Ради шкільної находиться до перегляду в канцелярії гімназ. спис так званих „одвічальних надзорців домових.“ Коли родичі перед феріями той спис переглянути и тепер вже о маючим наступити уміщено дітей своїх подумати схотять, охороняться на будуче и від непотрібних видатків на раєне станцій через факторів и відповідно до своїх засобів умістять дітей в домах через власть шкільну до того за спосібні узнаних. — *М. Куровский*, ц. к. директор гімназ.

— **Молоді Словенці** агітують від якогось часу меж своїм народом в Стирії и Країні за введенем словенского языка замість латинского в богослуженю. Спершу агітація велася в тайні, однако недавно орган молодих „Словенский Народ“ помістив статтю, в котрій взиває духовенство, щоби прилучилося до агітації за введенем словенского языка. — И у нас, хотя наш церковний язык більш зрозумілий нашому народови ніж словенскому латинский, однако все таки тільки надає він трудностей, що навіть дуже многої овященики его не розуміють добре и н. пр. для зрозуміня св. письма мають біблії польскі, — що ж вже казати о про-

стім народі! Вправді, при неохоті нашого духовенства, ще не мож гадати о переложеню всіх церковних книжок на язык живий, народній; але бодай треба зайнятися більше ширенем молитвословів и святого письма в народній мові...

— **Товариство Просвіта** видало сими днями: 1) *Фармазони*, 2-е видане в 5000 екземпл., ціна 12 кр.; 2) *Перекотиполе*, Гр. Квітки (Основяненка), в 5000 екз. по 8 кр.; 3) *Житє чесного чоловіка*, о. Селецкого (після Естковського) в 5000 екз. по 10 кр.; 4) *Ластівка*, читаночка для сельских людей (на спосіб давнійших „Зір“), в 5000 екз. по 10 кр. а. в. Дістати можна сих книжочок в канцелярії Просвіти (ул. Підвале нр. 7, напротив Волоскої церкви) и в книгарнях краєвих и агенциях „Просвіти.“

— **Для „Дружнього Лихваря“** зложили вп. пп.: о. Терешкевич Осип з Лісковичь 1 зр., Евг. Желехівський 50 кр., Т. М. 24 кр., Мальчевський 50 кр., Антін Добрянський 20 кр., А. Максимович и Щасний Клітинський по 10 кр., Иван Мариняк 8 кр., Иван Рило 30 кр. — за що виділ товариства щирю подяку складає.

— **Для товариства „Побратим“** зложили пп.: др. К. Сушкевич, секретар фінансової прокуратурі, (зъобовязавшись давати що року по 10 зр.) за 1874 рік 10 зр., др. Олек. Огоновський 5 зр., Волод. Федорович, властитель більших посілостей, 3 зр., о. Ильницький, директор лімназі, 1 зр., Партицкий, професор, 1 зр., Романчук, професор, 1 зр., др. Волод. Ганкевич 1 зр., о. Стефанович 10 кр., о. Лукашевич з Старомійщини 1 зр., В. Площанський, редактор „Слова“, 2 зр., Клемертович, редактор „Учителя“, 50 кр., Юліян Геровський, адъюнкт фінансової прокуратурі, 1 зр., Винницький, адъюнкт в Сторожинцях, 2 зр., — за що товариство „Побратим“ подяку складає.

— **Поправка.** Через недогляд при коректі вкралася в нинішнім н-рі похибка, именно на стор. 372 ст. 12 з гори замість „паперовім“ має бути „перкалєвім.“

Переписка редакції.

Вн. Е. Ж. в С..... Згаданих Вами книжок ще не маємо. Що до перекладів — ні.

З сим н-ром кінчиться II-ий квартал VII-ого роčníка „Правди.“ „Правда“ виходить те и дальше два рази на місяць, с. с. кожного 3. (15.) и 18. (30.), в 2^{1/2} арнуші. Ціна передплати на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр. а. в.

Просимо о скорє надісланє передплати.

Можна еще дістати и перший піврочник (1874) по ціні передплатній 3 зр., и рочник VI-ий (1873) по ціні 5 зр. а. в.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновський.

В друкарні товариства школи „Шевченка.“ — Під зарядом Фр. Сергіяного.

Виходить випу-
сками в 2 $\frac{1}{2}$ арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Осолинських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Оден нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОРОЗ

ПОЕМА НЕКРАСОВА.

Частина перва.

СМЕРТЬ ХРЕСТЯНИНА.

I.

Буланко в заметі загруз по коліна —
Дві пари задублих постол,
Та вкрита риденцем ялова труннина
Стирчать из убогих сринджол.

Стара в чималих рукавицях
Буланка зійшла підігнать.
Бурульки у неї на віях,
Мабуть — од морозу, блищать.

II.

Навиклая думка поета
Попереду неї біжить:
Мов шатою білою вкрита
В селі ген хатинка стоїть....

В хатищі під полом телятко,
 На цокуті мрець під віком;
 Делечуть дурні ще дрібнятка,
 Дружина рида' над шитвом, —

Готус мерцеві повинно,
 Не спинює голки й разу;
 Як доц той осінній, невпинно,
 Слѣза доганяє слѣзу.

III.

Три долі тяжкі колись мала доба:
 Та доленька перва — з рабом одружитись,
 Друга — бути матірю сина-раба,
 А третя — до смерти рабові коритись, —
 И всі отсі доленьки грізні лягли
 На жінку у руській землі.

Вік линув за віком, до щастя все билось,
 Не раз, не два в світі усе поиншилось, —
 Одну тільки, Боже, сси залишив
 Ти долю сувору хрестянки:
 И всі на те згодні, що образ здрібнів
 Краси огрядної — Славинки.

Талан твій, чи жереб такий?
 Ти тихо, німотно страждала,
 Боролася в скруті тяжкій,
 А світові скарг не давала;

Але-ж ти, дружино німа,
 Міні шепотнеш їх на ухо.
 Ти вся — полохнеча сама,
 Ти вся — віковичня скруха!

Й твоім безпросвітнім бідам
 Останок житя я оддам...

.

IV.

Одначе ми річ про хрестянку
Зняли, аби вам довести,
Що образ величній Славянки
Ще можна й до-нині знайти.

Суть жінки у руськім народі —
Повага та спокій в лицю,
И рух лебедячий у ході,
Й краса пановлива в очу:

Хиба їх сліпий не пізнає,
Видючий же скаже в ту-ж мить:
„Пройде — немов сонце осяє,
Погляне — навік ошастить!“

Идуть вони тою-ж тропою,
Якою верстає й наш люд,
Але-ж між убожества й гною
До них не влипа' якось бруд.

Пишає красуня на диво,
Румяна, струнка, огрядна,
У всякім убрані вродлива,
У кожній роботі зручна.

И голод, и холод — все зносить
Без ремства, терпляче вона....
Я бачив раз, як вона косить: —
Що мах — то й кониця одна!

Платок їй на бакір геть збочив,
От-от спадуть коси до пята....
Якийсь парубійко підскочив,
Й їх в-гору підкинув на жарт.

Важенні, русьві ті коси
На перса румяні лягли,
Укрили їй ніженьки босі.
Невидко, молодці, й землі.

Вона одвела їх руками,
 Па нарубка очи зняла;
 А вид їй величній, мов з рями,
 Ображеним гнівом пала'....

У будень не любить пустоти,
 Зе те-ж не пізнати її,
 Як слід працёвої турботи
 Їй усміх зжене на чолі.

Такого пак щирого сміху
 У пісні, в танця в танку —
 За гроші не купиш. — „Ну, втіха!“
 Гудуть чоловіки в кутку.

В граню — її й вершинок не встигне,
 В біді — допомогти не схибне:
 Коня хоч на взаводи спинить,
 У полумя просто плигне!

Хороші та білі їй зуби,
 Немов тії перли блищать,
 Так сховно-ж червонії губи
 Красу їх од люду таять.

Вона усміхається зрідка....
 Нечас їй баласи точить,
 Не зважиться в неї сусідка
 Горшка, чаплії попросить;

Не шкода їй лодаря в латці —
 Було-б не гультайти пак!...
 Лежить діловитости, праці
 И сили на їй якийсь знак.

У неї нехибне дізнання,
 Що „з праці ратуночку жди“,
 И праця їй зносить надбаня:
 Сімя не бідує в нужді.

Що-дня у них тепла хата,
Хліб — сонце, смашний сирівець,
Здорові п онті хлопята,
Й про свято є те-ж буханець.

До церкви иде молодиця
По переду всеї сім'ї,
Двохрочня дочка повнолиця
Припала до лоня її.

Рядком шестилітнєго сина
Веде, сама в сукні святій....
И до-любу всім ся картина,
Кому руський люд дорогий!

V.

И ти пак' красою світила,
Гнучка була й сильна в стану, —
Так горенько-ж, лихо зломяло
Покійного Прокла жону!

Ти горда, ти плакати не хочеш,
Але-ж трунове полотно,
Дрібними ти мiamoхить росиш,
Его шиючи похійно.

З вий довгих слѣза слѣзу гонять
На руки проворні твої;
Так колос без шелесту ронить
Достиглі зерна свої...

VI.

На цвинтарі геть за хатами,
Де хула лютує, п гра'
З підбитими вітром хрестами,
Місцину дідусь вибіра.
Втомився, робота тяжка....
Тут грібна те-ж знала рука, —
Щоб з шляху був хрест на прикметі,

Щоб сонечко грало кругом —
Стремлять ёму ноги в замети,
В руках ёго заступ и лом.

Од инею шапка лискуе,
З морозу всі вуси в сріблі;
Стоїть нерухомо й міркуе
Старий на високім горбі.

Надумавсь. Хрестом помічає,
Де буде він яму копать,
На небо хреста покладає
Й ну, заступом сніг одкидать.

Тут способи инші мались,
Бо цвинтарь не те, що поля:
Из снігу хрести викладались,
Хрестами лягала земля.

Зігнувши старечую спину,
Дід довго, зусильно копав,
Й руду закрижнілую глину
Сніжок незабаром встилав.

Ворона до ёго злетіла,
Потикала дзёбом, пройшлась:
Земля мов залізо дзвеніла —
Ворона з нігичем знялась.

Уже й домовина готова —
„Гадав я сю яму копать?“
(В старого зірвалося слово):
„Чи-ж Проклу-б у ій спочивать?“

„Не Проклу-б!“... Старий оступився,
Из рук ёму виклизнув лом
И в білу ту яму звалився:
Дідусь ёго витяг з нудом.

Пішов... По шляху шкандибас...
Туман ціле небо встила'...

Немов увесь світ помирає:
Сніг сипле; — затиша и мла....

VII.

В байраці, де плинула річка,
Дідусь свою бабу нагнав
Й спитався в старенької змишка:
„Чи добру труну обібрав?“

На се запитане старого
Уста шепотнули: „нічого!“ —
И знову понишкли вони....
Гринджоля так тихо склизили
Немов би втікали могили,
Неначе-б боялись труни...

Селитьба ще з далі й не мрілась,
А зблизьку вогонь миготить;
Бабуся з ляку охрестилась,
Кінь вдарився на бік, сопить —

Оброслий увесь бородою,
Без шапки, босоніж, з кійком,
Зненацька з'явився марою
Ім давній знаємий Пахом.

Він був у сорочці додільній,
Ланцюх з по-під неї дзвонив;
Зпинився мерщій божевільний,
Об землю кійком попобив,

Промимрив щось з жалю та болю,
Й сказав: „Се не лихо — нудьга!
На вас поробив він у-волю,
Прийшла пак и ваша черга!

Труну ненька сину купила,
А батенько яму конав;
Жона-ж покривало пошила —
Всім разом вим праці завдав!“

Пробуркнув іще щось... а далі
Крутнувся и повівсь навадалі.
Брязчали сумне ланцюги,
Голісіньки литки блищали
Й писавсь слід босої ноги...*)

VIII.

Лишили під хатою кришку,
Звели до сусідоньки спать
Задублих Марусю и Гришку,
Та й стали синка знаряжать.

Поважно, суворо и тьмяно
Чинилася справа сумна:
Залишнёго слова не дано,
Слѣза не змигнула й одна.

Втомивсь ти з жита працѣвого
Й заснув, поробивши землі!
Лежить він, байдужий до всѣго,
На білім яловім столі.

Лежить нерухомий, холодний,
И свічка горить в головах,
Лежить у сорочці плосконній,
В нових личаних постолах.

Покладені руки подвійне,
Мозолі од праці и мук...
Хороше обличчє спокійне,
Густа борода аж до рук...

(Дальше буде.)

*) У нас таких божевільних нема; в великій-Россиі — чимало. Звуться вони — „юродивими“, божими людьми, и приймають зъумисне на себе покуту боже-водівл; сумиряючись розумом, мордуючи своє тіло, запобігають вони ніби божої ласки.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

(Дальше.)

V.

Споминки Якова Яковлевича.

Яков Яковлевич найлюбіше згадував про свої дитинні літа и розказував о них з таким задоволенем, наче-б се були для него часи найвеселіших радощів. А все-ж таки я догадувався, що вже в ті часи почав у ёго вироблятися той боязливий, в самім собі замкнутий характер.

Між иншим розказував він яко дуже милу споминку, як то він ще хлопчиком ходив зимою скоро світ до „народного училища“, огріваючи руки при горячих бубликах, що ёму Мартуся клала в кешеню: — як оден школяр смикнув раз мимоходом у перекупки два бублики, и як вона, замість злодія, зляпала Якова Яковлевича за ворочок с косою (тоді носили ще коси) и прозвавши ёго кашпуком відібрала ёму домашній сніданок.

Я виобразив собі маленького Якова Яковлевича с косою, перед бабою, що запустила руку в кешеню ёго довгого кафтана, — и так с того засміявся, що Яков Яковлевич и Мартуся в оден голос напіннули мене, щоб я не трутив тарілки из стола.

Я схаменувся и мині жаль стало мого сміху перед Яковом Яковлевичем, — хоч се мині може хто й подивує.

„Так, любий брате“, проговорила Мартуся, стараючись виразити своє ніжне чуте, „ви були дуже пильним школярем. Бувало треба о півночі встати, щоб не опізнитись з бубликами; — тай то треба було вас майже кожного разу доганяти на дворі, щоб тикнути зо два бублики в кешеню.“

„Спасибі тобі, Мартусю“, відповів Яков Яковлевич; але ёго лице було знов безвиразне: „ти одна жалувала мене и леліяла.

„А батько?“ сказала Мартуся.

„Батько лелівав мене також, тільки на свій воєнний лад.“

„Як то на свій воєнний лад? спитав я.“

„А ось як, молодче. Вставши рано, вивчи вперш свою лекцію потомъ бери ружя та потверди весь артикул“.

„Як се, Якове Яковлевич!“ перервав я, „ви учились робити ружям?“

„Так, молодче. Бувало, що тільки навчуся лекцію з Аритметики, з Німецьких Розговорів, з Краткого Начертанія Всемирной Исторіи, так и сей час за ружя. Воно, хвату, здорово для тіла та притім недопускає — мовляв батько — до пустоти.“

„А правду сказати“, завважала Мартуся: „ви були завсідн скромні, як красна дівчина.“

„Так, Мартусю;“ потвердив спокійно Яков Яковлевич: „до сего часу я ни вчинив ще ні одного великого гріху.“

Між тим, на столі давно стояла молочна каша; але я нічого не бачив. Стіл з сино-малёваними тарілками, Яков Яковлевич, Мартуся, а навіть наприклавний кіт, счезли для мене. Передо мною рисувався маленький мушкатир с косою, в старенькім кафтані и з ружям на плечах. Він повертався на право и на ліво, маширував, виконував ружям „артикули“...

„Та притім“, продовжав Яков Яковлевич, не знаючи нічого о проявах мого виображення, „притім, молодче, батько спосибив мене до войскової служби. Їму хотілось тільки, щоб я покінчив усі науки в народнім училищі, и опісля задумав мене записати рядовим в той сам полк, де сам служив, нім вийшов капралем в гарнізонъ.“

„Щож сѣму перешкодило?“ спитав я.

„Перешкодила, молодче, перешкода всіх діл люцьких — смерть. Ідж, молодче, кашу. Се моя любимя страва.“

„Як же ви остались без батька?“ спитав я. Хто вам доставляв мучиці, круп и таке инше, чим було жити?“

„Батько лишив нам з Мартусею дванайцять десятин поля та поставив домок, ось як видиш,“ відповів Яков Яковлевич.

„То се він виставив!“ сказав я з подивом; „и деж він взяв стілько грошей? Также-ж він діставав на місяць чотири пуди мучиці, чверть крупъ, та рубля и вісім алтин грішми, як ви самі казали?“

(Всі ті слова Якова Яковлевича вбились так в моїй памяти, наче-б він їх записав там „самим чистим Петербуским почерком.“)

„Се був ёго паёкъ, молодче,“ відповів Яков Яковлевич; „розумієш? Се йшло на наше проживленє. Покійник-батько мовляв,

що садацьким дітям досить жити по садацьки, и привчав нас до простої „Суворовської“, як називав він, страви. А що ёму припадало від роздачі солдатушкам провизні та амуниції, та що зібрав в походах, — бо знай батько побував з Суворовим далеко по чужих краях — то все те обертавъ на те, щоб забезпечити нас, як останимось сиротами.“

„Так у вас, Якове Яковлевич“, сказав я, „мусить бути порядне майно?“

„Слава Богу, молодче. Я приблизив вітцівску спадщину своїм жалованем. Ось вже буде трийцять літ, як відкладаю по триста по пятьдесят рубликів в мошенку та призбиравши грошенят и прикуплю нивку — другу. Так и дивись вже я побераю з моєї землі в пятеро більше проти жалованя.“

„Якже ви“ випитувавсь я дальше, „як ви попались з воєнної служби на учителя?“

„Дуже просто, молодче. Батько помер на самім виході моім з училища. Так про войскову службу не було що й думати більше. Одной сестри не можна було оставити дома. Так я почав ходити до суду. Я писав самим чистим Петербурским почерком. Судя полюбив мене, а опісля рекомендував на учителя. Так то, молодче, добре робити всяке діло с старанністю.“

„И вам вже більше нічого не треба“, спитав я дивуючись, як міг він вдовольнитись своїм зовсім незавидним життям.

Яков Яковлевич не відповідав на се нічого, тільки поглянуь на Мартусю.

Мартуся зглянулась на Якова Яковлевича з якимся дивним виразом, який я перший раз завважав в її нерухомих рисах. Зітхнула и хотіла щось сказати, але Яков Яковлевич, наче-б знав наперед що вона скаже, відсунув свій стілець — и ми встали від обіду.

VI.

Я роблю ще дивніщі відкриття.

По обіді ляг Яков Яковлевич спати, а я полінував тетрадку для чистописання (се учив нас також Яков Яковлевич) и пішов до школи. По дорозі вступив я до мого приятеля Дениса, того самого що знав всі цифри з аритметики на память. Сей Архимедес жив у свого дядька купця Цапинского. Его кімната була пристроена в бані при кінці саду. Тому то я так охочо відвідував ёго: він все показував міні, на котрих куцах більше ягід, а на котрих

деревах більше овочів; и так минав нам час дуже мило, поки дзвіночок над школою не звістив нам, що вже час „остановиться“ и йти „слухать учительское объяснение.“

Відвідуючи Дениса, я часто видав в саді ёго тіточну сестру, дочку купця Цапінського. Се була миловида, черства дівчина, літ сімнадцяти або й більше. Не раз частувала вона мене склеповими лакітками, котрими торгувавъ її отець. Як весело всміхалась вона тоді до мене, як люблю глядів я тоді на гарненьку дівчину! Вона здавалась міні пишним цвітом серед садової зелені.

Може бути, що сей захват, котрого я нескривав, був и причиною, що вона май же кожного разу при нашій стрічі приносила міні фіги або виноград. Тепер я догадуюсь, що вона чинила се с тим самим задоволенем, якого досвідчається, кормлячи ласкавого котика. Але тоді було міні про се байдуже. Я втішався її угощенням и майже залюбився в ній.

Проходячи тепер через подвіря до саду, я зобачив її на високім ганку и поклонився їй. З милою фаміліярністю післала вона міні ручкою поцілунок, чим мене дуже зрадувала. За хвилину була вже в саді, несучи у гору зняту галузку винограду. Я звів її скоро и через цілий час незводив очей з румянолиці дівчини. Вона була так цвітуча — як весна, як рожа з садового куща.

Мимо того відкрив я в її лицю відтінок якогось дуже поважного жалю. Я хотів навіть виповісти сю мою увагу, але мій товариш перешкодив міні.

„Знаєш, Катю“, проговорив він до своєї тіточної сестри вказуючи на мене, „де він тепер живе? — у Якова Яковлевича.“

„У Якова Яковлевича?“ спитала вона з незвичайною живостю, „у кого жениха?“

„Що ви говорите?“ сказав я, незнаючи як розуміти її слова.

„Так!“ potwierдила вона, „Яков Яковлевич мій жених.“

„Як же-ж се?“

„Він сватає мене.“

„Яков Яковлевич! наш учитель?“

„Сватався и то недавно.“

„Щож ви?“

„Батько відмовив.“

„А ви?“

„Я охочо вийшла-б за ёго.“

Я засміявся и Денис також.

„Справді, що я-б вийшла“, сказала Катя и зірвала без потреби з куща галузку, обсіпану спілими ягодами.

„А Иван Теодорович? сказав Денис.

„З Иваном Теодоровичем не судилось мині жити.“

„Від коли-ж се?“

„Від того часу, як сватав мене Яков Яковлєвич.“

Під той час показався з-за дерев дуже гарний собою, ясно-волосий, молодий чоловік в синім сурдугі, з букетом цвітів в одній руці и з шапкою в другій. Се був Иван Теодорович, прикащик (субект) куща Цапинського.

„Катю“, сказав він здалека показуючи їй прегарні Георгинії, „що ти на се скажеш?“

„Не носіть мині більше цвітів“, сказала вона.

„Катю! Боже мій!“ сказав він з засмученим видом, підходячи до неї, „що се значить? Звідкіля взялося у тебе ви, и такі дивні каприси?“

„Хібаж я не вільна в виборі слів, и не маю права відречися ваших любощів?“ сказала вона сурово, дивлячись в сторону. Я поглянув на її уважно и завважав в її очах душевне взбуренє, котрого я ніколи не забуду. Вона видалась мині тогді ще більше чаруючою.

„Ви маєте право“, відповів Иван Теодорович з витиком, „вікречися и всього.“

„И відречуся: ми не заручені“, сказала вона щипаючи ягоди з галузки и кидаючи їх на землю.

„Дійсно!“ скликнув молодий чоловік взрушеним голосом.

„Мині не до жартів“, відповіла вона.

„Так прощайте-ж“, сказав він кланяючись їй. „Я не знав, що вам треба грошей, а то-б був необхідився так чесно з вашим батьком.“

И вийшов з саду.

Вона гляділа вслід за ним, поки він зник з виду.

Я переконався, що вона дійсно не жартує. Але-ж знов видалось мині якось дико, що вона готова вийти за Якова Яковлєвича, наче-б цвітам и на снігу рости.

„Кажуть, що у Якова Яковлєвича не аби яке майно“, сказала вона.

„Так“, відповів я: „він сам хвалиться, що поберає з своїх земель в п'ятеро більше проти жалованя.“

„Але він має ще й крім того гроші“, сказала Катя: „наш сусід, купець Чорнобай, винен ёму значну суму.“

„Се, здається, вас дуже займає“, сказав я все ще їй дивуючись.

„И повинно займати“, відповіла вона, „наколи маю замір вийти за него замож.“

„То ви маєте замір?“

„А так! Яков Яковлевич тихий, поважний собі чоловік. З ним можна жити щасливо.“

„А отець ваш?“

„Отець уступить. Він мене любить стільки ж, як и я ёго.“

„Тобі, Катю, влізли дива в голову“, сказав Денис. „Як тобі жити з Яковом Яковлевичем? Ти молода — а він старий.“

„Ось дурниці!“ відповіла вона проводячи галузкою по ёго устах. „Він буде мене леліяти и любити ліпше як молодий.“

„Та-ж се скупун! Хібаж ти сего не знаєш!“

„Я тому не вірю. Як заслабла ёго сестра, він прикликав лікаря и заплатив ёму за лічене, так щедро, як ніхто в місті. Так не чинять скупці. Ёго ніхто не любить и він страхається людей. А я певна, що для любої жінки він всё готов вчинити.“

Мині також так здавалось. Я би навіть був поручив за те.

Між тим Денис коренив дальше свого наставника.

„Не вже ж ти, Катю“, говорив він дальше „не боїшся статись посмівником міста? Мині и страшно подумати, як ти йтимеш під руку з чоловіком, в котрого шапка заліплена чорним ляком, а калози привязані до чобіт батогом?“

„Хіба ж ти думаєш“ відповіла Катя, „що він на все останеться таким чудачком. Нікому було досі за ёго взятись, так ні для кого було ёму строїтись. Зобачивби ти, який чепурний приходив він до батька.“

„Він сам приходив?“ спитав я ще більше дивуючись.

Я не міг собі виобразити, щоби боязливий, осамочений Яков Яковлевич відважився на такий подвиг.

„Та сам!“ відповіла Катя „и говорив так любо, так основно, як тільки пристойть поважному чоловікови. Я переіначу ёго життя. У нас будуть коні, екипаж, и станемо такими, як и інші люде.“

Вона говорила так переконуючо, в її словах було стільки прелести, що в моїм виображеню на Якова Яковлевича повіяло зачарованою молодостю. Він явився мині чистенько виголений, рожевий, а навіть (що надівсе було тяжко подумати) усміхався. Він провадив під руку молоду жінку, від котрої падав на него такий відблеск молодости и краси..... А як радістно проводила їх Мар-туся! Навіть школярі Н-ської школи тішилися тою переіміною свого наставника; їх батьки на перерив спішили переслати ёму разом

з почитеннями мішками мучицю. Що тільки показався перший промінь щасливості Якова Яковлевича, а я вже маячив о його щастю. Яков Яковлевич стався наче-б моєю власністю: я відкрив його в його домі и тому так живо займала мене його судьба.

„Послухайте“, сказав я Каті: „наколи ви не жартуете, то позвольте міні передати Якову Яковлевичу все те, що я чув.“

„Я хотіла вас об тім просити“ відповіла вона „а що я не жартую, о тім може особисто переконатись. Завтра у нас неділя; Яков Яковлевич буває в неділю в монастирі. Я також буду з нянею. Як скінчиться обідня, ми підемо в гай, де похована моя мати. Я хотіла б побачитись з Яковом Яковлевичом. Перекажіть се йому.“

Я обіцяв сповнити її просьбу. Саме тоді роздався голос дзвінка на шкільнім даху, и ми з Денисом забрали під шахи театрадки и пропши та й пішли до школи.

„Скажи міні, прошу тебе, що все те значить?“ спитав я Дениса по дорозі до школи. „Що за каприс прийшов до голови твоїй Каті полюбити Якова Яковлевича? Я з душі бажаю добра для Якова Яковлевича, але, правду сказати, ледви їмив віри моїм слухам, як вона говорила, що любить його.“

„Хіба ж вона се говорила?“ спитав Денис.

„Та як же ж? Вона готова вийти за його замож?“

„Се ще не значить, що вона його любить!“

„Як же ж се розуміти?“

„Зрозумієш дуже ясно, як вона вийде за него замож.“

Як ні домагався я від Дениса пояснення тих слів — але мій приятель мовчав таємничо и здалось, був чимсь так само засмучений як и Катя. Я почасті й догадався о причині його смутку: рано багато о тім в школі говорено, що купця Цапинського окраджено де-сь то на ярмарку и що він незадовго збанкрутує. Все те не смутило моєї радості за Якова Яковлевича и я підскакував через цілу дорогу идучи до школи.

Товариші нетерпеливо очікували мого приходу и закинули мене всілякими питаннями; а декотрі кепкуючи радили, щоб міні купити булок, очевидно в тій думці, що я голоден. Але я з гордостю відповів їм, що Яков Яковлевич не такий як вони собі думають, и таємничо натякнув їм про те, що вскорі побачать його зовсім иншим чоловіком.

Розуміється, — мене не залишили прозвати маленьким Брулем, — але те прізвище тепер зовсім мене не гнівало. — Я ні на хвилию не переставав думати про Якова Яковлевича, о Мартусі

и Каті, и всі ті три особи, як ні не схожі були з собою, утворили в моїй виобразній таку чудову — чаруючу картину, як стародавні руїни, обвиті молодим, свіжим повоем — блискучим від сонця.

Незадовго прийшов до школи Яков Яковлевич и почав, по своєму звичаю, переклик школярів. Але я так був розрадуваний, що не втерпів и крикнув при своїм имени hier! Яков Яковлевич підняв на мене очи и мовчки похитав головою. Сей докір однакже не смутив мене ні троха. Дивлячись на ёго думав я: „Ой коли б ти знав, що значить те hier! в ту саму хвилию счезла би хоч половина зморщин з твого лица и ти хотів би мене поцілувати!“

Передо мною лежав екземпляр „С. Петербургскихъ Прописей“ награвированих в вісімнадцятім віку. (З них то и взяв Яков Яковлевич свій „самый чистый Петербургскій почеркъ.“). Я мало що глядів до прописи: мої очи неперестанно слідили за Яковом Яковлевичем; він затинав ученикам пера ножиком, бережно перехованим що найменше через яких пятьдесят літ. Сей ножик разом з невеликим острилом обломаним з мармурової плитки, переховував він в шкірянім мішочку. Яков Яковлевич острив ёго неинакше тільки на одну сторону, щоб вістря не стералось на дармо. Таким способом переховав він той ножик аж до сёго часу майже в тім самім стані, як ёго роздобув батько Якова Яковлевича в Швайцарськім поході.

Я дивився на Якова Яковлевича, на ёго згорблений стан, на безцвітне, зморщинами покрите лице и думав о тім перевероті, який мав тепер з ними статись. Я так вірив в конечність сёго перевероту, як в прихід весни або иншої физичної прояви. А як смішним видався міні тепер Яков Яковлевич з своєю будденною міною — тоді коли саме приходив для ёго світлий празник! Він видався міні тепер богачом, що не знаючи про свої богатства в поті чола трудиться ради щоденного хліба, тож нетерпеливо вичікував я тої хвилі, коли сам-на-сам останусь з Яковом Яковлевичем. Ще ні оден ученик не увідомляв ёго о присилці муки з села з таким задоволенем, як я тепер о моїй новині.

Вконець вийшов я разом з ним через проломаний паркан, на город капустою засаджений, куди була нам найблизша, а бодай найвідлюдніша дорога до дому. Ми остались самі. Я міг тепер виповісти все те, що мене так сильно занимало. Але — о диво! — тепер захотілось міні затриматись трохи з моєю новинкою. Я почувся чарівником, про котрих я читав в „Тисяч и одній ночи“:

я владів магічним словом, котре, раз виголошене, перемінить Якова Яковлевича до крихти; и мині захотілось удержати при собі трохи довше сю чарівничу силу.

(Дальше буде.)

ДВОРЯНКА.

Українська лірницька пісня.

Дуже легко у нас побачити лірників и почути їх гру, але дуже не легко вишукати поміж ними такого, котрий тепер ще співав би старих пісень. Розвій жизни дає нові теми, нові мелодії, и хиба тільки в Чернігівщині або на Волині, де желізниця не прорізала ще землі, заносючи туди з новим поступом жизни и великорускі пісні, почувеш пісню про „Трёх братів з Азова“, про „Гайдамак“, про „Саву Чалого“, про „козаків“, и др. В наших містах де-коли трапляється надібати дуже вже старого лірника, щоб почути од ёго отих пісень; молоді лірники по більшій части не співають вже „багатурських“ — як вони кажуть — пісень, се-б то таких, як на-приклад про „Коновченка“, — бо „таких пісень, бачте, не слухають навіть и самі старі люде“ — казав мині один з них, — „а молодим давай усе *козачків*, то оттаких, як ота *дворянка*, або що.“

— Які-ж пісні більш граєте ви старим та поважним людем? питав я.

„Псалми, як про Почаїв, або що.“

Таким робом репертуар молодого лірника складається з: 1) псалмів, 2) сатиричних пісень и приказок, та 3) з танців — більш усёго козачків. — Таких козачків, під котрі танцює молодіж на весілях, на ярмарках, або й просто під шинком у свята, знають вони дуже багато, и грають з великим искусством, оживляючи просту хоч и кручену мелодію, и ще простійшу гармонію, яку можуть дати три струни ліри, — відбиванем таких нюансів, о яких не знає ще дотеперішня теория музики*). Теми таких козачків беруться або з самих козачків, або й з пісень,

*) В самому малюнку мелодії, що співається, лірник Карпенко по азував мині. окрім трёх родів аподжіатури (початкова, середня викрутка, и викрутка на кінці) и деякі другі сорти варіюваня мелодії; наприклад: *пир. з-гори в-низ свело* и др.

між котрими — нема де правди діти — зустрічається дуже багато великоруских пісень и танців. От які н. пр. програв мені один з таких лірників, *Юхим Шамрій* з Рогозова, Переяславського повіту, не більш як за годину часу, припам'ятовуючи усі що знав: „Простий козак“, „Польский“, „Роменский“, „Из гори козачок“, „Козачок до Марусі“, „Метелиця“, „Шутиця“, „Недоступ“, „Горлиця“, „Курчята“, „Чоботи“, „Гарбуз“, „Жалоба“, „Тетяна“, „Чумаєк“, „Дудочки“, „Вербунок“, „Судак“, „Край долини“, „Ой ти іхав, а я стала“, „У ворот“, „Дівчино моя Переяславко“, „Од Києва до Лубен“, „Дівчина моя любя“, „Чижик, де ти був?“, „Іхав козак из Дому“, „Камарницька“ (се-б то великоруский „Комаринській“, перекручений трохи на український лад), „По за гаєм“ гаєм“, „Захотіла душа Машенька гулять“, „Рукавички“ (се-б то циганска московска пісня „Ой жги, говори, рукавички!“), „По улиці мостовой“, „Вдоль по улиці метёлушка мететь“, „Ванька Таньку полюбив“ и др. Усі ті козачки граються найбільш у тонах E-dur, F-dur, G-dur, а з мольного строю — у E-mol, G-mol, віколи не переходючи нижче тоники Мі и вище Sol. На тій струні, котра „лад дає“ (на середній) лірник вибирає причепурену ёго викрутасами мелодию пісні, а дві другі струни, котрі „вторять“, струються завше квинтою, и їх аккомпанімент однаковий задля усіх пісень и козачків, що знає лірник.

Що дотикається псалмів, — ми нічого не скажемо, бо сей род пісень дуже всім знакомитий, — хіба назвемо ті, що співає лірник, од котрого записали ми де-які пісні. От які вони: „Лазарь“, „Почаїв“, „Св. Миколаю“, „Св. Михаїлу“, „Св. Варварі“, „Матері Божій боговозбранній“, „Дивна твоя тайна“, „Плаче душа и ридає“, „Когда-б я знав свій послідній день“ и др.

Більш остановимося на піснях *сатиричних*, з котрих маємо тут подати одну; її часто можна почути, бо народ її дуже любить разом з піснею „Про тещу“, „Про міщанку“, „Про біду“, „Про Хому и Ярему“ и ще де-про-що. Загальний дух таких пісень дуже відрізняється од старих епічних пісень. Як у тих нема ніякого критицизму, и поспівач передає тільки безстрастно факти, так тут раз-у-раз виявляє народ свої суб'єктивні погляди на соціальний стрій, свої демократичні переконання, котрі заставляють ёго з юмором дивитись на все, що хоче коверзувати по пански.

Про демократичний стрій поглядів народу нашого нема чога казати: свого поета Тараса Шевченка не инакше він розуміє, як такого тільки чоловіка, що співав и співає пісні проти панків-Ляшків, и за простий народ стояв. От яку приказку чули ми

у селі Верещаках, недалеко від міста, де родивсь Шевченко; а розказував нам її мужик під опаскою, щоб ёго не засадили у тюрму:

„Тарас помер та й воскрес,
Та й зліз на хрест:
Як пісню запоєть,
То Ляшків усіх чорт заберець.“

— Чом же не Жидів? питав я.

„Ляшки, бачте, завше панн, а од панів простому люду було більше зла, аніж од Жидів, з котрих багато є таких же бідних, як и ми.“

Дуже народ не любить панів, — тим то й у нашій пісні дуже-дуже їм достається.

Як порівняємо на-приклад сю пісню про „Дворянку“ з дуже звісною у Галичині піснею про „Петруся“, котрого звелів пан втопити за те, що він кохався з ёго панією, то зараз побачимо велику різницю межі вихідними пунктами сих двох народніх утворів. У галицькій пісні народ співає про панію и про пана, про слуг ёго и про хлопця з села, що дуже до вподоби прийшовсь отій пані; але у самому тоні пісні чутна ще стара епична заправа її, котра не дає ані словом видати суб'єктивного погляду послівача на сей факт. У нашій же пісні два діячі тільки й є: мужик, та ёго жінка, що схотіла по дворянски жити; але у кождому навіть слові ви чуєте, як відноситься землероб-народ до тих вигадок жіночих, котрі тільки мають місто у панських салонах. Хто знає наш простий парод, той не здивується, що чоловік учив свою жінку таким дивним, на перший погляд, способом. Юмористичний напрямок народу нашого такі надзвичайні речі, як запрягане дурної жінки замість коняки, робить иноді ділом неможливим. У нас, у Києві, позаторік усі бачили раз на базарі таку жінку, що везла и чоловіка, и накупованого ним на базарі, и ще тоді, памятаємо, звістка про сей факт, надрукований у „Кієвлянини" і, наробила багато сміху по городу.

Подаючи саму пісню, маємо ще сказати, що записали її ми у того-ж Юхима Шамрія, у м. Борисполі, Переяславського повіту; чули її ми и в Чернігівщині на Десні без варіантів од того тексту, що тут подаємо. Лірник де-котрі фрази після співу проказував голосно, не співаючи; такі фрази ми підчеркуємо; иноді він вставляв сам од себе де-які замічання. Такі ми ставимо в парентезах, те-ж підчеркуючи. Варіант, що ми передаємо, записан зі слів лірника правильно, що до мови и вимови слів и звуків.

*

бо записуючи ёго, ми нераз знов виправляли, прохаючи лірника повторять або де-які міста, або й цілу пісню знову.

Про дворянку.

1. А дворянська жона
Та гусарська жона, —
Вона из розумом жила;
Из розумом проживала,
Вином-медом шинкувала,
Кумпанію зазивала,
Своїм мужем замишляла.
Загадала своєму мужу
Превеликую нужду :
10. — „Ой ти милий милесенький,
Голубонько сивесенький!
Та вволи-ж мою волю,
Та змилуйся надо мною, —
Продай воли, чабани,
Купи боти зелени;
Ще й фарботи чирвони;
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду,
Не ходила боса зроду;
Не ходила то й не буду,
20. И далєбі що не хочу.
Буду тебе шанувать —
Що дня порції давать,
Що дня порції давать
За чуприну посмикать,
Під ніс дулями совать.“
— „Продай милий бички-невелички,
Купи мені черевички:
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду
30. Не ходила по мужичи зроду;
Не ходила и не буду
И далєбі що не хочу.“
— „Продай, милий, дві телиці, —
Та справ мині дві спідниці:
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду,
Не ходила в плахті зроду;
Не ходила и не буду
И далєбі що не хочу.“
40. — „Продай, милий, лошя и кобилу, —
Купи білило и красило;
Продай, милий, дві корови, —

- Купи мині два платки нови,
Щоб я 'д вітру не вчорніла
И од сонця не вгоріла,
Щоб я була господиня;
Щоб я була господиня,
По дворику походила,
Тебе, милий, звеселила, —
50. Що я в тебе господиня.“
— „Продай, милий, вівці й ярку,
Та справ мене як панянку;
Продай, милий, дві кишечки,*)
Та справ мині панчешечки:
Бо я панського роду,
Я дворянського вроду, —
Не ходила без панчешек з роду.“
Милий теє вислухає,
За худобу, — та й ступає;
60. Всю худобу избуває,
Та все милую зряжає;
Та все милую зряжає,
Ще й на милу поглядає, —
„Чи не б'є, чи не лає,
Чи хороша в мене пані?“
Сидить мила, запаніла, —
Чорт ма' дров — не поліна,
Три дні хати не топила,
Борщу-каши не варила
70. Малих дітей не кормила:
„Троци, милий, гребенице й днище,
Зварим кашу ще й борщице!“
Милий волю їй вволяє,
Взяв гребень та й ламає,
Ще й на милу поглядає, —
Чи за гребень не лає?
Мила хату протопила,
Борщу-каши наварила,
Малих дітей покормила:
80. „А ти, милий, хоч и вибач,
То й так будеш.
Бери, милий, віжки,
Та йди в ліс по дрова,
Та вязкою принесеш.“
Милий теє зачувзє,
Та взяв віжки, та й ступає
Та й у ліс уходяє
И віжечки простілає,
Сухі дровця избірає,

*) Кігочки.

90. Та до дому приношає,
Та під ніч підкладає
Та на лаву сідає:
„Ой ну, мила, ти не гайся,
Та на бенькет поснішайся!“
(це-б то: на бал, бо це по мужицьки)
А милий став думати — гадати,
Став возочок готувати, —
Що восі — дубови,
А підтоки — клинови,
(з легенькою, бачте, дерева усе)
А полудрабки — ясенови,
100. Оглоблі — вишніви.
Мила в оконечко поглядає,
До милого промовляє;
„Ой, ти, милий — милесенький,
Голубонько сивесенький!
Що то воно з того буде?
На що нам те починати, —
В нас нічого запрягати.“
— „Ой, ти, мила милесенька!
Все в хазяйстві знадобиться.“
110. Став милий думати — гадати, —
Як до милої пристати;
Як до милої пристати —
Вельможную пані взяти;
Вельможную пані взяти,
В ліс по дрова поїхати?
Мила Богу благодарить, —
Взяв за коси, та й тахтарить:
„А ну, мила, не панися,
Та в оглоблі становися:
120. Лучше возом возити,
Чім на плечах носити;
Більш на возі привеземо,
Чім на плечах принесемо.“
До царини доїзжає,
Вже й на діда та й гукає:
„Ой ну, діду, не торохай,
Мойй милій не сполохай:
В мене мила полохлива
З роду в возі не ходила, —
130. Щоб воза не побила,
Мині шкоди не зробила.“
Ще милий не доїхав до ліса,
Зробив милу хуже біса.
Гей у ліс уїзжає
З оглобель випрягає
Та до дуба припинає:

- „Тиру, стой, моя люба,
Край зеленого дуба,
Щоб ти дуба не вломила
140. Сама себе не прибила.“
Сам по лісу походяє,
Сири дровця избірає,
Вишше дуги накладає,
Тай на милую гукає:
„Та й ну, моя мила, та й не гаїся,“
В оглобельки наряжайся,
Щоб я в лісі людей не остався, (*)
Щоб я вовка не злякався:
Бо вже сонечко пизенько, —
150. Мині іхать не близенько:
Двацять п'ять верст.
- Де на гору — то сідає,
А де з гори — там встає,
Дубиною потягає.
До дому приїзжає,
З оглобель випрягає,
До яселок припинає,
Гречаної підкладає.
А на милу смага впала,
160. Мила перед милим на колінцях впала:
„Ой ти, милий-милесенький.
Голубонько сивесенький!
Та вволи-ж мою волю,
Та змилуйся надо мною:
Продай білило и красило,
Купи лошя и кобилу,
Щоб я в возі не ходила,
Щоб я дров не возила,
Щоб я людей не смішила:
170. Бо я панського вроду,
Я дворянського роду,
Не ходила в возі зроду,
Не ходила — тепер буду,
Тебе, серце, не забуду,
Поки в світі жива буду.
Буду твої ноги мити,
Буду твою юшку пити,
Аби мині, серце, в возі не ходити.
Продай, милий, два платки нови,
180. Купи, милий, дві корови,

*) Роспитували ми про сей синтаксичний оборот и одібрали од лірника таку відповідь, що „людей“ тут краше, аніж „без людей“.

- Щоб я рано уставала
 До череди проганяла;
 Щоб по дворах не ходила
 Собак чужих не дражила,
 Сироватки не просила,
 Щоб я людей не смішила
 Щоб мене люде знали
 И хазяйко звали.
 Продай, милий, дві спідниці, —
190. Купи міні дві телиці;
 Продай, милий, черевички, —
 Купи бички невелички;
 Продай, милий, панчишечки, —
 Купи міні дві кишечки,
 Щоб я по хаті з диркачем не ходила,
 Щоб я мишей не гонила,
 Щоб я людей не смішила.
 Буду тебе шановать-миловать,
 Білесеньку постіль слать,
200. Близенько пригортать,
 Ціловать-миловать,
 По батюшки звеличать:
 „*Иван Василевич.*“

Шановний читатель бачить зараз, чим відрізняється отся пісня од старих епічних пісень по своєму строю и змісту; добавимо тільки, що и мова, яку ми тут маємо, вживається и в других піснях того роду. Слова: муж жона, хуже, чім, покормити, замість: чоловік, жінка, гірш; аніж, нагодувати, и др. або фонетичні вимови: нужда, похождає замість нужда, похождає и др., — усе отсе показує великоруский вплив на пісні нашого народу. Такий вплив більш усёго, як казали ми вище, можна запримітити по містах, де йде желізниця. На бангофах наших так саме рідко почувеш мужицьку народню мову, як и на галицьких, з тою різницею, що по наших бангофах польска мова замінена великорускою. Чистійшу мову почувти можна десь далі од желізниці, та й то там, де нема ще шкіл, чи людových, чи гимназий.

Таки мисли и звістки добавляємо до тексту „Дворянки“, не розбираючи докладно її змісту. Як-що поважній редакції „Правди“ и її читальникам до вподоби прийдуться отсі наші строки, то може пізнійш подамо цілу серию таких сатиричних пісень (про „Міщанку“,

про „Москаля“, про „Паламаря и Попа“, про „Попадю“, и др.) з котрих можна буде бачити весь погляд народа нашого на різні ступні и відміни соціального життя у нас на Україні.*)

В. П.

ВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ на Україну при кінці XVI-ого віку.

(Після М. Костомарова.)

(Дальше.)

Ся черта тодішніх понять вказує, що українська національність, з її головнішою ознакою — православ'єм, йшла на супроти вимогам віка. Західня наука все ще вертілася около богослов'я; се були часи боротьби и пановання то сих то тих віроисповідних понять. Мислячі люде ділилися після науки віри; вони називалися: католиками, лютеранами, кальвинами, ариями; після сих назв судили: які б то були їх переконання та поступки ві всіх галузях люцького знання та люцької умної и моровственої діяльності. Всяка наука ставала тоді під яке небудь віроисповідне знамя. Православ'є не могло розпустити ніякого знамени. Просвіта була тоді панскою; тільки чоловік висшого походження вважав себе правним чувствовати потребу бути образованим; образованість злучалася з блеском, роскошею, багатством, зі всім тим, чим міг пан виказатися. Західня моровственність не була так строга супроти світових увеселень, як моровственність всхідня; церква західня величалася ознаками земської власти, сили и величавости. „Ось“ — повідали латинники — „подивіться на нас: коли б наша церква не була правдива, ми б не були так численні, и св. отець не володів би такою силою; могуті царі и великі народи покораються волі папи. Багатства спливають до тих, хто сповідує нашу віру.“ Католицька Іспанія дивувала тоді світ своїми невичерпаними маєтностями та незмірними землями Нового Світа. Росширення її володіння було росширенням католицької віри. Успіхи навернення Американ представлялися Європі в великанських образах. Втрати, що понесло католицтво від протестантизму в Європі, здавалися нічим супроти сего, що воно призискало в Америці и Азії. Сі успіхи, ся зем-

* За так займаючі статі подібного змісту, редакція „Правди“, котрій збирани матеріалів до наукової етнографії нашого народа не байдужно, буде ш. Авторів дуже вдячна, а з нею надійсь и ш. читателі „Правди“. — Ред.

ска могутина служила для католицтва свідоцтвом ласки, опочиваючої на церкві західній. При такім погляді розумно, що католицтво увображалося с всіма признаками панства, величавости и пановання. Коли ж протестантизм неміг похвалитися такими побідами, то, після духа своєї догматики, ще більше приманював чоловіка до земскої щасливости. Протестантизм увільняв чоловіка від сих вяз повздержування, посту, духового труда, молитви, смирности розуму, котрі католицтво тільки ослабило після знизження, але не дозволяло зовсім від них увільнитися. Хоч и були ріжні види протестантизму, то вони згоджалися між собою в сім, що прихилилися до землі.... Одна всхідня церква стояла на дорозі до неземского; вона не могла похвалитися ні многознанням ні педантизмом протестантизму, ні земскою могутиною, як римска церква; се була церква смирности, мовчання, духового понизження, щасливого нищедушя. Православне чернецтво на Україні не було похоже на західне. Вже по своїй одежі, похожій на мішок, український чернець здавався страшилом; ёго клобук, ёго довге волосся, нерозчесана борода аж надто ставили ёго не похожим на польского ксендза з виголеним підборідком, гарно та штуцерски одягненого в пишний сутан. Поверхній вид польского ксендза походив більше на вид тодішних світских штуцерів в гарних магерках с пір'ям. Невптерті, дегтем намазані чоботища українского духовника стукали, що аж в ушах лящало тим, що навикли походжати в шовкових башмаках на тоненьких підшвах, з високими дзвінкими підківками. Ще більше відвертало від свіцьких образованне тодішних українских чернців та попів. „Український духовник“ — повідали вони — „все одно що хлоп: не знає себе держати в добрім товаристві; тай побалакати з ним ні о чім.“ За теж рсходився православний чернець проти свіцьким блескам, як посміхалися свіцькі люде з ёго невптертих черевиків та чоботищ. Він відповідав ім: „я в своїм чоботищі стою твердо, а ти, кривоногий башмаче, на своїх тоненьких підшвах перекидаєшся з боку на бік, а особливо як стоїш перед паном: а то задля того, що у тебе в носиках загнених догорп, біс сидить. Чернець с тобою не вміє бесідувати, бо нема о чім: ти честности вчився в прелестниці, до благочестя навикав у шпикарки; що ж ти чував мудрого від дудки та скрипки? С ким ти міг річ повести про духа та духовні річи? с трубачем, сурмачем, пишцальником, шамайником, органістом, регалістом, інструменталістом або бубністом? Хто тебе вчив богословия? стрільці, собачі пастухи, або скакуни, або куховарня та пиріжки?“

Правда, більша часть духовних, як чорних так и білих, не відзначалися на ділі тою постницькою строгостю, яку похваляли по книжках. Чернці, як люди, піддавалися покусам — на згіршення свіцьких, котрі, підглянувши що небудь, хочби мале, не понехували спосібности розказати підглянене. „Чернці користолобці“ — кричали свіцькі — „вони пожимають нам гроші, а беруть величєний приріст. Вони нам о пості твердять; а самі по монастирях бенкетуються, напиваються, та запиваються до впаолого, а декотрі то й по коршах валяються.“

— Що ж — відповідали їм чернці — буває и з нами гріх; трапляються бенкети и пиятики; та за те ж не буває в нас проклятої музики; а хоч и напється коли чернець, тай не перебірає тай не вередує, чи гірке чи солодке попадеться йому, чи пиво, чи мід, все одно, аби тільки хмільно та весело було, то й то буває хіба в великі празники; за те ж в пости дуже повздержуються, живляться капустою та редькою, поживом покаянія гідним, а у вас, що середа — то *різдо* для вашого черева, що п'ятниця, — то *великдень*, весілле, празник жидівський справляєте. По старосвіцькому звичаю зійшовши на балаки, попоєсти, попити, повеселитися — то ще половина гріха: прадівський звичай заховується; чоловік не пристращається до світовости; — але ось вигадувати способи увеселення та пировання — отсе перший гріх. — Та хіба ж ти не знаєш — повідає православний оборонця старосвіччини до свіцького любимця роскоши — в сих сірих, червоних, білих поливках та юшках, в сих дорогих угорських винах, аликантах, мушкателях, мальвазиях, ревулах, медах, пивах всіляких — кінець благочестю и гибіль душі. — Ревнителі православия в той час боліли над станом церкви, спізнавали недостачу її заряду и не знаходили можливости обновити її впливом всходу. Тимчасом висші духовні сановники української церкви, будучи в стороні, политично злученій с католицькою стороною, переймали такі черти, що були звичайні в середнє-вічній історії західної церкви, а чужі та згіршаючі для православия. Походячи с шляхоцького роду, вони не відзначалися смирністю и простотою давних українських пастирів и заховували під архиерейскою одежою свіцькі привички. Замість щоб, відповідно православним звичаям, перебути в монастирі через довший час школу повздержання й посту, вони отримували посади не після проби, але після звязи и покровительства сильних, часто через підкупства, призискавши для себе королівських придворних. Після правил святих отців, єпископи, при виборі, повинні були предкладати свідоцтво о своїй гідности. „А за вас хто свідчив?“ питається *ровесник* —

„Свідчили о вас рум'яні червінці та білі великі талярі, та півталярі, та орти, та четвертаки, та потрійники, що ви давали знатнійшим секретарям та рефередарям, лестникам та потайним дурникам ёго королівського величества, и вони свідчили, що ви гідні панувати та своєволити над маєтками и селами, приналежними до єпископських посад... Обвинете в паперці червінчики, тому в руку всунете — сему всунете....

Мішечки с талярами и тому и сему й третёму... Хто поважійший.., а писарі то й потрійниками та грошами не цурають ся — беруть та деруть: ось ваші ходатаї!“ Архиєреї вступали до духовного звання тільки тому, бо так годилося, и зараз були поставляні в звання єрархів, заряджували церковними маєтками з всіма правами й ознаками суду світського й світської своєволі, мов старости, тримали вони при собі гурмами слуги та збройні ватаги и не раз нападали на сусідів, як то звичай водився у світських володарів, що посварившись дозволяли собі самоуправности. Їх норовственність недоброї була слави. Поступки Гедео́на Балабана львівського владика дають нам на теє ясні доводи Львівське брацтво при Успенській церкві оскаржило ёго передь патріярхомъ Ереміємъ саме тоді, як и інші брацтва церковні пооскаржували своїх владик. А як хотів патріярха все теє поладити на соборі, то митрополит зумисне проволікав сей собор за прозьбою владикъ, бо вони почувалися в своїх гріхах. Гедеон недожидаючи собору, явився в Замостю передь патріярхом та оскаржував перед ним владика луцького Кирила Терлецького, що ёго народ оскаржує за напади, убійства, неморальність, роботу фалшивих монет. Гедео́нові хотілося в недобру славу ввести луцького владика перед патріярхомъ. Аде патріярха, замість покори-статися сими звістками и повзяти собі який присуд про Кирила, як то бажалося Гедео́нові, завізвав Кирила до себе и звів око в око. Тоді Гедеон вже й не оскаржував Кирила, а запевняв, що все теє, що говорять про него в народі — клевета, вихваляв святе життя луцького владика, и в притомности патріярха обходився з ним по братерски и приятельски. Патріярха відпустив Кирила ласкаво. Гедео́нъ, після сего, користаючи, що патріярха не вміє читати й писати по українски й по польски, підсунув ёму до підпису письмо, де було оскарженне Кирила. Патріярха спізнав опісля, що ёго одурено, написав до Кирила оправдаючу грамоту, де казалося не вірити тому, що передше написано було на Кирила, и що ёго одурено, а взнак свого особливого благословеньства назвав луцького владика своїм екзархом або намісч-

ником на будучім соборі, котрого він довше не міг дождати. А Гедеона, на котрого повстало львівське брацтво, заставив патріарха під клятьбою до покаяння. Гедеон удався тоді до львівського католицького владки Соликовського, кланявся ёму и говорив, що патріарха пригнітує владик, бажаючи з них дещо потягнути, та нараджувався якимби чином вибавити українську церкву з неволі, та як би то гарно було підклонити папі українську церкву. Однакож и Кирило Терлецький не міг похвалитися доброю слявою. До нас дійшло кілька жалоб, оскаржуючих ёго в гидких переступках, н. пр, в зб'ятованню дівчини проізожі через ёго маєтність; сусідні владільці з ёго церковними маєтностями у володимирськім повіті жалілися на ёго дурноту. Родина Сишевських жалілася, начеб то Кирило, з гурмою людей до двох соток збройних з гаківницями, півгаками, рушницями та сагайдаками, та с своїми людьми забраними від плуга, напав и захопив чужу землю. Інший сусід, Ян Жоравницький, в своїй прозьбі поданій до владки в суд, розказує, що велебний отець напав на него с своєю дворовою челядію, складаючоюся з угрів, сербів, волохів, з гарматами оружипани та сокирами. Правда, ні по одній жалобі не оскаржили Терлецького, а оден священник, що подав на него скаргу, при кінці зізнав, що владика хоч и поступив з ним остро, але справедливо після ёго провини; однакож можливість багацько подібних родів жалоб на духовного сановника, показує, що владика не визначався такими гідностями, що, по духу церкви православної, ставили пастирів висше земських страстей. Хотя Кирило стався й правим перед польським судом, а отсе не свободить ёго від підозрінї після суду исторії, длятого, що польські суди не відзначали ся сумніною безсторонністю, як тільки заходили справи між сильними та слабими. Самі ровесні поляки різко отсе висказують. Нехай — повідає Рей — прийдуть до суду оден в баранячім тулубі, другий в лисячій, третій в соболевій шубі, то завсіди лис переможе барана, а соболь лиса. Православні недруги Кирила оскаржували ёго в потайних убійствах. „Пощупай тільки свою лису головку пане ксенже бискупе Луцький“ — повідає в своїм оскаржающім посланні до тодішнёго духовенства: — „скільки ти вислав до Бога живих людей за часи твого священства; сих сокирою, тих топельництвом, а инших зігнав ти с світа огнепальною смертю. Згадай и Пилипа маляра грошевитою; де поділися ёго румяні червінці після ёго невольного сходу с світа сего? в чній темниці сидять вони?“

(Конець буде.)

Подоріже.

од Полтави до Гадячого.

Слівце до Редакції.

Я — невідомий, та ще й жіночого роду, бо я — душа. А се велика заручка для мене: невідомій душі можна брехати скільки схоче, несоромлячись; можна й правду гірку казати, не боячись нічого; звісно, як невідомій, та ще й душі.

Через се я й засилаю до Вас своє „Подоріже“ нефамузно написано; бо скільки я (душа) ні бачила жіночок, дівчаток, павіів, панночок, — усі такі гарні-хороші, пайпаче панянки, такі білорумяні з веселим очима, котрими видивляється на світ божий тільки одно щастє людське; такі тоненькі, як оси; з рученьками — як мушачими ніжечками, з ніжечкамими — копотятками, а тендітні які? а хрупкі та ломучі? здається, одно легесеньке повітрє мавового пахучого ранку зломє їх, як лепістки з тендітної квітки... Так кажу, скільки я ні бачила таких панянок, хороших, чепурних, а коли діло приходитьсь до писаня... о, лишенько! (де того тільки лишенька небуває?), — ніжні тоненькі пальчики виводили такі нефамузні каракулі, які тільки зуміють написати грубі сорочі лапи... Так вони усі нефамузно пишуть, так нечепурно!... Десять раз затерають одно й те... Не так, мов, — возьме тай замаже пером усе написано, та знову пише.

Оттак отсе и я (душа), — де нелітала, у кого ненабералася сили красиво писати; позичала й у легеньких метеликів їх хороших колірів, брала й у комарів тоненьких замахів їх тонкого голосу, — але все таки вийшло нефамузно, не чепурно: там ціла стрічка затерта, там слово замазане, а замість ёго ниче написано... Вибачайте! На те я жіночого роду.

Се-ж одно; а друге ще! Лихо мені з тим другим!... Як душа без тіла, без обличя, я не боюсь палиці дозорчого... А який він злющий, коли-б знали? Та ще й горілку, як воду, дме!... Я ёго боюся: ато не ёго, й не ёго палиці, а боюся ёго зітхання... Як дихне, бува', на мене, — учадію-ж я, омлію!... та й понесуся геть у небо.. А мені, ще молодій душі, як нехочеся туди, ох, як нехочеться!... И що я там буду робити? Літатиму од зірки до зірки, та буду їм дзвеньчати пісні про кохане... Ні! не проміняю я свої землі на ясне небо. Воно хоч и ясне, и безкрає, та пустісіньке — холодне... а земля така люба, хоч и чорна, так гарно розмалёвана ланами, лісами, бистрими та ясними річками...

Вона мене споїла своїми сльезами, згодували тяжкими зітханями, колихала мене малюю солодкими голосами своїх пісень любих, купала мене у вітрі буйнім. — Як же міні її кинути?... Ні!...

Я не боюся дозорчого, не боюся й ёго палиці, а боюся ёго зітханя!

Не дбаючи про те, я наказала Вам у своїм „Подоріжі“ багато гіркого... Краще гірка правда, чим солодка кривда!... Коли не страшна вона — то надрюкуйте. Може знайдеться таке, що викличе зітханя дозорчого... Цур ёму! замажте, закрийте від очей людських!.. Сіль ім у вічи и печина в зуби!

Сповістіть, чи „Подоріже“ доладне до дрюку, и чи не краще усі назви надрюкувати під титлами? Для Вас воно може и без титід добре, а для душі?... так вона тяжко боїться хмелю!

Подоріже.

Коли лучилося вам, шановний читальниче, їздити коли по нагих поштових шляхах, як тута зоветься, на „перекладних“, раннєї весни або пізної осени, — то ви певне знаєте, яку тяжку муку приходиться виносити проїзжому. Коли не похмурі дощаві дні, та грозоки такі, що колеса по мотечини ріжуться, — то колють, од котрої перекидає вас з одного боку воза на другий, товче и молотить ваші кістки, так, що прибувши на станцію, на силу розправляете ви свою натружену спину; хапаєтеся за болячі боки, и кленете все на світі, — од машталіра, що гнав, як скажений, коней, до своєї волі и долі, що примусила вас вирватися у таку дорогу. Природа, коли несповита низим тумашом, та дощовими тучами, якось сумно засинає, — як буває в-осени, — то прокинувшись раннєї весни, ще не розвертає зеленої краси перед вашими очима, а потемнівши, розвертається як марюка, половими розлогими ланами, горовіє глибокими глинищами та ярами, або стає передь вами сумним лісом, котрий задеря' своє галузе у-гору, немов просить теплої дощової години.

Сумно у такі часи їхати... Сонце мов и любо сяє; а про те холодний и гострий вітер віє полем, и ви й не думайте вириватися у легкій одежині, а загартуйтеся добре у теплий кожух таї будьте безпечні. Кожух та свита, та й душа сита, — кажуть люде. Коли лучиться вам балакучий машталір, то й добре. Розбалакається ви з ним то про-се, то про-те; розкаже він важ то про свої згоди, то незгоди; пожалкує на свою лиху долю, що привела ёго гоняти, як вітер, од станції та до станції, часом и голо-

дному. Заведе він иноді вам п пісню.. Завзята хлопча натура сміється в тій пісні над дурною нерозумною дівчиною, що полюбила „Иванюшу — падеця“; часом плач на свою безталанну долю, що привела „в чужих людей служити, чужим дітям годити“, неначе у жмені здавлять ваше серце, — так воно заболить од тяжкого машталірского співу. Просите ви тоді перестати співати, а погоняти боржій коні, и сидите, як у рот води набравши, аж до самої станції. А там знову на коні, знову в-дорогу, и знову те саме; иноді по шляху прийдеться переїхати яке село або містечко, де по проїзній улиці над дашками хат стоять жерстяні або-ж и дерев'яні вивіски з намалєваними шклянками та чарками, а часом и половина пляшки бовтається, високо привязана на хворостині, — ознака, де шиники. З одхилених дверей тих хат, або в розбите вікно, виглядає жидівська борода, в забовтаному драному балагані. Приязно вона дивиться на вас, а побачивши, що коні прямо простують шляхом, ховається, зачиняючи двері, або затикаючи розбиту шибку ганчіркою. Далі ви бачите крадеться по-під тинном, високо підперезана боса дівчина, несучи на плечех двоє відер води; там чоловік повагом переходить улицю; там молодиця, розтєпана коло пораня, біжучи за чим-небудь з хати в комору, стає серед двору, становить над очи руку од сонця, и дивиться на вас, буцім хоче пізнати.

Ось ви минули се все, минули село; у царині бачите піднімається сизий димок з самої землі, — то землянка громадянського чабана, якого небудь старенького діда, що немаючи ніде притулку-пристановища, став на старости літ за хліб громаді послужити. Коло землянки валяються трюхлі пеньки, сухі корячки, — на топливо; коло самих дверей гордо лежить який небудь Сірко, або Жучко, котрий не допускаючи вас ще далеко до землянки, з-прожога кидається до кінських морд, забігає з усіх боків, гавкає, як у дзвін бє, провожає вас аж 'за ворота; погавкає ще, погавкає вам у слід, та й перестане... Ось ви знову у чистому полі, знову пішли стусани од нерівного шляху, сум од мовчання машталірского, котрого ви ніяк не викличете на розмову, такий уже вдався; и тільки один дзвінок, як навіжений, дзвонить-завиває, та гуркоче біг воза у ваших ухах.

Се-ж коли стоїть година. Коли-ж замажуть небо сірі тучі укрие поле сірий туман та важка пара, піде дощ густий та холодний, не мов кріз сито сіє, — лихо тоді подоріжнєму! Коні ледве-ледве плугоняться по розбитому шляху; од машталіра, опріч посвисту та лайки до коней, нічого не почувете; мовчить він, си-

лючи до вас спиною, як німий, и відає на вашу волю шукати собі поради на вкруги себе. Шукати її — даремна праця: природа така-ж сумна й мовчазна, як и він; ховається вона під заклоною туману та дощу; заривається — загортується сама в себе. По-неволі приходиться й собі загорнутися у себе; заглянути у своє давне, переберати різні випадки. И встають вони перед вашими очима, немов на долоні; та тільки на самоті, при похмуromу небі, нічим не звеселять вашого серця... Сумно... важко... Хочби лягти, задрімати, так дощ, що прямо сіє на ваш вид, не дає. Шмалите ви раз-по-разу люльку, та кленете у душі дощову годину.

Отсе не-давнечко прийшлося міні проїздити од Полтави до Гадячого. Іхав я и в добру и в дощову годину, и звів усего.

Збираючись у дорогу, мав я умову думку, роздивитися народній побут, познаємитися з народнєю таємною думкою, якою він живе; з ёго „случним часом“, яким він себе тішить и береже за для свого сина, або онука; з ёго вдачами и невдачами; з ёго злигоднями и щасною долею... Малась думка, та подоріже приборкало її. Іхати на поштових и знаємитися з народом — зовсі не підхоже діло. Провівши пів години на станції, поки вам перепражуть коней, ви не вспієте ще й розбалакатися з незнаємим чоловіком, не те щоб прилучити ёго до себе так, щоб и висповідався він вам у своїх гріхах и таємних думках. Проїздячи-ж село, або містечко, ви хіба тільки оком накинете, чи побільшало люду, чи поменчало; то-б то, чи прибавилося нових хат, чи й ті, що стояли, розвалилися. Зостаються одні маштадіри. Правда, вам приходиться сидіти з кожним дві-три години; в: іх питаєте-роспитуєте скільки хочете; та все-ж, як люде незнаємі, вони криються од вас. Хіба вже наскочите на балакучого, та ще й такого, що в ёго й душа на опашки, — тоді вже ви щасливі, залізете аж у саму душу ёго; витягнете таки з ёго ту таємну сповідь, котра, хоч не зовсі, а все-ж, як людей близьких до народу, показує вам, чим живе він, чим боліє, и які надії має. Але се дуже рідко буває.

Одначе, подоріже моє надало міні и де-що цікаве побачити и почути, з котрим я, як чоловік, маючий язик не на привязі, й хочу з вами, читальники, поділитися. Люде кажуть, що то лихий чоловік, котрий сміє виносити на шлях; та що-ж уже ёго робити, коли смітя набралося стілько, що не дає вже дихати вільно?

Виїздив я саме у страсну п'ятницю. На дворі стояла ясна година. Весняні дощі давно вже перестали; земля загускла, закам'єніла, поріпалася, — буйний вітер мів шляхом сіру пилочу.

Узявши з станції коней, сказав я машталірові погонити їх до моєї квартири, бо треба було де-що ще узяти в дорогу. Машталір на мою долю випав здоровенний чоловігя, літ під пятьдесят, у драному під рукавом кожусі, у вибійчаних штанях, здоровенних чоботах. По обличчю він видавав себе за кацапа. Довге, засмалене вітром лице, рідкі уси, рідка клином борідка, зпорошена вже просідою, ніс грецький, горбатий; очи глибоко запали під насупленими бровами. Чорне тільки волосє давало ознаку, що коли се и кацап, то полудневої сторони; а на ділі він виявив себе таким же „хахлою“ окаяченим, яких ви часто й густо стрінете тутя.

— Увійдіть лишень в хату, — кажу я ёму, коли коні стали коло моєї квартири, — та випийте чарку горілки.

— Спасибі, паничу! — одказав він.

— Чого? хіба може боїтеся гріха, що сьогодні страсна п'ятниця. Так се-ж у дорозі, а подорожнєму все можна. — И почав ёму розказувати, як одна баба на великдень, ще як тільки задзвонили до утрєні, ухопила паску в руки, вибігла на улицу, снувала по ній то вдовж, то вишир, та знай, уберала паску. А тут люде идуть. — А що се, бабо, хіба вже посвятили? питають. — От и ще кажіть! хіба-ж ви не знаєте, людечки добріні, що подорожнєму чоловікові все можна, — одказала баба.

Машталір лиш усміхнувся.

— Ні, я зовсі не пю, паничу, — одказує.

— Зовсі не пете? и не пили ніколи? здивувавшись, знову питаю ёго.

— Ні, я пив колись, — одказує він мені, розмошуючи солону на возі, — и здорово пив! Бувало цілими тижнями по шинках сновидав; місяцями люде не бачили тверезим; аж поки одного разу не приснився дивний придивний сон. Сниться мнї, буцім сижу у себе в хаті, на лаві, на похмілі. Голова болить, як не розвалиться; за серце — ссе-тягне. От би, думаю, коли-б хоч пів чарочки, похмелитися. Коли — де не візьмись дівчина, вся в зеленому и сама зелена. Держить буцім пляшку и чарку в руках, и наливає мнї в чарку; лне, а воно біжить щось густе, як олія, зелене як рута. — Налила. — Випий, каже. — Що-ж се, питаю, таке? — Горілка. — Що-ж воно за горілка, зелена та густа така? — Се, каже, ненаська горілка; з-далека ся горілка, аж з самого Єрусалиму, настоювана на перелках. — Я взяв и ви-

нив. Як випив — так мині увесь світ и пішов ходором. Крутиться мині усе в очех, та й крутиться; сижу й нічого не бачу. Не знаю де й дівчина ділася... Прокидаюся, аж сонце вже високо; жінка коло печи порасться. — Спи, каже мині, спи, ще не доспав! — Мовчу я, тіло у мене дрежить, руки трусяться, голова — туманіє. Сяк-так підвівся, став; кістки, як поламани, болять. А про те, взяв шапку, та мерщій у шинок, щоб поправитися. Випив чарку, та як почав „рвати“, то трохи кишок не вирвав. И от з того часу — як рукою зняло! На горілку й дивитися гидко, а як зачую тільки дух її — так щось и підступить під серце, та давить-давить, поки не викидаєш з себе.

— Що се, питаєте ви самі себе, — чи правда, чи брехня? Чи справді се чоловік, котрого сам запій вилічив від запою; чи се одні тільки „шалопудські“ побрехеньки, один туман, котрий вони пускають свіжому чоловікові в очи?

Шалопуди, шалопуді!... Що за кумедне слово? спитаєте мене. Звідки воно? Чи се назва людска, чи назва звіряча, и що під сією наввою криється?

Шалопуди — се тутешні роскольники. Де-хто прирівнює їх до кацапських „скопців“, „безпоповців“, „людей божих.“ Але по правді, що се за така секта — ніхто не скаже. И форми и її принципи — коли й має вона ще їх — ще не дойдені. Люде сі різняться од православних тим, що горілки не пють, люльки не шивають, з жінками не живуть, бороди не голять. Зберуться иноді де в хаті, а ні то й у лісі, моляться — святі пісні співають... Тільки всего знають тута про їх, и величають — шалопудами.

И шалопуди сі де-далі більшають, ширяться, й иноді накидають хлопоти тутешній адміністрації, котра в грізному образі станового набіжить на смиренних бородоносців, накричить, нарепетується, загляне в книшені матицистих штапів, — чи не ма там — тютюну? дознається, та й знову поїде на довго, на довго... А иноді (не знайшовши тютюну), назбира' цілу низку и чоловіків и жінок, та й жене батавою аж до міста, „свідітельствовати“, чи справді вони чоловіки та жінки, чи може звірі які заморські? И — дивно! Як лікар не роздивляється, як їх не бадає, що з ними не робить, а виходить на ділі все-ж одно й те, що се чоловіки та жінки. Чому-ж у їх дітей нема с того часу, як стали вони шалопудами? — А тим, що шалопуди!... одкажуть, та й роспустануть людей по домівках; и знову слух про шалопудів затихне на довго.

Одначе, як же сі шалопуди пустили коріня в такому безсектаторському народові, як народ України? Пустили, вкоренилися й де-далі розрошчуються?

Щоб хоч трохи вяснити се питанє, треба глянути ясними очима на народне жите, роздивитися дуже неодрядню картину ёго побиту. А задя сего, покиньмо на час чудного масштаіра з ёго чудовними ліками.

Перше всего, що вам кидається в очи, так се поділ народнїї маси на два стани, де народнїй тип, гартований не в однакових побитових постановах, вилився у дві ріжні форми. Се — горожане и селяне.

Перші, живучи під напливом у городи ріжних ненародніх елементів, — людей уряду, омосковленого панства, людей торгу й ремесництва, — й не маючи освіти, постановленої на народнїй основі, почали збувати свої народні типичні ознаки; стали з них глузувати, як з мужиччини, нетхувати — як лишню вагу на своїх плечех, и виродилися у перевертнів. Мова стала пародією московської мови; друп, сукна та ситці виперли з одежі сірячину, китайку, полотно. Може хто подума', що кажучи за одежу я шкодую заміною? — ні, — я тільки маюю вам перші ознаки з окола. Спустімось теперя в середину, загляньмо у душу. Що там? Може хоч там пораду знайдемо? Де вам! Гній, калюка невилазна; страта чести, правди, віри на слово; ошукуване одного одним, хвастоші сим, и до сего всего — п'яництво й п'яництво. Гірке заливне п'яництво! Пють не тільки чоловіки, жінки, — пють дівчата, діти. Чоловік несе од жінки до Гершка свою зароблену плату; жінка урве з свого убогого хозійства, й те-ж несе; наймит або наймичка — й казати нічого. Все па, все заливає очи й не соромиться одно одного. Батько не соромиться дітей, підняти п'яний бучу у хаті, побити вікна, миски, ложки, лави, скалічити свою жінку; жінка — п'яна валятися у рові; дочка — пригортати при батькові чи матері москаля; син — часом побити того й другу... Чи не здурів, чи не збожеволів, бува', народ? питаєте ви себе. — Постійте. — Ось виступають перед вашими очима два чисто городянські типи: „халамидник“ и „боска“. Перший — завсіди обірваний, обшматаний, всёго ёго од горілки роздуло, зкалічило; очи як у божевільного мутні, болізнї; ніс — розбитий, пика — подряцана. Живе він день, зиму й літо, геть за городом, у пустці, як звір у берлозі, Спить там він, поки сонце зайде. Як сіло сонце, розправля' він тоді свої задеревянілі ноги, и плетється у город.. Стережися тоді, пізний гуляко, три-

май зїларка, або верхнїї одежини, яко мога; бережися й ти, наморений їздою „Іванько“, не спи; а то як раз та два — прийдеться вести у руках коня до дому без уздечки.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

З відсоту о засіданнях Петербурскої *Имп. Академії Наук*, Відділу російської мови и словесности, за першу четвертину. с. р., поданого в „С. П. Вѣдомостяхъ“, виймаємо де-які уступи, маючі в собі близький для нас інтерес науковий.

— Академик *Грот* вніс доставлений йому від *И. Ф. Наумового* збірник слів, виймлених особливо з описань губерній, виданих департаментом генерального штаба, під заголовком: „Матеріали для географіи и статистики Росії.“ По розглядженю того збірника через *А. Ф. Бичкова* и заявленю його, що майже всі слова оказались такими, котрих нема в словарі *Даля*, и котрі для того будуть пожиточним до него доповненем, постановлено ввійти в знощеня с *п. Наумовим* про надруковане предложеного ним збірника слів в академічнім виданю вкупі з висемками з такого-ж иншого збірника, доставленого *п. Гротові* з *Варшави*, від *Н. В. Берга*.

— Академик *Срезневский* заявив, що від *Н. П. Барсова* дістав до розглядженя пергаменову рукопись, обіймаючу в собі сповна всю книгу „Евангельскихъ чтеній“ XIII-го віку, з запискою, в котрій впрочім випсовані букви, виражаючі рік, так що тільки по догадці можна означити їх читане — именно 6797—1288 рік. Окрім старожитности, вона важна особливо за-для правописи, чи виражуваня вимови писців, и в отсім згяді заслугує уваги по зрівнаню з книгою „Словъ Еврема Сирина“, писаною перед 1288 роком, як одно из жерел, с котрих почерпувати треба відомість о *властивостяхъ полуднево-русского галицького нарїчя*.

— Академик *Грот* читав уложену ним, після засягнених в Швеції вістей, записку о відбувшімся в Стокгольмі 1869 року *ортографичнім зїзді*, в котрім на внесок професора університета в Християнії, *п. До*, участували вибрані від усіх скандинавских університетів представителі Швеції, Норвеліи и Данії. Звістно, що мови шведска и данска (отся

последня панує и в Норвеллі) визначаються одна від одної більш на письмі, аніж в устному уживаню, се-б то: для вираженя майже одних и тих-же звуків придумано в обох мовах різні способи писаня. Се трудняє одному народові вивченє мови другого, а наслідно и взаємну літературну обміну. Ціллю з'їзду було введено більш одностайної правописи для всіх трьох народів. Народи велїся пять днів під присідництвом упсальського професора Мальмстрёма. Кождий с трьох відділів з'їзду, се-б то: данский, шведский и норвезкий, вибрав свого секретаря, и кождий секретарь видав відчот о принятих збором правилами для погодженя и упрощеня ортографіи трьох мов.

За підставу була принята засада, що кожда мова заховує собі те, що в ній оказується незаперечно правильним, и що погоджене різностей меж поодинокими мовами повинно стояти на другому місцю. *За головний елемент правописи признано звукове начало* (фонетичний принцип), *тому що ціллю писаня єсть вірне виображенє знаками слуханого слова. Слововиводам* (етимології), *історичному началу и обличеві дано второстайне місце.* Дальше, донускальні переміни розділено на два гурти: до первого віднесено легкі зміненя, котрі можуть бути введені зараз; до второго же такі, котрі задля своєї різкости мусять надібати більший відпір, и длятого можуть бути узнані тільки ступнево при дальшій розвою правильних вимагань ортографіи.

Викликана отсими внесками полеміка була ведена з особливим знанєм діла через наїзнакомітїйшого з ровесних скандинавських філологів, академіка *Рюдквіста*, котрий не учасував у з'їзді, и видав по поводу єго цілу книжку під заголовком: „Закони звуків и закони писаня.“ Діло отсе обудило енергичний відпір зі сторони секретаря у шведскім відділі з'їзду, п. *Гацеліуса*. Перед надрукованем свого відчоту об ухвалях конгреса він видав окрему книжку: „О засадах правописи в загалі, с приміненем до шведскої мови“, в котрій докладно розібрав ціле питанє о правописи як з теоретичної так и з історичної точки глядженя (Стокг. 1870). У слід за тим (1871 р.) появилєся й друге ще обширїйше діло п. Гацеліуса: „Відчот о вношених через скандинавский ортографичний з'їзд змінах у шведскій правописи.“ В обох книжках автор дуже різко, але з винним уваженем для свого ученого противника, и без нарушеня границь приличности, опрокидує заміти п. Рюдквіста. „Не вдаючися в подрібности сего цікавого спору“, кінчить п. Грот. „згадаю тільки, що п. Гацеліус не без пристрастного пориву воює за перемаганє фонетичного начала, між тим коли п. Рюдквіст, также з деяким упередженем, боронить елементу історичного и звичаю. Полеміка отєя одізналася и в журнальній літературі, так що й до сего

часу ще у шведських газетах появляються статі о правописі, то в тім то в другім напрямку. Поки-що результатом з'їзду и сеї полеміки було тільки те, що у шведській правописі об'являється більше пестроти проти давнішого. Однакож де-які з внесень конгреса, наприклад, ухилене в певних случаях подвійних суголосок, прийнято майже всіми, и можна дожидатись, що наслідком розбуждених питань у шведській правописі установляться де-які позиточні переміни. Такого-ж рода книжки, але не так об'ємисті, видані и секретарями других відділів з'їзду, данского и норвезкого, именно п. Люнбю в Копенгагені, и п. Лёкке в Християнії. Всі напечатані по сему новоду книжки и статі дуже поучаючі для застановлення над тим предметом в інших мовах, и я доконче покористуюся ними пізнійше при дальшій опрацеванню питань російської правописи.⁴

— Академик *Срезневский* заявив о виїстю в світ запрямітного споможника до вивчення старини рускої и польської, — о **Словарі старожитної актові мови** північно-західного краю (Росені) и королевства Польского, уложенієм через *Н. Горбачевского*, и виданієм накладом виленского учебного округа. Сей словарь обіймає в собі об'яснене слів руских, польских и латиньских уживаних в діловій мові. Він міг би бути повнійший и значно богатший відсилками до жерел, але и в такім виді годен узнання, и буде певно уживаний с позитком.

— Академик *Грот* доніс, що займаючись дальше питанем о **областных нарічах** він звернув увагу на видану торік у Берліні брошуру професора німецької літератури в кількім университеті, Клауса Грота, під заголовком: „О нарічах и їх поетичній літературі“ (*Ueber Mundarten und mundartige Dichtung*. Berlin, 1873).

Автор, позискавший своїми поезіями на долішно-німецькім нарічю голосну звісність у всій Німеччині (єго „*Quickborn*“ мав кількоро видань), зібрав всі свої попередні статі в отсім питаню, и являється в них горячим захистником областних нарічій против тих, котрі признають ім дуже мало значеня в поспільній русі літератури. По гадці автора, загально уживана письменна мова єсть не більше, як саме-ж таке наріче, але тільки штучне, в котрім многі особливі и правдиві форми попсовані невмістним усердем и самоголою перетворювачів письменної річі. До гурту їх він залічує особливо Опіца и Готшеда и поприкає самого Якова Грімма за не зовсім правильне розуміне правдивих взаємни образованої письменної мови до місцевих нарічій. „Отсі нарічя“, каже автор брошури, „то вовсі не парістки, що помалу через псованс

виготовились з одного цілого, а скорше показуються коренями, коли-б на письменну мову дивитись яко на пень; се природні жерела, що мусять завжди приносити поживу и достаток мові спільно уживаній. Вона знайде, коли-б від неї відрізати нарічя, що доставляють їй годуючих соків.“

Дуже цікаві, в омовлюваній брошурі, звістки, подавані автором о розвитку, в останнє десятилітє, літератури німецьких нарічій, не тільки північних, давно вже оброблюваних, але й полудневих, що пробудились до літературного життя наслідком появи знаменитого Гебеля на початку нинішнього віку. Їго поспіва на алеманськєм нарічю знані від частини й у нас із переводів Жуковського, доказали, що місцеві форми мови не можуть перешкоджати розширеню в образованім світі утворів запримітного талану. Гебеля залічують до загально-німецьких писателів, а віршам його дають місце в поетичних збірниках на ряду з віршами Гете и Шиллера.

„Таким побутом“, закінчив академик Грот, „в Німеччині областні нарічя оброблюються не тільки в учених працях, котрих достаток показав я при иншій спосібности, але и в художній літературі. Коли від Німеччини обернемося до Росії, то побачимо, що в нас діло областних нарічій находится у зовсім иншій положеню. *На широкій рівнині російській таке роздробленє нарічій зовсім не можливе, и літератури на них, з виемкою малоруської мови, ми знаємо.* Але що дотичиться наукового вивченя наших місцевих говорів, то в отсім згляді пожадано було-б видіти більше діяльности. По-перше, и в самім збираню и провіреню слів зібраних остається ще дуже багато зділати; по-друге, стілько-ж важне було-б вниучувати наші нарічя в згляді фонетичнім и граматичнім. Те, що в нас до сего часу зділано в отсім предметі, занадто маловажне. Ми маємо всего дві, три статі о російських нарічях, та й ті повні недокладних, недостаточних и хитких відомостей. Дуже пожиточне було-би, коли-б межі розсіяними по наших губерніях викладателями російської мови пробудилась охота підслухувати особливости місцевих говорів, збирати, прирівнювати їх, и доставляти свої спостереженя Відділові.

З означка. Часть соціально-політична, в отсім числі не заступлена, займе обширнійше місце в числі насліднім.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під надзором Фр. Сардічного.

Виходить випу-
сками в 2¹/₃ арк.
1. (18.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Осолинских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Оден нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться
по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОРОЗ

ПОЕМА НЕКРАСОВА.

Частина перва.

СМЕРТЬ ХРЕСТЯНИНА.

ІХ.

Поки умерця знаряжали
Навіть не зітхнули самі,
И тільки-но очи ховали
У-діл бідолахи німі.

Аж ось уже скінчено діло,
Нема чого критись з нудом,
И що на душі наболіло
Из уст полилось джерелом.

Не буйні по степу гуляють,
Не бучні гудуть весіля —
По Проклу то кривні ридають,
Голосять по Проклу сім'я:

„Голубонько наш сизокрилий!
Куди-ж ти від нас полинув?
По вроді, по зросту, по силі
Ніхто тобі в рівні не був:

Ох був ти родильцям порадник,
На полі робітником мавсь,
Був гостям привітник, упадник,
У жінці, у дітках кохавсь....

Що-ж мало гуляв ти по світу?
Завіщо нас кинув, з'яси?
Обмислив ти мислоньку скриту,
Обмислив з землею еси.

Обмислив — а нас сиротами
Лишив на поталу бідам;
Тепер не водою — слёзами
Палкими вмиватися нам!

Умре твоя ненька по тузі,
Та й батько недовго стрива';
Як липа безверха у лузі,
Так в хаті без мужа вдова.

Не жаль тобі бідної жінки,
И діток нешкода?... Вставай!
З своєї закрівної нивки
Під осінь збереш урожай!

Поруш бо, коханий, плечима,
Шовком-кучерями тріпни,
Поглянь, як орел той, очима,
Медові уста одімни!

На радощах ми-б наварили
И меду, и пива мерщій,
За стіл би тебе посадили —
Зволайся, жаданний, рідний!

А сами-б насупроти стали —
Питима надіє сім'ї!

Очей би з тебе не здіймали,
Ловили-б всі речі твої...

X.

На се голосіне-розмову,
Находив сусідонек ряд:
До образа всяк клав воскову,
Бив в землю поклона и знову
Вертавсь собі нишком назад.

Раз-по-раз та смутна гостина
Змінялась... аж ось и кінець,
Вечеряти сіла родина —
Капуста й з черствим сирівець.

Дід влади над кволим серденьком
Тій марній журбі не давав:
Підсівши до світла близенько,
Старі постולי він латав.

Зітхаючи голосно, важко,
На печі бабуся лягла,
А бідна вдовиця Одарка
Навідати діток пішла.

Цілісіньку ніч біля свічки
Читав над покійним дячок,
За ним тільки сумно з під пічки
Виводив цвіркун голосок.

XI.

Хурдиґа ревла без устанку
Та снігом ліпила вікно,
И сонце, мов крилось в серпанку,
Бо свідком було того ранку
Сумної картини воно.

Буланій в ґринджолах, бік тину
Господаря, сумно тривав;

Без зайвого плачу й помипу
Труну люд на санки поклав.

— Ну, з Богом, буланко! Рушай-но!
Натягуй міцніше вужі!
Служив ти господарю славно,
В останній разок послужи!...

В торговім селі Чистополі
Купив він тебе сисунцем,
И вкохивсь ти на розволі,
Та й став таки добрим конем.

Упадливо ти з господарем
Святий хліб на зимоньку дбав,
Давався й дитині з отари,
Саму ів полову в кошарі,
А тіло добряче держав.

Як в полі-ж роботи кінчались
Й мороз ёго сковував в лід, —
З господарем ви виражались
З кошари до валки підвід.

И там зазнав лиха чимало —
Вагу тарабанив в санках,
У хулу жорстоку впадало
Не раз загубити я шлях.

З бича на боках твоїх бідних
Карбіж не єдиний лежить,
За те-ж по подвірях заїздних
Вівса наїдався ти в-сять.

Чував в поріздвині ти ночі
Метелиці стогон и вий,
И звірячі сяйла — не очі —
Вбачав в гущині лісовій.

Зпочатку дубів був од жаху,
А далі — й страху вже нема...

Так, бачся, господарь, дав маху —
Й ёго доягла та зима!

ХІІ.

Раз трапилось в сніжнім навалі
ёму по всю ніч залягти,
А потім, то в трясці, то в палі,
Ще три дні за хурою йти.

В речений час хуру пригнати
Халався небіжчик либонь.
Пригнав, повернувся до хати
Без гласу, а тіло — вогонь.

Матуся стара ёго вмила
Водою з сёми веретін,
У лазню горячу зводила,
Так ні — не очунює він!

Тоді знахарёк покликали —
И поють, и шепчуть... а тут
Все скверно. ёго протягали
Три рази кріз пітний хомут.

Топили коханого в проруб,
Під сідало кляли й віє —
Всёму він корився, як голуб,
Та дарма — не їсть и не пе!

Іще положить під ведмеда,
Аби той кістки розімяв, —
Ходун Сергачевський Нихтедя,
Що трапивсь, пораду давав;

Озарка-ж, дружина слабого,
Прогнала порадника пріч:
Ще зпробувать средку другого
Замислила бідна, й у ніч.

Пійшла в монастирь на болоні
 (Три милі він був від села),
 Де там у чудовній иконі
 Цілющая сила була.

Пійшла, повернулась з Святою....
 Так хворий без гласу вже був,
 Прищачений, вбраний до столу.
 Побачив він жінку, зітхнув,

Та й вмер....

XIII.

Гей, буланко, рушай-но!
 Натягуй міцніше вужі!
 Служив ти господарю славно,
 В останній разок послужи!

Гудуть уже дзвони з наваді,
 Попи там тривають — ну, їдь!...
 Прибиті з журьби та печалі,
 Йшли мати з старим поперідь.

Сирітки рядком коло татка
 Сиділи, — ніхто не рида;
 А поруч, ведучи буланка,
 Їх ненька нещасна, бліда,

Плелася... запали їй очи,
 И був не біліший від щок
 На їй той смутковий жіночий
 Из білої хусти платок.

За нею сусідів, сусідок
 Плуганився поряд рідкий:
 Міркують, що ніби сиріток
 Тепер буде жереб тяжкий.

Що Дарці роботи надбуде,
 Що ждуть її злидні та нуд:

„Жаліти вже нікому буде!“
На тім увесь згодився люд.

XIV.

Як водиться в яму спустили,
Насипали горбик з землі;
Поплакали в голос, повили,
Сімейку жалем наділили:
Завдали мерцеві хвали.

И сам Голова, Иван Петрович
З бабами в пів-гласа загув:
„Покій тобі вічний, Прокл Львович!“
Сказав: „добросердий ти був.

„Жив чесно, а надто у строки, —
„Вже як тебе Богъ захищав, —
„Платив пану чинші, оброки,
„Й податки в казну постачав!“

Нестало тут слів ёму в річи
Промимрив він щось и додав;
„Ох, ось-які дні чоловічі!“
Та й шапку на голову взяв:

„Звалився... а був дужий на диво!
„Шкода! Не мине и наш брат!“
Ще раз похристившись поштиво,
Усі повернули до хат.

Високий німий, нерухомий,
Без шапки, весь білий як лунь,
Мов помник який марморовий,
Стояв на могилі дідунь!

А потім, узявши лопату,
Журливо почав бородач
Утоптувать сьнові хату,
Під стогон старої та плач.

Як кинувши-ж сокола-друга,
 В село дід з старою вхожав :
 „Чи бач, як хитає їх туга,
 „Мов пняних!“ народ промовляв.

XV.

Одарка-ж вернулася тихо
 До дому — діток накормить —
 Аж в хаті, як вь лєсі: Ох, лихо!
 Хапається піч затопить ;

Під припічок — зирк! — ні цурпалка.
 Замислялась мати німа:
 Сиріток покинути жалко,
 Часу й приголубить нема, —

То й вибачуть діти на ласці.
 Зведа їх до хати чнійсь,
 Та зараз на тім же буланці
 По дрова й поїхала в ліс..

Гетьманець.

ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ КУЛИК.

(Біографічний обрис.)

Родина панства Куликів єсть давня Полтавська. Й досі одна частина міста Полтави, що розляглась по надворсклянській низині, прозивається Куликками, де по-між зубожалим косацтвом можна знайти галузки родини Куликів. У старосвіцьких архивних шпарталах Полтавського полку можна зустріти не-раз Куликів на ріжних полкових урядах пройшого й запройшого віку, але-ж як здається, вони ніколи не належали до так званого значного козацтва Гетьманщини; найвище — сотникували. Не знаємо коли одна галузка рода Куликів вихопилась у дворянство; мабуть, за цариці Катерини, коли урядове козацтво так жваво кинулось добуватися московских чинів, як би чуючи, що для всього безчиновнєго на Україні наступить, як сказав сам небіжчик Кулик, „столітня негода.“

Батька Василя Степановича застаємо вже дворянином з роду, невеличким панком, або як тута прозивають, полупанком, Полтавского повіту, володіючим кількома сотнями десятин з хутором по-над Ворсклом у селі Ковалівці, за кілька верст від Полтави. Там родився Василь. На тих надворсклянских берегах, геть посіяних зеленими левадами и річковими плесами, пройшли ёго дитинячі літа, и душа ёго прийняла перші поетичні уражіня. Ми не знаємо справжне, у котрім році він родився, але-ж достеменно можемо сказати, що родини ёго упали на перші трийцяті роки сего віку. У розмовах з Куликом міні не лучилось розпитувати про ёго дитинячі літа, бо не приходило на гадку, що прийдеться писати ёго некролог. Знаю тільки, що він був старший син з лічної сім'ї старих Куликів. Брати ёго, поділившись, живуть и досі на останках підупалої фамилійної заможности. Молоденьким хлопчиком віддано ёго до Полтавскої Гимназії, котра, як звісно, дала Росії багато талановитих людей. Один з ёго товаришів розкажує, що в маленьких клясах Кулик був хлопець пустовливий, але вчився добре; коли-ж наступив ёго молодецький зріст, у старших клясах, він став журливим, самотним, вчився аби-як, але-ж багато и з запалом читав, и любив цілими днями блукати по маїєвничих околицях Полтави, виспівуючи Українских пісень. Що читав молодий Кулик, ми не знаємо, але-ж легко можемо догадатись. То був час, коли у Росії усе живе хапалося за Пушкіна, а потім за Лермонтова, а на всю Росію гукав тільки один журнал: „Бібліотека для Читенія“, з її, теперя вже позбувшись ціни, острим словом п. Сенковського. Ніщо печатне не нагадувало молодому розумові и фантазії про Україну. Школа и література тягли їх на береги Москви-ріки, або Неви, и тільки полтавські народні обставини та вірний поетичний інстинкт могли задержувати молодий розум на землі батьків. За того-ж саме часу з'явилися оповіданя Гоголя з українского побуту и не могли не зробити вражіня на душу палкого до читаня хлопця, и не привернути ёго фантазії до національних образів.

Так-сяк скінчив він Гимназію и ступив до Харківского університету на медичинский факультет. Тогочасній стан напрямків сего університета був такий: ще истили де-які останки и свіже памятався той романтичний літературний рух, которий був початком українского письменництва. Ще доживали віку у Харкові Квітка и Гулак-Артемовский, а в академічній молодечі, по-між котрою тоді визначалися Костомарів и Метлинский, панував романтичний погляд на наше пройшло, и тільки-що зачувся, як чудовний диссо-

нанс, голос Шевченка з ёго громадскою й національною тугою про нашу теперешину и будущину; и ся ява не могла зістатись без впливу на таку чутку натуру, якою був Василь. Але-ж ёму не судилося довго зістатись під добрячим впливом университету. Економічний стан фамилії розхитався, — майно гинуло від нещасливих господарских операцій. Батько не видержав — помер, зіставивши удову з людиною, недорослою сімъєю. Василю, як найстаршому, треба було рятувати від жидів-кредиторів достаток. Годі було з дворянским житєм: тогочасній молодий дворянин міг бути тільки офіцером, або чиновником; офіцерство трібувало кошту, а не багатило; чиновництво-ж з ёго здирством відвертало душу Василя. Кинутись буржуазним шляхом — у торги, або ремесництво ставилось паничеві за сором, и треба віддати Куликові у тому честь, що він не схибив, може й не без морального борюканя з самим собою. То була новинка у тогочасньому тутешньому паничівстві: під впливом потреби стати доробковим чоловіком. Разом з гуманістичними ідеями, він вибрав собі за професією аптекарство, хоча й, прихильна більш до поетичних мрій, натура ёго тому ділови була радикальне суперечна. За того часу аптекарував у Полтавщині й Слобідській Україні тільки Німець, або захожий шляхтич з-за Дніпра; тутешньому-ж паничеві, хоча-б и найбіднішому, ся професія була за встид. Не гляючи на тее, жваво ухпився він за хімію и фармацію, нашвидку здав екзамен на провизора и, продавши частину землі й дешицю з хозяйства, заорандував невеличку аптеку у місті Валках, на Слобідській Україні, и добуток повинен був віддавати матері на вихованє братів и сестер. Так пройшли років з пять чи шість тих дорогих літ, коли помилка, вільна чи не вільна, у виборі діяльности ставить ціле жите переверть. Як тільки фамилійні околичности сяк-так уладились, аптекарство ёму оглядо, а почати заново готуватись до другого дла було вже пізно. Поетичній склад фантазії тягнув ёго на Південь. Дніпрові пороги, Чорноморське побереже, Крим, Тамань, населені ёго фантазією вже минулими образами Запорожців и Гирейів, тягли ёго до себе. Здав він комусь инчому свою аптечку, и з невеличкими грінши, без жадного окресленого заміру, потяг у дорогу тими шляхами, на котрі степовий побут наших чумаків накинун поетичні коліри. Хортиця-сестриця, як він каже, де на майдані військової ради „мудрий Німець картопельку садить“, важко уразили ёго серце, и він не-раз у розмовах гнівно озивався на тую зневагу московского уряду до українских историчних памяток. За те здоровий образ бережанского степового косаря, безкраї там-

тешні пишениші лани вирізались у ёго фантазіи и вилились в поетичній формі. Тільки над усім тим панувала безконечна туга, якою повсюдне кріпацтво окривало Український нарід. У Бориславі, де сходяться з усіх сторін полудневої України чумацькі валки, простуючи до солоних кримських озер, залюбувався він на ті релієфні типи, котрі тутки збираються, як натуральний народній музей, и зіставався там чимало, забуваючи, що в кешені ставало все пустіще й пустіще так, що перебравшись за Дніпро у Таврию, він без копійчини дотяг до Симферополя. Треба було знову прийматись за аптекарство, а в тій стороні знаючий се діло чоловік — як нахідка, — и Німець-аптекарь, радісно прийняв ёго до своєї аптеки. Років зо два пройшло, поки він виплутався з рук Німця, котрий дуже скупо експлуатував ёго працю. Жите у Симферополі не пройшло без сліду: новий для ёго, палачій всією спекою Полудня, жіноцький тип Гречинки не міг не зачепити чуткого серця, — там осягла ёго юнацька любов, и про неї-то вже у середніх літах любив він нагадувати у веселих розмовах. Добувши де-які середки, замість того, щоб вернутися до дому, потяг він до Бахчисараю, потім у гори, у Феодосію и Керч, а через Керченську прірву у Тамань, де, як можна догадуватись, мрілось ёго фантазіи, що він побачить „во очію“ образ старосвітського Запорожця. Але-ж Чорноморський козак, хоча й має в собі багато такого, що нагадує ёго праотця лицаря, дуже змінився під впливом московського муштрунку. Далиш Тамані и поближших чорноморських хуторів ёму не вдалося дотягти геть до Кавказу, мабуть, також через недостачу грошей. Якими авантурами він звернувся з того краю, я не знаю, тільки на повороті застряг він у Самарщині, де Панянка, запорозка фортеця в руїнах, дала ёму такий гарний вірш. Побіля початку шістьдесятих років він був уже дома, и тутки я з ним познаёмився. Жив він, то господарюючи на хуторі, то кидаючись знову до аптекарства при Полтавській больниці, то заводячи у компанії з другими аптекарський магазин, що все, задля ёго непрактичності, не гаразд удавалося, и він, як кажуть, тільки перебивався, що не помішало ёму однак одружитися. И в тім він став не в злагоді з пануючими дворянськими поглядами. Одна родина, з кріпаків багаті панської фамилії Білук-Кохановських, працею здобула собі заможність и важкою заплаатою викупилась з неволі. Отся сім'я, не вважаючи на свій плебейський рідник, високо становила освіту: діти виховувались у тутешних школах. Одна з панянок тієї сім'ї, Марія Михайловна, мабуть виперла з памяти Кулика симферопольську Гречинку, и він, не вважаючи на родичів

и знаємих, котрі дивились, як на mesalliance, на шлюб родового панича з дочкою кріпака, хоча-б и добре освіченою шкільною наукою, — одружився з Марусею Ісенківною.

Молода пані Куличиха була людина як-раз для такого чоловіка, яким був Василь: чутка до ёго поетичної натури, зважаючи хибні ёго характеру и практичні помилки. Вона собою відзначає найщаслившу годину ёго життя, тим більш, що на той час як-раз припали и наші щасливі громадські пригоди. У Росії прокинувся з кінця п'ятидесятих років якийсь-то ліберальний дух; тогочасні міністри Олександра II-го попускали волю тому рухові; объявлено було знесенє кріпацтва, а під кінець, у Петербурзі, група наших патріотів замислила літературний часопис, повинний бути органом Українсько-національної ідеї. Тарас, умераючи, благословив сей початок. Радісно відозвалась на сей поклик з різних кінців України та частина інтелігенції, котра так довго складала в душі своїй тугу народню, котра пам'ятала

Про ту волю козацькою,
Що була, минула,
Що теперя як дитина
В сповитку заснула,

про котру та-ж пісня, сливе, безнадійно добавляє:

Довго вона буде спати —
Нема тих, що будять;
Живуть наші козаченьки,
Білим світом нудять.

Кулик щиро прийняв до серця зазиви редакції „Основи.“ З того часу почались дрюкуватися ёго вірші, котрі, може, ніколи не побачили би світу, та ёго кореспонденції, сливе, найкращі в „Основи.“ Яким він був теперя щасливим! Яким видавався здоровим и веселим. Він почув, може, вперше, що ёго мрії, ёго потайні гадки, до чого небудь згодилися; що він притулив своє життя до якогось любого ёму діла; що святі надії не пропали....

Завітав тоді на Україну П. О. Куліш, тільки-що визволений з вигнання, и завернув до Полтави. Шанували ми неоціненного вигнанця-трудолюбця, на злість місцевій регроградній адміністрації, публичним бенькетом в воксалі містового саду и публичними речами на всіх словянських мовах, повні добрих сподій на будущину. Яким здавався Кулик щасливим, як крутив свої довгі вуса, коли ёго обібрано на розпорядника того бенькету; як силкувався він зробити приємними шановному гостеві ті хвилі сего виразу наших національних и словянських симпатій, у котрих тоді вже ясно ви-

голошувано було, супротив московско-панславистичнѣму, наш щиро федеральний словянський напрямок.

Скоро потім несподівано смерть Шевченка засмутила сі щасливі хвилини наших сподівань. Озвася Кулик на смерть кобзаря тим гарним віршем, у котрому скрізь вирази горя пробивається віра у нашу будучину, и рельєфніш аніж де небудь, кількома словами, вирисовуються історичні значини Шевченка:

Твоє слово измалечку
 Повитвердять діти:
 Будеш з ними зеленіти,
 Український квіте!
 Теє жито, що посіяв,
 Зійде... жати будем...
 Розбудив еси нас батьку, —
 Тебе не розбудим!

(Осн. 1861 р. Червець стор. 17)

И не тільки-що віршем, але й ділом силкувався він до казати, що Шевченко не забудеться,

Поки буде рости-жити
 Козацька дитина.

Гаряче приймав він до серця усякі шкідливі питання й заміри, що тоді всюди піднялися на Україні. Освіта тільки що визволених кріпаків, щоб прирівняти їх до нових вільних прав, найбільш интересовала ёго. Допомогав він чим зміг розпочатій тоді роботі недільних Українських шкіл. Яке вражінє на ёго зробила кріпацька еманципація, видно з ёго вірша „Україна до синів“, читаного на публичному бенкеті у Полтаві, даному в день знесеня кріпацтва. (Осн. 1861 р. Авг. стор. 46.); а як відізвався той великий факт першої вори на самому пародові, ніхто краще не виразив, як Кулик у своїй кореспонденції до редакції „Основи“, де він княсичним стилем малює Волю, в образі доброї богині, що завітала у нашу країну. Най читальник позвольте нагадати ёму сей уривок:

„..... Ось иде вона — наша ясна панночка Воля — иде нашими нивями и селами, у зоряному вінку, сяючи небесною красою, ласкавими очима на нас поглядаючи, усміхаючись до нас, як до родичів, що довго, довго з ними не бачилась; перед нею квітки виростають, поперед неї біжить мале хлопця з розумними оченятами... туди куди вона перстом указує; пильно задививсь на неї чорнявий парубок; до її одєжі припала молода дівчина; вийшли з хати чоловік и жінка, щоб святити хлібом її привітати; подибали

ла нею старі дідуган и бабуся, щоб хоч перед смертю надивитися на її красу не смертельну; з піснями виходить село їй на зустріч, далеко за околицю, з піснями й випровожує її, благословляючи... Будь же щаслива та плодюча на розум, моя рідна українська Ниво — пройшла по тобі блага богиня...

. Орися,
Ниво-десятино,
Та посійся не словами,
А розумом, Ниво!

(Осн. 1861 р. Ноябрь и Дек. стор. 103).

З щасливими громадськими обставинами єднались тоді для його и щасливі обставини домові, яко мужа и отца, и він обставив своє тодішнє житє поетичнєю обставиною, що так стосувались до його натури. Єсть по-над Ворсклом, нижче Полтави тихе, укрите садами, обквітчане горами село — Нижні Млини; тамечки оселився він, и тому затишкові винні ми за ті гарні поетичні твори, що часами друкувались в „Основи“, як напр. „Нетяга“ (Осн. Берзіль, стор. 45), „Весна на Хуторі“ (Осн. 1861 р. Авг. стор. 48), „Весела удова“ (Осн. 1861 р. Окт. стор. 51), „Веснянки“ (ibid, стор. 56) и т. и. Там жив він серед темно-зеленого гаю, у невеличкому будинкові, обсіяному навкруги квітками, серед співу соловіїв, у шанобі й любові сусідів-селян. Скільки разів, заїхавши до Василя, заставав я його на млині. Як тепер бачу сю картину: після денної спеки сонце спускається за гори, холодком віє від діброви и річки, млинові колеса гуркотять; купка селян и селянок сидить на порозі й на приступках млина. Підходжу — чую голос Василя; він читає ім або квітчину „Марусю“, або Тараса. Скінчено. Починаються розпитуваня, розмова ширшає. Місяць вплив високо на небо й купається у Ворсклянских водах, а ми з Василем довго ще, довго гомонимо з його сусідами, не вважаючи ні на те, що другі, як кажуть, ніч розберают, ні на комарів, що цілими роями лізуть нам в очи.. Отсі сцени віддались у його поезиях. Одіслав він один дуже гарний вірш до редакції „Основи“, та його таменьки запропачено. У мене в памяти зістало ся тільки кілька строк, котрі хоч трохи зможуть обрисувати його погляд и погляди його слухачів. Вірш сей у його прозивається: „Після читаня Шевченкових Гайдамаків“:

. читаю
Щирого Тараса,
А козацтво слуха',
Кива' головами,

Де-коли й заплаче
Теплими слезами.

Потім він вкладає в уста одному з слухачів такі слова:

Що-ж з того козацтва,
Що-ж з тих Гайдамаків,
Що шкварили жида,
Що блили Поляків?

И идея поезиї виразилась такою гадкою, що вся наша кривава история не привела нас до щасливої долі, бо у самих вожаків не дістало елею добра и любови....

За річкою стоїть потонувший в зеленому гаєві хутір. Там и досі живе заможня старосвітська козацька родина. Дочку віддано за-муж. Прийшли с шишками просити панства Куликів на весіле. Я був ёго гостем, то й мене запрошено. Переїхалисьмо річку в брід. Ось ми в хаті. Нічого списувати міні, — прочитайте сей образок в одній з ёго кореспонденцій до „Основи“, де він не забув ні „гарного чільця“, ні тієї гілястої груші, під котрою тупотять чобітки з підківками“ (Осн. 1861 р. Ноябрь и Дек. стор. 99). Житє живцем піддавалось у ёго писанях... Весіле робилось по старосвіцькому закону з тими додатками, які бувають на козацьких весілях. Винесено старосвіцьку козацьку шаблю з комори, де вже вона висіла, мабуть, кілька десятків років, и світилка з шаблею стоїть коло молодої... Ось час розлуки з матірю; порушаюча пісня голосить... Молода високо на возі, на котрому скрині горою... Попереду Василь верхи з боярами гукє з рушниці на дорогу молодій парі... Такі сцени обставляли ёго тодішне житє и впливали на ёго поетичній настрій.

Наверталися частенько у той закуток то з Харкова, то з Києва університетські студенти з молодчої українофільської громади. И що то були за свіжі розмови, яка надія, яка віра в себе!... Одного разу запрошено нас в Харків. Тамтешні наші молодики злягодились на якесь артистичне національне свято. Поїхали ми з Василем. Весело верталисьмо з Харкова: запал молодчих підживляв и нас. Вертався з нами у купі один університетський студент. У екипажі під ногами ціла купа брошурок и книжечок українских, що друкували задля народу. Кулик був найзавзятшим розтикачем їх, и куди-б не їхав, завжди наберав їх з собою.

Я и студент кунялисьмо від денної спеки.

— „Стій!“ зразу крикнув Кулик: „злазьте, панове“.

Перед нами була ціла чумацька валка: мажі рядом; воли роспущені по степу, а люде, з люльками, купами на траві, в роз-

маїтих малєвничих поставах. Машинально ми потягли за ним. Весело й жартовливо умів він близько стати з людьми не знаєшими. Пійшла розмова про се, про друге, а далі дійшло до серйозних питань житя, а даді до грамоти, школи, до книжок, и скоро степ став великою читальнею під синім небом, де читаками були ми трое та де-котрі з грамотних чумаків; и так пройшло кілька годин. На прощанє гуртом заспівано, и роздано книжок чимало и до вподоби... „Наївна ексцентричність!“ скаже читальник. Так; але я й нагадав про неї задля того, що вона рисує характер щирого до всєго доброго нашого ексцентрика...

Завітала-ж на той час (1862 р.) до Полтави знакомига співачка, примадона Петербурскої опери, О. М. Леонова. Піснею на смерть Шевченка, проспіваною чудовним голосом, прихилила вона до себе людей українского напрямку. Кожен концерт, по більшій частині складений з Українских мотивів, приймався публікою з запалом. Співачку шановано оваціями, запрошувано до господи...

Я памятаю, як Кулик, сівши за поганяйла на колясі, в компанії веселих гостей верхи и в екипажах, помчав до свого поетичного затишку знакому співачку, де було приготовано їй селянско-національну учту... То були щасливі години єго житя, то була щаслива година й для України! то були родини української идеї у її сегочасній формі... Не диво-ж, що ми й уся українска молодіж віталисьмо новонарождену піснями „від чорного Богу до тихого Тору“, не сподіваючись нічого злого як немалисьмо нічого злого на серці. Щасливі години віри, надії й любви!

(Конець буде.)

Подоріже

од Полтави до Гадячого.

(Дальше.)

А ось и „боска.“ Сидить вона день у свого хозіа, найбільше жида-шинкаря, и куняє. Пика її споєна, висмоктана, у спяках; очи попідпухали. Сидить вона, и те-ж дожидає, поки сяде сонце; а там — причесалася, приборалася, вмилася, вибілилася, й понесла своє грішне тіло на широку улицю... Стоїть або ходить, не минає стрічного й поперечного, співає своїм охрипим голосом спрөнші пісні; аж таки знайде свого знаємого, якого недоідевого....

„чиновника-шибайголову“, котрому все одно, чи жити, чи вмерти, або викравшогося з казарми москалика-джегуна. Ось зійшлися, пішли... Трохи перегода, чуєте плач, крик... „халамиднику, (сякий) сину! ой, ратуйте! халамиднику! нащо ти мій платок береш? ратуйте!“... Далі гуп тіла на землю, лясканє важкої руки по щоках, плач, — лемент, крик — мов ріжуть кого... И все те несесться по сонних улицах городу, и не викликає нікого на поміч. Всі добре знають, що то, й хто то. Іноді на той крик обізветься свисток дозорчого (ознака, що ще не спить він); болізно він уріже ваше ухо, промчитья й затихне десь далеко-далеко на вигоні. Трапляється часом, що й тихо обходиться се. Тоді боска, як тінь яка, швидко крадеться темними улицями, за город, до самого крайнього шинку якого небудь Гершка або Лейби; несе свій убогий заробіток. Тут уже й подруги зійшлися; и вони принесли свої заробітки. Ось суне Иван, або Грицько; й вони несуть — хто зigarок, хто уздечку, шальку з вівсом... И все отсе при-добрий Гершко приймає, й розплачується дурманом настояпою горілкою, гнилою рибою, або цвілими ковбасами. И Гершкові добре, и людям добре: Гершко купив усе за безцінок, люде — напилися й наїлися... Пішли співи, танці, вихиласи, викрутаси, лайка однакова що між чоловіками, що жінками. И тільки перед світом все те тікає у свої норі, у свої берлоги. Люде ночі, вони бояться дня, як сови, и чим дужче тікають од ясного світу. Буває часом, зморена боска, або халамидник, не зможе добратися до свого кубла, и в-ранці ви бачите, як колоди пороскидані у захистку під тином, або-ж під деревиною у буряні, лежать сонні люде, — то вони. Ідуть люде на базар — минають, не дивляться, не плюють и не сміються... З усяким таке буває!

Коли на городян, на синів зовсі инчих людей, начатки инчого побиту, инчих звичаїв, инчих хвиль побитових, — накладали свої сліди, вибивали й виковували свої зразки, и виродилася з того така не одрадня форма народнього перевертня-городянина; — то селяне, як стали на одному місці після козацької заверюхи, як уляглася ті лихі чварн у тихе незамутне житє, то так и досі зосталося; и досі, у неосвітньому морозі, б'ються вони з своєю злиденною долею, холодом та голодом, а часом запивають те все „живицею-ледащицею.“ Ціле літо на роботі, або-ж серед свого поля, або чужого — на заробітках; цілу зиму то по печах лежучи, то по шинках сновидаючи. Гершко, носом чуючи свою поживу, підсунувся и сюди з своєю порадою та одрадою. И добре йому, — за безцінок має він и курей и гусей, и масло й яйця,

и всякі огородні овощі, и всяке полеве зерно; а часом закине удочку у чудну будочку, та й тягне, не кожух, так свиточку, — и все те незабаром помарширує у місто на базар... А Грицько, або Іван, виспавшись добре під лавою, устане, оглянеться кругом, — ні свити, ні кожуха, а іноді й грошей з гаманом, (коли були), кат має; почухає свою нечесану голову, удариться руками об кешені, та й попететься до-дому слухати лайки жіночої, або-ж репету дитячого.

Оттак-то мене зла личина обмарудила! похвалиться через тиждень-другий, добре вилежавшись на печі, викачавшись од хмелю, — своєму сусідові.

— А може-б ми тій личині та очи залили? сміючись одказує питанєм сусід; — одначе сёгодні празник.

— Та воно-б то й я не од тих грошей, каже неборака, чухаючи потилицю, — та...

— А що там то?... Ог потурай ім!... По маленькій! — лукаво грає по живій струнці сусідовій сусід.

И дивися — побралися по-підтиню прямисінько до Гершка. Там зберуться ще три-чотири. Випили, заїли, розбалакалися. Скаржаться на жите, шмалять люльки.

— Трудно стало жити, — ох як трудно! отсе скаже один, и сплюне.

— Бо людей наплодилося, що й землі важко, — уверне другий.

— Та й порядки!... проїдять кріз зуби, не випускаючи люльки з рота, третій.

— Ще хоч би не моштаки; а то ті нас підсікли!..., забубонить четвертий.

По слові четвертого вам зараз робиться відомо, хто то розмовляє: козаки, казенні, тільки не колишнісь крепаки. Між тими й другими йде своя хатня ворожнеча; один одного ненавидить. За що? — питаєте. За те, що історичній потяг, розв'язавши руки крепакам, круто повернув, як колесом переїхав, економічний побит народу, и почав трощити ёго патрархальний склад. Настало зразу тисяча тисяч вільних рук, без хати-оселі, без хліба, без грошей. Треба було щось рота м жувати, треба щось робити? Й от, сі роти й руки розбрелися по своєму й чужому краї, то в найми, то на заробітки: маючи надію незабаром стати й собі такими-ж хозяїнами, як стали їх брати вільні. Отгута-то й почалася та боротьба за шкаток хліба, за оселю, за сімю, за господарство. Усяк добре знає, що се за боротьба. Багато пропало зюду з чес-

ними замахами, з добрими замірами; жите учило, що без кривих и таємних шляхів не можна було вискочити. Її от крепацький норів, уже й без того скалічений самим крепацтвом, став ще дужче калічитися, зробився скучний, прониристий и шкодливий. Се все й дало їм більшу силу над козацтвом та казенними, котрі привчені були робити все повагом, по давньому споконвічному звичаєві, по батьківским показам; — и стали вони побивати свого вільного брата у всячині, хоча й кривими та таємними шляхами. Чесна козака душа, вирощена на волі, не знала такої зневаги, — й от вони ворогують між собою.

Через те козаки, як тільки зійдуться, зараз и беруться за те, що багато нашого брата наплодилося, трудно стало жити; моштаки світ завязали; — скаржаться на жите й идуть шукати простору за Кубань.

Крепаки те-ж скаржаться, тільки инче. У їх першими припонами їх щастя не те, що багато нашого брата наплодилося, а сямий склад громадянського побиту!

— Що то земство? розмовляють вони, — тільки лишня драчка! А мирові? — Коли добрий пан — то добре й нам, він и роскаже и перекаже; а як лихий — то все рівно, що плюнь! Те-ж и волосні. Набіг посередник або справник, а в Старшини й язик одібрало; про писця вже й казати нічого, — той норівить тільки на нашу кешеню, як би з неї сороківку витягати за паспорт. Пявки! Що-ж ми зробимо, що ми скажемо — люде темні?

Як бачте, жите не веселе. Де-ж шлях той, яким би можна вилізти з-під гніту його?.. Козаки знайшли — за Кубаню, й потягли; бо їм можна туди, — спродав своє — та й на всі чотири сторони. Крепакова доля не такої співає: у його ще нема нічого свого, у його казенне, за котре ще треба гроші сплатити. Через се йому й не можна за Кубань... Її от хиріє собі так нарід, крутиться на однім місці, в одній ковбані. А душа? Її вона просить істи, и їй хочеться хліба. А де-ж ти за-дя неї хліба виломиш? куди її притинеш, щоб не стерчала серед пустині, як та билина одна самотою? От тут-то й ковина, та ще й не аби-яка... По троху — Гершко залива ту душу своєю заливкою, по троху — жите насажує молоду силу; а по троху сама в себе заривається, шука' утіхи не навкруги, а в собі; то шукаючи — й окунеться у шалопудство...

Через се то й став для мене таким цінним мій машталір. Сама борода його; такий чудовний випадок, од котрого перестав

він й у рот брати, — малювали у моїй голові не кого инчого, як шалопуда, — хоча я й помилився.

Як сів я, й минули ми місто з ёго казенними будівлями, з ёго невеселими чорними плотами, почухравши, тільки видно, твердим засохлим шляхом, — то перше слово моє було :

— На що ви, діду, бороду носите?

— А так. Ніколи голитись. День у день ізда.

— А я думав, чи не старовір, бува'? (Я не назвав шалопудом, боячись уразити діда, бо слово се між своїми за лайку сливе.)

— Хто? я?

— Еге.

— Ні. Ось, бачте, зараз люльку буду курити; а вони-ж сего злія не вживають.

Й почав накладати люльку, пустивши коней тихою ходою.

— От и добре, кажу я; покуримо, щоб дома не журились.

— Хм! усміхнувся дід. Не журяться!

— Чому?

Дід тільки хитнув головою.

— Ви сами тутешні? — питаю трохи перегода.

— Я такого-то (запам'ятав прізвище) пана.

— Сего-ж таки повіту?

— Ні. Костянтинівського.

— Хата є, сімя є?

— Є.

— Що-ж вас одірвало од сім'ї? Хіба землі немає?

— Та яка-ж у нас земля? Звісно, общеська!

— А все-ж за неї треба платити?

— То й платимо-ж. Жінка там трохи обробля', а я тута служу.

— И воно не кортить часом до-дому?

— Байдуже.

— Та все-ж таки жінка, діти? — Дід здихнув.

— Та як іздиш на той-край, то й забіжиш.

— Хіба не далеко од шляху?

— Недалеко. Зараз біля станції.

— А діти-ж великі?

— Дочці од першої жінки 17-й пішов, а то ще малі.

— То ви на другій уже жонаті?

— На другій, — глухо вимовив дід. А трохи помовчавши: — е-е, якби міні син був, та й ще од першої жінки, то

я-б и горенько покотив. Отсе-б ёму двадцять-третій пішов, — та Господь прийав.

— А великим умер?

— Ні, малим. А се, що од сеі, не велика надія: синові восьмий тільки пішов. Куди то ёго притинеш? А в мене, як самі бачите, борода вже сивіє. — А все-ж другу жінку дівку брав, — усміхаючись жартовливо вимовив, додавивши на слові дівку.

— Еге! то ще й тепер жеребця зануздаєте? — жартую я.

— Ні вже... Хіба отакого, — та й указав пужалном на сухореброго коня на пристяжці, що йшов собі, голову похнюпвши.

— Ану! чого зажурився — гукнув він на ёго, стебнучи ба-тогом. Кінь рванув, другі собі підхопили й понесли нас по шляху, гуркотючи як по каміню.

— Жид у вас держить станцію? питаю.

— Жид.

— А що платить?

— Кому? міні?

— Еге.

— Шість рублів на місяць.

— На своїй чи ёго одежі?

— Ёго тільки отсе сірочина, — показав на місце, де сидів.

— А харчі?

— Харчі ёго.

— А добрі-ж хоч?

— Та за харчі гріх слова сказати.

Поки курили, розмова наша стихла. Коні підтющем бігли, вітер ніс поперед їх шпарко сіру куру. Я оглянувся навкруги; поле сумне и чорне лежало за нами; у праву-руч, на Шведській могилі, стояла невеличка церковця; у ліву — над самим шляхом корчма. Білобока церковця, як дівчина у празниковій одежі, стояла собі коло високої могили (свідка колишнігось побоїща), й приязно кидалась у вічі. За те корчма, як жидівска наймичка, обшпугована дощами, з побитими вікнами, болізно дивилася на проїзжого, немов милостині просила.

— И мабуть жид шинкує! питаю діда.

— Не знаю. Я од такого захисту тікаю.

— И краще.

— Правда ваша. Що як подивлюсь я тепереньки на п'яного, хоч и свого брата, то аж верне.

— Та воно вашому братові — кажу ёму — не можна й не пити. Часом зимою хуртовина та лиха година заскочить в дорозі, — то ще й змерзнути можна.

— Одже-ж то все вигадки, паничу. Пив и я колись — то так казав; а перестав — то й байдуже. А то, що змерзнути кажете, то то таке: яку кому Господь смерть положив. Чи так умерти, чи змерзнути, — того й возом не обїдеш. А що наш брат пє, — то побий ёго лиха година! От недалеко, як учора. Приїхавши так перед обїдом — зараз и пішли. То так нализалися, що ледве гупої ночі до хати долїзли. До хати — то долїзли, а в хату — ні; не найдуть дверей. Почали гукати: діду! діду! відчини. Відчинив я їм, та вже й каюся; хай би на дворі вихмелилися; отже пожалїв, а вони до самого білого світу не дали й очей зімкнути. Сказано, Ирод у їх поселився, — свистять, кричать, гукають, лаються; та так цілісїньку тобі ніч. А тут ще одному й черга прийшла їхати. Куди-ж ёму коней запрягти, правити, коли він язика в роті не поверне? Переминив уже ёго трохи тверезїїшій. За те-ж и досталося ёму од хазяїна на другий день.

— Як, бив?

— Та бити то не бив, а тїлько лаяв, як (сякого) сина.

— Ну, то ще нічого.

— Та все не гаразд. Гульня гульнею, а служба службою.

— То так.

Проїхали з шїв години мовчки.

— А коли, діду, вам краще було, — питаю, — чи як були у пана, чи тепер — на волі?

— Та воно бачте тепер и краще, що ніхто над шпєю не стоїть, — та тоді було краще.

— Чого-ж так?

— А так. Тоді було одробився, та й лежи цілу зиму, нічого не знаючи.

— А тепер же?

— А тепер за цілий вік діла не переробиш. То, що на себе, то на себе, а то ще й на подушне, земунне, рекрутське. Все то те знає тягнуть. А де ёго взяти? З колїна не виколупаєш.

— Так тоді-ж було таке, що отсе не злюбили чим вас — зараз у двір, а там звїсне жите — то лайки, то бїйки, а часом и голодом попоморять, на ціпу поподержать.

— Та в лихого, та ще задля лихого, то воно таки такеньки й було; тепер, звїсно, того немає.

— То-то-ж. Тепер, що не заробили ви, то все на вас и йде, на користь вашу; а тоді панові йшло.

— Та воно, паничу, ось що я скажу: що на волі добре,— чи пішов куди, чи зробив що — нікого не питаєш, сам себе знаєш; та одно біда — хліба гою, а подушне тяжко насіло. Прямом уже дуже налягло.

— Потревайте трохи, ось як розложать на землі, то тоді вага ся спаде з вас.

— Чи воно ж такн коли буде се?

— Пишуть, та вже-ж до чогось донишуться.

— А чи не чули ви, бува', паничу, — у нас там на хуторі чутка йде, — що либовъ царь одбере усю землю од панів й од усіх, хто її багато має, та й поділить по-рівно на душі.

— Ні, такого не чув.

— То-то я й казав, що брехня. А у нас усі слезбують об сему, та ждуть — недождуться.

Такеньки ми з дідом цілу дорогу розмовляли, аж поки не доіхали до станції. Станція стоїть собі серед поля, на супроти го-стиниця, а більше кругом — ні хатинки.

Пересидівши трохи у непривітній холодній хаті, поки пере-прягли міні коней, я вийшов сідати. Коло банку стояв мій дід и нова тройка з новим жашталіром. Я сів у віз, подавши дідові плату. Машталір уже пробрав було й возжі, щоб погоняти, як дід його зупинив:

— Темохвію! гукнув він.

— Чого? озвався Темохвій, обертаючись до діда й показу-зуючи міні свою сувору пику з білими усами.

— Ти-ж міні сего панича он як вези! Чув? Не жалуй жи-дівської худоби, бо се панич добрий!

Темохвій, не сказавши на се ні слова, підобрав до рук коней и погнав їх що сили.

(Дальше буде.)

ВПЛИВ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ на Україну при кінці XVI-ого віку.

(Після М. Костомарова.)

(Конець.)

У владик и архимандритів були діти, братя, племінники, котрим вони роздавали церковні маєтності, и в загалі, владики ди-

вилися на свої єпархії і монастирі, як свіцькі люде на свої каштеляства та староства: вважали їх для себе доходовими артикулами. Бували приклади, що знатні шляхтичі випрошували собі в короля єпископії й игуменства, та були через багацько літ непосвящені, користаючись незборонно церковним хлібом, як тоді, мовлялося. „Правила святих отців“ — примічає ровесник — „забороняють приймати и посвящати на священників молодшого, як тридцятьлітнього від роду, а у нас допускали иншого в п'ятнадцятім році. Всякий знає, що тоді діялося, як у него на губах молоко не обсохло, а вже й пастирем його величають! Він ще й по складах читати не вміє, а вже й посилають його слово Боже проповідувати; він своїм домітвом не управляв,... а йому поручають порядок церковний!“ Розумно ж тепер, що за таких управителів діялися звичайно безлади по церквах. Так, замість нерозривности малженства, котру церква православна признає, ніде не було так багацько розводів, як на Україні, и на згіршення благочестивих, часто можна було здібати, що в декотрого дві три живі жінки побралися з иншими мужами, а він сам жив с четвертою жінкою. Уже давно завівся в православній церкві обичай, що на архиєреїв посвящалися чернці; за польского пановання сей обичай нарушено; холмський владика Денис Збируйський, пинський — Леонтій Пелчицький жили з жінками, перемиского владика Михайла Копистинського постановили владикою тоді, як в него була жінка — виголошує львівське брацтво про українских архиєреїв, подаючи отсе в списі в р. 1591 до константинопольского патріярха Єремія. Проти церковного права, священники були двоженні, а часом и зовсім не женилися, та жили з наложницями. Игумени прилюдно жили з любовницями: не таючись, мали й виховували дітей, и в них по монастирях дуже часто можна було бачити п'ятику та шумні орлі.

Роскішне життя, що позваляли собі духовні по своєму шляхецькому походженню, примушувало їх потягати великі доходи из своїх церковних маєтностей, а се доводило до прігніту підданих. Ваші милости — повідає Іван з Вишні до українских архиєреїв, архимандритів та игуменів — забераете воли та коні з оборбідних поселян, видераєте від них грошеві данини, данини поту и труда, дупите їх, мучите, томите, гоните до комя¹⁾ и шкут²⁾ зимою й літом в непогідню пору, а самі, як ідоли, сидите на однім місцю, а коли би випало перенести ваші ідолські трупи з одного місця на друге, то переносите їх в колясах, сидячи собі як в хаті а бідні піддані день и ніч на вас трудяться: и страждають; ви-

1) Чайки. — 2) Річні човна для перевозу хліба.

сисуючи з них кров, ви зодягаєте фалендишами, утрофимами та кармазинами своїх приставників та слуг, любуетеся їх убіром, а в бідних підданих навіть сір'яги годящої нема, щоб було чим покрити свою паготу.

Безлад в церковнім строю збільшався через самовольне вмішування свіцьких осіб. До чого доходила самоволя старостів — може послужити прикладом вражда Кирила Терлецького з луцьким старостою. Посварившись з владикою, староста не пускав ёго служити в соборній церкві, що стояла в замку, в самі великі дні страстної суботи и великодня, а для своєї потіхи завів музику до церковних притворів, и своєвільні гайдуки ёго стріляли до церковної бані.

Стан висшого духовенства був оплаканий. Владики обходилися з ними грубо, обтяжали їх налогами в свою користь, карали замиканням до тюрем и били їх, не даючи нікому с сёго справи. З монастирів, приналежних до архиерейських катедр, владики поробили собі хуторі и утримували там псярні. Духовні терпіли від самоволі старостів и владільців сих маєтностей, де були їх приходи. Пан прикакував приходському священникові їхати с підводами, брав ёго сина в свою службу, грався з ним и ёго сім'єю, и, по самоволі, угнітав налогами нарівні с своїм хлопом. Особливо же нуждений стан духовних був там, де пан був католик або протестант. Там шляхтичі обтяжали саме богослуження податками; так священники мусіли платити по 2 и по 4 (як протопоп) золотих. Сёго — повідає ровесник — не переносили ні жидівські синагоги, ні татарські мечети. Декотрий Українець, перейшовши на протистантизм, нищив церкву зовсім, а будинок церковний обертав на хлів. Православні, при своїй холодности, не заступалися за своїх одновірців.

Для священників не було де отримати виховання, відповідного їх званню; вони оставали в крайній невіжі, и не могло бути річи про поучення народа. До такої погорди дійшло звання презвитера — повідає православний письменник Захарія Копистинський — що честний чоловік встидався до нёго вступити, и годі було сказати, де частійше перебував презвитер: чи в церкві, чи в коршмі. Недивно-ж, що навіть саме богослуження з незнання псовано так, що й єдності в обрядах не було. По більшій части духовні не мали на собі нічого більше священного, хіба одну одєжу в часі богослуження, и с'як-так на пів з гріхом, відслужить обідню в котрій нічого не розуміє, бо нігде не мав спосібности вивчитися славянського язика, та мимовольно обясняв священник

єретичним способом незрозумілі слова письма. Один з рочесників виражається про невіжу так вишшого як и низшого духовенства ось як: — Декотрі з наших пастирів розумного стада Христо-вого медво гідні бути пастухами ослів! Не пастирі вони, але вовки хищі, не вожаї їх начальники, а леви голодні, що пожирають вівці свої. О, нещасливе стадо! як може бути вчителем такий пастир, що сам нічого не вчився, й незнає, в чім він обовязаний Богові и ближньому, коли він з малку займався не вивченням св. письма, а невластивими духовному званню заняттями: дехто с коршми, дехто с панского двора, дехто з війська, дехто перевів час на дармованню, а як не стало що їсти ні в що вдягнутися и нужда йому шию зігнула, тоді він почав благовітствовати, а й сам не знає, що то таке благовітствованне, та як до него взятися, Церква наша наювнена на духовних місцях хлопчиками, недоростками, грубиянами, бутними людьми, гуляками, обжирцями, підлецами, ненаситними еластолюбцями, святопродавцями, несправедливими судями, обманцями, фарисеями, коварними юдами.

Тепер же розумно, що в віці загального прозелітизму, такі на диялектику хитрі проповідники, як єзуїти, не здібали годящого відпору, а перевертаних ними с православія нікому було підтримувати. „З духовних грецької віри“ — повідає ровесник — „не знайшлось би й десятка на всій Україні, щоб знали обяснити: що то таке тайнство, чистець, папска власть и пр., а як коли владики та игумени поривалися показати свою освіту, то взбуджали сміх, як яку небудь простонародню польску або українску примівку приписували якому небудь Солонові або Питагореві.“

При таких стані духовенства простий народ тільки по имени був християнским, а бували й такі, що без хресту жили цілий свій вік. Народ жив своєю старосвіцькою жизню, нерозлучно від природи, без початкових понятій про суцність христової віри. Як ёго предки перед вісімсот літами — сей народ при кінці XVI століття облічував час року и всю жизнь після поганских празників, и вони були близші ёго серцю, як християнські. Празник Різдва — був для него празником коляд; новий рік він святкував поганским щедрим вечером; обряди з пирогами, похожі на старосвіцьке поганске богослуженне Святовита, на свято крещенія, були ёму знаємші и близше серця, як водосвященне церковне; на масляниці Україна святкувала поганского козла — зустрічу весни; Пасха Христова була народові дорого не оскресенням Спасителя, а шумним *волочинням* (тепер вже зникло): „виволочить отсе прокляте волочиння з ваших сіл“ — повідає чериєць тогочасний — „не хоче

Христос, щоб в дні його славного оскресенія був сміх и дявольске ругання“; в весняний день Юра народ відправляв шумне, веселе поганске свято в полях з гулянням, піснями, забавами, на прискорбіє св. Великомученика та на втіху дявольську — як то благочестиві виражалися. Троїчне свято знали тільки після звивання вінків; на Різдво св. Івана Предтечи, Україна втішалася поганским скаканням через огонь; на Петра й Павла — гойдалками, що православні люде називали вішалницями; по жнивах справлялися обжинки. Весілля, після народв'єго поняття, відбувалося не вінчанням в храмі Божім, але старосв'єцькими весільними обрядами и піснями; память покійників почиталася не церковними за них мольбами, але поставленням на їх могилі пирогів, яєць, та шумними орб'їями на кладовищах — остатками поганскої тризни. Всюди и ві всім панував ще поганский стрій понятій и вірувань. Поняття про душі и загробове життя заховалися ще з давніх часів, и майже невідали про християнский рай та пекло. Український селяк зображав собі, що душі померших літають по деревах, перекидаються в дерева, в птахів, в звірів, блукають по лісах, по болотах, по полях, а потім забираються в далеку сторону десь на сході сонця; духовний світ наповнявся не християнскими ангелами и нетілистими духами, але тими безрозличними істотами поганского світогляду, що називалися лісовиками, домовиками, болотяниками. Божество малювалося в неограниченій картині верховної сили, без ясного знання, чи таа сила являється в однім, чи в багатько образах.

Між шляхтою грецької віри запанувала байдужість до отцівскої релігії и часто переходила в переконанне про досконалість инших християнских віроісповідань: православна церква неустанно тратила своїх членів шляхоцького походження. За часів Жигмонда-Августа, як в Польщі й Литві розширилася реформація, багатько покидало віру отцівску и приймало кальвинизм або ариянизм, инші, хоч явно й не переходили на чужу віру, але оставалися без всякої сердечної и норовственної звязи з своєю вірою и майже так само були їй чужими, як и ти, що перейшли на иншу віру; як тільки отримав український шляхтич вихованне, або тільки уображав собі, що він з вихованням, його поняття и чувства зверталися до иншого світа, и він старався бути чужим православию. С того часу, як єзуїти накиннули на Річ Посполиту свою католяцьку сітку, Українці стали переходити на католицтво. Протестантизм и католицизм — одно и друге загрожувало православию; и, правду сказати, перед тим, нім єзуїти запанували над протестантизмом, сей протестантизм був страшнійшій від католицтва для православия.

На Україні батькові родини не можна було знайти вчителя, щоб міг уділяти о законі Божім и початкові відомости, для того змушені були родичі віддавати свої діти на виховання чужоземцям, а тії, по духу прозелітизму, всільного тоді всім сторонництвом, старалися своїм ученикам впоїти передпочитанне чужої віри. Такими вчителями часто бували кальвини, тому що були в добрій славі и самі, и їх поровственна діяльність. Князь Острозкий з пошанованнем відзивався про діяльність протестантів, у котрих були школи, типографії, заклади для убогих, больниці при молитовних домах, а пастори їх відзначалися християнскою моральністю; з сердечним боєм протиставив ім князь упадок церковного благочестия в українській церкві, невіжу священників, матеріальну своєволю архиєпископів, лінивість и рівнодушність свіцьких людей до дії віри. „Ми до віри зобов'язані — повідає він — правила и уставы нашої церкви в зневазі у всіх чужовірців, а наші не тільки не можуть стати за Божу церкву, але й самі сміються з неї. Нема вчителів, нема проповідників Божого слова, нігде нечутно слова Божого, всюди відступають від віри, ніщо не тішить нас; приходить сказати з пророком: „Кто дасть воду главъ моєй и источникъ слезъ очамъ моєй.“

Однакож сі слізні лементи про запустілість православної церкви не перешкождали тому самому Острозкому в однім письмі до свого внука Радивиля назвати кальвинів послідователями правдивого закону Христового (wyznawcy prawdziwego zakonu Chrystusowego). Ясно отже, що и найревнійший поборник православия мало надії міг давати по собі, коли виголошував такі противні духові православия суди про исповідання, котре, противно, з становища православия, повинно було вважатися огидною ересю.

Острозкий запровадив в себе школу, типографію, и всю православну шляхту понуджував до такого діла. Але не було охотників з слідом пійти за ёго прикладом, бо й годі було. Вчителів ні звідки було набрати на всю Україну. Своїх не було; зі всходу їх потягати годі було; в Московщині була такаж сама невіжа; а закликати чужоземців — значило губити віру. Природно отже було піддаватися єзуїцьким впливам и приступати мимовольно до гадки про злученнє з римскою церквою: инакше роз'їмо би протестантство до костей всю православну Україну.

Подав М. Н.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Чого нам ждати від Поляків?

Четвертина віку минула, як ми, галицькі Русини, по многих літах народного заневоженя и поневільного мовчаня, у перший раз знову голосною и всею свічною громадою завдали собі отсе питанє.

Було то 1848-ого року, котрий народам австрійської Монархні нагодив спосібність упімнутися о свої права. Поляки, не здрімвши ані ва хвилю від часу втраченя своєї політичної самостійности, не пропустили й сего случаю, щоб не відозватися з жадами про поліпшене свого побуту в Галиччині. В першій адресі до трону, вилічаючи свої жади, речували тільки о собі самих, о краю польскім, о народности польській; о другій народности краевій, о Русинах; не згадали ні словом, — промовчали.

Чи дивно-ж, що Русини, котрі вже те-ж не спали — бо савовіжа народна в просвіченій верстві Русинів зачала будитися вже з тридцятих років, а навіть ще й ранче, одночасно з пробудженем духа и гадки о взаємности у ничих Славян — чи дивно, що Русини, після такого факта, наткнулись на питанє: „чого нам ждати від Поляків?“

В недобру годину поновилося отсе питанє... Поновилося, кажемо, бо воно старе, одвічне. В 1848-м році припадали як-раз 200-літні роковини „великої руїни“, коли Хмельницький із Запорозкої Січи виніс на Україну хоругву вселюдієго повстаня, котре в наслідках своїх и Русинів до добра не довело, але й просто пагубне оказалось для Польщі — бувши починном її упадку. Знать вже тоді Хмельницький, а з ним ті сто-тисячі збройного руского люду, що гуртувались під ёго хоругвами, завдавали собі також отсе питанє, а розібравши ёго добре, дали одвіт желізом и потоками власної крови.

Сей раз одвіт Русинів на те питанє не був так страшний, бо Галичина була хіба тільки тим похожа на колишню Україну, що як тоді там, так тепер тут, збереглась у ширших кругвах савовіжа народня, и була змога дати їй якийсь вираз. Але все-ж таки Св. Юр не те, що Запорозка Січ, владика Григорій Яхимович не був Гетьманом Зиновієм, а духовні рускі, звісно, не носять козацьких шабель, не шаблею хрестять, а хрестом святим. Одначе як у XVII-му віку на Україні козаки (не о запорозких мова)

стан вільних руских людей, яко середній межи упривилёваним та ополяченим уже шляхтичем-паном з одної, а приборканим міщанином-крамарем, и селянином — просто невільником панским з другої сторони, — як козаки, кажемо, були справдешніми репрезентантами й оборонцями рускої народности, так само, при даних тут обставинах, стан духовних у Галичині, з ёго ерархнею, показувався яко єдиний и природний той-ж народности заступник. Треба признати, що руске духовенство и ёго ерархия зрозуміли тоді своє завданє и свій моральний обовязок; тої заслуги ніхто їм відмовити не сміє, хоч нехай собі що хто хоче небилічить о самозванних заступниках. Атже-ж тоді ми не мали ще тих октроєваних ординацій виборчих п. Шмерлинґа, після котрих виходять з вибору заступники рекомо правні... Заступав правно той, хто чув свій моральний до того обовязок, як учинили й ті люде, що без мандатів станули тоді в-передах польского руху у Львові. Ото-ж за почином від Св. Юра вислали й Русини адресу до трону, домагаючися в ній признання прав рускої народности, о котрій Поляки в своїй адресі промовчали. Такий одвіт Русинів на адресу польску був чей-же гідний заступників народних. Русини галицькі, удаючись до трону поступили так само, як колись козаки, которі жалувались королеві польскому, закіль розпочали бороте с Польщею на жите й на смерть.

Хоч одвіт цїсаря иначе звучав, ніж колись одвіт польского короля, хоч тільки обіцяно, що справедливі жадоби рускої народности будуть узгляднені, однакож се озлобило передовиків тодішнёго польского руху так, що вони, в суперечности с правдою и свідцтвом истории польской, сміли в своїй другій адресі заперечити истнованє рускої народности в Галичині, а жадоби Русинів, виражені в адресі рускій, назнаменувати яко интриґу клерикальної партії.

Сим явним запереченєм було дане гасло до тої распрі, котра вже четвертину віку треває, й на шкоду обох народностей досі ще не загоджена. Після того бо запереченя, природним побитом, ще голоснійше мусліо озватись між Русинами питанє: чоґо нам ждати від Поляків? — а одвіт вишлював просто з другої адреси польской: „нічого, як тільки винародовленя до решти, круглого ополяченя.“ Підтравлювачів одної народности против другої не забракло, бо в распрі двох завсіди знайдуть свій интерес люде третїї руки. Взаїмне роздраженє доводило противників до нових промахів, при чім с польской сторони не щаджено нових доказів, котрі тільки утвердити могли Русинів в повзятїм раз переконзню зглядом Поляків.

Велику помилку начальників польського руху в р. 1848 стали зараз направити люде польського сторонництва консервативного, репрезентанти аристокрації, историчної шляхти, котрі не зарікалися того, що предки їх були Русинами. Вони признали истованє рускої народности и прирікали їй повне рівноуправненє з народністю польською, — однакже діло не вдалось, бо Русини уважали се за хитрість, и покликувались на подібні хитрощі з исторії польского над Русю панованя.

Много літ минуло, а стосунок взаімного успособленя обох народностей в Галичині не змінявся. Настала знову конституційна ера, пробовано взаімного зближеня в Соймі краєвим — рівно-ж без успіху. Треба було аж такої капітальної помилки зо сторони передовиків руского руху, як теє ославленє заявленє о тотожности рускої народности з російською (великорускою), що заманіфестованє було 1866 р. в їх органі „Слово“ и ніколи не відкликанє. Тоді зістала зірвана солідарність політична межи Русинами, а в кілька років потому бл. п. Лавровський попробовав угоди обох народностей в Соймі. Зразу позискав був для тої гадки усіх репрезентантів Русинів, котрих більшина однакже небавом потому відступила, а Лавровський, оставшися с кількома депутованими, заступав ту гадку до кінця свого віку, одзиваючись в имени народної партії Русинів, — хоч та партія, мимоходом сказавши, дуже незадоволена була з того, що соймова більшість той проєкт угоди сховала у довгу скриню.

Однакже від того часу при пересправах соймових над питаннями, дотичащими рускої народности, можна було видіти значну перемену в успособленю одної части репрезентантів польських до народности рускої, хоч більшина репрезентантів руских всіми силами працювала над тим, аби ті кращі успособленя Подяків не утверджалися и не приймали ширших розмірів. Ба, що більше, — консеквенція в переченю сутя рускої народности зістала перервана, коли соймова більшість, нераз без участя більшости репрезентантів руских, ухвалювала устави, в котрих обіймаються деякі уступки для рускої народности и рускої мови.

Дальше из таких пересправ, именно из позаторичної дебати адресової, коли зарисовалися в Соймі нашім дві партії, централістична и федералістична, стало явно, що ті репрезентанти, котрі до партії федералістичної належать, вже від самого внесєня проєкту угодового найбільше заявляли склонности до залагодженя тої справи; противно же ті з польських репрезентантів, котрим кожда уступка для народности рускої була завсіди солюю в оці, котрі завсігди

в таких справах contra голосували, и з усею консеквенцією стояли на засаді первісного запереченя нашої народности, ті репрезентанти належать до партії централістичної. Партія та не хоче знати ні о яких спільних інтересах народів словянських в Австрії, ні о якій солідарности з державно-правною опозицією, и найохотнійше входить в транзакції з німецькими централістами, и піддержує їх гегемоничні прямованя, їх заміри до винародовлення инчих Словян, аби натомість виеднати у них и собі-ж як найбільше власти до гегемонизованя и винародовлюваня Русинів в Галичині. Вона думає, що через те зросте тут елемент польський у велику силу, якої доконче треба до так великанского підприємтя, як освободжене и відбудоване Польщі в давних границях. Отсе ключ до тайни, для чого польські полигачі віденьських централів до нинішнього дня або гордують Русинами, або по-просту перечать истнованє рускої народности, не пропускаючи ні одного случая, аби ті свої погляди не заявили прилюдно.

Віденьська Reform помістила сего місяця аж два письма, в котрих звісним способом говорить ся о Русинах; одно від якогось Поляка зі Львова, а друге, як каже Reform, „від дуже знакомитого Поляка“ (von einem sehr notablen Polen). Автор першого письма (заміщ. в ч. 28) зачинає від подяки за те, що редактор Reform-и, п. Шузелька, був першим и єдиним, що колись зломав копіє за справу польську; дальше поприкає єго за те, що він завсїди боронить Россию и її теперішню ніби реформаторську діяльність, а на решті винує п. Шузельку в тім, що він иноді згадує о преслідованях, яких Русини від Поляків зносити мусять, а не жадає від своїх дописувачів доказів па ті преслідованя. Але в дальшій тоці свого письма „Поляк зі Львова“ показав, що всі докази були-б лишні, скоро-б тільки було сконстатовано, що всі инші Поляки так на Русинів дивляться, як він. Виразивши свій погляд о неможливости введеня рускої мови в судах, урядах и школах для того, що Русини немають ані граматики, ані словаря, ані письменної мови, ані наукової терминології, и що найбільше з 20 урядників а з 10 образованих професорів між Русинами найти можна, кінчить своє письмо так:

„Се зісна клевета, що ми Русинів ненавидимо. Хто-ж вони, ті Русини? Хлопи та священники. Хлопа неможемо ненавидіти, бо то ще нерозумна худоба (unzurechnungsfähige Thiere) Також и священники, котрі не суть руссофилами, не можуть на нас жалуватись“...

„Знакомитий“ же Поляк у своїм письмі, (поміщ. у ч. 20. Ref.) неробить так много заходу; він просто перечить истноване рускої народности, коли повідає: „винайдений через Стадиона в р. 1848 рутенизм Гальванизує тепер Россия. Лічні ad hoc наймлені аґенти стараються вмовити усему світові, що в Галичині є дві народности, що за чуби водяться“...

Не знавши, від кого ті письма походять, міг би кождий, хоч би найменче упереджений против Поляків, Русин впять запитатися: „чого нам ждати від Поляків?“ Але сёго тепер вже не буде — раз, що одна партія Русинів, партія „Слова“, давно вже найшла одвіт на се питанє, а не ожидаючи від Поляків нічого доброго, готова так само, як колись Хмельницький, кинутись в наручя России; а по второе, що друга партія Русинів, партія народня знає, що подібні голоси польські можуть виходити тільки з лона тої партії, котра, на перекір тим частим доганам, які — павіть и в письмі „знакомитого Поляка“ — дістаються руссофильській партії Русинів за її аліянс з жидівством, и за вислугу Відневі, сама завсіди пактує и готова пактувати з німецько-жидівским централізмом на шкоду усіх Словянских народностей Австрії — а то єдино для того, аби с помочию того централізму могли винародовити Русинів.

Між тим звісно й отсе, що федералістична партія польска, хоч вона до нині ще в меншости находитьсѧ, осудила давно таке поступованє партії пактуючої з централізмом, яко пагубне передовсім и для самої-ж польської народности, — а поки так річ мається, то не можна винувати Тадія за гріхи Матієві. Не Поляки то обізвалися в Reform-і против Русинів, а польські споможники централізму и лібералізму німецько-жидівського!...

П. Шузьєлка, поміщаючи ті письма Поляків в своїй газеті, дав зараз одвіт кождому з них зо свого становища, се-б то, беручи Русинів в оборону, не робить ніякої різниці межи обома партіями рускими, що нам не конче сподобалося. На перше письмо відповів также один Русин з Галичини, котрий ограничився на спростованю ложних тверджень о низькім урівню просвіти и образованности у Русинів. Такий одвіт був на місці, особливо коли узглядяймо, що справа була виточена не дома, а перед німецьким світом, де о наших взаємних тутешно-краєвих и о стані народности рускої дуже мало знають. Подрібнійше відповідати на письма таких Поляків, се-б то, з такими поглядами на Русинів и народність руску, як автори речених листів до редактора Reform-и, уважємо нижче рускої чести. Гордуємо подібними думками так

само, хоть може з більшим управненем моральним, як вони, по заявленю „Поляка зі Львова“, гордують нашими руссофилами. З більшим управненем — кажемо, бо переважна часть отсих сталися руссофилами власне ддятого, що від многих літ — від 1848 року — на кождім кроці в житю, при всякій стичности з такими Поляками мусіли слухати їх експектораций, кепкуючих з усього руского, заперечаючих истноване Руси, щирійше — значить, беззгляднійше виявлюваних, ніж навіть отсі вивнутрення польских нехтовачів Руси в Reform-i. Справді, польскі полигачі централів німецьких — сливе, ліберали — що-до лібералізму свого не повстидаються перед своїми первовзорами, ба може й перейдуть їх, бо не дарма-ж величають себе „поступовими.“

Не будемо повторяти тут сего, що в одвіт авторам речених писем написали п. Шузелька, Русин из східної Галичини, и один Словенець-федерал из Стирії, бо знаємо дуже добре, що ті здорові ради, котрі в тих одвітах виражені, ледве аби від нас лучше потрапили до зрозуміння централістів — чи там „поступових“ — польских, аніж від Reform-и. Але не можемо відказати собі в тім, щоб не озватися з доброю радою — не до польских зжидовілих полигачів централізму віденьского, — а до Поляків сиравдешніх, розумних и чесних, до партії федералістів польских. Звістно, що партії тій прийде ще жваво поміратись з поступовими, аби взяти верх в краю, а зглядно в репрезентациі краевій, — а в такім случаю треба завчасу оглядатись за тим, щоб під хоругву правди и чести згромадити як найбільшу рать. Коли вже приходить до того, аби в краю нашим, замість дотеперішнєго твореня партій народних, утворилися для осягнення політичних цілей партії політичні, то треба збирати воєвників там, де їх найти можна — значить: и між Поляками, и між Русинами. Централістична партія польська на разі сеі конечности для себе не бачить, бо вона вже переконалася о тім, що в звісних случаях — н. пр. як замах на автономію краеву — будуть з нею одну руки держати ті, котрих вона не узнає, котрими гордує — имено Русини партії „Слова“. За те тим більше повинна дбати о скріплене сил своїх партія федералістична, и ослабити своїх противників там, де вони утрати не сподіваються. Звісно дальше и те — по крайній мірі для нас, — що межи партією „Слова“ (до котрої звичайно лічимо всіх людей, котрі ту газету читають и з нею в чім-небудь згоджаються) находится ще много людей непропащих, людей таких, котрі для милости „Слова“ не зреклися права дивитись на світ власними очима, судити о річах після власногo розуму, одним словом: були истотами

розумними, а в наслідку того й добрими Русинами. Такі люде не могли не добачити того, що Русь, держачись політики „Слова“, и отців від Св. Юра, за вислугу централістам віденьским раз-по-раз дістає — чвирк; а переконавшись раз, що з них тільки глузують, вони при першій добрій спосібности готові обернутись против своїх дотеперішніх облудних патронів з тим руским, козацким завзятем, з яким передже обернулись були против польских неба-торів Русн.

Таку добру спосібність могли достарчити Поляки чесні, стаючи від свого лица против омовлених вище навітів зо стороны центра-стів польских, в обороні рускої народности, в найобширнійшій зинслі її прав, щиро и недвозначно. Такий одвіт ми повторили би, бо він мав би для нас якесь значенє. — Тимчасом органи феде-ралістів польских мовчать... Не вже-ж вони немають ніяких?.. Не вже-ж народна партия руска мусить ще раз наткнутись на питанє: чого нам ждати від Поляків?...

Перегляд політичний.

Найважнійшою подією в монархії нашій суть доконані сего місяця вибори в Чехах. Вислідок тих виборів оказався такий, якого по ческім народі ожидати належало. Нарід ческий показується невтомний в заявляваню своєї волі через акти виборчі, хоч вірно-установники хотять завсігди випрорєкувати наопак. Теперь же мусять и самі признати, що Чехи заявили знову дуже жваве участие в ви-борах. Коли-б вірноустановнича людність так часто мусіла переносити труд виборів, то вона вже давно-б утомилася зовсім. Атже-ж органи її жалуються вже й теперь на дуже мале участие при одиноких поновних виборах, и в-загалі дуже многі, а особливо майже всі вірноустановничі вибори віденьські, суть завсіди ви-борами меншости. Нарід ческий остався вірний своїм началам, а вислідок виборів є впять блислучим звитязтвом державноправної оппозиції. Поодинокі втрати, супротив цілости, немають зовсім ніякого значеня, а коли вони що означають, то хіба тільки без-сильність противників и їх протекторів. Можна би допускати яко за річ певну, що отсе поновне заявленє волі ческого народа не занехає у належнім крузі зробити своє вражінє; одначе як ні було-б, а найстрожшим и найсвятійшим обовязком усіх Чехів єсть: держатись кріпко за руки для осягненя великої заспільної цілі. Всякий розкол був би у теперішню хвилю гріхом непрощеним.

— Між-тим, коли в нижшій палаті угорського союму пересправи над новелею до уставу виборчої точилися вже кілька неділь, и треба було 2-х або 3-х засідань для ухваленя одного §., нараз довідуюсь, що на останнім засіданю ухвалено аж кількадесять §§. Очевидно що Коломан Тиса додержав слова й усунувся з своєю фракцією від пересправ, а тим самим улегчив ті пересправи, и міністерству Бігто, котре з поводів трудних до зрозуміння насліося на те, аби ту нову уставу виборчу ще в отсій сесії ухвалити, учинив не аби-яку прислугу. Тиса споводований був до того кроку через ухваленє §. 12, в котрім сплаченє податку поставлено яко варунок голосованя. Поминувши недоладність того варунку зо становища теоретичного, зо сторони практичної має він для Угорщини своє значенє. Нема, правда, держави в Европі, де не було-б залягостей податкових, але в Угорщині суть вони так високі, як нігде, и стяганє заляглих податків нігде не є так трудне, як в Угорщині, де найострійші способи примусові нераз найменшої не осягають ціли. Мадяре з лівиці станули в опозиції против того §. 12, бо він нікому так не зашкодить, як їм, тому що виборці їх належать власне до категорії обивателів, котрі не точно платять податки. Може и правліне, котре в вічних зістає хлопотах фінансових, числить на те, що наслідком розбудженя амбиції в виборцях, порожний скарб державний наповниться грішми? Але може бути й так, що перепровадженє нової уставу виборчої доведе до катастрофи, до великого замішаня, до явних неспокоїв.

НОВИНКИ.

— Знакомитий дар. Ми згадували вже о бюсті Шевченка, виготовленім через тутешнього різбяря п. Тадія Баронча. Сей прекрасний утвір плястики, будучи виставлений на варшавській виставі красних штук, звернув на себе загальну увагу навіщателів тої вистави, а в справозданях о ній, заміщених в дневниках варшавських, находяться дуже похвальні відзиви критики о бюсті нашого великого поета. Залевне звісно буде ш. читателям нашим, що о тім предметі писали Кюсу, одна в варшавських газет у нас найбільше знаних,

Видко що даровитий артист, котрого так займало типичне, щирість словянської души виявлююче, обличє нашого великого поета, що вибрав собі те обличє за предмет художничого твору, мусів также сильно одушевлений бути идеалами ёго щиро словянської, братолюбної, високолюдяної музи, бо до утвореня чудово красних діл штуки, окрім талану, ще й одушевленя потреба. Що ми в тім принушено не помняємось, що именно один з тих идеалів нашого Тараса — идеал братерства словянського — справді натхнув и словянську душу п. Баронча, о тім свідать ёго прекрасний поступок.

Ото п. Баронч, идучи за шляхотним нахилом своєї душі, уважав за добре той цінюватий утвір свого іскуства, після того, коли ёму дісталася широка звісність в естетично-образованім світі через похвальні відзиви критики, принести в дарі тій народности, из котрої вийшов той віщий, що послужив ёму за предмет до одного з найкращих діл ёго, — и подарував той бюст нашому Товариству Имени Шевченка на власність, и з неограниченим правом репродукції плястичної, під умовкою, аби гріш узисканий з розпродажи тих копіи ужитий був на утворене фонду для поставлення памятника Шевченка у Львові, — при чім застеріг собі, аби артистичне виконане того памятника було поручене ёму. — Учинок так великодушний стоїть вище волкої похвали — він сам собі похвала найвища; а подяку на словах виражати уважаємо за лишне, знаючи, що в хвилі прочитання отсеї звістки, чувство найдиршої подяки для великодушного дарителя мов святе поломя жертвенне запалає в серцях синів Руси, а память того учинку прекрасного пійде від роду в рід. Слава!

Подарований бюст небавом присланий буде з Варшави до виділу Т. И. Шевченка, а тоді поговоримо о нім обширнійше.

— *Народний руский театр* дає тепер сценічні представлення в Чернівцях. „Слово“ в ч. 73, з дня 16. с. м. замістило допись из Черновець. в котрій говориться о тім театрі, и з одної сторони згадується дуже похвально о ёго представленнях, з другої же виступлено з такими докорами супротив Виділу „Рускої Бесіди“ львівської, котрі були-б за надто важкі, коли-б основувались на суцїй правді. Похвала з уст противника має нераз більше цїни, аніж похвала від прихильника, що иноді на вихвалку похожа; а знову докори неосновні, безпідставні, повинні найти належитий відпір. З того згляду вважаємо за річ доладню помістити перше зміст реченої дописи. „В суботу, 20. червця (11. липця) — каже дописовач — дане було перве представлєне, складаючєся з жарту зо співанками *Пенсионерка*, комедїи *Жіночи тайни*, и народної оперетки *Бувальщина*. Игра артистів, з виємкою дуже нелічних (весьма нечисленныхъ) помилок в витинці голосу, які ми завважали у панни Камінської и п. Людкевича, випала, над наше сподіванє, дуже добре, за що сям разом дуже нелічно згромаджєна публіка нагородила наших артистів оплесками. Навіть що до уживаной на сцені мови повинні ми Дирекції театру за чистоту (?) тоїже виразити узнанє. Театральна труппа складається з 17-х осіб, зискавших собі своїм поведєнем уже в перших днях пробуваня свого в Чернівцях узнанє публіки кождой народности. Поставлені в неділю, 30. червця (12. липця), дві комедийки, *Лови на мужа* и *Перші любові*, не могли также заняти публіки так, як учинили-б се які новійші утвори. Виділ театральний львівської *Бесіди* оставляє собі (?) вже четвертий чи пятый рік (!) половину соймовой субвенції для театру ніби на закупно декораций и гонорар за ліпші драматичні утвори. Первими театр панни Романович ще достаточо запашений, однакож що до вторих, то він зовсім не може спускатися на своїх протекторів з *Бесіди*, котрі навіть ніколи (!) не розписують конкурсу на драматичні утвори, в надїї, що руска публіка задоволєна занадто вже званою *Наталкою* и *Сватанєм на Гончарівці*. За 1500 зол.

можна би що-року придбати окілька нових драматичних утворів з нашого народного життя.“

Що дотичиться похвалення игри и поведеня артистів руского народного театру, немеше задоволеня публики, то надіємося, що отся похвала вповні заслужена, и в добрій зірі висказана. Те саме можна би допустити о піднесеній дописователем „чистоті мови“ уживаной на сцені, бо репертоар нашого народного театру був під зглядом язиковим пильно и строго ревидований через осіб зі сторони Виділу *Рускої Бесіди* до того визначених, — коли-б отся похвала не виходила від одного з дописовачів *Слова*, котре звичайно під чистотою рускої мови розуміє таку форму тойже, якої воно саме уживає. Одначе може бути й так, що дописовач *Слова* має инчий, аніж редакція тої газети, погляд на чистоту рускої мови, згідний з истотою річи и з судом язикової науки, и що він именно, в данім разі, судить о чистоті рускої мови так, як повинно бути, зо становища малоруского, — бо не можемо допускати, аби всі дописовачі и політичні прихильники *Слова*, бодай під зглядом суду язикового, не вміди або не хотіли станути вище низенького урівня поглядів тоїж редакції. Сяк чи так, а про чистоту мови, на сцені нашого народного театру уживаной, можемо бути супокійні, бо поминувши чесність характеру директорки ёго, панни Романович, котра певно такими штуками, як макаронизоване мови, прихильности у публики рускої запобігати не стане, маємо ще й иншу поруку за удержанє чистоти мови рускої на сцені рускій, о котрій тут, на тепер, толкувати не вважаємо за потрібне.

Инша річ, що касається важкого докору, учиненого Виділові *Рускої Бесіди*, именно, що Виділ той „собі“ (значить, на потреби *Рускої Бесіди*) задержує що-року 1500 зол. се-б то половину признаної Соймою краєвим субвенції, піби (значить: під покривною) для закупленя декораций и на гонорар за ліпші драматичні утвори. — Насамперед треба ш. дописовачеві знати, що *Руска Бесіда*, маюча право до удержованя рускої сцени, и яко така побираючи краєву субвенцію для удержаня Руского Народного Театру, має рівно-ж и обовязок з заряду тої заповоги давати відсот авторомичній власти краєвій. Дальше, рахунки *Бесіди* бувають ревидовані контрольною комісією, вибраною на кождорічний загальнім зборі, а зверх того кождому членові *Бесіди* прислугує право переглядати ті рахунки. До сего часу так автономична власть краєва, як и контрольна комісія, як и поодинокі члени *Бесіди*, находили ті рахунки зовсім в порядку, бо — буди познакомлені в ділом як треба. Ш. дописовачеві, як видко, того познакомленя не достає, и тільки тим (бо не хочемо допускати лукавого заміру) объяснається можливість сего твердження, будім Виділ *Бесіди* що року половину субвенції для Театру презначеної „собі“ задержує. О скілько він у твердженю тим помиляється, послужить за доказ вислідок рахунку театрального за рік 1873, належито документованого, предложеного Виділом *Рускої Бесіди* в Виділові краєвому, після котрого то рахунку видатки театральні, именно видатки на самі потреби театру, в тім році винесли всего 3119 зол. 35½ кр., отже-ж більше аніж ціла річна субвенція вносила.

II. дописувач повинен дальше знати, що коли яка інституція має право займатися якимось підприємям, а до того обовязана здавати

відсот из побираних на ту ціл грошей, то має вона зарівно й обовязок керуватися при тім заряді правилами економичними, а ті правила вимагають иноді заощаждєня деяких видатків, аби потім, при догідній хвилі, можна учинити видатки більші, и з більшою користю. Отож коли Виділ Бєсїди дотепер значну частъ субвенції обертав на справленє декораций и костюмів, о котрих и ш. дописувач каже, що ними „театр панни Романович (властивє Руский Народний Театр, зістаючий тепер під дирекцією п. Р.) достаточнє запашений“, то чинив се для того, бо знав, що для удержаня нашої початкуючої сцени передовсім доконче є потрібнє, и несумніннє так само знатимє, коли значну частъ субвенції на визначенє премій за написанє добрих драматичних утворів ужити. А на послїд треба знати, що й дотепер Виділ Бєсїди не скускав з ока конечного догоджєня згаданій потреби. И так именно в торічній рахунку театральнім находитьсє и видаток 115 зол. за праці літературні для рускої сцени, а окрім того и видаток на закупленє сєничної библіотєчки від п. Моленцого, що также сюди віднести належить. Конкурє на драматичні утвори также був росписаний в р. 1870. Що утвори ті через авторів не швидчє, аж недавнє, до осуджєня предложєні зістали, то чєйжє не вина Видїлу Бєсїди. Для відомости цє дописувача, и всїх, кого те займає, хочємо тут, закїль подастьсє повний відсот в тїй справї, тимчасом коротко згадати, що один з таких утворів, „Ирополк“, ориґинальна траґєдія, удачно написана п. Корнилом Устияновичем, зістала узнана за гїдну нагороди, и що половина признаної премії вжє сєго року виплачена зістала, а друга половина небавом, по осущєню деяких менших поправок, виплачена будє.

Наконєць не можємо и сєго поминути, що Виділ Бєсїди вжє сєго року, хоч дотепер из субвенції на сєй рїк щє ані одного крейцаря не побрав, понїє ужє значні вдатки на цілї театральні, межї нищими й на справленє костюмів — о чїм ш. дописувач „Слова“ довідатїсь мїг навїть від директорки театру, колий-б єму ходило о почєрпанє вїстей з жєрєла певнїйшого, нїж якась там можє случайна поговїрка осїб з ділом непознакомлєних.

Осї факти показують, надїєсь, достаточнє, що ш. дописувач черновецький безпїдставнє нарікає на „протєкторів“ руского театру из Бєсїди, хоч мабуть лиш по незнаню діла неправдивими вїстями облужив читатєлїв „Слова“. Що редакція „Слова“ тих замїток єго не спростувала, се для нас не дивниця. Слово звичайнє не знає, або не хоче знати о ділах руских институцій народних, котрі находятьсє. так сказати, під боком, тут, у Львовї, хоч нераз докладно знає о тім, що дїєтьсє в якій небудь калужкїй або костромскїй губернії. Таке вжє воно собі вдалосєя!...

— Знаний по своїй музикальній даровитості автор прекрасних и дуже люблєних у нас утворів вокальної музики, **О. Воробкевич** коли ваш Народний Театр давав представлєня свої на границях Буковини, поспїшив єму в помїч своїм таланом, укладаючи без винагороди музику до деяких штук драматичних з співанками, котрі задля недостатчи музики, без щєдрої помочи єго, не могли бути представлєні. Довїдуємосєя о тім загально, не знаючи тепер докладно сказати, до котрих именно штук О. Воробкевич укладав музику; подрїбну и обширнїйшу

згадку зможемо подати либонь аж тоді, коли наша львівська публіка на представліннях театральних буде любитися тими новими утворами ёго співучого талану. А поки-що вважаємо за свій обовязок заявити прилюдно патріотичному споможникові народної сцени, щирю сердечну подяку.

— **Виді товариства имени Шевченка** відбуває свої засіданя в комнатах Рускої Бесіди, що другої пятниці, почавши від 31. Мая (12. Червця) с. р.

— **Доповняючі вибори членів до рад повітових в Галичині** відбудуться 12 (26) серпня з громад сільських, 14 (26) серпня з громад міських, а 19 (31) серпня з більших маєтностей, именно 4-х членів з сільської и 2-х з міської групи в Біберці, 1-го члена з міської групи в Бродах, 1-го члена з міста Дрогобича, 1-го члена з міської групи в Заліщиках, и 1-го з сільської групи в Збаржі. Вибори сі відбудуться в містах повітових: о часі и місцю виборів завідомлені будуль виборці картами легитимацийними.

Переписка редакції.

Ш. п. Е. Ж. в Ст. Передана иділя буде відповідно ужита. Переклади частин из книжки Self help, не менше-ж и згадані статі, знадобляться. Присилайте.

НАДІСЛАНЕ.

Дня 29-го рус. Червця на-віки попрощався з нами шкільний товариш наш Ипполит Коцовский, — один з найздібнійших між нами, один з найлучших — найдаровитійших. З душею ёго улетіло багато надій... могила засипала останки молодого чоловіка, котрий з усієї души, над усе на світі любив дорогу батьківщину нашу, Мати Русь-Україну. Для неї бажав тільки жити, и служити їй колись доброю та чесною працею... Та не довелось ёму дожити того віку, — смерть раненько прикоротила ёго заміри... Прощавай же, товаришу дорогий! В памяти нашій останешся ти живий с твоім великим идеалом; у серцях наших зійде и надійсь зародить колись те зерно братерської доброї ради, що ти, молодий сівачу, засіяв. Прощавай, и поки-що прийми замість доброго вчинку отсю споминку и проліті горячі слёзи наші. Вічна тобі память — блаженний покій!

Бережани, 4 рус. Липця 1874.

Товариші-ученики.

ОБ'ЯВЛЕНЄ.

В Книгарні М. Левченка и Л. Ильницького в Києві:

Находиться склад мало не всіх українських книжок.

Приймається підписка на „Правду.“ Ціна за 1 рік без пересилки 6 руб., з пересилкою 7 руб.

Книгарям звичайна уступка.

1—3.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Від редакції Фр. Сергієвского.

Виходять випусками в 2^{1/2} арк. З. (15.) и 18. (80.) кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під н. 12. на улиці Осолоднских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Оден номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

На зорях.

Шивль високий Черногори
В хмари досягає, —
Відти оком Україну
Всю перелітаю:
Лічу доли, ріки, гори,
Степи и могили,
Й села, що аж ген до моря
Грудь землі покрили;
И пусекаю на здогони
Ділянь мисль-сокола;
И в умі, мов на долоні,
Важу нашу долю...

Важка-ж, немов прокляте Боже,
Вона... В багрянницю криваву
Одіта, в ланцюгах ворожих,
Мов у намісті... Величава!
Коли на мене поглядить,
То душу рве и серце крає;
Коли заштую — мовчить...
Чи пімсту думає-гадає?

А гори и доли, степи и слободи
 Поцуро ув очі мніні заглядають,
 Аж виженуть душу у мислей безодні,
 У край, що без міри, без краю...

Чи вернеться-ж відти? Вернула, втомившись,
 Уста заясніли небесним глаголом,
 Під думу свободи орган настроївши,
 Озвалася свободи псаломом!

„Чому ти не сядеш на хмару отсю?
 Чом огні небесні не возьмеш у руки?
 Чому ти не будиш родину твою
 Воскресним громом стогрожим?....“

И знову я душині важу глаголи;
 Пі, як сестричку, голоблю, вітаю,
 У слёзи цілую, — однако-ж на слово
 Я словом ума одвічаю:

— О цить! мовчи, душе моя!
 Засни на хвилю сестро-доле!
 Дивись: у сні земля твоя
 Колишеться — не багне волі...
 Мовчи, бо огняні громи
 Не блиснуть кріз туман глибокий
 У серце темнее нікому, —
 Аж сонце ясности потоком
 Не прожене неправди тьму,
 И не освітить тварь ёму!

Ти плачеш, сестро? — Цить же, цить!
 Упитий горем давнім, грізним,
 Упитий власними слёзами,
 Утомлен під ярмом желізним,
 Забутий кращими силами, —
 Він сліз твоїх не чує... спить,
 Народ твій спить, — та спить глибоко...
 И вірь, сестричко-душно: доки —
 Щасливий він, бо тьма и сон
 Ёго єдиним є добром.

Не плач же, сестро!.. Подивись,
 Який опокійний та щасливий,
 Що відпочити положивсь...
 Не час ёму вставать ще, мила!
 А то, збудившись, лягать буде,
 Навіщо се ёго скорняли,
 Навіщо з віч ёго полуду
 Темноти и рабства здіймали,
 Та — замість в поле на покіс —
 Дали до рук колюгу й кріс,
 И сёго добувать казали,
 Що вороги сподавна вкрали...
 Предасть тебе, — и закувать
 Він сам поможе спаса свого,
 И буде сам Пилатів звать:
 „Распни, распни, распни Святого!“...

Так цить, душе-жаро, — о цить,
 И сну не забирай нікому,
 Аж Бог своїм воскресним громом
 Народ не збудить, и навчить;
 Аж благодатня ярь-теплиця
 З души ёго не зірве кригу
 И семоцвітня косиця
 Великих дум блисне з-під снігу
 Що наче гробовим климом
 Вкриває жизнь ёго... А нині,
 Соколе-мисленько, гряди,
 Гряди и ти на сон з народом,
 Та спрагу огнюну холодним
 Могильним вітром холоди,
 Аж доки сам тебе не збудить
 Той, що писав світам завіт,
 И серце клав у людські груди,
 А в серце волю, правду й світ.

Коркило Устимович.

Думи при вельможних ганках.

З Некрасова.

Ось вельможні ганки. По великих святах,
 Захирілий у рабській слаботі,
 Цілий город в якійсь-то турботі
 До дверей тих хапається — страх!
 Записавши наймення и звання,
 Повертаються гості назад —
 И кожнісінький так-то вже рад,
 Що подумаєш, — в тім іх и вдання!
 А в буденні пак дні сі бундючні ганки
 Оточають знайбільше убогі:
 И пройдисвіт який, и безмісні панки,
 И вдова, и дідусь безпомогий.
 Тут по ранках туди и назад раз-у-раз
 Все з бумагами вершники скачуть;
 Инший звідти иде и веселим гаразд,
 А другі-ж, повертаючись, плачуть, —
 Раз, я бачив, сюди надійшли мужики,
 Бідолашні селянські люди,
 Помолились хресту, стали оддалеки,
 И голівоньки схилили на груди;
 Появився швайцар. — „Допусти!“ загули
 Якимсь порваним голосом з муки.
 Той огледів гостей: непоказні були:
 Вид спечений, потріскані руки,
 Сірячина на плечіх в латках,
 По мішечку на спинах зігнутих,
 Хрест на шні, та кров на ногах,
 В личаки саморобні узутих
 (Знаги тіпали довго вони
 З яких небудь далеких губерній.)
 Хтось гукнув до швайцара: „жени!
 Наш не любить обдёртої черни!“
 И дверима той хряп! Потривали сумні,
 Загоріваний брязнув з кешені...
 Так швайцар же не взяв; повернувся вони
 И пішли геть, на сонці печені,
 Шепотючи: „суди тебе Біг!“

Безнадійно махнувши руками,
 И, аж поки я бачити зміг, —
 З непокритими йшли головами...

А палацу розкішного пан
 На перині пуховій ще спав....
 Гей, магнате! Чи відав ти жалощі?
 Тебе бридке облястя, та ласощі
 Й волоцюжство споїли цілком!
 Розбудись! є заласніша доленька:
 Заверни їх, бо ти їм споможенька —
 Так щасливі-ж не щедрі добром!
 Не лякають тебе кари Божі,
 А людські — ти тримаєш в руках,
 И несуть оті люди захожі
 Нерозважену тугу в грудях.

Що тобі оте горе аалючее,
 Що тобі бідолашний той люд?
 При житті, що мов свято кипучее
 Без кінця, — й озирнутися в труд!
 Та й на-ві-що? Дурною оманюю
 Ти народне пак щастя зовеш;
 Без ёго проживеш ти з пошаною
 И з пошаною виреш!

Мов проміння рожеві вечірні —
 Тихо згаснуть натомлені дні
 На розкішнім повітрі Сицилії,
 Де-не-будь в холодку запашнім,
 Дивлячись, як червоне сонечко
 Порина' у блакитяне моречко,
 Золотячи країни скла,
 Заколисаний піснею тихою
 Любих хвиль, — мов дитина мала
 Ти заснеш між своєю родиною,
 На руках дорогої сім'ї,
 Що у вічі до тебе впадатиме
 (А на смерть твою задро триватиме);
 Не дадуть и послідкам твоім
 Там зотліти... до нас їх залізною

Притурять у розкішній труні,
 И ти, проклятий нишком стчизною,
 Бучно ляжеш в могилі рідній!

Одже, що-ж ми великого пана
 Для людців пак трівжим дрібних?
 Далєбі, краще лютість на них
 Повернуть... Се од Бога сподавна
 Завелось... Та й велика біда,
 Як той хлоп чим-небудь постражда'!
 Він и звик. — У шиночку сіромн
 Все пропють по кешнях до дна,
 И підуть, Христа ради, до дому,
 И застогнуть... О, земле рідна!
 Назови хоч одну ти країну,
 Я такого й кутка не вбачав,
 Де-б не тяжко було селянину,
 Де-б твій син и сівач не стогнав?
 Стогне він по полях, по дорогах,
 Стогне він по тюрмах, по острогах,
 Під землею в тяжких кайданах,
 Стогне він на степу коло стога,
 Стогне він коло воза важкого,
 Стогне він и по власних хатах,
 Навіть Божому світу нерадій,
 Стогне він по усіх городах,
 А знайбільш по переднях уряду!

Глянь на Волгу! Чи чуєш, несеться
 Який стогон з тієї ріки?
 Отой стогон в нас піснею зветься —
 То идуть на гужах бурлаки!
 Волго, Волго! У розлив весною
 Ти не так потопляєш поля,
 Як тією людською слізою
 Напилася вже наша земля —
 Де народ там и плач... Ох, питимий!
 Що-ж твій стогон вістить нескінчений?
 Чи прокинешся ти з кайданів,
 Чи, під гнітом тяжким бідування,

Ти вже все, що здолав, повершив, —
Зложив пісню, не пісню — стогнання
И душею на вік супочив?...

Гетьманець.

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

(Дальше.)

VIІ.

Ми вернулись до дому. По приказу Якова Яковлевича здійняв я мій сурдут и повісив на кілочку. Він так само зробив и оставив тільки в камизельці в паски и в чабанах. Але з чабаними розпочалась того разу церемонія, котру стоїть описати.

Гласкаючи котика, що протягався під моєю рукою на лежанці, заглянув я випадково до музеум Якова Яковлевича. Ту завважав я зовсім нове лице, очевидно, дуже навикле до сього дому. Се був старець невеликого росту, з одним оком, майже в таких самих строю як Яков Яковлевич; ріжниця була тільки в тім, що не мав він гальстуха, а намість чабанів мав щось такого ніби калоші на ногах. Він був сивий як сніг, але проворий и рухавий як крамар. Він подав Якову Яковлевичу низеньку лавочку и, минав здалося, що він скорше ніж Яковлевич сів на ій, здійняв вже з його чабани враз з привязаними до них калошами. В одну хвилию розмотав він батіг и почав навколо оглядати дивне обува з великою увагою.

„Хто се у вас?“ спитав я Мартусю, котра саме тоді ввійшла до моєї кімнати.

„Се, голубчику, наш сусід, Филимонович, відставний солдат, він служив разом з нашим покійним батьком.“

„Що ж він тут робить?“

„Хібаж не видиш? Він майстер шевський. Що суботи оглядає и направляє чабани и калоші Якова Яковлевича.“

Я аж засміявся, виображаючи собі на моїх ногах обува, подібне до обува Якова Яковлевича.

„Він живе тут за садом“, продовжала Мартуся. „Він у нас наче свояк. Гарний чоловік: Якова Яковлевича поважає як самого Суворова, під котрого командою служив.“

„А дорого платить ёму Яков Яковлевич за роботу?“

„Та нічого не платить.“

„Як же можна?“

„Кажу-ж тобі — що він у нас — свій. Мучиці, круп и всього, що ёму треба, ми для ёго не порахуємо, — а грошей ёму зовсім не треба. Він сам — оден — то все заробить на келішок горілки. А що більше треба старому солдатови? Яков Яковлевич хотів зовсім переселити ёго до себе, так старикови жаль кидати хати, де родився. Тільки що він вже там більше не проживе як одну зиму: зовсім завалиться.“

„Ви, здається, ёго дуже любите“ сказав я.

„Як же не любити такого чоловіка?“ відповіла Мартуся: „він, голубчику, наша опора и защита в житю. Коли б не він, то діти геть обнеслиби наш сад; а то Филимонович береже ёго як свого. Та й без того всякий би злий чоловік нас скривдив без ёго; а тепер, гляди, так почастує костиллями, що й своїх не пізнаєш.“

Все те видалось миші при тихім и боязливім характері Якова Яковлевича дуже натуральними. Але опісля пізнав я властиву и найголовнішу причину прихильности Мартусі и щедрости Якова Яковлевича для Суворовского солдата. Филимонович знав мого Ментора ще в тій епосі ёго життя, як смілива перекупка хватила ёго раз за косу и відобрала снідане, що ёму ніжна сестриця вложила в кешеню. Батько Якова Яковлевича не сподівався по своїм сині більшого аванзу, як на капраля, а відставний солдат вважав сей степень верхом ёго будучих заслуг; аж ось невзначай Яков Яковлевич, котрого він певно свого часу називав капшуком и капустяним червяком (Яков Яковлевич, здається, перейняв сі слова від солдата, або ще від свого покійного батька) входить перед ёго очима в стан вищий — офіцерський. Филимонович не міг ёму завидувати: він з душі тішився вивишненем сина свого товариша під знаменами Суворова, и покровителя підчас нивалідської служби. Як радо називав він Якова Яковлевича „вашим благородієм!“ Мартуся майже невиділа ще нікого, хтоб віддавав почот її братчикови, — так Филимонович був для неї неоцінений чоловік, и не було дня, щоб вона не принесла до ёго хатини якої небудь каші, або молочка, або пиріжка на обід, так що Филимонович не потребував ніколи варити собі страви.

Що-ж до Якова Яковлевича, то була ще крім того особна причина, для чого він так любив Філімоновича. Літ десять або дванадцять тому назад забоділи очі Філімоновича так около півроку. А тим часом чабани Якова Яковлевича порозносились и почали місцями позівати. Яков Яковлевич послав Мартусю з ними по всіх шевцях місточка Н. А їх було всього аж трьох; але ні оден не хотів взятись за направку. Оден жадав непомірну ціну, другий радив дати до холяв запятки, а третій реготався до роспуку, на скрізь оглядаючи величезне обува, поки Мартуся з нетерпачки видерла ёму з рук чабани и побігла до дому. Яков Яковлевич доходив до роспуки. Але Філімонович успокоїв ёго. Він порав Якову Яковлевичу ніколи не ходити без калошів и, хоч тоді було літо, не здіймати їх навіть в школі, и обіщав, що як подужає, покаже щому світові, що ті чабани можуть ще служити двайцять літ. И дійсно, як тільки Філімоновичови получшало з очима, приступив він до сповнення своєї обіщанки. Оттому то ссукав дротву з сильного прядива и намочив її в дегтю, переди чабанів обложив „союзми“ з свіжої нарочно у гарбоваря кушлепої шкіри, а підшиви підбив новим, як желізо твердим ременем; а до того ще зроблено властивим способом чорнило, и рішено оглядати чабани що-суботи и направляти їх сей час, як тільки покажеться найменший слід зіпсутя. Все те сповнялось с того часу правильно и, справді, чабани тримались аж до мого знакомства. Правда, холяви прітріскані, без ліку полатані, були похожі на дубові, рапаві пні, але Яков Яковлевич був зовсім забезпечений що-до обува, и, здається, навіть не думав об тім, що ёму придались би коли-небудь нові чоботи. За ту прислугу Яков Яковлевич не знав ціни Філімоновичови и любив ёго майже так само як и Мартусю.

О всім тім довідався я пізніше. Я був до не-наситу цікавий на все, що дотичило Якова Яковлевича, и що ёго окружало. При всякій спосібности розвідувався я, що було, а чого не було, начеб я причував, що міні суджено з часом статись житєписцем мого незабутого Ментора. Таким чином довідався я, що Філімонович має сімдесят літ, що він щоденно, вже по звичаю своїм, літом и зимою зливається зимною водою и звідтіля він такий чорствий и живий в своїх рухах, и що сусіди прозвали ёго безсмертним шкелетом. Також дізнався я, що він старається вже віддавна оженити Якова Яковлевича, що и Яков Яковлевич вже здавна об тім думку снує, та тільки добачаючи всюди неприхильність для себе, боявся до сего часу посунути в свати до якої дівчини; що у Якова Яковлевича єсть нова ясно-сивавого цвіту шинеля, и новий

ясно-зелений фрак; що основане чабанів, так віковічно загоцований Філімоновичом, відноситься до того віддаленого переходу; що Яков Яковлевич чим більше побільшає своє майно, тим більше набирає довіря до себе, и що вконець одна важна обставина спонукала ёго звернутись з предложеном до купця Цапінського (з ёго дочкою він не говорив, а видів її тільки раз в церкві, як Мартуся ёму її вказала).

В місточку рознеслась чутка, що Цапінський мав понести великі страти с причини банкруцтва одного купця, и скоро буде мусів сам оголоситись банкрутом. Яков Яковлевич зрозумів, що в тім випадку вирука з ёго сторони буде для купця вічним добродійством, — так и говорив з Цапінським зовсім свободно, як чоловік, що почуває свою могуту.

Але нім здобувся він на те предложене, образ цвітучої дівчини, після тої церковної стрічи, рисувався перед ёго очима день и ніч в невисказаній красоті. Все, що в нім спало, все, ще було приголомшене тяжким, буденним, нудним життям, все ніжне в ёго серцю, що не порушено и не розвито вихованем, — все те проснулось в нім, піднесло голос и попросило життя. Яков Яковлевич в своїм сивім фракун, с своєю Арифметикою в руці и с своїм візванем до „молодців“ — був подібний до митологичного яйця східного світу, в котрім замкнений початок життя дожидав тільки призначеної хвили. Справді, як погадаю про того чоловіка, скритого в самім собі, придушеного окружаючим світом, з затаєною поезією и жизнью, и покритого зверху так немилію, рапавою оболікою, як холяви ёго чабанів, — міні здається, що й він міг так ніжно чути, так горячо любити, так поетично відбивати в душі своїй події внішнього життя, и здвигати других до моральної досконалости, як би й оден з нас. Тому то ёго любов до незнаної ёму и незнаючої ёго Каті являлась міні зовсім не в прозаїчнім виді. Згадуючи про минувише, я люблююся ёго чувством, як люблюється маляр світом заходячого сонця; я перебераю в уяві всі моменти сёго посліднёго відблиску довго безмовної душі ёго, як артист слідить за погасанем теплих соняшних красок в ясний вечер після хмарного, дощистого дня — и всякий раз згадка про Якова Яковлевича викликає в моїй душі таке тихе и ніжне взрушене, яке досвідчаємо при послідних, вдалі счезаючих нотах любіі пісні.

Вертаюся до оповідання. Я слухав Мартусю, гладив респещеного кота и поглядав від часу до часу на Філімоновича, що зберав свої шевські приряди. Яков Яковлевич прикривав просіпра-

лом повішену на кілочку одержу. Нараз обернувся Филимонович бистро до Якова Яковлевича и сказав:

„Ех! ваше благородіє! що-ж ви не покажете мині свого постояльця?“

„А ось він,“ відповів Яков Яковлевич: „Ходи сюди, хлопче!“ Я ввійшов до кімнати с котом на руках, и придивлявся Суворовському солдатови з такою самою, коли не більшою цікавістю, з якою він мірив мене від голови до стіп своїм єдиним оком. Ми оба собі подобались. Він назвав мене славним хлопцем, а я, дивлячись на ёго сиве волосся, на незлічимі зморщини ёго, и на огонь, яким блискало ёго око, вже перенісся в уяві між Швайцарські гори, де він ироїствував з Суворовим, про котрого батько часто мині розказував. Я видів в нім живу казку, живу тисяча й одну ніч, и не помилився в тім. Филимонович був дивний оповідач. Без ёго Яков Яковлевич не мавби ніякого понятя о світі, простираючімся дальше місточка Н. и о людях непохожих на тих, що він навкруги себе видів.

Що вечера приходив Филимонович до Якова Яковлевича с своєю роботою, и коли Яков Яковлевич відпочивав на батьківській ліжку від учительських трудів, Филимонович, усівши на круглім триніжнім стільчику, видобував який небудь випадок з своєї молодости и пускався в безконечній розказ з властивою ёму одному цікавістю. Він заступав для Якова Яковлевича літературу, и я признаюся явно, що ні на однім літературнім вечері я не дізнав такого задоволення, як при оповіданях Филимоновича.

И так ми оден другому подобалися.

„Вший, Филимонович“, сказав Яков Яковлевич, лягаючи на ліжку, „вший ёму черевики, щоб дармо не стирав дома чобіток.“

„Ладно, више благородіє, вже я як вшию, то як би з желіза виляв: ступай хоч по Швайцарских горах — умреш, не зносиш.“

„Не трудися, Филимонович“, сказав я: „батько доволі справив мині чобіт.“

„Батько! а дивіть, який червяк!“ кликнув без церемонії ветеран. „Та хіба-ж батько буде цілий вік тобі справляти обува? Пожди, прийдеться ще самому повертїтись по світу; ні батько, ні батькові гроші не вічні. Ось я тобі вшию гарненькі чобітки, як у ёго високоблагородія.“

Саме тоді Яков Яковлевич, якби нарочно, виставив, лежачи против мене, широчезні підшви свого домашнього обува.

„Ні, ні, Филимонович“, повторив я, „не треба мині черевиків.“

„Е, та ти ще дурненький, голубчику!“ сказав він.

„Але піджди, пожнеш між нами — ми тебе з его високо-
 благородієм переробимо.“

„Я скорше вас самих перероблю!“ відповів я.

„Що се ти, хлопче!“ проговорив недовольним голосом Яков Яковлевич, показуючи з-за підощов своє лице.

„Так, Яковлевич“, сказав я, „я хочу нині з вами док-
 зати чудо!“

„Яке чудо?“ спитав він, дивуючись все більше и більше моім
 словам. „Що ти шиєш, капшук?“

„В тім капшуку, Якове Яковлевич“, сказав я, торжествуючи,
 „хорониться такий скарб, що ви би скочили з ліжка, як би я вам
 сказав.“

„Що-ж там? батько прислав мучиці, чи що?“

„Ви все тільки про мучицю! Не мучицею тут пахне!“

„Та що ж таке, хлопче? Чи ти задумав турухтанити?“

(У Якова Яковлевича були дивні слова.)

„А диви який свавольник!“ сказав Филимонович. „Та ти
 сваволь, тільки не забувай, що слідує по команді: чин чина по-
 читай! Чи знаєш те?“

„Знаю, Филимонович!“ сказав я з запалом, якого по міні
 до сеї пори ніхто не сподівався. Тільки у мене єсть для Якова
 Яковлевича такий чин, що він вищого и незабажає!

„Та говори-ж, хлопче, що ти хочеш сказати! або ти справді
 дурієш?“ підніс голос Яков Яковлевич.

Але міні не хотілося так легко позбутись моєї тайни. Я хо-
 тів помучити щасливого Якова Яковлевича. Я ні трохи не боявся
 ёго в ту хвилию: Я знав, що він все простить міні, за мою
 вину.

„От и не скажу!“ сказав я.

„Та як ти смієш не слухати, капустяний черв'яче?“

„А ось як!“ сказав я, и вибіг з кімнати.

(Конець буде.)

Подоріже

од Полтави до Гадячого.

(Дальше.)

Іхали ми дуже добре, тільки Темохвій випав не балакучий.
 На скільки моїх питань він нехотя якось одмовляв, а иноді

й з серцем: не лізь, мов, у мою душу, я-ж у твою не лізу! Прийшлося більше мовчати и роздивлятися усяку веячину по шляху.

Ось стоїть капличка: хрест похилився, капличка почорніла, заросла пліснявиною. З дверей виходить чернець з чорним кашпугном, кланяється вам, дзвонить дзвоником, що коло держална висить.

Темохвій погнав коней.

— Не люблю я отсих ченців, тільки даремно хліб ідять, — сказав, як одїхали з добру версту.

Далі показався коло небоспаду сизо-темний пояс. Одалеки, — мов що куріло, туманом засноване здавалосьь.

— Що то? питаю, — ліс?

— Ні, то Будища, містечко.

Пояс той, чим далі ми іхали, все більшав и більшав. Ось показалася білою плямою церковця, далі будинки панські, а там хати й хатки. Стояли вони перед нами, немов виведені з карт. Де-з-яких димарів виривався сизий димок.

Ось ми вїхали й у село. Проїзжа улица пряма и широка. Хати всюди вибілені, попідводжені коло вікон и з низу присни жовтою глиною. У шинках же вікна були всюди червоні, а постоялі двори давали ознаку своїми росчиненими ворітьми и віхтями сіна, що моталося на лонаці, застроменій у лісу над ворітьми.

Минули ми се все, минули село. Пустилися в поле. Де-не-де шлях наш перерізували невеличкі гірочки, з котрих увітними поясами збігали поорані ниви у долини. Спустимося кус в долину, вихопимося на гору, — й упять рівнина; проїдено — знову забованіє невеличка гірочка, що заслонює од наших очей небосклон. По шляху манячать то голі дерева, то малєвані версти. Сумно. Природа нерозбуркана спить, а тільки поверх неї холодний вітер віє.

Ось зглядимо на гору, й перед нами знову засинів пояс. То Опішня з своїми хуторами, та недалеко лежачими селами, синіла.

Опішня здоровенне містечко, укрите садками, де ростуть добре знаємі Полтавщині опішнянські сливи. Сливи ті з породи венгерок, або, як тут (та й краще-ж) зовуть їх, угорок, великі, мясисті, и пригодні для солива. У кождому повіту Полтавщини є своє село, котре славиться своїми сливами, то роди сушні, то роди наливки. Так у Гадацькому — Сори, и Миргородському — Попівка, у Лубенському — на увесь над-дніпрянський край — Мгарь. Коли викинути Мгарь, то зостанеться Опішня уславлена на всю Полтавщину. Іі кожен знає. Знає й іі людей високих, которних,

що з здоровенними бочками солоних слив роз'їзжають усюди по дриарках. Уславилася Опішня ще й своїми горшками, майже більше чим сливами. Горшки її й посуду розвозять гончарі у своїх заплетених возах по всему чорноморському схилі: знають її Херсонщина, Катеринославщина и инчі по-над-чорноморські краї. Коли Рашівка, Гадацького повіту, розпускає по всему краї своїх щитанників, свої хури з начовками, лопатами, днищами й гребенями; коли Грунь, Зіньковського повіту, наставає усіх своїми груньськими возами, — то Опішня своєю глиняною посудом. Роскинувшись по глинястих горах з здоровенними залежами глини, годящої для ремесла, вони почали ритися у тих горах, почали викопувати ситну глину, обертати її у горшки, миски, покришки, поставці и таке инче, а випаливши, й иноді й поливом обливши, розвозять їх по всему полудневому краї.

Весело їхати Опішнею. Було чим очі порадувати, серце звеселити, після трьох-годинного мовчання. Усюди видно достачу: хати рублені, високі, ясні й білі; огорожа скрізь добра, улицею — з острішками; в огорожах — сіріють кошарі, чорніють загороди, хліви, хлівці; садки, двори вишетені, чисто. Рука достачі чепурить містечко; по шляху видно де-не-де й шинки, але не так вони примітно кидаються у вічі, як по других селах; тут вони немов ховаються од людського ока.

У Опішні й станція, котру держить жид. А право то й станція краще од других з окола и з середини.

Як увійшов я у хату, то у грубі розводило огонь підпирубча у сірій казатці и таких штанях.

— Що се ти, хлопче, топити зберавешся?

— Еге-ж; бо нахололо в хатах.

— А коні є у вас гулящі?

— Є. Вам зараз?

— Та хоч и зараз; тільки хай там не дуже шпарко, бо трохи бажається спочити.

Я оддав подорожню; хлопець вийшов, а я розлігся на канапі Незабаром він вернувся назад.

— Стільки-то з вас, — каже отдаючи мені подорожню.

Я розплатився. Хлопець, сховавши гроші, присів до груби.

— Так ти тут за писаря, чи що? питаю його.

— Та я так, бачте. Тута в час є смотритель, а мене жид наймає йому у поміч.

— Хіба багато діла, що смотритель сам не вправиться.

- Багато. По пошті. Тута-ж и пошта приймається.
- Що-ж тобі жид платить?
- П'ятьдесят на рік, ще й на моїй одежі.
- Мало.
- То-то й є, що мало. А роботи багато. Ще поки нас два було, то й нічого. А то як одійшов один, або не як и одійшов — прогнали, то на мене самого й накладно.
- Як прогнали — за віщо?
- А за те, щоб не крав грошей з пошти.
- Як з пошти?
- Так. Записував пошту, та двоє писем и підцябрив. А там аж півтора ста рублів. От він іх гаразденько взяв, та письма — в грубу, а гроші — в кешеню. Та як був тут батько у ярмарок, то він йому й віддав. Каже — знайшов. Батько за 75 и волів зараз купив. Коли так через тиждень приходить бомага — немає двох писем. Де письма? де письма? А люде бачили, як він ходив у лавку, міняв сторублеву бумажку, та й сказали смотрителєві. Смотритель до ёго. Він тоді, ні в сих ні в тих, — батькові, каже, віддав. Тоді смотритель до батька. Той 75 віддав, а на 75 росписку дав. Так ёго вистрамили добре та й прогнали, а я тепер сам зостався.
- А ти-ж сам з-відки?
- Та я не-з-далека — з Будищ, з під самого монастиря.
- Козак?
- Козак.
- А вчився де?
- Тута-ж у Опішнєму... А ось вам уже й коні дали, — перервав він розмову, зачувши дзвінок.
- Як не хотілося мені ще іхати, як не хотілося полежати й побадакати з хлопцем, але не можна було; коні дані — треба іхати.
- На моє щастя випав тепер не машталір, а машталіреня, хлопчик літ 15, невеличкий ростом, швидкий, шпаркий, з рожевнн, як у дівчини, личком, з ясними очима, говіркий, веселий. Як тільки я усівся, він миттю підхопив у руки возжі, и шпарко погнав трояк ситих коней.
- Чорт ёго й думав, кажу ёму, щоб ти, такий невеличкий хлопець, та зумів так добре кіньми правити?
- Та я, паничу, ще з малих літ, приривився на іх гонати, то тепера мнї з сим трояком тільки гратися, а не правити.
- Де-ж ти з-малку прививився?

— А в свого пана. У ёго цілий табун, та не таких миршавих, як отсі. А нуже ви, біси! гукнув він, цвіхнувши праворучого, — коні ще дужче помчалися... Там то були коні! Он які жеребці! Та й на тих гоняв, мов на хортах; а се що? погань!

— Скільки-ж тобі плати?

— Плати? 30 рублів на рік.

— Чого-ж так мало?

— Як мало? У нас ніхто більше й не бере. Один дід Онисько, що на платі приказчика, сорок бере, а то всі кучері по тридцять; є правда й менче.

— То ти, бат, ще на кращому місці?

— А ви думали? гордо запитав він мене. — Я був ні в сих, ні в тих.

— Та я, — кажу, — нічого не думав; я тільки питаю.

Тоді мій хлопець защебетав як соловейко. У голосі ёго, хоча й почувалися хвастощі, але видно було в ёму багато розумного, хоч свого, хатнёго, з усякими забобонами, вигадками та видумками, а все-ж розумного. Далеко він відкочувався від своїх не тільки однолітців, а й старих людей: своєю розсудливістю, своїм побитовим розумом. До того ще надія на себе, віра у свої сили и геть-то були за ёго.

— Хіба як здоровий, то й путній, — ви думаєте? запитав він. Здоровий, кажуть, дуб, та дуплинатий! Іноді и здоровий, и старий чоловік, а не справиться й за мене. Він не так и коло коней упада', и грішки водяться за ним, — попива'. А я то нічого того не знаю. Мійні тільки аби добрі коні були, — а там гуляй собі! А погуляв, приїхав, — треба й скотині передихнути дати, треба її й нагодувати й пожакувати, — бо вона, хоч и скотина, а все рівно що й людина: и їсти треба, и пити треба, и передихнути треба. Он кажуть: пошануй худоби раз, вона тебе десять раз пошанує. Так и се. Через те в мене й коні найситніші и найкращі од усіх; а я ще більше своїми гоняю, ніж другі. Бо я знаю, де треба придавити, а де з повагом пустити. Е-гей, ну! гей ви уда-ні! гукнув він зичним молодим голосом, замахнувши батогом по всіх трьох, и поніс тільки видно глухою й кривою улицею.

— Чого се така крива й глуха улица? — питаю, — хіба не поштова?

— Ні. Се на Заїчинці. Сюди ближче, хоч и гора буде, та ще й добра.

Заїчинці, Заїчинці... вертяться на умі.

— Се де Гнидка жив? питаю.

— Вони самі.

Гнидка — се трохи чи не на всю Полтавщину звісний розбишак; років два назад, як засуджений на каторжну роботу. Гнидка дуже цікавий суб'єкт, як задля етнографа так и психолога.

Як такий мирний пахарський побит з ёго поетичним почуттям, з ёлюдяністю, викинув з себе такого злющого зарізуку, котрому нічого проткнути ножем горло маленькій дитині, коли воно, прокинувшись, начало у колісці кричати; котрого організаторські сили були такі, що зумів за невеликий час згромадити цілу ватагу усского люду, и за півроку вирізати з нею до двадцять душ в Зінковскому, Полтавскому, Миргородскому, ще либонь й у Переяславському, повітах? Питане, на котре повинен одповісти наш етнограф. Які почуття водили руками сего розбишаки, коли він мив їх у горячій людській крові, так щиро кохаючи свою молоду жінку? Хай скаже наш психолог.

На мій погляд — Гнидка — безталанна дитина свого віку, зкалічений виводок свого побиту, — пригніченого усяким панством, зубоженого жидовою, — де все стало и стоїть нерухомо на однім місці, стояло, поки зачало гнити у самому корні. Де одно зогнива', там починається инче заражатись, и при вонючій духоті, яку розносить усе гниле, тяжке стає жите нарощеному, гірке воловодіне з увілю. И от починає вона боротьбу за своє місто, за своє право на жите; почина' розшукувати шляху. Де-ж ти знайдеш ёго без освіти, де ти знайдеш ёго у тому непроглядному мороці, який сповива' усе й усіх? А тут устає таке питане: не я задавлю, мене задавлять!.... И кидається чоловік, як звірина, на все, купається у крові людській и знаходить в тім свою утіху, пораду для свого серця. Коли що кохає, то кохає усею силою своєї мочі (як Гнидка жінку); що зненавидить — як вітер змете з свого шляху, й дивує людей своїми божевільними вчинками.

И справді Гнидка здивував собою усю Полтавщину, сполохнув тихе пахарське жите од корня до самої верховини; меня ёго начало переходити од села до села, од міста до міста; а переходячи почало нарощувати собі таку славу, якої Гнидці може и не снилося. Так одні розказують, що Гнидка ще з-малечку, як підпасачем був, привчав себе до сего ремества. Пійма' бувало, ягня, обдере живцем з ёго шкуру, тай почне батіжком підганяти... Другі, — що як з своєї матері зпуццався, — постановить на горячу сквороду, та й пече, щоб нікому нічого не розказувала... Треті —

як свою жінку кохав, що при їй тільки й зміг розказати свої перешкоди; розказує, а сам рясно-рясно плаче.

Так народна фантазія почина' обвивати, хоч грізним, а все-ж поетичним, словом свого лютого ворога. И хто знає, хто пору-чється, що років через 20—30 Гнидка-розбитака не займе рядом місця з яким небудь Гаркушею, Засоринами и инцими розбитаками після гайдамацької пори, котрі уславилися по всій Україні, як боронителі убогих и безталанних од заздрости и пригніту богатих и щасливих?... Народ глибоко чує; він вибачає своїм самим лютим за-ізакам, часто й густо величає їх нещасними—безталанними; не вибачає тільки він своїм давнім ворогам, що гнітять та розорюють ёго беззахисне жите, — то нанству, та жидові. Про се голосно свід-чить задніпрянське побоїще 1863—4, Одеське 1871, и Харьківське 1872 року.

(Конець буде.)

ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ КУЛИК.

(Биографичний обрис.)

(Конець.)

Не так склалося, як ждалося. У наших столицях той ліберальний рух перевернувся, у молодчої частини великорускої інтелігенції, у той сумний нигилистичний настрій ідей, котрий не зіставляє чоловічій душі ніякої святині и, поваливши усі ідеали, лишає тільки руїни. А за тим пішли якісь революційні жаданя, якийсь кривавий фантом без цілі, без ідеалу и без гуманности. Як далеко все отсе було від українського ідеалу, видно вже з того, що наїздивши з столиць проповідники нигилизму зустрічали найсильнійший відпір від Українофілів, и на лівім боці Дніпра Українська молодіж борюкалась також з великоруским червоним нигилизмом, котрий силкувався втягти и злити нас з їхнім все руйнуючим, нам, яко нації, нічого не обіцяючим соціалним напрямком, як на правім — з польськими претенсіями: зробити Український нарід посередком задля своїх політичних цілей. Щоб зрозуміти усю різницю тодішніх напрямків у Россії, треба тільки прирівняти наші просвітні, навіть більш ліричні, бажаючі тільки мирного розвою нашого народу, тенденції, до тих диких, кривавих порявань, які, наприклад, були виголошені в одному письмі під назвою „Мо-

лодая Россія“, на котрому справдилися слова Пушкіна, що московський народний рух може бути тільки „безсмысленнымъ и безношаднымъ“. Уряд и публична опинія перелякались и, вже не розбираючи, налягли всією силою під гурт на всі напрямки, щоб приглушити усякий рух, усяке житє. Пожежі у Петербурзі, котрі несправедливо були приписані столичній ніби-б то революційній партії, шакнули біду и у провінціях на людей, навіть зовсім чужих усяким петербургским екстремам. Україно-фільство змішано з ниглізмом; під гурт почались арешти, и жандарми возили до Мезею, Иртіша и Білого-Озера людей, котрі були межи собою найгарячішими супротивниками. Провінціальні ретрогради з адміністраторів, котрі притихли перед здаючимся урядовим лібералізмом и дожидали свого часу, теперя підняли голови, щоб разом й уконтентувати свою жадобу пімсти за які-небудь власні перешкоди, и прислужитись новому урядовому напрямкові. Треба тільки було показати, що ось прогресист (се тоді було модне слово) и чоловік — без жадного суда пропадав „въ отдаленныхъ губерніяхъ“. Тим часом на правім боці Дніпра почалося польске повстанє. Здавалось, не важко було-б додуматись, що ми ёму не тільки симпатизувати не можемо, але навіть повинні бути нийкріпчими ворогами. Але-ж у столицях инак мірковано: коли обьявлявся польский сепаратизм, то повинні бути сепаратизми и де-инде, и от найвпливнійший московский публіцист, як той Гоголів Вій, почав показувати пальцем урядові, де хапати той сепаратизм. Московский Вій перш усього ткнув на Україну, бо там забажали „создать особенную литературу“ и написали кілька книжок для дітей на своїй мові. Ми прохали-б знайти другий примір такого поступованя не тільки у цивілізованому, а навіть и в нецивілізованому світі, який показали, не кажемо вже уряд, але й преса, и найвище освічене московске товариство. Нам не дозволено и десятої долі того, що позволяли, наприклад, Чехам австрійські культуртребери за часів Метернихівщини, що позволяють цареградські пані, наприклад, Болгарам. Московским ліберальним публіцистам не приходило у голову, що під державою королеви Вікторії живуть кільканадцять літератур, и ніхто з англійских публіцистів не думав реґламентувати їх „задня домашнёго обиходу“, як теє зробили московскі словянофили, котрі побачили в Українській народній школі щось „выходящее изъ разряда естественныхъ явленій“. Після таких відносин до нас преси, адміністративні репресадії зробились ще сильніші. Хто міг, покидав домівку и ховався у якому небудь далекому затишку..

Кулика мало інтересував польський рух за Дніпром. Вирішив на лівому березі Дніпра, не бачивши своїми очима, яку вагу полонизм накладав на розвій Українського народу, він не мав великих антипатій до Поляків, и дивувався тому запалові, з яким кивівські Українофіли змагались с полкскими молодими патріотами. У тому-ж западі, з яким полтавська молодіж кидалась у тні козацькі полки, що тоді збирав уряд „щоб бити Ляха“, він вбачав тільки „останню хвилю давнєї завірюхи.“ Коли ёму було нагадувано про польські домагання, „а що-ж?“ — відказував він — „у наново вибудованій Польщі (коли тільки теє збудеться) ми будемо більшість, як туди-ж прикинути Галичину и Одеське побереже, а до-того тая Польща не може статися инак, як в яких небудь конституційних формах, котрі дадуть нам змогу вільної боротьби за нашу національність. Та з Ляхами, як би прийшлося, то й поборюкатись можна — не первина!“ Такий легкий погляд на польське питанє можна було часом чути на лівім боці Дніпра, — ніколи на правім.

З 1865 року усякий громадський рух затих: зігрався рух тільки у администрації, зісталась форма без духу — так и досі.

В осени 1870 року повернувся я з Чорноморського Побережя в Слобідську Україну на батьківський хутір. Час був сумний: кривава війна межі двома найбільш цивілізованими народами Європи сумно віддавалась у душі кожного, хто вірував у поступ чолівчества; у Росії під административними репресаліями пропали не тільки що сепаратизми, а навіть и російський патріотизм. У новоросійському краю по залізницях німецька мова, підтримувана жидівским жаргоном, глушила російський „государственный язык“, а бисмарківський патріотизм, часом підтримуваний кулаком, заставляв замовкати несміливі російсько-патріотичні, не завжди прихильні до Німеччини, фрази. Подорожньому, не знаючому географії, легко можна було подумати, що се не єсть край, добутий словянскою кровю від Турції, а вазальний край Пруссії; так віяло з Петербурга. На сей раз и ми згожались з де-якими московскими мальконтентами, и, як вони, замикались мовчки по домівах.

Вернувшись до дому, я роспитував про знайомих. Про Кулика міні казано, що він вештався по всіх усядах, шукаючи спокійнішого притулку; що ёдо шановна Маруся померла, покинувши ёму малих дітей; що після кількох років бідолашнєго блуканя він нагадався знайти собі притулок и на сей раз нещасливий. Якась дохожала панна, у Роменському повіті, володіюча кіль-

кома сотнями десятин землі, бажала дістати за-разом и мужа, й слухняного економа. Василь забув, що він не на економа вродився, одружився з роменскою панянкою, але-ж через кілька місяців повинен був з дітьми вибератись з будинку своєї пані. Де він дівся, міні не казано. Жалко було Василя!

Зима була люта. Вістки приходили все сумніші та сумніші. Париж стояв у німецькій облозі, и републиканска Франція, як то-нучний чоловік, даремне вибивалась з проваля, в котре її повалив le sauveur de la société. Сніг бився у мої віконниці. Степова завірюха гуляла и вила, як звір, на-вкруги хати. На душі було сумно... О півночі... Аж ось у снігах заскрипіли важкі зимові чоботи, почулось болістне кахикане, и що хтось стрихає сніг. Одчинено двері. Чоловік, геть загорнений у кожухи, увійшов у хату. Передо мною стояв Кулик, але-ж який! Схуділе, змарііле лице, сиве волосє на голові и в бороді, й кахикане за кожним словом показали міні, що недобре жилося ёму за ті послідні роки... Сіли ми з ним поруч мовчки.

„Кажіть, добродію!“

— „Кажіть ви, добродію!“

Він усміхнувся. Розмова почалась, але-ж кашель перепиняв ёго річ, и я бачив, що він невільно хапався за груди. Я радив ёму лягти й відпочити, але-ж він не схотів: бажалось ёму вилити щось з душі; ну, и вилив. Безнадійно він тепера дивився у будущину; жите називав непроханим, гидким подарунком; але-ж не стратив він интересу и, як видко було з розмови, слідив за ходою сегочасної исторії. Підупадок Франції уразив ёго так глибоко, що ніби-б з Францією погибали усі найкращі надії народів. Треба-ж сказати, що Кулик, по своєму вихованню, більш був під впливом французким, а ніж німецьким, хочай и французкої мови гаразд довчився вже в середних літах. И перше він часом нагадував тиєсь слова, що для просвіченого чоловіка нашого часу истніють дві отчизни: одна та, де він родився, а друга Франція, отчизна ёго идей. Німців він не любив здавна, вже й задля своїх словянских поглядів, а послідня війна зробила ёго справдешним німцеїдом. Про свої власні околичности він якось не хотів зачинати розмови, то я й не допитувався. Як легли спати, кашель будив ёго раз-но-раз и він обертався до шкляночок з ліками, що привіз з собою, хочай, як можна було запримітити, мало на них покладав надії. Пробув він у мене днів зо три. Силкувався я одігнати сумні думки,

але-ж даремне. Часом ставши коло вікна и дивлячись на смігову завірюху, зачинав він жалібно:

„Чого ти, козаче, чого ти бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схиляш...?“

але кашель перебивав пісню.

„Що ви думаете робити далій? питав я. Похитав він головою: „Думаю садити капусту, та діток учити.“ Тільки... по неволі приходилось навертати розмову на політику, щоб одвернути його від сумного передчуваня. Навертався він до мене ще кілька разів, завжди цікавий до новин, що надходили з газетами.

„Що ви все про Францію — казав я — а про Україну, — ніби вона й не ваша?“

— „Еге-ге! Хіба-ж ви вбачаете що-небудь веселого, оглядаючись на-вкруги себе? Интелигенція гине в роспусті, а нарід в паницті. Ні, діло наше надовге відкладене. Та що й балакати — жити міні не довго!“

Раз просидів він у мене якусь годину з вечора. Був спокійніший. „Іду, казав, на хутір — одвезу дітей и приймусь лічитись.“ Через два дні завернув до мене один з наших спільних знайомих и як громом уразив: „Помер Василь!“ — „Де? коли?“ „Учора там, у Ковалівці! Я тільки що звідтія.“

Там, у Ковалівці, поховано їдо поруч з першою жінкою. У Полтаві, опріч кількох його знайомих, ніхто и слова не вимовив, ба, мабуть, и не відав, що вмер там якийсь-то бідолашний аптекарчук. Полтавске панство тоді веселилось, відграваючи святкові бали.

Помер Кулик як-раз у кінці 1870 року.

Може, я не в міру розбалакався. Може, Кулик не заслужив на такі біографічні подробиці, — най читальник міні вибачить. Дружні гадки й споминки мають своє право...

Справді Кулик не був поетом вищого ряду; він належить до наших, можна-б сказати poetae minores, написав він мало, — але-ж як згадаємо, що якби теперя знайшовся загублений віршик якого небудь Катудла, то скільки-б то він наробив руху між нашими філологами, скільки-б було написано коментарів? А як гаразд придивитись, то вірші нашого Кулика по щирості й простоті почуття, по оригінально-народній формі, можна-б прирівняти до менчих поетів класичної старожитности и зберегти їх годилося-б. Найвирішительшесть капитал нашої невеличкої літератури. Задля того

не зайво буде, мнї здається, коли загадаю усе, що зісталося у моїй пам'яті. У 1862 році одіслав він до редакції „Основн“ (у Петербург) цілий зшиток віршів, з котрих де-які редакція „Основн“ тоді надрукувала. Годилося-б запитати В. М. Білозерского (бувшого редактора „Основн“), чи не задержався у ёго той зшиточок. З того всёго надрукованого й ненадрукованого вийшов би чималий збірник, котрий міг би обрисувати нам літературну и поетичну фізіономію Кулика. Треба-ж сказати, що редакція „Основн“ позволяла собі переіменяти по своїй впадобі вірші, часом я не до-ладу. Так, наприклад, початок вірша на смерть Шевченка був напечатаний у „Основн“ так:

Поховали... Україна
Загадавшись плаче,
Поховали дух великий
И серце гаряче;
Кобзаря свого втеряла
Вдова-Україна, —
Поховала бідна мати
Найкращого сина!...

(Оск. 1861 р. Іюнь 17 стор.)

А в автографі Кулика сі вірші написані так:

Поховали... тихесенько
Україна плаче...
Поховали дух великий
И серце гаряче;
Поховала наша мати
Найкращого сина, —
„Вічну пам'ять“ заспівала
Уся Україна.

Заголовок вірша „Столітній Запорожець“ редакція змінила на „Питання“.

Також запропастився у редакції „Основн“ прехороший вірш, у котрому мати, прочувши вро близьку волю, „Пречисту благає“, щоб побачити дітей своїх вільними. Ще задовго до еманципації, змолоду, народня воля була ёго idea fixe, а неволя видавлювала з ёго душі гіркі тони. Ось віршик, котрий зберігся у мене, написаний, здається, ще за часу ёго блуканя по степах Новоросійского.

Стоять села... вишневи
Сади зеленіють;
Степом полем, як в золоті,
Лани наші сніють.
И здається, на ті села

З неба щасте летює!
 Чого-ж така думка чорна
 Коло серця веться?
 Подивлюся, Україно,
 Подивлюся, мамо,
 Подивлюся... та й заплачу
 Гіркими слезами,
 И подумаю: вернися,
 Велика руїно,
 Нехай ще раз попробує
 Щастя Україна;
 Нехай ще раз своє слово
 Вимовлять гармати —
 Може, нового Богдана
 Народила мати.
 Не хотів би, мамо, крови,
 Пожежі, недолі,
 Якби не так важко бачить
 Братів у неволі!

А ось вірш, навіяний також Херсонськими степами, де за царя
 Миколая переховувались так звані офіційно — „бродяги“ а по
 народньому — „люде захожі“, що утікали від панської неволі
 з людніших України, степами, що й досі у народі прозиваються
 запорозким назвиськом „палестинами“:

Захожий косарь.

Захмарилось сонце,
 Вітрець повіває,
 Легесенько травка
 У покіє лягає;
 Співаючи пісню,
 Дівки й молодиці
 У валки громадять
 Зелену тривицю.
 Лежу та дивлюся:
 „Вродливий та гожий,
 Як дуб кучерявий,
 Косарю захожий!
 Як дуб кучерявий,
 По-над бурянами,
 Так ти виступаєш
 По-між косарями;
 Перед усіх валці
 Ведеш по тривиці!
 Дивляться на тебе
 Дівки й молодиці,
 На красу козацьку,

На личко червоне, —
 И ніхто в покосі
 Тебе не нагоне;
 Ніхто краще тебе,
 Не вивершить стога,
 А корця-горілки
 И рука не трога!
 Чого-ж, мій косарю,
 На косу схвилювся?
 Чи то-ж занедужав,
 Чи так зажурився?
 Чого, одвернувшись,
 Косу виклепаєш,
 Щоб ніхто не бачив
 Слезу утираєш?
 Спочинок настане, —
 Від гурту відходиш
 Та таку-ж то пісню
 Жалібну заводиш?
 Чого, мій косарю,
 Як зірки засяють

Й дівчата снівають,
 Як опочити треба, —
 З своєю журбою
 Лежиш під коною,
 Дивлячись на небо
 Смутний-невеселий?

.....
 Скажи, мій косарю?⁴
 — „Спасибі за ласку,
 Пане господарю!
 Спасибі!.. а перше
 Мушу запитати:
 Чи вам же нетягу
 Мене розважати?
 От бачите, пане,
 Й сила косарська,
 Й краса-б то козацька,
 Та що з того стане,
 Як доля ледацька!,..
 Згадав, що з кошою
 Цілий вік блукаю
 По чужому краю,
 А нігде притулку
 Й хатини не маю;
 Що важко працюю
 На чужому полі,
 А дітки десь дома
 Не вчені я годі;
 Й сохне та чахне
 Бідна молодиця,

Що не прийде батько
 На них подивиться;
 Що дибав десь там
 Старенькая мати,
 Що нікому буде
 Стару й поховати,
 Та над грішним тілом
 Хрест постановити!...
 Та все-б те нічого,
 Бога-б не гнівити!
 Як би було вільно
 Правду доказати,
 В Гетьманщину тую
 Назад простувати
 По чесній дорозі...
 Не сором сказати!
 Прийшлося ув острозі
 Мури оглядати!...
 Щось там написав наш
 Мизерний пяничка...
 Прощавайте діти
 Й жінко білоличка!
 Повели небогу...
 Сира камяниця...
 Що маєш робити?!
 Просіться! моляться?!
 Як Господь не гляне, —
 Й добрий, та — злодій!...
 Не домовлю пане!“...
 — „Годі, брате, годі!“

У зшитковій, посланому, як сказано, до „Основи“, знаходилась перехороша епістола до п. Л. В. К-скої, одної найшановнішої особи з Полтавського нелічного польського товариства. Епістола, памятаю, починалась такимн віршами:

Питається, пані,
 Чого я журюся,
 З веселої хати
 Додому плетуся?
 Не мині до пари
 Очєнята карі
 Й не до-любви
 Мині чорні брови

.....

Змисл епістоли той, що журба поета є журба народня, загальна.

Написав Кулик уже в пізніших літах водевіль з українського життя, и читав ёго мнї и одному з наших учених. Скільки памятаю, в водевилї була сценїчна жизнь и непримусний українский жарт. Дуже жалкую, що не випрохав тоді в ёго рукописа, бо тепер я ёго нігде не зміг допитатись. Маю за потрібне додати слїдуючі строки з вірша „Україна до синів“, (Осн. 1861 р. Авг. стор. 46) що були виказані тогочаснєю петербурскою цензурою. Після слів „те, що сниться, колись, може, и правдою стане“ він каже —

Руки щиро брат братові
 Подадуть Словяне;
 Тоді блисне наша зоря
 З словянського неба,
 А до того....

Кулик не мав наукової ерудиції. З наук він добре знав тільки ботанику, в котрій дуже кохався, и мав собі на мислі видати коли-небудь популярну ботанику, задля чого зберав дуже пильно наші народні назви рослин. Я бачив у ёго той збірничок, але ж и тая праця десь загубилась. По исторїи читав він дуже багато и мав на де-які историчні епохи якийсь оригінальний погляд, хочай маючий білым поетичню, а ніж наукову підставу. Так напр., у нашій козацькій епосі він вбачав зарїдок словянської республіки, и слова Наполеона I, що через сто літ Европа буде „*republique o u cosaque*“ він, жартуючи, перероблював так: „помилився Наполеон, бо нашої сторїї*) не відав: треба було сказати „*republique et cosaque*.“

З словянских народів, після свого, найбільш він любив Сербів и вбачав не тільки в їх пройшлому щось подібне до нашого козацького, не тільки ворогів Туркові, але й силу, котра єдино може зробити противувагу московській жадобі привернути славянску идею на користь північному деспотизмові. Коли в Полтаву вислано на пробуване Луку Вукаловича з товариством, Кулик почав вчитись у одного Сербина їхній мови, маючи замір перекласти з сербского де-які поетичні утвори. Московским пориванням до свободи, ба часом, и до революції, він простісінько не йняв віри, й можна сказати, що мав на московску націю погляд не зовсім згоджаючийся з правдою, и впадав у своїх поглядах до екстремів. У розмовах у ёго часто виривалося, що „голова московска не здатна зрозу-

*) У Слободяниці и на Побережї у розмові кажуть „сторїя“ (зрив. италіяне „*storia*“).

міти справдешнієї політичної свободи; що Москва не підмога, а перепона задля розвою Слов'янщини; що Москва ніколи не знеже зрентися свої історичній традиції, а та не дозволить їй бачити у інших Слов'янах рівних братів, а тільки будучих підданих“ и т. н. Любив він часом кумедно копіювати запалених столичних папичів, що навертали на Україну. „Ось побачите, — сі столичні Стеньки Разіни, з ріпсе-pez на носі, років через три-чотири перероблються на таких консерваторів, що сміливо можна було-б посадовити їх поруч з „государевими людишками“ вічної пам'яті царя Олексія.“

Хочай у всьому тому видко тільки крайній запал и однобіч, але-ж не можна сказати, щоб частина ёго передчуття не справдилась за нашого часу.

З французких поетів найбільш любив Кулик Беранже и Барбе, з німецьких — Гейне, котрого знав тільки з московских перекладів. Найбільший вплив з московских поетів на ёго мав Некрасов. З теорією поезії він знався мало, а писав так, як намітало на душу. Раз дав я ёму діло п. Тулова „о родахъ и видахъ поезіи“, але-ж він не знайшов в ёму янтересу, и всі свої теоретичні ідеї зводив до такої гадки, що, тримаючись форми нашої пісні, треба нашому поетові в неї вкладати сёгочасні учутя, гадки й образи.

Що до форми, то на мій погляд, Куликів вірш завжди легкий и граціозний, багатий на мелодию, пливе, ніби граючись, без приміти жадної праці, як напр. у „Веселій удові“ и „Загублених душах.“†)

В. Торчин.

Чи не есть дума „про поход старшого поганского князя на Цареград*)“ апокриф?

В XII книзі московского часопису „Бесѣда“ за 1872 р. надруковано, межн другим, кінець вислїду п. Костомарова: „Исто-

†) Ш. автора отсего гарного житїєписного начерка упрашаємо саймитися и дальше відшукованем віршів и писань покійного Кулика, котрі, може, ще не затратились на віки. Може, що читачи отого згадку про покійного, знаємі ёго, у кого такі письма знаходились би, звольте переслати їх в редакцію „Правди.“ Ми постарались би о тім, аби всі вірші и писаня Кулика видати осїбно книжкою, враз з отсим снограницним начерком, — бо вони стобуть сёго, та я не забувалась би память одного з людей, котрих вся Україна з набожністю згадувати повинна! Редакція.

*) Дав. Зан. о Юж. Руса т. 1 стор. 172.

рическое значеніє южно-русского народнаго гѣсеннаго творчества.“ Межи многими красними гадками, виголошеними в сім висліді, ми вбачаємо два погляди, постановлених на таких хибких підставах, що ніяк не можна з ними згодитися. Сі погляди суть: неговани а) правдивости думи „про поход старшого поганского князя на Цареград“ та б) стародавности пісні „про зруйнованє Батиска Києва.“ Поглянемо тепера тільки на першу гадку п. Костомарова.

Щоб повалити усякі закиданя о неправдивість думи, роздивимось кожний арбумент п. Костомарова, що він виголосив супротив неї:

1) „Дума без початку й без кінця.“ — Чудно! Записуючи в різних місцях пісні „про Саву Чалого“, завжди чув я їх тільки уривками: часто один початок, часто один кінець, а звичайно тільки середину. Багато дум явне мають виривки й їх приходиться доповнювати з другої думи про сю-ж пригоду, як прегарно зробив п. Куліш з думою „про Ганджу Андибера.“ Коли нарід забуває думи та пісні про такі недавні пригоди, то тим більш він міг забути початок та кінець думи, належачої до IX віку.

2) „Фабула дуже вяла, ритмована, вона схожає на думи, але зовсім не має ні поетичнєго пориваня, ні сили виразу, ні лагідности оповіданя, що є належність послідніх.“ — Вже казав я, що отся дума належить ще до поганского миру. Гучна козацька доба, що уволікла усі сили народу физичні, розумові й моральні, безпремінно примусила нарід забути пригоди з життя єго, складені раніше сієї доби. Цілком захоплений тогочасними своїми недолями а вдачами, він трібував собі епичних утворів, котрі уславлювали єго теперещину. Кобзарі, як й усякі артисти, мусли догожати смакові своєї публики, инакше-б вона їх геть відкинула. Задля сего, догожаючи потребам и смакові народа, кобзарі були самі цілком уволочені теперещиною, й наострюючи свого таланта на композиваннях з сегочасних ім, козацьких пригод, потрохи забували думи й епичні пісні до-козацької доби. Відомо, що епичні пісні та думи слухало не одне тільки козацтво: молодиці та дівчата, симпатизуючи своїм чоловікам, братам та батькам, з великою осолодою заслухались дум та епичних пісень, замінявших за того часу красну літературу. Так як жіноцтво найбільш живе почуттєм, особливо жило за того часу, и так як єму доводилось слухати кобзарів рідчіш, аніж козацтву, а розум й учутє трібували собі уконтентованя, то що у тім дивного, що дівчинка, почувши думу, а може й не раз, затримувала її в памяті до старих літ, и дев'яностолітнєю бабусею передала її кому небудь. Такі випадки бувають не рідко. Мині са-

тому доводилося чути такі варіанти епічних пісень від жінок, яких нема в дрюкованих збірниках. Як на такий трап покажу на статтю п. Ревякина „мої воспоминання“, надрюковану в Основі. Таким побутом дума, що перейшла в уста жінок, безпременно змiнялася, бо Кобзарі довголітнєю практикою виробили завжденні, так сказати, формули епічнєго співацтва, як сеє знаємо з епічних народніх творів и других народів, по котрим вони складали думи; жіноцтво-ж, поставлене в инші умови життя, під иншими впливами, шукаюче в піснях більш виразів учуть, анїж оповідання про пригоди, не могло удержати, не знівечивши, поетичного складу дум и приносило в їх щось инше, неналежаче до дум. Характер думи пропадав в устах жінок, а від сего в сій, наприклад, думі є щось таке, що здалося п. Костомарову вялим, нелагідним и довело єго до неговання правдивости справжнєї думи. Що-ж до небутности поетичного поривання, котру вбачає в сій думі п. Костомаров, то відомо, що чим давнiща пригода, про котру співається, тим тон епічнєго оповідання спокійнiший; поетичнi-ж поривання бувають в тих епічних народніх утворах, у котрих вислівується пригода недавня, уразини котрої ще свiжі у народа. Що до сили виразу, то вона проявляється у таких епічних оповіданнях, в котрих співається про пригоду, вельми уражаючу співака.

3) „Таке псованє (с. т. в устах жінок) справді може бути; ... (але) ... ми не зустрічали, щоб жінки навчались дум й співали їх.“ Чи мало ми ще чого не зустрічали за недавню й малу науку нашої народности. Коли ми такого трапу не зустрічали, то ще сеє не значить, що єго нема; се тільки показує, що таких совістних патріотів, вислідників, як п. Куліш не було в нас більш, як він один. Хто, опріч єго, так довго серед народа вчився нашої народности?! А від сего й не диво, що не зустрічали ми, щоб жіноцтво навчалось й співало думи. Воно не співало їх громаді, але нічого немає дивного, що в декотрих жінок вони могли задержатись у пам'яті, й часом співатись біля хатнєї кабини.

4) „Оповіданє не могло бути належнiстю одної тільки Гуйдиhi в свiті.“ Нічого й казати, що сю думу знала колись не одна тільки Гуйдиha, бо ся дума співає про дуже далеку пригоду. Через козацьку добу гурт людей, що знали її, зменьшувався й нічого нема дивного, що ся дума задержалась в пам'яті тільки у дуже не многих особ, з котрих на одне трапилось наскочити Шишацькому Ильчєві. Нащо-ж думати, що він підробився? Адже-ж можемо ми з певністю гадати, що яка небудь дума, перше певно многим відома, коли-б не була надрюкована, зісталася-б коли небудь у па-

няті тільки якого небудь діда або баби, доживаючих свого віку в глухій слобідці.

5) „... Коли, може, ніхто, опріч Гуйдихи, не міг передати ёго (оповідання про поход старшого поганского князя) у та кій формі, у якій вона ёго передавала, то не можна, щоб вже опріч неї не знав ніхто змісту її ритмованого оповідання, коли тільки таке оповіданє було коли небудь.“ П. Костомаров думає, що коли не зісталося нікого, опріч Гуйдихи, хто-б памятав сю думу в її віршописовій формі, то безпремінно її зміст повинен був би схоронитись ще де-небудь звичайним оповіданєм. Чи можна-ж на таких хибких підстановах сумніватися на правдивість народно-епичного утвору! Аже-ж сам п. Костомаров, мабуть, не має за підроблені думи „про Марусю Богуславку“, „про трєх братів“, „про Кушку Самійла“ й десятка других, а тим часом змісту їхнього нігде немає звичайним народнім оповіданєм. „Як тільки виявиться (а воно конче виявляється, наприклад, що до думи про Кушку Самійла) що ёго ніхто не знає й не чув, пише далі п. Костомаров, тоді прямо являється сумнінка, щоб и Гуйдиха ёго знала.“ А як так, то п. Костомаров, коли взяти до уваги тільки сю послідню підстанову, мусітиме й думу про Кушку Самійла мати за підроблену. Конче, він може відповісти, що ся дума записана від кількох співаків, але-ж вже вище було сказано, що задля усякого епичного оповідання може прийти час, коли воно зістанеться в пам'яті тільки у одної особи, й коли-б воно було записане тогді, п. Костомаров міг би те-ж сказати, що каже теперя про думу „про поход старшого поганского князя на Цареград.“

6) „В самій сій, так званій, думі сьуть вирази, коли не зовсім примушуючі нас признати сю думу підробленою, то нобуджуючі до великих сумнінок; так нпр. вірші

Як стадо лебедів вони од берега одпливали,

По синьому морю як бжолі сновали

Що аж море собою, неначе хмарами тими, крильми укривали.

мають вигаданий склад річі: трохи лиш чи де можна знайти на один предмет зразу три зрівняня, з котрих двоє виразів через *як*, а третє з орудним спадком.“ Чим далі в глибину часів, тим чоловік був ближче до природи, тим вона білш говорила ёму. Від сего стародавній чоловік дуже любив виражатись зрівнянями й нічого нема дивного, що в такій стародавній думі вбачаємо зразу три зрівняня. Се є тим натуральніше, що наш нарід межн всіма словянскими народами, здається, найбільш любить багато зрівнянь.

7) „Бжолн сновали — вираз не народний й ніколи не говориться про бджіл сновали.“ Нераз чули ми, що говориться: „мужи снують по хаті“, й вираз „снують“ дуже до-ладу приходить до бджіл. Чи так, чи инак, а сии не можна колихнути правдивости думи.

8) „Епитет круглеє море — тутки являється в першій раз в народніх поезіях й здається нам трохи лиш чи народним.... круглеє море має на виду вимір и вислід географичнеґо становища моря. Задля народнеї пісні такий епитет дуже науковий.“ Нам здається, що п. Костомаров помиляється, думаючи, що епитет „круглеє море“ належить до фігури Чорного моря. Се просто вираз того, що пливач бачить серед моря: се належить до горизонту, котрий тутки не затемнюється хвилями, які трапляються на поверсі землі, и на наш погляд сей епитет доладній й поетичній, а зовсім не науковий. Він доказує старовину сієї думи, коли епитети були виразами прикмет предмета, найбільш кидаючихся в вічі, а се коло, на котрому стоїть небосклон, єсть именно прикмета перше всего звертаюча увагу чоловіка серед моря. Дивуємось, що п. Костомаров не звернув на се уваги, доказуючи сам, що „море називається звичайно по відсобнім, кидаючихся в вічі прикметам: синєє море и т. и.“ Що-ж до вірша

Да круглеє синєє море из свого ложа вивертати,
в котрім п. Костомаров вбачає якусь квітчастість, незвичайну в народній річі, то скажемо, що сей вірш належить до сорту таких виразів, як „Волгу весли розскропити“ або „Дон шеломи вильяти“*), звичайних в народніх епічних утворах.

9) „Накінець нам здається непевним — каже п. Костомаров, спомин про Макошу. Навряд чи могло не забутись имя Бога, зовсім нетямне й чуже народній мові сего часу, найбільш там, де вираз про ёго додано юмором, тоді, як народ именно гідеш конкувати тільки з того, що ёму відоме й близьке.“ Так як за часу зложеня сієї думи Макоша був добре відомий народові, то имя ёго й уживано в думі, а пізніщі співаки, вже забувши значини слова Макоша, уживали ёго по пословиці: „з пісні слова не викидати.“

И нарід не викидає слова нетільки з пісні, але й з приказок, як то видно з сих: „Щоб на тебе Дяг прийшов“, „Щоб Тебе Чорний бог убив“**) „Цур тобі, Пек тобі.“ Такі-ж слова,

*) Слово о Полку Игорєві.

**) Українські приказки, Номиса, ст. 78.

як „даха“, тепера вже все вживаючись в народній мові, часто трапляються в думках. Під впливом християнства народів нічого не стоїло покепкувати з Макоші, з Соломяного бога (се було за царя Гороха, за Соломяного бога, пословиця, що инакше не говориться, як з жартом), гаразд тоді йому відомих. Таким побутом піддержуються ще слова п. Костомарова, що нарід гіден кепкувати з того, що йому відоме и близьке.

10 Вираз „У ляк постановити“ п. Костомаров має також за квітчастий. Аджеж и вираз „в нівець обертати“ також квітчастий як и сей, и вже не уживається народом, а таких архаїзмів багато. Досі ще в Полтавщині можна чути вирази: „у каліцтво вводити, „у костульки позбмвати“ и т. и. Усі отсі вирази мають рівновагу з виразом „у ляк постановити“. Дивуємось, як ш. п. Костомарів не звернув на їх своєї уваги.

Я повиписував усі аргументи п. Костомарова супротив правдивости думи „про поход старшого поганского князя на Цареград,“ держучись навіть того порядку, у якому вони надрюковані. Усі отже аргументи являються дуже хибкими. Але сперечним робом не можна ще доказати, що ся дума не підроблена: сим доказується тільки, що ся дума в найменших своїх подробицях зовсім народня. Але являється питане: чи не навчився Шишацький-Ильіч так добре народнєго духа, чи не був він такий жвавий и талановитий, що так хоронне підробився? Доказ, що се не може діло, й буде доказом правдивости сієї думи.

Задля того щоб підробитись так добре під народнєго духа й склада дум, треба було довго й щиро вчитись народовости й учитись їй не тільки посеред народу, але й по многолітчим зібраним вже етнографичним засобам. Але-ж не тільки тоді, коли збір наших народніх утворів ще тільки що розпочинався, але й тепера засоби задля науки народовости нашої дуже й дуже малі, а від того Шишацькому-Ильічеві приходилося-б вчитись тільки посеред народу нашої народовости. Але-ж коли ми й гадатимемо, що ненатурально, щоб Шишацький-Ильіч довгою та великою працею дуже добре навчивсь нашої народовости, то сідаючи за таку велику працю він, конче, мав би й яку-небудь велику мету. Тим часом ми знаємо, що опріч сієї думи та книжки аби-яких віршів, Шишацький-Ильіч не видав нічогосінько. И так, задля чого-ж би він працював? Задля любви до штук? — Але се вже зовсім незнать-що. Роздивлюючись вірші Шишацького-Ильіча „Українська квітка“, знайдуємо в авторові їх менши, а ніж малий талант, тоді як задля того, щоби скомпонувати сю думу, він мусів би мати величезний

талант й добре знате народовости. Такому-ж чоловікові, як Шишацький-Ильіч, не можна було й братись поставити перед очі читальника таку далеку добу. Ми навіть думаємо, що така зловредна гадка, як підроблюване народніх епічних пам'ятників, не могла прийти й у голову бідоласі Шишацькому-Ильичеві. Неміг ніхто й другий сего учинити. В Україні не могло тоді бути та навряд чи й тепера навіть є, идея змоги підроблюваня народніх утворів: Українська публіка та й самі наші учені не так високо цінували пісні кобзарів, щоб силкуватись до їх підроблюваня: з високости своєї цивілізації вони тільки що звертали на їх уваги, опріч хіба п. Куліша. Се зовсім не те, що підроблюване класичніх авторів, або яких небудь єгипецьких старовин, обіцяюче гроші або європейську відомість. Принади тутки ніякої не могло бути, а таке нечесне діло, як підроблюване, викликається значним інтересом матеріальним або моральним, й ніколи не робиться задля любови до штук. Коли-ж де-які народні утвори рідних нам народів нежуються критиками й підроблюване їх виясняється політичними тенденціями, то усякий, хоч трохи знаєший з ділом, знає, що в початку 40-х років, коли була записана ся дума, в Україні не було, та не могло й бути, через усі відомі тодішні умови життя, ніякої політичнєї тенденції. Не можна також вияснити підроблюване сієї думи тенденцією релігійною, як се могло-б трапитись з де-якими утворами московского єретицького миру. В XIX в. в Україні ніхто не сумнівавсь на те, що Біг Християнський красший, аніж поганські боги, и в сій країні, зовсім благочестивий и не єретицькій, в 40-х роках найбільш, вбачати який небудь фанатичний рух з сего боку зовсім не можна. До того-ж и самий зміст сієї думи не дає змоги гадати про такий вчинок. А після сего усього ні до чого не можна дорозумоватись, як признати правдивість думи.

Через недовгий час попробуємо розібрати також питання, зачеплені п. Костомаровим про пісню „про зруїнованє Батієм Києва.“

Е. Сахун.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Археологічний з'їзд у Києві.

Небавом, бо дня 14. с. м., відкриють в Києві археологічний конгрес, котрий буде тревати до дня 3-го вересня (с. ст.). Росправи то-чтитумуться, після програми, тільки о старожитностях російських, під чим розуміються вже и старожитности краю малорусского, яко по більшій части входячого в склад російської держави. Підчас треваня сего з'їзду, в саях университета буде споруджена вистава старожитностей, поділена на два відділи: російський и слов'янський. До відділу російського будуть влічені также и старожитности польські, переховуючія в границях російського царства.

Отся обставина, що межи старожитностями російськими — велико- и малорускими — не зроблено ніякої різниці, и обнято їх спільним родовим названем руских, дальше що до тихже за-лічено и старожитности польські, котрі під отсю родову назву не підходять, споводувала тутенні дневники польські кількома наворотами виразитися о тім з'їзді дуже неприхильно: що ніби сей з'їзд не що ивше, як тільки друге видане ославленої етнографічної вистави в Москві, що се буде род демонстрації, аби згромадитися на Руси яко на московській землі, и о старожитностях Руси розсправляти яко о московских; одним словом: що той з'їзд не має интересу наукового, тільки интерес чисто тенденційний.

Згадавши подрібно о тім, що учені товариства польські, по-мимо запросин зо сторони комитету уряджаючого з'їзд, від офі-ціального обісланя того з'їзду відказалися — виймивши одно Учене Товариство познаньске; — що поминувши може кількох, котрі поїдуть до Києва тільки з цікавості, учені польські не возьмуть участвя в тім з'їзді, Gazeta Narodowa кінчить: „И дуже похваля-ємо наших археологів, що вони оступилися від того участвя, бо тим оступленем руководив здоровий змисл народній. Нехай там Москалі самі, скілько їм завгодно, розсправляють о одностайности народів з над Волги, Неви и Ками з Русинами над Дніпром и Ся-ном. Участвє Поляків там зовсім непотрібне и непригідне. Не по-зволено би їм заперечити тим виводам; загукано-б їх; мусли би слухати мовчки, дивлячись, як нашу честь народню прилюдно бють по лицю.“

Передовсім не годимося з тим, що з'їзд археологічний в Києві єсть тільки другим виданєм етнографічної вистави в Москві; бо коли речена вистава, споруджена за старанем так званих „доброчинних словянских комитетів“ для науки етнографії не представляла ніякого важнішого інтересу, и мала характер найбільше демонстраційний, то конгрес київський, котрого почин. вийшов від людей науки, хочби навіть не був зовсім вільний від тенденцій убічних, політичних, все таки представляє під зглядом науки інтерес дуже важний. Віримо, що не всі виводи з пересправ того конгреса дались би заперечити, а имено не дались би заперечити ті виводи, що оснуюються на самій історичній правді; але-ж наука не може мати й рації в тім, аби заперечувати правду, — на відвороть, її заданєм є: правду, що ржа віків, невіжа або тенденція заморочила, відкривати и на світ виводити. Виводи-ж з правдою не згідні, не тільки можуть але й повинні бути заперечені. Можливість такої конечности є власне одним поводом більше, аби и польські учені взяли участь в тім з'їзді; а як з одной сторони не сумніваємося о тім, що межі ученими польськими знайшлись би такі, котрі те завданє сповнили би з гідністю и належитою добитністю, так з другої — погляд польської газети на учених російських, яко на орду якихось дикарів, котрі не посоромилисьби загукати польских учасників конгреса и частувати облизнями народню честь польску, показується нам дуже чудноватий.

Становне оречене тутешнього дневникарства польского, відраджуюче ученим польским взяти участь в київській археологічній з'їзді, об'ясняється отже тільки одною колізією політичної. ідеї польської з такою-ж ідеєю російською, котра через яке-небудь зближенє, хотьби тільки на ґрунті науковім, могла би в де-якій мірі ослабнути и не остатись без яких практичних наслідків.

Знаючи отсе, ми не будемо питатись Поляків: длячого вони не зречуться своєї політичної ідеї на користь — Росії? То значило би стілько, що питатись живого чоловіка, для чого він не зрікається свого права на жите? Не питаємо дальше й про те, на скілько Поляки переконані о більшій животности польської ідеї політичної в прирівняно до такої-ж ідеї російської, — ані про те, яким способом вони свою ідею осушити гадають: чи силоміцю, чи може ждатимуть, аж — діло розгодить судьба? Але ми в праві запитатися Поляків: для чого вони колізію тих ідей ставляють завсіди, так сказати, на вістрію ножа? Не вже-ж вони тим способом досі що-небудь доброго узискали? Хиба-ж не від того похордять їх чим-раз більші утрати? Хиба-ж єсть надія, що

тою дорогою в будучім часі до чогось кращого добються, ніж було до тепер?

Отсі питання самі насуваються на ум всякому розсудливому и безпристрастному чоловікові, и навряд чи більша часть самих же Поляків на отсі питання в душі своїй не відповідає так, як кождий розсудливий чоловік відповів би. Та біда в тім, що польські органи опинії прилюдної дають вираз тільки тим переконанням, котрі раз на завсіди постановлено заявлювати прилюдно; а властивої тайної думки не виявлять ніколи, хіба нехотячи. Значить: здоровий розум польского народа приходить сам в коллізію з польскою идеєю політичною, и беззглядним її піддержуванєм, що проявляється навіть в польских органах прилюдної гадки.

За доказ того, що дотеперішня постава Поляків супротив Росії стається чим-раз більше неможливою, що треба-б лічитись з даними, — послужать нам виемки из кореспонденцій, заміщених в тутешніх газетах польских, власне по поводу того з'їзду.

Dziennik Polski подає допись з Волиня, — здається, оригінальну — в котрій, не зважаючи на суб'єктивні погляди автора, межи иншими виявляється и фактичний стан успособлення теперішнього в соспільности польській. Межи иншими читаємо от-що: „Каламутня в понятях, котра що-раз видніше зачинає закрадатися в найвищі сфери нашої соспільности о відносинах до заборців, сталася останнім часом одною з найнебезпечійших прояв, що можуть причинитися до розірвання звязків, злучуючих досі нарід Польши в одну цілість. Якийсь непонятний заблуд запанував в дневникарстві и поміж ученими в заборах пруским и австрійским, а особливо в тім першім, зглядом Москви; тим дивніший, що зі сторони сеї послідніє не тільки преслідуванє не перестало, але з рафінерством що-раз більшим лютиться над нами. Чи мав же би розум послужити поміж нами до того, аби видерти з нас чувства людяности и справедливости, як се неперестанно ретрогради и ультрамонтанці голосать? Се мусіло-б наступити дійсно, якби ми коли небудь спустили з очей житєдайне и чудове світло патризму, руководаче неомильно кроками нашими в кождій пригоді життя... Та о скільки-ж більше підноситься вина учених наших, бажаючих філувати у Києві, коли схочемо застановитися над теперішнім положенєм політичним... Зверх того всего страх подумати, як пагубно оддіювала-б отся візита на нашу молодіж київску, котра вже нині горнеться до Москалів, перта туди нуждою духа, яка посеред нас запанувала. Не присвічують їй нині великі постаті Лелевелів, Мицкевичів, Мохнацких — замість них товчється фа-

ланґа угодовців и бездушних утилітаристів, готових відпродати право первородства народу за ледачий супокій, або ще ледачіші здобутки материяльні. Звідкіля-ж тут житє возьметься!...“

Ото-ж тут видимо: и зміну в поглядах вищих сфер польских о відносинах до заборців, и напрямок угодовий в одній частині соспільности, и прихильність молодежи до Росії — очевидні признаки, що натура річей зачинає брати своє, — що патріотизм приходить в коллізію з розумом.

А київський дописувач *Gazet-и Narodow-oi*, згадуючи о залічованю польских памяток до російского відділу старожитностей, виражається так: „Се присвоюване бувальщини, навіть нашої, показує московский напрямок конгреса, помимо запевнюваня многих аґентів, котрі силкувались тутешніх Поляків, знаних з замилованя до археологичних вислідів, нахилити до участя, представляючи, що сей конгрес станеться першим кроком до зближеня Москалів до Поляків. Навчені сумними досвідченями минувшости, Поляки не дались приманити, и нині дуже з того задоволені, бо чим більше зближається хвиля отвореня конгреса, ёго пан-московский характер робиться що-раз визначнійшим. За те Русинам здається, що взятєм щирого участя в конгресі зможуть ослабити московску недовірчивість до них.“

Тут знову бачимо, що головна народність краю, — що власне Русини о участю в конгресі щиро гадають. Видко, не зобижаються тим, що старожитности малорускі залічено до відділу, означеного загальною родовою назвою руских; раз, що не можуть заперечити народові північно-східному права на уживанє тої назви яко своєї назви народиці, хоч вона єсть ораз и видовою назвою народности полуднево-західної, а по друге — Русини привикли вже до того, що їх самостайну народність уважають яко приналежність, яко домашній инвентарь або Росії, або Польщи, — що хоча й дуже неприємно, однакже нічого боятись Русинам аби ті мильні погляди на віки утвердилися в світі, бо етнографично-исторична осібність полуднево-рускої народности на занадто кріпких спочиває основах, котрі так легко колихнути не можна. Дальше видно з того, що Русини українські не видять для себе ніякої коллізії з політичною идеєю російскою, уважаючи питанє о своїй будущій політичній екзистенції яко білий незаписаний лист паперу, котрий могла би колись, з добром для народу малоруского и з великою користю для себе, записати и Россия так само, якби й яка небудь инша словянска або для Словян прихильна и справедлива держава. Против такого погляду Русинів українских ми нічого не

можемо закинути, бо вони-ж и нам оставляють вільну руку до упорядкованя наших відносин політичних, а про те о зірваню звязків, соединяючих нас в одну народню цілість, ніхто и не думає.

Коли отже діло так собі мається — коли межі соспільністю польскою в її найвисших сферах змінився погляд о відносинах до заборців, коли в руских західно-полудневих краях Росії утворилася вже фалашга угодовців, а молодіж, як сказано, прихильється до Росії, — коли наконець відносини Русинів українских до Росії суть такі, як вище сказано; то не бачимо рації, для чого публіцистика польска тутешня так усильно працює над удержанем напружених відносин межі Поляками и Россією, и для чого, боячись аби напружене те не ослабилося через яке небудь зближенє, хоч би тільки на ґрунті науковім, противиться участию учених польских в конгресі кнївскім, де власне було би навіть їх обовязком явитися, хочби тільки для спростованя можливих шильних або с правдою незгідних виводів.

Адже-ж и так уже газети польскі неперестанно повторяють, що „Київ стався огнищем людей, як Юзефович, Іванишиів, и Антонович, працюючихъ в Археографичній Комисії надъ фалшованємъ документів историчнихъ, и тенденційним перекручованєм историчних фактів; що там для теорії тотожности Русинівъ а Москалів приспособлювано підстави ніби-историчні, вигадувано або перекручувано значене забитків давних; що там перевертні Русини або Поляки на тім полю дослугувались у Москалів кар'єри и хрестів“. Ми в сім твердженю на голе слово вірити не можемо, именно що до фалшованя документів. Річ така: в исторії народу україно-русского мають свій интерес и Поляки и Россія. Поляки представляли досі исторію Руси в такім світлі, и охотно публікували такі документи, котрі виходили на користь Польщи, що навіть зовсім понятно. Так само поступає и Россія, публікуючи передовсім документи, котрі мають для неї більше интересу. В богатім зборі актів полудневої Руси є з чого зробити вибір, та не треба прибігати аж до таких нечесних середків, як фалшованє. Тенденційний вибір можна-б попрікнути, но від тенденційности зглядом исторії Руси не слобідні й Поляки. Що же до перекручованя фактів, то факти звістні перекручені бути не можуть, хіба тільки однобічно обсуджєні, що впрочім не перешкоджає нікому обсудити їх всесторонно; факти же не звістні не уважаються за факти в науці историчній, а де факту нема, там и о перекрученю ёго не може бути ніякої мови. Однак же допустивши навіть, що ті винованя в фалшерстві документів и пере-

кручуваню историчних фактів мають підставу правдиву, — чи не було-ж би то власне найважнішим поводом для учених польських взяти участь в конгресі кнівській, и поважними розправами той факт доказати? Тоді може увесь світ переконавсь би о справедливости повищеного винованя, повторяющогося в газетах польських; а тепер вірить ім хіба лиш той, хто на голе слово вірити хоче.

НОВИНКИ.

— Странем и коштом товариства *Прогресса* саме тепер надруковано нові виданя книжочок: 1) „Як ярмаркували Тарас з Мотрею“ в 5000 екземплярів, по ціні 6 кр., и 2) „Дванадцять пісней о Св. Николаю“ в 800 екземплярів, по ціні 5 кр. А ще друкуються: 3) нова книжка, „Мотиль, читанка для руского народу, уложена фармазонами перемискими“ в 5000 екземплярів по ціні 10 кр., и 4) Квітчинне оповідане „Добре роби, добре буде“ в 8000 екземплярів по ціні 10 кр.

— В одній кнівській дописи до *Gaz. Narod.* читаємо: „Треба дійсно зазначити, що в останніх часах російські власти сталися зглядливішими для руских видань письменничих. Появляються вони від часу до часу в Києві, Одесі и Петербурзі. Се переважно — *казки*, любимий род письменництва руских беллетристів. „С. Петербургскія Вѣдомости“ подали в фельстоні обширну оцінку їх. До найліпших належать казки И. Левицького, котрий багато писарського талану завляє. Казки його отсі: „Не можна бабі Парасці за лихими сусідами на селі прожити“ (Київ, 1874), и „Запорожці“ (Київ, 1874). Отя послідія, під зглядом письменничим багато слабша від першої, обіймає неприязні для нас виступи. В загалі сказати можна, що пописка нехитю до нас (до Поляків) ввійшла в звичай у беллетристів руских, и була навіть остро згапоблена через справоздавця „С. Петерб. Вѣдомостей.“ Учинивъ се по поводу казки під заголовком: „Ніженський полковник Иван Золотаренко“ (Київ, 1874). В казці тій руский беллетрист, мовлячи о Ляхах, не захав бризнути отрутою ненависти до нас, и назвати унію нечестивою вірою. „Чи годиться-ж — запитує справоздавець С. Петерб. Вѣд. — виражатися в такий острый спосіб о Ляхах и о нечестивій унії? Атже-ж Ляхи живуть и нині, есть и нарід Ляхи, а не самі тільки *Ляшки-панки*, о котрих дума руска знає; исповідують же „нечестиву унію“ ще й тепер три и пів мільона народа руского.“ — Окрім казок рідко що инче появляється в літературі рускій. Дільниця популярних викладів наукових майже зовсім занедбана. Можна згадати в тім предметі одну тільки брошурку під заголовком: „Розмова про небо та землю.“ Вона є згрященем популярних викладів, котрі відбувалися в Полтаві ще перед роком 1865.“

— Ще за часів правління гр. Гогенварта дотичне міністерство уділило позволене до пересмотреня актів старого архива при тутешній

ц. к. Прокуратурі Скарбу, для виділення і збереження грамот маючих историчну цінну, и уповажнило так консерватора старожитностей красвих, п. Потоцкого, як и Митрополчу Консистиорию від св. Юра, аби взначили до той праці своїх делегатів. Консерватор призначив до того літерата п. Шнайдера, консистория же вибрала университетского профессора п. д-ра Шараневича. — Хоч архив Прокуратурі Скарбу не сягає часів старожитних, а тільки часів основаня її, се-б то за австрийского правління, одначе в актах ёго находиться много грамот межи иншими и знаменитої археологичної та историчної цінни. Делегати займаються пильно пересмотром актив; особливо-ж з замилованем трудячий наш профессор-историк посвячує тій праці що-дня по 4 години часу, и відкриває завсїди нові нахідки. Можна дожидатись, що ш. профессор о вислідку тих находок, бодай важнійших, подасть в свою пору відомість печатну.

— З угорско-рускої газети „Карпат“ виймаємо тут деякі статичні дати, відносячіся до минушого курса двох північно-угорских гимназий, *унгарської и прашівської*. И так до 8-клясової гимназії в Унгарії на шкільний рік 1873/4 вступили всего 424 ученики, а з кінцем року осталися 384, межи тими 50 з некористними клясами. Из тих 384 учеників було: а) після віри: католиків грецького обряда 164, католиків римского обряда 119, евангельців обоіх исповідань 23, жидів 78; б) після народности: Мадяр 305 (!), Русинів 64, Німців 7 и Словаків 7. Отже видко, що до Мадяр полічено значну часть греко-католиків, котрі звичайно суть Русинами, и всіх жидів — *ad majorem gloriam* Мадяр, яко народа культурного! Увільнених від оплати шкільного було в першій піврічю 212, в другій — 208. Испит доспілости обстали 25 учеників межи тими самих Русинів 17, и то три з відзнакою. — В прашівській гимназії всіх учеників було 301, а межи тими Русинів 72. Відзначившихся в науці було на цілу гимназію 54, а межи тими третя часть (18) Русинів. На 174 учеників діставших 1-шу клясу було 49 Русинів, між-тим коли на 41 ученика з некористними клясами випало Русинів тільки 5. На 18 гимназиястів, що обстали испит доспілости, було 5 Русинів, а межи тими 2 з відзнакою. В урядовім справозданю той-ж гимназії виказано після народности: Мадяр 204, Русинів 55, Німців 6, а Словаків тільки 4, хоч ученики той гимназії походять из тих комитатів, де понайбільше живуть Словаки. Видко, що в отсім случаю, для слави мадарского имени, офіру мусіли понести Словаки!

ОБЪЯВЛЕНІЄ.

В Книгарні М. Левченка и Л. Ильницького в Києві:

Находиться склад мало не всіх українских книжок.

Приймається підписка на „Правду.“ Ціна за 1 рік без пересылки 6 руб., з пересылкою 7 руб.

Книгарям звичайна уступка.

2—3.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

В друкарні Товариства Книжки Школярів. — Під надзором Фр. Сергієвича.

Виходять випу-
сками в 2¹/₂ арк.
з. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Оден нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться
по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПОЛТАВА.

Поема О. С. Пушкина.

Вільний переклад на українську мову Є. Гребінки.

ПІСНЯ ПЕРВА.

Багатий дуже Кочубей:
Їго ланам кінця немає,
Їго отара скрізь гуляє
В зезенім лузі — без людей;
А луг аж стогне під волами,
Під кіньми чорними й вівцями.
Багацько у Їго добра,
Отгласу, хутра и срібла
На видноці и під замками.
Та пишній Кочубей не тим,
Не довгогривими конями,
Не золотом, бачите, яким
Їго що-год дарує Крим —
Дочкою гарною своєю
Ти забогатів, Кочубею!
Та й правди нічого ховать,
Нігде нема Марусі рівні:
Вона мов квітка та дубрівна,
Що тільки стала розцвітать;
Тополя буцим на могилі,
Тонкий та гнучий стан премилий;

Як шум біліє вся вона;
Кругом дівочього чола,
Мов хмари, коси бованіють,
Як маківочка — ріт краснє,
Очиці — як зірки блищать.
Вродлива, ні втять, ні взять!
Та не одною ліпотою
Маруся звісна стала всім;
А більше розумом своїм,
Вітливим серцем и цнотою.
За те моторних женихів
Свати товчуться у порога,
Та щось вінця, мов кайданів,
Лякається моя небога;
Всім молодим — гарбуз як тут;
Аж ось — свати гетьмана йдуть.

Старий він, спітканий війною,
Годами, працею, смутою:
Що-ж? дух Мазепи закипів,
И — знову гетьман полюбив!

Хоть він до пелеха сідого
 Из парубіки молодого
 Не перескочив — пережив.
 Не сарна під байрак втікає,
 Орла почувши на спині;
 По сіням панна похожає,
 И жде, що скажуть: так, чи ні.

Ось вийшла мати, и з слёзамп,
 Приголубливими словами,
 За руку взявши, каже їй:
 „Бридикий, мерзений, глянц, пога-
 нець!

Чи можна? ні, паскудний ланець,
 Гріха ти не збудуєш, злий!
 Тобі-б, як то ведеться віком,
 Хрещенициним батьком быть...
 ёго чорти у пеклі ждуть —
 Він хоче быть їй чоловіком!“

Маруся задрижала, з рук
 Спустилась хустка шовковая,
 Поблідши, ніби неживая,
 Упала дівка на рундук.
 Хоч одійшла вона, та знову
 Зомкнула очі; ні пів слова
 Не каже. Батько, мати тут
 Біля її усе возились;
 Хрестились, плакали, молились.
 Вони того, сердешні, ждуть,
 Щоб їй на сердці лехше стало,
 Щоб дитятко хоч закуняло.
 Не тут було. Два цілих дня
 Все мовчки хлинала вона,
 Нічого ні пила, ні їла,
 Опріч людей собі ходила;
 Тинялась, утінка, як гич
 Од вітру гнеться при дорозі;
 Було смутнесенько небозі,
 Все рюмала. На третю ніч
 Лиха годинонька настала:
 Її світлиця — спустковала.

Ніхто не знав, коли вона,
 Під нічку, сплиснула з двора;
 И тільки мов козацький гомін
 Ту ніч в саду рибалка чув,
 Та в ранці слід на лузі був,
 Що по росі скакали коні.

Не тільки парубоцький чорний,
 Закручений вус моторний
 Чарує молодих дівчат;
 А деколи й старого взгляд,
 Що дивиться мов сяч з-під стріхи,
 Давно забувши жарти й сміхи,
 Знаходить не дівчину — клад.

Не знаю, як робилось тее;
 А швидко и до Кочубея
 Такая звісточка дойшла,
 Що, позабувши Бога й сором,
 ёго дочка в гетьманський хором
 Як полюбовниця ввійшла.
 Що тут робить? и батько й мати
 Соромляються вийти з хати,
 Не слухають, що каже люд.
 Да як хрещених обмануть?
 Тоді усім, бач, стало явно,
 Чого збентежила так марно
 Вона веселость літ своїх;
 Чого тихенько все здихала,
 И на залічання молодих,
 Забаскаличившись, мовчала;
 Чого в беседі за столом
 Вона все слухала гетьмана,
 Коли горілка шумувала
 И чарка повнилась вином;
 Чого все пісні ті співала,
 Що він колишє компоновав,
 Коли ёго ніхто не знав,
 Коли ёго ще доля спала;
 Чого, мов парубок, вона
 Любила військю и коня,
 И гук, и галас барабана,
 Як тільки в чистий степ з двора
 Блисне бунчук и булава
 Ясновельможного гетьмана.

Нівроку, має Кочубей
 Худібчину; мов у людей,
 В ёго приятелів багато:
 ёму нічого, сидя в хаті,
 В Полтаві смуток заплодить;
 Він здужа' гетману злодію,
 Срібдохвилівастому змію,
 У серце ніж загородить;
 Він здужа', здужа'... Да не тее
 Лежить на думці Кочубея.

За білого царя Петра...
 (Колись давно робилось дуже)
 Він був розумний, гарний, дужий,
 Шмигляв — в шатро із під ша-
 тра —

За тридевять земель в чужині:
 Дививсь на дивовижі там,
 И те заводив в Московщині,
 Що льготою було людям.
 Попавсь, небіжчик, в анацію,
 Як Швед крутив, бач, веремію,
 В Москву слав військо відусіль,
 Поки не вивчивсь воювати
 Петро — тай дав поганцям знати,
 Одяковав за хліб, за сіль.
 Вершляг, хоч шклянку розбиває,
 Та штуку з криці вигинає.

Карл, постягавши Німців силу,
 Ишов війною на Москву,
 Змітавши Москалів дружини,
 Як вихорь пил жене з долини
 И на облозі гне траву.

Тогді Україна мурмотала,
 Мов літом бжіл на сонці рій.
 • Вона до себе Карла ждала,
 Щоб волю дав скоріше їй.
 Кругом гетьмана обзивався
 Негарний гвалт: „пора! пора!“
 А все, здавалось, оставався
 Мазеца вірним до Петра.
 Буцим нечуючи нічого,
 Гетьман ні на що не дививсь,
 Цуравсь умисне од уобго,
 З бенкетами, то що, водивсь.

„Що-ж гетьман!“ парубки гукали:
 „Чого він жеде, старий Явтух?
 Годи та праця зосновали
 У ёго атаманський дух.
 Чого жіночою рукою
 Ще він носить булаву?
 Тепер ушкварить би війною
 На ту ненависну Москву!
 Коли-б старий нам Дорошенко
 И Самоїлович молодий,
 Або Палій и Гордієнко
 Из козаками стали в стрій,

Тогді в снігу, в лихій годині,
 В Москві не дохли-б козаки,
 И скрізь по селах України
 Рушали-б сотні и повки.“

Хто зійде в річку, як покрие
 Из верху крига річку ту?
 Хто з вас, підлизи, темноту
 Лукавого — хто врозуміє
 Ёхидновату простоту?
 Чим серце у кого поганше,
 Тим з виду він буває краще.
 Плохенький, буцим ягненя,
 Мазена з дідусем товкує
 О старосвіцьких, гарних днях,
 Из безталанним сам жалкує,
 З бурлаками собі міркує
 Про волю, се то те плете,
 Дівчатам меле про кохання,
 Из молодим про залицання,
 З дурним розумну річ веде.

Давно у пазусі під боком
 Мазена гадину зогрів;
 Та Кочубей орлячим оком
 Ту злість гадючу прослідив.

„Я сором свій, и сором жінки
 Не заховаю між людей,“
 Скрегоча каже Кочубей:
 „И не займу твої будинки,
 Турьму Марусеньки мої;
 Ти не зпечешся на пожарі,
 Втечеш и шабельної кари —
 Тобі се трохи. Ні, в Москві,
 Як вьюн вьючись в кліщах мо-
 сквовських,
 В гарячій пливучи крові,
 Изкорчившись од мук бісовських,
 Ти проклянеш той день и час,
 Коли дочку хрестив у нас,
 И беседу, де цовну чашу
 Тобі я з чести наливав,
 И ніч, як голубятко наше,
 Старий шульпіка, заклявав!“

Колись то времачко бувало,
 Вони братецьки, мов, жили;

У купі іли хліб чимало,
Або й варену пили.
Колись и на-полі скакали
Іх коні поруч на невір;
Дня не було, щоб не вітали
Вони один другого двір.
Балакаючи з Кочубеем,
Тоді гетьман не постерігсь;
Бач, закидав на те, на сее,
Та в дурні ні відсізь постригсь.
Тепер одно суддя кохає,
Бажа умисне одного:
Дочку од лиха одлає,
И ворога свого здолає,
Або издохне од ёго.

Він, злість у сердці затаївши,
Прикинувся, буцім забував
Свою біду; и дочку гірше
Перед народом кепковав.
Але, проміж рідні шукав
Собі товаришів вірніших.
И жінці нишком розказав,
Що на гетьмана він доносить.
(Мабуть самий нечистий просить
Жінок до діла вербовать!)
Ні їсти не дає ні спать,
Все шепче жінка Кочубею,
Домовником за ним літа',
Щоб листи слав він до Петра;
Гірчить з докукою своєю:
„Мабуть не зробиш? забожись!“
— Ну, добре, тільки відступись!
И він кленеться перед нею.

Помірковали, погадали,
Зробили все, як добре знали,
Зкомпоновали лист Петру,
Лист на гетьмана препоганий;
И Искра, Кочубей и пані,
Що знали, все мостили тут.
Та хто-ж яснійшому цареві,
Московському государеві,
Папір сей вірно донесе?
Вродилось на біду усе.

Був найкращий між козаками
Один ще молодий козак;

И сей, з другими парубками,
Гарбуз изхрумав, неборак.
Марусеньку кохав він дуже,
Про ёго все було байдуже,
Але про милую гадав
И в думках ніченьки не спав.
Блукав що дня, або край річки,
Або ховався у порічки,
Щоб подивиться, як вона
З господи куди небудь йшла.
Коли-ж між людом про Марусю
Негарний поговорі літав,
Не переміг своєю він душу,
Про неї мовчки жалковав,
А все кохать не переставав.
Имя пресучого гетьмана,
Мов жид якесь имя Гамана,
Кусавши чорний вус, ворчав.

Хто місяцем, та по зорі
Закатно скаче на коні?
Чий кінь, мов кримський хірт
піджарий,
Степом так швидко, нрудко па-
рять?

Козак в Московщину летить;
Козак ні їсть, ні п'є, ні спить,
Ні в чистім полі, ні в дуброві,
Ні на дубу, ні на поромі.

Як скло, шаблюка так блищить,
Капшук у пазусі бряжчить;
Не спотикавшись кінь порскливий
Біжить, пуска' по вітру гриву.

Забавка шабля молодцю,
Дукатів треба-ж, бач, гонцю,
Коня собі в підмогу має,
Та в шапці грошей не складає.

Радніший він за неї дати
Коня, дукати и булат;
Пі-б оддав хйба-б як куля
Ёго з коя навзнич зіпхнула.

Чого-ж за шапку він крешить?
Бо в шапці тій папір лежить,

Папір на лютого гетьмана,
Царю од Кочубея пана.

Гетьман хуртовини не чує,
По своєму усе мудрує.
Якийсь то старець, то чернець,
Що вечір лізуть у дворець,
И там всю ніч, мов розбишаки,
Або у вівчаря собаки,
До світа білого гарчать.
Недобре щось вони товкують,
Землею рідною торгують,
Торгують Богом и царем
З невірним шведським королем.
Поганці, наймити гетьмана,
Від річки Ворскли до Лимана
Пускають між народ ману;
Заворушилися Запорожці,
Загомонили Чорноморці,
Гудуть станиці на Дону;
В Очакові, землі турецькій,
Зібралась, щось не по братецьки,
Песіголовців череда;
В Москві король воює шведський,
Гогоче кримська орда.

Якже псяюха він злякався,
Коли над ним ушкварив грім,
Коли ёму з Москви прислався
Папір з доносом тим самим,
Що на ёго відсіль послали.
Боярство из Москви писало
Ласкавий до ёго привіт,
Таким сяким ёго вітало,
Бо вовка за агнятко мало.
Такий и був и буде світ!
Сам царь Петро, вельможний, бі-

лий,

Муштруючи великі сили
Насупротив німецьких військ,
В смуті не розібрав доноса,
И нахвалявся утерти носа
И вибить з невгомонних віск.

Облившись теплими слёзами
(Хоч мабуть тер по під очами)
Мазепа лист к царю писав,
И так ёму слезбозовав:
„То бачить світ и Господь знає,
Що я гетьманом двадцять літ.
Цареве все, що я ні маю!
И я — тепер нікчемний дід —
Коверзовав би ще про зраду?
Глянь, що не вимудрує зло!
На що мені бентежить славу?
Хиба-ж не я то Станіслава
Відказ одрізав ла голо?
Хиба-ж не я поклонив хана
И царградського султана
И чуть и бачить не хотів?
Не жалуючи праці й крові
Из одної к царю любові,
Що-раз по переду повків
Кришив наскудних ворогів.
Хиба-ж не я?... та що й казати!
Тепер-же — ён ёго я мати —
На мене навели туман!
Чого я не чував из роду!
Мабуть из пальця смокчуть воду
И Кочубей и Искра пан!
Я з ними жив як из братами!...“
И з прикидливими слёзами
Бажає смерти іх гетьман!

Чого ти хочеш, песький сину?
Чого еси ти забажав?
Ти Кочубесву дитину
Хиба давно як обнімав?

Маруся, бідная Маруся! —
Ох, страшно, вимовить боюся —
Коли-б пізнала те, кого
Вона до серця прихилиє!
Про те вся Україна знає,
Одна не знаєш ти того...

(Дальше буде).

СПОМИНКИ МОЛОДИХ ЛІТ

Миколи М.

ЯКОВ ЯКОВЛЕВИЧ.

(Повість П. Куліша.)

(Конець.)

VIII.

Магічне слово нарешті виголошено.

Легкими кроками, наче-б не дотикаючи землі, проходжувався я по двору Яковлевича, оглядаючи з розрадуваням просту, не багату його огорожу. Все видалось мені якби украшене празничними гірляндами. Для мене наступило вже щастє, яке я готовив Якову Яковлевичу.

Мартуся перешкодила мені дальше маячити. Осторожними кроками підійшла вона до мене, як би до якої птиці, що готова злетіти при її зближеню.

„Миколясю, голубчику“, сказала вона, „нехочеш ти орішків? У мене єсть славні торічні оріхи. Ходи за мною до комори.“

Я не міг не згодитись на такий ласкавий зазив, двічі для мене приманливий.

Відкривши солом'яник, дістала вона кілька горстей справді прегарних оріхів, и даючи мені, сказала:

„Чим се ти так стрівожив Якова Яковлевича?“

„Хіба-ж він стрівожений?“ спитав я.

„Та він весь дрожить. Не сказав ти йому що небудь обидного?“

„Хорони Боже! Я тільки нап'їжкнув йому на його щастє.“

„Голубчику мій!“ скрикнула Мартуся, обійнявши мою голову и притиснувши до своєї голови, „голубчику мій, що-ж се такого?“

„Дайте мені перше віддихнути свобідно“, сказав я, визволяючись з її об'ятя.

„Що такого?“ спитала вона, все таки тримаючи мене за плечі. „Яка в тебе новина? Невже-ж?..“

„Так“, сказав я. „Я виджу, що ви вже догадуєтесь.“

„Кася?“

„Так, Кася!“

„Цапницька?“

„Так!!“

„За Якова Яковлєвича?“

„Так, так!!!“

„Ах, мое ти золото!“ вскрикнула Мартуся, знов загрожаючи моїм щокам и носови новим об'ятем; але я відступив назад, щоб об'яснитись з нею „на благороднім віддаленю.“

„Та якже ти дізнався про те?“ спитала вона, повертаючи до розуму, котрий, здається, на разі була втерляла.

Тут росповів я, як вступив по обіді до Дениса, як видів Касю, як чув її розмову з Іваном Теодоровичом, и що вона говорила про Якова Яковлєвича.

Мартуся кілька разів поривалась мене обіймати, але я кожного разу штучно райтерував то за який солом'яник, то за мішки з мукою. Якже-ж росповів я, що Кася бажає видітись з Яковом Яковлєвичом, тоді вже не було міні де сховатись в коморі, и я поспішив переслизнутись під її руками на двір.

Я увільнився від Мартусиного переслуху; міні хотілось остатись на самоті. Через садові дверцята вийшов я до саду и почав ходити по нім на всі сторони, не забуваючи користуватись лакітками Мартусі. Тепер вже я не боявся, щоб Мартуся не прогнала мене хворостиною, и міні здавалося, що коли-б навіть Яков Яковлєвич побачив мене тепер налюбимій своїй грушці, то похитав би тільки головою, як за hier сєгодні в школі. Дійсно я був у такім дивнім настрою духа, що готов був лазити по деревах, бігати по грядках и нищити Мартусині овочі. Все те видалось міні маловажним, безцінним и непотрібним, як чоловікови, що переселяється з пустині в обіцяну, цвітучу землю — повну розкішного життя. Може бути я-б и витяв був яку небудь дитинячу штуку, — але мене скоро покликали до Якова Яковлєвича.

„Ах, ти черев'яче!“ сказав міні Яков Яковлєвич з радістним видом. „Так ти говорив з нею? и чув від неї самої?“

„И говорив и чув“, відповів я сміючись.

„Та якже ти так, як ти, хлопче, так скязати, осмілився заговорити з нею?“

„С Касенькою? Ось и диво! Я з нею давно знакомий.“

„Ей же?“

„Так; и як часто угощала вона мене фруктами, та якими чудовими!“

„Ах, ти кашуку! Ах, ти мушкатир!“ всликував Яков Яковлевич, затераючи руки. „Он диви, який пустак. И вона сама давала тобі фрукти?“

„Сама угощала, Якове Яковлевич, — а які у неї ручки! я кожного разу готов був поцілувати.“

На се розсміялись голосно Мартуся, Яков Яковлевич и Флимонович, и всі разом всликнули майже в одну ноту:

„Ах, ти капустанний червяче!“

„Роскажи-ж но міні, хлопче, всё на ново“, сказав Яков Яковлевич: „як ти, то єсть, як ти прийшов тудя, як ти її побачив, и як вона с тобою розмовляла.“

Я намалював ёму подрібно цілу сцену моєї стрічі з Касею, и задоволив ёго, здається, у повні. Кілька разів переривав він міні восклицом: „Ах ти, червяк такой!“ и здалося, завидував йому щастю.

Мартуся подала підвечірок з пиріжків с сиром и сметаною; але тільки я, вона и Флимонович покористувались тими ласощами, Яков Яковлевич не торкав їх. Він прохожувався по світлиці в своїх вовняних пончохах, заклавши руки назад, сміявся, обертаяся на одній нозі, и часто повтаряв: „Эх, ты этакой кашуку!“ або: „Эхъ, ты червь этакой!“ а раз назвав мене бригадиром.

„Так роскажи-ж міні, як то все, так сказати, було,“ обернувся він знов до мене, начеб я ёму ще пічого не росповідав.

Міні не кучилось повторяти мою повість. Стріча о Касею являлась моїй уяві в такім цвітистім виді, що, здалось, я ніколи немігби вичерпати всіх красок и всіх відтінків тої сцени. И мое повторене оповідане було так свіже, так нове, що Яков Яковлевич дійсно повинен був слухати ёго с цікавістю. Я запаявся своєю власною річею. Уява моя грала, як метелик в сонячних промінях. Я приходив в захват, як чародій, що обявляє убогим людям блескучу будущність.

Але те не перешкодило міні слідити за враженням, яке мое оповідане мало на Якова Яковлевича. Ще ніколи так не відживав ні оден цвіток, винесений с теплого закутка на сонячне промінє, як Яков Яковлевич від мого оповіданя. Се завважав я, и все більше та більше оживляв ёго.

Наконець кинувся Яков Яковлевич на ліжку и закрив лице руками. Міні здалося, що він плаче; зрешта неміг я о тім пере-

конатись, бо широчезні підошви ёго черевників закривали ёго зовсім від мене. Потім знов вскочив и почав ходити по своїм музеум так живо, як ще певне ніколи не ходив, від часу коли учився артикулів.

„Так завтра,“ сказав він, „завтра в монастирській році? Мартусю, чи може се статись? Чи не злишне се діло? Як мині, то єсть, як явитись туди?“

„Та як же, Якове Яковлєвич! Ось я вимію вам чистенько білу краватку, Филимонович оголнить вас як можна найлучче и підстриже. У него тепер виострені ножиці; він збирається стричи вівці у сусідів. Я и проведу вас, и поговорю за вас, коли хочете: наше діло жіноче — нічого вагатись.“

„Ні, Мартусю, не треба провожати,“ сказав Яков Яковлєвич.

„Якже-ж ви висловитесь?“ продовжала клопотлива сестриця. „Хоч Филимоновича возьміть: він, слава Богу, говіркий, хоч куди,“

„Говорили ми и с Суворовим,“ заговорив про себе словечко Филимонович.

„Ні, ні, не треба,“ сказав Яков Яковлєвич. „Я возьму с собою тільки ось се червя. Він лучче всіх нас зуміє поговорити з нею.“

Всі витріщили очі на мене и сам я наче-б виріс від тих слів ня цілу пядь.

Филимонович мав з вечера вичистити мої чоботи так само чисто, як и чабани Якова Яковлєвича, а я мав знов виняти з кукерка красний, новий сурдутик, котрий отець наказав мині носити тільки в свята; а Мартуся приготвила для мене хусточку до носа в цвіті. Я творив наче-б то частину самого Якова Яковлєвича, и дійсно був я душею цілої тої події.

Вечер проминув на приготвленях до завтрішного дня, и на розговорах о тім, як устроїти сватанє. Тут була Мартуся першим оратором, Филимонович кілька разів заговорив про Швайцарский похід, про Альпейські лєдвіники, про страшні вертепи, куда він продерався з Суворовим; але Яков Яковлєвич далеко з більшою охотою наклоняв слух до розговору о білизні, як до світлих подвигів италійского героя. Він прислухувався своїй сестриці с таким занятєм, наче-б вона була Шехерезада, и переривав їй хіба тільки для того, щоб сказати: „Әх, червь-то онъ какой!“ Потім знов слухав и затримував її словами:

„Пожди, Мартусю: спитаємо що сего капшука, як то все те, так сказати, було.“

Я виступав на сцену, як импровизатор, и чуда творив з моїми слухачами. Навіть Филимонович забував про Суворова и здавалось чув, що єсть ще в життю щось далеко більше займаюче як Альпейські гори, схватки в ущіях, нічні райтеради и торжество над побитими.

Наконець півні Мартусині звістили, що пора вже спати (у Якова Яковлевича не було зиґара.)

Филимонович відлично вичистив чабани и мої чоботи, и відійшов до своєї хатни, а ми розмістились по наших постелях.

Я заснув дуже сильним, дуже любим сном, и не бачив ві сні нічого, крім Якова Яковлевича. Вже не памятаю добре, чи не бачив я Якова Яковлевича безсонного, чи був я тільки переконаний, що Яков Яковлевич не буде спати цілу ніч. Згадаю лише, наче-б се дійсно так було, — що Мартуся кілька разів в ночі питала :

„Що ви не спите, Якове Яковлевич?“

На те ніби то відповідав Яков Яковлевич, ходячи по кімнаті:

„Розбуди міні, Мартусю, того капшука. Спитав би я ёго ще раз, як то все було?“

„Та що вам прийшло до голови, Якове Яковлевич?“ відповіла здавалось, Мартуся. „Як можна будити дитину серед ночі? Гляньте як солодко спить.“

Я кажу, що се могло бути на ділі, а може се тільки обманчива споминка тодішних моїх вражень; не видаю те за правду. Тільки пробудившись на другий день, и сказавши Якову Яковлевичу добридень, завважав я на ёго лицю дивну зміну: він був рум'яний, щоки ёго горіли; мож було думати, що з ёго плечей усунулось яких двацять літ. Але по червоних очах можна було пізнати, що се справді походило з взбуреня крови и, може бути, з безсонности. Зрешту Яков Яковлевич був веселий и черствий. Він втішився дуже моїм пробудженем и сей час зачав наново роспитувати мене, — не начеб ніч загладила в ёго голові всі вчорашні враження.

Я знов росповів ёму мою чарівничу повість — и се, здавалось, покріпило ёго більше, як чашка кави або бульону. Воно було и на місці, бо Яков Яковлевич не снідав рано в свята.

IX.

Яков Яковлевич занемогає під незвичайним тягаром щастя.

Обідня починалась в монастирі рано. Нам тільки старчило ще часу на те, щоб виголити Якова Яковлевича, підстригти овечими ножицями його волосся і склонити його вимити лице милом, чого він перше ніколи нечинив. Так стався з Якова Яковлевича молодець хоч куди. Причепуруючись перед Мартусею, котра була йому намість зеркала, наганяв він мене чим боршій збератись. Я про себе и не думав. Міні, Мартусі и Флимоновичови ходило найбільш о те, як би найлучче прибрати Якова Яковлевича. Наконець зібрались ми зовсім и вийшли. На дорогу благословили нас Мартуся и Флимонович.

День був прегарний, и то мене дуже втішило, бо якби була непогода, то Яков Яковлевич затягнув би свої калози и знищив би свій новий ясно-зелений фрак и свою парадну шинелю. Правда, и тепер його рапаві, потріскані чоботи, и шапка, блисуча на деяких місцях чорним ляком, нарушали почасті гармонію його парадного строю; але широкі фалди парадної шинелі закривали почасті холяви чабанів, а безформність шапки можна було звинити не увагою залюбленого молодого чоловіка, яким тепер являвся Яков Яковлевич.

Скоро дійшли ми до школи, звідкіля мав Яков Яковлевич провозжати школярів до церкви. Всі здивувались незвичайною його чепурністю: и коли він хотів зійняти шинелю, кинулося кількох помочи йому розібратись, и с торжеством понесли її в куток, де зараз и робили свої критичні уваги. Яков Яковлевич відбув переклик школярів, але моє торжествуюче hier не зробило на нім вже жадного враження. Потім казав нам виходити в порядку и пішов на чолі нашої фаланги великим кроком вперед.

В церкві коло лівого крилосу завважав я Касю. Вона стояла с пониклою головою и ні разу не зглянула в ту сторону, де стояв Яков Яковлевич. За те її няня перелічила, здається, очима всі зморщини на його лицю и всі фалди на його шинелі, що поробилися від довгого лежання. Яков Яковлевич стояв нерухомо. Я дивився на його з заду, але нічого не завважав незвичайною, крім того, що він часто переступав з одної ноги на другу. А як обідня вже скінчилась, він оглянувся кілька разів позад себе з якимсь неспокоєм, шукаючи очима за мною. Не знаю, для чого він се робив.

Наконець почав нарід виходити з церкви. Школярі кинулись, розуміється, наперед, як вівці на пасовиско, а я з Яковом Яковлевичом затрималисьмося, и дали вийти на перед Касі. Вона також чекала, поки не вийшли інші жінки.

Яков Яковлевич прозяб в церкві, хоч, здається, и не було дуже холодно. Міні дуже жаль зробилось над ним — не для того, що він дрожав, але для того, що щоки ёго почали бліднути. Все те негодилось до надходячої стрічи. Я радив ёму спершу трохи походити по році, щоб обігрітись, на що він дуже охотно згодився. Він, здається, все більше и більше боявся тої хвилі, котрої так нетерпеливо вижидав від вчєра, и коли-б було можна, післав би мене самого до переговорів с Касєю.

Ми скоро перейшлися по році, але Яков Яковлевич не тільки не обігрівся, але дрожав ще більше як перед тим. Я не знав, що з ним зробити. А тим часом час уходив и волею-неволею треба було явитись на звіданє.

Чи бачили ви труса, що на одну гадку о надходячим атаку блідніє и губиться; але як на конець страх и гибель стануть у ёго перед посом, и він побачить, що втікати так само згубно, він зажмуривши очи кидається на перед и вже ёго невтримає ніякий страх. Так було и з Яковом Яковлевичом. Як підійшли ми до кладовища и він побачив з за корців рожевий капелюшик Касеньки, кроки ёго приспішилися, він вже не вперав в мене певного погляду, и навіть, здається, перестав дрожати.

Кася сиділа на пам'ятнику и нерухомо гляділа на могилу своєї матери. Вона була блідша як звичайно, але на її лицю виражалось якесь чудно притягаюче чуття. За нею стояла нянька; вона далеко водила своїми острыми очима, и проникала ними на скрізь проходячого Якова Яковлевича. И мии здавалось, що коли би Яков Яковлевич стрітвся очима з її поглядом, то у него заболілоби в костях: так чортівськи зиркала та жінка. Але нам було байдуже и про її саму и про її досаду на Касю за те, що вона була готова вийти за старика. Ми підійшли до Касі, близько тримаючись оден другого, як відважні вояки, одного чуття и одного бажаня, — и низенько поклонилисьмося перед нею.

По відвазі, з якою виступив Яков Яковлевич наперед, сподівався я, що він незапениться а проговорить їй одно з привітань, знаних ёму з „Німецьких Розговорів“, але він заикнувся на першім скові и мало що не проговорив, — так бодай міні видалося —: „Молодцы, остановитесь и послушайте учительського обьясненія.“ Але я виручив в тім мого приятеля.

„Яков Яковлевич тепер так щасливий“, сказав я, „що у ёго відняло язик. Він неспав цілу ніч, все думаючи про вас.“

„Невже-ж ви справді мене любите?“ спитала Кася взрушеним голосом, обертаячись до Якова Яковлєвича.

„Я?“ ледви тільки проговорив Яков Яковлєвич и, закривши шапкою лице, заплакав.

Се була справді трогательна сцена. Одна нянька дивилась обоятно. Ми-ж с Касею були поражені таким незвичайним вираженням чутя.

„О чім ви плачете, Якове Яковлєвич? спитала Кася ніжним голосом.

„Я . . .“ міг тільки проговорити Яков Яковлєвич и знов залявся слєзами.

„Катерино Василєвна“, сказав я тоді, „ви може бути и не знаєте, скільки добра чинете Якову Яковлєвичу. Ёго ніхто не знає и не любить, крім сестри, мене и Филимоновича. А у Якова Яковлєвича дуже добре серце; він буде вас леліяти, як птичку в клітці. Справді, Катерино Василєвна.“

„Ви не будете обходитись зі мною сурово, Якове Яковлєвич?“ спитала Кася.

„О Боже мій!“ проговорив Яков Яковлєвич зміненим голосом, и упав перед нею на вколішки, а лице своє закрив в фалдах її салєпа и гірко плакав.

При тім упала ёго шапка на землю, вітер пірвав її и поніс за корчі. Але ніхто не зважав на те, тільки нянька одна мала с того утіху.

Кася погладила обома руками сиві волося Якова Яковлєвича, и ніжним голосом казала ёму встати. А я наклонився и шепнув:

„Ручку, забудьте поцілувати ручку.“

Инакше не вважав би я церемонію за скінчену.

Яков Яковлєвич послухав мене и поцілував досить удачно свою невісту в рукавичку. За те поцілувала вона ёго в чоло, що няньці дуже не подобалось.

Кася встала и сказала до Якова Яковлєвича:

„Так приходіть, Якове Яковлєвич, до батька; тепер він вас инакше привитає. Прощайте!“

Яков Яковлєвич, обтираючи хусткою слєзи, поклонився так низько, що мало не впав, а як розігнувся, Кася була вже за кор-

чани. Побачив ще тільки голову няньки, завиту в хустку — та и то, на своє щастє — ззаду.

Так кінчилась ся стріча, що мала, як се скоро побачите, безталанний вплив на Якова Яковлєвича. Я пішов шукати за шапкою и знайшов її на кінці році під парканом. Колиб не сей паркан, то Якову Яковлєвичу прийшлось би вертатися до дому по старому, без шапки. Вернувшись на кладовище застав я Якова Яковлєвича в тім самім положеню як перине: з лицем оберненим в ту сторону, де скрилася Кася. Я подав ёму шапку. Він взяв и вбрав її, не зважаючи на те, що вона прорвалась підчас своєї воздушної по-дорожі.

Мині якось дивно стеснулось серце: темне пречутє запало мині в душу...

„Ходім до дому, Якове Яковлєвич“, сказав я.

Махиально послухав він мене. Але хід ёго не був вже такий легкий и він ишов помаду. Через цілу дорогу він мовчав мимо того, що я всіми способами старався впровадити ёго в розмову. Тільки як я говорив о Касі, о її доброті и ласкавости — звертав він на мене очі з явною жичливістю, и бажав, здається, щоб я продовжав моє дитиняче щебетанє.

Мартуся и Филимонович очікували нас на порозі фірточки.

„Що, Якове Яковлєвич? Що, ваше благородіє?“ сказали вони в оден голос.

„Всє скінчено!“ відповів Яков Яковлєвич.

„Боже мій!“ вскликнула Мартуся, доглянувши незвичайну блідість и зболіле лице Якова Яковлєвича. „Що-ж се значить? Голубчику Микольцю...“

„То значить“, відповів я за Якова Яковлєвича, „що діло в шапці.“

„А шапка з дірою“ завважав з натиском Филимонович:

„Кася наша?“ питала Мартуся.

„Тепер хоч вмерти!“ сказав Яков Яковлєвич. „Ух, якже я змучився, Мартусю!“

И, захитавшись, вийшов він на ганок.

„А ось у мене пиріжки готові“, сказала Мартуся. „Ходіть, посиліться, Якове Яковлєвич.“

„Ні, Мартусю, дай мині роздягнутись та трохи полежати,“ відповів Яков Яковлєвич.

Вийшовши до хати, всі ми прийнялися помагати Якову Яковлєвичу роздягнутись, и уложили ёго на ліжку. Чи подумав

Яков Яковлевич, чи подумала Мартуся, чи подумав Филимонович, чи подумав я сам, — що Якову Яковлевичу вже більше не встати з вітківського ліжка? Так, — се була послідня подія ёго однообразного, бідного, буденного життя. Щасте повалилось до ёго нараз и ушкодило ёго вже з натури несильну складню; як яркий денний світ, так благодійний для всякого Божого твору, нівечить и осліплює на віки очі, що довго топились в темноті.

Він утратив апетит, и горячка вправила ёго в маяченє. Неперестанно робив він арифметичні заданя, приказував „молодіям остановитись, и послушать учительського обьясненія“, прозивав їх шалунами, кашуками, капустяними червяками, вітраками, що медють, мелють, а муки немає, — пчолами, що гудуть-гудуть, та меду не несуть; потім починав плакати, як перед Касею; наконець розвеселявся, и уявляючи собі, здається, мене, радісно кликав: „Ех: ты червь этакой!“ або: „Роскажи-ж но мині, хлопче, як те все, так сказати, було!“ Але що я ні оповідав ёму: нічого він не тямив и не пізнавав мене. Він очевидно погасав с кожним днем.

Приликано лікаря, але на дармо; пявки, горчичники (везикаторія), микстури и всё, що можна було ужити до ёго виліченя, непомагали. Смого дня рішено призвати священика. До Якова Яковлевича повернула притомність, наче-б тільки для того, щоб пійняти змисл святої тайни. З глибоким чутєм причащався він, и першим ёго ділом було написати послідну волю. Священик сей час прийнявся за услуги, и Яков Яковлевич подиктував ёму в притомности всіх нас, що він все своє майно и саму сестричку Мартусю повіряє з безодвітну распорядимість дівці Катерині Цапінській.

Але тут Филимонович підіє голос:

„Ех, ваше благородіє! Бог знає, як то ще прийдеться Мартусі Яковлевні коротати своє життя!“

Священик одобрив сей заміт, и Яков Яковлевич за загальною радою згодився додати до завіщаня осібну статю: щоб, як Мартусі не подобається жити на опіці дівці Катерині Цапінської, то вона, Цапінська, обовязана що року виплатити ёго сестрі певну суму грошей. Зрешту, Яков Яковлевич зараз и сказав, що він чинить се для спокою сестри, але ні трохи не похибується о доброті Касі и о незмінности її стараня о Мартусі. Оцісія згадав Яков Яковлевич и про Филимоновича и завіщав ёму також щорічну виплату дванайцять рублів асигнаціями, що довело

Филимоновича до сліз. Мене не включив Яков Яковлевич до завіщання; але поручив священникови, щоб переказав Касі його просьбу — прийняти мене до себе на квартиру и деліати як рідне дитя. Се було зрешту и злишне, бо між мною а Касею була вже давня щиро братерська звязь.

Не буду вас томити дрібницями послідних хвиль Якова Яковлевича. Досить того, що ёго не стало. Струни, що довгий час мовчали, видали кілька чудних, потрясаючих голосів під рукою могучого артиста — любви, лопнули и замовкли навіки.

Що сталося с Касею, кождей догадається. Я тільки ще скажу, що Мартуся и Филимонович найшли в домі її и її чоловіка такий привіт, як тільки можна собі жити на старі літа. Я також жив якийсь час в домі купця Папиньського, и дружний з ним до сёго часу. Домок Якова Яковлевича віддано в найми. Мартуся відказалась в нім жити після смерти брата...

З російского перевів Василь Барвіньський.

Подоріже

од Полтави до Гадячого.

(Конець.)

Одначе що-ж кажуть люде про сего Гнидку?... Ось як розказував міні про ёго мій машталір.

— Бідова голова сей Василь Гнидка був! на все вдатний, до всего здався, чи до ремества, чи до роботи якої — ёго пошли, ёму дай. Сам чоботи шив, у млині знав діло, и стрілець з ёго запалений був! Отута в долині (ми тоді саме спустилися з гори у глибоку долину, уже покриту споришем чи болотяною травою, тоді як гора з обох боків чорніла ще своїми гноїщами, та жовтіла глинищами; — перед нами на горі стояли Заїчинці, а за нами синіла чагара з колись рослого й густого лісу) туди далі є озеро; то він, будши, кожен день бродить з рушницею по-над водою. И вже коли забачив що, те не втіче ёго рук. Миткий стрілець! Тут він зхожувався з своїм товариством и на раду, коли й де ім погуляти.

— Хто-ж ёго товарищі були.

— Тутешні-ж козаки. Тута їх у ёго ціла згряла була, а то й три москалі пристали. З Опішнієї — пушкарі, що з пушок память.

— Й заможний він був?

— Та чорт ёго не взяв! Дві хаги там такі збудував, що хоч нехотя задивишся. Тепера їх попечатано, то там ніхто й не живе. Стоять собі — валяться. Одна сова серед печи кричить.

— Як же й де ёго зловлено?

— Аж ось як: Не далеко від Заїчинець, — от як будемо їхати, то и побачимо, — жив собі хутором уже з-давна один козак. Заможний и грошовитий. Скоту в ёго — повна загорода, а грошей — то й свині не ідять. При ёму жили ёго й сини, аж три. Двох він уже й поженив; у старшого й дитинка була, а менчий ще парубкував. Сего він уже у москалі готував и грамоти навчив, щоб не так важко у службі було. Ще й дочка у ёго, так півдівка, була; ото вона одна й зосталася тільки жива. Гнидка добре ёго знав, знав що туди так у двох починати нічого; та різдвяних свят, зібравши дванадцяти самих найздоровших товаришів, и скокнув до того козака празникувати.

— Як празникувати; вони-ж їх, кажуть, вирізали.

— То то-ж и празникувати. Змовилися вони, а як стемніло, то й рушили. Приїзять, аж уже на хуторах и спати полягали. Звісно святки, повечеряли та й рано спати лягли.

От сі до вікна, стукають, просяться в хату. Їх не пускають; вони просять хоч ниях показати. Дорога тоді була забитна, не давно сніг увалив. Батько й послав парубка. Той тільки що одсунув двері — вони так прожогом усі в хату, аж дванадцять душ. Та й почали правитися. Парубок хотів у вікно вискочити, так хтось з їх як бебехнув з рушниці, та прямо у спину так кулю й увігнав, — та й так у вікні й застр'яв. Вони тоді до жонатих, хто з ножем, хто с сокирою, — повбивали. Зостались невістки, дід та баба; та ще дочка, що як побачила ту баталію, то непримітно залізла під під, та там и сиділа, дух притаївши. Зостались ото ті; вони їх повязали гаразденько та й питають: де гроші? Питали, питали, — мовчать; вони тоді давай у печі огонь розводити; розвели; та возьме жменю соломи, зверне верчик, запалить, та до ніг, — отак и пече. Пекли, пекли, та чи то вже так їх запекли, чи може вже ті затялися, — ні слова, та й годі. Стара одначе знемогла, сказала, що в пічурці 50 карбованців замазано.

Виколупали, та знову до неї. Більше, каже, немає. Вони знову пекти, мучити; так ні, не сказала. Тоді вже вони взяли гаразденько усіх поскладали в рядок, зайшли з-за голови, та обухом у голову; так голови й попровалювали. Тоді ото й дитин

прокинулася; або воно може й давно прокинулося, та мовчало, а то почало кричати. Кричить як нерозірветься; так Гнидка узяв та й простромив ёго ножем, як галушку. Коли ёго питали на слідстві: на що ти, Василю, хоч дитя убив? Що воно тобі заборонило? — Я ёго, каже, не бив, поки воно не кричало; а як підняло лемент такий, хоч безвісти тікай, — я тоді взяв та й простромив ножем. — Як упоралися зовсім, тоді зачали грошей шукати. Шукали, шукали, все перерили, не знайшли, та с тим и поїхали. А та дівчанка, що під подом була, як побачила, що вже нікого немає, та як була гола й боса й простовлюса, то так и майнула аж до села. Прибігла до першої хати, а то хата самого Гнидки. И як вона вже туга не піймалась, то вже, видно, сам Господь так їй судив. Прибігла, а вже було у досвіта; правда, всі спали, и Гнидка спав з товаришами, тільки у другій хаті, що од двору, а в сій, що од улиці, — мати Гнидчина. Вона до сеї то стука' у вікно, добивається. Мати слуха': — щось стука' — вийшла. Коли гляне — аж дівчина ув одній сорочці и уся в крові. Що се? питає. Відкіля ти, дівчино? — Я, каже, бабусю, з хутора... розбишаки набігли... батька, матір... братів... усіх, усіх побили, тільки я й zostалася... утекла... — Як утекла? — Поїхали розбишаки, так я й утекла. — Коли-ж се сталося? — Отсе недавнечко... вони тільки що поїхали... багато їх... — Цить же, цить, дівчино, — каже мати; мовчи, то мій син! — А вона бачила, як син увіходив у її хату, й без світла руки мив. Та за дівчину, накинула на неї яку там одежину, та тихенько до волости. Там усіх зразу на ноги підняла, та прямо по сина й справила.

— Хіба він матері так уже дозволів, що вона на ёго вказала?

— Та вже-ж, видно. Уже-б яка мати на сина сказала? Вона, кажуть, нераз ёго й просила й молила; раз и жалілася, так ще її виноватою зробили, а син ще й вибив.

— Ну, так далі?

— Ну, ото-ж як справила, то їх усіх так сонних и забрали. На другий день до нас в Опішню дали знати Слідователеві. Я тоді саме з ним и їхав. Як увійшли у хату, то по кісточки крові було; так усе у крові й плавало; аж страшно дивитись. Таки не аби-зна-що — вісім душ положити! Записали ото там усе. Почали їх питати. Так куди? не знали: и духом не знаємо, й невідаємо. Так раз мати доказує, а в друге дівчина пізнала де-яких; уже щось через тиждень, чи що, усе по правді розказали, як там бу-

ло, побачили, що не викрутяться. А як вели Гнидку у Полтаву, то нахвалявся втекти, та матір порішити. А тепер, кажуть, либонь и з ним уже порішили.

— Як порішили? Я чув, що він утік аж з Москви.

— Утік же був, та піймали. Та він хотів ще у-друге втекти, так москаль узяв та й застрілив.

— Як застрілив?

— З дороги, значить, втікав. Гнидка одбіг, а москаль вистрілив та й положив.

— А де-ж мати та жінка живе?

— Матір прийняв до себе тутешній таки козак. А жінка хотіла було йти за ним, та як распиталася, що там не можна у двох жити, то й залишила. Живе тепереньки тута з одним чоловіком, тягається. У чоловіка й жінка є, а вона одбіла, та й живе з ним. Пянують в-двох, распутствують.

— А та дівчина, що zostалася жива?

— Е, е, та дівчина тепер уже велика дівка и, кажуть, либонь уже засватана за благородного. Та де їй и не вийти за благородного, коли десятин двісті поля, та грошей щось тисяч з десять.

— Так и гроші знайшлися?

— Знайшлися. У скрині в холодній хаті, у полотні були заховані.

— Як же гроші переберегли, й де живе дівка?

— Гроші у кассу положили; а дівчина живе у дядини своєї, батькової сестри. Така хороша дівчина вийшла, висока, брва й хозяйка добряща.

Ми вїхали геть од Заїчинець.

— Ото, дивіться: у долині верби свіють, ото той хутір. Там їх и поховали усіх. Хотіли саме коло Заїчинець хрест постановити, и на хресті виписати, коли, як и ким вони побиті. Та громада Заїчинська одпрохала, що, мов, худа слава об нас піде. Так їх там у хуторі поховали и хрест постановили.

Далі я вже не памятаю, що ми балакали з машталіром; знаю тільки, що цілу дорогу балакали, але все те Гнидка собою затер, зарівняв у моїй пам'яті; тільки сам зостався, як здоровенний иржавий цвях, забитий у білу гладеньку стіну мого спомину; ломив він мою голову и поривав думку розгадати його чудовну появу.

Далі ми доїхали до станції. Там пересівши, попхався я до Зінькова, де й заночував.

Зіньков розлігся по долині річки Груні, котра літом зовсі пересиха, та по надгірях. Лежить він на нездоровому болотяному

місці, через віщо, тільки піде маленький дощик, вже він и калний и смердячий.

Зіньков місто тихе; мирне, хліборобське, и якби не облупана мурована турма, що стоїть над шляхом и сумно зазирає у вічі проїзжому, то подумав би, що сам Господь берегає спокій сего краю.

Одно, що тільки запримітив я в обличі людей, то се невеличкі носи у жінок и дівчат, схожі на сливи-угорки, та невисокий їх зрост. И се не тільки в самому місті, але и в повіті. Одначе такі носи, трошечки підняті вгору, не тільки не калічать самої вроди, а ще надають їй якусь красу особну: румяне личко, з блискучими карими очима, викликає симпатію.

Рано вставши, я зараз виїхав. На моє питанє у машталіра: що у вас доброго — нового, він одказав грубим голосом:

— Немає нічого. Кажуть либонь, що у Павлівці (містечко в верстах семи від Зінькова) щось біга' за звірюка: сама на собаку схожа, а ноги, копита — кінські. И кого стріне де, зараз розірве, серце та печінку вирве, та й покине; так у двох хозінів собак порозривало; на приспі лежали, так воно їх там и порозривало. А то в ліску й чоловіка знайшли пошматованого. Пізно з вечора вийшов з Зінькова, так воно видно ёго й зустрів.

— Що-ж воно за звірь такий?

— А Господь ёго знає! Кажуть, що само на собаку схоже, а копита кінські.

— Чому-ж ёго ніхто й досі не вбив?

— Бояться. Звісно вже кара Господня! закінчив мій машталір, та й замовк.

Що справді за звірь? Видно з звірятника якого вирвався, як не раз уже бувало.

Далі станція ще. Там бір, піски; Будища красуються на горі, видивляються на свою красу у Пслові води. Піднявшись на круту гору — уже й Гадяче видно. Чим далі ми наближалися до рідного місця, тим я дужче благав машталіра погоняти коней. От уже з-за гори та лісів и піски, по котрих ріжеться Псло, забіли; от и сам він своєю синією хвилею залелів; далі Заяря (одна сторона Гадячого) видно, у садках воно ховалося; ще далі — й своя хата, з високою соломяною оседею, манячила у вічу, и як магніт тягла до себе. Ось и улиці пішли, знакомі будинки. Де-які вже постаріли, де-які валяться, а де-які знову побудовані. Знаємі стріваються, той шапку скидає, той слово замовить.

— До дому?

— Еге...

Коні побігли, знаёмий zostався далеко з-заду... А ось, ось розчинились ворота з свого двору, и на Ганху видно товпляться рідні: батько радісно усміхається, мати з слёзами на очех, сестра хапається руками за груди, и незабаром усі обняли мене, радіючи та цілуючи...

Далі? Годі!... Іншим разом, кращим часом може я розкажу вам де-що й про Гадяче*), а тепера буде й сего!

О стародавних сельских громадах в Югозападній Русі (Иванишева).

Иванишев знайшов в Київському центральному Архиві небогато актів XVI. и XVII. віків, из которых можна запримітити, що в сі віки були ще в Югозападній Русі старинні вічеві суди, — останок громадського строю стародавньої Рюрикової Русі, як що можна так сказати. П. Иванишев перший відкрив сі акти, а письмо, в котрому він оповістив своє відкритє, се розправа „О стародавних сельских громадах в Югозападній Русі“, котору напечатав він в журналі „Русская Беседа“ за 1857 р. в 3. книжці. Переклад сеї розправи на руську мову ми робимо з другого виданя Київської Археологической комисіі (Київ 1863 р.).

В актових книжках Київського Центрального архива зосталось скілька судових діл, посвідчаючих о зборищах сельских громад, котрі були в югозападній Русі з незапам'ятних часів.

Сі судові діла мають таку-ж вагу для исторіі руского и нинішних слов'янських законодавств, яку мають для исторіі німецького права акти стародавніх німецьких громад, котрі зуться у них *Ordeel* и *Veisthümer*. Відкритє и розбір сих актів помогли німецьким юристам виучити германську общину з її законними и юридичними звичаями. Судові діла сельских народових зборищ, в Югозападній Русі, точнісенько як акти германських маро², мають склад громад, склад народових зборищ, порядок судоводства и ті юридичні звичаї, по котрим велись ріжні судові діла. Відкритє и розвідки сих народових юридичних звичаїв мають значні перепони. Приговори народових зборищ не записувались, а жили в народівій пам'яті. Тільки в пізніші часи, як судові міста правильно організовались, акти народних зборищ приставлялись в урядовий суд до записуваня в актові книги; та тільки се не часто

*) Замилувавшись у принаднім оповіданю Вашім, дождаємось дальшого.

лучалось, бо се було в волі громад и тих людей, котрі належали до громадського зборища. Через се саме я, розгледивши до трех сотень актових книжок Луцьких, Владимирських и Житомирських, відкрив між ними не більш як двацяти двох актів громадського суду; найстаріший з них писався в 1564 році, а найпізніший 1622 р.

На основі сих матеріалів, я розкажу стрій югозападної сельскої громади, устрійство сельських народових зборищ и юридичні звичаї, по котрим розслідувались діла и постановлялись судові приговори. Щоб читатель зміг наглядно перевірити наші роспитки, я мусів прикласти до сеї книжки ність найзначніших по содержанию актів. Перший из сих актів (1564 г. 18. Травня) значний тим, що в нему зборища сельських громад нарікаються вічами; другий акт (1570 р. 12. Січня) освічує, з якою зневагою дивились пани и їх урядники на сельські віча; у третьому акті (1583 р. 2. Січня) наглядно малюється древній спосіб прослідки виноватого, по єго слідам; в четвертому акті (1596 р. 5. Серпня) знаходимо порядок слідства над тілом незвісного лица; пятий акт (1608 р. 15. Цвітня) доказує, що сельські віча, бувші зібраними найбільш из крепаків, мали право кликати на свій суд не тільки поселенц, а ще й панів; а в решті в шестому акті малюється порядок суду уголовного: из сего акта видно, що сельські громадські суди мали право муками карати виноватого, а окрім того ще й смертю наказувати єго.

По своєму складу сельські громади югозападної Руси зъявляються в різних формах. Одно здорове село могло бути самостайною громадою. В таку громаду складалось село Богужинське в Луцькому повіті, належавше до різних волостелів.

Однакже громади, из одного тільки села зложені, зустріваються дуже рідко; більше таких, котрі збирались из скількох сел, від чотирох до девяти¹⁾. Яке небудь одно найбільше село було центровим містом вічового зборища. Часті сходки народу до сего села розвивали в нему городську промишленність, ремества й

¹⁾ В відкритих мною актах я знайшов шість таких громад: 1., Громада у Владимирському повіті мала в собі чотири села: Низненічі, Бутятічі и Варески панські, а четверте єпископа Владимирського Тишкевича (Прип. VI). 2., Громада того-ж повіта мала в собі 5 сел: одно королевське село, Стехверецьке, и 4 панських: Овлучим, Вербьє, Руда и Вохновічі. 3., В Луцькім повіті громада мала в собі 6 панських сел: Крупьє, Ставок, Дворець, Підгайці, Передні Підгайці и Вашки. До сеї громади належало и предмісте Луцьке (книга город. Луцька 1583 р. лист 255). 4., У Владимирському повіті громада окладавалось из сел панських: Могаильє, Гніпье, Турьє,

торговлю. Тоді село робилось місточком, а не то й городом; жителі его називались міщанами; вони постарому належали до громади, котра складалась из містечка, або города, и сусідних сел²⁾. Як що містечку, або городу, центральному для всієї громади, давалось магдебурське право, то городський люд відділявся від громади, складався в самостайну корпорацію, вводив осібне правленє, засноване на вибірнім началі, и був вже вільний од сельских народових зборищ. Через се громада, розуміється, слабла, хоч звязь між селами, її складаючими, оставалась. Можна думати, що таким робом відділився город Луцьк від своєї громади, бо, хоч він и мав магдебурське право, его предмісте Окопище належало до громади сел: Вишок, Жидичина, Теремного, Яровиць, Двірця и Липляного, и було разом з ними в єдній громаді³⁾.

Села, котрі належали до одної громади, звались селами околичними. Трудно зрозуміти на яких основах и в яке время зародилась и закріпилась між ними громадська звязь. Сей вопрос можна буде рішити тоді, як будуть відкриті древнійші акти. В памятках писаного законодательства, котрі зістались до наших часів, нема нічого об сих громадах. Іноді крестяне жалуються в урядовий суд, що декотрі села, будучи в єдній громаді з ними, відхиляються від громадских обовязків; але звязь поміж селами крестяне доказували не законами и договорами, а єдною тільки давністю: „вони здавна з нами о шкоди всілякі схожались⁴⁾.“

Кожне село мало простір землі, з певними границями. Се було потрібне, бо як лучалось переступленє, одвітність за то перш усього падала на село, на землі которого знаходили убиток. Округ громади сягав доти, доки сягала земля.

Смолянка, Колин, Войчів и Вербє (ки. городьска Владимірска 1602 р. л. 131.). 5., Громада в Луцькому повіті мала вісім сел: Веліцьке, Селетцьке, Підліссє, Арсовове, Корсин, Читгогш, Брехове и Уголє (Пр. I.). 6., В тому-ж повіті громада складалась из девяти панькоких сел: Порицька, Жмучи, Волі Жмудьскої, Мельниці, села пана Остапа Коровая, села пана Андрія Коровая, сельця пани Малиньскої, села Углів, и села Підліссє (Ки. городьск. Луцька 1591 р. лист 47).

²⁾ До такого роду громад належали: 1) містечко Турійск и села Ставок, Туровичі, Клекочевичі, в повіті Владимірському (ки. городьск. Владимірск. 1622 р. лист 658); 2., Містечко Рожичі, и села: Любєч, Рудка, Козин, Став, Соловини, Душ, Новоз, Соколин и Смердин в повіті Луцькому (Прикл. III.).

³⁾ Книга городьска Луцька 1596 р. лист 237. Иностранні писателі середних віків поминяють багато городів словянських югозападної Руси. Автор Географических Мюнхеньских записок, що жив ще до Нестора, каже о Бужанах, або Волинпях, котрі жили по ріці Бугу: „Бужане мають 231 городів (civitates).“ Можна навірняка розсчитувати, що під городами тут розуміється центрові міста громад.

⁴⁾ Прикл. III.

Як тільки старі руські області Югозападної Русі з'єдналися з Литвою, а потім з Польщею, громадські землі то до королевських маєтків привернені були, то роздані були панам, городям и монастирям; звідси слідує, що ті громади, об котрих дійшли до нас акти, не мали прав до земель, на яких вони жили. Але кожний крестянин мав право наживати поземельні участки и володіти ними на праві повної власности.

До сільської громади належали всі лица „простого стану“, котрі мали в її окрузі постійну оселю; такими були: крестяне королевські, панщане, монастирські й церковні крестяне, сільчане, або слободні поселяне⁵⁾, міщане, котрі не мали у себе права магдебурского.⁶⁾ Опріч сих, до громади належали и ті королевські земляне, або безземельні шляхтичі, котрі господарували над королевськими маєтками з уговором одбутки воєнних повинностей⁷⁾.

Перечитані нами громади були тільки у двох повітах: Луцькому и Владимирському, але з Статута Литовського видно, що се установлене було по усій Русі и в других місцях⁸⁾; Русь же в тіснійшому зміслі складалась из воєводства: Волинського, Подольського, Белзкого и Руського, до которого належали землі: Львовська, Саноцька, Галицька, Холмська, Перемиська и Жидачівська⁹⁾. Опріч того, видно из актів, що сільські громади були и в Київщині.

Головна мета з'єднання сел в громади (общини) була в тому, щоб перегородити наруху законів, відкривати и просліжувати преступників, судити и карати їх, а нарешті присуджати и давати зобиженому надгороду. Кожде село само по собі одільно и вся громада разом одвічали за вини усіх своїх членів. В своїм окрузі громада ручалась за безпечу жизни и пажитків як своїх власних членів, так и пришедців. Ми говоримо тут об тій сільській громаді, якою вона завляється в відкритих нами актах XVI. и XVII. в.; в древнійші часи, вона могла мати ширший круг власти и одвітности.

⁵⁾ Гл. прикл. I.

⁶⁾ Ки. справ поточних гродьских Луцьких 1550 року, лист 942 на обор.

⁷⁾ Книга гродьска Луцька 1583 р. л. 255—259.

⁸⁾ Статут Литовський розділ XIV., артикул 9. Тут правда говориться не об сільских громадах, а о копах: „на Русі и нидо, гдѣ здавна копы бывали.“ „Копы сбираны и отправованы быти мають, яко ся на Русі заховывало и заховуєт.“ Але-ж копами, як побачимо далі, звались народові зборища сільских громад; значитьсь, де була копа, там була и сільска громада.

⁹⁾ Starożytna Polska, Balińskiego T. 2. st. 36.

Кожда сельська громада мала свої народові зборища для нарад и рішенья діл до неї належавших. Таке, народне зборище звалось копа, або купа, также громада, велика громада. Рада народового зборища звалась віче: копа сбиралась на віче, т. е. на нараду¹⁰⁾. Звідси видно, що ті віча, о котрих споминає ще Нестор в літописи, були не в одних тільки городах, городських громадах, але и в сельских. Слово віче лучилось мені в самому древнішому из відкритих мною актів (1564) — в пізніших актах зустрічаються инчі назвіска: купа, копа и громада; в актах XVII. в. слово копа счезає, а замість его скрізь находимо слово громада¹¹⁾.

Не всі лица, належавші до сельської громади, складали народне зборище и сходилися на его наради; право на се мали одні тільки хазяїни, мавші сталу свою оселю. Їх сини и брати, не мавші віддільних господарств, а також и жінки, приходили на зборище тоді, як їх кликали, и не для наради, а за для свідків¹²⁾; копа иноді поручала хазяїнам допрошувати синів и братів и представляти зібрані ними свідки народовому зборищу¹³⁾. На копу приходив и шп, але він бував тільки за-для проводу присяги и яко свідок, не маючи уділу в народовій раді¹⁴⁾.

Господарі, складавші народове зборище, звались: сходатаи, сходатаи суграничнии, сосѣди околичнии, сосѣди-сограничники, судьи-копнии, мужеве, панове-мужове, общи, т. е. общинні (громадські) мужі. Поміж ними відзначувались старці, совіт котрих поважався найбільш в тих случаях, як треба

¹⁰⁾ Гл. Прик. I.

¹¹⁾ Слова: купа и громада дуже старі. вони зустрічаються в переводі Библии: „И пришеди десятина отъ тельци овецъ, и десятины отъ козь и посвятиша Бо-году Богу овсому. И внесоша и положиша купы многи. Мѣлца третьяго начала купамъ полагати основанія. И вииде Езекия и видѣша купы“ и проч. (Втор. кн. Парал. гл. 31. ст. 7—10). „И наметаша громаду каменія велику“ и пр. (Кн. Тов. гол. VII. ст. 26).“ Замітимо до того, що и слово община стрічається в переводі Библии: „Душа еже аще огрѣшиши и солжетъ другу о вданіи или о общинѣ.“ (Лев. гол. 6. ст. 1—3). Слово громада, в зміслі народного зборища, приходить в краєдворецкій рукописи, в по-ємі о Бенеші Германови: „Ai ta Benes' Hermanow tamo bud v hromadu zve protiv sazikom.“ Kralodvorski Rukopis'. V Praze 1820, st. 140. В законі Винодольскім (1280) народове зборище зветься куп, або вкуп: „Скупишесе все на куп, „Израше се одъ всякого града старійши на вкуп.“ Чтенія въ общ. ист. и древн. россійск. 1846 Н. 3. У Сербів ще й досі народове зборище називається скуп: гл. Обществении и домашній бытъ Сербовъ. Журн. Мин. Нар. Пров. 1856 г. Апрель, стр. 91.

¹²⁾ Кн. гродьска Луцька 1583 р. лист 255 259.

¹³⁾ В тій же книжці лист 274.

¹⁴⁾ Там же л. 297

було постановити приговор на основах давного присуду народо-вого зборища.

Так як кожний господарь мусів бути при народовому зборищу, и так як и молодці, оженившись, відділювались и виходили на своє хазайство, то по сему кожний з них міг через кілька літ навчатись народнєму праву и тим же порядком передавати другим поколінням. Звідси віче було не тільки народним судебним зборищем, але й школою для навчення праву, котре, без письма, заховувалось в памяти мужів-сходатаїв, переходячи від одного покоління до другого.

Опріч сходатаїв, в народове зборище закликались люде з трех сусідніх сел сусіднєї громади, по одному, або по два чоловіки з кожного села. Сі лиця звались людьми сторонними; вони не брали уділу в нарадах ані в засуді, але слідили за ходою діла в народовому зборищу, щоб, як треба було, засвідчили о заповнїм суді.

Пани и їх управителі могли теж бути на копі; се лучалось тоді, як вони сами приводили своїх крестян на віче. Однак же ні пани, ні їх упрявляючі не брали уділу ні в нарадах копи, ні в постанові засудів. Народове зборище и сами засуджені мали право закликати возного из городського уряду. В такому случаї возний був на копі як свідок, робив протокол и приставляв своє донесенє в уряд городський до записованя в актові книжки.

Число сходатаїв було иноді дуже велике. Копа, збиравшася в 1601 р. мала в собі до 100 чолов., хоч зборище було не ловне, бо де-які пани не пустили своїх крєпаків на віче.¹⁵⁾ Копа, котра збиралась в 1602 р. мала до 150 судїв копних¹⁶⁾.

Копа збиралась в центрівому місті сельської громади, котре звалось коповище, або копище, и займалась роспиткою и рішенєм діла під відкритим небом. Для роспитки діл уголовних копа збиралась на місці переступленя: в діброві, в бору, під горою. Як що треба було рішати спір за землю, копа збиралась на спірній землі, а як в окрузі громади знаходили убитого чоловіка, копа збиралась в тому місці, де було тіло, або єго роскидані члени.

Відомству копи підлежали всі лиця простого стану, мавші свою осідлість в окрузі сельської громади, именно: королевські крєстяне, панщане, монастирські и церковні, слободні поселенці и городські міщане, не мавші магдебурського права. В деяких слу-

¹⁵⁾ Книга гродьска Владым. 1601 р. лист 131—132.

¹⁶⁾ Гл. прикл. V.

чаях власть копи ширилась и на самих панів. Пани, по вільній згоді, мали право представляти копі розсуд спорів, котрі зарожались між ними. Так в 1591 р. зародився спір між панами — Малиньським и Вишиньським о право власности на ниву и копань. Замість того, що-б судитись в городському уряді, пани зібрали копу, на котрій старці показали, що на спіршій ниві, кілька літ тому назад, покрадена була ріпа, и що копа присудила надгороду пану Малиньському. На сих основах спірна нива признана власностею пана Малиньського. Рішене було записане в актову книжку и мало законну силу¹⁷⁾. Як що в паньському маєтку, бувшому в окрузі общини, зроблена була яка шкода, и як що в сему заздрівався один або скілька папів, господаровавших в окрузі тоїж громади, то пан, потерпівший шкоду, мав право збирати копу й просити, щоб вона розслідила діло й присудила удоволнене за шкоду. Тоді копа посидала возних и жадала, щоб винні пани разом з своїми крепаками явились перед зборище и оправдались в вині. Як що пани не являлись, копа три рази завзивала їх, а за тим поставляла своє рішене — жадати од непослушних панів и їх крестян удоволненя за весь веред позівника. По закінченю суду, копа відсилала своє рішене в городський суд через возних до записування в городські книги.¹⁸⁾ Копа мала право завести судове слідство над паном. Як він був при слідстві и запримічав, що відкривається де-що, уличающе ёго в вині, то він міг требовати, щоб дальше слідство йшло в суді гродьському. На копі, робившій слідство о убийстві жидів - митників Луцьких, був пан Яков Шибеньский с своїми крепаками (1581 року). Дворова жінка Таця показала, що убийство зроблено завідома Шибеньського. Тоді пан Шибеньский сказав: „Чую, що тут вже й о мині річ; підда жінка и мене вмшала в діло. Коли-ж так, щоб доказати свою невинновність, передаю городському уряду всіх замішаних в се діло, и сам являюсь в уряд в назначений час.“ Затим копа розійшлась, покинувши розслідки діла¹⁹⁾.

Все біли та біли ріша власть поміщиків, ограничаюча громадські права поселян, зробила значну перемену в строї народових зборищ. В XVII. в. мужі-сходатаі теряють свою першу значність, віддаючи свою власть панам. Околичні села посилають від себе тільки по одному депутату; пан або пані, с кількома приятелями, иноді при

¹⁷⁾ Кв. грод. Луцька 1591 р. л. 47 на обор.

¹⁸⁾ Гл. Прик. V.

¹⁹⁾ Кв. грод. Луцька 1583 р. л. 297—300.

попові, судять и правлять на основі Литовського статута. Крестьяне, прислані з околичних сел, стоять безмовно, годяться на рішене пана и ёго приятелів; громадський суд перестає вже зватись копним судом, а просто зветься судом сельским (sąd wiejski)²⁰. (Д. б.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

МІСЦЕВІ ДІЛА.

Одна з неурядових, але рядових, газет дуже зобовязала собі всіх політичних и неполітичних людей в Австрії, заявляючи нинішні погляди и правління з такою щирістю, що можна би навіть похибувати, чи вона тим не стягне на себе високого незадоволення своїх патронів, — виймивши хиба той случай, що те заявлене вийшло простісенько таки з — літературного бюро. В такому случаю, очевидно, що зобовязане для газети прийшлося би не по властивому адресу, бо тоді, за науку на словах, повинні би подякувати самому-ж правліню ті из непонятних прихильників ёго в де-яких краях, особливо в Галичині, котрі из самих подій досі нічого не навчилися.

Ото-ж таку науку дає тепер скликаним до сегорічного згромадження соймам краєвим, високо-офіційна Montagsrevue, пояснюючи їм їх теперішнє становище и показуючи виразно, що вони вже не мають ніякого вищого значеня політичного; що від тепер не повинні займатися загальною політикою державною, а віддатися тільки управлюваню и розвиваню діл місцевих — lokaler Interessen. Такий погляд правління на теперішнє значенє соймів краєвих не задивує нікого, хто має очи на те, аби дивився и — видів, уши, аби слухав и — чув, розум, аби помічав и бодай догадувався. Хто від самого початку слідив уважно за ходом конституційного розвою в Австрії, и за змаганнями партії німецько-централістичної, дбаючої завсїди передовсім про те, аби в переду правління станули люде з її десятка, той знає, що досі кожде правління централістичної барви сказало в ділі нашого конституційного розвою своє рішуще слово, и кожде правління наступаюче бодай одним кроком наперед посунуло централістичну систему свого попередника. Як далеко поточило ту систему правління теперішнє, то знає кождий,

²⁰) Гл. прикл. VI. Теж кн. год. Владим. 1622 року, л. 480. и друга тогож року листъ 638.

хто застановлявся над значенем доконаної устави о виборах безпосередніх до Ради державної.

Для відсвіженя памяти не завадить пригадати тут коротенько историчні вислідки нашого конституційного розвою.

Вже первістна лютова устава в різкій суперечности з жовтневим дипломом — альфою нашої конституції — заявила замір, становище соймів краєвих — котрим жовтневий диплом признавав право законодавства по правилу, а Раді державній лиш виємково, для справ заспільних — знизити до значеня апаратів, помічних для администрації провинціальної, через утворене засадничого парламенту центрального. Той стосунок бувби непохибно й наступив, якби лютова устава була узнана загально, и коли-б через те и проєктована заспільна Рада державна прийшла була до skutku. Але лютовий патент все таки узглядняв ще державо-правну самостійність королівств и країв, а с тим и историчний федеративний характер габсбурскої монархії — через те, що соймам краєвим, яко репрезентантам осібностей політичних. признаю право вибрати депутатів до Ради державної, На тім мусів очевидно розщибнутись централізм парламентарний, котрий з державоправною самостійністю країв погодити годі. Отож піддаючись тій конечности, покиєно заспільність конституційну и розпаєвано монархію на дві половині.

Однакже в обох половинах узгляднювано ще федеративний характер монархії. В Залітавічині велике князтво Семигородске знехтовано вправді зовсім, — хоч ще й нині, именно при пересправах в угорскім соймі над новою уставою виборчою, показалося, що той край має справедливий титул-правний до відрубности політичної, коли ёго взаємни місцеві не позволили законодавцям угорским підпорядкувати ёго під заспільну уставу виборчу, и ті виділися зневоленими установити для него окремішні виємкові параграфи; — але натомість королівство Хорвація зберегло за собою право на обсиланє угорского сойму через депутатів свого сойму краєвого. По сім-боці Літави конституція груднева оставила те право всіх соймів краєвих непарушеним. В державі Степановій діло під тим зглядом пішло так гарно, що Хорвація, через нову угоду, для своїх внутрішніх справ виедиала повну автономію — дарма що в найновішій часі угорске правліє ту внутрішню самостійність по-своєму толкувати пробує, — отже тут зреченося в засаді централізму парламентарного, а признаю на ділі правність стосунку федеративного. В Долітавічині-ж захотілося грудневикам, власне по відлученю від Угорщини, удворити зовсім централізацію парламентарну. Однакже централізм грудневий мусів би розбитись був на тім самім щолбі, на котрім розшибся централізм конститу-

ції лютової, именно на відрубности житєвих інтересів, а тим самим и на управненій самостійности осібностей краєвих.

Тоді приступили грудневики до так званої реформи виборчої через котру — в противорічю з основним началом устава — соймам краєвим віднято право вибирати послів до Ради державної, а через те королівства и краї потеряли послідній останок державо-правної самостійности, який сім лютова, — ба навіть груднева устава ще оставляла. Забір сеї реформи був очевидно той: позбавити сойми краєві значеня и впливу політичного, зробити їх тільки помічниками адміністрації краєвої, а наконєць зовсім лишніми. Сей забір був явний усім в Австрії — и централістам, котрі ёго мали, и федералістам, котрі против него ставали. В одній тільки Галичині більшиша и в краю и в соймі не второпала мабуть того заміру централістів. Більшиша сойму домагалася залагодженя своєї резолюції — значить, жадала більшої автономі для свого краю, ніж признавала кожда из дотеперішніх устав державних. Між тим, обстаючи при резолюції, більшиша соймова через своїх делегатів завсїгди переговорювалаєь з централістами — без skutку, а помимо того не рішилаєь ніколи становно підперти системи федераційної ані за Белькреді ані за Гогерварта, — бо не хотіла розширеня автономі для всіх країв Австрії, тільки для Галичині. При такім поступованю більшиша соймова перехитрила єь, бо її делегати до Ради державної, знаячи добре еґоїстичну політику своїх відпоручателів, не богато привязували ваги до тої кукли, що названо резолюцією, и замієть щиро домагатися розширеня автономі хочби вже тільки для самої Галичині — и відповідно тому напрямкові поступати, вони зовсім не вважали отсе за погрішність против консенквенції, аби в данім разі, коли ходило о перепроваджене виборів безпосередних з конечности, а потім о саму реформу виборчу — отже влаєтиво о ще більше обмежене автономі країв — дотичні ухвали уможливити.

Що галицький сойм не зачервонівсь од вєтиду після такого висліду своїх змагань резолюційно-автономичних, се моглоби показатися дивним лиш тому, хто не нознакомлений з самими найвнутренніми побудками, якими руководитєь в своїй політиці більшієть того сойму. До того интересовного темату повернемо пізнійше, щоб уяснити собі влаєтиве політичне положене краю в загалі, а рускої народности в особенности, котре було би дуже незавидне, єслиби та партія польєька, котра враз з більшоєтью послів руских становить більшієть в соймі, и на дальше верх за-тримала.

Чи волітикове більшини в соймі нашім застановилися над тим значенєм сойму, яке ёму відтепер, именно від перепровадження устави о виборах безпосередних, приналежить?... Здається, що ні; бо неможемо зазначити ні якого факту, котрим би сойм заманіфестував свідомість свого найвищого — та не коректно по уставному — усуненого права, в спосіб достойний репрезентації краюєвої. Здається, що и погляди о жаданім в резолюції розширеню автономії були также самій же більшині сойму зовсім неясні, коли від поза-сойшових однодумців тої більшини, власне по перепроваженю устави о безпосередних виборах, а тим самим по позбавленю соймів їх значеня політичного, вийшов проєкт на обмежене автономичних атрибуцій виділу краюєвого и виділів повітових. Ото-ж можна сказати, що ані більшина в соймі, ані більшина в краю нашім на разі не уяснила собі тої позиції, в яку сойм и край поставлені тепер супротив остаточних замірів и ступневих змагань централізаційной системи, с котрою край и ёго репрезентація віднині змушені будуть боротись крок за кроком, — що очевнено аж тоді наступить, коли край и репрезентація ёго найперше уяснят собі отсе питане: длячого властиво автономія для краю єсть доконче потрібна? и як би тим правом користуватись належано, аби від него справдениґо добра для краю сподіватися можна? Досі и під тим зглядом понятя в краю нашім були дуже неясні.

Нам здається, що рядова *Montagsrevue* мала на виду особливе тільки ту неясність и баламутність понятій автономичних в Галичиї, виступаючи супротив соймів з поясненєм їх теперішнєго значення. Після її вироку, сойми краюєві єуть тепер „пожиточними посередними огнивами в нашім організмі репрезентаційнім.“ Отож сойми королівств и країв вже тепер не те, чим були перед зъєдноченєм и по зъєдноченю під габсбурскою династією, се-б то заступниками державоправної самостійности країв, заступниками питомих, староисторичних, власноуправнених організмів політичних, а тільки посередними огнивами в репрезентаційнім організмі штучно и прмусово зложеної будови політичної. Стоїть уваги и те, що вони єуть тільки пожиточними, а вже не конєчними огнивами в організмі репрезентаційнім, — значить, пожиточність їх буде уважана так довго, як довго вони окажуться пожиточними для лануючої системи; коли-б однакже вони в очах репрезентаційного організму централнього и централістичного праязія такими не okazались, то очевнено, що, не признаючи за соймами права конєчности, система зберегає собі право, діяльність соймів огранчнити, або навіть ті „посередні огнива“ зовсім усунути, — в спосіб так

само неконституційний, в яким устава о безпосередних виборах, — а зглядно о позбавленю соймів їх значеня політичного — перепроваджена зістала.

Поминувши деякі інші вирази рядової газети, именно „о неслухнім підозріваню, з яким можна було дивитись на переможні сойми ультрамонтанско-федералістичних алітаторів“ — на котр можна би відповісти фразою о соймах с переважною більшиною¹ прусофільських централістів — приходимо на той природний круг діяльности, який соймам тепер указаний“. Той круг діяльности, після Montagsrevue розтягається на „управлюване и спроможене місцевих інтересів.“ — Отож місцеві діла суть властивим полем діяльности соймів краєвих, чого ніхто впрочім не заперечає, бо всі діла, в котрих край має безпосередний свій інтерес, можна назвати — з оглядом на тойже край — місцевими. В противостайности до діл за спільно-державних, котрі з інтересами країв лиш посередню стичність мають, ті послідні називаються краєвими. Назва — байдуже. Ходить властиве, о те, чи мають властиво сойми краєві право и власть до залагоджуваня тих справ краєвих, котрі тільки в соймах краєвих могли би бути залагоджені з добром и пожитком для краю, — бо очевидно, що тільки репрезентація краєва може розуміти добро краю, и бажати відповідного залагодженя ёго інтересів. Отож інтереси місцеві суть властиво поводом всіх змагань автономичних, а спір жежи федералізмом и централізмом єсть властиво тільки спором о границу жежи ділами краєвими — чи там місцевими — а державними. Не о що инше ходить федералістам, як власне тільки о висднанє репрезентаціям краєвим ширшого круга діяльности для належитого и взаєминам кожного краю відповідного „управляня и розвиваня інтересів місцевих“; між тим коли система централістична, залічивши значну часть „інтересів місцевих“ до круга діяльности репрезентації державної, буде трактувати ті справи зо становища загального, з більшим узгляднюванєм потреб сего або того краю монархії, що знову буде в різкій противорічності с пожаданим управлянем и розвиванєм інтересів якого-небудь иншого краю. Для належитого залагоджуваня справ, стоячих в тісній звязи з інтересами місцевими, такого залагоджуваня, котре відповідало би потребам кожного краю, репрезентація державна не може мати ані достаточного знаня, а часто навіть її більшости не стане и доброї волі до того.

Возьмім для прикладу який один край, и один або другий из ёго важнійших інтересів місцевих. Ото в нашій Галичині скрізь чу-

ється н. пр. неодоладність безварункового знесеня уставу о лихві, и брак уставу, обмежуючої пагубне для краю и народностей ёго вивлащоване селян. При сцентралізованю судебного уставодавства о догодженю тим пекучим интересам місцевим навіть подумати неможна. Парлямент центральний, руководячись загальними теоретичними засадами національної економії, до тих питань ніколи не поверне, уважаючи се als überwundenen Standpunkt; він не схоче застановитися над тим, що иноді виемка від засадничого правила показується конечностю там, де сама засада з другої сторони більше приносить шкоди ніж пожитку. Рекомо поступова и ліберальна більшина центрального парламенту буде мотивовати свободу лихви пожиточностю свобідної конкуренції капіталу а вивлащоване селян пожиточностю зміни в посідательстві менших маєтностей поземельних — заміни лінивих и нездарних працёвними и оборотними. Ніхто и не згадає о тім, що власне вивлащоване селян, котре в краю нашім прибрало вже так застрашаючі розміри, є тільки наслідком свобідної лихви; и що таким способом свобідна лихва — чи там свобідна конкуренція капіталу, як воно по ученому називається — для краю, розуміється для нашого, більше приносить шкоди ніж пожитку, бо пожиточність свобідної конкуренції капіталу можлива єсть тільки тоді, коли межі фактори є менше-більше якась рівність під зглядом промисловости и оборотности, чого власне в нашім краю — а то для браку загальної, доси так занедбаной, просвіти люду, ще не має. Се обставане ніби-то при засаді не буде впрочім без побудки чисто-еґоїстичной, для-того що шкоду в отсім случаю поносить властиво елемент місцевий, а натомість зискує елемент чужий, посторонний, або такий, котрий в краю промощує дорогу елементові посторонному, німецько-культурному, и для котрого таким побитом пануючий елемент в парламенті центральнім завсігді буде мати більше симпатії, ніж для народних елементів краєвих, елементів словянских.

Таких важнійших интересів місцевих, котрих управлінням и залагодженєм на користь місцеву, значить — на користь краю — сойм краєвий займитись не може, для того що система централістична, уважаючи ті интереси яко заспільні, до круга діяльности Ради державної їх залічила, знайдеться много, дуже много. Интереси місцеві, на котрі указує рядова газета яко на властивий круг діяльности теперішніх соймів краєвих, не обіймаються в тих вузких рацях, які истнуюча конституція визначила для законодавства соймового. Треба не забувати, що в статутах краєвих, ко-

трі все-ж такі становлять складову часть нинішньої конституції, ще находиться той параграф, після котрого соймам краєвим прислужає право зглядом змінена деяких истнующих або ще маючих видатися устав, о скільки вони касаються добра поодиноких країв, ставляти відновідні внески. Можемо бути певні, що сойми, без поучея рядового органу, знатимуть властивий круг своєї діяльності, и непохибно займуться также важнішими интересами місцевими, котрих остаточне рішене, після теперішньої конституції до парламенту центрального належить. Після дотеперішніх досвідчень, котрі відслопяють далекий вигляд на будучність, можемо з рівною-ж певністю заключати, що в парламенті центральнім майже жадне з тих діл не буде рішене так, як того вимагає интерес місцевий, а зглядно користь краю. Колізія, яка, після погляду рядового органу, усунена зістала через позбавлене соймів їх значеня політичного, віджиє на ново межі соймами, котрим прислужає право внесків, и радою державною, котрій приналежить право рішення. Интереси локальні, котрі рядова туба указує нині соймам краєвим яко властивий и природний круг їх діяльності, стануться власне тою школою, в котрій народи с часом научаться шанувати найвищий интерес локальний, а тим єсть для кожного краю и народу право збережея своєї природної, народної и исторично-політичної самостійности. Буде то школа практична, котора виразніше промовить до переконаня, ніж усі теорії о автономній відрубности и автономній федеральній, котрі доси дуже яловими оказались так на Русинах як и на Поляках в краю нашім. А доки так діло стоїть, то трохи за-рано триюмує централізм в своїх органах, що ніби ёго система в Австрії затверджена вже пунктом и павзою.

Перегляд політичний.

— На день 10 вересня скликано сойми краєві. — Віденьські Press-и запитувались, дячого правліне не порозумівається з виділами краєвими в справі предложень, котрі в соймах внесе, и дячого навіть не заявляє, чи внесе які предложеня. За те поприкнула їх остро министеряльця Montagsrevue, котра так виразилася: „Се дивні запитаня, та тим дивніші, що виходять від органів централістичних. Централістична преса щиро помагала до

обезвладнення соймів, отож замість запитувати про спільництво правління в діяльності соймів, повинна би згори засуджати всяку отаку діяльність правління. И в самім ділі річ майже непохибна, що правління зовсім не буде трудити соймів під зглядом усталодавчим. Устави державні, в переважній частині країв введені в жите, а тим дана вже підвалина до одностайного трактованя всіх тих справ, котрі соймам переказані. Відтепер буде заданєм соймів; залагоджувати ті справи, удосконалювати установи шкіл, институцій гуманитарних и санитарних, поправляти дотичне усталодавство, займатися также иншими, але місцевими и потребами людности и тимже угоджувати.“

— Близько рік тому, як Хорвація заключила нову угоду з Угорщиною, наслідком котрої признана їй досить широка автономия. Хорвати знали, для чого жадають автономії. Яко нарід полуднево-словянський, повен свіжої животної сили, — рідні брати Сербів, котрі усе му світові показали, скільки годен зробити нарід для свого розвитку культурного, коли має доконче потрібні для сего вимінки самостійности и волі, — Хорвати з усею ревностю взялися до використання своєї автономії на полі усталодавства красового.

Правління хорватске в коротк'м часі виготовило много внесків до устав для предложеня їх соймуві Трєдиного королівства, котрий тепер займається їх ухваленєм. Межи иншими виготовлений був и проєкт до уставу о новій администраційній організації краю після котрого край мав поділений бути на двадцять повітів, з начальниками именованими через правління, а дотеперішня невідповідна вимогам часу и коштовна установа жупанів мала бути знесена Між-тим сей проєкт не узискав контра-сїгнатури угорского правління, именно с того поводу, що він закраує в саму истоту спільної конституції, бо жупани входять яко члени висшої изби угорского сойму державного, а по знесеню їх 8 місць в тій избі остались би порожними. Однакже проєкт той буде внесений до сойму по зробленю відповідних змін, через котрі згадана трудність контра-сїгнатури усунеться.

— Сербський церковний конгрес в Карловці був відкритий з холодною святочностю и без перешкоди. Народовці не внесли протесту, котрого правління боялося, а приступили порядковим способом до діла. Напруженє умів було велике й різке. Народне сторонництво, під приводом Милетича, мало природним побитом верх; воно зовсім було згідне дотично того мужа, котрий був би

гідним засісти на патріаршій престолі, — и одногосня вибрало за патріарха єпископа Стойковича. Прихильна правліню меншість (6 голосів) здержалася від голосованя, и через те сталося річю неможливою, аби правліне, опираючись на истнуючій чудноватій законній постанові, затвердило патріарха, через меншість вибраного. Як о одногоснім виборі Стойковича з одной, так и о тім, що правліне сего вибору не одобрить, можна було знати наперед. И в самім ділі, на представлене правліня вийшло королівське рішенє, завзиваюче до нового вибору. Правліню ходило именованню про те, щоби вибраний був для него *persona grata*, а найрадше, щоби ним був дотеперішній адміністратор патріархату, єпископ Груїч. Ходила погрозка по дневниках, що якби члени конгреса не схотіли приступити до нового вибору, и зложили свої мандати, то конгрес був би розв'язаний, патріарх именованій, а рівночасно було б взято під розвагу, чи не треба-б для сербської церковної автономії зачеркнути вузні границі. Між тим члени конгреса мандатів своїх незложили и приступили до нового вибору. Великою більшістю голосів вибрано румунського митрополита Івачковича, Сербина родом. Через той вибір угорське правліне зістаю вибавлене з великого клопоту, бо скоро би члени конгреса були свої мандати зложили, аби поновно Стойковича вибрали, тоді не оставалося иншого способу, як: або уступити перед заявленою волею репрезентантів сербских, або виступити з замахом против церковної автономії Сербів, що нарешті могло би бути небезпечним. Для того правліне, скоро лиш Івачкович вибір приймив, зараз затвердило єго, невходячи в те, чи вибір сей єго виглядам лучше відповідає, ніж вибір Стойковича. Дня 18 серпня відбулася в Карловцах инсталяція патріарха з урочистим церемоніялом. Рядові органи угорські виражаються о вибранім патріарсі с такою осторожністю, котра позволяє вносити, що правліне на сей вибір не зовсім було приготоване, и що для того сей вибір є зовсім до мисли народній партії сербській, коли конгрес той вибір знаменитою більшістю голосів ухвалив, — а треба не забувати що конгрес, з висемкою невеличкої меншини, складається власне з самих репрезентантів тої партії. Заслугує на особливу увагу що рядові органи угорські, признаючи вповні впливове становище патріарха сербського в згляді політичнім, пригадують Івачковичеві, що дальша політична постава Сербів супротив угорського правліня од него залежить. Отож на патріарха вкладається ніби одвічальність за дальшу політичну поставу Сербів, — а з того можна заключати, що Сербі знали добре, кого вибрали.

— Як звісно, на день 15. и 16 с. м. городи галицькі вичадили згромадженє своїх заступників у Львові, чи так зване городове віче (wiec miejski). Министерство стараюся перешкодити тому згромадженю в дорозі приватній, запевне для того, що воно для Шомер-Израеля оказалось дуже ненаручним, и що власне на тім згромадженю могли бути порушені и обговорені дуже важні интереси місцеві! Именно президиальний секретарь ministra-rodaka розіслав приватну телеграму до ёго політичних приятелів, в котрій заявив, що minister-rodak не жичить собі, аби ёго приятелі в тім згромадженю участє взяли. Причиною того було отсе: що комитет притотовляющий був різко анти-централістичної барви. Помимо того згромадженє відбулося, хоч для нарад тільки один день ему позволено. Зыхалося над 100 відноручників з усіх сторон краю. Найбільше часу в нарадах забрав перший пункт програми, відносячийся до справи побільшеня послів міських в соймі краєвім. При тій спосібности редактор Gaz. Narodow-oi, п. Добжанский, вмові, прийнятій голосними похвалами, звернув дискусію на питанє жидівске, котре ёго газета вже через довший час обрабляє. Він указав на жалке положєнє маломіщан супротив всемогучости жидів, малював моральну и материяльну руїну, в яку християньска людність міст неминучо попаде, скоро не буде їй принесєна швидка и радикальна поміч, а наконєць поставив внесок, аби сойм займився випрацєванєм устави конфєсійної в формі статута жидівского, и подав министерству для предложєня раді державній. И сей внесок ухвалєно. Иниші точки програми відносилися: до реформи устави громадскої з узглядненєм міст, до реформи администрації, до віднесєня индустриі по малих містах, до введєня шкіл промислових и т. п. В кругах польских народних — анти-централістичних — мають надію, що ті ухвали городского згромадженя не остануться без побуджающего впливу на політичний рух в краю нашім, чому очевидно ні Шомер-Израель ні „поступовці“ польскі вераді. — Отсе згромадженє репрезєнтантів міських показує довідно, що в краю нашім одна часть обивателів, имено міщанє, зачала вже думати о интересах місцевих, и маємо надію, що довша студия тих интересів доведе весь край до яснійших ніж доси поглядів політичних.

— Заповіджена вже від кількох неділь подоріж цісаря до Чех, для смотрення при великих маневрах войскових, наробила багато розгосу в дневниках — особливо централістичних, — именно с того поводу, що цісарь при тій спосібности навістять Прагу, и від дня 7. серпня 4-ої години с полудня до дня 9. рано забавить в королевськім замку Градчині. При тім побуті будуть товаришити цісареві гр. Андрашь и бувший намістник чеський, теперішній министр війни, барон Коллер. Ся околичність, що власне и гр. Андрашь приїде з монархою до Праги, набавила централістів велитого страху, що в Празі при тій спосібности моглови що небудь статися для угоди с Чехами, для мирового залягодження питання чеського. Забавно було читати в дневниках централістичних, як одні старалися самі себе упевнити, що нічого в тій справі не станеться, инші-ж не могли знову утаїти своїх обав, посуваючись навіть до заявленя такого погляду, що для уникнення всяких підозрівань о які небудь заміри угодові, належало лучше маневри войскові урядити де инде, н. пр. в Мораві, а не в Чехах, и т. и. Из того богатого говірканя про цісарську подоріж до Чех показується чим раз яснійше, що в Празі могло би на всякий случай щось стати ся, а бодай спробоване бути для мирової розвязки питання чеського. Ми однакже не підемо за приміром вірноконституційних, щоб завчасу віддаватися яким надіям, так як вони відаються обавам. Угоду межі короною и Чехами можна справедливо уважати яко точку, знаменаючу становний оборот в ділах внутрішній політики Австрії, — оборот до лучшого. З того взгляду угоду с Чехами, коли-б вона справді наступила, воі народности монархії, котрі в політиці своїй руководяться кращими побудками піж елоїзм и зарозуміість, уважають за подію зо всіх мір пожаданну. Однакже знаючи з многих досвідчень, що в політиці Австрії, так внутрішній як и внішній, звичайно и найбистроумнійша комбинація омиляє, не будемо и по поводу сеї цісарської подорожи ставляти ні яких гороскошів. Близький час покаже, чи обави централістів були узаasadнені.

— Виша изба угорского сойму поробила де-які досить важні зміни в ухваленій низшою избою новелі до уставу виборчої, а то помимо жвавого опору министра Саларі, котрий при тій спосібности потерпів годосну поражку. Між-тим сойм угорский заключено, и реформа виборча, що соймовій лівіці и фракціям народним була так ненавистна, не прийшла до skutku.

НОВИНКИ.

— ВІр. Митрополит Сембратович видав архипастирське посланіє звиваючи священників до завязованя межі народом брацтв здержанности, котрим папа римський, на просьбу О. митрополита, надав великі одпусти. — Хто застановлявся коли над тим страшним педугом моральним, від якого страждають цілі маси народа, в таких особливо краях, де просвіта люду на низькім стоїть ступені; — хто застанеявся коли над тим, що порок пияництва, котрий так закоренився и межі нашим сельським людом, є головною причиною ёго темноти и убожества, а що більше — головною перепоною до подвигнення ёго з того упадку: той певно болів сердечю над тим, що майже не находитсяя способу, яким би люд наш від того пороку вибавити. В інших краях брацтва здержанности приносять много добрих наслідків у гім згляді; у нас же, як показало досвідчене в сорокових роках, такі брацтва щось не довго удержалися. Не можна однакже сумніватися, що ті брацтва були би и в нас заявили свій вплив добротинний, коли-б тільки духовенство з усею витревалостю, гідною так чесної справи, смотрило за дальшим тих брацтв розвоєм. Правда и те, що духовенство, замість піддержки. дізнавало з другої сторони перешкод найрозмаїтших у тім прямованю, бо звістно — брацтва здержанности не годяться з умноженієм доходів пропинаційних. З того згляду можна бути певним, що в тій справі духовенство и тепер стрітяться с сильною контра-пропагандою жидів-арендаторів; однакже звістно и се, що духовенство наше, від часу, коли у нас перший раз завязовано брацтва здержанности, перебул вже тверду школу, в котрій научилось боротися з усякими противними впливами. Для того оціняючи високо почин ВІ. Митрополита, масмо надію, що сей раз брацтва здержанности межі народом нашим утреваляться и стануть приносити пожаданні овочи. Духовенству нашому, котрому архипастир поручає сю справу, зо всіх мір гідну іх душпастирського званя, заявляємо щиро-руске „помагай-біг!“

— На замовлене „Просвіти“ виготовляється тепер в городі Ейндель, швайцарського кантона Швиц, красивий образ *Св. Николая* барвистим друком, в великім форматі и в значнім числі екземплярів, котрі будуть продаватися по низькій ціні. — Хоч розповсюднене образів не належить до зачерку властивого заданя „Просвіти“, одначе з оглядом на ті несмаковиті, а часто навіть карикатурні образи святців, куповані за добрий гріш, якими набожні селяне наші украшають покутя своїх хат, можна похвалити отсей учинок „Просвіти“, бо тим способом вона причиниться до направлення малярського смаку у нашого оільского люду, а образоване художничого смаку все таки належить до засягу повного образованя, — до зачерку просвіти.

— Надослане. Дня 14 лат. с. м. помер в Снятині Северин Ганкевич. Покійник укінчав студію правничі, та тяжка кількя літ тріваюча слабість не дозволила ему збирати овочів науки и зігнала ёго з сего світа в самому цвіті віку. Від наймолодших літ заявлявся покійник щирим патріотом-народовцем, сильно вчився рідної исторії и лі-

тератури и захоочував ще своїх товаришів до науки всього рідного. Русь стратила в нім надійного робітника для добра народа. — Вічна йому пам'ять!

— Дня 7. (20.) с. м. відбулося в Коломиї згромажене Русинів для оснoванн^я „Товариства имени Мпхала Качковського.“ Згромаджених було около 300 осіб, а межн тими більша половина селян. Після поминального богослуженн^я за душу покійного Качковського, приступлено до дебат над статутом Товариства, котрий прийнято, и вибрано тимчасовий комитет, в склад котрого ввійшло 13 осіб, з о. Наумовичем яко председателем. Цілю Товариства єсть підмаганє просвіти и уморальненн^я народа. Ціль незаперечно прекрасна и гідна похвали. С того згяду новозавязанє Товариство повинно би визвати симпатію для себе у кожного патріотичного Русина; однакжє досвідченє научило нас, що в таких случаях безвмінковій симпатії віддаватися годі. Заходить бо отя околнчність, що в новозавязанім Товаристві дають тон люде с тої партії рускої, в котрої руках находячись деякі заведеня рускі звихнуля свій напрямок народний и через те заснітілись, — перестали бути позиточними и симпатичними. Ми не засуджасмо згори нового товариства; воно може заявити ще напрямок чисто народний, незвихнений; однакжє з надміненої вище причини не можемо увільнитися від деяких обав, бажаючи при тім сердечно, аби обави ті не справдилися.

— В „Слові“ читаємо сяжневий через кілька чисел продовжуючийся артикул під надписом „Нашн школьннн и народно-здукаційннн отношеннн“, в котрнм автор виступає с проєктами, дуже замашистими вправді, але, як видно, и для него самого неясними, а для того и зовсім не практичними. Ходить йому имено о переобразованє „Матиці“ з організацією духовно-єрархичною, з філіями деканальними; окрім того хотів би мати заведеними Митиці повітові, котрі такжє були би філіями Матиці центральної. Из того виходить, що матичні філії лічилися би у нас на сотки. Питаємось, кілько в такім случаю прийдеться членів на одну філію, скоро, після проєкту, „українофілі“ повинні бути від принн^я до тих „матич“ виключені?... Сама моїструальність сего проєкту увільняє нас од всяких уваг о єго непрактичності.

ОБ'ЯВЛЕНЄ.

В Книгарні М. Левченна и Л. Ильницького в Києві:

Находиться склад мало не всіх українських книжок.

Приймається підписка на „Правду.“ Ціна за 1 рік без пересылки 6 руб., з пересылкою 7 руб.

Книгарям звичайна уступка.

3—3

Одвічальний редактор: Др. Александр Огоновский.

3 Друкарні Товариства Києва Шевченка. — Під надком Фр. Сарніцкого.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Осолинских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Оден номер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться
по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПОЛТАВА.

Поема О. С. Пушкина.

Вільний переклад на українську мову Є. Гребінки.

ПІСНЯ ВТОРА.

Мазепа дуже щось смутний;
Стоїть Маруся біля ёго.
Він небалакає нічого,
Звичайно кажуть: сам не свій.
Хоч що вона ёго й питає,
Він, буцім то, недочуває.
Мовчанка їй надопекла,
Ії дуже, дуже жалко стало,
Небога щиро заридала,
И так казати почала:

„Чогось ти не з добра сумуєш,
Од мене утікаєш ти;
Мабуть погане щось мудруєш,
Мабуть... не любиш сироти!
Ох, серденько недобре чує,
И день и ніченьку болить,
Не знаю, що воно віщує,
А щось мене не веселить.
Дарма що в ту... ти знаєш... нічку,

Як, погасивши в хаті свічку,
Божився вік мене любить;
Тоді, як стала я твоєю,
Як розріднилася з ріднею,
Ти мусив без мене не жить;
Тепер зовсім не тее діло...
Мабуть тобі я надоїла;
Ти день-деннички в стороні,
Зознався з Дульскою якоюсь...
Ну, од чого-ж, скажи мені,
Ніколи ти передо мною
Про Дульську слова не сказав?

Мазепа.

Воно! я й перше угадав!
Отсе ти, серденько, ревнива.
З якого-б, навіжений, дива
Я за дівчатами гасав?
Хиба-ж отсій сідій чурині

Дотепно кланяться дівчині?
Не знаєш добре ти мене!
Минеться од дівчат охота,
Як в голові сидить робота,
Та всяка думка шию гне...
А ти из діла злидні робяш...

Маруся.

Ти окоlesiцю городиш!
Не хочу, вспражки розкажи.

Мазепа.

Ну, слухай, серце! годі, годі!
Да що почувеш, то мовчи.
Давно ми заварили діло,
Тепер воно кипить у нас;
Година гарная насніла,
Прокалатає швидко час.
Давно без батьківської слави
Ми, як воли, в ярмі жили
У подданстві або Варшави,
Або великої Москви.
Возиться годі з Москалями,
Україні царством быть пора:
Я из моїми козаками
Шпурну на мощного Петра!
Москаль жакнетесь перед нами,
И може... буду я царем...
З собою за одно я маю
И Карла з польским королем.
Княгиня Дульська оттая,
Та старець той, та езуїт
Од іх до мене листи носять.
Ну, є за що мене журить?
Оттак жінки що дня голосять,
А розпитай — сама не зна'
Чого саалиться навісна.

Маруся.

Ти будеш царь на Україні:
Як гарно на сідій чуприні
Засяє золотий вінець!

Мазепа.

Та почекай, ще не кінець!
Бог вісь про те, що далі буде!

Маруся.

Тебе всі поважають люде,
На смерть за тебе кожний рад —
Ти кращий будеш царь од миру!
Тебе жде царство...

Мазепа.

А як кат?

Маруся.

Піду є тобою під сокиру.

Мазепа.

Марусє, рибонько моя,
Марусє, ти мене кохаш?

Маруся.

Хто, я?

Мазепа.

Еге.

Маруся.

Хиба не знаєш!

Мазепа.

Дорожчий хто тобі: чи я,
Чи батько?

Маруся.

Годі, серце миле!

Мазепа.

Що, якби люде присудили,
Щоб кого небудь з нас убили,
А ти-б обом була суддя,
А ти-б пустила ти на муку?
За ким би вспражки потягла,
За батьком, чи за мною руку?

Маруся.

Геть угауйся, глянть на себе,
Який страшний ти п блідий!
И в пелко я піду за тебе.

Мазепа.

Не забувай, що кажеш ти!....

Орлик.

Покинь невісь-що городить!
Старий та дурень. Глянь на небо
Оттам ти будеш завтра жить.
Кажи, де гроші, те нам треба.
Чого-ж замовчав?

Кочубей.

Наймит злий!

Роби, що хоч, та згинь швид-
чай.

Дай хоч лягти у домовину,
Навіки очи дай закрить,
Тоді бери мою дитину,
Иди из нею скарб лічить,
Біжіть кривавими руками
Ламать комори из лѣхами,
Берить и злото и срібло;
Дочка вам схованки покаже,
Де, як лежить мос добро —
Вона все зна', и вам розкаже.

Орлик.

Сховав де гроші, покажи!
Не хочеш? гроші де, скажи?
Ти швидко заспіваєш, враже!
Кажи, де зхоронив ти клад?
Мовчиш? Га? що? ану лиш кат!

И кат прийшов...

Лиха година!...

А де-ж Мазена, песький сні,
Де він, поганая личина?
Балака' про себе один,
На ліжку сидиши Марусі.
Мов гад ёго кусає душу,
А в голові нещете все
Невісь-як розумом мутує:
„Хоч так, хоч сяк, а треба се —
Хай ворог до чортів мандрує!
Та як Марусенька знесе,
Коли про смерть отця почує?
А більше нічого вилять,

В мішку не заховасш шила...
Мині тебе хоч жалко, мила,
Біди не можна одволать.
У ранці завтра в Україні
Всі, від старого до дитини,
Про смерть судді загомонять.
Зробить хто хоче невне діло
И незатопити душу й тіло,
До себе жінки не мани,
Бо з роду з віку не чували,
Щоб коли небудь у ярмі,
Хоч би возили, хоч орали,
У купі віл и козеня!“

А місяць блись из за вікна.
Мазена гульк: Маруся спала.
„Як тихо, гарно спить вона,
Бо ще про лихо не пізнала;
А завтра!“... И паскудний гад
Від єї очи відвертає;
Встає, з світлиці виповзає
И шамотить у темний сад.

Давно вже сонечко зайшло
За гору, ген по той-бік річки;
Ущухнув гомін; дав Бог нічку;
На дворі тихо все було;
Мазена вибився из моці,
В душі-ж Мазели щось страшне,
Зла думка думку злу жене;
ёму здається — зірки ночі,
Мов Бога праведного очи,
На ёго карою глядять,
И тополі, ростучи у ряд,
Тиняючися головами,
Про ёго дещо шепотять
Недовідомими річами.
И літня ніч ёму душна,
Буцім підземная турма.

По малу небо занімалось
И край ёго почервонів;
Все ворухилось, все рушалось,
И ліс и степ заблискотів;
Уже й пташки защебетали,
Година вранішня настала,
Хрещений люд загомонів.
Маруся ранком ще куняла.

У кров помазане, побите.
А про Марусю не привіз
Ніхто ні яку, кажуть, звисьь.
Буцім єі з землі не стало,

Покинула мов дівка мир.
Без неї мати пропадала,
З бідою горе коштувала
В чужині, що зовуть — Сибір.

(*Дальше буде.*)

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

I.

З братового листу.

.....Так бачиш, люба сестричко, що я маю всякі поводи задоволенням бути з мого так скорого авансу и переміщення до Д. Воно собі місто досить велике, аби на апанажованого князя Фердинанда, з ёго, як чую, трохи плохеньким двором, за-надто не звязати; кружки діляться: урядницький світ держиться купи; ми-ж військові жиємо досить розосібнено. Змисл для музики має тут бути дуже живий; околиця досить гарна, щоб рзбудити на-ново моє давне пристрасте до краєбразового малярства и до рисованя с природи; службові взаємини — найвигіднійші и найприємнійші. Ото-ж старайся тільки успокоїти матусю: — тут можна нежонатому майорові зовсім добре кілька літ видержати. — З навістом був я лиш там, де воно доконче потрібне здавалося. Ти знаєш мою відхильність від так званого товариского житя. Чи с током часу знайду я де-яких родин, де-б я чув себе як у своїх, — хто-ж се знати може? — Погодім! — На всякий случай домовляй матусі, котора, з надто великої любви и жури не перестає страхатись про мене: що мені добре ведеться, и я думаю, що мені в отсім новім затишковім житю нічого досквиряти не буде, окрім хіба иноді туга за вами, сердешними, — за малим приютним домочком з верандою и садом, де по-конець ёго Мозель шумить, котора нам, як дітьми були, найвеличезнійшого з усіх рік здавалася.

Ще одна вість, о которій я до нашої матусі впрост написати не одважуюсь, и тому найперше в твої руки її складаю: — Лизеля фон Берген є тут, — її чоловік, земский совітник Д-ского

округа, тільки зимою живе в столиці, а літо перебуває на своїй маєтности Вільдберґ, що ледве на милю від Д. положена. — Я се-го вечера перший раз побачу їх знову на балі, що дає місто для нашого офіцерського корпусу. Сестричко, Каролько любя, я уявляю собі той чутязно боязький погляд твоїх сарніх очниць при самій згадці ния тої жінощини, що, дівчиною, була першим и до сеї години єдиним коханєм твого брата! Дай мені уцілувати ті оченятка вірні, що може пильливо слідитимуть за почерком того письма: чи й супокійна була рука, коли я отсі стрічки писав! — Зовсім супокійна! Дванадцят літ уже минуло, відколи та дівчина вісімнадцятилітка, послухавши намов щедрушої матери, одвернулаь од бідолашнєго поручника, и заручилася з молодим, багатим маєтником. — Була то саме така подія, яка що-дня случаеться и случатиметься, докіля найдуться ще убогі поручники и багаті маєтники для — розумних дівчат. — Мов поблеклий сон стає в моїй нагадці отсе роїне, що прогулкою при місячному світлі зачалося, а на тім балі закінчалось, де Гизеля першого вальца, замість зо мною, с паном фон-Берґен танцювала. — Що поміж тим — те було не більше рожаної пори, — прєкрасне, мов весняні святки, в которих мелянхолична пісня згадує: що вони трівають лиш три дні... Та пора давно вже минула, и ледве що слабій рожаний запах по ній ще остався...

Желізна рука жизни тоді в сам час ухватила мене й одвела; — вона силувала мене йти дальше — не давала мені часу постояти й назад озирнутись. Воєнні путаниці займали мене мимо волі, и шлезвицько-гольштинска пригода одним махом шпурнула в сам кипяток діяльности. — Коли опісля знову все утихомирилось, то я вже знав, що в мене було зване, — я чув, що від мене чогось вимагали, и второпав помалу, що для кожного знайдеться праця, хто тільки працювати хоче, — праця поважна, внутрішня и внішня, и що коханє для нас може бути и повинно бути не самим ділом, а тільки відпочинком. — Матуся помилаеться, думаючи, що я страждати мушу, тому що досі не найшов ще часу, аби по такому змислу одпочити. Мені жаль, що вона, во пристрасности свого чутива, при горячому бажанню побачити мене щасливим після її гадки, завсідн ще не годна без нагальної горести згадати о тім епизоді мого життя, — між-тим коли я сам так супокійним стався. — Кажуть, що для многих людей музика, без розрад которої тисячі жити-б не могли, показується чимось безцінним. Чи не могла-ж би отже й для чоловіка, которий свідім своєї хочби й як малої задачі у великанскім ділі твореня загаль-

ного, солодка розривка любви показатися також чимось таким лишнім? Є то питапе пекуче, надпись довгої и важної глави, сестричко любя, котрої читане однакже я тобі заощадити хочу.

А на-послід — пані Гизеля фон-Берген для мене зовсім чужа: нічого немає, що для мене й для його способу мислення могло-б чужішим бути, аніж — жінка иншого. — Ти мене в сёму знаєш и мої погляди о всіх таких точках, и з-за того часто, жаргуючи, взивала мене задвійним Витом Гулоном из Стифтерової гарної новелі „Давня печать“. — Я так саме, як він, за пайбільшу нужду вважаю натху на зеркалі честі... Отся проста подія, що Гизеля єсть панею фон-Берген, перестригла на завсіди всі нитки межі мною а нею. При моїй вдачі яка-ж сила змогла би знову їх повязати? — А до-того имя її дуже часто зісполюють з именем князя, которий, кажуть, дуже у неї заласкується. — Сёго для мене більше ніж треба, щоб бути супокійнісеньким, зустріваючись з нею. На доказ того, який холод и супокій буде у мене в голові, в серці, в руці після того звиданя, а за-разом щоб угодити твоїй жіночій цікавості, котора певне зараз рада-би знати, як Гизеля тепер виглядає — в якім строю була, я отсей лист закінчу аж в ночи, по балі. — Так до опісля.

По опівночі.

Бач, я додержую слова! — Баль, правда, ще не скінчився, але я оставив танці молодшим товаришам. Докучно парно було, глітно и гамірно. Я сёгодні сам собі здавався за-здалегідь старим, и вже не розумів сёго зовсім, як колись то для мене бал був найкращою з усіх приємностей земских. — Багато незнайомих лиць, багато представин, багато непотрібних слів, и кілька обовязкових танців, *voilla tout*. Коли танцёвано першого вальца, которого я „підприймав“ з одною дуже ваговитою панею, полковничкою М., прийшли панство Берген. Він виглядає невідмінний, тільки значно товщий. Той сам зимний та гордий закрій около уст, той сам уклад гладкий. — Паню фон-Берген я може-б ледве пізнав, побачивши найперше її саму не в ёго товаристві. Вона показалає мені багато вищю против давнішого, багато смукліщю; и волосє у неї потемніло. Люде називають її гордою, — а мені здається, що вона тільки виглядає по пански, та одцвіло. Без прирівняня пишно голова вьжеться до шиї. У мене є вже раз своє замиловане до недоганности тої лінії и до лагідно-спадистих плечей, як отсе у пані фон-Берген. Що відмінилось найбільше, то мабуть її очі. Ти чейже ще ясно нагадуєш собі ті сміхучі сині очі; вони-ж и тебе колись-то полонили, — можна було тоді

забожитися, що ті очі ніколи, ніколи не заплачуть, — а тепер думається, що ті великі сині очі не могли-б ніколи засміятись, ніколи й не сміялися. Погідна синева неначе загасла, — вони мають тепер той особливий глибокий та блискучий погляд тих очей, що до плачу привикати учились. — Ми зрешта привіталися, здається мені, дуже супокійно, и підчас всеї забави обмінялись заледво десятком пролётних фраз. Голос, той особливо любий голос, остався ввесь тот сам, так що мене аж якийсь жах проник, почувши уперше її мову. Атже-ж се мова коханої колись-то Лизелі, — дарма, що не була то вже Лизелія. — Се було майже аж німно. — Пан фон-Берген привітав мене, яко давнього приятеля своєї дружини, своїм гладким способом и холодною ввічливістю, що мені від самого разу так опротивіли були, и запросив мене притім навідатись до ёго дому. — Жінка ёго не сказала до того ні слова. — Помимо того мені буде трудно, після сеї стрічи, оминути сёго, аби не бути у них з навістом, — та й з-за чого-ж би ні? — Атже-ж се, наконець, ніщо инше, як тільки сповнене простого товариського звичаю, которого занехане могло би довести до всіляких непотрібних заміток и запитань, — сповнене, которе не буде сполучене з ніякими наслідками для мене. Значить, віддати свою карту, показатися може один раз до дому у великім товаристві яко гість, що вміє найтись, и на тім конець. — Також залежить мені на тім, аби пані фон-Берген показати, що я бувальщину поховав так глибоко, якби отсе тільки їй самій коли-небудь завгодно було.

А тепер чи успокоєна ти? Чи досить докладно сповістив я? Mais non — я забув о туалеті. — Ти помовляєш мене, наче-б то я до того надзвичайно багато змислу и ока здраджую. Ну, отож и сего разу помітив я, що з усіх дам пані фон-Берген показалася найодностайнішою и найоказальшою. Убрана була в білій шовковій сукні з довгим по помості шелестячим волоком, зашпиленій високо, у шиї, брилянтовою спинкою, приоздобленій потопом кружев, о коштовности которих поміж дамами шепіт обуреня ходив; в волосю розцвітали свіжі чаєві рожі та искрились брилянтові шпильки. В руці мала великий букет з незвичайних тешлярняних квітів, — з Вильберга, як сказала мені, коли я замітку вчинив о чудовій красі тих квітів. — Князь, само собою розуміється, був те-ж на балі. Він виглядає старшим, аніж єсть, пережилим и утомленим; тільки як розмовляв с панею фон-Берген, тоді оживлялось охляле ёго обличчє; а він таки багато, дуже багато розмовляв з нею.

Тепер же на прощане вам с повної душі. — Північ давно вже минула, — утомлені очі клеяться... А пишть скоро до вашого
Гаральда.

*

А отсе-ж таки дивно, що саме ті „утомлені“ очі довго ще на-розтвір и задумчиво дивились у світло лямпи, між-тим коли писавша рука давно вже спочивала — и що навіть свитаючий ранок, заглянувши на-послід у вікно, с тими очима ще зустрівся... Чого-ж не нашли вони супочнику? Що-ж се було, що не давало тим очем утомитись?...

*

„Він уже не любить її, матусю; вірь мені,“ промовив лагідний голосок смуклої дівчини, по прочитаню Гаральдового листу, — „якже би инакше міг він так писати!... А-далі... мамо... професор Фрідріх велів саме звідатись, чи можна ёму сёгодні прийти на чай,“ додала тихше и трохи непевно. „Який маю дати ёму одвіт?“

„Вітаємо — вітаємо!“ відповіла пані фон-Вертерн, не тямлючи, — бо гадки її були у сина, кумира душі її, — вона ані помітила сёго, як дочка зарум'янилась и трохи змішалась. Вона зовсім не була, зглядом тої через него описаної стрічі, так безпечна и супокійна, як Кароля; имя „Лизеля“ неначе холодна сталь влізло в її серце.

„Гаральд мусить подати о переміщенє,“ озвалась прудко, прокинувшись из своїх гадок, коли дочка знову до неї приступила. „Ох, та жінощина! Я прочувала, що вона ёму ще раз в дорогу влізе!“

„Але-ж, матусю — вона сама певне сёго не вчипила... хто знає...“

„Ти знову пробуєш обороняти її? Атже-ж ти повинна би міркувати, що Гаральд доти не стане щасливим, доки не пайде такого серця, которе помогло-б ёму на-послід о прошлім зовсім и навсіди забути... ёму доконче треба одружитись... він мусить бути щасливим!... О, я думала, що він тепер уже рівним шляхом простував туди! Він стався був далеко привітнійший, далеко веселіший. — А тепер?... Я напищу до него — він мусить подати о переміщенє!“

*

Аж у два тижні після того балёвого вечера був майор фон-

Вертери з першим навістом у Берленовім дому. Ёго приймав тільки совітник сам у своїй щегольській працевій кімнаті.

„Моя жінка від балю простудилася і нездужає на нервах; жаль, що не можу провести вас до неї; вона певне простудилася,“ сказав. „Сей малый недуг приходится двичі mal-à-propos, бо масковий баль князя був уже назначений, а тепер треба було відрочити, тому що Ёго Ясність доконче бажає, щоб недужа туди явилася. — Ви-ж непохибно таки навідаєтеся на тій забаві — а чи можна знати, в яким костюмі? Тайність, як при сватьбових запросах, сама собою розуміється.“

„Я жалію, що не годен дати вам ні якої вивідки,“ одвічав Гаральд, „тому що до сёго часу не прийшов мені ще ні один помисл, в яку-б то як найнепоказнійшу обволочку себе закуклати. Але товариші записали цілу скриню маскових костюмів, то мабуть щось поміж тим и для мене знайдеться, думаю.“

Берлен звернув увагу свого гостя на де-які гарні рисунки коней, завішені над ёго письмовим столиком. „Ви повинні доконче оглянути мою невеличку копіюшню у Вильдберґу,“ сказав. „Я тут очутився як в полої, одлучений від усіх моїх пристрасток, — також и мого любимця, Нельзона, найкращого Ней-фундландця, якого носить семля, мусів я там оставити. — Щастє, що тих кілька місяців минуть. — Дивіться, онде ёго портрет.“

Гаральд трохи боязько оглянувся, — він обавлявся на отсім місці що-хвилі зустрінутись з образом Гизелі. Обава була безпідставна, — самі образи звірят були на стінах и на малярських станках, — ніде ані сліду о истнованю якої жінки, — ані якого мережаня, ані якої оздобы з жіночої руки, — була то кімната холостяка.

Сходячи по сходах, Гаральд здивався з совітником лічебности, Майеном, которий вийшов від пані фон-Берлен. Земский совітник стояв ще на горі, и покликнув за ним: „Чи мухи нашої soi-disant недужої ще не виловлені, докторе?“

„Се не мухи, пане фон-Верлен,“ ясив одвіт, „ваша пані жєна має горячку. Я думаю, краще було-б не намовляти її до навіданя балю, а то нова простуда могла би довести діло до небезпечної стадії!“

„Ет, нісенітниця! Ви, панове лікарі, за-над-то легко даєтесь уярмити! Прибаги жіночі, я знаю се! Нема ні якої можливости, щоб моя жінка відказала, коли вже задля неї забава на вісім день відрочена. Вона мусить бути здорова! — Князь такий привітливий для нас, а розривка є иноді, при де-яких взаєминах, найдо-

віднійшим ліком. Так ви прогонить горячку, докторе, а потім підемо мадам Ляфлер з її картонами до моєї жінки, то все буде добре! — До веселого зобачення, мої панове!“

„Отже справді не саме тільки так зване розстроєне нервів?“ запитав Гаральд, виходячи на улицу.

„Нічого того, що так називати звикли. Пані фон-Берген належить, правда, до найчутязніших жіночих натур, які мені инколи попадались, але вона тут-же й панує над собою в високій мірі. Тут, здається, заходить простуда, а наслідком сего той горячковий стан, в яким я, случайно впрочім, застав її, бо вона мене не призивала.“

„Але якже-ж чоловік її може так не зважати на той стан її здоров'я, щоб смів на правду бажати....“

„То то и єсть, що він бажає дуже много, и таких річей, котрих инший чоловік може ніколи не бажав би,“ ясила відповідь, сказана з особливом усміхом. „Ми знаємо се; лікарь є завжди щось ніби сповідником того дому, де він від довшого часу заходить.“

За кілька днів потому дістав Вертери запрошене на „малий музикальний вечір“ — як виразився земський совітник — до дому панства фон-Берген.

„Отже таки жіночі прибаги,“ подумав собі Гаральд, прочитавши билет; „здоровле прийшло як-раз, тому що забажалося пописатися співом, для подивлюваня співачки. — Мене призначено може до якого грацького столика в убічній кімнаті-“

Хвиль скільки вагався, чи не ухилитись від запрошеня; — „рад би я побачити її хоч раз в її дому“ — отсе бажане озвалося в нім, и споводуваю ёго приобіщатись.

*

„Чи багато на горі товариства?“ запитав Гаральд медицинального совітника, зустрівшися з ним у Гардеробній кімнаті.

„Ні; се тільки так званий вужчий кружок — будуть музикувати и грати. На біду, моя незаслужена грацька слава приковує мене до вистового столика. Ви учуете прибірне тріо, будете подивляти князя, которий майже заслугує на те, щоб назвати ёго п'янистом-виртуозом, а може — але тільки може — почуете спів самої-ж пані фон-Берген.“

„Вона ще співає?“ запитав Гаральд живо.

„Ще? Мій Боже, атже-ж вона молоденька жінка!“

Горяча червоність перейшла по чолу Вертерна. Прошле так безконечно далеко за ним оставалося. — „Я хотів тільки сказати,

що я колись то давніше чув раз ентузіастичну річ о її співі, — але як-що тут ніхто мені о тім не говорив, з-за того думав, я, що вона може з якого powodu перестала співати. *Souvent femme varie*, звісно.“

„Іі то спів таки не для глоту, и я навіть зовсім заперітив би їй співати — вона доспіваєтьса до смерті. А людем все таки голос її покажетьса слабій и незнакомитій. Таким треба-би пуза-нами в ухах загреміти! Я надіюсь, що вона сёгодні співатиме, бо князь, її найгорливіший подивувач, не надстане просити її об тім.“ — —

Підчас тої розмови прийшли аж до дверей так званої малої салі; прислужник розтворив двері, — панове ввійшли.

Товариство сиділо около чайного стола, тільки князя ще не-ставало. — Берген повітав прихожих з звичайною ёму ввічли-востю, и повів їх потім до своєї жінки. — Овдовіла президентиня фон-Галлер, своячка хозіяня, з двома ладними дочками; живка та трохи залётна генералова фон-Арнштейн из своїм чоловіком, два молоді музики, члени придворної капелії, особливі опікуванці кня-зя, старий граф Сельден, пристрастний грач в виста — склали нинішнє товариство.

Пані фон-Берген сиділа за оздібним прибором, складаючимса из срібного чайника и всіляких кришталевих флаконів, хинських ящиків и чашок, и звільна піднесла голову за зближенем нових го-стей. З найповабнішим усміхом вітаючи, подала лікареві руку, и просила Гаральда сісти насупротив неї поміж молодими дівчатами, которих він знав, и которі небавом засипали ёго пакостивими пи-танями о прийдучім масковім балі. Розмова крутилась загально лиш около тої від усіх так бажно очікуваної події, що увесь город розбуркала. Рисунок костюмів лежали на обічнім столику, — мо-лоді дами мали в руках оловець и табличку, рисували, одмінювали, закидували. — Підчас того жвавого заворушення глянув Гаральд на паню фон-Берген, розмовляючу з медицинальним совітником. Рожево ослонена лампа, антикової форми, кидала томне світло на чайний стіл и групу пишних листяних рослин, що були тлом для Гизелиної постаті. Ввесь покій показував богацтво и вигоду. Темно-зелений ковер, дрібними оспаний букетами, устилав підю-гу, — здавалось, що нога по луку ступає; темно-зелені шовкові занавіси с широкими золотими шляками, с по-за которих білі кру-жева виставлялись, ослонювали вікна; красиво уформований брон-зовий люстер, уношений повабними постатями дітей, держачими в руках томно-світячі кулі, спускався від стелі. В углах стояли

канделябри, освітляючи Групи квітів, статуї, краєбрази на стінах; крісла, столики, етажери, шафа с книжками — все було в роковім стилі; на право великі подвої, що вели до музичної салі; на против них через половину відхилена темно-зелена занавіска, відділяюча млаво освітлений будоар хозяйки від мешкальної кімнати.

„Всюди збиток — достотку так, як вона собі бажала,“ подумав Гаральд, позволивши очем грохи роздивитися. „Вона мала рацію: їй належитья така обстановка!“

Знову подивився на неї. — Вона сьогодні вбрана була в поединчій фіолетово-шовковій сукні с чорними кружевами; в волосою біла камелія. Попеволі нагадав він собі, як вона любила у фіялках, бувало, за давніх, давніх літ. Чи вона ще й тепер запах фіялок краще волить, аніж арому инших квітів, як колись-то?!... Чи воно справді так, що він колись-то, поруч из сею пишною по-статю, при сонічних весняних днях, проходжувався поміж огорожами; що він зривав колись фіялочки, которі вона ссипувала на долоню, аби потому, нахиливши любе усміхнене личенько над дрібненькими квіточками, неначе упоюватись фіялковим запахом?... Він тонув у морі фіялково-голубих думок и ясних споминок: якби з далекого даю озивались голоси до него. Видивившись на малий костюмовий рисунок, которий в руку взяв, не тямлючи як, він чув, як усе навкруги него розпливалось в имлу... тільки дві по-статі остались — він сам, и та жінка, що супротив него сиділа... простором цілого світа розлучена з ним. — Голубе небо простералося по-над ёго головою, дерева цвіли, пташки співали, — ле-гонька ручка дівчини спочивала на ёго рамени, и солодкий голос дівочий співав ясно и весело:

„Ein Veilchen auf der Wiese stand — “

„Але-ж, шановний майоре, віддайте мені нарешті той рисунок,“ сміючись озвалася Генералова Арнштейн, „и скажіть мені, за якими квітками освідчились би ви, на убране до сёго костюму?“

„За фіялками!“ одвічав він мимовільно, ще заворожений своїми нагадками.

„Fi done, — фіялки до рожевого коліру — німецькі сантиментальні квітки до гишпанскої туалети! Я бачу, що вас не можна радитись у туалетових питаннях, якби ні важно ви, судячи після вашої міни, над тою річю застановлялись. Фіялки!... як можна попасти на фіялки!“ —

„Ёго Ясність — князь!“ заповістив прислугач.

(Дальше буде.)

О стародавних сельских громадах в Югозападной Руси

(Иваннишева).

(Дальше.)

Росказавши устройство (общин) громад сельских и состав народных зборищ, ми представимо юридичні звичаї, котрими руководилась копа при роспитках и рішеню діл. Але, щоб воскресити сі звичаї во всій їх повноті, за для сего мало відкритих нами актів; в них маються тільки судові звичаї, з прикладом до небогатѣх, частю уголовних, частю горожанських діл. В двох актах мається суд о вибрані бджіл з бортів¹⁾; в одному актові мається діло о порубі бортного дерева и покражі з бортів меду²⁾; в другому о покражі вола³⁾, одно діло о піджозі⁴⁾, два діла об убийстві⁵⁾, одно діло о найденім в окрузі громади тілі незвісного чоловіка⁶⁾, а в решті одно діло спору між двома панамі о праві свійности на ниву и копань⁷⁾.

В порядку судопроизвідства копа иншла за своїми старими звичаями: „водле стародавнє звьклости, водлугъ давного звьчаю, водлугъ стародавного звьчаю.⁸⁾“ Сумма народных юридичних звичаїв зветься копним правом; суд, котрий робився по сим звичаям, — копним судом; сходатаї казали: „звьчай права нашого копного,“ кладучи ёго против права посполитого, за котре вони считали писані закони, зложені в Литовському статуті. Деякі звичаї копного права ввійшли в статут и получили увагу писаного закону. Об таких звичаях сходатаї казали: „копний звьчай, въ правѣ посполитомъ описанный.⁹⁾“

Як що шкодою зрушались права приватного лиця, по копному праву, то обиженный мав право сам доискуватись свого шкод-

1) Прикл. I. кн. гродьск. Луцьк. 1601 р., л. 131.

2) Прикл. V.

3) Прикл. II.

4) Прикл. III.

5) Кн. гродьск. Луцьк. 1583 р. л. 255—253, 274 и на обор. аж до 277; л. 297—300, 331 на обор.; кн. справ поточних Луцьк. 1590 р. л. 942.

6) Прикл. IV.

7) Кн. гродьск. Луцьк. 1531 р. л. 47 на обор.

8) Гл. прикл. III. кн. гр. Луцьк. 1591, 47; кн. гр. Влад. 1601 р. л. 131.

9) Кн. гр. Л. 1569 р. л. 237. Тут есть следствіе и суд об найденю в окрузі тіла убитого чоловіка. Сей звичай в Статут ввійшов (артикул 31, розд. 11).

ника. Истець роспитував людей, збирав писані доказательства, відшукував улики. Се називалось обиском. Як що истець, при всьому щирому шуканю, не міг відшукати свого шкодника, и як що він міг думати, що шкодник знаходиться в окрузі громади, він мав право требовати, щоб зібрана була копа. За для сего він просив панів, щоб вони вислали на копу своїх крестян. Истець теж міг обращатись до уряду гродьского, котрий давав єму урядовий лист до всіх околичних сел, складавших громаду, велючи, зібраться на копу (йти на копу, йти до права), в назначене время и в назначеному місці. Такі-ж листи уряд розсилав по околичним селам¹⁰⁾, Крепак, котрий хотів предложити своє діло на рішенє копного суда, обращався до свого пана, котрий звіщав околичні села, назначивши місце й время зборища.

Всі села, складавші громаду, мусили збираться на копу в назначений рок. Як що яке-небудь село не приходило на зборище, то копа вибирала депутатів, котрі вкупі з возним йшли в те село й звали сходатаів на копу. Як сходатаї не хотіли йти, депутати приходили назад й оповіщали об сьому копу. Тоді копа, по стародавнєму звичаю, поставляла приговор, що села, котрі не прийшли на віче, за їх упорство в ослушности, мусять удоволнити истця за всю єго шкоду, а собі шукали виноватого. От який звичай був, на котрому копа засновувала свій приговор: „невыходь платить шкоду.“¹¹⁾⁴

Як усі околичні села, складавші громаду, були зібрані на копі, истець мав право перекликати — чи всі сходатаї тут; затим він розказував свою жалобу и зроблений ним обиск, просячи сходатаів розслідувати діло й поставити приговор, на основі права. Жалобу истця копа мусила вислухати, не перебанчая.

По вислуханю жалоби, копа мусила роз'яснити всі обставки шкоди и відкрити шкодника. Для сего було два способи: спершу роспитки на копі сходатаів и других лиць, прикосновавших до сєго діла; а вдруге розслідки самих знаків, т. є. улик, доказующих шкоду. Перший спосіб звався „опыть“ (чинити опыт, вислухати опыт), другий спосіб звався „ликъ“ (копа ликомъ доходить шкодника, копа выходит на ликъ о шкоды).

Право робити опыт належало истцю. Сходатаї, зразу як вислухають жалобу, починають совіщатись, міркуючи об нєму поміж собою. Як що в сему міркованю який небудь сходатаї про-

¹⁰⁾ Кн. грод. Луцьк. 1583 р. з. 255.

¹¹⁾ Гл. прикл. III.

горювався, або сам відкрито об'являв, що він знає шкодника, або має на кого небудь підозрінє, то истець мусив освідчить се об'явленє перед копою, и тоді вже копа потребувала, щоб проговоривши ся сходатай об'явив ймена шкодника и все, що ёму звісно об шкоді. Як він не хотів сего робити, то мусив удовольнити истця по приговору копи, але удовольнивши истця, він мав право відшукувати шкодника и требовати від него удовольненя, або віддати ёго на суд.

Як сходатаі, зкінчивши міркуване, об'являли, що їм нічого не звісно ні об шкоді, ні об шкодникові, тоді истець указував на кого-небудь и підтверджував свої слова доказательствами. Підозрінє могло бути двоякого роду: вперше истець міг об'являти, кого він считає шкодником (кому дає вину); вдруге він міг з'явити, що хто-небудь из членів громади знає, ким зроблена шкода, але не хоче видати шкодника. Обвиняемий, против улик истця, мусив дати „ввїдъ“, т. є. скинути з себе підозрінє, або показати свою невинність. Як що копа знаходила одвітчика невинним, висвобожала ёго від підозріня; але як истець не соглашався с копою, він міг требувати, щоб підозриваемого питали, и копа мусила сповняти ёго требованє. Але як допрошуємий був чоловік чесний, „віри годний“, добрий, то истець міг требувати питки тільки тоді, як ствержав своє підозрінє присягою. Як тільки через питку истець нічого не доходив, и підозрінє оставалось недоказаним, то він мусив платити обвиняемому за муку, по приговору копного суду. Питка робилась при битності копи; обвиняемого сікли різками и пекли вогнем.

Истець міг три рази збирати копу, як що роспитки сходатаїв и розслідки судових доказательств требували того. Після первого судебного зборища, истець до кінця суду, віддав панові на поручки, в назначеній суммі грошей, всіх крестян того села, на котре падало підозрінє. Пан мусив стерегти, щоб крестяне, відвертаючись від одвітности, не розбіглись. Від одної сходки до другої назначалось три дні проміжності. В се время истець розшукував нові доказательства для свого діла, а сходатаі мусили збирати свідків, роспитувати своїх синів и слуг.

Як що копа на всіх трех сходках заявляла, що вона нічого не знає и не відає ні об шкоді, а ні об шкоднику, и як що истець від себе ні накого не міг з'явити підозріня, то ёму давалося право вибрати по скілька чоловіків з кожного села и требувати від них присяги в тому, що вони нічого не знають об шкоді и о шкоднику. Після третєї сходки на другий день копа збиралась

знову, и сходатаї, вибрані истцем, давали присягу; єднак же истець міг потребувати присяги не од усіх, а тільки від одного, а як той не хотів присягати, мусив, по приговору копи, удоволнити истця.

Опріч роспитків сходатаїв, средством для відкриття шкоди були ще „знаки.“ До них відносились сліди, zostавлені шкодником на дорозі, по котрій він тікав, зробивши шкоду; те-ж тіло вбитого й розкидані єго члени. Як що уликою були сліди, zostавлені шкодником, истець, зібравши на копу сходатаїв зо всіх сел громади, и приклимавши околичних людей, „гнав слід“ Копа, „взявши слід“ в тому місті, де зроблена шкода, вела єго до кінця. Кожне село громади (общини) мусило відвести слід від своїх земель. Як би яке-небудь село не прийшло на копу, а між тим слід був би доведений до єго землі, то копа, ставши на сліду, визивала сходатаїв, щоб вони, вийшовши, взяли слід від копи и відвели єго від своєї землі до чужої границі, по стародавньому звичаю. Як що ніхто не приходив на визів, копа ночувала на сліду, а на другий день вдруге и втретє викликала жителів села. Як що й після третєго визову ніхто не приходив, копа, стоячи на тімже сліду, присуджувала все село, котре не приходило на слід, к удоволненю истця за зроблену єму від шкодника шкоду, и за всі вбитки. Жителі сєго села, вдовольнивши истця, мали право відшукувати шкодника.

Як що в окрузі громади знаходили тіло безвісного вбитого чоловіка, и як що, ніхто не приходив з жалобою на убійство, то пан, або єго губернатор, бережучи тіло, скликали сходатаїв околичних сел для роспитків, котрі робилися на убитім. Перш усєго роспитували крестян того села, на землях которого знайдене тіло. Затим пан, або урядникъ єго, три рази роспитував хазяїнів, чи не звісно кому-небудь з них, хто вбив єго? Як сходатаї обявляли, що не знають ні вбитого, ні розбійника, то кожний з них мусить присягнути, що він не знає вбитого, и шкодника не відає, и що ніхто з громади не робив сеї шкоди. Опісля сєго копа ховала вбитого, робився акт копного слідствія й записувався в актові книжки.

Як що истець, роблячи обиск, відшукував свого шкодника в якому небудь селі, то він обертався до сельскої громади, котра, вислухавши єго жалобу и розгледівши приставлені докази, мусила вибадати шкодника. Истець міг помиритися зо своїм шкодником, взявши від него удоволненє, по вольному соглашеню, або міг припровадити єго на місце шкоди й віддати єго на суд копи. Як що шкодника треба було карати смертю за зроблену шкоду,

*

истець мусив кликати ката. Копа, вислухавши жалобу истця и роздивившись на ёго докази, допрошувала обвиняемого, а як вільного показаня мало було, то питали ёго. На решті слідствія, копа поставляла приговор, и, як що обвиняемий за свою шкоду мав бути покараний смертю, то ёго зразу віддавали катові.

Перед казню кожний міг требувати, щоб шкодника питали, чи не зробив він іще чого небудь; се найбільш тоді потрібно було, по мислі копи, як в окрузі громади шкоди часто случались. Шкодника й тоді питали, як хто обговорював в шкоді кого-небудь другого; обговор мав увагу тільки тоді, як осуджений ствержав свої слова перед самою казною, стоя на остатньому щелью драбини перед шибеницею („на послѣдньому стопню у шибеницѣ, на драбинѣ“). Опісля того кат карав шкодника при всём зборищу.

Приговор копи звався: выналязок,¹²⁾ знайденье копное, усказанье или всказанье копное¹³⁾. В пізніших актах зустрівається слово декрет, декретъ копный¹⁴⁾. Приговор поставлявся общим голосом всіх сходатаїв народного зборища (копа сказала, копа всказала, копа забороняла). Незвісно, що робила копа при розмові між сходатаями при рішеню діл; такого случаю не зустрічається в відкритих нами актах.

В юридичних звичаях югозападної Русі, як и в древніх словянських и германських законодательствах, начало частного права було найвищим не тільки що в ділах гражданських, але й в уголовних. Лице, котрого право зрушалось шкодою, могло віддати шкодника всій строгости законів, або скінчити діло вільним соглашенем; в послідньому случаю шкодник свобожався від усякої кари. Найбільшу увагу мало прощенє, котре давав своєму убийці смертельно ранений; шкодник свобожався тоді від усякого суда и не платив родичам убитого головщини. Навіть и в тім случаю, як шкодник до смертної казні був приговорений, він міг поєднатися, т. є. помиритись з истцем й ослобонитися від кари¹⁵⁾. Як що діло сим не кінчалось, копа робила приговор по Литовському Статуту¹⁶⁾.

¹²⁾ Кн. грод. Луцьк. 1583 р. л. 274.

¹³⁾ Гл. прикл. I.

¹⁴⁾ Кн. гр. Луцьк. 1535 р. л. 70. кн. гр. Владим. 1622 р. листъ 480.

¹⁵⁾ Так в селі Підгайцях копа осудила на смертну казнь, за убийство тіуна, розбійників: крєпака Грушу с синами; но осуждені поєднались й ослобонились від кари. Кн. гр. Луцьк. 1583 р. л. 274.

¹⁶⁾ Кн. гр. Влад. 1622 р. л. 480 и 638, прикл. VI.

Зробивши приговор, копа приймала міри до ёго сповнення. Як що шкідник приговоренний був до смертної казні, приговор зразу сповнявся при самій копі, на місті суду. Як що копа присужала крепака до грошевої кари, и як що він відказувався платити, всі сходатаі йшли до пана и потребували, що-б він приказав своєму крепаку, сповнити приговор копного суду¹⁷⁾. Право власности на бортне дерево в общім лісу визначалось на самім дереві клеймом хазяіна. Як хто жалувався об уніщоженю клейма и незаконному захваті дерева бортного, копа пішла в ліс и, стерши клейню незаконного владільця, робила знову клеймо настоящего хазяіна¹⁸⁾. В всіх случаях, коли одвітчик відрікався сповняти приговор копного суду, сходатаі, прикликавши возного, розказували ёму дію, и вмісті з ним послали від себе посланців в уряд гродський, просячи записати приговор в актові книжки.

Сельска громада югозападної Руси, з її юридичними звичаями и самостайним составом копних судів, має знак глибокої древности. Об началі й виході сёго установленя ми не знаходимо ніяких свідків ні в літописях, ні в писаних законодательних памятках. З більшою вірою можна предположити, що сельскі громади (общини) зародились в той час, як словянські племена, живші втутешній Русі, ще не звязувались госуларственною звязю, ще не мали царя. Се предположене ми от на чому основуємо: старинні князі руські, як великі, так и удідні, не основували сельских громад. В перший період зародження руского царства городські громади були в югозападній Русі зо всею їх міцністю, показуючи свою силу в народових зборищах, котрі звались в'чями. Демократичне начало, на котрім засновались сі зборища, було зовсім противне політиці великих князів руських, жадавших самодержавности; через се древня история Руси представляє довгу й упорну боротьбу високої власти князів з міцними городскими громадами. Не можна думати, щоб руські князі, стребляючи городські громади вогнем и мечем, в ту-ж саму годипу засновували сельскі громади, тим білш, що й городи руські, по крайній мірі ті з них, котрі зароджувались не по волі правительства, а по натуральним економичним законам, через приріст люду и через розвій промислів, зарожались из сельских громад и від них черпали свою живучу силу.

(Конць буде.)

¹⁷⁾ Гл. прикл. II.

¹⁸⁾ Гл. прикл. V.

З наук природних

ВОРОБЕЦЬ.

Птах дуже звичайний. Скрізь де не обернема, в місті чи на селі, стрічаєм ся с тим пірнатим сотворінем; всюда его повно. Коло будинків міських стрибає сміло серед вороху и короткі снующих ся людей, на плянтах (садницях) швиркає по spacerax серед гуляющих, на торговниці шмигляє коло покуштів шукаючи квапто поживліня в порхкій персти, шарить по смітищах, дріботить коло коней, роздзёбуючи нестравлені зеренця, що в какі конячим попаде, вештає ся коло гостинців и корчем, нипає на обійстю сільських хат, біля шпихірів, столд, шоп, комор — шниряє по поли, яко невідступний майже, хотяй вельми интересований а не конче пожадапий, товариш женців — в лісах, теплою порою, яко пильпий и спосібний збирач комах — мало що не кожде оживляє місце. Метушнтся також по дзвіницях и коло церков, а иноді лучить ся, що крізь вибите вікно або щелину загостить и у середину церкви, саме під час хвали Божої — хоть те не діє з боговійности, а лишень з цікавості; — не полохаючись ні світлом, ні співом хору, буває, усяде собі над жертовником, напушнтся, мов би то ему каджено и співано „слава во вишних“, відтак покрутиться сюди-туди, чичиркне тай опять випурхне отвором, котрим влетів.

В загалі єсть воробець влізливий втиркун, але при тім обачний и хитрий. В ярні, а именно під час жнив на поли, робить часом шкоди, а задля того декуда старано ся его вигубити зовсім до поги. И так пр. в Німеччині, за часів Фридриха Великого, визначили були навіть нагороду за голови воробців, яко настоящих шкодоробів. За одного плачено по грошеви (феникови); а селяне и песеляне ишли на випередки в вдумованю середників нищення тих птахів. Стріляно их, ловлено в самоловки, а навіть троєно затрутим ідом. Так господарювано років з шість. Воробці гонені так завзято, стали у тих краях великою рідкістю. Здавало ся, що справу зьорудувано до ладу, що вже позбутося тих ненависних шкідливців, тай що все буде гаразд. — Однак завели дожданя. Правда, що поля, сади и городи були вже вільні від воробців, але далєко небезпечнійшій неприятель там тепер розгостився. неприятель сам собою малий и неказпий, однак тим лютийший, бо ведучий скрито діло нищення. Ото хробачня и шкідні комахи розмножились так численно, що люде и не успіли собі по-

радити. С тим то неприятелем необчислено ся перше належно, а також призабуто, що, воробці, живлячись (именно під час лягівки) хробаками, усільницями хрущами и иншими комахами, значну діють прислугу чоловікови, бо охороняють много рослин, чоловіком управляних, від знищення. Неврод вдаряв рік за роком. Люд простий, всюди и завсігди нахильний до забобонів, твердив, що проклон упав на поля и городи. Доперва мужі науки виказали дійсну причину тої недолі в безогляднім вигублєваню воробців, а заразом розьяснили, як дуже нерозумно єсть, не вислідивши точно способу житя звірят, окричати их за шкідних та иритьмом вигублєвати — и що господарка подібна може стати причиною шкод, котрі потом дуже трудно приходить ся направити, а иноді и так, що „каятя буде, а ворота не буде“. И справді Німці спокутували свою похибку. Бо потом з дальних сторон за добрі гроши мусіли спроваджувати до себе воробці, и парами пускали у сади городи и на поля, що-б опять в их краю розмножились сі птахи и спняли надто сильне розмножуване комах шкідних. Тепер вже Німці не тільки що не гонять воробців, але навіть с розчотом шанують, завішаючи на дерева одвітно улажені скриночки, щоби тии птахам улегшити кладене гнізд.

Жаль згадати, що тепер єще у нас декотрі вважають воробця тільки за шкодородба, „за найбільшого злодія, що то „обкрадує наші поля и полон зібраний на току в стиртах“, не пригадуючи собі заслуг того птаха яко губителя шкідних комах. Унесені ревностю, ніби в добре понятім ділі господарства, стягають безпоощадно воробців. Сі людці найби собі взяли науку з події висше приведеней! Окрім того прибавио єще, що французский вислідовач Рау, обчисливши цифрами пожиток и шкоду, які від воробців бувають, назвав воробця до бродієм чоловіка. Слідивши років кілька гніздячі ся паркы, помітив він, що одна парка 60—65 усільниць, хрущів, и инших комах доносить молодят, а так в часі вихованя одной версти нищить до тисяча шкідних комах. Принймаючи, що половина зїдених комах була самочками, виводить, що одна парка вигубляє приближно 12.500 яець, зь котрих би лягли ся шкідні комахи. Уважаючи дальше, що воробці звичайно три рази в року гніздяться, виходить, одна парка ослобожає нас від 37.000 комах! Справді число поважне, а коли здадно, кілько то воробців коло людских обійстій, на поли и пр., то и справді мусимо признати, що воробці, хоть иноді и втямляться своїми навідами на зріюче збіже, мак, коноплі и иншу городовину — так з другої стороны бивно нагорожають шкоду рільничкови зроблену.

У нас бувають два роди воробців. Один рід держить ся переважно людських осель; другий же пробуває найрадіше на отвертих місцях, и лише в зимі прилітує на гумна, а підчас тріскучих морозів пхаєсь до шоп, стодол, стаєн и пр., де найчастійше вільністю або житем приплачує своє гостюване у негостинного чоловіка.

Первий рід, названий воробцем домовим (*Pyrgitta domestica*, L. Haussperling. Moineau franc. House Sparrow) є $5\frac{1}{2}$ цалів довгий, верх и карк сизий, на боках голови має пасок каштановатий. Пера хребтові и покриви суть чорні з обережками червонобрунатними, крила при пасаді с перевязкою маровато-білою. Літки (*Schwungfedern*) и кермівки (*Steuerfedern*) темнобрунатні. Підгорле чорне. Спід білаво попеластий. У самочки барва бере ся більше в сіре, пасок за оком жовтавобілий.

Ноги у воробця короткі, тож не успеє проворно скакати. Також в літаню містець не великий, крила бо розмірно досить короткі не дозволяють швидко уносити присадковате тіло. Воробець теж рідко коли літає, а коли тоє діє, то лише в потребі, а признати треба що штудерна головка у того воробця. Досягність небезпеченства задалегідь оціняє. З досвіду користає и стає відтак дуже осторожний. И так удасть ся иноді одного зловити на самотріск, але відтак можем наставляти, кільки хочем, и самого красного сипати зерна, більше воробців приманити годі; они бо бачили нещастє товариша, а тоє их и навчило: западню тепер вже здалека обминають. Помітивши скригульця або иншого пернатого хижака падає наглим летом у густе галузе дерев и в корчі та криєсь в гущавину. З сховника не вилазить так довго, доки не упевнить ся, що вже небезпеченство минуло. Коли ж скригулець ударить на летячого воробця у місци отвертім, тогді найчастійше воробець стає жертвою хижуна.

Ласун великий: любить поноїсти и добре и богато, а поживу бере розличну. И так рано з весни висмотрює собі молоді зеленинки, відтак иде на ягоди, черешші, вишпі, виннички (парічки), верпинки (ягрес) и другі овочі. По при тім глядить також невтомно за комахами, уміючи их дуже зручно вишукувати то в розпалінах (розсілинах, розпучинах) кори, то на листю дерев, то по низькім зілю; пипнає*) також по гноищах, де окрім зернят вигребує усільниці ріжних комах, мушки, жуки и пр.; з комах найліпше

*) Пипнати або глипнати (ужив. в Стрийщині, == нишпорити (Укр.) довбати; — пипнаниця — довбанниця. —

любить хрущі масві и их рупи.*) Під час жнив летить на поля, що-б пити зріюче молочковате ще збіже. Буває иноді так обіпнуться молочком зерна, що відтак судорожно тріпаючись виблювають корм назад; однак тоє им не мішає, випорожнившись тим способом опять летять пиловати. Тоє повтараєсь 3—4 раз на день. Пізнійше летять на мак, соняшник, колопні, капусту, ріпу и т. п. — де разом с колопеннипатаками**) лущать насінок тих городвин, або лише вишивають, коли зерно незоріте.

Воробець любить товариство. Все-ж таки в певнім обрубі водиться лиш обмежене число воробців. Здає ся, число тоє, сто-сує ся до бивности поживи, яку подає околиця, Стадко певної околиці чужого втиркуна не терпить, клює дзёбом и проганяє. В день звичайно не озиваєсь; рідко коли зголосоить: чвірк! чвірк! або чичирк! За тоє вечером любить громадно злітуватись на поблиські дерева (именно тополі), де цвіркають галасливо з кілька годин, аж зовсім не потемніє. Впрочім, хоть за-для уладу гортани належить до співаків (Oscines, Singvögel), має „спів“ зовсім неприємний для уха людского. Сидячи або скачучи озивають ся: чвірк! чвірк! лігаючи або переганяючись кличуть: чів-чів! — в небезпеченстві черкають храсливо: чер-р-р-р! коли дібрались до бивної поживи, скликують товаришів: чилик! чилик! Пере-дєраючись між собою видають мов: цвір-цвір-цвір! цві-цві! цвірінь-цінь! цвірінь-цінь! Самця спів мож би ось як віддати: ціп-ціи! ців-ців! — чвірк! цвір-цвір-цвір! чи-чирк! чив! чижив! чижив! Никколи чути лише низьке: чи-жив чи-жив! або чи-чирк! — Самочка вабить: чи-ці! чи-ці-ці-ці! чи-ці-ці-ці! — а кормлячи писклятка кличе: кши-к ши! кши-к ши! чи-чи! чи-чи!

*) В Милошовичах коко Наварні зовуть борозняки (Engerlinge. Glimen. Maikäferlarven рупами [ном. sing. рупа; „рупи виточують бульбу“; — у Лядого руп', ia, m. rупіє plur. (Boh. гаур оwad, Slov. руп, obad, asilus, tabanus. Vind. ripezh ггузаєу; Bosn. руппа foramen, lustrum, horreum, руппа meatus. Holl. ruppe, роере; Loth. roupe; Inf. Sax. Rupe; Germ. Raupe. e f. Lat. repere) robaki w żywoocie. Eingeweidewürmer. — rупіє cz. nedok kazaé, gryśé, Vjnd. ripiti nagen, beissen. У новіших польских на туралієтів rупіє = перняки, перналі, Larven der Rinderbremse, Oestrus bovis L. — В старосл. роупа-foramen] — коло Білки и Риманова лежухами („бо лежать в земли“) — коло Сивевідска бульбоїдами (ном. sing. бульбоїд; ієть бульбу), — коло Шоломі понурами (ном. sing. понур, „вурить в земли по під корінці“).

**) Макопійку (Fringilla cannabina L. Bluthaefling, Artsche) зовуть в околиці Красного (коло Калуша) колопенником або сіменником, а в околиці Вовкова (коло Львова) конопником (ном. sing. колопенник, сіменник, конопник) — де инде також макодзёбою, макоїдом, макотрясом, макотрусом, розсадником, ріпником и макоядроу.

Хоть воробець за-длЯ свого співу и сірого одінку не дуже примітний, так з другої знов сторони задлЯ своєї юрности и чепурности справлює вид приятний. Именно під час гніздівки воробці на себе увагу звертають. Самців буває завжди більше від самиць; то-ж кавалерия и загалом конкуренти мусять доперва вести, керувати бої, щоб в нагороду посісти дзёбик избранної. Бої ті мов турнири у середних віках, відбуваються перед самицею, котра напушена приглядаєсь супокійно, а побідителя одаряє своїми зглядами. З ним то улітає в місце відокремлене, що-б там винагородити его хоробрість; лишаючи нещасного риваля з розшибленою головою и росчепіреними крильцями, жалісно репетуючого на все горло: цїп-цїп! цїп-цїп! цїп-цїп! цві-цві-цві! Буває иноді и те, що самиця приглядаючись киплющій борбі завзятців — чи то не злюбивши их, чи не домітивши в убігателях належного жару и енергії — чи може за длЯ якої хищери — бо о се прецінь у жіночого роду не трудно — недожидаючи кінця нагло зірветься и геть улетить — борці же лишаються ні в сих, ні в тих.

Коли-ж удасться самцеви позискати подругу, тоді обмисляють они, де-б им гніздити ся. Коли єсть у них давнє гніздо єще ужитке, тоді займають его сей час; инакше вьють собі нове. Гніздо мостять в стріхах хат, на підрах в шобах, в стодолах, (клунах), дзвінницях, церквах мурованих рівно як и деревляних и пр.: рідко коли також и в дуплавинах. В декотрих околицях дістав наш воробець навіть особі назви взяті від місця, де виводить молоді. И так в околиці Красного, коло Калуша зовуть их баняниками (баньниками), від того що гніздяться радо в склепінях (банях) — церковниками від гостюваня по церквах, и сухарниками*) від того, що иноді мешкають в дуплі. По містах найчастійше кладе гніздо в ринвах, при дахах домів. Дивна річ, що птах такий прозорливий, як воробець, вибирає подібні місця. Звісно, що вода дощева, спливаюча ринвами, вшкоджує гніздо и підмиває яйця, а також и чоловік, вичищуючи що року ринви, вимітує кубла разом ис голопузятими, бо, сама річ, через воробині домівки спиняєсь стіканє води — все те их не відстрашує: в раз усмотрене місце зносять опять знадобок и на

*) Красня:є, питаєи, чому називають воробця, „сухарником“ одвічали одні, що „птах сей має таку барву, як та просуш в лісі“ -- другі — що „гніздо має в дуплі.“ — Вважаючи се посліднє, пропонував бим назву „сухарник“ на *Ruggia montana L.*, котрий то воробець и справді найчастійше в дуплах мостить гніздо

ново кладуть гніздо на давнім місці. Іноді гніздить ся въ хворості кубел інших більших птиць, нр. бузьків и др. Те діє не тільки за для вигоди, яку має межі галузками, межі ко тримі як та миш шмигає и слоняєсь — але також и для легшої виживи. В гнізді бо згаданих птахів находить завжди досить хробачні и всіляких відпадків — а тоє все хапає квапно без розбору, утішний, що може поживитись чужою працею. Іноді однакож дерзость свою приплатить: бо бузько або другий птах більший, до котрого унадив ся, угніваний, добру дасть єму щипку; а навіть и на смерть єго зарубає дзёбом.

Яко будівник, воробець не оказує багато спосібности. Гніздо єго велике, однак неправильне, швятке, недбало вистелене соломою и бадилом усохлих ростин. Впрочім бере також и інші знадоби (материяли), именно шкомате, волосє людске, шерсть, вовну, щетинє, клоче, мох и т. п. В середині вистелює гніздо пірєм, а о скільки бути може, пухом, ніби перинами. В збіраню знадобів (материялів) єсть самчик найбільше дійним; самочка же по більшій часті лише мостить и уладжає их, подібно як у людей, де звичайно муж старає ся, наспорує — а жена наспореним запоряджує. На весну часто лучає ся, що воробці не стелять собі гнізд самі, но займають их по інших птицях: именно часто однімають насильно гнізда ластівкам. Нераз уходить им тоє безкарно: правні властители з своїми ніжними дзёбиками самі нічого не вдіють против грубих и сильних дзёбів воробиної пари. Та іноді встяться ластівки за вчинену им кривду: скликують подруг з цілої околиці и заліплють упадників в гнізді, накидуючи на отвір болота, так що небавки галапаси (паразити) ненависні достоту замуровані не вспіють з вязниці видобутись и крадіж приплачують голодною смертю.

(Конець буде.)

Межі грецькими островами

Після англійского.

Було се під кінець липня 1870, коли я, побувши довший час у Царьгороді, наверх гадки свої до єгипецьких пирамид, та охочо и приймив місце подоріжне, що підніс мені давний другака, властитель малого купецького пароходу, що двичі на місяць воро-

чається межі Царьгородом и Александриєю. А що сей парохонець на тому шляху причалює до всіляких островів, та навіть до поменчих, чого з инчими кораблями не буває, то мені показувався такий вигляд, ktorому подорожник англійський аби-як опертись не годен. З-за того, в кілька день пізнійше, гледів я с чутем задоволення, як заходяче сонце озолочувало минарети Стамбула, між тим коли ми, під небом безхмарним, при воздусі справді оживляючим, плили собі по Білому (Marmora) морі.

Наш капітан був з Яркширу, чоловік укладний з веселим поглядом, багатий на жарти и путні приказки, з завсіднишнім усміхом в ротових кутках; а ёго корманч — малий чепурнатий чоловічок, трохи кульгавіючий, що походило від ядрового оскалка с кримської війни. Окрім мене було ще трёх каютних постояльців, один подоріжник, ktorого те-ж кортіло до Фараонових могил, жінка англійского инженеріа, що відправлялася до свого чоловіка в Суез, и один купець, понехавший діло, що їхав до Александриі, навістити брата. Булий купець, старий и мовчазний, до-полудня курич, с-полудня спав, а цілу ніч прожджувався на помості; він живійшав лиш тоді, як було згадати про війну межі Прусами и Францією, чим наш капітан звичайно після обіду, за Ёрбом, підбоджував ёго. Вже то старий тоді запалювався, та бувало аж закричить: „Французи тільки на танцёвих учителів згожі, а Німці знають лиш пиво пити та ковбасками заїдати; я їх ненавиджу обоіх!“ Найлюбійшим ёго бажанем було: як-би то останнёго Німця убив останній Француз, а сёго щоб потім за убийство повісили.

Третёго вечера нашої плавлі, повечерявши, ціле наше товариство зійшлося у корабельної корми, з виємкою вище-спізненої дами, що нездужала морским недугом. Джон Буль, після ситого наїдку, завсіди любить пофилософити, та згодом же й ми, розвернувшись кождий по своему, як кому вигіднійше, почали сей улюблений спосіб травлення. Капітан зачав:

„Ну, джентлеменове,“ каже, „чи не краще-ж отсе, аніж на березі пражитися? Що?

Авже-ж краще,“ кажу я; „море таки хороше згодилось на те, щоб залюбки полінувати. Тут нікуди вганяти за ділом, нікому робити церемонних навістів, нічого зодягатись убірно, переписуватись — ні с ним, думати — ні об чім, хіба об тій одній події, що чоловік жиє, що вже само по собі — приємність.

„А найкраще те, що не треба платити щотів,“ озвався подоріжник. „При тім ніхто не мучить чоловіка найновійшими вістями з боевища. А хоче хто слухати оповідань, то треба посягнути

дальше в-зад. Еге, капитане Джекобсон, ви-ж сливете яко оповідач. Я чував об тім. Чи не ласка чим то урачити нас?“

„Сливу?“ засміявся капітан. „Сёго може й ні; але хто, як я, оглядався по світу, а до того довше, аніж ёму завгодно, той либонь досвідчував всілякого. Так саме-ж отсе місце, де ми на-ходимось тепер, нагадує мені дуже особливу подію з мого життя.“

На тліючому недопалку своєї сигари закуривши нову, про-довжав:

„Отсе вже тому гарна купка літ — бо я між тим таки вже й старіюся — досить за того часу, коли ще купецьких па-роходів не бувало, кораблював я на отсих водах, яко капітан купецького брига, на путі до Александрії. Як став комендантом, була се моя перша їзда, и я ще думав, що нічого не могло-б зробитися до-ладу, коли-б я сам всюди при тому не був. На щасте мав я корманича, которий миші за шістьох варт був, чоловік лиш тро-хи старший від мене, знакомий с кождим островом и проміж ними так добре, якби с своєю власною кешенею. Бідашний Джек Вайтль! Він мав своїх шість стоп заввишки, груди широкі як у молодого бика, а в рамени и кулаці таку силу, якої не що-дня найти мож-на. Нераз розвеселив він нас своїми співанками и приказками!“

Капітан разів скілька здорово смокнув из своєї сигари, а потім оповідав дальше: „Ми іхали швидко с попутнім вітром, и були майже на отсім самім місці, що тепер, коли отсе Джек Вайтль (се було в-ранці) приступає до мене на помості, и так супокійно, яко ось я тепер, каже до мене: „Биль, я сёгодні в ве-чір уму!“ — Ну, ви уявите собі, як я отсе приймив. Я взяв се за жарт, засміявся та й кажу: „А вже-ж, Джеку, ти виглядаєш дуже хорій; я именно боюсь, що ти вмреш від здоровля!“

„Еге,“ каже він, „ти думаєш, що я жартую, та воно не те. Ось, подивись лишень!“ Притім випружив ліву руку, и засукав на ній рукав від каташки.

„Аж тепер я здивувався не мало. Я мушу именшо додати, що Джек уродився з знаком на руці, с червоною плямою на до-середішнім боці лівого рамени, трохи повище кістки. Сей знак мав вид серця, и він нераз говорив мені, що ёму мати казала: як отсей знак коли щезне, то ёму треба тоді умерти. А знак дійсно щез, ані слідку по ёму ве осталося, неначе-б ёго ніколи й не бувало. Се було щось так незвичайного, так дивовижного, що я й слова промовити не зміг.“

„Ну,“ каже, „тепер бачиш, що я маю рацію, и ще тільки бажаю від тебе, аби ти обіцяв мені, що до-певна спованин мою

останню волю так, як я її тобі передав.“ — „Авже-ж,“ кажу я, рад, що зможу ёго тим успокоїти. Ми устиснули собі руки, и він пішов знову до свого діла, неначе-б нічого й не зайшло. Що дотичиться мене, то отсе все безпокоїло мене більш, аніж розказати можна.

„День уходив, аж так около полудня настало безвітря. Ми на-ходились тоді саме неодадь малого острівця на північ від Скарпанто, а між-тим, як наші наруси оспало пообвисали, побачили ми надти-ваючий до нас від острівця байдак. Тоді Джек каже до мене: „Ка-питане, отсей островок знакомий мені дуже добре, и я знаю, що там не знайдеться ані одного чоловіка, котрий би тобі, за саму тільки одежу, що на собі маєш, з утіхою горла не підрізав. Так ото я думаю, що онтой байдак сюди тільки на звіді заходить, щоб побачити, чи нас є сила, чи ні; а скоро ми не будемо матись на сторожі, то вони в вечір купами на нас нагрянуть. Тенер вони прикидатимуться, що буцїм то лиш овочів та живностей продати хочуть, а ми повинні-б таки дечого й купити, щоб вони не ймили підозрія; тільки-ж, капитане, не пусти ані одного з них на по-міст: бо с того могло би вийти якесь лихо.

Зaledве докінчив річ, байдак був уже біля нашого корабля, а ті, що правили ним, були з обличя справді на шибеників похо-жі. Джек, знаючий їх мову лучче мене, сторгував у них дещо з овочів; але як Греки с своїм товаром хотіли зійти на палубу, зведів їм остатися там де були, а ми на верівках потягли куплені овочі: пишні виноградля и кавуни. Один старий ланець тої породи підніс нам також грецького вина на продаж, а Джек раїв мені сторгувати ёго, добавляючи, що він постарается о тім, аби від ви-на ніякої не сталося шкоди.

Нас було на палубі всего дванадцять чоловіка, всі Англіїці, вийшвиши двох Мальтанців, и всі були собі добрі моряки, тільки-ж вино небезпечне було для всіх. Джек знав отсе також, и з-за то-го позносив все вино до доброї схованки у насїднійшїм містїлі корабля, а я сам, по відправленю грецького байдака, промовив до людей.

„Хлопці,“ кажу, „у нас є важні причини, щоб овочі и вино оставити нерушеними до завтрёго, бо в вечір буде в нас певно роботи для всіх рук. Ті грецькі волоцюги розчитують на те, що ми в вечір будемо п'яні, та не станемо держати доброї сторожі, а то-ді певне с півтора десятка їх вернеться знову, щоб нам гортанки пошдізувати. За-для того держїть сторожу чуйну, приладьте гар-

мати, понабивайти мушкетів, скільки їх є, — нехай застануть нас готових. Пан Вайтль нехай про вечір дасть кожному подвійну порцію грофу. Вино питимемо аж тоді, як від тих харцызак будемо безпечні.“

Люде з найкращою охотою взялися до роботи, до захід-сонця все було готове, а ми пильнували очима й ушима. Три до чотирьох годин ждали ми дармо. Ніч була темна, лиш де-не-коли од місячного світла трохи заміло. Аж на-конець бачимо, як зо три, с чотири темних довгих предметів, неначе товсті водяні гади, повзуть до нас по морі від острова. Сей вид непокоїв мене чимало. Коли-б вони галасували та стріляли, то воно-б мене менче непокоїло, а то сей мовчязний, видмецький спосіб був не до мого смаку. Але я не мав досить часу, щоб думати о тім. Чоловік, що стояв коло одної з гармат, випалив, та вистріл тільки по воді й пішов.

Зручнійший був матроз у другої гармати. Взяв собі на ціль самий передущий з наближаючихся пиратских байдаків, и розтрощив ёго, мов скаралущу з яйця. Тут знявся рев такий, якого я на віку своїм ще й не чував, а останні два байдаки з усею нагальністю кинулись на нас, закіль ми ще встигли понабивати гармат. Тепер розпочалась пальба з мушкетів и pistolів, на-поміш из шабельною січею, аж отсе ми пиратів, що хотіли загачити нас, одперли на море, и вони кинулись до втіки. Ми післали ім у слід ще скілька мушкетових вистрілів, и тоді все успокоїлося. Ми не потеряли ні одного чоловіка; що у пиратів мались убиті и ранені, те було непохибне.

Я стояв на помості и гледів на ті дві темні точки — на одпливаючі байдаки пиратів. Джек приступив до мене и подав мені руку.

„Ну, старий хлопцюго,“ кажу, „а що тепер з умертем?“

Ледве що отсі слова вийшли з уст моїх, як на одному с пиратских байдаків нараз заблисло, грюкнуло, и Джек, зойкнувши глухо, повалився в мої наручя. Дрігнув ще слабо и став — труп. Бандитська куля влучила ёго в саме серце.

В ёго кешені найшли ми ёго заповіт, розпоряджаючий о срібнім зигарку, перстені, медаліоні з волосем ёго помершої жінки, и готівщині 80 фунтів стерлінгів на користь чотирелітнёго Джекового сина, що був на вихованю у одного ґрунтового чиншівника (фермера) в Яркширі. Я занявся вірно сповненем ёго останнёї волі, и в Александрі поховав тіло Джека Вайтля. Від того ча-

су не проїжджаю ніколи путем проміж отсих так гарних та стільки-ж и зрадливих грецьких островів, щоб не згадати з жалём про того гідного чоловіка. К.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Редактор „Слова“ в Києві.

В „Кієвлянинъ“ (нр. 98. з 17. (29.) Серпня с. р.) поміщена отся стаття п. Шюцанского, редактора „Слова:“

„Ш. п.! Я надіюсь, що ви дасте місце в многоповажній вашій Газеті кільком словам брата вашого галичанина, котрий перед кількома днями навістив историчній ваш город.

Вам звісна боротьба русских галичан за своє истноване з різнородними елементами. В тій боротьбі приймають дуже чинну участь з одної сторони: представителі справдешній Руси, т. є. Руси, вважаючої себе по кровн, праву и исторії одноплемінною и тотожнёю с прочим русским світом, пізнавши своє народне достоинство и тому жадаючої для себе від свого ряду національних прав, на рівни з ишшими пародами Австрії, — з другої сторони: противні первим елементи, чужинці або виділившіся в протягу часу, під впливом нещасних політичних відносин, з рускої суспільности. Останні, не маючи за собою найлучшого оружя до боротьби с первими, яким є правда, змушені були хапатися способів, в моральній світі недозволених, однако для них и іх тенденцій конечних. Які способи, такі и оружя, за котрі хваталася партия, щоб сягнути свої ціли.

Недавно ще в нашій Галичині стояла одна русска партия против одної польскої або полонофільскої, обі з докладною свідомостю своїх цілей. Головна-ж ціль наших галичан спершу не могла бути инша, як збуджене народно-руского самопізнання в масах людности австрійскої Руси, поліпшення матеріального єї биту и про-світа єго на народних підставах. Задача тая очевидно не так легка, коли зважимо, що прямоване другої сторони, польско-шляхецкої, поставило собі зовсім противну ціль. Ми, русскі галичане, помимо дуже сильних борб и интрил, при помочи божій и сочуттю одноплемінних наш братів, успішно хотя не скоро поступали на перед.

Позаяк ми солідарно бороли ся з нашими ворогами и в такій згоді ставали за права нашого народа, впливаючи при тім на піднесенє єго моральної сили, то наші, на єзуїтских засадах виховані противники постановили, між иншими способами, ужити против нас яко свого оруддя декотрих з недосвідченої нашої молодежи, зістаючої під впливом людей „ненадежного характера.“ О утворенне партії, котра би під русскою маскою помагала польским мріяж, роз'єднала нашу суспільність, ослабила єї діланне, наші антагоністи старали ся дуже, и жаль сказати — се діло по части и удало ся, особливо-ж, коли автономічні власти провінції перейшли, ще за попереднєї адміністрації, в руки польскої шляхти. Від того часу піддержується „молода партія“ мрійців о роз'єдненні Руси всіми від ворогів наших зависячими способами, не виймаючи значних запомог грошевих, достарчуваних їй що-року с краєвих фондів. Головною підпорою тої партії в Галичині був ще недавно віцемаршалок львівського сойму Лавровський, которий, як звісно, мав великий вплив у Поляків.

Мож було ожидати, що по смерті Лавровського наступить конець роз'єдненія в рускій суспільности, позаяк партія єго, помимо всіх своїх намагань, не знайшла для себе підстави в наших краю — коли-б не посторонна поміч, котра тепер більш ніж перше, стала показуватись. Именно с Києва розлило ся богате жерело зла на нашу нещасну сторону. Матеріяльні средства (на виданне фонетичною правописсю и в ворожім напрямку редагованого журналу, на заложенне окремої друкарні имени Шевченка и и.) и газетярські статті (до „Правди“, „С. Петербурских Вѣдомостей“ и и.) стали сильнійше ширити недовіре к нам и сіяти роздор межи нами. Газета „Слово,“ против котрої від початку вимірені були с польско-українскої сторони всі удари, пояснивши докладно, о що ходить, дальше вважала непотрібним и недостойним себе звертати увагу на ворожі напасти.

Не може бути задачкою мого короткого письма, подрібно описувати вам наші відносини и наші ділання, вісти о котрих подає впрочім видаване мною „Слово.“ Але визваний вами в „Кієвлянині,“ которого нр. 83 я що ино дістав у Києві, вважаю своїм обовязком, коротко одвітити вам на статтю під заголовком „Правда-ли?“

Знаний з злонаміренних своїх тенденцій київський корреспондент „С. Петерб. Вѣдомостей,“ котрого корреспонденції с превеликим вдоволенєм в сей час поміщають в своїх колумнах наші польські Газети, як краківський *Czas*, львівські *Gazeta Narodowa* и

Dziennik Polski, старає ся перед всім ослабити симпатію до руских галичан и розірвати звязь, яка истнує між австрійскою Руссю и прочим русским світом. И коли з одної сторони прихильники его в Галичині що дня піддають австрійському рядови и польским властям, що ми, яко, „москалєфіли“ и „московскі агенти,“ вельми шкодливі и небезпечні Австрії и відтак повинні бути придушені, то з другої сторони кнівський брат старає ся своїми виводами ізолювати нас в Россії. В тій цілі критикує то уживаний нами до тепер язик, то наші політичні ділання, хотя він в душі пересвідчен, що для осягнення успіха в наших положеню инакше поступати не можна. В останній свій корреспонденції, о истнованню котрої ми також довідали ся с польских Газет и котра визвала ваше запитанне: „Правда-ли?“, він злосливо почитує яко вишу „Русській Раді,“ „Слову“ и всім русским галичанам слова адвоката Мохнацкого, висказані в процесі, котрий він з власної охоти розпочав в имени „Русскої Ради“ против редакції польского Tygodnika Niedzielnego, именно за статтю, поміщену в часі виборів, в котрій утверджувалось, що для виборової агітації „Русска Рада“ дістала 16.000 рублів від російского ряду. „Русская Рада,“ а властиво неповний в тім часі виділ єї, поручаючи п. Мохнацкому розпочати процес против польскої редакції, не міг наперед знати, якого роду и якого змісту буде бесіда его перед судом львівских присяжних. П. Мохнацкий поміж гарними річами наговорив також багато дурниць, с чим ми не можемо згодити ся. О „кнутах московских“ говорять тенденційно у нас тільки коренні вороги русского имени; але справдешній русский патріот, котрий любить правду, не висказав би того ні в письмі ні в публичній бесіді; також ніхто ще з нас не заперечав, що він любить одноплемянний єму, за границями Австрії проживаючий народ, то є що він руссо-, або (як подобає ся полякам) москалєфіл. Зрозуміно, що ми, яко рускіє, конче мусимо бути москалєфіли, хотя не в такім зміслі, як розуміє п. Мохнацкий, котрий на моє запитанне одвічав, що він під „москалєфілами“ розуміє людей, прямующих до відорвання Галичини від Австрії и прилученя єї до Россії.

Як з одної сторони дивно для нас, що комітет „Русскої Ради“ повірив на стілько важну справу п. Мохнацкому, котрий що лиш недавно заявив бажанне бути членом „Русскої Ради“ и скомпромітував ся вже на перших зборах „Русскої Ради,“ де він в бесіді своїй дораджував русским галичанам держатися польского міністра Земляковского и его партії и через те стрітив загальний воркіт — так з другої сторони не менше дивно, що могли на

Руси знайтися русські люде, котрі, идучи за тенденційними виводами справдешних ворогів рускої суспільности, склали вину на всіх нас — за слова одного чоловіка, адвоката, котрий що ино тепер и в незнаній цілі признає ся до русского народу.

Прийміть и и. — В. М. Площанській, редактор-видавець „Слова.“

Ми привели сю монструальну статтю „редактора-издателя Слова“ цілу, щоб раз на ясніш и очевиднім примірі оказати поступованє наших противників з рутено-русского табора: помимо всеї перфідні сеї статті, ми подаємо одвіт наш супокійно, без гніву, хотя з омерзінем.

Поминаємо твердження п. „редактора-издателя Слова,“ що всі, що борються за права руского народа в Галичині, „вважають себе по крови, праву и исторії одноплемінними и тотожними с прочим русским світом“ — на котрі слова досить указати, щоб ложність їх сама впала в очи —, а приступаємо до дальшого твердження п. Площанского, що буцім-то недавно еще в нашій Галичині було лиш одно сторонництво руске, але Поляки ужили деяких недосвідчених молодиків за своє орудє для утворення собі партії між Русинами, котра-б помагала їх мріям и т. д.

Не новий се закид, зроблений народній партії галицьких Русинів. Повторяє его „Слово“ невтомно від кількох літ, у передових статтях, у корреспонденціях, фелетоні, Новинках, повторяють его редактор „Слова“ и деякі святоюрські мамелюки в письмах и розговорах, в усякім часі и при всякій нагоді: деякі без мисли, з незнання, однако найбільша часть, між котрими и п. „редактор-издатель Слова“ из злої волі, помимо противного пересвідчення в душі... Ми-б за далеко зайшли, коли би-смо хотіли тут виказувати цілий розвій народної рускої ідеї и руского сторонництва у Галичині від незабутнього Маркіяна Шашкевича: досить коли згаємо о найновіших часах и о подіях, котрих п. Площанській був наочним свідком. Загріті любовю и почуттем свого рідного, під впливом згадок о Маркіяні Шашкевичу и его товаришах, а особливо зъентузиязовані літературою українскою, зачали деякі молоді люде в 1862 р., в рік по настанню „Слова,“ видавати часописьмо „Вечерниці“ в чисто-народній мові. З западом кинулася майже вся молодіж до ідеї, пропагованої „Вечерницями, ідеї розвою малорускої літератури на чисто-народних підставах. А ніколи руска молодіж не була так патріотична, ніколи жите народне не

проявлялося в ній так сильно, як в л. 1862 и 1863, літах „Вечерниць“ и вслід за ними видаваної „Мети.“ Хто вів тогді або коли небудь у нас завзятійшу борбу с Поляками, як не молода козацька громада? хто боровся за руский язик на Львівськiм університеті? хто уживав перший народних строїв, рускої мови по всіх місцях публичних, не зважаючи ні на гоненя з гори, ні на крики и напади львівських уличників? Се-ж був початок народної рускої партії, котру — як каже п. Площанский — утворили Поляки для своїх цілей! — В рік по настаню „Слова“ помістив в нім п. Дідицкий 3 сонети, завзиваючи до згоди с Поляками: а перші українофіли за те заявляли голосно своє обуреннє! А як тогді о. Наумович (не висказавший еще свого панруссизма, а противно задля деяких своїх популярних статей вважаний народовцем) виступив с справою обрядовою, то українофільська молодіж вислала ему адресу довіря и зачала ходити у Львові до православної церкви (що у неї було однако лиш ознакою лібералізма, а не клерикалізма).... И ся молодіж, сі перші українофіли — то оруддя Поляків!

Не легко й було-б тогді Полякам позискати кого для себе в Галиччині, коли вся власть — були се часи міністерства Шмерлінґа — почивала в руках Німців, с котрими в сердечних взаєминах стояли Рутенці. Не розкішні се були часи для Русинів-народовців, бо не тільки що від Поляків терпіли, але й від німецько-рутенської бюрократії. Хіба-ж тогдішній инспектор Лімназіяльний п. Яновский не переслідував молодих учителів-Українофілів?...

Мимо настаня партії народної, тогді хлопоманскою, пізнійше українофільскою називаної, цілковите роз'єдиненє Русинів галицких ще не зараз наступило, позаяк народовцям ходило тільки о утворенє власної літератури и о захованє малорускої народности насупротив як польскої так и великорускої: нинішні-ж рутенорусскіє тогді ще раз-в-раз повторяли свою окремішність народню од Великої Руси, а и літератури української, хотя свою окремішню рутенську літературу вироблювали, не відкидали зовсім. Аж коли по битві під Садовою набрали відваги и призналися явно до цілковитої народної єдности з Великоруссами, коли відтак зачали отверто виступати против розвиваня літератури малорускої яко сепаратизма, аж тогді мусіло роз'єдиненє статися цілковитим. „Слово“ зачало безпересташо клеветати на Українофілів, а коли тиж забралися до видаваня „Правди,“ рутенорусскіє грішми и обітницями (особливо посад в Россії) зробили роз'єдиненє між рускою

молодіжю и притягнули одну часть до себе, котра стала насупротив „Правди“ видавати „Бояна.“ Що роздор ставав чим раз більшим, тому не Поляки винні, хотя вони очевидно ним сердечно радуються, але „Слово,“ котре від 1866 р. поставило собі задачою знищити партію народню и за для того розсівало о ній безчисленні брехні. „Слово“ зробило, що на заложене при кінци 1868 р. народовцями товариство „Просвіта“ стали многі люде дивитись неприязно; не Поляки, але рутено-руськіє стали відтак не приймати народовців до Рускої Бесіди, викинули вже принятих (насупротив ясных постанов статута) из Рускої Ради, кинули відтак в Рускій Раді на них анатему, а наконець викинули Руску Бесіду з локалю в Народнім Домі — и довели роздор до такого степеня, що всякі, навіть внішні, взаємини між обома партіями зовсім устали.

Спір зразу чисто-літературний стався и політичним аж тогді, коли п. Лавровский, видячи неможливість вести дальше політику в душі сервілізма централістам а не могучи потягнути за собою на нову дорогу федералізма рутено-руських вузкоглядів и реакціонерів, покинув рішучо стару партію а приступив до народовців. Сі, давнійше лиш федералісти в словах, стали тепер свій федералізм заявляти и ділами. На ідеї и прямованя іх п. Лавровский однак не мав майже жадного впливу, и як вони яко партія истнували и перед приступленєм до них п. Лавровского, так очевидно не було ні найменшої причини, чому би ся партія мала упасти по его смерти, як того ожидав наївний п. редактор „Слова.“

Коли вже в сій першій части своєї статті и. Площанский явився яко клеветник, котрий, будучи очевидцем настаня и першого розвою народної рускої партії, представляє се діло цілком фальшиво: то в другій части стає він просто денунціантом. Прихавши яко гість до Києва, одним с перших діл его було заденунціювати Київских людей яко союзників Поляків, яко справдешних ворогів рускої суспільности, котрі с Києва ведуть агітацію в Галичині, щоб роздерти русский світ. П. редактор „Слова“ очевидно сподіває ся, що російський ряд бодай „нігіліста“ - кореспондента до С. Петерб. Вѣдом. вишле на Сибір, деяких передовців українских „агітаторів“ також укарає, а прочим завдасть такого страху, що не тільки не посміє ніхто нічого писати против „Слова“ в С. Петерб. Вѣдомости або яку небудь статтю в „Правду,“ але зараз й сотки запрепумерують „Слово.“ На своє нещасте, п. Площанский мабуть помилився грубо. Він, котрий яко головний пропагатор єдинства „русскихъ галичанъ съ осталь-

нымъ русскимъ міромъ“ найліпше повинен знати сей „русскій міръ,“ не бачить и не знає, що нині вже інші обставини и погляди на українофільство в Росії, як за часів Катковщини. П. Площанскій надіявся повернути с таким самим триюфом и с такими самими реальними користями с Київського конгрессу, як его товариші з Московского; — між тим и рад російскій міг пересвідчитися, що рекомі сепаратисти українофіли суть що найменше не гіршими патріотами від великоруских централістів, и що галицькі народовці не думають зовсім відривати України від Росії, и також Росіяне познайомились вже ліпше с славянскими братами, котрі приїзджають до них за грішми: тож п. „редакторъ-издатель Слова“ замість триюфів зробив фіяско, — а хто знає, чи и „благотворительный комитетъ“ схоче довго піддержувати захитану екзистенцію „Слова.“ *Sine illae irae* п. Площанского.

На клевети и денунціяції одвіtimo ще лиш кілька слів. Називати ураїнофілів в Росії союзниками Поляків, коли самі Великоруси нераз ім закидують надмірну ненависть до сих-же, є чисте *absurdum*; правда, що „Слово“ назвало и С. Петерб. Вѣдомости польским орґаном! Друкарню товариства им. Шевченка називає п. Площанскій в Києвлянині заложеною за гроші Київских сепаратистів, перед галицкою-ж публікою представляє таки в „Слові“, що вона заложена за польскі гроші — що-ж властиво правда? Що „Правда“ має підмогу з України, сѣго не перечимо: т. є. має вона немало передплатників в Україні, и російська цензура ласкавійша від п. Площанского — мабуть мусять бути и цензори російскі и ті урядники, що таких людей поставили цензорами — скриті Поляки! Також и „Вѣстникъ Европы,“ перший журнал російскій, котрий не менше С. Пет. Вѣдомостей осуджає політику „Слова“ и его партні, дальше „Недѣля,“ трактуєча часто прихильно о українских справах, також — польскі орґани; ба и сам Катков мусів на старости літ пійти в Поляки, коли написав статтю против поступованя ряду с Холмскими уніятами (гл. нр. 3. „Правди“)!...

Що пишете дальше, п. Площанскій, буцим-то галицькі народовці денунціюють вас яко шкодливих и небезпечних Австрії московских агентів, се знов брехня. Ви шкодливі и небезпечні тільки для руского народу в Галичині, але узнавати вас небезпечними аж для цілої Австрії — се за багато чести для вас. Хиба-ж денунціяцею називаєте передрукованє с Київського календаря виказу запомог, уділюваних славянским благотворительным комітетом, в котрім виказі фігурує й „Слово“?

Минаємо напади Ваші на київського кореспондента „С. Петер. Відомостей,“ котрий, сли вважати ме се потрібним, сам на них відповідь, а хочемо ще лиш пояснити коротко Вашу писанину о Раді рускій и п. Мохнацкім. Що и Ви в бесіді п. Мохнацкогo видите „много негѣпостей,“ сему ми віримо: таж він назвав Бас simplex servus dei, котрий лиш nakreca język ruski do moskiewskiego. Що Ви однако пишете о п. Мохнацкім, будьто він що ино тепер став признаватися до руского народу (recte рутенської партії) и приступив до Рускої Ради — се не правда. П. Мохнацкий приступив до Рускої Ради зараз, як тільки ся Рада заложила ся, и вже перед 4-ма літами позискав собі великі симпатії Рускої Ради своїм внеском, щоб инавідууючу бесіду о. Павликова прийняти яко програму тоїж Ради. Так само позискав собі симпатії на зборах в минувшій році, де в поганій спосіб напав на умераючого тогді Лавровского. Щоби він ставленєм внеску о висланю адресу довіря п. міністру Земляковскому аж скомпромітувався в очах Рускої Ради, того ані на тих зборах Рускої Ради не було видко ані в дальшій поступованю Рускої Ради, котра преїж опісля заходила в переговори з рядом и п. Земляковским, а п. Мохнацкови яко мужеви свого довіря поручила ведене виборової алітації до Ради державної.

На тім и кінчимо. И Россияне и Галичане можуть с самого листу п. Площанского пересвідчитись, які то люде пропагують єдність галицьких Русинів з Великоруссами: невелику би честь принесло російским славянофілам, колиб и дальше ще хотіли послугуватися такими елементами, як и невелику се честь приносить галицьким рутено-руским, що такі люде виступають яко їх репрезентанти перед Россією.

Перегляд політичний.

— Подоріж цісаря до Чех, и навіщене Праги, були справдешнім походом тріюмфальним. Приняте, якого дізнав цісарь, вїхавши на землю ческу, було надзвичайно блискуче и пишне, а Чехи и Німці перестигали себе взаїмно в тім, аби як найдостойше ушанувати прибуваючого монарха. Сама подоріж и сполучені з нею урочисті прийнятя, привіти и промови, відбулися строго після програми. Цісарь урадований був щиро прийнятем, которого блискучість перейшла всякі оживаня. На промови ческі відповідав

цісарь по чески; заступники тих місцевостей, де людиність мішана вітали ёго на обох мовах краєвих, а цісарь в такий сам спосіб відповідав. Приїхавши до Праги, второго дня оглядав цісарь будівлю чеського народного театру, заявив свою жичливість для тої інституції и пожертвував значну суму на докінченє будівлі. Дня 9. с. м. рано поїхав цісарь до Брандиса на маневри війскові, по укінченю которих, при Галєвім обіді, в день имянин російського цісаря, згадуючи мило о присутности „офіцерів, и камратів з війска російського“, цісарь підніс тост за „свого приятеля, російського цісаря Александра.“

Подоріж цісарска була передовсім урочистим святом лояльності, заявленої від обох народностей; при тім однакже Німці виражали задоволенє своє и вдячність монархові за теперішнє становище краю, ховаючи бажанє, аби те становище и на дальше удержати, а Чехи знову, заховавши глибоко в серці свій смуток о теперішнім становищі королевства чеського, и позволивши заявитись тільки чувствам вірности для монарха, показали, що не втратили надії на сповненє свого справедливого бажаня и исторично управнених жадоб, и добровільно від них не відкажуться. — На тепер не бачимо ні яких результатів тої чеської надії: тимчасом все остається по давньому; питанє чеське находится до-стотку в тім самім стані, що й перше. Вірноустановники можуть тимчасом потішати себе тим, що вони все остались єще в statu quo, а чеська опозиція не потребує особливо журитись тим, що мусить ще ждати. — Іншого результату на разі не можна й ожидать було. Не міг же цісарь, прибувши до Чех, сказати: я прийшов сюди, щоб угодитися з вами! хоть централістична партія, судячи по заявленям її органів, чогось подібного обавлялася, и через те свою слабкість показала. Згідно с тим, не міг цісарь, приймаючи адресову депутацію Праги, одвічати зараз на той уступ її, де з великою лояльністю згадується о распрі девжавоправній, и одповів тільки зглядом самої Праги, згадуючи о даних ним законах и установах, отже о законі громадскім и громадській автономії. На той уступ промови бурмиистра, де сказано отверто, що заступники празкої громади підносять своє довіре тільки найвисшій особі цісаря и короля свого непосредно (отже не теперішньому правліню), цісарь не одповів также, але адресу приймив, и не сказав того, що передасть її до залагодження своєму министерству. — Особливо знаменаюче єсть отсе, що цісарь, через цілий час свого пробуваня в Чехах, в промовах своїх ані разу не згадав о конституції, до котрої нарід чеський стоїть в опозиції, а тим способом монарх узнавав мовчком

управлене тоїж опозиції. — Не менче важним був одвіт цісаря на промову кардинала кн. Шварценберґа, в имени католицького клера ческого, прийнятого яко корпорація. Одвіт сей, обіймающий приобіцяне обороняти церкву, переразив німецьких лібералів, тим більше, що—як показалося — не був редалований в министерстві.

— Сім депутованих молодоческої партії вступили дійсно до сойму краєвого, и маршал краєвий повітав їх дуже урочисто. Органи молодоческої партії називають їх піонерами здорової, щирої и практичної політики, а притім представителями лібералізму. Після меморіяла, поданого до сойму через їх провідника Дра. Трояна, хотять вони берегти державо-правного становища, обороняти свою народність, и заспільно участвовати в усіх питаннях материяльних, в котрих край интересований. Воно би все гарно було, тільки що не сказано, яким вони способом се досягнути можуть, коли заявили, що не будуть ані інтерпеляцій, ані самостійних внесків ставляти, и головну вагу кладуть тільки на участие в дебатах. Чи вони річами своїми, хочби и як частими и важними, много заважуть, се здається дуже сумніве. Яко головний повід до вступлення до сойму краєвого подає др. Троян отсе, „що тепер настигла пора, коли заспільне діланє всіх ліберальних елементів показується дуже пожадане.“ Значить молодоческа партія хоче прилучитися до вірноустановників. Як-же вона при тім аліянсі зможе зберегти становище державоправне, и обороняти народність ческу, коли ліберальні вірноустановники суть власне завзятими централістами-германизаторами, которі ческим правом державним и народністю чесою гордують и на сміх підіймають!

— Клерикальні депутовані италіянської частини Тиролю хотять вступити до тирольського сойму краєвого; ліберальні же товариші їх однакже ще вагаються. Клерикали підкріплять консервативну більшину того-ж сойму, а ліберали ввійдуть лиш з-за того, аби домогатися відлученя италіянської частини від німецької частини Тиролю. Централістичні ліберали не мають отже ніякої причини, радуватися активною політикою полудневих Тирольців.

— В хорватскім соймі ухвалено уважати мови хорватску и сербску яко одну и ту саму, признаючи зовсім рівне право обоім її проявленям. З того powodu віденьські германизатори підняли крик, наче-б то в сёму була яка здрада. Як так, то и вони мусять до зрадників лічитись, бо и вони дуже горячо обстають за літературною и духовою спійністю Австрії з Німеччиною.

ИЗ СОЙМУ.

Нині відбулося перше засіданє, 5-го згромадженя, 3-го періоду нашого Сойму краєвого. Правліне внесло три проєкти до уставу: 1) о охороні звірини; 2) о подвигненю скотоховлі; 3) о охороні деяких звірят, пожиточних для управи землі. — Sprawозданє Виділу краєвого в ділі відобраня під заряд репрезентації краєвої архівів актів городських и земських, без відосланя до якої комісії, призначено до другого читаня. — Sprawозданє Виділу краєвого в ділі вибудованя палати для помістки Сойму и Виділу краєвого відослано до комісії адміністраційної, котора складатиметься з 7-мох членів. — Sprawозданє Виділу краєвого о проєкті до реформи установ громадських и повітових відослано до комісії громадської, котора складатиметься з 9-єх членів. — Sprawозданє Виділу краєвого о викупі права пропинації відослано до осібної комісії пропинаційної, котора складатиметься из 7-мох членів. — Sprawозданє Виділу краєвого о проєкті до уставу водної відослано до осібної постійної комісії, котора складатиметься из 8-мох членів, и здасть справу ще на сегорічній згромадженю. — Sprawозданє Виділу краєвого о проєкті до уставу доріжної відослано до комісії доріжної, котора складатиметься из 7-мох членів. — Sprawозданє Виділу краєвого в ділі признаня дороги зо Щавниці до желізничої стації в Пивничій відослано до комісії доріжної. — Sprawозданє Виділу краєвого о уповаженю Ради повітової в Надвірній до зятягненя позички в кількості 50.000 зл. з фондів краєвих, відослано до комісії бюджетової, котора складатиметься з 9-єх членів. — Порядок второго засіданя: вибір згаданих вище комісій, и комісії петиційної, котора складатиметься из 15-єх членів, перше читанє справоздань Виділу краєвого: о бюджеті краєвим на 1875 р.; о діяльности Виділу краєвого; о уповаженю до ужитя з фондів краєвих суми 50.000 зл. на управиленє ріки Сяну межн Перемишлем и Складом-сольним; о проєкті до уставу, змінючої постановленя §. 98. уставу громадської; о принятє на щот фонду краєвого школи, зділаной Раді повітовій ясельській через покражу 10.525 зол.; о справі одлученя передмість від міста Біча, и утвореня двох осібних громад адміністраційних; о позволеню кільком громадам на побиранє висших додатків до податків безпосередних, — и справдженє виборів.

НОВИНКИ.

— **Бюст Шевченка**, прекрасний утвір знаменитого скульптора п. Т. Баронча, великодушно дарований ним на власність нашому Товариству имени Шевченка є так благородною цілю, як отсе ш. читателям нашим є попередущого звіщення нашого відомо, — пересланий з Варшави до Львова, и находиться вже в розпорядку нашого Товариства, которе без проволочки приступило до зроблення ужттку є прислужаючого ёму права репродукції, а тим самим до сповнення вложеної на него через той дар п. охотно-принятої обовязанности. Сам бюст, утворений є теракоши, в повній природній величині представляючий нашого народного віща в тій постаті, в якій він знаний у нас з літографованих ёго портретів, в своїй типично руській смушевій шанці, пліняє погляди всіх приглядачів и визиває одноголосні, артистичною красою утвору патхнені, теплотою естетичного чувства вигріті похвали. Оригінальний утвір п. Баронча зо всіх мір заслугує на те, аби виставлений був тут у Львові, приступно ширшому кругові публіки, що пізнійше, при надаряючійся спосібности, незавідно наступить. Тепер-же бюст Шевченка, після надіслання ёго з Варшави, зараз поступив у фотографичний ательє п. Тшемеского для знимки ёго в дволкім форматі: більшім — кабинетовім, и менчім — в величині карт визитових. Відти же перейшов зараз в працёву кімнату професора тутешній Техничной Академії, п. Марконі, которий, на замовленє Товариства имени Шевченка, під особистим приглядом самого-ж творця-артиста виготовляє форму для гипсових відлітків того-ж бюста, почім відлітки ті будуть виготовлювані під особистим приглядом самого-ж професора, п. Марконі. Від заспільного діянн самого-ж автора є п. Марконі можна ожидать, що копії оригінального бюста будуть мати знамениту стійність артистичну. Надіємося, що отєя перша плястична репродукція того бюста відповість як найкраще тій часто заявлюваній потребі нашой патриотичной публіки, котора від давна попитувала за подібним виображенєм сєніяльного поета нашой Руси-України; и для того з особливим задоволенєм поміщаємо розписанє передплати на гипсові копії того бюста, поданє від Виділу Т. И. Шевченка. Не десяткі, а сотні Русинів поспішають набути плястичнє виображенє нашого Тараса, украшаючи ним свої кімнати, которі через те замінятьє в святині уособленої любови до нашого народу и ёго идеалів — любови, уособленої в великім Тарасі. Набуваючи сєй бюст, або хочби тільки фотографію ёго, кождий Русин причинитьє тим грошем до утворенн фонду для поставленн знаменитого памятника нашому поетові тут, в столиці нашого галицького

короленства, а отся ціль повинна з'єднати фотографичним виображенням и плястичним копіям того бюста не менче многолічних попитників, як и сама-ж артистична ёго стійність.

— **Руска гімназія у Львові и „Слово.“** Про руску академічну гімназію у Львові донесло „Слово,“ що помимо санкціонованя устави соймові о введеню руского викладового языка в висших клясах єі, в сім шкільнім році зачалася наука в 5-ій клясі подавати в польській мові, и що наука польского языка, насупротив постанови основних законів державних, уважаєся в ній и при рускій викладовій мові обовязуючою. Оба донесєня „Слова“ суть неправдиві: в 5-ій клясі акад. гімназіі сєго шкільного року не було жадних викладів в польській мові, а наука польского языка є предметом тільки взглядно обовязуючим, так само як в гімназіях з викладовим языком польским наука руского языка (т. є. записуєся на ню тільки той, хто хоче). — Мусимо и сєго року з жалем зганути, що многі Русини — між ними не мало и священників — записують своїх дітей у Львові до польской гімназіі. Е там коло 90 учеників Русинів, котрі не тільки руского языка не учаться зовсім, але навіть и релігії учаться в польській мові!

— **Галицка Рада шкільна красава** має той вигідний для членів єі звичай, що святкує також вакації. Ми би не мали нічого против тому, коли-б вона перед вакаціями приготвила все, що на будущий шкільний рік потрібно, — але так не є. Аж в першім місяци нового шкільного року зачинаються именованя и переміщуваня учителів, и сей місяць, котрий би найбільше пожитку для школи повинен принести, коли то молодіж є свіжими силами и звичайно з добрим постановами вертає з вакацій, минає без хісна, а навіть зі шкодою; бо учителів або не ма або суть тільки тимчасово, а за пару неділь мають прийти инші, через те наука не подася порядочно, а молодіж, попимо доброї своєї волі, тільки деморалізуєся. Давнійше у Львівскім намістництві був тільки оден совітник и два инспектори, а ліпший був лад, ніж тепер при 11 членах Шкільної Ради!

— **Руский театр,** стоячий під зарядом Рускої Бєсіды у Львові а під дирекцією панни Теофілі Романович, пробує в Коцмані (на Буковині). Як признає корреспондент самого „Слова“ с Коцманя, руска сцена уряджена дуже добре, так що представленя и труднійших кусників, н. пр. „Циганів“ Корженёвского, удаються зовсім. Публика цілком задоволена представленнями и приходить до театру майже зовсїгди численно.

— **Посмертна згадка.** Дня 3. Вересня упокоївся о. Михаїл Огоновский, парох в Чагрові, в 68-ім році свого жита а 42-ім своєї пастирской діяльності. Покійник, хотя не виступав много на ширшій арені публичного жита, но за те ділав много для добра свого народа и людскости в тіснійшій крузі, пасучи вірно и щиро повірене ему стадо и виховавши 7 синів на пожиток краю и народу. — Вічная єму память!

— **Подякованє.** Смерть непощадна видерла нам на дни 22. серпня (3. вересня) с. р. найліпшого Отця... Єдиною потіхою и одрадою в тім нашім невисказанім горю и тяжкім смутку було сочутє численно на похорони зібраного ВЧ. Духовенства из деканата журавеньского, рогагиньского, ходорівського и галицького. Глубоким смутком и слезою вдячності тронуті дякуємо прилюдно и сердечно всім ВЧ. Отцям приспівшим на той сумний обряд и почитившим память нашого бл. п. найдорожшого Отця, — а имено ВПр. О. О. деканам М. Горалевичу з Мелнича, А. Медвецькому з Вербиловець, и Т. Ступницькому з Молотова; віце-деканам У. Кернякевичу з Чернева и И. Гошовському з Володимирець; дальше ВЧ. О. О.: П. Медвецькому з Чесник, А. Авдиковецькому з Мостища, І. Шараневичу з Козари, К. Лопушанському з Вербіжа, М. Левіцькому з Сівки, У. Чирнянському з Тумашовець, М. Громницькому з Журавна, М. Струмінському з Голешева, Н. Кучинському з Лучинець, Ст. Бачинському з Васючина, И. Глодзінському з Журова, Ю. Яновичу з Луки, К. Красніцькому з Конюшок, Ю. Калінському з Бучачовець, Д. Колодніцькому з Загіречка, У. Заревичу з Явча, Р. Бобікевичу з Дубовиці, Г. Грицяєви з Демянова, И. Гургулі з Путятинець, И. Гарасевичу з Вишнева, А. Білецькому з Монастирця, У. Товарицькому з Ляхович подоріжних и проч; не менше сердечно дякуємо ВЧ. О. А. Кульчицькому з Бортник за сказанє над могилою трогательне слово, а ВЧ. О. Т. Теліховському з Колоколина, доброму сусіді нашого бл. п. найдорожшого Отця, приспівшому зараз в першій хвилі нашого горя з словами повними потіхи и щирого сочутя, за сердечне заняте цілим похороном, — як и всім почитеним приятелям и знакомиим віддавшим покійному послідню прислугу. — Чагрів дня 25. Серпня (6. вересня) 1874. — Омелян, Тит, Филімон, Олександр, Микола, Петро, Іларій, Юлія, Антоніна и Марія — діти-сироти ио бл. п. Михайлу Огоновским, пароху в Чагрові, дек. Журавеньского.

Витяг из протоколу засідань виділу „Просвіти“, почавши від мая с. р.

IV. Засіданє з дня 6. червня.

Притомні члени: голова Федорович, Ильницький, Ом. Огоновський, Романчук, Партицький, Вахнянин, Стефанович, Ганкевич, Барвинский.

1. Рішено до ферій печатати: 1) Перекотиполе, 2) Житє чесного чоловіка, 3) Фармазони (II. виданє).
2. Рішено о. Юліяну Мандичевському, сотрудникови парафії в Зарваници, вислати всякі книжки Просвіти, давнійші в меншім числі, новійші в більшім, wraz з листом, упрашаючи єго заняти-сь розпродажею тихже.
3. П. Барвинский має зложити Читанку для народа, до 1. вересня.
4. Принято до відомости, що п. Барвинский запросить до праці популяризована науки п. п. Желєхівського Евгения, Бучинського Мелитона и обох Воробкевичів.

5. Рішено видавати життєписи святих, именно руских, навязуючи життя их до исторії Руси.
6. Щоб усталити контролю над грішми, котрі вливати-муть до канцелярії Просвіти, рішено купити дві книжки. В першу має листовно записувати власноручно всі рецеписи на листи грошеві; в другу будуть записувати квоту, плачену до канцелярії, тні особи, котрі не листовно, а впрост до рук канцеляриста її складають.
7. Комітет адміністраційний предкладає бюджет на рік адміністраційний Просвіти від мая до мая. Бюджет сей прийнято в цілости.
8. Рішено печатати через рік дільця популярні найменше в 20 аркушах, и то один аркуш по 5 цент.
9. Портрет покійного голови товариства Віце-маршалка Лавровского, вималёваний Корн. Устияновичем, прийято, и рішено вписати/новати єму за працю 50 зол. р.
10. Прийнято в члени товариства паню Марцінковску, жінку урядника банку рільничого.

V. Засіданє з дня 20. червня.

Присутні: Голова Федорович, Ильницький, Ом. Огоновский, Партицкий, Романчук, Савицкий, Стефанович, Вахнянин, Погорецкий.

1. Рішено давати образкареви Чайковскому книжки популярні Просвіти за рабатом 25% на реверси.
2. Рішено робити кварталний білянс.
3. Прийнято в засаді, що літографованє образів святих для народа є потрібною річю. Дальші кроки в сїм ділі поробить комітет адміністраційний.
4. Прийнято рішенє комітету адміністраційного за своє, щоби поставя виді о статуту для сепіів громадских и кас позичкових. Дальші кроки поробить комітет адмін.
5. Рішено зробити инвентар річей канцелярійних Просвіти.
6. Рішено урядити вечер в честь Маркияна Шашкевича. Виконанє поручено п. Романчукови.

VI. Засіданє з дня 13. липня.

Присутні: Заступ. голови Партицкий, Савицкий, Романчук, Ом. Огоновский, Вахнянин, Барвинський, Стефанович, Погорецкий.

1. Прийнято до відомости, що секция адміністраційна уконституовалась в той спосіб, що контролором вибрано проф. Романчука, а економом книжок шкільних Погорецкого.
2. Поручено урядникови, зробити инвентар канцелярійний.
3. Рішено упрости о. Стефановича, щоб занявся наппянем життя св. Николая.
4. Рішено з днем 1. липня друковати: а) Жите чесного чоловіка в 4.000 екземп. и б) Ластівку, читанку для руского народа.
5. Урядником канцелярії вибрано п. Петра Погорецкого. П. Погорецкий зложить кавццю 100 зол. р., а то: 50 зол. р. зараз, а 50 місячними ратами по 5 зол. р. до 10 місяців.

6. Коли п. Погорецкий обійме канцелярню, вступить до виділу п. проф. Борковский.
7. На час ферій вибрано повномочником для наглих справ Барвінського и Вахнянина.
8. В справі відозви одної книгарні в Києві, котра хоче брати видавця Просвіти в коміс, рішено:
 - а) вийти в пересправу з нею; б) вислати їй по одному примірникови з кожної популярної книжки; в) дати 30% рабату, накопи вартість крейцара при популярних кдужках буде піднесена на копіяку; г) кошта пересилки покрити тая книгарня; д) вона дасть також лваранцію, що посилки не будуть пропадати на кордоні.

VII. Засіданє з дня 19. вересня.

Проводить: заступник голови Ом. Партицкий. Присутні члени: Савіцкий, др. Ганкевич, Романчук, о. Стефанович, Гузар, Вахнянин, Барвінський.

1. Секція адміністраційна здає справу з своєї діяльності від 13. липця: через той час відбула 4 засіданя, 6., 30. и 31. серпня и 6. вересня. Всі ухвали сеї секції прийнято; именно прийнято також до відомости, що др. Ганкевич, подужавши, вступає назад до виділу и обіймає знов функцію касієра, а відтак обіймають знов Савіцкий функцію контролора, а Романчук економа до книжок шкільних. Просьба до Виділу краевого о виплату другої рати за-помогі соймової (1500 зл.) вже вислана.
2. На внесенє секції адміністраційної прийняті в члени дійсні:
 - а) Осип Терешкевич, священник в Лисовцях; б) Михайло Цар, священник в Яричові; в) Иван Войтович, священник в Судовій Вишні; г) Антін Волинський, слухач філософії; д) Иван Навроцкий, окінчений богослов; е) Лука Шуст, окін. бог.; ж) Олекса Темницький, ок. бог.; з) Иван Чировский, ок. бог.; и) Никола Кумановский, ок. бог.; к) Лев Лагодинский, ок. бог.; л) Теофан Бородайкевич, ок. б.; м) Иван Рогожинский, ок. б.
3. Прийнято справозданє з діяльності секції літературної, именно з засідань з 15. липня и 17. вересня. Від посліднього засіданя виділу видано популярні книжочки: а) 12 пісень о. св. Николаю (2. вид.); б) Мотиль; в) Добре роби, добре й буде; д) Як ярмаркували Тарас з Мотрею (2. вид.).
4. Постановлено, щоби економ и касієр на найблизшій засіданю здали справу з розпродажи книжок и з обороту грошевого.
5. Прийнято до відомости, що Вахнянин заложив аленцію в Судовій Вишні на имя И. Білобрама.
6. Прийнято яко готовє до друку дільце И. Бічая: „О управѣ ролѣ.“

Сей нр. видаемо в 3 аркуші, котрий задля того и більше спізнав ся; по-слідуючий нр. за те виїде в 2 аркуші.

Запрошене до передплати.

На лисові одлітки **Шевченкового бюста**, виконаного п. Т. Барончем, розписується передплата до кінця місяця листопада с. р.

Ціна одного екземпляря в дорозі передплати виносить **6 зол. а. в.** По ухвалі визначеного для передплати часу ціна буде підвищена значно.

Листовно посилається передплата до „Виділу Товариства Імени Шевченка у Львові, улица Осолінських, ч. 12^а“; ш. передплатителі місцеві звольте складати передплатну ціну у Завідателя друкарні того-ж Товариства, п. Ф. Сарницікого, в конторі той-ж друкарні (Крива улица ч. 2.).

Ш. передплатителі позамісцеві звольте в своїх листах ознаймити, чи передплатений бюст одберуть самі у Львові, чи слідє переслати ёго поштою. В другім случаю нересилка доконається на їх кошт, с побранем поштовим належитости за відповідне опаковане.

Замовленя без долученя передплатних грошей не приймаються.

Фотографічні вображення Шевченкового бюста можно купити в магазині п. М. Димета, в конторі друкарні Товариства Імени Шевченка, именно:

більший формат по ціні 70 центів,
менший „ „ „ 35 „

Від Виділу Товариства Імени Шевченка.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

Вкладки на книжечки щадничі

від одного зол. а. в. до кожної високости,
нарощаючи їх

по	6 ⁰ / ₀	с	3-	днівним	виповіщенєм
„	7 ⁰ / ₀	„	14-	„	„
„	8 ⁰ / ₀	„	30-	„	„

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. **Олександр Огоновский.**

З друкарні Товариства Імени Шевченка. — Під надом Фр. Сарницікого.

Виходить випусками в 2¹/₂ зр.
З. (15.) и 18 (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сили и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Оден нумер стоить 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПОЛТАВА.

Поема О. С. Пушкина.

Вільний переклад на українську мову Є. Гребінки.

ПІСНЯ ТРЕТЯ.

Щоб краще одурять Петра
Прикинувсь хирявим Мазена.
Всі знахорі, хто из шатра,
З Німещини хто, з лісу, з стєну,
Всі панькали біля ёго.
Він дивиться у домовицу:
На ёго груди и на спину
Набгали враг-знає чого,
Коржами тімя обдішили,
У хаті ладаном кадилі.
Цураючись від усёго,
Бажав він тільки одного,
Щоб так умерти як хрещений.
Архиерея він зове;
И по голові ёго мерзеній
Святеє миро скрізь пливе.

Московщина все Шведа ждала
Чи швидко в гості причвала,
И мовчки військо збирала,
Щоб певно прочухрать з двора.

Тоді пізнали злу личину:
Дременує Карл на Україну;
Мазена миттю з ліжка встав.
Той, що пять раз вмірав учора,
И сле ворухивсь, конав,
Теперь ёму — не має горя —
Він став Петрові ворог злий,
Не ма' він страху за плечима;
Близкотючи кругом очима,
Обзирає козацький стрій.

Скрізь сяя вістка полетіла.
Україна заклекотіла:
„Мазена Москалю змінив;
Він слав теперь полигач вражий“.
Не гарная зійшла зоря —
Зоря кривава.

Хто розкаже
Всю злість правдивую царя?
Гетьмана увесь люд кепкує,

Їго обличчя кат шматус,
 А душу у церквах клецуть;
 На раді кожний коверзує
 Гетьмана иншого добути.
 Від річки, кажуть, Єпископ
 Увесь рід Искри й Кочубея
 Назад як мога привезли:
 До-дому їх Петро вертає,
 Сріблом и золотом обєснає.
 Відгіль, з тієї-ж пак землі,
 И Палія притеребили...
 Він не любив, — крий Боже мил-
 лий! —

Як не любив Мазени він,
 Як дуже на єго сварився.
 На шибениці не один
 Моторний парсьнь опинився:
 Изгниув Чечель, мов блоха,
 Да и вельможного, бач, нана
 Из Запорожя отамана
 Щось доля не була плоха.

Коханець військової слави
 Сянікаптанковатий Швед
 Надвигнув на степи Полтави:
 Петро туди-ж новів перед.
 Насупротив вони постали,
 Як треба військо вгамовали,
 Все під мушкетом, ні белмес.
 И бачить Карл зовсім не теє, —
 Тут не рушення військовоє,
 Не парських бачить неотеє;
 Тут військо все було одбірне
 В строю, и пішее в кінне,
 Штиків блискучих цілий ліє.
 И він сказав: „Ось завтра в-ранці
 Я вам, Москаляки, поганці.
 Цибульки піднесу під ніє.“

Ніч світ обкутала собою.
 Москаль и Швед уже хроне.
 Ген, під палаткою одною,
 Щось то шушука', то гуде.

Мазена.

Послухай, Орлик; ні, я бачу,
 Що тута добре обмплывсь!

Зробив без глудзу, на удачу:
 Из Карлом рано подруживсь
 Він хлопець ніби то проворний,
 До різанини геть моторний,
 Реґочеться проги гармат;
 Та не єму, мені здається,
 Петра посмикать доведеться:
 Петро єму не пані-брат.
 Карл прийдиться, да упирує,
 На долю все свою кладе,
 Про Нарву тільки и толкує.
 Не знаю, як нам принадле...
 Соромляюсь, та що робити!
 Здурів и я, на старі літа,
 Кругом себе одиркював.

Орлик.

А я-б не так отєє казав;
 Підождемо кінця ми ділу,
 Як поскубем царєву силу,
 Дамо замирря Москалю.

Мазена.

Ні, пізно вже тепер царю
 Зо мною, братику, мириться.
 Не те в душі мойї сидить
 Давно мій дух на єго злиться
 И серце инє и кипить.
 В почі — Азов як воювали —
 С царем у ставці ми гудяли.
 З єго бояр тут де-хто був.
 Я не до шмиги щось белькнув:
 Злякались гості, обомліли —
 Царь з серця чарку упустив
 И за отєї уєн білі
 Мене — чи чуєш! — ухопив.
 Замовчав я, зігнувши спину,
 У грудях злієть мою здавив;
 Єі, мов мати ту дитину,
 До сєго часу доносив.
 Тепер нехай собі літає,
 Єі не треба хоронить!
 Я знаю, як Петро бажає,
 Щоб знов мене за ує водить.
 Та ще побачим, хто зволає,
 Кому тікати... Коли-б зоря!...“

Сказав, и очи зачинає
Израдник білого царя.

Дав Господь світ, настав день
білий;

Блиснула на траві роса.
Ревуть гармати; дим пресивий
Геть-геть пішов під небеса
Повки ряди свої зімкнули;
Стрільці шатпрядь по терну;
Черкають ядра, свищуть кулі;
З штиків збудовано стіну.
Извикши з малку побивати
Знай, лізуть Шведи на гармати;
Мов вихор конниця летить;
Піхота швендяє за нею.
Все поле як огнем горить;
Нечуть нічого за різнею:
Скрізь гвалт, зик, галас, скрізь
гремить.

Аж ось — куди нам думше стало!
То там, то там втікає враг:
У суточки дав Розен драла,
Издавсь сердега Шліненбах.
Співкаптанників здавили;
Багацько склизло їх значків.
Сам Бог дав Москалеві сили,
И їх царя и праве діло
Святий з небес благословив.

Між військом mocno щось гукає—
Почули річ царя Петра:
„За діло, з Богом!“ Из шатра
Він сам з боярством вихожає,
Мов матка з роєм видіає.
Цареві підвели коня.
Він сів. Кінь огирем гарцює,
Стриба', на взаводи басує,
Кача' в середину огня.
Уже обіди. Сонце гріє.
Ущухла трохи гуркотня,
Не-де козак зачервоніє....
Нема ні диму, ні огня,
Агу! все поле заревіло,
Скрізь обізвалося: „ура!“
Повки побачили Петра.

За ним бояре копотіли,
Чоло Москви, один в один:

И Шереметьєв благородний,
И Брюс, и Боур, и Рєпини

.....
Ген перед Шведами своїми
Карл из носилок виглядав:
Він дупав, мов сова, очима,
И щось пильненько сумував.
Не залюбив, небіжчик, кулі,
Єго що в-ранці підоцькнула...
Рукою мовчки він кивнув
И на Петра повки цужнув.

Зійшлося військо знов на полі:
Трещать, бряжчать шабуюки голі,
Грім из гармат заклекотів,
З гвинтівок кулі засвіетіли,
Заржали коні, захропіли.
Уруч схополися повки,
Москаль и Швед и Козаки.
Як дрова народ так кришили,
Шнигали підбоки штики,
Між людом ядра засакакали
Від крови людської шкварчали;
Кругом ревіло та гуло...
Прямєс некло там було!

Усе староство військовєє
Як-мога на-поле глядить:
Хто беться дуже, хто не тєс,
Хто драла дав, а хто стоїть,
Кому післать підмогу треба,
Кому ити куди пора,
Про те балакають між себе.
Біли московського царя
Стоїть дід дуже, дуже синий;
Кониченько хвилясто-гривий
Єго до війська не несе.
Під руки два єго держало,
На білий світ дививсь він мало;
Для єго повмірало все.
Палій! Спобірь тебе зєушила!
Уже на жак твій козаки
Не позбіраються в повки!
Захляла молодецька сила.
Чого-ж він так замізкував?
Чого він став темніший почи?
Чого так страшно світять очи?—
Отсе Мазєпу він пізнав.
То ворог! Серце заболіло,
*

Свій рік, своє немощне тіло
Мабуть у-перше він прокляв.

По серединці сердюків
Та де-не-яких козаків,
Мазена ходячи сумує,
Из заду вистріл. Він зирнув:
То Войнаровський так лизгнув;
В його руках мушкет димує,
А недалечко молодий
Козак в шилу, в крові валявся;
Почувши волю, кінв порекий
Теть стеном вибриком побрався.
Козак на гетьмана скавав,
Єго убитв козак бажав.
До єго гетьман підтїжжає,
Чогось у єго ше питає,
Та пізно вже питать тепер:
Козак мовчить, козак умер!
Из любощ загубив він душу,
З любків и голову поклав,
Бо ймя коханеє Марусї
Вмираючи іще шентав.

Настала гарная година:
Пятами Шведчин наживав,
Москаль у тришня погнав;
Дала до ляєу Німців сила,
За пими конишня шїра',
Шаткує на здогінці, коле.
Від крови червонїє поле,
А мертвих скрізь лежить гора.

Петро на радощах гуляє,
Він Шведів плінних сам вітає,
Вітає и боляр своїх,
И чарку повну наливає,
Моляв: „за спекторів моїх!“
Та де-ж той Карл, що в гості

ждали,
Кого, мов щінку, обчухрали?
Чому до гурту він не йде?
Нема бо тут єго нігде.
Король, у купі и Мазена,
Далеко царють серед стєну;
И вавку Карл свою забув;
Як-мога день и ніч чухрає,
На-силу чєлядь з ним зтїжжає.
Так с-під Полтави він дмухнув.

У Карла з боку гетьман скаче,
Кругом очима обзира';
Гульк — хутор у стєну побачив;
Ушкаварив прудко край двора,
Шось буцім-то єго злякало.
Бєз народу стояв той двір,
Де перше вешталось чимало;
Знай вітром хвїрткою качало,
И сад став, сказано, пустирь.
Пізнав будинок ти, гадюко,
Де заплодив и смерть и муку,
Хоч перше й весело було?
Де ти гуляв нераз, поганий,
Де чарку пив в бесєді гарній,
Ховаючи своє жало;
Поки до того не влєстився,
Що зло компонувать пустився:
Дитину у ночі украв
Од батька рідного... пізнав?

Скрїзь хмари небо застилають,
Нічна доба. Біля Дніпра
На березі собі куняють
Невірні вороги Петра.
Забувши військо и Полтаву,
И Москалів велику славу,
На спорнїш Карл гарно снав.
Та сон Мазєну облітає,
Покій від єго утікає;
Єму все жарко, він стогнав.
Аж чє, хтось єго позвав...
Зирнув, из ляку затрусився:
До єго близько хтось схилився.
Обшарпана, худа, блідна,
Дівочьку косу роспустила,
Очма, ніби звірь, світїла,
Нагнувшись перед ним, вона.
„Що се таке? се ти, Марусє?“

Марусє.

Мовчя, почувють нас, боюєя!
Тихенько шєпоти тепер:
И мати, й батько мій умер!

Мазєна.

Та що ти мелєш, Бог с тобою ;

Маруся.

Послухай, що вони зо мною
Хотіли зараз ізробить!
Як мусили мене дурить!
Куди втікати в такую пору?
Куди діваться з поговору?
Як річ скажених зупинить?
Вона мені тепер казала,
Що батька вже мого нема...
Єго я голову держала,
Да то не людська голова,
А вовча... Бачиш, як дурила
Вона Марусю — чуєш ти —
Щоб не гадала й не хотіла
С тобою, серденько, втекти!
Чи можна?“

Гетьман мовчки слуха',
Що дріботить ёму вона.
И знов, не перебивши духу,
Вона казати почала:
„Я знаю празник... тиск народу...
И мерцвяки... якого зброду!...
Туди я з матерю ишла.
Та де-ж ти був? с тобою різно
Нужуєся далєбі що я!
Ходім до дому; глянй, як пізно...
Скрутилась голова моя!
Тебе я мала за другого...
Ти, старцюга, який страшний!
Ні, гарний був Мазєна мій,
А ти, так здавсь на чорта злого.
В ёго очу як жар любов,
А річі від огню жарчіші;
Від свігу ус ёго білішій,
А твій помазаний у кров.“

И з реготом завизкотіла —
И мов лихий сі злизав.
Мазєнине трусилось тіло,
Єго циганський піт проймав.
Мов смертю на ёго соннуло,
За шкуру снігом мов синнуло,
И волос шапку підсував.

Ізклизла ніч и небо сяє.
Ось швидко сонечко блисне.
Швед не хропе. Доба другал
Ізнову на коня жеє.

Потраву козакки варили,
А ген, на березі Дніпра,
Драбанти коників поїли.
Проклинуєв Карл. „Ого, пора!
Вставай, Мазєно. Вже світає.“
А він давно, давно не спить.
Туга ввесь дух ёго зпірає.
И серце теплеє крушить.
Він мовчки чорного сідлає;
За королем поконотів —
И очі гетьмана блищали,
Коди вони пересказали
Конець українських стєнів.

*

Уже сто літ перевернулось,
Як се робилось на землі.
Давно и племя те минулось;
Сини шукать батьків пішли.
Рущєння військового слави,
И різаннини, и побід,
Як дим пропав червоний слід,
И тільки ти, сподарь Полтави,
Між людом мощної держави —
За те всі дякують тобі —
Втяв гарцу памитку собі.
Де вітряків окіл крилатий
Бєндери мов обгородив,
Де бродять буйволи рогаті
Між дуже давнішніх гробків,
Там видно цєгли ворох цїлий;
Та цєгла мохом поросла.
И кажуть, що от відтіля
Король, до дуру дуже смілий,
Вєсю чєлядь під мушкет зібрав,
В останє с Турком жартував.
А про Мазєну ні пів слова
Ні од кого и там не чує,
Єго залкекотіла путь;
И тільки, бач, що год то знову
В церквах анафєму клєнуть.
Да є святая та могила
Де Искра й Кочубєй лежать:
Іх церков з миром схороніла.
Цвіте в Деканці цїлий ряд
Дубів; вони підчас шумлять
Унукам, як дідів згубили,
Бо приятелі їх садили
Тогді на памитку у сад.

А де-ж дочка? — ніхто не знає;
 Не чуть про неї ні словця.
 Ніхто не зна' її кінця.
 Хиба в селі, як старець грає
 На кобзі, всячину бриньчить,
 Про єї пісню заспіває:

Кругом козацтво аж кишить;
 Слѣзки в очах дівчачих сяють,
 Чубами парубки кивають,
 И дід насупившись сидить
 Згадавши стародавній світ.

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

I.

(Дальше.)

Повставали. — Гаральд одступив на бік з якимось гнівом на себе самого и на ту, котора ёго в таке нерозумне задуманє погрузила. Майже караючим поглядом подивився на неї. Лізеля встала разом з другими, але рукою опералася о стіл — ціла постать, якби в тім русі на один миг зупинена, обернулася, її очи зіткнулися з Гаральдовими очима, погляди обоїх зустрілись. Мов струя незнаного блаженства нахлинула на ёго серце — а притім неначе морозом розливалось по ёго жилах. Ті очи, що тепер на ёго дивилися, се не були очи тої жінощини, котора ёму на непроглядну даль від него розлучена здавалася, — молода свавільна истота оної солодкої весняної пори подивилась отсе на ёго чутящим благаючим поглядом, и мелодия Моцарта в усі гула:

„Ein Veilchen auf dor Wiese stand — —“

Хвильку, стільки як раз оддихнути, здавалось, неначе час в ходу зупинився, неначе діється якесь чудо, неначе він заморожений, — але при тім все таки майор фон-Вертерн механічно склонивсь перед князем, відступив від чайного стола, и тутже займив ёго Генерал Арнштейн, звідуючись пильно про ёго гадку о гнідїм коні одного молодого кавалерійського офіцера, що Генерал рад був купити.

Опісля знайшовся Гаральд знову біля крісла президентині в музичній салі, вистові грачі удалилися до кімнати хозаїна, — а перві тони Бетговенского трія привернули ёму опаматанє знову.

Князь сидів при фортепяні, обіч ёго оба ёго „капельмистри“, як отсе він жартом називав молодого скрипака и челіста, а гене-

ралова взяла на себе довжність обертати ноти княжому музикові. Вона виглядала прелюбо в ясних локонах и білій сукні, хоч обі молоді Галерівні находили, що вона сьогодні зовсім не має свого beau jour, а убірається завсіди як яка пансионерка.

Де-ж була пані фон-Берген? — Гаральд постановив собі, зовсім не глядіти за нею. Що ёму до того, де вона була? — И він аж случайно помітив її по окінченю второго уступа. — Вона сиділа в найтемнійшій углу, біля коминка — дрібна ніженька її на табуреті показалась иноді освітлена потухаючим полемям, ніженька, що тільки на те й сотворена здавалась, аби похожати по гладких, квітчастих стежках, як колисьто, — тендітна як у дитини. Та по яких го, бува, дорогах с того часу не ходила вона?!

Гаральд затиснув уста. Нащо отсе питане? — чи вони-ж ёго сьогодні не одчепляться, ті нагадки? — Він одвернувся живо, сердячись гірко на ту ніженьку в чорнім атласовім черевичку, та й на ту фіолетову барву сукні, с-під котрої ряснин вона виглядала. „Що за облічена гра, убратись сьогодні у фіялковий колір! А може що й князь любить те-ж ті дрібненькі „сантиментальні“ квіточки? — Як воно слабо, и не по-мужнёму, датись обаламути-тись такою задётністю!“ — Такий був рефрен ёго думок.

И він з властивим собі гордим способом підніс голову догори, и з усею упругостю волі вліпив очи свої в тих двоє гарненьких дівчат, що сиділи супроти фортепяна у яснім освітленю, так просто, так незадумчиво, так зовсім бездоганно в поставі и виразі, не показуючи кінчика кніжки, з очима невідворотно на князя напрямленими, так, що навіть пильно назираюча мати не пайшла найменчого поводу закашляти або сукнею зашепестіти. Вони чарувалися Бетговеном, ті молоденькі дами, але як скоро найшлись самі, то признавалися одна другій, що вони ще в друге стільки подивляли би того „добрячого чоловіка“, коли-б він не компопував був ні яких симфоній, трій, квартетів, ні сонат, и що музикальні вечери у „тітки Берген“ були би справедним чистилицем на-землі, коли-б кожного разу не було при тім дійсного князя в особі власній. — З найрадійшими обличчями приймили вони майора Вертерна, сподіваючися в нім тайного союзника, коли він, після окінченого трія, ближче до них присунув своє крісло, и не сказавши о тільки що переслуханій музиці ані слова, запитав о французскім театрі любителів, що приготовляли в товаристві, аби дати кілька видовищ на користь убогих.

Князь між-тим перейшов поперек кімнати, и оперся у кминка, щоб побесідувати с панею дому. Вона не рушилася, тільки Гаральд не бачив уже дрібної ніжки на табуреті.

„Що вони завсіди о такій музиці мають так довго розмовляти с собою“, замітила Гертруда Галлер, обернувшись повіриливо до Вертеріа, которого вважала за дуже пожаданого утікача до обозу умірковано-музикальних, — „наша Ясність с тіткою Берген! — Чоловік такий рад, коли вона минеться, — а властиво гадаю, що радніше говорилося би о чісьомь иншім, — а вони обоє мають ще й онісла вічно щось о музиці до розмови, так що иншому в голові закрутилося би, коли-б случайно, мимоходом, кілька слів с того перехватив.“

На нищечкову пакість молодих дам, музиковано ще багато; князь Губерт був справді мистерний грач на фортеп'яні, а президентиця була-б усі свої фамлійні дорожочіности а може навіть одного из своїх предків пожертвувала, щоб „діти“ були музикальними и могли перед князем показатись. Коли-б тільки допровадили до граня в чотири руки, — було постійним бажанєм матернєго серця, — того найдогіднійшого и найщегольнійшого способу, яким руки и серця одні до одних зближаються, — та здавалося однакж, що дорога наука музики до тепер була зовсім даремна. Старша дочка, познимо неперестанних цвічень, допровадила тільки до Калькбреннерового *le retour du marin*. після десятилітнєго ученя, та, на жаль, сєго дива ніхто вже й слухати не хотів; а молодша при цілковитій недостатчі слуху и такту, співала англійську народню пісню:

„long, long ago — “

з особливим залюбованєм. До того в салоні Бергенів ніколи не просили Гильдегарди співати, „з зависти“, як мати усім приятелям в ухо шептала. Натомість Генералова брилювала яко одбірна співачка в колоратурах, а князь був найкращий привторач, якого тільки бажати собі можна було. Він являвся зовсім свідомий побіди, коли вона біля єго станула у рояля и, неначе граючись, ті малі бігульки и дрібушки Россинієвої арні:

„una voce russo fa“

из повних червоних уст виливала, иноді кінчиком вахляря музично-го пульта з легка доторкаючись, щоб зазначити де-яке темпо.

Оповідано собі, що вона, ще не дуже давно тому, стояла у ближчих взаєлпнах до князя, що однакже він завбачно її занедабує від часу появиеня Лизелі.

Князь Губерт вже не був молодий. По його обличчю и його постаті перейшли завірюхи прудкого життя, й оставили сліди свої. Та недбала, але закінчена певність в його заходженю, легкий, дотепний тон в розмові, таємнича слава незлічних любовних пригод, и його справді знаменитий дар музикальний, при обряску його ранги, пояснювали зовсім достаточну інтересованість жінощин для його особи.

Знеможений, в найобширнійшій змислі слова, через життя після своїх забавів, яко молодший син малого пануючого дому до вічної бездіяности засуджений, без яких небудь илюзий, старався за незначну роль, яку йому доля призначила, нагородити собі тим, що підчас зимових місяців виступав яко самодержець в малому городі Д., згромаджував вкруг себе дружину музиків, оплачував малу капелю и платив значну підмогу для городського театру, — а на літо й осінь удалявся до своїх виль коло Уші и Ніцци. В своїй зимовій резиденції уряджував правильно квартетові вечери перед добірним кругом, де тоді звичайно пані фон-Арнштейн гонори робила. До дому Берленів навідувався князь ще лиш від недавнього часу, — та був поговор о тим, що князь не менче очаровується музикальним таланом, як и самою-ж особою Гизелі.

„Чи ви чули вже спів пані фон-Берлен?“ запитала тепер Гильдегарда фон-Галлер свого сусіда.

„Я паню фон-Берлен сьогодні перний раз бачу в її дому“, ясив одвіт.

„Матуся каже, що вона співає за надто с чутєм“, говорила дальше сусідка. „Так зовсім не слідвало-б співати, и я отсе думаю те-ж!“

„Що ти говориш, Гилю,“ замітила Гертруда, „я-б рада, щоб ти так співала, — мені завсїгди якось так чудно на душі діється, коли я її вчую. Мені хотілось би, щоб вона сєгодні співала, — але вона рідко се чинить — може князь попросить її о тим. Я так залюбки слухаю її, неначе-б не позволену книжку читала!“ докінчила річ, сміючись.

„Але-ж, Геро, якби отсе матуся вчула! Ніби то ми не позволену книжку коли небудь у руки взяли — що подумав собі о нас пан Вертер.“ —

Закіль Гаральд встиг відповісти, зробилося порушенє в товаристві — пані фон-Берлен, об-руч из князем, перейшла через саяло и сіла у фортепяна.

„Отже він її просив и вона — співатиме,“ отся гадка зійшла в нім, и наповнила дивною гіркостю його серце. Він чув, як

ёно затовклось сильнійш, и нагальний дяк напав ёго. Здавалось яму — що хочби встати и геть вийти — далеко відсіль, все дальше — куди? — все одно, щоб тільки вийти з сеї кімнати, з сего дому. —

Він мало не благословив президентипю Галлер, котора в тій хвилі сказала ёму, що в мешкальній кімнаті далеко лучше слухається, ніж в отсій салі, и що вона туди зайти хоче, бо тут їй трохи холодно зробилося. — Так він одпровадив її туди до одного крісла, и окрив її плечі аксамитовою мантілею — а потім через ухилену занавіску вступив тихенько до будоару.

Глибоко віддихнувши, станув, — ёму здавалось, неначе-б він оцілів від великої небезпечі.

Ся мала кімнатка була освітлена тільки одною червоною лампадкою. Узкраєм брунатних аксамитових тапет вислискувались золоті листви. Столпчок с квітками, козеза, столнк письмовий, шафа с книжками, и кілька вигідних крісел около малого мазаїкового столика у засклепї вікна, творили ввесь знаряд сеї принадної схованки.

Гаральд станув коло занавіски обіч письмового столнка. Жадного образа и жадної з малих оздобок не можна було докладно розізнати при тїм слабїм освітленю; тільки статуета Венери з Милос визначувалася ясно у своїй власній блискучій красі. Коло письмової мапи, котору розізнав, в алябастровій вазочці, був малий букетик из свіжих фіялок. Серце у ёго затовклось живїйш. — Мов с переляку одвернувся. Ёму здавалось, неначе з отсих кількох квіточок ударягь на ёго величезні хвилі пахощів и обезтямлять ёго. — Фіялки, всюди фіялки. — И цвіт и запах сей готов був як-раз прогнати из сего світа.

В ту хвилю озвались звуки фортеп'яна. В ёму заперло дух, бо отсе-ж голос, тонко замрачений, а знакомий ёму як нічого на землі, заспївав шкотську народню пісню:

„Коли-ж ти прийдеи,
Мій вірний Джемі — — “

безконечно солодка мелодия, тихесенький жаль, умильна просьба, по которих завсїди знову наступає розрадный одвіт:

I will come to thee
My sweet and bonnie — — “

Несказанна туга, мов намітка, запала на ёго душу. Голосок отсей доторкався ёго неначе любово, ніжною дитинячою рученькою, ёму не можна було опертися, він ёго ймив. Гаральд мимоволі піддався якомусь очарованю, против которого опором стати

не було зможно. — Пісня за піснею наступала, знакомі и незнамі мелодії шикувались, неначе квіти и лекій хвилястїй Лирлянді, — він слухав, неначе сон який бачив. Аж на раз доторкнулось ёго, мов розкаленим желізом. — Пригровка до Моцартової пісні о фіялці поховзла по клявіатурі; Лизеля заспівала:

„Ein Veilchen auf der Wiese stand — — “

Якби гнівом закипіло в нім. — Отсю пісню, — для чого між иншими отсю одну злощасну спісню — як сміла вона одважитись? „Залётниця без серця“ процідив крізь зуби, в боротью з жалем, що тепер на ново розбудився, — „але-ж погоди, на панцерного попадеш. Чого вона силоміцю хоче нагадувати мені ті часи, о которых забути вона либонь більше причини має, анїж я?! И тут, — в домівці свого чоловіка! — Невже-ж вона хоче затрюмфувати надомною, которого колись-то пометнула? — Чи тепер я завгодний до її забавки підчас скучного зимового сезону — — чи Ясність для розривки не вистарчає? — — Маю-ж я...“

Es sank und starb — und freut sich noch — — “

дихнуло тепер найсолодшим голосом.

Звук и слова, и запах фіялок біля ёго, трусили ёго нервами, — трохи боротя и померкле сонце давнішнїї любви проглянуло впять крізь хмари гніву — тепер він готовий був кинутись до тої жінки, щоб пригорнути її до свого серця, и запитати: „чи тямииш — — чи ти ще тямииш, Лизелє? — Чи вона, як та фіялочка, таки не вмерла ще, тота наша перша перозумна любов?!“

„Das arme Veilchen — es war ein herzig Veilchen —
Musste es denn sterben? Und du bist es, die es so gewollt!“ —

Голос пролунав — а в очах Гаральда скружилися горячі слєзи. — О, якби то теперя нищечком вийти можна — та всє, тількі ні-ж-одної людини не побачити! — —

Тут як-раз піднялася безконечна постать президентини и приблизилася до ёго. Гаральд учув слова: „Сей малий випочинок понутрив мені, коханий майоре; прошу вас, одпровадьте мене впять до музичної салі! я думаю, що цей ніхто про наше tête à tête не стане вигадувати,“ додала жартуючи, и поклала свою руку важко на ёго рамя.

Завороженє склизнуло. Гаральд звів голову; супокійно паню фон-Галлер до салі одпровадив. Товариство покупковалося. Гильделарда вийшла за зустріч матери. „Ну, пане фон-Вертерн, чи прислухались моїй тітці?“

„И очарувалися?“ додала її сестра.

„А вже-ж!“ ясьв одвіт.

„Ви просто варвар!“ перекликнулась пані Аршштейн від найближчої купки, дрозливо. „Музика не чинить на вас ні якого вражіння! Я-ж бачила добре, як отсе ви, підчас моїх найкращих фіоритур, роздивлялись забудьковато Лирлянди на стінах, а тепер, коли пані фон-Берген співала, ви удалились навіть від усякого назору, и втекли! Вас би до таких нагідностей більш и незапрошувати! — Ви мабуть останніє пісні й не згадали? — Я виекзаменуую вас. Так: сюди-ко, сюди“ — дріботіла дальше, — „об чім толкувала остання пісня?“

„О рожах — колючках — и гарних — жінках!“

„Я оскаржу вас — мій пане! О чім то ви так пильненько розмовляли з ним, кохана президентниє, що він и прислухуватись забув?“ запитала красавиця-жінка, сміючись.

„Пан фон-Вертерн, думаю, окутався-було в одвірну зашавіску від будоара, — во крайній мірі здавалося, що з її ряснин впяť випирнув, — ми супокою нашого обопільно не мугли,“ звучав одвіт.

Чи чула Гизеля отсю жартовливу розмову? Вона аби найменшою міною сєго не зрадила. Перелистуючи тетрадку нот, що їй підсунув князь, нильно розмовляючий з нею, вона здавалася як найуважнішою єго прислухачкою. — Ані разу не піднялись її спущені рясниці. Трохи румяніший здавався тільки цвіт її щок, а дрібна ручка перекидала прудко великі листи. — Раз, на хвилю, Гаральдові очи переховзулись по обличю князя: воно являло пристрасно розбужений вираз — очи, звичайно так холодні, блискали. Мимовільно Гаральд затиснув уста, дивно-щемливе чутє нахлинуло на єго серце.

„И вона переносить такий погляд?“ подумав.

(Дальше буде.)

З наук природних.

ВОРОВЕЦЬ.

(Конець.)

Самочка зносить в гнізді 4—6 яєць білавих, брунатно дзябканистих, а висідує их два тижні. Голопузята ляжуть ся сліпі и доперва по кількох днях (3—4) прозирають. Суть дуже

істовиті, а на студінь дуже чулі. Тому, як не ма родителів дома, пишуть до розпуку, рознімаючи раз у раз свої жовтими заїдами обрублені дзёбки. Старі воробці а именно самчик не завжди спішуться вдоволити прошеню молодят, бо яко собі не абнякі, тямлять все о заспокоєню власного жолудка и інших своїх потреб, а потом на другім плані о вигодуваню діток. Тож бідолашні жовтодзёбки пишуть роздираючо, просячи о прокорм, а иноді пхаються так нагально на край гнізда, що викочуються и на смерть забивають. Часто теж бачити біля гнізд, молоді забиті. Самочка, як майже у всіх птиць и не-птиць, більше оказує чулости для дітей, але и она далека від пожертвованья, яке стрічаєм у інших пірнатих. И так одного разу, глядаючи за молодими голубами, случайно сягнув я рукою під Голтяне піддаше, де мало рукою не накрив воробицю гріючу в гнізді молоденькі, сліпі ще воробчата. Не маючи и гадки видерати гнізда, я лиш примічав, що станешь дальше. Сполохана самочка цвіркотаючи улетіла на дах, де вскорі подибалась з самчиком, оповіщаючи его відай о зайшлім, бо обоє разом, підметіли до отвору, що вів у гніздо и там стали довго цвіркати и чиживкати. Між тим молоді страшенно пискали — бо хоть и діялось тоє при кінци Липця, то день був холодний и дуже вітряний — тож біді голита*) мерзли и кричали до старих о ратунок. Старі однакож заєдно радились між собою и таки не спішили ратовати дітей. Так трівало з десять минут. Пискане що раз слабло, на-останку утихло. Знаючи, як дуже ніжні молоді воробці поспішив я, бачучи перішучість старих, щобь хоч укрити пухом молоді — но було вже за пізно. З гнізда витяг я пятеро молодих, закостенілих вже від студени! — Самочки других птиць радше дали-б ся знімати, ніж би знесли квилене дітей перед их очима коченіючих від студени! Та вже така воробина вдача, о своє я памятують перед всім, пожертвованя не знають а и привязаня до місця, до котрого увикли вчашати, у них не помітпти. Воробці то справді представителі характера многих людей, нинішнього часу, у котрих заласе єдина мета жизни. Навіть гніздо по можности опускають, если пайшли собі догіднійше. Воробець то собі, нічим не журиться, навіть коли молоді для недогляду, ознобляться и згинуть, довго не посумує, дрібку почвірінькає, викине трупы — а на другій день онять несеся самочка.

Розкішник, якого пошукати. Твердять, що воробець на день до 100 разів споує, що самець так вичерає свої сили, що пона-

*) Пташки-гніздохы, що не убрались еще в піре зовуть у нас галапупами або галапузятами (мов з голым пухом т. зн. черевом).

дає в совершенну неміч, падавку (епилепсію) и т. п., що трохи не кожний гине з обезсилена и пр. Якби ні було, всі помічателі годять ся в тім, що у жадного птаха споловане так часто не відбуваєсь, як у воробця. Воробіці суть також дуже руйні: избранного воробця майже не спускають з ока, а з внемом зносу и висідуваня яець ваблять и зводять до безконечности своїм пестивим чи-ці! чи-ці-ці-ці! тріпотаячи при тім филиютерно кридельцями, маючи хвостиком и улудно причикаючи до долу. Молодята кормлять, як згадано, переважно комахами, а гніздяться найчастійше три рази до року. Перший раз (при кінци Марця) мають звичайно 4, другий раз в Маю 6, а третій раз в Липцю 3—6 молодих. В нагодних обставинах однакж виводяться воробіці чотири а навіть и пять разів на рік. Гнізда вороблячі з дрібними, голими писклятками находив я вже при кінци Серпня ($\frac{1^s}{8} - \frac{2^s}{8}$).

Як самчик так и самочка часто люблять купати ся. Іменно в дні горячі и кількакрати влазять до води. Виполоскавшись доволі вилітають по-тяжко, — бо крила и піре омочені — и гріються на сонци, щоб скоро осушитись. Набурені пірця вигладжують дзёбом, а видусивши з желези купрової не много товщи, смакують нею все піре мов помадою, надаючи єму через тоє вскорі прежнієго виланску и гибкости. Також и молоді-підітки виводять до купелю. Ті з-разу бояться води, однакж старі их всміляють, оприскують водою и поволі вводять у стругу. По первій купелі молодята вельми непорадні. Вилізши з води обталапані, тремтячи від студени цівкають жалісно не здужаючи пурхати за старими. Однакж згодом звичаться до купелей, котрі відтак и самі радо повторяють. Окрім купелі водяної вживають воробіці також и піскової. Іменно коли жарке сонце літне розгріє персть, таряють ся*) в поросі и парпають, а відтак улітують стріпуючи з себе пил. Купелі служать им не лише до скріплення себе, але також и до прогоні докучних комах, котрі яко галапаси (паразити) живуть на них, и иноді им дуже доскуляють.

Голопузята вскорі поростають в палки (нишки, туляки, тулії) а там вже добре уберуться в піре. Настає время, коли вже им самим прийдеся о собі промишляти. Поки що однакж самець приучує молоді літати и шукати жиру. Забавна се річ, дивитись, як молоді заїдники о куртім хвостіку и прикоротких крилах непроворно гузкають за старим и цівкають придержуючи яку там комахку, або зерно, що им кине. Але в короткім часі набирають

*) таряти ся (коло Дрогобича) - качати ся.

через вправу певности и мітності — а тоді (звичайно в три неділі по вилязі) воробій и виводить их з гнізда, до котрого им потом вже не лъзя вернути. Молоді мусять відтак самі пропитуватись. Зпочатку бідують, але „навчить біда попиту“ небавом уміють заспокоювати свої потреби, не пуще старих. Молоді одного гнізда якийсь час спомагаються взаімно. Відбуваючи дальші маандрівки, стрічаються с такими-ж, як они сиротисками, а понеже *similis simili gaudet*, лучаться разом и новолі постають отті численні стада (гурми, гурби, гуні) молодих воробців, які то именно в осени бачити на наших полях. В таких гурбах проводирами бувають иноді старі самці-кавалери. Треба примітити, що и у воробців бувають старі кавалери-бездітники, живучі як літом, так и зимою на одшибі лишень собою запяті. Иноді однакож лучаться с гурбами молодих, даючи недосвідченим молодикам привід до всякого діла, що для воробиного роду пожиточним бути може. В осени находять воробці, де не обернуться, бивну поживу. Тому то и кажуть селяне, що „в осени воробець богатий.“

У воробців парами живучих звязь заключена лише на теплу пору року. Коли постуденіє, тоді опускає самчик самочку, и вже одно про другого не дбає. Окремо збираються самці, окремо самочки. А й надто самці не одличаючіся ніколи великою ввічливістю не раз витискають самочки з вигіднійшого становища. В глянду поживліня одні хитрійші других. „Воробець на все удалець“ иноді справді викне штуку. И так через малий отвір збитої шибки влетить иноді до спижарні (комори), наїється всячини, що ино єму за корм служить, иде також и до муки, а тогді облітється мов той мучар-перекупень — а коли вже угодив своему черевцю, виїтає тудою, кудою внадився, тай прав. — Господиням даєся часто також в-ознаки, бо хоть и непрошений залітує до всіляких припасів зерна, сира, крохмалю (коли сушать на сонци) и пр. и ласує добре, коли завгодя єго не проженеся. Пхаєсь також до курей, коли им посипано зерня; добрячі кури не прогонюють воробця, котрий безстыдно не раз більшую часть поживи для курей призначеної виїдає, а при тім такий упертий, що и чоловік ледви успіє єго тоді від дробу відогнати. — На вижки (стрих) також вчащає, именно на селі, де звикли там проховувати зерно — тут однакож вельми боязький, бо тут частійше ніж де инде стрічаєся с страшеним своєї рідні ворогом — котом. Розумієся, що на вибіжках воробці не завсігди щасливі — часто попадаюгся то в руки дітей — то в лабету котів, псів и инших хижих звірюк, тому то и каже приповідка „воробець на себе смерти не має.“ —

В небезпеченьсві оказує иноді велику змисливість и второпність, и так накритий сітею, стараєся снасть підкинути и по під сіть шмигнути а не раз удасться ему вичапаратись з біди.

Де воробці сильнійше розмножились, можуть стати иноді докучними, именно підчас жнив. Тому то стараються воробців відстрашити так званими страхопудами, опудами, пудлами або страхопільними. *) Звичайно кіл приберають в шмате, и застроляють відтак на верх солом'яний або й повстяний капелюх. Таке страхопільне однак не багато поможе. Воробець з почину жахає ся того ніби хлопа в капелюсі, але згодом привикше до прояви, наближаєсь що раз більше — а на-останку так всміяєсь, що навіть таки били страхопільного ласує, чликаючи при тім мов би на глуз тому, хто висадив страхопільне, хоть яко птах прозорливий на него не сідає боячись зради. С більшим успіхом проганяєсь воробці страхопільним з розп'ятими крилами мов руками, котрі одвітно уладжені за найлегшим подувом вітра ходічуться. Ще лучше, коли до крил присилені прилади фуркотячі (вітрячки, тріскала, хуркала). Мимо всеї второпности воробець дуже боїтьсья подібних страшил.

Під час жнив, коли и справді воробці иноді навкучатьсья, мож их по-декуди и вистрілювати, коби лише тоє поліванє з потреби, не переходило в пристрасне гоненє. Також ставляють у місцях, де падають воробці, ріще обмазанє ліпом. Однак сим способом рідко коли уловлятьсья. Лиш молоді иноді підуть на ліп, прочях воробців, котрі бачили зраду, обманути годі. Те само тикаєсь до самотрісків, силєк и инших самоловок. И сітею не легко их зловити. Еще найлегше дадутсья воробці зымати вь зимі, коли то имь тяжше за поживу. Зголюділі кидаютьсья хітляно на розсипанє зерно и бувають иноді так неосторожні, що их и решетом мож накрити. В стодолах и стайнях лапають часом воробці нічу до світла. Заперши двери иде одні с ліхтарнею до середини будинку, а другі полохають воробці бьючи жердками о стріху. Сполохані птахи не можучи на борзі відшукати звичайних своїх вліток, пурхають перепуджені до світла, и легко мож их поймати. В загалі воробці летять прямо до огню, що именно мож помічати, як горить, тому то и приговорка в прикладі до людей нерозважливих: „летять як воробці на огонь.“ Способом повисше описаним

*) Страшило на воробці називають майже скрізь на Галичкій Русі „страхопудом“ або „опудом“; в Давидові коло Львова кажуть „пудло“, в Борнєславі коло Дрогобича „страхопільне“.

мож иноді досить багату здобич приобрити; однакж лівка ся не повинна за часто відбуватися, бо як сказано, воробець єсть по переважній часті пожиточний — чоловік же повинен знати міру в хіснуваню з природи, инакше скургає*) не багато — а о много більше тратить. М'ясо воробців темне и досить ликовате — нахо- дить однакж смаків**), що дуже в нім любуються. Именно ціняться воробці в осени, коли то, як більшою частю и друге птаство в тій порі, суть жирні або, як кажуть стрільці, „обточені.“

В зимі бувають воробці майже все коло людских осель; а заразом по обійстях оказуються декотрі роди птахів полєвих, що зимують у нас, именно посмітюхи (*Alauda cristata* L. Hauben- lerche чикирдеї, підциїрки), жовтогрудки (*Emberiza citrinella* L. Goldammer, жовтобрюхи), стерники звичайні (*Emberiza miliaria* L. Gerstenammer, ячмінники, каразії) и поворотні воробця домового, так звані мазурики (*Purg. montana* L. (*campestris* Schrk.) Feld- sperling, Friguet, Free Sparrow), котрі зовуться теж жидниками, москалками и воробцями лісовими або полєвими. Мазурики дер- жаться теплою порою переважно близько піль, а гніздяться в ду- плях верб и дерев овочних (тому то мож би их par excellence назвати сухарниками). Поров тих полєвих воробців подібний, як у домових. Лучаються рідше и не такі множині. Суть дрібку менші від домових, именно лиш 5“ довгі, з верхи більше черво- нобрунатні, на білім поличю мають з обох сторон чорну пляму полумісяцевату, а крила украшені двома біленькими перевязками. В прочім поставою вдають на воробця звичайного.

Межи воробцями як домовими, так и мазуриками лучаються також білі, пестрі а навіть зовсім чорні особини (*individua*). Ви- роди сі однакж дізнають найчастійше від воробців звичайної бар- ви немилосердного голена — а так бідолахи мусять жити окре- мішно — одшельниками. Именно нетерпимі бувають білі воробці (альбиноси), котрих сірі часто на смерть заздібують. От и тут примір, який иноді межи людьми лучаєся, хоть в виді не много одмішнім....

Про воробячі борби в часі брачні була вже перше бесіда. Тут доложимо, що и другим часом инколи заведуться між ними бучі. Найчастійше иде спір за для поживи, або коли одні других хочуть вперти з вигіднійшого становища. Права не знають сі дійсні бродяги між птицями, у них сила перед правом. В бійці

*) скургати (коло Дрогобича) — wskórać, ausrichten, den Zweck erreichen.

**) смаків (Більче в Чортківщині) — смакуи.

суть дуже загонисті — а инколи так необачні, що кусаючись падають сполом на землю, де легко стають дупом своїх неприятелів. Також згадати випадає и те, що таки инколи межі воробцями бувають спражні суди, подібно як и у инших птахів (н. пр. у бузьків, ластівок). До того можу навести слідующе: На високій тополи, де що вечера богато воробців злітовалось и оживляло околицю веселим щebetом и жвавим игранєм, помітив я одного разу, коли вже повечоріло, надзвичайний рух межі воробцями. З усіх сторoн доколичних злітувались воробці прямо до одного місця, знімаючи завзятушій галас. Цікавий, що такого межі ними діє ся, глядів я пильно, однакож межі густим галузем не міг нічого добачити; лише воробці сюди туди передітували цвіркаючи, цвіркаючи, и пискаючи без перестанку. Однакож вскорі дізнався я о причині того их мегушення, бо ото за яких десять минут упав один воробець, звичайний, сірий — на смерть задзібаний з тої тополи на землю.

Запримічано, що підчас пошестій (пр. в Галичині підчас холери 1866 и 1873) воробці а подібно тож ворони и кавки зникали в місцях оселяних. За причину того зьявища подають, що в часі пошести холеричної воздух дуже мало заключає в собі озона, котрого именно птиці літущі в більшій потребують скількості до удержаня жита, тому відлітують підчас пошести*) в околиці здоровійші т. е. в такі, де у воздуху більше озона.

Яко покові птахи оба роди воробців не мають приміт знатних. В пташарні тримають их хиба для комплекту. В неволі сумніють и рідко коли виводять молодята. Найчастійше суть понурі и положливі. Воробець домовий однакож иноді звичиться, привязуєсь до чоловіка и стає дуже ласкавим. И так приводить німецкий орнитолог Бехстейн из журналу французского (Journal de Paris 18. Jul. 1809), що якийсь инвалид освоив був молодого воробця; привязавши птахови до шні маленький звоночок, хотів, було, его випустити на волю. Однак воробець хоть и пуджений все повертав назад до свого пана. Другим инвалидам не давався ловити. Коли его пан ляг спати, прилітав до нєго и не удалявся так довго, доки пан не прочнувся. Раз знімали того воробця чужі, и зняли з шні звоночок. Воробцеви однакож удалось по двох днях утечи; миттю поспішив він до свого пана. Відтак був дуже сумний и не ів так довго, доки не завішено єму опять звоночок. — В Парижі мав один священник два воробці, отця и сина, котрі че-

* пошесть ужив в Галичині (кор. шьд; по-шьд-ть; що ходить по людях) == пидомня; (подібно и греч. ἐπιδημία з ἐπί == по и δῆμος == люд).

тверту, няту, шесту и сему заповідь уміли прорекати. Дуже смішно видавалось тоє, як сі птахи деручись над поживою один другому замітовав: *tu ne volerās pas!* (не кради!) — Мазурик ніжнійшій від воробця домового в неволі звичайно нидіє, чахне и вкоротці гине. Иноді удаєся дістати мішанців від мазурика и воробця звичайного. К тій цілі беруть самчика-воробця звичайного и самочку мазурика (відворотно не має удаватись), и ладять им в місци супокійнім пр. за печею одвітну скриночку, в котрій сі птиці кладуть гніздо и виводять молоді. Після декотрих пташників мають також удаватись мішанці з капариці и самчика воробця звичайного або мазурика.

На-останку приходитьсь еще сказати о повірках и забобонах, які наш люд прикладає до воробців. И так думают, що воробці на першого Вересня одлітують геть у ліси, на так звані воробині ради. Тоді то бувають ночі дуже бурливі з лискавками и тучами. Чорт міряє міркою воробців, а лабоу все счеркає, при чім страшенно блискає и гремить. Всі воробці у мірці під саму щерть гинуть, прік же, що чорт счеркне, остаєсь при житю. По так званих „горобиних почах“ оказуються воробці опять в селах та в числі значно перерідженім, літають неспокойно з плота на пліт та все запитують один одного: чи-жив? чи-жив? — Зниканє воробців в тій порі даєсья витолковати физиологично. Воробці летять тоді у ліси для визбирования дорослих вже усільниць и инших комах, котрі тою порою численнійше в лісах являються. Через якийсь час забавляють ся в лісах; колиж усільниць и других комах стане менше, тогді вертають опять у селшца. Розуміє ся, що на своїх вибіжках многі гибнуть од хижих птиц и пр. а тому опісля воробців менше.

Смішним и безтолковим єсть забобон слідующий. Щоби устечись перед навідами воробців на городовину, в ночі роздягаються и бігають докола грядок держучи в руках паляницю-забудьку, що з усего печива сама зосталась в печі забута, приговорюючи: „як не може по світу голе ходити, щоб так не могли горобці соняшників (маку и. пр.) пити!“

Вбиваючи спійманих в збіжю воробців приказують: „Так всіх вас буду драти, як будете в просо (жито и пр.) літати.“

На Україні вірять люд, що, як жиди мучили Христа, воробці „се літали біля него, тішили ся мов з его мук, та питали лукаво, вчи жив? чи жив?“ Тому, буває и досі, нерозсудливі діти злоївши воробця виколоють єму очи, и мучать єго всяким спосо-

бом, а коли бідна пташина зачне озиватись з боли, тоді приговорюють: „а що жив? чи жив? — оце тобі жив!“ — и пр. пр.

В руских піснях людових именно жартовливих згадуєсь досить часто за воробця як пр. у пісні:

Гей учинив воробець на припічку живва,
Змолотивши пшениченьку тай наварив пива,
Три тичини хмелю дав,
Потом дуже жаловав,
Став гости збирати,
Пивом тракувати и пр. *)

И. Версрашский.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Росейська критика роосійського доброчинковання Слов'янам.

Ще перед археологічним з'їздом у Києві поміщена була в С. Пет. Вѣдомостях ось-яка стаття:

Перед нами лежить брошура з двоїстим заголовком: „О значенні обичаїв нашого єсть сваянами и средствахъ къ его развитію. Обзоръ дѣятельности кievского отдѣла славянского комитета за 1873 годъ. Читаетъ председатель отдѣла П. А. Ригельманъ в годичномъ собраніи 23-го декабря 1873 года.“

Слов'янські комитети займають у нас дивне сосніньне положення, що проявляється и в їх відозвах до публіки: вони звичайно то нарікають на слабкість сочуття для них у сосніньности, то оправдуються, то самі обвиняють, то — найчастійше з усього, чинять отсе все до-куни. Ми Росейце — Слов'яне, західні Слов'яне ведуть боротьбу за своє иснуваннє; в більшости случаїв правда по стороні Слов'ян; слов'янські комитети кажуть, що їх ціль є: знакомили нас (Росейці) из Слов'янищиною и помагати їй в єї моральнім бороттє за иснуваннє. Здавалось би, що діяльности слов'янських комитетів повинна би була сочувствувати, коли не вся наша сосніньність, то бодай єї передова часть. А між-тим ми ба-

*) Пр. В статті „Воробець“ просямо поправити в ч. 14. на стор. 591. ст. 12. в дод. місто доносить молодцям — доносить що день молодцям; на стор. 593. ст. 7. в гори місто і доносившинами — колодезниками.

чимо, що сѣго нема, и що більша часть органів нашої явности відноситься до тих комитетів скорше з иронією, аніж из сочуттем.

Що-ж сѣму за причини? — Де-які наші словянолюбці и приятелі їх в західній Словянщині прибігають до найчудноватіших висвіток, в роді того, которе не так то давно читали ми в одній поважній чеській газеті — що наша печать находится під давленнєм Німців, которі, для противодіяння словяно-российскому самосвідінню нашому, видумали ингилизм, яким и опутали російську печать. Другі, хоч и не йдуть так далеко, то все-таки за байдужність и неприхильність нашої соспільности до словянских комитетів виняють, кого и що їм завгодно, тільки не самих комитетів. А між-тим пора би вже й отсим посліднім трохи уважнійше прислухатись до того, що говорять о них и в соспільности, и в печати, та віднестиь критично до самих себе и до своєї діяльности. Соспільність має основні причини мало сочувствувати словянским комитетам, приймаючи на увагу як и склад їх, так и діяльність. Нема ніякої сумнівки в тім, що в складі їх є особи гідні, тямущі, щиро-заинтересовані словянским ділом в душі просвіти; але соспільности не може не впасти в очи те „старшинованне“, яке в словянских комитетах — и пр. в московскім — приналежить особам, немаючим належитого розуміння тої звязи, яка повинна би бути межі Россією и иншими словянскими племенами. Отсе старшинованне не може не оказати впливу на сам-же склад словянских комитетів, втягаючи до него осіб, не вмючих одрізнити Сербів лужицьких від дунайских, Хорутан від Хорватів, и т. д.; которі в словянофильстві бачать уособленне тенденції до „закидання шапками“, а в участю в словянских комитетах находять дешевий спосіб уявляти себе соспільними діячми, иноді виголошувати речи, маючі собі за ціль, нагадувати світові, що, мовляв, „у городі, тім а тім, живе Петро Іванович Добчинский, который дуже любить Словян, и бажає їх зъєднчення від Адриятика до Ажура.“

Не мало відтручує соспільність від словянских комитетів и неясність їх цілей: члени комитетів або радять Словянам покинути всяку роботу над осібними словянскими літературами, бажають „обрусівня“ Словян, або хотять „ословянення“ Россії, буцим то дуже проникнутої німецькими и, в-загалі, західними елементами культури.

Але особливою неприхильністю користується у нас та сторона доброчинкуючої діяльности словянских комитетів, котора обіймається в тім, аби притягати до нас (в Россію) всіякого рода

„словянских братів“ на всілякі службові посади. Не перечимо, що межи Словянами є люде здібні, знающі, которых переселенне до Росії, так потребууючі всілякого рода робітників, було-би дуже хіснуйте. Але нехай вони прийдуть до нас и проломують собі дорогу особистою працею и таланом, а не спускаються на привилеї и беззглядну опіку, якої від-разу дізнає всякий, скоро-б він тільки назвався „словянским братом.“ Така опіка з одної сторони — річ дуже несправедлива, перше всего зглядом своїх, Росиян, а з другої сторони — претенсії до тої опіки визивають природну реакцію в соспільности, як усяка, не основана на справедній близости, натрутливість „своаяків“. Зглядом „братів-Словян“ треба нам бути більше перебірчивими, аніж зглядом кого небудь иншого, дякуючи тим вимінкам, на которых виховуються соспільности західно-словянські. Ми можемо жаліти о тих вимінках, можемо, на скілько отсе від нас зависить, помагати до змінення тих вимінок, але ми не повинні закривати очей на природні продукти їх. Многі західно-словянські племена живуть на вимінках мало сприяючих культурі и моральному вихованню; без перебору прийняті до нас діячі из тих Словян, можуть занести до нас привички, вироблені, н. пр., під впливом турецьким. Многі словянські землі, н. пр. угорска Русь, Галичина, мають дуже жалкі учебні установи, дуже бідну літературу, свідкуючу о відсталости тамошньої соспільности на кілька десятків літ. Накопець, виключно або хоч особливо національні інтереси, которими с конечности займаються західно-словянські соспільности, ведуть за собою вузкість и бідність идей. Росії, н. пр., довго ще прийдеться ждати, аби масса народна була так письменна, як у Чехах; однакже російської висшої соспільности, за-для єї розвитку и обширности інтересів, російської словесности, за-для скількості загальнолюдского елемента, за-для скількості перекладової літератури, не можна и прирівнювати до соспільности и літератури ческої, — так бідна отся послідня; а про инші й казати нема-що. Між-тим у діяльности наших словянских добротинців замічаємо прямованне, помагати упередливо кар'єрі заїжджих Словян перед Росиянами висшого образования. Не завадить взяти на увагу й отсю обставину: західно-словянські соспільности втягнені в національну боротьбу, а отся послідня завсігди породжає клясу людей, которі готові, як то кажуть, служити и нашим и вашим; вони, як до обставин, бувають и Чехами, и Німцями, и Мадярами, и Росиянами, и Поляками. Отся кляса людей, природним способом, пускається в еми-

грацію и ми наражаємось на те, що у нас назбирається їх достаточний гурт, коли тільки зачнемо ужичати їм безглядної опіки.

Здається, петербурський словянський комітет уже почув, що ступив на хитку дорогу, взявшись добродіювати словянським братам. Бодай те, що якийсь час тому назад ми читали, що сей комітет постановив помагати тільки тим из Словян, котрі остаються в своящині и там віддаються шкільній праці; а дома, в Росії, заявив бажанне займитися особливо піддержованнем літературно-наукового знаjomлення соспільности нашої из словянщиною. Такого навороту годі не похвалити. Нехай словянські комітети знакомлять нас з життєм и літературою Словян, споруджаючи за-для того відчити, видовища, видаючи книжки, навіть журнал, нехай подають добрі запомоги, нехай входять в звязь з усім живим, просвіченим, щиро відданим народному ділу в словянських землях, — а тоді вони помалу завоюють собі сочуттє нашої соспільности. Годі не забжати, щоб те продлєнне критичного відношення до своєї діяльности, которе, якийсь час тому, показувалося в петербурськїм словянськїм комітеті, пустило глибші корені.

Але нічого подібного на проблески тверезого відношення до своєї роботи не видно в київському відділі словянського комітета, которого відчот тепер перед нами. В Києві діяльність такої установи, котра взялась би бути моральним посередником межі соспільностями західно-словянськими и російською, має під ногами ґрунт вячий. Київ, по свому положенню, близький до західно-словянських земель, и з давна привик до звязей з ними. Богато діячів полуднево-словянської церкви и школи діставали ще недавно своє образование в київських академіях и університеті. З другої сторони полуднево-руська людність, представляючи значну помішку з західно-словянським елементом (Серби и Поляки), етнографічно досить близька до західних Словян, и легко може виучувати наріччя отсих послідніх и пр. Сербів. В полуднево-західнім краю (Росії) є дуже много людей, знаючих польську мову, а отсе обіжшає доступ и до чеської. А помимо того, київський словянський комітет, проистнувавши кілька літ, парікає на брак успіха, брак сочуття для него в соспільности, походячий очевидно від того, що комітет не вмів взятися за діло. О справедливості сей послідньої гадки переконаємося из перегляду відчотів комітета за отатні два роки.

Послідній відчот переконує нас перше всего о тім, що члени комітета правдоподібно досить байдужні до діяльности свого бюра, шакше навряд чи дозволили би надрукувати сей відчот и річ пре-

сідача, за котору згромадженю трудно взяти на себе одвічальність in corpore. Відчот перш усього поражає тоном, справляючим відчасти вражінне жаби, захотівшої зрівнатися з волом, або звичайного чоловіка, з дуже скромним зачерком діяльності, виголошуючого щось ніби тронову річ з звичайними приналежностями тої-же: з урочистим тоном в одних місцях, з зелнчаво-солодким в других, з придержанням предписованнем винінок — в третіх, и т. д. Немож незамітити, що, окрім розмірів діяльності, ані ясність идей, ані пізнання в данім случаю не одвітують урочистости тону. Укладач відчоту, н. пр., прирівнює положенне Словянщини, під зглядом культури и мови, до положення Італії и Німеччини, між тим, як споконвіку відносини, н. пр., Росії до Чех, не були схожі з відносинами, н. пр., Ломбардії до Неаполі, або Баварії до Прус, а схожі з відносинами Італії до Франції, Німеччини до Голандії або Скандинавії. Ясність и логичність цілей в-загалі не представляє звичайної власности наших словянофілів; але кнївський відчот, здається, переріс усе, чого можна було скидати в сім роді. Відчот сей скорбує о тім, що в літературнім згляді у Словян иснує ще „удільна система“, и подає голос за безроздільне панованне російської мови — и в ту же саму пору запевняє, що „внучованне словянських нарічій дало би нашій (російській) мові багато хорошого матеріялу під зглядом слів и форм, більше відповідних єї складові, аніж чудовищні чужинецькі слова и обороти, которими так часто напестрюють нашу річ, и що наша красорічна література багато виграла би на самостійности и розмаїтсти, коли-б їй доступний був світ словянської поезії.“

Взорець такту кнївського відчоту представляє те місце в которім він обсуджає причини малого успіху в діяльності комітета и, межи иншими, бачить їх в „рівнодушности до комітета у любителів малоруских пісень и малорускої літератури, которі підозрівають комітет в нежичливости для них, и ухиляються від него.“ Пресідач кнївського відділу запевняє вище-згаданих любителів що комітет — те-ж горячий любитель „творів українского народу, дорогоцінних своїми поетичними красотами, и творів тих дарвітих писателів, которі виображали нарід його власною малонкскою річю,“ бажає появлення „нових талантів, наслідників славних имен поетів и романістів народних, и обіцає возхищатися утворами тих нових талантів не менше записних поклінників українизм,“ (Вже нащо більшого поклінника, як автор відчоту, після вище пригочених слів!) Пресідач комітета ставляє малорускій народній літературі тільки дві винімки: „аби вона уживала народного нарічч

тільки для того, що не може бути виражене так саме точно, а навіть лучше, письменною мовою загально уживаною, и щоби в ній не чулося вороговання до тої родової спільної мови и її творів, которі виробила история.“ „Нема сумнінки,“ каже п. пре-сідач, „що наші народолобці (?) в истоті сподіяють вище-прито-чений погляд, и я надіюся, що отсе обьясненне ухлиять надальше їх перозположенне до нашого комитета.“ Але-ж трудно зрозуміти, о чім перозположенню, недовірливости и т. и. тут говориться; відки комитет довідався о тім нерозположенню? Любителі мало-русских пісень и літератури, а навіть народолобці — мабуть те-ж малорускі — не творять корпорації, навіть такої, як словянський комитет; теперішнього часу навіть нема друкового органа, которий мав би собі за особливу ціль оброблюварне малорускої літератури (Автор, очевидно, має тут саму тільки Россію на увазі, де справді нема тепер ані одной часописи малорускої. *Р. Пр.*); по українски друкувалося и друкується немало річей всіякого калібру, и де-чого путнього, и всякої віршовисної пісенітниці — як и на кожній мові буває — з rozmaїтими тенденціями и ідеями; так дивно-ж отсе, щоб уявлювати собі читальників и любителів сих писань яко щось однолітного, и оборочатись до них з відозвами и подаванєм приязни. Ми зпарочна переглянули список членів кїївского комитета, при-ложений до відчоту, и побачили в нім из знакомих в літературі „любителів малорусских пісень,“ видавців таких пісень: пп. Макси-мовича, Галагана, и Лисенка. Не знаємо, чого треба ще п. пре-сідачеві відділу? Невже-ж він не розуміє сього, що можна любити російський язык, Пушкина, Гоголя, Тургенева, можна навіть любити Словянщину, бажати єї взаємности, а навіть працювати для неї — а все таки не принадлежати до певного комитета, и навіть, власне по всьому сказаному, не сочувствувати єго діяльності? Сочуттє, любов, позискуються заслугами, ділом. Обернімся-ж те-пер до діл кїївского словянського комитета, на скільки о них мо-жна судити по єго відчотах.

Послідній відчот жалується на те, що ніби то в Києві є всего два-три чоловіка, которі знають словянські паріччя. На 261 чоло-вік членів комитета, из которих либонь хоч одна третина живе в Києві, сього мало. Члени, значиться, не дуже горливі словяно-фили, и доброчинкують, не вмійючи осудити, с ким вони мають діл. Та и виконавчий комитет не дуже горливий: хто єму пере-шюджає урядити курси словянских нарічій? Відчот жалкує о тім, що не тільки о „Словянскім Перегляді“ ані думати в Києві, але пайть відозва комитета о присиланню артикулів до „Словянскаго

Сборника“ осталась безовочною. А хто-ж перешкоджав членам комитету приготувати артикули для такого збірника? Літературна плодність комитету обмежувалася виданням двох брошурок: п. Зарецького о „Юнгманъ“ и п. Терлецького „Возрожденіе чувства народности между угорскими русскими.“ Таким побитом комитет зробив дуже мало для досягнення одної из своїх цілей — знакоми ти нашу соспільність из Словянщиною. Не багато зробив він и для другої — розпросторювати знаомство з нашою літературою у Словян, бо вислав книжок тільки на 50 рублів, та й то не пише яких и кому: може він вислав такихъ книжок и тому, чогу и кому не варте було й посилати.

Що-ж робив комитет цілий рік? — Доброчинкував. — Кому? — Київський комитет має собі за ціль доброчинкувати особливо австрійским Русским. Коли в доброчинности „словянским братам“ в-загалі треба більше розбірчивости, то в відношеннях до австрійских Руских треба бути особливо осторожним. Се, поперше, хоч и найближчі наші свояки по титулу, та ледве чи не найдаальші по духу — по крайній мірі, коли судити по їх літературі, — а наслідком того и найнебезпечнійші свояки. А по-друге, вимішки виховання и биту тих свояків такі, що з ними скорше всего можна попастися в діру. Нч-вряд чи де-небудь можна найти стількі прикладів переступництва, як між австрійским Русским. Достаточно указати на такі приміри, як п. Дідицкий, недавній редактор „Слова“, который зразу держав с Поляками (и з ними навіть козу доів. *Р. Ир.*), потому заявив себе „Малороссом“, без толку громив „непоситный централизм Москва“, а потому, як-стій, перевернувся в усердного „общерусса;“ як Шехович, недавно померший, который из „Общерусса“ став „Русино-Поляком“ и пропагатором польского алфавета для Русинів в Австрії; як п. Климкович, що в р. 1863 видавав козанофільский журнал „Мету“, ярий ворог Москва, в р. 1867 — редактор журналу „Славянская Зоря“, маючий замір, замінити всі літературні мови Словян російською, „московскою,“ а ще через два роки редактор газети „Основа“, бажавшої союза межі Русинами в Поляками, на всій волі послідніх, и т. д., и т. д. До сего можна додати, що школа, которую проходят австрійські Рускі, — найзапізнійша и притупляюча; що щирість и позиточність галицької колонизації до нас ми мали спосібність дізнати на бувшій хліській єпископі Куземській, и на ёго прибічних. Яке запутанне понятій у галицько-руській соспільности — се бачили читателі из ресумованого в свою пору в газеті нашій (С. Петерб. Вѣд.)

„Письма з України в редакцію Правди“, в котрім сказано, що й ті, котрі називають себе в Галичині представителями партії „общерусскої“ и члени партії, називаючої себе народною и українською, конкурують межи собою в тім, хто окажется більше консервативним в австрійськїм змислі, се-б то, приятелем конкордата, або в цілости, або в частях. По всіх отсих причинах годі не дивитись з особливою недовірливістю на таку установу, котора поставила собі за ціль добродичкувати австрійським Русским и помагати їх переселенню до нас, як отсе робить кївський одділ словянського комитета.

Из відчоту сего комитета за минувший рік бачимо, що він видав 350 руб. холмскому „Пріюту для галичан“, а 450 руб. ужив до запоможення літературних и артистичних підприємств; але відчот не каже — яких, и сею неповнотою явности він навряд чи причиняється до розбудження довірности до себе. Згідно с цілями комитета и попередніми відчотами слідує думати, що підприємства ті принадлежать австрійським Русским. В році 1871 комитет вислав газеті „Слово“ у Львові 250 руб., бувшому єї редакторові, п. Дідицькому, 100 руб., 300 руб. Товариству „Русская Бесѣда“ в Чернівцях, 305 руб. „Обществу св. Василя“ в Ужгороді. Що робило Товариство „Русская Бесѣда“ в послідні роки — незнати; тільки в останній часі воно збиралось видати календарчик. „Слово“ в тім часі друкувало повісти на тарабарском нарѣчіи, о котрих вже ніяк не можна сказати, що ніби в нім видно прямуваннє приблизитися до літературної мови (волю видно, та тільки уміння не стал, дарма, що наші Русскі твердять, буцім то мова малоруска и великоруска — одна, та тільки дві вимови; дарма що попередній редактор „Слова“ видав брошурку, після котрої Русни в „одинь чась“ вивчить письменну мову російську. *Р. Пр.*), як отсе сказано в відчоті, — та переводило на таку-ж мову повісти німецького писателя Захер-Мазоха „о плотской любви“, як виразилось саме „Слово“. В політиці „Слово“ останнім часом проповідало союз уніятських священників з жидівськими крамарями и друкувало, яко програму своєї партії, циркулярь львівського митрополита на тему циркуляря кардинала Раушера. На довершенне всего, в часі сеї політичної кампанії „Слово“ тричі одрікалося від словянського комитета, називаючи клеветою відомість, що воно дістає від него субсидію. Сторонники „Слова“, „вірньо-конституційні кореспонденти віденьських газет из Ругенів“, запевняли публіку, що „рутенські проводці“ одкидують всі заходи московських панславистів“ и навіть не хотять зливати своєї літературної мови з російською;

вони запевне находять, що галицько-малоруске наріччє не спосібне бути літературною мовою, але не хотять и „великорускої“, а бажають, поправивши „русску“ мову (russische Sprache) церковними и місцевими елементами, виобразувати наріччє, „вірно-конституційних Рутенів“ зовсім достойне. Подібну гадку виразив минушого року один из визначних галицьких літератів и ораторів, п. Наумович, протривоставляючи мужицькій мові свого краю не мову Пушкіна и Тургенева, а якийсь окремиий „церковно-русский“ язик. Можна поздоровкати словянський комитет, так жалючий о удільній системі в літературнім життю Словян, що він патронує утворенню такого уділу, котрий ні змістом ні мовою не похожий ні на яку живу літературу. О політиці и моралі того уділу ми вже не говоримо. Годі не помітити, що київський комитет, не друкуючи тепер імен осіб и видань, котрим він добродичкує, помагає їм грати двояку гру — дома и в Россії.

Видана київским комитетом брошура єромонаха Володимира Терлецького, д-ра богословія и медицини, „Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими в Венгрии“ потверджує все сказане нами о потребі особливої розбірчивости в добродичникованню австро-русській інтелігенції и єї літературі. Из сеї брошури ми довідуємося, що між угорскими Русскими були и є люде, щиро віддані ділу обродження своєї народности, та, на жаль, мабуть нема між ними людей просвічених и тямущих, нема справдешніх народодлюбців, а є любителі тільки офіційної народности. Инакше чим-же обьяснити повний недостаток чогось похожего на живість, на талант в угорско-русській літературі? Чим обьяснити те, що всі видання, п. пр. „Общества св. Василя“ визначаються таким характером, що у нас (в Россії) компанія дячків у якім небудь закутку видала би щось більше живущого и тямущого? Чим обьяснити такий жалкий брак народного образования між угорско-русским народом? Гонєннями чужих, та бідністю, всего обьяснити немож, як отсе роблять звичайно наші покровителі „заграничних братів“ и їх попрошайки. Из брошур п. Терлецького видко, що літ 10 після 1849 р. истнувала окремішня область угорско-руска, а в переду її адміністрації стояли Рускі; що де-які з послідніх закупували и маєтности, іздили в каретах, и т. д. Сам єромонах и доктор Терлецький, котрий оповідає київському комитетові жалкі перипетії угорско-русского патріотизму, quom pars fuit, вводить в заблудженне комитет, а сей послідній, при повній своїй незнакомости з ділом, не добачує противорічій у власних словах єромонаха и доктора Терлецького. П. Терлецький

запевняє, що „интелігентна часть угорскої Руси єдинодушно приймила велико-руську мову за свою літературну“ (стор. 7. 21): він запевняє, що „Общество св. Василя“ узнало русську літературну мову за свою мову, и на тій мові видавало „Світ.“ Але в нас є під рукою кілька нумерів „Світа“, и ми готові предложити їх для поучення кїївському комитетові, нехай би полюбубався тою мовою, яким пише той ніби російську літературну мову присвоївший собі орган. Не будемо утомляти читателів куріозними взорцями того неможливого язика, а скажемо тільки на закінченне, що яко Россіяне, виховані на новій російській літературі, ми „съ ужасомъ ретируемъ“ — одно из виражень „Світа“ — від такої братецької літератури, як та, которій покровителем є кїївський слов'янський комитет. М.

Д О П И С Ь.

Из Підгаєць. Другі загальні збори руского ремісничого Товариства „Поміч“ у Підгайцях відбулися дня 19. серпня 1874, в цілї нових виборів и зміна де-яких артикулів уставу. Из 12 запрошених постороиних священників — мусїмо тут з жалєм заявити — зволило тільки 2ох явитись, а двох було місцевих. Мимо того загальні збори відбулись дуже добре.

Збір отворив голова „Поміч“, міщанин Іосєф Титла, короткою промовою, в котрій представив дотеперішній розвій товариства, розбудженє життя народнєго проміж міщанами підгаєцкими, особливо тую велику зміну, яку товариство викликало в їх пожитю. При кінци заявив, що товариство булоби в далеко більшу силу и значіне вросло, наколиб число членів почетних, яко голов просвіщених, змоглось було.

По сій промові відчитав секретарь Товариства, міщанин Андрій Маркевич, справозданє з діланя виділу Товариства, за рік 1873/74. Вибрані на першїм загальнім зборі члени виділу в числі 9, мали дня 10го серпня 1863 р. своє посідженє, на котрім тайним голосованєм уконституованося.

Через протяг цілого свого урядованя виділ мав 7 посіджень, на котрих залагоджено из важїйших справ слїдуючі: Ухвалено: в який спосіб має уділятися позичка членам. Після тої ухвали мають уділятися позички членам тимчасом за наростом 10 від ста; члени мають сплачувати позичку разом з відсотками в одинадцятїх ратах; членам позичаєся тільки за виставленєм вексля. Ухвалено, що кождий член Товариства „Поміч“ (с. є. молодий,

коли буде женитись, або отець, коли буде своїй дітині весіля справляти) має весіля в 24ох годинах цілком відбуту; дальше установлено: щоби хрестини відбувалися тільки одною перекускою для кумів и найблизших кривних; щоби всі члени Товариства заховували як найстрожшу тверезість, молодіж, щоби ані ногою, особливо в неділю и свята, до шинків не вступила. За переступлене кождої из тих установ ухвалено відповідні карн.

Ухвалено також реґулямин приймованя в члени людей не конче поправного провадження. Після того реґулямину вписуєся вправді тоґо чоловіка в книгу членів, але заперечаєсь єму кредит, а взглядно запомога з каси Товариства так довго, поки не окаже цілковиту поправу.

Рішено також брати книжки из Товариства „Просвіта“ на розпродаж за відступленєм 20⁰/₀ рабату в користь Товариства „Поміч“.

По прийнятю сєґо справозданя Товариством до відомости, здавав каснер „Помочи“, міщанин Ил. Кучма, справу о веденю діл касових, и о стані майна Товариства. В часі від 14. серпня 1873 до половини серпня 1874 були приходи и розходи слідуючі:

Приходи:

З вкладок членів почетних	20 зр.	— кр.
З дарів добровільних	48	” 30 ”
З вкладок вступних и місячних членів дійсних	102	” 95 ”
Відсотки	21	” — ”
Разом	192	” 25 ”

Розходи:

Закуп книжок и пренумерати газет коштує	20 зр.	78 кр.
Стемплі	2	” 50 ”
Порта, кореспонденції и телеграми	5	” 63 ”
Справленє річей належачих до инвентаря	9	” 32 ”
Видатки при уконституованю Товариства	11	” — ”
Разом	49	” 23 ”

Порівнавши приход з розходом, то остаєся с кінцем року 1874 чистого маєтку товариства 143 зр. и 2 кр.

Товариство за цілий рік уділило позичок для членів в квоті 210 зр. До тепер не уділено жадних запомог, бо каса товариства єсть єще за мала.

Відтак приступлено по дневному порядку до вибору нового

виділу, відбулося тайне голосоване картками (бо майже всі члени Товариства суть письменні), по чім скрутатори занялись своїм ділом, а збір обрадував дальше, именно приступлено, на внесок виділу, до зміни деяких артикулів уставу. Именно §. 5, котрий передше гласив: „Членом почетним може виділ або товариство именовати всякого, хто в протягу одного року зложить до каси товариства 20 зр., або річно (що найменше) по 5 зр. платити зьобовязується,“ змодификовано в той спосіб, що член почетний має в протягу одного року зложити до каси Товариства 10 зр., або річно (що найменше) 2 зр. платити зьобовязується. Через те улєкшено приступ членам почетним и рішено вислати до постороних священників и инших людей интелігентних запрошеня до ласкавого приступленя до Товариства „Поміч“, через що много узискає так матеріально як и морально Товариство, а тим самим и справа руска; в §. 8 змінено вкладку вступну членів дійсних из 20 кр. на 1 зр. и вложено на кожного моральний обовязок, щоби старався всіми силами нового члена до Товариства впровадити, а §. 35. змінено цілком. Після передшого §. на случай розвязаня Товариства припадав весь маєток тогож на фонд стипендийний для учеників підгаецких рускої народности, и право надаваня тим стипендий мало прислужати Товариству „Просвіта“, а слиби тоє розвязалося, „Институтуви Ставропигійскому“; а тепер на случай розвязаня Товариства припадає весь маєток на фонд, из котрого мають уділятися запомоги для Русинів рукодільників до праці не здібних, або маючих численну родину, також для їх вдів и сиріт. При роздаваню такої запомоги мають першеньство ті рукодільники, котрі були членами „Помочи“, и взглядю їх вдови и сироти (розумієся в перших часах). Право надаваня тих запомог буде прислужовати комитетови, вибраному загальним збором, рішившим розвизанє Товариства. Комитет сей буде складатися из 5 членів, а доповнаєся в той спосіб, що на случай смерти або виступленя котрого из комитетових, прочі вибирають из руских міщан підгаецких нового на єго місце. В состав сего комитету входить все руский парох підгаецкий. Комитет сей буде мати також право означити число згаданих запомог и спосіб адміністро-ваня фонду того.

Між тим скрутатори закінчили свою роботу и оголосили слідуючий результат: Голосуючих було 45. Значною більшостію, а почасті майже одноголосно, вибрані до нового виділу: Пр. Оо. Д. Гузар, парох из Завалови, Игн. Якимовичь, адміністратор из Підгаець, Д. Микецей, сотрудник підгаецкій и 6 міщан. Відтак при-

ступлено до вибору голови, и в тайнім голосованю картками вибрано одноголосно Пр. О. Д. Гузара.

По докопанім виборі виділу и Голови, Вп. О. Гузар заняв містце председателя и распочав своє урядоване мовою, котрої зміст, спосіб виголошеня, тон и спогляд проникнули всіх до глубини душі, и у всякого змоглась еше більше надія, яку уже доконуючи вибір голови, покладавано на Вп. О. Гузара.

Потім наступив дальше переважній внесок міщанина Луки Садовского, щоби Товариство занялось долею сиріт, оставших ся по членах, „Помочи“, и також дітей убогих членів, пещиляючи їх до школи и заосмотрюючи їх в одежину, книжки и инші потрібні річи. По довній дискусії над сим внеском вписадив загальний збір, на внесок Вп. О. П. Якимовича, комитет складаючийся из 4ох священників и 3 міщан, котрого головою вибрано Вп. О. П. Навроцкого, пароха из Голіч. Обовязком сего комитету буде заняты збиранем добровільних дарів, де тільки зможно, на закуплене того, чого дитині потрібно буде, аби могла до школи усащати, яко також старатись и о тое, щоби по возможности придбати и осібний фонд постійний, из котрого би уздібненим дітям запомоги удіяти и по за границями міста, се есть, щоб тій дитині помагати висші школи в яким другім місті навщати, и нею так довго опіковатись, доки не буде в силі сама себе дальше в школах удержати. На тій збори по 4-годинних дебатах закінчились.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

Вкладки на книжечки щадничі

від одного зол. а. в. до кожної високости,

пароцуючи їх

по 6 ⁰⁰ / ₁₀ с	3-	дзевним	виновіщенєм
„ 7 ⁰⁰ / ₁₀ „	14-	„	„
„ 8 ⁰⁰ / ₁₀ „	30-	„	„

Участки-ж членів пароцуються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Спріцького.

Виходить випу-
сками в 2 $\frac{1}{2}$ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Овсольонских.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПЬЯНИЦЯ.

I.

Стояла темна осіння ніч над сонною землею; місяць примеркав, и вже ген к світу показував свої золоті роги; зорі сумно лупали в темному небі. Тихо було всюди, як в усі. Ні собака ніде не гавкне, ні вітрець не повійне и не зашелестить пожовклим листом: — покій и сон усе покрили своїм темним пологом, и все заснуло у німому забутті.

Тільки у хаті Микити Йвановича Ливадного, що з панів один тільки и жив на ціле козаچه село Недогарки, видно не спали. У чисте й високе вікно падали стяги ясного світу на зелене подвір'я; часто у вікні з'являлися темні тіні, котрі шпарко перебігали з одного боку на другий; иноді вони задержувалися на довше, и виразно виходила чоловіча постать з лисою головою, а тут коло неї и друга сметушилася — дрібна, невеличка... Ось ще одна... И все вікно — немов закрите віконицею, — де-не-де тільки з крайків пробивалися тонкі стяги ясного світу... Ось знову захиталося все, и немов разом дві голови показалося у вікні. — И вони походили-походили — и пропали. Знову на землі лежало од шибок шість ясних плям, відрізаних одна від другої рівними и темними поясами...

То Микита Иванович споружав свого третєго сина Ивана у місто на службу. Се вже ёму була не первина. Він вирядив

уже двох, — та старшого скрутило лихо — умер, бідага, а середуньший, осівинсь на теплім місці, панував собі. Маючи таку надію и на третєго, посліднєго, Микита Іванович був веселий, говіркий; вичитував синові всякі пригоди з свого багатого ними життя; ставив ёму ріжні перестороги; забезпечував ёго від ледачого товариства; раяв шанувати старших себе, годити ім, коритися....

— Знай, сину, — казав він: — покірне телятко дві матки ссе! Не дивися ти на других, що дуже бришкають у-гору: — начальник ёму слово, а він ёму десятеро... Такі завжди тратять своє. Тихше, кажуть, їдь — далі будеш. Так и тута. Коли тебе начальник и полає, — иноді так ні-за-що, — як ти, Господи, свят! — змовчи на той час: може ёму тоді припало лаятнся, та ти перший підскочив під руку. Коли ти не змовчиш, то піднімеш тільки більшу бучу, та втратиш за себе добру славу... Тоді скажуть: сякий — такий, нікому не змовче! Коли-ж ти змовчиш, — хай, мов, собака бреше — вітер несе... о! тоді він сам побачить, що ти за чоловік, и що за чиновник... И знай, сину: той самий, що тебе ні-за-що вилаяв, — коли лучиться як тобі оступитися, горою стоятиме за тебе, и не дасть на поталу! Я сам по собі се добре знаю. Чи був би я тим, що тепер є, коли-б не годив старшим, та не корився? ніколи з-роду! Покійний батько не кинув після себе нічого. Мати вмерла ще за молодих літ; у-друге він не захотів одружитися, — то так усе и пішло за люде. Виражаючи, він не дав мені нічого, окрім трьох лихих сорочечок та ще лихішої одежинки. А як виражав, то наказував: „Гляди міні себе: спіткнешся — пропав! не спіткнешся — підеш у-гору. Знай, що козак сам собі повинен знайти долю. Иди и шукай її, а від мене нічого не жди!“... Як я бідував, як иноді и голодний сидів, — те одному Богові відомо, та міні, а більше нікому... А от, бач, тепер? И свій притулок на старости літ маю, и вас таки, як батько, и вивчив и наділив на перший раз, чим Бога послав... А через віщо? Через те, що, де треба, поклонюся и покорюся. Від поклону, кажуть, голова з вязей не спаде, а за тебе добре слово прибуде. Иди-ж и ти, сину, та шануй себе и своїх батька та матір, — ім легко и радісно буде чути про вас: от, мов, у Ливадного, діти! А не то що усяке вас буде ганити та проклинати...

Микита Іванович був собі низенький, натоптуваненький чоловічок, з невеличким пузцем, з круглою лисою головою, з масним и добре виголеним лицем, з невеличкими блискучими очицями. На сей раз очі ёго якось особливо блищали: — вибвалася з-під їх

дукавого погляду и тепла батькова любов до своєї дитини, и радість удачі, и якась глибоко захована туга, — що як, мов, не справдяться надії? Голос ёго, завжди тоненький, бринів тепереньки ще тонше и голосніше.

Йванко, син ёго, понуро сидів собі недалеко від батька и слухав ёго мови. З виду видно було, що слова батькові дуже ёго займали. — Западі щоки ще мов дужче позападали, аж усмокталися у середину, показуючи з обох боків глибокі и темні западини; молоде и зовсім дитяче личко пожовкло, змарніло; одні здорові очі блищали якимся непокійним світлом, та лоб білів, мов з крейди виструганий. До того ще невеличкий зріст та сухорлявість домалёвували картину глибокої урази. Важко було дивитися на молоде личко, на котрому спражне життя, не дитяче, проводило свою першу борозну, — на першу стрічу з ним молоді дитячої сили, — на рій важних думок та гадок, — на острах перед тим, що буде...

И Марина Костянтинівна, жінка Микити Івановича, від-разу прочула своїм серцем ту синову тугу. Вона болізно на ёго поглядала и думала: „Воно ще дитина, ще таке молоде-зелене, та не бачило ні світа ні людей... Перші, як іхали, то все-ж таки були старшенькі; та й то одного підкосило... А се-ж — дитина, зовсім дитина, — на Головосіка тільки шіснадцять минуло... Ті-ж були и здоровенькі и показні; а се з самого малу таке замліе та хоре вдалося...

Та тож недавнечно з школи, — ні передихнуло, ні вибігалося; як и зразу на службу. Бог ёго знає, які там люде, які начальники!. Воно таке тихе... Накричать на ёго, — воно й перелякається: скажуть — роби! — и через силу робитиме, поки надсадиться. Що ім? хіба вони дивляться на силу? Роби, та й роби!. Тепер же уп'ять — и хозяйка яка буде;... Добре, як добра; а як лиха — сидітиме и голодне й холодне... А там и в товариство яке піймає... Пійметься між пьяниць, волочюг — розіпьється, разволочиться... Доброго, кажуть, пошукай, а лихе тебе всюди знайде...“

Все отсе дуже клопотало голову Марини Костянтинівни, дуже уражало її матирине серце, и вона, слізьми гірькими обливаючи рушнички та простиньки, укладала їх у скриньку, промовляючи:

— Отсе-ж дивися, Іванику; отсе тобі дванадцять сорочочок, — я ось зверху ложу; а се шість рушничків — тута в боку; а се три простиньки!.. Дивися-ж бо!... ти не дивисся, де я ложу, — та потім и переб'єш усе, шукаючи. Сорочки, дитино моя,

більше тижня не носи, та давай задалегідь мити, щоб не прийшлося у чорній ходити. Та дивися, щоб добре мити, а не як там — виполоще у воді, та й годі... Хай таки відзолить добре, тай рук доложе!

— Добре, добре, мамо; спасибі вам за ваші турботи. Усе буду робити, як ви кажете, — відказував Іван Микитович.

— О-ох! робитимеш!! сумно промовила Марина Костянтинівна — и слези залили їй очі, так що вона и світу білого не побачила.

— От уже й слези, от и слези! крикнув Микита Іванович. Ну, чого ти плачеш? На той світ виражаєш, чи що? Слава тобі, Господи, що так випало! Хай іде, — послуже, побаче світа и людей... Тут де-б радіти, а вона плаче...

— Та як же?... як же?... схлипуючи, відмовляла Марина Костянтинівна; — воно таке мале, безздоровне... на сему слові голос її обірвався, и вона залилася гірким плачем.

Іван Микитович и собі плакав за своєю старенькою матусею. Шкода йому було її; шкода було кидати свого дворища, де він зріс и викохався, де його пестили и били; свого рідного села, котре він зміряв и вздовж и впоперек, знав усякі закутки, усі ліски, садки, калюжі; людей — и ввічливих и привітних, — всего йому стало шкода, и страшно — до чого тепер він споружався... Все те, що було, стало назад його, привітно хитало йому головою — мов прощалося, усміхалося и манило до себе... А там? на переді!.. Невідомість закутала його в туман, острах повив своїм холодом... И гірко плакав Іван Микитович разом з своєю матінкою...

Геть за-північ уже полягали спати. Плачем та журбою Іван Микитович так був виморений, що зразу заснув. Старий теж не забаром захріп на усю хату. Одна тільки Марина Костянтинівна не змикала ні на волосину своїх очей за ту ніч.. То їй душно було, — вона розкривалася; то здавалося, що Іванко прокинувся, вона схоплювалася, прислухалася... Нечутно нічого, тільки хропе Микита Іванович, та миша у кутку скребе... Прокляті коти! думає вона; — скільки їх, а миші трохи під ногами не бігають!... И скриботання те мишаче давить її душу, а писк — силпе морозом по всему тілові... Марина Костянтинівна здригує и шика'... Миша затихла... У хаті темно, як під землею, и тільки одно харчання Микити Івановича розкотується в тій темності, та колине-коли цвірконе цвіркун у кутку — и немов шпигоне у серце Марини Костянтинівни. — „От же йому и спиться, и байдуже, —

хропе собі!...“ Слѣзи починають навертатися на очі — и тихо, зливаючи їх, падає знеможна Марина Костянтинівна лицем у подушку...

Так перебула вона цілу ту ніч. Тільки що почало на світ благословлятися, уже вона й схопилася, оділася и пішла будити челядь, щоб готували всячину в дорогу. Трохи переогодом, вийшов на двір и Микита Иванович, и почав порядкувати коло воза, та коло коней. Парубок літ 20 бігав за ним и робив, що він ему наказував.

Не забаром коло Ганку стояла пара добрих коненят, запряжених у простеньку, хазяйську повозку. Иван умощував у неї то скриньку з збіжжям Ивана Микитовича, то подушки, то всякі торбинки, які тільки ёму не подавали з хати — то сама Марина Костянтинівна, то товста, обірвана, невміта молодиця-кухарка.

От уже повозка зовсім налаштована. На передок зліз парубок и прибрав віжки до рук, погукуючи коли-не-коли на пристяжного, що, вистоявшись добре, починав загривати. Через скільки часу вийшов з хати Иван Микитович, заплаканий, зарюманий; за ним Микита Иванович — з червоними очима и хусткою у руках, котрою він протерав свої слѣзи; далі Марина Костянтинівна — и лица було не видко у крушеної матері за великою тугою, та за гирькими слѣзами; ззаду ха руку піддержувала її кухарка...

Иван Микитович скочив на повозку.

— Прощайте-ж! гукнув.

— Прощай, сину, та гляди себе! сказав батько, поцілувавшись. Мати обвила синову шию руками, припала до ёго лицем, та й скаменіла...

— Пи-ш-ш-и, пи-ш-ш-и, моя дитино... ледве чутно вимовляла вона.

— Не плачте, мамочко, невбивайтеся, моя голубочко, — умовляв Иван Микитович, и собі плакав.

Кухарка, дивлячись на плач, и собі ронила слезу за слезою. Один тільки парубок сидів собі, и понуро, аж надто сердито, позирав з боку на бік. Чи скоро вони нарюмтються? казав ёго острій погляд; — хоч би вже погоняти веліки, а то — слинять!

— Годі, годі вам! крикнув Микита Иванович, одводячи Марину Костянтинівну від повозки.

— Поганяй, Андрію! та гляди паннча в дорозі, — гукнув він до парубка.

Парубок зразу замахнув батогом; коні сіпнули — помчали...

— Боже вам поможи! крикнув на здогінці Микита Іванович. Та ті вже не чули. Незабаром сіра кнптяга закрила їх зовсім з очей.

Марина Костянтинівна вернула ся у хату, горем та слёзами бита... Хата їй тепер стала якоюсь холодною пустою, не мов вона тільки що винесла на кладовище найближчих до неї людей, и вернула ся, що б и собі умерти... Микита Іванович довго її вмовляв та вговорював, — не помагало! Він плюнув, и пішов собі по хазайству порядкувати.

II.

Іван Микитович ще з малечку все болів та хирів. Ні над котрим з синів своїх не вимучилась так Марина Костянтинівна, як над ним. Хвороба, з появою ёго у світ, зараз учепилась за ёго. У колосці ще напала ёго різачка, — день и ніч кричала дитина, день и ніч надавала спокою Марині Костянтинівні, аж цілих сім тижнів, — уже вона радіша-б була ёго смерти.... Трохи перегодом—почали прорізуватись зуби; — знову занедужала дитина, знову невпокій Марині Костянтинівні. А піднялось на ноги, — кір, гвіздочки, та кашлі, страшні заливні кашлі, підкошували дитячі сили. Коли ёму минуло 10 літ, то він схожий був на малюсіньке хлоп'ятко літ шести-семи, вирощене в нужді та неволі: худе сухе, щупле, невеличке зростом, бліде як з крейди, з болізним поглядом, — воно виглядало сиротятком... И завжди тихе, мовчазне, боязке. Між своїми ёго не почувеш, бо й голос мало слабший та тихий; а між чужими — то мов ёго й не було там.

На одинадцятім році віддали ёго до школи. Спершу учи лось воно дуже-погано. Сиділо над своїми уроками и день и ніч, и незмогло ніяк їх зразу завчити. Аж три роки посидів Івась ув однім класі, и Микита Іванович уже збирався вибити добре, та Марина Костянтинівна випрохала. На чотирнадцятому — мов переродився Івась: почав учитись, як ніхто з ёго товаришів, — у кожному класі був першим; та ще до того при тихому своєму морові, він побирав однакову вповагу й шанобу як від учителів, так и від товаришів. Учителі ёго шанували, що був тихий та добре вчивсь; товариші за те, що ніколи нікого не видавав з своїх, коли ёго допитувались, и завжди відстоював за кожного.

Скінчив він школу 17-ого року. Де які з учителів раjali ёму ити далі у гімназію, й університет. Він би то й не від того. Ёму подобалася наука, тиха та щира праця за нею. Думка ёму

малювала рожеву надію: мати колись не величку покійну хатину, кругом обставлену книжками, котрі-б він перечитував та набіравсь розумової моці... Кругом тихо, ні гомону, ні шелесту, одні — листочки папіру иурчать, перегортувані ёго пальцями; а в голові — ціле море думок, картин... Там такі люде виразно вималёувалися з своїми звичаями та обичаями; там инчі вже; там ще инчі... Він, як дух, літає по світу, и він те баче, він те озирас, чує іх розмови, спірки, згоди. Одним він засилає свою невідому дяку; другим — сишне проклёни; з третіх — усміхається; на четвертих дивиться з ненавистю... — „Я-б нічого нехотів кращого, Господи, тільки сего!“ мовляв він.

Та марно пішли ті жадання, розвіяло життя ёго молитви. Батько, викоханий на побутовій стороні життя, на чиновничих звичаях, нічого кращого незнав у світі, як бачити своїх дітей такими-ж чиновниками, як и він сам; спершу молодими, веселими, безжурними, котрі тільки й дбають про те, як би найвеселійше провести вільні від служби часи; далі жонатими, хорошими сім'яниннами, що дбають про свою сім'ю, про своїх дітей, щоб дочок повидавати за чиновників, а синів поробити чиновниками... Покладаючи такі надії на своїх дітей, Микита Іванович, коли почув від Івана про ёго жадання, — обізвав іх дурницею, нікчемницею, вилаяв добре, щоб и думок таких не мав у голові, и написав у місто до знаёмого ему секретаря, товариша молодих літ — чи неможна-б прийняти сина під ёго „покровительство“? Секретарь, як давний товариш Микити Івановича, и такий же батько-чиновник, як и він, — близько прийняв те прохання до свого серця, и не заставив довго дожидати; — зараз же відписав, щоб Микита Іванович прислав свого сина, — він ёго привітає, як батько.

Іван Микитович поїхав, сходив до секретаря. Той погудив ёго малий зріст, болізнний вид, похвалив писання, и пораяв ще до одного більшого пана сходити. Іван Микитович сходив — и через тиждень став уже чиновником, сидів за порізаним ножиком столом на ослоні, умочив у каламарь з помадної пляшечки піро, и виводив виразно літеру за літерою.

На перший раз дали ему списувати копії з бумаг. Він іх писав, справляючись з своїм розумом: що, мов, добавити, — добавляв; що, мов, залишне, — викидав. Коли подав він свою працю старшому, то той не тільки порвав ёго писання, а ще й вилаяв и наказав писати тільки те, що в бумазі було написано, а не вдумувати своїх „Харьків з макогожиками.“ — „Так там позапrikaду було,“ — виправлявся Іван Микитович.

Старший так глянув на ёго, що Иван Микитович зразу замовк и почав писати, що ёму велено. И що то було за писання нудне, що за робота тяжка?«

Коли-б не страх, що батька-матір' уразе, — кинув би він зразу свою працю, як нікчемницю. Страх же перемиг. И сидів він над папіром, и виводив без толку стрічку за стрічкою. Коли же не було старших, то, буцім пишучи, він з підлоба лукаво позиравав на своїх товаришів, — таких же молодих, як и він, паничків, — котрі вертілися, жартували, шуткували один з одного, борюкалися, бігали, — звісно, як молоді.

Иван Микитович дослухувався до того живого гомону, до часом колючих жартів, и одводив свою душу. Коли-ж надходив хто з старших, — зараз усе молоде розбігалось по своїх місцях, втихомирювалося — и, ухопивши піро у руки, писало — писало... Затихав тоді гвалт — гармидер; наставала така тиша, що чутно було, як муха пролетить — и тільки один скриб пера, та читання в голос діла старшими, порушали її. Сумно тоді ставало, тяжко, душно. Усяк, виводячи пером одно, — думав про себе друге — свою думку, кинуги тихо свою роботу. Иван Микитович раз був заснув, сидячи над таким писанням.

Як же ёго, по наказу старшого, збудив сторож, скубучи за чуба, на великий сміх та жарти товариства, — тоді він почав відшукувати утіхи у самому писанні, у виводі и голосі пера. Бувало аж губи язком облизує, виводячи ту або другу літеру; дивиться на неї то з того то з другого боку — и знову приймається, и знову пише... Таким побитом навчився він добре писати; ніхто за него не напише так розбірно и красиво; самі найважніші бумаги уже не кому другому давалися, як не ёму. Се ёго, правда, й повисло трохи: жалування давали ёму більше від другихъ, и старші дивилися на ёго, як на доброго робітника.

Оже така робота зовсі нездовольняла молоді ёго жаги до знаття; ёго розуму, збуженого шкільною наукою. Він сумував, и потай усіх шкодував за школою, за своїм товариством шкільним. У ёму вбачав він більше и сміливости, и чогось кращого, вищого, — чого не було у ёго нового товариства. Там прониру якого, ябедника, осміють и оглузують, часом и виб'ють гуртом; а тут — бояться сміливо глянути ёму у вічі, виказати усю правду, а скоріше лижуться до ёго, потурають ёму, хоч у душі и сердці носять зло. А тільки хай чоловік оступиться як небудь, — все те зле устане... И нема тоді ёму теплого кутка на всему світі широкому: ні одна рука не поможе ёму підня-

тися; ні одно серце не обігріє ёго братерським жалем... Хай скніє, пропадає в самотній тузі! Тут у перше Іван Микитович побачив життя з ёго лихого боку — и серце у ёго похолодо... Він одвернувсь від того життя и серцем и душею.

Незнаходячи утіхи на службі, він почав шукати її поза нею, на квартирі, між чужими людьми. При своєму боязкому порові він не осмілився близько зіходиться з чужим чоловіком. Зоставалася одна квартира, невеличка хатинка, з одним віконцем у двір. Хочби вікно на вулицю було, — він би з-за вікна, як невільник, виглядав на людей, що в свято, знай, снували то сюди, то туди; а в дворі ёму видко було тільки курей свиней та собак. Спершу він знаходив и в тому утіху, любувався цілими годинами виступцями півня, прожорістю свиней, злістю та играми собак. Потім и се ёму, що дня, та що-дня — остогидло... Стало ёму ще тяжше. Почав він перекицати у своїй скриньці свої шкільні книжки; у десяте їх перечитував, на память повитвержував... Знов сумно та пусто... Ні одного живого слова, ні одной нової розумної думки ні одради, ні утіхи! Іван Микитович кинувся у синє небо, хороше синє небо з ясним сонцем, блідим місяцем, з світючими зорями, — кинувся и заплутався... Наука ёго денні и нічні світла зводила на здоровенні мертві гала, котрі, як коні на корбі, знай ходять знай крутяться кругом сонця; ясні зорі, ті ангелячі оченята та праведні душі, — величали такими-ж галами, тільки далі лежачими від землі. Він не знав — чому вірити. И наука про все те казала розумно з доказами; та серце не хотіло тому йняти віри, не хотіло ламати ту чудовну оману, ту фантастичню облуду, ті святого письма перекази, перенначені у народній перемові, котрі він уссав з матернім молоком, котрі стілько раз займали думки у ёго дитячій голівоньці, будячи в серці то острах перед Бозею, то одраду перед ангелятами... „Ох! ні, — промовляв він сам до себе, — щось тут та не так... Щось иначе... Не вже за тим просторим пологом синёго неба одні мертві гала?... ні, ні... Я хочу тебе зрозуміти, німа німото; я хочу розгадати твое мовчання!“... И на крилах легенької думки мчався він у синє небо; літав від зірки до зірки; шукав Божого престолу... Ёму так легко було летіти туди; так хороше и радісно... Іноді з такими думками він и засипав — и снилися ёму чудовні сні, котрі він потім так ховав у своєму серці, неділячися ні с ким, — бо ні с ким було ёму и ділитися.

Оже споєна такими снами душа, налита ними уже, почала знову схилитися під натовпом нерозгадної сили думок, — почала нити, шукати другої души и серця, у котре-б хоч трохи надити того п'яного трупку, задуреного самотою розуму... Душі не знаходилося, Іван Микитович почав и тут сумувати, и тут ёго туга та нудьга почали сповивати.

Раз у сусідньому дворі гралось весілля. Бубон бухкотів; скрипки цигикали и вили; люде співали, гомоніли, танцювали.., Серед того гвалту та крику донеслася до ёго уха якась, незнаропне введена скрипачем, ноточка... Струна забриніла якось сумно — и вирвався з під неї плакучий, болізниий голос... Глибоко він уразив Івана Микитовича, як рідна мати заглянула у ёго душу, як жалібниця сестра привітала ёго у час негоди... Задрижало у ёго усе тіло, мороз и вогонь пробігли по жилах. „Хоч по отсю! — мовив він сам собі, провівши рукою по горлі, — а вже достану скрипку, та й буду учитись грати“...

Добувши скрипку, Іван Микитович потонув у морі голосів. Опріч скрипки не було у ёго одради, немав він утіхи. На службу бігав ранком за-для того, що служба давала ёму хліб; списував там скілько зміг паперу, чуючи у скрипі пера заводи струни. З служби-ж біг, яко мога, звертаючи кожному на шляху; біг по-під тинню, як злодій, на квартиру; там, чи перехопив чого, чи ні, зараз за скрипку... Тоді нічого! на світі за для него не було: все вимерло, навіть він и сам непам'ятав об собі... Хвилі голосів захоплювали ёго душу, як легенький човен хвилі синёго моря, и несли незнать куди, незнать на-що... Він нісся за ними, як дух, у безкраї простори тонів; він з ними плакав и сміявся; сумував и радів... То було божевільне поривання болячої душі, повного почуття серця, котрих він незнав, як збути — и чередивав іх у голос плакучих мелодій.

Почав він спершу усёго з пісень. Тихий журливий голос, безкрая туга, що зможе проиняти на скрізь и кам'яне серце, припали як раз до ёго меланхолічній, тікаючої людей, натури. У плачу тих пісень він веселив свою душу, намагаючись виграти іх найвиразнійше. Трохи та потроху, виучуючи одну пісню за другою, почав він завязувати іх голоси, — спершу одні плакучі, а далі роздвоював іх илаі веселими танцюристими переборами; далі увів ще й вимову повсяк-часного слова, намагаючи як найвиразнійше виграти слово ляку, радощів, лютощів... И вийшло з того вигравання щось не-аби-яке, ще ніколи не чутиє; але міцно хапаюче за серце, глибоко зариваючесь у душу. Як той павук-ткач тче

з своєї тонкої павутини дивні кола сітні, — так він з голосів витикав, виливав житечне побуття, з його гореньком и радощами, з його пудгою и веселощами. Слабий тілом, боязкий норовом, — він виявляв велику міць у грі, и корив тим самим запеклі душі, скаменілі серця; вони перед ним схиляли свою горду голову и лили слізи... Иван Микитович, — зінське щеня, як прозвали його товариші по службі, — прикмета їх жартів та глуму старших, — став потрібним чоловіком при кожному балі, при кожній гулянці, які часто й густо відбували старенькі столоначальники, ради своїх теж немолодих дочок, котрих вони бажали хоч першому стрічному чоловікові, аби він був чиновник, накинути на шию. Він став дивовижею, прекметою турботні та клопіт усіх сільских панянок. Кожній з їх бажалося то сим то тим догодити своєму укоханому скрипачеві, котрий, водячи смичком по німих струнах, викликав у їх слізи, то радощі, то доскотав танцюристу їх жилочку.

— Чи Иван Микитович ів що? знай дітало питання по хаті.

— А ну лишень, Вапюша, — казав хазяїн, столоначальник, пузатенький, и червоний як рак, стариган, коли його чай з прилавкою и геть-то розберав, — а ну лишень, годі тобі все панянкам та паничикам вигравати, — заграй лишень и нам, старикам!... Та знаєш? такої, щоб аж жижки двигтіли! щоб самі ноги носили!

И Иван Микитович рубав або дудочки, або горлиці, або козачка. А батьки садили по хаті так закаблуками, що аж стеля гула. Пузаті, низенькі, — вони качалися, мов качани, то навприсядки, то з викрутасами. Вся молодіж стояла попід стінами, дивилася, сміялася; а иноді и собі, піднявши поли сертуків, пускалася навприсядки; хто не танцював, то тільки вигукував та пристукував ногами... И серед того галасу та стуку Иван Микитович заливався соловьем, роскочував не мов горох по долівці, то гув, як у забій дзвони...

— Годі! годі! буде! — кричав, переводячи дух, господарь — Музико! годі, перестань! Иди пий!

— Иван Микитович переставав грати.

— Иди пий! кричить знову господарь.

— Я-ж нічого не пью, — скривившись, гугнавив Иван Микитович.

— Погань! ще й воно комезиться! пий, коли кажуть!

— Йй Богу, я нічого не пью, — молився Иван Микитович.

Господарь не слухав и, наливши чарку, давав пити.

— Пий, бісеня! гукав він на ёго.

— Вони-ж, папо, нічого не пьють. На віщо-ж ви силуєте? казала яка небудь з дочок батькові.

— Не пьють! — силуєте! передражнював її батько.. — Ну не хочеш пити, — так ось тобі на! казав батько, підсовуючи під ніс Івану Микитовичу дулю.

Вихорь сміху зразу обхопив усю хату. А Іван Микитович як не плаче... За мою працю, та така дяка — думав він — и слёзи виступали на ёго очех. Що як би сила та воля, — так би й дав у пику бісовому пуздраневі!... Погляд ёго темнів, брови насуплювалися.

— За що ви зобизаєте Івана Микитовича? знову приставала дочка до батька, — Господи! —

— Господи! знов передражнював дочку він. — Ну, не хоч, бісеня, пити, — то грай же!

Іван Микитович знову грав, молоді ташцювали, а старі сиділи, дивилися на ташці, слухали вигравання, та сопли тяжко.

— Ну, тай гра'-ж, бісів син! кричав батько, коли затихали танці и розливалися одні заводи скрипки, — ну, — всю тобі душу так и перевертає!... И де він навчився так? Де ти навчився грати? грізно питав Івана Микитовича.

— Сам, — промовлював покірно.

— Талан... талан, Іване Мойсієвичу, — казав батько якому небудь пузатенькому, як и сам, старичкові; — без талану нічого не подіеш... А й то правда: що з сёго талану? Пограєш, пограєш, а істи все таки нічого! Я сам учився за молоду грати, — та спасибі батькові, як побив на міні скрипку, то я й покинув. Бо що-б з мене було? Чи мав би я те, що тепер маю? Шкода!... Учитися грати тільки великим дукам, від нічого-робити, а не нам; нам треба на пері грати: перо — наша скрипка, и наш хліб; а то все — наплюй, тай годі! Я добре знаю, що коли-б и сей, ёрж, покинув свою скрипку, та почав краще писання пилювати... о-го! при ёго талані далеко-б пішов. А тотак и пропаде, так и слизне, як руда миша. Се ще гра, поки молодий, та не обридло; а там, побаче, що багато води утекло, и почне пити... Знаємо ми тих скрипачів... Що скрипач та швець — всегосвітні п'яниці!...

— Та — а — к, — позіхаючи одмовляв Іван Мойсієвич... Одже щось спати хочеться.

— Чи не випити-б нам по жарусин поясок? як ви думаєте?

Батько схоплювався — и пішло чаркування. А там знову танці, крики, співи...

Не злюбив Іван Микитович сих балів, не злюбив ні своїх товаришів, ні старших.

Вони що дня тільки приносили тугу та жаль до його серця, тільки кололи його гіркими глазами та посміхами — ніхто його не піддержував, ніхто не хотів пораяти нічого, — хоча усі під часи гульні й хвалили його гру. Гірко йому ставало на душі, жалко на серці; він тікав ласки панянок, — вони йому здавалися не щирими и противними. Як червак, зарившись у свою темну конуру, знаходе у їй свою утіху, а витягнений на світ білий, болізно вьється и швидко пропадає: так Іван Микитович у гостіх почував себе ніяково. — Кожного боявся, кожного соромливя, и тільки дома на квартирі він був сам по собі.

(Дальше буде.)

СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Бог громовик-воїн.

Грім и блискавка більш од усіх небесних з'явищ звернули на себе увагу народа в давні доісторичні часи. Страшна, грізна картина неба, и разом з тим така пишна, така благодворна для землі, наперед усього зачепила фантазію народа, и дала багатий матеріал для митології. Більше всего грім и блискавка, здавався народові війною, котру веде на небі якийсь бог в образі воїна. Зібравши все, що стусується до того лица, розкидане в колядках, повних митології, ми можемо намалювати таке лице бога громовика. Громовик роду княжого и чайбілше зветься Іваном. Він молодий панич, гарний, гордий и сміливий. Его руки в залізі а ноги аж горять сріблом та золотом. Він служить у гетьмана або в польського короля. Громовиків двір обмурований білими стінами з мідними жовтими ворітьми. Серед того двора стоїть білий шовковий намет, в наметі стоїть золотий стілець, а на стільці сидить Іван Княжевич, грається, підкидаючи три золоті яблука, и готує собі сагайдак. Кругом його двора стоїть сторожа и, побачивши ворогів, починає стукати в ворота. Вставши рано, Іван зсукав три свічки: при одній умив личко, при другій убрався, а при третій коника

сідлав, и виїзджав у поле. У ёго сагайдак золотий и ясна шабля. Під ним кінь незвичайний: в коня золота грива, що вкриває ёго всього, срібні копита, шовковий хвіст; він ухами слухи слухував, очима лічив зорі, срібними копитами лупав гору и збудував церкву з трёма вікнами. Мати виправляє ёго на війну и не веде ёму вихвачуватись поперед війська и не зоставатись назад війська. Молодий Иван на те не вважає, поперед війська конником грає, а позад війська мечем рубає, з сагайдака стріляє, та все наступає на ворожу Невір-землю, на турків, на татар. Він хоче з війском завоювати Виври-город, чи Виж-город, у якогось царя Ворота. Иван ударив з війском на город, на золоту баню, полетів соколом, пустив коні дрібним дощиком, блиснув шаблями, як сонце в хмарі, и загремів стрімами, як грім у небі. Під ним кінь припав, золота грива прилягла. Він розбив ворота з щирого злата. В городі всі бігають, руки ламлють та раду радять, що ёму дати. Винесли ёму миску червінців, він на те й не подивився; вивели ёму коня в наряді, він и не поглянув; вивели ёму панну в наряді, він на неї подивився, шапочку зняв и подякував. Вертаючись до дому, він везе з собою троякий напій: вино, солодкий мід и шумну горілку. Всі ёму бажають щастя: в городі зілля, в дому веселе весілля. ¹⁾

В такій поетичній грізній картині описується грім и блискавка.

Сам Иван розказує про себе, якого він роду. В колядках споминається дуже ясно про ёго рід. Иван, тоді як на ёго напали в горах розбійники, розказує їм на запитання їх, якого він роду; що в ёго батько — ясний місяць, мати — ясне сонце, сестра — ясна зоря, брат — сивий соколонько. ²⁾ Сивий соколонько, то дощева хмара, котра в мітології часто показується птицею. Иван княжевич, як можна дуже ясно бачити, то бог-громовик, бог блискавки й грому. Нічого нема простішого, нагадати картину війни, дивлячись на небо в час грому й блискавки. Сама блискавка похожа на огневі стріли, що летять з неба на землю. Народ український навіть вірить, що ті стріли входять в землю и через сім літ знов виходять наверх. Страшне тріщання дуже похоже на стріляння з рушниць та гармат. Бог-громовик розбиває ворожий город — тоб-то чорні хмари. Та царівна, котру виводять ёму — то

¹⁾ Чтенія И. Общества 1. 61. 62. 63. 65. 68. 69. 1864. Метліського пісні 334—335. 337. 338.

²⁾ Чтенія Истор. Общ. 1. 53. 1864. Метліт. пісн. 57.

сонце, котре після дощу з'являється на небі у всій красі. Ті напої, що Іван привозить з собою, то дощ, котрий иде зараз після того, як грім розіб'є хмару. Після дощу росте добре псяке зілля, а громовик справляє весілля, бо картина розбивання блискавкою хмари описується в давній індійській митології, як весілля. Ще давні Арійці дивились на грім, як на бога-воїна, котрий оплодотворює богиню-хмару, из хмари лється на землю живущий и плодючий дощ.

В Ведах Индра, бог-громовик, описується воїном, з мідним и золотим оружжям, а блискавка зветься золотими списами. Побіждаючий Индра своєю палицею розбиває города Врітри, злого бога темних хмар и холоду, котрий зімою будує города, запирає туди небесних корів, тоб-то дощові хмари, и держить там золото, тоб-то сонце. Индра проверчує небесні скелі — хмари, виливає на землю воду и засвічує на небі сонце. Він вічно воюється з Врітрою, бо Врітра встає й поправляється після кожної побіди Индри. Помагачами Индри в тій боротьбі служать Марути, вітри, котрі в колядках певне служать ніби сторожею Иванового двора й ёго грізним військом. Индра ще зветься подавачем харчі, так-само як и Іван-громовик привозить з собою до дому три напої, як Ілія пророк, котрий зайняв місце Громовика в фантазії народа, возить по небі колачі, тоб-то дає землі родючу й плодючу силу. Грецький Юпітер так-само узброєний стрілами. В скандинавський Едді Один описується маючим блискучий спис, и ёго вороги, на котрих він тільки наведе свій спис, не втічуть од смерти. Один має золотий шолом, блискучі лати, восьминоного коня. Він страшенно летить на небі, а за ним біжить грізне військо. Грім — то шум від ёго оружжя, а блискавка — то искри, що сипляться з мечів. Старославянський ідол Святовита в Арконі мав при собі здорового меча. Для шанування ёго держали в Арконі 300 узброєних воїнів. Идол Руевита мав при собі коло боків сім мечів, а восьмого держав у правій руці. На Білій Русі додержався переказ про Перуна, що він в лівій руці носив стріли, а в правій — сагайдак. Теперечки на Україні Іван-Громовик з'являється в християнізованій формі. Народ розказує, що як гремить грім, то то Бог колачі возить, іздючи на небі, а чорт літає поїд небом и перекривляє, як той гуркає по хмарах. А Бог розсердиться та й пускає в ёго громову стрілу. Як тільки збирається на дощ, то чорти вже знають, и зарані ховаються в ліс, неначе вихрі, один за другим ховаються в ліс. Чорти ховаються під деревом, в дуплах, під звірями, навіть під чоловіком. А не знаходять вбитого

чорта тим, що він розливається смолою, и смола ввiходить в землю. Вбитому чоловікові Бог дає спасіння душі.³⁾ Той чорт в народній фантазії назначає собою дощові хмари, чорні, як смола, котрі зараз розливаються дощем, як тільки загремить на небі грім и розіб'є хмари блискавкою. Тим то селяне хрестяться, зачувши грім: вони одганяють од себе нечисту силу. Ті чорти, та темна сила, то — та давніша Невір-земля, Вирви-город, про котрого співається в колядках, и котрий має в собі митичного царя Ворота. Не трудно вгадати в тих прізвищах Вирви, Ворота, зміняє ймення давнього злого бога Вед, Врітри.

Громовик - пастух.

Окрім того, що Иван-Громовик описується воїном, він заявляється в народній фантазії в поетичнім образі пастуха-вівчаря. Зза високої гори виходить отара овець, як чорна хмара. Поперед отари виходить пастух, гордий, білий з себе, в сірій гуньці. Він підперезаний ужевкою або ожиною, а до ожини привязані три труби: одна золота, друга мідна, третя яворова або зуброва. Як затрубить він у яворову трубу, йде голос по всіх долинах, по лісах и по полях; як затрубить у золоту, йде голос під небеса; затрубить у мідну, йде голос по всьому світу. Раз вівчарь розгнівався на матір и покинув її, забравши череду. Переганяючи череду через кам'яний міст, він провалився з него и потопив в воді свої вівці. Він жалкував не так за отарою, як за сивим конем, на котрому він обїздив три землі: турецьку, німецьку й угорську, котрий лупав копитами білий камінь и збудував церкву з трьома дивними вікнами.⁴⁾

Пастух-вівчарь, то — самий Иван-громовик, тільки роздвоєний, як можна догадатись по тому, що він має достоту такого дивного коня, як и Иван княжевич. Ще в Ведах хмари звались небесними коровами, котрих ляхий бог Врітра займає в кріпості, а їх о дімає и вигонить звідтіть Индра-громовик. Отара овець к колядках просто зветься чорною хмарою, виступаючою зза гори. Сам вівчарь — білий и сидить на сивому коні, має блискучі золоті й мідні труби, бо він світле божество грому й блискавки. Ожина, котрою підперезаний пастух, то блискавка, все одио як та свічка, котрою

³⁾ Поэтическ. возр. славян. А. Афанасьева I. 265.

⁴⁾ Чтец. И. Об. I. 59, 60. 66. 1864 р. I. 610. 1866 р.

підперезаний митичний Христос, про котрого співають у колядках. Голос од ёго труб розноситься по всьому небі, по всій землі, бо то голос грому. В кінци всёго, одрізнувись од своєї матері, тоб-то од сонця, котре в колядках описується в женськїм образі княгині-господині, пастух-громовик провалюється на мосту и топить у воді череду, тоб-то розливає хмарн дощем по землі и разом з тим тратить свого блискучого дивного коня, бо блискавка счезає, як тільки дощ з хмар розліється по землі.

Народня фантазія перенесла теперішніми часами характер пастуха-громовика на св. Юрія, котрий їздить на білому коні. На Юрія на Україні и Білій Русі закопують кістки свяченого просяги на полі на межах, святять поля й криниці, вважаючи на Юрія, як на бога родючої сили землі и плодючої сили товару, коней и овець. На Юрія и в Великороссії и всій Славянщині є звичай кропити товар свяченою водою, правити молебні коло криниць и виганяти в поле товар свяченою вербою. На весняного Юрія там буває пастуший празник. Пастухів подаряють пирогами, яйцями, молоком. В Болгарії й Сербії на Юрія ріжуть и смажать ягнят, надівають їм на голову вінок из квіток и зелені, до рогів ліплять воскові свічки и кадять ладаном. Образ пастуха-громовика мабуть давніший од образу громовика-воїна, бо він скопирований з дуже давнєю пастушою становища українського народа. Пастух-громовик, підперезаний огудиною з ожини, натякає на бит народа, ще дуже патріархального, коли може українські вівчарі и справді підперізувались ожиною або ужевкою. Ужевка одначе служить символом блискавки, бо похожа на гадуку й ужа, в образі котрих народи споконвіку зъявляли собі блискавку. Тепер на Україні народ говорить про св. Юрія, що він звіря пасе,⁵⁾ тоб-то вовків, а вовків зве Юровими собаками. Рядом з св. Юрієм народ на Україні становить и другого вовчого пастуха, Полісуна або Лісовика. Полісун гонить вовків туди, де народи воюються один з другим, и жене їх пугою. Він так ляскає тиєю пугою, що її чуть дуже далеко. Те ляскання пуги — то грім. Полісун и св. Юрій становляться рядом и мають однакову роль, як роздвоєний образ пастуха-громовика, давніший и пізніший, християнизований. Народ розказує, як було собі два брати: один богатий, а другий бідний. Раз бідний виліз на дуба ночувати. Коли так як опівночі бачить він, якийсь чоловік жене силу звіря, а позаду другий чоловік їде на возі. То були Лісуи и св. Юрій. От пригнав Лісуи

⁵⁾ Приказки Номиса. 10.

звіря, та як раз під того дуба, де сидів чоловік. Св. Юрій начав розділяти крайці хліба, що були на возі. Один окраєць зістався на возі. Св. Юрій оддав ёго бідному та й каже: „се тобі Господь дав щастя! З сёго крайця ти вже, певне, що розживесся.“ И справді, бідний ніяк не міг ззісти того крайця. Що ззість, то назавтра знов и приростає та й стане таким, як и був. Позавидував багатий брат бідному, пішов та й сів на дубові, на самому вершечку. Лісун и Юрій пригнали вовків. На той час не стало одному вовкові хліба: Юрій звелів ёму ззісти багатого брата. Народ вірить, що вовки бігають тічками тільки до Водохрещя. Як тільки на Ордані вовки зачують стріляння, то й розбігаються. То назначує, що зимові хмари повинні розбігтись и счезнути, як заgrimить на небі перший весняний грім.

Громовик-хлібороб.

В колядках бог-громовик описується ще в третім образі: як орач якоїсь незвичайної ниви. Якийсь Господарь, певне бог світа й блискавки й грому, має поле не міряне, не оране й не сіяне. Ёго міряли три господареві сини списами, орали шаблями, волочили струсовим пером и сіяли яру пшеницю. Само поле описується, як угорска земля, поорана й засіяна, заволочена павляним пером, обгорожена ясними мечами од злої тучі. На тому полі оре золотий плуг шістьма половими волами з золотими рогами. На волах ярма тесові, кедрові, а занози мідні. За тим плугом ходить сам Господь. Св. Петро поганяє воли, а Мати божа носить золоте насіння. На тому полі вродило насіння — зелене вино, стебло-срібло, золотий колос. Женці наклали на полі снопів, як дощу, кіп, як зірок на небі; возітники возили, як чорна хмара, складали скирти як гори. Сам господарь став меж копами, як ясний місяць меж зорями. А поверх тих скирт сидить птиця сокіл, дивиться на синє море, на всю землю.⁶⁾ Таке пишне поле, та угорска земля, то — небо, котре в митології часто показується полем, засіяним золотим насінням — зорями. Господь и св. Петро, то тільки подвійний образ громовика, котрий оре ниву, тоб-то небо, своїм золотим плугом, золоторогими волами. Воли служать образом небесних хмар, а золотий плуг — образом блискавки, котрою и справді громовик ніби поре небо на всі боки, заволокуючи павляним и стру-

⁶⁾ Чтения Имц. Об. 1. 8. 16. 17. 57. 1864 р.

совим пір'ям. Пір'я нагадує птиць, в образі котрих показуються часто в митології вітри, ніби заволікуючі небо. Мати Божа, розсипаюча золоте насіння, то богиня-хмара, бо те насіння просто називається зеленим вином, а вино в колядках назначає собою дощ. Снопи, копи, скирти, то зорі й хмари, котрі вкривають небо, як копи й снопи — поле, літніє пори. Сокіл по верх скирти та кіп — то совце, що озирає все море, всю землю, бо в образі сокола в колядках часто описується сонце, як побачимо послі.

Грім и блискавка в образі орання и сійби, се все було звісно и в инчих народів. Скити-хтібороби вели свій рід од меншого сонцевого сина. Раз з неба упав плуг з гарячого золота з золотим ярмом. Два старші сонцеві сини, взявшись за той плуг, попекли собі руки. Тільки менчий син зумів орудувати тим плугом, а через те він став царем у Скитів.⁷⁾ Грецький Язон орав поле мідними волами, котрі дихали полум'ям, и засіяв ёго драконовими зубами, з котрих поставали воїни. Одна великоруска билина розказує про Мікулу Селяниновича, котрий орав позолоченим ралом. Український переказ про Кирила Кожемяку розказує, що Кирило, побивши Змія, запряг ёго в плуг, проорав ним борозну до моря, та й утопив ёго в морі. В другім оповіданні розказується, як з'явився страшний змій, и ёму давали по хлопцеві з кожної сім'ї. Дійшла черга и до царского сина, и ёго одвели до змія. Тоді янгол явився ёму и навчив ёго говорити „Отче наш“ звелівши втікати од змія, та все говорити молитву.

Три дні и три ночі втікав царевич и вже не міг далі бігти. Він побачив залізну кузню, в котрій св. Гліб и Борис кували первий плуг для людей. Вони вхопили змія, запрягли в плуг и проорали борозну, котра й тепереньки є під Києвом и зветься „Змієвим валом.“ Таких валів є доволі на Україні. Прикмету громовика-хлібороба український народ потім передложив на Гліба й Бориса и на Паликопу, а трохи и на Ілію пророка. В день тих святих люде бояться жати, щоб грім та блискавка не спалили кіп на полі. Українці вірять, що сам Бог дав перший плуг Адамові, а Бві — кужіль, вигнавши іх з раю. З'являючи собі грім и блискавку в образі орання и сійби, український народ обставав празник Коляди всіми прикметами сійби й орання. На кутю на покуті ставлять снопи жита й пшениці, а в Галичині кладуть на стіл чересло од плуга, щоб кроти й миші не псували хліба, навіть ходять перед повним роком по хатах з плугом. Звідтіль вий-

⁷⁾ Поетич. возр. слави. А. Афанасьєва 1. 558.

шов и звичай на новий рік посипати зерном в хатах. Народ злучив ті обряди, нагадуючі на сійбу й орання, з часом повертання небесних світил з зими на літо.

И. Нечуй.

О стародавніх сельских громадах в Югозападній Русі

(Иванишева).

(Конець.)

Не можна теж и древніх королів польских считати основниками сельских громад в югозападній Русі. Вони теж, як и рускі князі, жадали самодержавности, и через се хотіли ослабити громадське начало у всіх славянських племен, котрі належали до польского королевства. Сеі міти королі польські досягали тим, що заводили німецьке право в покірних їм землях и закріпляли хрестян за панами. Німецьке право, котре зайшло в Польщу с часів Болеслава I. (992—1025), засновувалось на вибірному началі; замість народowego зборища, (або віча) являвся войт з лавниками та ратманами. Сі особи мали адміністративну и судову власть; народові зборища під відкритим небом замінялись зборищами в магистратах и ратушах, народові юридичні звичаї поступались перед німецьким правом, народові громади або зовсім счезали, або слабіли, гублячи свою стару юридичну значність.

В статуті Литовському в перший раз знаходим ясні свідки о битности сельских громад — в югозападній Русі, об ¹⁾ іх древньому звичному праві и народових зборищах.

У всіх трёх редакціях Статута, сельска громада зъявляється не новим, а стародавним установленєм; народове сельске зборище або копа, робить суд и розправу по стародавнім звичаям.

Статут Литовській 1529 р. в перший раз дав народовим сельским зборищам законну силу. Копа збирається, робить слідствіє й суд, в таких случаях: 1., в случаі шкоди в чужому селі (розд. VIII. арт. 5.); 2., в случаі присвоєння чужої борті (розд. VIII.

¹⁾ В Рускій Правді знаходимо теж сліди громади и народових юридичних звичаїв, хоча с примією німецького права. Але об сій законодавельній памятті ми не будемо говорити доти, доки не відкриєм білш актив копоного права.

арт. 6.); 3., копа теж робила слідствіє й суд о покражі, як шкодник був незвістний, и як підозріне в покражі падало на ціле село. Єднак законодатель не считав нужним заносити в Статут — цілу систему звичного права, считаючи се право більше звисним, чим писані закони. Через се в Статуті постановлено рішати діла по стародавнім звичаям в всіх тих случаях, на котрі нема писаних законів (розд. VI., арт. 1, 5, 25; розд. VIII., арт. 6.) Звичне право, або копне право, мавше своєю основою автономію громад, стверджене було верховною властю и приняло силу закона врівні з писаними законами.

Другий Литовский Статут, виданий в 1566 р. ствердив статі першого Статуту о копних судах и, опріч того, заняв з копного права ще скілька постановленій, котрі не ввійшли в перший Статут. Сюди відносяться: слідствіє и суд над тілом вбитого чоловіка проіжжого, або безрідного, за котрого нікому було брати голову (розд. XI., арт. 31.); слідствіє й суд об спаші хліба скотом (розд. XIII., арт. 2.); об відшукуваню й відкритю шкодника, по ёго слідам (XIV., арт. 6.).

Третій Литовский Статут, виданий в 1588 р. взяв постановлення об копних судах, котрі містились в двох перших Статутах²⁾, скріпив битність сельских старих громад в югозападній Русі й розширив се установлене на де-які другі області, належавші до королевства Польского. Поминаючи о відшукуваню шкодників, Статут постановляє, що на Русі и в других містах, де здавна бували народові зборища сельских громад (коп), там вони мусять бути на старих коповищах, по старому звичаю. В тих місцях, де запреж не було їх, мусять збиратись по такомуж порядку. Подкоморії, котрі завідували розгряниченєм и розмежівкою земель, мусили в тих місцях, де запреж не було кіп, назначати збірні місця, чи коповища, приписавши к сим центровим містам всі околичні села, котрі були з всіх чотирёх сторін на округи на миль³⁾.

Не глядячи на постановленне Литовс. Статута, мавше на миті розширити сельскі народові зборища в югозападній Русі и дати їм законну силу, сельскі громади в XVI. и XVII. вв. зовсім упали й розрушились. Будучи в противности з новими государственними началами, а найбільш з властю панів, и з тим состоянем хрестян, в якім вони були в ті часи, сельскі громади югозападної

²⁾ Розд. XI. арт. 26; розд. XIII., арт. 2; розд. XIV. арт. 2., 9, 17 и 18.

³⁾ Стат. Литв. 1588 р. розд. XIV. арт. 2.

Русі, з своїми вічами и копним правом, являються руїнами древної, колись широкої постройки серед заново вистроєного города. Власть віча и юридичні звичаї, ним вироблені, в давні часи мали основою автономію громад. Але ся автономія мусила скінчитись, як тільки верховна власть приняла нові начала и розвила неограничену власть панів. С того часу громадське, або копне, право мусило зоставатися недвижимим; вся ёго сила мусила бути в тому, що мужі-сходатаї стерегли в своїй пам'яті звичаї, як пам'ятки старини и давности. Звідсі лучалось те, що як сходатаї приходили до уряду, и потребували сповнення їхнёго приговору, то вони нічим біли не могли доказати правоту свого домагання, як тільки давністю свого копного права. Так общинна зв'язь поміж селами, обов'язанність приходити на копу и одвічати за зроблені в окрузі громади шкоди, засновувалась тільки на тому, що хрестяне сих сел були сходатаями давно: „издавна о шкоды вшелякія схожалися.“ Теж и основні положеня копного права, котрими руководились зборища громад при слідствію и суді, засновувались на єдній тільки давності: „издавна межи нами шкодника ничѣмъ инымъ, якъ только копою доходятъ;“ або: „невыходъ всегда платить шкоду, по стародавнему обычаю;“ „копа вела слѣдъ, водле стародавнѣе звыклости⁴⁾.“ Засновуючись на давності и зостановившись недвижимо в своєму розвою, копне право в XVI. и XVII. віках являється несѣгочасним, неодвітуючим новим условіям громадської жизни. При сѣму-ж, в ті часи були правительственні міста, по різним вітам управи: до гродських урядів належала містна поліція, суд над шкодниками и рішене спорів за здвигиму власність; діла за земельну власність належали до уряду земского; підкоморські суди відали межові діла. Сі міста, обнімаючи всі віти містної управи, руководжувались писаними законами; от через отсе копні суди, из своїми стародавними звичаями, котрі зоставались на пам'яті сходатаїв, мали чудовну аналогію в общому составі правленя.

Сходатаї, котрі бували в народових сельских зборищах, безправі и бідні, не мали способу зостатися невідкупними роспитниками, розумними судьями и правовідами.⁵⁾ Через отсе, при розсідках шкод, вони діють несміливо, а рішення не всякий раз

⁴⁾ Гл. Прикл. III.

⁵⁾ В актових Луцьких книжках єть опис декотрих сел, котрі були в єдній из названих вище громад, именно: Топольного, Волі Рожискої, Пожарок, Теремного, Ляплян и містечка Рожиза. Возний докладав урядові, що всі ті села „зубожные, дворы показные, погнилые, люде розогнанные, знищеные.“ Книга грод. Луцька 1591 р. л. 324—318. Гл. Прикл. I.

робляться по праву. Такечки на копі, котра розслідувала в 1564 р. о видраню бджіл з бортів, истці, крепаки Сенько й Демян, вказали, як на злодія, на господарского поваря Степана. Сей давав одвід, беручи в свідки міщанина Мельницького Зінька. Запрещ усёго треба було, по копному праву, роспитати Зінька; але-ж истці, не слухаючи приговору копи, начали питати Степана, — били ёго різками й пекли вогнем. Сходатаі, замість того, щоб здержати мучителів, розійшлись, и допрошуемий вмер від мук.⁶⁾ Приниженне й бідність почали нівечити норовственність в сельскому народі; селяне, замість того, що-б відвертати шкоди, відшукувати й карати шкодників, сами розбійникували, підпалювали и грабили господарства сусід-панів, зовсім не хотіли бунати на вічі, для відшукування й кариння шкодників.

Судова власть, котру мали хрестянські зборища, зовсім супротивна була безграничній власті панів. Пан и ёго губернаторь ні перед ким не одвітували за карання смертю своїх прислужників и крепаків.⁷⁾ Сі самі крепаки, зібрані на копу, змогли-б, в деяких случаях, требувати панів на свій суд и зискувати з них (Прикл. V.). Сходатаі, пригнуті панамн, й радучись при них, не мали вже тієї слободи мислей, котра потрібна для безприхильного

⁶⁾ Прик. I.

⁷⁾ Панам дали се право в 1557-му р. (Voll. Leg. 607). Датьша виписка з актових книжок дає зразок паньского суду и доказує, що пани й губернаторі їх мали право карати смертю своїх крепаків. В 1593 р., генеральний возний докладав уряду городскому: „Був я в містечку Степанівскім, як пан Василь Золотолинський судив прислужника свого Миша, котрий вбив Петра Творевского, прислужника пана Богдана Омеляновича, старости Степаньского. И як той Мишо, вбийця, приставлений був на суд, пан Золотолинський питав ёго: „чи признається він у свій шкоді?“ и Мишо сказав ёму: „я нічого, ніякої ворожди с П. Творевским не мав, тільки гріх мене слугав, що я ёго вбив.“ Пан Золотолинський, чуючи таке вільне признання свого Миша, судив ёго, як вбийцю, на смерть. Тоді-ж таки вразу, передомною возним, осуженою віддали катові и він був четвертован.“ (Кн. гр. Луцьк. 1594 р. л. 498). В 1573 р., возний Кременецький, Грицько Гуляницький, докладавав уряду кременецькому: „Був я у папа Ласка Секуньского вмісті з наймитом князя Миколи Збаражского, Лаврином Козулею. И Лаврин спитав пана Михайла Ласка: „Для чого він звелів безвинно повісити буярина господарского Евхима, котрий мав братів й оселю в Жолобі?“ И пан М. Ласко відказав: „Хто безвинно звелів покарати буярина Евхима, той за нёго гарно й заплатить; а повінти ёго я звелів за тим, що він в той час був крепак мій.“ Потім спитав Лаврин у пана М. Ласка: „За що ти звелів замучити буярина Семена Воронка, Протаса Лавриновича й Степана Сідельника, и на що забрав собі всю їх маєтність?“ Пан Ласко признавався, що Воронко вмер у нёго в темниці, а за Лавриновича й Степана відказав: „Відплачено ім по заслугі, а я нікому не мушу давати в сёму відсот, бо вони були крепаки з моїх сел.“ Кн. грод. Луцк. 1573 р. л. 166 на обор.

розбору діла й совісного суду. Інчий раз панський урядник, буваючи на копі, вмішувався в діло, не даючи истцеві говорити, перериваючи роспрос сходатаїв лайкою, и самохїть забірав крєпаків из зборища, не дожидаючи судового рішення.⁸⁾ Роблячи слідствіє й суд по волі панів и їх урядників, копа поставляла приговори не всякий раз по праву. Наприклад копа, котра збиралась для розслідки и рішення діла о покражі яблук и хмєлю з садка Остапа Коровая, щоб угодити сєму панові, не по правді рішила діло. Один між сходатаями, Хведько Гнатів син, оповістив на копі, що він бачив, як сини крєпака Кузьмича везли хміль через село від садка пана Остапа Коровая. Послі такого показання треба було-б, по праву копному, допитати синів Кузьмича; але-ж копа, роблячи суд при панові, рішила діло инчим робож, давши истцеві право вибрати 6 чоловіка из бувших на зборищу крєпаків, котрі мусили присягнути, що вони про покражу нічого не знають и шкодника не відаять. Крєпаки, добре знаючи своє копне право, відреклись присягами й сказали: „як ти вже собі хочеш, пане Коровая, а ми присягати не підємо и не хочемо, як Хведько Гнатів син, що Кузьмичеві сини везли через село хміль, від садка пана Остапа Коровая до двору свого пана.“ Тоді п. Коровай вибрав єдного з шести сходатаїв, крєпака Гараська Кузьмича, и потребував від нєго єдного присяги. Гарасько теж відрікся присягати. Тоді копа присудила Гараськові Кузьмичеві, яко відрікшомуся присягати, заплатити за всю шкоду, зроблену покражею в садку п. Коровая. Сим приговором зрушене було копне право в истотних єго основах. Так як громадський суд не міг відбєрати шкод и давати безпеченство, то папи робили між собою заруку: вони робили договір, по котрому крєпаки єдного села, зробивші шкоду є другому сєлу, мусили, зверх удоволнєня за пограти, платити кару грішми, скілько значилося в договорі.⁹⁾

Через те, що дуже вже гірко приходилось хрєстянам, и через безусловну належність їх до панів, народівє сельські зборища відбігали від усякої віри; їх копне право переставало вже прикладатись, їх судові приговори зоставалися без сили, викликаючи на себе тільки панську нешанібность. Такечки раз оповістили приговір копи пані Хрєбтовичовій в Вогурині. По сєму приговору вся копа прийшла до пані и потребувала, щоб вона веліла урядникові своєму заплатити за покражу вола. Пані одвічала: „Я на го-

⁸⁾ Гл. Прикл. II.

⁹⁾ Ки. гр. Луцк. 1595 р., л. 40 на обор.

ле мужицьке слово платити не вею.“¹⁰⁾ На решті, в XVII. в. декотрі пани зовсім не звелили своїм хрестянам ходити в народні сельські зборища й бути в громадських судах. В 1602 р. зібралась копа у владимирському повіті, коло села Могильного. Крепаки с. Овадного, належавшого до громади, не прийшли на раду. Тоді сходатаі послали від себе депутатів в село Овадне и потребували, щоб хрестяне сёго села прийшли на копу. Хрестяне из Овадного сказали депутатам: „Ми-б раді були шти на копу, так пани-ж наші веліли, що-б ми ні на яку копу не ходили; от через се, боячись панів своїх, ми не підемо.“¹¹⁾

Намалёвана нами сельска громада або община югозападної Руси в XVI. и XVII. в. доказує, що се установлене вже віджило свій вік, що воно, як остаток стародавніх часів, супротивне було новим формам жизни общескої, громадскої, и мусило згинути від розширення власти правительственных міст и лиць, від норовственного и економичного упадку поселян, нарешті від того, що власть панів над крепаками все більше и більше росла¹²⁾.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Діяльність сегорічного Союму.

I.

З наступившим сегодня закриттем Союму нашого не від річи буде придвинитися ближче ёго 34-дневій діяльності и оцінити ёї по справедливости так під зглядом объёму dokonаної праці в загалі, якоже під зглядом доладности деяких важніших ухвал.

¹⁰⁾ Гл. Прикл. II.

¹¹⁾ Кн. грод. Влад. 1601 р. л. 131.

¹²⁾ Зроблена мною розслідка рештовно не рішає діла об сельских громадах в югозападній Руси. Я розгледів до 300 актових книжок; але в Київському центральному архіві є таких книжок 6,715, и окрім того, 377.307 відільних актів. Такі-ж архиви маються у Вльні и Витебску. В Віденському центральн. архіві знаходиться 9,870 актов. книг; а скілько у Витебському — мнї не звісно. Самі древніші актові книжки від 1384 р. до 1784-го бережуться у Львові, в Вергардинському монастирї, до 3000 томів. Дивлячись на сю масу зовсім пошти не зайнятих актів, второпаш, чому воно найважніші вопросы внутрішній жизни древній Руси зостаються не розрішеними, не глядячи на совісну працю наших вчених: ми ще дуже мало розшукали й видали друковано историчних матеріялів.

В тій цілі обмежимося тепер на простім переліченню фактів, а на другий раз додамо наші замітки.

Від 15-го вересня до 18-го жовтня відбув Сойм всего 23 засідань. — Предмети ёго обрад поділимо на чотири розряди: 1) внески правління, 2) справоздання Виділу краєвого, 3) внески из самого Сойму, 4) деякі петиції важнійші.

Для розсмотрення справ вибрав Сойм 10 комисий, именно: 1) адміністраційну, из 7-ох членів; 2) громадску, з 9-ёх членів; 3) пропинаційну, з 7-ох членів; 4) водну з 7-ох членів; 5) доріжну з 9-ёх членів; 6) бюджетову з 9-ёх членів; 7) петиційну з 15-ёх членів; 8) правничу з 9-ёх членів; 9) комисию культури краєвої из 9-ёх членів; 10) едукаційну з 9-ёх членів.

I. Внески правління.

1. Внесок о подвигненню скотоховлі, відосланий до комисий культурної, при другім читанню залагоджено ухваленнем внеску п. Скршинського: „Проект правління до уставу о скотоховлі переказується Виділові краєвому с тим, аби діло дослідив, и предложив Соймові внесок відповідний засадам господарства и відносинам краєвим.“

2. Внесок о охроні деяких животин, позиточних для управи землі, відосланий до комисий культурної, на внесок тоїже ухвалено в цілій основі.

3) Внесок о охороні звірини, відосланий до комисий культурної, на внесок тої-же ухвалено з деякимп змінами в §. 1. під зглядом означення часу, в которім полёванне на які звірята заборояється. — Зверх того ухвалено резолюцію, зглядом права ношення и уживання стрілецького оружжя.

4. Внесок в ділі передання фонду поліційного під заряд ц. к. правління, відосланий до комисий адміністраційної, на внесок тої-же залагоджено ухвалою, призвальною на відданне доходів поліційного фонду краєвого, а навіть самого-ж фонду, в заряд правління під виразними вимінками.

5. Внесок о охроні плодів землі від гусінниць, хрущів и инших шкідливих комах, відосланий до комисий культури краєвої, при другім читанню відступлено Виділові краєвому для здання справи на слідуячим згромадженню.

6. Внесок о викупі права пропинаці, відосланий без читання до комисий пропинаційної. (Гляди Справозд. Виділу 4).

7) Щот Ради шкільної о зужиткованню 150.000 зол. визначених до ві розпорядности — відосланий до комісії бюджетової. На внесок тої-же принято до відомости.

Рада шкільна ужила 149.504 сол. на підмогу для шкіл народних.

8. Щот фонду індемнізаційного, и преліминарь того-ж фонду, відослані до комісії бюджетової, и залагоджені прийняттем внесків тої-же.

На покритте видатків фонду індемнізаційного Галичини східної и західної ухвалено на рік 1875 додаток до податків прямих по 51, а в вел.-князтві Краківскім по 41 кр. від золотого.

II. Справоздання Виділу краєвого.

1. Справозданне зглядом відобрання архивів гродских и земских під заряд репрезентації краєвої, при первім читанню відослане до Виділу, яко до комісії, при другім, по довшій дебаті, до комісії правничої.

2. Справозданне в ділі вибудовання палати для помістки Сойму и Виділу краєвого, відослане до комісії адміністраційної, и на внесок тої-же, по довшій дискусії, запала така ухвала:

„Підносячи ухвалу свою з дня 14. жовтня 1869, а именно уступ тої-же, орекаючий, що слідує збудувати будинок для обрадовання Сойму и помещення Виділу краєвого, Сойм поручає Виділові краєвому, аби, негаючись, приступив до приготовальних чинностей и предложив Соймові на слідуючім згромадженню умову о грунт під будівлю, плян будинку з кошторисами и плян фінансовий, бачучи пильно на те, що кошт будівлі не повинен перевишшати суму 500.000 зол., и що будова буде виконана в дорозі підприємства.

Для покриття коштів з чинностями приготовальними полученных, визначає Сойм суму 15.000 зол.“

3. Справозданне о проєкті до реформи установ громадских и повітових, відослане до комісії громадскої, и на внесок тої-же залагоджене ухваленнем трѣх новель до уставу громадскої и уставу о репрезентації повітовій.

4. Справозданне о викупі права пропинації, відослане до комісії пропинаційної.

Комісія предложила проект до уставу о викупі права пропинації, и двох осібних ухвал.

Після довшої пересправи, котора відбувалася на 22. и 23. засіданню, поставлено три внески на відроченнє, и більшстю голосів, 58 против 49 голосів, прийнято внесок п. Ковальського: „Проекти устав в справі пропинації и внески в тім ділі ставляні, нересилаються до спеціальної комісії, маючої бути вибраною, для ближчого дослідження и предложення справоздання на найближчій згромадженню сойму.“

До тої комісії вибрано 7 членів. Ті суть: Грос, Мадейский, Кршечунович, Тишковский, Фрухтман, Ковальский, Смаржевский и Країньский.

5. Справозданнє о проєкті до уставу водної, відослане до комісії водної, на внесок тоїже, залагоджено по довгій дискусії ухваленнєм уставу водної.

6. Справозданнє о проєкті до уставу доріжної, відослане до комісії доріжної.

7. Справозданнє в ділі признання дороги з Щавниці до залізничної стації в Пивничій, відослане до комісії доріжної, по довшій дискусії при другім читанню з порядку дневного усунено.

8. Справозданнє о уповаженню Ради повітової в Надвірній до зятягнення позички 50.000 зол., відослане до комісії бюджетової, на внесок тоїже, залагоджено ухвалою призволяючою.

9. Справозданнє о бюджеті на рік 1875, відослане до комісії бюджетової.

Виділ краєвий прелиминував на рік 1875 видатки на потреби краю в квоті 1.941.961 зол. — комісія-ж бюджетова піднесла єї до 2.563.266, отже вище о 621.305 зол.; бо ухвалами Сойму зістали підвишені видатки на дороги краєві (500.000), на кошти лічення убогих хорих (100.000), на кошти реуляції Сяну (12.500), на цілі наукові, на докінченнє шпиталю в Кульпаркові, и т. в. На підставі тих змін заходила би потреба піднесення додатку до податків прямих на 50 кр. від 1 зол. Справоздавець однакже заявив, що наслідком всіляких обнижень, які по випечатанню бюджета можна було починити, додаток той не буде вижчий над 35 кр.

Бюджет прийнято. — В бюджет, як звичайно, внесено и сего року субвенцію для руского театру в квоті 3000 зол.

Сумаричне складенне бюджету оказує:

Приходу всего 169.914 зол.

Видатки:

1) репрезентація краєва	142.110	зол.
2) адміністрація	185.530	"
3) лічення убогих хорих	270.000	"
4) кошти щеплення віспи	25.000	"
5) „ санитарні	40.000	"
6) підмоги для заведень добродчинкових	11.902	"
7) підмоги для заведень наукових и виховання публичного	376.336	"
8) удержанне памятників историчних	8.250	"
9) кватерунок жандармерні	57.319	"
10) дороги краєві	893.612	"
11) дотації заведень краєвих	196.110	"
12) видатки шубпасові	10.000	"
13) всіякі інші видатки	135.077	"
Всього	<u>2,351.736</u>	<u>зол.</u>

Оказується недобору . 2,181.822 зол.

На покритте того-же комисія вносить ужити 150000 зол. з активів позички, зятягнуеної в році 1863, а решту покрити додатком до податків, которий буде виносити 34 кр. від 1 зол.

Сей внесок ухвалено.

10. Sprawozdanie z діяльности Виділу краєвого, відслане до комисії бюджетової.

11. Sprawozdanie o зміні устави краєвої в ділі звернення коштів шубпасових, відслане до комисії адміністраційної — залягоджено при другім и третім читанню ухваленнем нової устави.

12. Sprawozdanie в ділі регуляції ріки Сяну межи Перемишлем и Складом-Сольним, відслане до комисії бюджетової, на внесок той-же ухвалено в слідуючій виді:

I. „Соим уповажяне Виділ краєвий приступити до виконання регуляції Сяну на просторі межи Перемишлем а Складом-Сольним з датком з фонду краєвого до високости 50.000 зол. однакже тілко в такім случаяу:

а) есда н. к. правліinne відступить від проєктованого розложення робіт регуляційних на 10 літ, а натомість уділить спеціальної дотації, котора уможливила би їх виконанне в протягу чотирьох літ;

б) если по потрученню повищих 50.000 зол. решта суми, котра від конкуренції належиться, а до суми кошторисової бракує, зістане покрита через сторони інтересовані.

II. Сойм краєвий заявляє бажанне, аби первенство в узисканню підприємства на виконання робіт регуляційних, через ц. к. правління, конкуренції признане зістало.“

13. Sprawozdanie o projekcie do ustawy, zminiającej postanowienia §. 98. ustawy gromadzkiej, dla bliższego oznaczenia nadzoru Wydziału krajowego nad цілостю маєтків громадских и маєтків институцій громадских, відослане до комісії громадської, и на внесок той-же залагоджено ухвалою трьох новель. (Гляди справозд. 3.)

14. Sprawozdanie o przyjęciu na szkodę funduszu krajowego szkoły, zdmianowanej Radzie powiatowej jasełskiej przez pokraję 10.525 зол., відослане до комісії петиційної, — залагоджено ухвалою, приймаючою шкоду на шкод краєвий.

15. Sprawozdanie w sprawie odłączenia przedmieść od miasta Biecha i utworzenia dwóch osobnych gromad, відослане Wydziałowi krajowemu, а при другім читанню до комісії адміністраційної, почім, при третім читанню прийнято уставу дозволяючу на утворення двох громад.

16. Sprawozdanie w sprawie poniesienia przez kraj kosztów za leczenie ubogich chorych w szpitalach publicznych, відослане до комісії адміністраційної, залагоджене ухваленем внеску більшости комісії, після котрої то ухвали кошти лічення убогих хорих в цілости переносяться на край и на ту ціль вноситься в бюджет 270.000 зол.

17. Sprawozdanie o szkodach funduszy krajowych, відослане до комісії бюджетової, на внесок той-же залагоджено ухваленем абсолюторії для Wydziału, и деяких показок для будущего ведення шкодів. — З шкодів за рік 1873 осталося дійсно 260.708 зол. и 55 кр.

18. Sprawozdanie w sprawie założenia szkoły średniej w gospodarstwie leśnym, відослане до комісії культурної, — на внесок той-же залагоджено ухвалою, приймаючою основанне такої школи, яко заведення краєвого, до відомости, зізволяючою на зятягненне в тій цілі позички 9.000 зол., и визначаючою з фонду краєвого квоту 5.800 зол. на покритте недобору в р. 1875, 2.400 зол., на стипендії по 100—200 зол., и 600 зол., на покритте коштів наукових поїздок.

19. Sprawozdanie w sprawie założenia „szpitala dla sporadycznych chorych i syfalitycznych“ w szpitalu ogólnym w Krakowie za za-

не краєве — залагоджено, на внесок комісії адміністраційної, ухваленням признання за заведенне краєве.

10. Sprawozdanie в ділі організації заводень лічебних у Львові — відслане до комісії бюджетової, — на внесок тоїже, залагоджено відроченням пересправи до слідуючого року, и порученням Виділові краєвому, предложити етат служби лікарської и адміністраційної для тих институтів у Львові, враз с проектами статутів органічних.

21. Sprawozdanie в ділі будинку для божевільних в Кульпаркові, відслане до комісії бюджетової, на внесок тоїже, залагоджено ухвалою, котора на ту ціль призволяє додатковий кредит на рік 1874 в квоті 95.977 зол. 50 кр., и на докінченне будівлі признає суму 221.249 зол.

22. Sprawozdanie в ділі оснoвання у Львові краєвої школи ветеринарні, відслане до комісії культури краєвої, на внесок тоїже залагоджено ухваленням оснoвання такої школи. Ухвала обіймає 12 точок. Сойм постановляє постійну школу ветеринарні вкуші зо школою ковання коней и шпиталем звірячим у Львові, и признає єі за заведенне краєве. Виділ уповажняється до умови с правлінням о субвенцію; постановляється, що школа буде управлювана через кураторію, зложеноу з відпорученика Виділу краєвого, з відпорученика Товариства господарчого, а по признанню субвенції и з відпорученика правлінняго. Сойм зверх того ухвалає етат школи, уповажняє Виділ краєвий до затягнення pożyczки 30.000 зол. на дім, назначений до поміщення школи; до виплачення 42.200 зол. яко рештової ціни купчої, и на покритте текучих видатків, вносить в бюджет суму 10.000 зол., обовязуючи Виділ докладати старань, аби школа в слідуючим році шкільним уже могла бути відкрита.

23. Sprawozdanie в ділі збудовання власного будинку для краєвого заведення положниць, відслане до комісії адміністраційної, на внесок тоїже відрочено до слідуючого року.

24. Sprawozdanie в ділі будовання доріг, признаних за наглі, также перебудовання истнуючих доріг краєвих, — відслане до комісії бюджетової, при другім читанню залагоджено в спосіб слідуючий.

I. „Дорога, ведуча з Решова на Глогів и Ниско до Надбржезя узнається за дорогу краєву.

II. Сойм ухвалить слідуючу резолюцію.

1. Заміщається в бюджеті на рік 1875 квота 500.000 зол. на будовання нових доріг краєвих, ухвалою Сойму з дня 5. гру-

дня 1872 обнятих, якое на будованне дороги з Решова на Глогів и Ниско до Надбржезя; враз же на перебудованне 145 миль доріг краєвих — с тою приміткою, що при означенню порядку, в яким будованне речених доріг підприйматися буде, Виділ краєвий буде руководитися зглядами на потреби комунікаційні околиць, а при тім також на готовість околичних жителів до улекшення з своєї сторони доконуваної будівлі, и до зменшення єї коштів.

Поручається Виділові краєвому, аби вже не реалізував решту позички, ухваленої на будівлю сіті доріжної.

2. Взивається ц. к. правління, аби виедало субвенцію из скарбу державного по 150.000 зол. на милю, на будованне двох кліїй желізниць второступневих в треугольнику межі границею польско-российскою, а желізницями львівско-бродского и львівско-томашівскою.“

25. Sprawozdanie в ділі помноження числа ветеринарів краєвих, відослаше до комісії культури краєвої, ухвалено на внесок тої-же в виді отсеї резолюції: „Взивається ц. к. правління: 1) аби відповідно до постанов §. 6. уставу з дня 30. цвітня 1870 и зо згляду на виказану недостаточність дотеперішних способів охорони против скотської зарази, установило в королівстві Галичині и Володимирні з великим-княжеством Краківским, в як найскоршім часі відповідне число системизованих посад правлінних ветеринарів повітових; 2) аби, в браку хвилевім достаточного числа ветеринарів для всіх повітів, насамперед обсажені були посади ветеринарів в повітах положених вздовж границі від Кракова до Буковини.“

26. Sprawozdanie о потребі виплачення на рік 1875 засилку для дитячого шпиталья у св. Софії у Львові — відослаше до комісії бюджетової, на внесок тої-же, залагоджено, при ухваленню бюджета, признапнем запомоги 1200 зол.

ІІІ. Внески из Союму.

1) Внесок п. Черкавского о утвореню факультета медичного на университеті львівским, коштом скарбу державного, відослаше до комісії едукатійної.

2) Внесок п. Коциловского о залічуванню шкід, понесених через мороз, сніть и миши пільні, до тих страт, которі потягають за собою опущенне податків, — відосланий до комісії культурної, а на внесок тої-же ухвалений в виді резолюції: „Взива-

ється ц. к. правління, аби постаралося о уставу, силою которой були би опускани податки ґрунтові в случаю ушкодження рілних плодів через морози, сніги, жиши и сніть, а поки те наступить, аби політичним властям повітовим, дане було право узглядняти ті шкоди в поодиноких случаях и одписувати за них податки.

3) Внесок п. Завадовского: „Взивається в. правління, підприймати відповідні кроки, аби стопа процентова для Галичини установа була в дорозі уставодавчій,“ відосланий до комисії правничої, на внесок тої-же залагоджений ухваленнем слідуючої резолюції:

„Взивається ц. к. правління до виєднання в дорозі уставодавчій слідуючих змін в истнуючім уставодавстві.

1. Истнуючі дотепер огранічення правні що до умовленої стопи відсоткової від позичок грошевих зносяться.

2. Відсотки умовлені без певної міри їх, не менши-ж відсотки правні, належні по уставі, виносять шість від ста річно.

3. Найвищі відсотки умовні, які суд убезпечати, признавати и стягання таких в дорозі екекуційній дозволяти може, виносять двапацять від ста річно.

4. Інші постановлення кодекса цивильного, повищим не противні, що до умовлення позичок, и кари конвенціональні остаються нерушеними.“

На внесок посла Скршинського ухвалено: отсю резолюцію предложити правлінию враз из справозданнем комисії. — Ухвала запала одноголосно.

4) Внесок п. Еразма Воляньского: завізвати правління до змінєння дотеперішнєї устави о запобіженню скотячій заразі відосланий до комисії культурної и на внесок тоїже залагоджений ухвалєнням двох резолюцій, звиваючих правління до споводовання відповідних змін в уставі з дня 3. вересня 1864, и завізвання правління російского до введеня подібних же мір осторожности.

5. Внесок п. Антоновича о зниженню ціни соли, відосланий до комисії культурної.

6) Внесок того-ж посла о знесенню або улекшенню увільнення від оплати шкільної в школах середних, відосланий до комисії едукційної, на внесок тої-же залагоджено ухвалєнням слідуючої резолюції:

Взивається ц. к. правління, аби постановило слідуюче:

а) ученики I. класи шкіл середних уже в первім курсі можуть узискати увільнення від оплати шкільної;

6) окрім увільнювання від цілоти дозволяється в школах сєредніх увільнення від половини оплати шкільної.

7) Внесок п. Еразма Волянського: завізвати правління, аби як найскорше приступило до будовання мосту на Дністрі в Залиццях — відсланий до комісії доріжної.

8) Внесок п. Стемпка, візвати правління до споводовання устави о недозволюванню екекуції на вищий процент, як 12⁰/₀ при позичках, зятяганих в Галичані через людей, не маючих фірми протоколованої, — відсланий до комісії правничої. (Залагоджено разом з внеском п. Завадовського; гляди внес. 3.)

9) Внесок п. Скршиньского о помпоженню послів соймових від міст відосдано до комісії правничої.

10) Внесок п. Єнджеєвского о реформі устав зглядом так званого податку спадщинного, и переказанні переведення актів по смертних самим-же громадам, відсланий до комісії правничої.

11) Внесок п. Гневоша; „Сойм ухвалить залучений проєкт устави о установленню урядів розьємчих“ — відсланий до комісії правничої, а на внесок той-же ухвалено уставу о урядах розьємчих, складаючуса з 32 §§.

12) Внесок п. Стемпка о виготовленню устави против пьянства, відсланий до комісії адміністраційної.

13. Внесок п. Гошарда в ділі яснійшого оречення в устані о обовязку повітів причинятися до фондів шкіл округових, — відсланий до комісії правничої, и на внесок той-же усунений з порядку дневного на тій підставі, що зміна §. 28 устави з дня 2 мая 1873 не є потрібна, бо о обовязку повітів до засилування шкільних фондів окружних до висоти 4⁰/₀ додатку до податків не підпадає ніякому сумнінню.

14. Внесок п. Замојского о ухваленню резолюції дотичащої управильнення ріки Сяну, ухвалено в цілій основі.

„Взивається ц. к. правління :

1. аби заряджено як найскорше роботи, маючі на цілі охрону прибережжя ріки в нових перекопах ;
2. аби при дальших маючих доконуватись регуляціях Сяну роботи того рода завчасу вже обдумувано и в кошторисах умішувано ;
3. аби з роботами регуляційними, нині веденими, сполучено загальний плян будушого огреблєвання Сяну и рік до него вливаючихся.“

15) Внесок п. Сівця, о признанє доріг в посіті Живецькім, именно Межибродзкої, Полугорської и Петрасиньської, за дороги краєві відовланий до комісії доріжної.

16) Внесок п. Поляновського: завізвати правління до узи-
скавня субвенції з фондів державних, по 150000 зл. на милю,
для будовання второступневої колії залізної Перемишль-Рава-
Белз-Сокаль-Стоянів — відсланий до комісії доріжної, а відтам
до бюджетової, залагоджено враз зо справозданнем Виділу. (Гляди
Справозд. 24.).

17) Внесок п. Аександра Ясиньського о введеню примусо-
вого щеплення віспи, — відсланий до комісії адміністраційної.

18) Внесок п. Еразма Волянського: завізвати правління од
упорядкування стосунків служебних и наймитских на підставі по-
вих предписів о карах за викрочення, — відсланий до комісії
адміністраційної.

19) Внесок п. Хржановського о зміні реґулямину соймового:
аби протоколи соймові не читано, тільки на 24 годин до перегляду в
бюрі соймовім предкладано — відсланий до комісії правничої и,
на внесок тоїже, ухвалений.

20) Внесок тогож носла о другій зміні реґулямина соймо-
вого, именно о опущенню §-фа, не дозволяючого розправи над
интерпеляцією и одвітом, — відсланий до комісії правничої,
и на внесок тої-же, ухвалений.

21) Внесок п. Озаркевича о узнавнє дороги з Косова через
Рожнів, Тучапи, аж до двірця колії залізної в Снятині-Залучу,
за дорогу краєву — відсланий до комісії доріжної.

22) Внесок п. А. Яворського: завізвати правління до узис-
кання субвенції з фондів державних, по 150000 зл. на милю,
для будовання второступневої колії залізної Львів-Стоянів — за-
лагоджений враз зо справозданнем Виділу (Гляди Справозд. 24),

23) Внесок п. Білоуса: завізвати правління до основання
2-ої реальної школи у Львові з викладом предметів частю по
руски, частю по німецки; — упав при першім читанню.

24) Внесок п. Сівца: завізвати правління, аби ревизия ак-
тів сервитутових, на жаданне сторон, заряджувана була, а де по-
кажеться потреба, аби нове досліджуване вводити, — упав при
першім читанню,

25) Внесок п. Скршницького: о утворенню бюро гірничого
при Виділі краєвім, по довшій дебаті відслано до Виділу кра-
євого, яко до комісії.

26) Внесок п. Поляновського: о утворенню Ради культури
краєвої, яко органу посередного межи Товариствами рільничими
а властями краєвими, с подібною організацією, як ческа — ві-
дслано до комісії культурної.

27) Внесок п. Еразма Волянського: о подвигненню хову коней в краю нашім — відослано до Виділу краєвого, которий, порозумівшися с товариствами рідничими, має починити відповідні кроки.

28) Внесок п. Славинського о зменшенню податку гірничого до половини теперішньої високости — відослано до комісії культурної.

39) Внесок п. Савчинського в ділі переміни устави шкільної з д. 2. мая 1873; особливо під зглядом плати учителів — відослано до комісії едукатійної, и на внесок той-же ухвалено в цілости, с тим, аби для покриття видатків, ухваленем того внеску споводованих, внесено було в бюджет 78400 зл.

IV. Петиції важнійші.

1. Петицію Петра Циля о ухваленню устави против п'янства відослано до комісії адміністраційної.

2. Петицію того-же о обмеженню важности підписів на вексях, відослано до комісії правничої.

3. Петицію того-же о знесенню лотерії числової залагоджено, на внесок комісії петиційної, ухвалою: Соїм завзиває ц. к. правління до скорого знесення числової лотерії в дорозі уставодавчій.

4. Петицію того-же в справі писарів закуткових на внесок комісії залагоджено ухвалою: Соїм завзиває вис. правління, вплинути на президію ц. к. висших судів в Галичині, аби ново поручили судам першої настої, слідити епергично писарів закуткових, и карати по всій строгости права.

5. Петицію міста Снятина о введенню мирових судів залагоджено ухвалою: Взивається Виділ краєвий, аби на слідуючім згромадженню предложив проєкт устави краєвої для примінення загальної устави о мирових судах до нашого краю.

6. Петицію Виділу повітового Кольбушівського о підвищенне оплат від підвод ухвалено відступити Виділові краєвому с препорученнем, постаратися у правління о виробленне нової тарифи винагороджування за підводи, достарчувані в службі публичній.

7. Петицію галиц. Товариства господарчого о примусову коммасацію ґрунтів ухвалено відступити Виділові краєвому до урядового трактовання.

8. Петицію Петра Циля о обмеженню ділення ґрунтів селянских ухвалено переказати Виділові краєвому с препорученнем, аби на-рік зложив своє справозданне в тій справі.

9. Кілька петицій в ділі примусової асекурації ухвалено передати Виділові краєвому с тим, аби поручив Виділам повітовим при кожній нагідности цовчати нарід о пожитку асекурації.

10. Петицію погорілого міста Горлиць о запомогу, відослану до комисні бюджетової, на внесок той-же залагоджено признаннем доразної запомоги в квоті 2000 зол.

11. Петицію міста Горлиць о пожичку 250.000 на відбудованне міста, відослано до Виділу краєвого, и на внесок того-же ухвалено уділенне гваранції тільки на пожичку в сумі 100.000 зл.

12. Петиція погорілої громади Ульгувок, на внесок комисні бюджетової, залагоджена визначеннем 200 зол. доразної запомоги.

13. Петицію Товариства „Просвіта“ о субвенцію в квоті 5000 зол., на внесок комисні бюджетової, залагоджено ухваленнем субвенції в квоті 2000 зол., с тим однакже застереженнем, аби ті гроші ужиті були на видавництво книжок шкільних.

НОВИНКИ.

— Рука руку мие. Отя приповідка народна могла би виражати великий змісл моральний, — н. пр. о спасенних наслідках взаємности в ділах гідних, — якби не те, що вона в повседневнім життю уживається власне до означення поступків, підходячих під відворотну сторону моральности. — Сей раз хочемо під отсим надписом сконстатувати кілька фактів, характеризуючих одного з діячів и проводирів партії, називаючої себе „русскою,“ а властиве партії „Слова“ — тому що внутрішня и основна грьсть тих фактів дуже точно виражається новищою приповідкою. Богатирем нинішньої реляції нашої не є ніхто инший, як сам Впр. О. Теофіл Павлик, почесний крилошанин митрополичого собору св. Георгія, бувший референт консисторский, парох знаменитої міскої парафії ставропигійскої у Львові, Предсідатель Товариства „Русская Рада“ и пр. и пр. Ми охотно ошадили би О. Павликову той неприємности: згадувати о нім в нашій часописи, — бо воно, правду сказавши, и для нас не велика приємність —; але ми обовязані до того вже з самого титулу „Правди“. *Amicus Theophilus, sed magis amica veritas*, — а що прїточені нижче факти містять в собі саму чисту правду, за те ручаться нам особи зовсім віри годні.

Звісно, що О. Павлик посідає одну з найліпших греко-католицких парафій в Галичині; звісно и те, що О. П., хоч и перестав вже бути референтом консисторії, однакже *Referentengehalt* все еще побирає; звісно дальше, що дисти соймові и райхсратові приносять О. Павликову не малий дохід; звісно на конець, що син О. Павликова, слушаючий викладів на университеті в Відні, дістав — мабуть зо згляду на райхсратове становище О. Павликова — знамениту стипендию, через що знову розходи О. Павликова о значну квоту уменшилися.

Взявши теє все на увагу, трудно приходитьсь зрозуміти такі н. пр. поступки, як ті, що О. Павликов удавався ще о запомогу з фонду призначеного на запомоги для біднійших священників, и о запомогу з Інститута Ставропигійского... А по мимо того воно було так в самім ділі.

Знаючи добре о тім, що Намістництво не вважало би за річ справедливу зробити О. Павликова учасником в 70-гульденових запомогах для біднійших священників — уже з самого згляду на ёго обставини масткові —, О. Павликов удався в тій справі з особистою просьбою до самого міністра, и очевидно зараз мав приобіцяну запомогу в квоті 70 зол., кажу: сімдесять золотих австр. валюти! Приїхавши до Львова, О. П. ходив до Намістництва, и кланявся маніпуляційним урядникам, аби були ласкиві борзо виекспедиювати ёму ту запомогу. Мабуть О. П. находився в якімось надзвичайнім притиску грошевім, коли, щомимо амбіції особистої, незважаючи на свою годність яко крилошанин и до того „Предсідатель Русской Ради“ — ба що більше — не зважаючи на годність краевого посла до Соїму и посла до Ради державної, міг допуститися подібного кроку.

Не досить того, О. П. удався также о запомогу до Інститута Ставропигійского. Сеніор того-ж Інститута, н. совітник Ковальський, вніс просьбу О. Павликова на засіданню Інститута з внеском на уділенне беззворотної запомоги в висоті 300 зол., котора то запомога більшстю голосів дійсно заготована зістала.

Як з одной сторони дивно отсе, що О. Павликов и до министра и до Інститута о запомогу удавався, так з другої сторони зовсім нічого дивного не видимо в тім, що він и тут и там запомогу дістав, — бо воно дуже добре обьясняється приповідкою: „рука руку миє“... Министра, н. пр., нічого не коштувало дати 70 зол. з фонду призначеного для біднійших священників, тим більше, що він міг за те сподіватися в заміну деякої услужности від О. Павликова, именно коли-б ходило о виеднання яких концесій для народности рускої, — бо навряд чи посол, удаючийся до министра о таку дрібницю для своєї особи, буде мати сміливість виступити з жаданнем хочби тільки якоїсь „дрібниці“ для народности рускої, коли отсе министрові було би не на руку. А хто знає, після вище оконстатованого факта, чи О. П. більших концесій для народности „рускої“ не відступив би п. министрові за якусь — значнійшу запомогу?... Більше застановляє учинність институтского сеніора для О. Павликова, коли погодати, що обовязком сеніора єсть дбати також о маєток Інститута, и радше помножати доходи, ніж обтяжати Інститут новими неоправданими видатками. Однакже один из познакомлених з ділом обьясненн нам ту річ в той спосіб: Сеніор Інститута (Ставропигійского) потребує зглядів О. Павликова, коли ходило-би, н. пр., о підвищення чиншу за помешканне, бо п. сеніор мешкає за пів-дармо*) в однім из домів „Дому Народного,“ а до старшини „Д. Н.“ належить власне и О. Павликов. Потім — сеніор Інститута, ц. к. совітник вищого суду краевого, п. Ковальський, чей-же

*) П. Ковальський, займаючи тепер помешканне, складаючися з 4-ох покоїв фронтонних з балконом, которе при гутешніх обставинах моглоби коштувати 700 зол., платить річного чиншу тільки 380 зол.; давнійше за 7 покоїв платив тільки 500 зол.

не в тім битий, аби не зміркувати сього, що О. Павликов, яко посол райхсатовий, міг би для него або для кого з його родини часом помічним бути у Відні, и для того вже з самої „лояльності“ уважав за річ відповідну не відказати просьбі О. Павликова о удленне запомоги. Атже-ж отея учинність на шот институтської каси не коштує п. Ковальського нічого, так само як О. Павликова не буде коштувати учинність на рахунок каси Дому Народного, котра побере тільки о половину менший чинш за помешанне, аніж би могла була побрати. А до того, незамутнена дружба межі двома особами, маючими свої впливи в деяких сферах, може в певних случаях приносити взаємну вигоду. Звісно, п. пр., що холмський єпископ, ВПреосв. Михаїл Куземский, завдяки подібним впливам, все еще побирає пістора-тисячну платню архипрезвитера капитули митрополічної львівської, а плнність тої плати піддержується заневне представленнями в Відні: що холмський єпископ не побирає від російського правління ніякого жалованья. По крайній мірі „Слово“, орган тої партії, до котрої, яко вибігні особистости, принадлежать О. Павликов, п. Ковальский, и його тесть єпископ Куземский, по кількакратно нарікало на те, що єпископ Куземский не дістає ніякої платні від російського правління. Очевидно, „Слово“ розуміється так же на „миттю рук,“ и в отсім случаю знарощина — обмовлює правління тої держави, звідкіля воно само — розуміється, не від правління — побирає субсенцію. Мимоходом сказавши, ми сумніваємося дуже о правдивости тих цюмовок „Слова“, маючи краще розумінне о правліньї російській, которе, як звісно, навіть єпископам з політичних зглядів удаленим, платило значне жалованне; як же би те правління могло відказати платні єпископові Куземському, которий, оставляючи владичий престол в Холмі, висвідчив йому так значну услугу?

— **Дар для „Побратима“** П. М. Димет подарув. в Товариству „Побратим“ 20 штук фотографій, виображаючи: могилу Шевченка. Фотографії ті можна купити в качцеларії друкярні Товариства имени Шевченка, по 1 зол. за екземпляр.

— **Спростованне.** Недавно тому завязався у Львові комитет с цілею придбання фонду для закуплення двох обрзів, „Унія любельська“ и „Баторий гід Полоцком“ знаменитого маляря Матейки. „Слово“, згадуючи о тім, доносить своїм читателям, що О. Стефан Качала, преосв. єпископ Ступицький, и професор Анатоль Вахнянин зістали вибрані на членів того комитету, и вибір приймили. Між-тім ми уповагаемі через О. Качалу и Преосв. Ступицького зачвиги, що вони того вибору, которий впрочім без їх відомости відбувся, не приймили.

Запрошенне до передплати.

 На гипсові одитки Шевченкового бюста, виконаного п. Т. Баронцем, розписується передплата до кінця місяця листопада с. р.

Ціна одного екземпляря в дорозі передплати виносить 6 зол. а. в. По уплаті визначеного для передплати часу ціна буде підвисшена значно.

Листовно посилається передплата до „Виділу Товариства Имени Шевченка у Львові, улица Осолиньских, ч. 12“; ш. передплатител

місцеві зволять складати передплатну ціну у Завідателя друкарні того-ж Товариства, п. Ф. Сарницького, в конторі той-ж друкарні (Крива уліця ч. 2.).

Ш. передплатителі позамісцеві зволять в своїх листах ознаймити, чи передплачений бюст одберуть самі у Львові, чи слідує переслати його поштою. В другім случаю пересилка доконається на їх кошт, с побрансєм почтовим належитости за відповідне опакованс.

Замовленя без долученя передплатних грошей не приймаються.

Фотографичні виображеня Шевченкового бюста можно купити в магазині п. М. Димета, и конторі друкарні Товариства Имени Шевченка, именно:

більший формат по ціні 70 центів,
менший " " " 35 "

Чистий дохід призначений на утворенне фонду для поставлення Шевченкови памятника у Львові.

Від Виділу Товариства Имени Шевченка.

Отсей и-р выдаемо о кілька днів пізнійше, подаючи в нім справозданне о діяльности Сойму.

З сым и-ром починається IV-ий квартал VII-ого рочника „Правди“.

„Правда“ виходити ме и дальше два рази на місяць, с. с. кожного 3. (15.) и 18. (30.) в 2½ аркуша. Ціна передплати на чверть року і зр. 50 кр.

Просимо о скорє надсманне передплати.

Можна еще дістати „Правду“ за перші три квартали с. р. по ціні передплатній 4 зр. 50 кр., и рочник VI-ий по ціні 5 зр. а. в.

ТОВАРИСТВО ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, уліця галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожоді високости,
нарощаючи іх

по 6 ⁰ / ₀	с	3-днівним	виповіщенєм
" 7 ⁰ / ₀	"	14-	" "
" 8 ⁰ / ₀	"	30-	" "

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сарницького.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сили и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50
кр. Один номер стоить 30 кр. а. в. — За оголошення (инсерати) платиться
по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПЬЯНИЦЯ.

(Дальше.)

III.

Іван Микитович стояв на квартирі у міщанки Барабашихи, котра перепродувала у літку різними овочами — грушами, яблуками, кавунами — на базарі, зимою ж — солоною рибю — дома. Усяк знав тітку Настю (як звали її), низеньку й гладку з чорним, завжди политим якимися масним потом, лщем, з товстим кирдатим носом, з товстими оддутлими губами и здоровенними сіро-мутними очима, що сиділи зверху, як дві цибулі. Яка сама була не чепурна, так и одягалася на чепурно: завжди очіпок, старий и засмальцьований, стояв на бік, а с-під ёго часом и на очі вибивалися сіді пасма волосся; — завжди у брудній лхій сорочці, у вистріпаній спідниці, котру вона носила так, що один бік волочився по землі, а другий — бовтався аж біля коліна, и через се здавалася немов кривобока. Товста, як бочка, сама; товсті, як стовпці, ноги, котрими вона якось чудно совала; товсті, як макогін, руки; чорна, не чепурна, обідрана и засмальцьована, — вона була одмінна на усе місце. Усяк її знав добре; не тільки старі и молоді, а й малі діти. Старі її знали з безпутнёго життя, котре вона тягла, zostались ще молодою удовою з невеличкою дочкою Наталею. Ще за життя покійника, високого й грізного чоловіка, котрий так часто дупив її, що сусіди, віднявши, мусили одливати водою, — ще за життя ёго вона

часто й густо, назберавши сестриць, гуляла з ними цілими тижнями, волочилася з молодими паничами, та вдівцями.

Коли ж віп помер, лизнувши раз так, що ёго й запалило, — вона тоді повела життя по своєму. Отсе перепродує — перепродує цілий тиждень, вторгує грошенят, а в неділю — й просьє їх з сестрицями, такими ж як и сама перекупками. Прогуляє так до середи, — там знову перепродує, и знову до неділі, або до свята якого. — Малі-ж діти знали її по її чорному не привітному виду, товстому охриптому голосу, та по смашних овощах, які вона завжди десь уміла доставати: у неї и груші, и яблука, и кавуни найсмашнійші були.

Барабашиха мала у самій середині місця двориче з домівкою у три хати. З трёх хат, одна світлиця завжди віддавалася у найми и приносила невеличку користь до того, що виробляла вона з торгу, Якби не безпутне життя, яке вела вона, то з тих грошей, що виручала, не тільки зажила-б добре, а щєб змогла відкласти що року хоч невеличку дещицю и про чорний день; а при такому господарювані — и вона сама ходила обшматаная, и дочку водила обірваную. Поки ще Наталія була малою, то й байдуже. Бігала собі по калюжах з діворою, дражнила п'яних по улиці, показувала язика жиденятам, пасмівалася з п'яної матері и її товаришок. А стала підростати — узяла її — звісно — дівоча думка: у тих подрут и те й отєє а в мене одно дрантя; ті, як пави, розряжені похожають, а я як старчиха. Стала матері прохати; мати стала лаяти; дочка у плач, у спірку.

— Коли б ви не пили, та не гуляли що дня Божого, то й у мене-б було усе те, що другі мають; а то тільки й знають понаводити сюди п'яниць таких, як сами!

— Мовчи, сучко! мовчи, відьмо! мовчи, сяка — така! побоніла п'яна мати. А то, як устану, то тобі дам! — А сама й голови підняти не зможе — так лизнула.

— Мовчи!... хоч-би віддавали мні ті гроші, що панич за квартиру платє.

— Ось! на тобі! на, сучко! на, відьмо! — кричала, даючи дулю.

— На?! хай те вашим товаришкам, а не мні... он панич каже, що він через ваше п'яньство сидить иноді голодний, — що як так — то він и з квартири зійде.

— Хай зходе! хай! не дуже побиватимуся...

— А де ж ви знайдете такого другого, тихого та смирного? Другий — як заковерзує, то й хати буде трохи, а сей — усе тихенько, просюючи... Так нехай и сходе.

— А-га, сучко! се воно ось що... закохалася з паничем, відьмо, та й шкода, кажеш! Підождиж! Ось я до тебе доберуся, я тобі дам, як до паничів лабузнитися... Поганко!..., молоко коло губів ще не обсохло, а вона вже й з паничами!

— Та що се ви кажете, — схаменіться.

— Ні, стій! я до тебе доберуся... и почала рачкувати, — я тобі дам!

— Та лежить уже на тому місці, де звалилися, — спить.

— И буду спати... буду спати... а ти думаеш робитиму що? Спатиж, на твоє буголовья спатиж!... И швидко заспала.

Невеселе таке життя. Наталю часом и слези брали, и зло велике проймало; та нічого невдіє. Почала хитрощами під матір підходити: коли було зводять барнші, то вона украде не примітно карбованця-другого; иноді й випросе, коли баче, що мати добра; иноді брала від Івана Микитовича у перед. И все те тратила на себе, на свої убори, бинди, намисто, перстні. Мати угляде, лютує.

— Хто тобі, сяка — така, сучко, дозвіл на те дав? Як ти сміла без моєї відомости робити?

— Та ви-ж бачите сами, що ні в чому мині ходити; як жидівска наймичка — виправляється Наталя.

— А заробити, заробити — не знаєш?

— Не вже вам, мамо, не соромно перед людьми буде, коли я у вас одна одним та піду у найми?

— У найми? — И мати прикро — боязко дивилися на неї. — Чого ж ти підеш у найми? Хіла в мене нігде жити?

— Та я ж то й кажу те! А де ж я зароблю, сидючи дома?

— Ти все мні так! Ти мні завжди наймами очі вибиваєш. А я нехочу, що б ти йшла у найми. Не хочу, не хочу! От хоч по сю, — и вона проводила по горлянці рукою — а не пущу тебе у найми... Роспустися, розволочися? — не пущу! — бубоніла мати уже геть тратячи и лютощі и суворість голосу.

Не можна сказати, щоб вона й нелюбила своєї Наталі. Одна одним — вона була у неї завжди прикметою гордошів та вихвалок перед сусідами.

— От у мене доня; от у мене господиня! хвалиться вона; — нею тільки й живу, нею й на світі держуся! Не будь її — давно б уже сконала десь під тивом; а то-ж все вона, моя голубонька, и хозяйствечка прибереже и матір пригляне... И біля кватиранта ж вона... И все сама, и все одна... Сказано, як у окропі, день цілий викрутиться, а ще й весела.

*

Наймів-же боялася мати гірше вогню. Вони малювали їй у думці найгірший занепадок її господарства и самої себе. — Як? скажуть: дочка Барабашихи у наймах? У невільній роботі зносе свої чорні брови, свою молоду красу? Краще я не випью ні одної чарки горілки за цілий мій вік, чим се му бути! думала вона. И коли Наталя нах валялася наймами, то вона зразу попускала їй у всему; роби, мов, що знаєш, тільки нейти у найми!

Віддана на волю сама собі, Наталя виростала й роспускалася під впливом того або другого почуття, під уразою того або другого випадку; ніхто їй не ставив у житті таких міцних перегород, котрих вона б не нарушила. Мати була їй не страшна; вона її и ухом не вела; подруги мали вплив на жіночу прихильність до уборів, до веселого життя. И Наталя відділася сему: наряджалася на скільки змогли дати достатки; гуляла — на скільки було зайвого часу; співала, жартувала, веселилася.

З Іваном Микитовичем держала вона себе просто, як дівчина з парубком; жартувала з ним, гралася. Бачучи його неспівливу натуру, вона перша зачіпала його; задивляючись на його сумну постать, болісний вид, — вона хотіла розгадати и розігнати той сум.

— Чого ви, паничу, такі сумні та не веселі? Чи не болять що у вас?

— Ні, нічого не болять.

— Чого ж ви такі сумні? Завжди сидите одні у хаті, та тільки знай виграєте на своїй скрипці. Он другі паничі: гуляють, з панянками водяться; а ви все дома та дома. И не обридне воно вам?

— А що я там буду робити по тих гулянках? я не вмію панянкам брехень точити, як вони... суворо одмовляє Іван Микитович.

— Такі-ж ви!

— Який?

— Ось які! — — И вона кривила жалісно свій вид, щоб передражнити його. Се передражнювання було таки хороше и таке любе, що Іван Микитович не сердився.

— Постійте-ж, прийде мати, — я матері скажу, — острахує він її.

— Що ж міні мати? шпарко питає Наталя.

— Лаятиме, битиме.

— Ні; не битиме.

— Ну, так лаятиме.

— И не лаятиме.

— Ну, так битиме.

— И не битиме, и не лаятиме!

И піде межн ними отака сварка, поки такі Наталя, буцім нехотя, зачепе як небудь ёго рукою. Иван Микитович и собі почне одбиватися — и підуть між ними такі перебої, від котрих хороше стає и Ивану Микитовичеві, и самій Наталі.

Щоденні такі перекидки, звичка одного до другого, молоді літа обох, — узяли таки своє. Иванові Микитовичу сумно якось стає, коли він, прийшовши, нестане Наталі дома, Наталі сумно — коли Ивана Микитовича забарить служба; и обоє раді, як збіжуться до купи; почнуть зараз споритися, гратися, борюкатися.

— Паничу! кричить отсе Наталя з другої хати.

— Чого ви?

— Угадайте що я роблю?

— А що ж ви робите?

— Блохи трусю, одказує, сміючись Наталя.

— А я до вас зараз увійду.

— Не йдїть, не йдїть, — не пуцу! кричить Наталя, и не пускає дверей. Иван Микитович усплюковується — и зразу відчине двері. Наталя, спрожога, одбігає на серед хати и заливається дзвінким сміхом. Вона брехала; їй тяжко хотілося, щоб Иван Микитович увійшов до неї у хату, щоб погратися, посміятися з ним.

А коли просе вона ёго заграти що небудь, Иван Микитович бере скрипку и почина' грати. Аж хата розлягається та туже, аж стіни потемніють та насупляться, як заведе він жалісливої. Наталя сидить, слухає — и по личку видко, як гра проймає її серце, як проходять уразливі смужки по виду; то зблідне вона, то зачервоніється, то слізи заблищать на гарних віях — й от упадуть, от упадуть... Наталя здихне и глибоко и важко; — слізи розійдуться по очех, умахуючи її білі блискучі білки. Иван Микитович трохи потроху переходе на вевелійшу, на дрібнійшу... Що не вдарить по струні, — лице Наталі неначе хто водою збризне; у сумних та задуманих очіх зажевріє искорка одради — и розліється по виду молодую умішкою; уже у неї и пальці на руках заходили, вибиваючи на колінах такту під игру, и жижки у ногах здригнули... Понісся танцюристий казачок, або дудочка, и Наталя, схопившись, вибиває ногами. Се разом кидається на Ивана Микитовича, лоскоче ёго, валить на ліжко — и сміються, сміються обоє...

— И хто вас навчив так грати? загадавшись, питає якось раз Наталя Ивана Микитовича, сидячи поруч коло ёго. — Ска-

зано : сприкка мов словами вимовляє, слізами виліває, и до душі и до самого серця доходить!

— Сам вивчився. Хіба-ж ви не знаєте, що я у вас и скрипку купив и учився?

— И дасть-же Господь такий талан чоловікові! Чому-ж я нічому не навчилася? Сказано, безталанниця!

— Чого-ж ви безталанниця?

— Того, що не вію нічого, не навчено мене нічому. И як воно люде читати навчаються? Я-б, здається, ніколи не навчилася. А то: розверне книжку, дивиться, та так и читає.

— Хіба ви думаете труденько навчитися читати?

— А вже-ж не легко.

— То тільки так воно здається; а там усього тільки 36 значків треба запам'ятати.

— Тай годі? — дивується Наталя.

— Тай годі!

— А там уже й читати усе можна?

— Можна.

— Е-е, дурите!

— Ні, не дурю.

— Так як-же 36 значків, коли там їх ціла книжка?

— Так що-ж, що ціла книжка? У тій книжці всего тільки 36 значків ріжних, а то все однакові.

— Та як же-ж воно так?

— Перестановлюються значки. От, наприклад ваше йменн: Наталя, н-а, т-а, л-я, буде: Наталя. От, батче; тут 6 значків. И почав їй розказувати, як зоветься кожний.

— На-та-ля, — посинтала вона — На-та-ля... А ваше аж?

— И-ва-н.

— И-ва-н-я. — Ивана, а не Иван!

— Ну, хай я Ивана. Хотите, я вас навчу читати?

— Справді?

— Справді.

— И я буду усяку книжку читати?

— Усяку.

— И книжку, и писане?

— И книжку, и писане.

— Ну, навчіть. Навчіть, ваничку! навчіть, голубчику! навчіть! Я вам, поки мого й віку, дякуватиму.

— Добре; хай-же, завтра пошукаю книжки такої, та з завтраю й почнемо.

Наталя раділа, як мала дитина. Вона довго не спала ту ніч — и все шептала по складам ймення то своє, то паниचेво, то товаришок своїх; часом переходила на назви хатнього господарства, як лави, кочерги, горшки, и дивом дивувалася, як воно так виходе, и як вона досі сама до сего не дійшла. При складанні назвів хотнього господарства, вона засміялася... „Тфу! чи я не дурна, чи я не скажена? — діло об грамоті идеться, а я свої горшки та кочерги проважу! Сказано, дуренище!“

На другий день Іван Микитович почав учити Наталю. Наука йшла и швидко и користно; Наталя виявила и цікавість и до-тепність; уже більшу половину азбуки пройшли, — доходили вже до *ы*.

— Єри, яри? запитала Наталя Івана Микитовича. — Які яри? ті, що глину беруть?

— Ні, се літера так зоветься. Наприклад: ты — т-ы.

Е, е, ні: се яри ті, що у глинищах весняна вода повикручувала, сумно якось замовила Наталя, не дивилась ні в книжку, ні на Івана Микитовича, а кудись в вікно, далеко: — глибокі такі, глибокі, з боків руді та жовті, а на дні темні такі, що и не видно..., аж голова закрутиться, як глянеш униз....

— Та годі вам вигадувати казня-що. Ну те, кажіть за мною — ери!

— Нехочу... боюся... упаду... задумано и якось не хотя одмовляє Наталя.

Іван Микитович здивувався.

— Що се з вами, Наталю?

Наталя почала плакати.

— Чого ви? га? Наталю! Наталю!

— Чого? крізь слізи сумно вирвалось слово у Наталі.

— Чого ви плачете?

Наталя розсердилася, устала и пішла до себе у хату.

Що за оказія така? дивуючись, думав сам собі Іван Микитович, и тільки здвигував плечима. Що воно за знак? Чи то на добре що, чи на лихе? Щось у мене серце, дивлячись на неї, немаче хто у мені здавив, ваче до єго вогню приложив.... Ги...

Іван Микитович взяв скрипку у руки и заграв. Скоро під голос струн замовкло єго серце, заснула туга, немаче дитина за-коликхана матірью. Скоро и Наталя, зачувши, ускочила до єго весела, безжурна, и елду не видно було її нездавнїї туги; заспівала вона своїм тонким голосом під вигравання Івана Микитовича, —

спершу протяжних пісень, а далі и веселеньких до танців. И вже геть пізно вони розійшлися, веселі та ясні обоє.

IV.

На другий день, тільки що світ розкрив свої сонні очі и визирав хорощим соняшним ранком, як під двір квартирі Івана Микитовича підыхала невеличка повозочка паркою кіньми. На передку сидів парубок у солом'яному брилі, у чорній товстючій сорочці, у вибілчаных штанях, засуканих аж до колін; лице, ноги и руки були у ёго чорні, засмалені, закурені, — одні очі та зуби біліли та блищали. У задку сидів панич, ще молодий, убраний до доріжнёму; літня біла одежа паничева припала пилом, а личко молоде и біле червоніло від смаги. Як коні стали, панич устав з повозки и пішов у двір; а парубок, привязавши коней до стовпця, поніс за ним невеличкий сак. У дворі на їх кинулася собака, — та видно приїжджі не були боязкі; — панич палицею, а парубок бато-гом обмахувалися и прожогом ишли до рундука. На лемент' собачий вибігла на рундук ще заспана, неросчесана и невмита Наталя. Кругле личко її горіло здоров'ям и краскою, чорні очі застигло просоння своїм м'яким и темним килимом, — вони були чорні, як вугіль, здорові, як ягоди, и м'які, без искорок, як аксамит.

— А чого вам треба? спитала вона приїжджих.

— Іван Микитович тута на квартирі? запитав панич.

— Тута. Ще сплять.

— Куди-ж до ёго ити? знову пита' панич, сходячи на рундук и кидаючи цікавий погляд на дівчину.

— Сюди. Тільки, кажу, що ще сплять.

— Сплять! підбираючись під голос Наталі, передражнив панич и ущипнув Наталю за руку. Наталя махнула рукою и трохи не заїхала панича по виду. Від замаху просонне її зразу сплиснуло, лице загорілося гнівом и в чорних очіх зажеврили скалочки.

— Ось нуте! так и дам! скрикнула Наталя, замахуючися кулаком.

Панич уже не чув. Він побрався у сіни, а разом за ним и парубок з саком. Іван Микитович ще спав, як панич увійшов у хату, и зірвав з ёго ковдю. Іван Микитович розкрив широко очі.

— Петро! скрикнув він, схоплюючись. — Де ти узався?

— Іване! промовив приїжджий — и кинулись один одного обнімати.

— Сідай-же, та спочивай, поки я вдягнуся та умиюся, — каже Іван Микитович.

Тай мні з дороги треба умитися. Та ще десь мій машталір з саком.

Панич кинувся до дверей, як парубок у двері.

— А-га, — сюди, сюди! Став отут коло печі...

Парубок поставив сак, а сам став коло порога.

Ну, Грицьку: на-ж тобі на могорич, та ідь собі з Богом, — промовив до ёго панич, даючи у руку копу з шагом.

— Спасібі вам, — подякував парубок, низко вклоняючися, и вийшов з хати.

Паничі почали чепуритися, умиватися та прибиратися. Прибравшись, вони посідали коло столу, зажидаючи самовара, и почали розмову.

Приїжджий був сердунший син Ливадного, старший від Івана двома роками. Глянувши на обох, не можна-б було ні за що назвати їх рідними братами, — одного батька, одні матері. Іван, худий, сутулий, блідий, завжди похмурий, задуманий; Петро — бравий, середнього росту, широкоплечий, краснощокий, при здоровью, — воно у ёго так и грало и в постаті вертливій, и в погляді веселім, и в розмові шпаркій, жартовливій.

— Яким-же-ж ти побитом, брате, завітав у наші краї? питає Іван Микитович.

— Довга річ усе, брате, розказувати. Приїхав у суд по ділу. Коли виграю — заживемо на всю губу; коли ні — то, що-ж, пропаду, як собака... Діло идеться за 20 тисяч, що зазичила у мене одна пані.

— У тебе зазичила? розкриваючи широко очі, запитав Іван Микитович. — Де-ж ти узяв таку силу?

— Та вже де не взяв, — то мое діло.

— Та як-же? та що-ж? я нічого не второпаю!

— Гм... мугикнув Петро Микитович, и якось сумно спустив у низ голову. — У нас там була одна поміщиця, Красовська; удова, не молода вже. Не знаю, чи був у неї коли чоловік, чи не було, бо вона про ёго ніколи не згадувала; а про те все удова та й удова. Так її усі в місті и звали. Завжде бувало, набере низку паничів, та й водиться з ними. Я, ти ж знаєш мене! — зараз одбив від неї всю ту шушваль, що швендяла коло неї, та оббивала пороги: — все-ж, бач, Секретарь у Поліції, молодий и не взяв же мене враг, показніший таки над якого там столоначальника! Одначе я уперед заїхав; почну тобі з початку... Тільки що ото я приїхав, показавсь між люде, — бачу — удова посила' мні чортки очима; то як сучка, після ополоника, засвітить ними

то облизується, не мов чого солоного або кислого поїза; то задумається, кусає кінчики пальців, не мов справді маленька дитина; то пусте очі під ліб и зітхне глибоко — глибоко та тяжко... Бачу я те, питаю: що вона за пані? — Удова, кажуть, багачка. Ага! коли удова, та ще й багачка, треба замотати се. Закрутив, знаєш, я уса, хожу по хаті, ніс задравши, тріпну волоссям, поведу розмову з висока, а там й зиркну скося на неї. Удова моя и ріг роззявила — та слухає... Одначе, думаю, підожди ще трохи; підстрелю я тебе ще дужче! Був бал. Я йду — и вона там. Музика грає, молоді крутяться — танцюють; а удова моя з мене и очей не спускає. Я до неї, прохаю танцювати, — пішла відразу. Танцюю, а вона голову ложить на плече та скося поглядає, як не звість очима, та так тяжко зітхає, так зітхає! Протанцював я з нею, посадив. Другі підходять, прохають. — Утомилася, — відказує. Я знову до неї, — иде. Еге, тепера ж, думаю, можна й до діла! Протанцював, посадив — и сам сів коло неї, та й почав їй бісики пускати. — Чому ви ніколи до мене не зайдете? питає. Ага, — коли так, то й зайду! На другий день зараз и зайшов, та незабаром и зовсім там оселився. Добре мині; як сир у маслі купаюся. Тут тобі, брате, лакеї, слуги, дівчат повен двір... Роскіш та й годі! За дівчат тільки й сердилася... Не одну, брате, бувало остриже, дѣгтем голову обмаже, на конюшні виб'є, та й спроваде на село; а до мене тільки день або два не говоре. — Мовчу я. А потім знову помирилося, и знову подавнѣму заживемо! Так аж до прошлого року жив. Торік вона на весні поїхала на погулянки на річну. Поїхала, та й перекинулася; а холодно було ще. Раз — злякалася, а в друге — замочилася, — занедужала, злягла. Бачу — не переливки: лікарі кажуть, не перенесе!... Я до неї. — Не вже ви мене, Маруся Ивановна, забудете — шалібно так питаю. — Ох лихо ж моє! каже, — чи мині тебе забувати? Коли б мині Бог дав очуняти, я б тобі усе словє добро одписала. — Хто его знає, кажу; ми усі під Богом ходимо... А знаєте; ви як умрете, то син зараз приїде, та й приборе до рук усе... А в неї був син, уже молодець, котрий раз як приїхав, та її й вибив, — хваїлася сама, — видво, за тако безпутне життя, — та як поїхав, то ні разу й звістки не подавав. — Вона зітхнула. Може б, кажу, ви поки що, хоч вексель дали? — Знову вона зітхнула и заплакала. Я зараз за навір, настрочив на 20 тисяч, несу до неї, несу ширє и червило. Підписала и ведилилася. Ян підписала, — я вексель у нешеню, та від неї, — загуляв собі. А вона щось на трє-

тій день и вмерла! Як умерла, — зараз кинулися все описувати та печатати, а я вексель: — а подавай міні гроші!

Усі аж руками розвели... „Підлог! підлог!“ закричали. А тут и син приїхав, став предводителя, прохати. Пішла, брате, перепалка! Мене трохи з служби не кишнули, та снасоби, справник заступився. Пішло, брате, діло... Виграю — заживу; а ні... та вже — хоч пан, хоч пропав!

Іван Микитович мовчки слухав и сумно дивився на брата, „Не вже так можна? не вже він мій брат?“ мелькнуло у ёго в думці, и аж мороз пробіг у ёго по за шиною.

— Що се у тебе за дівчина. Вогонь, а не очі! перебіг зразу на ипшу мову Петро Микитович, бачучи, що брат мовчить.

— Дівчина? спитав понуро Іван Микитович, и серце у ёго стукнуло. — Яка?

— А тута, в дворі.

— То хазайська дочка, Наталя.

— Що-ж ти?... заштав Петро Микитович, и жартовливо дивився на брата. Іван Микитович, скинувши погляд — злякався брата и спустив у землю очі. Серце ёго ще дужче застукало, повернулося так болізно...

— Халява ти, як я бачу!... скрикнув Петро Микитович. Брат мовчав и тільки зблід на лицьо.

— Що, у вас рано зіходяться на службу? знову переіменив розмову Петро Микитович.

— Та так, як и всі.

Розмова не йшла далі. Іван Микитович засумував, Петро Микитович ходив по хаті та посвистував...

Потім вони попили чай и вийшли разом з дому; Іван Микитович потяг на службу, Петро Микитович — по своєму ділові.

Іван Микитович на силу висидів свої часи на службі, и тільки вони не днями, а віками; нетерплячка ёго пекла, як згага; у дужках літало чорним вороном темне почуття якогось лиха. Вийшовши з служби, він не ходюю пішов, а підтюпцем побіг до дому. Тихенько увійшов він у сіни и став під дверима своєї хати. З хати доносився голос братів:

— Я вам сережки золоті куплю, верстінь на руку... Добре?

Іван Микитович миттю відчинив двері и — трохи не впав... На колінах у брата сиділа Наталя, обвинивши стан ёго и схиливши голову на плечі. Вона була не то що задумана; в очіх грали якась тиха радість, личко горіло, як у вогні; а зітхання було

поривчасте, тяжке. — Петро Микитович гладив її по горячій щоці рукою.

Зуздівши Івана Микитовича, Наталя порвалася скочити, та Петро Микитович задержав.

— Не лякайтеся! не бійтесь! казав він, не випускаючи з рук.

— Пу-с-тять! пустять! обідати час давати... прохалася Наталя.

Іван Микитович, скося глянувши, почав роздягатись. Серце его, як молотком било у грудях; він не міг слова вимовити...

Петро Микитович випустив Наталю і почав розмову з братом:

— Одначе довго-ж вас надержують. У нас се вже давно-б пообідали. А я, брате, справився: діло йде гаразд. Пообіцяв секретареві 200 руб. — нічого; каже: коли піймали у руки, то не випустимо!

Іван Микитович, мов сонний, слухав; слова летіли и пролітали, не зачіпаючи ні его серця, ні розуму; розмова якось усе вралася. Пообідали, полягали, зашмалюючи папириси.

— То ти на скрипці граєш? спитав Петро Микитович, водячи поглядом по хаті и побачивши скрипку на стіні.

— Граю.

— Вивчився?

— Та так трохи...

— Добре трохи? ускочивши у хату, защебетала Наталя; — Іван Микитович так грають на скрипці, мов словами говорять.

— Багато чести! понуро одмовив Іван Микитович.

— А ну, справді заграй, я послухаю. Заграй, Іване! просив брат.

Іван Микитович зняв скрипку. Довго-довго він її направляв, рвучи часто струни, чого з ним до сего ніколи не траплялося. Ось таки направив: ударив смичком раз, удруге, провів вдововж струни, — струна випустила такий важкий та болячий голос, що у Івана Микитовича заблищали слези на очіх и трохи не бризнули... рука скочила, затіпалася... Гляне — Петро Микитович уже заграє з Наталею. Зо зла надавив він смичком на струну; струна лопнула — и зичний бренькіт пробіг по хаті, усіх полякавши...

— Ні, не заграю, — сумно вимовив Іван Микитович, и положив скрипку на стіл. Сам ліг на ліжку — и одвернувся до стіни. Наталя, запримітивши се, зараз юркнула з хати.

— А гарна, брате, дівчина отся, Наталя! Ій Богу хороша! мовив весело Петро Микитович до брата.

— Суч..! трохи не бевкнув Іван Микитович, та здержався.

Петро Микитович, полежавши трохи, почав розказувати про своє життя, про бали, танці, співи.

— Як я тепер співаю, коли-б ти почув! Куди не появлюся, зараз мене просять співати. Панянки так и вьються коло мене, та у всьому догожають. Постій, я тобі заспіваю. Яку-б то? Ну, хоч: „На що тобі чорні брови?“ Шевченкову, — знаєш?

И почав... Голос єго молодий, дзвінкий и гнучкий, так и лився, так и розливався, перегинався у сто-крат тонів; захоплював глибоко душу то тихою тугою, та разив серце скриком горя, які почувалися у пісні. Співання вразило Івана Микитовича; він миттю скочив з ліжка, ухопив скрипку — и на трьох струнах, спершу не сміло, и далі все дужче та дужче, виводив тяжну тугу, поки не розлився гірким плачем зраженої дівчини... Петро Микитович застановився.

— Далі! далі! кричить Іван Микитович — и одно веде, одно розливає слізи...

— Далі не має, — каже Петро Микитович; — вже кінець. Ну, та й ти-ж, брате, граєш! я ще нечув такого виразного грання ніколи! А ну, ще що заграй.

Іван Микитович заграє „Гриця,“ „Ой виїду я на шпилечок,“ „Ой на ставочку, та на бережечку“; потім веселеньких-танцюристих; потім знову жалісливих, и так програв аж до самого вечера. Забулося єго лихо; виллюся у грі. Ів. Микитович знову просняв, повеселів, и з великою охотою згодився на раду братову, піти проходитися, роздивитися місто.

У вечері, пьючи чай, він и сам загравав з Наталею; щипав її пухкі білі руки, лоскотав по під боками, — хоч Наталя тепер и одбивалася и одверталася від єго жартів, а ловила погляд Петрів. — Одначе Іван Микитович не впадав уже в тугу. У ночі, вийшовши на двір и заставши Наталю, що стояла сама у сінях, обпершись об одвірок, и задумана дивилася па місяця, віц знову ущипнув її и веселенько посварився пальцем коло її чорного ока.

— Чого ви сваритесь? задумано спитала вона єго.

— Бійтеся, Наталю, лихої години; як раз та два наскочите! тихо з жалем вимовив він. Краще було би кінчити грамоту.

Наталя россердилася, відвернулася и пішла у свою хату.

Се знову приложило Івяну Микитовичу вогню до серця; знову туга та досада обняла єго. Лягли спати. Петро зараз заснув. Іван ворочався з боку на бік и, як ненасилював себе зімкнути очі, ні-як сон не приходив. Думки розходилися мов хвилі, заграли свою игру — не ту, що він вигравав на скрипці, а живу, болізну.

що серце, як обценьками, давить, як вогнем пече... Сказати йому?.. думав він... попрохати? Стидно! Яке моє діло?... И справді: яке моє діло? Що вона, моя дитина, жінка? Хай ступає на слизьку кладку, — тим більше, що словом моїм нехає, дивитися на мене не хоче... И що я за нещасливий такий? Ось живу тут більше ніж три роки, а не зможу повернути її до себе, — тоді як Петро усього день — и вона вже обнімає його, сидить у його на колінах, цілує... Суч... ні стида, ні сорому!... Сказано: яка мати така и дочка! яблучко від яблунки не далеко відкотиться!... Чого-ж їй шкода? Чого жаль проймає усього, коли я нагадую про те?... Здається, своїми-б руками задавав його... Кого? Рідного брата?... Ні, не варт вона слова доброго, не варт тих мук, які я носю у своєму серці! Адже-ж як би вона була... вона-б почувала, яким я її голосом остерегав сьогодні від лихої години... А то — відвернулася, пішла, не мов не до неї річ... Пропадай ти пропадом!... Отсе закрий очі — и перед ним знову виступає вона, він, — знову покотилися роем думки, знову жаль, проклєни, досада... На силу перед світом зімкнув очі.

(Далше буде.)

СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДА.

Слід пантеїзма в українській мітології.

По народній устній літературі можна вислідити, що найдавніша форма начатку світа, в давній українській мітології, була пантеїстична. Бо тільки од пантеїзма могла розвинути політеїстична релігія, котра допроважує народ до кращої, свіжішої поезії, ніж строгий монотеїзм, котрий не любить поезії в пластичних формах, як релігія духа.

По індійским Ведам весь світ став з Брами: з черепа його сталося небо, з його рідких елементів стала вода, з волосся — рослина, з його очей — світ и сонце, з грудей місяць, з костей тверда земля, з тіла люде. Сквадінавска Едда розказує, що світ став з крові вбитого богатиря Имира. В великорускій Голубиній книзі говориться, що сонце красне — од лица Божого, молодий ясний місяць — од грудей божих, густі звізди — од риз божих, білі зорі — од очей господніх, вітри — од дихання, грим — од глаголів, дощ та роса — од його сліз. Литовці думають, що бо-

гиня Каралуні, молода и гарна богиня світа, має голову, вінчану сонцем; вона носить одержу, обсіпану зорями и застебнуту на правому плечі місяцем. Дощ — то її слізи, а зоря — її сміх.

В українській митології колядок идея пантеїстичного початку світа дуже християнізована. Одначе її можна прояснити аналогією и деякими дуже ясними, хоч и коротенькими місцями в колядках, в котрих ще додержались сліди митів. В українських колядках дуже багато митологічної давнини. Колядки співають колядники або господареві дома, або господині, або синові, або дощі господаря. В деяких колядках вже просто колядники хвалять та величають господаря, ёго жінку и дітей. Але є колядки, в котрих можна бачити, що вони співались не господареві и господині дома, та дітям їх, а якомусь инчому Господареві, инчій Господині, а найбільше якому непростому синові Иванові и дощі, красній панянці. Давно колись наші предки співали колядки, як обрядові пісні, як молитви своїм богам світа й сонця, котрих празник припадав разом з нашим Різдом Христа, тоді як сонце повертає з зими на літо. Звернемо-ж увагу на господаря, про котрого співається в колядках.

Господарь обмалёується в колядках такими фарбами, котрі певно не пристануть ні до одного хозіяна господи. Той господарь гарний, пишний, гордий та богатий. Він має дуже великий двір; на тому дворі стоять понакривані столи. Господарь сидить за столами, жде гостей. Кругом ёго стоять слуги, поздіймавши шапки. Перед ним колачі з ярої пшениці, золоті свічі, золоті кубки з вином ¹⁾. На господареві сорочка, як лист, тоненька, як біль біленька. Іздить він на білому коні. Господарь рідко описується в колядках, як воїн, и тим він не похожий на сина Йвана княжевича, красного паннча. Господарь більше любить сидіти за столами або в церкві, навіть на престолі. На ёго дворі калинові та золоті мости ²⁾. Через ті мости йдуть до ёго в гості: боженко — ясне сонечко, місяць, зорі й дощик ³⁾. Сам він через калиновий міст, через Дунай — до раю. Ёго стрічають янголи, несуть у церкву, кладуть кінець престола, де янголи служать ёму службу. В таких митологічних образах малюється той господарь, в котрому можна впізнати давнього найстаршого бога світа. Господарів двір широкий, як небо, з калиновими й золотими мостами (калина назначає

¹⁾ Чтен. Им. Об. 1. 20. 1864 р.

²⁾ Чтен. Им. Об. 1. 14. 1864 р.

³⁾ Там лист. 8.

світ). Кругом ёго сяє золото, але він сам тільки білий, весь у білому, и не такий блискучий, як молодий син П'яп. В кінець усёго той господарь часом зветься св. Василем, або св. Николаєм, котрі обидва описуються при обставі, зовсім аналогічній з господарем. Обидва вони сидять, задумавшись, поважно, навіть плачуть... В тому господареві треба признати старославянського бога Сварога, бога світа, Білбога, однакового з литовским Зннцем, богом вогню. Треба пригадати, що український народ зве Бога в приказках старим господарем: Бог багатий, то й нам дасть; у́ Бога всёго много; Бог старий господарь: має білше, ніж роздасть⁴⁾).

Сей господарь будує церкву на своєму подвір'ї⁵⁾. Та церква у всіх колядках описується однаково; вона з трёма верхами, з двома — але більше всёго з трёма віконцями. В перше віконце світить сонце, в друге — місяць, в третє — світять зорі. В деяких колядках просто говориться, що перше віконце — сонце, друге віконце — місяць, третє — зорі. Та церква стоїть на святій, на сіянській горі: в неї попом сам Бог, а дяки — янголи⁶⁾. В тій церкві служить службу Син Божий в щирозолотій короні, в поясі з жовтої свічки, в срібному патрахлі. Та церква збудована знизу з білого каменя, середина її з дерева, а верхи срібні-золоті. Її будують то волохи, то три орли, котрими одначе порядкує один орел⁷⁾. В тій церкві самі ворота й вікна одчиняються, самі дзвони дзвонять, самі свічі засвічуються, самі книжки розгортуються. Ті свічі, дзвони й книжки привозить у церкву сам такий господарь.

Що така церква — то пізніша форма, на котру наші предки християне змінили давніший образ, те можна бачити в одній щедрівці. Там описується корабель достоту так, як церква: на сивому морі плаває корабель; в тому кораблі троє ворітець: в одні ворітця світить місяць, в другі сонце сходить, а в треті сам Господь ходить. Замість церкви корабель, замість широкого двора з мостами, котрі зовсім непотрібні на суходолі, на дворі, тут являється сиве море. Корабель має три віконці, як и церква.

Не трудно впізнати в тім кораблі и в християнізованій формі церкви, світ, мир з сонцем, місяцем и зорями. Сіянська гора, котра в казках зветься скляною горою, на котру вилазять змії й

4) Номиса прик. 2.

5) Чтен. Им. Об. 1. 34. 1864 р.

6) Чтен. 1. 34. 1864 р.

7) Чтен. 1. 51. 1854 р.

богатири, и на котру будуть лізти душі на тім-світі, — та блискуча гора и есть те сиве море, тоб-то небо, в котрому світить сонце, місяць та зорі. Те чудо, що в церкві самі свічки запалюються, вікна и ворота одчиняються, книжки розгортуються, дзвони дзвонять, натякає на невільний акт сотворіння світа и на вічний, незмінний, неперестаючий процес живої природи, и на рушення небесних світил. Таку церкву господарь буде на своєму дворі. Є дві колядки, в котрих говориться, що таку церкву збудував син, котрий розгнівався на батька, покинув ёго и збудував церкву своїм незвичайним конем, котрий очима звідни рахував, копитами білий камінь лупав и мурував церкву⁸⁾. Той снп, то бог-громовик, давній Перун, певне молодче покоління богів.

Яким способом збудована та дивна церква?

В аналогічних колядках, дуже християнізованих, ймення давніх богів вже зовсім зміняні на ймення Христа, св. Николи, Василя, Юрія й Богородиці. Але під тими прізвимищами, наприклад, Христа, Миколая й Василя, нетрудво впізнати давнього господаря а може й громовика, Івана княжевича, бо в колядчаного Христа нема нічого євангелского. В одній колядці говориться, що звісна чудова церква з трёма віконцями сталася с тіла Христа, розірваного жидами:

Де кривця цяне — церковця стане,
 Де плечі впали — престоли стали,
 Де руки впали — там свічі стали,
 Де очі впали — там книги стали,
 Де лячка впали — образи стали,
 Де зуби впали — дзвонойки стали⁹⁾.

Євангелского в тих словах колядки нема нічогосінько. В такій формі, зміняній може на десятій лад, ще можна впізнати, що та церква з тіла Христового есть мир, ставший сам по собі з якогось давнього язического світлого бога. С тих слів колядки, християнізованої аж до самих дрібязків, можна тільки догадуватись, що світ став з крові якогось світлого бога, як в Едді світ став з крові вбитого богатиря Имира; що з твердих суставів: губів, плечей, рук, стали тверді части мира, з очей явився світ, а може сонце, бо народня приказка невченого чоловіка уявляє темним, и конечно народ зриває світ з книжкою. Що з рідких частей тіла Христового стала вода, про те просто говориться в колядці:

⁸⁾ Чтєв. Им. Об. 1. 609. 1866 р.

⁹⁾ Чтєв. Им. О. 1. 23. 1864 р.

А з тії кривці — та стали ріки;
 А у тих ріках Господь купався,
 Господь купався, з Петром змагався ¹⁰⁾.

Св. Никола, котрий змінив у колядках якогось давнішого бога, ніби сидить на метених дворах за столами, сидить и задумався. Він схилив голову и вронив слізоцьку, а з тії слізеньки стала ясна керничка. З сього можна впевнитись, що вона стала на світі з крові та сліз якого ясного світлого бога, котрий зажурився и плакав, котрого вороги ровшматовали на шматочки, як єгипецького Озириса. Ті вороги світлого бога, од котрих він терпить, аж плаче й журиться, котрі розірвали й згубили з світа, то темна сила природи: темнота ночі, холод, зима з чорними страшними хмарами. Та темна сила вічно бореться з світом и теплом и таки доходить до свого, встигає побідити світлого бога и згубити ёго з світа, хоч и ненадовго. Боротьба світа з темнотою, літа з зимою, змагання негоди з погодою лежить в основі кожної давнієї релігії, як пантеїстичної так и дуалістичної. И в українській народній поезії видко, що першим мотивом створення світа була боротьба меж двома силами и перемога над світлим богом, котрий мусів розпастиись на части, але не згинув на віки. З ёго став увесь світ. Народня приказка каже, що світ створили царь-огонь и цариця-вода. И мир певне од того зветься світом, що став з світлого бога, що в основі мира покладено головний живущий початок — світ и тепло.

Колядка про розшматованого Христа аналогічна з думкою, очевидачки давнішою, в котрій говориться, як удова шукала в Бескидах свого сина Іванойка и розпитувала про ёго в сонця, в місяця й зірок. Зоря розказує удові, що тому Іванойкові сваткове — в лісі птачкове,

ёму музики — в лісі словіки,
 ёму жінойка — дрібна рібойка,
 ёму дружина — в воді лозина.

Сей богатьр Іванойко, згинувший в лісі та в воді, чи, може й сам ставший лісом та водою, аналогічний з митичним Христом, з тіла котрого сам по собі створився весь світ.

¹⁰⁾ Починається отся звична колядка так: „Ой як бувало одрежде діло. Славен сон.“

Є ще одна колядка, трохи похожа на козацькі думи. Турки й татари везуть у возі вбитого хлона Мигалья; за возом іде турецький кінь, а на коні сидить царський хлопець, держить в правій руці палаш, з котрого дзюрчить кров. З тоєї крові біжить річка, а над річкою виріс явір. Мати плаче за Мигалем, котрому порубали на часті голову й руки, а тіло — на макові зерна. Де впала Мигалева голова, там виросла могила,

Куди впали білі руки,
Туди бігли бистрі ріки;
Куди впало біле тіло,
Там виросло от чим кôйло; (?)
Куди впали білі ноги,
Там виросли два явори.

Та думка тільки має форму козацьких дум, в котрих часто похожо описується смерть козака. Царський хлопець трохи нагадує козацького джуру, але він давніший од джури, — може ще княжий джура. Але з того Мигалья виростають: могила, яворі; з крові ёго течуть річки. Мигаль, як и Йванойко в колядках — то певпе дуже давні митичні образи, анологічні з колядчаним Христом и давнім богом світа, з котрого тіла сотворився мир. Саме слово Мигаль, од мигати, натикає про світ. Пригадаймо народню приказку: на горі гай, а за гаєм мигай; тоб-то: на голові волосся, а за ними очі. А очі в митології назначають світ.

Пантеїстична релігія дає широке місце для миту и конечно для поезії. Вона сповняє весь мир, всю землю й воду й небо, богами, дає жизнь, в фантазії народа, мертвій натурі, дає жизнь, язик, голос, зорям, сонцеві, місяцеві, деревам, квіткам, птницям, звірям, тоді як монотеїзм все морить, одіймає од усього жизнь и дає її тільки душі та людській мислі. Перед єврейским Ђговою все мусить дріжати, замирати од страху; перед ним все смерть, а в ёму тільки справдешня жизнь; тоді як давні пантеїстичні релігії робили з мира якийсь чарівничий храм, повний жизни, повний усякого чуда, де все думало й говорило, нарівні з людьми й богами. Там-то митологія й поезія так розцвілася в Індії, розкішно розвивалася у Греків, Латинян. Давня українська пантеїстична релігія була причиною, що українська народня поезія так розкішно розвивалася, дякуючи українській природі и багатій природженій фантазії народа. В поезії нашого народа ми бачимо чудовий фантастичний мир, повний живих образів, повний усякого дива. Ні один теперішній народ, окрім давніх Греків, не має в своїй поезії таких багатих метафроз, такого поетичного обертання людей в дерева,

квітки, в птиць, в звірів, які ми бачимо в українській народній поезії. Де-які метаморфози походять на метаморфози грецькі, и вони затвержують мисль, що давня релігія українського народу була пантеїстична, коли чоловік, як мікрокосм, розпускається в частини природи, з котрих певне ёго виводила давня релігія.

И. Нечуй.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Галицько-руський нарід и галицько-руські народовці.

(Замість справознання с кайської археологічної подорожж).

I.

Кілько ми в Галичині не пишемо и не говоримо про Росцію! У всіх партій галицьких симпатія або антипатія до Росції то одна из головних засад програми політичної, и коли одні від неї ждуть освободження народа не під тяжкого ярма домашних ворогів, другі з відразою відвертаються від неї, бачивши у ній тільки томительку усіх прояв народної и людської волі.

А ні одні ні другі не потрудилися еще ніколи заглянути глубше в ту Росцію, чи справді від неї мож сподіватися освободження народа, або чи справді она тільки томителька усіх прояв народної и людської волі. Кожда партія ограничувала свої стосунки до Росції тільки до того, що після свого політичного становиска вибирала або одну догму або другу у свою програму політичну; більш їй до Росції не було ніякого діла. Після вибраної догми обсуджувалися и обсуджуються усі справи російські: одні и ті самі справи одна партія підносить до неба, а друга обкидає болотом.

А тимчасом и одна и друга партія у своїх поглядах на Росцію дуже далеко відійшла від об'єктивної правди, и в зовсім неправдивім світлі представляє собі російські стосунки. И ті, що ждуть від Росції повторення мессяди, помилилися, и ті, що бачать у ній антихриста, теж помилилися. А с тих помилок вийшли

в життю політичнім обох партій нові помилки, котрі дуже шкодливий вплив мають на життя політичне нашого народа в Галичині.

Обернімся насамперед до поглядів старорускої партії. — Люде старорускої партії, сподіваючися кожної години, що Россия прийде зробити за них діло освободження народного, позакладали руки и майже нічого не роблять; вони з погордою дивляться на тих людей, котрі толкують про те, що ніяк не годиться дармувати, позакладавши руки, коли из усіх боків домашні вороги давають темний нарід, запроваджують панські и жидівські порядки и відбирають у него послідний кавалок землі.

Хотьби навіть ті надії мали яку небудь реальну підставу, то все-ж оно великий гріх політичний, на користь якогось заграничнього протектора зрікатися усякої иніціативи в домашнім життю політичнім. Пасивність з політики може дуже швидко перейти у пасивність з привички; а коли партія яка раз своє життя політичне піддасть під чужу контролю, хотьби навіть під контролю найширшого прихильника, то нехай она не сподівається, що она зможе коли-небудь стати чинним фактором в відбуваючихся політичних перемінах свого народа, або що она як-небудь зможе причинитися до піднесення того народа, для котрого зреклася самостійного мислення и ділання.

Але партія староруска в Галичині зреклася самостійного мислення и ділання, незнаючи навіть, на-що а для кого она ёго зрікається. Она с самого початку свого иснування дуже мало мала того, що називається розум політичний; складаючися з людей несамостійних, виїшовших из під старої поліцейскої системи образования, вона немала найменшого представлення о тім, що то значить, провадити самостійну раціональну політику народню, и навіть не догадувалася, що помочи для народа шукати треба в народі самім и совісною роботою видобувати из народа самого ті спли, котрі-б ёму дали можливість, опертися шкодливим впливам сильного ворога. Коротко сказати: вона від самого початку свого иснування провадила політику крайнього непотизму, и ми-б дармо шукали хоть одної якої небудь праці, про котру би можна сказати, що люде старорускої партії самостійно перемислили и самостійно зробили. Вони „боролися“ с Поляками; але тільки за помочю правительства; вони хотіли закладати школи народні, але тільки за помочю правительства; вони у соймі и у раді державній богато говорили и політикували, але говорили и політикували тільки так, як того хотіло правительство. При кожній спо-

сібности и при кожній справі, в котрій їх голоси нераз рішати, вони не питаєтся, чоґо хочуть інтереси народні и якби своє вигідне положенне мож використати на користь народа, а питаєтся тільки, чоґо правительство від них хоче. Замість стояти на сторожі інтересів народних, вони пішли у правительствещі дакеі.

А тимчасом лакейска політика, політика крайнього сервілізму, крайнєї неґації свого „я“ не тільки не приносить ніколи ніякої користі для партії, але приносить їй несказанну шкоду, бо затруває усілякі накорінки здорової народнєї політики, бо відбирає силу и розум для самостійного діянннн и відучує від вироблення самосвідомости в собі и в народі.

Воно-б єще нічоґо, якби староруска партія в Галичині могла була задержати на стільки самостійности в собі, щоб могла припершій невдачі, яку спровадити мусіла така політика, дізнати її шкодивість; якби в ній задержалось було хоть крихіточка критичного зміслу, твердого погляду на світ и на людей. Тоді невдача могла-б більш причинитися до відродженннн народа, як найкращі придбанннн протекційної політики, бо она усьє енерґію партії кинула-б у противну сторону, в сторону провадженннн здорової, раціональної політики народнєї.

Тільки шкода сподіватися від сліпоґо, щоб він ишов простою дорогою, коли сліпуючи ковтне головою о камінь; він як-раз повернеться у другу сторону, и доти буде ишов другим боком, доки и там не ковтне де-небудь головою. И се нікому дивно не стане; на те він сліпий, щоб раз-у-раз ковтатися.

Коли одже правительство, погравшиися на ру років с старими дітьми, покинуло їх и обернулося ис своєю помічю и симпатією у польську сторону, они повернулися прямисінько у противний бік шукати другого помічника и покровителя, котрий би за них робив діло народнєґо освободженннн. Легко догадатися, чоґо вони ис своєї невдачі не витягнули такої науки, яку на їх місці кожний тверезий політик повинен був витягнути: покинути дотедерішний спосіб провадженннн справ народних, и взятися до тихої, органічної роботи коло просвіти народнєї. Вони не уміли мислити, и не мали коли навчитися мислити, бо за них мислило и робило правительство; и усьє свою роботу після великої невдачі вони ограничили тим, що собі винайшли другого такоґо, щоби за них мислив и робив.

Сей другий помічник, то — — Россия. Прому не сміятися; староруска партія справді думала, що Россия заступить її місце няньки, и що вона непременно прийме на себе ту роль,

котру до недавна с таким жайстерством грало правительство централістичне Шмерлінга.

И справді, — богато було говорено и писано про те, що Россия вступиться за покинуту німецького політикою староруску партію, и що її интереси найдуть собі в Роснії теплу оборону. Особливе у Галичині чутка тота наробила була дуже богато галасу и неспонею.

Тай из Роснії доходили у Галичину вістки, с котрих староруска партія великі собі робила надії. Газети росспійські, котрі в очах Галичан усіх народностей и партій політичних репрезентовали погляди правительства и всієї образованої Роснії, отверто говорили, що треба староруску партію приймати під опіку Роснії, що її треба матеріально и морально підперти у нерівній боротьбі.

И хоть теперка Поляки, діставши у свої руки Галичину, почали впроваджувати усюди свої порядки, хоть усё те, що випрошено було у давнёго централістичнёго правительства за покірну службу, нові правителі відобрали, хоть положеніе народа погіршилося до крайности, — староруска партія не тільки не тратила надії, але навіть почала сміливіше виступати наперед. Аджеж за її плечима стояла Россия, — а хто тому не хотів вірити, той шіг о тім переконалися из „Моск. Вѣд.“ або з „Голоса.“

И коли она перше дуже мало дбала про потреби народа, то тепер зовсім покинула про них журитися, бо и чого їй було турбовати себе такими справами, коли уже хто инчий дбати почав про прибитий нарід, коли явнилося ему могучий протектор.

А тимчасом нікому в Галичині и в думку не прийшло спитатися, хто отее тота Россия, що так швиденько поквапилася заявити свої симпатії для збитої з глузду старорускої партії.

А якби хто був тогді зміг дотянутися до російських стосунків, то певне би не піднявся був такий великий галас из-за тих тепедешційно виголопуваних симпатій, не зъужилбилося було стільки сил на завязушу полеміку против старорускої партії и її опікунів, и ми сёгодні не потребували би встидатися за те, що ми за ласкою наших старих пошпилися в дурні, и скажену шайну славянофільських самодурів держали за усю Роснію.

Усі ми у Галичині думали, що по за плечами старорускої партії стоїть Россия, — а сама староруска партія найбільше вірала в те. И тота віра підтримувала її именованіе и її силу. И на тій вірі кладені були найдивачнійші пляни народнёї будущности ;-

для неї видалося усё те, що тиха праця совісних робітників зроби́ла була для свого народа гарного, доброго и пожиточного; усё, до чого липло кожде щиро руске серце в Галичині, що становило найкращі споминки відродження нашого народа, пішло на сміх и на потаду, бо виходило просто з рук народа, и из усёго того віяв простий хлопський дух.

Аджеж прийти мав незабавки могучий протектор и освободитель и треба було для него прилагодитися. Він мав принести нічі рускі споминки, и нічий руский дух мав зійти на староруску партію, а за її помочю на увесь галицько-руский нарі́д. То треба було до того часу упоратися як-небудь з домашніми певатами.

З домашніми певатами упоралася як-небудь староруска партія. Тепер у Галичині рідко мож найти такого чоловіка нисьменного, щоби не встидався своєї хлопської мови, своїх хлопських традицій, щоби не доптав ногами усё, що простий наш нарі́д зробив коли-небудь для збереження своєї народности и для заспокоєння своїх соціяльних потреб.

Сказати по правді, люде старорускої партії ніколи й не мали великих симпатій для тої хлопської минувшости свого народа, и для того с такою сквашливістю стали її тепер покидати; вони відродженне народа свого представляли собі так, що того відродженне має бути перенесеннем панських звичаїв польської народности на нашу хлопську землю. Їх рвала до себе та блискуча поверховність польського панства, їм бажалось стати на рівні ис тим панством, що с такою насмішкою дивилося на прості обстанови убогого руского життя, и тим-то идеальна ціль усього їх політикування лишла до того, щоб те життя блискуче и розкішне ис під богатої панської палати стягнути під убогу попівську стріху. Дбати серіозно про піднесенне простого народа из матеріяльної и моральної нужди, добути ёму, здоровою народнєю політкою, політичної и соціяльної рівноправности, и зробити его спосібним до пробудившогося життя політичного, — їм ані а думку не приходило. Їм хотілось пановання над массою, а не рівноправности маси. Вони с такою самою насмішливою погордою дивилися на прості и нужденні обстанови хлопского життя, з якою дивилося панство на них самих.

И тим-то ви не побачите у всім життю політичним старорускої партії ні одного серіозного діла для народнєї просвіти; а за те, куди не повернетесь, усюди вам в очи впаде те сліпе наслідованне панських обстанов. Найкращу характеристику їх політичного життя дає нам оден лист Якова Головацького у Петер-

бурску Основу 1862 року: „Поклоніться панові П. Ал. Кулішеві и его чесній сопрузі, пише теперішній президент Виленської археографічної комісії, и скажіть їм, що той стишок — („Нинішня пісня“ В. Шашкевича) — голошений був при отворенню нашого народнього касина під иням „Руска Бесіда“ в Народнім Домі, в тім куті, де за его буття ві Львові, закладалися фундаменти и звідки він взяв собі на памятку каміньчик. *Тепер нехай би вони, чесні, побачили розмалёвані и краско устроені комнаты з воскованими паркетами, украшені зеркалами та меблями, освітлені газом..... Коби, сердешні, були приїхали хоть на пробу танців в „Бесіду“, або и на наш руский балъ, котрий відбудеся.. в редутовій салі на вдивовижу всего Львова; най би шановний пан Куліш побачив, як то гарно по козацьки (!) поубиралися наші молодці студенти, та гуляли з нашими львовскими красавицями козачи и коломийку, побрязкуючи брязначами! Ех, сказавби сердега: еще не вмерла козацькая (!) руская мати!... (!) Нашим публичним виступом показали ми нерадивим ворогам и недоброжелателям нашим, що Руськи суть и живут своєрідним (!) життям с древній столиці руского князя Льва....“*

Вони сподівалися дістати собі усього того блискучого життя за поміччю Шмерлінга; він мав їм добути и воскованих паркетів, и комнат из пишними меблями и зеркалами, він мав їм помагати устроювати и проби танців и балі рускі на вдивовижу всёго Львова, а с тим усім мав їм віддати в руки простий нарід, бо они хотіли не тільки жити по пански, але хотіли бути фактичними панами.

Тимчасом Шмерлінг не встиг їм добути паркетів; ёго міністерство упало, а нові міністри не тільки не квапилися на їх услуги, але еще віддали їх у польські руки.

Що с того вийшло, ми вже бачили; замість покинути політику паркетову и завернути її на инчу, справді народню дорогу, вони приїхали до Россії; и коли они оберталися до Россії, щоби она нарід освободила ис під польского ярма, то слова ті переведені на галицько-руську мову значили: дай нам воскованих паркетів...

Вони постаралися и о таку літературу провізоричну, котра-б серед пишно-умеблёваних салонів не разила диссонансом, и разом могла їх приготувати для грядущого мессії, и зліпили собі до неї провізоричний язык літературний, найчудеснійшу мозаїку усіх живих, мертвих и еще ненарождених языків славянских.

Яка-ж вона була, отта література провізорична? А вже-ж не хлопска, а хоть и не зовсім панска, то все таки благородна. Из найбільшою неохотою відверталися поети — *sit venia verbo* — старорускої партії від тих часів української історії, у котрих на-рід боровся и кров свою проливав не за восковані паркети, а за свій хліб насущний. А за те из якою несказанною симпатією обернули они очі свої у князівській період української історії!

До тих давних часів липло їх панськими химерами підбите серце; у них находило воно відраду за своє теперішнє убожество, и коли не могло само уживати панських розкошей, то радувалося принаймій тими розкошами, що панували келмсь у княжеских та боярських теремах, тішилося їх золотими скарбами, їх пишними одежами та паволоками.

Вони не хотіли бачити того моря народнєї крові, у котрім куналися отті паволоками та золотом одіті князі та бояре, не хотіли бачити, що за тими князями усюда нили пожарница та руїни убогих хлопських хат, оберталися у пустку тисячі городів та сіл.

Вони не хотіли дивитися на той образ князівських порядків, який змалював князь Игорь у слабій хвилі, серед тяжкої неволі половецької; ім байдуже було про те, що те, що сказав Игорь про себе, історія сказати мусить про усе те князівське гайвороння, що мов сарана покривало увесь край руский, пожирало усі добутки и усю працю руского хлопа. Вони рилися у тій славі князівській та боярській, у тих споминках найпоганіщої доби історичнєго нашого життя, над котрими плакати повинно кожде живе руске серце, про котрих найлучше було-б, як би їх мож забути на віки. Якби мож забути!

Так ні; недали нам наші старовіри забути про них, — — своїми непевними руками вони розкрили перед нашими очима той плюгавий образ кривавого князівського пановання, тай ще показували на него народови як на образ найбільшої слави и щастя народнєго, як на найкращий темат до згадування славної бувальщини!

Оттакими ідеалами кормили себе ті люди, що взялися за велику працю піднесення народа! Не серед самого народа, не під сільською стріхою, не из життя теперішнього и не для життя теперішнього вони збирали той матеріал, котрий послужити мав за підвалину для нового життя народнєго. Десь ис-під передисторичних могил, из давнєшньої старосвітської минувшости вони позбирали кідька спорохнєлих трупів, кідька зогнєлих трісочок из давно завалившогося народнєго будинку, и тими трупами, тими зогнєлими

трісочками, тими мертвими и студеними як камінь споминками хотіли воскресити нарід!

И як усё, с чого вони брали теми для своїх літературних праць, ис чого укладали свою політичну программу, було мертве и спорохніле, так и усё, до чого ні доторкнулися вони у своїй роботі, заходило смертю и деревіло. Найживотніщі питання політичні стратили в їх руках усю свою животність и увесь свій інтерес; найважніщі справи народні вони накрутили на свої старосвіцькі погляди и, замість залагодити їх на користь народа, вони зробили из них поле для своїх божевільних експериментів.

Кому-ж після сего всёго дивно стане, що староруска партія и в Росії немогла найти собі помічника для своїх цілей?

Немаючи найменшого представлення о тім, що таке Росія, вона галас кількох славянофільських самодурів — у котрих окрім имени теж нема нічого живого и славянофільського — приймила за симпатичний відгомон усєї Росії. На той галас вона відчуралася усёго домашнього патріотизму, и так сказати розспилася в якісь туманним загальноруским патріотизмі, від котрого сподівалася и еще відай и тепер сподівається помочи и підпомочи для своїх політичних спекуляцій.

Шкода тільки, що той загальноруский патріотизм теж такий мертвий и студений, як и усё, до чого староруска партія звертає свої симпатії; до него в самій Росії жаден розумний чоловік не признається, бо жаден розумний чоловік не може признаватися до якоїсь на скрізь дурної и пустої химери, не маючої в фактичних обставинах теперішности найменчої підпори.

Я уже згадував, що староруска партія зреклася самостійного мислення и ділання, незнаючи, на що и для кого вона зрікається. В тій глибокій вірі, що отсе уся Росія зазиває її устами славянофілів під свої теплі крила, вона, ненадумуючися богато, побігла відогріти в них свої трошечка приморожені надії. И справді: славянофіли приймали їх дуже щирим серцем; се-ж була перша мушка, що влетіла в тонесеньке славянофільське навутиння. Того, чого бажала староруска партія, славянофіли и не думали дати, и староруска партія за-пізно доглянулася до того, що то хтось ичній її зловив в руки, не Росія, и що те павутиння, у котре вона запуталася, тільки для ока називалося общеруским.

А самій Росії зовсім що инчого тогді було в голові, як пусті фрази про общеруский патріотизм. В Росії тільки що

недавно почалась епоха великих реформ на полі соціальнім. Кріпацтво упало, и усі живі люде в Россії, від найбільше уміркованого ліберала до найзавзятішого соціаліста, зайнялися розбиранням и залагодженням нових питань и стосунків, котрі випливали ис сего найбільшого историчного факту в Россії.

Почались заводити річи, для Россії зовсім нові и небувалі, почалось вироджуватися щось в роді репрезентативности губернской, и хоть тут мож було розбирати тільки справи чисто-економичні, то все-ж таки вони були дуже важним почином для дальшого розвою: „мисль в Россії гей-би від сну пробудилася, посищались усілякі погляди, усілякі стремління, появилися люде з усілякими переконаннями політичними. Такого життя еще ніколи в Россії не було, и Россіяне почали почуватися поволі до того, що вони дійсні горожане образованої держави....“

И хоть „тота хвиля дуже була коротенька, хоть в вищих сферах гейби перепудились такої великості починоючих виказуватися животних сил, хоть почали їх здержувати, путати и ослаблювати, и хоть поволі остигати и притихати став новий рух,“ то все таки він не завмер и пустив глибокий корінь між образованою громадою в Россії.

Легко зрозуміти, що Россії було не до того, щоб интересоватися клопотами галицьких „ташкентців“, и кождий зможе догадатися, яке становище російська демокрація займе проти галицької старорускої партії, коли їй прийдеться зійтися коли-небудь із нею.

И голоси, котрі ис табору російської демокрації почали доходити до старорускої партії, були на усє похожі, тільки не на симпатичний відгомон.

Староруска партія сама починає бачити, яка велика пропасть її ділить від російської демокрації, и починає догадуватися, що їй нічого ждати від Россії підпомоги. Інчі идеали у неї, а инчі у Россії; и она у своїх політичних стремліннях так само тепер покинута Росснею, як була недавно покинута німецькою політикою.

Своїми силами вона ніколи не стояла и ніколи стояти не може; и для ратовання свого життя вона тепер накидається кождому, хто їй попадеться; при послідних виборах вона не встидалася опертися на руки жидівські, на ті самі руки, котрі послідню сорічину и послідній кавалочок землі відбирають у' темного хлопа.

И се може послідній альянс старорускої партії. Жидівські руки не такі, щоб пустили того від себе, кого раз між себе дістануть, и коли правительство давне и Россия тільки відтрутили від себе староруску партію, то здорові жидівські руки чей її живої не пустять від себе. А їй між ними тепер так тепленько та веселенько, як в раю!

Остан Терлицький.

Діяльність сегорічного Союму.

II.

На сегорічній згромадженню більше ніж коли порушено такі справи, котрі дотичаться спеціально інтересів людности селянської. До справ тої категорії, в першій ряді, залічаємо ті, котрі до речених інтересів відносяться безпосередно. Такими суть:

1) Ввески послів Завадовского и Стемпика, маючі на цілі ограниченне стопи відсоткової в дорозі законодавчій.

2) Внесок посла Єндрижєєвского о розложенне оплати податку спадщинного.

3) Внесок посла Стемпика и множество петпцій о виданню устав противи пьянства.

4) Внесок посла Антоневи́ча о зниженню ціни соли.

Перша з тих справ, надзвичайно важна, як звістно, зістала залагоджена ухваленнем резолюції, звиваючої правліненне ввєднати в Раді державній уставу спеціалну для паного краю, в силу котрої відсотки, умовлювані без певної міри, як не менше відсотки правні, після устави належні, мали би вніосити 6⁰/₀, а найвищі відсотки умовні, які суд убезпечати, признавати и в дорозі ексекуції стяганне тихже дозволити може, могли би вніосити по 12⁰/₀.

На біду, остаточне залагодженне справи так важної, так животної для економичних інтересів нашої соспільности, не належить до уставодавчої компетенції нашого Союму, а буде залежати від ласки министерства и Ради державної. Відєньске диевникарство, и зістаючі під єго впливом німецькі котерні в Раді державній, будуть виступати против сего жадання нашого Союму з ліберальним говірканнем о свободі грошевого обороту. Можна навіть приготованим бути на те, що резолюція та в Раді державній буде відкинєна, а може навіть не буде їй через министерство предложєна. Та справа однакже є для нашого краю так животною, що в случаю

не узгляднення єї в дорозі уставодавства держарного, Сейм буде прижунений, роблячи ужиток з прислужаючого єму права пниціятивы, свою резолюцію зо всею енергією поновляти, и ввесь край, без згяду на ріжницю народностей и партий, мусить тоді ужичити Сеймові своєї підмоги.

З тої причини уважаємо за річ конечну, аби справа та була як найдокладнійше трактована в органах прилюдної гадки, и аби переконанне о конечности пожаданного залагодження тої-же перейшло в сок и кров найобширнійших кругів людности в краю нашім.

В тій цілі, робимо початок, поміщаючи передовсім в цілій основі „справозданне комісії правничої о внесках послів О. Завадовского и О. Стемпка“ — которе то справозданне, по ухвалі Сейму, wraz з резолюцією, министерству предложене зістане. Є отсе працєвий, мотивований прикладами, черпаними з усіх законодавств европейских, реферат д-ра Ридзовского.

„Високий Сейме!

Внесок посла, О. Завадовского звучить: В. Сейм зволить ухвалити: Взивається правління, аби з своєї стороны підприймло кроки, щоб відсоткова стопа для Галичини и В. князтва Краківського в дорозі законодавчій установлена була.

Внесок сей переказав В. Сейм, ухвалою з д. 21. вересня с. р., комісії правничій до розпізнання.

Внесок посла, О. Стемпка, звучить: Взивається правління, аби постаралося о виданне уставы в дорозі властивій, для королівства Галичини и Володимиріи и В. князтва Краківського обовязувати маючої, щоб при позичках, без згяду на форму, під якою позичка зятягнена зістала, — з виємкою позичок гипотечно убезпечених — не була дозволена ексекуція на вищій річний відсоток, як 12 від ста, від чистого випозиченого капіталу, з ухиленням всяких відсотків за зволюку, кар умовлених, або застережень иншої назвы, и обострень, домагаючихся дальших виплат.

Сей внесок відслав В. Сейм ухвалою з д. 24. вересня с. р. также до комісії правничої для розпізнання.

Комісія правничя вивязується з того задання свого в спосіб слідующий:

Позиці два внески, ріжні що-до форми, сходяться с собою в гадці и цілі; в гадці: що знесенне всяких ограніченъ що-до стопи відсоткової відділює на на край наш дуже іскідливо; в цілі: аби Сейм зарадив тому лиху, на скільки отсе в єго змозі.

Сойм наш немає вправді компетенції ухвалити устави в предметі права цивільного и карного; але призванням Сойму (§. 19. статута краевого), отже не тільки вже правом, але обов'язком ёго єсть: обрадувати и ухвалювати внески над оголошеними загальними уставами и установами під зглядом їх особливого відділювання на добро краю.

Такою уставою є власне устава з дня 14. червця 1868, Дн. зак. держ. ч. 62, порушена в повищих внесках, котора не тільки вичеркнула лихву з кодекса карного, але зверх того знесла всякі огранічення устав цивільних що-до стопи відсоткової и кари конвенціональної, а ввела так звану свободу капіталу, — все теє в тій цілі, аби підвинути всякі віти промислу, и відчинити тим способом нові и розширити истнующі жерела добробиту матеріяльного.

Хотя новіші теорії о державі и єї заданню, а наслідно всякі установи так званої держави правної, на жаль, дуже мало глядять на моральну сторону соспільности, маючи єдино на миті єї потреби матеріяльні; хотя з-за того и повищу уставу ціхує та односторонність, що перед правом ставляє нарівні так баришвінка, которий годиться на слухний відсоток від позички, як и того безсумлінного здирача, що видавлює з підіймаючого позичку такий відсоток, якого в стосунку до даного капіталу — ані земля ані ираця ніколи дати не може; то все таки помимо того комісія правнича, вже не зо становища теорії о державі, и не зо становища моральности, а єдино зо становища тихже самих матеріяльних зглядів, уважає повищу уставу згубною для нашого краю, бо єї відділованне на наші взаємини є так застрашаючо шкідливе, що вона, може в недалекім часі, мусить довести до майже загального вивлащення землянина.

Речена устава, під зглядом економії соспільної, є вислідком тої засади, що земля, капітал и праця, своєю — так сказати — силою фізичною, остаються в таких нерозлучних взаєминах між собою, и що одно так гармонійно відділює на друге, що наслід одно над другим переваги взяти не може; під зглядом права є вона вислідком засади о індивідуальній свободі розпоряджування своїм майном.

Правда, що в краю обилуючим капіталами, заводеннями кредитовими и товариствами взаємної помочи, которі навіть найдрібнішій маєтности и найнижчому робітникові ужицяють кредиту, нема тої небезпечі, аби капіталіст визискував землянина и працєвника; що овшим — там рента з землі, нагорода праці и від-

сотки капіталу майже завжди рівноважитися будуть. Але отся засада окажется пагубною там, де — як н. пр. в краю нашім — брак капіталів; де промислу майже нема ні якого; де торгівля обмежається єдино на сирових добутках, або тільки на збуванню виробів заграничних; де нелічні заведення кредитові суть приступні тільки для малого числа жителів; де для меншої маєтности нема ще книг гипотечних; де залічкові каси занадто малолічні, а товариства взаємної помочи ще лиш в завязку; де напоследі судове доходженне прав, так по поводу пережилої судової процедури цивильної, як по поводу недостаточного числа судів и недостаточного числа судових урядників, єсть довге и коштовне.

В такім краю о конкуренції капіталів мови бути не може; в такім краю барнишівник буде визискувати землянина и працёвника; в такім краю капіталіст доконче стається монополістом, а в такім случаю засада втора, се-б то, свобода заряджування своїм майном по своїй волі, перестає бути свободою, а стається примусом до позбутку свого майна. Так отже установа необмежености відсоткової, замість отворити нові, або розширити існуючі жерела добробиту, мусить в краю нашім доконче затикати перві, а ослабляти другі; бо рільник и промисловець, которий згори знає, що з землі и праці своєї не зможе видобути стілько пожитків, аби зміг ними и відсотки оплатити и довг свій уморити, — мусить уважати себе за провизоричного тільки держителя маєтности, з которої нині або завтра вивластить его несумлінний капіталіст; — так він витягне з маєтку свого, що тільки на разі витягнутись дасть, без згляду на будучність, и обезвладнює в той спосіб его продукційну силу.

Отож повища устава викликала в краю нашім наслідки заміреним просто противні — а викликала тим пагубнійші, що майже всі пожички у нас не затыгаються на цілі продукційні, але майже завжди на спожиток.

Комісія правнича не має статистичних виказів під рукою, але правлінню легко постаратися о викази, скілько рік в рік маєтків земських, а особливо селянських, в краю нашім, дорогою примусової продажи, переходить в чужі руки. Те число переразить его своєю величезністю. А важна в тім є отся обставина, що те вивлащуванне, майже загалове, є на порядку деннім, зачавши від впровадження уставу векселевої и загальної здібности видавання векслів — тої найдогіднійшої форми кредиту, по за которою ховалася лихва, котора по виданню уставу з р. 1868 навіть таїтися

вже не потребує, бо єї опіка устав, яко стипуляцію законну, ослонює, хоронить, и уживує їй всякої помочи.

Нехай правління запитається судів, на які відсотки и кари конвенціональні вони васуджають сторін, и які відсотки за зволоку дозволяють гипотечно убезпечувати; які стипуляції що-до відсотків, кари конвенціональної и відсотків за зволоку, бувають предметом угод нотаріяльних а наслідно предметом екекуції судової з таких актів, а переконається, що звичайним майже процентом є 2⁰/₀ на місяць, чи 24⁰/₀ на рік, при позичках гипотечних; 50⁰/₀, 100⁰/₀, а навіть 200⁰/₀ при позичках не гипотечних; що кари конвенціональні доходять майже завсіди до висоти капіталу, а часто кількакратно перевищають єго.

Суддя, которий любить край свій, находится тоді в страшнім положенню. Він — пістун справедливости, охоронець покривджених — з закрівавленим серцем и дріжучою з перераження рукою видає нещасливого довжника в руки безвстидного грабителя и сромотного кривдника.

И отсе називається — справедливість! И куди-ж отся справедливість нас доведе? Ото многолічні петиції, до В. Союму в тім предметі внесені, свідчать, що край марніє з року на рік, що властители ґрунтів, по вивлащенню, замінюються на невільників, которі, як бувало в Римі, в поті чола працюють на своїй колись-то вітцівщині для пана-капіталіста за нужденню заплагу; нужда приберає страшні и що-раз страшнійші розміри; за нуждою иде розклад взаємин соспільних, недовірність, зависть и головництво, — коротко мовлячи: край наш прямує неодхильно до великої катастрофи соспільної.

По такім представленню діла здавалось би, що комиссия правнична повинна засудити беззглядно уставу з д. 14. червця 1868 (ч. 62. Днев. зак. держ.) яко злу и хиблену. Сего комиссия не чинить беззглядно, але натомість утверждає, и — як думає — виказала, що та устава тільки для нашого краю є пагубна; що зглядом нашого краю була вона видана за вчасно, а отже, що в нашім краю видала вона овочі заміреним супротивні; що після того уставу ту для нашого краю на довний протяг часу завісити слідє.

Та устава була, в відношенню до нашого краю, скоком дуже нагальним, а коли в дечім, то в законодавстві розум політичний власне на тім полягає, аби не видавати устав після деяких, тільки в теорії утертих, засад, але що ті засади належить примінювати до особливих відносин краю, а именно до ступеня єго провіті, економічних єго засобів, и інших индивидуальних єго вла-

етивостей; а спеціяльною властивістю нашого краю єсть и те, що не тільки в жаднім краю австрійської монархії, але в цілій може Європі нема так величезного числа лихварів по заводу, як в Галичині. Слідувало би про те в отсім случаю пійти в сліди інших цивілізованих держав, с. є., стушево и приготовляючо, а не прихопно и горячково, тим певніше, що навіть в цивілізованих державах західних ограниченість відсотків доси истнує.

И так: Нема беззглядної неограничености в Англії, а до тої зглядної неограничености, яка там єсть, прямовано там звільна. Почавши від 1833 р. бачимо неперестанні змагання, аби усунути дуже строгі устави против лихви. Через двадцять літ з верхом розвивалося в тім напрямку законодавство Великої-Британії. Знесено там, в тім протязі часу, 11 устав' для Англії, 5 для Шкоції а 4 для Ирляндії. Однакож навіть и отся богата цариця моря и торговлі не ввела у себе беззглядної неограничености відсотків, но овшим — уставою з д. 10. серпня 1854 задержала вопа истнуючу, силою устави з д. 25. червця 1839, ограниченість відсотків при позичках на застави и при позичках нижче 10-ёх фунтів стерлінгів, чи нижче 100 зол. а. в. Такі позички можуть зятягані бути тільки на 5⁰/₀. Так отсе практична Англія розширює овіку права над всіми тими без ріжниць, которі дають безпечність заставу для позички, яко-же и над всіми тими, которі змушені суть користати з позички дрібної.

У Франції, скілько нам відомо, истнує доси ограниченіє стопи відсоткової. Після арт. 1907 Наполеонского кодекса з р. 1804 вільно там було умовлятися про відсоток вищий над 5⁰/₀ и 6⁰/₀; суддя одкаже присуджав зразу, на моци права звичаєвого, тільки відсоток правний, с. в. 5⁰/₀ в справах цивільних, 6⁰/₀ в справах торговельних. Уставою з д. 3 вересня 1807 заказано брати вищий процент над 5⁰/₀ а а зглядно 6⁰/₀, а частійші перекрочення того заказу карано яко лихву. Та устава раз тільки була завішена у Франції на кідькамісячний час, а именью декретом з д. 15. січня 1814, на протяг часу до 1 січня 1815, але тільки для залічок на товари (ломбард) без ріжниць в особі даючого позичку; но з другої же сторони уставою з д. 19. грудня 1850 обострено ще більше кари на лихварів по заводу. В р. 1865 застановлялася комісія Ради державної над справою знесення стопи процентової, але, скілько відомо, не дійшла ні до якого вислідку.

Коли отже в таких державах, як Велика-Британія и Франція, истнує ограниченіє стопи відсоткової — а годі-ж ті дер-

жави що - до взаємин матеріяльних и промислових ставляти на рівні с котрою небудь державою в Европі, — то питання так званої свободи капіталу, з практичного становища, не може бути так легко до рѣзв'язання, як отсе думають прихильники індивідуальної свободи розпоряджування своїм майном.

В Норвегії иснує від р. 1842, а в Швеції від р. 1864 свобода відсоткова тільки від позичок на шість місяців затяганих; для позичок же гіпотечних, якоже и для позичок на довший час (вище над 6 місяців) затяганих, стопа відсоткова виносить 5⁰/₀

В Гишпанії правління, в порозумінню з Радою державною, що року установає правну стопу процентову.

В Прусах вийшло в р. 1866 королівське розпорядження, котрим зноситься обмеження стопа відсоткової єдино при позичках, не покритих гіпотекою.

В Баварії ухилено 1861 р. всі устава карні и поліційні против лихви, але проєкт до устава цивільної задержав стопу відсоткову 6⁰/₀ з поводів виразно висказаних, що голос публічний не освідчився ще за повною свободою відсотковою, а часть людности потребує ще опіки против визискування капіталістів.

В Баденській дозволено умовлятися о відсотки вищі відіраваних, але такі відсотки не мають права застава, и, при позичках обезпечених, судовно жадані бути не можуть.

В Ольденбурзі знесено (1858) стопу процентову, але задержано заказ побирання процентів від процентів, якоже процентів перевищуаючих висоту капіталу; подібно мається діло в князстві Саксонско-Кобургській (1850). В Бремені и Любеці є свобода відсоткова, але рапорти о наслідках сего згадують тільки, що стопа відсоткова від позичок гіпотечних через те не піднеслася.

Натомість в ГанOVERі обов'язує устава карна, силою котрої умови лихварські караються яко прості обманства, а ще строжче ті, котрі по заводу трудяться лихвою.

Комісія зібрала те, що на швидці з діл, виданих в тій матерії по рік 1868, зібрати могла, єдино в тій цілі, аби виказати, що обмеження стопа відсоткової иснують не тільки в державах західних, але навіть в осередковій Европі, и що всюди законодавства з великою оглядністю підймають яку небудь реформу в тім питанню, без згляду на те, що теорія освідчилася вже давно за повною свободою капіталу.

И в Австрії не по первий раз в р. 1868 зроблено експерименти знесення обмежень стопа процентової и устав о лихві.

Патентом з д. 29 січня 1787, отже в минулому столітті, ще за часів цесаря Осипа, пробовано знести и знесено ті огранчення. Але вже в 26 літ потому вийшов патент з дня 2. грудня 1803, которий зачинається отсим словами: „Досвідчепие многолітне, многими стверджене прикладами, обмануло аж надто очікування, які малися при виданню устава з д. 29 січня 1787, зноскої устава против лихви. Місце сподіваного свобіднійшого ужиття капиталів до піддержовання підприємств ужиточних займла непогамована хіть зиску, котора на глупоту, роскидливість и на пригніт потреби росчитувала, пильність и запобігливість підкопала, кредит приватний пригнітила и найшкідливіші наслідки на обичай и успособлення рознесла.“

Таким то введеннем австрийский законодавець мотивував уставу з р. 1803, котора зносила патент з д. 29. січня 1787, а заразом, обчеркнувши понятте лихви, считала єї за вчинок кари гідний, підпадаючий карі грошовій и карі арешту від 8 днів до 6 місяців, а инколи навіть виставкою лихвяря на видовище прилюдне, вигнаннем з місця побуту, а коли був чужосторонним, то з цілої монархії (§. 17).

А піднести тут греба отсю надзвичайно важну обставину, що навіть патент з д. 29 січня 1787, дозволяючий умовлятися о висоту відсотків, відіймив лихві тільки значенне вчинку кари гідного, а ще не узаконив єї під зглядом права цивильного. Сей патент каже, що ні-ж-один суд не може присуджувати або дозволувати екекуції для виших відсотків, як 4⁰/₀, від позичок, которі мають покритте гипотечне, а 5⁰/₀ від позичок, затыганих без-гипотечно. Обставина отся для того так важна, що законодавець через те виповів отсю попадну гадку, що стипузація любовільних відсотків вправді не єсть переступом карним, але все таки не перестає бути неправністю цивильною.

Патент з р. 1803 обовязував зверх 60 літ. Проміж тим часом змагалися на полі науки найзнакомітійші уми: вислідок тої боротьби перехилився на сторону тих, которі в необмежености відсотковій бачуь осущення засади индивидуальной свободи.

(Конєць буде.)

НОВИНКИ.

— **Субвенція для руского театру.** (Дебата соймова). Дня 16. о. м., підчас пересправи над бюджетом, вносить комісія: „для руского театру, під зарядом касина Бесеїда, признається до розпорядку Биділові красвому 3.000 зол., через що истиція Омеляна Бачиньского о ту субвенцію залагоджена.“

Посол о. Заклинский занитує справоздавця: хто сего року дістав ту субвенцію, и чи здав відчот о виданню тих грошей не ту ціль?

Посол Пьетруский: Виділ краєвий установив комітет, маючий доглядати рускої сцени. Сей комітет, зложений з людей знаних, посвідчає, що сцена давала представлення в різних місцях, навіть у Львові, що ті представлення були відповідні під зглядом вибору штук и мови, и просить о дальшу субвенцію на руки Бесеїди. Виділ полягав на мнінню комітета, бо иншої контролі не мав.

Посол Заклинский, незадоволений тим виясненнем, жадає, аби субвенціонований директор складав рахунок перед Виділом. Кажє, що викидаються тисячі незнати для кого; що 24.000 ухвалено на театри польські, а на руский 3.000; між-тим коли рускому театрові слідовало би дати 24.000, а польському тільки 3.000 (сміх); бо польські театри вже и так добре маються, тому що Поляки мають интелігенцію, котора до театру ходить, а до руских ледве кількох на представлення прийде. Для того вносить, аби рускому театрові дати 6000 зол.

Посол Павликов не має надії, аби від більшини соймової можна дістати 6.000 на руский театр, отже и не ставляє такого внеску, з другої же сторони він находиться в неприємнім положенню, бо, яко Русин, хотів би приймати, що більшина дає, але волів би бюджету не обтяжувати, тим більше, що він не задоволений тим, що сказав п. Пьетруский. Він незнає нічого о тім, кому ті 3.000 зол. дісталися и для того сумлінно не може голосувати за тим, хоч, яко Русинів, прикро би йому було, коли-б руский театр субвенції не дістав.

Посол Грохольский відповідає п. Заклинському, що не бачить поводу, аби Виділ краєвий жадав рахунку від підприємців сцен руских. Театрам польским ніколи не ставляється тої вимінки*) Виділ учинив що до него належало. Мовець находиться в труднім положенню, бо один з попередних мовців жадає більшої субвенції під позором, що руский театр слабий — хоч слабому ніколи не дається багато, а лиш тільки, скільки йому треба, — а другий мовець того-же сторонництва хотів би виразно, аби рускому театрові нічого не дати. Для того мовець голосувати буде за внеском комісії, котора, видко, безстороннійше на те діло дивиться.

Посол Хршаповский вияснює п. Заклинському, що субвенція не дається для народу руского, але для театру. Дивується, длячого о. Заклинский, которий кажє, що навіть не знає, де єсть театр, жадає

*) Помимо того Руска Бесеїда складає Виділові красвому рахунки з ужиття отриманої для руского театру субвенції, о чім мовці, видко, не знали. Ред.

для него підвищення субвенції? Коли театру нема, то трудно з отсего витягнути внесок, що йому треба дати більшу допомогу.

Посол Ковальський не жадаючи більшої субвенції отавляє поправку, поручаючи Виділові красвому узгляненню петиції Бачинського.

Посол о. Заклинський такоже, що не жадав, аби театри, львівський и краківський, складали рахунки з субвенції, бо вони мають дирекції; але с театром руским річ инша. Жадає для того театру 6.000 зол., але під винятком, аби був такий рахунок.

Посол о. Качала: Я не хотів заберати голосу в тій справі, яка тут порушена; однакож мене змушують до того ті панове, котрі тут забирали голос. Відомо що п. Білоус, коли подав петицію Бачинського, о субвенцію для руского театру, то так тепло промовляв за нею. Нині знову другі промовлять о субвенцію для театру, и то більшу, — хотя й тяжко відгадати, о що властиве ходить: бо раз просять о більше, и знову скаржаться на те, що не знають, на що гроші з субвенції той обертаються. Аж з поправки п. Ковальського показується, о що ходить, для кого він хоче субвенції. В своїй поправці п. Ковальський робить додаток, аби слова: „Бесіди рускої“ опустити, а додати: „з узглядненнем петиції Еміліяна Бачинського“. Я тої петиції п. Бачинського не знаю; не знаю, чи п. референт ту петицію читав, — мені він єі не показував. З поправки п. Ковальського показується, що тут ходить о то, аби Рускій Бесіди субвенцію відняти, и до рук Бачинського підзарядженнем Виділу краєвого віддати. Отож ходить тут о підкопанне Рускої Бесіди.

Комісія бюджетова ставляє ту субвенцію для руского театру під зарядом Рускої Бесіди и контролєю Виділу красвого. — Як же той Виділ виконував ту свою контролю? Ото він постановив виділ артистичний, котрий дає справозданне, и каже: чи добрі штуки давано, — чи варто театрові дати субвенцію, ему призначену. Але з другої сторони еще и Бесіда контролює. Так є властиво дві контролі, т. є. виділ артистичний и Бесіда, котрі контролюють при тім, в якім язиці представлення даються.

Що до Бачинського. Відомо панам, відки повсталала та субвенція для руского театру. Ото на внесок бл. п. вице-маршала Лавровского. Тогда вправді не було розділу, — тогда був один театр руский, котрий давав представлення в Народнім Дому. Директором був Бачинский довгий час. Не було двох труп, тільки одна. Але по кількох літах Лавровский не міг собі порадити з Бачинским, бо він зачав керунок висмівати. Уживав до того Слова. Потім прийшло до того, що Лавровский був змушений Бачинского віддалити, и контракт з Бачинскою заключити. (Веселість).

Пізнійше Бесіда постановила розписати конкурс. Бачинский не стає до конкурсу. Бесіда приймає Моленцкого. В остатнім разі, як усунено Моленцкого, Бесіда уформувавала осібну трупу; и та була під дирекцією Теофілі Романович. Отя дирекція зробила контракт з Бесідою, котрий предложений Виділові краєвому. П. Ковальський сказав, що не знає тої трупи, т. є. що небув на єі представленнях. (П. Ковальський: Ні!) То прошу ити до Виділу краєвого, а там знайде контракт зложений. (П. Ковальський: Але на папері!) В тім кон-

тракті також вказане: керунок народовий, язик народовий, чистий, що застерігається.

Я не противник Бачинського, и овшім, желаю, аби ті дві трупи злучилоя, и аби була одна оильнійша. Але Бачинский на остатнім конкурсі поставив варунки, которих не можна було прийняти. Ото він хотів, аби ті три тисячі ему в руку дати; дальше аби ему салю наймати. То не було в наших силах, (бо в театрі Скарбка платиться 300 зол. за один вечір); до того хотів, аби ему бібліотеку и цілий репертоар на его власність віддати. На такі варунки Бесіда не могла пристати, бо не була в стані. Отже-ж річ мається так: нині театральна трупа стоїть під дирекцією Теофілі Романовин; під зарядом Бесіди.

Дивна мені одна річ: що власне ті панове промовляють о більшу дотацію, а салі в Домі Народнім на театр руский дати не хотять навіть за гроші. А однакож Дім Народний ті господинове не самі побудовали... Приточу ще один факт. Коли був огонь коло Народного Дому, то якби не молодіж руска (П. Павликов: наша молодіж!) ті самі молоді люде, котрих нині викидають, не були воду носили и дах зривали, Дому Народного може би нині не було.

Отож повторюю, о що ходять: — ходить властиво тим панам о то, аби Бесіду підкопати и субвенцію для театру руского відняти. (Веселість).

Не промовляю за тим, аби більше давати, понеже виджу, що бюджет краєвий шеретажений; а що до того, кому давати, чи Бесіді, чи Бачинському, то на те сеть Виділ краєвий, которий може орікати хто буде годен тої субвенції. (Браво).

Посол Пьєструский просить, аби Сойм не прихилився до внеску п. Ковальского, бо Виділ краєвий не можн шукати по провинції вандрівних театрів, а мусить мати діло с товариством, що есть у місті.

Посол гр. Водзіцки й висказує, що комиссия бюджетова, не жадаючи рахунків від Бесіди, тільки доводу виплачення субвенції, доповнила строго свого обовязку.

Справознавець посол Зибликевич, відповідає о. Заклинському, що субвенції даються на те, що вже истнує, а не на те, аби щось утворити; и що, коли-б руский театр мав уже оперу, або хоч оперетку, то мав би право домагатися більшої підмоги від Сойму. Там, де есть сили, належитьсья подати ім поміч; творити такі институції не есть заданнем Сойму. Що до гадки о. Павликова, мовець заявляє, що длятого напрямку руского, которого п. Павликов собі не бажає, Сойм спровігся и спроможеться на тисячі; але на противний напрямок не дасть ані шелюга. (Притаковання. Зо стороны святоюрців: „Ого!“). Що до п. Ковальского, мовець в имени комисіі покликуюється на миніне о. Качали, и виражає надію, що руский театр під зарядом Бесіди буде відповідати своему заданню так під зглядом ососильним як и язиковим.

При голосованню поправки о. Заклинского и п. Ковальского унали, и дотична позиція бюджету принята після внеску комисіі.

Запрошення до передплати.

На гипсові одлитки Шевченкового бюста, виконаного п. Т. Барончем, розписується передплата до кінця місяця грудня с. р.

Ціна одного екземпляря в дорозі передплати виносить 6 зол. а. в. По впливі визначеного для передплати часу ціна буде підвищена значно.

Листовно посиляється передплата до „Виділу Товариства Імени Шевченка у Львові, улица Осолиньских, ч. 12“; ш. передплатителі місцеві зовлять складати передплатну ціну у Завідателя друкарні того-ж Товариства, п. Ф. Сарницького, в конторі той-ж друкарні (Крива улица ч. 2.).

Ш. передплатителі позамісцеві зовлять в своїх листах ознаймити, чи передплатений бюст одберуть самі у Львові, чи слідус переслати його поштою. В другім случаю пересилка доконається на їх кошт, с побранем поштовим належитости за відповідне опаковане.

Замовленя без долученя передплатних грошей не приймаються.

Фотографічні виображеня Шевченкового бюста можно купити в магазині п. М. Димета, и конторі друкарні Товариства Імени Шевченка, пменно:

більший формат по ціні 70 центів,
менший „ „ „ 35 „

Чистий дохід призначений на утворенне фонду для поставлення Шевченкові памятника у Львові.

Від Виділу Товариства Імени Шевченка.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,
нарощаючи їх

по	6 ⁰ / ₀	с	3-	днєвним	виповіщенєм
„	7 ⁰ / ₀	„	14-	„	„
„	8 ⁰ / ₀	„	30-	„	„

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

В друкарні Товариства Імени Шевченка. — Від заредак Фр. Сарницького.

Виходить випу-
сками в 2¹/₂ арк.
3. (15.) и 18. (30.)
к ождого місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на ульци
Оссолінских.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНЕ.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Оден нумер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПЬЯНИЦЯ.

(Дальше.)

V.

Через тиждень поїхав Петро Микитович. Брат виражав брата радий, веселий: він сполохнув ёго тихе щастя, він привіз з собою тугу та горе, — як ёго не радіти, виражаючи такого брата?! Одна Наталя певтішно плакала потай усіх, и щось тижнів зо три не показувалася и в хату до Івана Микитовича. Сама мати ходила коло столу, — Наталя прикинулася недужою. Іван Микитович, радіючи, що не стало ёго ворога, клопотався и сумував, що Наталі не видко.

— Що Наталя — дуже не здужає? рано й вечір питався він у матері. Чи не полегчало їй?

— Та Бог ёго знає, що з нею таке? Вона мєв и здорова, але все лежить — не встає. Тільки-б ото й хвороби усеї, що лежить.

— Перележе, перетерпе — думає Іван Микитович, и радіє. А тимчасом на Наталю сусіди понесли недобру славу. Вони в один голос кричали, що — видко — дуже шкода панича, которого з такими слёзами виражала у дорогу... Певно ті слёзи — не дурниця!...

Слова ті дійшли до матері. Мати вилаяла людей, щоб не клепали такого на її дитину, а про те їй ще тяжче стало, и вона запыла. Пьяна напалася у ночі на дочку, лаяла — ганьбила;

дочка мовчала, як у рот води набравши. Так мати и заснула, лякучи. На другий день тихенько увійшла вона у хату до Івана Микитовича.

— Що я вас, паниченську, повитаю? бояжко почала вона.

— А що? — скажіть.

— Чи ви чули, яку за мою Наталю лихі люде поголоску пустили?

— Ні, не чув.

— Кажуть, буцім вона за вашим братом плаче. Чи воно таки правда тому? Адже-ж він жив тут цілий тиждень, и я нічого не запримітила. Чи не запримітили ви, паниченську: — не було чого між ними? Не даром вона чогось щоночі плаче...

Івана Микитовича проняв усього холод, не мов хто леду приложив до серця. Зразу похолою, а потім и запалало усе...

— Не знаю, — тремтячи, вимовив він. — Хозяйка пішла з хати, не дізнавшись нічого, и знову запила.

Іван Микитович ходив мов зачумлений. Через тиждень він одібрав листа від брата. Пише, що діло ёго пішло, як по маслу, що вже маєток ті панії описаний, и будуть незабаром продавати... Коли одберу гроші, — кидай, мабуть, и ти службу, та їдь до мене, та разом и Наталю захопи! Поклонися їй; скажи, що коли вона приїде, то панією заживе... Коли-б ти знав, брате, як вона сподобалася міні, — як щиро пригортає, горяче цілує?!⁴

Іван Микитович не скінчив листа. Голова у ёго закрутилася; в очі заходили кружала; в ухах забили у дзвони... Як на смерть приговорений, устав він з-за столу, за котрим на службі сидів и писав, и не загортуючись, не збіраючись, ухопив чужу шапку и прямо потеліпався до дому, несучи лист у руках, як своє лихо, як свою тяжку кару.

Прийшовши до дому, на порозі зустрів він, закутану у чорний платок, Наталю. Вона, побачивши ёго, зараз пішла у свою хату.

— Вам обідати давати? гукнула вона крізь стіну до ёго.

— Давайте! одгукнувся він, не памятаючи сам себе.

Вона внесла борщ, и постановила на столі. Як тільки ще відхилила вона двері, він звів на неї свій жалісливий погляд: ёму хотілося дознатися на її погляді, чи справді тому правда, — так вона одверталася від ёго, не мов боялася, стрінутися з ёго очима.

— Наталю! гукнув він, як вона вже, вертаючись, доходила до дверей.

— Чого вам? не повертаючись, запитала вона.

— Ви недужі?... Голос його задріжав, слізи заблиснули в очіх...

Голова Наталини нахилилася, постать, як від морозу, затіпалася; не відказуючи нічого, вона вийшла з хати.

— Хіба тому правда? правда?!... закричав він їй у слід, болізно здавлюючи руками голову.

Вона знову не одмовила нічого, тільки трохи перегадом почулося з другої хати тихе и тяжке ридання.

Іван Микитович знеміг: уткнувши лице у руки, и злігши на стіл, сам заплакав. Слізи його спершу тяжко и трудно витікали з очей, не мов їх хто видавлював; а далі все легче и більше ишли, — на столі під руками, де він зліг, було мокро...

Наталя, поплакавши и насунувши платок на очі, витягла другу страву з печі и понесла до його. Постановивши її, вона вже хотіла брати першу, коли — глядь! борщ не початий — застиг, улився зверху лосем.

— То се ви й досі не їли? охриплим від сліз голосом спитала вона.

Іван Микитович мовчав, и ховав глибче у руки своє лице, щоб не примітно було сліз.

Наталя постояла-постояла коло столу, подивилася на мокрі плями... Плаче! — мелькнуло у неї в голові — и серце заболіло, защеміло.

— То ви й небудете їсти? нерівним голосом знову питає вона.

— Беріть, — одказав він, и закрився від неї ліктем.

— Наталя забрала страву и вийшла. Він не зміг далі сидіти и вняв на ліжку, лицем у подушки...

— Над вечір прийшла мати, и полізла у піч собі за стравою.

— Що се за знак? Панича немає дома? питає Наталі.

— Ні, дома.

— Що-ж він не обідав? — борщ цілий?

— Ні.

— Чому?

— Не знаю. Плакав чогось... Голос у Наталі дріжав.

— Чого-ж він? спитала вона сама себе, и тихо пішла у хату до Івана Микитовича. Тихесенько, без рипу, відхилила вона двері и просадила голову. Іван Микитович лежав на ліжку, лицем на хату. Лице його було біле-болізне; з заплющеного ока тихо випливала сліза и стікала по щоці на подушку; подушка бум

мокра. Він, видко, спав, бо не ворушився. Мати подивилася-подивилася, тихенько висунула голову, тихенько зачинила двері, и пішла у свою хату.

— Спить — и плаче... подушка під щокою уся мокра, — тихо промовила вона до дочки, сідаючи їсти.

Тільки перед заходом сонця Іван Микитович прокинувся. Голова — боліла, серце — щеміло, на душі — важко та тяжко. Голодний, заспаний и сумний, він здавався аж злим.

— Чи не має чого їсти? запитав він тихенько, увійшовши у хату до хазяйки.

— Чому се ви не обідали, паничу? Хіба не здужаєте чого? спитала хазяйка.

Іван Микитович мовчав.

— Я зараз — скрикнула Наталя и хутко кинулася до печі. Іван Микитович пішов у свою хату.

— Що се з ним? здвигнувши плечима, промовила мати. — Мабуть щось по службі! подумала, и впокоїлась.

Наталя застала Івана Микитовича уже за столом, хмурого як осінній день. Вона подала борщ; він мовчки прийнявся їсти, — страва не йшла на душу. Полизькав він, полизькав и, положивши ложку, задумався...

Задуманого застала ёго Наталя и з другою стравою.

— Приймати? спитала вона, вказуючи на борщ.

— Приймайте.

Іван Микитович покоштував и другої страви — и знову задумався. Як прийняла з столу, він кинувся зараз до своєї скриньки. Виняв папір, перо, каламарь, и почав писати.

„Є на світі люде, — почав він, — з виду добрі, хороші, красиві. Так їх усі й знають, так и величають. Думка у їх — як-би найвеселіще вік прожити, прогуляти, пробайдикувати. Устають вони з глибокою своєю думкою: — де-ж то сьогодні прогуляти? Лягають веселі, задоволені прогуляним днем и нічтю. Такі люде бувають завжди молоді, завжди чиновники, пани... Вони улюблені громадою, вони коханці панянок; без їх, коли бува' нема їх на гульні, — и гульня не гульня, и игри не игри, и сміхи — не сміхи; без їх усе хмуре, усе насунилося, важко дише; при їх — літає, грає, б'є у вічі своїм гармидером, переливається сміхом, одрадою.... Такі люде дивляться на життя, як на череду святка, гулянок: аби хороше нарядитися, хороше погуляти, добре поїсти, добре поспати!... Им ніколи не йде на думку людске горе, людські слёзи, безталання, нужда, — вони, не соромлячись, на тих

см'єзах, горі, нужді будують своє щастя, свій спокій, свою одраду... Що їм до того, що другий плаче? — аби я сміявся?! що до того, що він цілий вік нарікає через мене на свою долю? аби жині було добре!... Для їх немає нічого, що-б викликало їх жаль, зачіпало серце; немає нічого святого — чому-б вони молилися, на що-б покладали свою віру... Бог для їх — якийсь страховище, котре терпить, терпить, да вже як и попаде у свої руки!... Через те вони, підгоптавшись, ростративши молодую люблячу силу душі, — робляться боязкими, бояться самих себе, своїї тіні, свого прошлого молодого віку, и турбуються замолити гріхи свої, — будують церкви, ллють дзвони, правлять молебні, панахиди; хочуть Ёго умилистити... И люде про їх кажуть: „От людина, от добряца! за-молоду погуляла — на старість покалася!...“ А ті безталанні, котрі віддали своє щастя, своє добро? Ті або з голоду пропадають, або під землею тліють, зариті як небудь, не оплакані ні кими, а облягні усіма: вони не вмiли на с'єму світі жити, — така їм и честь!... Господи! доки-ж ти будеш терпіти сю сромотню на землі?!

„До тільки що обмалєваних людей належиш и ти, брате. Життя твое — щоденні гулянки; думки и турботи твої — як би й де ёго найкраще прогуляти, поїсти, виспатися. Одначе не цілий же вік у чужих та чужих, — треба и своє мати, и себе кудись приткнути? От тобі й клопіт про багатство. Нажитися, яким не є побитом, а нажитися! Згадай, брате, свій переказ за панювдову? Згадай — через кого ти став и багатим и щасливим?

И що ти за те заплатив — за те щастя, за те багатство?... Вона віддалася тобі усею душею, усім серцем; а ти, знай, тільки кривив перед нею, зводив з другими зводні, а над її серцем глузував... Настала тяжка пора лежати на смертній постелі... Ти не то, щоб обігріти її душу, заспокоїти її злякані думки, — ти зараз до неї з векселем, плакатися перед нею своєю нуждою... И вона, добра, бачучи те, підписала ёго... А ти? ухопивши її добро, кинув здихати її, як собаку, одну, покинута всіма — и людьми и дітьми... Пригадай, що тоді було з нею? з якою важкою думкою, з яким горем закривала вона свої очі... тоді як ти сміявся над нею, як над дурненькою, у веселій компанії свого товариства?... Сиди и сором на твою голову за се одно!... Оже тобі и сего мало, и сего трохи... Ти приїхав до мене — и квіточку рожеву, що роспускалася у закинутому городі, не милосердно зірвав и кинув на поталу лихим людам... Змій, у котрого тільки й гадки, що лихо, — не зробив би такого, як ти!... Ще й тепер ти

не вдовольнився тим, що помняв її щастя, закрив одраду на цілий вік слёзами та наріканнями: — ти хочеш до краю її доіхати, — кличеш її до себе на нову селитьбу; хочеш до тих сліз, на котрих збудувалося твоє щастя, долити другі слёзи, нові: ті вже забулися, просохли: а живих тобі хочеться напитися, бо без їх немає тобі життя, немає щастя... Нехристе! людюде! И кого ти вибіраєш орудою у сёму ділі? Через кого ти хочеш зовсім ростопати надламане життя дурненької, простенької, але з теплим серцем, з палкою людскою душею, дівчини? Кого? — питаю. Мене, свого брата?... З тихого куточку мого щастя ти хочеш витягти мене у розкішні палати, добуті зрадою, — однією з найтяжчих зрад, які тільки винесло життя не людске; облили мене роскошами, видавленими з людських сліз та крові? Знай-же: що ніколи сему не бути! Не заманиш ти мене, як и її, ніколи — ніколи!... Скоріше мою голову одігнуть, ні-ж ти будеш мати її у себе! Скорше візьмуть її від мене з моїми руками, котрі я хочу звязати з її на віки, щоб заглядити ті провини, що накоїла твоя лиха душа....“

Иван Микитович положив піро, и ліг на ліжко. Їму було легше, не мов хто надлив з ёго повного серця важкої тури — и хоть воно ще боліло, але вже в очі ёго світилася якась одрадня думка: вона, сполохнувши з лица темну туму, освічувала ёго немов ранковим світом.

Полежавши, він знову устав, узяв лист, перечитав — и задумався... „Я ще ніколи так не писав... Чи посилати то? думає він. Що-ж, як я ёго сам зобіжу? Що-ж, коли він, скаже, ще й не виноватий ні в чому?“ Знову він зажурився... „Господи! хочби сказав хто, натякнув хоть, моргнув бровою, хитнув головою — чи тому правда?...“

У той час Наталя внесла шумучий самовар. Иван Микитович звів погляд на неї: — Нічого не видно, нічого не написано: сумна трохи та й годі.

— Наталю! тихо та любо окликнув він її, коли вона стала виходити з хати.

— Чого ви?

— Ідїть сюди.

— Чого?

— Ідїть, я щось скажу.

— Кажіть.

— Так ідїть сюди!

Вона тихо, несміливо вшла до ёго. Він ловив її погляд,

вона одхилилась, поки не стрілася... Жалощі, слізи, туга погляду Івана Микитовича уразили її серце.

— Наталю! молився він.

— Чого ви?

— Вам сумно? Правда — сумно?

— Чого-ж міні сумно? крізь слізи тихо вимовляла вона.

— Того, що той... поїхав... Правда?

У Наталі забігали по лиці смужки жалю, очі налилися слёзами...

— Наталю — голубонько!...

Вона схилилася над ёго.

— Було що між вами? Кажіть: — було?

Наталю, як дитина, заридала...

— Боже-ж мій! Хіба-ж я не казав вам? Хіба я не остерігав вас? Не послушали ви мого слова, не послушали мене, незavidного на взір, шуплого, болізного: — ёго блискуча краса, ёго жваво-весела натура усе одібрала від вас — розум, волю... Усе... От тепер и нарайтеся!

Вона тужила, як над мертвим, схилившись на ёго плече.

— Цитьте, Наталю.. Наталочко!... Цитьте... Годі!... Хіба, ви думаєте, міні легше?... Мое серце на сто-крат крає... Годі!... Слухайте, що я вам буду казати. Слухайте: — пішли-б ви за-між?

— Не хочу я заміж, — чутно крізь слізи, — чоловік битиме мене...

— Та не за когo другого, Наталю, — за мене... Підете, кажіть? Підете?

Вона обхопила ёго шию руками, пригиснула до свого лона, довго и палко цілувала...

— Паничу, лебедику мій! мій братику, мій голубоньку! Не піду я за вас. Буду я вас до самої смерти згадувати, а не піду за вас... ні за когo... Я своє щастя втерляла, не хочу завязувати и другим очі... не хочу, не піду! Ви мене шкодуєте, треба-ж и міні вас шкодувати... Та я вам и не рівня, не під пару, — розливалася Наталю, припадаючи та цілуючи ёго.

На той час мати сама одхилила двері.

— Сучко! загукала вона, — так отак-то ти! Так через се и недужа... Безстиднице! Срамотнице! На шию чоловікові вішати-ся?... Во-о-н, сучко! — И вона ухопила Наталю за коси, и почала бити. Иван Микитович кинувся розбороняти.

— Чи ви мати свої дитини? Чи ви віруєте у Бога? Що ви робите? кричав він, висмикаючи задубілі руки старої з шовкових кіс Наталі.

— Паничку! лебедечку! Ваше благородіє! — кричала собі мати, — не лізьте; геть-те! Я — мати, я знаю, що роблю! Я її, сучку, убью, я її задавю! — — І потягла Наталю за коси у свою хату.

Незабаром доносилася до його лайка та крик матері, лясання важкої її руки и тихий писк Наталі. Іван Микитович ходив по хаті, як з креста знятий. Він ламав свої руки, кусав до крові губи. Їму було шкода Наталі. Кожен її писк, як острій ніж, гордився у його серце... Він би неміг полетів туди и вирвав її з рук матері, так сором, страх здержували його... „Вона цілувала мене, вона плакала над моєю головою, а мати застала“... Він упав на ліжку, лицем у подушку, и затуляв уха, щоб хоч не чути лайки божевільної, та писку вразливого...

Мати, набившись дочки, пішла з дому, — и вже світом тільки-тільки що прилізла до дому, та така п'яна.

— Наталочко! Наталю! иди, моя дитино, ратуй мене!... О, смерть моя! Наталю! гукала вона на рундуці.

Іван Микитович не спав, и на крик вибіг з хати. Мати лаяла по рундуці, и знай хапалася коло серця рукою.

— Наталю! Наталочко! моя дитино! Я тебе била сьогодні, нівечила... Прости мене... міні-ж шкода тебе... Жалко... А ще сучку буду бити... битиму ще... битиму, поки дух буде чутно... Не вішайся, сучко, паничам на шпю... Не вішайся... Битиму... ще — промовляла вона сама до себе, плазуючи по рундуці.

Іван Микитович повернув у хату до Наталі.

— Наталю! Наталю! гукнув, ступивши на поріг.

— Чого ви? — І чорна постать заколихалася на полу.

— Ідїть, матір візьміть.

Наталю устала и вийшла на рундук.

— Мамо, мамо!

— Чого? кризь сон одізувалася мати.

— Ідїть у хату... Господи, твоя воля, — напитися отак!!...

Вона помогла матері підвестися и поволокла її за руку у хату.

Іван Микитович стояв и дивився на все; потім плюнув, пішов у свою хату и зацпенувся.

Рання літня зоря загорілася своїм рожевим світом и облила

Барабашишину хату, не мов вона була кармазином обмазана. Одні тільки вікна чорніли своїми шибками, та часом п'яний викрик Барабашихи виривався з них на зустріч ранковій зорі.

Другого дня Іван Микитович не ходив на службу, и не виходив з хати. Третєго прийшов сторож, и приніс єго шапку, а чужу назад узяв. — Барабашиха не допустила сторожа до хати, сказала, що спить; а про те сама турбовалася: Що се за знак, — панич, от уже другий день, ні сам не виходить и не допускає нікого до себе? Чи не наробив бува' сам з собою чого? — Вона вже скільки раз стукалася до єго, — ніхто до неї не обзивавсь, ні відчиняв. Теперя отсе вона вже в останне забажала, або-ж достукатися, або-ж прикликати сусід, та силоміць відчинити.

З такою думкою підійшла вона під двері и почала добуватися.

— Кий там чорт стукає? гукнув хтось з хати незнаєним голосом.

— Та се я. Час самовар наставляти, — пустить — візьму!

Трохи перегода, ліжко рипнуло, щось зашамотіло по хаті — и впало. Ще скільки часу минуло — и чиясь рука зацокала залізним крючком. Барабашиха потягла до себе двері... На порозі стояв Іван Микитович — як земля п'яний! Вікно, котре уже літ пять як відчинялося, було тепер розчинене; на долівці й по столу валялися порожні пляшки; з хати несло горілкою...

Барабашиха сказала, що приходить сторож з суда, приніс шапку, и питався єго, так вона відказала сторожеві, що панич недужий.

Іван Микитович мотнув головою.

— Вони думають, я боюся їх?... боюся?... Ні! було колись, що боявся, а теперь — ось вам! — И він ткнув у глухий кінець хати дулю, та й сам поточився.

Барабашиха підвела єго, помогла лягти на ліжко, и почала прибірати пляшки, змитати з вікна, з столу.

— А се що у вас? пита', піднявши з столу якийся папір, дрібно списаний; він увесь прокис горілкою, писання порозиливалося, порозходилося.

— Де?

Барабашиха подала папір. То був лист до Петра. Іван Микитович узяв, подивився, зібгав-зібгав — и кипув лід ліжко.

Барабашиха, попрібіравши, пішла з хати, и з-тиха промовила до Наталі.

— Панич наш теє... випив!...

Наталя отетеріла и не відказала нічого.

Иван Микитович почав пити. На службі терпіли ёго, терпіли, — та й прогнали. Приїздили батько-мати, щоб узяти ёго до-дому, та він не захотів; а коли до ёго пристали, то він в одну ніч и зник кудись, узявши одну тільки скрипку, та те, що на ёму: а то все покинув! Про ёго и чутка запала. Довго батько-мати побивалися за ним до самої смерті. Умираючи, передали усю худобу Петрові, котрий оженився багато, и зажив великим паном. Батьківщину він спродав, а гроші віддав на церкву, щоб поминали батька-матір.

(Конець буде.)

Розлука й обхожа.

Оповідане після німецького.

(Дальше.)

I.

Старійші панове вернулись назад з кімнати совітника, двері від столової салі відчинено, — пан фон-Берлен приступив до маїора Вертерна и шепнув: „прошу, ангажуйтеся.“

Гаральд подав рамя найближче стоячій дамі, щоб пійти за другими — в тій хвилі Лизеля с князем перейшли побіля ёго; фіялково-голубий колір осліпив ёго очи — аж посидівши якийсь час обіч своєї сусідки и поговоривши між-тим о всячині, хоч и сам вже не тямив, об чім — він запримітив, що отсе молодшу Галлерівну проводив до столу.

Оподаць від пані дому заняв він своє місце. Судинка, повна тепличних квіток з Вильдберга, стояла на середині стола, и тільки тоді, як він трохи на бік вихилився, показувалось ёму задумчиве чоло и красива голова Лизелі, не-мов с проміж квітів винурялась. Тоді здавалось ёму, що її погляд, неначе сонішний промінь, вражав ёго очи. — Живчики у ёго забились сильно, гадки и нагадки мутували душею, мов хвилі половіддя, а з омуту сёгу випливало на верх постановлення: „я до сёго дому не зайду більш ніколи.“

А між тим він так живо, як досі ніколи, розмовляв с своїми сусідками о костюмах и масках, о кадрилих и лижках, о Павлі Гейзе и паризких модах, о французких комедиях и англійських мідєритах, після которих замислювано уставляти живі образи.

Опісля ще ціла мішанина фраз усякого рода при загальному встанні — и, як після баламутного сонного привида, Гаральд фон-Вертерн очутився нарешті знову у своїй затишній кімнаті. — Письмо від матери лежало на столі. — Гаральд отворив його, глибоко зітхаючи. Немов ладною жичливою рукою диткнувся його в отсій хвилі знакомий почерк письма. — Пані фон-Вертерн писала ось що:

„Кароля не змогла успокоїти мене, коханий сину, — бязка турбота про твій спокій нагоняє мене обізватись до тебе. Зрозумій мене добре — я знаю достаточну твердість твого характеру, що-б побоятись мала хоч на хвилю, аби та жінощина не допровадила тебе до якої распри с самим собою; знаю и твою гордість, котра не дасть тобі ніколи забути отсе, як тобою згордовано, як тебе покинено; але я знаю й твоє пристрасне серце, и дріжу на саму гадку об тім, що де-які спомини могли би болісніше тебе порушити, аніж би повинні. Отсе палке серце твоє було поводом, що твоя доля вже тоді журила мене, коли ще хлопчиком був. Як отсе я, пишавчись та радіючи, бачила виростаючого тебе с тим ідеальним рисом твоєї истоти, твого способу мислення, с тою дільністю волі, яку я бувало на твоім батьку подивлювала, тоді я дочувалася с таємною тривоگوю, що кохання не покажеться тобі ніколи самою играшкою — що вона не перейде по при твою душу, як вона переходить мимо душ богатіх мужчин, немов той запах, що тільки прихорошує хвилю, — я віщувала, що вона тобі станеться подією, котра принесе або несказання щастя, або невимовне горе. — Кажуть, що матері своїх синів звичайно сердечнійше люблять, аніж дочок. Се видиться міні зовсім природне — вони нагадують нам чоловіка, котрого кохаємо, або — кохали колись. Кароля похожа на мене, и з-за того була наперсницею твого покійного батька; твої-ж очи приносили міні найсолодший спомин и єдину відраду після того, як Бог його покликав. Я люблю в тобі щасливу минувшість, просвіток своєї теперішности, и надію своєї будучности, — твоя любов була и є моім щастєм. Щиро и явно признаюсь тобі, що в глибокій серця свого я не жичила ні одній жінощині бути коханою від тебе так, як отсе я прочувала, що ти колись-то кохатимеш; а все таки я що-день просила Бога об такім щастю для тебе, и дякувала йому горячо и щиро, дивлячись тоді на любовне блаженство твого молодого серця. Мою таємну турботу о тім, чи Лизеля на дарунок серця твого заслужила, я старалася поконати, — атже-ж твої очи сяли так ясно, — до того її принадність полонила мене так само,

як вона всіх полоняла, а мою відхильність від її матери, колишньої співачки, перемогла я задля тебе. Чого не переможе любов матери! Але отруйний дух тої атмосфери, в котрій Лизеля вросла, не понехав и пупіночка, — дочка тої празної, гонячої за утіхами, матери, котра не могла ніколи обійтись без того збитку, що був свідком її колишнього блиску, и своєї дочки уживала яко оруддя до того, аби поліпшити свої розтрушені обставини, — мусіла думати и чувствувати низким способом: прийшов богатий жених, и біднішого обожателя відправлено. — Від тої хвилі я зненавиділа Лизелю. — Цілі роки тривоги и смутку, жалощі найприкрищої розлуки я завдячую тій жінощині. Кожний погляд на твоє обличчя, кожде здихнення, — кождий лист пізнійше прибавляв мені несказаної муки. Не те пригнобляло мене, що ти розійшовся зо мною — атже-ж я знала, що тобі не при мені бути, — тільки отсе, що ти с таким пошарпаним серцем на чужину йшов, коштувало мене горячих сліз.

Що ти ніколи не жалувався, ніколи ані слухати ані говорити не хотів о тій, котра цвіт твоєї молодости зимовим пнеєм розчаровання поволокла — се лиш побільшувало мій смуток. Що воно нам обоім pomoже, коли я тепер скажу тобі, що від розірвання тих взаємин я бодай чи не стільки страждала, як ти сам, и що я немов від горячки дріжала, нагадуючи тебе, котрого я в тій перній болесті мусіла зіставляти самого. О, коли-б я змогла описати тобі, як отсе я перевела дух, помічаючи, що ти помалу знову ставався веселішим, так сказати-б — ставався знову молодим; коли из твоїх листів не гледіли вже на мене ті тяжко-сумовиті очи, що бувало мені серце роздирали; и коли я, при першій звиданню с тобою, давнішній жаль твій ще тільки не мов легоньку хмариночку на чолі твоїм запримітила. Одначе я почувала й те, що и зо мною зайшла якась переміна: я не була вже така перебірчива в гадках о моїм сніи и тій жінощині, котра мала-б статися товаришкою ёго життя, — з радістю я пригорнула би була кожду, котра-б сказала ёму: „я люблю тебе!“ — Ані словечка свого не хотіла я вже промовити до твого вибору, и я бажала тільки, щоб отсе тобі доказати. Воно помалу сталося найгорячішим бажанням мого серця: побачити тебе жонатим. Але ти не вибрав — ти йшов самотний своєю дорогою дальш, хоч я й знала, що саме ти, як мало инших, вважав би отсе за своє щасте, щоб ити „у двох.“ З року на рік сподіванне моє було даремне. — Човенчик Каролин, як видиться мені, забіг уже до безпечної пристані: професор Фрідріх старається о неї, и вона ёго кохає; — але ти, мій

сину?! — Ох, тота нещаслива стріча!... Коли-б я сміла тобі по-раїти, Гаральде — то я-б прохала тебе об однім: „одірвись так скоро, як тільки зможеш — прожени сам себе — дай переміститись — возьми відпустку“... Трівога, мов гора, налягла на мої груди. — Прости мині, — серце, що отак просить, кохає тебе так, як жадна жінка не кохатиме ніколи, — бо воно серце твоєї матери.“

Гаральд фон-Вертерн, перечитавши сей лист, и згодом зложивши ёго, приступив до свого письмового столика, відчинив тайну схованку и виймив відтам малу касетку. Пружина в вічку скочила за подавленням пальця — в касетці містились засохлі квітки и лист. Папір був пожовклий, складки розложилися и показалося красиве письмо, майже заплиле від сліз. Він вдивився в те письмо — письмена ожили: се був Лизелин прощальний лист.

„Се не бувай-здоров, що я тобі сказати мушу“ — так вона колись дріжучою писала рукою — „матуся хоче сёго, и я думаю, — що вона має право на те. Вона каже, що треба доконче щось зробити, щоб її обставини упорядкувались, — що вона вже близька до упадку, и тільки я одна ще можу допомгти їй. О, ти не знаєш сёго, як ми досі жили, бо, з усіх людей, тобі власне тільки на самім останку була би я об тім розказала; завсіди під гнітом затаєної журн, — як бідашня мати нічого поплатити не змогла, а об чім все таки ніхто знати не смів. Як часто мусіла я усяких поганих людей, що приходили до нас и до неї чіпалися, любенько прохати так довго, аби одступили від неї, поки вони и не вчивили сёго; скільки страшних листів мусіла я читати, и писати на них відповідь, що мині мати диктувала! — Як часто бачила я, що вона плакала и руки ломала, — як часто чула я в ночі її зітхання... и я всё була-б віддала за те, щоб їй допомгти! — Вечерами, коли ми були в товаристві, виглядала вона завсіди така весела и гарна, що ніхто й не прочував усїєї нашої нужди. „Мині не бракує нічого, окрім багатства,“ казала, „я не можу в убожестві жити — до того я не вдалась!“ — Ох, як я нераз не ломала собі голови над тим, щоб так скоро, як тільки можна, зробити матусю багатою! Я-ж її люблю, як нічого на світі. Мого батька я ледве зазнаю, — він умер на полёванню: одиный приятель застрілив ёго, — як ми ще у хорошому Л. проживали — а з ним поховали и безжурність матусиних днів. — С того дня ми завсіди з журою жили, и я сама пізнала, що нема нічого страшнішого над щоденну боротьбу с прожитком, — я й сама тужила до иншого суття, мов до неба. — Як ти був коло мене,

Гаральде, то — розуміється — я забувала на все, — я думала що ні якої нужди й на світі не має;... ох, та побачивши журливе обличчє матусі знову, я и каляла себе за своє щастє. — Я злякалася тим, що в моєму серці, обіч матусі, знайшлося ще містечко, котре инша постать займила, и що думки мої так часто иншими ходили дорогами. — Тепер приходиться мині рішити, кого я більше люблю: тебе, чи її?... О, Боже мій — тепер я знаю, кого-б я обвила моїми руками, до чиєго серця притулила би свою бідну змучену голову на завсідн — але-ж я мушу помогти своїй матусі — воно инакше немож, Гаральде... Я на колінах клячала, молила Бога сотворити яке чудо, — та либонь тільки отсе чудо станеться, що я — розпрощаюся с тобою на віки, и не умру від того! — Ти не багатий — ти ще молодий — але він, чне имя в отсім письмі до тебе назвати не годиться — він буде в стані увільнити матусю від усякої жури на всі часи, зробити її такою щасливою и супокійною, як бувало в ті золоті дні, про котрі вона так часто згадує. — Чи смію-ж я тут пепяти? — Ні! — Я не покажу їй сєго, як важко болить моє серце за тобою!... Не пробуй прийти на розпрощанне до мене — мене-б покинула відвага — а я хочу мати відвагу! — Прощавай же ти — ти — по тисячу разів. Не згадуй о мнї з гнівом! — Як воно хороше було — о Боже — коли ми разом бували. А як ми знову коли побачимось, то подамо собі руки, як брат и сестрою, и скажемо: було-ж то хороше?! — Гаральде — прощавай! — Я-ж тебе все на віки, на віки кохатиму — инакше не можу. — Боже, прости мене, що я для моєї матери приношу жертву з розпукою в серці. О, не забудь її, твоєї безталаннїї Лизелі, и прости її! — — —

Лизеля.

Як отсе добре, що материні очи не бачили єго, того искрено любленого сина — и той жаль, що мелькав по єго обличчю и з єго очей пробився, між-тим як він лист складав и знову замкнув. — З глибоким зітхненнем, що на глухий стогон похоже, — випростувалась напослед висока постать мужчини — смукла рука єго нагально пересунулась по чолу, неначе хотілось затерти останки якогось омраку; але в темних очах стреміло вже тверде постановленне, між-тим коли по обличчю мигали ще блискавки важкої боротьби: — „воно минулося, — поховане и забуте“ — мрукнули єго уста. — — „Тепер можна положитися спати!“ —

*

Два тижні минуло; Гаральд фон-Вертерн вимовився від усіх запросин, яких кипяча твань товариского сезону в багатім

числі надаряла, и став „пустинником“, як отсе ёго товариші називали.

Було се на передодні маскового балю, коли він писав до матери от-що:

„Кароля позавидувала-б міні, бо отсе на моїй софі лежить розстелений чорний, щеголястий доміно, — венецька маска отут коло мого каламаря, — а як радо вткнув би я кого небудь иншого в отсю оболочку, замість себе! Коли-б моє тутешнє становище зглядом моїх молодих товаришів не вклададо на мене обовязку бути щось ніби їх дозорчим у княжій палаті, я справді не пішов би туди. — Отсих два тиждні „за моїми актами“ — так именно кажу я другим, — за моєю рисунковою мапою, — кажу вам, — спровадили на мене знову мою давню „хоробу“, як ви отсе називали: я стався відлюдним, а притім супокійним и веселим. Забуті студії з исторії штук займали мене знову, архітектоничні начерки, трохи акварелі, — инколи навіть потайна робота за маллярським станком; — хто знає, що за несподіванку зробию я на різдвяні святки для вас и для Каролі. — Тільки-ж до того часу будьте гарненько ввічливі, се-б то, не мучте мене напминками до навіщування забав, и — погодіть ще хвильку з вашими сватбовими проєктами. На-рік возьму я раз порядну відпустку и пійду до Риму, до ціли моєї давнєї туги, — може я звідтіля привезу собі товаришку, — хоч тільки й марморову. — Отсе вже так, що не всі мужчини згожі до женитьби, а ще менше всі жінощини вдалися на те, щоб можна з ними оженились. Нехай тільки Кароля спитає професора Фрідриха, чи не згодиться він також на мою гадку. — Я маю велику охоту и всю здібність до того, щоб впровадити на ново в курс здискредитовану трохи фігуру дідичного дядька, отсю колісь так пожиточну як и приємну появину в життю, в драматі и в романах. Ще с кілька літ, и я, в очех молодих дам, належатиму до вираглованих зовсім, — я вже й тепер прочуваю щось подібного, коли тільки ввійду в балёву салю — молодого товариша предпочитают міні значно, и тільки материні та сестрині очи видять мене вічно молодим, вічно хорошим. Але хто знає — може на завтрішнєму балі постиже мене моя доля. Сеі неділі розкажу вам об тім. — До того часу позволяю вам вірити в непоправність вашого Гаральда, але ніколи сумніватися о ёго любві до вас.“ —

Гаральд Вертерн саме закінчив отсі стрічки, коли ёго прислугач приніс ёму гарненький листовий куверт. Дивно якось здавався той тендітний листик в ёго грубім смаглім кулаці.

„Від вельможної пані фон-Берген“ сказав, и положив маленький листик на столі.

„Чи жде хто на відповідь?“

„Ні!“

„Добре.“ —

Гаральд, зіставшись сам, взяв білет, и легонька блідність мелькнула по ёго обличчю, коли осматрював почерк письма и печатку, на котрій визначувався повійковий лист з написом: *je meurs ou je m'attache.*

Чи отсе той тонкий фіялковий запах, яким з паперу віяло, спровадив на ёго те заворушення, котре він називан „слабістю“? Рука и око не були вже так кріпкі и певні, як отсе він розвертав лист из знакомим ёму коханим почерком. Письмо відмінилося, як и сама-ж писарька відмінилась; воно зробилося кріпче и певніше. Він читав.

„Ви знарочна дім наш оминали; докоряти вам за те — не смію. Я тільки бажала-б ще раз поговорити з вами. — Від смерти моєї матери я не бажала вже ні якого звидання для нас обоіх — — та коли те звидання сталося без нашої причини, то наша друга розлука не повинна би бути гірчійша від першої. — Після мого чутива, для нас є тільки дві дороги: цілковита розлука — мильми перемежена, — або таке заходження, як між двома приятелями. В сёму неможе бути ані неправости, ані небезпечі. Нема такої глибокої пропасти, як отся: між тим що було колись, а тим, що сьогодні, — отся Лизела, що до вас пише тепер, се вже не тота дівчина с колишнёго часу, — се вже дві окремішні истоти, між котрими спільного дуже небагато. С тамтого часу нічого не зісталося, як — трошки фіялкового запаху. — Я рада-б тільки раз поговорити з вами про мою матір и про ваших — — я-ж не чинила сёго вже десять літ — відколи матуся умерла. Воно для мене мов добродійство яке, побачити у своїм близу такого чоловіка, котрий знав мене ще с того часу, коли я доброю була, и щасливою. — Чого ви хочете держатись одалеки від мене? Кождий примус, кожда неприродність пімщається и впливає розоряючо мов повільна отруя, — годі-ж неприродність усього мого життя, — увінчати ще якимось дивним стосунком до вас. — Позвольте мині и самому собі, на отсім світі лжі, заходитись між собою завсіди щиро. Хотите? — Ми завтра побачимось, а тоді скажіть мині: „хочу!“

Лизела.

Масковий бал у шегольских покоях княжої палати годивсь би справді для якої столиці, так блискучі були туалети, так брилянтне ціле урядженне. Тільки интриги и маскові жарти були неможливістю, бо кождий знав кождого, хоч и в найстараннійшій оболочці. Кравці и кравчині, помимо найсвятійших побожень, не показалися мовчливими, и таким побитом лиш зрідка одважився хтось на дрочливу промову, котру тоді завсідни, з якимось здивованнєм, збувано одвітом з вираженнєм повного титулу смілкового зачіпника. Пані фон-Берген явилася у балёвім тільки убранню, між-тим як Генералова Арнштейн яко Madame Pompadour з найкращою Грацією гонори робила. Аркадских пастушок, огородничок, рибалок и мислинок було без ліку, и князь був словно обсипаний вигадливими подарунками: цукровими агнятками, рибками, квітками и стрілками. Він показав себе найумильнійшим хозіяном, и всі були ёму дуже вдячні, коли, в несповна годину такого сюди й туди обзиваня, дав знак до демасковання. Тепер вже-ж то можна показатись було, як кому ялося в костюмі — погана маска була такою неодгнюю причінкою. Добре, що за кождим кроком переходилося по-при великі зеркала, — аж тепер то почали всі натішуватись самі собою, залётничати, дрочитись — и забава осягнула найвищий щибель тоді, як появилася музика, убрана в рококових костюмах, и заграла Спорового „Фауст“ - полонеса. Передували князь з Генераловою — за ними слідували пані фон-Берген з Генералом Арнштейном. Мов яскравий лискучий вуж захвилював похід через салі и покої. Майор фон-Вертерн проводив президентню Галлер на здивованнє усіх своїх молодших товаришів, котрі добачували в тім умисну показку на прийдуче подружжє. При однім из замотань походу с переміною дам, Гаральд як раз зустрівся з Лизелею. Обернувши до ёго цілком своє бліде обличче, и зводячи до ёго очи, промовила звільна: „я прошу о відповідь.“ —

„Хочу!“ відповів твердо и супокійно, и випустив дрібну рученьку, що в отсій хвилі, підчас chaîne, до ёго руки доторкнулась була. — Легенький румянець пролетів по Лизелинім личку — потім усміхаючись голову схилила и — похід пішов дальше.

Того вечера майор фон-Вертерн, на велику радість президентні, ташцював з її молодшою дочкою, а старшу проводжав до столу.

„Запевне можна побратулювати?!“ шепнула Генералова до ушасливленої матери. — А проходячи по-при Гаральда сказала тихцем та докучливо:

„Бачність на право — там маєтку нема, — позір на ліво до панни Гельфенштейн — хоч не молода и не красива, але за те найбогатша партія на все містечко!“ —

„Яка пані фон-Берлен сьогодні пишна виглядає!“ замітила панна Гельфенштейн незабаром опісля; „але князь, здається, зовсім очарувався нею, — він завбачно занедбує Арнштейнову, хоч вона й показує, що ніби сёго й не бачить, та кокетує з адьютантом Штернфельдом, котрий би міг був її сином бути. — За те добрячий совітник здається радуватись триумфом своєї жінки. У ёму нема ні крихіточки зависти. Ми всі чаруємось ним, тільки ёго жінка здається бути иншої думки зглядом ёго!“

„По чім ви отсе міркуєте, моя шановна пані, смію запитати?“ —

„Ну, по тім що дозволяє князеві залицятись до себе, и так рідко буває в товаристві, між-тим коли він так любить бувати на забавах и забави давати — через силу виможе на ній, аби що року дали один баль, а до Вільдберлен и не запросила би нікого, коли-б прийшлося по її волі! — Жінка повинна стосуватися до свого чоловіка у всіх річах, особливо коли він дав їй становище. — Мати Берленової була співачкою, батько був задовженим шамбеляном якогось малого князька. — Господь знає, з-за чого Берлен оженився з нею, — атжеж-ж ледве, щоб отака краса змогла осліпити ёго! Мужчин часто не можна зрозуміти!“ —

„Воно тільки дивно отсе, що жінощини часто ще незрозуміліші бувають!“ одвітив Гаральд, кепкуючи. — —

Підчас тої байдужої розмови за вечерею гадки ёго знову и знову верталися до сказаного: „хочу!“ — Він був незадоволений з себе. Її запитанне, її погляд, вирвали у ёго те рішуще слово скоріш, аніж він думав ёго дати. — Але може вона таки мала рацію: при отсім неоминяльнім зближенню, після розтрошеного кохання, уратувати бодай явне заходження між ними, було таки найлучше з усёго. — Він замислив навідуватись до її дому — але бодай без тої звиклої конвенціональної маски — яко давний, щирий приятель. — Минуше мало бути нерушане. Небезпечі не було й справді обавлятися ні якої. Вона мала рацію — проміж ними обоіми зівала пропасть. Але чого-ж отсе вона властиве хотіла від ёго? — Що могло ще залежати їй на заходженню з ним? — Чи змогла-б вона перенести всю ту шерстку отвертість ёго истоти — чи стерпіла-б вона, якби він зганяв її відносини до князя, якби він накинувся їй за Ментора? —

Що-ж отсе властиве було, що споводувало ту жінощину в такий спосіб заговорити до ёго? — Ажже-ж любов давно вже мертва и похована — може оставалася яка щелина в її життю, котру мав би заповнити він? — Чи їй треба було справді якого ретельного дорадця и приятеля, чи тільки — якої нової забавки? —

(Дальше буде.)

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Галицько-руський нарід и галицько-руські народовці.

(Замість справоздання с ківської археологічної подорожі.)

II.

Коли нарід у борбі за свою самостайність упав, коли борба та виссала усі животні сили ёго, коли усі верстви соціяльні изнеможені и придавлені стратять надію на кращу будучність, и під впливом нових відносин дійдуть до того переконання, що їм уже нічого сподіватися від себе, и що їм уже навіки бути тільки наймитами в своїй хаті, тогди история має право перейти над таким народом до порядку дневного. Такий нарід вже пропав для світа, так як пропав для себе.

Але ледви чи є такий нужденний нарід на світі, щоби не видобув из себе людей, котрі навіть в найтяжчих хвилях народнёго истновання підтримували-б усё те, шо народови дороге и святе, що складає ёго політичні и соціяльні ідеали.

Коли здавалобися, що нарід уже послідні свої сили спотребував на оборону свого „я“, коли здавалобися, що уже послідня искорка життя в нім завмирає, тогди на арену виходить звичайне одна верства соціяльна, на котру складаються усі инчі, и коли тота верства потрафить зрозуміти инстинкти и потреби народні, и добуде собі усіх средств потрібних до трудного діла, тогді и найбільші нещастя не годні будуть зломити підвалин народнёго истновання, не зможуть на смерть скалічити народнёго організму.

Тота верства соціяльна, то — молодіж.

Коли у котрого народа молодіж здорова духом и серцем, повна патріотизму и готовости, для свого народа усе покласти в офіру, свої домашні традиції, свої надії, — тогди нарід спо-

кійно дивитися може у свою будучність, бо на сторожі її стоїть ёго молодіж, свідома свої великій задачі.

Се не пуста фраза, се чистісінька правда. Яка молодіж, така народня будучність. Подивімся на ідеали, які молодіж гріє в серцях своїх, подивімся на напрямок, яким иде дух, образование молодіжи, а ми майже з абсолютнов певностей будемо могли сказати, куди повернеться найближча історія народа.

— Зрозуміє молодіж своє становиско в народі, и добуде собі усіх средств наукових, потрібних до того, щоби в відповідній хвилі вступити в акцію історичну, тогди будемо могли менче більше с певностей догадуватися, що інтереси народні не потерплять шкоди, що люде, котрі будуть стояли в їх обороні, потраплять добути народови усёго того, чого він потребує.

А запізнасть молодіж своє становиско, буде гналася за пустими и неясними мріями, буде замість поважною науковою працею займатися пустопорожними деклямаціями, плаксивим сентименталізмом, тогди нетяжко догадатися, якою дорогою піде найближча історія народа.

Міні здається, що я не дуже помилюся, коли скажу, що єдиною надією нашого народа на краще будуще, то ми, ёго молодіж. Ряд в руках наших старих и польского панства, а властиве наші старі и польске панство в руках ряду, — и дарма нарід виглядав би від них, щоб вони дбали про ёго інтереси, борожили ёго правди. Вони до того не мають ані часу, ані охоти, ані розуму. Їх виплекала або давна абсолютистична система австрійска из перед 48го року, або традиції панскі, котрі в тім мають свій Грунт и свою силу, щоби недопустити нарід до матеріяльного и морального відродження. Перший ступінь до народнєї волі то также перший ступінь до їх погибели, и тим-то вони добре дбають, щоб ніхто из посеред народа не додумався до того, що ёго політичне и соціальне положенне то наглий посміх над усіма правилами справедливости и публичнєї моральности.

Політика старорускої партії еще міцно стояла на плечах ряду, коли из посеред молодіжи рускої почали озиватись протести против неї, зразу злегенька, несміло, потім чим раз голосніше, аж наковець стали протестом цілої партії, котра и своїми переконаннями и своїми тенденціями стала антиподом загниздивноїся у нас політики протекційної и паркетової. Уже коли не чим ничим, то тим одним, що зірвала она с політикою народнєго непотязжу, що ділання свої поставила не під контролю ряду, але під суд громадський, молода партія дуже богато причинилася до піднесення

самовіжі народні. Перше слово, перший протест против давньої політики був першим віщом озиваючою совісти народній.

Справи публичні, що доси спочивали у руках одної котерпі, піддала молода партія публичній дискусії; в публичних журналах стали поєдинокі люде голосно и сміло виказувати свої суб'єктивні погляди на справи народні и острою критикою карали ділання. а лучше сказавши, пасивність и апатию провідників старорускої партії.

Здавалобися отже, що коли молодіж руска в Галичині станула в оппозиції до рускої ерархії и до польского панства, то вона встигне догадатися, якими средствами вона має провадити оборону інтересів народних, а то тим більше, що тепер майже у всіх народів европейских питання подібні до нашого стоять на порядку деннім.

Ба, навіть у себе дома молодіж руска мала спосібність доглянутися до того, яких їй средств потрібно для її цілі. Вона з ентузіазмом читала поезії Шевченка, першого и найбільшого хлопского поета в цілій майже Європі. Хоч схована по за поетичною окрасою, хоть часом троха неясно и млаво висказана, все таки в них в своїм часі містилася ціла программа політичної и соціальної роботи для усіх живих руских людей, а найдужче для рускої молодіжи. И молодіж руска горячим серцем прийнялася за перепровадження ёго программи.

Программа Шевченкова мала тільки оден блуд, — вона була писана віршами. С того вийшло, що замість щоб її перепроваджувати мали люде з досвідом и с практичним змислом, вона дісталася в руки найнебезпечнішій кляссі народній, — декляторам; и що вона більш говорила до фантазії як до розуму.

Поезія уже сама собою не богато приносить користи в тій хвилі историчнёго життя народного, в котрій на першім пляні стояти повинно залагодження питань рішаючих народне „бути або небути.“ Вона в найліпшій разі кормить тільки пажерливе серце и фантазію. Де-ж, як у нас, уся исторія склалася на те, щоб фантазію виплекати на кошт усіх других спосібностей інтелектуальних, де, як у нас, природничі відносини майже до ґрунту підкопали енергію чину и студеної розваги, а задержали тільки енергію фантазії, там поезія просто тільки шкоду приносить народови. Бо така поезія нездорова, вибуває дуже и заглушить собою решту інтелекту.

И нарід такий звичайно мало дбає про задоволення реальних своїх потреб. Він буде нарікав на недолю, буде плакав и заводив,

буде рвав кайдани, що давлять ёго заголомшене тіло, але їх не пірве; він буде рабом від колиски до могили. А чому? Бо до пірвання кайданів потреба великої енергії, сили, а він ані одного ані другого не має.

Фантазія ёму породила пишну поезію, таку пишну, що часом навіть и кайдани озолотить своїм ясним світлом, але не дала ёму більш нічого. Не дала ёму ані науки, ані навіть зміслу для науки. А нарід с поезією а без науки то чоловік с квіткою на голові без кусника хліба, бо тільки наука ставить позитивні результати, дає кусник хліба.

Хто з нас не памятає тих часів, коли у нас дома тільки що появилися перші накорінки утворення народнєї партії, коли тільки-що по раз перший почувися Шевченкові поезії? На золотих крилах фантазії великого поета кожде молоде серце руске думало вирватися из тої душної атмосфери щоденного життя, из ёго понурої дійсности, из ёго тяжкого невідрадного положення. Якимсь одним великанским поривом горячого серця, якимсь одним героїчним ділом ми хотіли на шматочки пірвати ті кайдани, що вссалися в тіло народне; хотіли перемінити усі ті відносини, що таким тяжким каменем лежать на руках и ногах простого хлопа, — ми думали: що тим одним поривом ми добудемо тому хлопови золотої волі. Хто годен зміркувати, кілька горячих надій, кілька смілих думок ми привязували до кожної хотьби найдрібнішої праці громадскої, — кілька чистого и честного ентузіязму ми давали до усёго, що-сьмо ні починали робити в имени народа и для народа!

Хто не знає нашого убожества великого? А прецінь на кожний заклик из діравих моношок убогих лімназіяльних студентів сипалися сотки за сотками, утримувалися цілі масси газет, брошур и книжочок, складалися фонди громадскі, мов гриби по дощеві виростали товариства та клуби. Що ні задумали, те зробили, — ми-ж що дня, що години виглядали, що станеться щось нового, нечуваного, щось дуже великого, и що тото „щось“ зробить кінець усій нашій недолі народній, виведе нарід из вавилонскої неволі и віде в него самосвідомість людску и народню, добробит моральний и матеріяльний, — а нас, великих поборників святого діла, нагородить найкращою заслугою, яку вольний нарід може дати своїм освободителям: чистою, непорочною славою громадскою...

А тимчасом тотя понура дійсність, від котрої ми мов від злого духа утікали на крилах Шевченкової поезії, почала листок

за листком, квітку за квіткою зривати из того пишного вінка, що ми сплели собі були из наших поетичних мрій: упали „Вечерниці“, упала „Мета“ перша, упала „Мета“ друга, упала „Нива“, упала „Руска Читальня“, упав „Руский Театр“, упала „Русалка“... Почав поволи холонути ентузіазм молодежи. Вона усіма силами сіпнулася була до того одного великого діла, котре мало спровадити рай на руску землю, — и певне, якби того, чого вона хотіла достигнути, мож було достигнути якимсь одним великанским подвигом, то вона-б була ёго достигнула, бо може нігде на світі не було такого горячого и безкористного патріотизму, який був у рускої народнїї молодежи.

Та не одним великанским поривом серця, не одним незвичайним ділом достигалися и достигаются тоті ідеали, за котрими рвалася народня руска молодіж. Богато дрібної, часом дуже прикрої и прозаїчної праці, потрібно, щоби нарід годен був здобутися на якесь більше діло, котре-б ёго поставити могло о оден ступінь вище в громаді цивілізованих народів. Власне на підставі того, від чого наша молодіж так утікала, на підставі тої понурої дійсности потреба було починати будованне народнєго благобиту...

И тота понура дійсність тяжко ся відплатила рускій молодежи за те, що вона так зневажила її була, розпочинаючи свою громадску роботу. Замість що молодіж мала на шматочки пірвати кайдани народні, то понура дійсність на шматочки пірвала усє те, що в молодій фантазії складалося у поетичний образ народнєго освободження. Вона не тільки забрала увесь тяжко запрацьований гріш бідних студентів, але и с пекучою іронією почала називати той гріш грошем зовсім змарнованим; вона не тільки знищила пляни молодих політиків, але й покалічила їх морально, відобрала їм віру и надію в себе и ві всє честне и праведне.

По два Гудьдени на днину продавали потому деякі молоді люде свій патріотизм и наймалися нині у наймити до тих, котрих учора еще називали найбільшими ворогами народнїї справи. Из честних, хоть не завсїгда з розумом рахуючихся робітників в громаді, вирости ті брудні, відразливі креатури, котрі своїми нечистими руками підтримували „Бояна“ и усє те, що мов заболочений хвіст потягнулося за ним и еще до нині тягнеться на глум и сором кождоу чоловікови...

А яка велика половина молодежи покинула по тих перших невдачах зовсім життє політичне! Замало маючи твердого характеру, щоби и в прикрій хвилі вистояти при праві народа, а за богато маючи чести, щоби пуститися на дорогу моральної прости-

туції, вона зовсім усунулася від життя політичного и з заложеними руками и рівнодушними очима дивиться на наші теперішні змагання. То були може найгорячіші душі, найбільші ентузіясти; та швидко спалахкотіли вони мов ті трісочки, що ними підкладають огонь під великими дровами. Дрова тільки що починають розпалюватися, а трісочки давно вже стали студеним попелом.

Та дуже би помилився той, хто би їх самих тільки винував в тім. Богато, а може найбільше винні наші недоспілі відносини домашні, недостаток серйозної праці, недостаток розумної дисципліни в життю політичним, а найдужче недостаток критичного виховання. Що мож було зробити за помочев тільки самої фантазії, те молода партія зробила; а дарма було-б вимагати від неї, щоб вона зробила и те, до чого потрібно основного, всестороннього виховання, довгої, совісної, невгомної науки.

Від самого початку публичного свого виступлення молода партія ступила на криву дорогу; и коли галас патріотичний перешумів и настала пора до поважної роботи, вона опустила крила и до нині не може добитися до свідомости своїх обовязків.

Без виховання ширшого, навіть без почуття потреби такого виховання вона майже зовсім зниділа и стратила надію и віру і себе и ві все, що становити повинно її найдорожчий скарб и ві найвеличніші ідеали.

Тота молода партія, що с таким смілим протестом виступила була против непотичної політики старорускої партії, що с таким горячим серцем забиралася звертати розвій народа из блудної дороги, — де вона поділася, що вона зробила? Горячі серця тепер студені як лід, а смілий протест вийшов на карнавальську фарсу, стався пустов забавков безглузких комедиянтів.

Де ся поділа тот велика, тот горяча любов для народа, для усього доброго и красного, без котрої, як сказав професор Гіртль, nichts Grosses geschieht auf Erden, und die allein die Armuth des alltäglichen Berufslebens erträglich machen kann, und den einzigen Ersatz bietet für seine Leere?

Гірко воно писати остру критику на себе самого, перед усім світом показувати свої блуди, нівечити свої учерашні ідеали. И певне, кому у своїм життю довелосся дожити до того, той не без великого жалю розставався из ними. Вони склали найкращу частину молодого життя, вони підносили духа по над брудну прозу щоденности, леліали золоті надії будучности, и яке-ж людске серце не жалувало-б за ними?

Дарма-б ми між теперішнов молодіжев шукали тої безграничній любови для народа, тої давній охоти до громадскої праці, того безкористного патріотизму, що не хотів нічого для себе а усёго для народа; — таке ideale розумінне справ народних не для нинішних часів и не для нинішній молодежи.

А однакож той идеалізм не здався в нашім молодім життю народнім до нічого, не приніс жадних результатів, котрими ми могли-б похвалитися. Гіркі овочі, які вродилися из ёго пишного цвіту, кождої хвилі показують нам, що то поетичне житте не-давній нашої минувшости було тільки одним великим політичним блудом, було тільки монманієв молоді партії, котра своїми фантастичними поривами дурила себе и других.

Ціль, до якої вона рвалася, була ій зовсім неясна, и тільки темними чертами відбивалися у її програмі політичній; її катехиз політичпий не виходив ніколи по за рамки гарних але неясних слів, котрі именно своєв неясностей викликали такий великий ентузіазм. Під ними мож собі було розуміти, чого тільки горяче серце и буйна фантазія захотіла, — и молоді голови, и так не конче швидко до ясного и стислого формування понятій, для пишного слова, для блискучої фрази готові були усё покласти в офіру.

Посвятитися для справи свого народа, для ёго морального и матеріяльного відродження, — се кождому чоловікови найперший громадский обовязок; тільки-ж слово: „посвяченне для морального и матеріяльного відродження народа“ само собою більш нічого як гарне слово, котре каже усё и нічо, обовязує до всего и до нічого. Головна річ, щоб справді из того посвячення вийшла яка небудь користь для народа, и щоб робота коло ёго відродження не ограничувалася не пересипованне из пустого в порожне. А майже вся робота народній партії коло піднесення народа есть именно таке пересипованне из пустого в порожне.

Вона рбила дуже багато, и уся її робота розпочиналася для відродження народа; але не знаючи ясно и докладно, в якій формі виявитися має того відродженне, не маючи ясної ціли, виразно сформуваної программи, вона и в усю свою роботу впровадила неясність и невизначність. Роблено и се и те, роблено п сак и так, але ніхто ніколи не знав, для чого именно роблено так а не инакше, и о скільки одна або друга робота причинитися мала до відродження народа.

Кожда Газета, кожда книжочка, кожда маніфестация партії вернена була передовсім до застереження етнографічній особности

нашого народа від близьких єму по крові и по історії сусідів. Від них сподівалася молода партія найбільших перепон у своїй громадській роботі, и для того при кожній спосібности підносила свою особність и найбільший акцент клала на відрубність свого народа.

Молодій партії здавалося, що неприхильні сусіди из-під рук вирвуть їй той нарід, для відродження которого вона хотілася посвятити; вона думала, що перш, ніж вона може взятися до przeprowadження своєї народнєї програми, що перш вона мусить оборонити теоретичну самостійність свого народа поміж громадою народів славянських и сконстатованем єго етнографічнєї відрубности добути собі моральне право говорити в єго имени и працювати для єго піднесення на підставі своїх політичних поглядів.

И вона усі свої сили обернула на збиранне матеріалу, котрий мав їй стати помічним в тій теоретичній обороні теоретичної відрубности. Кому схочеться переглянути Газети народнєї партії, той побачить, що найбільша половина усєї праці ишла на сю галузь, на збиранне и відповідне Групуване того матеріалу.

Найбільша половина робітливих сил молоді партії ишла отже на виробленне сеї, так сказати, негатиивнєї сторони народнєї програми; народня партія більш силувалася сказати те, чого вона не хоче, як те, чого вона хоче; більш силувалася відвернути від себе шкодливі впливи, як добути своєю роботою позитивних результатів, залагоджувати по змозі потреби народа, підіймати єго просвіту, будити єго промислові сили, и тихою, органічною роботою вибороти поводи народови таке становишко, котре б єго поставило в можливість, зовсім не оглядатися на те, що єго сусіди толкують про єго етнографічну відрубність. Вона була більш похожа на партію негатиивнєї, як на партію позитивної роботи; вона більш полемізувала, як працювала.

По за сею негатиивною роботою молодій партії ніколи було оглянутися на питання практичної вартости, зійти из поля теорії на поле звичайного життя, зрозуміти єго потреби, єго невзгоди, и самий нарід поводи впровадити в підймаючесья из сну життя політичне. Раз стративши з очей практичну сторону народнєго питання и загравши на широке поле полеміки, вона єго уже и не покинула: тут блискучий талант більш мав спосібности показати свою силу, пописатися своєв ерудициєв, ніж на поли тихої роботи коло піднесення просвіти в народі. З того той непрактичний, нездоровий напрямок усєго життя народнєї партії.

Вона забула, що с такої неґативної роботи ніколи великий хосен не виходить. Нарід може бути самостійною ґрупою етноґрафічнєю и все таки не добитися самостійного життя літературного и політичного, коли сила ворожих факторів за-надто велика а сила народних робітників за мала або на неурожайне поле звернена. И на оборот: дуже часто несамостійна етноґрафічна ґрупа добивається під впливом прихильних обставин самостійности політичної и літературної. Справи такі то річ життя а не теоретичної полеміки, річ обставин, в яких нарід находиться, часу, в яким він хоче добитися самостійности и способів, яких він уживатиме для виборення собі її. Можна мати усе за собою, и правду и исторію и мораль, а не мавши одного, не мавши сили, можна марно пропасти помимо найяснішого сконстатовання теоретичної своєї відрубности.

А тото именно и єсть найбільший блуд нашої партії, що вона с таким завяттем кинулася в тоту сторону, в котру власне не повинна була кидатися, що вона взяла ся доказувати те, що уже само собою ясне як сонце, а лишила на боці найважніші стороны народнєго питання, без залагодження котрих и виборота самостійність була б тільки самостійностей поверховнов. Питання животні, котрих залагодженне дало би народови фактичну самостійність и волю, вона лишила доста рівнодушно; але напади на єго теоретичну самостійність вона відбивала з найбільшов силос и завяттем. Йй більш ходило о метафізичний теорем, як о практичне життя, більш о дпльом на право бути самостійним, як о саму самостійність.

Не маючи зрозуміння того, с чого именно складатися має відродженне народа, вона с питання народного зробила виключно питанне язикове и викинула с своєї проґрамми усі инчі питання, котрі або далеко більшу практичну важність мають, або єму в важности що найменче не уступають. Питань чисто хлопських ніхто ані порушив; питання шкільного о стільки лиш тикалися, о скільки воно мало філологічну вартість; про питанне піднесення за помочев школи культури між народом писано вправді подеколи в ґазетах, але так тільки мимоходом, як не було чим инчим захвати місце в ґазеті. Загалом сказавши, усі питання практичної політики уступитися мусіли перед питанням язиковим, питанням, можна сказати, єдиним цілої народної партії. Тото питанне давало усю силу и усе життя тій партії; тим питанням вона держиться еще и нині. Але воно уже таке перемелене, що ніхто ним не интересується, и в конечній консеквенції партія, котрої єдиною

основою вона є, стратила свою свіжість и починає плісняти. А тимчасом в народі питань нерішених, ба зовсім нетиканих так багато, що партія, котра зветься народнєю, мала би десятки літ що робити, якби зрозуміла своє становишко в народі.

Тота крайна односторонність потягнула за собою другу крайність: поставивши собі оборону етнографічній відрубности свого народа за єдину майже ціль свою, вона дуже швидко дійшла до того, що окрім свого народа нічого більш не бачила на світі; для усєго, що було не своє, не народне, ставалася байдужною, часом навіть неприхильною; що почала ідеалізувати усє, що складало власности народа, а зневажати усє, що діялося по за вузкими єго границями. Вона попала в такий ексклюзивний націоналізм, що майже зовсім відсунулася від ширшого духовного життя.

А відома річ, що для народа починаючого відроджуватися до нового життя нема нічого більш шкідливого, як ексклюзивність; сам из себе він може видобути тільки здоровий, гарний матеріял, але для оброблення того матеріялу, для піднесення єго до високости впливового фактора на житте народне, він мусить волею-неволею оглядатися за помочев по за вузкі границі свого краю. Инакше усє він буде мусів починати ab ovo, и нім дійде сам из себе до становишка нинішній культури, тота нинішня культура уже давно зістаріється, уступить місце новій, вищій; а він все таки останеться по-заду, и тільки дармо сили тратити буде, доки не знищить іх у перівній конкуренції и марне не пропаде.

Наш нарід дуже багатий в спосібности інтелектуальні, він має багату поезію, гарні історичні споминки, и певне має перед собою велику будучність. Але він нарід дуже убогий, — а убогий для того, бо не має як, и не знає як розвинути ті багаті спосібности. Він до теперка тільки добрий матеріял в руках тих, котрі знають єго спосібности використати для себе.

Завдання народній партії повинно-б именно бути, щоб ті справді дуже великі спосібности народа обернути на хосен самого народа, а не дати робити из него наймита для чужих цілей и чужих інтересів, не зъуживати іх на зовсім неурожайні праці, не марнувати а прибільшувати іх.

А тимчасом народня партія зашкаралупившиися у свій тісний світогляд виключного націоналізму и не давши навіть в тих вузких границях силам духовим відповідного простору, сама собі и народови заперла дорогу до дальшого життя и розвою.

Ві всіх питаннях, від котрих залежить її істнованне, вона так далеко відступилася від потреб теперішности, так глибоко за-

стрягла в домашніх пересудах, що кінець-кінцем уся її робота політична виходить па дитинячу забавку. Найсвятіші справи народні трактуються с таков легкодушностей, що справді по-неводі насувається питанняє, из-за чого та партія називається партією народною, и из-за чого вона так сердито утризається с партією старорускою. Її світогляд такий самий вузкий, такий самий ограничений; способи, якими вона береться до залагодження справ народних, такі самі нездалі; у людей, котрі займаються справами народними, такий самий великий недостаток серйозности и щирої охоти до праці.

Кілько ми наприклад не пишемо и не говоримо про просвіту нашого народа! Хто тільки зачинає у нас жити життем політичним, у того першою и найважлишою частиною програми політичної: просвіта народа. Розуміє він дуже добре, що сама образована верства народа не потрафить гаразд попровадити справ народних, не маючи за собою народа свідомого своєї сили и розуміючого свої інтереси. Розуміє він дуже добре, що нарід той тільки дорогою просвіти прийти може до тої самосвідомости, и тим-то кождий пише и говорить про просвіту; тим-то и партія, називаюча себе народною, не могла поминути такого важного питання, и для ёго ліпшого залагодження заложила навіть осібне товариство.

Річ ясна, що воно дуже важна річ, пояснити собі гаразд отсе слово: „просвіта“. Що таке „просвіта“?

Колиб розуміти після того, як у нас дома розуміють просвіту в практиці, то головнов складовов частев просвіти нашого народа єсть: знати читати и писати. Сі дві річі то ніби якийсь універсальний медикамент, котрий из народа віддалити має усе те, що ёго житте політичне и соціальне затримує и спиняє, и вложити в него те, що ёго сили в скорший, здоровіший рух впровадить. Сі дві річі після поглядів людей займаючихся у нас просвітою то тая оживотворяюча сила, котра годна усё нагромаджене зло направити. Тимчасом як ми покинемо практику галицьку и здоровими очима подивимося на цілу справу, то незнав чи зможемо на сей погляд підписатися. Ось возьмім наприклад такий приклад. В теперішній Раді державній віденській сидить багато руских людей значючих читати и писати, а чи можемо ми сказати, щоби с тих людей читанне и писанне зробило людей образованих, репрезентантів народа свідомих свого народнёго достоїнства и розуміючих народні інтереси? Ні. Уберіть ви котрого з них в опанчину и кажіть ему якийсь час поробити так як хлоп робить в поли, а будьте певні, що може ніхто не потрафить пізнати, що тут в опан-

чині стоїть перед вами чоловік раховавшийся колись до найинтелігентнішої верстви народу. Він господарку своєю буде провадив таким самим робом як и мужик невміючий читати и писати; на економічні питання він може еще менче критично буде міг дивитися, як и звичайний мужик, так само як звичайний мужик попаде в жидівські руки и так само перед старостою та комисарем гнути буде свою шию. Не найдете в нім ані живого погляду на світ ані зрозуміння відносин людських, не найдете ідеалів; коротко сказавши не найдете нічого, чого ви звикли шукати у чоловіка маючого претенсію до приложного слова: **образований**.

Виходить отже, що читанне и писанне само собою еще не конечно містить в собі просвіту; не містить в собі в прикладі до верств соціально вищих, а тим менче в прикладі до простого народу.

Я знаю, що міні зараз скажуть, що ніхто й не думає ограничувати просвіту народу читаннем и писаннем. Ми, скажуть, уважаємо читанне и писанне тільки першим початком просвіти. Найважливіша річ, щоби нарід навчився читати, щоби засмакував в книжках, а коли він в книжках засмакує, то ми єму уже потрафимо вложити головні засади правдивої просвіти. — Добре. Тільки, чим же заправлені будуть ті книжки, котрі нашому неписьменному чоловікови додати мають смаку и охоти до читання? Подивімся на те, якою дорогою иде в сій справі народня партия, — може вона нам дасть добру відповідь на се питання. Народня партия складається з людей нового покоління, з людей плеканих світською наукою, и книжочки, котрі вона пише для простого народу, певне нас — так ми собі міркуємо — справлять на добру дорогу. Вони певне будуть нарід знакомити з важнішими придбаннями найновішої науки, способом таким, щоби чоловік неписьменний, не маючий по за турботами за хлібом насущним багато часу для наукової розривки, міг все таки винести с читання тих книжок яку небудь користь. Окрім того велику часть своєї уваги книжочки народнєї партії звертають певне на спосіб буденного життя народного, пояснюють в прикладі до реальних потреб и відносин нашого народу поєдинокі економічні питання; показують при нагоді народови спосіб, як видобути себе розумною працею с теперішнього некористного економічного положення; загалом сказавши великий натиск кладуть на цілу економічно-соціальну сторону руского питання.

Дуже велику увагу звертають десь также популярні книжочки народнєї партії еще на одну річ. Знаючи, що пересуд, котрий

глибоко вкорініться в погляд нашого чоловіка, годен нераз помішати найкращі придбання правдивої просвіти, вони при кожній відповідній спосібності практичними прикладами, впадаючими в очи, виказують шкодливість пересудів або інституцій підтримуючих ті пересуди. Правда, єсть нераз такі пересуди, особливо в справах метафізичних, що нето-що їх поборювати але навіть на них показати уважається актом великої нерозважности, — часом навіть гріхом народним. Але народня партія — міркуємо собі — знає, що від поборення сих пересудів залежить удача або невдача усїї її цілі, именно тої просвіти, без котрої для народа лишається тільки неминуча погибель. Вона знає, що, не поборовши сих пересудів а по крайній мірі не зломивши сили інституцій підтримуючих ті пересуди, ніколи не буде могла витиснути теперішних паразитів народних з їх впливового становиска и постановити на їх місце людей своїх, образованих, нових, людей розуміючих народні інтереси.

Ми тим більш будемо від неї того сподіватися, бо єсть багато таких людей, людей зрештою дотепних и розумом богатих, котрі усю науку добути дома або на заграничних університетах, як які невідомі тайни у себе між чотирма стінами ховають, щоб недай-боже пустити її між нарід або показати на практичні консеквенції, котрі из неї виходять.

То ми собі так міркуємо. А взявши книжочки печатані для народа — їх дуже небогато —, взявши тай перечитавши їх „од краю до краю“ ми будемо мусіли зовсім що инчого собі поміркувати. От якою дорогою ми, нові люде, провадимо нарід до просвіти! Не книжочками, котрих перечитанне розширювало би горизонт умисловий народа, котрі вносили би в него погляди на світ відповідаючі теперішному становиску науки, збудити хочемо смак и охоту до читання, а тим, що схлібляємо єго релігійним пересудам и суевірству! И от вийшло, що ми, така крайня опозиція в поглядах на народність, рука в руку идемо с старорускою партією в поглядах на нарід. Наша Зоря и їх Наука то собі ріднісінькі сестри.

Скажім щиру правду: чи виніс наш нарід велику користь з тих книжок, що ми для него понадруковували? Чи причинилися ті книжочки багато до піднесення умислового нашого народа? Чи справили вони нарід на дорогу, по котрій він дійти би міг до самосвідомости політичній и економічній? Певне ні. И ті гроші, и та праця, котру ми видали на печатанне біографій усіляких святих, пішли марно, а читателі марно стратили той час, котрий

уживали на перечитаннє тих біографій. Нового и розумного вони з них нічого не довідалися и не навчилися. ¹⁾

Здається, сам нарід, с своєї власної ініціативи буде мусів починати скидати с себе ярмо тих пересудів, що так тяжко запоморчили єго світогляд, єго духове життє; — у нас за мало відваги и за мало енергії для сєго важного але трудного діла.

Якби у нас в Галичині нарід розпочав що-небудь в роді штунди? Аджеж и нашого народа в Галичині соціальні и культурні потреби такі самі як и на Україні, и те, що там спровадило таку здорову реакцію, чей и тут реакцію спровадить. В якім світлі покажуться тогді наші популярні книжочки, и що ми пічнемо с своїми біографіями? — Я знаю, ми може тогді заспіваємо таку саму пісню, яку заспіває голос народа, та тогди.... невелика отсе буде штука.

Але не тільки на поли прстонароднєї літератури ми не поставили жадного розумного результату, але и на поли літератури ученої ми не зробили нічого такого, що могло-б показати, що ми ясно зрозуміли своє становиско.

Ми звичайно дуже остро дорікаємо старорускій партії, що її літературний язык то тільки карикатура языка великоруского, — а самі ми попали в дуже подібний блуд, бо тота мова, що ми Галичане уживаємо в своїх літературних працях, то знов карикатура народнєї бесіди ²⁾. Її без пересади мож на рівні поставити з языковою мозаїкою старорускої партії. А ми прецінь маємо у себе дома такий гарний, такий богатий и поетичний язык народний, що тільки крайня илнорация могла єго закрити перед нашими літературними робітниками.

А який язык, така й література наша. Десь часом лучитьсє побачити якусь поважну працю літературну, оперту на глибокій науці, на ясному зрозумінню духа и життя народнєго; а решта усє, сказати по правді, самий послід літературний. В ній усє той давний, нездоровий напрямок, котрий з одной стороны заражений крайним сентименталізмом а з другої стороны прикований через наше на-скрізь польське вихованнє до зопсованого смаку и духа польської літератури. Він не тільки не стоїть у звязи из здоровою народнєю літературою, з її живим реалізмом, але навіть зовсім противец духови народному — и навіть не знає хоть троха

¹⁾ Між двадцять кількома книжочками популярними, видаваними „Просвітою“, суть тільки дві книжочки містячі самі біографії святих. — Пр. ред.

²⁾ ???! — Ред.

покористатися з назбираних скарбів народної літератури. Усюди панський смак, панські теми, або коли хлопські теми, то на панський лад заведені...

И куди не повернемося до робіт народної партії, усюди великий недостаток живих идей, живих поглядів на світ. И в політичній и в літературній нашій життю крайнє розстроєнне, крайнє знеохочєннє. И с того упадок партії, с того той великий індеферентизм молодежи, котра, відорвана від європейского умислового життя, не має при чім покріпити сил своїх, не має чим розширити свій світогляд умисловий и політичний.

Справи народні пішли у нас такою крутою дорогою, що доконечне будемо мусіли розпастися, коли не найдемо способів, котрі-б заплісїле життя громадске направили, котрі-б єго увільнили від баламутного резонерства и дали-б єму напрямок зовсім реальний и зовсім практичний. Такий реальний и практичний напрямок принесе нам ту велику користь, що попровадить нас до залагодження фактичних потреб народа випливаючих з єго щоденного життя. Тим самим робитиметься поступ в народній історії и збільшуватимуться сили народа. Іменно така робота займаючися практичними питаннями народними становить того, що називається життя політичне и соціальне народа. Не баламутні и неясні фрази про самостійність народа и літератури, не сентиментальні скарги на ворогів складають життя народне. Се не життя народне, се тільки шумовина життя народного. Богато ми принесли користи народови, що-смо виробили таку богату полемічну літературу против Польщі и Росії? Та о користи нема що й говорити, а лучше подумати, кільки ми шкоди принесли народови оттакім провадженням народних справ. Найліпші сили наші ми ужили и зъужили на виробленнє тої полемічної літератури, и тим самим відвернули цілу массу робітників від питань реальних, питань не дуже голосних але за те дуже важних, таких важних, що не залагодивши їх ми ані думати не можемо о поправленню нашого положення в Галичині.

В цілїм нашій теперішній життю чи звернув хто серіозно увагу свою на соціальне положенне нашого народа? чи розміркував хто те, що ми в Галичині, коли хочемо по правді освободженя нашого народа с під панської та жидівської переваги, головний акцент класти мусимо на економічну сторону нашого питання? Що самостійність літературна або й політична варт без самостійности економічної?

Адже піднесення морального и матеріального положення нашого народу то одна з головних засад нашої політичної програми, а яке ми піднесемо його положення, не виробивши собі ясної соціальної програми, не давши тій програмі відповідного її важности становиска и акценту и не взявшись поволн за її практичне перепровадженне? И нащо здалася ціла наша програма, коли в ній неставатиме відповіди на се питання?

Викиньмо з нашого народнього руху питання соціальне, а не лишиться нам нічого тільки порожна лупина; відберім народови надію, що він від нас має сподіватися повного и справедливого залагодження своїх матеріальних відносин, а він нас так само назве панями, як назвав панями усіх тих, що під фірмою народолюбства и оборони народних інтересів збогачують тільки свої кишені.

Усі-ж наші революції, в котрих ми вицідили стільки своєї и чужої кровн, то були переважно революції соціальні; нещасливий нарід сподівався, що кривду свою разом с своїми ворогами утопить в тім кервавім морн, и що тов купелев кервавов сполоче усю нужду, яков сусідска неправда прибила його тіло. И коли політичні революції западніє Европи уже тільки историчне значінне починають мати, соціальні революції нашого народу мають для нас нині еще безпосередне значінне, бо справа, за котру нарід и народовці XVII. и XVIII. віку голови свої складали, еще и нині стоїть незалагоджена перед нами, народовцями віку девятнадцятого! Ті самі кривди и неправди, ті самі вороги, тільки нужда більша; більше народу, а менче хліба и менче землі; більше рук жебраючих за кусником хліба, а менче таких людей, щоби голодне череве накормили, щоби голе тіло накрили.

А з нуждов матеріальнов шприться и нужда моральна: розпуста чим раз більша, сили духові чим раз менчі, змисл для ужитків духових чим раз тупіший и вуций и чим раз тупіший и вуций бути мусить, бо нужда чим раз більша и страшніша. Бсть еще одна панщина, и більша, як та, від котрої его увільнили революційні часи 48го року; и доки тота панщина давитиме його тіло, доти не виглядаймо піднесення його морального и не сподіваймося, щоби він интересовався справами, приступними тільки для того, у кого добра хата и тепла страва. Він землі не має, він хліба не має, він просвіти не має, а ми з нашої олімпійскої високости сердимося, що ему байдуже про правила нашої здуплавілої и спохвілої моралістики.

И не думаймо собі, що так само потрафимо затуманити наш нарід кількома блискучими фразами, як єсьмо потрапили себе отуманити; він до того занадто багато має практичного змісту. А будемо ми рівнодушні на ёго соціальні потреби, то й він буде рівнодушний на наші потреби політичні; аджеж ёму усе риба, хто визискувати. буде ёго тяжку роботу, чи ёго неприхильні сусіди чи такі ми самі.

Коли дамо народови разом з залагодженим питанням соціальним виробленню, багату літературу, то він з вдячностей прийме її від нас як великий причинок до нашої головної громадскої задачі; а коли ёму не виробимо справедливого соціального положення и не дамо ёму окрім літератури більш нічого, то він нам в лице плюне и усю нашу літературу під ноги нам кине, бо ёму не літератури тепер потреба, не поезії, але хліба.

Тут не півмір потреба, не деклямацій, тим потреба основної переміни нашого дотеперішного життя народного. А до переміни потреба людей, котрі-б її уміли перепровадити, а для людей потреба зрозуміння положення народного потреба наукової праці, великого знання. А тимчасом по-над нашими головами без сліду переминають усі придбання найновіщої європейскої науки; и коли в западній Європі и навіть в Росії — краю без свободи печати и слова — на всіх кінцях и ві всіх гадузах науки и життя ведеться завзята борба нового реалістичнёго напрямку політики и науки из давним, метафізичним, у нас у Галичині тихо як в гробі. Снуються правда якісь мари одна проти одной, але се тільки мари; нема в них ні життя свіжого, нового, ні нових ідеалів; усё старосвітске, пережите. Так колись и повалить їх всесвітня буря и роздавить їх спорохнілі кости, їх порожні голови...

Остан Терлецький.

(Дальше буде.)

Діяльність сегорічного Союму.

II.

(Конець.)

Під напором тої теорії приступлено в Австрії до реформи законодавства о лихві и видано уставу з д. 14. грудня 1866. Тою уставою знесено обмеження що-до високости відсотків умовлених и інших свідчень при позичках грошевих, як не менше

и запрет побрання відсотків від відсотків; задержано однакже всі постановлення кодекса цивільного що-до уговорів позичкових, а зверх того залічено лихву до уинків кари гідних, коли хто ви-зискує нужденне положеннє, легкомисленнїсть, недосвідченїсть або невторопнїсть розуму у позичаючого, з дїтливою єго стратою, в тїй ціли, аби для себе або для третєго, від якою небудь формою, запевнити таку користь, котра поражає своєю несорозмірністю до звиклої в тїм місцю стопи відсоткової и до сполучених с своїм свідченнєм видатків, утрат и инших жертв.

Отже засадою тої устави є отся, що умові позїстається установленнє високости відсотків без обмеження, але натомїсть задержується лихву яко переступництво законів карних. Таким по-битом устава з р. 1866 рїзнїться засадничо від патента з р. 1787, и є майже прямо ему противостаїна. Бо коли тота устава задержує карний характер лихви, а під зглядом цивільним зносїть всякі обмеження відсотків умовлених — то патент з р. 1787 усунув карний характер лихви, але не допускав сєго, аби суддя цивільний признавав истцевї відсоток вищїй над установлений правом; вищїй відсоток уважав законодатель за неправнїсть цивільну.

Устава з р. 1866 обовязувала тїлько півтора року. Вже д. 14. червця 1868 видано уставу вище згадану, — уставу, котра, як знаємо, вичеркнула лихву з кодекса карного и знесла всякі огра-ниченнїя цивільні що-до умовної стопи відсоткової и високости кари конвенціональної.

Як отся устава відразилася на взаєминах нашого краю, ви-казано повище. Отож ходить о те, що в отсїм случаю вчинити сїдує, аби лиху зарадити.

Комисия вносїть найперше завісити уставу з р. 1868 в на-шїм краю, и заступити єї уставою иншою.

Комисия не радить однакже вертатися до устави з р. 1866, се-б то до привернення лихві характеру карного; вона обстає за позїставленнєм свободи уговорів при позичках грошевих, о вищїй відсоток, аніж відсоток правний; але при тїм держитьсє тої гадки, що відсотки умовні, вищі над 12⁰/₀, се-б то вищі від відсотка, який принести можуть найкористнїйші папери публичні враз с прї-мою лосу и дивидендою, належить уважати в краю нашїм за не-правнїсть цивільну, — се значить: вільно умовлятися и побирати відсотки умовленї, вищі від правних, вищі над 12⁰/₀ річно, як довго довжник їх платить. Суд однакож не може дозволити забез-печеннє відсотків вищих над 12⁰/₀, не може признавати їх, и не може дозволяти на них екзекуції.

Такий внесок пропонує комісія. Отже отсе було би наворотом до засади патенту з д. 29. січня 1787, але рівночасно й узглядненнем нинішнього нормального відсотка від паперів публичних.

Так від-части було в річі-поспільній Краківській. Вільно там було умовлятися о відсоток аж до висоти 12⁰/₀ річно, але суд признавав и дозволяв екзекуцію тільки відсотка правного, т. є. 5⁰/₀, а зглядно 6⁰/₀.

Таке постановленне буде, по гадці комісії, природним переходом до повної необмежености що-до стопи умовного відсотка, и вплине на відповідне управильненне стопи відсоткової в краю нашім, бо по крайній мірі буде установлена границя, по за котрою суд відкаже вірителеві свої опіки. Відсоток правний и відсоток за зволку, має виносити, як доси, 6⁰/₀. Інші постановлення кодекса цивільного що до уговорів позичкових, кари конвенціональної, відсотків за зволку, и відсотків від відсотків, мають, після гадки комісії, остатися в своїй силі.

Тут слідує также згадати, що в Угорщині ухвалила в р. 1861 конференція Iudex-куріяльна артикули соймові LI. з р. 1715, CXX. з р. 1723, и XXI. з р. 1802, в силу котрих побирання вищих відсотків над 6⁰/₀, застереженне звернення більшого капіталу аніж капітал даний, вимовленне собі сподіваного зажинку, также вимаганне від селян ручної роботи або збіжжя, котрих міра перевищує відсоток законний, узнаються за лихву. Такі уговори суть неважні, а провинителі мають карані бути пенями грошевиши або арештом.

В королівстві Польскім истнує также ограниченне стопи відсоткової так як у Франції.

Если-б прихильники индивидуальної свободи розпоряджування своїм майном замітили, що такі ограничення не дадут погодитися с тою свободою, то одвіт на се легкий: що подібні ограничення истнують и истнувати мусять. И так, після §. 934 закона цивільного можна жадати знесення уговору по поводу покривдження над половину стійности. Після §. 951 маючий потомків, котрим обовязаний оставити обовязкову часть спадщини, се-б то легітиму, може дарувати тільки половину свого майна. Після §. 1371 неважна єсть умова, в силу котрої застав має пропадати на власність вірителя, скоро би довжник в означенім речинці свого довгу не заплатив. Після §. 1372, контракт убічний, оставляючий вірителеві свободу ужитковання заставленої річі, є неважний. Є ще й інші ограничення в законі цивільнім, а коли-б звістна засада

основна мала бути беззглядно правдивою, то слідувало би знести всі обмеження. Отож бачимо з того, що свобода розпоряджування своїм майном не може існувати без певних обмежень, котрі диктує справедливість, а котрої виразом, помімо всіх теорій, в границях можливості людської, повинні бути всі устава. Устава, котра управлює кривду, не є справедливою, а безправністю.

Комісія правнича, прямуючи до крайнього вислідку испитовань и нарад своїх над внесками, с початку сего справоздання приведеними, вносить:

Високий Сойм зволить ухвалити:

„Сойм королівства Галичини и Володимерії з вел. князством Краківским взиває ц. к. правління виднати, в дорозі законодавства державного, уставу для королівства Галичини и Володимерії з вел. князством Краківским, котра завісила би уставу з д. 14. червця 1868, ч. 62 Дн. зак. держ. в тімже краю а натомисть, обіч знесення патенту з д. 2. грудня 1803, ч. 640, розпорядження з д. 14. грудня 1866, ч. 166 Дн. зак. держ. и §. 485 кодекса карного обіймала би в собі слідуючі постановлення: — “

Дотичну ухвалу замістили ми в передпоследнім числі нашого письма при дотичнім внеску соймовім.

Одноголосне ухваленне звісної резолюції після внеску комісії свідчить явно, що переконанне о потребі виемкової для нашого краю установи зглядом свободи капіталу було в нашім соймі загальне, без згляду на репрезентацію інтересів, після котрої Сойм наш зложений, без згляду на всілякі партії и фракції народні и політичні, которі в інших питаннях існуюванне своє різко заявляють. Одномисленність Сойму є знову явним доказом, що Сойм в тій справі був вірним виразом бажання всего краю, стогнаючого важко під гнетом тої експлоатації, яку підприємчили посідателі роздробленого капіталу, користаючи з беззглядної свободи відсотків. Ті обстанови дозволяють надіятися, що репрезентація краєва не перестане домагатися тої зміни в уставі державній, яка в тім згляді для краю нашого доконче потрібна, — бо се єсть власне один из наших найбільше пекучих інтересів місцевих, которими теперішнє правління, по відняттю значення політичного у Соймів краєвих, тімже виключно займатись препоручало.

Після справи о обмеженню свободи відсоткової найважнішим уважаємо внесок о ухваленню уставу против пьянства, — а власне та справа зістала не залагоджена, — може для того, що вона стоїть в певнім звязку зо справою невикупшеного ще

права пропинації. Ухвалення уставу проти п'янства є однакже з оглядом на поліпшення матеріального біту селян наших доконче потрібне, — бо без подібної уставу сама устава о обмеженню свободи відсотків утратила би дуже много на вартості и досягlosti сподіваних добродійних своїх наслідків.

Перегляд політичний.

Рада державна. Засідання соймів краєвих покінчили ся до дня 17. Жовтня, а 20. зачали ся засідання Ради державної. Характер сьогорічної сесії має бути відмінний від давнійших, бо головною и майже єдиною задачею єї мають бути реформи економічні. Реформа політична доконана введенем безпосередних виборів, реформа церковна уставами конфесійними; економічні ж обставини держави через велику катастрофу в Маю минушого року захитані так, що грозять підкопанем живої сили держави. С прелімінару приходів и видатків на р. 1875, котрий міністер фінансів представив на першій засіданню, показує ся, що помимо всякої ощадности, недобір виносити ме звиш 12 міліонів зр.

Впрочім сторонництва в Раді державній угруповали ся так само як и минушого року. Чехи не явили ся знов (крім Моравян), навіть и „молоді“, котрі, покинувши по части пасивну політику, вступили були до сойму краєвого. Дня 21. Жовтня відбували ся в Чехах нові вибори до Ради державної, и коли остатнього разу молоді пересадили були лиш одного свого кандидата, тепер узискали вже 3 мандати; особливо важно, що їх кандидат Грелер переміг самого начальника чеських фєвдалів Гр. Клям-Мартиница.

В кількох первих засіданнях займала ся Рада державна уставою о платнях або емеритурах людей військових, котру и ухвалено, в загалі після предложєня ряду. Одною з важнійших справ, трактованих в Раді державній, був внесок Фукса (з Морави), поставлений єще при кінци минушої сесії, на весні, щоби членів спільних делегацій не, як доси, вибирали послы кожного краю, але ціла комната послів. В обороні сєго внеску виступав горячо п. Ковальский, и нарікав між иншими, що интереси Русинів в делегаціях спільних не суть заступлені. Ми не перечимо консеквентности внеску Фукса, однак не видимо причини, чому

би за ним дуже горячитись. Найважнійші бо и найбільше руских інтересів рішають ся в соймі кряєвім, а відтак також в Раді державній; спільні ж делеґації тільки малу и посередню вагу мають для справ нашого народа. Відтак, при всякій приязни централістів до пп. Ковальских и Павлікових, мабуть більше би вийшло до спільних делеґацій Мізесів и Геніґсманів, ніж наших Рутенорусских. Впрочім Німці-централі узнали, що внесок Фукса еще передчасний, що не треба тепер викликувати спорів політичних або національних, и відкинули его значною більшістю 153 голосами против 57.

Міністерство фінансів займає ся реґуляцією податку ґрунтового. На завізане міністерства вибрала також комната послів спомежи себе комісію до реґуляції сього-ж податку з 18 членів и 18 заступників. З Галичини вибрані пп. Кржечунович и Смаґжевский, а яко заступники Козубовский и ґр. Баденій.

Дня 3. Падолиста зачалися наради над уставою о товариствах акційних. Потребу нової устави акційної оказала дуже ясно велика кризис біржева з минушого року и наступивший вслід за нею упадок многих банків и товариств акційних. Проект нової устави акційної вніс ряд еще в попередній сессії; комісія, вибрана комнатою послів для пересмотру єї, злагодила трохи деякі §§. проекту. Іменем комісії реґерував посол Томащук. В Генеральній дебаті всі бесідники всяких сторонництв промовляли за уставою. П. Шранк (с клуба поступового) указував на злу сторону акційних товариств, котрі згромаджуючи більші капітали пригнітають и нищать менші и середні и не боять ся конкуренції; виборовши собі таким ділом монополь накладають після вигоди ціни н. пр. на пиво, цегли и и. Міністеріальний п. Беер сказав, що жаден закон не в силі зовсім усунути швіндель. Демократ Крошаветтер жадає декуди яснійших означеній в уставі, в котрій н. пр. нема поясненя слова *Gründer*, хотя інституція *Gründer-ів* була головною причиною швіндю. О. Пфліґль (клерикал) вину „траскоту“ біржевого складав на ряд и централістів, и виступив против деяких *Verwaltungsrat-ів* засідаючих в комнаті послів. В обороні ряду виступав (на засід. с 5-го Падол.) міністер справедливости Глязер, и виразив також своє пересвідченє, що дотично проекту акційної устави ряд є в згоді с комнатою послів. Відтак постановлено одноголосно приступити до спеціальної дебаті и прийнято 1 §. після внесків комісії. — На засіданю с 7. Падол. предложив міністер справедливости, серед оплесків комнати, проект нового кодексу карного и додав, що уложене нового поліційно-

карного закона поступило вже далеке. Відтак дебатовано над внеском Фореллера о признаню права истнованя вольномулярским льомам. Внесок сей, против котрого говорив п. Грохольский, як и давнійший внесок Кронаветтера о реформі устави о стоваришенях, приділено до розсмотру окремії коміссії з 9 членів.

З дальших дебат над уставою о стоваришенях акційних найважнійшою єсть постанова, предложена рядом але відтак одкинена в коміссії, після котрої и меншости в радах надзорчих будуть заступлені. Іменно прийнято 128 голосами против 92, що членів ради надзорчої має ся вибирати кожного окремо, а сли при кождім голосованю кандидат меншости отримав хоч $\frac{1}{4}$ голосів, то уважає ся вибраним.

З засідань комісійних комнати послів найважнійшими для нас були засіданя коміссії бюджетової. При розправах над середними школами гр. Бонда, посол дальматинский с фракції итальско-централістичної, интерпелював міністра Штремаєра що до справ в Дальматії, котрої намістник бр. Родіч подався до диміссії и тільки тогді в уряді лишити ся хоче, сли буде санкціонована ухвала сойму краевого о введеню славянского языка в школах. Мін. Штремаєр одвітив рішучо, що ряд не гадає ввести славянского языка в школах дальматинских и ухвали соймової не подасть до санкції. — Відтак о. Юзичинский говорив о школах в Галичині, имено нарікав, що нема в Галичині приготовляючих шкіл, с котрих ученики рускої народности могли-б переходити до шкіл німецких; противно, уживають всяких способів, щоб Русини ходили до польских шкіл. Мін. Штремаєр відповів на те, що в рускій Гімназії у Львові в році 1873/4 було учеників 323, в німецкій Гімназії 344, а в польській 749. Проте оказала ся потреба заложена другої польської Гімназії. О. Юзичинскому відповідали польські послы Дунаевский и Гневош, а декотрі Німці нарікали на зовсім відрубне становище Галичини під зглядом шкіл. Ми с своєї сторони додали-б до заміток о. Юзичинского, що німецька Гімназия мало нас обходить, а до польської Гімназії у Львові деякі Рутенці и Русскіє записують самі, з власної волі, своїх дітей, помимо того, що мають в тім самім місті Гімназию руску. — Важійшу справу підніс о. Юзичинский на засіданю бюджетової коміссії з 12. с. м. Забравши голос при рубриці „учительські семінарії“ жалувався, що распорядження міністерства о рускім викладовім язичі в тих заведенях не виповнено. Поводом того є всемогучість крайової Ради Шкільної, котра, яко нікому непідвластна, господарє по свій волі. Дальше доказував кривджене прав руского на-

рода Радою шкільною, навів, що в ній — насупротив єї статута — не ма жадних досвідчених в шкільництві людей, що вона переносить и деградує учителів и директорів тільки задя їх руского патріотизму, що член єї Шміт написав исторію Польщі, котра була уживана в школах, аж її міністерство яко антиавстрійську заборонило, що в одній книжочці для шкіл народних опущено гимн народний, що для науки руского языка призначено годину по рисунках, від чого половина часу иде марно и т. д. В кінци поставив резолюцію, щоби галицка Рада шкільна краєва була зрєорганізована на спосіб инших рад шкільних в инших краях. Тая резолюція, котрій не супротивляв ся и мін. Штремаєр, була, помимо опору польских послів, значною більшостю принята. Ми, як звісно, не належимо до прихильників нашої Ради шкільної, виступали против неї досить и дїждалися навіть конфіскати за для виступленя против тої институції; з найбільшою частею закидів, роблених о. Юзичинским, зовсім годимося, и додали-б ще деякі закиди, реформи Ради шкільної також бажаємо, — тільки маємо дві примітки зробити. Одна, що такий закид, як опущенє австрійского гимна народного в читанці, міг був о. Юзичинский лишити, щоб хто инший зробив; — а друге, в великій части враз з Радою краєвою винне єсть и міністерство. Так н. пр. міністерство видало вправді приписи, щоб в декотрих семінарїях учительских учено зарівно в рускім и польскім языках, але о виконуванє сих приписів зовсім не дбало: воно потверджувало всякі именованя учителів в семінарїях, предкладані Радою шкільною, помимо того що насупротив его власного розпорядженя компетенти зовсім не виказались знанєм руского языка. Тое повинен був о. Юзичинский також піднести, щоб міністерству показати, що ми вміємо своїх прав против всякого боронити, и не дамо ся самими слівцями збаламутити.

Мадярский сойм. Вскорі по отвореню Ради державной зачав також мадярский сойм свої засідання (24. Жовтня). При отвореню его президенти обох комнат в своїх бесідах вказали на важність и конечність предложених питань. Президент комнати послів пригадав крім того, що комната лиш ревностю и невтомною працею буде могла вивязати ся с своєї задачі, и поручав послам всіх партій уміркване и объективність при трактованю всіх питань. Міністер фінансів лічи вніс 9 проєктів о реформі податків; велику вагу приложено именно до правильного стягання податків, до тепер бо все показувались великі заляглости податкові. Проєкти ті мають на ціи тільки справедливе розложенє тягарів

и усунене многолітних надъжитій. Розсмотр їх поручено окремій комісії. — На засіданю з д. 29. Жовтня предложив Лічи преліминар приходів и видатків на р. 1875. Недобір виносити ме 27¹/₂ міліона зр.

И в Угорщині, ще більше як в Долитаві, уладжене справ фінансово-економічних, особливо після залагодження справи Кроацкої, стоїть на першій пляні. З заключеня рахунків за р. 1873 показує ся, що дійсний прихід виносив майже в кожній позиції далеко менше ніж було преліміновано. Особливо оказали ся надзвичайні залеглости податків.

З устав ухвалених комнатою послів заслугує на згадку постановова в уставі о нотаріятах, після котрої допущені суть всі краєві язики при списуваню нотаріяльних документів.

Д О П И С Ь.

З Відня. (Справозданне з діяльности товариства „Січ“ за рік 1873/4). Видіи вибраний загальним збором на рік 1874 чув, які обов'язки бере на себе, тож и старався усіма силами, щоб товариство, відаючи свої справи в ёго руки, на ним не завелося.

Головним стараннем виділу було, щоби на місячних вечорницях, крім части музикально-декляматорської, відбувалися також и відчити літературно-наукові. Що се виділови, як слід, удалося, свідчить слідующий результат. Читали: 1. П. Терлецкий: „Проекту Штундистів на Україні.“ 2. п. Г...в...ч: „Де-що про відчит п. Терлецького о штундистах на Україні.“ 3. П. Скобельский: „Розбір поеми Т. Шевченка Сон.“ 4. П. Бабій: „Про медичну термінольоію.“ 5. П. Ив. Пулюй: „Про нашу термінольоію.“ 6. П. Ил. Гарасимович: „Розбір Перебедді, поеми Т. Шевченки.“ 7. П. Теоф. Гарасимович: „Становиско женщин (після Леккого).“ 8. П. Білівский: „Стара віра и нова віра (за Штравсом).“ 9. П. Тянчкєвич: „Дещо про Дарвінізм,“ и 10. П. Горбачевский: „Про кров.“

Що до співу, то мусить віділ подякувати пп. Яюсови и Гапоновичови за їх труд и захід около піднесення хору, як и не менче усім пп. співакам, котрі брали чинну участь в хорі.

Як давніших літ, так и сього року, обходило товариство роковини смерти Тараса Шевченка. Виділ вислав у сім році телеграми: на перші загальні збори товариства имени Шевченка до Львова, на музикально-декляматорский вечір в роковини смерти Тараса Шевченка до Львова, и на святочне отворенне хорватского університету до Загребу. Виділ післав 25 зр. товариству имени Шевченка, з тою вимінкою, щоби воно, коли загальний збір нашого товариства ухвалить сплачувати решту вкладки річниши ратами, випсало „Січ“ у дійсні члени товариства. Виділ відповів на зазив цурихского товариства „Руский Кружок“ до заложення „Общої каси Русинів-академиків,“ що наше товариство до проекту сього, за для браку материяльних середків, приступити не може. Виділ розписав премію 20 Гульденів, зложених на сю ціл п. п. Ул. Медведким и Ів. Пулюєм, за працю наукову або белетристичну, написану в малорускій мові и признав тую-ж п. Теоф. Гарасимовичови за ёго розправу: „Аналіза хемічна.“ Крім п. Гарасимовича убігалося о сю премію еще трёх членів. Надіслали именно свої праці: п. Подолянни (псевд.): „Чому ми бідні?“ п. Долішний (псевд.) „Дещо про пословиці“ и п. Олексів (псевд.) „Земля наша яко планет в просторі.“

Не мож було не запримітити, що наше товариство виявило у минувшому році більшу, ніж звичайно, діяльність, тож и більше, як коли, далася одна хіба чути т. є. брак читальні. Хібі сій старався виділ зарадити, и постановив з початком нового року шкільного с. є. від 1. Жовтня 1874 отворити читальню. Що брак її дійсно дався чути, и що заложенне читальні було дійсно дуже потрібне, свідчить сей факт, що члени товариства сю постанову виділу з великим задоволеннем до відомости прийняли и що вони в короткім часі 290 зр. 50 кр. на сю ціл зложили. Ся офірливість членів уможливила зарадити фактичній потребі, и ось читальня отворена, у котрій 23 політичних и наукових часописьм и журналів на рускій, російській, польській и німецкій мові. Велику заслугу положив около переведення сього діла п. Остап Терлецкий, котрий не тільки своїми добрими радами виділови помагав, але и своєв запобігливостев и надзвичайнов офірливостев до гарного стану читальні причинився, за що ёму виділ в имени цілого товариства сердечну подяку складає.

З задоволеннем може виділ згадати и про бібліотеку товариства, котора у сім році майже у двоє побільшилася. А найбільша подяка належиться опять п. Терлецькому, которий, при нагоді своєї поїздки до Києва, для товариства багато цінних книжок, так из

панноі, як и спорідненої великорускої літератури придбав. Крім того дав п. Терлецький свою приватну бібліотеку, складаючуся из дібраних найновіших діл европейської літератури, до ужитку товариства.

Не менше вдоволяючий и стан сѣгорічної каси:

Д о х о д и :

Капітал переданий тогорічним віділом	109 злр.	24 кр.
Вкладки членів	319 "	50 "
Разом доходу	428 злр.	74 кр.

Р о з х о д и :

За хату на три місяці	90 злр.	— кр.
За газети на три місяці	42 "	24 "
На видатки канцелярїйні, оправу книжок и справленне річей належачих до инвентара товариства	37 "	11 "
Перша вкладка до товариства имени Шевченка	25 "	— "
Разом видатків	194 злр.	39 кр.
Порівнявши розходи з доходами лишається готового маєтку.	234 злр.	39 кр.

Усіх членів було 41.

Відень 31. Жовтня 1874.

Петро Скобельський
Голова товариства.

Щасний Сельський
секретар товариства.

Сѣгорічний віділ: Остап Терлецький, голова; Щасний Сельський, заступник голови; Мiron Зарицький, секретар; Иван Горбачевський, касієр; Денис Біліньський, бібліотекар; Мiron Яюс; Теофіль Гарасимович.

Мирові судьї: III. Евстах Волощак, Петро Скобельський, Иван Скоморовський.

НОВИНКИ.

— Рада шкільна красава и руский язик в Золочівській гімназї. Вже тамтого року доносили-смо, що до заложеніи що ино тогді гімназїи Золочівської не именовано жадного учителя Русина, а науку руского язика, помимо того що сам директор п. Плахетко позискав був для

неї місцевого руского катихита, поручено учителеви в тамошній школі народній, п. Иравтови, не тільки ультра-Полякови, але зовсім не ознакомленому з рускою мовою, граматику, літературою, котрий ще до того публично кпить з руского языка! Мож було однак потішатися гадкою, що на сей рік, коли місяця аж двох учителів будуть обсаджуватися, Рада Шкільна узгляднить и потребу учеників Русинів и займенує хоч одного учителя, котрий би міг учити руского языка. Марна надія! Оба місяця обсаджено Поляками, котрі по руски не уміють, — а науку руского языка и на сей рік поручено п. Иравтови! Ученики Русини знеохочені сим до крайности, бо не оден з них сам більше знає руского языка, ніж его учитель. — Дивне то поступоване нашої Ради шкільвої! В одних місцях відає науку руского языка не уміючим по руски и насміваючимся з того языка Полякам, а в инших Рутено-Русским, котрі також насміваються з (мало)-рускої мови, а учать якоїсь рутено-рускої. Атже знайшли би ся и учителі Русини, знаючі добре и люблячі щиро руский народний язык, не тільки між кандидатами, але и між учителями Русинами пробуваючими в західній Галичині, в Кракові, Решові и и.

— **Рутенці, Русскіє и „Слово.“** Сьогорічні дебати в соїмі краєвім над уділенем запомогі рускому театрови подали на ново сумний доказ фанатизму и еґоїзму наших Рутено-русских. Користаючи с петиції п. Бачинского, щоби ему, а не Рускій Бесіді, виплачено уділювану соїмом що-року підмогу для руского театру, виступили вони перед Поляками с скаргами и закидами против Рускої Бесіди, и с превеликої дбалости о фонди краєві (3000 здр.), голосували за віднятем всякої субвенції рускому театрови, щоб тільки ся субвенція не була виплачувана Рускій Бесіді! Дарма, що театр, котрий стоїть під зарядом Рускої Бесіди, хвалять чужі, хвалять навіть самі їх сторонники — пп. Ковальський и Павликов не можуть знести, щоби була яка руска інституція, котра-б обходилась без їх „покровительства.“ Боячись утратити своє користне для них становище мнимих репрезентантів галицької Руси, раді-б знищити всё, хочби воно и по їх власному пересвідченню хосенне було сій Руси, коли тільки стоїть по за границями їх впливу а само має який вплив на нарід. Се причина, чому вони и їх прихильники старалися и стараються всіма способами знищити „Просвіту“, „Руску Бесіду“ и руский театр, стоячий під зарядом тої-ж Бесіди. Як довго президентом Рускої Бесіди був п. Ковальський, вона була в їх очах дуже доброю інституцією, а тогдішній виділ Бесіди навіть перед власними членами не хотів складати рахунків з завідуваня фондом театральним; але скоро в Бесіді верх взяли „Українофіли“, навіть письменні рахунки, котрі вона складає виділови красвому, не вистарчають п. Ковальському. Він ет сопр., хочия Бесіду знищити, наперед виступили з неї громадно; коли се не помогло, викинули її з „Дому Народного“; а коли и тим нічого не вдіяли, старалися бодай відобрати їй завідуване руским театром....

Не дивниця, що таке — поступоване пп. Ковальского и Павликова обурило о. Качалу, и він из своєї сторони виступив з закидами против них. Дуже сумно, що сварня межи репрезентантами ріжних

сторонниць Русинів велася перед Поляками, але-ж за се нехай подякують Русини пп. Ковальському и Павликову. „Слово“, розбираючи закиди о. Качали против сих панів и їх сторонників, триюмфує, що зловидо своїх противників будім-то на противорічності. О. Качала — каже — закидує нам в соймі галицкім москофільство, а п. Драгоманов закидує нам в С. Петерб. Вѣдомостях рутенство. Etgo одно и друге неправда! — Наївне „Слово“! Після того, що воно само писало від битви під Садовою в 1866 р., и після того, що писали его приятелі в корреспонденциях до Голосу, а особливо до Биржевих Вѣдомостей, вояка „денунцияция“ о москвофільство на нѣго непотрібна: тиі статті самі суть найбільшою денунцияцею. Однако и п. Драгоманов, чи хто там є корреспондентом С. Петерб. Вѣдомостей, не менше каже щирю правду. Помпнувши бо тих людей в Галичині, котрих є не мало а котрі відхрещуються від названя їх „Москаляки“ (се-б то русскими, Россиянами), у самого п. Площанского и его товаришів, котрі так сердечно аспірують до „общерусскости“, в їх літературній мові, у всіх поглядах, на дні їх цілої публичної діяльності є мізерна, запліснїла Рутенщина. Чей же-ж прийде час, де й Россия спізнає, що сі люде тільки з неї користи стараються тягнути, — те-ж, що вони вдїяли и діють для России, може бути догідно хвилевій системі, але на будуще ій тільки шкоду приносить, представляючи її в фальшивім світлі за границею и насилаючи до неї множество „ташкентских“ елементів.

Що до ролі, яку п. редактор „Слова“ зачав грати именно від археологічного зъїзду, скажемо ему німецкою приповідкою: *Der Mann hat seinen Beruf verfehlt!* Денунцияції годяться для шпіонів тайної поліції, але не для редакторів независимих часописей. А може п. редактор, котрого орган, як сам голосить, є в своїм биті заквестіонований, вже тепер аспірує о яку посаду при тайній поліції в России?

— **Неспокої в рускій духовній семінарії у Львові и Віденьскя Presse.** В першій половині сѣго місяця в рускій духовній семінарії у Львові зайшли були неприятели с такої причини: Коли читано питомцям нову уставу дисциплінарну, деякі постановленя єї видались декотрим с питомців так острими и дивними, що заявили голосно своє зачудованє. С тої причини начальство семінарії кількох с питомців виключило; се-ж прочих так розъярило, що звязались присягою, що с семінарії всі виступлять, сли їх товаришів назад не приймуть и при тім деякі пнші жаданя їх не сповнять. З разу митрополит, о котрого ціла справа оперлася, не хотів ні в чім прихилитися до жадань семінаристів, и здавалось, що вони дійстно виконають свою грозьбу; потім однако обі сторони уступили, и ціла справа вже залагоджена спокійно. Сі неприятели дали новід Віденьскій газеті *Die Presse*, котра має бути органом міністра справ внутренних Ляссера, помістити вступну статтю, в котрій цілу вину неспокоїв в семінарії приписує интригам Поляків, а руску партію народню в Галичині представляє також яко викликану махінациями польскими. Срагуюємо шановній *Presse* до єї глибокого знакомства справ галицко-русских. Уже-ж то Віденьскі газети доказали нераз, що ім справи и партіи Отагайтскі більше знані, ніж рускі: народовців руских ріжні, а часом и ті самі газети представляли яко Мо-

скалів, Русинів и Поляків, яко федералістів и централістів, и Бог знає ще як. Ми порадили-б Press-і, и в загалі Віденським Газетам те, що одна з них, Neue Freie Presse, сими днями дораджувала Gazet-і Lwow-sk-ій за статтю сеї Газети о чеській оппозиції: Нехай замітають те сміте, котрого богато лежить перед іх власним домом; а нехай не мішаються до справ, котрих зовсім а зовсім не розуміють!...

— **Руский театр.** Трупа театральна панни Теоф. Романович, дававши через якийсь час представлення в Коломиї, прибула недавно до Станіславова. Польська часопись „Hasło“, виходяча в Станіславові, хвалить представлення сеї трупи в загалі, а також и деяких членів єї, н. пр. п. Людкевича, „дуже доброго тенора, котрому недостає тільки школи, щоб міг бути цінним придбанем для кожної опери“, — додає однако, що публіки, именно рускої, на сих представленнях буває дуже мало. Здавало-б ся, каже „Hasło“, що Русини на кожнім представленю зановняють театр, між тим сая театральна стоїть завжди пустою. — Сумно, що аж польська Газета мусить пригадувати Русинам іх обовязки зглядом власного народу и народних институцій іх. Сподіваємось, що ся одна пригадка буде достаточна для Русинів як в самім Станіславові так и в околиці, и що докажуть ділом, що важність такої институції народної, як театр, и добре розуміють и щиро про неї дбають.

ТОВАРИСТВО

ГАЛИЦЬКОЇ КАСИ ЗАЛІЧКОВОЇ

(Львів, улица галицька, ч. 21.)

приймає

ВКЛАДКИ НА КНИЖЕЧКИ ЩАДНИЧІ

від одного зол. а. в. до кожної високости,

нарощаючи іх

по	6 ^{0/0}	с	3-дневним	виповіщенем
»	7 ^{0/0}	»	14-	»
»	8 ^{0/0}	»	30-	»

Участки-ж членів нарощаються від дня першої вкладки.

1—6.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні Товариства Имени Шевченка. — Під зарядом Фр. Сервіцького.

Виходить випу-
сками в 2^{1/2} арк.
3. (15.) и 18. (30.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрация під
н. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Один номер стоїть 30 кр. а. в. — За оголошеня (инсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

П'ЯНИЦЯ.

(Конець.)

VI.

Багато після того часу ушло, багато де-чого у світі перевернулося.

Глибокої осени в одному губерському місті, у гостинниці, гуляли паничі — чиновники. На столі було настановлено усяких пляшок з горілкою, винами и др. трунками; шматки хліба валялися пороскидані по столу й попід столам... Паничі кричали, гукали; слуги бігали, подавали, прибірали... Гармидер стояв у хаті. Найбільше усього паничі вьязли до якогось старенького низенького чоловічка. Одежинка на ёму була лихенька, лице худе, порите зморшками, лисина на всю голову, так що тільки жовтуваті хвостики висіли у ёго по висках та на потилиці! Він був п'яненський уже: очи якомсь мутно дивилися, лисина — як жар червоніла.

— Гей, ти? Лисагоре! гукав на ёго один з паничів. — Чому ти не пьєш? Чарки треба...

— Я вже не хочу.

— Пий!

— Йй-Богу не хому, — зложивши руки хрестом на грудях, молив він.

— Пий! а то вилло на лисяну! крикнув швидкий молодісінський паничик.

Старенький підняв руку и провів по лисині долонею.

— Та як ти ёго назвав? Лисагор? Се ёго фамілія така? допитувався хтось.

— Фамілія-ж.

— Е, ні, — скочивши миттю, замовив старенький. А ви хочете знати мою фамілію? хочете знати її? Ось моя фамілія:

Въчно юный, молодой,

Сердцу милый, дорогой!...

Хе-хе-хе! Ось моя фамілія! Хе-хе-хе-хе! — Сміявся він оббігуючи кругом столу, заложивши руку за спину и скося на всіх поглядаючи.

— Бач! бач! що видумала стара лиса собака! бач! — повертаючись до товариства, замовив високого зросту, з здоровенною головою, з чорним лицем и п'яними очима панич.

Старенький ще більше засміявся сміхом и бігав несамовито по хаті: Се привернуло до ёго очи цілої п'яної громади.

— За се ёму випити! крикнув хтось.

— Випити! випити! загукали з усіх боків.

— Давай! гукнув и старенький — и миттю вилигав чарку горілки.

— А п'є, стара собака! знову крикнув чорний по виду панич и ухопив старенького за в'язи. Той аж посинів, почав пручатися.

— Держи! держи! затарабанчив молоденький низенький паничик и скочив старенькому на спину; старенький упав до долу... Сміх, регіт знявся навіжений, розсочувався на всі боки, розливався по всіх кутках.

Старенький устав, сміючись и кривлючись.

— Ну бо! жалібно промовив він; — ви бо шуток не знаєте!...

— А ви знаєте пак, чому він ніколи ь не пише? — питався смуглявий паничів.

— Чому? крикнув молоденький.

— Допитайсь ёго!

— Чому ти, стара собако, ёри не пишеш? гукнув на ёго, штовхнувши так у плече, що старенький аж обкрутнувся.

Лице старенького зразу похмуріло. Сумний и гнівний відійшов він від товариства...

— То чому-ж, чому, справді, не пише? питав знов молоденький панич.

— Учив, каже, дівчину грамоти... почав смуглявий.

— Ну?

— Ну, та ёри проріло яри...

— Бач, бач, стара собака, що він витворював! кричав, біжучи до ёго, молоденький панничик. — Так ти грамоти дівчат учив? Бач!

— Республиканець! крикнув хтось п'яним охриплим голосом. Регіт знову піднявся.

— На низ ёго!

— На низ! на низ! загукали усі разом и обступили старенького. Він на усіх жалібно дивився: — Не чіпайте, мов, мене, — я-ж вас не займаю!

— Ходімо, дядечку! ходімо, голубчику! в'яз до ёго молоденькій. — Ну, я тебе поцілую!

Миттю ухопив він ёго за шню, погнув — и поцілував у лисину так, що аж луна роздалася... Знову несамовитий регіт прикрив усе.

— На низ! на низ ёго! Так ти нам и на скрипоньпі заграєш!

— А хіба він и на скрипці гра?

— Гра', стара собака, та ще як!

Ой під вишенькою,

Під черешенькою!...

— Так на низ ёго, стару собаку! На низ!..

И вхопивши під руки, повели старенького з хати...

Як навіжені, неслися з гори хурки, повні п'яного чиновництва, котре кричало, гукало, свистало...

— Гайда! гайда! придави!...

Аж ось одна з брик круто повернула па бік — и всі полетіли в колюку. Лайка, крик піднялися страшенні... Де хто уставав, де хто брѣхався в колюці. Старенький лежав підгорнувши голову під себе и ухопившись рукою за в'язи, стогнав. Панничі кинулися до ёго, підвели. Він не міг прямо держати голови, — упручено ёму в'язи. Швиденько посадили ёго панничі знову на хурку и помчалися назад, на гору.

Се був Іван Микитович Ливадний. Змандрувавши багато світа, прибився він у губернію, и знову поступив на службу. Хоча и знали ёго порок, усе держали, як старого чоловіка, та ще й скрипача, котрий у п'яній кумпанії часто й густо потішав їх своєю грою.

Івана Микитовича відвезли у шпиталь, де він третёго дня и Богові душу віддав. Перед смертю він усе кликав Натало и докоряв прокляте ери, що воно и ёго и її вік загубило. Сиділка, уся у чорному и сама чорна, дивилася на ёго страшні муки,

слухала ёго божевільні речі и, зітхнувши, тихо промовила: „Упокой, Господи, мучену душу ёго!“

Ёго покарубавали, склеїли, зашили и поховали. Ні одна слёза не упала на ёго могилу на чужій чижині, ні одна душа не шкодувала за ёго життем. Один тільки молоденький паничик, що стрибав ёму на спину, під часи молодечих гулянок, нагадував про ёго товаришам: „А шкода, братця, що немає отсе старої лисої собаки! Як би він заграв нам!“ И той викрик, як диссонанс, бренив у веселому гуку товариства...

Стара Барабашиха умерла. Наталя заступила її місце. Так само, як и мати, роспилася, розволочилася, перепродувала овочами та солоною рибою. Лучалися їй женихи, — та не схотіла ні за кого виходити, и все де далі старіла, осувалася, та нікчемніла... А про те кожноі неділі давала у церкві на часточку за раба Божого Івана.

Розлука й обхожа.

Оповіданє після німецького.

(Дальше.)

Сего вечера Гаральд тільки раз зустрівся з Лізелею знову — коли вона за-підруч из своїм чоловіком, на виході, вступила до підпокою. Гаральд був там с тим самим заміром, и шукав свого шолому.

„Ага — также втікач“, кликнув земский совітник, сміючись; „в таким случаю чейже смію просити вас, щоб провели мою жінку до повозу, — вона боїться своєї міґрени. Прислугач жде в Гардеробі, а я, на біду, замовлений ще до одноі партії. Adieu, дитя моє, найдалше за годину я, надійсь, увільнюся также. Прошу, уважай трохи на княжий букет, а то вже мало що не забула ёго в салі. Ті ирєкрасні рожі справді заслугоють на те, щоб поцвіли ще хвильку в твоім будоарі. — Argores — ви-ж зайдете завтра в вечір до нас на скілька годин, щоб побалакати? Добра-ніч — знаючи, що моя жінка в добрих руках, а тепер лишній.“ —

Він вернувся впять у салю. —

Гаральд подав рамя пані фон-Берген, щоб провести її до Гардероби. „Чи ви справді нездужаєте, ласкава пані?“ запитав, — її обличчя здавалось ёму бліднійше, аніж уперше.

„Ні“, відповіла, усміхаючись, „я тільки змучена, смертельно змучена. Ви бачите, я перша роблю початок за щиростю.“

„Чи не смів би я сеї чести до себе стягати? Я-ж уперше питаю: чи ви справді не здужаєте?“

Вона весело на ёго подивилась. „Ні, ні, — се нічого не значить — се тільки на-пів підхилена прилбиця!“

„Я думаю, що ви иноді злякаєтеся щирого лиця и щирої мови.“

„Ах, не позавидуйте-ж міні такого взрушення! Атже-ж у моім життю всі такі чувства, як переляк, радість, несподіванка, від давна уже заглохли, а ви мабуть ще нагадаєте собі, як дуже любила я рух у всякій постаті!“

— — „Якби я теперя не хотів собі нагадати?!“...

Рука її, спочиваюча на ёго рамени, дрогнула. Лізеля опустила очи и після короткої перепинки сказала:

„Отсе був початок щирости. Так воно добре — — я рада з вас.“

З легким уклоном вступила пані фон-Берген до Гардеробного покою, щоб за кілька хвиль вислизнутись відтам завита в кашмировий шаль и в футро з лебеджим пухом. Старушній слуга поскорив наперед до повозу.

„Богу дякувати, що ми вже так далеко поступили“, шепнула вона, йдучи дальше за-під-руч из ним через вистелені коврами хідняки ик сходам. — Из красивого капюшона тепер як-раз усміхнулось до ёго її обличчя, так рожево так весело, що він майже злякався, дивлячись на неї.

„Добре, що вас в отсій хвилі ніхто не бачить, тільки я, ласкава пані“, сказав, — „бо хто-ж, помимо насвятійшої божби, повірив би в мірену. Ви нагадуєте институтку, що на один день вислизнеться из кляштора, аби — мотилів ловити.“

„Воно міні так и єсть на душі, та коли-б я не мала балёвих тягарів новні руки, то хто зна', об чім би я маячила тепер!“ —

„Де рожі князя — вони-ж таки належать до того?“

„Андрій запевне взяв їх — ви бачите, я опакована вахлярем, фляконом, и т. и.“

Він мимовольно взяв у неї з руки кружевляний вахляр.

На широких сходових ступнях поміж високими ляврами, миртами и олеандрами було тихесенько; з прислуги нікого не видно. Ступання по товстих коврах ані чути. Гаральд глянув на ту жіночу постать у ёго рамени, — небезпечна думка прошибла ёго: „Що, якби ти мав право товаришити їй далше — якби вона до тебе належала — була твоєю жінкою!“

Нічого не найшлося тут, щоб вирвати ёго из тої завороті. Лізеля мовчала — її крок ставався повільнійший. З далека долітали до них тони музики танцеві. В тій хвилі капюшон зсунувся їй з волося на плечі. Вона станула.

Се було зовсім природно, що він схилився, легеньку оболочку взяв и знову окрив нею її волося, те кучеряве брунатне волося, що він так часто подивлював.

Вона дозволила се, — и неначе крізь сон глянула на него. Пальці ёго діткнулись її чівки, очи ёго проховзлись по її обличчю — жаль, якого перше ніколи не дізнав, рвав ёго серце: втрачена, втрачена для життя — на віки! —

„Прошу, ходім трохи скорше; я боюся, що тут за холодно для вас, ласкава пані,“ промовив на-раз майже сурово.

Вона, затрусившись, загорнулася в свій плащ.

„Так — правда ваша: kühl bis ans Herz hinan,“ відповіла, задумавшись. —

У низу сходів стояла прислуга. Повіз заїхав, — Гаральд піддержав легеньку постать при всіданню, „добра-ніч“ озвалосся відси й відти, дрібна рученька зачинила вікно. Коні рвонули — и сонне видінне счезло. Гаральд стояв один серед темної ночі, держачи в руці щось таке тендітне и лімке — се був вахляр из чорних кружев, з запахом фіялок. Перед ним лежали на землі рожі князя з оброненими лепісточками.

*

Минуло тижнів кілька після балу в палаті князя, а Гаральд загощував часто в дім Бергенів. Правда, що приходив він лише на вечери, в котрих там гостей приймали, и що з рідка був сам з Лізелею, тільки спосіб, в який він розмовляв из нею, був инакший, як звичайно в других добрих знакомих, и ёму здавалося, що вона в ёго товаристві веселійшала та ставала спокійнішою. За ёго порадою взялась вона знов за любиму роботу колишніх дитинячих часів, за рисованє околиць та малёванє цвітів, и давала ёму свої роботи переглядати.

Ті роботи знаходив він в єї спальні на бюрку и часто пересиджував над ними довго в самоті, перемінюючи та поправляючи на них де що, коли інші гості в світлиці весело розмовляли. Іногді списував він тільки свої увагу єї олівцем на кавальчику паперу, лишаючи їй самій справлене рисунків після сих уваг. Тоді то не раз лучалося ёму знайти жартобливу відповідь на ті уваги, до котрої зробити жартуючи примітку зібрала ёго не раз охота. Мана тога певна, що промайнула по ёго думках тогді, як він вів Лізелю по під руку из сходів, лякала ёго кожний раз, як тільки сидів за єї бюрком при єї маленькій лампі, оточений тими самими річами, котрих вона що день дотикалася, и користувався внімковим якимсь правом, котрого другі очевидно не мали. Тоді то забував він и за рисоване, заслонював очі руками та причаївши дух наслухував, чи не зашелестить від дверий сукня припадним шелестом шовку, не повіє легкий запах перфуми фялкової. Іногді таки бувало прибіжить та квапно и лагідно попросить, щоб він ишов до товариства. Іншим разом и постоїть хвилю коло него, кине оком по над ёго плечі на рисунок, він почує її віддих на своїм лиці, або її довга коса доторкнеться ёго рамени. Та мова ёго була все після такого зближення змнна та поважна, а вона відповідала голосом зовсім супокійним. И кожний раз казав він до себе після такої стрічі з повною гордостю мужам природною: „се не може статися для мене небезпечним, бо я сёго не хочу!“

II.

З дневника Лізелі.

Годі мені довше витримати одній під тягаром думок та чувств. Мені треба конче виговоритися, а тут нема в мене крім ёго ні одної людини на всёму світі, до котрої хотілобися заговорити. Треба взятися за давно покинену забавку давних літ, за писане дневника. Се так, начеб дружня рука простягалася до мене. — Перекидаю листки. — Як чудно се все виглядає, и се дитяче письмо и єї пословиці та любовні вірші; — пересадно чулі описаня заходу сонця и сходу місяця, жалю за птичкою, що погубла, та за проїздкою, що через слоту невдалася. Скільки тут потрачено слів за для таких малих втіх та жалів. Не знать чи й тогді так думати мєм, як станемо по за краєм тернистої дороги життя и, позбувшисья сегосвітнєго истнованя, переглядати мемо дневник нашого життя?! Чудна річ, що я нічого за перше мое коханє не писала. Тут тільки всєго запримичено: Булам з Гаральдом. — В лісі з Гаральдом. — Гуляла з Гаральдом. — Ходила з ним по горі. —

Глядіам за фіялками. — Співала... Нема більше ні словечка. Сі павзи, се само щасте, що не можна ёго описати. — Відтак знова засушені листки та вінці з трави майстерно сплетені. — В одному написано: Бачити мемо Рим. — Мені сёго забажалося и соломиці як раз надалися до себе. И від сёго дня почали ми у двоє учитися италіянскої мови. — Дальше трохи є примітка: „Познакомилася з п. Берґеном, приятелём татовим. — Посміялася над ним не трохи, чудно якось кланяєся та усе хоче цілувати мене в руку. Тільки неня мені каже, щоб я була статочна та привітлива до нёго. Неня багато розказує про ёго богатства та ёго майно Вільдберґ. Мабуть се добра річ, мати грошей скілько треба, купувати усе, що злюбиться, та неня заєдно править, що Гаральд чоловік не заможний“. — И на віщож я се усе читаю? Ні, дальше, дальше читати хочеться, аж до посліднїї примітки з часів дівочих. — Конець ось який: „Мати так хотіла.“ Дня 11. мая 185... Се день мого вінчання. Остатнёго цвітня відъїхав Гаральд и я побачила ёго знов аж по десяти літах.

Мати поплатила усі свої довги и їздила ще двічі до Баден-Баден. Вмираючи сказала:

„Через Тебе зазнала я щастя!“ — Вісім літ минуло від сёго часу, вісім літ тяжкого осамоченя серця — аж тут и Гаральд є, моє світло, моє щасте и — моє горе! Наче з просоня спитала я себе самої, як можна мені було було жити стільки без нёго?! Я-ж тепер почула, як ниділа и завмерала я без нёго. — Наче злочинство яке лежить мені каменем на душі віжа, що я жила стільки без любови. Так щож, не було кого любити! Хибаж можна було любити чоловіка, котрого жінкою я стала? На гробі матери в жалю безпомічним просилам ёго: „люби мене, щоб я любов твою серцем почула!“ А він відповів мені усміхаючись: Е, з тебе бо ексальтована дитина!“ Швидко я запримітила, що в него любови до нікого не має, тільки до себе самого, и що я для него нічим иншим не була, тільки декорациєю найбільше вкрашаючою ёго хату. И забанувала я за світлом, за теплом, а вічне милосерде не посилало мені ні жадної потіхи, ні дитини ні дружнїї руки. Літа минали, — я жила наче сонна, начеб якась апатія заморозила, холод смерти вистудив моє серце. Князь Гумберт очутив мене з сеї закостенілости. Наче теплим вітром обвіяло мене від ёго знатного таланту музикального и стопило ледову кору з мене. Ёго залищяня припадали мені до вподоби и я нехотя давала їм приступ. Був се час небезпечний, серце допоминалося свого природного права. Тоді то появился Гаральд, начеб ёго само небо

у друге поставило в дорогу и я спізнала, що нікого не любила
и любити не могла крім ёго одного!

Пізнійше.

Вчера говорили-смо з ним у перше про князя. Було се на танцях у Галлерів. Як инші гуляли вальця, сидів він за моім кри-слом при дверях входових. Я его стала прохати, щоб прийшов до нас слідуячого вечера, тогді мали ми пробувати маленьку композицію князя, якесь тріо.

„Чого князь так часто до Вас навідуєсь?“ спитав він не-ожидано. — „Бо мені треба ёго самого и ёго музики.“ — „Вам треба ёго? Се якось чудно виглядає.“ — „Коли так, то скажу се яснійше. Мені приємно в ёго товаристві а музика стала мені ко-нечною потребою.“ — „Ніхто вам й зборонити не може слухати музики й самій грати, тільки для чого притім без него ніколи не обійдеться?“ — Мені треба конечно до товариства чоловіка з те-плим чувством.“ — „Та чи знаєте Ви, що сей Ваш вибір звер-тає увагу всіх на Вас?“ — „Не вже би ви хотіли, щоб я вагу клала на поговор сих нікчемних цокотух, що їх людьми називають?“ — „Ні, сёго зовсім не хочу, тількиж стережіться й самого позору! Знаєте лиху славу князя.“ — Колиж мій чоловік сам мене з ним познакомив.“ — „Чи знаєте Ви про те, та чи міркує Ваш чоловік, яка то слава ходить? Сливе — що — князь — Вас — любить?“ — „Не знаю, чи чоловік мій таке зачував, та здається мені, що смі-яв би ся таке зачувши; а я...“ — „Щож би Ви на теє казали?“ И голос ёго був зовсім змінений, як вимовляв сі слова. На мене прийшло щось ніби бута и жартуючи відповіла: „Я би могла тільки дякувати за те, що хтось ще на світі мене любити хоче!“ Генерал Арнштайн підступив як раз до мене, я зачула, що Га-ральд підвівся з місця, и поглянула на него. Він був блідий наче смерть, не показався більше того вечера, а инні казав перепро-сити, що прийти не може.

Пізнійше.

Чи є ще в ёго серцю хоч крихітка давнєї любови? Чи може ще инні Гізеля, така як вона тепер є, стати тим, чим могла для него статись колись? Щоб хто зміг се збагнути та наче талісман який приложити до серця пересвідченє, що любов ся є вічною, то сталоб воно потіхою на довгій мандрівці через пустиню життя! Тількиж він замкнений у собі, а з лица ёго не можна нічого спізнати, бо панує над собою при кождім порушеню, при кождому слові. Часами тільки, як слухає музики, наче туман насаде на ёго лице и щось ніби мука душевна виразиться в устах. Одна

музика може ёго видимо зворушити. Я прочуваю, що він ніколи не відважив би ся признаватися, що не забув ще за мене досі!

Пізнійше.

Аж нині, по вісмох довгих та невеселих днях, був у нас знову. За тою розлукою витерпіла я неказано багато! — Казав, що нездужав досі! — Мусіло так справді бути, бо він дуже змінений. Я споглядала на него так радісно, що ёму, кажеється, було чого весело всміхатися, а він так сумно всміхнувся, що мені слёзи в очах стали. Вже й не тямлю, що я до нього в першій хвили з великого зрушення сказала. — „Чи дійсно Вам трохи вкучилося за мною, добродійко?“

Мені здавалося, що серце моє таки и пукне.

В тій хвили відвернувся він квапно, бо увійшов був князь и я пішла ёго стрічати. — Гаральд ввійшов до моєї спальні. — Усе мені нані обмерзло: и люде и розмова а більш усёго князь. Мислею я все була при нёму, що сидів на самоті! — Чому відносини меж нами такі неприродні, чому-ж у них тільки муки? Чомуж він и слова не скаже про минушість, слова, з котрого можнаб спізнати, що простив за давне? Чому ніколи не спитає, як проживаю, чи в щастю, чи в горю? Чи він ще гнівається на мене, чи мною гордує, чи може любить нещасну Лізелю? Хаос питань и догадок виром ходив в моїй голові, хаос горя й бажаня наповняв моє серце. А через той час сидів коло мене біля коминка оден князь стиха розмовляючи, інші гості розмовляли та сміялися ходячи. Ми видалися самітною парою щасливих. Ох з таким щастём! Мабуть ніколи не почувла я тяжше мого горя, ніколи не любила горячіше Гаральда, як в ту хвилю. — II я ёго таки люблю дійсно. Се чиста неправда, що женщина скорше забути, скорше перемочи себе може, як мужчина. Нам є більше коли думати про него, як ему про нас. — Після сёго був Гаральд холодніший и недоступніший, як звичайно. Гільдегард Галлер розмовляв з ним заєдно. Сміх ёго був неприродний, він говорив так голосно, що я лячно за ним оглядалася. Здавалося, наче се не той самий чоловік.

Пізнійше.

Прегарно се сказано: „Празник твого серця нехай тобі буде все у памяти и не занедбуй ёго святкувати. А спляють тебе у сёму, то слобонися від них або погнибай!“ А я тогді не зважала на сей празник, я дала себе спляти, — бо думала, що добре починаю. Тепер ще раз задзвонили дзвони празничні — чи не приказують вони хоч тепер слобонитися? Незнать, що б він сказав про се, як би ёго спитати?

Пізнійше.

Як лист трясуча ще й досі зо зрушення. Пішла нині розмова про нерозлучність подружжя. Багато там всіякого говорили, а я тільки слухала наче крізь сон. Тоді то обізвався Гаральд видимо шорстким и рішучим тоном: „Розвід повинен бути тільки в дуже рідких випадках дозволений, а розділ подругів ніколи.“ — „Чи и тогді ні, як в подружі нема любови, сего висшого посвяченя?“ спитав хтось из товариства. — „И тогді ні. Бо де не вяже любов, там повинен се робити обовязок, заложене слово.“ — „Як же-ж жінка за для недостатку любови пропадає, як її властива, її найлучша суцність неосвічена проміням сонця-любови нидіє; як спочиваючі у ній задатки тільки через те й не розвиваються, що вона не може статися тим, чим статися була повинна: чи й тогді не повинна знайти помилованя?“ — „Ні. Лучше най пропадає, як хочете річ сю так назвати. Тількиж моральне почуте, що сповняє свій обовязок, що дотримує даного слова, повинно ій додати сил.“ — „Тількиж чи не булоб сціпеніле тріванє у таких відноснах свого рода неморальністю?“ — „Я думаю, що покиненє тих відносин булоб неморальним. Не ма вже принади непорочности в жінки розлученої, а тільки жінку принадну непорочністю можемо дійсно шанувати й любити!“

— — — — Ах який він нечулий, який суровий! Він не любив мене ніколи! —

Пізнійше.

Перестану ёго любити, забуду ёго! Нехай мене хоч поважає, коли вже не любить. — О Господи, бачиться легко прийшло би за него вмерати та неказано тяжко жити без него! На віщож Господи післав єси ёго мені у дорогу!? — Чи ще може за мало я витерпіла?“ — — —

Через обід виданий князём для самих мужчин збиралися гості сей раз пізнійше у пані Берген, через те й застав Гаральд у перше Лізелю саму. Він прийшов раньше як звичайно, очевидячки мав щось важного ій сказати. Сего ранку подав він просьбу, щоб ёго перенесли. На сей крок надумався швидко через одну ніч, вважаючи ёго єдиним ратунком від грізного небезпеченства. Він сказав собі, що ёму конечно треба віддалитися від жінки, котра непримітно запанувала усіми ёго гадками, так що аж ёму самому лячно стало. Наче на тисячах ланцухів тягнуло ёго до неї. Давне коханя воскресло и наче та дитина пустуючи стануло до борби зо всіми ёго зясадами. Дитинячою своєю рукою зрушила вона всі ёго пересвідченя, усі заботони, з котрими він зріс, и наче заба-

вочки поперевертала усі ёго намірена. Скільки собі не повторяв, що нинішня Лізеля дуже не похожа на ту дівчину, котру він хотів поняти за жінку, як ні силкувався вважати її яко приналежну другому: доля її серця, котру читав їй з очей и котра відбивалася в тоні її мови, займала ёго думку без впину. Раз в раз приходило ёму на думку: „яка вона була-б из ним побравшися и якою вона ще тепер стала-б за ним, під впливом ёго любви?“ — Силою великана опирався він перемагаючій ёго скуці за розмовою з нею и поминав всяку нагоду бути з нею сам на сам. Ёму казалось, що сі тонко закросні уста зараз и вітворються и вискажуть тяжкий закид: „Чи ж не бачиш ти, як я горюю, чи ж не хочеш мене ратувати, поки ще пора? Колись любив-єсь мене, а тепер не пожалуєш мене? И хто ж змилуєся надомною крім тебе? Я була ще дитиною віддаючи мое истнованє, мое жите чоловікови, котрому не мене треба було, а жінки, котрий не дбає про мое серце, тільки про мій стрій, котрому байдуже про мого духа, тільки щоб представителька ёго родини знала як слід поводитися між людьми. Через розділ зо мною не зазнає він и одной години горя. Через те, що я ёго покину, буде що найбільше трохи неладу в ёго домі. Тільки тогді він любуєся мною, як другі мене похваляють яко ёго власність. Инша ще краща від мене жінчина сталаб ёму в повні за мене. Я ж таки зовсім за ним пропаду — пропаду без ратунку. И кому ж пристало мені руку помічну подати, мене слобонити, як не тому, що колись мене кохав?“ — Иногді трібував він не видатися з нею. Він не приходив тогді до Берґенів в гости и оминав товариства, у котрих сподівався стрінутися з нею. Тількиж годі ёму було довго стерпіти таку самохітну розлуку. Після недовгої розлуки приходив опять до салону стільки для него принадного, блідий та понурий, и дріжачи з захвату стрічав сі любі очі, що дивлячись на него говорили наче: „Тут твоє щастє!“ В таких разях радість якась майже надземня наче уносила її тендітну постать, а на лиці її всказувалися сліди свіжости молоді, котра колись її чоло скрашала, як вона ще дівчиною молодою збирала з ним разом фіялочки.

Нічо не всялює справжнєї пристрасти більше, як розлука, чи вона була добровільна, чи вимушена, — а кожда стріча після такої розлуки ще збільшає небезпеченство. Як полумя блискає з кожного погляду, з кожного слова втіха, що довелося нам бути знову разом з особою, з котрою бути бажали-смо, за котрою бачували-смо. Чи може хто вважати у таким щастю на те, як він дивиться, важити слова, котрі вимовляє? Тогді думаємо, що по-

винні-смо самі собі нагородити за нашу сталість, а тота нагорода буває більшою, як наша заслуга. Як може яке щастє на світі нас оголомшити и збити з твердої дороги, то швидше всякого иншого може се вдїяти щастє нам зборонене. И якеж то несказано велике щастє — бачити, як від самого нашого появляня, без всякої мови, любі нам очі заблищать, любі нам уста до сміху складуться, захмарене чоло наче сонце роз'ясниться и щезне всякий слід смутку з облича! —

Не раз не тямився зо щастя Гаральд витаючись у перше з Гізелею після розлуки, и тогді не жалувал, що витерпів стільки муки в добровільній розлуці. — Щож вона? З чувством безкраєго щастя помічала, що не перервалася ще тота золота нитка, котра було вязала їх серця до себе и що її любов відкликнулася відгомном у ёго серцю, як він ні оперався тому. Пересвідченє об тім надавало їй тільки відваги, що вона готова булаби в таких хвилях узяти всё горе сегосвітнє на свої плечі. Байдуже їй було про те, що він и слова не промовив, що поведився як зовсім чужий чоловік и що сквално від неї віддалювався шукаючи товариства инших осіб! — Мимоходом кинений погляд, зморщенє чола, скривленє уст, зітхненє — усе те було привітом, котрий душа душі посилала. Усе те було ознакою глибокого зрушеня серця, котру ознаку однакож тільки серце витолкувати змогло, що само переповненє було пристрасною любовю. — Мимо того догадувалася вона, що колись він перший покине забиваючу її внутрішню борбу и скаже: „Мука се пекельна жити так біля себе а ще більший гріх як мука. Гріх мені тебе любити, бо подруже — се святощі. Не можна мені присвоювати собі того, що другий своїм назвати має право. Треба нам розлучитися!“ — — Тисяч раз питала себе, чи булаб в неї сила до такого кроку, и кождий раз відповідала собі: „ні, бо мені прийшлось би загинати без него!“ Тільки в ёго товаристві забувала вона за своє нещасне подруже и не могла вже й зобразити собі, як би вона жила без него.

(Далше буде.)

ЛИТОВСКІ НАРОДНІ ПОЕЗИЇ*).

(Переклад з висліду п. Костомарова).

Коли де-побудь релєфніше видає ся справдешність догадки, що народні поезії суть вирази долі того народа, до котрого належать, — то се в литовських піснях и казках. Доля постановила литовське племя на историчнѣму полі дуже не твердо и послїдком ѣго гучної появи в гисторії було не бїльш, як матерьяльний вплив на словянський мир. Вглядаючи ся в сенс пригод XIII. й XIV. віків, можна вбачати, що навіть и тоді сей нарід, починаючи своє гисторичне життє, годувався и жив рускими елементами, а не литовськими. Вже Миндовг й ѣго послїдники жили в Новогродку посеред Русинів й уживали рускої мови: у Литвинів не позїсталося навіть власних письмен. Недивно, після сего, що гучна доба XIII. й XIV. віків, що внесла имя Литви на поле політичних пригод, сливе пройшла мимо й зїставила на Литвинах мало витиску, й в своїх піснях литовський нарід являє ся не тим воєвнїтим, руйнуючим та плюндруючим, котрим звикли-смо ѣго бачити у війсках Гедиминів й Ольбердів, але тихим, сїльським народом, без жадних силкувань вирватись на ширшеє поле життя. За те рїдко у поезиях якого народа знайде ся стїлько непопсованих образків первіснїї краси, які мають литовські поезії. Найглибшої старовини Литва дійшла до першого ступня освіти — сїльської, а розвила в собі її починки стїльки, скїльки не вспїли розвити багато инших народів за того часу, що переходили через такий же перїод свого гисторичнѣго життя; але за те Литва позосталась з ними назавжди; вона не доросла не тїльки до політичнѣго спїзнання, але навіть до городянського — навіть, сливе, до сїльського побуту. Литовські пісні й традиції бачато де в чїм схожі з словянськими не тїльки духом, але й формами, однак схожі такеньки, як невеличка

*) Dainos oder lithauische Volkslieder, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. S. Rhesa. Königsb. 1825.

Die Volkssagen Ost-Preussens, Lithauens und West-Preussens, gesammelt von W. S. A. Tettau und S. D. H. Temme. Berlin. 1857.

Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie, zebrał Lucyan Siemieński. Poznań. 1845.

Dajnes Ziamajtiū pagal žediū Dajninikū iszraszytas. Petrop. 1846.

Lithauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt von G. H. F. Nesselmann. Berlin. 1853.

Lithauische Märchen, Sprichworte, Räthsel und Lieder. Gesammelt von August Schleicher. Weimar. 1857.

глуха слобідка на велике село. Коли в поезіях словянських народів має ся юнацка краса, то в литовських більш свіжости й дитинячої простоти духової; вони якось неповні, неясні формами, так сказати, недороблені. Литовські пісні дихають затишною, непроїздною слободою, де життє проходить поруч з природою, цураючись усього иншого мира, в нескладній громаді близьких межи собов людей, з'єднаних чуттєм, а не громадянскою повинностю, не потребуючи ні законів, ні адміністрації; воно покірне відсобним (exteris) силам, але уперто хороняче усобну святиню душі и від того заховане, навіть иноді удане. В литовських піснях почуття глибокі й ніжні, але запали такі малі, що рідко виявляють ся на світ; бажання невеликі, за те неотрутна осолода в лоні природи; нема хіти до мізкування; учуттє не хоче руйнувати чарівничого, безсамовіжого спокою сухим аналізом; немає ворогування, нема заздности, нема силкування вперед; фантазія, иноді витійкувата, скоріше повертає ся назад, а ніж уперед, рідко утворює картини життє вищого над світогляд слободянського життє, але утікає в дубові таї, заслухує ся дзюркотання потоків й морського рева, рідко гадає про палати й убрання добуткового мира, а коли часом и заходить в сю середу, то переступає границі — й губить ся в марках недійсности, як теє завжди буває при думках про те, що дуже далеко від життє.

Майже усі пісні Литвинів мають у собі непримусну моральність й звичайність, и з сего боку чистіщі над словянські так само, як дитяче життє чистіще над юнацке. Литовська муза не знаходить краси в злочинствах и злодійствах, не тішить виобразні нічим зводячим з ума й розпустним. З сего боку вона, по зрівнанню з поезіями словянських народів, дальш усього стоїть від поезій Москалів, що більш аніж другі Словяне перейшли за межу сільського побуту в городянський. В литовських поезіях немає релефного в картинах, ні виразного в рисах: вони легкі, туманні; не можна узвати їх огурними й сумними, не можна узвати й веселими, гуливими. В їх не чути ні роздираючого лементу розпуки, ні навісного сміху; немає ні засліплюючого очи світу, ні темної мраки; якась таємність розлита в їхніх утворах; мир, куди вони уводять нас, нагадує весняний вечір, коли при ясній зорі, в пахучім повітрі молодой, ледве вийшовшой з-під снігу природи, чує ся разом й осолода молодого життє й легенький смуток. Литовське племя, и в своїм житті й у своїх поезіях, виявляє перехід від жвавої индвропейскої натури до пасивного побуту финських народів, поєднанне живучости західніх народів зі східнєю инерцією.

Прийнявши християнство пізніше над інші усі індо-європейські народи, більш и довше, а ніж другі, Литвини схоронили до нашого часу слідів митології у своїх піснях, казках, переказах и звичаях; з усіх митологічних віровань уцілили більш усього сліди віри сонцеві й небесним світилам та проявам. Воно й натуральне, бо в хліборобськім побуті и життє и праця відповідають роковим и метеорологічним переминам. Сонце в литовських піснях являє ся истотою жіночого роду, й зве ся божою дочков (saulyte dewo dukte). Воно — истота добра, чоловіколюбива, правдива й чула до горя. Де ти пробувала, Савлито, дочко божа? говорить ся в одній пісні. Савлита відповідає: за морями, за горами; пригрівала-м, гріла-м вівчарів, усім роздавала я добра! Йй прислугують й ранішня (auszrine) й вечірня (wakarine) зірки: ранішня запаює йй світло, вечірня-ж готує йй на ніч постелю *).

Місяць (menes) являє ся в піснях чоловіком Савлиту (сонця). В одній пісні співає ся, що місяць перше ходив по небі з жінкою, й виходили й заходили вони разом, й на ніч укупі вертали ся. Але одного разу, як Менес повів свою Савлиту до дому й поклав її спати, сам пійшов погуляти, й закохався в Ауирину (ранкову зорю). Сонце прокинулось и пішло по небу едне, без чоловіка. Девідавшись про се, Перкунас розрубав зрадника мечем на-двое, й від того місяць виходить з половиною обличчя, й від того світ ёго такий смутний. Але за нашого часу не можна по сих

*) Saulyte Déwo dukte,
Kur taip ilgay užtrukai?
Kur taip ilgay gywenai,
Nu musū astojusi?

Po juritū, po kalneliūt
Kawojau sirateles,
Suszildau pemenaczus,
Daug mano duwaneliūt.

Saulyte Déwo dukte,
Kas rytaiš wakareleis
Prakure taw ugnele?
Taw klojo pataleli?

Auszrine, wakarine,
Auszrine ugnužele,
Wak'rine pataleli;
Daug mane gimenelės.

(Nesselm. 1.)

неясних уривках бачити, щоб за поганства був такісінський погляд, як у пісні. Народня виобразня працювала й потім, після підъпаду поганства, й не завжди є змога гаразд означити, що вона виробила раніше, а що пізніше.

В народніх поезиях є ще инший погляд на світила: в одній пісні ранішня зоря виставляє ся не коханкою Менеса, не розлучницею Савлито з чоловіком, а її дочкою; Перкунас знову-ж розрубав не місяця, а дерева — дуба. Савлито видає дочку заміж; коли се прийшов Перкунас, и розрубав на-двоє зеленого дуба; з ёго потекла кров та й забризкала весільне убранне й дівочий вінок Аушрини; сонцева дочка плаче й цілих три роки збира' розсіпане листе свого дівочого вінка. „Де я вимію своє убранне?“ питає вона у матері. Савлито відповідає: „у тім ставі, куди течуть девятеро потоків.“ Де я сушити му ёго?“ пита' Аушрина. „На луці, де росте девятеро рож,“ оддає мати. „А коли я носити му ёго?“ — „Тогді, як зійдуть девятеро сонців.“ Сей уривок, певно складаний за поганства, дуже неясний, и мусить бути шматком якоїсь поганскої священної гисторії. Лік „девятеро“ — священний в поганській литовській лічбі, як и в скандинавській митології. Перекладчик хроніки Івана Малали каже, що Литвини вірують, буцім би Совия мусів ззісти девятеро кіс (splen) й опісля проходити скрізь девятеро воріт в пекло. Святость ліку девяти, здає ся, витікає з ліку трёх, котре у всіх відомих народів землі має святі й символічні значини; девятеро є то тричі три, себ-то тричі святе, трисвяте.

В піснях говорить ся про божих синів и божих дочок; мабуть, під тими й другими мали, митологічного часу, духів або богів, вітаючих в природі. Одна пісня каже: „Під кленною тече ручайчик; тамки, при місяшному світові, танцюють божі синове з божими дочками.“ Мабуть, тутки сі божі дочки — Вандинні, водяні нимфи, те-ж таки, що в нас Русалки. Нарід вірує, що сі Вандинні, прехороші з себе, виходять з води й танцюють в хороваді; їхні очи блищать небесними зорями, а їхні кучері ворухать ся з чаруючою музикою; але жаден чоловік не може побачити їхнёго хороводу, від того, що як тільки почує музику кучерів, то зараз засне; тільки той, хто, бува', добуде чарівницької квітки з папороти, може побачити неказано гармонічні танці й почути чаруючі співи водяних красавиць. Сего ще мало: той може підгорнути під свою владу Вандинній й примусити їх ловити ёму рибу. Ті, або-ж може й другі, божі дочки прислугували героям, як от

и скандинавські Валькирії. „Хто прислугувати ме тобі в далекій угорській землі?“ питає мати відьоздуючого на війну сина. Він одповідає: „божі дочки білими руками, ласкавими словами!“ В широкім змислі, здає ся, божими дочками звались загальне усі богині й фантастичні жіноцькі істоти. До їх відходять и Лайми, добрі дівчата, протекторки родин дітей и самих дітей; про їх зістались перекази в піснях; сі дівчата також звать ся божими дочками. Хто колихати ме твою дитину? питає ся мати дочки. Іі колихати ме Лайма у своїй колисці, оддає дочка. Про Лайм зістались ще в народі поетичні оповідання. Сі Лайми — добрі дівчата — генії, що бережуть життя чоловічого. Геть потім, під впливом християнства, погляд на їх перемінив ся, и як істоти поганского мира, котрих каляли попи, вони стали в народніх поезиях зими демонами. Нарід думає, що Лайми крадуть маленьких діток. Забобон сей має аналогію з стародавніми значинами Лайми, як дитячої богині. Лайми крадуть у матерей немовляток и зоставляють на-то-місьць других, котрих роблять з соломи або з прутиків, и чудово дають ім життя. Підкинуті таким побутом, намісьць справжніх, діти ніяк не можуть дійти повного зросту. Одного разу підглядів наймит в хаті, як дві Лайми вкрали у господині манісіньку дитинку и понесли до пекарні; тамечки зробили з помела другу дитину й засварились: кому нести іі й підкласти біля матері в колиску; не згодившись ніяк, порішили вони нести іі обидві, й зіставили справжню дитину на столі. Наймит узяв іі. Лайми, вернувши ся до пекарні, не знайшли дитини й почали лаятись межи себе; коли се заспівав півень, и вони позчезли. Всилу після того розбудив наймит господиню: такий глибокий сон наслали на неї Лайми. Прокинувшись, дякувала господиня наймита, що збудив іі, й розказала, що того часу ій снило ся, наче величenna вага навалилась на неї. Побачили й двох діток — оден на одного схожих, але та дитина, котру зіставили Лайми, була неначе пів-жива, й наче недоношена. Наймит розказав про все попові. Заставивши заприсягнути, що се правда, піп звелів Лайминій дитині відрубати голову, але не инакше, як до кінця доби з тієї години, як зробили іі Лайми: бо вона буде через добу зовсім жива й не можна буде забити живої істоти. Наймит однак дочекав господара, що їздив до міста, и як у двох вони відтинали голову Лайминому синові, то з жил ёго потекла кров, але ще де-де в тілі були соломяні стебла, що не вспіли ще стати жилами. Але не завжди підмінені діти роблять ся з соломи або з прутиків; іх мають також и за справдешних дітей Лайм, але все таки вони зістають ся якимись недоносками й мають вели-

чезну непомірну голову. В однієї жінки була така дитина, котра доросла до дванадцятилітнього зросту, не вміла говорити, и була така хвора, що їй треба було водити, й навіть носити. По науці якогось характерника, мати розвела вогонь, узяла куряче яйце й випустила в миску з водою, повісила двоє маненьких казанків и хотіла варити алус (сорт свійського пива). Коли се озве ся дитина: „мамо! що ти маєш робити?“ — Алус варити му. — „Я такий вже старий, що памятаю, як виходив з землі великий ліс, котрий всох тепера, а такого дива я ще не вбачав!“ Промовивши се, дитина занедужала и вмерла. Лайми вештають ся межи людьми и роблять свої капости вечорами у четвер, и тогді то матері повинні-б найпильніше берегти своїх недавно роджених діток; тогді жінки держать усю ніч вогонь у хаті; сими вечорами також стережуть ся прясти, бо може прийти Лайма, що попряде трохи сама та й занесе з собою усе чуже прядиво. Иногді вони, як и не занесуть з собою дитини, то зроблять їй ушкоду: раз мати купала дитину и вийшла з хати; Лайма се бачила й, убігши в хату, налила окропу й поклала в ёго дитину; від сего у неї облізла уся шкура и вона вмерла.

Але про Лайм зістали ся не одні тільки погані вісти; иногді вони ще й досі являють ся добрими истотами. Наприклад, одній бідній сироті Лайма носила полотно й перісті паволоки на білизну й на убрання, але з умовою: не міряти сего нічого. Сирота не послухала й одразу зчезло усе, подароване Лаймою.

Лайми в народних поезиях красавиці. — В одну госпуду приходила Лайма й душила сонного парубка. По параї характерників, він пішов у ліс, зрубав в непрохідній гущі дубка, зробив з ёго довбню, клинком до гори заострену, обтесав її сокирою, збитов з девяти платків заліза, з липовим топорищем. Сією довбнею тра було забити дірку в стіні, куди пролазила Лайма. У-ночі, почувши, що Лайма в хаті, він устав та й забив щіль. Цілу ніч до самого світа чув він, як в кутку щось вовтузилося та драпало, наче кітка. Ранком побачив він перед собою прехорошу дівчину. Він одружив ся з нею. Вона була дуже тиха й покірлива, але дуже й чудна: не могла нічого ні почати, ні скінчити; треба, щоб хтось почав діло — вона й робить по ёму, але скінчити мусить знову хто инший. Як ни моцював ся чоловік — ніяк не міг її перемінити. Відіткни щілину, каже вона: то тогді я зумію й почати й закінчити діло! Чоловік довго не хотів, догадуючись, що вона втече від ёго; але опісля вона якось таки ублагала ёго. Він відіткнув —

*

и Лайма першої-ж ночі утекла; після того що-вечора у четвер вона приносила своїм діткам по білесенькій сорочці, але вже не показувала ся чоловікові.

Межи богатою лічною оповіднь про Лайм дуже значна по своїй старовині одна казка такого змісту: особа, звана в казці теслярем, пішла по світу й зустріла ся з Перкунасом — духом грому й блискавки, потім з вітром, котрий в казці зве ся дияволом. Вони укупі виривали з коріннем віковічні ліси; тесляр зробив плуга та борону, посіяв хліба й усякія овочів и збудовали вони хату. Коли се з їх города стала пропадати у ночі ріпа. Треба було підстерегти злодія. Зпершу пішов диявол (вітер), хотів схопити злодія, а той так дулюснув ёго, що він ледві не вмер; потім пішов Перкунас, и ёго також побив злодюга. Навпослі, коли довело ся йти третєму — тесляреві — стерегти города, він узяв з собою скринку тай грає. Злодій прийшов та лясаючи пугою, кричав: пич! пач! залізний візок, дротяная пужка! Тесляр заграв; злодій заслухав ся: се була Лайма, дика дівчина, що жила в лісі: ніхто її здоліти не міг. Їй так вподобала ся музика, що вона підійшла и стала прохати навчити її. Тесляр показав, що в неї пальці дуже товсті и треба їх обтесати. Він розколов дерево и Лайма, по ёго нараї, заклала туди пальці обох рук. Тесляр так здавив їх деревом, що аж кров виступила з пальців, а сам шмагнув її по спині кілька разів тією самою дротяною нагайкою, котрою вона була ёго товаришів. Вона стала дуже прохатись и він її визволив. Вона зчезла й зіставила у ёго свого залізного візка й дротяну пугу.

З того часу трое товаришів жили спокійно, оброблюючи поле, й ніхто вже не був їм поміхов и не крав у їх плодів и овочів. Але опісля таки надокучило їм жити у товаристві; хай, сказали вони, — орудує оден з нас усім. Порішили, щоб кожен по черзі лякав двох других, и хто не злякає ся, а, навиворіт, сам більш налякає других, той орудувати ме господою. Спершу став лякати товаришів вітер: повів він так, що аж стіни затремтіли й Перкунас вискочив у вікно, а тесляр розвернув свій молитовник й вітер не міг ёго налякати. Після того Перкунас загримів й заблискав так блискавкою, що здавалось не тільки хата, а й увесь окільний ліс піде крізь землю, а блискавка сяла так, що здавалось ось-ось усе попалить — й вітер вікном утік, а тесляр не злякав ся, бо мав при собі молитовника. Коли-ж по черзі третєї ночі довело ся лякати тесляреві товаришів, то він узяв залізний візок й

дротяну пугу, що відняв у Лайми, ляскає пугою, візок котить, а сам гукає: пич! пач! залізний візок, дротяная пужка! Перкунас з вітром як почули — подумали, що се та сама Лайма, що так їх відтучрала, та й повтікали! и таким побутом тесляр став ляздою над усім господарством, кепкуючи з товаришів, що не могли ёго налякати ні віхолою, ні грозою, а він їх налякав візком та пужкою.

У сій казці вбачаємо стародавнє спізнаннє звитяжства чоловічого розуму над силами природи. Під теслярем, може, тутки розуміє ся блукуюча світоносна божественна сила, заводяча освіту на землі як грецькі Аполлон, Тезей, Геркулес, Святovit словянський, Бальдур скандинавський. Що до Лайми, то нею, здає ся, тутки замінене геть потім, помилкою, друге митологічне имя — може, лісова Рагана — те-ж, що сербска Вила, дика, дужа й воївита истота, але уступаюча розумові чоловічому більш, а ніж усякій велетенній силі.

З других митологічних истот Парстуки, коли не в піснях, то в казках грають и досі не малу ролю. Сі підземні божки являють ся вельми хитрими, роблячими капости чоловікові.

В одній казці троє мисливців пішли на лови; двоє мусили що-дня ходити в ліс за здобичю, а третій, по черзі, готувати обід, поки вони вернуть ся. Але коли, таким побутом, зістав ся в хаті оден кухарювати, явивсь маненький чоловічок, завдовжки з ступінь, з сяженною бородою, й жалібно плакав, и прохав істи. Ёго прохання були такі порушаючі, що не можна було не дати, але як тільки давали ёму шматок мяса, капостник упускав ёго й прохав підняти, заповняючи, що сам від хвороби не має сили ні піднятись, ні нагнутись. Як-же роздобрілий кухар подавав ёму шматок, Парстук вискакував ёму на плечі й душпарив кулаками. Вимучивши ёго доти, поки він падав від знемоги, Парстук зчезав з хати. Таким побутом пакостник вспів вимучити двох, одного за другим, але як прийшла черга третєго, сей не дав ся в обману, але впіймав самого Парстука за величезну бороду, й розколовши колоду, засадив її туди. Парстук визволив ся звідти, зіставивши пів бороди.

(Конець буде.)

Літературні звістки.

— При кінці сього літа вийшли в Києві: „Историческіе пѣсни малорусскаго народа, съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ первый.“ Зміст сього тому ось який: Предисловіе. Часть I. Пѣсни вѣка дружиннаго и княжескаго (1—20). Часть II. Пѣсни вѣка казацкаго. Отдѣлъ I. Борьба съ Татарами и Турками (21—69). Пісні суть зібрані з цілого простору земель, де лиш живуть Русини. До кожної пісні додані суть варіанти и объясненя. — Ширшу статтю про се дуже важне видане помістимо в перших н-рах поля нового року.

— **Відчити професора Калужняцкогo на археологічній з'їзді в Києві.** На 3. засіданю VI. відділу (для пам'ятників язика и письма) Київського археологічного конгресса дня 13. (25.) Серпня читав п. Калужняцкий, профессор в академічній гімназії у Львові, реферат під заголовком: „Обозрѣніе древнѣйшихъ русско-словенскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ Львовскихъ.“ Крім головних палеографічних и историчних даних, передав п. Калужняцкий короткі звістки о змісті тих по части дуже важних рукописей, поділивши їх на такі групи: 1) богослужбні книги (евангелія, літургїкони, мінеї, октоїхи и н.); 2) бесіди и письма св. отців всхідної церкви; 3) збірники церковних бесід и інших богословских и канонічних матеріалів; 4) торжественники и прологи, т. є. житя и муки святих (між тими н. пр. жите Володимира В., кн. Ольги, св. Теодосія Печерського, Петра митрополита и н.), також и згадки о важнійших подіях всхідної, а именно и руско-славянської церкви; 5) канонічні книги и списки Литовского права; 6) письма полемічні; 7) метрикальні записи (т. є. метрики роджених, вінчаних и померших) и помянники шляхоцьких и посполитих родів, закладані при всіх монастирях и церквах Галичини; 8) инвентарі, рефестри и рахунки монастирів, церковних брацтв и приватних осіб; 9) дуже важні историчні акти и документи, котрі др. Шараневич и пр. Калужняцкий приготавлиють до друку. При розглядюваню поодиноких громад рукописей, находячих ся в Львівских бібліотеках и архівах, указував п. Калужняцкий особливо на не видані до тепер полемічні письма XVII-ого в., поміж котрими перше місце займають дуже важні для исторії брестської унії свідочтва сучасного аноніма, и рівно цікаві виводи другого аноніма в обороні православия, показуючі в авторі широку обчитаність и докладне ознакомлене о всіми оборотами схолястичної методи. — Находячі ся в Львівских и інших Галицких бібліотеках пам'ятники канонічного права послужили п. Калужняцкому предметом до осібної розправи (с котрої на тім засіданю передані були тільки декотрі частини) під заголовком: „Обозрѣніе кормчей книги и другихъ памятниковъ каноническаго права по хранящимся въ бібліотекахъ галицкихъ спискамъ.“ Оба реферати п. Калужняцкогo будуть надруковані в „Трудахъ кievскаго археолог. конгресса“, так само и „Палеографическіе снимки“ (рисунок з рукописей и актів), котрі під надписом „Specimina codicum slovenicorum rerumque manuscriptarum, quae in bibliothecis et tabulariis Leopoltanis inveniuntur,

cura et opera Aemiliani Kałużniacki profess.“ виготовлені були и пред-
ложені на Київській археологічній виставі и звернули на себе увагу
знатоків палеографії.

— **Новий переклад євангелія Луки** на нашу мову появил ся
в сих тижнях у Львові в 2-х виданях під надписом: **Євангеліє Луки.**
Львѡв. Наклад: **П. Рейхард ет комп.** и *Evanhelie Luki. Lvov. Na-*
klad A. Reichard et comp. Оба виданя різнять ся тільки тим, що
в однім є кирилиця и якась цілком нова, ні фонетична ні етимологічна
правопись, а в другім латинска азбука є правописю переважно чеською.
Вже-ж то такі виданя популярні, яким має бути Євангеліє, не повинні
ужити ся на те, щоб в них робити проби орфографічні. Ще до того право-
пись в сій книжочці трудна, бо в ній повно значків над буквами и
під буквами, як самогласними так и согласними: далеко легше отже
читав би наш селянин книжку, писану правописю фонетичною, яка те-
пер звичайно у нас уживає ся, и якою виданій н. пр. т. з. український
переклад євангелій. А й не тільки зі згляду на простий нарід ся пра-
вопись є хиблена. Вона не задовольть етимологів, бо де в чім йде ще
дальше ніж кулішівка; а з другої сторони кулішівка далеко лекша и
простійша від неї. — Що до язика, автор за надто уживав галицьких
провінціалізмів, и то навіть таких, котрі лиш в декотрих сторонах
Галичини подібують ся. Помінаємо навіть, що перекладчик пише:
се, почеток, поредок, свеченик и т. д., бо при его правописи мож сі
слова читати також: сл, початок, порядок, свяченик; але находимо еще
слова и форми як *миц* (зам. ніщо, нічо), *же* (зам. що), *контектувати се*
(зам. вдовольти ся) и т. и. В загалі однак видко, що перекладчик знає до-
бре мову народа особливо декотрих сторін, и переклад читає ся пла-
вно. — Що до вірности перекладу ми порівнували декотрі місця з грец-
ким оригіналом, и знайшли-смо їх переложеними вірно. В загалі сей пе-
реклад має свою вартість, хотя не доходить перекладу українского и
потреба виданя его після недавного виданя перекладу українского є
дуже проблематичною. — На що однак по при виданю кирилицею
вийшло еще друге виданє латинскими буквами, сего вже зовсім не мо-
жемо зрозуміти.

— **Товариство Просвіта** видало сими днями знов дві книжочки
для народу: 1) *Старый Ефремъ*, оповіданє о. Николая Устияновича,
передрукованє з „Галичо-русского Вѣстника“ 1849 р. 2) *Що насъ*
губить, а що намъ помочи може, о. Степана Качали, в 3-тій
виданю. До сеї книжочки прилучена дуже практична наука закладаня
сільских кас пощичкових. Для улєкшеня закладаня таких кас видруко-
вані еще окремі формуляри.

— П. Рапацкий, бувший редактор *Slawianina*, видав невеличке
(128 стор.) але дуже важне и цікаве дільце під надписом: **Ludność**
Galicji. Зміст сеї книжочки такий: *Słowo wstępne. Ludność bezwzględna*
i względna. Ludność pod względem skupienia w osady. Ludność Galicji
pod względem narodowości i wyznań. Ludność Galicji pod względem po-
działu na klasy wieku. Stosunek płciowy. Ludność podziałem na ludność
wolnego stanu, na zaślubionych, na owdowiałych i rozwiedzionych. Lud-
ność Galicji pod względem zatrudnień, zarobkowości i źródeł utrzymania

До книжочки прилучені 6 карт: 1. Ludność względna. 2. Lokalna aglomeracja. 3. Etnografia. Polacy. 4. Etnografia. Rusini. 5. Stosunek żydów do chrześcijan. 6. Stosunek piciowu. Статтю про се дільце подамо у однім з найблизших н-рів, тепер тільки звертаємо на нєго увагу наших читателів.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Археологічний з'їзд у Києві.

(Корреспонденція з України.)

Давно вже треба було написати Вам про археологічний з'їзд наш, та я думав, що може хто и з Галичан, що були у Києві, зробить се діло; воно й цікавіше бачити розказ и погляд приїзжого, нового чоловіка, ніж нас, тутешніх. Не кидаючи надії побачити у „Правді“ статтю про Київ и з'їзд, писану Галичанином, я тепер дам тільки саму коротеньку звістку про найголовніше, котору вважаю за потрібну тим більше, що галицькі газети, як польські так и „Слово“, почали вже писати про з'їзд таке, що усякий знакомий з ділом чоловік може тільки сміятись над ними.

Почну з того, що скажу кілька слів про погляди львівські на з'їзд, висказані ще перед ним, як то видно и в „Правді“ нр. 12. Що польским ученим треба було переломити себе, для того, щоб поїхати у Київ, се діло натуральне; — ми не будемо зачіпати того питання, що може ім и треба переломити себе де у чому. Але, коли вже не хотів хто їхати, то могла подьска печать знайти тисячу кращих резоців, ніж ті, які вона висказала, — буцім то у Києві будуть маніфестації політичні против Подьщі, що древности малорускі, а навіть и польські будуть залічені у „московські.“ А найстидніше усєго було витягати з памяти 1860—63 р. такі давно вже осміяні брехні, що буцім то київска археографічна комісія, у которій тепер праця виключно майже лежить на проф. Антоновичеві, фалшує акти.*) Поперед усєго треба сказати, що

*) Скільки раз вже каже таке польска преса, але доси ні разу не вказала нр. акта, який сфалшовано. Нехай би хто приїхав у Київ та сам, узявши у руки печатні акти, провірив їх у архіві з рукописями. Брехня про київску комісію стала locus topicus не тільки в газетах, а и в книгах польских: так ц. Кіркор, которий хотів показатись безсторонним у своїй книзі *O Literaturze pobratymczych narodów*

вистава древностей у Києві була упорядкована по системі Географічній, — и через те древности польські, литовські, волинські и т. д. стояли окрімно, — и нічого ніхто не думав змішувати. У купі стояли хіба древности митологічні, — але се для легкості порівняння, а не для політичної маніфестації. За те окрімно стояли древности Києва, колекція козацьких древностей п. Терновского, буковинські речі церковні, колекція фотографій з музеїв познанських и краківських, виставлена Гр. Уваровим, и т. д.

Короткий перегляд рефератів, які читались на з'їзді, покаже, чи займались там пустими маніфестаціями, чи мав конгрес який науковий інтерес, чи ні.

Конгрес київський одзначався, як се замічено усіма, великим числом рефератів місцевого характеру и читаних місцевими ученими. З таких треба назвати: Антоновича, о монетъ съ именемъ Владимира, Волкова — о малорусской орнаментикѣ, — Дашковича, о Бологовской землѣ, Драгоманова, слѣды дружиннаго быта въ малор. колядках и малор. пѣсни о кровосмѣшеніи, сравненныя съ западными пѣснями и митами, Житецкого — о Пересопницкомъ Евангеліи XVI. в., о малор. думях, Константиновича — про кургани Черниговского повіту, Лашкарева — архитектура древніх київських церков, Лебединцева — о Софійскомъ Соборѣ, Лучицкого — о малорусской демонологіи, Малышевского, о соцініях на Руси (з поводу одной грамоти).

Коли „Труды“ з'їзда будуть напечатані, тогді можна буде бачити, яку вагу має той чи другий з названих вище рефератів. Поки Гр. Уваров, закриваючи з'їзд, сказав, що він мав успіх найголовніше через працю місцевих учених. Треба помянути, що ж з'їзду були приготовлені и кілька книг; між ними: „Сборникъ матерьяловъ для исторической топографіи Києва и его окрестностей,“ зроблений пп. Антоновичем и Терновским, вид. К. археолр. комм., и І. т. „Историческихъ пѣсень малорусскаго народа“, пп. Антоновича и Драгоманова. Послѣдня праця послужила поводом для красномовного реферату п. Ор. Миллера и для интересныхъ дебат на трѣх засіданнях. Для з'їзда була видана також и археологічна карта берега Дніпра од Вишгорода до Канева.

«Iłowiańskich, хвалять видання петербурской комісії и докоряє еадшом кнївоку (252, 255), тогді як видання Костомарова у Петербурзі (Акты Южной Россіи) и Антоновича у Києві (Архивъ Югозап. Россіи) одного характера. Треба у загалі сказати, що у книзі п. Кіркора багато фантастичного, а які там омилки, можно бачити з того, що Иван Тургенев змішаний з Александром и Николаем и объявленій умершим!!

З рефератів учених приїзжих, торкавних більш або менш питання южнорускої археології и етнографії, найбільш виставляються: Костомарова — про княжу дружину, Миллера — порівнянне великор. былин и малоруских дум, Самоквасова — про кургани и городища Сєверскої землі, де п. референт зробив дуже интересні розкопки, особливо у Чернигові, у которому здобуто у курганах цілу зброю и багато з хазяйства воїна X. в., Павлова — про фрески Софійского собора, Гаркави — про Київ у арабських писателів.

Багато рефератів торкало важні питання славянско-российскої археології; з них найинтереснійші були: п. Ивановского — про кургани Водскої землі, котрих референт розкопав до 900 и знайшов цілу Помпею словяно-новгородских древностей, гр. Уварова — о первобутних древностях Ярославскої Губ., Павіньского (Поляк з Варшави) про гроби первобутні у Польщі, п. Мержиньского (Поляк) про литовску мітологію (дуже живо читані два реферати), п. Срезневского — про сказаня о св. Софії в Константинополі, п. Тихонравова — про апокрифи словяно-руські, Забьліна — про географію Пантисапейского краю, Илловайского — про Дунайских Болгар и початок письмен словянских, Терновского — преданія про шапку Мономаха, барми и т. д.

З рефератів чужосторонних гостей интереснійші були: п. Дудика (Мораван, читав по німецьки) про могили у Моравії, п. Новаковича — культура Сербів до турецького полону (по сербски), п. Дзяловского — труди польські по археології (по польски), п. Лєжє — про одну глаголітську рукопись в Турі (по російски), п. Калужняцкого — палеографічні знаходки у Львові (по російски).

Для Вас буде интересно дізнатись подрібніше про ті злучаї на зьїзді, которі подали повод до газетної полеміки у Галиччині и у Росії, — а именно про реферати п. Головацкого и проф. Ор. Миллера. Реферат п. Головацкого про руску колонізацію у Галиччині и Буковині не давав майже ніяких нових фактів и поглядів. Се був набір фраз, які завсїгди бачиш на пр. у „Слові“. Росийській публиці, котора ёго слухала, реферат п. Головацкого кинувся в очи хіба довготою своєю та польською вимовою и чудним язиком, далеко гіршим від того, яким говорили варшавські польські учені, которі теж говорили по російському. Але присутні польські учені зобидились кількома фразами п. Головацкого про Поляків, — и щоб вдовільнити їх, гр. Уваров сказав у кінці зьїзду, що „усі реферати не зходили з наукового поля, окрім одного, про которий можна тільки пожалкувати“. От и все! Більш про се

ніхто не говорив й не говорить у нас, ні устно, ні в печаті, — и ті неможливі, що читають галицькі Газети, на пр. „Слово“, тільки вдвляються шумові, який з сього поводу підняла печать галицька й тому незнанню Росії, яку вона, не виключаючи й „Слова“, при сему показує.

За те реферат п. Міллера викликав цілу літературу в Газетах київських и петербурських, — й не так реферат сам по собі, як ті инсинуації, у які пустивсь „Кієвлянинъ“ з його поводу. Реферат мав дві теми, — що, як признавсь п. Міллер сам, трохи було причиною до затемнення діла й до мороки: п. Міллер хотів звести сліди великорусских былин на Малоруси й порівнати биліни сі з малорускими думами по духу й формі. — Для першої цілі референт вибрав усі порівняння пісень українських з билінами, які проведені у збірнику пп. Антоновича и Драгоманова, добавивши їх де якими другими. П. Драгоманов відповідав п. Міллеру — й, звісно, не міг спорити против себе самого, т. є. против тих порівнань, які брав п. Міллер з збірника п. Антоновича и Драгоманова и з котрих видні були сліди билін великорусских у піснях малорусских, а оспорував тільки двоє порівнянь п. Міллера, которі тичились дум про Олексія Поповича и про Ганджу Андібера. (Тут треба замітити, що у спеціалістів у Росії 'термін дума має не такий широкій змісл, як у Галичині або у Поляків, де, як можна бачити з збірника п. Головацкого, думою зветься усяка епічна пісня, тогді як Срезневскій, Лукашевич, Максимович и др. установили термін дума тільки для немногих пісень речитативного характеру, як н. пр. названі вище думи, або про Марусю Богуславку и т. д. Навіть козацька пісня, як про Нечая, Саву Чалого и т. и. — усе таки не дума, коли не має сього характеру метра. З полеміки, котра піднялась з поводу реферату п. Міллера, видно, що багато з газетчиків и у Росії не розуміють, що то думи, й думають, що то пісні українські у загалі). В замін того п. Драгоманов вказав ряд баллад, казок, прозаїчних переказів малорусских подібних до билін великорусских. Реферат п. Житецького о думках розходивсь в принципах як з п. Міллером, так почасти и з п. Драгомановим, бо п. Житецький говорив против порівнючої методи у загалі, а за историчню методу. Сею методою п. Житецький старавсь вяснити початок дум українско-козацьких. Само собою, що п. Міллер, котрий не міг мати й заміру одрікати историчній характер дум українских, одвітив, що у загалі він не спорить ні против п. Драгоманова, ні против

п. Житецького, — и спір мусів зійти зовсім на историко-літературні спеціальности.

И з сёго то спору редактор Газети „Кіевлянинъ“ зробив бучу, мов би то на з'їзді говорилося про повну одрубність поезиї малорускої й великорускої й розказувалась теорія Духинського. Треба сказати, що редактор „Кіевлянина“, п. Шульгин, уже кілька разів у останньому року брався за чисто особисту полеміку з п. Драгомановим, намікаючи, що сей — є автором одної кореспонденції у Вѣстнику Европы, де редактор Кіевлянина названий „провінціальним ретором“, и статті у Спет. Вѣдомостях „Десять лѣтъ кіевской газеты“. П. Шульгин кілька разів перебріхував слова п. Драгоманова у засіданні комітету од Географічного товариства по переписи, у статті про Максимовича и т. д., и видумував смієтні, которі були у свій час опротестовані у печати київській. Яко оруде особистої пієсти п. Шульгин вибрав смієтні про український сепаратизм, которий буцім то знову завівся в Києві, — и для сёго почав навіть говорити протівне тому, що говорив сам попередю про оперу Р'здвяна ніч, — казав, що сепаратисти „прикриваються именем Максимовича“, которому було посвячено кілька річей у Географ. товариству и т. д., далі помістив повне брехень письмо п. Площанського.

От и з дебат по поводу реферата п. Міллера „Кіевлянину“ захотілось зробити пугало сепаратизму, тим більше, що у сю хвилю кілка молодих людей у Полтавщині, Черниговщині и у самому Києві були або арестовані, або оглядені прокуратурою з поводу діла, которе не має жадного звязку з українофільством, — діла про проклямаці Долгушинські, чи Бакунінські. Ся хвиля давала полеміці п. Шульгина осібний характер: редактор „Кіевлянина“ не зупенявся ні на якій неправді, навіть не думав про те, що ёго неправду викриють за кілька днів: хай, думалось явно, після завтрёго мене опрокинуть печатно, але завтра арестують, кого мені треба. Ось по чому п. Шульгин и ёго сотрудники сипали такими вже забутими у Россиї речами, як те, що українофільи — се оруде и союзники Поляків, політичні сепаратисти, хотящі викоренити російський язик з низших й висших шкіл, вернути гетьманщину и т. д., ось од чого „Кіевлянинъ“ пустився перевертати увесь змісл и характер спору пп. Міллера, Драгоманова и Житецького, не бравши в розщот, що, навірно, й сам Міллер буде протестувати. На поміч редактору „Кіевлянина“ пішов п. К. Воскресенській, учитель одніі Лімназіи у Києві, недавно перед тим не прийнятій у Київський відділ Географічного товариства. Він передав слова п.

Житецького так, що буцім то сей ставив малоруску и великоруску поезию и народність зовсім одрубними и одрікав у билінах кийвський шар зовсім; з слов же п. Драгоманова п. Воскресенській зовсім сховав усі порівняння великоруских билін з сказками, переказами и балладами малорускими.

„Кієвлянинъ“ пішов ще на більшу дерзість. В Августовській книжці „Вѣстника Европы“ напечатана була стаття „Народныя нарѣчія и мѣстный элементъ въ обученіи“, підписана Л. Д. и написана явно українцем. Стаття ся смирно трактує педагогічне питання й викладає проект книг для шкіл, которі-б починались краєвим елементом и мовою, а кінчались національно-державним, се-б то на Україні починалась книга з української мови, а кінчилась російською. Стаття вказувала на авторитети французські, німецькі й російські (Ушинській, Вессель, Водовозов) — и, звісно, мусіла прийтись як раз против видумок „Кієвлянина“ на тенденції українофілів. Так „Кієвлянинъ“ ухитрився и похвалив статтю, — але сказав, що українофіли, особливо кийвські, не того хотять, що стаття, — а хотять вигнати зовсім російську мову з шкіл на Україні од елементарних до університетів.

Підхопив ще „Кієвлянинъ“ справді неудачний переклад „Тараса Бульби“ Гоголя, у которому перекладчик подавав дещо багато од себе, — й закричав, що українофіли хотять одрізнити Україну од Роснії, бо перекладчик скрізь написав замість Русь — Україна, од чого одна фраза так виходила, що мов-би то українофіли (т. є. Тарас Бульба вь XVII. в.) хотять свого царя поставити на Україні. „Кієвлянинъ“ и ёго вістунки не подумали, що вони своїми инкримінаціями не признають царів од Алексѣя Михайловича — своїми на Україні.

Наплів, як бачите, „Кієвлянинъ“ багато; „Голосъ“, — у редакції которого сидить п. Бильбасовъ, которому не пошастилося у Києві, де ёго університет не схотів вибрати у екстраординарні професори, після того, як було вибрав у доценти, не знаючи ёго, — підхопив видумки „Кієвлянина“, додавши ще й усилюючи тон їх од себе..... Силелось вже щось зовсім фантастичне, такий пухир видули, що він мусів лопнути. Не гляючи на те, що пп. Житецький й Драгоманов опротестували видумки й неточности п. Воскресенского и „Кієвлянина“, п. Міллер опротестував їх од себе, написав три статті у „Кієвлянинъ“, „СПет. Вѣдомости“ и „Голосъ“, — прямо й чесно виясняючи діло. Окрім того у „Київському Телеграфі“ (газеті, виходячій, як и „Кієвлянинъ“, 3 рази на тиждень — ред.) було напечатано три статті: „Репетиловъ

(брехун у комеді Грибоєдова „Горе отъ ума“) въ „Кіевлянинъ“, „Фальшивая тревога въ Кіевлянинъ“, „Русскіе українофилы и польская печать въ 60-е годы“, которі вийшли зараз брошюрою під заголовком „Выдумки Кіевлянина и польскихъ газетъ о малорусскомъ патріотизмъ“. В сю брошюру взято й одно з писем п. Міллера, которе я-б радив перепечатати и в Галиччині, и замітку „Новое божество в Кіевъ“, у которій обсміяні видумки „Кіевлянина“ на югозапад. одділ росс. Географ. товариства, видумки, которі „К—нъ“ сміє звати голосом народу — голосом Божим. З петербурских журналів „Недѣля“ два рази осудила „Кіевлянинъ“, а въ „Петерб. Вѣдом.“ член редакції п. Незнакомецъ (Суворинъ) написав про „Кіевлянинъ“ и „Голосъ“ фелетон дуже гумористичний з одного боку й теплий з другого. Газети, которі колись помилялись на шот характеру українофільства й виступали против ёго, як „Биржевыя Вѣдомости“ и „Московскія Вѣдомости“, тепер мовчали, — так що можна вважати, що видумки „Кіевлянина“ и „Голоса“ тепер засуджені самими великорусами. *)

Уже по сѣму одному треба сказати спаси-Біг „Кіевлянину“, которий прислуживсь тому, щоб пропав у Росії фантом „українського сепаратизму“ не тільки політичного, але й культурного. В недавній полеміці київскі українофіли не тільки доказали, що вони не оруде Поляків й не думають про гетьманщину, козакофільство й т. д., — що вони не одрікаються од русского брацтва з великорусами, але що вони вважають російську літературу рідною й собі, й думають розвивати свою народню літературу не в ущерб російській, не против їй, а у гармонії з нею, маючи надію, що така малоруска література буде навіть у пригоді не тільки

*) Досить сумно однак и некористне дає свідощтво російській пресі, що знашли ся дві газети, и то одна Петербурска, котрі по просту забавляли ся в денунціяції. Ми як найсильніше переведчені, що ніхто з учених мужів на археогр. з'їзді не вірить в теорію Духінского, як и самі в неї не віримо; однак, коли-б така теорія и справді була висказана, то належало-б було на слово мужів учених відповідати науковими аргументами, а не денунціяціями. Впрочем не розуміємо зовсім, для чого великорусскі центральні мішають справу окремішности и самостійности малорусского народа з теорією Духінского о туранскім походженію Великорусів а славянскім Малорусів. Зовсім що иншого одно, а що иншого друге. — И ми бажали-б и вважаємо се користним для обох сторій, коли малоруска література буде розвивати ся у згоді з великорускою. Такі-ж виступленя великоруских централів більшє причиняють ся до робленя сепаратизму, ніж виданє перекладу Тараса Бульби. Нехай же зважать пп. від „Голоса“ et consр., що адміністративно-поліційні міри не дадуть ся завсїгда ужити. —
Пр. ред.

Малоруси, але й усій Росії, котра вже навчилась цінити Шевченка, М. Вовчка и інших. А той факт, що в недавній полеміці Великоруси (п. Міллер, которого можна вважати славянофілом, п. Суворин, редакция Недвілі) виступали навіть енергичніше од самих українців, показує, що се руске брацтво й спільність чесних и освічених людей на півдні й півночі Росії не є химерою, але міцним фактом, результатом російсько-європейської культури XIX-ого в., виробленої вкупі українцями й великорусами, против котрих такі гноми и пілмеї, як п. Площанский, Шульгин и т. д., нічого не значать.

Своїм же прямим послідком з'їзд археологічний у Києві мав близьке ознакомління учених гостей як великоруских, так и славянських и французьких з Києвом и полудневою Руссю, котра доси оставалась з боку од тих доріг, по котрим гості з западу їхали у Росію. Обміном річей на з'їзді, розмовами особистими, громадними екскурсіями для розкопок курганів у селі Гатнім и для огляду давніх городищ по Дніпру до Трахтемирова и назад до Вишгорода положений був начаток знакомства гостей з нашою землею и народом и інтелігенцією, зародились симпатії, котрі дадуть свій плід. Реферати про нашу землю и народ, ёго орнамента, пісні й деклямації кобзаря Вересая — дали не мало интересного матеріалу для гостей, котрих интерес скріпить енергію до роботи в Києвах. Києве як найщиріше привитали гостей особисто й прилюдно. На вечері у городського голови и на остатнім товаришкнім обіді членів з'їзда Києвици (п. Драгоманов) виголосив тости за *просвіщених славянських гостей и за процвітанне науки о славянстві у Росії у загалі и по часті у Києві, — и за гостей славянських и романських и за братську спільність науки російської, славянської й западної.* На сі тости тепло оді-звались п. Новакович (у голови, по сербському) и п. Лежé и Рамбо (на остатнім обіді, по російському). Дописи про з'їзд, Київ и Україну мусять появитись тепер в западних журналах, славянських и французьких. Одну з таких, доволі живу, читали ми вже в трёх н-рах Le Temps. На сему діло, певно, не стане. Особливо щиро були витані у Києві й багато вивезли книг відсіля з иноземних гостей пп. Новакович, Лежé й Рамбо. Радісною, хоть дуже короткою, була візита Галичанина з Відня, п. Терлецкого, котрий теж вивіз багато книг по історії, етнографії и літературі Русн.

Українець.

Ч Л Е Н И

СЛАВЯНСКИХ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНИХ КОМІТЕТІВ

и

Галичане в часі археологічного з'їзду в Києві.

Під тим написом помістили С. Петерб. Вѣдомости з 7. (19.) Жовтня нр. 286 цікаву статтю, котру подаємо тут в скороченю:

В часі археологічного з'їзду приїхало до Києва кількох учених и літератів, котрі заразом належать до різних відділів славянського благодотворительного комітета, а також и кілька западно-славянських гостей. Їх запрошено натурально на засіданє членів Київського відділу славянського комітета, 10. (22.) Серпня, котре таким способом набрало подекуди характер з'їзду представителів тих відділів и дає можливість означити, на яким степені находится тепер справа славянського комітету в Росії и як до него відносяться просвічені люде в западнім славянстві.

На тім засіданю прочитано письмо п. Корнилова, председателя Петербурского відділу, в котрім між иншим говориться, що відділ той постановив давати запомоги Славянам в Петербурзі тільки в крайних злучаях, а средства відділу уживати на учені виданя, на приготовленє спеціялістів в славянських науках, на запомогу славянским писателям, матицям и т. д. Тепер відділ приготовляє „Сборник“, видає етнографічну мапу Славян, устроює славянську бібліотеку в Петербурзі и т. и.

П. Попов, секретар московского відділу, заявив, що роздаванем стипендій відділ має на гадці спомаганє осіб а не народу, и що найважнішим є піддержувати всілякі славянські товариства, матиці, читальні и літературні передпријми („однакож добре було-б щоб лиш такі — додає від себе корреспондент С. Петерб. Вѣдомостей, — котрі значно біднійші від славянського комітета и котрі не можуть бути піддержані домашніми средствами. А то н. пр. Київский відділ помагає виданю, котре служить орґаном таким інституціям, як Ставропілія у Львові, Народний дім. Галицко-русская Матица, с котрих послідня має капіталу над 20.000 зр. а Народний Дім маєтку над 200.000 зр.“).

Особливо цікаві слова п. Новаковича, котрий, яко бувший міністер народної просвіти в кн. Сербії, яко учений, літерат и журналіст, добре ознакочлений и з літературою в Росії (він видавав в 60-х літах літературну часопись „Вила“, в котрій поміщав переклади с Тургенева, Шевченка, Марка Вовчка и и.),

